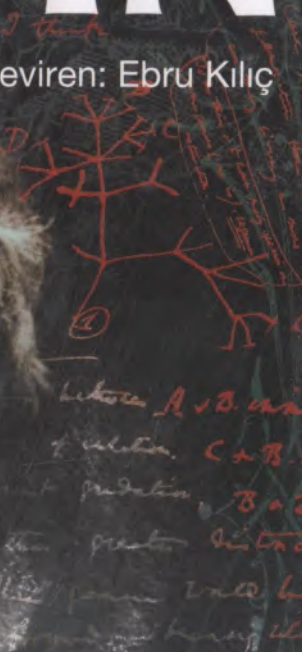

CHARLES DARWIN

Adrian Desmond
James Moore

Çeviren: Ebru Kılıç

BEAGLE

Charles Darwin

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

2.
BASIM

CHARLES
DARWIN

Adrian Desmond - James Moore

Çeviren: Ebru Köpçü

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

BİYOĞRAFI

Adrian Desmond & James Moore
DARWIN

ÖZGÜN ADI
DARWIN

ÇEVİREN
EBRU KILIÇ

COPYRIGHT © ADRIAN DESMOND VE JAMES MOORE, 1991
ÖNSÖZ © ADRIAN JAMES VE JAMES MOORE, 2009

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
MURAT GÜLSAÇAN

DÜZELTİ/DİZİN
TÜLİN ER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: EYLÜL 2011, İSTANBUL
II. BASIM: KASIM 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-365-8

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
Tel: (0212) 501 02 72 Faks: (0212) 480 09 14

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTIKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Adrian Desmond - James Moore

Darwin

Çeviren: Ebru Kılıç

Yazarlar

Adrian Desmond Londra ve Harvard üniversitelerinde eğitim görmüş, omurgalı paleontolojisi ve bilim tarihi konusunda yüksek lisans çalışmaları yapmış, Victoria dönemi evrim düşüncesi üzerine çalışmasıyla doktora derecesi almıştır. *Darwin*'i tamamlayıcı nitelikte bir kitap yazmış; Darwin'in "buldoğu"nu konu alan *Huxley* (1997) bu biyografi, *New York Times* tarafından yılın en iyi kitaplarından biri seçilmiştir. Diğer kitapları arasında *Archetypes and Ancestors* (1982) ve Amerika'da Bilim Tarihi Cemiyeti tarafından Pfizer Ödülü'ne layık görülen *The Politics of Evolution* yer almaktadır. Desmond, 1993'te Doğa Bilimleri Tarihi Cemiyeti tarafından Kurucular Madalyası'na layık görülmüştür. Şu sıralar Angela Darwin'le birlikte *The T. H. Huxley Family Correspondence* adlı dört ciltlik kitabın yayınlanması çalışmalarını sürdürmektedir. Kendisi aynı zamanda University College London'ın Biyoloji Bölümü'nde Fahri Araştırma Üyesi'dir.

James Moore bilim, ilahiyat ve tarih alanında derece sahibidir ve doktorasını Manchester Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Darwin'in hayatını ve dönemini otuz yıldır incelemektedir. *The Post-Darwinian Controversies*'de (1979) Protestan kesimlerin evrime cevaplarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuş, *Darwin Legend* (1994) adlı kitabıyla Darwin'in ölümünden sonraki şöhretini incelemiştir. *Religion in Victorian Britain* (1988) adlı kaynak niteliğinde bir kitabı ve *History, Humanity and Evolution* başlığı altında bir dizi denemeyi yayına hazırlamıştır. Bugün Open University'de Bilim ve Teknoloji Tarihi Okutmanı olan Moore, 1992-93'te Harvard Üniversitesi'nde Landon Clay Konuk Bilim Tarihi Doçenti, 1998'de McMaster Üniversitesi'nde Konuk Messecar Bilim Tarihi Profesörü ve 1997-99'da Cambridge Üniversitesi'nde Bilim Tarihi ve Felsefesi öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Halihazırda Alfred Russel Wallace'ın biyografisi üzerinde çalışmaktadır.

Desmond ve Moore'un *Darwin*'i Britanya'da 1991 James Tait Black Anma Ödülü'nü, 1993'te İtalya'da Comisso büyük ödülünü, 1993'te Amerika'da Bilim Tarihi Cemiyeti'nin Watson Davis Ödülü'nü almıştır. 1997'de Britanya Bilim Tarihi Cemiyeti, geniş bir kitleye bilim tarihi aktaran en iyi kitaplara verilen ilk Dingle Ödülü'nü bu kitaba vermiştir.

İÇİNDEKİLER

Yazarlar	IV
Çizimler ve Fotoğraflar	IX
Teşekkür	XII
Şeytan'ın Papazı mı?	XVII
2009'da <i>Darwin</i>	XXIII

1809-1831

1. Bölüm Düşmekte Olan Bir Hıristiyan'ı Tutmak	3
2. Bölüm Kuzey Atina	23
3. Bölüm Deniz Matları ve Fitneci Bilim	35
4. Bölüm Anglikan Şartları	51
5. Bölüm Cennet ve Ceza	71
6. Bölüm Henslow'la Birlikte Yürüyen Adam	87
7. Bölüm Herkes Kendi Adına Karar Verecek	99

1831-1836

8. Bölüm Nihayet Çıktım	119
9. Bölüm Bir Haz Karmaşası	137
10. Bölüm Başka Bir Dünyanın Dertli Ruhları	159
11. Bölüm Sarsılmış Temeller	179
12. Bölüm Sömürge Hayatı	197
13. Bölüm Doğa Tapınakları	221

1836-1842

14. Bölüm Kuyruğuna Hayran Bir Tavuskuşu	235
15. Bölüm Reform Geçiren Doğa	255
16. Bölüm Engelleri Aşmak	275
17. Bölüm Zihinsel İsyân	289
18. Bölüm Evlilik ve Malthusçu Saygınlık	309
19. Bölüm Ürkütücü Savaş	339

1842-1851

20. Bölüm Dünyanın Öbür Ucu	365
21. Bölüm Cinayet	379
22. Bölüm Şekil Bozuk Küçük Canavarlar	411
23. Bölüm Şeytan'ın Değneği	427
24. Bölüm Su Doktorum	441
25. Bölüm İnsafsızca Gelen Acı Kaybımız	455

1851-1860

26. Bölüm Sermaye Sahibi Bir Beyefendi	473
27. Bölüm Çirkin Gerçekler	491
28. Bölüm Savaş Gemileri ve Grog Dükkânları	505
29. Bölüm Benim Gibi Berbat Zavallılar	523
30. Bölüm Düşük ve Uçarı Bir Doğa	535
31. Bölüm Bir Şempanze Bu İşe Ne Derdi?	549
32. Bölüm Açığa Çıkmak	569

1860-1871

33. Bölüm Takdirden Çok Tenkit	589
34. Bölüm Kuyruksuz Maymun Soyundan	607
35. Bölüm Canlı Canlı Mezarda	631
36. Bölüm Zümrüt Güzelliği	651
37. Bölüm Cinsellik, Siyaset ve X Kulübü	667
38. Bölüm Parçalayan Spekülasyonlar	687

1871-1882

39. Bölüm Bekle, Bekle, Bekle	715
40. Bölüm Berbat Bir Bağnaz	737
41. Bölüm Asla Bir Ateist Değilim	755
42. Bölüm Aşağıda Solucanların Arasında	775
43. Bölüm Son Deney	791
44. Bölüm Abbey'de Bir Agnostik	805
Kısaltmalar	821
Notlar	823
Bibliyografya	879
Dizin	907

Çizimler ve Fotoğraflar

- 1 Robert Darwin, Charles'ın babası. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)
- 2 Charles'ın büyüdüğü Mount. (*Order of the Proceedings at the Darwin Celebration held at Cambridge, 22-24 Haziran 1909. Cambridge University Press, 1909*)
- 3 Charles ve kız kardeşi Catherine. (James Moore)
- 4 Charles'ın Üniteriyen okulu. (James Moore)
- 5 Edinburg Üniversitesi. (*University College London Kütüphanesi*)
- 6 Darwin'in Edinburg'daki akıl hocası Robert E. Grant. (Doğa Tarihi Müzesi'nin izniyle, Londra)
- 7 Plinian Cemiyeti'nin sansürlenmiş tutanakları. (Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi)
- 8 Christ's College, Cambridge. (Cambridgeshire Koleksiyonu, Merkez Kütüphane, Cambridge)
- 9 William Darwin Fox. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 10 Robert Taylor, "Şeytan'ın Papazı." (*National Portrait Gallery, Londra*)
- 11 Darwin'in yüzen evi *Beagle*. (James Moore)
- 12 Botanikçi John Stevens Henslow. (Üniversite arşivleri, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 13 Tierra del Fuego vahşileri. (Üniversite Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi, Cambridge)
- 14 Concepción'da yıkılan katedral. (*R. FitzRoy, Narrative of the Surveying Voyages of His Majesty's Ships 'Adventure' and 'Beagle'. Cilt 2, Proceedings of the Second Expedition, 1831-1836. Colburn, 1839*).

DARWIN

- 15 Emma Wedgwood 1839'da (James Moore)
- 16 "Macaw Cottage." (Greater London Record Office and History Library)
- 17 Euston İstasyonu'na yürüyen askerler. (Illustrated London News Picture Gallery)
- 18 Charles ve oğlu William, 1842. (*University College London* Kütüphanesi)
- 19 Darwin'in eski çalışma odası. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 20 Annie Darwin. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 21 Charles'ın ağabeyi Erasmus. (James Moore)
- 22 Emma, yaklaşık 50 yaşlarında. ((Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 23 Peder John Brodie Innes, Darwin'in rahibi. (*Kirsteen Mitcalfe, Milton Brodie, Forres*, İskoçya)
- 24 Darwin 1854'te. (*National Portrait Gallery*, Londra)
- 25 Joseph Hooker. (*National Portrait Gallery*, Londra)
- 26 Alfred Russel Wallace. (James Moore)
- 27 İlkley kaplıcaları hidropati oteli. (Ilkley kütüphanesi, Ilkley, Batı Yorkshire)
- 28 Richard Owen. (Adrian Desmond)
- 29 Bir goril kafatası, Richard Owen'ın yaptığı resim. (*Transactions of the Zoological Society* [Londra], 3 [1849], pl. 62)
- 30 Owen, 1857'de Huxley'nin Madencilik Okulu'nda ders verirken. (*Adrian Desmond*)
- 31 T. H. Huxley, goril hakkında konferans verirken. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)
- 32 Papa Darwin, T. H. Huxley'nin bir eskizi. (Charles Darwin Müzesi, Down Konağı, İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji'nin izniyle)
- 33 Yorgun aile babası, 1860'larda. (University College London Kütüphanesi)
- 34 Aile evlerinde, 1863 civarı. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 35 1860'larda Down Konağı'nın arka cepheden görünümü. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)

Çizimler

- 36 Down Konağı personeli. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 37 Darwin kadınlığın nabzını tutuyor. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 38 Charles Lyell, ölümünden hemen önce. (Adrian Desmond)
- 39 Darwin Down Konağı'nın verandasında, 1880 civarı. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 40 John Lubbock. (Adrian Desmond)
- 41 Westminster Abbey'de cenaze töreni sahnesi. (James Moore)
- 42 Aziz görünümünde bir Darwin ikonu. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)

Teşekkür

Hayatlarının yoğun temposu içinde, işlerimizi son teslim tarihlerine yetiştirmemize yardımcı olan dostlarımıza ve meslektaşlarımıza minnettarız: Fred Brukhardt, Nellie Flexner, Elisabeth Leedham-Green, David Kohn, Mike Petty, Jim ve Anne Secord ve Steven Shaping'e bölümlerin taslaklarını okudukları için; Alison Winter'a özetleri dinlediği için; John Thackray, Jim Secord ve David Stanbury'ye bilgi sağladıkları için; Fiona Erskine, Marsha Richmond ve Godfrey Waller'a elyazması malzeme sağladıkları için (merhum Dov Ospovat'a, Darwin'in 1856'da Huxley, Hooker ve Wollaston'la yaptığı toplantıda tuttuğu notları çözüp yazıya döktüğü için); Richard Milner'a Darwin ve Wallace hakkında yayınlanmamış çalışmasını paylaştığı için; Stephen Pocock, Anne Secord ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Darwin mektupları proje ekibine Darwin'in ciltler tutan yazışmalarının ileri aşamalarındaki taslaklarını sundukları için; Peter Gautrey ve Simon Schaffer'a elyazısı çözümlerine ve bir çeviriye yardımcı oldukları için; Jane Clark, Tony Coulson, Kirsteen Mitcalfe, Solene Morris ve Mike Petty'ye çizimleri sağladıkları için; Peder George Evans'a bizi Shrewsbury ve High Street Üniteryen Kilisesi'nde gezdirdiği için teşekkür ederiz.

Şahsi borçlar hiçbir zaman gereğince ödenemez. John ve Ellen Greene desteklerini hiç esirgmeden, çok çeşitli biçimlerde sundular; taslakla ilgili ayrıntılı yorumları aşkla verilmiş bir emektir. Ralph Colp, Jr., Darwin'in özel hayatına ilişkin ayrıntılara dair derin kavrayışıyla sürekli bir esin kaynağıydı; Darwin'in sağlık günlüğünü içtenlikle paylaştığı, yazdığımız bölümleri okuyup bunları Atlantik ötesinden telefonla bizimle tartıştığı için ona teşekkür ederiz. Nick Furbank ve Dick Aulie de yazdığımız sayfaları titizlikle okuyup bize uzmanca tavsiyelerde bulundular.

Gordon Moore ve Robert Tollemache, her şey batmış gibi görünürken projenin yarı yarıya suyun üstünde kalmasını sağladılar. Aynı şekilde Simon Schaffer, Anita Herle, Alison Winter, Iwan Morus ve Nigel Leask de tam zamanında desteklerini sundular. Gill Knott ve Marcus, Ilkley'ye ve başka yerlere kaçabilmemizi sağladılar, White Hart'taki Chris ile Barrie Vincent da bize evin yakınlarında rahat bir kucak açtılar. Jessica Drader ve Harry Flexner Desmond artık babalarını daha fazla görebilecekler. Sabırları ve sevgilerinden dolayı en fazla onlara teşekkür ederiz.

Darwin'in mektupları ve elyazmalarından seçilmiş bölümleri yayınlamamıza büyük bir incelikle izin veren George Pember Darwin'e teşekkür etmek istiyoruz. Darwin Arşivi ve başka koleksiyonlardaki yayınlanmamış malzemenin alıntısı yapmamıza izin veren Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ne de borçluyuz. Yayınladıkları muhteşem Correspondence of Charles Darwin'le çok zengin bir kaynak sunan Cambridge University Press'e de minnettarlığımızı sunuyoruz.

Elyazması malzemeyi incelememize, bazı durumlarda da alıntılamaımıza izin verdikleri için aşağıdaki kurumlar ve bireylere de teşekkür etmek istiyoruz: Amerikan Felsefe Cemiyeti Kütüphanesi; Leonard Jenyns'in yazışmaları için Avon Bölge Kütüphanesi, Bath Merkez Kütüphanesi; Richard Owen'la ilgili belgeler için British Museum (Doğa Tarihi); British Library Elyazmaları Bölümü; İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji'nin izniyle Charles Darwin Müzesi, Down Konağı; Darwin-Fox mektupları için, Cambridge Christ's College Kütüphanesi; Hereford ve Worcester Beldeleri Kayıt Bürosu; Londra, Dr. Williams Kütüphanesi; Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi; Jena, Friedrich-Schiller Üniversitesi, Ernst-Haeckel binası; Londra, Genel Kayıt Bürosu; Harvard Üniversitesi Kütüphanesi, Üniversite Arşivleri; Huxley'le ilgili, Ramsay'le ilgili belgeler ve College arşivleri için Londra İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Koleji; Leonard Jenyns'le ilgili belgeler için Cambridgeshire, Bottisham, Bottisham Hall, R.G. Jenyns; Wedgwood Müzesi mütevelli heyetinin izniyle, Wedgwood-Mosley koleksiyonu için Keele Üniversitesi Kütüphanesi, Barlaston, Stoke-on-Trent, Staffordshire; Downe kilise bölgesiyle ilgili belgeler için Kent Bölgesi Arşiv Bürosu; Londra, Kew and Quality Court, Kamu Kayıtları Bürosu; Kraliyet Botanik Bahçeleri, Kew; Tyndall'la ilgili belgeler için, Kraliyet Enstitüsü, Londra; Brougham'la ilgili belgeler için University College Londra Kütüphanesi ve Yararlı Bilginin Yayılması

Cemiyeti [Society for the Diffusion of Useful Knowledge] yazışmaları;
Vancouver British Columbia Üniversitesi Kütüphanesi; Wellcome Enstitüsü
Tıp Tarihi Kütüphanesi, Londra; Londra Kütüphanesi Zooloji Cemiyeti.

Şeytan'ın Papazı, doğanın sakar, müsrif, budalaca
denecek kadar aşağı, korkunç derecede zalim
işleri hakkında ne biçim bir kitap yazardı ama!

Charles Darwin, 1856, *Türlerin Kökeni*'ne
başlamak üzere olduğu sıralarda

Şeytan'ın Papazı mı?

Sene 1839. İngiltere anarşiye doğru tepetaklak yuvarlanıyor, tüm Sülkede huzursuzluk hâkim, isyanlar alıp yürümüş. Ucuz basın köpürüyor, havada yangın bombaları uçuyor. Sokaklarda devrim için haykırılıyor. Koyu evrimciler –hayatın aşağıdan güç alarak karşı konulamaz bir biçimde yukarıya doğru ilerlediğini düşünen hayalciler– eski durağan toplumun dayanaklarını; rahiplere özgü ayrıcalıkları, ücret sömürsünü, işlikleri kınıyor. Birçok sosyalist evli!iği, kapitalizmi, yağ bağlamış, yozlaşmış Kilise'yi topa tutuyor. Radikal Hıristiyanlar; Kilise'yi devletle aynı yatağa girmiş “zina yapan bir fahişe” olarak gören, ilahiler okuyan şu muhalif dindarlar da onlara katılıyor.

Bilimin bile tasfiye edilmesi gerekiyor: Kaba ateistlere göre, mevcut her şey maddi atomlardan ibaret, tıpkı “sosyal atomlar” –insanlar– gibi onlar da kendi kendilerine örgütleniyor. Ruhlar birer kuruntu, çalışan insanları boyun eğdirmeye yönelik, orta sınıfın başvurduğu zalim aldatmacanın bir parçası. Hayatın bilimi biyoloji, din adamları tarafından perişan edilmiş, orta malı yapılmış, Yaratılışçı bir kaleye çevrilmiş bir halde yerlerde yatıyor. Britanya çöküşün eşliğinde yalpalayıp duruyor; ya da ayrıcalıklarını korumak için safları sıklaştıran orta sınıfa böyle görünüyor.

Tam bu sırada, nasıl olur da otuz yaşlarında hırslı bir beyefendi gizli bir defteri açıp pervasız bir sürüklenme içinde, kafası olmayan hermafrodit yumuşakçaların insanoglunun atası olduğunu ileri sürebilirdi? Dahası o beyefendi, taşranın önde gelenlerinden birinin oğluydu, Cambridge'te eğitim görmüş, bir zamanlar rahipliğe yönelmiş biriydi. Bütün ailesi “ateşli ve uçarı” radikal holiganlardan nefret ederdi.

O beyefendi Charles Darwin'di: cüzdanı kabarık, vakur bir Whig,* beş yılını *HMS Beagle* gemisinde aristokrat kaptanın sofra arkadaşı olarak geçirmiş, özel olarak finanse edilmiş bir dünya gezgini. Kendisini bekleyen bir serveti vardı, ümit verici bir jeolog olarak şöhret yapmıştı. “İğrenç denecek kadar kasvetli” Londra’dan kaçmak, ayaktakımının yergilerine maruz kalan din adamı arkadaşları gibi kırsal kesimde bir taşra papaz evinde yaşamak gibi dinmeyen bir arzusu da vardı.

Yumuşakçalardan gelen din adamları! Böyle lanetli inançlara da nereden varmıştı?

Üstelik işin en kötü kısmı bu da değildi. Darwin ürkütücü bir materyalizme sarılmıştı. Daha aylar önce, gizli defterlerinden birinde insan zihninin, ahlakının, hatta Tanrı inancının beynin yaratıları olduğu sonucuna varmıştı: “İlahi varlık sevgisi, örgütlenmenin bir etkisidir; seni gidi materyalist seni!” diye de paylamıştı kendini. Bu fikrin açılımları üzerine çalıştığında migren ağrıları tutuyor, zulme uğrama korkusuyla hasta yatağında kıvrım kıvrım kıvranıyordu. İhanet değil miydi bu? Eski toplumsal düzenin son bilimsel kalelerini tehdit etmiyor muydu? Bu tahrik edici inançlar, çoktan kapılara dayanmış hoyrat kalabalıkların işine yarayacak mükemmel silahlar değil miydi? Reform geçirmemiş Yarattılışçı evren düşüncesinin “Bütün dokusu sarsılıp alaşağı olacak,” kehanetinde bulunmuştu.

Acılar içinde, sonunda Londra’nın “pisliği, gürültüsü, kötülükleri ve sefaletinden” kaçıp kırsal kesimdeki Kent’te bir din adamının hayatını sürmeye gitti. Bir sığınak arıyor, o çok “saygıdeğer ve mutlu adama,” taşra papazına gıpta ediyordu. Eski bir papaz evinde hayat pastoral ve yalıtılmış olabilirdi, ama onun çalışma hayatının üçte biri, iki büklüm bir halde sarsılarak, kusarak, kendini buzlu sulara daldırarak geçti. Yirmi yıl boyunca evrim kuramının üstüne yattı, kendi kendini “Şeytan’ın Papazı” diyerek kınayıp ahlak geliştiren maymunlar ve “maymun-insanlar” hakkındaki en derin görüşlerini nadiren tartıştı. 1859’da bile, *Türlerin Kökeni*’ni yayınlaması için dürtülmesi gerekti, o zaman bile kitabın insanın kökenlerine neredeyse hiç değinmeden çıkmasına göz yumdu.

* 1680-1850 yılları arasında İngiltere Parlamentosu’nda rakibi Tory partisine karşı siyasi mücadele içinde bulunan parti. Whigler anayasal meşrutiyet taraftarı ve mutlak iktidara karşı, liberal bir gruptu. Toryler ise gelenekselci ve muhafazakârdılar; kralı ve kiliseyi destekliyordular –e.n.

Darwin'in hayatının gizemi, hiçbir zaman tam anlamıyla kavranamamıştır. Gerçekten de daha önce kaleme alınan biyografiler ilginç derecede kansız vakalar olmuştur.¹ Pek yeni bir temel atmamışlar, onun yaşadığı dönemin can alıcı meseleleri ve olaylarına hiç değinmemişlerdir.

Bizim *Darwin*'imiz farklı olmaya soyunuyor; tuhaf sorular sormayı, ilgi alanlarını ve saikleri araştırmayı, bilimsel uzmanı döneminin bir ürünü olarak resmetmeyi; reform geçiren bir toplumda uçsuz bucaksız konularla uğraşan bir adamı çizmeyi amaçlıyor.

Darwin, kapandığı kapılar ardından çıkıp da ruhunu bir dostuna açtığı anda anlamlı bir ifade kullanmıştı. Bunun “bir cinayeti itiraf etmeye benzediğini” söylemişti. Victoria döneminin başlarında Britanya’da evrimin toplumsal bir suç olduğu fikrini hiçbir söz bundan daha iyi yakalayamazdı. Anglikanlar evrimi yalan, iğrenç, Fransız, ateistçe, materyalist ve ahlaksızlık diye niteleyip kınıyordu. Tehlikeli bir bilgiydi, baştan çıkarıcıydı. Darwin yıllarca bunun farkında olmuştu, bu yüzden de derin düşüncelerini gizli defterlerde saklı tutmuştu. Dışarıdan elini eteğini çekmişti, partilerden kaçınıyor, buluşma tekliflerini geri çeviriyordu; bahçe yoluna giren ziyaretçileri gizlice görebilmek için çalışma odasının penceresine bir ayna bile takmıştı. Günler geçtikçe, haftalar geçtikçe midesi giderek başına bela oluyordu; kırsal kesimde inzivaya çekilmesinden sonra yıllar boyunca, emniyetli bir ev, yakın bir akrabanın evi olmadığı sürece başka bir yerde uyumayı reddetti. Endişeli bir adamdı.

Peki o halde, böyle zengin bir Whig beyefendisi bu açmazı nasıl kırdı da evrimi kabul edilebilir kıldı? Evrimi nasıl oldu da orta sınıf değerleri destekleyen bir fikir olarak sundu? Antitezleri hiç çözmüş müydü? Başarısız rahip adayı ve taşra papazlığının temel direği, doğanın reformcusu ve reform görmemiş din adamlarının dostu, “maymun-insanlar” hakkında yazılar kaleme alan düzgün yurttaş. Darwin'in bilimsel konumunu, toplumsal yükümlülüklerini, muhalefet etme mirasını, siyasi bağlamı anladığınızda çelişkiler kendi kendilerine çözülmeye başlar.

Bu yeni Darwin tablosunu çizerken, sağanak halinde yağın yeni malzemelerden yararlandık. Darwin bir istifçiydi; çok az şeyi ortadan kaldırırdı. Defterler, eski elyazmaları, yırtık sayfalar, notlar düşülmüş baskılar, mektuplar, hepsi de istiflenmişti. Bu kaynaklar yavaş yavaş

yeni bir çözümleyiciler kuşağı tarafından açıldı.² Fakat damlalar halinde akan basılı malzemeler, ancak son birkaç yıl içinde bir sel halini aldı.

Sadece 1985'ten beri, sersemletici miktarda eser yayınlandı, içlerinde en iyisi kılı kırk yaran bir titizlikle hazırlanmış olan *Correspondence of Charles Darwin*'dir [Charles Darwin'in Yazışmaları] – (1991'e gelindiğinde yedinci cildine ulaşmıştı). Sansürlenmiş, makaslanmış, orasından burasından birbirine tutturulmuş *Victorian Life and Letters* [Victoria Dönemi Hayatı ve Mektupları] ise tozlu örümcek ağlarıyla kaplıdır. Bu kitap, bir asır önce Darwin'in ölümsüzlüğünü güvence altına alarak bir amaca hizmet etmişti. Ama bugünkü ihtiyaçlar farklı. Darwin'in kişiliğini, iş zekâsını, aile hayatını ve bilimini öğrenmek istiyoruz. Kuramlarının ve stratejilerinin, reform geçirmekte olan bir Whig toplumunun derinlerine nasıl gömülü olduğunu anlamak istiyoruz.

Yaygın deyişle "Darwin Endüstrisi"ne ikinci bir enjeksiyon, 1987'de 750 sayfalık *Charles Darwin's Notebooks*'un [Charles Darwin'in Defterleri] yayınlanması oldu. Uluslararası bir ekibin Darwin'in okunaksız ve şifreli elyazısının kolay kolay çözülemeyen ormanlarında yaptığı zahmetli bir araştırmayla hayal bile edilemeyecek hazineler gün ışığına çıktı. Bugün Darwin'in evrimci görüşlerinin günden güne, parça parça gelişimi hakkında, tarihte başka bilimsel kuramlar hakkında bildiğimizden çok daha fazlasını biliyoruz. Ama zaten bilmemiz de gerekiyor; başka hiçbir kuramın bu kadar dağıtıcı bir etkisi olmamıştır.

Bunların yanı sıra, Darwin'e yazıldığı ve Darwin'in yazdığı bilinen on dört bin mektubu içeren *Calendar* (1985) da var. Biyografi yazarı bir anda, yazışmalarda beş kat bir artışla karşı karşıya kalmıştır. Hasatsa muazzam derecede zengin olmuştur. Kitap, Darwin'in dostluklarını nasıl koruduğu, nasıl kesip attığı, nasıl yüze gülüp kandırdığı, nasıl kaçamaklı bir dil kullandığı, galiplere nasıl yol açtığı, nasıl himaye dağıttığı ve lezzetli bilim kırıntılarına nasıl göz kırptığı hakkında derinlikli fikirler verir. Yeni bir dünyanın kapılarını açar, bize onun sosyal çevresini, komşularını, konuklarını, geniş ailesini ve meslektaşlarını gösterir.³

Yine son birkaç yıl içinde, tarihçiler de Darwin'in sebatla ağır ağır ilerlediği, bugün biyolojinin temel damarı olan doğal seçilime giden yolu kavrayışımızda bir devrim yaratmıştır. Bu yol çıkmaz sokaklarla delik deşik olmuştur, yarım hakikatlerle doludur. Tıpkı bir fareyi ağzında tutup sallayan teriyer gibi, Darwin'in nasıl ısrarcı davrandığına tanık oluruz; evrim mekanizmasına her yönden saldırır, her yeni açığı dener.

Nüfus, yoksulluk yasaları ve yardımseverlikle ilgili okumalarını izleyerek, onun kilit fikirlerinin siyasi kökenlerinin izlerini sürebiliriz.⁴ Fakat yalnızca kitap okumalarıyla yetinemeyiz. Onu, Whig hükümetinin işlikler yaptığı, yoksulların da bunları yakıp yıktığı bir çağda faal bir Whig çevrenin parçası olarak görmemiz de gerekir. Darwin'in işlik kültürüne karşı tavrını kavradığınızda, bilimi de daha derin bir siyasi anlam kazanır.

Şimdiye dek, daha geniş çaplı bu bağlam büyük ölçüde göz ardı edildi. Metin analizcileri ve vücut bulmamış fikirlerle (entelektüel hayatlarla) uğraşan tarihçiler galebe çaldı. Sosyal tarihçiler Darwin portresini tamamlamakta, onu içinde yaşadığı döneme yeniden yerleştirmekte hep başarısız oldu.⁵ Sonuçta da Darwin'in evrimini mümkün kılan o geniş çaplı dünyayı gözden yitirdik.

Yeni bir biyografinin, bilim tarihinde son dönemde yaşanan altüst oluşu, bilim tarihinin bilginin kültürel koşullanmasına yaptığı yeni vurguyu dikkate alması gerekiyor. Darwin'in bir kâhin, zamanı aşan bir dâhi olarak resmedildiği günler geride kaldı artık. Bizimkisi cüretkâr derecede sosyal bir portre. Victoria dönemi İngilteresi'ndeki toplumsal olaylar ve kurumlarla ilgilendik, reform yasalarını, yoksulluk yasasına karşı çıkan isyanları, bilim cemiyetlerini, sanayideki yenilikleri, radikal tıbbı, Kilise tartışmalarını ve bunlardan hiç de geri kalmayacak bir biçimde, reform geçirmekte olan doğabilimciler arasında geçerlilik kazanan Yaratılış'a ilişkin yeni görüşleri ve müze bekçilerinin eski uygulamalarını dikkate aldık. Darwin'i sokaklarda, hayvanat bahçesinde maymunlarla otururken, cin salonlarında güvercinler hakkında bilgi toplarken, aykırı sofradaşlarıyla suç ortaklığı yaparken, bir eşrafın hayatını sürerken, fabrikalara yatırım yaparken, din hakkında kaygılanıp ölümle karşı karşıya kalmışken izledik. Bu ışıkta görüldüğünde, Darwin'in korkuları ve kusurları gayet anlaşılır bir hal alıyor, evrimci başarıları da bir anlam kazanıyor.⁶

Darwin, Victoria döneminde yaşamış hiçbir seçkin ismin kalmadığı kadar, ironi ve muğlaklık perdesi altında kalmıştır. Din adamlarıyla avlanmış, radikal tazılarla koşmuştur; soylu yükümlülükler üstlenmiş pederane tavırlı bir insan, aynı zamanda duyarlı bir muhallebi çocuğudur; ücretli-çalışma ve rekabetten kaçınmış, kanlı bir varoluş mücadelesinin yolunu açmıştır; midesine “elektrikli zincirler” bağlayan, su kürü uygulanan son moda kaplıcalarda haftalarca kalan şarlatanlık tiryakisi sıkı bir bilimadamıdır; doğa tarihine ihtimalleri ve şansını sokmuştur ama

dakik bir rutine bağlı, günleri “iki bezelye tanesi” kadar birbirine benzeyen bir adamdır.

Peki ya Darwin’in yaşadığı çağa özgü önyargıları? Siyahların aşağı olduğunu düşünüyordu ama kölelik onu hasta ediyordu; kadınları ikinci sınıf buluyordu ama hürmete layık eşine tümüyle bağımlıydı. Cinsiyet, ırk ve imparatorlukla ilgili düşünceleri, geç Victoria dönemi değer ve inanç sistemini ne kadar yansıtıyordu? *İnsanın Türeyişi*’nde [*Descent of Man*] (1871), dünyayı kendi devrinin görünümünde yeniden mi kuruyordu? Toplumun, tıpkı doğa gibi, uygun olmayan üyelerini ayıklayarak mı ilerlediğini düşünüyordu? Genellikle “Sosyal Darwinciliğin” dışarıdan gelen, saf Darwinci külliyata olaydan sonra eklenen, Darwin’in imajını lekeleyen çirkin bir ek olduğu düşünülür. Fakat Darwin’in defterleri rekabet, serbest ticaret, emperyalizm, ırkçı temizlik ve cinsel eşitsizliğin daha en başında denkleme katıldığını göstermektedir; “Darwincilik” her zaman insan toplumunu açıklamayı amaçlamıştır.

Victoria döneminin ciddi insanlarına özgü gözlemciliğiyle Ruskin’in kabaca belirttiği üzere, “bazı maymunların parlak renkli arka yarısına derin ve şefkatli bir ilgi duyan” bu adamla ilgili gözlemler neydi peki? Evet, alay konusuydu. Karikatüristlere Tanrı’nın bir lütfuydu, tabii ki. Fakat bilimi, geç Victoria dönemi liberalizminin temel direklerinden biri haline geldi. Westminster Abbey’deki cenazesinde Gladstone hükümetini temsil bir kont ve iki dükün tabutunu taşımaları başka nasıl açıklanabilir ki? Ya da *The Times*’ın, “Abbey’in bu cenazeye, bu cenazenin Abbey’e olduğundan daha fazla ihtiyacı vardı,” şeklindeki yorumu?

Çatık kaşlı, tehditkâr bir sima: herkes bu görüntüyü bilir, yirminci yüzyılın totemlerinden biridir. Darwin bazılarına göre yeni bir biyolojinin kurucusuydu, kendisine sövüp sayan bir Galli’ye göreyse yalnızca, “suratı kıllı yaşlı bir maymundu.” Fakat herkese göre, ezici bir nezaketi vardı. Leslie Stephen, “sadeliğinde ve dostça davranışlarında neredeyse acınası bir şeyler olduğunu” düşünmüştü.⁷ Darwin muhtemelen tarihin en iyi tanınan bilimadamıdır. Shropshire’in küçük eşrafından gelen, eski dünyaya ait bu nazik doğabilimci, gezegen üstünde kendimizi görme biçimimizi bütün modern düşünürlerden –Freud ve Marx’tan bile– fazla değiştirmiştir.

Tarihin dönüm noktalarından birinde yaşamış sıkıntılı bir adamın daha zengin bir portresini çizmenin vakti geldi.

2009'da *Darwin*

Darwin'in buldoğu T.H. Huxley, "Din karşıtlığı olarak yola başlayıp batıl inanç haline gelmek yeni hakikatlerin geleneksel kaderidir," buyurmuştu. *Darwin*'in tezi henüz bu son aziz mertebeye ulaşmamış olsa da başta kesinlikle tartışma yaratmış, hem güçlü yuhalamalar hem güçlü alkışlarla karşılanmıştı. Bugün kitabın tezinin yerleşik hale geldiğine inanmak zor. Bu kitap toplumsal bakımdan muhafazakâr, saygınlığına hâle gelmemiş, itibarını her şeyin üstünde tutan bir münzevinin, insanı maymunla ilişkilendiren altüst edici bir evrim imgesini nasıl kucaklamış olabileceğini göstermek için kışkırtıcı bir dille kaleme alınmıştı. Daha doğrusu Darwin'in ortalığı alevlendirecek olan inançlarına ayak uydurma yönteminin, teorisinin yayınlanmasını nasıl geciktirdiğini göstermek üzere yazılmıştı. Darwin, kararlı bir tavırla ve biraz da rahatsızlık çekerek 20 yıl boyunca teorisinin üstünde oturmuştu. Doğal seçilimi 1838'de geliştirmiş, fakat ancak 1858'de açıklamıştı. *Türlerin Kökeni* de bir yıl sonra yayınlanmıştı.

Bizim *Darwin* analizimiz bazı çevrelerde fırtına kopardı: İkonlar tahrif edilmeye, "dâhiler" çözülmeye gelmez. Darwin'in başarısını tarihselleştirmek, yaratılışçılığa karşı savaşılan evrim taburunun cephaneliğini patlatmak olmuyor muydu? (İroniktir, düşünceli yaratılışçılar kitabı beğendiler; fakat sonradan *Darwin*'de sunulan türden bir analizin İsa'yı ve İncili'ni de tarihsel bir olumsuzluk haline getirebileceğini keşfettiler.) "Olgular" Darwin'e haykırmamış, onu evrimi kabul etmeye zorlamamış mıydı? Peki ya, evrimin "doğru" olduğu besbelliyse teorisini neden gizli tutmuştu? Bazıları "İhanet!" diye haykırdılar; "dâhi"yi devrinin adamı haline getirmekle Darwin'i –ve Darwincileri– sırtlarından bıçaklamıştık.

Darwin bir o kadar da kendi devrinin kitabıydı, nasıl öyle olmazdı ki? Britanya’da Thatcherçılığın, Amerika’da Reagancı ekonominin yıkıcı bireycilikleri ve herkese bedava kapitalizmleriyle damgalarını vurdukları o felaket kabilinden on yılın sonuna yorgun argın varmamız, bizi Victoria dönemi değerlerinin, Darwin’in en uygun olanın ayakta kaldığı biyolojisine nasıl harmanlandığını göstermeye davet ediyordu. (Bu yüzden de Thatcherçılığın etkisine yenice girmiş Doğu Avrupa ülkeleri kitabın çevrilmesini istemişler ancak basım maliyetlerini karşılayamayacaklarını anlamışlardı.) Gelgelelim Rusça korsan baskılar, St. Petersburg’da minibüslerin arkasında satıldı. Marx’ın gözlemediği gibi, Darwin doğada “işbölümüyle, rekabetiyle, yeni piyasaların açılmasıyla, ‘icatlarıyla’ ve Malthusçu ‘varoluş mücadelesiyle’ kendi toplumunu görmüşse” bizim görevimiz bu toplumun en başta Darwin’in teorilerine *nasıl* girdiğini keşfetmekti.

Darwin ilgilerin birleşmesiyle yaratıldı. Desmond Victoria dönemi sokak bilimiyle ilgileniyordu; ucuz basının Anglikan toplumunun nefret edilen dayanaklarını gayri meşru kılmak için nasıl tanrısız, saptırıcı bir evrim kavrayışı yumurtladığını görme noktasına gelmişti. Moore ise aynı toplumun üst tabakasıyla ilgileniyordu; o da Darwin’in kibar Cambridge’te öğrenciyken arkadaşı olan taşra rahiplerine gıptayla baktığını görmüştü. Darwin din adamlarıyla alay edecek en son kişi olmalıydı; gelin görün ki evrimle ilgili gizli defterlerinde kendisini bu alaylara kattırmıştı. Bu iki perspektifi bir araya getirince paradoksal bir soru ortaya çıktı: Bu doğru düzgün beyefendi *nasıl olmuştu da* “Şeytanın Papazı” diye damgalanmasına neden olacağından korktuğu alçakça görüşlere varmıştı? Böylece bu soruyu *Darwin*’de ortaya koymak üzere 1989’da bir araya geldik. (Moore güçleri birleştirmemizin onun fikri olduğuna yemin ediyor, ama Desmond kendi fikri olduğunu biliyor.) Kitabın yazımı 18 ay sürdü.

Ama bu o zamandı. Bugün Darwin, parmağını sertçe iki yana sallayan Anglikan toplumu akademisyenleri tarafından gayet iyi biliniyor; Darwin’in yirmi yıllık ketumluğunun resmedilmesi ise birçok ucuz biyografinin başlıca dayanağı. *Darwin*’in piyasaya çıkmasından beri yayınlanan orijinal Darwin araştırmalarının sayısı giderek azaldı. Ayrıntılar hakkında daha fazla şey biliyoruz: Jeolog olarak Darwin; Darwin’in *Beagle* yıllarındaki koleksiyonculuğu sülükayaklı araştırmaları, sağlığı, ailesi. Fakat 1970’ler ve 1980’lerde “Darwin Endüstrisi”ni kuran metin yo-

ruıncuları altmışlarına geliyorlar (60'lar kuşağının başına hiç gelmemesi gereken bir şey bu). Birçoğu gitti. Yalnızca *Correspondence of Charles Darwin* kahramanca kuşaklardır devam ediyor; heybetli bir abide gibi. 2009'da 16. cilde ulaştı. Darwin'le ilgilenen akademisyenler endüstri sonrası dönemi yaşıyor, bu bir birleştirme zamanıymış gibi görünüyor; tarihçiler yeni bir tuval açıp Victoria toplumunda Victoria döneminin bilimini daha büyük bir tablo halinde çiziyor.

Bizim 1991'de anlattığımız hikâye, gerekli bütün kısımları kapsıyormuş gibi görünse de içimizde en azından bir tek kuşku bıraktı. Biraz büyük bir kuşku. Darwin'in yirmi yıl boyunca evrim teorisinin üstüne oturması gerektiyse, kabulü hakkında o kadar kaygılandıysa en başta neden geliştirmişti ki? Dünyanın her yerinde onun gördüğü şeyleri başkaları da görmüştü: Gemilerde görevli doğabilimciler Galapagos'a benzer takımadalarda adadan adaya farklılık gösteren kara salyangozları bulunduğunu görmüşlerdi, ama "Evrim!" diye düşünmemişlerdi. Zoologlar ve botanikçiler 1830'larda radikal altüst oluşlar geçirmişlerdi, ama bilimlerini kökten yeniden kurmamışlardı. Darwin'i bu kadar farklı kılan neydi? Gerçekten de kaybedecek çok fazla şeyi olan saygın bir beyefendiyi, çok fazla şey kaybetme riskine girdiği bu projeye itmiş olan şey ne olabilirdi? Bu riskin altına girmeyi değerli kılacak çok güçlü bir etki, çok derin bir dürtü olmalıydı. Evrimci spekülasyonlarından önce gelen, onların dayanağı olan bir şey olmalıydı.

Olayların bundan sonra nasıl geliştiğinin akılcı bir biçimde yeniden kurulması şöyle olabilirdi: Moore bu sorunu ileri bakarak, aile meselelerine eğilerek, Desmond ise geriye, evrimci sonuçlara bakarak çözmeye çalıştı. Önce Desmond'ın vardığı sonucu aktaralım: Darwin'in ağaca benzer evrim kavrayışı, içinde bulunduğu dönemin evrimci diye anılan insanları arasında bile benzersizdi. Darwin her bir hayat biçimini aynı ırktan gelen kardeşleriyle akraba kılmış, hepsini de ortak bir atadan getirmişti. Büyükbabalar ve büyük büyükbabalar ve daha milyonlarca kez geride kalan eski atalar anahtardı (geriye dönüp bakıldığında çok belirgin görünüyor). İnsanın şeceresi metaforu, teorisi üzerine ayrıntılı bir biçimde düşündüğü evrim defterlerinde temel önemdedir. "Ortak soy" evrimin büyük Darwinci niteliğidir: Trilyonlarca ortak soy, insan ailelerinden ve ırklarından, diğer primatlara, bütün hayvanlar ve bitkilere; hepsi de jeolojik geçmişin loş ışığında tek bir organizmanın ataları olduğuna işaret eder.

Moore'un üstüne düşen kısım, Darwin ailesinin her şeyin önüne geçen tek ahlaki kararlılığına, üç kuşak boyunca eylemlerinin arkasında olan itici güce bakmaktı: İnsanın kardeşliğine duyulan inanca yaslanan kölelik karşıtı harekete. Meşhur Wedgwood madalyonunda, bir köle resminin üstünde sorulduğu gibi: "Ben insan ve kardeş değil miyim?" Darwin'in annesi bir Wedgwood'du, büyükannesi de (ve karısı da). Wedgwood akrabaları Kitabı Mukaddes'in Tanrı "bütün insan ırklarını tek bir kandan yaratmıştır," diyen çizgisini benimsiyorlardı, Darwin'e annelik yapan ablaları da. Hepsi de kölelikten tiksiniyor, insana ya da hayvana karşı zalimlikten nefret ediyorlardı; Cambridge Üniversitesi'nde Kilise'ye hazırlanan Darwin'in önünde de benzer ahlaki örnekler olmuştu. Darwin, siyah köleler ile beyaz köle sahiplerinin birçok kölelik savunucusunun iddia ettiği gibi ayrı türler olmadığına, kardeş olduğuna –ortak bir soyla akraba olduğuna– tutkuyla inanarak olgunlaşmıştı.

Yeni binyılın başında, "ortak soyun" bu kölelik karşıtı dayanağının anlamını açıklamak üzere bir araya geldik. *Darwin's Sacred Cause* (2009) adlı kitabımızın teması buydu. "Kutsal dava", Darwin'in karma ırklı Jamaikalı bir doğabilimciye açıkladığına göre siyahların özgür olmasıydı. Kitap tek kelimeyle *Darwin*'in "öncesidir" (korkunç Hollywood ağzıyla). Darwin'in *neden* doğal olarak ırkları kan üzerinden akraba olarak gördüğünü, ortak atayı *neden* –ırklar ve türler arasında yalnızca bir derece farkı olduğundan– mücadele eden, eziyet gören bütün hayata yaydığını göstermektedir. Her şeyden de önce antropolojinin kölelik yanlısı bilimsel bir ırkçılığa kaymasına rağmen, onun yerleşik dini öğretilere ters düşen evrimci inancına neden sıkı sıkıya sarıldığını göstermektedir.

Bu yüzden de *Darwin* ve *Darwin's Sacred Cause*, *Star Wars* gibi tersine doğru bir sırayla yayınlanmış ikiz kitaplardır. Charles Darwin her zaman karmaşık biriydi; taşra rahibi olma hevesini gerçekleştirememiş, "Şeytan'ın Papazı" yakıştırmasına layık olma riskine giren paradoksal bir beyefendi. Onu anlamak için, kültürünün içine girip üstünüzü başınızı kirletmeniz gerekir. *Darwin*'de yaptığımız bu olmuştu. O yüzden bu kitap, 1992'de karton kapaklı olarak ilk yayınlandığı haliyle, doku-
nılmadan, sivilceleri ve başka her şeyiyle yeniden basılmıştır.

Adrian Desmond
James Moore

1809 - 1831

1. Bölüm

Düşmekte Olan Bir Hıristiyan'ı Tutmak

Charles Darwin'in büyükbabası Erasmus'un ince, yırtıcı nükteleri, her Çiçe burunlarını sokan Tanrılara karşı da bir tiksintisi vardı. Ağzı bozukluk ve mizah, onun o tostoparlık bedeninde sarılıp sarmalanmıştı, herkes de bundan nasibini alırdı. Erasmus Darwin, kaz kafalı bir kralın rostosunu yapabileceği gibi, bir dostun inancını yasladığı koltuk değneğine tekme basabilirdi de. Erasmus, Charles'ın öbür büyükbabası, çömlekçiliğin babası Josiah Wedgwood'un Üniteryen inançları için "Düşmekte olan bir Hıristiyan'ı tutmaya yarayan kuştüyü bir yatak," diyordu.¹

Josiah o kadar fazla doğaüstü ıvır zıvırını atmıştı ki üstünden, Hıristiyanlık tepelerini gözden yitirmişti. Biraz daha düşse, ateistçe bir gümlenmeyle yere çarpacaktı. Onunkisi çırılçıplak kalmış bir Hıristiyanlıktı: İsa'nın kutsallığıyla birlikte Teslis de bir kenara bırakılmıştı.

Kuştüyü yatak Josiah'nın düşüşünü kesmişti; ama Erasmus için böyle yumuşak bir iniş söz konusu olamazdı. Onun gibi "iğrenç sefiller" çoktan gümbürtüyle yere çarpmıştı.² İnsanlar "bilimin sütünü yudumlayabiliyorken" Hıristiyanlığa ne gerek vardı ki? Doğa'nın rahipleri her şeyi, hatta Yaratılış'ı bile açıklamamış mıydı?

İlkel mağaralarda ılık gün ışınlarının emzirdiği
Organik Hayat dalgaların altında başladı...
Böylece annesiz babasız kendiliğinden doğan,
Canlanmış toprağın ilk zerrelere ayağa kalktı.³

Erasmus, Aydınlanma'yla gün ışığına boğulmuş yıllarda yaşamış olanların birçoğu gibi, düşüncelerinde hislerine yenilmeyip aklına ağırlık veren bu özgür düşünür, böyle konuşuyordu işte. Doğa'nın Tapınağı'nda tapınıyordu o; ona göre İlahi Kudret Akıl'dı, İlerleme de onun Peygam-

beri'ydi. İki büyükbaba birçok konuda anlaşıyorlardı ama din konusunda yolları ayrılıyordu; torunlarına bir özgür düşünce ve radikal Hıristiyanlık karışımını miras bırakacaklardı.

Charles Darwin 1879'da, yaşlı Erasmus'un hayatıyla ilgili bir taslak üzerinde son rötuşları yaparken, kendisine bırakılan bu iki yönlü miras hakkında düşüncelere dalmıştı. Daha yenice yetmiş yaşına girmişti ve "öllerle" hasbıhale çoktan başlamış gibi hissediyordu kendini. Hayatının muhasebesini çıkarmasının vakti gelmişti. Erasmus'un sahip olduklarının ne kadarını miras almıştı, ne kadarını miras bırakacaktı? Josiah'nın da kanını taşıyordu, ayrıca karısı Emma bir Wedgwood'du. Kişisel özellikler ailelerde devam ediyorsa çocuklarını nasıl bir gelecek bekliyordu?⁴ Hangi büyükbabaya benzeceklerdi?

Dr. Erasmus Darwin, gölgesi sonraki nesillerin üstüne düşecek olan dev gibi, parlak zekâlı bir tatlı hayat düşkünüydü. Çiçek bozuğu, sakat ve tombul Erasmus, kadınların cazibesine ölümcül derecede kapılmış ünlü bir doktordu. İki karısından on iki çocuğunun yanı sıra, bir mürebbiyeden iki çocuğu daha olmuştu. Hastalık hastalarına seks reçete eder, lezzetli erotik dizeler kaleme alırdı. En yakın arkadaşı Josiah Wedgwood'la birlikte on sekizinci yüzyılda İngiltere'de sanayi devrimini teşvik eden isimlerden olmuştu. İngiltere'nin büyük mucitleri Matthew Boulton ve James Watt hakkında şiirler yazmış, kendisi de mekanik harikaların hayalini kurmuş ve evrime derinden bir bağlılık duymuştu.⁵

Charles onda kendinden bir şeyler görüyordu. Erasmus, hayatın doğal yükselişini ve bütün yaratıkların akraba olduğunu kabul etmişti; "köleliği hor görüyor," "yardımseverliği takdir ediyor" ve "daha alt seviyedeki hayvanlara insanlık bahşedilmesinde ısrar ediyordu." Uzak bir ilahi varlığa inanıyordu: "Muktedir bir kuvvet, hep büyük, hep iyi." "Bana Yaratılış'ı öğret / Bana o engin Bilinmeyen'e nasıl tapılacağını öğret" diye dua ediyordu. Fakat "geleneklere karşıydı," bu yüzden de "fena halde çamura maruz kalıyordu." 1802'de, İncil'den kuşkulandığı yönünde saldırıya uğramasının üstünden çok geçmeden hayata gözlerini yummuş; hakkında, ölüm döşeğinde İsa'yı çağırdığı şeklinde bir hikâyeye bile uyduurulmuştu. Charles iğneleyici ifadelerle, "İşte bu yüzyılın başında, bu ülkede Hıristiyan hissiyatın durumu buydu," diyerek satırlarını noktaldı; "en azından bugün böyle bir şeyin baskın çıkmayacağını umut edebiliriz."

Biyografiyi taslak halinde kızı Henrietta'ya gönderdi. Henrietta uzunca bir süredir etrafında pervane oluyordu; ailenin itibarı konusunda telaşlı, becerikli bir eleştirmendi; evin editörüydü, onun cansız, donuk satırlarını rötuşlayabilirdi. Annesinin bekçisiydi adeta; sekiz yıldır evliydi ama hâlâ Emma'nın huzuru ve rahatlığına karılık ediyordu. İkisi çoğu konuda iyi anlaşır, ayrıca Henrietta'nın burnu bela kokusunu iyi alırdı. Taslakları şöyle bir kokladı. Üniteryenlik “kuştüyü yatak,” yaşlı Josiah ve annesi de “düşmekte olan Hıristiyanlar”dı ha? Emma, Wedgwood inancı yüzünden böyle mi resmedilecekti yani? Peki, bırakalım Erasmus'un dine küfrünü, sefahat düşkünlüğünün reklam edilmesine ne demeliydi? Yüzyıl önce buna izin verilebilirdi belki ama artık bir Darwin'e yakışmıyordu. Onun zaaflarına değinilmesi tam bir aptallıktı; aileye pahalya patlayabilirdi. Taslakların cilalanması değil, kesilip atılması gerekiyordu.

Henrietta, parlak kırmızı kalemle işe koyuldu. Sekle ilgili kısımlar kesildi. Gayrimeşru ilişkilerden çok fazla bahsediliyordu, “şarap, kadınlar ve sıcaklık”tan da öyle. Erasmus'tan yapılan, içinde “lanetli” lafının geçtiği bir alıntı tümüyle kesilip atıldı; “engin Bilinmeyen”le ilgili satırlar da berbat derecede agnostikti. Erasmus'un geleneklere karşı çıkmasıyla ilgili paragraf olduğu gibi atıldı. Hıristiyanlık hakkında olumsuz fikirler yansıtıyordu, *Türlerin Kökeni*'nin “iftiraya uğramış” yazarı tarafından kaleme alındığı da besbelliydi. Ölüm döşegi hikâyesinin de gitmesi gerekiyordu. Henrietta, babasının kesmesi ve çıkarması gereken yerleri kalemle işaretleyerek sayfanın altına dek indi.

Taslakları geri verdi, babası da değişiklikleri yapmaya razı oldu. Biyografi artık aile tarihinden fazlasını içeriyordu; kalıtıma dair somut kanıtlar taşıyordu. Ortaya konanlar ve silinenler ailenin iki tarafı adına da konuşuyordu. Ne de olsa Henrietta annesine ve yaşlı Josiah'ya benziyordu. Yüzyıllık Üniteryen dindarlığı Wedgwoodların zihninde iz bırakmıştı.⁶ Sansürücü başına buyruk davranmıştı. Dünya, Charles'ın kaderini şekillendirmiş olan, aileden gelen kuvvetleri okumak için bir yüzyıl daha bekleyebilirdi.

Bu kuvvetler, demir ve buhar çağında üretilmişti. On sekizinci yüzyılın ortasında İngiltere'nin Midlands bölgesinde, Coalbrookdale'den gelen patlamalar ve Boulton motorlarının hırılıtları, homurtuları yankılanırdı. Yeni paralar kazanılıyor, yeni aileler yükseliyordu. Bu kabiliyetli sanayiciler ilerlemeci bir doğaya, zekânın demokrasisine ve teknolojik kurtulu-

şa inanıyordu. Marjinal adamlardı ama kendi kazançları peşinde koşuyorlardı; *türedi* tüccarlardı, eskinin kendini beğenmiş eşrafılık hiyerarşisinin dışında duruyorlardı.

Charles'ın anne tarafından büyükbabası, Stoke-on-Trent yakınlarında Burslem'de kendi çömlekçilik işini kurmuş olan Josiah Wedgwood, bunlara tipik bir örnekti. Josiah, 1760'lardan itibaren, Birmingham'ın elit sanayici çevresi "Lunar Cemiyeti"ndeki teknokratlar arasında yer almıştı; cemiyete bu isim verilmişti, çünkü üyeleri "Lunatikler" ay ışığının olduğu, sendeleye yalpalaya evlerine dönerken önlerini görebilecekleri akşamlarda toplanıyorlardı. Birmingham yeni sanayi kültürünün merkeziydi. Lunar mekanikçileri yeni bir teknoloji, bir kimya sanayii, bir fabrika zihniyeti başlatmışlardı. Boulton ve Watt buhar makinesi imal ediyor, Soho'daki işliklerinde bin kişiyi istihdam ediyorlardı. Burada "bütün dünyanın sahip olmayı arzuladığı şeyi; ENERJİ"yi satıyorlardı. Lunar Cemiyeti'nin diğer zanaatkârları saatler ile hassas ölçüm aletleri konusunda uzmanlaşmışlardı. Wedgwood, Soho modeline dayanarak fabrika modelini mükemmelleştirmişti. Seramik işliklerinde, işgücünü sistematik bir biçimde tasnif etmiş ve bir işbölümü oturtmuş, "İnsanlardan, hataya düşmeyecek *makinelere* yaratmıştı." Fabrikasının ismi "Etruria" (seramiklerinin üzerindeki Etrüsk boyama tekniklerine atfen), "gözde Asklepios"u, grubun doktoru, Charles'ın baba tarafından büyükbabası Erasmus Darwin tarafından konmuştu.

Erasmus bir şair, mucit bir doktordu, "hayvan makinesi"ni tamir etmekle uğraşan bir mekanikçiydi. İyi gelir getiren işini, Birmingham'ın 24 kilometre kuzeyinde kalan Lichfield kasabasında sürdürüyordu. Lichfield'in diğer edebiyatçı evladı Dr. Johnson yöre halkını, "İngiltere'nin en akli başında, dürüst halkı; zenginliklerine kıyasla en soylu olanı," diyerek savunuyordu. Fakat aynı şeyi Erasmus için söyleyemiyordu; birbirlerinden belirgin bir biçimde tiksiniyorlardı; kekeme Darwin de Dr. Johnson'ın ince alaylarını ve "ciğerlerinden gelen gür sesi" kolayca savuşturuyordu. Erasmus'un sıradışı bir teşhis becerisi vardı, ağırbaşlı Lichfield çevresinin çok dışında da aranıyordu. Devrilmeden hız yapabilecek bir at arabası tasarlamıştı, yeni Midlands elitine hizmet verebilmek için yılda 16.000 kilometre seyahat ediyordu. Çok yetenekli bir "Lunatik"ti; "Buhar Makinesi Enfeksiyonu"ndan mustarip bir doktor, bir gözü sanayide olan bir şairdi. Wedgwood'un işliklerinde pigmentleri öğütme için yatay bir rüzgâr değirmeni tasarlamıştı; hatta "Tanrı'nın Duası, Amentü ve On Emir'i

Halk Dilinde söyleyebilen” konuşan bir makine yapmıştı, Boulton da bunun için 1000 sterlin ödemeye söz vermişti.⁷

“Mekanik şöhrete sahip” bu adamlar, kabul gören dini öğretiye fazla bir şey besliyor da değillerdi hani. Çoğu kendi kendilerine kiliseye muhalif olmuştu, siyasi ve eğitsel fırsatların Anglikan Kilisesi mensuplarına tahsis edildiği bir dünyanın dışlanmışlarıydılar. Gelişmekte olan sanayi şehirlerinde serpilen bir karşı şapel kültürüne mensuplardı. Erasmus’un özgür düşüncesi bir kenara bırakılacak olursa, entelektüel avangardları, Josiah gibi Üniteryen’di.⁸ Joseph Priestley 1780’de Yeni Toplantı Evi’nde vaizlik yapmak üzere Birmingham’a geldiğinde, Lunar Cemiyeti devrin bu önde gelen Üniteryen filozof, kimyager ve teologunda güçlü bir müttefik edinmişti.

Priestley, gazları ve havayı inceliyordu; muhtemelen oksijeni keşfetmişti (ve amonyağı, karbonmonoksiti, sülfürdioksiti... liste böyle uzayıp gidiyor). Priestley’nin araştırmaları Erasmus’un ilgisini çekiyordu; kısa süre sonra doktor, akciğer hastalıklarını iyileştirmek için insanlara balona benzer torbalardan “günde 6 galon saf oksijen” çektirmeye başladı. Wedgwood, Priestley’yi bir dâhi olarak görüyordu. Josiah vaize laboratuvar donanımı sağladı, deneylerini sübvansede etti ve sanayi alanında yaptığı deneylerle deneylerini takip etti. Priestley’nin çalışmaları killer ve renklerle ilgili ipuçları sunuyordu, Josiah da bunları çömlek fabrikasının ürünlerini geliştirmek için kullanıyordu. Wedgwood firması, baz rölyef büstünün basıldığı bir madalyonla vaize şeref payesi bile verdi.⁹

Priestley’nin teolojisi muhtemelen daha etkili olmuştu, çünkü üç kuşak boyunca birbirleriyle aile içi evlilikler yapan Darwinler ve Wedgwoodların zihniyetini şekillendirmişti. Priestley, Hıristiyanlığı eski zamanlardaki saflığına kavuşturmayı, onu hem bu hayatta hem sonrakinde evrensel bir mutluluk dini haline getirmeyi istiyordu. Anglikanlar bunu, Tanrı’nın mevki ve ritüellere bakmaksızın herkese tarafsız olarak mutluluk bahşetmesini, tehlikeli buluyorlardı. Lanetliydi de. Priestley’ye göre, ölümsüz ruhlar, ancak kimyadaki gayri maddi “gazlar” kadar mevcuttular. Mucizeler, Teslis ve Diriliş gibi gizemler de onun Hıristiyanlığının bir parçası değildi. Tanrı’nın iyiliği tam anlamıyla maddi bir dünyada, doğa yasalarının hükmettiği, her şeyin fiziksel bir nedeninin bulunduğu bir dünyada ifadesini buluyordu. Bilinmeyen fiziksel bir yasaya göre, İsa’ya olduğu gibi, insan eti sonraki hayatta dirililiyordu.

Yeni sanayi elitinin özgüvenini yansıtan, kuvvetli, umutlu bir inançtı bu. Kendi kendini düzelten bir makinede olduğu gibi, haz ve acı insanlar üzerinde, onları geliştirmek için neredeyse mekanik bir biçimde işliyordu. Hıristiyan ilkelere uyanlar bu hayatı mutlulukla yaşayacaklardı. Sonraki hayatta geride kalan kusurlu kısımlar onarılacak, herkes mükemmel bir varoluşa kavuşturulacaktı. Wedgwood, Priestley'nin çömezi olmayı sürdürdü ve Üniteryen bir vaizi Etruria'daki okulda eğitim vermek üzere görevlendirdi. Erasmus'un küçük oğlu Robert (Charles'ın babası) burada eğitim görmüştü, Erasmus'un "Wedgwoodcuklar" dediği Jos Jr. ile Susannah (Charles'ın annesi) da öyle.

Bütün Üniteryenler bir ruhun varlığını reddedecek kadar ileri gitmiyorlardı. Öte yandan, Erasmus gibi özgür düşünürler çok daha ileri gidiyor, İncil'in yanı sıra İsa'yı da bir kenara bırakıyor; "bu gezegeni güneşin etrafında döndürmek için bir ilahi kudrete gerek olmadığını" ileri sürüyorlardı.¹⁰ Ama hepsi de 1789'daki Fransız Devrimi'nden önceki o uzun on sekizinci yüzyıl yazında iyimser bir eşitlikçiliği paylaşıyordu.

Erasmus'un eşi cin içerdi ve ayyaşlıktan ölünce, onu beş çocukla bıraktı. Bunu izleyen on yıllık çapkınlık devrinin ardından Erasmus kırk dokuz yaşına geldiğinde, kendisini şişman, topal ve âşık bir halde buldu; yıkıcı kalemimi bu aşka adamıştı:

Ah kim o kıymıtlısız, şu ışıltılı kaşları uzaktan seçilen,
Sarkıtılmış tatlı dudakları, şehvetli mavi gözleri?

Eveli, güzel bir hastaya yazılmıştı bu; geleneklere aykırı biriydi o da, bir kontun gayrimeşru kızıydı. Dul Erasmus, bu hanımın zengin kocası 1780'de öldüğünde onunla evlendi, onun Derby'nin dışında bulunan köşkünün taşınmış işlerini de buraya kaydırıldı. Sekiz çocuklarını bir araya topladılar; çocuklar zenginliğin süsleri içinde yaşıyordu. (Erasmus her birine günde 10 gine veriyordu; çiftlikte çalışan birinin dört aylık ücretine eşitti bu.) Büyümekte olan çocuklara Erasmus'un gayrimeşru iki çocuğu ile hanımının müteveffa kocasının çocuğu da dahildi. Böyle bir hovardalık, son moda çapkınlığın en iyi aileleri etkilediğinin bir işaretiydi. Fakat kibar toplum, zinalar ve ev idaresi sayesinde bir arada duruyormuş gibi görünüyordu, Dr. Johnson da akli başında hanımlara, çapkınlık yapan eşlerini görmezden gelmeleri tavsiyesinde bulunuyordu.¹¹ Priestley'nin haz ve acı ilkesiy-

le kastettiği şey bu değildi, ama günah ve seks birbirinden ayrılıyordu, Erasmus da ilkinin suçluluğunu iyileştirmek için ikincisini salık veriyordu.

1783'te Erasmus'un oğlu Robert, Edinburg Üniversitesi'ne gitmek için evden ayrıldığında, sonradan gelecek yedi bebeğin ilki için yer açılmış oldu. Başlarda Robert'ın tıpla ilgilenmeye pek gönlü yoktu, Edinburg'un da bazı melankolik çağrışımları vardı. Ağabeyi Charles, beş yıl önce orada öğrenciyken, bir çocuğun beyninin teşrihi sırasında parmağından enfeksiyon kapmış, hezeyan nöbetleri içinde kaskatı kesilerek ölüp gitmişti. Ama bu ölümün ardından Erasmus tıpla ilgili umutlarını Robert'a aktarmıştı. Doktor'a itaat etmek zorunluymuştu.

Erasmus tepede oturmuş da dizginleri çekiştiriyor değildi. Robert, Leiden Üniversitesi'ne geçmiş, tıp doktoru unvanını orada sadece iki yılda, kısmen Erasmus tarafından yazılan ya da onun çalışmalarına dayanan bir tezle almıştı. Erasmus yirmi yaşındaki oğlunu eski, hoş pazar kasabası Shrewsbury'de işe yerleştirmişti. İdeal bir yerd burası; Shropshire'in önde gelen ailelerinin "balolar, akşam yemekleri" ve "istiridye ziyafetleri" için geldiği bir sayfiye kasabasıydı. Birmingham'a ve Etruria'ya bir günlük mesafedeydi, ama Robert'ın bağımsız olmasını sağlayacak kadar da baba ocağından uzaktı. Erasmus'un ilişkileri Robert'a düzenli bir hasta akışı sağladı, Lunatikler de felsefi bir eğilim kazandıracağını umarak onu Londra'nın elit bilim kulübü olan Kraliyet Cemiyeti'ne yerleştirdi. Robert'ta yalnızca babasının parası yoktu; onun açıkgozlüğünü ve cana yakınlığını da almıştı, ayrıca hastaların güvenini kazanmada olağanüstü becerikliydi. İşler canlıydı, Darwin adı da bir deniz feneri gibiydi.¹²

Fransız Devrimi sonrasında yaşanan histerik günler, bu fenerin ışığını sönmeye tehlikesiyle yüz yüze getirdi. Erasmus, "Fransızların krallar birliğine karşı kazandığı başarıyla" neşelenen, hatta "bir kazın da bir kralığı bir budalanın saltanattan gelme hisleriyle yönettiği kadar yönetebileceğini" düşünen bir demokrattı. Britanya'da görülmemiş bir baskı dönemi başlamıştı: Radikal Kilise muhaliflerine "İlahi Kudret'in *hatalarına* (wrongs), İnsan'ın *haklarına* (rights) inandıkları" için saldırılıyordu. Lunatiklerin cumhuriyetçiliğiyle alay ediliyor, eşitlikçi dinleri kınanıyordu. Erasmus, Kraliyet'in son Başşair'i olmak için nabız yokluyordu ama artık şansı var mıydı ki? Lord Chamberlain, Amerikan ve Fransız devrimlerini destekleyen bu isme, "mutlu Özgürlük salgınını yayan" bu aşk ve makine şairine bir kraliyet ödülü sunmaktan garip bir rahatsızlık duyuyormuş gibi görünüyordu.

Priestley, “Birminghamlı vahşilerin kutsal şeylere saygısız ellerine” düşüğünde, Erasmus Fransa’daki yeni özgürlükler hakkında dizeler döktürüyor, tıbbi-evrim kitabı *Zoonomia*’nın son satırlarını yazıyordu. Priestley’nin şapeli ve evi, “Filozoflara, Kilise’ye ve Kral’a sonsuza dek hayır!” diye haykıran bir güruh tarafından yakılıp yıkıldı. 1791 isyanları Lunar Cemiyeti’nin de sonunu getirdi. Priestley’ye Etruria’ya sığınması teklif edildi, ama o sonunda Amerika’ya kaçtı. Darwin’in erotik botanigi, hisleri okşayan çöplük diye nitelenip kınandı; “ateizmi” terör yaratan, ahlaksızlığa sebep olan türden bir felsefe olarak nitelenip ayaklar altına alındı. Halkın bu tepkisi, Erasmus’un devrinde moda olan özgürlükçülüğe de sonunda bir nokta koydu. Yeni kuşak Darwin-Wedgwoodlara damgasını vuracak olan bir saygınlık ve evanjelik bir dürüstlük dönemi başladı.

Wedgwood’un sağlığı artık bozulmuştu. İkinci oğlu Tom –meraklı bir kimya (ve afyon) deneycisi– bir buhran geçirmişti. Wedgwood, İngiltere ile Fransa’nın 1793’te savaşa girmesiyle birlikte, işinden el çekip vasiyetini yazdı. Fabrikayı artık bir eşrafın kızı olan Bessy Allen’la evli büyük oğlu II. Jos’un ellerine teslim etti.¹³

Darwinlerde evlilik, başka her şey gibi yaşlı Erasmus tarafından idare ediliyordu. Robert için, Lunar Cemiyeti çevresinden şu Etrüsk güzeli ni, Josiah’nın kızı Susannah’yı seçmişti. Susannah çocukluğundan beri Darwinlerin evine gelir giderdi, Erasmus’a da müzik dersleri vermişti. Akıllılığı ve becerikliliğiyle babasının gözdesiydi. Josiah ile Erasmus, Robert’in maddi durumu elverdiğinde onunla evlenmesi konusunda anlaşmıştı. Nihayet Nisan 1796’da, Josiah’nın ölümünden bir yıl sonra evlendiler. Robert artık kendini kabul ettirmişti, Susannah’nın 25.000 sterlinlik mirası da aile servetine kabul edilebilir bir katkıydı.¹⁴

Robert, Shrewsbury sınırlarına yakın bir yerde, Severn kıyısında dimdik yükselen, yaklaşık 30 metre yüksekliğinde bir terasta bir arazi satın alıp kırmızı tuğladan sade fakat heybetli bir ev yaptırdı: The Mount. İki buçuk katı süsleyen beş cumbası, geniş alt kanatlarıyla bu yapı, genç doktorun endamını vurguluyordu. Robert Darwin her bakımdan varlıklı bir adamdı: iki metreden biraz kısa bir boyu ve giderek genişleyen bir çevresi vardı. İlk çocukları kızdı: Marianne. Onu iki kız daha izledi: 1800’de Caroline; Erasmus’un huzurlu bir biçimde ölmesinden iki yıl sonra, 1803’te de Susan doğdu. Sonra ilk oğulları dünyaya geldi. Susannah onu 29 Aralık 1804’te, Robert’in zengin bir aracı olan ağabeyinin banka borçlarından do-

layı kendini Derwent Nehri'ne atmasının tam beşinci yıldönümünde doğurdu.¹⁵ Bebeğe onun ve merhum büyükbabasının adı verildi: Erasmus.

İkinci kuşak Wedgwoodlar, Darwinler gibi gözleri yüksekte olan orta sınıf mensuplarıydı. Jos, Dorset Şerifi olmuştu; ortalıkta, dört beyaz atın çektiği kadife perdeli bir arabanın içinde “kraliyet mensubu” gibi dolaınıyordu. Savaş ekonomisinde çömlek işi çökmüştü: Jos firmanın sorumluluğunu almak üzere Staffordshire'a geri taşındı, mutsuz bir imalatçı olarak kırsal kesimde ikinci bir ev arayışı içindeydi, hafta sonları iş hayatının öğütücü dişlilerinden uzaklaşıp kaçamak yapabileceği bir yer olsun istiyordu. Robert Darwin ona Shrewsbury'ye 48 kilometre, Etruria'ya atla bir saat uzakta bulunan, Staffordshire'a bağlı Maer Köyü yakınlarında yaklaşık 400 hektarlık bir çiftlik satın alması için 30.000 sterlin borç verdi. Arazinin içinde, av hayvanlarıyla dolu ormanlarla çevrelenmiş, göle bakan bir tepenin üzerinde (Capability Brown tarafından tasarlanmış) geniş bahçeler içine inşa edilmiş, Elizabeth döneminden kalma kocaman bir ev vardı. 1807'de Jos ile Bessy altı çocuklarıyla birlikte burada yaşamaya başladı. 2 Mayıs 1808'de, Bessy 44 yaşındayken son bebekleri Emma dünyaya geldi. Jos'un sosyal yükselişi okul seçimine de yansiyordu. En büyük iki oğlunu Eton'a gönderdi.¹⁶

Susannah Darwin, Doktor'un eşi olarak uzun zamandır onun sekreteri ve kabul görevlisi gibi çalışmanın sıkıntısını çekiyordu. Doktor hastalarına karşı canayakın olabilirdi, ama evde o “yüksek cızırtılı sesi”ne hiç de uygun düşmeyen bir huysuzluk içinde oluyordu. En ufak şeyler bile tepesini attırıyordu, kimi zaman Susannah onun bu asabılığının darbelerine maruz kalıyordu. Zor geçen ikinci hamileliğinden beri “eski hayatı ve keyfi” kaybolup gitmiş, çabucak yaşlanmıştı. Mount'ta bir gün Jos'a, “Benim dışımda herkes genç görünüyor,” diye iç geçirerek yakınmıştı.¹⁷

12 Şubat 1809'da 44 yaşındayken yeni bir bebek dünyaya getirdi. Adını ailedeki tıpçılara atfen –babası Robert ile ölmüş amcası Charles'a– parlak bir kariyeri olması umuduyla Charles Robert Darwin koydular. Artık heybetli Mount'a yerleşmiş, saygın orta sınıf mensuplarıydılar, bebeği 17 Kasım'da yeni St. Chad Anglikan Kilisesi'nde vaftiz ettirdiler. Doktor için cazip bir seçenektir bu, hem de hesaplıydı. Ülke hâlâ Fransa'yla savaş halindeydi, yeraltı örgütlerinin komplolar peşinde olduğundan şüpheleniliyordu; ailenin liberal bayrağını dalgalandırmanın hiç sırası değil-

di. İhtiyar Erasmus, Fransa yanlısı şiiirlerinden dolayı, hükümetin esin kaynağı olduğu propagandalarla teşhir edilmişti. Darwin adı yıkıcı ateistlikle ilişkilendirilir olmuştu.¹⁸ Dr. Robert da kapalı kapılar ardına saklanmış bir özgür düşünürdü; bu yüzden de muhafazakârlığın hâkim olduğu bu yıllarda adımlarını dikkatli atmaları gerekiyordu.

Fakat Susannah sessizce mirasına sahip çıkıyordu. Pazar günleri çocukları Üniteryen şapeline götürüyordu. High Street'in arka tarafındaki şapel, Shrewsbury'de Kilise muhaliflerine ait ilk toplantı evinin, bir asır önce Anglikan bir grup tarafından yağmalanan binanın yerinde bulunuyordu. George Case, Susannah ile şehrin Üniteryen liderleri tarafından burada vaaz vermeye davet edilmişti, gelirini artırmak için de Claremont Hill'deki evinde bir gündüz okulu açmıştı.¹⁹

Charles'ın eğitimi evde; ergenliğinin ilk yıllarındaki ablası Caroline'ın, onun sorumluluğunu üstlenmesiyle başladı. Charles, Caroline'in sevgisini kazanmak için Susannah'nın son çocuğu, kendisinden on beş ay küçük olan Catherine'le yarıştı. Charles gürültücü ve yaramazdı, çocukluğuna dair hatırladığı şeylerden biri, cezalandırılmak için kapatıldığı bir odanın camlarını kırmaya çalışmasıydı. Dikkat çekme çabasıındaydı; takdir edilmeyi isterdi, genellikle de bu yüzden suçlu hissettirilirdi. Caroline ise deneyimsiz ve zaman zaman da zalimdi; Charles onun karşısına çıkmaktan korkar hale gelmişti, "Acaba beni şimdi neyle suçlayacak?" diye düşünürdü.

Yalnız bırakılmak, Caroline'in gayretkeş rejiminde özgürleşmek anlamına geliyordu. Öbür kardeşleri ondan çok büyük olduğu için Charles, Mount çevresinde kendi kendine eğlenmeyi öğrenmişti. Doktor'un şahane bir kütüphanesi, son dönemlerde moda olan doğa tarihine de kabiliyeti vardı. Sabahları kullanılan odanın hemen dışında bulunan sera, evin içinde egzotik bir ormandı. Annesi, "güzellikleri, cinsleri ve uysallıklarıyla ünlü" kaliteli güvercinler yetiştiriyordu, bahçeleri de meyve ağaçları ve nadir bulunan çalılarla doluydu. Kuzeydeki terasın ardında, ağaçlarla dolu dik bir yokuştan inildiğinde nehre geliniyordu. Charles burada saatlerce oturup balık tutuyordu. Yem olarak kurtçuk kullanıyor; şişlenmenin ıstırabından kurtulsunlar diye, kız kardeşlerinin öğrettiği gibi onları önce tuzlu suda öldürüyordu.

Biriktirmeye meraklıydı, istifçiydi; deniz kabukları, mektup imzaları, kuş yumurtaları, mineraller... Bunlar onun takdir kazanmak için topladığı hazineleriydi. Takdir edilmeye çok açtı; hatta insanların onu övdüğünü ha-

yal etmeye başlamıştı, sonra da bundan büyük bir suçluluk duyuyordu. Ama zaten suçluydu. Dikkat çekmek için hırsızlık yapıyordu: Geceleri Doktor'un şeftalilerini ve eriklerini çalıyor, sonra meyveleri saklıyor, böylece ertesi gün hazineyi "bulup" yerini haber veriyordu. Ya da yağmaladıklarını bazen rüşvet olarak dağıtıyordu. Kendinden büyük çocuklara, ne kadar hızlı koştuğuna ilk hayret eden kişi olmaları karşılığında elma vermeyi öneriyordu. Masum yaramazlıklardı, ama ablalarla dolu bir evde kendini fark ettirmesini sağlıyordu. "İncelikli yalanlar icat etmek" spot ışığını üzerine çekmek için düzenli olarak başvurduğu bir yöntem olup çıkmıştı.²⁰

Susannah, onu 1817'deki sekizinci doğum gününden kısa bir süre sonra, Case'in okuluna gönderdi. Her sabah Mount'tan çıkıp Welsh Köprüsü'nü geçiyor, daracık rüzgârlı sokaklardan yürüyüp St. Chad Kilisesi'nin avlusuna bakan üç katlı papaz evine gidiyordu. Çocukların birçoğu ondan büyüktü. Çekingen ve biraz ufak tefek olan Charles, öğleden sonraları, onların ritüel halini almış güreş müsabakalarına katılmıyor, Barker Caddesi'ndeki köpekleri atlatarak koşar adım eve yollanıyordu. Okulda yine "heyecan verici bir ilgi görmenin ve şaşırtmanın saf hazzını yaşamak" için her şeyi yapacak halde oluyordu, zarif "yalanları, bir trajedi gibi ona zevk veriyordu." Doğa tarihi hakkında dedikodular anlatıyor, tuhaf kuşlar bulduğunu bildiriyor, çiçeklerin rengini değiştirebiliyor olmakla övünüyor. Bir keresinde, gerçeği anlatmaktan ne kadar hoşlandığını göstermeye yönelik özenli ayrıntılarla bezenmiş bir hikâye uydurdu. Bir çocuğun dünyayı değiştirme biçimiydi bu.²¹

Susannah'nın temmuz ayında ölüp gitmesinin yarattığı şokun, aile üzerinde travmatik bir etkisi oldu. Bu olay Charles'ı, değerlendirmesi zor olsa da, kesinlikle derinden etkiledi. Susannah bir tümör yüzünden korkunç acılar çekmişti, o kadar ki son günlerinde yalnızca bakımına yardımcı olan Marianne ile Caroline'ın kendisini görmesine izin verilmişti. Ayın 15'inde acıları son bulduğunda, Charles ve diğer çocukları da çağırıldı. Doktor onlara yatağın üzerinde uzanan, siyah kadife bir elbise giydirilmiş cesedi gösterdi. Caroline Charles'ı teselli etti, birlikte ağladılar. Fakat ayın 20'sindeki cenazenin ardından, çocukların duyguları susturuldu. Büyük olanlar, annelerinin adını bile ağızlarına alamıyordu.

Charles Case'in okuluna geri döndüğünde, acısı tuhaf biçimlerde kendini gösterdi. Annesinin defnedilmesinden bir ay sonra, sınıfın penceresinden bir atın kilise avlusundaki açık bir mezara götürülüşünü mihlanmış

bir vaziyette izledi. Eyer boştu, kenarında bir adamın botları ve karabinası asılıydı. Annesinin defnedilmesinden bu kadar kısa bir süre sonra, bu olayın etkisi onu ezip geçti. Askeri kortej toplanmıştı, tabut aşağıya indirilirken rahip de dua okuyordu. Sonra 15. Hafif Süvari Birliği'nden, alaya özgü kıyafetler kuşanmış bir süvari öne çıkıp tüfeğini havaya kaldırdı. Atış sesleri Severn Vadisi'nde yankılanırken sekiz yaşındaki çocuğun bedeninde bastırılmış duygular kabardı. Hayatının sonraki yıllarında annesini ya da annesinin ölümünü pek iyi hatırlayamayacak olsa da –gerçekten de bu dönemle ilgili mutlu ya da mutsuz hiçbir özel anısı yoktu– bu sahneyi hiç unutmadı. Ölmüş askeri hep hatırladı.²²

Mount, yeniyetme hanımların anaerkil yönetimine girmişti; Marianne evi çekip çeviriyor, Caroline Catherine'e bakıyor, Susan da babasının yardımcılığını yapıyordu. Bu üçlü hiç de hafife alınacak cinsten değildi. Kız kardeşler moral bir güçtü, Susannah'nın dindarlığını onlar miras almıştı. Charles ile ağabeyi Erasmus onların disiplinine tabiydi, yine de okula kaçabileceklerini biliyorlardı. Doktor hasta ziyaretlerinden dönüp geldiğinde, kimse kaçacak yer bulamazdı. Onun o heybetli duruşu, muazzam bir kütle çekim alanı gibi hayatın onun etrafında dönmesini sağlıyordu. Sersemletici bir deneyimdi bu, onun yanında kimse kendini rahat hissedemiyordu. Doktor hastaları arasında nezaketiyle tanınırdı, tavsiyeleri de her zaman güvenilir olurdu. Fakat Susannah'nın ölümü sonrasında, bu özellikleri evde görünürlüklerini yitirmişti. Şefkati yine sevgi uyandırabiliyordu, fakat kabalığı çocukları korkutuyordu. Doktor titizleniyordu, inat ediyordu, müthiş hafızasıyla, “neredeyse doğaüstüymüş gibi görünen” zihin okuma kabiliyetiyle onları ezip geçiyordu. Onları sırayla karşısına alıp sorguya çekiyor, her biriyle itiraz kabul etmez konuşmalar yapıyordu; toplanmaları En Yüce'nin huzuruna çıkmaları gibi bir şeydi; babalarının tiz sesi dışında. O ses, bu aşırı beslenmiş irikiyımın yalnızca bir ölümlü olduğunu hatırlatıyordu.²³

Evdeki gerilim ziyaretçilerin de dikkatini çekiyordu. Maer'in “kaygısız özgürlük ve dizginsizliğinden” sonra genç Wedgwoodlar Mount'u kloströfobik buluyorlardı. Herkes, Doktor'un “düzenlilik ve doğruluk” standartlarına uymak zorundaydı. Doktor düzensizlikleriyle tepesini attıran erkeklere daha sert davranıyordu, ama kızlar da sıkıntı çekiyordu. Yirmilerindeki Elizabeth ile Charlotte, Darwin kız kardeşlerin en iyi arkadaşlarıydı. Bessy Wedgwood, zamanında masalara vuran babasının yarattı-

ğı “korku buhranı” içinde yaşadığından, kızlarını, erkekleri, “keyiflerine uyum gösterilmesi gereken tehlikeli yaratıklar” olarak görecekları şekilde yetiştirmişti. Bu yönergenin Mount için geçerlilik taşıdığı kesindi. Doktor uzaklardayken kızlar gülüp oynuyorlardı, ama ani bir değişimin kendilerini beklediğini de her zaman biliyorlardı. Elizabeth bir ziyaretleri hakkında, kasvetli bir tonla, “Pazar günü bir buçukta yemek yedik, sonra giyindik, sonra üç saat boyunca oturup akşamın inişiyile birlikte dalganın da gelmesini bekledik,” diye not düşmüştü; “akşam biraz gergin ve berbat geçti.”²⁴

Darwinlerin korkutulmuş erkek çocukları ise yakın bir ittifak kurmuştu. Eylül 1818’de Charles, Shrewsbury Okulu’nda yatılı öğrenci olan on üç yaşındaki Eras’a katıldı. Burası nehrin karşı yakasında, şato harabelerinin karşısında bulunan küçük bir özel okuldu. Binalar yüzyıllar öncesinden, ta VI. Edward zamanından kalmaydı, tesisler de bu duruma uygundu: yatakhaneler karanlık ve rutubetli, banyolar dondurucu derecede soğuktu. Kardeşler, evdeki rahatlığın sadece bir koşu uzakta olduğunu bilerek bütün zorluklara katlanıyorlardı. Yine de Doktor’la ve onlara annelik eden ablalarıyla karşı karşıya kaldıklarında, rahip Samuel Butler’ın yönetimini tercih etmeleri işten değildi.

Butler yirmi yıldır okulun müdürüydü. Yörede statüsü, Dr. Darwin’in statüsüne rakipti; okulu ülke çapında bir mükemmellik merkezi olarak tanınmaya başlamıştı. Zorluklarla kazanılmış bir şöhreti bu; çünkü eşrafın şımarık oğullarını dizginlemek kolay değildi; sarhoş yakaladığı bir öğrenci ona bıçak çekmişti; bir diğeri dolu bir tabanca taşıyordu; koca bir çete de domuzlarını öldürdükleri yöre çiftçilerine korku salmıştı. Peder Butler kırbacını şaklatıyor ya da uygun görürse, çocukların anlaşmazlıklarını kendi aralarında yumruklaşarak şerefli bir biçimde çözmelerine izin veriyordu.²⁵ Anglikan toplumunun öncelikle disiplinli genç adamlara ihtiyacı olduğu düşüncesiyle sıkı çalışma alışkanlıklarını geliştirmeye çalışıyordu.

Klasikler, müfredatın çekirdeğini oluşturuyordu. Okuma, yazma ve ölü dilleri parçalarına ayırma becerisi bir beyefendilik işaretiydi. Bir beyefendi, kadim kültürler hakkında ne kadar fazla şey bilirse kendi kültürüne o kadar iyi hâkim olabilirdi. Teoride böyleydi. Pratiğe gelince, Charles nefret ediyordu. Latince ve Yunanca uykusunu getiriyordu. Shrewsbury’deki eğitim, ezberle öğrenip ders anlatmaya dayalıydı; dizeler yazmak da ya-

raticı üretimi oluşturunuyordu. Charles'ın dersleri genel olarak "titizlikle hazırlanıyor, doğru bir biçimde ifade ediliyordu," fakat durum elden düşme okul çocuğu numaraları sayesinde böyleydi. O ve arkadaşları, bir şiir yazma ihtimali karşısında hazırlıklı olabilmek için "büyük bir eski dizeler koleksiyonu" derlemişlerdi. Doğru, hatırlayabildiğinde Horace'ın bazı dizelerinden hoşlanıyordu, ama Horace'ın başka dizeleri gibi çoğu bir hafta içinde aklından uçup gidiyordu. Byron'ın şiirleri ve Shakespeare'in tarihsel oyunları daha hatırlanmaya değerdi. Okulun kalın duvarları içine yerleştirilmiş bir pencere pervazına yaslanarak bunları vakti geldiğinde hatmediyordu.²⁶

Sınıf arkadaşlarının hatırladığı kadarıyla Charles "hem davranışlarıyla hem aklıyla yaşından büyük gösteriyordu." Mount, onda ağırbaşlılık izi bırakmıştı. İnsanları memnun etmeye can atıyordu, ama acıdan kaçınma telaşındaydı ve hayal kırıklıklarını ketumlukla maskeliyordu. Kabul görme hevesiyle öfkesini içine atıyor (her zaman yapması gerektiği gibi), zayıf ve çalışkan ağabeyinin yolunu tutuyordu. İkisi de spordan hoşlanmıyordu. Eras kitaplara gömülüp bitkilerle oyalanırken, Charles da koleksiyonlar derleyip "uzun, yalnız yürüyüşlere" çıkıyordu. Peder C. C. Clarke'ın *Wonders of the World* adlı kitabıyla canlanmış olan Charles, çok uzak yerlere yapılacak seyahatlerin hayalini kuruyor, tropik adalar ve Güney Amerika manzaralarıyla dolu gündüz düşlerine kapılıyordu. Aptallaştıran yetişkinlerden kaçıp buraya sığınıyordu.²⁷

On yaşındaki Charles ona annelik yapan ablaları için başa çıkılması zor bir ufaklıktı. Temmuz 1819'da onu üç haftalığına Galler sahiline götürdüklerinde, huysuzluk ederek surat asıp durdu; "bir süvari askeri gibi küfrediyor," başını alıp gidiyordu; sahilde tek başına yürüyor, deniz kuşlarını seyrediyor, başka bir dünyaya dalıyordu. Yeni böcekler; bitki özerlerini emen büyük benekli böceklerle harika güveler onu çok heyecanlandırıyor. Yeni bir koleksiyon yapmaya başladı, ama sonra ablalarından biri bu amaç için "böcek öldürmenin doğru olmadığı" nı buyurdu; ölü olanlarla yetinmesi gerekiyordu. Bir yıl sonra, hanım refakatçilerinden kurtulmuş bir halde, Eras'la birlikte Galler'in içlerine doğru kısa bir mesafe at sürdürdü. On iki yaşına geldiğinde o ve Eras, Wedgwood kuzenleri Frank ve Hensleigh'le birlikte Bangor'a dek onca yolu dörtnala gittiler. Gal dağlarında at sürdürdüler; tam bir ıssızlık içinde kasvetli manzaralar sergileyen engebeli zirveleri aştılar.

Artık o kadar içine kapanık olmadığından, ilgi duyduğu şeyleri paylaşmaya başlamıştı. Okulda, “arkadaşlarını memnun etmekten” hoşlanır olmuştu. Çocukların kurduğu bahçe için bitkiler getiriyor ve annesinin bitkileri çiçeklerine göre nasıl isimlendirdiğini anlatmaya çalışıyordu. Büyük çocukların, Eras'ın arkadaşlarının ağzının içine bakıyordu; biri, uzun boylu John Price “her anlamda” onu küçümsüyordu. Darwin bir gün tanıyıp tanımayacağını görmek için “Büyük Price” a bir deniz kabuğu gösterdi. Price hiç düşünmeden “köpek salyangozu” diye cevabı yapıştırdı, Charles gözleri hayretten fal taşı gibi açık öylece bakakaldı.²⁸ Bütün orta sınıf oturma odalarında ilginç eşyalar dolabının bulunduğu bir dönemde bu isimleri öğrenmek temel önemdeydi, Charles'ın eğitimi de oyun sahasında başlamıştı.

Charles ergenlik çağına girdiğinde, iki erkek kardeş arasındaki yaş farkı da kapandı. Erasmus her zaman olduğu gibi başı çekiyor, Charles'ı hızla peşinden sürüklüyordu. Klasik müfredattan sıkılmış olan Erasmus, kimyaya karşı patlayıcı bir ilgi geliştirmişti; 1822'de de Charles'ı asistanlığına atadı. Doktor'un zararlı gazlarıyla birlikte onları evden kovması sonrasında, bahçedeki sundurmada bir “laboratuvar” donatıldı.

Sanayi çağında, meraklı beyefendilere uygun pahalı bir hobiydi bu. Oğlanlar muhtemelen bunu, tuğla kimyasından anlayan, deneylerin reçetelerini saklayan pratik Wedgwoodlardan kapmışlardı. Eras ile Charles aygıtlar için bir fon oluşturup bunu aile kesesinden doldurmaya başladılar (“ineğin sağılması gerek,” diyorlardı). Bu uğurda yaklaşık elli sterlin harcadı (bir uşağın bir yıllık ücretini aşan bir rakamdı bu).²⁹ Cam imal eden birinden deney tüpleri satın aldılar, Londra'dan vanalar getirttiler; bankoları maden eritme kapları, imbikler, buharlaştırma kapları ve ocaklarla donattılar. Ama birlikte olmanın tadını çıkaramayacak kadar az zamanları vardı. Eras on yedi yaşındaydı, okuldan ayrılıyordu, aile geleneğini izleyip tıpcı olmaya niyetlenmişti. Onlar deneylere başladıklarında, Doktor da eğitim seçeneklerini değerlendirmeye başlamıştı.

Eras, kendisinin de yapmış olduğu gibi, liberal, bilime dayalı bir eğitim almak için İskoçya'ya, muhtemelen Edinburg Üniversitesi'ne gidebilirdi. Ya da Londra'nın en iyi hastanelerinden birinde ona pahalı bir çıraklık satın alabilirdi; 500 sterlin bu meslekte parlak bir mevki satın almaya yeterdi.

Eras iki İngiliz üniversitesinden birine, Oxford'a ya da Cambridge'e de gidebilirdi. Böyle olursa, Anglikan inancının Otuz Dokuz Şart'ına* bağlanmayı dert etmezdi; Darwinler etmezlerdi; iki kuşaktır süren zenginlik onları Anglikan saygınlığına büründürmüştü. Bunlar kilise üniversiteleriydi, mensuplarının da doktrinel çizgiyi izlemesi gerekiyordu. Eras burada göze çarpan bir eğitimden çok, doğru dürüst bir eğitim alacak, Shrewsbury Okulu'nda olduğu gibi klasiklerle sağlam bir temel oluşturarak işe başlayacaktı. Müfredat, doktoru aydın hastalarla aynı sosyal seviyede tutmak üzere tasarlanmıştı. Burada geleceğin eşrafı, doktorları ve din adamları birleştirilecekti; barbar sınıflara karşı safları birleştirecek ve "bir İngiliz beyefendisinin doğuştan gelen değerli hakkını" koruyacaklardı. Oxford ile Cambridge, mevki ve zenginliği mesleki onurla birleştirerek doktor bir beyefendinin "ahlakını, tavırlarını, evet, bütün formasyonunu" kalıba döküyorlardı.³⁰

Cambridge seçildi ve Eras, Ekim 1822'de Christ's College'a gitti.** Ardından babası "müsrif oğlundan" önemli dönemlik faturaların ilişitirildiği notlar almaya başladı: temizlenecek borçlar, şarap tüccarına ödenecek 13 gine, "Ödediği takdirde Doktor'a minnettar olurum," gibi notlar. Charles'ın aldığı mektuplarsa kimyasal parçacıklarla dopdoluydu. Görüntüler ve kokular özlüydü, Eras mineraloji profesörü John Stevens Henslow'un gastronomik sarmısak kokusu çıkarmak için arseniği bir üfleme borusuyla nasıl yakıp kül ettiğini anlatmıştı. Profesör "gülme gazıyla iyice sarhoş olan" öğrencilerle (Wedgwoodların dostu Coleridge bu deneyi ilk kez yirmi yıl önce yapmıştı) izlenimlerini paylaşmıştı. "Biri gazı içerken sanki uçacakmış gibi hissettiğini söyledi, zıplamaya başladı, parmaklarını şıklattı, gülmekle çığlık atmak arası bir ses çıkardı."

Eras, "Burada gördüğüm bütün muhteşem şeylerden sonra laboratuvar gözüme çok önemsiz görünecek," diye itiraf ediyordu. Oğlanların yakacak, daha doğrusu paslandırarak parası vardı, gümüşlerini de altı penilikleri eriterek elde ediyorlardı. Tam bir düşkünlük gösteriyorlardı, iki-

* *Dinin Otuz Dokuz Şartı*, 1563 yılında oluşturulan ve İngiliz Reformu sırasında yaşanan çekişmeler dolayısıyla, İngiltere Kilisesi tarafından yeni geliştirilen Anglikan kurallarını ifade eden kurallar bütünüdür-e.n.

** *Kolej (college)*: Kimi üniversitelerde, üniversitenin bir parçası olarak yüksek öğrenim veren eğitim kurumu. Örneğin Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Christ's College. Ya da bir mesleğin düzenleyici kurumu; Cerrahlar Koleji gibi-e.n.

sinin de cebi delinmişti. Charles 1823'teki yaz tatillerinde Christ's College'da Eras'ı ziyaret etmeyi, caka satarak yürüyen "soyluları ve benzerlerini" hayretle izlemeyi tasarlıyordu. Sefahate dalıp eğlenceleri yüzünden iflas bayrağını çekmiş olan Eras ona, "beraberinde epeyce para getirmesini" söylemişti: "Çünkü o zamana kadar, arabadan aç biilaç indiğinde sana et suyuna çorba alacak pirinç bir penim bile kalmamış olacak." Sömestr devam ederken, Charles klasiklerin yerine Parkes'in *Chemical Catechism*'ini ya da Brande'in *Manual of Chemistry*'sini geçirmek için telaşla eve koşuyordu. Kaçınılmaz olarak, okulda kokular saçan sundurmasıyla ilgili laflar alıp yürüdü ve ona "Gaz" lakabı takıldı. Peder Butler da kokuyu almıştı. Oğlanların önünde, kulağa berbat gelen "boş gezenin boş kalfası" sözleriyle Charles'ı utandırdı. Karakteri şikle sokan şey kimya değil klasiklerdi.³¹

Geçici bir hevesti bu, ama "Gaz" Darwin sundurmada tek başına geçirdiği saatlerden keyif alıyordu, kendi kendine yürüttüğü bu kimyasal eğitimi her zaman hoş hatıralarla andı. On beş yaşına geldiğinde, Shropshire eşrafından birinin oğluna daha uygun düşecek bir uğraş benimsedi. Bir tüfek taşıyacak kadar büyümüşü, avlanmak tutkusu olmuştu. Kuşlara ateş açmak "en kutsal davaydı," bildircin da böceklere nazaran daha yenibilir olduğu için kız kardeşleri yersiz itirazlarda bulunmuyorlardı. Silahını omuzlayıp açık havada taban teperken kendini güçlü hissediyordu. Gaz yapmak, ilk çulluğunu katletmenin yanında solda sıfır kalıyordu; gerçi hissettiği yalnızca fiziksel bir heyecan olmuştu. Öyle şiddetli bir sarsıntı geçirmişti ki, silahını yeniden zar zor doldurmuştu.

Avlanmak için izin almak gerekiyordu, ama Doktor'un yöre eşrafiyla arası iyiydi, Charles da arayıp tarama sıkıntısı çekmiyordu. En iyi av, yumuşak tabiatlı Wedgwoodların avları partiye çevirdiği Maer'deydi; av partilerinde Mount'un otokratik havasına paydos veriliyordu. Jos Dayı da onlara katılıyor, kuzenleri III. Jos, Harry, Frank ve Hensleigh de her zaman yanlarında oluyordu. Hepsi de yirmili yaşlarındaydı; Hensleigh Eras'la aynı yaştaydı, onunla birlikte Cambridge'te eğitim görüyordu. Ailenin akademisyeniydi, Jos Dayı'ya, tükenip gitmiş bir afyon tiryakisi olup 34 yaşında vaktinden evvel göçen kardeşi Tom'u hatırlatıyordu. Charles da kimyaya düşkün olan Tom'un izinden gidiyordu. Jos Dayı, Hensleigh ile Charles'a aynı ölçüde düşküdü. Uzun boylu, zayıf Charles cazibesizdi, ama ümit vaat ediyordu ve kızları için de sağlam bir refakatçiydi.³²

Wedgwoodların dört kızı uysal tabiatlı insanlardı. Gözlük takıyorlar ve çiftler çiftler dolaşıyorlardı. Büyüklerden Charlotte'un münasip olduğu düşünülüyordu, ama Elizabeth biraz bodurcaydı, omurgasında da ciddi bir eğrilik vardı. Diğerleri, Fanny ile Emma çocukluklarından beri ayrılmaz bir ikili olmuşlardı; ailenin evcilleri, "kumrucuklar" diye bilinirlerdi. Fanny kısa boylu, açık tenli ve düzenliydi; Emma ise tam tersiydi. Gür kahverengi saçları, gri gözleri ve geniş bir alını vardı; bir oğlan çocuğu gibi dağınık ve düzensiz olduğu kadar çekiciydi de. "Küçük Bayan şlap şlop" derlerdi ona. İkili yurtdışında eğitim görmüş ve Londra'da bir okulda bir yıl geçirmişlerdi; evde de ablaları derslerinin sorumluluğunu üstlenmişti. Emma, pazar günleri eğitim veren köy okulunda Elizabeth'e yardımcı oluyordu, hatta eğitime yardımcı olması amacıyla basit ahlak meselleri bile kaleme almıştı. Okul, Maer Hall'un çamaşırhanesinde kuruluyordu; burada kızlar altmış çocuğa, okuma, yazma ve din konusunda alacakları tek örgün eğitimi veriyorlardı.

Din, Wedgwoodlar için önemli bir meseleydi, ama 1790'lardan itibaren aile daha konformist olmuştu. Zenginlik içinde şımartılmış, işleri güvenceye alınmış ikinci ve üçüncü kuşaktan birçok Üniteryen gibi, Anglikan saygınlığını benimsiyorlardı. Jos taşra papazlarının patronuydu, yeğenini kilise papazı olarak görev alması için hizaya sokuyordu. Emma'nın güvenli tarafta kalması ve Anglikan olduğunun tasdik edilmesi akla yatıyordu. Annesinin de saygılıktan yana olduğu, en azından kızının seçeneklerini korumaktan yana olduğu kesindi. "Kilise'nin ayinlerine uymak en iyisi," diyordu annesi, "çünkü bunları es geçmemiz halinde günaha girip girmeyeceğimizden hiç emin olamayız."

Böylece Emma, gereği gibi Maer'deki St. Peter Kilisesi'nde tasdiklendi. Ayin 17 Eylül 1824'te gerçekleşti. Av sezonu açılmıştı, on beş gün sonra da Charles ayını tebrik etmek için Susan ve Catherine'le birlikte Maer'e gitti. Avın dışında, *Windsor'un Şen Dulları* doğaçlama bir aile gösterisine konu oldu. Shakespeare'den zevk alan Charles için yerinde bir tercihi bu, kızlar için de öyle. "Günahkâr vakitler" geçirdikleri yazılmıştı: "1 Ekim cümbüş, 2 Ekim cümbüş, 4 Ekim cümbüş... 6 Ekim sakın bir akşam!"³³ İnsan, Falstaff'ı kimin oynadığını merak ediyor.

Shrewsbury'de böyle cümbüşler yapılıyordu. Doktor giderek daha tenkitçi olup çıkmış, Charles da baş belası olmaya başlamıştı. Dr. Butler'ın

okulunda parlak bir öğrenci değildi, bütün aile de bunu biliyordu. Bir Darwin olarak fazla sıradan görünüyordu, hatta kifayetsiz bile denebilirdi. Kendi kendilerini harap eden amcaları Tom ile Erasmus'un hayaletleri Mount'un tepesinde dolanıyordu. Eras uzaklardayken, Charles iyice tüfek düşkünü olup çıkmıştı. Charles'ın aklını başına getirmeye kararlı olan Doktor, oğlanların deneylerinden biri gibi tepki verdi. Okul yılının sonuna doğru patladı: "Avlanmaktan, tazılardan, fare yakalamaktan başka bir şey düşündüğün yok, hem kendin hem bütün aile için yüz karası olup çıkacaksın!"³⁴

Doktor'un güçlü bir müşhili, Charles'ı bu av sevdasından kurtaracak bir ilacı vardı. Charles'ı Haziran 1825'te, vaktinden iki yıl evvel okuldan aldı. Ona bir meslek, bir yön verecekti; tıbbın sertliği işe yarayacaktı. Charles, mesleki saygınlık kazanma yolunda ağabeyinin ve babasının izinden gidecekti.

2. Bölüm

Kuzey Atina

Eşraftan birinin itimadına ve iyi bir aile ismine sahip olmaktan başka bir vasfı olmayan, tıp kariyeri yapmayı düşünen on altı yaşındaki genç adam, 1825 yazını hasta ve yoksul Shropshirelilar üzerinde tatbikat yaparak geçirdi. Bazen Doktor'a eşlik ediyor, ilaçları temin ediyordu. Babasının onayını almak hoşuna gitmiş, çıraklığı da sevmişti. Birkaç hafta içinde kendisinin de on-on iki hastası oldu; “genelde Shrewsbury'nin kadınları ve çocukları.” O semptomları kaydediyor, babası da reçeteleri yazıyordu. Doktor her şeyi dikkate alarak baktığında, oğlunun hasta yataklarının başında sergilediği tavırların farklı ihtimallere açıldığını görüyordu.¹

Christ's College'da eğitimini sürdüren Eras'tan gelen haberlerse o kadar iç açıcı değildi. Charles ağabeyine pis işler verildiğini dinliyordu; cesetleri teşrihe hazırlamak ve teşrih sonrasında da uzuvları yıkamak gibi. Eras kan görmeye ve anatomi amfisinin berbat kokusuna tahammül etmeye alışmıştı, ama kadavralarla ilgili yaptığı bayağı işlerden bahsettiğinde bile Charles'ın midesinin bulandığını hissediyordu: “Ben de bayılmıyorum, ama özellikle kahvaltıdan önce senin midene çok iyi gelirdi.”

Erasmus, “Cambridge'e gelmezsen binlerce kez yazıklar olsun sana,” diye düşünüyordu. Ama nafileydi. Doktor, Charles için Edinburg Üniversitesi'nde, “Kuzey Atina”da karar kılmıştı. Bu bir aile geleneğiydi artık. Charles, büyükbabası ve babasının ardından burada tıp öğrenimi görmüş üçüncü kuşak Darwin olacaktı. Edinburglu akademisyenlerle aile bağları çok eskilere dayanıyordu. Hatta, “muazzam bir et kitlesi ve son derece hoş bir insan olan” doğa felsefesi profesörü John Leslie, bir kere Maer'de Wedgwoodların oğullarına ders vermişti.² Sonuçta Charles evden, en iyi entelektüel masalara oturmasını sağlayacak mektuplarla ayrılacaktı.

Sonra, tıbbi değerlendirmeler de önemliydi. Edinburg dünyadan uzak İngiliz üniversitelerine göre daha iyi bir donanıma sahipti, personeli daha iyiydi, daha iyi hastane imkânları sunuyordu. Oxford ve Cambridge'te olduğundan daha iyi eğitim görmüş doktorlar çıkarmakla kalmıyor, bu iki üniversiteden çok çok daha fazlasını çıkarıyordu.³ Edinburg uzun zamandır, Otuz Dokuz Şart yüzünden Oxford ile Cambridge'e alınmayan zengin Kilise karşıtlarının sığınağı olmuştu. Bu kesim burada, botanik, kimya ve doğa tarihi de dahil olmak üzere geniş bir tıbbi ve bilimsel konular yelpazesinde eğitim görüyordu. Öğrenciler, özellikle okul duvarları dışında, üniversite çevresinde toplanmış giderek büyüyen okullarda kıta Avrupası'ndan gelen en son düşüncelere de açılıyorlardı. Mezunların birçoğu son yıllarını tamamladıktan sonra Paris'e gidiyor, Fransa'da en son kavrayışlarla dolup geri dönüyordu. Charles'ın da göreceği gibi, bu okullar Edinburglu öğrencileri genel kabul gören kalıplara en aykırı, en yenilikçi, en iyi yeni bilimler hakkında bilgilendiriyordu.

Talihe bakın ki Erasmus da okul dışındaki hastane eğitimini Edinburg'da tamamlayabilecekti, böylece Charles'a eşlik etmesi, kardeşinin omuzlarına koruyucu bir hırka atması için planlar yapılmaya başlandı. Eras temmuzda Cambridge'ten eve geldiğinde, iki kardeş planlar yapmaya koyuldu. Anatomiyle uğraşacaklar, fosil toplayacaklar, kimyasal eğlencelerine devam edeceklerdi. Erasmus'un beklemeye tahammülü yoktu. "Birlikteliğimiz çok hoş olacak, olabildiğince samimi olacağız; korkarım sen ancak bir 'Üniversiteli' mertebesine geldiğinde seni pataklamaktan vazgeçmeyi düşüneceğim."

Charles ile Eras ekim sonunda Edinburg'a geldiler. Kenti ikiye bölen koyağa bakan Princes Street'teki Star Hotel'e yerleşip pansiyon aramaya başladılar. Bütün pansiyonlar sıkış tepiş bir vaziyette üniversitenin etrafında bulunduğundan seçenek azlığı çekmiyorlardı. Ama odaların çoğu karanlık, rutubetli "küçük deliklerdi." İstisnayı buldular. Lothian Street 11 numaranın ev sahibi Mrs. Mackay öğrenciler konusunda uzmanlaşmıştı. "Fazlasıyla medeni ve nazık, hoş, temiz, yaşlı biriydi." (Bir doktorlar ve doğabilimciler kuşağı, Edinburg misafirperverliğini ilk kez Mrs. Mackay'le tatmıştı.) Uygun bir yerdi burası, üniversite caddenin sonunda, birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunuyordu. Mrs. Mackay gençlere haftada 26 şiline dördüncü katta, ışıklı ve havadar iki yatak odası ile bir oturma odası verdi. Yerleştiler ve araştırmalarına başladılar.

Hayranlıktan başları dönmüş bir halde kentin her yerini dolaştılar. Koyak hayret vericiydi; kent, sarp bir kayalığın üstüne tünemiş gibi görünüyordu: “Gerçekten de Bridge Street şimdiye dek gördüğüm en sıradışı şey,” diye yazmıştı Charles evdekilere, “kenarından ilk kez baktığımızda, gözlerimize inanamadık, hoş bir nehir yerine bir insan seli gördük.” Her şeyi yutuyorlardı: Göğe yükselen gotik binalarıyla Eski Kent, iş merkezi, öğrencilerle kaynayan koşuşturmacalı üniversite bölgesi. “Auld Reekie” (Eski Çöplük) aşırı kalabalık, ucuz ve adi apartmanlarıyla, adi suçların başını alıp yürümüş olmasıyla tam da adına uygun bir yerdi. Sonra, daha çok tüccarlar ve profesyonellerin gözdesi olan Yeni Şehir vardı. Kardeşler, kaldırım taşları döşenmiş geniş caddeleri arşınıyor, bir aşağı bir yukarı uçarcasına gelip gidiyor, heybetli taş binaları hayranlıkla seyrediyordu. Parlamento binasında, toplanan Tory vekilleri görmüşlerdi, “kısa süre sonra kökü kazınacak olan bu ırk” daha meşgul ve çalışkan Whiglere kuş tüylerini gösteriyorlardı.”⁴ Dr. Darwin’in tepeden turnağa birer Whig olan oğulları siyasi hesap hatalarının bu hoş örneğini takdirle karşılamışlardı.

İskoç yemeklerinin de denenmesi gerekiyordu: Kızarmış isticiride, güveçte ringa, yulaf ezmesi doldurulmuş morina kafası. Taze sebzelerle dolu daracık dükkânlarıyla yeni pazarda alışveriş etmek de vardı. Sonra da geceleri Theater-Royal’de Weber’in *Der Freischütz*’ünü ya da başka bir hoş dansı izlemeye gidiliyordu.

Pazar günleri kiliseleri deniyorlardı. Edinburg, İskoçya’nın dini başkentiydi; kurumla kaplı kilise kuleleri, tepelerle dolu manzaranın orasına burasına dağılmıştı. Bu kocaman yapılar yerleşik düzenin belkemiğiymiş, haşin vaizleri soylu hamiler ve Kraliyet tarafından atanıyordu. İskoçya Kilisesi’ydi bu: zengin, dogmatik ve kendine güvenli. Kilise’nin yasama kurumu Genel Kurul, Edinburg’da büyük bir debdebe içinde toplanıyordu. Ülkenin ahlaki sağlığını tartışmak üzere toplanan siyah cüppeli delegeleleri görmeye herkes geliyordu. Fakat gençlerin ilk pazar ayını onlar için biraz sürpriz oldu: İki saatlik “ruhu biçen bir söylev” yerine, yirmi dakikalık ılımlı bir ayinin ardından tatlılıkla saliverildiler.

Kent kozmopolitti. İnsan şurada bir Alman doktorun, burada bir Fransız soylusunun yanından geçiyordu. Amerikalı John James Audubon, * çı-

* ABD’li ornitolog, doğa bilimci, avcı ve ressam (1785-1851). 1 metreye 60 santim boyutlarındaki kitabında kendi ortamlarında çizilmiş eşine rastlanmadık ölçüde canlı kuş resimlerinden oluşan kitabıyla ün kazandı-e.n.

kardığı *Birds of America* adlı yayına abone toplayabilmek için dağ adamı kılığında kente gelmişti. Gül yüzlü kadınlar domuz arabaları sürüyor, başlarının üzerindeki sepetlerden deri şeritler sarkıyordu; sakallı erkekleri kaba saba ve dağınıktı. Edinburg harika manzaraların ve ürkütücü bilimlerin kentiydi: komün hayatı deneyen sosyalistlerin, müşterilerin kafalarını gözleyen frenoloji* düşkünü dükkân sahiplerinin, dünyanın kökenini tartışan profesörlerin ve hayatın yaratılışını yalanlamaya çalışan anatomistlerin kentiydi. Ziyaretçilerin tek yapabildiği, bu metropol karşısında hayranlığa kapılmak, şehrin “çılgınlık düzeyine ulaşmış kendini beğenmişliğinin” keyfini sürmektir.⁵

Erasmus Darwin’in torunlarının kurabileceği birçok sosyal ilişki vardı. Babalarının dostlarını ziyaret ettiler, profesörlerle aynı sofralara oturdular. Charles, Susan’ı “Şenlikler” hakkında habersiz bırakmıyordu:

Biz de epeyce sefahate daldık. Cumartesi günü akşam yemeğini Dr. Hawleylerde yedik, çok hoş bir parti oldu, sonra da tiyatroya gittik (...) Dr. Hawley babamın sorularıyla ilgili bazı bilgiler verdi, bunları ona kısaca yazacağım. Gelecek cumaya yaşlı Dr. Duncan’a (seksen yaşında ama hâlâ fizik kuramı yardımcı profesörü) gidiyoruz, tam bir aptallık numunesi olan sonuncusundan daha hoş bir parti olmasını umuyorum (...) Hayrete düşürecek kadar aylak olup çıktım, aslına bakarsan aynı anda iki roman birden okuyorum. Şöyle iyice bir azarlanmanın bana epeyce yararı dokunurdu, seninkilerin en ağırlarından birini göndereceğini umuyorum.

Bu partilere gitmenin diplomatik bir yönü vardı. Duncanlar Darwinleri uzun zamandır tanıyordu. Charles’ın adaşı olan amcası –teşrih kazası sonrasında ölmüş olan– Duncan ailesinin kabristanında yatıyordu. Yaşlı doktor, sınıfındaki son Charles’a haliyle babacan davranıyordu.⁶

Seçkin Whiglerin kapıları da çocuklara açılıyordu. Herhalde artık çocukluktan çıkmışlardı: Charles’ın, Doktor’un kendisine *hâlâ* çocuk dediğine dair alaycı bir hiddetle sarf ettiği sözler, onun karakterinin değişmekte olduğunu gösteriyordu. Akraları, kısa süre sonra yeni Londra Üniversitesi’nde kolej müdürü olacak olan, Whiglerin önde gelen ismi, jeolog ve eğitimci Leonard Horner’a sunması için ona bir takdim mektubu

* Kafatasının biçimine bakıp kişilik tahlili yapmak-e.n.

vermişlerdi. Horner, Charles'ı Edinburg'daki Kraliyet Cemiyeti'ne götürdü, burada Audubon'un "göksel varlığı" Sir Walter Scott'ı gördüler, gerçi onun iflas etmesi şokunun üstüne gerçekleştiği için üzücü bir tanışma oldu. Yine de büyüklük konuştu ve Charles "bu sahneyi büyük bir hayranlık ve huşu içinde izledi."⁷

Charles, hayatı boyunca zengin bir Whig dünyası içinde şımartılmıştı. Şimdi liberal Edinburg'a giriyordu. Siyasi duruşunu bulması gerekmemiştir hiç. Bütün aile Whiglerin, seçme ve seçilme hakkının genişletilmesini, açık rekabetin yaygınlaşmasını, dini serbestliği (Kilise karşıtları, Yahudiler ve Katoliklerin de devlet makamlarında görev alabilmesini), köleliğin lağvedilmesini savunan manifestosuna bağlı olmuştu. 1825'te, geride kalan elli yılın büyük bölümünde olduğu gibi Kiliseci ve Kralcı Toryler iktidardaydı; Darwinler-Wedgwoodlar gibi Whigler, muhaliflerinin iktidarı yozlaşmış biçimde ellerinde tutmasından tiksiniyordu. Fakat ailenin tamamen Whig yanlısı tavrı, Charles'ın bazı yaramazlıklar yapmasına engel değildi. Susan'a, Torylerin kepaze ucuz dergilerinden *John Bull*'u aldığı söylenmekten tatlı bir haz duymuştu. Katıksız bir siyasi gıdıklamaydı bu: Derginin yabancı düşmanı insafsız aşırılığı, "skandal çıkar-korkut" formatı onu eğlendiriyordu. Eras daha da ileri gitmişti. O *John Bull* almıyordu; "diğerine göre on kat daha küfürlü olduğu için" *The Age*'e geçmişti. Charles'a da hınzırca, "Onaylıyor musun?" diye sormuştu.

Kızlar onaylamıyorlardı. Charles'ın kendisine annelik eden ablalarına karşı iyi huylu isyanı bir şeydi, onlara *John Bull* nüshaları göndermesi başka bir şey. Torylerin ucuz gazeteciliği, Darwin-Wedgwoodlar için dokunulmazlığı olan kölelik konusunda epeyce kemiğe dayanmış görünüyordu. Catherine bu ucuz dergide köleleri mutlu ve hoşnut tutmak için onlarla yatılması gerektiğini okuyunca dehşete düşmüştü. Susan, Charles'ın neden reformcu bir gazete okumadığını merak etmişti: "*The Morning Chronicle*'i okuduğunu duymak beni daha memnun ederdi," diye paylamıştı onu.⁸

Sonra bir de öğrencilik hayatı vardı. Öğrencilerin hayatı ağır bir çalışmayla büyük bir keyfin o bildik karışımıydı ve yaşlı kuşaklar her zaman olduğu gibi kaygılıydı. Dindar İskoç zihniyetine göre öğrenciler korkunçtu. Sarhoşluk ve ağız dalaşı yaygındı. Korku hikâyeleri saçan öğretmenlerin de hiç faydası olmuyordu; cesetlerin üzerine uzun saatler boyunca eğilmenin bu genç ruhları barlara ve genelevlere sürüklediği yolunda kı-

yametsi uyarılarda bulunuyorlardı. Tiyatro bile zan altındaydı: Bazıları tiyatronun, anatominin uyandırdığı tutkuları kesinlikle artırdığını düşünüyordu. Birçoklarına göre tıp okullarının, çalıntı etlerle uğraşmak ve genç dimağları yozlaştırmakta cesetlerin bulunduğu mahzenlerden aşağı kalır yanı yoktu. Eti ve kemiği kesenlerin yerleşik ruha inancını kaybettiği doğru değil miydi? Bazı hocalar da pek iyi örnek olamıyordu. Londra'da yerel cin salonlarında notlarını dikte eden ya da öğrencileri siyasi propagandayla zehirleyen hocalara rastlamak işten değildi. Londra yeterince kötüydü; orada öğrenciler yeni üniversitede isyan çıkarmak üzereydi. Ama Erasmus, İskoç öğrencilerin daha kötü olduğuna inanıyordu.⁹

Elbette ki işler, basın yazdığı kadar kötü değildi. Gazeteler halkın isyanıyla büyüyordu; sarhoş öğrencilerin gürültülü eğlencelere dalmasında para vardı. İstekli okurlar şok edilmeyi istiyordu. Doğru; gülme gazıyla çakırkeyif olmaları üzerine Darwinlerin kimya deneyleri bir oyuna dönüşmüştü, Suriye enfiyesi çılgınlığına da yakayı kaptırmışlardı. Ama kumarları pek yeni değildi; sıcak su ve şekerle karıştırılmış içkileri (grog) soğuşu pek uzak tutamıyordu, tiyatroya gitmekse eve gönderilen mektupların temel konusu olabilecek kadar masumdu.

Aslına bakılırsa oğlanlar başta çalışkandı. Erasmus Edinburg'a erken gitmek istemişti, böylece "ikimiz de inekler gibi okuruz," diyordu. Yerleşmelerinden sonra yaptıkları da bu oldu. Doymak bilmez kitap kurtlarıydı ikisi de; birinci dönemde, kütüphaneden herkesin aldığından daha fazla kitap almışlardı. Diğer metinleri de Charles satın almıştı. Para hiç sorun değildi; Doktor hesabı kapatmaya hazırdı, Charles da eve her zaman, babasından on sterlin isteyen destek notları gönderebiliyordu.¹⁰ Her halükârda, işler sarpa saracak olursa, bir botanik kitabı satın almak için böceklerini elden çıkarabilirdi, Erasmus'un yapacak olduğu gibi.

Tıp okulu, Charles'ın başladığı yıl 900 öğrenci almıştı, bunların dörtte biri İngiltere'den geliyordu. Okul hâlâ Britanya'da en iyi tıp eğitimi sunuyordu, gerçi kış ortasındaki baharı andıran Aydınlanma döneminden beri okulun gerileme içinde olduğu da kimsenin gözünden kaçmıyordu. Çoğu kişi bunun sebebini biliyordu: Profesörlerin üçte ikisini üniversite değil Tory belediye meclisi, genellikle, partiye sadık isimler listesinden, İskoç Kilisesi'nin de onayını alarak atıyordu. Bu siyasi etki tartışmalara yol açarken, en iyi hocaların iş başına gelmesi de pek söz konusu olmuyordu.

Bazı profesörler kürsülerini miras alıyor, onlara aile yadigârı muamelesi yapıyordu. Huysuz anatomi profesörü III. Alexander Monro, Charles'ı hayrete düşürmüştü. Büyükbabasının ve babasının oturduğu koltukta oturuyordu, durum ortadaydı. Öğrencilerden biri onun tavrını “tutkusuz kayıtsızlık” olarak tanımlamıştı, dersleri de sonraları isyanlara dönüşür oldu. Teşrih amfisinden yeni çıkmış anatomi hocalarının birçoğu gibi o da kanlı ve pis olurdu. Charles öfkeyle, “Ondan ve derslerinden o kadar nefret ediyorum ki, haklarında edebimle konuşmam,” diyordu. “Kişiliğiyle, hareketleriyle o kadar pis bir insan ki.”¹¹

Monro'nun insanın uykusunu getiren konuşmaları öğrencilerin birçoğunu, Robert Knox'un yolun karşı tarafında verdiği ve kıta Avrupası'na özgü pırıltılar saçtığı dersleri dinlemeye itiyordu. Züppece bir havası olan Knox, Surgeon's Square'deki rakip özel okullardan birinde ders veriyordu. Öğrenciler yalnızca onun derslerini dinlemeye gelmiyordu. Süslü, tek gözlü, altın yelekli Knox'un kentlin din adamları ve ileri gelenlerine vahşice saldırmaması dinleyicilerine kuşkusuz zevk veriyordu. Dinle ilgili amansız hicivleri, onu İskoç Kilisesi'nin baş belası haline getirmişti. Fakat öğrenciler mest oluyorlardı. Knox'un ince alayları, Monro'nun derslerinin daha fazla angarya gibi görünmesine yol açıyor, Knox'un öğrenci sayısı durmadan artıyordu. 1826 ile 1828 arasında –bu tarihte, Burke ile Hare'nin cinayet kurbanlarını bilmeden teşrih için kabul etmesi üzerine yakalanmıştı– diğer özel hocaların ders verdiği toplam öğrenci sayısından çok daha fazla öğrenciye ders vermişti.¹²

Erasmus, Surgeons' Square'in öbür tarafında ders vermekte olan, Knox'un başrakibi John Lizars'ın derslerine kaydolmuştu. Lizars “çekiçiydi” ve kesinlikle daha saygıdeğerd. Charles bir özel hocaya kaydolmamıştı. Cerrahinin insanın midesini altüst ettiğini düşünüyordu, sebebi de barizdi. Knox 1826'da Audubon'la tanıştırmıştı; Knox'un “üzerinde bir cüppe vardı, parmakları da kanlar içindeydi.” Sonra Audubon, Knox'un teşrih amfisinde gezdirilmişti. Tarif edilemeyecek bir dehşet anıydı. Kesilmiş uzuvlar, yarılıp açılmış insan gövdeleri onu nefes nefese bırakmıştı. “Görüntüler son derece nahoştu, olabileceğini düşündüğümde de şok ediciydi. Bu ceset evinden ayrılıp caddelerin sağlıklı havasını tekrar soluduğuma memnun oldum.” Charles da aynı şeyleri hissediyordu.¹³ Monro yüzünden insan anatomisinden soğumuştur, ömrü boyunca da böyle kalacaktı. Sonuçta teşrih tekniklerini hiçbir zaman doğru dürüst öğrenemedi, daha sonraları pişman olacağı bir şeydi bu.

Hoşlanmadığı tek kişi Monro değildi. Charles Ocak 1826'da Caroline'a, "Duncan'ın ilaçlar hakkında uzun, aptalca bir ders verdiğinden" de yakınmişti. Dr. Andrew Duncan *secundus* (iki), babası gibi bir profesördü ve Charles'a kalırsa, "o kadar bilgiliydi ki, bilgeliğinden aklına yer kalmamıştı." Ders, "aptallığını ifade edecek herhangi bir kelimeye tercüme edilebilir gibi değildi." Haksız bir eleştiriydi bu belki de; çünkü çok gezip görmüş, Fransız düşüncesinin en iyi yönlerini hatmetmiş olan Duncan "çok yönlü bir deha" olarak tanınıyordu. (Peru'ya özgü bir ağaç kabuğundan, kininin akrabası olan kınakınayı ayrıştıran da o olmuştu.) Sorun genç Charles'taydı. Tıp öğreniminin ağırlığına, sıkıcılığına hazır değildi henüz. Dondurucu sabahlarda sebat edip Duncan'ın tıbbi bitkilerle ilgili tanımlarını dinliyordu; hatta yarım kuronluk deney parasını ödemiş olduğu için, sınıfın ön tarafına kurulan açık büfeye dizilmiş "bitkileri tadıp kokluyordu." Fakat sonunda "koca bir saati, daha kahvaltısını bile yapmamışken, soğukta, raventin özellikleri"ni dinleyerek harcamak için yataktan kalkmaya kendini razı edemez oldu.¹⁴

Klinik çalışmaları Charles'ın gözünün açılmasını hızlandırdı. Kolejin yakınlarında Kraliyet Hastanesi civarında dolaştı, ama gördükleri canını sıktı. Babasının kan korkusunu paylaşıyordu, ama onun tersine tiksintisini aşmak için sebat etmemişti hiç. Ameliyat amfilerine yaptığı iki ziyaret midesini kaldırmış, insan kanı karşısında duyduğu ölümcül korkuyu güçlendirmişti. Burada kesim kanlı ve hızlı oluyordu; anestezinin keşfi öncesinde cerrahlığın kahramanlık günlerinde, eli kolu bağlanmış, çığlıklar atan hastanın travmasını azaltmanın sırrı hızlı olmaktı. Kirli eller kirli testerele tutar, çabucak yarıp keserdi; kan talaş dolu kovalara akardı. Öğrencilerin hepsi de gergin, buğulu ortamda etrafa toplanır; bir şeyler görmeye uğraşırdı. Bir çocuğa yapılan son derece kötü bir ameliyat sırasında Charles, sonunda izleyemeyecek hale gelip odadan kaçarcasına çıkmıştı, bir daha ameliyat amfisine girmemeye kararlıydı.¹⁵ O görüntüler hayatı boyunca aklından çıkmayacaktı.

Charles'ın "sıkıcı" yaftasından yakayı sıyıran tek ders, Profesör Thomas Hope'un kimya dersleriydi. Ama zaten Tommy Hope'un "kimyasal draması" utanmazca bir eğlenceydi. "Büyük bir başarı"yla gerçekleştirilirdi, sonuçta da dersleri için üniversitenin en kalabalık sınıfı toplanırdı. (Charles o yılki 503 öğrenciden biriydi.) Yalnızca aldığı ders ücretleriyle yaşayan Hope, bütün araştırmalarını bırakmış, kimyasal eğlencele-

rini mükemmelleştirmişti; herkesin görebileceği büyük aygıtlar kullanıyordu. Arka kapıdan süzülerek girmeleri gerekse bile hanımların da katılabileceği popüler bir ders açmıştı. Bu yüzden de kentte herkesin diline sakız olmuştu. “Doktor peçeler ve tüller takınmış dinleyicilerinin karşısında tam anlamıyla kendinden geçiyor,” diye alay etmişti bir köşe yazarı. “Dilerim deneylerinden biri onu havaya uçurur. Böylece hanım öğrencilerinin her biri bir parçasını alabilir.” Charles ise farklı düşünüyordu. Hope’la yemek yiyor, eve şu satırları yazıyordu: “Onu da derslerini de çok seviyorum.”¹⁶ Öyle görünüyor ki bir kimya meraklısı olan “Gaz” Darwin, diğer bütün çocuklar gibi, hasta yatağının zalim gerçekliğinden kopmanın tadını çıkarıyordu. Edinburg’da geçirdiği ilk yılın tek kurtarıcı lütfuydu bu neredeyse.

Elbette aklını çelen, oyalayıcı eğlenceler de vardı. Eras’la birlikte sahilde yürüyor, mürekkebalığı, denizfaresi ve deniz sümüklüböcekleri topluyordu. Eşraftan birinin, hazinelerini gösterme ihtiyacındaki oğlu olarak başka eğlenceler de buluyordu.

Kız kardeşlerine haber vermişti: “Bir siyahtan kuş doldurmayı öğreneceğim.” Söz konusu siyah, sıradışı Katolik “Eşraf” ve gezgin Charles Waterton’ın Güney Amerika’dan, Guyana’dan getirdiği, özgür bırakılmış siyah köle John Edmonstone’du. Ülkenin en iyi hayvan doldurucularından biri olan Eşraf, John’a (“Edmonstone” adını efendisinden almıştı) bu işi öğretmişti. John, Lothian Street 37 numaraya yerleşmiş ve Edinburg müzesinde bir dükkân açmıştı, burada becerilerini öğrencilere aktarıyordu. Dersler ucuzdu; Charles “iki aylığına her gün bir saatlik ders için bir gine aldığını” bildirmişti. Hocası “çok hoş ve zekiydi, sık sık onun yanında oturuyordu.”¹⁷ Eksantrik Waterton’la birlikte seyahat etmiş olan John, Tropikler’de geçirdiği günlerin hikâyesine kulak verecek istekli bir dinleyici bulmuştu. Charles, hayvan doldurma işinin inceliklerini öğrenmişti. Dahası bir kölenin hayatını, Güney Amerika’daki yağmur ormanlarının bolluk ve bereketini ilk elden dinlemişti.

Her gün bu şekilde kaçtığı güneşten kavrulmuş yerlerle, Edinburg’un dondurucu gerçekliği arasında dünyalar kadar fark vardı. Hava buz gibiydi, Charles da keyifsiz. Ormanlarla ilgili romantik konuşmalara bayılıyordu; Duncan’ın kasvetli dersleri için yataktan kalkmaya ise bozuluyordu. Susan, martta şu satırları yazarak onu neşelendirmeye çalışmıştı: “İşte bu yüzden, gelecek ay kendini bilgelige ada, bak daha mutlu olacaksın.”

Fakat Charles tıpta hiçbir bilgelik göremiyordu. Evdeki neşeli ortamla ilgili kızların dedikodularından ya da Shrewsbury'nin bahar balolarındaki flört hikâyelerinden edinmesine, tıbbın bir faydası dokunmuyordu muh-temelen.

Her zamanki gibi sonrası için kaygılanan Caroline farklı bir mesaj ver-meyi dener. “Öldükten sonra cennete gitmesi için” ne hissetmesi ve yap-ması gerektiğini öğrensini diye Kitabı Mukaddes okumasını nasihat etti. Daha sıkı bir taahhüt bekleyerek, “Sanırım henüz kutsal ayine katılma-ya kendini hazır hissetmiyorsun,” diye yazdı. Charles’tan yalvaran bir cevap geldi: “Kitabı Mukaddes’in en çok hangi kısmını seviyorsun? Ben İncilleri* seviyorum. Genelde hangisi en iyisi olarak biliniyor, biliyor mu-sun?” Yuhanna İncili’nde anlaşılar ve Caroline ahlayıp vahladı: “Daha gençken, meşguliyetlerim varken, keyfim yerindeyken daha dindar olma-dığıma sık sık pişman oluyorum, ama böyle olmayı alışkanlık haline ge-tirmek zor.”

Charles, hayat hakkında var olacağına hep kesin gözüyle baktığı dü-şüncelere dalıyordu. Annesinin ölümünden sonra Susan ile Caroline’in ona gösterdiği bağlılığı takdir etmeye başlamıştı. Düşüncelerini kelimelere dök-meye çalışırken, onlardan gelen mektuplar duygusal bir karşılığın kıvıl-cımını çakıyordu. Caroline’a içini açmıştı: “Ben çocukken gösterdiğiniz bütün iyiliğe, benim için katlandığınız bütün sıkıntılara karşılık, size ne kadar da nankörce davrandım diye düşünüyorum. Hatta kör nankörlü-ğüme hayret etmekten kendimi alamıyorum.”

Charles’ın tıp okuluna isteksizliği, Doktor’un gözünden kaçmamıştı. Doktor, mart ayında, alacağı dersleri belirleyip seçme konusundaki dağı-nık tavrı yüzünden Charles’ı firçalamış, açıkça, “Şu anki sefih tavrına bir son vermezsen çalışmanın nihayetinde hiçbir yararı olmayacak,” demiş-ti.¹⁸ Ayrıca onu derslere son verip eve erkenden dönmemesi konusunda da uyarılmıştı.

Charles nihayet dönem sonunda Edinburg’dan kaçtı. O yaz çok çok daha hoş geçti, Shrewsbury Okulu’ndan bir arkadaşıyla Gal tepelerinde uzun ve çetin yürüyüşler yaptı. Peder Gilbert White’ın klasikleşmiş kita-

* Kitabı Mukaddes’in Yeni Ahit kısmının Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı ilk dört bölümünün her birine verilen ad. -e.n.

bı *Natural History of Selborne* da ona, kuşlara hareketli hedefler muamelesi yapmaktan fazlasını öğretti; kuşların alışkanlıklarını ve yaşam ortamlarını gözlemlemeye başladı, gözlemlerini cep günlüğüne karalıyordu. Çocukluğunda Gal sahillerinde yaptığı avare gezintilerin büyüsünü yeniden yaşıyor, kendi kendine, “Neden her beyefendi kuşbilimci olmuyor?” diye merak ediyordu. Tam anlamıyla böyle sakin meşguliyetlere dümen kırmış değildi. Av mevsimi 1 Eylül’de açıldığında Maer’in kuş nüfusunu azaltma konusunda epey bir çaba sarf etti, günlüğünde de kuşların davranışlarıyla ilgili not almayı bırakıp ceset sayılarıyla ilgili notlara geçti: ilk haftada 55 av kuşu, üç yaban tavşanı, bir tavşan vurmuştu.¹⁹

Edinburg’a tek başına dönmek onu sevindirmiyordu. İlk yıl Erasmus ve Charles birlikte araştırmış ve çalışmışlardı. Okurken, derslere girerken, Edinburg’un gece hayatının sefahatine dalarken ayrılmaz bir ikiliydiler. Ama Erasmus orada geçireceği yılı tamamlamış, şimdi Londra’da bir anatomi okuluna kaydolmuştu; Charles’ı kendi başına bırakıyordu.

Charles, babasının baskısı üzerine okumayı sürdürdü. Büyükbabasının, hayatın ve sağlığın yasalarıyla ilgili başyapıtı *Zoonomia*’yı karıştırmaya başladı. Doktor bu kitaba düşküdü; kalıtsal hastalıklarla ilgili derinlikli fikirlerinden dolayı kitabı takdir ederdi; gerçi bu koca cilt, çok daha fazlasını içeriyor, zihin ile bedenin bağlantısıyla, hayatın daimi dönüşümüyle de ilgileniyordu.²⁰ Charles kitabı yakınlık duyarak okudu, hayranlıkla dolmuştu; emin değildi, ama herhalde büyükbabası yazdığı için böyle hissetmişti. Gelgelelim kitap tıbbı bakışını değiştirmede.

3. Bölüm

Deniz Matları ve Fitneci Bilim

Charles, Kasım 1826'da Edinburg'a geri döndü. Evden uzak ve yalnız, Geleceğinden emin olamaz bir halde olayların akışında sürüklenmeye başladı. Babasının ona rahat etmesini sağlayacak kadar miras bırakacağı yolundaki emareler, tıpta başarılı olmak için geride ne kadar kararlılığı kalmışsa silip süpürmüştü. Profesörler bunların hepsini daha önce de görmüştü. Hali vakti yerinde öğrencilerini mirasa konduklarında kaybetmeleri, meslek sahibi beyefendiler çağında daimi bir sorundu.¹

Büyünün bozulduğu görülüyordu. O yıl kütüphaneye uğrama zahmetine bile girmede. İlgisi açıkça tavsayıp gitmişti. Kararlılığı pek az, zamanı da bol olduğundan kendini öğrenci derneklerine attı; burada, en olabilecek yerde heyecan buldu.

Geleceğin avukatları ve doktorları, bu canlı ve hareketli derneklere güncel konuları tartışarak zekâlarını biliyorlardı. Toplantılar dostluklar kurulmasını sağlıyordu, tartışmalar da genellikle gürültülü geçiyordu. Plinius Cemiyeti'nin toplantıları heyecanlı olabiliyordu, bazı konular cezai kovuşturmayı gerektirebilecek sınıra gelip dayanıyordu. Plinius 1823'te, Kraliyet tarafından atanmış, çekingen, karışık saçlı, doğa tarihi profesörü Robert Jameson tarafından kurulmuştu.² Her salı, on altılıklardan tutun uzun zaman önce mezun olmuşlara varıncaya dek envai çeşit tip konuşmaları dinlemek için bodrum kattaki odalardan birine doluyordu. Darwin 1826'da derneğe katıldığında, radikal öğrenciler buraya sızmış bulunuyordu; ateşli, özgür düşünen demokratlardı, bilimin doğaüstü güçlere değil fiziksel nedenlere dayanması gerektiğini savunuyorlardı. Dinen kabul gören doktrinleri destekleyenler bu gruba karşı çıkıyordu, Darwin gibi birçok dinleyiciye göre, sonuçta patlak veren çatışmalar temel derslerde bulunmayan heyecanı sağlıyordu.

Darwin'i Plinius Cemiyeti'ne öneren, militan William Browne olmuştu (cemiyetin beş başkanından biriydi, Plinius çok demokratik bir oluşumdu). Browne 1826'da mezun olmuş, 21 yaşında, parlak zekâlı bir demagogdu, deliliğe ilgi duyuyordu. Radikal bilimle ve din adamı karşıtı siyasetle derinden ilgileniyordu. Ruhlara ve azizlere ayıracak vakti yoktu. Onun gibi radikaller, Kilise'nin hâkimiyetindeki bir toplumda reform gerçekleştirme niyetindeydi. İskoçya ve İngiltere kiliseleri hayatın her yönünü yönetiyorlardı; siyasi koltukları tekellerinde tutuyor, hastaneleri, üniversiteleri, yargı mevkilerini düzenliyor, doğum, evlilik ve ölümle ilgili ayinleri belirliyor, sivil özgürlükleri kısıtlıyor, diğer dini grupları bastırıyorlardı. Yozlaşmış iktidarları yüzünden radikal demokratlar onlardan nefret ediyordu, Browne da "papazlık sanatını" hor görüyordu. Dahası papazlık sanatını benzersiz bir hicvetme şekli vardı. Kilise'nin onca asırdır takdis ettiği bu sofuların aslında deli olduklarını kanıtlamak için Montrose Akıl Hastanesi sakinlerini incelemişti. Beyinlerinde aşırı gelişmiş bir "hürmet" organı vardı. Aydınlanmış 19. yüzyıl, bu insanları deli diye kilit altına almalıydı.³

Darwin tam cemiyete katılma dilekçesi verdiği gün, 21 Kasım 1826'da, Browne'ın Charles Bell'in dindarca kaleme alınmış eseri *Anatomy and Physiology of Expression*'ı (kendinden menkul "anatomistlerin komutanı" tarafından yazılan bu kitabı sonraki yıllarda Darwin de hedef alacaktı) çürütme niyetinde olduğunu duyurduğunu işitmişti. Bell, Yaradan'ın insan yüzünü, insanın benzersiz ahlaki doğasını yansıtan benzersiz duygularını ifade etmesini mümkün kılacak kaslarla donattığını ileri sürüyordu. Browne, bu tür bir anatomik şovinizmi küçük görüyordu, insanlar ile hayvanlar arasında hiçbir temel farklılık görmediğinden kesin bir ret cevabı yayınlamıştı.

Darwin, ertesi hafta kendi yaşattı bir öğrenci olan William Greg'le birlikte derneğe seçildi. Greg de kabul gören doktrinlere Browne kadar karşıydı. Derhal, "daha aşağı hayvanların, insan zihninin bütün melekelerine ve isteklerine sahip olduğunu" kanıtlayan bir konuşma yapma teklifinde bulundu. Manchesterlı pamuk kralı bir değirmen sahibinin oğlu olan Greg, Üniteryen bir okulda eğitim görmüştü. Burada doğayı tümüyle fiziksel güçler açısından görmeyi öğrenmişti. (Üniteryenlerin Anglikan okullarında öğretilen türden ortodoks Yaratılışçı bilimle hiçbir ilişkisi yoktu; türler mucizevi bir biçimde yaratılmamışlardı, insan da doğanın dışında

durmuyordu.) Üstatları insan zihninin fiziksel yasalara tabi olduğunu bile iddia etmişti, ahlakın doğanın değil Tanrı'nın lütfu olduğunu düşünen Anglikanların nefret ettiği bir fikirdi bu. Greg onun hayvan ve insan zihni hakkında yazdığı makaleyi okumuştur.⁴ Wedgwood Üniteryenliğini miras almış Darwin bunu duymuş, muhtemelen de hiç şaşırılmamıştı. Bu toplanmaların kurallara aykırı olmasının verdiği heyecan muazzamdı. Yerleşik kilise doktrinleri yalancı çıkarılıyor, muhalif bilimler baş tacı ediliyordu. Bu durum, on yedi yaşındaki hassas yeniyetmeyi de etkilemiş olsa gerek. Hiç vakit geçirmeden etkin bir katılım göstermeye başladı. 5 Aralık'ta, Browne'in Bell'in kitabını parça parça ettiği gün, Darwin Konsey'e seçildi.

Darwin'in yeni bulduğu arkadaşlar yalnızca siyasetle ilgilenmiyorlardı. Browne ile Greg, öğrencileri kendi görüşlerini kabul etmeye ikna çabasındaki sıkı frenologlardı. Frenoloji, daha fazla siyasi güç sahibi olmak için bastırılan Edinburglu tüccarlar arasında moda olmuş, yerleşik düzen karşıtı bir bilimdi. Savunucuları, düşüncenin her melekesinin –Sevgi, Ahlak, Saygı ya da diğerleri– beyinde kendi organına yerleşik olduğunu, bu organların her birinin büyüklüğünün başın şekline yansıdığını ileri sürüyordu. Frenolojiyi popüler kılan şey de buydu. Bunun için bir sanat ya da bir gizem öğrenmeye yoktu. Herkes bir insanın kafasındaki çıkıntılara bakıp yeteneklerini görebilirdi. Eskilerin kibriyle karşı karşıya kalan yeni zenginler kendini geliştirme fikrini cazip buluyordu; insanın gerçek yeteneklerini bilmesinin, himayecilikle, ahbap-çavuş ilişkileri ağıyla baş etmeye yarayan bir tarafı vardı.⁵

Elbette ki bu toplantılar yalnızca entelektüel din karşıtlığından, öğrenci radikalliğinden ibaret değildi; bir coşuyorlar, bir duruluyorlardı; guguk kuşunun alışkanlıklarından hayvanların sınıflandırılmasına geçiyorlardı; içgüdülerden dalıp denizyılanlarından çıkıyorlardı. Konuşmaların çoğu, yöredeki görülecek şeylerle; balinalarla, yosunların üremesiyle, nadir bulunan bitkilerle ilgiliydi. Bu da dinleyicilerin geniş çaplı bir katılım göstermesini sağlıyordu. Genç Darwin guguk kuşları ve sınıflandırmayla ilgili kendi bilgi parçacıklarını eklemek için ayağa kalkıyor, her şeyden de önemlisi cemiyette büyük bir lütf bulmuş gibi görünüyordu.

Plinius Cemiyeti'nden arkadaşlarıyla Firth of Forth sahillerini arayıp taramaya çıkıyor, okyanus tabanını tarayan tarak ağı gemilere eşlik ediyordu. Bazen daha da büyük risklere giriyorlardı: Fifeshire sahiline gidiyorlar, burada fırtınaya yakalanırlarsa Inchkeith fenerine sığınıyor ya da

nehri ağzındaki koyda bulunan May Adası'na doğru yol alıyorlardı.⁶ Fakat Darwin her zaman sahile vurmuş deniz yaratıkları, özellikle de sünger ya da saplı, tüylü deniz kalemleri ya da akrabalarını arıyordu.

Diğerleri de onun bu hevesini paylaşıyorlardı. Çalışkan John Coldstream, Darwin'den iki yaş büyüktü; yöredeki mercanlara, süngerlere, deniz kalemlerine en az onun kadar düşküncü; bunları toplayıp paylaşıyordu. Coldstream, Plinius Cemiyeti'ne kuruluşu sırasında katılmıştı, Darwin'in cemiyete üye seçilmesini öneren başkanlardan biriydi. Fakat Browne ile Greg'den farklıydı. Yakınlardaki Leith'ten gelen bir genç olarak Coldstream son derece evanjelik olmuştu; Kitabı Mukaddes'e samimiyetle inanan, dini yaymaya çalışan biriydi. Britanya'nın, Browne'in dinsiz siyasetiyle değil, Hıristiyan ahlakının canlandırılmasıyla kurtarılması gerektiğini ileri sürüyordu. Coldstream, yöredeki Kitabı Mukaddes Cemiyeti için yazılar kaleme alıyordu, hatta Edinburg'da buldukları sırada Darwin onun "çok ciddi, resmi, son derece dindar ve çok iyi bir kalpli bir insan" olduğunu düşünmüştü.⁷

Darwin'in Edinburg'daki bütün akıl hocaları arasında biri öne çıkıyordu: uzun boylu, kara mizaha yatkın, sünger uzmanı Robert Edmond Grant. Grant Charles'la yakınlaştı ve bu dönemde yaptıklarıyla onu başka herkesten fazla etkiledi.

Grant kentin yerlilerindendi, kibarlar arasında revaçta olan Argyle Square'de doğmuştu. Darwin'den on altı yaş büyüktü, on iki yıllık itibarı olan bir doktordu. Fakat deniz hayatını incelemek uğruna tıp pratiğinden vazgeçmişti; babasının ölümünden sonra kendisine kalan mirasla geçiniyordu (gerçi parası bitmek üzereydi). Plinius'un sadık üyelerinden biriydi o da; üzgün, alaycı ve büyüleyici bir kişilikti. Artık ihtiraslı Frankofiller yoktu, bilim ve toplumun radikal bir biçimde altüst edilmesi fikrine bu kadar gönülden bağlı insanlar da. Onları belirleyici bir tanışma olmuştu. Darwin, fikirlerinden ve prensiplerinden vazgeçmeyen, uzlaşmaz bir evrimcinin kanatları altına giriyordu.

Grant için hiçbir şey kutsal değildi. Özgür bir düşünür olarak, doğanın hâkimiyetinin ardında manevi bir güç göremiyordu. Hayatın evrimi ve kökeni, hepsi de doğa yasalarına uyan fiziksel ve kimyasal kuvvetlerden kaynaklanıyordu. Her ikisi de evrimci olan Fransız kahramanları, kötücül Jean-Baptiste Lamarck ve Etienne Geoffroy St. Hilaire gibi o da kuvvetli bir hayal gücüne dayanan yeni bir hayale ihtiyaç olduğuna inanıyor-

du. Fakat evrim Kilise ve bilimsel otoriteler tarafından neredeyse tümüyle kınanıyordu. Ahlaken yoz ve yıkıcı bulunup paylanıyordu. İnsanlar kendilerini hayvan olarak görecektir olurlarsa ona göre davranırlardı. Tanrı, soylu rahipler üzerinden iş gören, baş-paternalist: O'nun iyiliği Kilise'si üzerinden topluma akıyordu. Doğa ve kültür *kendiliğinden* evriliyorlarsa, din adamları mucizevi bir biçimde yaratılmış türleri O'nun yukarıdan işleyen Gücü'nün emaresi olarak gösteremeyecekse Kilise'nin meşruiyeti baltalanırdı. Burada, nadiren dile getiriliyor olsa bile katı bir mantık vardı. İnsanların doğa ve toplumun hiç yardım almadan evrim geçirdiğini kabul ettiği gün Kilise çöker, toplumun ahlaki dokusu paramparça olur, medeni insan barbarlık günlerine geri dönerdi.

Az sayıdaki evrimciler, başlarını öne eğiyorlardı. Genellikle devrimci Fransızlardan etkilenmişler, toplumu açmak isteyen radikal demokratlar olmuşlardı. Onlara göre değişimin gücü, hem doğada hem siyasette, aşağıdan geliyordu. (Demokratik idealleri de buna uygundu; iktidar halktan geliyordu, zengin ataerkil yöneticiler tarafından aşağıya aktarılmıyordu.) Grant'ın Fransa'daki yaşlı Lamarck'a hayranlığı sınır tanıımıyordu. Lamarck hâlâ hayattaydı, seksenini devirmiş bir kördü, Paris'te yaşıyordu. Bir zamanlar istisnai bir biyologdu (bu terimi de o ortaya atmıştı); çağdaşlarından birinin deyişiyle biyolojinin Kepler'i idi. Paris'teki Doğa Tarihi Müzesi'nde "böcek ve solucan" profesörüyken, alt düzeydeki omurgasızların incelenmesinde bir devrim yaratmıştı. British Museum'daki deniz kabuğu koleksiyonu bile Lamarck'ın ilkelerine göre düzenlenmişti. Fakat Lamarck'ın biliminin, histerik tepkilerle karşılaşan başka bir yönü daha vardı: evrim. Bazıları evrime tiksindirici diyordu. Müzedeki deniz kabuklarını düzenlemekle görevli Eton mezunu ihtiyar müzeci, evrimci fikirleri yüzünden Fransız'a kin kusuyordu. "Lamarck ve müritlerinin kustuğu iğrenç çöplüğe" hırslanıyor, "düşüncesizce, neredeyse küfre kaçarcasına, Kadirî Mutlak'a bir ahmaklık dönemi dayatan" doğabilimcileri kınıyordu.⁸

Bu yüzden de Tanrısız evrimden bahsetmek muhafazakâr Britanya'da aforoz edilmişti. On sekizinci yüzyılın özgürlükleri gitmiş, Fransız Devrimi'ne gösterilen tepkinin ayakları altında ezilmişti. Napoleon savaşları sonrasında Torylerin yönetiminde geçen uzun yıllar boyunca, kılı kırk yaran bir uzmanlaşma ve betimleme işleri bir âlim için daha güvenli bir meşgaleydi. Kendiliğinden evrilen bir doğa hakkında kâfirce boşboğazlığın zamanı geçmişti.

Fakat Grant at gözlüğü takmış bir vatansever değildi, diz çöküp alını yere değdirecek biri hiç değildi. Meslek hayatına sessiz bir uyuşmazlık hâkim olmuştu. Genel kabul gören düzene karşı gösterdiği şövalyeye tutum, zaman zaman kendi kendine karşı yıkıcı olmanın eşğine dayanıyordu. Yalnızca bilimsel görüşleri ve taklitten nefret eden radikalliğiyle değil, hayat tarzıyla da (dedikodulara bakılırsa eşcinseldi ama kimse emin değildi bundan) sürekli birilerinin bamteline dokunuyordu.

Milliyetçiliğin bağnazlık derecesinde hâkim olduğu bir çağda Grant, Avrupa hakkında derinden bilgilenmiş bir adamdı. Çok gezmişti, Paris'te de gayet iyi tanınırdı. Lamarck gibi Grant da süngerler üzerine çalışmış, bu kadar az anlaşılmış olmalarından büyülenmişti. Bu ilkel deniz hayvanlarının basitliğinin, dokularını daha kolayca anlamamızı sağlayacağına, böylece insan da dahil daha üst düzey, karmaşık hayvanların içinden çıkılmaz hale gelmiş bazı sorunlarını çözmemizi kolaylaştıracağına inanıyordu. Grant, Oxford ve Cambridgeli din adamlarının bilgeliğine, nesli tükenmiş hayvan ve bitkilerin fosil kayıtlarının ilerleme içeren bir dizi ilahi Yaratılış'ın kanıtı olduğu yolundaki görüşlere karşı çıkıyordu. Ona göre, insanların ve maymunların evrimi çevre ve iklimle ilgili sebeplere bağlanabilirdi. Grant'ın Yaratılış'ı böyle saygısızca incelemesi, onu güvenli sınıflandırma meşgalelerinin dışına, sınırın öteki tarafına atıyordu..

İşte Darwin'in yürüyüş arkadaşı bu adamdı. Çok da iyi bir yürüyüş arkadaşıydı. Grant Alp Dağları'nı yedi kez yaya aşmış; Fransa, Almanya, İtalya ve İsviçre'deki üniversiteleri ziyaret etmişti. Sahil boyunca şemsiyeleri ellerinde, derin sohbetlere dalarak yürüyorlardı; meraklı Darwin sorulması gereken sorular hakkında bilgileniyordu. Grant muhteşem bir hikâyeciydi, sohbetleri daha sonra egzotik süngerlere, Macaristan'ın küçük köylerinden birinde hayatın nasıl aktığına ya da Theatre-Royal'deki sopranonun nasıl olduğuna geliyordu. Edinburg'u geride bırakırlarken, "son derece güzel bir biçimde arkasına dağ gibi kocaman bulutları almış, bir amfiteyatroya gibi ağır ağır yükselen"⁹ şehre dönüp bakıyorlardı. Sonra demir bir dalgakıranın, Hollanda gemileri ve ringa avlayan balıkçılarla dolu yeni bir limanın bulunduğu Leith'e doğru yollarına devam ediyorlardı. Geri dönen istiridye yüklü tekneleri karşılıyorlardı. Grant, istiridye kabuklarının üzerinde yaşayan tuhaf, etli bir yaratığa karşı derin bir ilgi duyuyor, bu canlıyı evrimin süngerlerle polipler arasındaki duraklarından biri olarak yorumluyordu. Darwin, gemilerin mürettebatıyla dost-

luk kurmuş, onlara denizde eşlik etmeye başlamıştı; yakalanan balıkları taranıp çıkarıldıklarında inceliyordu.

Darwin 1827'nin kış ve bahar ayları boyunca, Grant'ı iyiden iyiye tanıyacaktı. Başta onu gergin ve soğuk bulmuştu; pek de şaşırtıcı değildi bu; çünkü Grant her zaman resmi giyinir, smokini ve dik yakasıyla dolaşır-
dı. Fakat bu dış görünüşün altında, iyi kalpli, şevkli ve komikti; hiçbir şey-
de kutsallık bırakmayan kamçılıyıcı bir zekâsı vardı. Kutsal metinlerde
bile. Darwin'in de kuşkusuz aralarında bulunduğu bir öğrenciler silsile-
si onun İlahi Kudret hakkındaki şakalarını suçlulukla dinlemişti. Grant'ın
sert kabuğu altında, mikroskobik hayata karşı daha da büyük bir heves
gizliydi. Başkaları buna kıymetli poliplerine karşı beslediği "yakıcı istek"
demeyi tercih ediyordu, o da, başka birçok şeye olduğu gibi bu konuya
da kendini gözden çıkararak bir enerjiyle saldırıyordu. Grant'ın öğrencile-
rine anlattığına göre,

...yağmurun karla karışık yağdığı bir şubat günü, sekiz-on saatini aç, soğuktan don-
muş bir halde Firth of Forth sığılıklarını bata çıka arşınlayarak geçirmişti. "Yiyecek içe-
cek bir şeyim yoktu, sırsıklam ıslanmıştım, ellerim donmaya yüz tutmuştu, iliklerime
kadar buz kesmiştim; ama beyler, ödülüm de büyük oldu: Şu güzel minik yaratıklar-
dan, bu Dorislerden (deniz sümüklüböcekleri) üçünün sahibi olma mutluluğuna eriş-
tim." Sonra zar zor görülebilen keseye benzer üç hayvancığın bulunduğu küçük şişe-
yi kaldırmıştı.¹⁰

Bu fedakârlık bazı öğrencileri belli ki hiç etkilememişti, ama Darwin
bunlardan biri değildi. Grant'ın deniz sümüklüböcekleri ve benzerlerine
duyduğu ateşli ilgi onu da pençesine almıştı. Birlikte geçirdikleri aylarda
Grant'tan öğrendikleri, on yıl sonra evrime yaklaşırken benimseyeceği ilk
yaklaşımı şekillendirecekti.

Grant, Edinburg'a 16 kilometre uzakta Prestonpans'ta kayalık bir sa-
hilde bir ev tutmuştu. Soğuk kış aylarını burada, dalgaların oluşturdu-
ğu havuzcuklar içinde karaya vurmuş süngerler ve deniz kalemleri ara-
yarak geçirmişti. Kuzey Denizi'nin soğuk, dalgalı kesiminde yer alıyor
olsa da körfez en zengin deniz ortamlarından birine sahipti, Grant da yüz-
lerce sünger, deniz matı, deniz kalemi ve şişe mantarı mercanını yakala-
yıp canlı tutmayı başarabilmişti. Hepsini yumurtadan büyütebilmiş, haf-
talar boyunca bu minnacık narin organizmalar üzerine kafa patlatmış-

ti; deniz matlarının ve deniz kalemlerinin her biri minnacık dokunaçlı poliplerden oluşan kolonilerdi. Sonuçta Grant, 1826 ve 1827 yıllarında Darwin'in orada bulunduğu dönemde, Edinburg'da yayınlanmakta olan dergilerde çoğunlukla süngerler, yumurtalar ve larvalar üzerine yirmi makalelik bir dizi yayınlamıştı. Bu makaleler Grant'ın Avrupa çapında ün kazanmasını sağlamıştı. Bu konularda dünya liderliğini ellerinde bulunduran Fransızlar bile, Grant'ın süngerler hakkındaki makalelerinin önemini kabul etmiş, bir âlicenaplık gösterisi olarak bu makaleleri çevirmişlerdi. Darwin'in gayriresmi hocası, artık deniz omurgasızları hakkında dünya çapında tanınmış bir otoriteydi.

Grant neye bakılacağına işaret etmiş, Darwin de Mart ve Nisan 1827'de yumuşakçaların ve deniz matlarının larvaları ile deniz kalemleri hakkında gözlemlerde bulunup bir defter dolusu not almıştı. Büyülenmişti. Bu yaratıklar çok ilkelere; hatta süngerlerin hayvan mı yoksa bitki mi olduğu hakkında hararetli tartışmalar olmuştu. Darwin'in de yardımıyla Grant, süngerlerin hayvan krallığının köklerine çok yakın bir noktada durduklarını gösteriyor, bütün hayatın ortak temellerine dair ipuçlarını ellerinde tuttuklarına inanıyordu. Dokunaçlarını dalgalandıran bir polipler kolonisinden oluşan, yosun benzeri bir hayvan olan deniz matı *Flustra* hakkındaki konuşmalarında, bu hayvanların mikroskobik yapısını anlamayı kolaylaştıran, büyütülmüş kocaman çizimlerle örnekler veriyordu.¹¹ Bunların hepsini su gibi içen Darwin de kendi başına orijinal gözlemlerde bulunmaya başladı ve bu gözlemlerin ilki başka bir öğrenci derneğinde, Werner Doğa Tarihi Cemiyeti'nde duyuruldu.

Werner uzun zamandır yerleşiklik kazanmış bir cemiyetti, on beş günde bir Profesör Jameson'ın üniversite müzesindeki odasında toplanıyordu. Yeni gelenler için ortam epeyce sadeydi: Yalnızca iki masa, bir şömine ve üstüne oturulacak sıralar bulunuyordu; hiçbir süs, hiçbir sıcaklık, masanın üzerinde duran doldurulmuş bir kılıçbalığı ya da benzer bir hayvandan başka hiçbir şey yoktu. Fakat kalabalık toplantılar odayı derhal canlandırıyor: İskoç Kilisesi vaizleri Nuh Tufanı'nı tartışıyorlardı, acemiler deniz sümüklüböceklerini ve ahtapotlarını getiriyorlardı, eski öğrencilerse Avustralya'daki yeni yerleşimlerden gönderilen keseli hayvanlar hakkında bildiriler sunuyorlardı. 1825'ten beri on beş konuşma yapmış bir konsey üyesi olan Grant burada canlı süngerler sergilemiş ve yapılarını açıklamıştı. Birçok sünger ve polip larvasının yüzeylerindeki silleri kullanarak yüzebildi-

ğini göstermişti. Grant 1826 yılı sonlarında Darwin'i de toplantılara getirmeye başladı (cemiyete yalnız mezunlar üye olabiliyordu, öğrenciler toplantılara konuk olarak katılıyorlardı). Darwin, lüle lüle siyah saçlarıyla Audubon'un cemiyette, şahin benzeri tembel bir av kuşunun çizimini gösterip kendisinin geliştirdiği dâhiyane bir tekniği; ölü kuşları, resimlerini yapmak için tele dizme tekniğini anlatışını yaşlandığında da hatırlayacaktı. Grant, Darwin'in de borusunu öttürmüştü; 24 Mart 1827'de, Darwin'in istiridyeye kabuklarının içinde bulunan, biber tanesine benzeyen, balıkçılardan deniz yosunu sporu olduğunu sandığı cisimciklerin sırrını ortaya çıkardığını açıklamıştı. Bunlar bir tırpana sülüğünün yumurtalarıydı. Grant, bu parazitle ilgili bir değerlendirme yayınlamış ve gayretli genç dostu Mr. Charles Darwin'i bu keşfinden ötürü kutlamıştı.¹²

Darwin artık Grant'ın izinden yürüyordu. O da denizi tarayan teknelerin getirdiği başka bir *Flustra* türüne ait larvaların üzerinde dalgalanmakta olan, kıla benzer siller görmüştü. Başka kimsenin bunları fark edip etmediğini anlamak için Paris'teki otoritelerin incelemelerini gözden geçirdi. Fransızca'yı akıcı konuşan ve bilginlerin dostu olan Grant, onu Lamarck ve meslektaşlarının kaleme aldığı yazıların derinlerine inmesi için itekledi. Fransızca Darwin için bir sıkıntıydı. Susan onun bu dili öğrenmeye devam etmesi için bastırıyordu. "Umarım *Barones ve Konteslerin* aptalca mektuplarından daha ilginç bir şeyler okuyorsundur ve Fransızca'yı eskisinden daha çok seviyorsunuzdur," diyerek onun başının etini yiyordu. Ama aslında bu bir görevdi, yine de en azından Fransız cici bicilerine o kadar dalmışken Lamarck bir kenara bırakılamazdı. Lamarck'ın *System of Invertebrate Animals*'ı da Darwin'in elinde bulunuyordu; sınıflandırma tablolarını çevirmenin daha kolay olduğunu anlamıştı. Hayır, Fransızlar silleri tespit etmemişlerdi. Darwin, yaptığı bu gözlemin Grant'ın bütün deniz hayvanlarının larvalarının serbestçe yüzebildiği yolundaki inancını doğrulamaya katkıda bulunduğunu gördü.¹³

Üç gün sonra, 27 Mart'taki olaylı bir toplantı sonrasında, Plinius Cemiyeti'nde söylediği de bu oldu. Ayağa kalkıp mütevazı keşiflerini, deniz matının larvalarının yüzebildiğini, eski istiridyeye kabuklarının içindeki siyah lekelerin sülük yumurtası olduğunu açıkladı. Bu bir topluluğa yaptığı ilk sunumdu, numunelerini cemiyete göstermesi yolundaki talebi de gururla karşıladı. Grant tuhaf, amorf deniz matları hakkındaki yetkin konuşmasıyla onun bulgularını tamamladı.

Gelgelelim bundan sonra olup bitenler, polipler hakkındaki bütün bu masum konuşmaları gölgeleyecekti. Browne, amansız radikalliğiyle madde ve zihin üzerine öyle alevlendirici bir tirat attı ki uzun sürecek bir tartışmanın kıvılcımını çaktı. Zihnin ve bilincin bedenden ayrı manevi oluşumlar olmadığını savunarak öğrencileri kıskırttı; zihin ve bilinç beynin etkinliğinin birer yan ürünüydü yalnızca.¹⁴ Böyle bir kavrayış, İskoç Kilisesi elitlerini hop oturup hop kaldıracak cinsten ürkütücü sorular doğuruyordu: Hayat doğaüstü bir lütuf değilse, zihin manevi bir oluşum değilse ruha ne olacaktı peki? Ruh olmazsa, sonraki hayat olmazsa, ceza ya da ödül olmazsa ahlaksızlığa karşı ne caydırıcı olacaktı? Mazlum kitleleri şikâyetlerinin giderilmesi için isyan etmekten ne alıkoyacaktı? Darwin'in yeni arkadaşlarının hepsi de bu kavgaya katıldı.

Biri o kadar öfkelenmişti ki Browne'in savını tutanaklardan çıkardı. Bu artık her kimse, Browne'in makalesi hakkında önceki hafta yapılan duyuruyu da bulup üstüne bir çizgi çekmişti. Din karşıtlığı ve sansür: Genç öğrenciler heyecanlıydı. Bu Darwin'in militanca özgür düşünceyle ve onun başlattığı fırtınayla ilk karşılaşmasıydı.

Tepki tipikti. Ülke çapında, muhafazakârlar bu tür Tanrısız bir felsefe karşısında dehşete kapılırlardı. Yaşı ilerlemiş olan Coleridge, bu felsefeyi sapkın diye niteleyerek kınamıştı. Dini yetkeyi baltaladığını, siyasi ayaklanmaları teşvik ettiğini düşünüyordu. Sadık bir yayın organı olan *Quarterly Review* bu felsefenin yasalarla bastırılmasını istemişti: Bu tür sefil görüşler “toplumun refahını bozabilir... ahlaki yükümlülüğün en iyi ve kutsal yaptırımlarını kırabilir ve insan kalbinin en kötü ihtiraslarının serbestçe hüküm sürmesine yol açabilirdi.” Demokratik olmayan, Kilise ve devletin düzeni sağlamaya çalıştığı bir çağda verilen tepki keskin oldu. Ama şaşırtıcı da değildi: 1820'de gerçekleştirilen, kabineye suikast düzenleyip demokrasi ilan etmeye yönelik Cato Street komplosu otoritelerin hafızasında tazeliğini koruyordu.

İhtiyatlı hocalar, genç tomurcukların bu tür zehirli fikirlerle kavrulup gitmesinden korkuyordu. İlerde Rugby Okulu'un müdürü olacak Thomas Arnold bunda doğruluk payı olduğunu düşünüyordu; tıp öğrencilerinin yozlaşmış “kişiliklerinde en büyük utanmazlıkları barındıran maddiyatçı ateistlere” dönüştüğüne inanıyordu.¹⁵ İşte genç Darwin de buradaydı, bu tür insanlarla kaynaşıyordu. Günün en hassas konularına değinen tartışmaları izliyordu.

* * *

Darwin'in minik polipleri varlıklarının ötesinde bir önem taşıyordu. Grant'ın evrimle ilgili araştırmalarında, merkezi önemde bir konuyu oluşturuyorlardı. Grant, hayvanların Yaratıcı bir biçimde "tasarlandığını," her birinin yaşam ortamı bakımından benzersiz ve mükemmel olduğu yolundaki bildik açıklamayı reddediyordu. Bu açıklama, bir kuşun kanadının, bir insanın elinin, bir ayının pençesinin aynı kemiklere sahip olduğunu açıklayamıyordu. Grant farklı hayvanlardaki aynı organların benzer olduğuna inanıyordu: örneğin balıkların, kurbağaların, kümes hayvanlarının karcacığeri aynı parçalardan oluşuyordu ve ortak bir plana uygundu. Hepsinin temelinde bir plan vardı.

Omurgasızların bir "plan birliği" gösterdiği kavrayışı, 1820'lerin başında Paris'te büyük rağbet görüyordu. Fakat Grant, Paris Müzesi'nde profesör olan arkadaşı Geoffroy gibi bunu aşırı uçlara çekip götürüyordu. İnsanlardan poliplere dek *bütün* hayvanların benzer organlara sahip olduğunu, canlılar birbiriyle karşılaştırıldığında, benzer organların yalnızca karmaşıklıkları bakımından farklılık gösterdiğini savunuyordu. Bu hemen gözle görülemiyordu; denizanalarının sinir sistemi yokmuş gibi görünüyordu, süngerlerin de kalbi. Werner Cemiyeti'nin bir toplantısında, yumuşakçalarda pankreası tespit ettiğini duyurup bulgusunu kanıtlamak için bir yüzeye iğnelemiş olduğu bir *Doris*'i sergilerken işte bu yüzden heyecana kapılmıştı.¹⁶ Memelilere ait bir organın deniz sümüklüböceklerindeki bir benzerini bulmuştu.

Vardığı nokta şuydu: Bütün hayvanlar yapısal olarak birbiriyle ilişkili olduğuna göre, bir zincir oluşturabilirlerdi. En altta yer alan varlıkları temel önemde kılan şey de buydu. Bunların dokuları, insandakilerin daha basit versiyonlarıydı. Bu canlılar insan organlarını açıklamak, insan organlarının ilkel kökenlerini ve ilk işlevlerini ortaya koymak için kullanılabilirdi.

Grant, daha büyük tartışmalara kapı aralayacak şekilde, bu zincirde hayvanlarla insanlar arasında gerçek bir kan bağı görüyordu. Darwin'le birlikte yürürlerken Lamarck'ın bunu destekleyen açıklamalarını sayıp döküyordu. Darwin başta şaşırılmıştı; ne de olsa baskın görüş her türün doğrudan yaratıldığıydı. Fakat Grant'ın kışkırtıcı düşünceleri gayet iyi biliniyordu. Grant konuşmalarında süngeri, daha üst düzeydeki hayvanların "atası" olarak sunuyordu. Bu konuda yalnız da değildi; Edinburg Müzesi'nde spekülasyonların dizginleri serbest bırakılmıştı. O sıkıcı Jameson

bile, 1826'da daha üst düzey hayvanların “daha basit kurtçuklar”dan nasıl “evrilerek” oluştuğunu açıkladığı için “Bay Lamarck” a övgüler düzen isimsiz bir makale kaleme almıştı. (Bu, “evrilme” teriminin modern anlamda ilk kullanımıydı.) Grant ilkin dünya soğurken, değişen koşulların hayatı daha yüksek, daha sıcakkanlı biçimlere doğru yönelttiği varsayımında bulunuyordu. İlerici bir sıra izleyen fosiller bunun kanıtı olarak göz önünde duruyordu. Grant yürürken bunları açıklıyor, Darwin de “ses-siz bir hayret”le onu dinliyordu.¹⁷

Grant muhtemelen “yaşlı Erasmus’un *Zoonomia*’sına duyduğu sevgi”den de bahsetmişti. Doktora tezinde kitaptan alıntılar yapmış, kitabın “zihnini ‘organik hayatın bazı yasaları’na” açtığını kabul etmişti. İşte şimdi de Erasmus’un torunuyla birlikte yürüyordu; bu fırsat kesinlikle kaçmamıştı. Charles da *Zoonomia*’dan aynı ölçüde hoşlandığından, sohbetleri, kitabın yazarının çok hoşuna gitmiş olan bir konuya, doğanın o “daimi dönüşümleri”ne varmış olsa gerek.¹⁸

Grant bir noktada Lamarck’ı geride bırakmıştı: En basit algelere ve poliplere dek bitki ve hayvan krallıklarını incelemiş, bu iki dünyanın birbirleriyle ilişkili olduğunu kabul etmişti; evrimde ortak bir başlangıç noktaları vardı. Grant, bu ilkel bitki ve hayvanların benzer yumurtalarının monadlara benzediğine, yani temel hayat parçacıkları olduğuna inanıyordu. Onlar da hayatın temel yapıtaşları hakkında bir görünüm sunuyorlardı. Bu bölünmez tözler, cansız maddeden de kendiliğinden ortaya çıkabileceği için, hayatın temel yasalarının anahtarını ellerinde tutuyorlardı. İki krallığın birbirine yaklaştığı bu nokta, felsefeye eğilimli doğabilimci için en verimli zemini oluşturuyordu.

Darwin bilmeden de olsa, doğanın en derindeki sırlarını ortaya çıkarmak üzere tasarlanmış bir araştırmaya dahil olmuştu. Biyolojinin en temel sorunlarından biriyle ilgili olarak kendisine Lamarckçı bir çözüm sunulmuştu. Darwin, sonraları, Grant’ın kendisini soktuğu yola geri dönecekti; şimdilik, bu yolun tuttuğu yönü takdir ettiği yönünde bir işaret vermiyordu. Fakat hocaları ona doğabilimcilerin, “organik dünyanın kökeni ve ilerlemesinin üzerinde asılı duran perdeyi” kaldırma girişiminde bulunabileceğini göstermişti.¹⁹ Sorun şuydu ki bu perdeyi yırtanlar, Knox ve Grant gibi adamlar son derece sert bir biçimde Hıristiyanlık karşıtıydılar. Darwin transmutasyonun yasak olmadığını biliyorluydu da saygınlıktan çok uzak olduğunu görebiliyor olmalıydı.

İskoçya’da diğer kesimler, siyaset ile bilimi karşı konulamaz bir biçimde birbirine bağlayarak bu noktayı güçlendiriyorlardı. Bir kereste tüccarı olan Patrick Matthew, miras alınmış ayrıcalıkların, doğanın rekabetle gelişme yasasına karşı olduğunu duyurmuştu. Takatini kaybetmiş bir aristokrasi, evrime karşı çıkıyordu. Matthew toplum değişmezse doğanın “intikamını alacağı,” Britanya ırkını elden ayaktan düşüreceği, onu tarihin kıyılarına iteceği uyarısında bulunuyordu. İnsanların vasıflarına göre yönetim kademelerine getirildiği bir rejimde ticari mücadele, yalnızca bu siyasi liderler arasında ortaya çıkabilirdi; dejenere aristokratların evrilmekte olan bir dünyada işi yoktu.²⁰ Bu, dizginlerinden boşalmış kapitalizme uygun bir mantıktı ve Darwin de bilimini bunun en uç mantıksal noktasına götürecekti.

Fakat 1827’de sapkın bilimdi bu. Evanjelikler, evrimcilerin “kargaşa çıkaran kötü adamlar” olduğunu iddia ettiklerinde böyle düşünüyorlardı. Bu yanlış felsefe, onları hiddetli demokratlara ve kiliseden nefret eden insanlara dönüştürmüştü. Akıl yerine aşağı maddeye güveniyorlardı. Ruha karşı dizginleyici bir inanç beslemedikleri için ahlaki palamarları çözülüyor, öteki dünya yerine bu dünyada siyasi ıslah peşine düşüyorlardı. Masum genç hayatlar da radikal dalganın peşi sıra sürüklenerek mahvolma riskine giriyorlardı.

Ne kadar harap oldukları Coldstream örneğinde görülüyordu. Plinius Cemiyeti’nde akıl ve madde üzerine yapılan tartışmalar onu bir krize sürüklemişti. Rahatsız edici şüpheler, 1826-27 döneminde elden ayaktan düşmesine yol açmıştı. Coldstream, 27 Mart toplantısından kısa bir süre sonra mezun oldu, hastane deneyimi kazanmak için Paris’e gitti, ama neredeyse gider gitmez zihinsel bir çöküş yaşadı. Doktoru, genç adamın “ayıpsız bir hayat” sürmüş olsa da “hayati bir mesele olan dinle ilgili olarak az çok karanlıkta olduğunu, bazı materyalist görüşlerden doğan kuşku-lardan yana sıkıntı çektiğini” rapor etmişti.²¹

Oysa Darwin din karşıtı bütün bu konuşmaları terkisine almıştı. Belki de özgür düşünen erkeklerin ve Üniteryenlerin soyundan geldiği için bunları modası geçmiş addediyordu. Fakat aldığı bir ders vardı: Bu alternatif bilim, hırsları kabartıyordu. Ayrıca, bu bilimi suiistimal edenin tahrikçiler; Kilise’nin otoritesini baltalamaya, iktidarı tüccarlara geçirmeye niyetli yoldan çıkmışlar olduğunu da görmüştü.

Darwin'in Plinius Cemiyeti'nden arkadaşları zamanlarının büyük bir bölümünü Robert Jameson'ın yönettiği müzede geçiriyorlardı. Muhtemelen Darwin'e de Jameson'ın doğa tarihi dersine katılması tavsiyesinde bulunmuşlardı, o da öyle yaptı. Jameson "Neptüncü" bir jeolog olarak ün yapmıştı: Kaya katmanlarının evrensel bir denizden çökelmiş olduğunu öğretiyordu. Darwin daha önce Profesör Hope'tan karşıt bir görüş dinlemişti. Hope *öğrencilerine* granitlerin akkor halindeki eriyik bir kütleden kristalleştiğini öğretiyordu. Kayaların sertleşmiş kabuklar mı yoksa çamursu çökeltiler mi olduğu sorusu, uzun zamandır cevap bekleyen bir soruydu. Aslında çok uzun zamandır cevap bekliyordu; başka yerlerdeyse miadını doldurmuştu. Fakat Hope ile Jameson, Edinburg'da sahneye konan bu oyunu, ödedikleri ücretlerle teşvik edici olan öğrencilerin hatırına uzatmıştı. Jameson, "Hepimizin aynı biçimde düşünüyor olması talihsizlik olurdu," diyerek durumu kabul etmişti. "Dr. Hope kasten bana karşı çıkıyor, ben de Dr. Hope'a karşı çıkıyorum, böylece aramızda konuyu ilginçleştirmiş oluyoruz."

Darwin için bu yeterli değildi belli ki. Hope'u seviyor, tarzını beğeniyor ve onun tarafını tutuyordu; jeolojiyi soğumakta olan kayaların kimyası şeklinde görüyordu. Kimyayla eğlence olarak uğraşan Charles, jeolojinin bu biçimini ve onun, büyükbabası Erasmus'un "yeryüzü makinesi" dediği şeyi yönlendirme tarzını takdir ediyordu.²² Jameson ise onu sıkıyordu. Bazılarının ölümsüz bir akademisyen olarak gördüğü, Kraliyet tarafından atanmış bu profesör, iki esneme arasında bir kenara bırakılıyordu.

Fakat Jameson'ın dersi de son derece popülerdi ve Darwin ondan da bir şeyler öğrenmişti. Dersleri, yoklama yapan bir üstat havasını taşıyan Jameson'a rağmen popülerdi. Dinleyicilerin dinlemeye geldiği şey *jeolojidi*. Konu belirsizdi; kent esnafı işe yarar buluyordu, ders de popülerdi, Darwin'in döneminde öğrencilerden tutun gümüş işi yapan kuyumculara ve araştırmacılara varıncaya dek 200 kişi bu derse katılmıştı. Jameson'ın dersi, öğrenci profili kadar büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Öğrenciler için olduğu kadar, kuyumcular ve çiftçiler için de bir şeyler sunuyordu: mineraloji ve meteoroloji, jeoloji ve doğa tarihi. Dikkatli bakılacak olursa, belki biraz daha fazlasını da veriyordu; Jameson'ın Lamarckçı makalesi dikkate alınırca, insan Charles'ın "Hayvan Türlerinin Kökeni" konulu kapanış dersinden nerelere vardığını merak ediyor.

Jameson uygulamalı dersler için haftada üç kez öğrencileriyle müzede toplanıyordu. Burada sergilenen şeyleri, özellikle de mineralleri tanıtıyor-

du; Darwin de bunları yılmak bilmeden inceliyor, ders kitabına notlar karalıyor, numuneleri kendi “dolabı”ndakilerle karşılaştırıyordu. İskoç Yaşlı Kızıl Kumtaşı’ndan Downs Tebeşiri’ne kaya tabakalarının sıralanmasını, bunları bir kitabın sayfaları gibi nasıl okuyacağını da öğrenmişti.²³

Saha gezileri de çok popülerdi, çünkü öğrencilerin çoğu araştırmacı ve inşaat mühendisi olmak için yetiştiriliyordu. Jameson onlara kayaları doğal hallerinde gösteriyordu; Darwin onu kentin dışındaki Salisbury kayalıklarında, rakiplerini alaya alırken dinlemişti. Jameson’a göre bu geziler, dersin önemli bir parçasıydı. Dinleyicilerinin çoğu Doğu Hindistan Şirketi çalışanlarıydı: çiçeği burnunda askeri cerrahlar ve mühendisler. Ordu Kurulu onun dersini tavsiye etmişti, çünkü sömürgelere gidecek olan askerlere flora ve fauna kayıtlarının nasıl tutulacağı öğretiliyordu. İmparatorluğun doktorlarını seyahatlerine hazırlamak için tasarlanmış bir dersti bu.²⁴

Jameson’ın dersine katılmanın sağladığı yararlar da vardı. Öğrencilerine muhteşem müzeye serbestçe girme izni veriliyordu. Darwin burada inceleyerek, kuş doldurarak, notlar alarak anlatılamaz saatler geçirdi. Müze “kentin gururu, ülkenin övünme kaynağıydı.” Burayı Jameson kurmuştu, 1820’de sergileri gepgeniş yeni binalara taşımıştı. Eski öğrencilerin sömürgelerden gönderdiği egzotik türlerle koleksiyon hızla büyümüş, paketler özel izinle gümrüksüz olarak gelmeye başladığında daha da genişlemişti. O zamanlar Majesteleri’nin araştırma gemileri de doğa hazinelerinin yarısını buraya boşaltıyordu (geri kalan kısım British Museum’a gidiyordu). Darwin’in zamanında Edinburg Müzesi, türünün Avrupa’daki dördüncü büyük müzesiydi. Fakat Jameson’ın çok fazla koruması altındaydı; Jameson burayı despot bir tavırla yönetiyordu. Kafataslarını frenologlardan saklıyor, kayaların rakiplerinin eline geçmesini engelliyordu; bu yüzden Darwin’in bir arkadaşı ona “mutlak diktatör” lakabını takmıştı.²⁵ Yine de Darwin’in kendini zengin bir ortamda bulduğu ve bundan iyi yararlandığı reddedilemez.

Teşrih yapan, hayvan dolduran, notlar alan, gözlemler yapan, taraf tutan, keşiflerde bulunan ve tartışmalarla büyülenen Darwin görüntüsü, onun Edinburg’daki ikinci yılının hiç de verimsiz bir yıl olmadığını gösteriyor. Entelektüel eğitimi başlamıştı. Britanya’nın omurgasızlar konusunda en iyi zoologu ona, daha büyük sorular sorarken ince ayrıntılar üzerinde çalışmayı öğretmişti. Darwin kaya gibi sert tartışmalar kadar kayaları da

gözlemleyen bir jeoloji gözlemcisi olup çıkmıştı. Tıp dersleri bile, onun şekillenmesine beklenmedik biçimde katkıda bulunmuştu. Ne kadar başarısız olsa da Duncan'ın dersleri İsviçreli botanikçi Augustin de Candolle'un "doğal sınıflandırma sistemi"ni teşvik etmişti.²⁶ Darwin böylece Candolle'la tanışmış oldu; İsviçreli botanikçinin rekabet eden türler arasındaki "savaş"a yaptığı vurgunun, sonraki yıllarda işe yaradığı görülecekti. Darwin şimdi bile bitkiler ile hayvanların neden sınıflandırılmış oldukları gibi sınıflandırıldıklarını anlamakta zorluk çekiyordu.

Yine de çok daha yakıcı meseleler onu bir girdap gibi içine çekiyordu: akıl ve madde, huzur kaçıran Lamarckçılık, sansür ve otorite. Bunlar tutukları alevlendiren meselelerdi ve bilimin doğru gözlemler yapmaktan çok daha fazlası olduğunu gözler önüne seriyorlardı. Bilim karmaşık bir siyasi müzakere parçasıydı.

Elbette ki Darwin gençti, bunların büyük bir bölümü aklından uçup gitmişti. Dahası nefret ettiği tıp üzerine eğitim almak için buradaydı. Mesleki olarak nerede duracağını bulmaya bir gıdım olsun yaklaşmış değildi. Aklında bir meslek yoktu, o kadar. Av mevsimini düşündükçe sıla hasreti artıyordu. Wedgwoodlarda kalan Caroline'a, avlak bekçisinin hâlâ "Mae'in en büyük beyi" olup olmadığını sormuş, "kaç kuş öldürüldüğünü öğrenmek istemişti." Elizabeth Wedgwood, "O ve Erasmus evden gelen mektuplardan bu kadar hoşlanmalarıyla insana bir hayli sıkıntı veriyorlar," itirafında bulunmuştu. Darwin'in tıp ıstırabı iyice belirginleşmişti, Nisan 1827'de hiçbir derece almadan tıbbi ilelebet terk etti.

Kesin bir ayrılık olmuştu bu. Arkadaşlarının çoğu artık kendi yollarına koyulmuştu. Grant yeni "tanrısız kolejde," Londra Üniversitesi'nde zooloji kürsüsünü kabul etmişti. Browne devrimci Paris'e doğru yola çıkmıştı. Coldstream buhranı atlatmış, sonunda "inanmakta neşe ve huzur" bulmuş, Edinburg Tıp Misyonu Cemiyeti'ni kurmuştu. Greg ise babasının değirmenlerinden birinin denetimini üstlenmeye çağrılmıştı.²⁷

Mesleki kaslarını esneten bu reformcu çocuklar Darwin'e, entelektüel fikir ayrılığının ne demek olduğunu göstermişti. Doğal ve doğaüstü açıklamalar, kapitalizm ve ayrıcalıklar arasındaki gerilim hiçbir yerde Edinburg'daki bu tartışmalarda olduğu kadar belirgin değildi. İnsanı maddi bir varlık, doğayı da seküler, rekabetçi bir piyasa olarak yeniden tanımlama mücadelesi, İskoç Kilisesi'nin eski otoritesine karşı bir hamleydi. Darwin bir anlığına bilimin sosyal yönünü görmüştü. Hatta belki de kurulmakta olan yeni dünyayı.

4. Bölüm

Anglikan Şartları

Charles doğruca eve, Shrewsbury'ye dönmedi. Havada bahar vardı; tatlı özgürlüğü koklayarak Edinburg'dan yola çıkıp keşfe koyuldu. İskoçya civarını gezdi, sonra Belfast ve Dublin'e geçti. Mayıs 1827'de Londra'daki kız kardeşi Caroline'ı görmeye gitti. Bu, onun başkenti ilk görüşüydü. Kuzeni Harry Wedgwood, Temple'da çalışan bu temiz yüzlü vekil onu karşıladı; Harry masum ziyaretçisine bitkin, bezgin kent sakini rolünü oynadı. Bu "berbat, dumanlı vahşi ortam" hakkında çekinceleri ne olursa olsun Charles halinden memnundu.¹ O ve Harry, Dr. Henry Holland'ın verdiği "aile" yemeğinde Darwinler ve Wedgwoodları temsil ettiler; rağbet gören bir sosyete doktoru ve uzaktan akrabaları olan ev sahipleri, balinalar için soğukkanlı diyerek Charles'ı, bıçağından yemek yiyerek de herkesi şok etti.

Charles kentte Paris'e kısa süreli bir seyahat planladı, bu Manş'ı aşacağı ilk (ve tek) seyahati olacaktı. Doktor meseleyi Jos Wedgwood'a çitlattı: "Aklından bir cümbüş yapmayı geçiriyor, şöyle ki, eğer izin verirsen size katılarak denizi aşmayı, Fransa'da kalmayı, ardından geri dönmeyi düşünüyor." Jos Dayı sekiz aydır Jessie Teyze'yle –Madame de Sismondi– birlikte olan küçük kızları Fanny ile Emma'yı getirmek için Cenevre'ye gitmeye hazırlanıyordu. Caroline ona eşlik edecekti ("ne hoş bir yol arkadaşıydı"); Charles onun yanında güvenle seyahat edebilirdi. İzin verildi ve Charles yağmurlu deniz yolculuğunu tamamlayabildi. "Çok iyi hissetmese de" gemide, kızarmış biftekten oluşan, insana güç kuvvet veren akşam yemeğini iştahla gövdeye indirmeyi başardı. Paris'te ekip ikiye bölündü, Charles kendi başının çaresine bakacaktı. Browne ile Coldstream Paris'teydi; muhtemelen ona *arrondissement*'leri ve bilimsel köşetaşlarını –Doğa Tarihi Müzesi ve Jardin des Plantes'– göstermişlerdir. Her neyse, birkaç hafta sonra Jos Dayı ile kızlar da ona katıldılar; Emma hoş gö-

rünüyordu, ama “biraz bronzlaşmıştı,” Fanny ise önceye nazaran “güzelliğe yalnızca bir adım daha yaklaşmıştı.”² Seyahat kısa süre içinde sona erdi, temmuz ayında hepsi de sağ salim İngiltere’ye dönmüştü.

Charles önceki yaz kaldığı yerden devam etmeye koyuldu; Shropshire eşrafiyla oturup kalkıyor, sonbaharda yapılacak avı planlıyordu. Birkaç arkadaşı uzak yerlere dağılmıştı, ama o zamanlar eşraftan insanların birbirlerini ziyaret etmek için 15-18 kilometre at sürmesi işten sayılmazdı. Bunların birçoğu eski aile dostlarıydı; Shrewsbury’den eşkin yürüyüşle ancak bir sabahı alacak mesafedeki Woodhouse’da oturan Owenlar gibi. Eskiden Royal Dragoons’da görevli olan William Mostyn Owen “eski ekolden geçimsiz ve despotik bir toprak ağasıydı,” ama kızları vardı. Sarah ve Fanny Owen çocukluklarında Mount’ta birlikte şarkı söyleme dersleri aldıkları günlerden beri Darwin kız kardeşlere yakın olmuşlardı. Woodhouse’da daha kibar bir spor yapma imkânı vardı. Charles Edinburg’da bulunduğu sıralarda kızların çok “hoş olduğunu” duymuştu; “çok eğlenceliydiler, bol bol da uçuyorlardı.” Catherine, “Çok beğeniliyorlar, balolarda birçok kavalieri oluyor,” diyerek onu yemlemişti: “Ama Fanny Sarah’ya göre daha fazla tercih edilir... öyle eğlenceli ve hoş bir tarafı var ki.” Fakat kızların ikisinin de gözü Fransa’dan başka bir şeyi görmüyordu, eh, Paris’ten yeni dönmüş olan Charles’ın da anlatacak hikâyeleri vardı.³

Av mevsimi 1 Eylül’de açıldı. Owen’in av kaynayan, ormanlık, muhteşem bir arazisi vardı; Charles’ın gözü de avlanmaktan başka bir şey görmüyordu. Sonraki birkaç ay içinde Woodhouse’u o kadar çok ziyaret etti ki kızlar onu da “avlanabilir” olarak görmeye başladı; evlenme çağında ve cana yakındı, tam bir avdı. Bazen kim kimin peşinden koşuyor söylemek zor oluyordu. 23 yaşındaki Sarah Charles’tan beş yaş büyük olduğundan biraz dezavantajlıydı. Erken gelişmiş kız kardeşiyle kıyaslanmanın da acısını çekiyordu. 20 yaşına yeni girmiş olan Fanny ise doğal bir cazibe merkeziydi; kara gözlü, ufak tefekti ve eğlenceli bir ruhu vardı. Babasının hatırına resim derslerine katlanıyordu, ama oğlanlarla bilardo oynamayı, av için at sürmeyi tercih ediyordu. Ata binmek onun deli kanını coşturuyordu, Charles da bunun farkına varmıştı. Onu terkisine alıyor, birlikte ormanın içlerine doğru dörtnala at sürüyorlardı. O, avlanmanın tadını çıkarırken, Fanny kenarda durup beklemeye, yabansı, şifreli dilinde ifade ettiği üzere Charles’ın “arabacısı”nın “hizmetçisi” olmaya yanaş-

mıyordu. O da avlanmak istiyor, Charles da onun nişan almasına yardımcı oluyordu. Geri tepme sert oluyordu, Fanny'nin incecik omzu, açıp gösterdiği üzere mosmor olmuştu. Ama Fanny ürküp kaçmıyor, geleceğin, büyük oyunun hayalini kuruyordu.

Bütün bunlar tam bir flörttü tabii, belki daha da fazlasıydı. Bu kuzguni saçlı güzelliğin önce yüz verip sonra sırt çevirdiği, hayal kırıklığına uğrattığı Charles ona meftun olmuştu. Fakat insanın gözünü korkutan, Owen'dan kızını istemeden önce kendisini bir hale yola koymasına gerektiğini de biliyordu. Maer'e, her zamanki av sahasına dönerken belirsiz geleceğini düşündü. Geldiğinde Sir James Mackintosh'un orada misafir olduğunu gördü. Jos Day'ın kayınbiraderi olan bu saygın Whig vekili, Canning'in kabinesine girememenin onda açtığı yaraları sarıyor ve kaleme almakta olduğu *History of England* adlı kitap üzerine yoğun bir biçimde çalışıyordu. Burada Charles'ın tadını çıkaracağı bir başarı hikâyesi vardı: Edinburg'daki tıp çalışmalarını güçbela bitirdikten sonra kariyerini değiştirmiş, seçkin bir konuma gelmiş bir adamın hikâyesi. Sir James artık Britanya'daki siyasi yorumcuların duayenyidi ve ekonomi konusunda da uzmandı. Darwin'le konuşup durdu; tarihten, ahlak felsefesinden, kamu işlerinden. Bu tanışma ikisi üzerinde de kalıcı etkiler bıraktı. Darwin bu kadar ünlü birinin onunla iş konularında sohbet etmesine hayran kalmıştı. Sir James de daha sonraları "Bu genç adamda ilgimi çeken bir şeyler var," itirafında bulunmuştu.⁴ Nadir bir iltifattı bu; çünkü Charles dışında Maer Hall'un hoş bulduğu tek erkek sakini, kızlarından birine kanı kaynamış olan Hensleigh Wedgwood'du.

İş meslek sahibi olmaya geldiğinde Darwin'in artık pek seçeneği yoktu. O, kırlarda kaygısızca dolaşırken, hayatı ayrıntılı olarak planlanıyordu. Edinburg deneyimi ve oğlunun tıptan hoşlanmaması konusunda hayal kırıklığına uğrayan Doktor, her zamanki sertliğiyle kuralları koymuştu. Artık boşa para harcamak da yoktu, boşa zaman harcamak da: Charles babasının mirasına konacağını düşünüyorsa, bir kere daha düşünse iyi ederdi. Aile kesesinin emniyetine yaslanmadan önce, bir meslekte kendi kendinin hesabını verebilmesi gerekiyordu. Tek sorun şuydu: Tıbbı değilse, hangi mesleği seçecekti? Doğru, Darwinlerden avukatlar ve askerler de çıkmıştı, ama Charles onların saflarına katılmak için gerekli özgüvenden yoksundu. Gelgelelim, ikinci oğulların avare olmasını engelleyecek bir emniyet ağı mevcuttu: İngiltere Kilisesi.

Tasdik edilmiş bir özgür düşünür olan Dr. Darwin aklı başında, anlayışlı bir insandı. Tek yapması gereken etrafına bakmak, ziyaret ettiği papaz evlerini hatırlamak, evde ağırlanmış olduğu köy papazlarını düşünmekti. Açık hava sporlarına eğilimli amaçsız bir oğlun bu işe rahatça uyabileceğini düşünmek için, insanın inanan biri olması gerekmiyordu. Kilise ahmaklar ve ağırkanlıların sığınağı, mirasyedilerin son çaresi olmamış mıydı? Hangi çağrı, işitme duyusu yok denecek kadar az olanlar için bu kadar güçlü olabilirdi? Hem başka hangi meslekte başarısızlık riski bu kadar az, ödüller bu kadar boldu?⁵

Semirmiş, halinden memnun ve yozlaşmış Anglikan Kilisesi, aldığı vergiler ve bağışlarla bir asırdır olduğu gibi rahat bir hayat sürüyordu. Cazip papaz evleri, en yüksek teklifte bulunan kişilere düzenli olarak açık artırma ile satılıyordu. Rahat bir papaz evi, kiralayacak ya da sürecek birkaç hektarlık arazi, yöreden her yıl zorla toplanan yüzlerce sterlin değerinde malın duracağı bağışlanmış bir ahır; kırsal kesimde rahat bir “hayat,” Dr. Darwin’in kesesine sahip bir beyefendi tarafından kolayca satın alınıp oğlu için tutulabilirdi. Genç bir adamın herhangi bir inanca yazılması için yeterli bir teşvikti bu. Charles gereği gibi eğitim görüp papazlığa atandığında, hemen işe girecekti. Hayatı düzene girmiş olacaktı. Gayet iyi bildiği eşrafın arasında, sosyal itibarın, düzenli bir gelirin, nihayetinde iyi bir mirasın tadını çıkaracaktı.⁶ O sıralarda geleceğini tehlikeye atmakta olan avlanmaya da arkadaşlarıyla gezip tozmaya da devam edebilirdi.

Ayrıca ailede daha önce bunu yapmış olanlar da vardı. Doktorun hem dayısı hem üvey kardeşi Nottinghamshire rektörleriydi, birkaç yıl önce de Jos Dayı kendi yeğenini Maer papazı olarak atamıştı.⁷ Şimdi bile, Darwin’in kuzenlerinden biri, William Darwin Fox, Cambridge’te Christ’s College’da Kilise için hazırlanıyordu. Bu durum meseleyi çözüyordu. Charles aile geleneklerinden birini değilse, öbürünü takip edecekti. Oğlanı, ona örnek olacak Fox’la birlikte okula gönderirsin. Üç yıl boyunca bir beyefendi gibi eğitim görsün, lisans derecesini alsın, sonra eğer isterse papaz olarak atanmaya hazırlanmak için teoloji dersleri alarak bir yıl daha geçirsin. Papaz olarak çıraklık ederken baş göz edilebilir, ardından Shrewsbury’ye çok da uzak olmayan maaşlı bir papazlık mevkiine yerleştirilirdi, başıboş bir ikinci oğul için biçilmiş kaftandı bu.

Kulağa tam bir oldubitti gibi geliyordu, ama Charles bunu bir kere daha gözden geçirmeyi istiyordu. Bir köy papazı olmak ona tepeden tırnağa uya-

çaktı, üstelik yalnızca eğlenceli yönleri bakımından değil. Grant'ın izinden yürümek için istediği zamanı kazandıracaktı; köy papazlığında kendini yaratılışın en küçük mensuplarına adayabilirdi. Yalnız küçük bir mesele vardı: Söylemeye hiç gerek yok ama o da inancıydı. Aslında neye inandığı konusunda inceden inceye kaygılanmasına yol açan bir şüphesi vardı. Nihayetinde Edinburg onu genel kabul gören düşünme biçimine aykırı fikirlerin, akla gelebilecek her biçimine açmıştı. Ama Charles kız kardeşlerinden dini ciddiye almayı öğrenmişti. Babası ise, dindarlığıyla tanınıyor olmasa da her şeyde hem düşünsel hem ahlaki bakımdan doğruluk, dürüstlük telkin ederdi; herkesin “tam bir doğru adam örneği olarak” saygı gösterdiği Jos Dayı da öyle. Yine de ilahiyat kitaplarına bir göz atmak inancını kurtarmasına yardımcı olacaktı. Bu yüzden de Charles avlanma ile flört etme arasında, Piskopos Pearson'ın o eski *Exposition of the Creed* adlı kitabı ile epeyce ağır birkaç cildi hatmetti.

Bu kitaplardan birini Anglikanlığın yükselmekte olan savunucularından rahip John Bird Sumner kaleme almıştı. Sumner'ın *Evidences of Christianity* başlıklı kitabı yayınlanalı yalnızca üç yıl olmuştu; bu kitapta yürüttüğü mantık çok etkileyiciydi. Charles kitaba elinde kalemle dalıp Sumner'ı adım adım izledi. Bu satırlar, inancın o zamana dek rastladığı en iyi savunusuydu. Bir tek uzun argümandan oluşuyordu; mantık parçalıyor, kanıtları yığıp ortaya koyuyor, olasılıkları tartıp bütün şüphecilerin aptal gibi görünmesine yol açıyordu. Sumner, şüphecilerin inançsızlıklarını becerikli bir biçimde bir ikileme indirmiş, sonra da bu ikilemi, iki boynuzundan tutup ters çevirmişti: Eğer Hıristiyanlık doğru değilse o halde “ya İsa var olmamıştı ya da aslında yaşamıştı ama Tanrı'nın oğlu değildi, dolayısıyla bir sahtekârdı.” Var olmadığı varsayımı “apaçık ki saçma” diye not düşmüştü Charles; dolayısıyla şüphecilerin İsa'nın “kendi kendini kandırmasına” inanması gerekiyordu. Fakat İnciller bunu son derece “olasılık dışı” kılıyordu. İnciller mucizeleriyle inançsızları ikna eden bir adamı gözler önüne seriyordu; Charles, “Böyle olayların olabileceğini inkâr etmeye hiç hakkımız yok,” diye not almıştı. İsa'nın dini de “hem bu dünyadaki hem öteki dünyadaki mutluluk fikirlerimizle harika bir uyuşma içindeydi.” Böylece şüphecilik baltalanmış, Hıristiyanlık kanıtlanmış oluyordu. Darwin, “Kanıtlar ve olasılıklar dizisini açıklamanın İsa'nın kutsallığından başka bir yolu yok,” sonucuna varmıştı.⁸

Charles, Sumner'da ve diğer kitaplarda itiraz edilecek –inandığını söylemeyeceği– hiçbir şey bulamamıştı, böylece ekim ayında da Christ's Col-

lege'a "yatılı," tamamen ücretli bir lisans öğrencisi olarak kabul edildi. Hal böyleyken üniversiteye o dönem, Cambridge'in Aziz Michael döneminde* gitmedi. Vicdanını yoklamıştı, önce iyice bir hafızlaması gerekiyordu.

Cambridge Edinburg'dan bir hayli uzaktı. Entelektüel olarak Shrewsbury Okulu'na çok daha yakındı. Peder Butler'ın genç dimağlara soktuğu klasik öğrenim, Anglikanların bu büyük ilahiyat fakültesinde mecburiydi; gelgelelim bu öğretimin büyük bölümü Charles'ın kafasından uçup gitmişti, bırakın bir fiili gramer bakımından incelemeyi, Yunan alfabesini bile çoktan unutmuştu. Doktor para verip özel bir hoca tutmuş, Charles da çok geçmeden istek kipiyle uğraşmaya, fiil kökleriyle boğuşmaya başlamıştı. Ağır bir işti bu, hem de sıkıcıydı. Yine iki kere Woodhouse'a kaçmıştı, ama peşinden sezdirmeden gidilecek yalnızca av hayvanları vardı, Owen'ın kızları tatil için Brighton'a gitmişlerdi. Charles kendini yine kitapların başına sürükledi. Noel geldiğinde Homeros'tan ve Yeni Ahit'ten bazı parçalar çeviriyordu. Erasmus da Noel için Londra'dan gelmişti, o da derslerini gözden geçiriyordu. Great Windmill Street Anatomi Okulu'nda geçirdiği ayların ardından Cambridge'te tıp eğitimi konusunda yeterliliğe girmeye hazırdı. Böylece yeni yılın, 1828'in başlarında iki kardeş bir kere daha birlikte yola koyuldular.⁹ Eras, Cambridge'te tıp dalında lisans eğitimi sınavına girecek, sınav sonunda da kendini Avrupa'da büyük bir turla ödüllendirecekti. Ama Charles'ın ödülünü almadan, bir köy papazı olmadan önce dört yıl daha eğitim görmesi gerekiyordu.

Cambridge'in kuleleri düz bataklık arazi üzerinde diktler gibi yükseliyordu; bunlar feodal ayrıcalıkların altı yüzyıl içinde oluşturduğu kabuklardı. Burası aşağı ülkeydi, Tanrı'nın ülkesi. On dört köy papazlığı, on yedi kolej, on altı bin kişilik yerleşik bir nüfus, hepsi de Cam Nehri kıyısında iki buçuk kilometrekarelik bir alandan daha dar bir araziye sıkışmıştı. Toprak, sahipleri gibi zengindi; nehir, toprağı kolejlerin arasından aşağı sürüklüyor, burada kanalizasyonlar nehre boşalıyor, daha sonra bu açık kanalizasyon kuzeye doğru akıp Ely Katedrali'ni geçerek denize dökülüyordu. Burası ticari bir atardamardı ve Cambridge'te kara içinde suyuyla gidilebilecek en uzak noktaydı. Mavnalar yirmi tonluk kargolarını –kömür ve mısır, zeytinyağı ve tereyağı– sövüp saymalar arasında çekiyor, yük-

* Bazı İngiliz ve İrlanda üniversitelerinin akademik takviminin ilk dönemi. –e.n.

lerini kolejlerin “geri”sinden Mill Havuzu’na dek, çökeltir ve leş kokuları arasından yukarı doğru sürüklüyordu; burada boşaltma kuyruğu genellikle gürültülü bir biçimde kutsal bölgelerin aşağısına dek uzanıyordu. Kolej mensupları bu şamataya itiraz ediyorlardı, onların savurduğu lanetler de gürültü patırtıyı artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yaklaşık sekiz yüz metre ötede şehir merkezinde pazaryeri bulunuyordu. Havuzdan ve civardaki çiftliklerden gelen yük arabalarıyla beslenen pazar, her tür tedarik malzemesini sunuyordu. Fiyatlar yüksekti, yöreyi bir bal peçeği gibi ören daracık sokaklara sıkış tepiş dizilmiş dükkânlar ve pansiyonlarda olduğu gibi. Burada yerleşik iki bin kolej mensubunun, ortak zenginliklerine uygun düşecek bir zevki vardı. Edinburg’daki cüppelilerin tersine, burada şehre onlar hükmediyordu.

Hepsi de Anglikan’dı tabii. Otuz Dokuz Şart’ı benimsemiş ve İngiltere Kilisesi’ne göre Hıristiyanlığı bu topraklardaki hukukun bir parçası olarak kabul etmişlerdi; Cambridge ve çevresi Hıristiyanlardan oluşan bir toplum değilse bile, Hıristiyan bir toplum olarak addediliyordu. İnanç ve ahlak, sülün eti ve kaliteli porto şarabı gibi birlikte gidiyordu. Bu dokuyu Tanrı’nın kendisi, şahsi amilleri olan din adamları sayesinde bir arada tutuyordu. Neredeyse bütün kolej müdürleri ve profesörler ile öğretim üyelerinin çoğu rahiplik için kilise tarafından takdis edilmişti. Darwin gibi lisans öğrencilerinin hemen hemen yarısının geleceği Kilise’de yatıyordu. Birçokları, ona denk düşecek kamusal sorumluluklarla birlikte rahat bir hayatın yolunu gözleyebilecek durumdaydı. Kolejler Cambridgeshire’daki köy papazlıklarının üçte birini himayesi altında bulunduruyordu; ülkedeki sulh hâkimlerinin neredeyse yarısı taşra papazıydı. Tarımsal kesimde rahatsızlıklar yükselir, yoksul çiftlik işçileri adil ücret mücadelesi verirken, üniversite, hukuk ve düzenin mihenk taşı olarak ayakta duruyordu.¹⁰

Üniversitenin şehirdeki etkisi çok daha büyüktü. Belediye başkanı üniversitenin son derece geniş kapsamlı olup kızgınlık yaratan ayrıcalıklarını ayakta tutmakla yükümlüydü. Esnaf, piyasayı takip edip ekmek fiyatlarını sabitleyen üniversiteli maliyeciler tarafından ziyaret edilebiliyordu. Meyhanecilerin, arazi sahiplerinin, lisans öğrencilerinin kullandığı tesislerin sahiplerinin üniversite rektör yardımcısından izni vardı; bu izinler üniversite disiplin görevlilerinin herhangi bir düzensizlik bildirmesi halinde geri alınabiliyordu. Disiplin görevlileri ile “buldokları,” onları koruyan irikıyım kolej görevlileri, üniversitenin polis kuvvetlerini oluşturuyor-

du. Görevleri yerel jandarmanınkiyle aynıydı. “Kamusal ahlakı” –cinsel adabı– ayakta tutuyor, eski öğrencilerin şehir içindeki davranışlarının üç yıl boyunca kurallara uygun olmasını sağlıyorlardı. Disiplin görevlilerinin yetkileri, her yönde şehrin bir buçuk kilometre ötesine kadar uzanıyor, şüpheli görünen evlere girme, kuralları ihlal ettiği düşünülen birini tevkif etme hakkını da içeriyordu.¹¹

Bu kurallar karmaşık ve arkaikti, genellikle de görmezden gelinirdi. Bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda insan bunları okumuştı, ciddiye alanların sayısı daha da azdı. Durum kuralların seçici bir biçimde uygulanmasına son derece müsaitti, disiplin görevlileri de öğrencilere örnek olma durumunda değildi. Darwin, Eras’tan kurallara göre doğru tarafta durmayı sağlayacak bir dizi basit ipucu öğrenmişti: Kolejin dışarı çıkma yasağına uy, yumruk yumruğa kavga ya da düellodan kaçın, halk içinde ayık ol, asla kızlarla birlikte görünme, her zaman ama her zaman kep ve cüppe giy.

Hiçbir şey bir lisans öğrencisinin başını cüppe giymek kadar belaya sokamazdı. Pratikte bu Charles’ın yaramazlık konusu yapmaya hazır olduğu bir kabuldü. İnsan başka neden tanınmayacak bir halde görünmek ister ki? Kep ve cüppe kim olduğunuzu söylüyordu. Cüppeliler şehirliler arasında hemen tespit edilebiliyordu, bir cüppeliye üç şehirdi düşüyordu çünkü. Cüppenin kalitesi, süsleri, kep, üniversite hiyerarşisindeki yerinizi söylüyordu. Bir ilahiyat doktoru, bir medeni hukuk profesöründen farklı görünürdü; mezun olmuş biri bir lisans öğrencisinden ayırt edilirdi. Bir lisans öğrencisinin sosyal sınıfı bile giyim kuşamından belli olurdu.¹²

Fakat her öğrenci tanınabiliyor olsa da disiplin görevlileri şehir içinde sürü halinde dolaşan yüksek lisans öğrencileriyle aynı kıyafetleri giyerdi: upuzun, dümdüz siyah cüppeler, kare kesim manşetler. Bu kamuflejin avantajları vardı, Erasmus bu konuda kardeşini uarmıştı; disiplin görevlisi olmayı polis görevlisi olmaktan çok casusluk yapmaya yaklaştırıyordu. Meçhul olmak kanunu uygulayanların ayrıcalığıydı. Casuslar gibi disiplin görevlilerinin sayısı da azdı; yalnızca bir kıdemli disiplin görevlisi, bir alt düzey disiplin görevlisi, birkaç da disiplin görevlisi yardımcısı vardı. Gerçekten etkili olabilmek için fazladan kulaklara ve gözlere ihtiyaç duyuyorlardı; bu yüzden de öğrencilerden ve personelden gelen ihbarlara dayanıyorlardı. Bilgilendirildiklerinde derhal harekete geçiyorlardı. Kuralları ihlal edenler tutuklanıyor ve başkanlığını rektör yardımcısının yaptığı üniversite mahkemesinde yargılanıp cezaya çarptırılıyordu.

Rektör yardımcısının otokratik yetkileri vardı. Hemen her zaman üst düzey bir din adamı, bazen de Kral'ın atadığı bir vaiz rektör yardımcısı olurdu. Rektör yardımcısı şehirlilerin de cüppelilerin de tek yargııcıydı. Adalet özlüydü: Şehirliler para cezasına çarptırılabilir, hapse atılabilir ya da “sohbetten kesilebilir” di, yani kolej mensuplarıyla ilişki kurmaları yasaklanırdı, bu da genellikle ekonomik bakımdan mahvolmak anlamına gelirdi. Fakat bir kolej mensubu için hapse atılmaya en yakın ceza, kısa süreliğine kolej dışına çıkmanın yasaklanmasıydı. Kolej mensupları daha ağır cezalarla bile serbest kalırdı: Birkaç dönem boyunca şehre inmeleri yasaklanırdı ya da en kötüsü üniversiteden atılırlardı.¹³

Yine de Cambridge'in üzerinde asılı duran kasvetli baskı havası, zaman zaman öfkeli patlamalarla delinirdi. Darwinler şehre, son olayın yarattığı yankıların henüz hissedildiği bir sırada varmışlardı. 5 Kasım'da Barut Komplosu'nun –Guy Fawkes'un 1605'te parlamentoyu havaya uçurmak için düzenlediği efsanevi girişim– başarısızlığını kutlama bahanesiyle bir kalabalık sokaklara dökülmüş, havai fişekler fırlatarak polisi ve disiplin görevlilerini havaya uçurmaya çalışmıştı. Cüppeliler başta işin başını çekiyordu, ama daha sonra yöre halkı çoğunluğa geçti. Disiplin görevlileri şiddetle ortama dalıp sorun çıkaranları tutukladı. Birkaç öğrenci cezalandırıldı, ama yedi şehirli, rektör yardımcısının karşısına çıkarılıp bir ay ile bir yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı.

Suçlular St. Andrew's Street'teki şehir zindanına atılmıştı, Darwin'in iki dakikalık mesafede bulunan Christ's College'a bildirimde bulunduğu gün de orada tutuluyorlardı. Zindanın hemen yanında, üniversitenin kendi hapishanesi vardı, yaygın deyişle Spinning House (Eğirme Evi). Kolej mensupları arasında buranın adı daha da kötüye çıkmıştı. Darwin'in işitip de hayrete kapıldığına göre, burası esasen “disiplin görevlilerinin tutukladığı iffetsiz kadınların tutulması” için kullanılıyordu ve iki buçuk metreye iki metrelik sefil odalarda on kişi birden kalıyordu. Bilindiği kadarıyla şehir tellalı gelip “hazza düşkün bu hanımları kamçısıyla disipline sokuyor,” her biri için bir şilinklik bir ücret alıyordu. Bu ücret, kadınların hem yargııcı hem jürisi olan rektör yardımcısı tarafından ödeniyordu. Rektör yardımcısı Spinning House'da gerektiği sıklıkta mahkeme kuruyor, mahkemede yalnızca disiplin görevlileri kanıt sunuyordu. Mahkûmiyet kararı çıkması kaçınılmazdı; cezalar birkaç ayı bulabiliyordu; en kötülerini de kuralları ikinci kere ihlal edenlere veriliyordu, Castle Hill'deki bölge zindanında vakit geçirmek de bu cezalara dahildi.¹⁴

* * *

Charles yeni dönemin –Perhiz dönemi* – başında Christ’s College’ı tam anlamıyla dolu buldu. Bu yüzden de St. Andrews Street’ten Cam Nehri’ne ve Castle Hill’e doğru çıkan anacadde olan Sidney Street’te tütüncü Bacon’ın üst katındaki bir pansiyona yerleşti. Burada her şeyin en yoğun olduğu yerde bulunuyordu; pazaryeri bir blok ötedeydi, Kutsal Teslis Kilisesi yan kapıydı, kolejyise yolun tam karşısındaydı. Eras onu yörelin girdisi çıktısı ve âdetleri hakkında iyice bilgilendirmişti.¹⁵ Otoriteler despottu, tamam, ama iyi bir çevresi olduğu sürece korkmasına pek gerek yoktu. Charles şehri dolanmak için kep ve cüppe giydiği ilk gün, sosyal bakımdan seçeneklerinin ne olduğunu görebilmişti.

Her köşebaşında, her barda, genç beylerin lisans derecesi için çalışma meselesine yaklaşımlarının örneklerini görmüştü. Kitapçılar bile iki farklı yaklaşımı karikatürize eden bayağı bir rehber satıyordu: “Sefihler”in yöntemiyle, “okurların” yöntemi. Sefih adam, derslere girmeyen, kolej şapelinden kaytaran (bu yüzden para cezasına maruz kalan), gece yarısı ziyafetler veren, puro içen, arabaya binen, küfelik oluncaya kadar kafayı çekip cebindeki son meteliği bile kumara yatıran ve “Şehvetli aşiretlerin” yurdu olan (Christ’s College’ın bir buçuk kilometre kadar arkasında kalan, genç hanımlarıyla dikkat çeken, nehir kenarında bir mahalle) Barnwell’deki “acayip” tecrübelerini anlatan bir adamdı. Ayikken yalnızca açık hava sporlarını ciddiye alır, sarhoş olduğu bir gece “Barnwell sıtması” kapar, disiplin görevlileri tarafından yakalanır, “uzaklaştırma” (yasaklanma) cezasıyla tehdit edilirdi. Ancak ve ancak son döneme geldiğinde derecesini almak için okuması gerektiğini anlar, bunu da sınav için “inekleyerek” güçbela atlatmayı başarırdı.

“Okuyan adam”sa bir titizlik örneğiydi. Derslere girer, kolej şapeline gitmeyi hiç ihmal etmez, partilerden sakınır, gece dışarı çıkma yasağına uyar, günde 12 saat okur, nadiren içki ya da sigara içer, hiç kumar oynamaz, akademik dereceler almaya can atar ve bütün ödülleri toplardı. En akıllı öğrenci olmasa da kolej hocası, sonra öğretim üyesi, hatta üniversitenin önde gelenlerinden biri olurdu ve bütün bunları da “çalışmakta aşırı derecede sebat ederek” başarırdı.¹⁶

* Perhiz Dönemi (Lent): Batı Hıristiyanlığında Paskalya ile biten büyük perhiz dönemi. Bazı İngiliz üniversitelerinin akademik takviminde bahar dönemine bu isim verilir. –e.n.

Charles etrafta dolaşırken sefih adamların cüzdanlarının kabarık olduğunu, üst sınıftan geldiklerini görüyordu. Eğlenceye hafiften yatkındı, ama buna meylediyorsa bile pahalı bir hayata kesesi el vermezdi. Memnuniyetle okuyan adamlarla kaynaşabilirdi. Ayrıca babasından tembihliydi, doğru dürüst davranacaktı. Sonra şu olgunluk yemini vardı. Yemin töreni senato binasının soğuk mermer zemini üzerinde gerçekleştiriliyor, birinci sınıf öğrencileri gruplar halinde yemin ediyorlardı. Charles, Ocak 1828’de bir sabah burada yürüyüp kıdemli disiplin görevlisinin önünde sıraya girdi; bütün kurallara ve âdetlere uyacağını, üniversiteye sarsılmaz bir bağlılık göstereceğini, onu her koşulda savunacağını kıdemli disiplin görevlisinin ardından temiz Kilise Latincesiyle tekrarladı: “*Ita me Deus adjuvet et sancta dei Evangelia*” – “...bu yüzden Tanrım ve onun kutsal İncilleri bana yardım edin.”¹⁷

Kıdemli disiplin görevlisi Peder Adam Sedgwick’ti, Charles ileriki yıllarda onu daha iyi tanıyacaktı. Sedgwick bulunduğu noktaya çetin yolları aşarak gelmişti; Yorkshire’ly yoksul bir vaizin oğluydu, Trinity College’a vaiz yardımcısı olarak girmiş, rahip olarak göreve atanmış, kolejde öğretim üyesi olabilmek için evlenmekten vazgeçmiş, otuz üç yaşında Woodward jeoloji profesörü olmuştu; on yıl sonra, şimdi de kumar ve fuhuş kontrolüyle sorumlu ekiple kampus polisinin başkanıydı. Hayatı, okuyan bir adamın neler başarabileceğini gösteriyordu. Fakat Sedgwick, diğer rahip profesörler gibi sebatla ağır ağır ilerleyen biri değildi. Kendini kabul ettirmiş bir akademisyendi; Londra Jeoloji Cemiyeti’nin başkan yardımcılarında biriydi; kendini tutkuyla, en eski ve az bilinen katmanlı kayaları incelemeye adanmıştı. O sıralarda kuzey İngiltere’de bulunan magnezyumlu kireçtaşını tanımlıyordu; daha doğrusu disiplin görevlisi olarak sorumlulukları bastırıyor olmasa öyle olacaktı. Bu görevler de jeolojik saha araştırmalarında olduğu gibi aynı incelikli gözü gerektiriyor, ayrıntılar konusunda aynı dikkati istiyordu. Charles o kış üniversiteye yerleşirken Sedgwick de Yorkshire vadileri yerine Cambridge caddelerinde dolanarak toplumun en alt katmanları konusundaki becerilerini jilet gibi keskinleştiriyordu. Haftalar birbiri ardına geçip giderken “başını kaşıyacak vakti zor buluyordu.”¹⁸

Sedgwick, Cambridge’in yeraltı dünyasına sızmıştı: yüzeyin hemen altında katman katman gevşeklik vardı, bunu akla getiren çıkıntılar da hemen her yerde bulunuyordu. Herkesin erkek olduğu kolej cemaatinde bun-

ları kim gözden kaçırabilirdi ki? Eski mezunlar da genç delikanlılar da nereden haz alacaklarını biliyorlardı. Jeolojiyle ilgili disiplin görevlisinin işi araziye ayrıntılı bir biçimde incelemek, haritasını çıkarmak ve kendi damgasını vurmaktı. Kişisel deneyimlerinden günaha sapmanın çok yaygın olduğunu biliyordu. (“Piçlere” babalık etmek, mahkemeye gelen davaların da gösterdiği üzere öğrenciler arasında çok yaygındı.) Sedgwick’in amacı sebebi ortadan kaldırmak, şu cehennemlik dişileri göndermekti. Bu Tanrı’nın belası kızlar East Anglia ve Lincolnshire’dan kente akıyorlardı; sonu gelmez bir Janeler, Sarahlar, Elizalar, Mary Annler nehri. Gençlerdi, genellikle ergenlik çağındaydılar; işçilerin kızları, kız kardeşleriydiler ya da mutsuz yetimler. Hepsi de açtı, özellikle de hamile olanlarla anne olanlar. Cambridge’te zengin artıklar çoktu: Temizlenecek masalar, yıkanacak çamaşırlar, harcamaya hevesli genç beyler vardı. Baştan çıkmanın cazibesi dayanılmazdı, gerçi bir genç kız “Cennet Bahçesi”ni geçtikten sonra, Barnwell’deki gaz işleri kadar uzakta olan “Hizmetçi Şose”sinde yaşamaya zorlanabilirdi.

Tabii cesaret edebilirse. Peder Sedgwick tetikte beklerken ortalıkta dolanan hiçbir kadın emniyette değildi. Sedgwick pazaryerinde, Cam Nehri kıyısında, Darwin’in kolejinin hemen arkasından başlayan Barnwell partikasında kızları yakalamaya ve “piyasa yaptıklarına” dair mahkemede yemin etmeye hazırdı. Sadece o ocak ayında on beş kızı Spinning House’a göndermişti, hem de yedisini bir günde. Dönemin başlangıcında böyle bir şey çok daha gerekli oluyordu. Charles gibi masum çaylakların korunması gerekiyordu, yoksa mahvolurlardı, onlarla birlikte toplumun ahlaki yapısı da bozulurdu. Manevrası işe yaramış gibi görünüyordu. Yılın geri kalan kısmında, Sedgwick’in gayet dolu olan takvimi haftada ikiden daha az sayıda tutuklamayla kesintiye uğradı.¹⁹

Charles anlatabilirdi. Sarah Owen’a evden ayrıldığından beri bir kıza bakmadığını yazmıştı. “Ne demek istiyorsun?” diye kuşkulu bir tavırla sormuştu Sarah; “doktorların, disiplin görevlilerinin, dekanların, vesaire vesairenin hiçbirinin karıları ya da kızları yok mu? Yoksa Cambridge’in avları onlar tarafından görülemeyecek kadar tehlikeli mi addediliyor? Merakımı dindir yalvarırım.” Sarah Cambridge’teki av kurallarına aşına olmadığından meseleyi kaçırmıştı. Burada avlanabilecek olanların mevsimi hiçbir zaman gelmiyordu; avcılarsa her zaman çok tehlikeliydi. Ama Charles’in da zaten pek korunmaya ihtiyacı yoktu; düşünceleri her zaman Fanny’yle ilgiliydi. Fanny kaybolup gidiyormuş gibi görünüyordu.

Fanny, Sarah'dan Charles'ın "tıp doktoru değil de ilahiyat doktoru olacağını" duyduğunda şok olmuştu. "Bana sırrını hiç açmadın," diyerek onu Brighton'dan protesto etmişti. Charles onun mektubundaki soğukluğu hissedebiliyordu. Deniz kenarındaki balolar, geceleri düzenlenen partiler, avlanabilirler bolluğu içinde sonbahardaki randevularını unutabilirdi. Fanny evlilik çağına girmesiyle kurumlanıyor olsa da, romantizm sürebileceği kadar sürmüştü: "Hizmetçi bir yıl daha yaşlandı," diye hatırlatmıştı ona, sonra da emretmişti: "Yak bunu!" Charles kalbinde bir ağırlıkla cevap yazmıştı, öyle sanıyordu ki yakılacak mektup kendisinininki olacaktı. Fanny bir süre oynadı, sonra eksik bir özür sundu. Dedikodu yapan sevgili yaşlılar onların bu yazışmaları karşısında şaşkınlığa kapılabilirlerdi, neler dediklerini duyamıyor muydu? "Ah hanımefendi, inanır mısınız, *Fanny Owen üniversitede genç bir beyle yazıştıyormuş.*" Böyle bir lakırdının düşüncesi bile, "*kızışmış hayal gücümü o kadar etkiliyor ki olgun bir değerlendirmeden sonra, en iyisinin, sessiz kalmak ve eğer Arabacı bu nankörlüğüme hiddetlenirse her şeyi ormanda bir kez daha bulduğumuzda anlatmak olduğunu düşünüyorum.*"

Kışın ortasında, Paskalya tatiline daha iki ay varken soğuk bir rahatlatmaydı bu. O kara gözlere bir kere daha bakamadan her şey olabilirdi. Yine de ümitleri canlandı. Charles sıcak bir cevap kaleme aldı. Ama Fanny yine cilve yapıp dönem bitene dek onun "çoşkuyla kaleme alınmış uzun satırları"nın üstüne yattı. Sonra da kıvılcımlar saçan o haberlerle dolu mektuplarından biri daha geldi, papaz evindeki partilerden ve o sıralarda görülen ağır ceza duruşmalarındaki* ilginç şeylerden bahsediyordu. Arada da ayartıcı bir tavırla kaş göz ediyordu: "Daha *bilardo* oynamayı öğrenmedim... *İstedğim kadar çok* ata binemiyorum... Yalvarırım söyle, eve ne zaman gelmeyi düşünüyorsun?" "Sevgili arabacısı"nın "sadık hizmetçisine" Woodhouse'da uzun bir ziyarette bulunacağını tahmin ediyordu. Fakat, "Tanrı aşkına yak bunu," diye yine ısrar etmişti, notunun bu kez "*genç adamlardan* birinin eline geçmesi" halinde yaratacağı heyecanı hayal ediyordu.

Bahar geldiğinde, mektubun cevabı da geldi. Woodhouse çiçekler içindeydi, ağır ceza duruşmaları başlamıştı, kız kardeşler alışveriş yapıp ora-

* O tarihlerde İngiltere ve Galler'de ağır ceza davaları periyodik olarak kurulan ve bölgeci dolaşan mahkemelerde görülüyordu. -ç.n.

da burada dolaşmak için Wrexham Fuarı'nı ziyaret etmeyi düşünüyordu; Fanny tam anlamıyla iyileştiğinde tabii. Çünkü Fanny üst kattaki odalara çıkarılmıştı –şifreli gizli notlarında buradan “Cennet Mahal” diye bahsedirdi– ve günlerdir hasta yatıyordu. Charles tatili Cambridge’te geçirecekti. “*Au mevsimi olmasa*” bile “*oralara yolu düşecek olursa*” Fuar’da onlara eşlik edebilirdi.²⁰ Fakat hayır, bu imkânsızdı. Fanny yıkıldı.

Bacon’ın dükkânının üst katında geçen o ilk dönem, sosyal bir girdaptı. Cambridge bütün katılığına rağmen canlandırıcı olabiliyordu. Aylar boyunca birbirine yakın mekânlara kapalı kalan genç adamlar hızla dostluklar kuruyor, yeni ufuklara birlikte açılıyorlardı. 1828 yılının Paskalya dönemi geldiğinde Charles’ın öncelikleri de değişmiş bulunuyordu. Fanny bütün o kur yapmalara rağmen rütbece tenzil edilmiş olduğu kadar unutulmamıştı. Fakat bu tümüyle onun hatası da değildi.

Üniversitede rutin hayat, zorunlu dersler ve her gün yapılan şapel ziyaretiyle birlikte insanı yeterince yutuyordu zaten. Fakat Cambridge’i benzersiz kılan, okul dışında süren sonu gelmez faaliyetlerdi. Her yerde Charles gibi çaylaklar ortak ilgi alanları keşfediyor, bunların içine dalmak için bir araya geliyorlardı. Diğer hevesleri kontrol altına alındığından, et ve içkinin insanı hoş tutacak bir aşırılıkta olmasını bekliyorlardı. Yemek kulüpleri yaygınlaşıyor, gençlerin memnuniyetine hizmet ediyordu; gerçi ihtiyaç duyulan hoyratlık unsuru yalnızca bir şişeydi. Açık hava sporlarında da benzer bir ayırım vardı: Okuyan adamlara yönelik popüler boş zaman faaliyetleri ile sefih adamlara hitap eden pervasız baştan çıkarıcılar. Avlanma, engelli ve arabalı at yarışları şehrin dışında, bunların yasaklanmadığı bir uzaklıkta yapılıyordu. Fakat kriket büyük rağbet görüyordu ve Cam Nehri üzerinde kürek çekmek de Üniversite Kano Kulübü’nün kurulmasıyla birlikte resmen onay almıştı. (Böylece cüppelilerle mavnacılar arasındaki kaba su savaşları epeyce artmıştı.) Etrafta bu kadar başıboş para dolanırken, bahislere de her yerde rastlanıyordu; her şey iddia konusuydu, topa vuracak kriket oyuncularından boşaltılan şişelere dek. Ciddi kumarbazlar düzenli olarak buluşup sabahın ilk saatlerine dek “Van John” (Blackjack) oynuyorlar ya da Newmarket’taki atlar konusunda kendilerini heyecanın kollarına bırakıyorlardı.

Boş vakitler yalnızca oyunlara ayrılmıyordu. En sıcak konuların dumanaltı odalarda tartışıldığı sohbet kulüplerine herkes katılıyordu. Gözü yükseklerde olan avukatlarla siyasetçilerin gözdesi Birleşik Münazara Cemi-

yeti (Union Debating Society) her yıl bir altın lira veren herkese kapılarını açıyordu. Cemiyet, her salı akşamı, Darwin'in pansiyonundan bir taş atımı uzakta, Petty Cury'deki "Red Lion Inn'in arka tarafındaki basık, havasız, ışısız, mağaradan farkı olmayan, meyhaneye benzer salonda" toplanıyordu. Diğer kulüpler daha hoş bir tartışma ortamı sunuyordu. İçlerinde en özeli, en parlak diye isim yapmış olanı "Havariler" di; kulübün on iki üyesi arasında Alfred Tennyson da bulunuyordu. (Erasmus 1823'te kısa bir süre boyunca bu kulübe üye olmuştu.) Cumartesi akşamları zinadan işbölümüne, insanoğlunun "tek bir soydan mı geldiği" şeklindeki o anlam yüklü soruya dek her şeyi tartışıyorlardı. Hiçbir müfredat bu tür konulara sarılma cesaretini göstermiyordu; Havariler, romantik aydınlanmanın misyonerleri, reform görmemiş Cambridge sistemini tümüyle yerden yere vuruyorlardı. Tennyson lisans öğrencisiyken döktüğü keskin mısralarda, Cambridge'e

... salonların, kadim kolejlerin,
 eski kralların, kraliçelerin heykelleriyle dolu kapıların,
 bahçelerin, binlerce ciltle dolu kütüphanelerin,
 mumlarla aydınlatılmış şapellerin,
 zengin oymalarla süslü kafeslerin,
 doktorların senin, disiplin görevlilerin, dekanların

diye seslenerek ikiyüzlülük ve hilekârlık suçlamasında bulunmuş; Hıristiyanlığın ezbere indirgenmesini, yeni kuşakların ahlaki ve entelektüel ihtiyaçlarının karşılanamamasını sert bir dille eleştirmişti.²¹

Havariler dine karşı ciddi bir yaklaşım içinde olmayı tekellerine almış değillerdi. Karşıtlarının deyişiyile "Sims," Darwin gibi öğrencilerin başını sürekli ağrıtan dindar bir klikti. Kutsal Teslis Kilisesi'nin evanjelik vai zi Peder Charles Simeon'un izinden gidiyorlardı; Simeon, son elli yılın büyük bir bölümünü üniversiteyi, kayıp ruhları kurtarmanın, üniversite geleneklerine aykırı olmadığına ikna etmeye ayırmıştı. Simeon kalabalık topluluklara nutuklar atıyordu; toplantılar, Darwin'in yatak odasından duyulabilecek bir uzaklıkta gerçekleşiyordu. O yılki meraklı çaylaklardan biri, "Davranışları son derece saçma," diye anlatmıştı. "Korkunç şeylerden bahsederken gözlüklerini sallıyor, teselli verirken de sırtıp tebessüm ediyor." Simeon'a takipçilerini kazandıran şey, belagat sahibi olmaktan

çok tatlı dilli olmasıydı, cuma akşamları Sims'i, King's College'daki odasında "bir saray mensubunun nazik tavırlarıyla gülümseyip selam vermek" ağırlıyordu. Çay ikram ediliyor, genç rahip adayları üstatlarının dizlerinin dibine yerleşiyorlardı. Birçoğu, varlıklı Simeon ile arkadaşlarının evanjelik mesajlarını yaymanın aracı olarak satın aldığı hayata benzer bir hayat sürecekti.²²

Charles Kilise'ye yönelmişti, ama ruhu hakkında bir kaygısı yoktu; Sims onu aralarına almayı başaramamıştı. Edebiyat grubuna, kriket ya da kürek kardeşliğine de uymamıştı. O bahar –Paskalya dönemi– Shrewsbury'den eski dostu Jonathan Cameron'la birlikte Shakespeare okudu, başka bir okul arkadaşı olan Charles Whitley'le birlikte Fitzwilliam Müzesi'ne girdi; Whitley ona ince ince işlenmiş oymaları gösterdi. Ton sağırlığı olsa da, bir müzik zevki edindi; Whitley'nin kuzeni John Herbert'le birlikte King's College'ın şapeline gitmiş, burada okunan ilahiler aklını başından almıştı.²³ Fakat tek tutkusu, ciddi olarak ilgilendiği tek spor böcek peşinde koşmaktı. Fanny'nin peşinde koşmak bile ikinci sırada geliyordu.

İyi bir arkadaş çevresi vardı, çünkü böcek çılgınlığı bütün ülkeyi sarmıştı. Sanayileşmenin çirkin bir biçimde yayılmasıyla birlikte doğayla ilgileri kesilmiş olan kent sakinleri, odalarını kayıp bir Arkadya'nın kalıntılarıyla dolduruyorlardı. Kutsal kitapları, Suffolk rektörü William Kirby ile Hull'dan işadamı William Spence'in son derece güzel bir biçimde kalemeye aldığı dört ciltlik bir el kitabı olan, *An Introduction to Entomology*'ydi. Çılgınlık pastoral Cambridge'e de yayılmış, hatta orada başlamıştı. Yakınlardaki bataklıklar ender bulunan türlerle doluydu, kolejler de Tanrı'nın yarattıklarının sonsuz çeşitliliğine kıymet vermeyi öğrenen çömez din adamlarıyla kaynıyordu.²⁴ Eğer bir böcek sonsuzluğu mevcutsa bu pırıltılı kınkanatlılardaydı. Birbiri ardından bulunan türlerin yeni olduğu anlaşıldıkça, birçok öğrenci böcek sevdasına kapılmıştı. Böcek peşinde koşmak en az diğerleri kadar bir açık hava sporuydu, bu alanda rekabetin başını çekenlerden biri de William Darwin Fox'tu.

Kuzen Fox, ailenin Derbyshire kolundan geliyordu; daha açık bir deyişle Charles'ın büyük amcasının torunuydu. Yatılı öğrencilerin birçoğu gibi kırsal kesimden bir beyefendi idi; çok sevdiği av sahaları ve vahşi hayatla çevrelenmiş Derby yakınlarındaki Osmaston Hall'da büyümüşü. Cambridge'te geçirdiği üç yılın ardından, kırsal kesimde bir papazlık için iyi bir donanım kazanmış bulunuyordu. (Christ's College'a Erasmus'la bir-

likte girmişti ve onunla aynı yaşıyordu.) Bataklıkların ustası olup çıkmıştı, yerel flora ve faunayla ilgili bütün otoriteleri tanımış, böceklerle ağ kurma sanatında mükemmelliğe ulaşmıştı. Charles'ın daha tanıştıkları gün keşfettiği üzere, Fox doğa tarihi konusunda bir bilgi deposuydu. Fox peşinden uslu uslu koşturan köpeği “küçük Fan”le birlikte yürürken Charles'ın ona hemen kanı kaynadı. Burada sayabileceği biri vardı; saygıya layık Grant'la Erasmus bir kişide birleşmişti; Fox onun için hem bir ahbab hem de bir örnekti. Kısa süre sonra Charles da kendine bir köpek edindi, Sappho adını taktığı miniminnacık bir dişi köpekti bu; şehirde peşinden geliyor, geceleri de yatağında uyuyordu.²⁵

Kuzenler ve köpekleri Paskalya dönemi boyunca birbirlerinden ayrılmadılar. Böcek arayarak Cam Nehri civarında dolaştılar, İsa Hendeği'nin dibine daldılar, Midsummer Common'ın altını üstüne getirdiler. Bazen Fox'un arkadaşı Alfred Way de onlara katılıyordu. Charles, Fox'un ağzından çıkan her kelimeye atlıyordu. Şimdi o da parlama şansı bulmuştu. Edinburg'da omurgasızların anatomisinin en gizli saklı yönlerini fethederek zaten iyi bir başlangıç yapmıştı. Dikkatle dinleyip onların bildiklerini öğrenecek olursa Fox ile arkadaşlarının önüne geçebilirdi, Charles buna emindi. Böcek avlamak, Cambridge'te kriket ya da kürek çekmek kadar rekabetçi bir spor haline gelmişti, ama arada bir tek fark vardı. Bu bir takım sporu değildi. Titiz bir gözlemci öğrenci takdirnamesini kazanabilirdi. Babası için büyük bir hayal kırıklığı olan Charles bu fikri kafaya takmıştı.

Ödül avı için hiçbir masraftan kaçınılmıyordu. Bir süpürme ağı satın almış, atlayıp zıplayan küçük böcekleri nasıl tuzaga düşüreceğini öğrenmişti. Karton demetleri her biri yerli yerine iğnelenmiş böceklerle dolmuştu. Ayrıca yöre halkından birini mavnaların alt kısmındaki döküntüleri toplaması için tutmuştu; bataklıklardaki sazlar mavnalarla birlikte süpürülüp geliyordu; o da avını bulmak için bu döküntüleri ayıklıyordu. Basit bir kasaplık değildi bu, çünkü bazı böcekler kendilerini hiç beklenmedik şekillerde savunuyordu. Bir gün ölü bir ağaçtan bir kabuk kopardığında, ender bulunan iki böcek türü yakaladı, her birini bir elinde tutuyordu. Sonra birden üçüncü bir böcek gördü, o da yeni bir türdü, kaybedemeyeceği kadar iyi bir avdı. Eğitimli bir yumurta toplayıcısının yaptığı şeyi yaptı. Sağ elindeki böceği ağzına koydu. Fakat maalesef bu bir bombardıman böceğiydi; Charles'ın boğazından aşağı zararlı bir kaynar sıvı

fıskırtarak derhal isminin hakkını verdi; Charles bir anlığına sersemledi. Böceği tükürdü, yerde kaybetti, o kargaşada diğerlerini de düşürdü.²⁶

Charles, Woodhouse ve Maer'deki yıllık av partilerinden avın iniş-çıkışlarına karşı hazırlıklıydı. Gerçekten de takip, böceklerin sergilenmek üzere çerçevesi, böcek kardeşliği içinde ritüel halini almış hava atmalar, tıpkı avcılıkta olduğu gibiydi; onun biraz daha küçük çaplıydı. Fakat işin başka, teknik bir yönü daha vardı. Böceklerin tanımlanması gerekiyordu, bu da yapılarının ve alışkanlıklarının incelenmesi anlamına geliyordu. Rehber kitaplara –Stephens'in *Illustrations of British Entomology*'si, Samouelle'in *Entomologist's Useful Compendium*'u ve Kirby ile Spence'in güvenilir kitaplarına– danışmak, verilen tanımları karşılaştırmak gerekiyordu. Charles, Edinburg'da olduğu gibi sınıflandırma sorunlarıyla karşılaştı ve yüzünü yine omurgasızlar konusunda dünyanın en önde gelen ismine, Lamarck'a döndü. Fox'a gururla haber verdiği üzere koleksiyonundaki en "değerli böceği" tanımlamıştı: Kırmızı antenleri bulunan, gövdesi sert, siyah bir böcekti; kitaplara göre adı *Melasis flabellicornis*'ti. Giderek artan bir heyecanla "Samouelle ve Lamarck'taki tanım ve alışkanlıklarla *mükemmel bir şekilde uyduğunu*" bildirdi.²⁷ Almanya'ya özgü bir tür yakalamıştı. İngiltere'de çok nadirdi, o zamana dek yalnızca iki kez görülmüş, Cambridge civarında hiç görülmemiş olan bu böcek ile nihayet kazanma şansını yakalamıştı.

Charles'ın başı böceklerin ismini bulma konusunda sıkıştığında, yardımına başvurabileceği uzmanlar vardı. Böcek avcılığının akademik yönü kitapların ötesine geçmişti. Diğer cüppeliler cuma akşamları sızacak kadar içerken ya da Peder Simeon'la birlikte çaylarını yudumlarken, Fox Darwin'i kırmızı porto şarabı eşliğinde doğa tarihiyle ilgili samimi tartışmalar yapmak üzere Peder John Stevens Henslow'un evine götürüyordu. Daha otuz iki yaşında olan Henslow, Erasmus'un mineraloji hocası olmuştu, Charles onun bilimin her alanında gösterdiği yetkinlikle ünlü olduğunu biliyordu. Henslow botanik profesörü olarak geçirdiği üçüncü yılında akşam toplantılarını, çiçeği burnunda doğabilimcilerin faal olduğu bir arı kovanına, Charles gibi asıl ilgi alanları klasik müfredatın dışında yatan genç rahip adaylarının bulunduğu bir kulübe dönüştürmüştü. Arada başka rahip profesörler de onlara katılıyorlardı; Sedgwick ya da çok yetenekli yeni mineraloji profesörü William Whewell gibi ağır toplar da onlarla birlikte oluyordu.²⁸ George Peacock gibi klasik hocaların, Henslow'un kayınbirade-

ri Leonard Jenyns gibi taşra rahiplerinin de lisans öğrencileriyle kaynaşmak için uğradığı oluyordu.

O gürültülü, din karşıtı fikirlerle parçalanmış Plinius Cemiyeti gibi değildi burası, ama yine de üniversite hocalarının “çok çeşitli ve parlak güçlerle her tür konuda karşıt fikirler ürettiğini” işitmek insana bir ürperti veriyordu.²⁹ Charles’ın sorularını cevaplayabilirlerdi, Jenyns gibi bazıları da böcek toplamakla uğraşıyordu. Dönem sonu geldiğinde Darwin, doğa tarihine hiç olmadığı kadar ateşli bir ilgi duyuyordu. Yaşayabileceği yeri bulduğuna inanıyordu. Doktor haklı çıkmıştı, olması gereken yer Kilise’ydi.

5. Bölüm

Cennet ve Ceza

Yaz tatili için Cambridge'ten eve döndüğünde sefaya daldı, “böcekler hakkında konuşacak kimsesi olmadığı için milim milim can veriyordu.” “Keşke Fox burada olsaydı,” diye söylenerek ortalıkta dolanıyordu. Böcekler de onu terk etmişti, hatta koleksiyonculuğu bile durulmuştu. Fox ve Way'in yakaladıklarıyla ilgili gönderdikleri uzun listeler, içine bir “kıskaçlık sızısı” salmıştı. Bu hissin, kız arkadaşı Fanny ve onun diğer âşıkları hakkında kaygılandığında duyduğu ürpertiden pek bir farkı yoktu. Fanny'nin başka biriyle olduğu korkusuyla içi içini kemiriyordu. Öğrenmekten başka çaresi yoktu. Kim bilir belki de Paskalya'daki yokluğunu affetmişti? Affetmemiş de olabilirdi; yine de Charles Owen'in ormanında bazı böcekler toplayabilirdi. Erasmus yokken, ablaları tepesinde vırvırlıyorken, Shrewsbury'de aylıklık etmek dışında ne yapsa daha iyiydi. Böylece Haziran 1828 sonuna doğru kendini Shrewsbury'nin dışına attı. Evet, Fanny onu bekliyordu; “itaatkâr hizmetçi” hâlâ oradaydı, “sevgili arabacısı”nı gördüğüne memnun olmuştu. Değişen bir şey yoktu.

Daha doğrusu değişen hemen hemen hiçbir şey yoktu; bir yaş daha almışlardı; hem de hızla büyüyorlardı. Charles'ın boyu uzamıştı, yaklaşık 1,80'di, pek kilolu denemezdi ama biraz “irikiyımdı.” Üstünde onda yeni duran bir “üniversiteli” ağırlığı vardı; ama yine o “sakin, numarasız ve sevimli” kendisiydi. Bir nebze olsun daha yakışıklı değildi, ama Fanny onun hoş olduğunu düşünmüştü, aslına bakarsanız Charles ona yasak bir heyecan vermişti. Tam bir genç kadını artık, reşit olmuştu, dolup taşıyordu. Charles onun “Shropshire'in en hoş, en etine dolgun, en büyüleyici kişiliği” olduğunu düşünüyordu ve bu düşüncesi de kendini gösteriyordu zaten. Onu yine avlanmaya götürdü, böcek avına. Çilek mevsimiydi, Woodhouse da çilek tarlalarıyla doluydu. Tam bir av sahasıydı; elleri ve dizleri üzerine kapaklanıyor, çok geçmeden “yan yana” boylu boyunca uzanmış, hayvanlar gibi, o lezzetli meyveden “otluyor” oluyorlardı.¹

Fazla gelecek kadar iyiydi handiyse her şey. Charles'ın da kendini çekip alması gerekti. Galler sahilindeki Barmouth'ta Cambridge'ten arkadaşlarıyla randevusu vardı. Burada özel hocalarla birlikte üç ay boyunca okumayı tasarlıyorlardı. Okuma partileri eğlenceli toplantılar olurdu; lisans öğrencilerinin istediği gibi giyinmesi, dışarıda geç saate kadar kalması, disiplin görevlilerinden korku duymadan içlerini dökebilmesi için bir bahaneydi. Charles'ın konusu matematikti, ama her iki dünyayı da birleştirmek istiyor ve bunu "Entomo-Matematiksel bir keşif gezisi" olarak görüyordu; gerçi "Tanrı'nın inayetiyle 'bilimin' (kınkanathılar) zavallı kafamdan matematiği atmayacağını umuyorum," diyordu. Matematiğinin kötü olduğuna dair üstü örtülü bir kabuldü bu. İki dönemdir ders alıyordu, ama hâlâ cebirde bocalıyordu. İki bilinmeyenli denklemler onu aşırıyordu, irrasyonel sayılarda da hiçbir mantık göremiyordu.² Zamanını arayı kapatmak için kullanması gerekiyordu.

Gelgelelim kınkanathılar galip çıktı. Temmuz sonuna gelindiğinde, matematik dışında bütün sınavlarını vermişti. Bitirme sınavı için derslerini gözden geçirip suyun üstünde kalma mücadelesi verirken Fox'a itirafta bulundu: "Dipteki çamura fena battım, durumda bir değişiklik olmaksızın burada kalacağım." İşin aslı, Cardigan Körfezi kıyılarında onu yoldan çıkaracak çok fazla şey vardı. İstese bile zihnini cebirsel soyutlamalara yoğunlaştıramıyordu. Günlerinin çoğu nehrin ağzındaki koyda tekneye binerek, tepelerde yürüyerek ya da yakınlardaki göllerde sinek oltasıyla balık avlayarak geçiyordu. Değişmez ahbabları ümitvar iki papaz adayydı; Shrewsbury'deki eski okul müdürünün oğlu Thomas Butler ile onu King's College'ın kilisesine götüren müziksever arkadaşı John Herbert. İkisi de ondan büyüktü, ama Charles ilk kez lider oluyordu, o da bu deneyimin tadını çıkardı. On üç kilometre ötedeki Cader Idris'in tepesine varmak için yaklaşık 1000 metreye tırmandılar. O sarp bir kayalığın üstüne tüneyip gelip geçen kuşları soğukkanlılıkla yere indirirken, diğerleri de aşağıda bekleyip yere düşen cesetleri topladılar, dolduracaklardı. Herbert'in yanında böcek öldürmek için alkol bulunuyordu. Darwin de söylenemeyecek kadar çok sayıda böcek ve kelebeği ağına düşürdü, arkadaşlarına bu işin inceliklerini gösterdi.³ Doğayla uğraşırken kendini daha rahat, daha dizginler elinde hissediyordu.

"İş" böcek avlamaktı, gerçi Fox onu daha kırk fırın ekmek yemesi gerektiği hissiyle baş başa bırakmıştı. Kuzenler üç haftada bir mektuplaş-

yorlardı. Darwin yakaladıklarıyla övünüyor, “krizalitler”in nasıl muhafaza edileceğine dair bilgiler istiyor ve acilen cevap yazması için ısrar ediyordu. Yarı özür diler bir tonla da, “Bilimle bu kadar ilgilenmeye başlamam da çok saçma,” diye yazıyordu. Fox, onu okuma partisi bittikten sonra Osmaston’a ilk ziyaretini gerçekleştirmeye davet etti. Geri çevrilemeyecek kadar güzel bir teklifti bu; Darwin Galler’den erkenden, ağustos ayının sonunda, tam avlanma mevsiminde ayrıldı. Matematiğe bu kadar zaman ayırmış olmak yeterdi.

Aslında Fox’u görmeye can atıyordu; Maer’de bir haftada “çok hor görülebilir” yetmiş beş av hayvanının kellesini aldıktan sonra eylülün geri kalanını onunla birlikte geçirdi. Osmaston Konağı, “canlı ve ölü” yaratıklarla dolu, mükemmel bir hayvanat bahçesiydi. Darwin havasını bulmuştu. Herbert ile Butler’a kuzeni için bazı böcekler avlamaları talimatı verdi ve kuzenine de doldurulmuş kuşların birkaçını vaat etti. Bu, minnet duygusuyla alevlenen bir rekabetti, yakalananlar gösterişli bir biçimde hediye ediliyordu. Ama o sıralarda Fox bir cömertlik abidesi olmayı sürdürüyordu ve Darwin gerçekten de ona yeterince teşekkür edemiyordu. “Eskiden bir milin üzerindeki tekerlek misali, etraflarında döndüğüm iki yerim vardı: Maer ve Woodhouse,” diye ona şevk veriyordu: “Şimdi bir üçüncüsü olduğu için çok şanslıyım.”⁴

Bu yerlerden biri henüz ziyaret edilmemişti, Cambridge’e dönmeden önce uğrayacağı son liman olacaktı. Çilek yataklarının ve üst kattakilerin bulunduğu kızların “Cennet Mahal” diye dalga geçtiği Woodhouse’a ulaşmak için sabırsızlanıyordu. Fox’a içini açmıştı: “İyi bir Müslüman gibi hakkında her zaman düşündüğüm bir cennetti; duysal zevkler ve şehvetli hurilerle dolu. Yalnız burada ‘kara gözlü huriler’ sırf Muhammed’in kafasında değiller, gerçekten kanlı canlılar,” diye de eklemişti. Hayal gücü bütün yaz boyunca coşup durdu. Owen’ın ormanına döndüğünde “Fanny”yi hiç olmadığı kadar “çekici” buldu. Yine ormanda at sürdüler, bilardo oynadılar ve gülüp eğlendiler. Dolu dolu yaşanan bir haftaydı. Ayrıldıktan sonra Fanny “Cennet Mahal, cumartesi gecesi, 12.30” tarihli bir mektup karaladı. Mektubunu imalarla süslemişti, her zamanki o işveli edasıyla, “Artık *birlikte ata binecek* ya da ona bilardo dersi verecek *kimse*” olmadığından yakınıyordu. “Bütün o *hafif vuruşlarımı* unutacağım,” diye mırıldanıyordu. Ama hatıraları tazeliğini koruyordu. Charles’in ona verdiği hediyeler sayesinde: o kitaplar, “*çok acayip*” bulunduğu çatalkuyruk-

lu kelebek. Memnuniyet verici düşüncelerden yana Charles'ın da eli boş değildi. Cambridge'e geri dönerken o da kendi hatırasını taşıyordu. Owen'ın hediyesiydi bu, yeni alışkanlığı için bir enfiye kutusu.⁵ Aşk manzarası güzel görünüyordu.

Artık evi Christ's College'dı. Eski kolejlerden biri değildi burası, yalnızca üç asırdır ayaktaydı; en büyük kolejlerden biri de sayılmazdı, yalnızca yüz küsur meskûn üyesi vardı. Tümüyle orta halli bir kolejdi: Daha sakinceydi, "at yarışlarına" bir parça yakayı kaptırmıştı; zira yatılılar arasında soyluların sayısı bir hayli yüksekti, bu da koleji para harcayan adamlara uygun bir yer haline getiriyordu. Dini atmosfere kendinden memnuluk ve rahatlık hâkimdi; geleneklere ayak uyduruluyordu. Şair John Milton burada öğrenim görmüştü; mutaassıplıktan uzak, açık fikirli ilahiyatçılar Ralph Cudworth ile Henry More, buradan çıkmışlardı (ilki üstat, ikincisi tilmiz). Kolejin taştan, zarif ön cephesinde, güney tarafında, G merdiveniyle çıkılan ilk katta, öğrencilerin anlaşılması kolay, tutkusuz nesirleriyle tanıdığı; okumaları gereken *The Evidences of Christianity* ile *The Principles of Moral and Political Philosophy* adlı kitapların yazarı Peder William Paley'nin geleneksel olarak oturduğu odalar bulunuyordu.⁶ 1828'de, Azizler Günü'nde, Paley'nin odalarından birine yeni bir sakinin gelmesiyle birlikte kapıdaki levha "C. Darwin" olarak değiştirildi.

Charles üç hafta geç kalmıştı, yerleşmekle de fazla vakit kaybetmedi. 20 sterlinlik, yepyeni, çift namlulu tüfeği ile –babası ve kız kardeşlerinin verdiği bir ayrılık hediyesiydi bu– onlarca kutu böceği yerleştirdi. Shropshire'in kulağı kesik koleksiyoncularından Peder Frederick Hope, Charles evden ayrılmadan önce hepsini incelemiş ve bunun yıllardır gördüğü en zengin parti olduğunu söylemişti. Charles bunu kuzenine anlatmaya can atıyordu; sonunda buluştuklarında hep ganimetlerinden konuştular. Bu, Fox'un lisans bitirme sınavından önceki son dönemi; çalışmayı ağırdan almış, şimdi de işler çok çalışmak ya da sınıfta kalmak meselesi olup çıkmıştı. İkisi her gün birlikte kahvaltı ediyorlardı, haftalar geçip giderken Darwin kuzeninin ümitsizliğe kapıldığına tanık oldu. Noel arifesinde Fox'u odasında ümitsizce otururken buldu; rüzgâr pencerelerde uğulduyor, kuzeni lisans derecesi konusunda "korku ve keder duyuyordu." Tatillerde kolejde kalıp çalışması gerekecekti, fakat her zamankinden cömert bir tavırla, Charles'a Doktor için egzotik bir hediye verdi; üstüne vurulunca fare gibi ciyaklayan Ölümün Kafası adlı şahin güvesi.

Charles ona “hoşçakal” demeyi unuttu. Shrewsbury’ye döndüğünde, kuzenine, onun o kederli haline “kalbinin derininden” üzüldüğünü belirten bir özür notu gönderdi. Sonra yeni yılda bir haftalığına Fanny’nin köşküne gitti. Bu sefer gerçek bir av vardı ve Owen’ın oğullarından biri tüfek kapsülüyle gözünden yaralandı. Charles daha önce kan gördüğünde “bunun yarısı kadar bile korkmamıştı,” bu eski karabasani cerrahi değil, bir kaza olsa bile. Öpüşme ve avlanma gezisinden eve döndüğünde, alevlenmiş dudaklarında kaygı verici bir lezyon vardı. O kadar berbat bir acı veriyordu ki, rahatlamak için “küçük dozlar” halinde arsenik almaya başlamıştı. O ay, “bütün arkadaşları tamamen ayrılmadan” önce Edinburg’u bir kez daha ziyaret etmeyi planlamıştı. Fakat sinirsel buhranını artık atlattığı olan Coldstream her gün onun gelmesini bekler, onu “*Plinius Cemiyeti*’nin, şu deli doktor William Browne yönetiminde çok güçlenip çiçek açtığı” haberleriyle gaza getirirken, Darwin haftalar boyunca hasta yattı.⁷ Seyahat de planı da uçup gitti. 20’inci doğum gününden kısa bir süre sonra, nihayet ağzı iyileştiğinde, Cambridge’e dönüş yolunun ilk durağı olacak Londra’ya doğru yola çıktı.

Erasmus, Avrupa turunu tamamlayıp “evlerin sıkıcı boşluğu”na daha yeni dönmüştü; Charles da Münih, Milano ve Viyana hakkında her şeyi dinlemek istiyordu. Dahası takıntılı bir adam olduğundan, kınkanatlılar dünyasının üst düzey isimleriyle tanışmak istiyordu. Bundan daha iyi bir yer daha olamazdı. Böcekler Londra’da çok rağbet görüyordu, uzmanları da kısa süre önce kucaklaşmış, Linneaus Cemiyeti’nin kısıtlamalarını kırarak gayriresmi bir entomoloji kulübü kurmuşlardı. Darwin’in Shropshire’den dostu Peder Hope, “Entomologların en cömerti,” onun da bu kulübe girmesini sağlamıştı. O hafta şehirde olan Hope, bütün koleksiyoncuları tanıyordu. Darwin onunla bir gün geçirdi ve 160 tane yeni tür yakalamış olarak yanından ayrıldı. Neredeyse kelimenin tam anlamıyla ağır toplar arasında yer alan başka bir isim Deniz Kuvvetleri’nden James Stephens’ti; kendisinin *Illustrations of British Entomology* adlı kitabının çok yararlı olduğu görülmüştü. “Ülkenin en iyi Britanya kökenli böcek koleksiyonu” ondaydı; evinin kapısı da kendisi gibi bağımlıları ağırlamaya açıktı. Darwin onda, “çok hoş mizaçlı, neşeli, ufak tefek bir adam” gördü. Dedikodulara kulak misafiri olup Stephens ile Hope’un, Cambridge’in en büyük böcek koleksiyoncusu Peder Jenyns’i “bencil ve dar kafalı” olmakla verdiğini duydu (kınkanatlı peşindeki adamlar için bu bir onurdu). Uzman-

lar Darwin'e güveniyor, koleksiyonunu zenginleştiriyor, o da sosyal konumunun yükseldiğini hissediyordu. Numunelerini şaşaalı bir biçimde tutmak üzere, 15 sterline çekmeceli bir dolap sipariş etti, Stephens'ın yaptığı gibi. Tatilde Shropshire'da yakaladığı "Diaporis Anea"nın (yuvarlak, geniş kafalı bir kınkanatlı, *Diaperis*) "yalnızca Stephens ve Hope'ta" bulunuyor olmasıyla hava atıyordu.

Charles, Erasmus'un rehberliğinde yelken açıp Londra'nın bilimsel köşelerini dolaştı: "Kraliyet Enstitüsü, Linneaus Cemiyeti, zooloji bahçeleri ve doğabilimcilerin toplu halde bulunduğu başka birçok yer." Böyle geçirdiği beş gün, o zamana dek aldığı en yüksek dozlu "Bilim" olmuştu. Eras, hayvanların sosyalleştiği bayağı yerleri de biliyordu; "her gün saat birde bir pipo ve bir kadeh groga yumulan bir mandrilin bulunduğu" Cross's Hayvanat Bahçesi gibi. Darwin, İngiliz bayrağının renklerine boyanmış bu devasa maymunu daha önce görmüştü. Lamarck gibi, maymunun uzak bir akrabası olabileceğini düşünüp elini sıkmaya çalışan bir adamın kolunu neredeyse koparacağına da şahit olmuştu. Lamarck'ın insanın atalarına dair kavrayışı Darwin kardeşler için epeyce tanıdıktı, ama adamın yaptığı da bölünükte ifrada kaçmak oluyordu. Kardeşler saygılı bir biçimde akıllı uslu davranıyorlardı; Charles Londra Üniversitesi'nde ilk derslerini vermekte olan, Lamarckçı eski gezinti arkadaşı Robert Grant'ı ziyaret etmeyi de tasarladı. Sonra doğruca Christ's College'a, daha kutsal konulara dönecekti. Holborn'da George and Blue Boar'dan Cambridge arabasına bindi.

Koleje geri dönmüştü, hava kötüydü; "yağmur, sulusepken, ayaz, bir öyle bir böyleydi," Charles'ın halet-i ruhiyesi de öyle. Woodhouse ile Londra'nın ardından tam bir hayal kırıklığı olmuştu; okul öyle boş, kasvetli ve keder vericiydi ki. Fox bitirme sınavında, geçer notla güçbela başarılı olmuş ve üniversiteden ayrılmıştı. Osmaston yakınlarında bir papazlık düşünüyordu, fakat o kadar başarısızdı ki bir piskopos nüfuzunu kullanıyordu. Charles kuzeni için derinden üzülyordu, ama kendisi için daha fazla üzülyordu.⁸ Belirsizlik içindeydi ve kuzenini de çok özlüyordu.

Yine yönünü kaybediyordu, tıpkı Edinburg'da olduğu gibi. Ağabeyini aile servetiyle gezip tozarken görmek de amaçsızlığını daha beter etkilemişti. Fox da ortalarda yoktu ki onu yola getirsin, kutsal emirlerin yoluna çağırısın. Sorunun ilk emaresi önceki yaz okuma partisi sırasında ortaya çıkmıştı. Serbestçe akan bir sohbet sırasında Darwin Herbert'e gerçekten "Kut-

sal Ruh'un onu derinden etkilemesi sonucu mu Kilise'ye girdiğini" sormuştu. Rahip cüppesi giyecekleri törende piskopos bu soruyu sorduğunda ne cevap verecekti? "Hayır," diye cevaplamıştı Herbert onu, etkilendiğini söyleyemezdi. "Ben de," diye atılmıştı, "bu yüzden de rahip olamam." Birçokları gibi kuşkuları vardı, ama o sıralarda Galler'deydi, kayıt dışı konuşuyordu. Hükmü ciddi olmaktan çok fevriydi. Herbert'i inançsızlığı yüzünden taciz edip ona İngiliz Deizminin kurucusu Cherburyli Herbert'e atfen "Cherbury" adını takarak bu samimi itiraflarına gülüp geçti.⁹

1829'un Perhiz dönemi geldiğinde, Darwin'in gerçek şüpheleri vardı. Kutsal Ruh'tan etkilenmemiş olabilirdi ama çalışmalarından da etkilenmemişti. Derecesini almasına bir yıl kalmıştı kalmasına, ama hocası "Little Go" denen bu sınava bile giremeyecek kadar hazırlıksız olduğu uyarısında bulunmuştu. Başlı belaya giriyordu ve o da değişiklik yapamayacak kadar çaresiz görünüyordu. Mesleklerinde ilerleyenlere, özellikle de Fox'a hayret ediyordu; kuzeninin görünürde papaz olarak hâlâ bir yetki bölgesi yoktu ama en azından göreve getirilme sınavı için ilahiyat kitapları hatmediyordu. Charles konuyla ilgili tavsiyeler vermesi için ona yalvarıyordu, cesaretlendirilmeye ihtiyacı vardı. "Vaktinden önce bana vaaz vereceksin diye korkmana gerek yok," sözleriyle ona ricada bulunuyordu. Darwinlerin Shrewsbury Okulu'ndan arkadaşı "Büyük Price," Cambridge'te ders veriyordu ve cüppe giyme sınavına hazırlık için "çok sıkı okuyordu." Charles ona öyle bir yapıştı ki, bu durum Price'a "kahramanlığa tapınma" olarak göründü. Bir gün şehrin güneyindeki Cherry Hinton taşocaklarına doğru yürürlerken Price durdu, birtakım sıradan bitkileri gösterip tanımlamaya girişti. Darwin hayretler içinde kalmıştı. "Price, Price!" diye bağırды, "Senin gibi bir doğabilimci olmak için neler vermezdim!"¹⁰

Bu hislere rağmen bir tür "bilimsel tohuma kaçma" havası kendini göstermeye başlamıştı. Böceklerle karşı beslediği heyecan bile sönüyordu. "Birlikte entomoloji yapacak birine ihtiyaç duymanın kederi içindeydi," böcek yakalamaları için yöreden tuttuğu iki adam da onu hayal kırıklığına uğratiyordu. Aslına bakarsanız içlerinden biri ilk yakaladıklarını, muhtemelen daha fazla para ödeyen tanıdık koleksiyonculardan birine, geleceğin botanik profesörü Charles ("böcek") Babington'a sunuyordu. Charles onu suçüstü yakaladı ve kavgaya tutuştu, odasına bir daha gelirse "Tanrı'nın belası alçağı" merdivenden atmakla tehdit etti.

Öyle görünüyordu ki, Fox'un desteği de azalıyordu. Charles çileden çıkıyordu. Mektuplarına cevap alamadan haftalar geçti. Nihayet 1 Nisan Pazar günü, "Seni gidi aylak sefil," diye patladı, "Neden bana bir beyefendi gibi davranmıyorsun? Seni ne kadar sık düşündüğümü, yokluğunda ne kadar sıkıldığımı bilsen, eminim epeyce önce haberini alırdım." Charles mektubu bir sürü şikâyet ve manipülasyonla doldurmuştu. Cambridge "biraz aptaldı;" dudakları iyileşiyordu; Whitley dışında birlikte yürüyecek "pek kimse" yoktu; Charles, "Whitley senin yerini almaya başladı," diyerek de kuzenini dürtmüştü. Köpeğin bile gitmesi gerekmişti. Birlikte böcek peşinde koştukları günlerin son canlı hatırası olan Sappho da başkasına verilmişti.¹¹

Kendi kendine endişelenip kendi kendine acıyan Darwin'in canı çok sıkındı. Belki de Erasmus bunun ilk işaretlerini Londra'da birlikte vakit geçirirlerken görmüştü. Belki de Charles'ı yolun yarısında insanı tutuveren can sıkıntısının tehlikelerine karşı uyarıyordu: yüzeysel arkadaşlıklara sürüklenmek, yasaları çiğnemek, kariyerini mahvetmek ve Doktor'u öfkelenmek. Charles, ne söylense yanlış anlıyordu; Eras'la da bozuştı. Artık Fox'un yazışabilecekmiş gibi görüldüğü kadar bile, "yaralı ağabeyi" ne yazacak cesareti toplayacak halde değildi. Boğucu bir dönemdi.

Yalnızdı, ama tek başına değildi. Gülüp eğleniyor, üzüntülerini bir içki arkadaşları kalabalığıyla yıkayıp atıyordu. Bu böyle ilk "sefahat âlemi" de değildi. Herbert ile Whitley "bazı neşeli partiler veriyorlardı;" bu tür âlemlerde 60 kişi kadar oluyorlardı. Tütün içiyor, makara yapıyor ve kumar oynuyorlardı, epeyce de cılamıyorlardı. Böyle gecelerin sabahları Darwin, Gibbon'ın *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'ni okuyarak ayılıyordu, ehli keyif bir papaz adayını için mükemmel bir ilaçtı. Bir alışkanlık halini aldı bu. Arada ata da biniyordu. Bir gece doğu tarafında gökyüzü aydınlandı, Darwin de üç kişiyle birlikte durumu araştırmak için yola koyuldu. Pırılıtının on yedi kilometre ötede olduğu anlaşıldı, o ve diğerleri, "at sırtında şeytanın ta kendisi gibi" oraya gidip geri döndüler. Saat sabahın ikisiydi ve dışarı çıkma yasağını ihlal edip kolejden içeri süzülüklerinde de ortalık zifiri karanlık olmuştu. Bildiği kadarıyla uzaklaştırma cezası almasına ramak kalmıştı.¹²

Diğerleri İlahi Kudret'i değilse de polisi daha açıktan açığa davet ediyordu. Olaylar dönem sonunda Darwin'in kolejinden birkaç yüz metre uzakta cereyan eden çirkin bir sokak arbedesiyle zirveye tırmandı. Patir-

tıyı duyup odasından fırlayamadıysa da kısa süre sonra ilk elden haberleri aldı.

Disiplin görevlileri Peder Alexander Wale ile Henry Melville'e karşı aylardır hoşnutsuzluk tırmanıyordu. Sedgwick'in halefi olan Wale işine dört elle sarılıyordu, Spinning House'u dolduran tutuklamaları gerçekleştirmek de onun göreviydi ve bu da havayı elektriklendiriyordu. 9 Nisan sabahı fırtına koptu. Öğrenciler disiplin görevlilerinin lisans öğrencilerini sınavlar için sıraya dizdiği Senato binasının koridorlarında toplanmıştı. Öğrenciler "Melville için kükre," "Wale için kükre" diye bağırıyor, arkasından kükrüyorlardı. Melville koridorları boşalttı, yağmurun altında ılık çalıp yuhalayan kalabalığı dağıtmak için Wale'le birlikte dışarı çıktı. Öğrenciler Wale'i fark ettiklerinde asıl taciz başladı: Bazıları "Boğ onu!" diye bağırırken, diğerleri "Kokmuş balık!" diye haykırıyorlardı. Disiplin görevlileri Senato binasının içine çekildiler ve 15 dakika sonra dışarı çıktıklarında da karşılarında çok iyi silahlanmış bir çete buldular. Trinity Street'ten yıldırım hızıyla inip Wale'in kolejinin, St. John's'un emniyetine sığındılar. Çete onların peşine düştü; hakaretler ederek haykırıyor, üzerlerine şalgamlar, hayvan pisliği ve ölü fareler fırlatıyorlardı. Kolej kapısında öğrenciler içeri girmeye çalıştı, ama disiplin görevlileri ellerinden kaçtı. İsyan iki buçuk saat kadar sürdü.

Öğrencilerin tarafında yer alan Darwin, ertesi gün Fox'a bir mektup yazarak bu sahnelerden övgüyle bahsetti. (Wale, Fox'un arkadaşıydı, Charles bu yüzden onu ihtiyatlı bir tavırla ezmiş ama öğrencilere duyduğu yakınlığı gizlememişti.) Büyük disiplin görevlisinin "en muhteşem bir şekilde ıslıklandığı" ve "çamura bulandığını" haber vermişti. Wale'in cinleri o kadar tepesine çıkmıştı ki uşağı bile "bir saat boyunca yanına varmaya cesaret edememişti." Darwin, intikam bulutlarının kendisi gibi Wale'in aşağılanmasına çanak tutanların üzerine de çökmekte olduğunu pek fark edememişti. Wale ile Melville kalabalığın içinde aşına oldukları yüzler görmüşler, suçlular disiplin görevlisinin karşısına çıkarılmışlardı; Darwin o satırları yazmakta olduğu sırada, disiplin görevlisi de onlar hakkındaki son hükmünü kesiyordu. Cüppesiz olmak ve hakaret içeren sözlerle haykırarak suçundan dört kişi uzaklaştırıldı, bir kişi para cezası aldı ve Senato önünde ihtar edildi.¹³

Darwin ve diğer herkes, verilen hükümleri ertesi gün öğrenmişlerdi. Yumuşaklık olarak gördükleri şeye fena halde bozulan disiplin görevlileri ile

disiplin görevlisi yardımcılarını toplu halde istifa ettiler. İstifa mektuplarını basıp kolejlere dağıttılar. Üniversite ibret olsun diye birkaç kişiyi cezalandırmıştı, ama öğrenciler zafer kazanmışlar ve nefret ettikleri disiplin görevlilerinden kurtulmuşlardı. Darwin'e gelince; yasaları çiğnemenin sonuçları üzerine düşünmenin sarsıntısını yaşıyordu. Başka olaylar da onu bir sıçrama noktasına getirmişti. Fox'u yazmıyor diye haftalar boyu taciz ettikten sonra, ondan gelen bir notu açmış, Fox'un kız kardeşinin ölüm döşeginde olduğunu öğrenmiş, utanıp üzülmüştü. Fox destekleyici bir mektup yazsın diye, bunca zaman bencilce adamcağızın başını ağrıtmıştı. Onunla bütün ilişkisini akılcı bir biçimde yeniden değerlendirmeye koyuldu.

Aynı cumartesi günü, 11 Nisan'da, başka bir ahlak dersi veriliyordu; bu kez ders Cambridge'teki herkeseydi: Genç bir adam Castle Hill'de ölümüne götürülüyordu. Burada, şehir zindanında, idam cezası gerektiren suçlardan mahkûm olanlar -1829'da yaklaşık 200 suç idamla cezalandırıldı- Shire Hall'da, pazaryerindeki kasapların ahırlarının üstünde mahkemeye çıkmayı bekliyordu. Suçluların infazı cemaate ibret olsun diye Castle Hill'de gerçekleştiriliyordu. Nasıl ki öbür dünyada cehennem ateşi nihai caydırıcıydı, bu dünyada da idam cezası aynı işi görüyordu. Cambridge'te yasa karşısında duyulan korku ile Tanrı karşısında duyulan korku aynı bütünün parçalarıydı.

Fox'tan gelen haberlerle Darwin'in tüyleri ürperirken bir ilmek sıkılıyordu. İnfaz gayet iyi duyurulmuştu. Evanjelik bir din adamı yazdığı açık bir mektupla bütün ahaliyi olaya katılmaya, "talihsiz bir suçlu için, ona nedamet ve inanç, dolayısıyla af lütfedilmesi için" dua etmeye çağırmıştı. William Osborne, şehrin birkaç kilometre batısında "yol kesip soygun yapmak" suçundan darağacında asıldı.¹⁴

Charles o günlerde harçlığının tamamını eritmişti, hocaların parası daha ödenmemişti. Yine de Paskalya tatilinin ilk yarısı için Londra'ya gitmek üzere Whitley ile birlikte kendini dışarı attı ve muhtemelen de Eras'la barıştı. Koleje döndüğünde Shrewsbury'den, Catherine'den gelen buruk bir not buldu. Fox'un kız kardeşi ölmüştü, Charles kuzenine eğri büğrü bir mektup gönderdi. Yakınlık göstermek tümüyle yararsız olacağından, Fox'un "iyi ilkeleri ve dinini" çok kıymetli saymış ve baştan savma, formalite icabı bir dille ona İncil'in "saf ve kutsal huzuru"nu işaret etmişti. Resmi ve soğuk bir havası vardı, kendini acıdan uzaklaştırıyordu. Fox ruh hali dü-

zeli de mayıs ayında cevaben kaleme aldığı satırlarda onu Osmaston'a davet etti ve Charles ona gelecek aylarda izleyeceği yol planını gönderdi. İsrarla, gelecek eylülde önce birbirlerini göremeyeceklerini söylüyordu.

Son dönemde cereyan eden, sağlıklı ilgili olaylara rağmen başıboş hayatı devam ediyordu:

Öyle mükemmel ve mutlak bir aylıklık içindeyim ki insanın bütün melekelerini uyuşturmaya yeter; sabahları ata binmek ve yürüyüş yapmak, akşamları iğrençlik boyutuna varıncaya kadar kumar oynamak hayatımın seçkin ve öğretici rutinini oluşturuyor. Tanrı yardımcım olsun...

Fox'a, "Bu konuda ne kadar az şey söylenirse, o kadar iyi," diyordu. "Burada olsan ne büyük tavsiyeler alırdım." Fox'un azarlarına kulak verecek hali de yoktu aslında, "ata binmek ve entomoloji yapmakla" meşguldü. İlahiyat hakkında "vaaz dinlemek" yapmak istediği en son şeydi; bir taşra rahipliği aklının ucundan bile geçmiyordu.¹⁵ Gelecek kendi başının çaresine bakacaktı.

Mayıs ayında Profesör Henslow'un o yılki ilk "kamuya açık botanik gezintileri" düzenlendi, gezide öğrenciler bitki topladı. Peder Jenyns, Cambridge Felsefe Cemiyeti'nde kuş tüylerinin ilahi tasarımı hakkında konuştu. Ayın 19'unda, salı günü iki lisans öğrencisi tanınmış havacı Green'le birlikte bir balonun içinde havaya yükseldiler. Kalkış 06.30'da Barnwell'deki bir bahçeden yapılacaktı; öğrenciler onlara tezahürat yapmak üzere toplanmışlardı, balon altmış dört kilometre batıya, Northamptonshire'daki Ashby Şatosu'na doğru yol aldı. Darwin ise bu esnada böceklere hava saldıraları düzenliyordu. Baharın sonlarına doğru ağa düşürme yarışı kızıştırdı. Yine onun için gölü ve bataklığı arayıp tarasınlar diye yöre halkından insanlar tutmuştu; su böcekleri konusunda gösterdiği başarı da takdire şayandı. Balonla havalanmanın arifesinde Fox'a, "Sanırım Jenyns'i yendim," diyerek hava atıyordu.¹⁶

Şen şakrak, hoş geçen bir dönemdi; sükûnet kısa bir süre sonra değişmez Anglikan düzenini hedef alan bir isyanla darmadağın olacaktı. Paskalya dönemi de tıpkı Perhiz dönemi gibi suç teşkil eden sarsıntılarla son bulacaktı. Darwin yine işlerin en şiddetli olduğu noktadaydı, toplumun intikam alışını seyrediyordu. Ama bu kez öğrenilen ders daha bir hatırdakalır cinsten olacaktı.

Ayın 21'inde perşembe günü, emektar radikaller Richard Carlile ile Peder Robert Taylor Cambridge'e vardılar. Adları kötüye çıkmış özgür düşünürlerdi bunlar; şöhretleri bir adım önlerinden yürürdü: Ayaktakımı arasında Hıristiyanlık karşıtı duyguları körükleyen dinden döndürücüler olarak tanınıyorlardı. Carlile bir ayakkabı tamircisinin oğluydu ve çıraklıktan yetişme eski bir tenekeciydi. Ateşli bir cumhuriyetçi gazeteci olarak isim yapmıştı. 1819'daki Peterloo katliamı sonrasında, dine küfreden fitneci yayın yapmaktan altı yıl hapis cezası almıştı. (Masum sivil göstericiler süvariler tarafından kılıçtan geçirilmişti.) Serbest bırakıldığından beri Carlile'in yoldaşı olan Taylor ise dine saygısızlık gerekçesiyle bir yıl hapis yatmıştı. Dine saygısızlık toplumsal bir suçtu, çünkü Hıristiyanlık ülke hukukunun bir parçasıydı. Carlile ile Taylor "okuma-yazma bilmeyen" işçilerin inancını sarsarak (başsavcının da teyit ettiği üzere) onların "sefalet ve talihsizliğin baskısına tahammül etme" yetisini azaltıyorlardı. Bu demagoglar, seküler işçi sınıflarının sözcüleri, saygın toplumun, en azından din adamlarının yönetimindeki Cambridge'in felaketi idi.

Şehirde liderliği Taylor üstlenmişti. O da kilise için tıbbi bırakmış biyirdi; üniversiteyi iyi biliyordu, St. John's'da üç yıl öğrenim görmüştü. Hatta Peder Simeon ona ilk papazlık koltuğunu kazandırmıştı. Fakat Taylor rahip cüppesini giymesinden beş yıl sonra Hıristiyanlıktan vazgeçmişti; evanjelik coşkusu da eksantrik bir din adamı karşıtlığı halini almıştı. Bir Hıristiyan Kanıtlar Cemiyeti kurmuş; Londra barlarında nutuk atmaya başlamıştı. Barok cüppeler içinde Anglikan ayin kitaplarını hicvediyor, yerleşik düzenin ve onun pagan itikadının barbarlıklarına çatıyordu. Yasa onu tutukladı; Taylor zindana kapatıldı ve hücrelerinde karşılaştırmalı mitolojiye dayanarak Hıristiyanlığa yırtıcı bir saldırıda bulunan *The Diegesis* adlı kitabı yazdı.¹⁷

Kitabı matbaadan yeni çıkmış, yedeğine Carlile'ı da katmış olan Taylor "kâfir misyonerlik turuyla" başına daha fazla bela açmak ister gibiydi. O perşembe günü, kolejlerin civarında gezinip muhalefetin boyutlarını değerlendirdiler, akşamleyin Kutsal Teslis Kilisesi'nde Peder Simeon'un verdiği cehennemi bir vaazla kendilerini canlandırdılar ("insanlık ahlakı açısından düşünülebilecek en kötü şeylerden biri" diyerek alayla dudak büküyorlardı). Ertesi sabah pazaryerinin hemen dışında, Rose Crescent'te bir matbaanın hemen üstündeki bir pansiyonda, "Kâfir Karargâhı" nı kurdular. Burası düşman toprakların kalbindeydi. Senato

binasından bir taş atımı ötedeydi, Christ's College'la da arasında iki blok vardı. Burası Darwin'in bildiği, gravür zevkini edinmiş olduğu dükkândı.¹⁸ Kuşkulanan ev sahibi William Smith, müşterilerine 15 günlüğüne bir oda kiraladı.

Bunu dört gün süren ahlaki bir kargaşa izledi. Cuma öğleden sonrası, Taylor ile Carlile önde gelen bütün ilahiyat doktorlarına, bütün kolejlerin müdürlerine ve Peder Simeon'a matbu bir meydan okuma göndermişti.

ÖNERGE

Carey Street Lincoln's Inn'den Peder Robert Taylor ve Londra, Fleet Street'ten Mr. Richard Carlile kâfir misyonerler olarak (ilgili kişiyi) selamlar ve büyük bir saygı ve ciddiyetle, kendisini Hıristiyan dininin vasıfları konusunda tartışmaya davet eder. Kendileri kanıtlama konusunda yetkin olduklarına duydukları güvenle, Nasıralı olduğu iddia edilen Hz. İsa diye birinin hiç var olmadığını, Hıristiyanlık dininin iddia edildiği gibi bir kökeni olmadığını, insanlığa bir yararı da olmadığını, kadim Pagan dinden çıkmış bir dinden başka bir şey olmadığını savunarak meydan okumaktadırlar. Peder Robert Taylor'ın bu konudaki araştırmaları, kendisinin yeni yayınlanmış olduğu THE DIEGESIS başlıklı çalışmasında vücut bulmuştur; kitapta argümanlarının izlediği yol da bulunabilir.

Aynı zamanda Taylor ile Carlile, Hıristiyanlık dininin vasıflarına meydan okuyan bir tartışma açılmışken vaazların devam etmesinin dürüstlüğünü de sorgulamaktadırlar.

Burada “yasayla yerleşik kılınan” inanca hesaplı bir saldırı, feodal Cambridge'i yerle bir edip toplumsal dokuyu parçalamaya yönelik çirkin bir kompo vardı. Hakaretlerinde daha da ileriye giden misyonerler, ekledikleri bir notla görgü kurallarıyla da alay etmişlerdi: “İstenen herhangi bir saatte sohbet için evdeyiz, Rose Crescent, 7.”¹⁹

Din adamları cuma günü geç saatlerde kutsal bir toplantıya girip intikamlarını tasarlamaya başladı. Bu arada dinden çıkmışlar, pervasız ilerlemelerini şehir civarında da sürdürdü. Cüppesiyle kepini kusursuz bir biçimde taşıyan Taylor, kutsal mekânlarda yürüyüp eski dostlarını selamladı, özgür düşünürler aradı ve bildiriler dağıttı. Kolej mensupları onun meydan okumasına çiğ cevaplarla karşılık verebilirlerdi. Darwin'in de yaptığı gibi; Rahip Somner ve benzerlerinden Anglikan inançlarının savunusunu öğrenmişlerdi, ama hiçbirisi Cambridge'te eğitim görmüş eski bir hü-

kümlüden, akademik bir kâfirden şahsen gelen bir meydan okumayla karşı karşıya kalmamıştı. O güzel akşam, kolejler ürkütücü derecede sessizdi.²⁰ Hava ısınmaya başlamıştı.

Cumartesi günü karşı tepki geldi, gerçi Carlile ile Taylor'ın beklediği türden bir tepki değildi bu. Sabah gazetesinde çıkacağına söz verilen, misyonlarını duyuran bir makale yayınlanmamıştı. Arkasından yeni disiplin görevlilerinden biri, ev sahipleri Mr. Smith'i sorgulamaya geldi. Kısa süre sonra bir diğeri geldi ve pansiyon işletme iznini görmek istedi. Smith izin belgesi vermeyi reddetti ve Rektör'e başvurup gerekçeyi öğrenmek için "hürmetkârca" yalvardı. Pansiyonlarla ilgili düzenlemeleri çiğnememişti. Hatta izni, bir gün önce, her yıl yenilediği günde teslim edilmişti. Hiç cevap alamadı. Onun yerine o öğleden sonra Rektör ve disiplin görevlileri tarafından iznini resmen fesheden bir duyuru yayınlandı. Duyuru kolejlerin kantinlerine asıldı; Darwin ile arkadaşlarına hitap eden, yasayı işlemez hale getirmemelerini söyleyen bir uyarıydı bu. Rose Crescent 7 numaradaki pansiyon artık yasaklı bölgeydi.²¹

Bu "bayağı gazez" karşısında öfkeye kapılan Taylor ile Carlile bir karşı darbe indirdiler. Onlar da kendi duyurularını pazar günü yayınladılar. Duyuru Senato binasının yanındaki üniversite kütüphanesinin kapısına herkesin görebileceği şekilde asıldı. Latince ve Yunanca kaleme alınmış bu duyuru, meydan okumayı üniversitenin geneline yayıyordu: "Masumu cezalandıran," "zayıfı ezen," "bastıran" ve "zulmeden" bir üniversiteydi bu. Evli ve altı çocuklu Smith, din adamlarının tuttuğu kalemin bir çiziğiyle geçim kaynağının yarısından olmuştu. Ertesi gün herkes onun haksız bir akibete uğradığından, dinden çıkmışların da aceleci bir meydan okumada bulunduğu bahsediyordu. Smith'in affedilme ricası bile sağır kulaklara çarpmıştı.

Peki ama kimi suçlamak gerekiyordu? Yetkili makamlar herkes tarafından seviliyor değildi, fakat Taylor da bu rezaletten sorumlu tutulabilirdi; bir "genç adamlar çetesi" talihsiz ev sahibinin intikamını almaya hazırlandı. Dönek bir din adamı, akademik kıyafetler ardına gizlenip esnafı gerçek kimliği hakkında aldattığı için Cam Nehri'ne sokulmayı hak ediyordu. Bu onursuzca bir davranış, beyefendilikten çıkmak demektir. Yalnızca disiplin görevlileri kimliklerini gizlerdi.

Taylor ile Carlile salı günü, yetkileri olmaksızın zorla asayışı sağlamaya çalışan bu kişilerden haberdar olduklarında, Smith'ten özür dilediler,

pansiyon işletme izninin yenilenmesi için Rektör'ü bir kez daha dürttüler ve şehirden usulca sıvıştılar. Elleri hepten boş değildi. “Dinden çıktıklarını kendi aralarında açıkça dile getirmekte biraz cesur olan, elliye yakın kolej mensubu” bulunduğunu ortaya çıkarmışlardı; hatta belki bir-iki havari bile bulmuşlardı. Fakat bu boyun eğmezler, yalnızca bir avuç öğrencinin Cambridge eğitiminin prangalarını kırabileceğini ve açıktan açığa inançsız olacağını biliyorlardı. “Sabretmeleri gereken acılı bir çatışma” olacaktı.²²

Bu öğrencilerden biri de Darwin'di. Darwin sonraki yıllarda Taylor'ı “Şeytan'ın Papazı” olarak hatırlayacak, kendisine de aynı şekilde sövülebileceğinden; saygın toplumdan dışlanmış biri, masumların korkulu rüyası, kılık değiştirmiş bir kâfir olarak tanımlanabileceğinden korkacaktı. Fakat şimdilik güvendeydi ve davranışlarını düzeltmeye hazırdı.

6. Bölüm

Henslow'la Birlikte Yürüyen Adam

İngiltere Kilisesi bundan çok daha ciddi bir saldırı altındaydı. Darwin Cambridge'te bulunduğu sırada parlamento, kilise karşıtı Hıristiyanlar ile Katoliklerin kamu görevlerine gelmesine yüzyıllardır ilk kez izin veren bir yasayı kabul etmişti. Anglikanların üstünlüğü darbe almıştı; aristokratik kayırmacılık silinip gidiyor, kocaman liberal bir dalga eski ayrıcalık duvarlarını yıkmak üzere kabarıyordu. Cambridge'te bile Darwin'in sefahat âlemleri sırasında çatlaklar oluşmuştu. Şehirliyle küppeliler yeni özgürlüklere karşı savaşıyorlardı, fakat Haziran 1829'da, kıyasıyla bir seçimin ardından 21 yaşındaki William Cavendish –daha sonra Devonshire Dükü olacaktı– üniversiteye Whig vekili olarak geri döndü. Bu arada, Darwin'in kardeş üniversiteler arasında her yıl düzenlenen kürek yarışlarının ilkinin seyretmek üzere davet edildiği Oxford'da din adamları Katolik özgürleşmesini destekleyen bir hain olduğu gerekçesiyle Tory üyeleri Robert Peel'i kapı dışarı etmişlerdi. Oxford kürek yarışını kolayca kazandı, bu belki de reformun çetin bir mücadele olacağına bir işarettiydi.¹

Charles yazı geçirmek için Shrewsbury'ye döndüğünde aklı başına geldi. Üniversitenin ahlaksızlık ve toplumsal sapkınlığa karşı baskı uygulamaya başlamasıyla Charles da uyarı çanlarını duymuştu. Masumlara acı çektirildiğini görmüştü. Açık göz böcek koleksiyoncularına bile, aylak hayatlarının dayandığı temellerin sallanmakta olduğu hatırlatılmıştı. Peder Taylor, varsıl adacıkları üzerinde yaşamakta olan orta sınıfa, sefil yoksullar okyanusu tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını hatırlatmıştı. Ateistlik, cumhuriyetçilik ve devrim işçi sınıfının sert girdaplarında birbirine sarmalanıyor, yerleşik düzenin kalkanlarını eritiyor, ayrıcalıklarını tehdit ediyordu. Siyasi bir itikat olarak özgür düşünce, din adamlarının omuriliğinin iki kat ürpermesine yol açıyordu. Bu arbededen uzakta Charles'ın her şeyi bir kez daha tartıp gözden geçirmeye fırsatı oldu, istediğinden fazla hem de.

Kendini yataklara düşmüş bir halde bulmuştu. Haziran ortasında Peter Hope'la birlikte Kuzey Galler'de entomolojiye dalmıştı; o sırada dudakları yeniden iltihaplanmış, Doktor ve kız kardeşleri onu iyileştiresin diye “acı ve üzüntü” içinde evin yolunu tutmuştu. Hope onu neşelendirmek için şaşırtıcı taklaböceklerinden göndermişti: “parlak kırmızı” Elaterler. Ama ağzı kıpkırmızı ve acı içindeyken bu ona kötü bir şaka gibi görünmüştü. Charles bunları kendisinin yakaladığı değersiz böceklerle kıyaslayıp Fox'un omzuna yaslanıp ağlamıştı. Mount'ta gezinirken kendini “berbat derece aptal” hissediyordu, ona sürekli hayattaki görevler hatırlatılıyordu. Hocasının ayrılırken verdiği tavsiye de daha iyi hissetmesini sağlamıştı: derecesini alabilmek için gelecek yıl gireceği ön sınav –“Little Go”– her zamankinden zor olacaktı.

İyileşmesi on beş gün sürdü, Charles yeni bir adam olarak ayağa kalktı. Bu haftalar “son derece aylak ve gezgin bir şekilde geçirdiği hayatın” son günleri olacaktı, “evde olabildiğince az kalmaya, Woodhouse'da olabildiğince fazla bulunmaya özen göstererek” bu zamanın tadını olabildiğince çıkarmaya niyetliydi. Dönem başladığında her şey değişecekti. “Little Go için okumam gerek,” diye karara varmıştı, çünkü “bütün aylak adamlar ve entomologlar için kıyamet kopacak”tı.²

Böylece Charles yaz boyunca Shropshire ile Staffordshire civarında eşkin eşkin atını sürdü, arada bir haftalığına da Barmouth'a beyhude bir böcek avına gitti. Shrewsbury'de yeni doğmuş yeğenlerine, kız kardeşi Marianne ile Henry Parker'ın küçük oğullarına vaftiz babalığı yaptı. Maer'de böceklerin izini sürdü ve ormantavuğu vurdu. Shrewsbury ile Maer günleri arasında da sık sık Woodhouse'a, toprak ağası Owen'ın ormanındaki vahşi hayatı görmeye gitti. “Güzel Fanny”den gelen mektuplar inceliyordu, ama hâlâ ona hayrandı. En azından yazları, başka yollardan iletişim kurabiliyorlardı. Av mevsimi başlamadan hemen önce onu bir kere daha gördü, bu ziyaretinden sonra da alelacele Fox'u görmeye gitti.³

Kuzenlerin son kez el sıkışmasının üstünden aylar geçmişti. Charles, Fox'un Cambridge'teki işlerini toparlamış, eşyalarını geri göndermiş, onun için düzinelerce böcek yakalamış ve genel olarak birçok iyiliğine karşılık vermişti. Eski hatalar unutulmuştu; gelecek ikisini de kendisine çağırıyordu. Fakat Kilise için hazırlanan Fox, açıkçası genel olarak “ilimde” geri kalmıştı. Adını basılı olarak gördüğünde –Stephens'in *Illustrations of British Entomology*'nin bir bölümünde yakaladığı bir böcek ile ilgili olarak

bahsi geçmişti— hevesi kamçılanan Charles okula dönmeye can atıyordu. Artık kimse onu geçemeyecekti, Cambridge'teki Jenyns bile. Fox'u nedamet getiren biri gibi dizleri üstüne çöktürmüştü; "Entomolojide senin vasıflarını almaya kararlıyım," diye şakalar yapıyordu. Büyük bir böcek vurgunu yaptılar, Darwin kuzenine muhteşem "Fungiverous" türünü öğretti.⁴ Rollerı değişmişti. Artık ipler Charles'ın elindeydi.

Bu yalnızca kısa bir ziyaret olmuştı, ama Charles Fox'u kısa bir süre sonra Cambridge'e bekliyordu, "yine sıkı fıkı" olacaklardı. Erasmus'u görmek için acilen Shrewsbury'ye dönmesi gerekiyordu. Ağabeyi tıbbı bırakıyordu. Doktor onun "hassas bedeni"nin "başarılı bile olsa, bedeni ve zihninin ciddi biçimde gerilmesini gerektirecek" bir mesleğe dayanamayacağı kanısına varmıştı, bu yüzden de onu emekliye ayırıyordu. Eras, doğal olarak, yirmi beş yaşında emekliye ayrılmaktan "çok hoşnuttu." Londra'ya yerleşmeyi tasarlıyordu, Charles'ı geceleri ağırlamak için "odalarında havalı minderler" bulunduracaktı. Bu tümüyle tatmin edici görünüyordu, kardeşler ekim başındaki Birmingham Müzik Festivali'nde Giuseppe de Begnis ile büyüleyici genç soprano Maria Malibran'ın birkaç konserine ve opera performansına bilet alarak bu gelişmeyi kutladılar. Charles, Wedgwood kuzenlerinin yanına yerleşip "tamamen onlarla birlikte yaşadı." Dedikleri gibiydi, "çok muhteşem" bir kültürel deneyimdi. Arayalar arasında, şehirdeki bir meraklıdan on beş şilin değerinde böcek almayı başardı. Sonunda Cambridge'e döndü; dönem başı okula dönmüş olmanın telaşesi içindeydi.⁵

Aziz Michael dönemi insanın dikkatini dağıtacak birçok şeyle doluydu, ama Charles kararlılığını korudu. Derslere katılıp Little Go için klasik metinler ödünç aldı. Kuru, alçaltıcı bir işti bu. Erasmus onu kısa bir süreliğine ziyaret etti ve güzel sanatlar alanındaki eğitimlerine Fitzwilliam Müzesi'nde devam ettiler. Charles araya birkaç günlük bir av bile sıkıştırdı. Fakat sonuncusunda atı "iki kez o kadar berbat bir şekilde yuvarlandı ki neredeyse ciğerleri sökülüp fırlayacakmış gibi oldu," o da ava bir son verdi. Bunun dışında her şeyde dimdik ilerliyordu: Eski âlemci arkadaşlarından ayrılıp daha üst sınıftan birilerini aramaya başladı. Fox okuldan ayrıldı ayrılalı din adamı doğabilimcilerle, onların güler yüzlü akıl hocası Peder Henslow'a yüz vermez olmuştu. Henslow'un baharda verdiği botanik derslerine kaydolduysa da onu profesörle tanıştıran Fox'a bundan bahsetmek dışında fazla bir şey yapmamıştı. Ama artık her şey fark-

lıydı. Profesör Henslow'un cuma akşamı verdiği partilerin demirbaşlarından biri olup çıkmıştı ve yeni bir grupta birlikte hareket ediyordu.

Bu gruptakilerden biri, böcek kardeşliğinde adı çıkmış Peder Jenyns'ti. Cambridge yakınlarında Bottisham'ın eşrafından bir vaiz-hâkimin oğlu olan, Eton'da eğitim görmüş Jenyns eski düzende yetişmişti. Babası onu, aile mülklerinin yakınındaki Swaffham Bulbeck'e yerleştirmişti. Jenyns burada vaizlik yaparken, babasının tersine dünyevi işlerle "hiçbir ilgisinin olmamasına karar vermişti." Bunun yerine boş vakitlerini çocukken oluşturduğu böcek güruhunu genişletmeye ayırmıştı. Otuz yaşındaki bu bekâr adam utangaç ve sertti, bu haline uygun bir de bilimsel havası vardı: tavrı metodolojikti, olgular hakkında titizdi ve son derece ortodoksttu. Kahramanı Peder Gilbert White gibi "doğabilimci günlüğü" tutuyor, sık sık "mide bulantısı ile gelen şiddetli baş ağrıları" çekiyordu, bu da sosyal profilini daha bir düşürüyordu. Arkadaşları "zooloji profesörlüğü"ne adaylığını koymasına için bastırıyorlardı, ama hiçbir faydası olmuyordu. Fakat bir cuma akşamı Darwin bir darbe düzenlemeyi başardı. Asık suratlı genç tutucuyu, Christ's College'a gelip böceklerini incelemeye ikna etti. Jenyns koleksiyonu hakkında pek bir şey söylememiş olsa da hayranından "bayağı çok sayıda böcek" aldığına minnettar olmuştu. Darwin, belki de adam "suratsız ve alaycı çehresi"nin düşündürdüğü kadar kötü değildir diye düşünmüştü.⁶

O dönem Fox hiç ziyaretine gelmedi, Fanny de hiç yazmadı. Charles onların ihmalkârlığına metanetle göğüs gerdi. Kendi ayakları üstünde durmaya başlamıştı. Faal böcek koleksiyoncuları onun için her şeyden önce geliyordu, büyük ağabeylerdi. Noel'de üç hafta boyunca Eras'ın şişme yatağında yattı ve canı ne isterse onu yaptı. Londra'nın beklediğinden eğlenceli olacağı anlaşılmıştı, bu sakın olacağı anlamına geliyordu. Samuel Richardson'ın bomba kitabı *Clarissa*'yı hızla okudu, yedi ciltlik mahvolmuş bir flörtün hikâyesini neredeyse bitiriyordu. Akşam yemeklerinde hâlâ ona hayran olan Sir James Mackintosh'la daha ağır meseleleri değerlendirdi. Mackintosh, Charles'ın Edinburg'da tanıştığı frenolojiye saldırıyordu. Mackintosh, eğitim beynin melekelerini –aşk, nefret, mantık vs.– değiştirebiliyorsa bu melekelerin doğuştan gelmediğini, bu yüzden de kafa şeklinin bunları yansıtamayacağını açıklamıştı. Charles'ın bunu kabul etmesi gerekmişti. Kafatasındaki çıkıntılara duyduğu zayıf inanç "parçalanıp gitmişti." Daha sağlam bir bilime, entomolojiye geri dönmüştü. Hope,

Noel sonrası şehirdeydi, onunla konuşabilirdi; Stephens da üniversiteli arkadaşına hocalık yapmak için birkaç akşamını ayırmıştı. Darwin genç bir mimarla, sıkı birkaç böcek yakalamış yeni bir koleksiyoncu olan George Waterhouse'la tanıştırmıştı. Waterhouse ona “en şahane böceklerden” bir kutu verme inceliğini göstermişti.⁷ Yaptığı unutulmayacaktı.

Darwin, yeni yıl günü, dönemin başlamasına on beş gün kala Cambridge'e döndüğünde, Jenyns'e iadeiziyarete bulundu. Swaffham Bulbeck'e at sürdü; vaizi rahat, sarınıp sarmalanmış ve şık görünmeye çalışır bir halde buldu. Darwin ona “bir sürü muhteşem böcek” verdi, karşılığında Jenyns'in de bataklıklardan alınmış numunelerin bir eşini vereceğini umuyordu. Ama tek aldığı bir-iki iyi böcekle “iki-üç tane de daha sıradan böcek” oldu. Jenyns, Waterhouse kadar cömert değildi, bunun acısı da unutulmadı. Darwin kötü niyetli bir edayla kendisinin su böceklerinin Jenyns'in “zayıf aklı”nı hayrete düşürdüğünü, onu sönük bırakmak için çok daha sıkı çalışmaya kararlı olduğunu not almıştı; hele bir Little Go'yu geçsin daha çok çalışacaktı.

O sıralarda ikinci sınıf öğrencilerinin “hepsi de korku ve kaygıdan berbat durumdaydı,” ateşten gömleği giymelerine yalnızca iki ay kalmıştı. Nelerden sınava çekileceklerini neredeyse bir yıldır biliyorlardı: kendilerine verilen Latince ve Yunanca metinleri çevirip yorumlayacaklar; İnciller ve Elçilerinin İşleri'nin bazı bölümleriyle ilgili soruları ve Paley'nin *Evidences of Christianity*'sinden gelen soruları cevaplayacaklardı. Sınavı bir gün içinde verip kurtulmaları gerekiyordu: Sabahleyin üç saat klasiklerle, öğleden sonra üç saat de Yeni Ahit ve Paley'le uğraşacaklardı. Little Go'nun artık bu kadar sıkı olmasına neden olan şey buydu. Adaylar sözlü olarak sınava tabi tutulacaklar, her biri sırayla sözlüye çağrılacaktı. Baskı altında, herkesin gözü önünde gerçekleşen açık bir performans olacaktı, yalan dolana yer yoktu. “Birinci sınıf” not alan öğrenciler tam kredi alacaklardı; “ikinci sınıf” not alanların ertesi yıl yeniden denemesi gerekecekti.⁸

Charles bir gayret kadim dillere yüklendi, yalnızca sınavı geçmeyi istiyordu. İştahını asıl kabartan Paley olmuştu. Paley'nin *Evidences*'i, Sumner'ın Shrewsbury'deyken okuduğu kitabı gibiydi, yalnızca ondan daha iyiydi. 1805'te zengin bir rektör, bir dekan, Cambridge İlahiyat Doktoru'yken ölen Paley genel kabul gören fikirlere aykırılık konusunda şüphelerden azade biri değildi, ama en azından kitabı doğru inançlar ve davranışlar konusunda bir köşetaşı olmayı sürdürüyordu.⁹ Bütün yüce gönül-

l İngilizler onun önermelerini kabul ediyor; Cambridge'in bütün rahip adayları onun vardığı sonuçlar üzerine ant içiyorlardı. Kitabın soğuk, açık mantık yürütmesi Hıristiyanlığı kanıtıyor, genç adamları din savunucusu haline getiriyor, Anglikan düzenini destekliyordu.

Paley'nin "mantığı" Charles'ın o kadar hoşuna gitmişti ki ezbere ğendi. ıkarımların keskin zarafeti onu büyülemişti: Tanrı'nın var olduğu kabul edilirse kendisini gözler önüne sereceği açıktı, peki bunu mucizelerden başka nasıl yapacaktı? Bu kadar çok tarihsel kanıt varken, bu mucizeler deneyimlere ters düştükleri gerekçesiyle bir kenara bırakılamazlardı. İlk dönemlerdeki Hıristiyanların İsa'nın mucizelerini reddetmek yerine zulme uğramış olmaları, Yeni Ahit'in Diriliş'le ilgili anlatısını ikna edici kılıyordu. Başka hiçbir mucize bu kadar çarpıcı bir biçimde doğrulanmamıştı. Dolayısıyla Hıristiyanlığın vahyi hem doğruyd hem de benzersiz: Gerçekten de "Yahudi bir köylü" Tanrı'ya giden yolu göstermişti.

Peki, bu neyi değiştirmişti? Charles *Evidences*'ı bitirdiği sıralarda pratikte buna verilen siyasi cevap unutulamaz cinstendi. Paley'ye göre Hıristiyanlığın vahyi "gelecekteki bir ödüllendirme, cezalandırma durumu"nun varlığını tesis ediyordu. Öte dünyada bir karşılık bulunması, şimdiki hayatta insanların davranışlarını düzenlemek açısından ziyadesiyle yararlıydı. İlelebet işkence tehdidi olmazsa, insanlar görevlerini yapmak için bir "saik isteyecekler," "kurallar içinde otorite isteyeceklerdi." te yandan onlara gelecekte ödüllendirileceklerini vaat ettiğinizde çektikleri zorluklara ve alçaltıcı "konumlarına" tahammül edeceklerdi. *Evidences*, "Bu tek gerçek, şeylerin tabiatını değiştiriyor," diyordu. "Kargaşaya düzen getiriyor, ahlaki dünyayı doğal dünyayla tek parça haline sokuyor."¹⁰

Bu argümanla büyülenmiş olan Charles'a göre, Paley'nin dünyası kendi dünyasıydı. Cambridge *Evidences*'a uyuyordu, aynı ilkelerle işliyordu. Otoritenin Tanrı tarafından ihsan edildiği, hayattaki konumların tahsis edildiği, mükemmelliğin cömertçe ödüllendirilmesinde olduğu gibi yanlış davranışlara karşılık cezaların yüce bir şiddetle verildiği bir mikrokozmostu. Burada "Hıristiyanlığın hakikati" olgulara dayanıyordu ve o da bunlar hakkında sınava çekilmek üzereydi. Charles'ın yargı günü, sınav odasına girdiği 24 Mart 1830 Pazar günü oldu. İstikbali mevzubahis olduğundan "darmadağın olmuş" gibi hissediyor, "tembellik günlerinin" suçluluk yaratan hatıralarıyla işkence çekiyordu. Engizisyon görevlileri katıydı, "ok sayıda soru" sordular, ama ertesi gün sonuçlar açıklandığında

rahat bir soluk aldı: “Little Go’yu geçtim!!!... Geçtim, geçtim, geçtim!..” Başarısının zafer sevinci içinde, entomolojiye dönmek için sabırsızlanıyordu. “Tanrı böcekleri ve Mr. Jenyns’i korusun!”¹¹

Fanny hayatından silinip gidiyordu. Artık bundan emindi. Bir dönemlik suskunluğun ardından, Paley’yi hatmettiği sırada nihayet ondan bir not gelmişti, ama insanı delirtecek kadar belirsiz bir dille kaleme alınmıştı. Hiçbir gerekçe yoktu, hiçbir özür yoktu, hiçbir cesaretlendirme yoktu, yalnızca sıkıcı bir suratsızlık vardı. “Bu Noel’de neden eve gelmedin?” diye hesap sormuştu Fanny. “Sanırım *bazı sevgili küçük böcekler...* seni uzak tuttu.” Alayları sürüyordu. Öyle sanıyordu ki, “gelmeye teşvik edilmesi” için kendisinin de tuhaf bir tür, bir “*Scrofulum morturorum*” (tabii ki bir hastalık anlamına geliyordu) yakalaması gerekiyordu. Kendi hobisine, resme, bir mektup bile yazamayacak kadar düşkün birinden gelen bu sözler çizmeyi aşıyordu. Ama Fanny, Charles onu gerçekten görmeye can attığını düşünmesin diye muammalı bir dil de kullanmıştı. Tatiller “sıkıntılı günler” yarattı diye yakınmıştı, onu borç içinde bırakmıştı. “Mali bakımdan çok acınacak durumdayım, *mülküm üzerindeki ipoteklerin de haddi hesabı yok.*” Alacaklılar bastırıldığından, ufukta borçları yüzünden hapse düşmek görünüyordu. “Şu para ne kadar da korkunç, iğrenç bir şey, adından nefret ediyorum, sen de *etmiyor musun?*” diye samimiyetsiz bir dille bitiriyordu; “*kaba ruhlara uygun, Böcek avcılarına, Boya fırçası kullanicılarına değil!*”

Mesajı çözmek gayet kolaydı. Charles “para” yerine “aşk” koyarak satır aralarını okuyabiliyordu. Aptal kız kalbini fazlaca açmıştı. Başkaları da onun sevgisine talipti: âşıklar (“alacaklılar”) etrafını sarmıştı, ufukta evlilik (“borçlar yüzünden hapse düşmek”) görünüyordu. “Hizmetçi” ile “arabacı” değillerdi artık, ormandaki buluşmaları sona ermişti. Noel’de eve gitmediği de çok iyi olmuştu. “Sevgili küçük böcekler”i sevmek uçarı bir hanımı sevmekten daha güvenliydi. En azından onları iğneyle sabitlemek daha kolaydı. Sınavını da vermiş olduğu için üzüntüsünü asıl işini yaparak boğmaya çalıştı. Bir yıl önce sipariş ettiği yeni dolap en sonunda gelmişti, numuneleri sergilemek için ince çekmeceleri olan “sevimli küçük bir şeydi.” Sabredemeyecekti, Paskalya’yı okulda, etiketleme, çerçeveleme ve kataloglama işleriyle uğraşarak geçirdi. Fox’a, “Cambridge’ten ayrılmam için bir tek teşvik edici sebep bile yok,” diye iç geçirerek yakınmıştı.¹²

Kalmasının bir başka sebebi de, ona kanı kaynamış olan Henslow'du. Belki Darwin her cuma akşamı onun ağzından çıkanlara “yapıştığı için,” belki de sürekli onu sorguya çektiği için ona kanı kaynamıştı. Her nedense artık, Henslow ondan etkilenmiş, onu yanına almıştı. Dönem sonu geldiğinde derin sohbetlere dalmış bir halde sokaklarda birlikte yürürken görülebiliyorlardı. Darwin geç de olsa “iyi huylu ve hoş” profesörle ne kadar fazla ortak yönü olduğunu keşfediyordu.¹³

Henslow serbest meslekle uğraşan hali vakti yerinde bir ailenin oğluydu. Darwin gibi o da kimyayla uğraşarak, doğal nesnelere toplayarak büyümüştü. Babası bir kilise kariyerine sıcak baktığından onu Cambridge'e yollamıştı. Ama bilim yolunu kesmişti. Öğrencilik yıllarında matematikte mükemmeldi, hazırlanması zorunlu deniz kabuğu ve böcek koleksiyonlarını toplarken kimya ve mineraloji çalışmıştı. Daha sonra jeoloji hocası Sedgwick'e yardım etmiş, lisans öğrencilerinin doğa tarihine ilgisini kamçulamak için Cambridge Felsefe Derneği'ni kurmuştu. Daha yirmi altı yaşındayken mineraloji profesörü olmuş, bir yıl sonra da Jenyns'in kız kardeşiyle evlenmişti. Ancak bundan sonra, 100 sterlinlik yıllık gelirini artırmak için rahip olarak atanmış, üniversitenin Botanik Bahçesi'ne çok kısa bir mesafede bulunan Little St. Mary Kilisesi'nin papazlığını kabul etmişti.

Artık Botanik Bahçesi'nde eğitim veriyor, yolları öğrencisiyle birlikte arşınıyordu. Kraliyet tarafından atanmış yeni Botanik profesörünün ayrıcalıkları bunlardı. Bu görev kolayca ona verilmişti ve öğretmenlikten kazandığı geliri ikiye katlamıştı. Selef bu mevkii altmış üç yıl boyunca elinde tutmuş, otuz yıl boyunca ders vermemiş, üniversitede kalmayı bile kesmişti. Bahçeyi ihmal etmiş, müzeyi de tam anlamıyla darmadağın bir halde bırakmıştı. Henslow'la birlikte bunların hepsi değişiyordu. Bakımsızlıktan harap olmuş bahçeyi canlandırmak, şehir dışında mükemmel bir yer haline getirmek ve düzgün bir bitki bahçesi kurmak için hazırlanan planlar uygulanmaya başlamıştı. Her Paskalya dönemi, pratik çalışmalar eşliğinde burada dersler veriliyordu. Öğrencilere bitki numuneleri veriliyor, öğrenciler bunları “kendi başlarına parçalarına ayırıyordu.”¹⁴ Bitki toplama gezilerinde –artık bahar aylarının yöreye özgü ayınlarından biri haline gelmişti bu geziler– kırlarda dolaşıyorlar, olabildiğince fazla tür toplamaya çalışıyorlardı.

Charles din adamı bir öğretim görevlisinin sürdürdüğü mutlu hayatı ilk kez Henslow'la birlikte yaptığı bu yürüyüşlerde gördü. Hocasının çok-

yönlülüğü onu “çarpmıştı,” tıpkı Grant’la birlikte Edinburg yakınlarında sahilde yaptıkları gezintilerde olduğu gibi. Profesör bataklıklardaki patikalardan ilerlerken, başka yeteneklerini de gözler önüne serdi. Botanik çalışmaları, uğraştığı tek ayin değildi, disiplini sağlamakla ilgili görevleri de vardı.

Bahar aylarında genç adamların hayal gücü kolayca dağılıyordu. Çiçekler büyüleyiciydi, ama başka güzellikler de el ediyordu; şehrin etrafındaki dar sokaklarda genç adamların avare avare dolaşan gözlerini üstüne çekecek birçok gonca bulunuyordu. Botanikle uğraşan disiplin görevlisinin taradığı yaşam alanları buralardı. Henslow bir önceki dönemden beri dişileri köklerinden söküp Spinning House’a yeniden dikmekle uğraşıyordu. Bitkilerin peşinden çılgınca koştuğu nisan ve mayıs aylarında fazlasıyla tetikte oluyordu, yalnızca Paskalya tatilinde sekiz kızı tutuklamıştı. İdeal bir kanun uygulayıcı, bir ilkeler adamıydı, “güçlü ve kararlı bir iradeyle” harekete geçiyordu ama gazez gibi “bayağı duyguların” üstünde kalan, her zaman “nazik ve yapmacıksız” bir insandı. Ya da öğretim üyelerinin taktığı lakapla “Henslow’la yürüyen adam” böyle diyordu. “Onu ne kadar çok görürsem o kadar çok seviyorum,” diye düşünüyordu Darwin. “Bir sonraki yaza onunla birlikte ilahiyat okumak gibi bir düşüncem var.”¹⁵

Fakat şimdilik bitkiler aklını başından alıyordu. Botanikle uğraşmanın, böcek peşinden koşmak kadar eğlenceli, hatta daha öğretici olduğu anlaşılmıştı. Kendini Henslow’un gezilerine atıyordu, kısa süre içinde de sıradan bahçecilik öğrencilerinden daha üstün olduğunu kanıtladı. Mayıs ortasında hepsi, yakalama ağları ve kutularını da alıp bir arabaya doluşup mügelerin yetiştiği Gamlingay fundalıklarına doğru yirmi beş kilometrelik bir yolculuğa koyuldular. Darwin oraya varır varmaz kendini aştı. Karakurbağalarının üreme mevsimi olduğunu biliyordu; bu keskin, kesintili titrek sesler nadir bulunan bir türe işaret ediyordu. Birkaç tane yakalayıp elden ele geçirdi, öyle ki Henslow Mr. Darwin’in “kurbağa turtası yapmaya mı” niyetli olduğunu sormaktan kendini alamadı. Günün ilerleyen saatlerinde Darwin başka bir sürprizle çıkageldi, yörede daha önce görülmemiş anemon çiçekleriyle.

Doğabilimciler, bir hafta sonra Cam Nehri’nin aşağısına doğru seyreliyorlardı; mavnaları Bottisham’a, bataklıklara doğru gidiyordu. Bataklıklara çıktıklarında takım dağılıp etrafta dolaşmaya başladı. Bazıları emni-

yetsiz arazide, çatalkuyruklu kelebeklerin peşine düştü, Henslow'u çok eğlendirdi bu. Darwin ise her yerde bitki aradı. Çamurlu bir hendeğin karşısında Henslow'un çok istenenler listesinde yer alan, böcek yiyen keseli bir bitki tespit etti. Gösteriş yapmak için atlama sırgını kullanarak bitkiye ulaşmaya çalıştı (birlikte böcek peşinde koştukları eski arkadaşlarından biri ona bu numarayı öğretmişti). Kuvvetli bir hamlede bulunarak yukarı doğru fırladı, ama kendini yeterince güçlü itmemişti. Sırik hendeğe dikine saplandı, Darwin de tepesine yapışmış sallanıyordu. Utana sıkıla çamurun içine doğru kaydı, numuneye doğru yürüdü ve alıp Henslow'a getirdi. Ekibin o gece yakınlardaki bir handa yediği akşam yemeğinde, o dönemin şerefine kadeh kaldırılan olayı Darwin'in cesaretiydi. Her yıl düzenlenen bitki toplama gezileri zaferle sonuçlanmış, 300'e yakın tür toplanmıştı.¹⁶

Henslow'un botanik dersleri haftada beş gün yapılıyordu. Derslere Peder Whewell ve Peder Peacock da dahil yetmiş sekiz adam katılıyordu. Açıkladı ki Darwin "gözde öğrenciydi." Pratik derslerine erkenden geliyor, öğrencilerin kendi başlarına çalıştığı, kenarda duran masanın üstündeki bitki sepetlerini ve kesim aletlerini düzenliyordu. Profesörü de sürekli soru yağmuruna tutuyordu. Henslow, "Şu D.'nin sorduğu sorulara bak," diye şaşırıyor, yaptığı rehberliğin meyvelerini vereceğini biliyordu.¹⁷

Darwin'in erkenden gelişmesi çok işine yarlıyordu. Eskiden Edinburg'da bitkiye benzer ilkel hayvanlara, daha doğrusu bunların yumurtalarının kendiliğinden hareket etmesine duyduğu ilgi de öyle. Henslow'la birlikte artık, polenleri mercek altına alıyordu. Bir gün mikroskopla alkol içindeki ıtır polenlerini incelerken kenarda "üç şeffaf koninin" belirdiğini gördü. Patlayıverdiler ve "büyük bir şiddetle" sıvının içine "sayılamayacak kadar çok granül" fıskırtılar. Yalnızca ilkel yumurtalar değil içlerindeki madde de kendi kendini harekete geçirme gücüne sahipmiş gibi görünüyordu. Henslow'a gösterdi ama hayli farklı bir açıklama dinledi. Henslow'a göre minnacık granüller gerçekten de poleni oluşturan atomlardı; belki de hayatı oluşturan asıl malzemeydi, fakat kendilerine içkin hayati bir güce sahip değillerdi. Hayat maddeye dışarıdan veriliyordu; bir lütuftu ve nihayetinde gücünü Tanrı'dan alıyordu. "Tahminler yürütmeye yatkın" doğabilimciler ne derse desin, kendi kendilerini harekete geçiren hayat atomları yoktu.¹⁸ Oysa Darwin Grant'tan bunun tam aksini, maddenin kendi kendisine hareket ettiğini duymuştu; durup düşünmeye başladı. Keşiflerini açıklamadan önce uygun zamanı beklemeyi öğreniyordu.

* * *

O yaz, sıkığı dışlarının arasından söylediği gibi “güzel evi”nde olması bekleniyordu. Doktoru sekiz aydır görmediğinden hesabını vermesi gerekiyordu, dört gözle bunu beklediği de söylenemezdi hani. Fox’u da görmemişti, bu yüzden neden Mount’a gelmesini istemesindi ki? Shrewsbury, Osmaston’a bir-iki fayton yolculuğu mesafedeydi, gelmek en fazla bir gününü alırdı. Son derece uygun olacaktı, ayrıca hesap verme vaktinin hızını da kesebilirdi. Hem Charles minnacık su kenarı böceklerinden, yeni dolabında sayıları 208’i bulmuş olan Bembidiidaelerden oluşan koleksiyonunu göstererek hava da atabilirdi; Britanya’daki türlerin üçte ikisi elindeydi. Çarpık bir sırtışıla, “Çabuk yaz,” diye Fox’a talimat verdi; “Shrewsbury planına da kesinlikle hayır demeyeceksin, yoksa seni asla affetmem.”

Fox kabul etti ve Charles da cesaret buldu. Eşyalarını toplarken, “Ne kadar erken gelersen o kadar iyi olur,” diye cevap gönderdi. Fox Mount’a geldi, ama buluşmaları berbat oldu. Kendilerine hiç zaman ayıramadılar, ne huzur, ne sükûnet bulabildiler. Charles o yılın olaylarını, Little Go’yu, doğa tarihini, Henslow’u ve ilahiyatı Doktor’a aktardı, fakat verdiği heyecanlı raporun bile evi sakinleştirmeye pek faydası olmadı. Herkes gergindi. Onun için endişeleniyorlardı, Doktor da iyi değildi. İşler nihayetinde, Charles’ın kaçıp gitmeye özlem duymasına yol açan bir “patırtı ve kargaşa” halini aldı. Fox geri döndüğünde, Charles da Kuzey Galler’de “entomolojiyle uğraşan” Hope ve bazı arkadaşlarına katılmaya gitti.

O yaza dudakları da eşlik etti. Ağustosun üç haftasını tepelerde, güzel günlerde böcek avlayarak, yağmurlu günlerde alabalık avlayarak, genellikle de “Hopelerin bencilliği ve aptallığından tiksinererek” geçirdi. Din adamları geri döndüklerinde Hope düzgün bir dolaba sahip olmuş bulunuyordu, ama Hope sahada çalışmaya yatkın bir doğabilimci değildi. Darwin üstünlüğünün giderek artmakta olduğunu hissediyordu. Profesör Henslow’u örnek aldığından, Hope ya da Jenyns’ten, hatta Fox’tan bile farklı, başka tür bir rahip olma yolundaydı. Doğa tarihine bağlılığı tam ve eksiksiz olacaktı. Rahiplik mertebesinin onu bağlaması gerekmiyordu; bir taşra rahibinin bol bol vakti de olabilirdi. Bu ihtimalden yine keyiflenmeye başladı. Barmouth’tan Fox’a yazıp rahip olarak atanma töreni için ne okuduğunu sordu. Sonra bir Wedgwood’un vaiz olduğu Maer’e doğru yola

çıktı; av mevsimine bir silah atışıyla ve bu yıl bir kez olsun “içinde *kilise cemaatine* dair en ufak bir korku bile olmaksızın” başlamaya can atıyordu.¹⁹

Av zayıftı, ama durumu böcek öldürerek ve kendinden on iki yaş büyük kuzeni Charlotte’la bakışarak telafi etti. Eve 10 Eylül’de, keyfi gayet yerinde döndü, ama Fanny’den gelen bir mektup onu korkutup şaşırta-caktı. Mektup Fanny’nin “babasının arzusu” üzerine kaleme alınmıştı. Sert toprak ağası “aslında onu her zaman olduğu gibi av kuşlarından bazı-larını öldürmek” üzere görmeyi tercih ederdi, ama şimdi erkek erkeğe ko-nuşmak için bir hafta içinde Woodhouse’a bekliyordu. Charles yaklaşık bir tahminde bulundu, atını sürerken de kendini en kötüsüne hazırladı. Hiç kuşku yok ki bu yalnızca bir formaliteydi. Owen’ın yumuşak karnı ve Charles’la ilgili beklentileri düşünülürse, ilk öğreneceklerden biri ola-caktı. Fanny nişanlanıyordu. Talibi yörenin Tory vekilinin kardeşi olan din adamı John Hill’di. Hill, bir önceki kıştan, Charles’ın şüpheleriyle baş başa Cambridge’e kapandığı o kıştan beri Brighton’da Fanny’yle beraber-di. Herkes ona “The Hill” (Tepe) diyordu.

Charles üç hafta sonra koleje geri dönmüştü. Oraya varmak için ko-caman yeni atının -1,65 metre- üstünde hırçınlıkla birbiri ardına tepeler aşmıştı; “zavallı hayvan o kadar yorulmuştu ki, artık topuklarının üstün-de mi yoksa başının üstünde mi duruyor bilemiyordu.” Charles, “Ona ke-sinlikle âşığıım,” diye mırıldanıyordu. “Böcekler, av kuşları, ne olursa ol-sun başka şeyler bana hiçbir şey ifade etmiyor.” Fanny bile. Charles Shrews-bury’den ayrılmadan önce Fanny ona bir mektup karalamış, onun, ken-di kaleminden çıkmış bir portresini de göndermişti. “Ormanı gelecek se-fer varlığıyla şereflendirdiğinde gerçekten, sahiden” daha iyi bir portre-sini yapmaya söz vermişti. Şimdi bu duygulara oynamanın tipik bir örne-ği değil miydi? Fakat Fanny kendisinin de kabul ettiği gibi, ““bir hanım-efendi gibi” yazmayı” hiçbir zaman öğrenemeyecekti.²⁰ Hayır, Fanny Owen artık tarih olmuştu. Atlar daha güvenilirirdi.

7. Bölüm

Herkes Kendi Adına Karar Verecek

Ülkede siyasi olaylar hızla ilerliyordu. Paris bir kez daha devrime doğru yuvarlanırken, İngiltere şaşkınlıktan donakalmıştı. Temmuz 1830'da gerici Fransız kralı X. Charles hükümeti lağvetmişti. Cumhuriyetçi işçiler ve öğrenciler barikalara çıkmışlar, borsa çökmüş, Notre Dame'ın tepesinde üç renkli bayrak dalgalanmaya başlamıştı. Askerler isyandaydı; Louvre'a saldırılmış, Tuileries yağmalanmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Bir hafta sonra Kral İngiltere'ye kaçtı, ülkeye ulaştığı sırada Darwin Galler'de böcek avındaydı. Fransa'da "Yurttaş Kral" Louis Philippe tahta çıktığından, orta sınıfların durumu artık sallantıdaydı.

Rahipler de güçlerini yitirmişlerdi, Katoliklik artık Fransa'nın devlet dini değildi. Tory hükümeti, tahtından indirilmiş Fransa kralının ülkeye sığınmasına izin verirken, Whig reformcular parlamentoda reforma gidilmemesi, demokrasinin yaygınlaştırılmaması halinde İngiltere'de de bir "Temmuz Devrimi" yaşanacağı uyarısıyla siyasi sermaye ediniyorlardı. Sonbaharda, Charles koleje geri döndüğü sıralarda, sert bir siyaset izleyen Tory Başbakanı Wellington Dükü topuklarını yere vurdu ve borsa sallandı. Radikaller sokaklarda isyanlarını kükremeye başladı; adil bir biçimde ücretlendirilmeyi, sendikalara güç verilmesini, oy kullanma hakkının yaygınlaşmasını ve zengin İngiliz rahiplerin mahvedilmesini talep ediyorlardı. Cumhuriyetçi ateistler Rotunda'da, Thames Nehri'nin güney kıyısında Richard Carlile'in kısa süre önce yeniden açtığı virane binada toplanıyorlardı.

Carlile buraya, kendisi gibi din karşıtı misyoner Robert Taylor'ı yerleştirmişti, dininden dönmüş rahip Taylor, Rotunda'nın oditoryumunda haftada birkaç kez sahneye çıkıyordu. Gösterişli dini kıyafetler giyerek din karşıtı melodramlar sahneliyor, esnaf kesimden dinleyicilerine yüksekten uçan vaazlar veriyordu. "Şeytan!" hakkında verdiği iki pazar hutbesinde "Tanrı ve Şeytan... ikisi bir ve aynı varlıktır... Cehennem ve Ce-

hennem ateşi... aslında Yüce Tanrı'nın isimleri ve sıfatlarından başka bir şey değildir," diye korkunç bir çıkışta bulunmuştu. Taylor'a bu yüzden "Şeytan'ın Papazı adı takılmıştı; bu etiket Darwin'in aklından ömrü boyunca çıkmayacaktı. Taylor'ın vaazları da ucuz kâğıda basılmış *Şeytan'ın Kürsüsü* adlı itibarsız bir broşür halinde binlerce okur buluyordu. Kasım ayında Wellington hükümeti çöktüğünde, Taylor kürsüsünde yerleşik düzene dil uzatıyor; tepesinde, çatıda üç renkli bir bayrak hafif bir esintiyle dalgalanıyordu.¹

Anglikan rahipler bu insanları tedirginlikle izliyorlardı. Siyasi belirsizlik giderek artarken, birçokları Toryleri Kilise ile Taç'ın en iyi savunucuları olarak görmeyi sürdürüyordu. Bir zamanlar reformcu eğilimleri ile dikkat çeken Cambridge'te öğretim üyeleri kararlı bir biçimde sağa kayıyorlardı. Kendilerini açıkça ortaya koyan Whiglerin attıkları adımlara dikkat etmeleri gerekiyordu, final sınavları için hummalı bir hazırlığa girişenlerin bile.

Bu sıralarda Darwin ciddi bir biçimde okumayı sürdürüyordu, ateşten gömleğini giymesine yalnızca iki ay kalmıştı, "çaresiz hissediyordu." Böceklerden vazgeçmişti, yalnız cuma akşamlarını Henslow'un partileri için boş bırakıyordu. Hiçbir şey bu partileri kaçırmamasına engel olamazdı, bazen Henslowlarla birlikte akşam yemeğine oturmak için eve erken geliyordu. Mrs. Henslow ona "şeytani tuhaflık" diyerek çatıyordu (Charles onun ilk kez hamile kaldığını bilmiyordu). O Henslow'u seviyordu. Henslow, "O zamana kadar karşılaştığı en mükemmel insandı." Hızla yakınlaşmışlardı, yürüyüş arkadaşı artık özel hocası olmuştu. Henslow'un konuları matematik ve teolojydi, bu da Darwin'e gayet iyi geliyordu. Birlikte geçirdikleri ders saatlerini "günün en hoş saati" olarak anıp tadını çıkarıyordu.²

Henslow'un "bazı ilginç dini düşüncelere" sahip olduğu söyleniyordu, ama Darwin hiçbir kanıt görememişti. Tam tersine, Paley'nin *Principles of Moral and Political Philosophy*'si hakkındaki tartışmaları, Henslow'un dini dogmalara bağlılığını şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymuş olsa gerekti. Sınav için bu kitabın hakkından gelmesi gerekiyordu, *Evidences*'in tersine –bundan da sorular çıkacaktı– *Principles* Cambridge için artık yanılmaz bir rehber değil, bir engel konumundaydı. Eski ve modası geçmiş –1785'te basılmıştı– bu kitap yıpranmış bir akademik mobilyaydı, toz bağlamış gelenekçiler için evladiyelik bir parça, başkaları içinse harap bir çöplüktü. Liberal Havariler ve evanjelik Sims kitabı be-

ğenmiyor; Sedgwick ve Whewell gibi öğretim görevlileri de zararlı buluyor, maneviyattan uzak ve tehlikeli olduğunu söylüyordu.³

Din konusunda çok da ciddi sayılamayacak Darwin bile, Henslow'la birlikte siyasi eğitimine başladığında bunu fark etmiş olsa gerek. Paley'nin fikirleri, Hıristiyanlığın makul adamların inancı olduğu ve dünyayı makul adamların yönettiği geçip gitmiş bir devrin fikirleriydi. O zamanlar Kilise, koltuğunda rahattı, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildiği değişiklikler üzerine düşünmekte serbestti. Paley demokrasi argümanlarını görmüş, ama bunlara karşı çıkmıştı; parlamentonun ulusu temsil etmeyi başaramadığını teslim etmiş ama yarattığı büyük eşitsizlikleri desteklemişti; adaletin yönetimindeki kusurları görmüş ama zalim bir ceza yasasını savunmuştu. Paley doğru ile yanlışla ilişkin kavrayışını tümüyle doğallık akıl yürütmesi üzerine dayandırmıştı ve her zaman, bütün insanların bunun üzerinde hemfikir olmasının sağlanabileceğinden emindi.

Darwin, Paley'nin egemen ya da devlet için doğaüstü bir onay görmediğini keşfetti. Onun yönetimi, basitçe “amaca uygunluk”tan geçiyordu. İnsanın ancak “kamuya ters düşmeksizin direniş gösterilemediği ya da değiştirilemediği” sürece hükümete itaat etmek gibi bir görevi vardı. Paley, şikâyetlerin çok büyük, bunların tazmin edilmesi çağrısının çok güçlü olması, toplumun maruz kalacağı tehlike ve zararın bunların gerisinde kalması halinde direnişin haklı olabileceğini söylüyor, samimi tavrıyla buna izin veriyordu. Ve sakın bir tavırla, peki buna kim karar verecek, diye soruyordu. “Cevabımız: ‘Herkes kendi adına karar verecek.’”

1830'da bunlar cüretkâr sözlerdi. Bu Paley'nin tek siyasi sapkınlığı değildi. Darwin Paley'nin Yerleşik Kilise'de kutsal bir şey görmediğini de öğrenmiş bulunuyordu. Kitabının ürkütücü bir bölümünde, Yerleşik Kilise'nin “Hıristiyanlığın bir parçası olmadığını,” yalnızca inancı kitlelere işlemenin bir yolu olduğunu buyurmuştu. Yerleşik Kilise'nin otoritesi “yararında” yatıyordu, “dinin şartlarına riayet” konusunda da aynı şey geçerliydi. İngiltere Kilisesi'nin Otuz Dokuz Şart'ı bir dışlama bölgesi oluşturuyor, düşman kesimleri kilise görevlerinden uzak tutuyordu. Bu şartları kabul etmek “düzen ve sükûnetin” korunmasını sağlayabilirdi, fakat istikrarın hâkim olduğu 1785 yılında bu şartlar gereksiz bir fazlalık gibi görünüyordu, Paley de bunların lağvedilmesi gerektiğini düşünüyordu. Otuz Dokuz Şart'ı kabul etmenin, “içerdikleri her önermeye gerçekten inanç duymayı” gerektirdiği gibi bir düşüncesi de yoktu.⁴

Henslow burada bir çizgi çekiyordu: Paley'nin doktrin açısından gevşekliğinden hiçbir şey almayacaktı. Henslow reforma ısınıyor olabilirdi, Cambridge vekili Lord Palmerston'la birlikte kısa süre önce taraf değiştirmişti, Palmerston Earl Grey'in yeni kurduğu Whig hükümetine katılmıştı. Fakat ciddi bir tavırla Darwin'e açtığına göre Otuz Dokuz Şart'ı o kadar önemsiyordu ki, "tek bir kelimenin değiştirilmesi halinde bile büyük bir keder duyacaktı."⁵ Yerleşik düzenin güçlü kalması gerekiyordu, bunun tek sebebi de tehlikeli bir dönemden geçiliyor olması değildi. Kilise karşıtı Hıristiyanlar eşitlik ve dini özgürlük için yaygara koparırlarken, alelacele girişilen reformlar Kilise'nin yerleşikliğini kaybetmesine sebep olabilirdi; Paley'nin cidden hoşuna gitmeyecek bir gelişme olurdu bu. Daha da kötüsü, Paley'nin görüşleri seküler radikallerin ekmeğine yağ sürüyordu; bu kesimler isyanı, artık başvurulacak en basit çare olarak görüyorlardı. Otoritelere itaat edilip edilmeyeceğine, "Herkesin kendi adına karar vermesi gerekir," diye haykırıyorlardı.

Darwin özel derslere girip otoriteye saygı duymayı öğrenirken, bütün İngiltere'de işitilen bir haykırıştı bu. Kitlesel sivil itaatsizlik kampanyaları gayet açık bir cevap veriyordu. Ücretlerin gerilemesi ve açlık, tarım işçileri arasında isyana, hayal kırıklığına sebep oluyordu. Home Counties'den Midlands'e ve East Anglia'ya büyük bir öfke dalgası yürüyordu. Toprak sahipleri ve rahipler bir dizi taleple tehdit ediliyor; tınazları yakılıyor, ahırları yağmalanıyor, ot biçme makineleri parçalanıyordu. İsyan kasım ayı ortalarında Cambridgeshire'a ulaştı.

Darwin'in Paley'yi hatmettiği sıralarda, şehrin dışında kuzeye doğru uzanan köylerde kundaklamalar başladı. Kundakçılar 2 Aralık'ta üç kilometre batıda bulunan Coton'a ulaşmışlar, güneydeki ve doğudaki köylerde ücretlerle ilgili isyanlar patlak vermişti. Birçoğu din adamı olan hâkimler, 3 Aralık Cuma günü şehirde toplandılar ve kolejleri savunmak için planlar hazırladılar. Cherry Hinton, Bottisham ve başka köylerden işçilerin, taleplerinin karşılanmaması halinde, pazarın kurulacağı gün Cambridge'e yürümeyi planladığı yönünde söylentiler dolaşıyordu. Şehre "her tanıma uyacak kötü karakterlerle dolu" Barnwell üzerinden girecekler ve pazar meydanını ele geçireceklerdi. Hâkimler bunun "genel bir halk isyanı" başlatacağından, olaylara ancak bir güç gösterisiyle son verilebileceğinden korkuyordu. Geçici olarak görevlendirilecek bir güvenlik gücü kurulması çağrısında bulundular; 800 tüccar, taşra rahibi, din adamı öğ-

retim üyesi ve öğrenci yemin ederek göreve başlamak üzere belediye binasına aktı.⁶

Hafta sonu şiddet olayları yaşanmadan geçti, kolejler saldırıdan kurtuldu. Gözdağı işe yaramıştı. Fakat o dönemde, Cambridge statükoyu savunma konusunda talimliydi. Darwin o sıralarda bunu hiç olmadığı kadar iyi anlamış bulunuyordu, ama küçük bir olay her şeyi kafasına çaktı. Çalışmaktan bitap düştüğü bir gün, bataklıklara gidip vahşi hayatlar arasınlar diye Herbert'in aklını çelmişti. O gece yorgunluktan ölecek halde geri dönmüş, Darwin'in odalarında yemek yiyip oturma odası koltuklarında uykuya dalmışlardı. Herbert gece üçte uyandı ve paniğe kapıldı. Dışarı çıkma yasasını ihlal etmişti, katı kuralların eğilip bükülemeyeceğini bildiğinden, başına en kötüsünün gelmesinden korkuyordu. Haklı çıktı. St. John's Dekanı sertti. İşte, Herbert'in durumu ortadaydı; yarım düzine öğrencisi olan çalışkan bir hocaydı, daha önce kuralları hiç ihlal etmemişti, yine de dönemin geri kalanı boyunca kolejden dışarı çıkması yasaklandı. Herbert'in arkadaşları "tam bir galeyan içindeydi," Darwin'in, Dekan'ın "bön adaleti ve zorbalığı" karşısındaki gazabı da "sınır tanııyordu."⁷

Darwin Noel tatilleri sırasında kolejde kaldı, inekliyordu; "hiçbir şeyle eğlenemeyecek kadar meşguldü," Fox'un ziyaretiyle bile. Kuzenininki yıl önce nasıl bir ıstırap çektiğini anlamıştı artık. Final sınavı, üç gün süren yazılı sınavlar, Ocak 1831'in üçüncü haftası yapılacaktı. Sınav vakti geldiğinde, Darwin Senato Binası'nın soğuk mermer zemini üzerinde bir kez daha yürüyüp kendisine ayrılan sıraya oturdu. Bütün bir sabah Homeros'la ter döktü, öğleden sonra da Virgilius'la. Fakat vasat bir performans gösterdi. Ertesi gün kahvaltı sonrası Paley'nin *Evidences of Christianity*'sinden gelen bir düzine soruyla uğraştı, öğleden sonra da *Moral and Political Philosophy* ile Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'sinden (*Essay Concerning Human Understanding*) gelen soruları başından def etti. İşte burada parlamıştı. Ertesi günden korkuyordu; matematik sınavı vardı. Öklid kanıtlarının içinden iyi çıktı, aritmetiğinin ve cebirinin berbatlığını telafi etmişti. Statik, dinamik ve astronomi hakkındaki fizik sorularının da hiç olmazsa idare eder olduğu anlaşıldı.

Hafta sonu gelip de sonuçlar asıldığında, hem büyük bir şaşkınlığa kapıldı, hem de gurur duydu. 178 kişilik geçenler listesinde 10'uncu sırada yer alıyordu. En sonunda lisans derecesini almıştı! Ama hem yorgun, hem

de anlatılamayacak kadar sıkıntılıydı. “Lisans derecesi almak insanı neden bu kadar üzüyor, bilmiyorum,” diye Fox’a sızlanmıştı.⁸

Yine de bir kutlama düzenlendi, gerçi kendini sürükleyerek katılmak zorunda kalmıştı. Talihe bakın ki arkadaşları da yardıma hazır durumdaydı. Herbert ile Whitley lisans derecelerini zaten almışlardı; Shrewsbury’den Cameron ise sınava daha yeni girip çıkmıştı. Bunlar, Darwin ve dört kişi daha, “tuhaf etler” yemek amacıyla kendilerini “Glüton Kulübü” olarak ilan etmiş bulunuyorlardı. Glütonlar gurme değildi, obur da değildi. Her hafta içlerinden birinin odasında düzenledikleri yemekli toplantılarda, zorunlu olarak kolej personeli tarafından pişirilen, ender bulunan bir hayvan eti yiyorlardı: “İnsanların damak zevkinin daha önce hiç tanışmamış olduğu” bir kuş ya da içlerinden birinin bulduğu bir hayvan. Fakat egzotik yiyeceklere duyulan bu kolektif iştah pek uzun sürmedi: Bir gece “ihtiyar bir alaca baykuş” yemeye kalktıklarında maceraları da felakete uğradı. Darwin başkanlığındaki Glütonlar artık daha geleneksel yemeklere başvuruyor, üstüne de Van John ve porto şarabıyla cila çekiyorlardı.⁹ Darwin rahatlamaya başlamıştı.

Sade bir grupları vardı, çoğu da eski arkadaştı. Glütonların beşi, rahip olarak atanmak üzere çalışıyordu; Sidney Sussex College’da hocalık yapan, matematik madalyalarına sahip James Heaviside da bunlar arasındaydı. Geleceğin rahiplerinin hepsi de bu çapta değildi. Henry Matthew bir istisnaydı. Bir rektörün oğlu olan Matthew, daha önce Oxford’dan atılmış, Trinity College’da ancak bir yıl barınabilmiş, sonra Sidney Sussex’e yatay geçiş yapmış, burada da Heaviside’in öğrencisi olmuştu. Heaviside onu Darwin’le tanıştırmıştı. Matthew bir züppeydi; bir çapkın ve bir deha. O yıl Birleşik Münazara Cemiyeti’nin başkanlığına seçilmişti, ama saygınlığı küçümsüyordu, gereğini yapmayı reddetti. Örnek bir sefih adam olarak, disiplin görevlileri onu yakalayamadan kendi kendini ortadan kaldırmaya yazgılıydı.

Darwin bütün bunları gayet yakından görmüştü. İşin aslı, Sidney Sussex Christ’s College’in yan kapısıydı. Charles da sık sık Matthew’un odasına uğradı. Matthew’un hiç takılmadan edebi alıntılar yapması karşısında hayrete düşer, hatta belki o da özgürlükçüyü oynama hevesine kapılırdı. Matthew’un bilime laf atmasını ya da Musa’nın “dünyevi kozmogeni konusunda bir böcek koleksiyoncusundan daha iyi bir otorite” olduğuna inanmasını takmıyordu. Cin içmesi bile hoş görülebilirdi ya da

bazen paylaşılabilirdi. Hayır hayır, bu adamda son derece çekici bir şey vardı. Darwin kendisinin de girdabın derinliklerine doğru çekildiğini hissediyordu.

Sonra gerçek ortaya çıktı. Matthew evliydi, işin beteri bununla da kalmıyordu. Evli olduğu kadın bir fahişeydi ve Matthew da başka bir kadını seviyordu. Ayrıca evlilik dışı bir çocuğu vardı ve bütün bunlar olduğunda daha yirmi üç yaşındaydı. Başu büyük beladaydı; ortadan kaybolmuştu, ama kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Sonra bir gün, Darwin'in sınavından on beş gün sonra, Matthew'dan bir mektup geldi. Londra'da döküntü bir tavan arasında kalıyor, yazdığı aşk şiirlerini dergilere satarak iki yakasını bir araya getirmeye çalışıyordu. Kadınları, yazdıkları mektuplarla başına bela olmuştu, Matthew da evlilik dışı çocuğu hakkında sorgulanmak üzere mahkemeye çağrılmıştı: "Veledi zinama gelince, cebimde mahkeme masraflarını, ödenmemiş borçları karşılamak için yalnızca bir altın liram var, bir çeyreklik istiyorum." Belli ki bir sonraki durağı zindan olacaktı. Darwin acıdı ve onu daha fazla cezalandırılmaktan kurtarmak için "cömert bir havale gönderdi."¹⁰

Darwin, konaklamayla ilgili zorunluluklar yüzünden haziran ayına dek Cambridge'te kaldı. Kendini bir taşra rahipliğine hazırlamaya başlamasının vakti gelmişti. Fox, rahip atanma sınavını en sonunda geçmişti ve Nottingham yakınlarında bir rahiplik görevi almıştı. Darwin kendisinin de "eziyet çekeceğı vakitleri" düşünerek ona sınırlarının ne âlemde olduğunu, hangi ilahiyat kitabını, ne kadar yakından okuduğunu sormuştu. Böcek avlama mevsiminin başlamasıyla birlikte diğer alanlara da açıldı. Jenyns ders kitaplarına uygun bir rahip-doğabilimciydi, Darwin de onun yüzündeki kasvetli çizgilerde dostluk işaretlerini okumayı öğrenmişti. Zaman zaman at sürüp Swaffham Bulbeck'e gidiyordu, birlikte bataklıklara dalıyorlar ya da toprak ağası Jenyns'in Bottisham Hall yakınlarındaki ormanlık arazisini yağmıyor, dolapları için böcek avlıyorlardı. Din adamlarına özgü bu eğlenceye o kadar dalmışlardı ki sanki rahip atama töreni hiç gelmeyecek gibiydi.¹¹

Fakat Darwin zihninde, Henslow rehberliğinde yeni alanlara açılıyordu. Henslow'la sürekli görüşüyorlardı; botanik derslerinde, cuma akşamları yapılan toplantılarda, saha gezilerinde. Geleceğine biraz daha odaklanmıştı. Darwin'in ne olabileceğine dair bir hayali vardı. Henslow, başka herkesten çok olmaya özlem duyduğu insandı; din adamı bir doğabi-

limci ya da profesör. Doktor'un bile onaylayabileceği türden biriydi. Aslında yarı yarıya birlikte yaşıyor gibiydiler, bu da Henslow'un hayat tarzının ona gayet iyi uyduğunu gösteriyordu. Darwin, "Onu daha fazla sevebilir miyim, sayabilir miyim, bilmiyorum," diye çaresizce itirafta bulunmuştu.¹² Başka kim, onun meslek hayatını bu kadar cana yakın birinden daha iyi yönlendirebilirdi ki? Henslow onu rahip atama törenine hazırlayacak, Kilise'ye girmesine eşlik edecekti. Tavsiyeleri vazgeçilmez olacaktı.

Çizdiği örnek de öyle. Rahip olarak atanmak Henslow'un acele etmeden yaptığı bir iş olmuştu, ancak evlenip ilk kürsüsünü aldıktan sonra uğraştığı bir işti. Henslow o vakte kadar okuyarak ve seyahat ederek ufku genişletmiş, karşısına çıkan fırsatlardan en iyi biçimde yararlanmaya çalışmıştı. Charles bu ideal üzerine düşünüyordu ve Henslow'un izinden gitmeye başlamıştı. Sınavını atlattığı ve yalnızca mezuniyet törenine katılması gerektiğinden, burnunu kitaplara başını da bulutlara gömüp bir taşra rahibi olmaya giden yolda vaktini nasıl değerlendirebileceğini düşünmeye başladı.

Çok okumak hayati önemdeydi, daha büyük bir dünyaya açılmasını sağlayan pasaporttu. Paley'nin çalışmalarından her zaman etkilenmişti. Şimdi de başdiyakozun ünlü üçlemesinin son kitabını, bütün sisteminin köşe taşı niteliğindeki *Natural Theology*'yi eline almıştı. Kitapta iyilik ve neşeyle dolup taşan hayat güzel bir biçimde canlandırılmıştı; Paley "haz dolu varoluşla" kaynaklı "mutlu bir dünya" diye şevkle konuşmuştu. "Bir bahar öğleden sonrası ya da yaz akşamı, gözlerimi nereye çevirsem, bir mutlu varlıklar kalabalığı bakışlarıma doluyor." Hayat bir yaz günü, papaz evinin çimenleri üzerinde, ortalıkta kaynaşan arılarla, Tanrı'nın iyiliğine tanıklık eden böceklerle birlikte geçirilen çay saatiydi. *İyi* hayat, *mutlu*du, çünkü bütün varlıklar çevreleriyle uyum içindeydi. İnsanlar da dahil hayvanlar, ilahi atölyeden çıkmış karmaşık mekanizmalardı, dünyadaki yerlerine de zarif bir biçimde uyuyorlardı. Tasarlandıkları çok belliydi, bu yüzden de bir Tasarımcı olması gerekiyordu. Paley'ye göre Tanrı'nın varlığına dair bu kadar mantıklı bir kanıt, insanların vahiy işaretleri araştırmalarını ve yurttaşlık vazifelerini yerine getirmelerini sağlayacaktı.

Darwin'e göre bu, dünyayı görmenin farklı bir biçimiydi. Edinburg'da bununla dalga geçildiğini bile duymuştu. Büyükbabasının hayatla ilgili teorisine de uymuyordu. Paley'ye göre ölü atomların kendilerine

içkin bir zekâsı, içkin bir canlılıkları yoktu, Erasmus ile Dr. Grant'ın öğretmiş olduğunun tersine, hayvan maddesi de bu nitelikleri taşııyordu. Fakat bu durumda Erasmus'un teorisi "ateizme denk düşüyordu," çünkü canlı bedenleri planlayıp inşa eden "zeki, tasarlayıcı bir zihni" bir kenara bırakıyordu.¹³ Oysa Tanrı dünyayı tek başına yaratıyor, onu hayatla donatıyor, her şeyin düzgün bir biçimde akmasını sağlıyordu.

Darwin buna onay vererek başını sallıyordu. Paley ile büyükbabası kökten farklı görüşlere sahiplerdi, tıpkı Henslow ile Grant gibi. Paley yaşlı Erasmus'un bilimini Cambridgeli bir beyefendinin gözünde haklı çıkaracak bir kanıt göremiyordu. Peki ne tür "kanıtlar," "olgular" ve "doğa yasaları" kabul edilebilirdi ve bunlar nasıl tesis edilecekti? Darwin bu konuyu, Uranüs'ün kâşifi Sir William Herschel'in oğlu, bilimin duayeni, astronom ve fizikçi Sir John Herschel'in kaleme aldığı yeni, sıkı bir kitaptan hatmetmeye başladı. O yıl Sir John'un yılıydı: Whigler tarafından şövalye ilan edilmişti ve kendisinin *Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy* diye tumturaklı bir başlık attığı kitabı baskıdan yeni çıkmıştı. Kitap Darwin'i ateşledi. Darwin, bilimsel açıklamanın sınırsız bir ölçüğe sahip olduğunu, bilimin her dalının hızla ilerlediğini fark etmişti. Darwin'in altını çizdiği bir paragrafta, Herschel'in görüşü tekrarlanıyordu: "O halde, geçmiş kuşakların edindiği bilgilerin üstüne çıkan güçlü zihinlerin gayretinden beklemeyeceğimiz, yolunu gözlemeyebileceğimiz ne olabilir ki?" Tek sınır gökyüzüydü. Darwin gözlerini kapadı, bilime karşı "içini yakan bir heves" duyuyordu.¹⁴

Henslow'un canıgönülden onayladığı başka bir kitap daha ödünç aldı. Darwin, Alexander von Humboldt'un *Personal Narrative*'ini daha önce bir kere eline almış, aldığı gibi de bırakmıştı. Yüzyıl başında Güney Amerika'ya yapılmış bir seyahatin anlatıldığı 3754 sayfalık yedi ciltlik bir kitabı okumak cesaret istiyordu. Bu sefer cesaretini topladı. Henslow, "pek bilinmeyen bölgeleri incelemek, yeni türler bularak bilimi zenginleştirmek" için dünyayı dolaşmaya heveslendiğini, ama bunu gerçekleştiremediğini Darwin'e açmıştı. Yıllarca Afrika'ya gitme özlemiyle yaşamış, bu ihtimal gözden kaybolduğunda "bunalıp keyifsizliğe gömülmüştü." Şimdi böyle bir şey söz konusu bile değildi, mezuniyet sonrasında jeoloji çalışmaları yaptığı Wight Adası ile Man Adası'nda geçirdiği günlerin hatıralarına razı olmuştu.¹⁵ Fakat Darwin'i durduracak bir şey yoktu. Belki de gözde öğrencisi araştırma yapacak uygun bir ada bulabilirdi. Hâlâ genç ve özgür-

dü, ilerde bu şansı kaçırdığına pişman olabilirdi. İlahiyat kitaplarını da yanında götürebilirdi.

Darwin'in ihtiyaç duyduğu teşvik buydu. Hâlâ Herschel'in etkisi altında, Humboldt'u yalayıp yuttu ve bütün parçalar yerli yerine oturmaya başladı. Tropik manzaralar uzun zamandır onu büyüliyordu; Edinburg'da özgür bırakılmış o köleyle yaptığı bütün o sohbetler, Fitzwilliam Müzesi'nde gördüğü, gezginlere ait ince baskı işleri. Humboldt'un engebeli volkanik ovaları zengin bir bitki örtüsüyle kaplı Kanarya Adaları'ndaki Tenerife'ye dair anlattıkları büyüleyiciydi. Neden oraya gitmesindi ki? Henslow'u da götürürdü; Kanarya Adaları onun için Afrika'dan sonraki en iyi seçenek olurdu, aslında adalar Afrika sahilinin hemen açığında uzanıyordu. Botanik hazineleri bir yana, Tanrı'nın dünyasına nasıl bir pencere açardı kim bilir? Darwin, Henslow'un gezilerinden birinde ağını attı. Ekibin iştahını kabartmak için onlara Humboldt'tan uzun pasajlar okudu. Tenerife'nin "kumlu, göz kamaştırıcı ovalarında," "kasvetli, sessiz ormanlarında" bulacakları yeni türleri bir düşünseydi ya. "Büyük Ejder ağacını" görecekler, volkanik zirvelere tırmanacaklar ve...

Aldığı cevap karışık oldu. Yalnızca Henslow ile üç kişi daha ilgilendi. Ama bu Charles için yeterliydi. Paskalya'da babasının fikrini sormak için Shrewsbury'ye koştu. Gezi bir yıl daha bekleyecek ve yalnızca bir ay sürecekti. Ucuz olmayacaktı, ama zaten Cambridge de ucuz değildi. Doktor borçlarını ödemesi için Charles'a 200 sterlinlik bir banknot verirken bunun gayet iyi farkındaydı, onunla birlikte seyahat masraflarını fatura etmesine de izin vermişti. Her şey gitmesini söyler gibiydi.¹⁶

Darwin'i hiçbir şey durduramazdı. Fanny'den gelen sırtık bir not bile. "Sana bu kadar dert olduğum için kendimden utanıyorum," diye yazmış, Shrewsbury'den, ressamların kullandığı boyalarla "küçük fırçalardan yarım düzine" alıp Woodhouse'a getirmesini rica etmişti, "damak zevkine uygun, insanın ağzını sulandıran bir kitap" getirmeyi de unutmamalıydı. Charles razı oldu ve Woodhouse'u uçarcasına ziyaret etti. Fanny'nin istediği bir portreyse, bir portre alacaktı, ama onun başka acil işleri vardı. Erasmus Londra'da onu bekliyordu.

Charles, 15 Nisan'a denk düşen hafta sonunda geldiğinde, başkentte gerilim yüksekti. Earl Grey, parlamentodaki koltuklarının Londra ile sanayi şehirleri arasındaki dağılımını yeniden düzenlemeyi, orta sınıfın oy hakkını artırmayı amaçlayan büyük Reform Yasası'nı altı hafta önce sun-

muştı. Whigler geniş tabanlı reform hareketini dizginleyip yönetmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Carlile 200 sterlin para cezasına çarptırılmıştı ve isyan eden tarım işçilerini destekleyen yazılarından ötürü ayaklanma kıskırtıcısı, iftiracı suçlamasıyla hüküm giydiği iki yıllık hapis cezasını çekiyordu. *The Times* bu hikâyeye doluydu; Taylor da ancak önceki pazartesi günü yakalanabilmiş, Paskalya'da verdiği iki vaazda dine küfrettiği gerekçesiyle sorguya çekilmişti. Zanaatkârların isyanının merkezi olan Rotunda bitkin düşmüştü. Ama Reform Yasası'nın da başı aynı ölçüde beladaymış gibi görünüyordu. Yasa maddeleri, Torylerin muhalefetini üzerine çekmişti. Sonuç belirsiz olduğundan, Toryler tam bir hezeyan halindeydiler.

Yasanın ikinci okuması sırasında, Darwin ile Wedgwoodlardan destekçiler koltuklarında hop oturup hop kalkıyorlardı. Hatta Sir James Mackintosh'un kızı Fanny (Hensleigh Wedgwood'la daha yeni nişanlanmıştı) sonuçları ilk elden almak için Avam Kamarası'na gitmişti. Yasa kıl payıyla geçti, ama Tory şahinler komisyon aşamasında bu durumu bozacaklardı. Herkes, yasanın ve Grey'in başbakanlığının ya birlikte çıkacağını ya da birlikte düşeceğini biliyordu. Bu yüzden de Grey kararı Kral'a bıraktı. Zor bir tercihti: Kral ya parlamentoyu lağvedip bir genel seçimin önünü açacak, böylece seçimde yasayı geçirecek sayıda reformcunun parlamentoya girmesini sağlayacaktı ya da hükümetin istifasını kabul edecek, yasayı gözden çıkaracak ve bir devrimle karşı karşıya kalacaktı.¹⁷

Çetin, heyecan verici bir ikilemdi; Londra sabırsızlık içindeydi. Değişim dalgası yükselmışti, genel bir seçim Toryleri ezip geçecekti. Duman ve is tabakasının altında insanlar nefeslerini tutmuş bekliyorlardı.

Charles Erasmus'ta kaldı ve son haberlerle beslendi. Erasmus bir büyük şehir adamıydı, şahsen değilse bile düşüncesinde, Paris'ten ya da başka bir Avrupa şehriden çok uzakta değildi. Siyasiydi, kulağı delikti, ama bütün bunlara rağmen kardeşini, içinde buldukları anın ağırlığıyla etkilemeyi başaramadı. Charles *düşüncelerinde* Kanarya Adaları'ndaydı, hummalı Londra'ya yaptığı bu ziyareti de "çok yorucu" bulmuştu. Alışılmamış bir duyarlılıkla, "Sanırım Erasmus için de aynı şey geçerli," gözleminde bulunmuştu. "Doğa tarihinin insanları bencilleştirdiğini düşünmeye başladım." İçi dışı geziyle doluydu, "aklı Tropikler'de geziyordu," "o kadar büyük bir heves duyuyordu ki yerinde zor duruyordu." Sefer düzenleyen gemi şirketleriyle görüşmesi, bilet fiyatlarını karşılaştırması, bir komisyoncuya danış-

ması gerekiyordu. Eras kendi bildikleriyle yararlı olmuştu, öğrenilmesi gereken dilin İtalyanca değil, İspanyolca olduğu tavsiyesinde bulunmuştu. Mola verip bir “antik müzik” konserine gitmişlerdi, ama Charles asıl Regent’s Park’taki Zooloji Bahçeleri’ni sevmişti. Paleyci bir üslupla, “Hayvanların mutlu, insanların neşeli görüldüğü sıcak bir gün her şey daha bir keyifli,” diye döktürmüştü. Bütün bunlar ona Tropikler’i hatırlatıyordu.

Ertesi hafta, ayrılmaya hazırlandığı sırada, kriz, görmezden gelinemecek bir hal almıştı. IV. William büyük azaplar çekerek parlamentoyu lağvetmeye karar vermişti. Ayın 22’sine denk gelen cuma günü, Kral başkentten Westminster’a doğru giderken sokaklar neşeli kalabalıklarla dolup taşıyordu. Kral’ın niyetini duyuran toplar atılıyor, insanlar haykırışlarıyla kararı onaylıyorlardı. O gece kent “her yerde yanan ışıklarla” aydınlandı, ülke çapında reform partileri düzenlendi. Charles koleje döndüğünde, ülke de uçurumun eşiğinden dönmüştü. Charles’in salı günü yapılacak mezuniyet töreninde Otuz Dokuz Şart’ı kabul etmesine epey vakit vardı.¹⁸

Cambridge de seçim hummasına yakalanmıştı. Bir seçimin yapılmadan bu kadar kısa süre önce duyurulduğunu bilen yoktu, parlamentonun lağvından on beş gün sonra seçim yapılacaktı. Üniversite iki vekille temsil ediliyordu, şehirden temsilci yoktu. Kolejli Toryler, Wellington’ın Maliye Bakanı ile Robert Peel’in kardeşini aday göstermişlerdi. Onların karşısında genç Cavendish ile Dışişleri Bakanı Palmerston yer alıyordu. Öğretim üyeleri de işe girişti; Sedgwick, Whewell ve Peacock Whigleri destekliyordu. Öğrenciler de işe koyuldu. Duygular kabarmıştı. Rektör yardımcısı, Torylerin seçim arifesinde Red Lion Inn’de düzenleyeceği bir toplantıyı yasaklamış, katılan öğrenciler hakkında üniversitenin disiplin kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle “işlemler başlatılacağı” uyarısında bulunmuştu. Darwin de “şehirde dolaşıp dedikodu yapıyor,” Whigler lehine birkaç kelime sarf etmekten memnuniyet duyuyordu. (Yatılı öğrenci olduğundan fiilen oy kullanma hakkı yoktu.) Ama onun kanını kaynatan başka şeyler vardı. Tenerife planlarını Henslow’la tartışmaya can atıyor, “Henslow Lord Palmerston’un sağ kolu olduğu, bu yüzden yürüyüşlere ayıracak vakti olmadığı” için homurdanıyordu. Bu yüzden de başka arkadaşlarını “Kanarya Adaları planları”yla bombardımana tuttu. Tory adayların ikisinin de seçimi kazanmasının ardından Charles, “Çoğu Kanarya Adaları’nda olmamı dilemiştir, tropikal manzaralardan bahsederek başlarına öyle bir musallat oldum ki,” diye kıkırdamıştı.

O sıralarda en azından zihninde, demir almaya takılmıştı. “Mr. Darwin’in yeteneklerinin mi yoksa samimiyetinin mi takdire değer olduğu”na karar veremeyen arkadaşı Herbert ona “muhteşem bir hediye... bir mikroskop” vermişti. Darwin, Fox’a yüz vermemiş, uzun zamandır yapması gereken bir ziyareti görünürde mali sebeplerden, ama aslında Henslow’un dersleri ve “gezi planı” yüzünden ertelemişti. Geziyle ilgili olarak “bir kaplan gibi” çalışmaya başlamıştı, özellikle de İspanyolca ve jeoloji çalışıyordu. “Jeolojiyi ne kadar ilginç buluyorsam, İspanyolca da bana o kadar aptalca geliyor,” diye açıklamıştı. Henslow, Darwin’in bir ada gezintisinde jeolojik becerilere ihtiyaç duyacağını biliyordu. Charles, Henslow’un kendisini bu konuda “çok çalıştıracığına” söz verdiğini söylüyordu.¹⁹ Fakat Henslow’un düşündüğü daha basit bir çözüm vardı: Onu jeoloji profesörü Adam Sedgwick’le tanıştırmak.

Charles ile Sedgwick daha önce tanışmışlardı. Sedgwick gösterişli kıyafetler içinde Charles’in olgunluk yeminini yönetmişti. Henslow’un cuma akşamları verdiği partilerde de ara sıra karşılaşırlardı. Sedgwick bir lisans öğrencisi olarak Darwin’in sicilini de biliyordu. Bir zamanlar içkiciliğiyle, açık hava sporlarına düşkünlüğüyle “aylak bir adam” olmaya yazgılı olan Darwin, artık gayet iyi istiflenmiş bir dolabı olan, seyahat etme arzusuyla yanıp tutuşan acemi bir doğabilimciydi. Henslow, Sedgwick’e böyle söylemişti. Darwin’in ihtiyacı olan şey jeoloji eğitimiydi, hem de hızlı bir eğitim. Böyle bir eğitim onun doğa tarihine ilgisini koruyacak ve onu Tenerife’ye yapacağı geziye hazırlayacaktı. Darwin’in yaşlarındayken Henslow’un ondan aldığı eğitime nasıl karşılık verdiğini hatırlayan Sedgwick kabul etti. Aslına bakılırsa Wight Adası’nda birlikte yaptıkları araştırma gezisinin ikisini de harekete geçiren büyük bir etkisi olmuştu. O sıralarda Sedgwick’in yine böyle bir ilaca ihtiyacı vardı. Genel seçimlerden bitip düşmüş bir halde, stratigrafi çalışmalarında yeni bir aşamaya geçmek üzereydi. Genç bir adamın şevki ona iyi gelecekti. Darwin derslerine katılabilecek ve yazın yapacağı jeoloji gezisinde de ona eşlik edecekti.

Henslow, disiplin görevlisi ve din adamı arkadaşının, en kıymetli öğrencisini en iyi biçimde gözeticeğini bilerek Sedgwick’le Darwin’i resmen tanıştırdı. Sedgwick gerçekten de Henslow’un en eski ve en yakın arkadaşlarından biriydi; din, siyaset, ahlak konusunda aynı zihniyetteydiler. Genç bir adamı araziye çıkaracak, hakikat yollarında onu güdüp ona rehberlik edecek daha iyi bir hoca bulunamazdı.

O bahar Sedgwick'ten aldığı dersler Darwin'i ateşledi. Sedgwick'in dersleri, Edinburg'da Jameson'ın verdiği, onun nefretini kazanmış derslerle karşılaştırılamayacak kadar iyiydi. Sedgwick ona Humboldt, Herschel ve Paley'yi hatırlatıyordu; hepsi onda toplanmıştı. Hepsi de Tanrı'nın dünyasına yeni pencereler açmışlar, yaratılışın azametini gözler önüne sermişlerdi. Darwin hayret içindeydi: "Sedgwick'in ne kadar muazzam bir eli var, Zaman Bankası'ndan büyük çekler çekiyor!" Mekâna gelince, profesör, yerkürenin daha ne kadar büyük bir kısmının keşfedilmeyi beklediğini ortaya koyuyordu. Darwin, "Dünyamızın yapısı hakkında bildiklerimizin, ihtiyar bir horozun köşesini tırtıkladığı yüz dönümlük bir tarla hakkında bildiklerinden pek farklı olmaması beni çarpıyor," diye düşünüyordu.

Cehaletinden gözü yılmayan Darwin, her zaman olduğu gibi çevresini memnun etmeye ve başı çekmeye can atıyordu. Sedgwick, yöredeki bir tebeşir tepesinden akan, ince sürgünler üzerinde hassas bir kabuk gibi kireçtaşı bırakan bir su kaynağından bahsettiğinde, Darwin atını sürüp o kaynağı buldu ve koca bir çalığı sürükleyip geldi. Sonra çalığı düzgün bir görünüm verdi, beyaza bürünmüş olağanüstü bir bahar dalıydı; o kadar zarifti ki Sedgwick bunu sınıfta sergiledi; ardından diğer öğrenciler de Darwin'i izlediler ve kısa süre içinde beyaz kabuklu dallar üniversitenin her yerinde odaları süslemeye başladı.²⁰

O yaz, daha ciddi saha çalışmalarına sahne olacaktı. Darwin haziranda Cambridge'ten ayrılıp Londra'ya gitti ve burada ilk jeoloji aygıtını aldı; eğimli kaya tabakalarının açısını ölçmeye yarayan bir klinometreydi bu. Eve geldiğinde derhal kullanmaya başladı: yatak odasındaki "bütün masaları, akla gelebilecek her yönde" topluyor, sonra "bir jeologun yapacağı gibi" açılarını ölçüyordu. Shropshire'ın haritasını çıkarmayı denemek üzere kırlara bile açıldı. Çılgınca tahminler yürütüyor, kendini, tırtıkladığı köşeyi tarlanın tamamı sayan "ihtiyar horoz" gibi hissediyordu. Gençliğin getirdiği aşırılıktı bu, ama o sıralarda hipotezler ucuzdu, onunkiler de "o kadar güçlüydü ki," "sanırım bir günlüğüne bile olsa uygulanmaya konsalar, dünyanın sonu gelirdi," diye anlatıyordu Henslow'a.

Aklı da Tenerife hayalleriyle, Daedalus misali uçup gidiyordu. Henslow'un "Kanarya Adaları ateşi" sönmeye yüz tutmuştu. Henslow, eşinin sağ salim doğum yapması sonrasında kendini yeni sorumluluklar üstlenmiş bir halde bulmuştu. Darwin Fox'a, yol arkadaşı olması "en muhte-

mel insanın,” ilk şevke gelenlerin sonuncusu, Henslow’un kuşağından bir kolej hocası, Marmaduke Ramsay olduğunu söylemişti. Darwin, Ramsay’i planları hakkında bilgilendirmeyi sürdürüyor, bu arada da “Humboldt’u tekrar tekrar okuyordu.” “Büyük Ejder ağacı” onu büyülüyordu, volkanik tepeler, tropikal ormanlar da öyle.²¹ Hayalleri, dünyayı sarsan spekülasyonlar eşliğinde 4 Ağustos’a dek sürüp gitti, ama o gün birden askıya alındı. Sedgwick iki tekerlekli arabasıyla, tepeden tırnağa aletler ve tırmanma gereçleriyle donanmış bir halde, Kuzey Galler’e çıkmaya hazır, Mount’ta boy göstermişti.

Profesöre göre bu uzun zamandır gerçekleştirilmeyi bekleyen bir geziydi. Galler jeolojik açıdan çok önemli bir bölge haline geliyordu. Sedgwick, Kuzey İngiltere’deki en eski kayaları birbirinden ayırma konusunda zorluklarla karşılaşmıştı. Kayıp katmanlar varmış gibi görünüyordu, bazı sayfalar kitaptan yırtılmış gibiydi. Sedgwick bunlara eşdeğer katmanların engeli Gal dağlarında bulunabileceğini tahmin ediyordu. Yaşlı Kızıl Kumtaşı’nın altında kalan, içinde fosiller bulunan o eski kayaları bulabilirse, jeoloji kitabının giriş sayfalarını da yerli yerine koyabilecek, hayatın tarihinin en başından okunmasını sağlayabilecekti. Bu topraklar, haritasını çıkarmakta Henslow’un ona birkaç yıl önce yardım etmiş olabileceği topraklardı, şimdi kim Henslow’un gözde öğrencisinden daha fazla yardımcı olabilirdi ki?

Sedgwick o hafta Cambridge’ten kırlara açılıp çekicini vura vura ilerlemiş, yolda karşısına çıkan uygun kayaları çente çente Galler işgaline hazırlanmıştı. Shrewsbury’ye geldiğinde yorgun ve sinirliydi, ertesi gün de Darwin’le birlikte kuzeye, tehditkâr bir göğün altında, Clwyd Vadisi’ne doğru yola koyuldular. Yolda bir fırtına patlak verdi, sıırıslıkam oldular. Sedgwick, Şeytan’ın olgusal araştırmalara her fırsatta burnunu sokacağıının bilinciyle, “Tam Hava Prensi’nin istediği gibi, az kalsın boğuluyordum,” diyerek, çektikleri sefaleti alaya almıştı.²²

Darwin, Sedgwick’in yerinde verdiği derslerde gerçek jeolojiiyi öğrendi, kitapların asla aktaramayacağı beceriler kazandı. Klinometre yararlı olmuş, Sedgwick Darwin’in yaptığı ölçümlerin doğruluğunu kontrol etmişti. Darwin bir haftadan kısa bir süre içinde numuneleri nasıl tanımlayacağını, kaya tabakalarını nasıl yorumlayacağını, gözlemlerinden nasıl genellemelere ulaşacağını öğrendi. Jeoloji pratiği konusunda aldığı en iyi hızlı kurstu, Darwin de hiçbir numarayı kaçırmıyor, bir taraftan yağ ya-

karken, diğer yandan entelektüel kaslarını geliştiriyordu. Sedgwick onu kendi başına kaya örnekleri toplamaya, tabakalanmayı kontrol etmeye gönderdi. Tekrar buluştuklarında, Darwin Clwyd Vadisi'nde Yaşlı Kızıl Kumtaşı'na hiç rastlamadığını bildirdi. Bu durum ulusal jeoloji haritasına ters düşüyordu; Sedgwick'in bu bulgunun açılımları hakkındaki tartışması sonrasında kendisiyle "büyük bir gurur duydu."

Tepelerden ayrılıp sahile doğru yola çıkmadan önce, Darwin jeoloji sevdiğine düşmüş bulunuyordu. İkili, Elwy Nehri kıyısında, St. Asaph üzerindeki kireçtaşı mağaralarda, çamura gömülmüş memeli kemikleri buldu; kemikler yağmurlardan sonra kolayca çıkarılıyordu. Toprak sahibinin koleksiyonunda, bu mağaralardan çıkarılmış bir gergedan dişi bulunuyordu. Kayıp faunaya dair şaşırtıcı bir kanıtı bu, gergedanların Galler kırlarında dolaştığı devirlerden kalma bir kanıt. Bunun Darwin üzerinde büyük bir etkisi oldu. Britanya'da bu tür keşifler yapılabiliyorsa kim bilir dışarıda onu neler bekliyordu?²³

Kuzey Galler sahilinde Bangor'a vardılar, burada 19 kilometre içerde kalan Capel Curig'e doğru dik bir tırmanışa geçtiler, fosil arayışları boşa çıktı. Darwin yolda ilk kez, Peder Sedgwick'in ağzından küfürlü sözler çıktığını işitti. Lafını sakınmayan bu Yorkshireli, bir gece önce konakladıkları handaki "lanet olası" garsonun, altı penilik bahşişi oda hizmetçisine vermediğinden emindi. Arabayı geri döndürüp yola koyuldu, kararlıydı, adalet yerini bulacaktı. Darwin ona karşı çıkıp garsonu hangi gerekçeye dayanarak hırsızlıkla suçlayacağını sordu. Sedgwick'in hiçbir gerekçesi yoktu, garsonun "kötü görünümlü biri" olması dışında. Darwin'in, insan karakteri hakkındaki yargıları konusunda eski disiplin görevlisine duyduğu inanç sarsılmıştı. Temkinli bir tavırla –yüksek bir otoriteyi sorguluyordu çünkü– bunun bir insanı adi bir suçla zan altında bırakmak için yeterli bir gerekçe olmadığını söyledi. Bu fikir yavaş yavaş yerine ulaştı ve Sedgwick sonunda homurdanıp söylenecek yine yön değiştirdi.

Darwin Capel Curig'de, kendinden hiç olmadığı kadar emin, Sedgwick'ten ayrılıp tek başına yola çıktı. Bir haritası, bir pusulası ve kendisiyle ilgili düşünceleri vardı. Yeni kazandığı jeoloji becerileriyle bütün ihtiyacı olanlar da bunlardı. Sedgwick'e kendi başına neler yapabileceğini gösterecekti. Yolu güneybatıya doğru dönüyor, "tuhaf ve vahşi bazı yerlerden" geçiyordu. 48 kilometre ötedeyseniz Barmouth uzanıyordu. Tuttuğu yöne doğru gitmiyorsa daha önce geçilmiş yollara girmekten kaçınarak tepelerden geçen düz

bir yolu izledi. Yolunun üzerindeki kaya tabakalarını tanımladı, özgürlüğünün tadını çıkardı ve gönlünce geçirdiği bir on beş günü, sonunda Glü-toncu eski arkadaşlarına kavuşarak tamamladı.

Sırada av kuşları bulunuyordu. Jeoloji bile onu Jos Dayılardaki hakkını vurmaktan alıkoyamazdı. Av mevsiminin başlamasına birkaç gün kala, Barmouth'tan ayrılmaya hazırlanırken bir haber geldi: Ramsay ölmüştü. Haber bir anda içine işledi, işlediğinde de altı aydır ince ince yaptığı planlar tuzla buz olma noktasına geldi. Yol arkadaşı gitmişti, "Kanarya planı" suya düşmüştü. Ramsay çok gençti, daha kırk yaşında bile değildi. Darwin "onun artık olmadığına" inanamıyor, kendi kendini çimdikliyordu; Shrewsbury'ye döndü. Gezi artık onun eline bakıyordu; tabii tek başına girişmeye cüret ederse.

Shrewsbury'ye 29 Ağustos Pazartesi akşamı geldiğinde, kendisini bekleyen "Londra" damgalı şişkin bir zarf buldu. Seyahat yorgunu, düşünmeden yaptığı hareketlerle zarfı açtı ve Henslow'la Peacock'un mektuplarını gördü.²⁴ Bu kez kötü haber değildi; çok çok daha ötesindeydi. Sersemlemiş bir halde, nefesi kesilerek okudu. Dünyayı dolaşacağı bir seyahate çıkması öneriliyordu.

1831 - 1836

8. Bölüm

Nihayet Çıktım

Saat geç olmuş, vücudu yorgun düşmüştü ama Charles bu teklife atıldı. Henslow açık konuşmuştu: “Aradıkları adam sensin.” Amiraller iki yıl sürecek Güney Amerika sahilleri araştırmasında Kaptan Robert Fitz-Roy’a eşlik edecek birini arıyorlardı. Daha yirmi altı yaşında olan Fitz-Roy genç bir yol arkadaşı istiyordu; komuta etmenin yalnızlığını hafifletecek iyi yetişmiş bir “centilmen,” kaptanın sofrasını paylaşacak biri. Doğabilimci olursa daha da iyiydi, çünkü görülmemiş fırsatlarla karşılaşacaklardı. Gemi, “bilimsel amaçlı” araçlarla donatılmıştı, Henslow, “hevesi ve ruhu olan” bir adamın harikalar yaratabileceğini söyleyerek onu şevke getirmeye çalışıyordu. Charles “*tamamına ermiş* bir doğabilimci” olmayabilirdi, ama “bir sürü kitap” götürmesinin faydası olurdu, açık tercihleri oydu.

Öyleydi de. Bilimsel olarak iyi vasıflara sahipti, sosyal vasıflarıysa mükemmeldi. Şansa bakın ki Jameson’ın Edinburg’da verdiği dersler, sömürgelere gidecek gezginlerin işine yarayacak şekilde hazırlanmıştı. Charles mineralleri tanımlamayı, kaya katmanlarını ayırmayı öğrenmiş, Sedgwick de bu konuya ilgisini ateşlemişti. Grant, denizlerde aşağı düzeydeki hayat hakkında Britanya’da alabileceği en iyi eğitimi vermişti. Darwin, Lamarck’ın sistematüğini ve son çıkan böcek tanımlama rehberlerini iyice öğrenmişti. Deneyim bakımından eksiklerini, şevkiyle kapatıyordu. Vurabiliyor, deri yüzebiliyor, doldurabiliyordu; Henslow da botanik konusunda bir temel kazandırarak aldığı bu eğitimin üzerine kaymak sürmüştü. Henslow onun “toplama, gözlemlene ve not alma konusunda güçlü vasıflara sahip olduğunu” söylüyordu, önemli olan da zaten buydu.

Hayatında bir kez karşısına çıkabilecek bir fırsattı bu; Kilise bekleyebilirdi. Peacock’un mektubuna bakılırsa, “bu görev kesinlikle onu bekliyordu” ve Peacock seyahatten sorumlu Amirallik hidrografi (sahil haritacısı), arkadaşı Kaptan Francis Beaufort adına konuşuyordu. Kanarya

Adaları planı her halükârda tehlikedeydi, belki de her zaman biraz balon olmuştu. Bu seyahatse gerçektir, buradaydı, şimdiydi. Gemi bir ay içinde denize açılacaktı.¹ Charles kız kardeşlerine teklifi kabul edeceğini çitlatmıştı. Tek yapması gereken babasını ikna etmektir. Kendisini zorla yatağa sürükledi, olacaklara dair öngörülerini midesini bulandırıyor.

Ertesi sabah, 30 Ağustos 1831’de kız kardeşleri Doktor’u bilgilendirdi. Doktor insafsız bir patlamayla reddetti; ne Henslow’un ne Peacock’un onay vermiş olması kılını kıpırdatabilirdi. Bu mesele, oğlunun amaçsızca kendini eğlendirmekle meşgul olduğunu gösteren yeni bir kanıttı. Seyahat yararsız, tehlikeli bir ayartıcı olacaktı. Denizcilerin yanında geçireceği yersiz yurtsuz yıllar Charles’ta bir iz bırakacak, onu bozup Kilise’ye uygun olmaktan çıkaracaktı. Mesleki bakımdan şansını da bir kez daha mahvedecekti. Hem neden seyahate yalnızca birkaç hafta kalmışken bir doğabilimci aranıyor? Gemide, seyahatte ya da FitzRoy’da bir sorun olmaydı. Hayır, bu plan tamamıyla bir düşüncesizlik eseri gibi görünüyordu; Susan, Caroline ve Catherine de aynı fikirdeydi.

Amirallik (Deniz Kuvvetleri Bakanlığı) faturayı üstleniyor olsaydı, Charles Doktor’un görüşlerini duymazdan gelebilirdi. Ama babasına itaatsizlik ettiği düşüncesi kendisini “rahatsız” hissetmesine yol açıyordu. İçinde bir üzüntüyle teklifi geri çevirdi, sonra da hayal kırıklığının acısını av kuşlarından çıkarmak üzere ağustosun son günü Maer’e gitti. Yanında Doktor’dan Jos Dayı’ya yazılmış mühürlü bir mektup vardı; Jos Dayı da “bağsaksaklarından gelen kahverengimsi sarı dışkı” yüzünden rahatsızdı. Mektupta Jos Dayı’ya durumu için “terebentin hapı” salık veriliyor, sonra Charles’ın durumundan laf açılıyordu. Doktor önerilen şu “keşif seyahati”nin bir kandırmaca olduğunu söylüyor ama, “Benden farklı düşünüyorsan, senin tavsiyelerine uymasını isterim,” diye ekliyordu. Bu beklenmedik bir gelişmeydi, Charles’ın ümitleri canlandı. Jos Dayı’nın seyahati desteklediği anlaşıldı, eşi Bessy Teyze ve kuzenleri de onunla hemfikirdi. Hepsi de halini anlıyordu, özellikle de Hensleigh: Gitmesi gerekiyordu.

Babası şimdi kulak verecekti; Jos’un yargılarına, onun sanayici hislerine hep güvenmişti. Sinirleri gerilmiş Charles o gece oturup dayısıyla birlikte bir cevap mektubu kaleme aldı. Bu satırlar Doktor’un herkesten daha rahatsız hissetmesine yol açabilirdi, ama ikinci bir görüş isteyen o olmuştu. Bir dünya seyahati çok tehlikeli ve pahalı olmasının ötesinde, Charles için dünyanın en iyi şeyi olacaktı. Jos böyle bir seyahatin Charles’ın

karakterini şekillendireceğini, onu pekâlâ bir mesleğe hazırlayabileceğini savunuyordu; ne de olsa, “Doğa Tarihi bir din adamına çok uygun düşünüyordu.” Ya da Charles’ın bir rahip adayından çok, “merakları artmış bir adam” olduğu düşünülürse bu seyahat “insanları ve şeyleri” görmesi için altın değerinde bir fırsat olacaktı. Tek başına bu bile, seyahati çıkmaya değer kılıyordu. Seyahate çıkmak için geride kalmış tek aday olsa da olmasa da Amirallik ona gayet iyi bakacaktı; Jos, “ama buna sen ve Charles karar vermelisiniz,” diyerek mektubunu noktalyordu.

Charles kendi adına “tek bir iyilik” için yalvardı; “kararlı bir cevap, evet ya da hayır.” Sonra da uykusuz bir gece geçirdi. Bir o yana bir bu yana dönüp durdu, akli “sallanıp duran bir sarkaç” gibiydi; hoşgörülü dayısıyla ürkütücü babası arasında gidip geliyordu. Keşke onu Henslow’un gördüğü gibi görebiliyor olsalardı. Ertesi gün, 1 Eylül Perşembe günü, mektup sabah erkenden acele postayla Shrewsbury’ye gönderildi, Charles da ava gitti. O daha ilk kuşunu vurmadan, Jos Dayı’dan bir haber geldi: Bu mesele çok çok önemliydi, Mount’a kendilerinin gitmesi gerekiyordu. Ama buna gerek yoktu. Birkaç saat sonra Mount’a vardıklarında mektuplarının işe yaradığını gördüler. Doktor yelkenleri suya indirmişti. Profesörlerin görüşlerinin yapamadığını bir çömlekçinin görüşleri yapmış, Doktor etkilenmişti; Charles artık Amirallik’e ve FitzRoy’a emanet edilecekti. Doktor cömert bir tavırla, “Charles gücüm dahilinde her tür yardımı alacak,” diye şakiyordu.²

Çılgın bir koşuşturmaca başladı. Sevinçten kendinden geçmiş olan Charles, ayrılmış yerin çoktan dolmuş olabileceği endişesiyle Kaptan Beaufort’a bir kabul mektubu karaladı. Sonra bir çantaya birkaç parça giysi doldurdu, birkaç saat uyuyup sabah üçte Cambridge’e giden arabaya atladı. Kırardan geçen son 80 kilometreyi aşmak için at arabaları tutup gece yarısı Henslow’a ulaştı. Charles’ın aceleyle boy göstermesinin şaşkınlığını üstünden atmaya çalışan botanikçi, onu kısaca bilgilendirdi. Doğrusu, bu teklifin götürüldüğü ilk kişi o değildi. İhtiyarlar-ağı haftalardır vızıldıyordu: Jenyns rahiplik görevlerini gerekçe göstererek teklifi geri çevirmişti. Henslow da gitme fikriyle flört etmişti, ama eşi o kadar “üzgün görünmüştü” ki vazgeçmişti. Sonra ikisi de, ne evli ne de rahipliğe atanmış olan Darwin’i aday göstermişlerdi.

Charles tam “iyi talihi”nin tadını çıkarmaya başlamıştı ki, FitzRoy’dan nazik bir mektup aldı. Maalesef Peacock teklifi yanlıştır sunmuş-

tu. Kaptan bu yer için önceden bir arkadaşına söz vermişti, fakat bu durum değişirse ilk hak sahibi Charles olacaktı. FitzRoy kimse için uygunsuz bir durum yaratmamış olmayı umuyordu.

Charles yıkıldı. “Şahane, zorlu bir hafta” geçirmiş, duygusal bir kargaşa yaşamıştı, ama belli ki hepsi boşunaydı. O gece yine rahatsız uyudu, pazartesi sabahı da kalkar kalkmaz Londra’ya gitti. Teklifin yenilenebileceğini dikkate alarak planlar yapması gerekiyordu ve FitzRoy’a da söz vermiş olduğu bir randevusu vardı. Fakat artık seyahatten yana ümitli değildi. Samimi olmak gerekirse, o ve Henslow “seyahatten ümidi *tümüyle* kesmişti.”³

Londra’da bayram havası esiyordu, “denizci kral” IV. William’ın taç giyme töreninin üstünden üç gün geçmişti, ama Charles’ın yüzünden düşen bin parçaydı. Caddelerde dirsek darbeleriyle kendine yol açıp Whitehall’daki Amirallik binasına ulaştı, sonunda Beaufort’un bürosunda FitzRoy’la buluştu. FitzRoy zayıf ve esmerdi, ince yüz hatları, soylulara özgü bir kibri vardı. Baba tarafından üçüncü Grafton Dükü’nün torunuydu, anne tarafından da birinci Londonderry Markisi’nin; doğrudan II. Charles’ın soyundan geliyordu. Kesin ve açık bir dille, hemen sadede geldi. Arkadaşı teklifi biraz önce geri çevirmişti, daha beş dakika bile olmamıştı. Darwin hâlâ seyahatle ilgileniyor muydu?

İlgileniyor *muydu*? Charles yumruk yemiş gibi hissediyordu, fırtınanın ortasında kalmış bir rüzgârgülü gibiydi ama başını sallamayı becerdi. Pekâlâ, çok iyiydi. FitzRoy devam etti: Seyahat iki değil, yaklaşık üç yıl sürecekti; mutlaka dünyanın etrafını dolaşacaklar diye bir şey yoktu. Kamerası sıkışık olacaktı, akşam yemekleri de sade ve “şarapsız,” masraflarsa –toplamı 500 sterlini buluyordu– Amirallik tarafından üstlenilmeyecekti. Deniz tutması beklenebilirdi, Darwin istediği zaman İngiltere’ye dönmekte ya da “sağlıklı, güvenli, güzel bir ülkede” kalmakta serbest olacaktı. Fakat gemide kalırsa haftalar ya da aylar boyunca Kaptan’la aynı ortamda kapalı kalacaklardı, bu yüzden iyi anlaşmaları zorunluydu.

Bu konumun hangi gerekçeyle açıldığı giderek açıklık kazanıyordu: FitzRoy komuta gücünü zayıflatacağı için astlarıyla çok haşır neşir olamazdı, ama toplumdan tamamen kaçınmak da riskliydi. Yalnızlık ve yalıtılmışlık denizde korkunç derecede pahalıya patlayabilirdi. *Beagle*’ın eski kaptanı Pringles Stokes, Güney Amerika sahillerinde kendini vurmuştu. Fitz-

Roy da kendi kalıtsal birikiminden korkuyordu; 1822’de amcası Castle-reagh Vikontu, İçişleri Bakanlığı yaptığı sırada bir bunalım nöbeti geçirip boğazını kesmişti. FitzRoy bu yüzden bir sofrada bulmaya karar vermişti. Hali tavrı düzgün, zarif bir beyefendi olduğu sürece bir Whig bile idare ederdi. Genel seçimde Ipswich’ten Toryler adına adaylığını kopya başarısız olmuş FitzRoy, Darwinlerin siyasi görüşleriyle ilgili her şeyi biliyordu. (Muhtemelen, eğilip bükülmez bir Tory olarak, günahkâr Erasmus Darwin’in torununu da merak ediyordu.) “Gemiye, sevemeyeceği birini almak gibi bir korkusu” vardı. Açıkçası birbirlerini daha iyi tanımaları gerekiyordu, Charles’a da “henüz tam anlamıyla” karara varmaması tavsiyesinde bulundu.⁴

Charles yakınlarda kaldı. Erasmus şehir dışında olduğundan Spring Gardens’da, Amirallik binasının yakınlarında bir pansiyona yerleşti, taç giyme töreni için de bir gineye bir koltuk tuttu. Debdebe ve şaşaa onu eğlendirmişti, ama baskı altında tutulan kalabalıklar, onu, taç giyme törenlerinin kısa süre sonra maziye karışacağı kanaatine getirmişti. Charles, haftanın geri kalanında FitzRoy’un emrine amade oldu. Birlikte yemek yediler, FitzRoy’un iki tekerlekli arabasıyla ortalıkta dolanıp “bir şeyler sipariş ettiler.” Kaptanın müsrifliğinden “çok bilimsel” olsa da etkilenmişti. Kaptan kitaplara, barometrelere su gibi para akıtıyordu, ateşli silahlara da en az 400 sterlin dökmüştü. Charles, kendisinin de “pusulası olan 5 sterlinlik bir teleskopa” ve birkaç silaha ihtiyacı olacağını düşünmüştü. Vahşi hayat için 50 sterlinlik bir tüfek, “yerlileri sessiz tutmak için” de “bir-iki iyi tabanca” satın aldı. Whitley’ye “Şu lanet yamyamlarla epeyce savaşağız,” diye hava atmıştı. “Yamyam Adaları’nın Kralı’nı öldürmek bayağı büyük bir şey olsa gerek.”

Her şey “tam bir eğlenceydi,” Charles taç giymiş olan kendisiymiş gibi hissediyordu. “Bir Kral gibi mutluymuş” ve “Kaptan FitzRoy’a güveni” sınırlı tanııyordu. Ona “ilk görüşte” kanı kaynamış, neredeyse istemeden güven duymaya başlamıştı. FitzRoy onun “iyi kaptan ideali” olup çıkmıştı, iyiliği de Charles’ta sanki bu seyahati yapmak kaderinde varmış hissi uyandırmıştı; gerçi kız kardeşlerinden akıllı tam anlamıyla yatıncaya dek laf üretmekten kaçınmalarını istemişti. FitzRoy da gördüklerini ve duyduklarını beğenmiş gibi görünüyordu. Darwin hakkındaki korkuları temselsiz çıkmıştı; nihayetinde davranışlar ve yetiştirilme tarzı, parti ve aileyi aşırıyordu.⁵

Halledilmesi gereken birkaç şey kalmıştı. Beaufort, Darwin'e yapacağı koleksiyonları bir "kamu kurumu"na gitmeleri kaydıyla elden çıkarmakta serbest olacağını söylemişti. FitzRoy da "canı istediğinde, istediği yerde" gemiyi terk edebileceğini bir kere daha söylemişti. Darwin'in yolculuğun sonunu getirebilecek cesarete sahip olduğundan kuşkulanıyordu. FitzRoy fizyonomi bağımlısıydı, insanların karakterlerini yüzlerinden okudu, Darwin'in burnu da bir "enerji ve kararlılık eksikliğini" haber veriyordu. Ama şimdilik bu konuda bir eksiklik yoktu. Darwin ateşlenmişti, seyahatin bir dünya turu olacağını umuyordu. Dünyanın etrafını dolaşmak istiyordu, bu konuda Beaufort'un başının etini yemiş, ama başarısız olmuştu. Sonunda FitzRoy, Tory dostlarının kulağına bir şeyler fısıldamaya söz verdi. Darwin'e, "geminin eve istediği yoldan dönmesi emrini verebilecek" yüksek mevkilerdeki insanlarla "ilgisi olduğunu" söyledi; "hele ki bu Whig yönetimi sonsuza dek sürmeyecek olursa." Charles bu hikâyeyi evdekilere aktarırken, "Çok geçmeden Tory olacağım!" diye espri yapmıştı. Dünya turunun "kesinlik kazanmasına" ramak kalmıştı.⁶

Darwin geminin boyutlarını görmüş olsaydı, şevki de dizginlenmiş olabilirdi. FitzRoy sofradaşının, kendisine tahsis edilecek "santimetre-kareler" hakkında hiçbir fikri olmadığını biliyordu. Ayın 11'ine denk gelen pazar günü Darwin'i gemiyi görmek için Devonport'a götürdü; uzun yoldan. Londra'dan buharlı bir gemiyle ayrıldılar, Thames Nehri'nden aşağı inip Kent sahillerinden dönerek Manş Denizi'ne girdiler, Spithead'i geçip Plymouth Körfezi'nin emniyetli sularına vardılar. Üç gün süren bu yolculuk, FitzRoy'a Darwin'in denize dayanıklılığını ölçme şansı vermişti.

FitzRoy Darwin'i Amirallik'in verdiği görev hakkında da bilgilendirdi. Güney Amerika araştırması beş yıl önce başlamıştı. Kıta ticarete açtı, mamul mallar için kocaman bir pazar ve bir hammadde deposuydu. Zengin Britanyalılar ve bankacıları, doğmakta olan ulusal hükümetlere milyonlarca sterlin yatırmışlardı; şirketler kıtanın kaynaklarını sömürmek için sermayelerinin tümünü buraya aktarmışlardı. Bazı tahminlerin yanlış yargılara dayandığı anlaşılmıştı, şimdi bile gelecek belirsizdi. Kraliyet Donanması'nın işe karışmasının sebebi de buydu. Tüccarların İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden rakiplerini alt edebilmeleri için gemilerinin Güney Amerika limanlarına kolayca girebilmesi gerekiyordu. Adalar ve sahil şeritlerinin haritası çıkarılmalı, limanlar ve kanalların derinlik ölçümleri yapılmalıydı. Daha bir yıl önce tamamlanan ilk araştırmada çok şey başarılmıştı; FitzRoy da Stokes'un intiharının ardından birinci kaptanlı-

ği ele alarak araştırmanın son aşamalarını yönetmişti. Fakat haritaların kontrol edilip genişletilmesi, dalga ve hava durumunun eklenmesi gerekiyordu. FitzRoy, Beaufort'un geliştirdiği ölçeği kullanarak yerküre etrafındaki rüzgâr kuvvetlerini tespit edecek ilk kişi olacaktı. Patagonya ile Falkland Adaları'nın bazı kısımlarının da araştırılması gerekiyordu, kıtanın güney ucundaki Tierra del Fuego'da (Ateş Toprakları) bulunan ıssız kanallar labirentinin de.⁷ FitzRoy'un işi de bu olacaktı.

Fakat bu işe biraz tuhaf bir biçimde rast gelmişti, Charles nasıl olduğunu duymuştu. Bir önceki yaz Tierra del Fuego'da, adamlarının bir bölümü kıyıda kamp yaparlarken "bazı Fuegolular yaklaşmış, yerlilere özgü o el çabukluğu marifetiyle" teknelerini çalivermişlerdi. Gemisi yerlileri izlemişti ve suçluların aileleri "rehine olarak gemiye getirilmişti." Çoğu kaçmış, birkaçı serbest bırakılmış, biri de çıkan arbedede öldürülmüştü ("daha sonra incelenmek" üzere gereği gibi iskeleti çıkarılmıştı.) Nihayetinde FitzRoy hiçbiri de uygun bir biçimde kıyıya çıkarılamayacak olan iki erkek, bir oğlan ve bir kızı alkoymuştu. Böylece evanjelik bir deneye kalkışmaya karar vermişti: Yerlileri medenileştirecek, onlara "İngilizceyi, Hıristiyanlığın açık gerçeklerini ve sıradan aletlerin kullanımını öğretecek," sonra da onları misyoner olarak Tierra del Fuego'ya gönderecekti. Dört yerli onunla birlikte İngiltere'ye döndüler. Biri çiçek aşısından öldü. Geri kalanlar -27 yaşındaki York Minster, 15 yaşındaki Jemmy Button ve 10 yaşındaki Fuegia Basket- o yılı Kilise Misyoner Cemiyeti'nin dostlarıyla birlikte geçirdiler. Haziranda hâlâ onları ülkelerine geri gönderecek bir gemi bulamamış olan FitzRoy, Tierra del Fuego'ya doğru kendi cebinden açılma noktasına gelmişti ki Amirallik'te "iyi bir amca" devreye girip onu *Beagle*'ın komutasına getirdi. O yaz, Saray'a takdim edilebilecek kadar medenileşmiş olan Fuegolular, eğitilmiş bir misyoner olan gözetmenleri Richard Matthews'la birlikte gemiye biniyorlardı.⁸ İlahi takdir diye buna denirdi. Araştırma tamamlanacaktı, çünkü yerliler din değiştirmişlerdi; Tanrı yerli Güney Amerika'yı İngilizlerin ellerine veriyordu.

Charles, Kaptan'a hayret ediyordu. Davranışları kusursuzdu, beraberrinde getirdiği "küçük deniz yarsubayı" Musters'a karşı bile; Musters'ın Charles'ın Derbyshire'daki amcası Sir Francis Darwin'i tanıdığı anlaşılıyordu. Salı günü posta teknesi geldiğinde, Charles ile Kaptan mükemmel bir biçimde anlaşılıyordu. Charles'ın buna hiç kuşkusu yoktu, ama kendisine duyduğu "şiddetli hayranlığın" uzun sürmeyeceğini de biliyordu. Sonra gemiyi gördü.

Beagle on topu olan iki direkli bir gemiydi, on bir yaşındaydı ve çürüyordu. Donanma tersanesinde üç direkli bir barka olarak tümüyle yeniden inşa edilmekteydi. FitzRoy bu işi şahsen izliyordu ve kendi cüzdanından ödemesi gerekse de hiçbir harcamadan kaçınılmıyordu. Geminin tavan pencereleri olan yeni bir üst güvertesi, güçlendirilmiş bakırdan bir teknesi ve hepsi de son teknolojiye uygun bir donanımı vardı: özel olarak tasarlanmış bir dümen, herkese açık bir mutfak, ileri teknolojiyle yapılmış bir paratoner ve pusulaları şaşırtmaması için demir yerine pirinçten toplar. Charles “kararlı ve faal genç bir ekip” diye nitelediği subaylarla tanışır tanışmaz gemiyi gezmeye başladı. Ürkmesine sebep olan şey *Beagle*’ın boyutlarıydı; yalnızca 27,5 metre uzunluğundaydı, geminin ortasında genişliğiye sadece 7,5 metreydi. Yalnızca iki kamarası vardı, onlar da küçüktü. Dümen dolabının hemen arkasındaki pupa kabini 3 metreye 3,3 metre ve 1,8 metreydi, içeriye girdiğinde Charles’ın eğilmesi gerekiyordu. İçerde üç küçük sandalyesi olan kocaman bir harita masası vardı, mizana direği masanın ortasından geçiyordu. Kaptanın kamarası güverte altında dümen dolabının arkasındaydı ve Charles’ın kamarasından da küçüktü. Her yerde lüks maun mobilyalar vardı, ama bu bir teselli değildi. Kapalı bir ortamdı, evet, ama Charles hiç *bu kadar* kapalı olduğunu düşünmemişti. Keyfi kaçtı.

Çok geçmeden yine canlandı. Cuma günü Londra’ya doğru hareket etmelerinden önce, kamaralarına isimleri belirten tabelalar takıldı. Şükürler olsun ki onun ismini taşıyan tabela daha büyük olan pupa kamarasına asıldı (gerçi FitzRoy’un kamarasını ve oradaki kargaşayı da yönetmesi gerekecekti). İleride iskele tarafındaki köşe onun olacaktı, harita masasının birkaç metrekaresi ile geminin kış tarafında, birkaç yüz cildin bulunduğu kütüphanenin tam karşısında bulunan, çekmecelerle dolu duvar da ona aitti. Kamara arkadaşı en sevdiği subay, 19 yaşındaki Araştırmacı Asistanı John Lort Stokes olacaktı. Burada çalışacaklardı, herkes kendi yerinde oturacaktı, üçüncü sandalye ise 14 yaşındaki bir deniz yarsubayına, babası ilk geziye komuta etmiş olan Philip King’e ayrılacaktı. Uyuma düzenlemeleri tuhaf, fakat yeterliydi. Stokes’un yatağı kapının dışındaki bir odacığın içindeydi, King’inki ise güverte altında. Charles hamağını harita masasının üstüne asacaktı, yüzü tavan penceresinin 50-60 santim altında kalacaktı.

FitzRoy Charles’ın pupa kamarasında kendini “evinde” gibi hissetmesi için elinden geleni yaptı.⁹ Charles, Devonport’tan içi son derece rahat-

lamış bir halde, *Beagle*'ı sıkış tepiş bir ortamdan çok samimi bir ortam gibi görmeye çalışarak ayrıldı.

Denize açılmaları birkaç hafta ertelenmişti, FitzRoy yeni düzenlemeler konusunda huysuzlanıyordu, ama Charles'ın acele etmesi gerekiyordu. Artık planları “sabit ve kesin”di. En azından herkese anlatabilir, herkese veda edebilirdi. Aceleyle Plymouth'tan Londra'ya gitti –hayret verici bir biçimde “24 saat içinde 400 kilometre yapmıştı”– oradan da gece arabasıyla Cambridge'e geçti; burada birkaç gün boyunca Henslow'un başını şişirdi. Henslow, parti parti göndereceği koleksiyonlarını saklamayı kabul etti ve ona bir ayrılık hediyesi verdi: Humboldt'un *Personal Narrative*'i. Ayrıca Charles'a, Lyell'in daha yeni basılmış olan *Principles of Geology*'sini [*Jeolojinin Temel İlkeleri*] de yanına alması tavsiyesinde bulundu; “hiçbir şekilde” bütün görüşlerini kabul etmesi gerekmiyordu. Sonra Charles yeniden yollara düştü; gece yarısı Shrewsbury'ye doğru yola çıkıp ayın 22'sinde, perşembe günü erken saatlerde eve vardı.¹⁰

Ailesi son üç haftadır her arzusunu yerine getirmeye hazır ve nazır olmuştur; eşyalarını toplamış, giysilerini valizlere yerleştirmiş, banka çekleri vermişlerdi. Onlara, sevgili “hayır”cılara tek tek teşekkür edip sevgisini göstermek için bu son şansydı. Mount genellikle gözüne bir hapishane gibi görünmüştü, ama artık farklı bir yön kazanıyordu. Onun evi, babasının inşa ettirdiği bu büyük taş yığınıydı, FitzRoy'un fındık kabuğu gibi sallanan barkası değil. Emniyet, bir aile ve dört sağlam duvar demekti: fırtınalı dünya karşısında bir sığınak. Ama hepsinden vazgeçiyordu, bunlarla birlikte “hayattaki şanslarının yarısından da.” Yıllarca ayrı kalacaklardı; belki de babasını ve kız kardeşlerini bir daha hiç göremeyecekti. Ona her zaman olduğundan çok daha fazla şey ifade ediyorlardı, o da bunu onlara hissettirdi. Doktor seyahate artık “çok daha fazla razıydı,” onun iyi dilekleri de ayrılığı kolaylaştırdı.

Hafta sonunda Charles Woodhouse'a gitti. Gider gitmez de Fanny'nin nişanının bozulduğu haberleri sinirlerini gerdi. Peder Hill onu aldatmıştı, Fanny de aptalca âşık olmasının, kendi deyişiyle bir hayvan gibi “*canlı canlı* tuzağa düşürülmesinin ağır kefareti için uzaklara gitmişti. Charles kendisi için mi yoksa onun için mi üzüleceğini pek bilemiyordu. Sarah'nun hatıra olarak verdiği bir iğneyi takıp ayrılırken, toprak ağası ve bütün aile kedere gömülmüştü. Maer'de ise hava daha parlaktı. At sürdü, FitzRoy'un Patagonya turbalıkları ve yamyamlarla, “iğrenç iklim” hakkındaki hikâ-

yelerini tekrar tekrar anlattı. Charlotte'un denizde geçirdiği üç yılın bedelini "taşra rahipliği ve rahip eviyle" ödeyeceği konusunda kaygıları vardı, ama bunun dışında bütün aile Dr. Darwin'i ikna ettikleri için kendileriyle övünüyor, Charles'ı da cesaretinden ötürü tebrik ediyordu.¹¹

Charles birkaç günlüğüne Mount'a döndü, sonra 2 Ekim Pazar günü ayrıldı. Babasına ve kız kardeşlerine son kez sarılmaya dayanamayacaktı, fakat şimdi tereddüt etmesi hepsine ihanet etmek olacaktı. Kararlılık göstermesi gerekiyordu. Şevkini, hırsını kanıtlaması gerekiyordu. Gözyaşlarını geri itti, yüzünü Londra'ya, Plymouth'a ve dünyaya çevirdi.

Londra'ya döndüğünde, FitzRoy'un "karaya çıkacak diğer arkadaşı"yla, manzara ressamı Augustus Earle'le bir araya geldi. Earle de kendi imkânlarıyla seyahat ediyordu; Kaptan, *Beagle*'ın durduğu yerlerin resimli bir kaydını tutması için onu gemiye almıştı. Earle çoktan kıvamını bulmuştu; Kraliyet Akademisi'nde eğitim görmüş, sonra dünyayı dolaşmıştı; Avrupa'yı, Kuzey Amerika'yı, Brezilya'yı ve Avustralya'yı gezip resim yapmıştı. Darwin onu biraz "eksantrik" bulmuştu.

Başkentte hayata siyaset hâkimdi. Genel seçimde çoğunluk oylarını artırarak iktidara gelen Whigler, reform hareketi üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdi. İsyan eden tarım işçileri asılmış ya da başka yerlere gönderilmişti. Carlile, hakkındaki hüküm aleyhine beyhude bir temyiz çabası içindeydi, Taylor ise takatten kesilmiş bir halde Horsemonger-lane zindanında yatıyordu. Kırılmış bir adamdı Taylor, İçişleri Bakanı onun *The Times*'ta yayınlanan protesto mektuplarını görmezden gelmişti. Yeni bir Reform Yasası manşetlere çıkmıştı. Yasa on gün önceki üçüncü okumada kabul edilmiş, Lordlar Kamarası'na gönderilmişti.

Darwin, Whitehall'un hemen yakınındaki pansiyonunda eşyalarını toplamaya başladığında yaklaşık bir kilometre ötede Lordlar Kamarası'ndaki tartışma da kızışıyordu. Herkes en kötüsünden korkuyordu. Gerçekten de ertesi cumartesi, 8 Ekim'de Lordlar yasayı bir kenara attılar ve ülke patladı. Altın yükseldi, borsa düştü. Reform yanlısı gazeteler yasanın ölümünü, siyah çerçeveli baskılarla duyurdu. Büyük kentlerde isyanlar ve kundaklamalar patlak verdi. Dükler kaba kuvvete maruz kalıyor, köşklere saldırılıyordu; Tory piskoposlar yasanın aleyhine oy kullandıkları için alaya alınıyordu. Cambridge'te Henslow, Tory zannedilip "camlarının yerle bir edilmesi"nden korkuyordu. Ayın 19'unda Kral parlamentoyu askıya alarak ülkeyi sakinleştirmeye çalıştı, fakat yeni bir yasa hazırlanması

çağrısında bulunarak başkentte yürüyüş düzenleyen 70.000 göstericiyi hiçbir şey durduracak gibi değildi.¹²

Darwin gerilimi hissediyordu. “Gitmek düşüncesiyle her gün biraz daha geriliyordu.” Henslow’un takdim mektuplarıyla uzmanları dolaşip tavsiyelerini alıyordu. En iyi deri ve deniz kabuğu sergisi, hayvanat bahçesinin West End müzesindeydi, Piccadilly’den kısa bir yürüme mesafesindeydi burası. O sıralar hayvanat bahçesinin büyüme zamanıydı; Regent’s Park kapısında giriş ücretleri yükselmişti, böylece müze küratörlerine numunelere harcamak üzere yıllık 1000 sterlin kalıyordu. İhtiyaçları yoktu aslında; Darwin’inki gibi donanma araştırma gezilerinden egzotik cesetler akıyordu. Sonuçta, Lord Berkeley’nin Bruton Street’teki belediye dairesine yerleşmiş olan müze çoktan dolmuştu. Darwin burada bir kleptomanın duyduğu hazzı bulmuştu, her yer leşle doluydu; 600 memeli, 4000 kuş, 1000 sürüngen ve balık, 30.000 böcek karşılaşmıştı onu. Ve bütün bunlara Kaptan King’in *Beagle*’la Patagonya’da yaptığı daha önceki araştırmadan gelen numuneler de hâlâ ekleniyordu.

Darwin burada, uzmanlık alanları korumak, doldurmak ve saklamak olan hayvan doldurma ustalarıyla tanıştı. Herkes ona ipuçları veriyordu: Avustralya’dan gelen rengârenk papağanları sergileyen Benjamin Leadbeater, derileri terebentin emdirilmiş kutularda saklamayı öğretti. Hayvanat bahçesini yürüten başlıca isimler arasında yer alan, onun gibi avcı olup balık koleksiyonu yapan William Yarrell, kese, alüminyum folyo ve vernik kullanarak kavanozları kapatmayı gösterdi. Kaptan King “arsenik sabunu ve koruyucu tozlar”ın nasıl kullanılacağını açıkladı. Fakat deniz omurgasızları konusunda Robert Grant onun için hâlâ başlıca otoriteydi. Grant, Darwin’e salamura yapmakla ilgili bir dizi ipucu verdi: yengeçler ve benzerlerinin karınlarının kesilmesi, solungaçlarının çıkarılması gerekiyordu; hassas bitkimsi hayvanları “yavaş yavaş tatlı su” ekleyerek, deniz anemonlarını “iç kısımlarına kaynar su dökerek” öldürmek gerekiyordu. “Helezonik kabuklar” kimyasal koruyucuların “bütün kısımlarına ulaşması” için kırılıp açılmalıydı. Yengeçler dışındaki canlılarda, eşit oranlarda bir su ve şarap karışımı da işe yarardı, iç kısımları düzgünce çıkardı.¹³ British Museum’da şehrin önde gelen botanikçisi Robert Brown onu bilgilendirdi. Brown istisnai denecek kadar utangaçtı, ama parlak bir mikroskop uzmanıydı (hücrenin çekirdeğini ve Browncu hareketi tanımlamıştı). Darwin’e alınacak en iyi mikroskobun hangisi olduğu konusunda tavsiyeler vermiş, Darwin de ona Patagonya’dan orkide getirmeye söz vermişti.

Darwin bir doğabilimcinin sahip olabileceği en iyi tavsiyelerle donanmıştı, Henslow'un dediği gibi "toplamaya, gözlemeye ve not almaya" tam anlamıyla hazır. Yolunda ilerliyordu; yani ilerliyor olması gerekiyordu.

Geminin denize açılmasının bir kere daha ertelendiği haberi geldi. *Beagle*, 4 Kasım'dan önce denize açılmaya hazır olmayacaktı. Charles o zamana kadar bütün eşyalarını toplamıştı, ama bu fazladan zaman yapılması gerekli bütün toplanma işleri için işine yarayacaktı. Ayakkabılar ve terlikler, pantolonlar ve çizmeler, üstüne "DARWIN" işlenmiş yarım düzine gömlek, Sarah Owen'ın verdiği iğne; şahsi eşyaları hızla birikti. Bilimsel donanımı ise sandıklara yerleştirildiğinde korkutucu boyutlara ulaşmıştı: kimyasal ve koruyucularla dolu numune kavanozları, tepsilere yerleştirilmiş kesim aletleri, kutulanmış ölçüm aletleri –mikroskop, klinometre, teleskop, pusula, yağmur sayacı, barometre– demir zincirli tarama ağı, tüfekler için yedek parçalar, jeoloji çekici ve tabii ki Humboldt, Lyell ve diğer kitapları. FitzRoy'a "Olabilirimce ekonomik oldum," güvencesi vermişti, ama "en kötüsü" olur da kendisine ayrılan yeri aşarsa, "iki büyük valiz" geride bırakılmak üzere işareetlenmişti.

Bütün sandıklar güneybatıdan esen bir rüzgârda buharlı bir gemiyle gönderildi, Charles da onları karadan takip etti, 24 Ekim Pazartesi günü Plymouth'a vardı.¹⁴ *Beagle* 10 gün içinde denize bırakılacaktı.

Bitap düşmüştü. Ağustostan beri bir yerde bir hafta bile kalmamış, evinde on günden bile fazla yatmamıştı. 2400 kilometre yol yapmış, babasının parasını tutumsuzca harcamış, donanmanın ağır toplarıyla bir araya gelmiş, hayatının tepetaklak olduğunu hissetmişti. Fakat artık vakit yaklaşmıştı; tehlikeye atılmak, eski dünyayı arkada bırakmak, "nihayet çıkmak" üzereydi. Ne büyük rahatlığı, bir an önce olup bitmesini istiyordu.

FitzRoy onu, kendisi ve Stokes'la birlikte rıhtım civarındaki pansiyonlardan birine yerleştirdi, böylece *Beagle* entelijansiyası kaynaşabilecekti. Subayların çöplüğü olan Silah Odası'nda yenen gürültülü bir akşam yemeği sonrasında Darwin buna memnun oldu. Adamlar "biraz kabaydı, sohbetleri küfürlerle ve denizci argosuyla o kadar doluydu ki İbranice kadar anlaşılmazdı." Aralarında geminin resmi doğabilimcisi cerrah Robert McCormick de bulunuyordu. McCormick otuz bir yaşındaydı, hastane eğitimi görmüştü, geçimsiz biriydi, üç gemi yolculuğunun sonucu buydu. Cerrahlik, Kral'ın donanmasında aşağı bir mertebeydi ve Kaptan'ın sof-

rasına da yalnızca beyefendiler oturabilirdi. (Darwin'in gemiye alınmasının sebebi de buydu.) Darwin, bir "budala" olmasına, bilimsel uğraşlardan çok *Beagle*'ın boyanmasıyla ilgilenmesine rağmen McCormick'le dostça geçindi.¹⁵ Darwin için bilimden ya da her nasılsa trigonometriden kaçış yoktu. Yine hafızlamaya başladı, laf dönüp dolaşıp denizcilığe geldiğinde, bulunduğu konumu korumaya çalıştı. Stokes ile FitzRoy rıhtımda dolaşıp aletlerini denerken yerlerine onu bırakıyorlardı.

Rüzgârlar devam etti, denize açılmaları bir kere daha ertelendi. Guy Fawkes günü olan 5 Kasım Cumartesi, denizde geçirdikleri ilk tam gün olacaktı. Fakat ülke çapında geleneksel Guylar yerine piskoposların suretleri yakılırken, Charles odasında düşünceli düşünceli oturup okumaya çalıştı. "Berbat, üzüntü verici," bir boşluktu bu. Pazar günü Musters'la birlikte rıhtımdaki şapele gitti, hafta içinde bir konsere bilet aldı ve bir ya da iki jeoloji gezisine çıktı. Hiçbiri de keyfini yerine getirmede.

Ertesi hafta sonu Fuegolü dört misyoner geldi, medeniyetin süsleriyle bezenmişlerdi. İyi niyetli kilise müdavimleri onları "giyeceklere, aletlere, çanak çömleğe, kitaplara," görevleri için gerekli her şeye boğmuştu. Yükleri bir şekilde *Beagle*'ın minicik ambarına yerleştirildi; denizciler kırılıp dökülmelere homurdanıyor, eksiksiz yemek takımları gönderen kibarları yuhalyıyorlardı. Misyonerlerin büyük bir ahlaki amacı vardı, ama seyahatlerinin bedelini birçok bakımdan başka insanlar ödüyordu. Darwin ise yolculuk masraflarını kendi cebinden karşılamıştı. Temel önemde olmayan her şeyi atıp kurtulmuş olsa da her şeyin buraya nasıl sığacağını hâlâ merak ediyordu. Klostrofobi gelip vurdu, onu "sürekli bir korku"ya saldı. "Mutlak mekân isteği, hiçbir şeyin erişemeyeceği bir kötülüktür," diye öfkeli bakışlar saçıyordu.¹⁶

Denize açılma günü ertelenip duruyordu. Şimdi de aralık ayı başına ertelenmişti. Günler boyunca yapayalnız, sadece alınacak kalemlerle ve odasını yeniden düzenlemekle uğraşıp dururken içine bir keder çöktü. Deniz tutmasından kaygılanıyordu, ölümle ilgili düşünceler ona işkence ediyordu. Ramsay'ın ölümü uğursuzca yakasına yapışmıştı. Sonra ayın 21'inde bir denizci güverteden kayıp denize düştü ve öldü. Böyle bir şey limanda olabiliyorsa üç yıl ya da FitzRoy'un o aralar ihtimal verdiği gibi dört yıl boyunca denizde hayatta kalma şansı ne olacaktı, kim bilir? Sonra kalbinin daha hızlı çarptığını fark etti, göğsü de ağrımaya başladı. Kalp hastalığı mıydı bu? Korkularını susturdu, cerrah McCormick'e hiçbir şey söy-

lemedi ve eve yazdığı mektuplarda cesur bir hava takındı.¹⁷ Babası anlayacak olursa gitmesini engellerdi, Jos Dayısı devreye girse de girmese de. Ne olursa olsun Charles gitmeye kararlıydı.

Çektiği bütün bu “usandırıcı endişeler” boyunca ailesini ve dostlarını düşünmüştü. Sevdiği herkesi terk ediyordu, sonunu getirebilirse eğer seyahatin bu kaybı telafi edip etmeyeceğini merak ediyordu. İnsanlardan mektuplar geliyordu, ama sevgi sözleriyle dolu satırlar kendisini daha da yalnız hissetmesine yol açıyordu. Henslow mürettebatın “edepsiz ya da kaba saba” davranışlarını hoş görmekle ilgili bir nutuk çekmişti. Başından savdığı ve bir yıldır hiç görmediği Fox ise cana yakındı, ona bir gün “şöminenin başında” birbirlerine hikâyeler anlatacaklarını hatırlatıyordu. Whitley ise Cambridge’teki oda arkadaşlığının ve “sade, zarif Glüton kulübü”nün hatıralarını canlandırmıştı. Her hafta yaptıkları o yemekli toplantılar, FitzRoy’un ayın 28’inde verdiği tantanalı “gemi kaynaşma” ziyafetinden çok daha iyiydi. “Ama... bunları düşünmenin bir faydası yok,” diye cevaplamıştı Charles hayıflanarak. “Artık hepsi bitti (...) Beni unutmayın (...) Özellikle de görürseniz ihtiyar Matthew’a hatırlatın (...) Tanrı sizi korusun.”

Kimse onu Fanny kadar etkilememişti, Fanny artık içini döküyordu. Çok zalim bir ironiydi bu. Gece birbirlerinin yanından geçip giden gemiler gibi, hayatları ters yönle doğru gidiyordu. Eylülde Charles Devonport’ta FitzRoy’la birlikte *Beagle*’ı teftiş ederken, Fanny Exeter’da, yalnızca 80 kilometre ötede “kefaretinin” tamamliyordu. Aslında bir gün ikisi de Plymouth’ta bulunmuşlar, ama hiç karşılaşmamışlardı. Fanny daha sonra onun planlarını duymuş ve ona hatıra olarak “böçük” bir cüzdan göndermişti, ama o Woodhouse’a döndüğünde Charles oradan ayrılmış bulunuyordu. Onu özlemek Charles’a “buruk bir keyif” veriyordu. Sızlanan bir dille cevap yazdı, umarım beni unutmazsın diyordu. Fanny’nin cevabı, görüldüğü kadarıyla yine samimiydi. Sevgi dolu geçmişlerinin hasretini çekiyor, onu bir kez daha görmeye can atıyor, döndüğünde, “beni Orman’da bıraktığın gibi, yalnızca yaşlanmış ve *uslanmış* bulacaksın,” diyordu. “Hizmetçi ve Arabacı olduğumuz zamanlarda birlikte geçirdiğimiz o mutlu saatler unutulmayacak,” diye yemin ediyor, kışkırtıcı bir dille ekliyordu: “Keşke hiç son bulmasalardı!!!”

Fanny’nin son mektubu 3 Aralık Cumartesi günü geldi, Sarah’nın düğününü hevesli bir dille anlatan zekice bir kapanıştı. Fakat denize açıl-

malarına iki gün kalmışken, Charles yalnızca “seyahati düşünmeye,” yalnızca “seyahat hakkında konuşmaya” kararlıydı.¹⁸ Erasmus da zihnini yoğunlaştırmasına yardımcı olmak için daha yeni gelmiş bulunuyordu.

Erasmus’a gösterecek çok fazla şey vardı: *Beagle* pırıl pırıl parlıyordu, dünyanın dört bir yanındaki adaların meridyenlerini kesin olarak ölçmeye yarayan 24 kronometresiyle iyice gemiye benzer bir hal almıştı; FitzRoy’un gönülden yaptığı hazırlıklar; son olarak da maun kaplı şu minyatür odacık, yani evi. Eras’ın gözlerinden bakıldığında her şey iyi görünüyordu, o cumartesi gecesi Charles gemide ilk kez kalma cesareti gösterdi. Hamağına girerken “çok aptalca bir zorluk” yaşadı, harita masasının üzerinde dengesini sağlamışken önce ayağını atmaya çalıştı; ama hamağa önce oturarak girme numarasında ustalaşınca her şey yolunda gitti. Hatta küçük bir fırtına sırasında uyumayı bile başardı, belki deniz tutmasını da atlatmayı başarabilirdi. Erasmus akşam yemeğinde herkese *iyi yolculuklar* dileyip kardeşine veda etti. FitzRoy sabahleyin ayrılmaya hazırdı.

Gün ortasında, son dakika hazırlıklarıyla dalga geçercesine güneyden bir rüzgâr esti. Bütün bir hafta boyunca da devam etti. Ayın 10’u sabahı, Erasmus güvertede herkese veda ederken nihayet hava açıldı, FitzRoy da yelkenlerin kaldırılmasını emretti. Ortalıkta birden heyecanlı bir hava esti: “Filika serdümenlerinde düdükler çalınıyor, serenlere adamlar tırmanıyor, adamlar düdük seslerine uyarak palamarların başında çalışıyorlar” ve bunların hepsi nefes kesici “bir hız ve kesinlikle” gerçekleşiyordu. Saat dokuzda *Beagle* demir alıp boğaza kadar ilerledi, Erasmus burada kardeşçe bağırışlar arasında karaya çıkarıldı.¹⁹ Sonra minik barka boğaza, oradan da açık denize doğru suları yararak ilerledi.

Charles’ın ıstırabı hemen başladı. Mide bulantısı onu tırabzanlara mıhlamıştı, Charles kahvaltısını dalgaların içine kustu. Gün boyunca hiçbir şey yatışmadı. Akşam güneybatıdan şiddetli bir rüzgâr esti, *Beagle* dağ gibi dalgaların altında “kış atmaya” başladı. Charles’ın en beter kâbusu buydu. Charles, bütün gece nöbetleri boyunca kamarasında şiddetle sallanıp durur, çaresizce kusarken, dışarıda gecenin karanlığında uğuldayan rüzgâr, “denizin homurtusu, subayların boğuk haykırışları, adamların bağırtiları” zirveye tırmandı. Bu kargaşanın içinde FitzRoy yol arkadaşını hatırladı. Dümen dolabının arkasından sendeleyerek içeri girdi, hamağını düzeltip Charles’ı rahatlattı. Ertesi sabah Kaptan yenilgiyi kabul etti. Gemi-

yi Plymouth'a geri çevirdi, doğudan esecek uygun bir rüzgârı beklemeye karar verdi.

Demir atıkları yerde bekleyişleri devam etti de etti. Gemi “homurdananlar ve söylenenlerle doluydu,” Charles da “en beterleri kadar kötülemişti.” Ayın 21'ine denk gelen çarşamba günü güneş, deniz ve rüzgâr mükemmeldi. FitzRoy taze bir başlangıç yaptı, ama çok geçmeden gemiyi karaya oturttu. Deniz çekilmişti, *Beagle* ancak herkesin güvertede ileri geri koşturup geminin sallanmasını sağlamasıyla kurtuldu. Öğleden sonra Manş Denizi'ne ulaştılar, Charles bir bulantı nöbetinin ardından deliksiz bir uyku çekti. Sabahleyin cep pusulasını kontrol ettiğinde, inanılmaz bir biçimde ibrenin İngiltere'yi gösterdiğini gördü. Lizard'ı 17 kilometre geride bıraktıkları sırada güneybatıdan bir rüzgâr esmişti. Kaptan gemiyi geri çeviriyordu, Plymouth Körfezi'ne doğru yol alıyorlardı.²⁰

Charles, yolda olmak, ilk ve son kez, yolda olmak dışında bir şey istemekten vazgeçmiş haldeydi. Noel'de üşüttü. O pazar kiliseye gitti, Cambridge'ten eski bir arkadaşının verdiği vaazı dinledi. Aynı gün saat dörtte Silah Odası'nda yemek yedi ve FitzRoy'un sofrasına oturduğu için Tanrı'ya şükretti. Subaylar sefih adamlar gibi davranıyorlardı, ama halleri, tavırları “çaylakların çaylağı”ndan da beterd. Denizcilerinki gibi çaylakların da keyifleri doğruca şişenin içinden çıkardı, ama burada Glütonların hoş ahbablığından bir nebze eser yoktu. Gece olduğunda güvertede ayık kimse kalmamıştı, Charles bile ayık değildi. Ertesi gününse denize açılmak için biçilmiş kaftan olduğunu söylemeye gerek bile yok; “mürettebatın neredeyse tamamının sarhoş olması ve ortalarda görünmemesi” dışında tabii. Gemiye “bir anarşi hali” hâkim olmuştu; denizciler ağır zincirlerle güverte altına hapsedilmişlerdi; sırayla atıp tutuyor, hüngür hüngür ağlıyorlardı. Kaptan düzeni acımasızca sağlamıştı; akşam olduğunda, karada bulunan yoldan çıkmışlar da geri dönüp cezalarını çektiler. Herkes yatışıp beklemeye başladı.

27 Aralık günü *Beagle*'daki 73 kişi, doğudan esen hafif bir esintiyle yıkanmış billur gibi bir gökyüzüne uyandılar. FitzRoy emri verdi ve gemi canlandı; subaylar emirler veriyor, denizciler güvertede koşuşturuyor, direklere tırmanıyor, yelkenleri hazırlıyorlardı. Fazlalıklar ayakaltında değildi; misyonerler aşağıda, kendilerine ayrılmış bölmedeydi, Charles da kamerasında eve son dakika mektuplarını yazıyordu. Saat 11'de gemi demir alırken, Charles da donanma komiserinin yatında verilen veda yemeğinin

de FitzRoy ile Teğmen Bartholomew Sullivan'a katıldı. *Beagle* Barnpool'daki sığınaktan çıkıp körfeze doğru orsa ederken, sofradakiler de zarif bir biçimde yemeklerini yiyerek onlara paralel ilerliyorlardı. Charles ile FitzRoy körfezin dışında *Beagle*'a geçtiler, birden bütün yelkenler açıldı ve barka yavaşça denize açıldı. Charles günlüğüne, "Koyun pizolası ve şampanyanın, İngiltere'den ayrılırken yaşadığım hissizliğin mazereti olabileceğini umuyorum," diye karalamıştı.

9. Bölüm

Bir Haz Karmaşası

Charles'ın yine midesi bulanıyordu, hem de berbat bulanıyordu. Denize açılmalarının ikinci günü, FitzRoy Noel'de işlenen suçların cezalarını dağıttığı sırada başlamıştı. İçlerinden dört adam küstahlık, itaat-sizlik ve görevi ihmal suçlarından 134 adet kırbaç cezasına çarptırılmış-tı. Kırbaç ısıklar çalar, suçlular haykırırken Charles da bir köşeye sinmiş-ti. Bu zalim adalet midesini kaldırmıştı; yoksa midesini kaldıran geminin sürekli baş kış vurup sallanması mıydı?

Kısa süre sonra anlayacaktı, çünkü mide bulantısı devam etti. Hayal edebileceği her şeyin “çok çok ötesine” geçti. On gün boyunca kuru “bis-küviler ve üzümler” dışında hiçbir şey midesinde durmadı, bunlar da onu ayaklandığında saguyla karıştırılmış sıcak baharatlı şarap içiyordu. Ayak-ta durmaya çalıştığında neredeyse yorgunluktan bayılacak gibi oluyordu; yalnızca “yatay bir konum almak” onu rahatlatıyordu. Küçücük *Beagle* Biscay Körfezi'nin fırtınalı denizlerinde fındık kabuğu gibi sallanıp durur-ken, o da pupa kamarasındaki tavan penceresinin altında “karanlık ve kas-vetli düşüncelerle” işkence çekerek sallanıp duruyordu. Humboldt'un “tro-pik manzaralarla ilgili ışıltılı hikâyelerini” yeniden okumak keyfini biraz olsun yerine getirmişti. Gece orada bir sağa bir sola sallanırken, ayın ve yıldızların “yeni ortaya çıkan yörüngelerde (...) küçük devinimler yaptı-ğını” izlemek “epey eğlenceliydi.” Yoksa kusmalar ve pişmanlıklar dışın-da bir şey yoktu. Yeni yıl kararlardan çok şikâyetler yılı olmuştu. Yolcu-luk bir hataydı. Keşke Doktor'un sözünü dinlemiş olsaydı.¹

FitzRoy Madeira'dan doğruca geçti, ama mide bulantısı yüzünden ka-marasında yatmakta olan Darwin karanın görünümünü kaçırdı. Teneri-fe'ye vardıklarında hava sakinleşmiş, dalgalar da durulmuştu. Herkes ka-raya çıkmaya can atıyordu, Darwin'in de diğerlerinden geri kalır yanı yok-tu. Kendini daha iyi hissetmeye başladı; adanın volkanik zirvesi bulutla-rın üzerinden görüldüğünde de ürperdi. “Başka bir dünya” gibi görün-

yordu, hayal ettiğinden “iki kat daha yüksekti.” İşte bu, deniz tutması yüzünden çektiği ıstırabı telafi etmişti. *Beagle* 6 Ocak 1832’de güneşten kavrulmuş Santa Cruz Limanı’na girerken Charles, onca zamandır “hırslarının nesnesi” olan dağdan gözlerini ayırmakta güçlük çekiyordu. Fakat demir attıklarında yanlarına bir tekne yanaşıp acil emirler ilettiler. Bir subay bağırarak, İngiltere’de kolera salgını patlak verdiği için *Beagle*’ın on iki gün boyunca karantinaya alınacağı haber verdi. “Şahsi iletişim kurulamayacak,” kimse karaya çıkamayacaktı.

Bütün gözler Kaptan’a döndü. Bekleyecek miydi? Cevap hemen geldi. FitzRoy “Flok yukarı” diye bağırdı, *Beagle* ağır ağır çökmekte olan akşamın içine doğru yol almaya başladı. Darwin yıkılmıştı. Karantina emirleri bir “ölüm emri” gibi gelmişti. Bu tropik cennete bir kere daha geleceğine dair ufukta “en ufak bir ihtimal” bile görünmüyordu. Sahilden açıldıktan birkaç kilometre sonra gemi sakinledi, Darwin de gecede teselli aradı. “Gece üzüntümüzü yumuşatmak için elinden geleni yapıyor,” diye içini açmıştı günlüğüne: “Hava durgun, tatlı bir sıcaklığı var; duyulabilen sesler yalnızca geminin arkasına vuran dalgalarla direklere rasgele vuran yelkenlerin sesleri... Hava çok açık, çok ulvi görünüyor, sayılamayacak kadar çok yıldız o kadar parlak ışıldıyor ki ışıltıları küçük aylar gibi dalgaların üstüne düşüyor.”²

İki gün sonra Tenerife gözden kayboldu. Darwin, “Bir dosttan ayrılmak gibi,” diyerek iç geçiriyordu. *Beagle* tatlı bir rüzgârla güneye doğru açıldı, gün içinde hava daha da ısındı. Darwin sessizce kamarasında yatıyor, Lyell’in *Principles of Geology*’sinin ilk cildini okuyordu. Ya da kaba kumaştan yaptığı bir plankton ağını denemek için güverteye çıkıyordu. Pupa güvertesinden aşağı sallandığı ağ, arkalarından sürüklenerek geliyordu. Hasat muazzamdı, “biçimleri ve zengin renkleriyle son derece zarif” bir sürü minik yaratık yakalamıştı. Böylesini daha önce hiç görmemişti, Grant’layken bile. Okyanusun enginliğinde “bu kadar çok güzellik” vardı da neden takdir edecek kimse yoktu? “Böyle küçük bir amaç için yaratılmış” gibi görünüyordu.

Hava mükemmeldi, rüzgârlar hafif hafif esiyor, masmavi gökyüzünden pofuduk bulutlar geçiyor, güneş çarpıcı bir manzarayla batıyordu. Afrika sahillerinin 720 km açığındaki Cape Verde adalarındaki St. Jago, karaya çıktıkları ilk durak olacaktı. Sefil bir yerdi, öyle okumuştular; tropiklerin o özlem duyduğu “kalıcı güzellik etkisi”ni vermiyordu.

Kalın bir sis tabakasının örttüğü St. Jago, *Beagle* yaklaşık altı kilometre açığına gelinceye dek net olarak seçilemedi. Ada şöhretini doğruluyordu; ıssız volkanik tepelerden oluşan bir kabartıydı. Yine de *Beagle*'ın ayın 16'sında Porto Praya'ya demirlemesi sonrasında, sırf sağlam bir yere basıyor olmak duygusu Darwin'i rahatlatmıştı. FitzRoy'la birlikte adaların Portekizli valisi ve Amerikan konsolosuyla görüşmeye gitti. Sonra nihayet hayali gerçekleşti; tropik bitki örtüsünü ilk kez gördü. Derin bir vadide Humboldt'un betimlemelerini hatırlatan bir manzaraya rast geldi; meyve ve palmiye ağaçlarının iç içe geçerek oluşturduğu bereketli bir yumaktı bu. Hayretten donakaldı, görme yetisi bağışlanmış bir kör gibi hissetti kendini: "Zihni bulanmıştı," karşısında gördüğü manzarayı "anlayamıyordu." St. Jago'nun hakkı teslim edildi ve Darwin karada geçireceği haftaların tadını çıkarmaya başladı.³

FitzRoy bir gözlemevi kurup ölçümlerini yapmaya başlarken, Darwin de her yere koşturuyordu; Musters ve McCormick'le birlikte engebeli arazide uzun yürüyüşlere çıkıyor, Rowlett ve Bynoe (geminin muhasebecisi ve cerrah yardımcısı) ile midilli üzerinde iç kısımları keşfe gidiyor ya da kendi başına keşif gezileri yapıyordu. Barmouth'taki okuma partilerinden birine benziyordu, ama çok çok daha heyecan vericiydi. Vahşi kediler önünden zıplayarak geçiyor, süslü yalıçapkınları etrafta dolaşiyor, "meşhur bab ağaçları"na rastlıyordu: Çevresi 36 ayak uzunluğunda kocaman bir ağaçtı, ama üstü "Kensington bahçeleri"ndeki bir ağaçta olduğu kadar çok yazıyla kaplıydı. Darwin, elbette ki silah da taşıyordu. Tercümanı cinayete hayli kayıtsız bir tavırla, "Siyah adamlar için çok iyi," diyerek başını sallıyordu. Fakat Darwin "Zenci ya da Mulatto çocuklar kadar zeki" birini daha görmemişti; "*hemen* anlıyorlardı" ve "kapsüllü silahlar karşısında şaşkınlığa kapılıyorlardı." "Her şeyi çok canlı bir dikkatle inceliyor, izin verirsiniz ceplerinizdeki her şeyi boşaltıyorlar. Gümüş kalem kutum hakkında epey fikir yürütüldü."

Darwin havasını bulmuştu. Edinburg'da yaptığı yürüyüşlerde "dalgaların bıraktığı su havuzlarına sık sık göz atar, küçücük mercanlara bakıp bunların daha gelişmiş olanlarını gözlerinin önüne getirmeye çalışırdı." İşte şimdi burada, sahilden parlak renkli süngerler ve zarif tropik mercanlar topluyordu. Onu en fazla büyüleyen de volkanik araziydi. "Kapkara, yanmış kayalarla" dolu güneşin kavurduğu düzlüklerde yalnız başına yürümek insanı kendinden geçiriyordu, hayal gücü doğanın ilkel güçlerine is-

yan ediyordu. Çoraklık ve yalnızlık bütün ölümcül düşünceleri aklına üşütürüyordu: Yeryüzünün muazzam gücüyle yüz yüze geliyordu.

Tuhaf bir şey fark etmişti: deniz seviyesinin yaklaşık dokuz metre üstünde, kayaların arasından geçen yatay beyaz bir şerit. Sıkışmış deniz kabukları ve mercanlardan oluşuyor, gözün alabildiğine uzanıp gidiyordu. Besbelli ki bütün bu bölge, bir zamanlar suyun altındaydı, fakat neden şimdi değil? Büyülenmiş olan Darwin bu zor sorunun üstesinden gelmeye karar verdi.

Sedgwick, Kuzey Galler'de onu Cambridge tarzı jeolojiyle tanıştırmıştı; şiddetli kabuk hareketlerinin, bükülmüş katmanların, dağ sıralarının bilimiyle. Fakat deniz kabuklarından oluşan bu şerit nasıl olmuştu da okyanusun bu kadar üstünde bir yüksekliğe gelebilmişti? Henslow dikkat etmesini söylemiş olsa da Lyell'in *Principles of Geology*'si bu noktada imdadına yetişebilirdi. Lyell sürekli ve yavaş yavaş değişen bir dünya tablosu çizmişti, geçmiş şimdi olduğundan daha şiddetli olmamıştı; bu yüzden de antik dünyayı açıklamak için bütün bilmemiz gereken bugünkü iklimler, volkanik faaliyetler ve yer hareketleriydi. Yer kabuğunun hareketleri birbirini dengeliyordu: Kara bir bölgede yükselirken bir diğerinde alçalıyordu, hayır Sedgwick'in düşündüğü gibi kıyametsi bir biçimde değil, tedricen oluyordu bu.

Lyell haklı mıydı? Darwin Cambridge'ten binlerce kilometre uzakta bu konuyu düşünüyordu kendi kendine. Denizin inmiş olması imkânsızdı, St. Jago'nun volkanik ömründe Atlantik'in daha alçak olduğu günler hayal bile edilemezdi. Peki ada yavaş yavaş mı, yoksa birden mi yükselmişti? İstiridye şeridini bir kez daha inceledi. Gerçekten de sapaşağlamdı, bir afeitin izlerini göstermiyordu. Deniz seviyesinin üstünde kalan yüksekliği, uzunluğu boyunca değişiklik gösteriyor, bu da yer yer ikinci bir çökme olduğunu düşündürüyordu. St. Jago en azından Lyell'in iddiasını kanıtlarmış gibi görünüyordu. Darwin dünyanın tedrici olarak değiştiğini düşünmeye başladı.⁴

Defterleri dolup taşarken Darwin de jeolojiye ciddi bir katkıda bulunabileceğini idrak etti. Göreceği ülkelere dayanarak, bu konuda kendi kitabını yazmayı bile düşündü. Düşünceleri ancak zaman zaman "İngiltere'ye ve siyasetine" kayıyordu; tropik manzaralar görme vaadi, denizcilerin bile "reform"dan bahsetmeyi kesmesine yol açmıştı. FitzRoy 8 Şubat'ta demir aldı. Darwin Güney Amerika'nın bitki örtüsünden başka pek

bir şey düşünemiyordu. Çok daha verimli bir bitki örtüsüyle karşılaşmayı ummuştu, gerçi St. Jago'ya dair ilk izlenimlerinin “hiç silinmeyeceğini” biliyordu.⁵

Beagle Ekvator'a doğru yola çıktığında, Darwin kendisinden “bulanıklı ve rahatsız” diye bahsediyordu. Çoğu günler mide bulantısı neşesini kaçırıyor, uzanmış yatıyor olmaktan nefret ediyordu. Kamarasında bir o yana bir bu yana sallanıp dururken ölü hayvanlar ona bakıyor, “etiketlenmeyi ve bilimsel olarak tanımlanmayı” bekliyordu. İçerisi “rutubetli ve basıktı,” ama yine de yapış yapış olmuş kolunu bacağına havalandırmak için bile ayağa kalkamıyordu. Şükürler olsun ki bazı geceler serin oluyordu, ama gündüzleri işler “erimiş sıcak tereyağın içinde közlenmeye” benziyordu.

FitzRoy taze yiyecek edinmek için St. Paul Kayalıkları'nda durdu, burası sümsük kuşları ve deniz kırlangıçlarının yuvalarıyla kaplı bir “denizaltı dağı zirvesi”ydi. Darwin kıyım yapmak üzere Stokes ve Birinci Teğmen John Wickham'la birlikte kıyıya kürek çekti. Daha önce hiçbir yırtıcıyla karşılaşmamış olan martılar, neredeyse ehlileştirilmiş gibi görünüyordu. Adamlar şapkalarını yumurtalarla doldurdu, sonra da “okul çocukları” gibi kuşlara saldırmaya başladılar, kafataslarını taşlarla eziyorlardı. Darwin'in jeoloji çekici oldukça işe yaradı; adamlardan biri çekici o kadar şiddetli indirdi ki kayalardan parçalar koptu. Onlar kuş cesetlerini toplarken, gemideki denizciler de köpekbalıklarıyla yarışircasına oltayla hani balığı ve başka balıklar yakalıyordu. Muhteşem bir bolluk oldu; *Beagle*'ın 16 Şubat'ta “çizgiyi aşması”nı kutlamak için ihtiyaç duyduklarını her şey artık ellerindeydi.

Ekvator, islim salmak için gereken mazeretti. Disiplin askıya alındı ve kutlamalar o gece başladı. Neptün Baba gibi giyinmiş olan FitzRoy çaylakların her birini baş kasarasına topladı; ecinniler gibi dans eden, boyalara bulanmış yarı çıplak denizciler kabul törenini gerçekleştirmek için burada bekliyordu. Otuz iki kişi Ekvator'u hiç aşmamıştı, Darwin de tören için çağrılacak ilk isimdi. FitzRoy'a şöyle bir baktı ve gemi ahalisinin akınlını kaçırdığına hükmederek ön taraftaki lombar ağzına doğru koşmaya başladı. Gelgelelim ecinniler onu yakalayıp gözlerini bağladılar, bir kalasın üstüne çıkardılar ve sonra da suyla doldurulmuş bir yelkenin içine fırlattılar. Sürükleye sürükleye sudan çıkardıktan sonra da “yüzünü ve ağızını zift ve boyaya buladılar; ziftle boyanın bir bölümünü sertleştirilmiş

demir bir kasnak parçasıyla kazdıktan sonra” onu yine tepetaklak suya daldırdılar. Yeterince tatsız olsa da bu hafif muameleydi; diğerleri daha kötüsüne maruz kaldı. Sonunda bütün gemi “duş aldı;” “her tarafa su saçılıyordu... Hiç kimse, Kaptan bile sıırsıklam ıslanmaktan yakayı kurta ramadı.”⁶

17 Şubat da böylece, maskaralık ve kargaşayla geçti. Darwin gözlerini açtığıında güney yarıküredeydiler; gökyüzüne hayret etti. Güverteye çıktığında güneşin kuzeyde olduğunu gördü, geceleyn de Güney Haçı'yla Macellan Bulutu'nu gördü. Hafif ekvator rüzgârlarının da yardımıyla midesi biraz daha sakinleşmişti. Fakat sıcaklık eziciydi, uyumak da büyük bir sıkıntıydı. Sonunda harita masasına yerleşti, sallanan hamağından kurtulmasını sağlayacak bir yere; ama o durumda bile ısınmış zihni aşırı çalışıyordu. Gelecek yıllar bütün riskleriyle gözünü korkutuyordu. Yeni bir dünya ona el ediyordu, ama kalbi evde kalmıştı. Keşke şimdi sevdikleriyle, dostlarıyla çevrenmiş bir halde geri dönüp bu yolculuğa bakıyor olsaydı! Bu özlem tekrar tekrar çöküp durdu üstüne, özellikle de “yumuşak ve tatlı” tropikal gecelerde.⁷

Bir alize *Beagle*'ı yakalayıp hızla Brezilya'ya doğru uçurdu. *Beagle* rüzgârı başa alıp Bahia'ya (Salvador) doğru yola koyuldu; All Saints Körfezi'nde kocaman bir gemiler ormanının ortasına demir attı ve Darwin ilk kez 28 Şubat'ta kıtaya ayak bastı. Kokuşmuş iskeleleri ve daracık sokaklarıyla eski şehir ona, Auld Reekie'de geçirdiği öğrencilik günlerini hatırlatıyordu. Ama burada azametli evler “yemyeşil bir ormanla çevrenmişti,” beyaza boyanmış kiliseler ve heybetli revaklar yeşilliklere karşı pırıldılar saçılıyordu. Yağmur mevsimiydi, ormanı görmek için bundan daha iyi bir zaman olamazdı.

Sonunda dileği gerçekleşmişti. Humboldt'un kelimelerle çizdiği tablolar hayat bulmuştu, fakat Humboldt'un “muhteşem betimlemeleri” bile her şeyin hakkını veriyor değildi. Darwin “bitki örtüsünün yeşilliği... otların zarafeti, asalak bitkilerin yeniliği ve çiçeklerin güzelliği” karşısında hayrete kapılmış bir vaziyette saatlerce dolanıyordu. Zihni, “bir haz kargaşası” içindeydi. Gölgele bir kuytuda durup hayatın vızıldamasını, vıraklamasını ve titreşmesini dinliyordu. Etrafta işitecek insanların bulunmadığı geçmiş çağlarda olduğu gibi, şimdi de orman “çok paradoksal bir ses ve sessizlik karışımıyla” yankılanıyordu; tıpkı akşam ilahisinin okunduğu bir kilise gibi, şükran ilahileri “evrensel bir sükûnetin” içinde eriyip gidiyordu.

“Kendinden geçmeleri, kendinden geçmelere” ekleyerek toplamaya başladı: “bir çiçekçiyi çıldırtacak” kadar çok çiçek ve sayılamayacak kadar çok böcek topladı. Hiç böyle bir “keyifle mest olduğunu” bilmiyordu. Kocaman güzel bir kertenkele vurmasının ardından, “Düşünün, böyle bir hazza görev densin!” demişti. Bunu babasına anlatması gerekiyordu, şevkle başarısını anlatıp “evdeki herkese ve Owenlara sevgisini gönderdi.”⁸

Şehirde karnaval mevsimiydi, Teğmen Wickham ve Teğmen Sullivan’la birlikte bayram yerine dönmüş caddelere çıkma cesareti gösterdi, ama “suyula dolu balmumu toplardan” oluşan bir barajla, “kocaman teneke fıskiyelerle” karşılaşır karşılaşmaz aceleyle geri çekildiler. Fakat burada kutlayacak pek bir şey yoktu. Ters bir dille, tüccarların depolarında “bütün işlerin siyah insanlar” tarafından yapıldığını yazmıştı. Siyahlar o kadar ucuza geliyorlardı ki sermaye yatırımı yok denecek kadar azdı; yalnızca bir tek “tekerlekli araba” görülmüştü. Her şeyi siyahlar taşıyordu. “Ağır yüklerinin altında sendelerken, kaba saba bir şarkıyla zamanı yenip kendilerini neşelendiriyorlardı.”

Siyahların çektiği eziyet hassas bir noktaydı, FitzRoy zencilerin kaderini haklı çıkardığından, gemide bölünme yaratması olası bir konuydu. FitzRoy bir gün köleliğin hoş görülemez olmadığını, çünkü Brezilyalıların genelde kölelerine iyi davrandığını söyledi. FitzRoy çok gezip görmüştü, Darwin öyle değildi, ama Whig kalbinde doğruyla yanlışı birbirinden ayırabiliyordu. Kölelik bütün ailesinin karşı çıktığı tek kurumdu. Kötüydü, Darwin tek çözümün köleleri özgür bırakmak olduğunu öne sürdü. FitzRoy kaynayıp köpürdü: Mürettebat sinirli mizacından ötürü Kaptan’a “Kaynar Kahve” derdi, Darwin de haşlandı. FitzRoy bir köle sahibinin uşaklarına mutsuz olup olmadıklarını, serbest bırakılmayı isteyip istemediklerini sorduğunu duymuştu. “Hayır,” cevabını vermişlerdi; bu isteğe saygı duymak gerekmiyor muydu? Darwin, bir kölenin efendisinin huzurunda vereceği cevabın değerinin ne olacağını sormuştu. FitzRoy bunun üstüne patlamış, artık bir arada yaşayamayacaklarını söylemişti; ne de olsa sözleri sorgulanmıştı. Sonra da kamaradan çıkıp gitmişti.

İşte bu kadardı. Darwin’in, kamaradan atılmışken denize düşüp ölmekten korktuğunu düşünmek çok kolaydı. Haber yayıldı, Silah Odası subaylarıyla oturmaya davet edildiğine memnun oldu, subaylar onu FitzRoy’un patlamaları hakkında bilgilendirdi. Kaptan’ın birkaç saat sonra bir özür gönderip gemide kalmasını isteyeceği kesindi. “Gerçek bir savaş” gemi-

si olan *Samarang*'ın kaptanı Paget, iadeziyaret için *Beagle*'da bulunuyordu, Darwin de onlarla yemek yemeye davet edildi. İşte şimdi tatlı intikam vaktiydi. Paget de dünyayı FitzRoy kadar gezip görmüştü. Kölelik hakkında çok şey biliyordu, bir konuk olarak sözleri de reddedilemezdi. Hatırlayabildiği bütün kıyımları akşam yemeğinde sofraya döktü. O da iyi muamele gören bir kölenin sözlerini aktardı: “Babamı ve iki kız kardeşimi bir kere daha görmeyi isterdim,” demişti. Darwin daha sonra hiddetli bir dille, “İngiltere’deki cilalı vahşilerin, Tanrı’nın gözünde bile kardeşleri olarak görmediği siyahların ıstırabı bu,” diye yazmıştı.⁹

FitzRoy limanın haritasını tamamladıktan sonra, 18 Mart’ta denize açıldı. *Beagle* Brezilya sahili boyunca güneye doğru indi, kayalık Abrolhos adalarının yakınında iskandil salıp taze kümes hayvanı yüklemek için durdu. Sonra “insanın aklını karıştıran bir esintide” Rio de Janeiro’ya doğru yola koyuldular, yol boyunca da 1 Nisan şakaları yapıldı. Gece yarısı Sullivan, “Darwin, hayatında hiç Grampus gördün mü?” diye haykırarak pupa kamarasına dalmıştı. Darwin yunusu bir kez olsun görebilmek için hamağından fırlayıp çıkmış, sonra “bütün izleyicilerin kakhaha tufanı ile karşılaşmıştı.”

İşler düzeliyordu. Kasırganın yarattığı ilk su sütununu gördü, ilk köpekbalığını yakaladı ve evden gelecek ilk postayı bekledi heyecanla. Posta çantası 5 Nisan’da *Beagle* Rio Limanı’ndan içeri girerken geldi; sırf araştırma amaçlı *Beagle* savaş gemilerinin önünde saliselik bir kesinlikle bütün yelkenlerini kaldırıp indiriyordu. Darwin gösteriye yardım etmekten vazgeçmiş, aşağıya koşup mektuplarını okumaya dalmıştı. “Kuleleri ve katedralleriyle süslü” Sugar Loaf Dağı’nın koruması altındaki Rio’nun manzarası bile ikinci sırayı almıştı.

Dedikodular eziciydi. Öyle görünüyor ki herkes evleniyordu: Hensleigh Fanny Mackintosh’la, kız kardeşi Charlotte ise bütün ailenin sevdiği bir taşra rahibiyle. Charlotte tıpkı kendi Charles Langton’ı gibi, Charles’ın da eşiyle birlikte “taşra rahipliği mıntukası”na yerleştiğini ve “iyi, faal bir din adamı” olduğunu görmeye can atıyordu. “Dünyanın en mutlu hayatı,” sözleriyle şevke getiriyordu onu.

Başka bir evlilik daha haber verilmişti; Fanny Owen’ın evliliği. İlk başta şaşıp kalan Charles, okudukça yıkıldı. Fanny yeni yılda, son mektubunun üstünden daha bir ay bile geçmeden nişanlanmıştı. Biddulph adında,

zengin, sefih adamlara benzer bir karakter (ve tabii gözü yükseklerde olan bir siyasetçi) Hill olayı sonrası sıkıntısına acıyıp Fanny'nin etrafında pervane olmuş, sonunda da evlilik teklifinde bulunmuştu. “Gizli bir at gezintisi sırasında” –hizmetçi ve arabacının gölgeleri gibi– gelmişti bu teklif, düğün de mart ayındaydı. Kız kardeşi Catherine, döndüğünde Fanny “anaç, yaşlı, evli bir kadın olacak,” diye yazmıştı, yüzüne vurarak. Charles göz yaşlarına boğulmuş, dağılmıştı. Meseleye felsefi yaklaşılmaya çalışılıyordu, ama içinde “hassasiyetten eriyor,” kendi kendine “canım Fanny’im” diye ağlıyordu. Ah, ne hoş bir taşra rahibi karısı olurdu! “Talihe bakın ki, bu hızla taşra rahipliği konusunda hiç şansım yok,” diyordu.¹⁰

Yıpranmış bir halde, doğruca kıtanın iç kesimlerine daldı. Rio’dan gelen, eski püskü çantalar sırtlanmış bir grup Britanyalı maceracıyla bir ekip oluşturup 160 kilometre kuzeye, içlerinden birinin arazisinin bulunduğu yere doğru yola koyuldular. Yolculuk eziyetli, yolda kaldıkları yerler pis, yemekler de yavandı. Charles kavurucu sıcakta hastalandı, ama “yorgun ve baygın” bir durumda hastalığını bastırdı. Manzara rahatsızlığını telafi ediyordu: yerden 3,5 metre yükseğe çıkan konik karınca yuvaları, tuz göllerinin içinde dolanan balıkçılar, atların kanıyla beslenen vampir yarasalar, bir orkide ve lahana palmiyeleri bolluğu.

Araziye vardıklarında siyahların “sefalet derecesinde aşırı çalıştırılması”nın “korkunç ve rezil” örneklerinden birini daha gördü. Yol arkadaşı olan arazi sahibi, çiftliği yöneten kâhyayla kavga edip adamın en sevdiği mulatto çocuğunu bir müzayedede satma tehdidinde bulundu. Tartışma tırmandı, arazi sahibi otuz köle ailesinin kadınlarını ve çocuklarını, Rio’da kocalarından ayrı satma amacıyla bir araya topladı öfkeyle. Alçakça bir durumdu bu. Başka zamanlarda o kadar cana yakın olan bir adam, nasıl olur da alçalmanın derinlerine bu derece inebilirdi? Charles, “Köleliğin hoş görülebilir bir kötülük olduğunu ileri sürenlerin argümanları ne kadar da zayıf!” diyordu.

Arazi, balta girmemiş bir cangıldan kesilip açılmıştı, Charles da buğulu sükûnetin içinde avare avare dolaşmaya başladı. Yine büyülenmişti, hayır, derinden sarsılmıştı. Tüfeği ve defteriyle tek başına, kendisini bekleyen bir Fanny, onunla ormanı paylaşacak zülüfleri siyah bir güzellik olmadığını biliyordu. Yosunlarla kaplı bir kütüğün üstüne oturdu; manzara ona Fanny’yi hatırlatıyordu, hisleri coştı. Kalem çiziktirmeye başladı: “Büklümler büklümlere dolanmış, bukeler gibi – güzel pul kanatlı –

sessizlik – şükürler olsun.” Ulvi bir adanmışlık hissediyordu, aşkın yerini doğa almıştı. Ruhunun karşılık verdiğini hissediyor, Doğa'nın Tanrısını düşünüyordu.¹¹

Bu ziyaret yalnızca birkaç gün sürdü, Charles daha sonra sahilin yakınındaki “kızgın kumlarla kaplı bir düzlükten” Rio'ya geri dönmek üzere yola koyuldu. *Beagle*, meridyeni ölçmek üzere Bahia'ya dönüyordu ama o Rio'da kalıp geminin dönüşünü beklemeye karar verdi. Eşyalarını topladı, 25 Nisan'da Botafago Körfezi'ne doğru kürek çekmeye başladı, burası numune toplamayı sürdürebileceği iyi bir üstü. Sahile çıktığı sırada koca bir dalga tekneye çarpıp Charles'ı “tepetaklak etti.” Kendini doğrulttuğunda korkuyla bütün kâğıtları, “kitapları, aletleri ve tüfek kutuları”nın dalganın üstünde yüzdüğünü gördü. Her şeyi yakaladı ama hasar alınmıştı bir kere, koca bir günü yörede kiraladığı bir kulübede eşyalarını kurutup onararak geçirdi.

Kulübeyi geminin ressamı Augustus Earle'le paylaşıyordu; Earle romantizmadan rahatsızdı, ama “o güzel yerin” ve medenileşmiş vahşilerden birinin, “her geçen gün, boyu dışında her yöne doğru genişleyen Miss Fuegia Basket'in” resmini yapmakla meşguldü. Burası pastoral bir yerdi, fakat şehre yürüme mesafesindeydi; şehirde Botanik Bahçesi'ne gidebilir, Corcovado Dağı'na çıkan kemerli su yolunu bulabilirdi. 610 metre yüksekliğindeki bu “kambura” iki kez tırmandı; manzaranın tadını çıkarmış, “ne korkunç bir sevgililer kucağı” olacağını düşünmek onu titretmişti.¹²

Haftalar geçti, *Beagle*'dan hiç haber yoktu. Fakat Charles çalışmaya gömülmüştü, bir gün tuzak kurup avlanıyor, ertesi gün saklayıp koruma işleriyle uğraşiyor, akşamlarını da yazışmaya ayırıyordu. En uzun mektubu Henslow'a yazdı. Charles haberlerle dolup taşıyordu: Lyell'in ilgisini çekebilecek jeolojik olgular, deniz yumuşakçalarıyla ilgili haberler, anında renk değiştiren ahtapotlar, körfezde yaptığı son geziler. Ormanlık iç bölgeler tam bir “altın madeniydi.” Burada ilk yeni-dünya maymununu görmüştü; ölüydü. Portekizli bir rahiple birlikte avlanırken sakallı hayvanı devasa bir ağaca kuyruğuyla sarılmış sallanır bir halde görmüştü. Bir gün önce vurulmuş olan maymun ağacın kesilmesiyle birlikte bulunduğu yerden kurtarıldı. Darwin, kurbağaların vıraklamalarını, papağanların çığlıklarını dinliyor; ateşböcekleri, gökkuşağı renginde sinekkuşları görüyor, kertenkelelerin yırtıcı karınca saflarından kaçtığına tanık oluyordu.

Ama onu en fazla heyecanlandıran şey, hep aşağı seviyedeki hayatlar olmuştı. Bazen, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında, ağaçların altındaki çalılıkların içinde dolanıp çürümekte olan kütüklerin altından “rengârenk” yassısolucanlar çıkarırdı. Burası bir böcek cennetiydi. Yalnızca 23 Haziran’da altmış sekiz tür yakaladı. Bu böceklerden minicik olanların çoğu Avrupa’da hiç görülmemişti; Henslow’a, “entomologlara tetikte olmalarını, tanımlama yapmak için kalemlerini hazırlamalarını söylemesi” çağrısında bulundu. “Örümceklere de abayı yakmıştı,” hatta başkalarının ağları üzerinde yaşayan, tehdit edildiğinde ölü taklidi yapıp düşen küçük bir örümcek türü bile bulmuştu. Bir de hiç unutmayacağı seimsiz bir asalak: Yırtıcı bir eşekarısıydı bu, tırtılları sokup sonra bunları larvalarına yiyecek olsun diye kilde oyulmuş yuvasına dolduruyordu.

Fox ise jeolojinin heyecan verici olduğunu, bu heyecanın “kumarın verdiği hazza” benzediğini duyacaktı; insan bir yöreye varmadan evvel orada belli tür kayaları bulma şansı konusunda bahse girebilirdi. Glütoncu Herbert’e de, “Akşam yemeğinde tuzlu biftek ve küflü bisküvi yiyebilirim,” diye yazmıştı; “gör bak, insan nasıl düşüyor!” Shrewsbury ahalisi, Charlotte’un da Fanny’nin de everildiğine bakılırsa geleceğin Charles’a nasıl görüldüğüne dair bir işaret almıştı. “Maer de Woodhouse da kapanmış olabilir,” diye iç geçiriyordu, ama kendisini “bir palmye ormanı ortasında çok sessiz bir taşra rahipliği mıntıkası”nda resmediyordu. En azından doğa tarihi her zaman onunla olacaktı. “Hayatının geri kalanı boyunca ona iş ve eğlence” çıkaracaktı, “başka bir amaç edine mesem bile,” diyordu.¹³

Beagle sonunda sıkıntı verici haberlerle döndü. Mürettebattan üç kişi ölmüştü. Bir çulluk avı partisi sonrasında hastalanmışlar, şiddetli bir hummaya yakalanıp bir hafta içinde ölmüşlerdi. En son giden, Silah Odası’ndaki ilk arkadaşı “zavallı küçük Musters” olmuştı. Charles eve yazdığı satırlarda, Musters’ın ölmeden daha birkaç gün önce annesinin ölüm haberini aldığı söylemiş, tatsız bir kelime oyunuyla bitirmişti: “Çulluk avında kaç kişi öldü, ne kadar da hızlı düşüyorlar.”

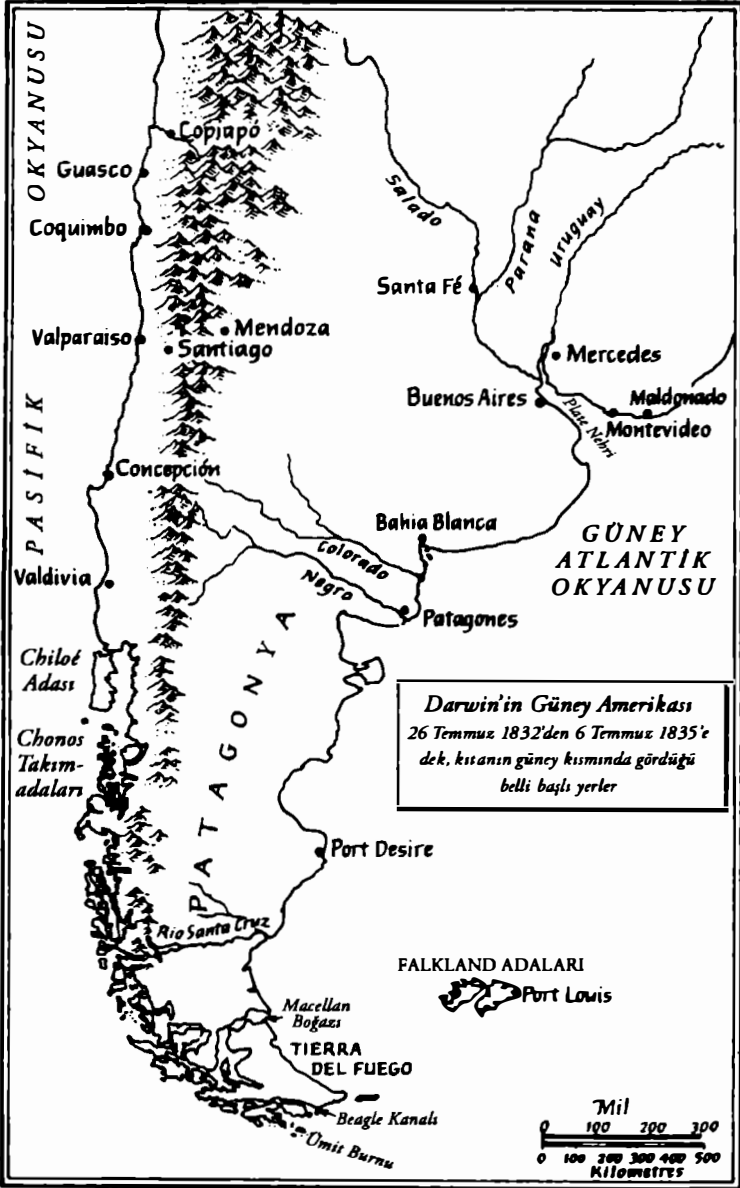
Birini daha bu kadar beklenmedik bir biçimde kaybetmişlerdi. Geminin cerrah-doğabilimcisi Robert McCormick’in, denizden anlamayan zengin bir kara sakininin gölgesinde yaşamaktan sıkı sıyrılmıştı; görevinden istifa eden McCormick eve gönderilmişti. Sosyal tercihler yüzünden geriplanda kalmıştı: Darwin’in karaya çıkmasına izin veriliyordu; Darwin ca-

nının istediğini istediği gibi topluyordu; ve Darwin Kaptan'la yalnızca sofrasını paylaşmıyordu. Beyefendilere özgü duruşu, onu sömürge toplumunun kaymak tabakasıyla bir araya getiriyordu. Kendisinin de kabul ettiği gibiydi durum: “Gemide amiraller, askeri ataşeler ve başka büyük adamlardan davet alan tek kişi benim.” Büyükelçilerin yerel jeolojiye merak saldığı bir dönemde bu önemli bir şeydi. Her zaman Darwin seçiliyordu. McCormick'in kendi koleksiyonu paramparça olmuştu. Konumundan rahatsızlık duyan McCormick Kaptan'ı da sinirlendiriyor, FitzRoy onu arkası dönük görmekten memnuniyet duyuyordu. Gemiden ayrılması Darwin'e de uymuştu, artık gezinin resmi doğabilimcisi oydu.

Darwin yeni bir topla donanmış “güzel” *Beagle*'a bindi yeniden. “Bir korsan gemisine” ya da “toplu halde bin vahşiye” saldırmaya hazırız diye şaka yapıyordu. Eşyalarını “kendi köşesine” istiflerken, kendini Kraliyet Donanması'nın bir parçası gibi hissettiği bile oluyordu. “Ön tarafta şarkı söyleyen adamlar, başımın üstünde gidip gelen gözcü ve mobilyalardan gelen gıcırtilar,” hepsi de güvende hissetmesini sağlayan seslerdi.

1 Temmuz Pazar günü, *Warspite* adlı savaş gemisinde bir dini törene katıldı, 650 kişi birden “Tanrı Kralı korusun!” nidasıyla şapkalarını havaya fırlattığında heyecana kapıldı. Farkına varmıştı: “Yabancılar arasında, insanın kendi ulusunun gücünü ve kuvvetini görmesi, ülkesindeyken hissetmediği bir sevinç duygusuna yol açıyor.” Brezilyalıların arasındayken tabii... Halleri tavırları kötü olan bu köle sahiplerinden öğreniyordu. Adamlar “son derece cahil, korkak ve kayıtsızdı,” yaşlı kadınlarsa “aldatmacalar, şehvet ve gurur” doluydu. Keşişler en az onlar kadar kötü, hatta onlardan beterdi. Hepsisi de kölelere zulmederek kendilerini alçaltıyordu, Darwin cesaretleri yüzünden köleleri övüyordu. Kölelerin “kendi haklarını iddia edebileceği ve hatalarının acısını çıkarmayı unutacağı” günlerin geleceği öngörüsünde bulunuyordu.¹⁴

Beagle ayın 5'inde demir aldı; kış aylarında fırtınalı sahil boyunca güneye, kıtanın tehlikelerle dolu burun kısmına doğru ilerledi. Herkes beklentiyle titriyordu; “barbar bölgelere” uygun düşmesi için sakal bırakmışlardı, subaylar bile iyiden iyiye ataerkil bir görünüm almaya başlamıştı. Sıcaklık on beş gün kadar önce 10 dereceye düşmüştü, gökyüzü grilemişti, kasırgalar güverteyi süpürüyordu. Darwin'in yine midesi bulanmaya başlamıştı, hamağı yorucuydu. Milton'ın *Kayıp Cennet*'i (*Paradise Lost*) biraz rahatlamasını sağlıyordu. Kitabın, cep kitabı boyutlarındaki bir ba-

sımını her yere götürüyordu; devasa bir mücadeleyle parçalanmış tarih-öncesi bir dünya hayali ona ilham veriyordu. Gemi Plate Nehri'ne yaklaşırken doğa ve sanat bir antlaşmaya varmıştı. Şimşekler zalimce bir havai fişek gösterisi gibi geceyi aydınlatıyordu. *Beagle* aydınlanmıştı, seren direklerinin tepeleri sanki fosforla boyanmışlar gibi, St. Elmo'nun ateşiyle parlıyordu. Okyanus da mikroorganizmalarla o kadar aydınlanmıştı ki "penguenlerin arkalarında bıraktıkları izler görülebiliyordu." Deniz bundan "daha sıradışı bir manzara sunamazdı."¹⁵

Ayin 26'sında Montevideo'da Plate Nehri'ne demir atıldılar. Charles evden haber almayı bekliyordu, ama onu bekleyen bir mektup yoktu. Oysa güncel siyasi haberler hoş karşılanacaktı. Güvertede haftalardır bol bol tahmin yürütülmüştü, herkes Reform Yasası'nın akıbetini merak ediyordu. Bir devrim muhtemel miydi, yoksa çoktan olmuş muydu? Sonra yasanın nihayet geçtiği haberi geldi. Herbert, Tory liderlerin baskı altında nasıl yön değiştirdiklerini, yasanın güçbela geçmesini nasıl mümkün kıldıklarını neşeye anlatmıştı. Reform konusunda oyunbozanlık yapan Toryler, ölmekte olan bir tür gibi görünüyorlardı: "Sanırım Tory bir mürettebatla birliktesin; birinin salamurasını yapiver, eve döndüğünde Antikacılar Kabinesi için senin mantarların ve kınkatatlılarından daha değerli olacaktır... Kuyruklu ya da uzun kulaklı birini yakalayabilirsen, iki kat daha kıymetli bir numune olacaktır." Büyük Tory FitzRoy, geriye kalan tek meselenin "bir Kral mı olacağı yoksa cumhuriyet mi kurulacağı" meselesi olduğunu söyleyerek homurdanıyordu.

Kendi siyasi isyanlarına gömülmüş olduklarından, Charles bu meseleleri düşünmeye başlayamamıştı. Montevideo'da sağı solu belli olmayan bir askeri hükümet vardı, nehrin yukarısındaki Buenos Aires de sürekli bir devrim halindeydi. Britanya birlikleri, yirmi beş yıl önce buralardan ayrılarak iki başkentini de istikrarsızlığa gömülmesine katkıda bulunmuşlardı. Geride acı bir miras bırakmışlardı, Kraliyet Donanması hâlâ Plate Nehri'nde devriye geziyor, İngiliz tüccarların çıkarlarını koruyordu. Bazılarına göre *Beagle* bir işgalciydi. FitzRoy Buenos Aires'e doğru açılırken, limandaki bir muhafız gemisinden açılan ateş tıslayarak başlarının üstünden geçti. Küplere binen Kaptan bunun bir karantina uyarısı olduğu yönündeki resmi açıklamayı kabul etmeye yanaşmadı. Borda edip *Beagle*'ı çevirdi, çürümekte olan gemi teknesinin yanından geçerken de muhafız gemisine, gelecek sefere karşılama törenine karşılık vereceği bildirildi.

Geminin geri döndüğü Montevideo’da onları daha fazla sıkıntı bekliyordu. Polis müdürü, yerel siyah askerler arasında patlak veren bir isyanın bastırılmasına yardımcı olmalarını istedi. Britanyalı yöre sakinleri tehlikedeydi, bu yüzden FitzRoy gemideki adamların elli ikisini, tepeden tırnağa silahlanmış bir halde, takviye birlikler gelinceye dek kaleyi işgal etmeye gönderdi. Darwin belinde tabancalar ve bir hançer, “pis şehre” kadar onlara eşlik etti. Siyah isyancılar cephane deposunu ele geçirmişler, sokaklara başlarında adamlarla birlikte toplar yerleştirmişler, mahkûmları serbest bırakıp silahlandırmışlardı. *Beagle*’ın döküntü taburu kaleyi olaysız bir şekilde aldı, müzakereler sürerken “avluda biftek ızgara yapıldı.” Fakat bir baş ağrısıyla yıkılan Darwin olayların gelişimini izlemek için gemiye çekilmişti. Yerlerini silahlı yurttaşlar aldığıında, geminin diğer elemanları da onu izledi. Birkaç gün içinde şehir merkezinde çatışmalar başladı, Darwin “despotluğun böyle kontrolsüz bir anarşiden daha iyi olup olmadığını” merak ediyordu. “Bu tür bir işin heyecanından büyük bir haz duyduğunu” kabul ediyordu, ama “bu biz filozofların uzlaşabileceği bir şey değil,” diyordu.¹⁶

Darwin 19 Ağustos’ta ilk numune kutusunu Henslow’a gönderdi; Henslow bunları onun döneceği zamana dek saklayacaktı. Aynı gün *Beagle* Patagonya sahillerinde bir aşağı bir yukarı gidip gelerek harita çıkarma seyrlerinin ilkinde başladı. Güneye geçiş zordu ama telafisi vardı. Bahia Blanca’nın dışında Darwin, yüzeye yakın bir yerde çenesi kıllı kurtçuk sürülerine rastladı. At nalına benzer ağızlarındaki çengelli tırnaklarıyla milyonlarca şeffaf kurtçuk vardı, hepsi de yumurta doluydu. Bunların ne olduğuna dair hiçbir fikri yoktu, ama yumurtaları inceleyebileceği düşüncesiyle ağını kullanarak çok sayıda kurtçuk yakaladı. Grant’ın tutuşturduğu ilk aşkına, denizlerin en küçük larvalarına geri dönmüştü. Son derece kaliteli mikroskobunu kullanarak yumurtaları açtı; incelik isteyen bir işti bu, çok küçüklerdi, beş milimetreden büyük değillerdi.¹⁷ Fakat onları ayırmayı başardı; “moleküllerin” dışarı akmasını sağladı, bunların hayatın temel parçacıkları olup olmadığı kuşkusunu hâlâ taşıyordu.

Tomarlarca zooloji notu aldı, düşünceleri polipli yaratıklarla doluydu. Körlemesine bir toplama yapmıyordu; Edinburg’daki bilgilerinin peşinden gidiyordu. *Flustra* gibi kabuklu deniz matlarında üremeyi sistematik olarak incelemişti. Bahia Blanca’daki çamurun içinden *Virgularia* adlı bir deniz kalemi çıkarmış, sapın içindeki granüler hareketlilik hakkında sayfalarca not almıştı. Yavaş yavaş sürüklenen tüye benzer bu yaratık, hepsi

de birlikte hareket eden, beslenmekte olan binlerce polipten oluşuyordu, ama hepsi için tek bir rahim vardı; bu durum Darwin'in bireyselliğin anlamını sorgulamasına yol açmıştı.¹⁸

Bahia Blanca ücra bir yerleşimdi. Hükümet tarafından "bir ön cephe kalesi" olarak kurulmuş olan bu şehir, çorak bir engebeli tepeler ve düzlükler enginliğinde yer alıyordu; yerli Kızılderililere göre burası "Şeytan'ın Ülkesi"ydi. Toprak İspanyollar tarafından ele geçirilmiş olsa da onların. Sık sık çatışmalar yaşanıyor, yarı yerli yarı İspanyol bir birlik bölgede devriye geziyordu; Darwin'in hayatında gördüğü "en vahşi resmedilmeye değer gruptu" bu. Yarı kızarmış bir etin kemiklerini geveleyen Kızılderili esirler daha çok "vahşi hayvanlara" benziyordu. Sınır bölgelerdeki savaşa ve barbarlıklara dair kıyım hikâyeleri dinlemişti. "Kızılderililer bütün esirlerine işkence eder, İspanyollarsa esirlerini vurur." Görüşmek için gelen beyaz bayraklı şefler bile yargısız infaz edilip vuruluyordu. Düzlükler acımasızca temizleniyordu, Darwin de kendini katillerle kardeşlik ederken bulmuştu.

Tüfek taşımaları ve yanlarında yerel dolarlardan bulundurmaları koşuluyla İngilizler genellikle güvendeydi. Darwin'de ikisinden de bolca vardı ve *gaucholar* da medeniydi. Onu ata binmeye götürüyorlar, kementleriyle tez-ayaklı "devekuşlarının" (rhea) nasıl yakalanacağını gösteriyorlardı. Sonra ateşin başında kızarmış armadillo ve "devekuşu" yumurtası ile yapılmış hamur parçaları ikram ediyorlardı. "Armadillolar kabukları olmadan pişiriliyor; lezzetleri ve görünümleri ördeğe benziyor," mükemmel bir ziyafet oluyordu. Hiçbir Glüton'un daha önce yemediği tuhaf bir etti. Darwin eylül ayını, İngiltere'de nasıl geçirecek idiyse öyle geçirdi, avlandı. Geyiklere sık rastlanıyordu; üç tane geyik öldürdü, bir aguti de -çikolata renkli, 10 kilo ağırlığında bir kemirgen- hayatında tattığı "en lezzetli eti sundu."¹⁹

Güney Amerika'da iyi fosiller bulup bulamayacağına dair bir korkusu vardı. Fransız koleksiyoncu Alcide d'Orbigny'nin altı aydır orada çalıştığını, Paris Müzesi için erik numunesi topladığını öğrenip durumdan nefret etti. Sıkıcı bir durumdu bu; Darwin buraya gelmek için kendi cebinden para ödemişti, oysa Fransız hükümeti kendi adamlarını finanse ediyor, altı yıldır onların pampaları serbestçe dolaşmalarına izin veriyordu. Fransızların bilime karşı ciddi tavırları hakkında ciltler dolusu şey anla-

* Güney Amerika pampalarında yaşayan atlı çobanlar -e.n.

tiyordu bu durum. Darwin Henslow'a, "Fransızlar bütün iyi şeylerin kremasını alacak diye bencilce korkuyorum," diyordu.

Korkularının hiçbir temeli yoktu. 22 Eylül'de *Beagle*'dan 16 kilometre uzakta Punta Alta'da körfezi inceliyordu. Alçaklardaki sarp kayalıkları incelerken nesli tükenmiş devasa bir memelinin fosilleşmiş kemiklerine rastladı. Heyecan içinde kuvars ve çakılların içinden hayvanın dişlerini ve baldır kemiğini çıkarıp atlarına yükledi. Kaptan az ve öz sözlüydü, yürüme kalası üzerinden taşınmakta olan "bariz çöpten ibaret kargoya" gülümseyerek yol arkadaşına takıldı. Ambarda Fuegoluların bütün o gürültücülükleriyle birlikte hoş bir sohbet oldu, Darwin caymayacaktı.

Ertesi gün aynı yere geri dönüp "yumuşak bir kayanın içine gömülmüş" koca bir kafatası buldu. "Çıkarmam yaklaşık üç saatimi aldı," diyordu; güverteye yükletmeyi başardığında hava kararmıştı. Ertesi günün en güzel saatleri "ödüllerin paketlenmesi"yle geçti. Memeli fosillerine dair bildikleri azdı, bu tür devasa yaratıklar hakkında çok daha azını biliyordu. Yapabildiği en iyi tahmine göre "gergedanla akrabaydılar" (gergedan bugün Afrika ve Asya'da yaşamaktadır). Ayın 25'inde daha fazla kemik buldu. Birçoğu yüzüne bakılacak gibi değildi, kocamanlardı ve dağılmışlardı, sahildeki diğer kemiklerse dalgalarla yuvarlanmıştı. Fakat hepsi de değerliydi. İngiltere'nin tamamında Güney Amerika'ya ait bir tek devasa fosil vardı; Cerrahlar Koleji'nin kısa bir süre önce aldığı o fosil de bir yer tembel hayvanına aitti.

8 Ekim'de geri döndü, bir çene kemiği bulup çıkardı. Dişlerden biri karakteristikti ve çene kemiğinin bir megateryuma, tembel hayvanın yerde yaşayan devasa akrabasına ait olduğunu ortaya koyuyordu. Yanında on beş santimlik sekizgen kemik levhalar bulunuyordu, Darwin bütün bu bulgularını zihninde kaynaştırdığında ortaya "tufan öncesine ait" inek büyüklüğünde, zırlı bir tembel hayvan çıkıyordu. Kemiklerin buraya nasıl ulaştığını, onları gömen çakılların nasıl oluştuğunu merak ediyordu. Belki de son derece şiddetli bir sel pampaları silip geçmiş, kemikleri ve çakılları önüne katmıştı? Lyell bunu onaylamıyor olabilirdi, ama zaten Henslow onu Lyell'in aşırı tedriciliği konusunda uyarmıştı. Hiç dert değildi, mühim olan bunların bulunmuş olmasıydı. Eve, "Şansım harika bir biçimde yaver gitti," diye yazmıştı. Memelilerin bazıları devasa boyutlarda ve "birçoğu gerçekten yeniydi." Henslow, Charles'in elinde en az altı hayvana ait parçalar bulunduğunu duymuştu; yer tembel hayvanı, devasa arma-

dillo kabukları, devasa bir kemirgenin dişleri; gine domuzu akrabaları. Hep-sini de Cambridge'e göndermek üzere sandıklamıştı, tam olarak neler bulduğunu "çok merak ediyordu."²⁰

Ayin 19'unda *Beagle* yeniden kuzeye, Montevideo'ya yöneldi. Charles'a *Kayıp Cennet*'teki "Kaos ve Anarşi bölgelerini" anımsatan aydınlık denizleri yarıp geçtiler. Sefil görümlü Plate Nehri'ne yaklaşırlarken Milton yine çok yerinde bir tercih gibi görünüyordu, çünkü etrafta devrimler kaynarken FitzRoy o Şeytan kalesine, "ateş ülkesi"ne, Tierra del Fuego'ya karşı şiddetli bir saldırı başlatmaya hazırlanıyordu. Üç Fuegolular ve bir İngiliz'i orada karaya çıkarmak gibi ilahi bir temsilcilik görevi vardı ve bu da artık *Beagle*'ın ilk önceliğiydi. Gemi beklemekte olan misyonerleri alıp güneye düzenlenecek saldırı için güçlendirilmek üzere Montevideo'ya girdi. Darwin gelen en son mektupları okurken, kendini de bu gelişmelere hazırlıyordu.²¹

Kuzen Fox, siyasi dedikodular aktarıyordu: Krallık sapasağlamdı, gerçi "bazı günler kesinlikle Devrim'in eşliğinde oluyoruz," diyordu. Yine de reform sonrası Avam Kamarası seçilecek olduğundan, duygular "gerçekten de son derece yüksekte akıyordu." Charles'ın kız kardeşleri ise aileden haberler vermişlerdi. Hensleigh'in kayınpederi Sir James Mackintosh ölmüştü. Charles için daha üzücü olanı Fanny Owen'dan bahsetmeleriydi; tantanalı düğününü, "Denbighshire'ı Mr. Biddulph'un (Whiglerden adaylığını koymuştu) tuvaleriyle" donatıyor olduğunu, "hizmetçi ruhu"nun mağlup olduğunu anlatmışlardı. Charles'ın duymak istedikleri bunlar değildi. Ama en azından ailesi, eve parti parti göndermekte olduğu günlüğünü sevmişti; herkesin büyük beklentileri vardı. Susan, Doktor'un sesini yankılayarak nihayetinde "sakin bir taşra kilisesi mıntıkasına" yerleşme düşüncesini heyecanla karşıladığını söylemişti. Catherine konuşmaya dahil olmuş, bir gelin adayına, Charlotte ile Emma'nın kız kardeşleri Fanny Wedgwood'a işaret ederek onu yemlemişti. "Hoş, küçük, çok değerli bir eş" ve "bir din adamı için mükemmel bir tercih" olacaktı.

"Evinde bir laboratuvarla" Londra'ya yerleşmiş olan Erasmus ise, bu plana kezzap döküyordu. Charles'ın hâlâ "çöldeki o küçük, korkunç taşra kilisesinin hayalini kuruyor" olduğunu duymak tüylerini ürpertmişti. Kardesinin şchirde "British Muscum ya da başka bir akademik yerin yakınlarına" yerleşmesini istiyordu. Erasmus, "Benim tek şansım, Yerleşik Kilise'nin lağvedilmesi; bazı yerlerde bu yönde söz verilmesi talep edilme-

ye başlıyor.” Radikallerin yerleşik düzenin çözülmesini talep ederek pis-koposlara eziyet ettiği bir ortamda, bir kilise kariyerinden bahsetmek boş olabilirdi.

Eras’ın mektubu siyasetle ilgili bıktırıcı eleştirilerle, seçim gevezelikleriyle, kilise vergilerinin lağvedilmesi, gazete vergilerinin kaldırılması (başta radikal basını engellemek için konmuştu), Ulusal Siyasi Birlik’in Kral şerefine kadeh kaldırmayı reddettiği haberleriyle devam ediyordu. Ama Eras kardeşinin dinleyip dinlemediğine dair meraklıydı: “Sana siyasetle ilgili bütün bu haberleri yazıyorum, ama sanırım bunlara ilgi gösteremeyecek kadar İngiltere’den uzaksın. Siyaset seyahat etmiyor.”²²

Charles ne düşüneceğini bilmiyordu. Ev hep aklıdaydı, özellikle de “sakin, tatlı” günlerde, ama eski dünyası çatırdıyormuş gibi görünüyordu. Reform gibi kolera da ülkeyi kırıp geçirmiş, Shrewsbury’ye bile ulaşmıştı. Cambridge’teki dostları öğretim üyesi oluyor, profesör oluyor, taşra kiliselerine atanıyordu. Ama o çok uzaktaydı. “Zavallı sevgili ihtiyar İngiltere,” diye iç geçiriyordu Fox’a. “Umarım gezintilerim beni sakın bir hayata uyumsuz hale getirmesin, ilerde bir gün senin gibi, taşrada bir din adamı olabilecek vasıflara erişecek kadar şanslı olurum... Ama Kaptan bu tür hayallere, yemyeşil kırların, hoş küçük eşlerin vs. hayallerine kapılırsam, kesinlikle kaçıp gideceğimi söylüyor (...) Bu yüzden de kumlu düzlüklere ve büyük megateryumlara razı olmayı sürdürmeliyim.”

Öyle yaptı, ama yalnızca bir süreliğine. Güneydeki bölgeleri araştıracak olduklarından, devam etmeleri için sabırsızlanıyordu. “İğrenç” Plate Nehri içine sıkıntı veriyordu. Babasına ve kız kardeşlerine, “Çok geçmeden Cam Nehri’nde kömür taşıyan bir mavnada yaşayacağım,” diye figan ediyordu. Şükürler olsun ki, kısa bir süre önce “beyefendiye benzer, çok hoş biri,” Robert Hamond deniz yarsubayı olarak *Beagle*’a katılmıştı. Birlikte vakit geçirebileceği biriydi; o ve Darwin karadaki son gezintilerini planlamışlardı. Gemi Buenos Aires’te demir atmıştı, bu sefer rahatsız edilmişlerdi. Beyler şehre akmış, kaldırım taşları döşenmiş çamurlu caddelerde at sürüp senyoriaları süzmüşlerdi. “Bu meleklerin süzülüşünü izlerken,” “aptal İngiliz kadınlar yüzünden” ümitsizliğe kapılmışlardı. Arkalarından bakıp “sırtlarının çekiciliğiyle” beslendiklerinde bile Darwin, “Nasıl da güzel olsalar gerek,” diye düşünmekten kendini alamamıştı.²³

Buenos Aires’te alışveriş de yapmış; puro, makas, defter, kalem almış; bir diş hekimine uğramış, bir tiyatro oyunu izlemişti. Ama yine de bura-

dan gitmeyi istiyordu. Bir günlük bir erteleme gününün kısa sürecek yazında bir gün daha az geçirecekleri anlamına geliyordu; burada rüzgârlar kışın hırçınlaşıyordu. 4 Kasım Pazar günü “kiliselerin birkaçını” ziyaret etti. “Putperestlikti” belki, ama “Protestan ayinlerine kıyasla Katolik ayinleri sırasında ortama hükmediyor mu gibi görünen şevke” saygı göstermesi gerekiyordu. Her şeyden etkileyici olan, ibadet sırasında gözle görülür olan o “rütbelere arasındaki eşitlik”ti. Buenos Aires’ten ayrılmadan önce, o ve Hamond Tanrı’yla kendi barışlarını yapmaya çalıştı. Musters’ın akrabası olan Hamond, kendilerini ne gibi tehlikelerin beklediğini Darwin kadar iyi biliyordu, donanma vaizinden kendilerine Kutsal Komünyon vermesini istediler. Vaiz, özel bir ayin düzenlemeyi reddedip samimilerse gemideki diğer arkadaşlarıyla birlikte gelmeleri gerektiğini söyledi.²⁴ Darwin ile Hamond *Beagle*’a yeniden binip FitzRoy’un denizciliğine ve başka zarafet biçimlerine geri döndüler.

Montevideo’da postadan bir hediye çıktı: Lyell’in *Principles*’inin ikinci cildi. Birinci ciltle ikincisi arasında ilginç bir farklılık vardı. Birinci ciltte geçmişte yer şekillerinde yavaş yavaş meydana gelen değişimlerin derinlerine inilirken, ikinci ciltte hayvanlarla bitkilerin bu değişimlere ayak uydurmak için değişip değişmediği soruluyordu. Ayak uydurmaları için onların da yavaş yavaş dönüşmesini sağlayan doğal bir mekanizma mı vardı? Bu soru, kısaca hayır diye cevaplanmıştı. Darwin’e bir kitap uzunluğunda bir Lamarck çürütmesi ulaşmıştı. Lyell’in, her hayvan ya da bitki türünün doğum yerine, “yaratılış merkezi”ne uyarlandığı yönündeki görüşü üzerine düşündü. Herhangi bir değişiklik, çevreyle ilgili herhangi bir baskı, türü dönüştürmeyecek, sonunu getirecekti. (Megateryum mezarlıklarını görmüş olan Darwin bunu takdir edebiliyordu.) Türler sürekli belirip kayboluyordu; eskiler doğal olarak ölüp giderken, yeniler gizemli bir biçimde doğuyordu.

Canlı, parlak bir dille kaleme alınmış bir kitap, bir avukatın kaleminde çıkmıştı; hayatın evrildiği ve bir aile şeceresi gibi sunulabileceği fikrine karşı akıllıca argümanları derleyip toplamıştı. Bütün hayvanların atalarının izleri tek bir gövdeye dek sürülebilir miydi? Ailede bir şempanzenin, “insanın özellikleri ve onuruna” heves eden bir maymunun bulunması fikrinden korkan Lyell, buna hayır cevabını veriyordu. Hatta daha da ileri gidiyor, yeryüzündeki hayatın tarihinin tümüyle yanlış anlaşıldığını savunuyordu. Garip bir şekilde fosil dizisinin kadim zamanlardan bu yana

insana doğru genel bir ilerleme eğilimi göstermediğini iddia ediyordu.²⁵ Lyell, ilerleme olmazsa dönüşüm (transmutasyon) de olmayacağını biliyordu. Fakat Lyell en azından, türlerin nasıl ölüp nasıl yeniden doğduğu sorusunu, soylarla ilişkilendirerek sormuştu; Darwin'in o zamana kadar karşılaşmadığı bir şeydi bu. Düşüncelerini besleyen bir gıdaydı.

Darwin, Montevideo'da Lyell'in yeni kitabını koklaya koklaya okumaktan fazlasını yaptı. Tiyatroda, "Başkan'ın yeniden göreve gelmesini kutlamak için düzenlenen bir baloya" katıldı, ertesi gece Rossini'nin *Cenerentola*'sını izlemek için yine tiyatroydaydı. Çok da sıkı çalıştı; ayın 24'ünde, denize açılmalarından iki gün önce, iki koca sandık dolusu fosil kemiği, bir küçük sandık dolusu deri, böcek ve balık salamurası Henslow'a gönderildi. Yorgunluktan pupa kamarasına yığılıp kalan Darwin, daha ne kadar dayanabileceğini merak ediyordu. "Bir yıl neredeyse bitti, Güney Amerika'nın doğu sahillerini terk etmeden, ikincisi de bitmiş olacak. Ancak ondan sonra yolculuğumuzun gerçekten başlayacağı söylenebilir."²⁶ Tierra del Fuego'ya ulaşmak, oradan da dünyayı dolaşmak için müthiş sabırsızlanıyordu.

10. Bölüm

Başka Bir Dünyanın Dertli Ruhları

Vahşilerle karşılaşmayı bekliyordu. Seyahatin ilgi çekici olaylarından biri de onlar olacaktı: vahşi ilkeller, başka bir devrin insanları, FitzRoy'un misyonunun nesnelere. Fakat ilk karşılaşmanın yarattığı sersemlik hâlâ üzerindeydi.

Montevideo'dan ayrılmalarının üstünden üç hafta geçmişti ki onları gördü. *Beagle* kasırgalara cesaretle göğüs gerip Tierra del Fuego'nun güney ucunun yakınlarındaki Cape of Good Success'e açıldığında havada "İngiltere kışlarının kuvvetlendirici hissi" vardı. Ama işte oradaydılar, "denizin üzerine asılı vahşi bir tepenin üstüne tünemişlerdi; çırılçıplaklardı." Olmamış, "ehlileştirilmemiş" Fuegolular boğuk haykırışlarla ellerini kollarını sallıyor, omuzlarına atmış oldukları daracak hayvan derilerinin altında "kirli bakır" tenlerini gösteriyorlardı.

En çılgın hayallerinde bile, gemideki üç yerli misyonerin, York Mins-ter, Jemmy Button ve Fuegia Basket'in bir zamanlar böyle olduğunu düşünmemişti. 18 Aralık 1832'de FitzRoy ve silahlı bir muhafızla birlikte kürek çekerek yerlileri görmek için karaya çıktı. Genç adamlar hemen hemen onun boyunda, güçlü kuvvetliydi; uzun siyah saçları, boyalı yüzleri ve şaşkın bir ifadeleri vardı. Başta ürkek bir halleri vardı, tüfeklerden korkmuşlardı, hızlı hızlı konuşuyor, el kol hareketleri yapıyorlardı. Sonra, kendilerine kırmızı bir bez parçasının hediye edilmesi üzerine ısınıp subaylarla komik bir gösteriye giriştiler; birbirlerine "kaçamak kaçamak yüz ekşiyor," neşeye birbirlerinin sırtlarına vuruyor, sahilde dans ediyorlardı. O zamana kadar gördüğü "istisnasız en acayip ve ilginç manzara"yla karşı karşıya kalan Darwin, çabucak sonuçlar çıkarmaya başladı. Bu "sefil görünümlü varlıkların," okları ve yaylarından başka doğru düzgün bir kıyafeti, doğru düzgün bir dili, doğru düzgün bir evi yoktu. "Vahşi insanla medeni insan arasında ne büyük bir fark var. Vahşi bir hayvanla ehli-

leştirilmiş bir hayvan arasındaki farktan daha büyük bir fark... İnaniyorum ki bütün dünya aranıp taransaydı, daha düşük mertebede bir insan daha bulunamazdı.”¹

Acaba bunlar insan mıydı? Kıyafetleri Edinburg’da izlediği *Der Freischütz* operasındaki “sahnedeki şeytanları” hatırlatıyordu. Jestleri “başka bir dünyanın dertli ruhları” gibi görünmelerine yol açıyordu. Neredeyse onlara “hemcins yaratık” statüsünü çok görmüştü. “Vahşi bir insan sefil bir hayvandır,” diye sallamıştı başını vakarla. Peki, misyoner gözetmenleri Richard Matthews’la birlikte karaya çıkmış olan York ile Jemmy neydi, farklı kabilelerden geliyor olsalar bile? İngiltere’de geçirdikleri bir yıl insanla akrabalıklarını göstermiyor, insanın muazzam “gelişme gücüne” işaret etmiyor muydu? İngiltere kışları için hassasiyetle giyinmiş olan York ile Jemmy sahilde ayrı bir yerde duruyor, vahşi insanlarla alay ediyorlardı. Fuegoluların en yaşlısı York’un yanına gelip de sakal bıraktığı için uzun bir nutuk attığında, York’un “gözleri gülmekten yaşardı.” Kuşkusuz insan doğasının esnekliğine dair bir kanıtı bu.

Herkes gemiye döndüğünde, genç Matthews hiç vakit geçirmeden, vahşilerin “beklediğinden kötü olmadığı” yorumunda bulundu. Yıllar boyunca aralarında kalmak üzere bırakılacak birinden gelen tam bir itidal gösterisiydi bu. Peki, bu toy delikanlı kıyaslama yapacak çapta mıydı? Darwin Cambridge’i hatırladı; Sedgwick ile Henslow’un düzenlediği akşam toplantılarını, ağır toplarla paylaştığı yükseklerdeki sofraları. O ulvi ahlakçılar da mı böyle bir malzemenin gelmişti? Shakespeare ile Newton da mı? Bölgeyi araştırdıkça içini kasvet basıyordu. Dağlara tırmanıp “her yeri kaplayan şiddet emarelerinin” ortasında Alpler’e özgü bitkiler ve böcekler topluyordu. “Çürümekte olan devrilmiş ağaçlar” tropik ormanı hatırlatıyordu, ama burada “bu sessiz yalnızlığın ortasında, hayatın değil de ölümün baskın ruh olduğunu” hissediyordu. Dünyanın sonunda düzenlenen ilginç bir Noel ayınıydı: İnsanın sert bir bakış açısı kazanmasına neden oluyordu. Günler sonra *Beagle* Cape Horn’daki gemi mezarlığının etrafını dolaşp batıda York Minster’ın ülkesine doğru yola koyulduğunda, doğa berbat bir karşı hamle yaptı, “gökte kara bulutlar doluyor,” dolu taneleri denizin yüzeyini kamçılıyordu.

24 Aralık’ta FitzRoy biraz daha güneyde olup Antarktika’ya doğru bakan Hermit Adası’ndaki Wigwam Koyu’na girdi. Bütün işler askıya alındı, denizciler çekecekleri ziyafet için av kuşlarını vururken tepeler silah ses-

leriyle yankılanıyordu. “Şenlik günü” grog* piyasaya çıkarken, Darwin de Sullivan ve Hamond ile birlikte adanın en büyük dağına tırmanmak için yola koyuldu. Kolay bir tırmanış olmuş, yolda şamataya şamata eklemişlerdi: “Yankı yapsın diye bağırmişlar, Sullivan kendini eğlendirmek için uçurumdan aşağı koca kayalar yuvarlamış” ve Darwin de günlüğüne karaladıklarına göre “tezcanelikle kayaları çekiç darbeleriyle parçalamıştı.” Duyduklarına göre Fuegolular onları seyretmişti. “Bizim karanlığın güçleri olduğumuzu düşünmüş olmalılar,” diye gülmüştü Darwin, “korkularından dışarı çıkamamışlar.”²

Gelecek haftalar boyunca attığı son kahkaha olacaktı bu. Hava kötüleşti. Yeni yıl arifesinde sakin bir havada denize açılmanın bir hata olduğu anlaşıldı. Rüzgâr güneybatıdan büyük bir şiddetle esiyor, *Beagle*’ın da fersah fersah işkence çekerek kıtanın girintili çıkıntılı alt kısmını aşması gerekiyordu. Darwin’e göre bu durumun cehennemden farkı yoktu. Sıcaklık dört dereceyi bulmuş, güverte tepeden tırnağa sular altında kalmışken sürekli tırabzana tutunup öğürüyor, “keyfinin, sinirlerinin, midesinin daha fazla dayanamayacağını” biliyordu. 12 Ocak 1833 Cumartesi günü rüzgâr ürkütücü bir fırtınaya dönüştü. Serpintilerden göz gözü görmüyordu, Kaptan geminin harita üzerinde bulunduğu konumu kaybetmişti. İtiraf ettiği üzere, hava koşullarının hiç bu kadar berbat olduğunu görmemişti.

Pazar günü öğleden sonra fırtına zirveye tırmanmıştı. Üç devasa dalga *Beagle*’ın üstüne çöktü. “İlkini karşılayıp hasar görmeden üzerinde yükseldi, ama yolu kesilmişti; ikincisi yolunu tamamen kapatıp onu rüzgâra doğru fırlattı; üçüncü büyük dalgaysa onu tam bordadan yakalayıp öyle bir ters çevirdi ki küpeştenin tamamı elli-altmış santim kadar suyun altında kaldı.” Cankurtaran filikası gevşedi, iplerinin kesilmesi gerekti; pupa kamarasına ve güverte altına sular doldu. Her şeye bir kaos hâkimdi. Sonra gemi yavaşça “bir varil gibi” doğruldu ve lombar kapaklarının “açılmasıyla” birlikte sular dışarı boşaltıldı. Böyle bir dalga daha gelse, baraka, sınıfının hakkını verip “tabut” olurdu. Fakat en kötüsünü atlatmışlardı; FitzRoy, False Cape Horn’un ardına sığındı ve Darwin de burada hasarı kontrol etti. “Kurutma kâğıtları ve bitkileri” tuzlu su yüzünden mahvolmuştu. Rüzgârlardan dehşete düşmüş bir halde, “Tanrı *Beagle*’ı onlardan irak tutsun,” diye dua etti.³

* Rom ve suyun karıştırılmasıyla elde edilen bir içki -ç.n.

Fakat bu Tanrı'nın yolculuğuydu; korunacağı varsayılabilirdi. Kaptan misyon istasyonunu Jemmy'nin halkının arasında kurmaya karar vermişti, York da “kendi özgür tercihiyle” burada yaşamayı kabul etmişti. (Darwin böyle diyordu. York'un “evlenmeye niyetlendiği Fuegia”ya gösterdiği, “epey eğlenceye sebep olan özen” FitzRoy'un dikkatini çekmişti. Aralarında Darwin'in de bulunduğu büyük bir grup gemiden ayrıldı ve küçük kayıklara doluşup bir filo halinde Beagle Kanalı'nı (geçen yolculukta keşfedilmişti burası) geçip Ponsonby Körfezi'ne, oradan da Jemmy'nin Woollya Koyu'ndaki evine doğru yola koyuldu. 23 Ocak'ta sahile çıktılar ve “şarap kadehlerini, tereyağı toplarını, çay tepsilerini, çorba kâselerini, maun kaplı kutuları, beyaz ince çarşafaları,” Darwin'e göre “ahmaklık suçlamasını” hak eden “envai çeşit benzer şeyi” indirdiler. Çok sayıda Fuegolunun anlamaz bakışları altında kulübelere inşa edildi, bahçeler ekildi. Dindarca bir kararlılık gösteren Matthews gemi arkadaşlarına veda etti; Kaptan'ın ekip daha batıya doğru ilerlemeden önce kendisini son bir kez daha ziyaret edeceğini biliyordu.

Manzara seyre değerdi. Tierra del Fuego'nun belkemiğini oluşturan granitten bir dağ sırasını izleyerek Beagle Kanalı boyunca ilerlediler. Darwin, dağların üzerindeki yatay ağaç sırasını, sahilde “denizin ulaştığı en yüksek seviyeyi” belirten işarete benzetti, “daimi kar yağışından bir manto” gördüğüne de çok sevindi. Dik yamaçlar doğrudan kanala doğru iniyor, burada kocaman “zümrüt mavisi” buzullar dalgaları buzdağlarıyla besliyordu. Buzullardan biri neredeyse, denizin ortasında yapayalnız kalmalarına yol açacaktı: Yaklaşık bir kilometre ötede kıyıda akşam yemeği yerlerken “gümbürdeyen bir çatırdama” duymuşlardı, buzulun yüzeyinden koskoca bir buz kitlesi ayrılmıştı. Bu parçalanma ve düşüşün etkisiyle “muazzam dalgalar” küçük filolarının üstüne doğru gelmeye başladı. Darwin hemen harekete geçti. O ve diğerleri kayıkları aldılar, hepsini emniyetli bir yere topladıklarında ilk dalga da kıyıya çarpmıştı. FitzRoy o kadar etkilenmişti ki, ertesi gün bir su kütlesine “Darwin Kanalı” adını verdi. Fakat Darwin gözü karalığından çok korkusuyla hareket etmişti. Kayıklar olmazsa, “talihimiz ne büyük tehlikelere gömülür... düşman vahşilerin ortasında erzaktan yoksun kalırız,” diye düşünmüştü.⁴

Bazı Fuegolular gerçekten de düşmanca davranışlar gösteriyordu. “Vahşi hayvanlarınkini andıran” bir cesaretle, ekibin gece kurduğu kampı tehdit ettiler, silahlı muhafızlar görevlendirildi. Charles nöbet tutarken, bu

topraklarda tehlikeye bu kadar açık olması tüylerini ürpertiyordu. “Gece sessizliği yalnızca adamların ağır soluklarıyla ve gece kuşlarının çığlıklarıyla kesintiye uğruyor; uzaklarda bir köpeğin ara sıra havlaması Fuegoluların çadırların yakınında, ölümcül bir saldırı hazırlığı içinde sinsi sinsi dolanıyor olabileceğini düşündürüyor.” Herkes yamyamların ortasında olduklarına inanıyordu. Jemmy’ye yamyamlık hakkında bir şeyler sorduklarında beklenen cevabı vermiş; şaka yollu, “Kışları bazen kadınları yerler,” demişti. Kimse onun otoritesini sorgulamamış, ekip “yerleşimde” onları nelerin beklediğine dair korkuya kapılmıştı. Dokuz gün sonra Kanal’ı izleyerek geri döndüklerinde, Matthews ile diğerlerinin zorbalık ve sistematik yağmadan biraz daha fazlasına maruz kaldıklarına tanık oldular. Sahip oldukları her şey, ayırım gözetmeksizin Fuegolular arasında paylaşılmıştı. Darwin bunun, işbirlikçi vahşiliğe dair yeni bir kanıt olduğunu düşünmüştü: “Kabilenin bütün sakinlerinin tam anlamıyla eşit olması, uzun yıllar boyunca uygarlaşmalarını engelleyecek.” “Bir şef” çıkıp da “gücüne dayanarak” kendisi için malvarlığı toplamadığı sürece “içinde buldukları koşulların iyileşmesi yönünde bütün umutları bir kenara bırakmak gerekiyordu.”

Kargaşaya bakan Matthews yenilgiyi kabul edip gemi arkadaşlarına kattı; York’u, ona emanet ettiği on bir yaşındaki Fuegia’yı ve kederli Jemmy’yi kendi halklarının insafına terk etti. Darwin, York’un “bir İngiliz gibi” yaşamaya çalışacağına inanıyordu ama hiçbiri mutlu olmayacaktı. “Medeni alışkanlıkların gayrimedeni alışkanlıklardan çok çok daha üstün olduğunu görecektir kadar akıllılar.” Tek umutları, Darwin’in ekilmesine yardım ettiği bahçelerde yatıyordu. Toprağı işlemek onlara disiplini öğretecek, beslenme biçimlerini iyileştirecekti. Nihayetinde onların refahlarıyla çizdikleri örnek birçok “vahşi sakinin” alışkanlıklarını değiştirebilir, bütün bir Fuego sahili İngiliz denizcileri hoş karşılar hale gelebilirdi.⁵

Darwin’in granit ve arduvaz numunelerini de yüklenen *Beagle* Falkland Adaları’na ya da Buenos Aires’te kullanılan adıyla Malvinalar’a doğru yola çıktı. Darwin yıllardır adalarda yerleşimler kuran Arjantinli kolonicilerin misafiri olmayı bekliyordu. Fakat 1 Mart’ta gemi, takımadaların en doğu ucunda yer alan Port Louis’de demirlediğinde bir İngiliz bayrağının dalgalandığını gördü. Britanya savaş gemileri ocak ayında, Arjantin gemilerini zorla dışarı atarak adaları Kraliyet topraklarına katmışlardı. Darwin’in

duyduğuna göre Güney Amerika'nın tamamı Britanya'nın bu eylemi üzerine "galeyana gelmişti." "Buenos Aires'teki berbat laflara bakanlar, bu büyük cumhuriyetin İngiltere'ye karşı savaş ilan edeceğini sanır!" Gülünç görünüyordu bu, üstelik adalarda yaşayan tek İngiliz'in Dickson adlı bir dükkân sahibi olması, onun da bayrağın koruyucusu olması, durumu daha bir gülünç yapıyordu. Fakat Darwin adaların doğu-batı ticareti açısından stratejik önemini anlamıştı; FitzRoy'un açıkladığı üzere hassas ve doğru bir harita çıkarmaya niyetlenmesinin sebebi de buydu.⁶

Ölçümler devam ederken Darwin de kırları dolaştı; "kayaları parçalıyor, çulluk avlıyor, Doğu Falkland'da bulabildiği pek az sayıda canlı yarattığı topluyordu." İpissiz bir yerdin burası, hava "soğuk ve uğultuluydu" ama bütün bunların telafisi olarak "en ilkel görünümlü" kumtaşlarına rastladı. Sedgwick'in buna benzer, içlerinde fosil bulunan en eski kayalarla uğraştığını biliyordu. Gerçekten de Galler'deki kayalar gibi bunların da içlerinde dallıbacaklılar ve midyeler bulunuyordu. Jeoloji çekicinin bir darbesiyle Falkland Adaları'nın "bütün görünümü" değişti. İşte burada dünyanın iki ucundan antik faunaları karşılaştırmak için güzel bir fırsat yatıyordu. Ve bunlar yalnızca fosil faunaları da değildi; Darwin canlı hayvanların ve bitkilerin yayılmasına daha büyük bir ilgi duyuyordu. Açık denizde küçük bir adada hiç bu kadar uzun zaman geçirmemişti, "türlerin farklılıklarını ve oranlı sayılarını" gözlemek ve bunları yaşadıkları ortamlarla ilişkilendirmek üzere bir not defteri tutmaya başlamıştı.⁷

Durmadan ilk aşkına, küçük deniz yaratıklarına dönüp duruyordu; onların parçalanmış yumurtalarından fışkıran granüller çok ilgisini çekiyordu; Darwin hayatın nihai atomlarına baktığı kanısına kapılıyordu. Falkland Adaları'nda "o belirsiz aileden," kabuklu yosunlardan biraz topladı: ilkel, taşsı, dallanan kümelerdi bunlar. O kadar ilkel ki, aslında hangi canlı âlemine ait oldukları bile tartışmalıydı: Grant bunların bitki, Lamarck ise hayvan olduğunu söylüyordu. Darwin teşrih çalışmalarını sürdürüyor, hangisinin haklı olduğunu belirlemeye çalışıyordu. Yumurtaları da inceledi; Henslow gibi o da bunların hareketsiz olduğunu, dışsal bir "yaratıcı güç" tarafından harekete geçirildiklerini düşünüyordu.⁸ Nihayetinde bu kabuklanmaların tuhaf ilkel bitkiler olduğu sonucuna vardı.

Bu arada FitzRoy yine kesesini boşaltmıştı. Maceraperest bir kürk satıcısından bir uskuna satın almış, onu onarmak için de bir gemi enkazı-

nın parçalarını almıştı. Bunu Amiralliğin onayı olmadan yapmıştı, ama böylece harita hazırlama çalışmalarını iki koldan yürütebilecekti. İki gemi nisan ayı başında denize açıldı, kuzeye, Patagonya sahilini izleyerek Bahia Blanca'ya 305 km uzaktaki Rio Negro'nun ağzına doğru yol alacaklardı. Darwin aylardır burada karaya çıkmanın yolunu gözlüyordu; "iç kesimler hiç bilinmiyordu." "Göklerin bir lütfü" gibi görünen havada, denizin üstünde kayarcasına giderlerken özlemle vadileri izledi. "Bir jeoloğa El Dorado gibi" görünüyordular. Fakat Kaptan'ın planları değişip duruyordu; son dakikada çıkan rüzgâr, "o her şeye kadir, zorba efendi" yüzünden seyahat ertelendi. *Beagle* kardeş gemiyi kuyruğuna aldı ve bütün yolu geri dönüp iğrenç Plate Nehri'ne vardı, burada Montevideo'da demirlediler. Darwin beş aylık birikmiş postaları alırken, geçen sürede "birkaç devrim dışında" burada pek fazla bir şey olmadığını not etti. Delikler açan kurtçuklardan korunması için uskunaya yeni bir bakır tekne takılması gerekiyordu. Bu iş nehrin ağzındaki koydan 96 kilometre uzakta bulunan Maldonado'da yapılıyordu ve birkaç ay sürecekti. FitzRoy işin ilerlemesini kontrol etmeye giderken, Darwin de ona eşlik edip burada kendine kalacak bir yer buldu. Kasaba çoraktı, dışındaki dağlık kesimlerde atlar, sığırlar ve haydutlarla doluydu. İspanyolcası kötüydü, ama ona iç kesimleri gösterecek bir-iki rehber bulmayı başardı, 9 Mayıs'ta da "tabancalar ve süvari kılıçları"yla tehdit edici bir görünüm içinde, "cesurca" dört-nala yola koyuldular.⁹

Kaktüsler ve taşlı yükseltilerle dolu "sonu gelmez yeşil tepeler"de günlerce at sürdüler. Rhea sürüleri onu çarpmıştı; bir tepenin zirvesini aşan otuz kuşun etkileyici görünümü hakkında yorumlar yapmıştı. Gaucholar* bakılırsa, dişiler birlikte yuva kuruyorlardı. Dişilerin birçoğu aynı yere yatıyor (Darwin bizzat bir kuluçkada yirmi yedi yumurta saymıştı), bir erkek de kuluçkaya yatıp yumurtaları koruyordu. Darwin geceleri, bıyıklı gauchoların "bellerinde hançer," "topuklarında tıngırdayan mahmuzlar" ayakta dikilerek içki içip puro tüttürdüğü "içki dükkânları"nda kalıyordu. Bazı akşamlar bir ev tadı aldığı da oluyordu. Uruguay'ın sığır yetiştiriciliğiyle uğraşılan taşra bölgelerinin misafirperverliği hiç reddedilmiyordu, zengin toprak sahipleri bile çamurlu zeminler üzerinde uyusalar da bol bol yiyecek ikram ediyorlardı, o da ev sahiplerine borcunu onlara cihazlar vererek ödüyordu. Cep pusulası, yön gösterme "güçleri" sayesinde büyük hayranlık kazanmıştı; Darwin ayrıca onları, dişleriyle kib-

rit çakarak şaşırtıyordu. Bu maskaralıklardan sonra adamlar purolarını yakıyor, “gitar eşliğinde biraz doğaçlama şarkı söyleniyor,” hoş bir gün böylece nihayete eriyordu.

Darwin iki hafta sonra, 320 kilometre yol yaparak Maldonado’ya geri döndü. Bütün bölge sular altında kalmıştı, araziler bataklığa dönmüş, nehirler taşmıştı. Hiç kimse bu şiddette bir elektrik fırtınası görmemişti. Yıldırımların gücü kasabanın dışındaki kum tepelerinde gözle görülebiliyordu. Yıldırımlar kum taneciklerini cama çevirmişti, bazıları kumun yaklaşık bir metre içine gömülmüştü. Bu düz, camsı tüplerden örnekler topladı. Vahşi hayata gelince, kasabada havaya bir metelik fırlatmanın harikalar yaratacağını gördü; bütün çocuklar ellerinde sürüsünden koparılmış bir yaratıkla kapısında bitiyordu. Hayvan leşleri toplandı; fareler, sıçanlar, yılanlar. Bunların derilerini yüzmek son derece zahmetli, mide bulandırıcı bir işti; özellikle de geyik derisi yüzmek; “son derece güçlü, rahatsız edici bir koku çıkıyordu.”¹⁰

Civardaki “hemen her kuşu” topladı; toplam seksen tür toplamıştı; her hafta bir düzine yeni kuş öldürüyordu: baykuşlar, guguk kuşları, sinekkapanlar, alaycikuşlar, örümcekkuşları, balık avlamak için suyu gagalarının alt kısmıyla tarayan tuhaf makas kuşları. Bunların midelerini kesip açıyor, içerdeki yarı hazmedilmiş malzemeyi çıkarıyor; alışkanlıklarını, şakıma biçimlerini, yuva kurdukları yerleri not alıyordu. Bir tek kişinin altından kalkamayacağı kadar ağır bir işti bu, 16 yaşında bir denizcinin yardımıyla işler kolaylaştı. Syms Covington *Beagle*’ın ayak işlerine ve tuhaf işlerine bakıyordu, hiçbir iş de Bay Darwin’inki kadar tuhaf değildi. Hiç vakit geçirmeden kuşları vurmaya ve derilerini yüzmeyi öğrendi. Bu düzenleme FitzRoy’un onayını almıştı; ama uskuna hemen hemen tamamlanmış, *Beagle* da denize açılmaya hazır olduğundan Darwin bunun kalıcı bir düzenleme haline gelmesini istiyordu. Tam zamanlı çalışan bir uşağı olması, yakaladığı hayvan sayısını artırmasını sağlayacaktı. Covington’ın ücretini kendi cebinden ödemeyi önerdi. FitzRoy kabul etti ve çocuğun yılda 30 sterlin gibi ucuz bir ücret karşılığında Darwin için çalışmasına izin verdi.¹¹

Darwin ve kaptan iyi anlaşıyorlardı. Daha doğrusu en azından FitzRoy “Filozof”u –Darwin’in takma adıydı bu– “kendisini evinde ve mutlu hissetmesini, herkesle arkadaş olmasını sağlayan gerekli niteliklerin” doğru karışımına sahip “çok üstün bir genç” olarak görüyordu.

Darwin, sofradaşının söylediği kadar hoşnut hissetmiyordu kendisini her zaman. Temmuz başında Montevideo'nun dışına demirlediklerinde, “burnu aşmaya” ve İngiltere'ye dönmeden önce dünyayı dolaşmaya can atıyordu. Böyle zamanlarda yalnızca yengeç larvaları ve “eski kemikler” onun kendini Atlantik'in öte yakasına doğru atmasına engel oluyordu.

Evden gelen mektuplar hâlâ onu baştan çıkarıyordu. Haberler bayatlamış, en azından üç aylık oluyordu, ama dört bir tarafı Torylerle sarılmış bir reformcu için hiç de azımsanacak bir destek değildi bu. Aralık ayındaki genel seçimlerde Jos Dayı, yeni bir kasaba olan Stoke-on-Trent'te Whiglerden adaylığını koymuş ve çoğunluk oylarını kazanmıştı. Maalesef “liberal düşüncenin yürüyüş”ü bir suç haline geliyordu, bütün aile cesaretini kaybetmeye başlamıştı. Radikaller Avam Kamarası'na doluyor, yerleşik düzenin çözülmesi ve demokrasi yönündeki taleplerini haykırıyorlardı. Jos bunlara dayanamıyordu. Susan, radikallerin “çok sertleştiğini ve ahlaksızlaştığını, o kadar ki babalarının her geçen gün biraz daha Toryleştiğini” haber vermişti. Charles siyasi dedikodularla eğleniyor, “övündüğümüz özgürlükçülüğümüz üzerindeki o canavarca lekenin, Sömürge Köleciliği”nin sona erdirilmesini bekliyor, “Yaşasın dürüst Whigler!” diye alkış tutuyordu. “Şükürler olsun ki merhametsiz Toryler şimdilik koşullarını tamamladı.”¹²

Postadan başka sürprizler de çıkmıştı. Yeni evli Wedgwoodların bebekleri oluyordu; en son doğan, Hensleigh ile Fanny'nin bebeği besbelli ki bir skandalı önlemişti. Londra'da yaşayan Erasmus, kuzeninin eşiyle biraz sık görüşüyordu. Açık bir sırdı bu, bütün aile biliyordu. Darwin'in kardeşi Catherine, Fanny'nin “Hensleigh'le olduğu kadar Erasmus'la da evliymiş gibi görüldüğünü,” “babalarının durmadan, gazetede haklarında küçük bir paragraf çıkacağı kehanetinde bulunduğunu” yazmıştı. Ama bebek, Ras'ın “Fanny'nin evindeki eğlencesini” en azından geçici olarak noktalamış, bütün aile onursuzlukla uğraşmaktan kurtulmuştu.

Fakat bütün mektupların asıl hikâyesi, Fanny Wedgwood'un ölümüydü. Charles'a eş olarak uygun görülen kuzen, geçen ağustos ayında ölmüştü. Charles'ın kız kardeşleri ve kuzeni Charlotte bu üzücü hikâyeyi baştan sona anlatmışlardı. Her şey bir hafta içinde olup bitmişti: Fanny önce ateşlenmiş, “kasmaya, acı çekmeye” başlamıştı, birkaç günü rahat geçirdikten sonra birden fenalaşmış, birkaç saat içinde de ölüp gitmişti. Daha 26 yaşındaydı. Maer'de görülmemiş bir melankoli yaşıyordu. Ma-

er'de sadece iki tane kuzeni kalmıştı: Kambur, yalnızca 1,45 boyunda, kız kurusu olup çıkmış en büyükleri Elizabeth ile içlerinde Fanny'ye en yakın olup onun kaybını en şiddetli biçimde yaşayan en küçükleri Emma. Fanny'den hiçbir zaman çok hoşlanmamıştı; kısa boylu ve silikti; ama kız kardeşleri onun ideal bir taşra rahibi eşi olacağını söylüyorlardı. Herkes, evliliğin ve Kilise'nin artık aklından çıkıp gideceğinden korkuyordu.¹³

Plate Nehri'nde bir aşağı bir yukarı inip çıkan Charles, Fanny'nin ölümü hakkında tek kelime etmedi. Kız kardeşlerine yazdığı mektuplarda, kitaplar, çizmeler, mercekler, ölçüm aletleri ve yerlileri şaşırtmaya yarayacak kibritler isteyerek taştan bir duvar gibi davrandı. Çok çalışıyor olmasıyla övündü, doğa tarihinin sonraki yıllarda "gözde uğraşı" olarak kalacağını da ekledi: "İnsanın genel bilgi hazinesini genişletmek için *az da olsa* yapabileceğini yapması, hayatta her halükârda peşinden gidilebilecek saygıdeğer bir amaç," diyordu. Kız kardeşlerinin onun geleceğiyle ilgili mutlu "gündüz düşlerine" denk düşecek "hoş bir hayal"den yoksun değildi. Ona ve evine bakacak "küçük tatlı bir hanım"ın özlemini çekiyordu. Fakat dadılık yaparak onu huzursuz eden kız kardeşlerine açmamıştı bunu. Yalnızca "gezip dolaşmaya bu kadar çok zaman harcamanın" gerçekten de "ciddi bir kötülük" olduğunu itiraf ettiği kuzeni Fox onun gerçek hislerini anlamıştı: "Ne olup çıkacağımı düşünüyorum sık sık; isteklerim kesinlikle beni taşrada bir din adamı yapacak."

Geriye yazması gereken bir tek mektup kalmıştı: Henslow'a yazacağı mektup. Charles koleksiyonlarının sağ salim ulaşip ulaşmadığına dair herhangi bir haber alamadığından, bu mektubu yazmayı en sona bırakmıştı. İçinde bir ürpertiyle Henslow'a bir sonraki sekiyatı gönderdi: Dört varil hayvan leşi, hayvan derisi, salamuralanmış balık, hap kutularına konmuş kinkanatlılar ve kayalar; yaz aylarındaki hasadının yarısıydı bu. Henslow ayrıca yolculuğun bundan sonraki güzergâhı hakkında da bilgilendirilmişti. Charles "kıtanın bu aptal, çirkin tarafından" ayrılıp Şili'de Valparaiso'ya varmaya can atıyordu, orada "muhteşem And Dağları'nı tekrar tekrar aşacaktı." Tierra del Fuego'yu bir geçtiler mi artık "her günü bayram olacaktı." "Nazik mercanların, ılık esintili havanın, Tropikler'in mavi göğünün düşüncesi bile onu hazdan coşturuyordu." Henslow'un ilk mektubu için de aynı şey geçerliydi, tabii eğer gelebilirse.

FitzRoy uskunasına *Adventure* adını verdi ve 24 Temmuz akşamı kardeş gemiler nihayet güneye, Rio Negro'ya doğru denize açıldılar. "Bütün

gökyüzü şimşeklerle parlıyordu; denize açılmamak gerektiğini düşündürecek kadar ürkütücü görünen bir geceydi ama vakit, en beter dakikalara bile kaybedilmeyecek kadar değerliydi.”¹⁴

Ters rüzgârlarda sıkıcı bir geçişin ardından nehrin ağzına vardılar. Darwin, atına binip nehrin yukarısındaki Patagones kasabasına gitti, buradan iç kesimlere geçmeyi, *Beagle*'la Bahia Blanca'da buluşmayı tasarlıyordu. Yine “Şeytan'ın Ülkesi”ndeydi, her yer tuz gölleriyle, kumtaşlarıyla ve çapulculuk eden Kızılderililerle doluydu. Jeolojik olarak ilginç olduğu kadar siyasi açıdan da tehlikeli bir yerdi burası. Güvenilir bir rehberle 20 sterlin ödedi, Britanyalı bir tüccar ve bir grup gauchoyla birlikte General Juan Manuel de Rosas'ı görmek için yola koyuldu; General'in ordusu “Kızılderilileri ortadan kaldırması” talimatıyla Buenos Aires'ten gönderilmişti. Kuzeye geçebilmeleri için ondan izin almaları gerekiyordu.

13 Ağustos'ta Rosas'ın Rio Colorado'daki kampına vardılar. “Kötü-cül haydutlara benzeyen ordu” ve 600 Kızılderiliden oluşan müttefik kuvvetleri, Darwin'in o zamana dek gördüğü en sıra dışı ırk karmasıydı. Fakat içlerinde en çarpıcı karakter General'di. Belinde süslü püslü şalı, altında “saçaklı pantolonu,” sırtında paçosu tam bir gauchoydu. “Zorba yönetimiyle” olduğu kadar biniciliğiyle de bir efsaneydi. Çiftliklerinde 300.000 sığır beslediğinden, kuşatıp kıyıma uğratmak hakkında her şeyi biliyordu. Darwin kana bulanmış bir eli sıktı. Rosas vakurdu, görüşmeleri “tek bir tebessüm edilmeden” devam etti. Darwin'e bir pasaport verdi, hatta “Naturalista”yı pampalardan rahatça geçirsinler diye hükümetin atlarını da onun hizmetine koştı.

Bu dümdüz, çayırılık ovalar Kızılderililerin, karıncayıyenlerin ve armadilloların vatanydı. Ve daha ender bulunan başka bir yaratığın, Darwin öyle duymuştu. Gaucholar sık sık “Avestruz Petise” denilen bir kuştan bahsediyordu, Bu da bir rheaydı, ama yaygın türden daha küçük ve daha koyu renkliydi; bacakları tüylü, yumurtaları da mavi benekliydı.¹⁵ Bir-iki kişi kuşu görmüştü, ama yuvaları bulunmuştu ve herkes daha güneyde daha fazla bulunduğunu doğruluyordu.

Darwin de bir gaucho olup çıkıyordu. Eyersiz ata binmek ona gayet uygundu. Geceleri bir ateşin başına çömeliplü rosto av eti yiyerek notlar alıp dinleniyordu. “Matmi içip puromu tütürüyorum, sonra da göğün altında yatıp kuştüyünden bir yataktaymışçasına rahat bir uyku çekiyorum.” İyi silahlanmıştı, atları yeni, yol arkadaşları da acımasızdı; düşmanlardan

korkmasına pek gerek yoktu. Hatta General Rosas'ın "imha savaşı"nın büyük yararlarını takdir etmeye başlamıştı. Toprak sahipleri için bu tam bir patlama anlamına geliyordu. "650-750 km uzunluğunda güzel bir kır-sal bölgeyi sığır üretimine açacak."

Bahia Blanca'ya geri döndüklerinde, Darwin birkaç gününü *Beagle*'ı bekleyerek geçirdi. Sonra, beş sterlinden daha aza "güzel, güçlü, genç bir at" alıp Punta Alta'daki vadilere geri döndü. Talihi hâlâ yaver gidiyordu. Bu sefer "neredeyse tastamam bir iskeleti" kayalık mezarından çıkardı; at büyüklüğünde tuhaf bir memeliydi bu, muazzam büyüklükte bir pelvisi, karıncayiyenlerinkine benzer küçük, uzun bir yüzü vardı. Gerçek bir ödüldü bu, çünkü hep onu ilk bulduğu yerde olmuş, hiç yerinden oynatılmamıştı (sahilde parçalanmış halde değildi). Defterinin sayfalarını bir-biri ardına bunun açılımları hakkındaki düşünceleriyle doldurdu. Bir önceki katmanda bulunduğu deniz kabuklarından önce yaşamıştı; her şey çökeltilerin tedricen biriktiğine, sonra katmanın yükseldiğine işaret ediyordu. Peki bütün bu megateryumlar kaç yaşındaydı? Ülke onların zamanında neye benziyordu? Kendini boğa büyüklüğünde tembel hayvanların tasavvur edilemez düzlüklerde dolandığı arkaik bir dünyada hayal etti.

Burası korunmuştu, sessizlik "neredeyse ulviydi," ama bir yanılısma yaşıyor değildi. Kar beyazı güherçileyle kaplı tuz göllerinin yakıcı güneşin altında kavrulduğu cehennem topraklarındaydı hâlâ. Hoş bir medeniyet yaldızının altında gaucholar birer kasaptı. Kaleye döndüğünde, General'in savaşıyla ilgili son haberleri aldı. "Barbarlara karşı" yürütüldüğü için herkes bunun "çok adil bir savaş" olduğuna inanıyordu. Hiçbir taktik daha aşırı olamazdı. İnsanlar esir alınıyor, hayvan muamelesi görüyordu; "Hıristiyan hayvanat bahçesine kapatılıyorlar," diye dışlerinin arasından söyleniyordu Darwin. "Yirmi yaşından büyük Kızılderili kadınların soğukkanlılıkla öldürüldüğü" anlatılmıştı ona. Eğer çirkinlerse daha gençler de öldürülüyordu. İncelikli bir biçimde, "Bu biraz insanlıkdışı görünüyor," diye yakındığında, askerlerden biri, "O kadar çok doğuruyorlar ki," demişti. Oysa Tanrı'nın nüfus artışının kontrol altına alınması için niyet ettiği yol soykırım değildi. Darwin, "Bu devirde, Hıristiyan, medeni bir ülkede bu tür kısımların gerçekleştirildiğine kim inanır ki?" diyordu. Kasaplığın ekonomiye yararı dokunuyor olabilirdi, ama insanları yozlaştıracaktı. "Ülke bakır renkli Kızılderililer yerine beyaz gaucho vahşilerin eline düşecek. Gaucholar medeniyet bakımından biraz daha üstün, ama her tür ahlaki erdem bakımından bir o kadar aşağı."¹⁶

Beagle geldiğinde, Covington Punta Alta'da bulunan kemikleri getirirken, Darwin de Buenos Aires'e doğru karadan 650 km'lik bir yolculuk için gerekli düzenlemeleri yapmaya koyuldu, burada gemiyle yeniden buluşacaklardı. 8 Eylül'de rehberiyle birlikte yola koyuldu, Rosas'ın fethe edilmiş topraklarda bıraktığı istihkâm edilmiş "karakolları" izleyerek kuzeye doğru yol alıyorlardı. Bu kahrolası düzlüklerin yazıya dökülmemiş kanunu "öl ya da öldür"dü. Yakalanabilecek şeyler dışında -Rhealar, ge-yikler, armadillolar- "yiyecek bir şey" yoktu, akbabalar da uğursuzca tepelerinde dolanıyordu. Darwin, bir gaucho gibi günlerce etten başka bir şey yemeden yaşadı; ama bunu sevdi, hatta "ülkenin en beğenilen yemeklerinden biri olan" puma fetüsünü de sevdi. Yine de iki hafta sonra Buenos Aires'e ulaştıklarında, İngiliz bir tacirin ailesinin yanında kaldığı, bir fincan çay yudumlayıp yuvada olmanın "bütün rahatını" sürdüğü için de minnet duyacaktı.

Beagle Plate Nehri'ndeki araştırmadan geri dönmüştü. Darwin Covington'ı avlanıp kuşların derilerini yüzmeye gönderdi; kendisi de şeker, enfiye, puro, barut ve saçma istiflemeye yetecek kadar bir süre Buenos Aires'te kaldı. Sonra biraz daha kemik bulmak için, ülkenin yukarı kısımlarına doğru bir 240 kilometre daha yol aldı. Rio Parana kıyılarında yalnızca "muazzam büyüklükte bir kesici diş"le birkaç tane de devasa "Mastodon" kemiği bulundu. Fakat bunlar o kadar "çürümüş, o kadar yumuşaktı" ki ellerinde tuzla buz oldu, o da basıp "darmadağın olmuş" Santa Fé kasabasına gitti, burada ekimin ilk haftası hastalanıp yataklara düştü. İki gün yorgan döşek yatması, yolculuğunu kısa kesmesi gerektiği kanaatine varmasına yetti. Hummaya yakalanıp da bir hafta içinde ölüp giden Musters'ı hatırlamıştı. Ölüm döşekleri arasında bir tercih yapması gerekiyorsa, Darwin Buenos Aires'tekini tercih ederdi; kendisini Parana'ya sürükledi ve fındık kabuğunu andıran tek direkli bir yelkenlide kendisine bir yer ayırttı. Nehrin aşağı kesimlerine doğru yapılan bu yolculuk, rüzgârlar ve doymak bilmez sivrisinekler yüzünden işkenceden farksız geçti. Darwin elden ayaktan kesilip yataklara düştü, minicik kamarasında oturmaya bile takati kalmadığından lanetler okuyordu. Ateşi dindiğinde, gemi yolculuğuna doymuş olduğundan, başkente kadar yolun geri kalanını bir kanoda kürek çekerek geçirdi.

Yerel bir devrim patlak vermişti. Buenos Aires'te İspanyol ordusunu, General Rosas'a sadık "adam boğazlayan bir grup öfkeli" isyancı tara-

fından ablukaya alınmış halde buldu. Darwin ordular arasında mekik dokudu ve nihayetinde General'in daha önceki "medeniliği"nden bahsetmesi üzerine, şehre yaya olarak girme izni alabildi. "Bataklik kumu" yüzünden "neredeyse kendi hayatını ve onun tabancasını kaybedecek olan" Covington'ı gizlice şehre sokması için bir adama rüşvet verdi. Birlikte on gün boyunca şehirde dolaşıp durdular, bir yandan eşyalarının nakli için gerekli düzenlemeleri yapmaya, bir yandan da "kanunsuz askerleri" atlatmaya çalışıyorlardı. "Buenos Aires'te bir tek gerçek beyefendi vardı," o da onların yardımına koşan "İngiliz Büyükelçisi'ydi." Montevideo'da bulunan FitzRoy, denize açılmaya hazırlandığı yolunda bir haber göndermişti. Darwin ile Covington 2 Kasım'da mültecilerle dolu bir posta gemisine sıkıştılar ve eski model asker tüfeklerinin yayılım ateşi altında Montevideo'ya doğru kaçış yoluna düştüler. Güvertede hasta kadınlar ve çocuklar arasında yolunu bulmaya çalışırken, diktatörlüğün "katıksız ahıksızlığı" Darwin'in aklına takılıp duruyordu. Devrimcilerin "Kilkenny Kedileri gibi, geride kuyruklarından başka bir şeyleri kalmayınca ya kadar savaşmalarını" diliyordu.¹⁷

Darwin Montevideo'da *Beagle*'ın güvertesine koştu; "Tropikler'in mavi göğünü, muzlarını düşünüyor," gitmeye can atıyordu. Ama hayır. FitzRoy harita çıkarma çalışmaları yüzünden gecikmişti. Kardeş geminin de burundan geçiş için hazırlanması gerekiyordu. Darwin zamanını en iyi şekilde değerlendirdi. Okuyup cevaplama gereken mektuplar vardı; en sonuncusu aylar önce gelmişti. Haberlerin hepsi iç gıcıklayıcı ve vah vah dedirecek cinstendi. Hensleigh'in eşiyle ilişkisini hâlâ sürdüren Erasmus "gazetelere malzeme olmalarını" önlemek için Emma Wedgwood'la başgöz edilmeye çalışılıyordu. "Beter derecede bencil" bir canavar müsveddesiyle eziyetli bir evlilik sürdüren Fanny Biddulph, "hoş ve cilveli bir tavırla" "eski arabacısı" nı soruyordu. Kız kardeşleri de -düşünün artık- "kendi başınalığın keyfini sürdüğüne dair haberleri her okuduklarında korkuya kapılıyorlardı."

Darwin iki kutuyu ve bir sandığı, "yaklaşık 200 kuş ve hayvan derisi," bir fare koleksiyonu, bir kutu böcek, bir kavanoz balık, bir kutu taş ve "bir tutam tohumla" doldurdu; tohumlar için Henslow'a, "Botanik konusundaki tembelliğim için en boynu bükük özürlerimin bir ifadesi olarak gönderiyorum," diye yazmıştı. Fosilleşmiş kemikler ve kayalar Plymouth'a ayrıca büyük bir kutuyla gönderilmişti. Yine her şeyi kalbin-

de bir ağırlıkla göndermişti. Hâlâ bir mektup gelmemiştir. Bütün bildiği, kutuların Davy Jones'un dolabında olduğuydu. Ya da öyle değilse eğer, Sedgwick ve diğerleri kutuları karşlarına almış kahkahalarla gülüyor olmalıydılar; hiçbir fikri yoktu. Koleksiyonlarının alkış almasını bekliyor, çaresizlik içinde "doğru yolda olup olmadığını" anlamaya çalışıyordu.¹⁸

O zamana dek fosiller onun için her şey demek olmuştu, kadim hayatı çağırmanın romantizmi. Hiçbir şey sarp kayalıklar karşısında duyduğu heyecana yaklaşmıyordu: "Avlanmanın ilk günlerindeki heyecan, geçmiş zamanın hikâyelerini neredeyse canlı bir dille anlatan güzel bir grup fosilleşmiş kemik bulmanın heyecanıyla kıyaslanamaz," diyordu. Rio Uruguay yakınlarındaki Mercedes'e doğru yaklaşık 650 km'lik bir yolculuk yapmayı tasarlıyordu, hastalanmasının ertesinde, buradaki bazı ilginç kaya oluşumlarını inceleyememiştir. Punta Alta'dan beri "at sırtında" yaptığı bütün yolculuklar gibi bunun da bir tek amacı vardı: Tembel hayvanların içine gömülü olduğu çökteleri incelemek, megateryumların dünyasını ve nasıl son bulduğunu anlamak. Megateryumların yaşadığı güzel topraklara varıncaya dek o çiftlikten bu çiftliğe at sürüp durdu. 22 Kasım'da Mr. Keen'e (muhtemelen bir İngiliz'di) ait bir çiftlikte kaldı. Ev sahibi, bahçesinde "devasa kemikler" bulunan bir çiftlik biliyordu, dört gün sonra birlikte oraya doğru yola koyuldular. Darwin 71 santimetre uzunluğunda ve tuhaf kıvrık bir dişleri olan mükemmel bir kafatasını 18 peniye kapattı.¹⁹ Yaklaşık 200 km'lik Montevideo'ya dönüş yolunda, ağır olmasına rağmen bu kelepirci ödüllü bir zafer havası içinde taşıdı.

Darwin Montevideo'da eşyalarını toplayıp buradan "ebediyen ayrılmak için hazırlıklarını tamamladı." Duygusuz bir elvedaydı bu. Plate'teki insanlar onu sıkıntıya sokmuşlardı, onların arasında fazlaca uzun bir süre kalmıştı. Hırsızlık vakaları boldu, cinayetlere göz yumuluyordu ve adalet de bir lütuftu. "Bütün memurlara rüşvet vermek gerekiyordu" ve "mükemmel bir beyefendiye de rastlanmıyordu." Bu yokluk can sıkıcıydı, o kadar ki *Beagle*'in demir almaya hazırlandığı günlerde, 5 Aralık'ta FitzRoy'un maiyetine katılmak Darwin'in içini rahatlatmıştı. Ressam Earle'ün sağlığı o kadar bozulmuştu ki, gemiden ayrılmak zorunda kalmıştı; Kapitan onu Earle'ün yerini alan Conrad Martens'le tanıştırdı. FitzRoy ikisini tanıştırdığında kendine özgü tavrıyla imalı bir dille, "Çıkıntılı bilime duyduğum inanca dayanarak söylüyorum, eminim ondan hoşlanacaksınız," demiştir. Gemiye 12 aylık erzak yüklenmiş, *Adventure* da Mr. Wickham'ın

komutasına verilmişti, “artık İngiltere yoluna (en kısa yoldan olmasa da) koyulmuşlardı.”²⁰ Darwin günleri sayıyordu.

FitzRoy ertesi sabah saat dörtte demir aldı, kardeş gemiler 17 gün boyunca Patagonya sahilinden aşağıya doğru indiler. 23 Aralık’ta Noel sebebiyle Cape Horn’un yaklaşık 1000 km kuzeyindeki Port Desire’da demir attılar. Darwin “büyük bir şans” eseri lama benzeri bir guanako vurdu; derisiyle birlikte 75 kilo çeken guanakodan hepsine mükemmel bir Noel ziyafeti çıktı. Martens daha iyi bir atış yapmış, küçük bir rhea vurmuştu; Darwin ancak bu kuş pişirilip yendikten sonra birden utanç içinde, gaucuların ender bulunan “küçük rhea”yla ilgili hikâyelerini hatırladı. Kuşu daha ilk kez görmüş ve hiç bilmeden gövdeye indirmişti! Şükürler olsun ki kuşun “başı, boynu, bacakları, bir kanadı” ve büyük tüyleri kurtarılabilmişti; bunlar gereği gibi koruma altına alınıp ambara yerleştirildi.

Buranın “sessizliği ve yalıtılmışlığı” ona kelimelere dökülemeyecek bir haz veriyordu. Meçhul düzlüklerde kilometrelerce yürüyüp yeni kuşlar bulmuştu. Kıyıdaki kayalıklarda da deniz seviyesinin hemen üzerinde, kıtanın uzunluğu boyunca görülen, toprağın son yükselişini gösteren “aynı büyük istiridye yatağına” rastlamıştı. Ama kazıp çıkarılacak bir fosil yoktu. Kendini çoktan bir “fosil dirilticisi,” Burke ve Hare gibilerden daha saygın biri gibi görmeye başlamıştı. *Beagle* Ocak 1834’te 180 kilometre güneydeki Port St. Julian’a demir attığında, arayışlarına yeniden başladı. Burası çorak bir ülkeydi, tatlı su kaynaklarında yoksundu, bulunan tek büyük memeli –guanako– de tuz göllerinden su içiyordu. Yine limanın kıyısındaki kayalıklarda “büyük bir hayvanın” omurga parçaları ve bütün bir arka bacak buldu: “Bir Mastodon olduğunu hayal ediyorum,” diyor, “Bu çok ilginç,” diye düşünüyordu: Bu büyük hayvanların daha aşağıda, soğuk enlemlerde görüldüğü açıktı, belli ki bu birkaçı da “bunların kadim düzlüklerdeki kardeşleriydi.”²¹ Eski soru yine ortaya çıktı: Mastodonun dünyası neye benziyordu, çiğnemekte olduğu topraklar kadar su-suz ve rüzgârlar altında kalmış bir ülke miydi?

Batıdan kuvvetle esen rüzgârlara karşı yol alan *Beagle*, 26 Ocak’ta Macellan Boğazı’na girdi ve St. Gregory’s Körfezi’ne doğru ilerledi; burada yarı medeni 1,80’lik Patagonyalı “dev”ler kabilesinin mensupları gemiye bindi. Bu insanlardan etkilenmiş olan Darwin, yüzlerinin kırmızıya boyalı olmasına, omuzlarına atmış oldukları guanako postlarına ve saçlarını dalga dalga açık bırakmış olmalarına rağmen, “Birer beyefendiye çok ben-

ziyorlar,” ve “çatal bıçak kullanabiliyor, kaşıktan da yararlanabiliyorlar,” diye not almıştı. Bu Kızılderililer uzun süredir kürk tüccarlarıyla ticaret yaptıklarından çat pat İngilizce ve İspanyolca konuşabiliyorlardı. “Mükemmel birer pratik doğabilimciydiler,” ve Darwin de onların “gözlemlerine büyük bir inanç duyuyordu.” Kuzey eyaletlerinde doğmuş bir yarı Kızılderiliyi “küçük” rhea hakkında sorguya çekmiş ve bu kuşun bu kadar güneyde bulunan *tek* rhea olduğunu öğrenmişti. İki tür, Rio Negro civarında toplanmıştı; normalde bildik rhea kuzeyde, “küçüğü” ise güneyde bulunuyordu. Bu bilgi, onun farklı bir bölgede yaşayan yeni bir türle karşı karşıya olduğunu doğruluyordu.

Medeni vahşiler, insanın ne kadar gelişebilir olduğunu gösteriyordu. Kırmızıya boyanmış, sofrada doğru düzgün tavırlar sergileyen Kızılderililer, vahşi ırklarla incelikli İngilizler arasındaki derin uçurumun kapatılabileceğini gösteriyordu. Peki ama bu süreklilik gösteren bir etki miydi, bu ehlileşmiş Kızılderililer yeniden vahşileşecek miydi? Bu sorunun cevabı daha güneyde yatıyordu. Darwin Jemmy'nin, York'un ve Fuegia'nın akıbetini merak ediyordu.

Gemi Tierra'ya doğru yoluna devam etti, fakat hava “insanın derisini delecek kadar soğuk” rüzgârlı ve yağmurlu olduğu için Port Famine'e demirledi. On altıncı yüzyılda yüzlerce İspanyol sömürgeci burada açlık çekmiş, *Beagle*'ın kaptanı Stokes, 1826'da hayatına burada son vermişti. Darwin 6 Şubat'ta yaklaşık 860 metre yüksekliğindeki Tarn Dağı'na tırmanmak üzere elinde pusula gemiden ayrıldı. Daha önce olduğu gibi, haletiruhiyesi topraklara uymuştu. “Derin koyaklarda, ölümü andıran ıssızlık manzarası bütün tarifleri aşıyor,” diyordu korkudan tüyleri ürpererek. “Çürümekte olan koca ağaç kütükleri” vardı her tarafta, “her şeyden su damlıyordu.” “Mantarlar bile serpilip gelişmiyor.” Zirveye vardığında “kayaların içinde deniz kabukları” buldu ve “gerçek bir Tierra del Fuego manzarası”yla karşılaştı: “yer yer kar tabakasıyla lekelenmiş düzensiz dağ sıraları; derin sarımsı-yeşil vadiler; denizin her yöne akmakta olan kolları.” Uzakta, 145 kilometre ötede, güneyin en yüksek zirvesi, muhteşem Sarmiento Dağı hiç kalkmayan kar örtüsüne bürünmüş yükseliyordu.

FitzRoy gemiyi su kanalları labirentine sürdü, suyun üstüne zıplayan ispermeçet balinalarının yanından geçtiler. Kaptan kuzeydoğu bölgesindeki araştırmasını tamamladı, 24 Şubat'ta da burnun hemen üstündeki Wollaston Adası'nın alt tarafına demir attılar.²² Burası Fueguların ül-

kesiydi, on gün boyunca herkes ada sakinleriyle kaynaştı. Bu “dertli ruhlarla” ilk çarpıcı karşılaşmasında olduğu gibi Darwin sersemlemişti; ısrarcı zor sorular soruyordu.

Bu sefil insanları ne yapacaktı? “Yaratılıştan beri” burada bu halde mi yaşamışlardı? Eğer öyle değilse “kuzeydeki güzel bölgeleri” –Tropikler’i– neden bırakmış da “dünyanın en elverişsiz ülkelerinden birine” gitmişlerdi? Neden çıplak kalmışlardı? “Bedeninden yağmur damlaları damlayan,” “tamamen çıplak” hamile bir kadın görmüştü. Neden taranmıyorlardı, neden “kırmızı derileri kirli ve yağlı, saçları karman çorman, sesleri uyumsuz, hareketleri şiddet dolu ve onurdan yoksundu?” Lyell, *Principles of Geology* adlı kitabında, Lamarck’ın insanın atasını şempanzeye götürmesinin “insanın kendi türünün yüksek şeceresine duyduğu inancı” tuzla buz edeceği yolundaki endişelerini dile getirmişti. Peki ama burada, hayvanlardan daha iyi durumda olmayan yerliler arasında şecere ne kadar yüksekti? “Islak zeminde, hayvanlar gibi büzüşerek” üstlerini örtmeden uyuyan insanların onuru neredeydi? Peki ya “geçim yolları” için daimi bir savaşın içine kısılıp kalmış insanların onuru neredeydi? Bu “kırılmamış vahşileri” iğrenç buluyordu, “maymunlardan daha eğlenceliydiler,” ama bu metruk ülkedeki varlıkları onu o kadar eğlendirmiyordu. Çaresiz bir merak kapılmıştı. Bir açıklama bulması gerekiyordu. “Bu insanlar ne zaman gelmişlerdi?”²³

İlgisini bundan daha fazla çeken, onu bundan daha fazla şaşırtan bir şey yoktu: “İnsan, bu insanların aynı dünyaya bırakılmış hemcins yaratıklar olduğuna kendini inandırmakta zorluk çekiyor.” Hayvanlar gibi, onlar da daha yüksek zevklerden mahrumdu:

Bir eve sahip olma duygusunu bilemezler; ailedeki şefkat duygusunu ise o kadar bile bilmezler... Hayal gücünün resmedeceği, aklın kıyaslayacağı, muhakeme gücünün karar vereceği bir şey yok ki. Kayalardan kabuklu hayvan çıkarmak için aklın en düşük melekesi olan kurnazlığa bile gerek yok. Onların becerileri, tıpkı hayvanların içgüdüleri gibi deneyimlerle gelişmiyor; çıkardıkları en dâhiyane iş kano, ne kadar zalvalica, onun da son 300 yıldır hiç geliştirilmediğini biliyoruz.

Darwin medenileşmiş Jemmy ile arkadaşlarını hatırlayarak, “Temelde aynı yaratıklar olsak da,” “bu varlıkların zihinleri, eğitilmiş bir insan zihnine pek az benziyor olsa gerek,” sonucuna varmıştı.

Bunların hepsi de Lyell'in suratına çarpıyormuş gibi görünüyordu; maymunların, vahşilerin ve filozofların aynı evrim treninde birbirine bağlı olduğundan bahsetme cüretinde bulunan Lyell'in. Lyell'in "alınları çok çirkin derecede dar olan maymunlardan" vahşilere, onlardan da içkilerini yudumlayan Anglo-Saksonlara geçen düz bir zihinsel ölçeği yoktu. İnsanlar çeşitlilik gösteriyor olabilirlerdi, ama "olağan standarttan ancak küçük bir sapma gösteriyorlardı." O konuşan, hayatında hiç vahşi görmemiş bir adamdı; rahat masa başı felsefesi idi bu. Darwin en alçalmış durumdaki yerlilerle karşılaşıyordu, Fuegolü bir vahşiyle Sir Isaac Newton benzeri birinin "melekeleri arasında" yer alan farklı bir dünyayı –bir gelişme dünyasını– tanımak zorunda kalıyordu.

Fakat bütün kusurlarına rağmen Fuegolular ölüp gitmiyordu, dolayısıyla, "hayatlarını sürdürmeye değer bulacak kadar mutluluktan (ne şekilde olursa olsun) pay alıyor olmalıydılar." Aslına bakılırsa zavallı akılları ve tavırları, değersiz ortamlarına uyuyormuş gibi görünüyordu. Doğa, "alışkanlıkları her şeye kadir kılarak" tuhaf bir biçimde "Fuegoluyu ülkesinin iklimine ve ürünlerine uygun hale getirmişti."²⁴ Soru şuydu: Jemmy'nin sofrada sergilediği tavırlar vahşilerin başarılı bir biçimde sadece birkaç yıl içinde medenileştirileceği anlamına mı geliyordu? Eski alışkanlıklar bu kadar kolay kırılabilir miydi?

Darwin bunları düşünüp dururken *Beagle* 90 km kuzeye doğru yol alıp Jemmy'ye son bir kez veda etmek için Ponsonby Körfezi'ne girdi. Önlerinde muhteşem dağlar uzanıyordu. Karlarla kaplı, sabahın gülkurusu ışığıyla süslenmiş "kırılmış, keskin zirveler," "akıl için bir ziyafet" sunuyordu. FitzRoy Filozof'un yirmi beşinci doğum günü şerefine dağların en yükseğine Darwin Dağı adını verdi. Misyonerlerin bir yıl önce bırakıldığı Woollya Koyu'na demir attılar. Kulübeler terk edilmiş, bahçeler ezilmiş, bakımsızlıktan otlarla kaplanmıştı. Uzaktan kanolar yaklaştı, içlerindeki kilerden bir-ikisi gergince yüzlerini ovuşturuyordu. Biri tanıdık göründü; Jemmy'ydi bu. Darwin hiç bu kadar "büsbütün ve acı verici" bir değişime tanık olmamıştı. "Ona bakmak insana acı veriyordu; zayıf, solgundu; üzerinde beline sarılı bir battaniye parçasından başka giysi kalmamıştı; saçları omuzlarına sarkmıştı; kendinden o kadar utanıyordu ki kano yanlarına yaklaştığında gemiye sırtını döndü." Sonra başını kaldırıp baktı ve "şapkasına dokunan bir denizci" gibi elini kaldırdı. Acınası bir selamdı. FitzRoy ezilmişti. Güvertede onu sarıp sarmalamışlar, Kaptan'ın sofrası

sında akşam yemeğine katılması için alelacele üstüne bir şeyler giydirmişlerdi. Çatal bıçağı düzgün kullanıyordu, sonra “her zaman konuştuğu kadar İngilizce”yle Darwin ile FitzRoy’a arkadaşlarının kötülüğünü anlattı. York Minster, Fuegia’yla birlikte onu kendi memleketine gelmeye ikna etmişti. Orada bir gece, o uyurken ikisi neyi var neyi yok alıp kaçmışlar, onu FitzRoy’un ilk bulduğu gibi çırılçıplak bir halde bırakmışlardı.

Dışarıda bir kanonun içinde “genç, bir Fuegoluya göre güzel bir Kızıl-derili kadın” çaresizce bağıyordu. Hamileydi, Jemmy’nin karısı olduğunu söylüyordu; ancak Jemmy’nin güvertede yeniden belirmesi onu rahatlatı. Ertesi gün kahvaltının ardından Jemmy onlara veda etti. Hayır, “İngiltere’ye dönmek için ufacak bir istek bile duymuyordu.” “Mutluydu ve halinden hoşnuttu,” öyle diyordu; “bol bol meyve,” “bol bol kuş,” “kar yağdığı vakitler on guanako,” “çok fazla balık” vardı. Bolluk bereketinden onlara da hediyeler verdi; Kaptan’a bir çift “güzel susamuru derisi” ile oklar verdi, “Bay Darwin”e de onun için olduğunu açıkça belirttiği “iki mızrak ucu.” Kendisi yapmıştı. Jemmy güvertedekeyken gemi harekete geçti, karısı yine gözyaşlarına boğuldu. Jemmy hemen kanoya atlayıp onun gözyaşlarını kuruttu.

Darwin, “herkesin zavallı Jemmy’yle son kez el sıkışmaktan üzüntü duyduğunu” not düşmüştü. “Umuyorum ve pek kuşku duymuyorum ki ülkesinden hiç ayrılmamışçasına mutlu olacak; bu da benim önceden düşündüklerimi çok aşıyor.” Jemmy’nin alışkanlıkları kökleşmişti, bu artık besbelli bir hal almıştı. Sayılamayacak kadar çok nesildir halkı bu vahşiliğe uyum sağlamıştı; hiçbir medenileşme etkisi, bu derinlere kök salmış güdülerini silemezdi. İnsanlar arasındaki farklılıklar Lyell’in sandığından daha köklüydü.

“Gemi, Ponsonby Körfezi’nden çıkıp Doğu Falkland Adası’na doğru yola koyulurken,” Jemmy, atalarının bu “ateş ülkesinde” asırlardır yaptığı üzere “bir elveda ateşi yaktı.”²⁵

11. Bölüm

Sarsılmış Temeller

Beagle Doğu Falkland'daki Port Louis'ye 10 Mart 1834'te mükemmel bir zamanlamayla vardı. Burada bir ayaklanma olmuştu. Gaucholar ile Kızılderililer Britanyalıları boğazlamıştı, öldürülenler arasında Britanya bayrağının koruyucusu da vardı. “Soğukkanlı cinayetler, hırsızlıklar, yağmalar, eziyetler;” kısımların sonu gelmek bilmiyordu. Donanma bir teğmenin komutası altında silahlı dört denizci göndermişti, bunlar da isyancıları kırsal kesime sürmüşlerdi; hapsedilmiş isyancılar mahkemeye çıkmayı bekliyordu. Fakat “baş katil” Antonio Rivero hâlâ ortalarda yoktu. Berkeley Körfezi'nde bir adacıkta saklanıyordu; intikam almaya yemin etmişti; artık vali olarak görev yapan teğmense FitzRoy'dan onu getirmesini rica etmişti. Böylece *Beagle*'ın denizcileri “zorba”yı yakalamışlar, onu geminin ambarına kapatıp zincire vurmuşlardı.

Darwin bütün bu olup bitenleri horgörüyle izliyordu. Doğu Falkland'da, bu küçük berbat uyumsuzluk merkezinde kimse övgüye layık değildi. Elbette ki Buenos Aires hükümeti, olup bitenlere “haklı bir isyan” diyecek, “yoksul tebaanın İngiltere'nin zorbalığı altında ezildiğinden” bahsedecekti. İngiltere açısından bakıldığında, donanmanın değersiz polislik görevinin Kraliyet açısından hiçbir önemi yoktu. “Burada, kendi işine yaramayan şeylerin başkası tarafından alınmasına engel olan birinin tavrıyla bir adayı aldık ve onu bir İngiliz bayrağının korumasına bıraktık; bayrağın koruyucusu tabii ki öldürüldü, şimdi dört denizciyle birlikte, hiçbir yetkisi olmayan, kendisine hiçbir talimat verilmemiş bir teğmen gönderdik. Katillerin hepsi tutuklandı. Artık ada sakinlerinin sayısı kadar tutuklu var.” “Bir gün dünyanın en çalkantılı denizinde çok önemli bir mola merkezi haline gelmesi gereken bir adaya karşı” benimsenmiş ne kadar da dar görüşlü bir tutumdu bu. Gerçekten de İngiltere'nin genişlemekte olan ticareti, yarım ağız sömürgeciliğinin daha aşağılık görünmesine yol açıyordu.

“Eski İspanya’dan ne kadar da farklı.” Amiralliğin *conquistadore*’ları örnek alması, Doğu Falkland’ı bir kaleye çevirmesi gerekiyordu.¹

Teğmeni bırakan gemi, postayı da bırakmıştı. Charles, siyaseti unutmuş, dedikoduların tadını çıkarıyordu. Fanny hâlâ onu soruyordu, kuzeni Charlotte ise mutlu mesut bir taşra kilise bölgesinde yaşıyordu. Erasmus en sevdiği şeylerle çevrenmişti: Hensleigh’in eşi ve bebeği ile Emma Wedgwood. Taşra papazlığı bahsi kapanmış değildi, ama Charles, “döneceğini söylediği sessiz din adamı hayatının” geri getirilemez bir biçimde kaybolduğu yolunda Caroline’in duyduğu korkuyu paylaşmıyordu.

Sonunda Henslow’un elyazısını taşıyan bir mektup da gördü. En iyi haberler de bundan çıktı. Koleksiyonları sağ salim yerine ulaşıyordu. Bitkiler memnuniyetle karşılanmıştı, megateryum fosilleri de inanılmaz bir takdir kazanmıştı; daha önce hiç görülmemiş özellikleri ortaya koyuyorlardı. Charles kendine özgü bir mahcubiyetle Fox’a kendisinin “yalnızca, Aslanların yiyeceğini bulan bir Çakal” olduğunu söylemişti, ama Aslanlar onaylarını haykırıyordu. Gönderdiği megateryumlar, *British Association for the Advancement of Science*’ın [Britanya Bilimin İlerlemesi Cemiyeti] Cambridge’te düzenlenen toplantısında Britanya biliminin kaymak tabakasına gösterilmişti. Böcek topladığı günlerden arkadaşı Frederick Hope, “İsmin muhtemelen ölümsüzleşecek,” diyordu, “Darwin” adı herkesin dilindeydi. Henslow, daha fazla kemik göndermesi çağrısında bulunuyordu; “gözüne çarabilecek Megateryum kafataslarının her bir parçasını ve bütün fosilleri.” Yolculuğa sadık kal; gemiyi bırakma diyordu. “Sanırım her zaman cesaretini toplamanı sağlayacak bir şey bulacaksınız.”²

Darwin fazlasıyla neşeliydi. Son iki yılda hiçbir şey onu bu kadar canlandırmamıştı. Bu kez vaktinin boşa gitmediğini, bütün o at sürmelerin, çekiç sallamaların ve hazırladığı sandıkların yaptığı işe değdiğini biliyordu. Kendisiyle gurur duyuyordu. Sahada çalışan bir doğabilimci olarak kendi kendisini kanıtlamış, saygı duyduğu insanların onayını kazanmıştı. Sonraki üç hafta boyunca içine şeytan girmişçesine çalışmayı sürdürdü. Hava korkutucuydu, ama hiç önemi yoktu. Adanın her tarafında kayaları çınlattı –bazıları “Kiliseler kadar büyüktü”– ahmak penguenlerle uğraştı ve “ilginç küçük mercan parçaları” topladı. Bir avuç dolusu tohum da biriktirmişti; hocasına yazdığı uzun, heyecanlı bir mektubun içine bir minnet ifadesi olarak bunları atıverecekti.

Artık kendisini rasgele bir koleksiyoncu, “aslanların yiyeceğini bulan biri” olarak görmüyordu. Kendi başına bir kuramcı olmuştu; eski kemik-

leri çiğneyip onları kendi başına açıklayabilen felsefeye eğilimli bir aslan. Henslow'un megateryumlarını temizlemekle ilgili sözleri onu korkutmuştu. Darwin kendisinin fosillere onları tanımlamak için verdiği rakamların silineceğinden, fosillerin içlerine gömüldükleri kayalarla ilişkilendirilmelerinin imkânsız hale geleceğinden korkuyordu. Megateryumların dünyasını anlamak için hem kayalara hem fosillere ihtiyaç vardı.

Kaya matrisleri çok fazla şey anlatıyordu. Fosilleşmiş bazı tembel hayvanlar, modern döneme ait deniz kabukları ve aguti kalıntılarıyla birlikte gömülmüştü. Bu durum kemiklerin, sandığı kadar eski olmadığını akla getiriyordu. Deniz kabukları ve agutilerin, megateryumların gerileme döneminde yaşamış olduğu açıktı, bu da bu toprakların bir afetle mahvolduğu yolundaki görüşün geçerliliğini imkânsız kılıyordu. Bu dev tembel hayvanlar doğal olarak tükenmiş olmalıydı. Darwin'in kıtaya ilişkin olarak çizdiği büyük manzara değişiyordu: Geri planda Güney Amerika sahilleri, yavaş yavaş, aşamalar halinde, geride steplere benzer düzlükler bırakarak Atlantik'ten yükseliyordu. Ön plandaysa "kadim düzlükler" e hâkim olan megateryum ve mastodonlar, felaket ve tufanların Darwin'in dünyasından daha fazla görülmediği bir dünyada yaşıyorlardı.³

Henslow'a "yolculuğa bağlı kalacağı" güvencesi verdi, "beyaz saçlı yaşlı bir grup beyefendi olarak geri dönecek olsalar bile" gemiden ayrılmayacaktı. Darwin Falklandlar'dan tıpkı buraya geldiği gibi kasvetli bir hava içinde ayrıldı. 6 Nisan Pazar günü, *Beagle* denize açılmaya hazırlanırken Berkeley Körfezi sahilinde boğulmuş bir İngiliz denizci bulundu. FitzRoy ertesi gün cesedi gömdü. Öğleden sonra demir alıp batıya doğru orsa ettiler. Rivero hâlâ ambarda zincirliydi, askeri mahkemeye çıkacak, hakkında kesilen hüküm infaz edilecekti. Gemi Güney Patagonya'daki Rio Santa Cruz'a doğru yol alıyordu, Kaptan burada, nehri besleyen, henüz incelenmemiş kaynakları başında kendisinin olduğu bir ekiple araştırmayı tasarlıyordu. Bu "harika plan" başarılı olursa, Darwin, dünyanın en büyük dağ zincirini, And Dağları'nı ilk kez görmüş olacaktı.⁴

Beagle, ayın 13'ünde Santa Cruz Nehri'nin ağzına ulaştı, üç gün sonra da keşif gezisi başladı. Ekipte 18 denizci ile deniz piyadesinin eşliğinde FitzRoy, Darwin, Stokes, Bynoe (cerrah) ve Silah Odası'ndan birkaç adam bulunuyordu. Üç filika alıp birbirine bağladılar; ekiplere ayrılan adamlar bir buçuk saatlik vardiyalarla çalışarak bunları nehrin yukarısına sürüklediler. Ağır bir işti, filikaları genelde saniyede 3,5 metre hızla akan

suya karşı çekiyorlardı; herkes sırayla çalışıyordu, hem subaylar, hem küçük subaylar. Çekmedikleri zamanlarda Darwin, Stokes ya da Bynoe ile birlikte keşfe çıkıyordu; tüfekleri hazırda, Kızılderililere ve pumalara karşı her zaman tetikte toprak setlerin üzerinde yürüyorlardı. İzlerden anlaşıldığı kadarıyla pumalar da Kızılderililer de çok uzakta değillerdi.⁵

Yılan gibi kıvrılarak akan nehrin kıyısından ilerleyerek her gün 25-30 km yapıyorlardı, on beş gün içinde Santa Cruz Nehri'nin ağzındaki koyun 160 km batısına ulaşmışlardı. Guanako peşinde koşmakla akbaba avlamak arasında kalan zamanlarda Darwin jeolojiyi çözmeye çalışıyordu. On ila on beş kilometre genişlikteki nehir vadisi, 100 metreyi aşkın duvarlarla çevrelenmişti. Bunlar, her iki tarafta da "mükemmel yataylıkta düzlüklere" çıkıyordu. Buradaki deniz kabukları ve çakıllar bu platoların bir zamanlar sular altında olduğunu gösteriyordu. Darwin, bunlardan birini FitzRoy'la incelediği sırada, varsayımını tartışacak cesareti buldu: Bu teras ve aslında bütün And Dağları okyanusun tabanından yavaş yavaş yükselmişti.

FitzRoy bunun son dönemde gelişmiş, tedrici değişimi öngören Lyellci düşünme biçimine uygun düştüğünü biliyordu. FitzRoy yerkabuğunun oluşumunun kutsal kitaplardaki yorumuyla yetiştirilmişti; denizin birkaç bin yıl önce Nuh Tufanı sırasında yükseldiğini, Güney Amerika kıtasını sular altında bıraktığını, geri çekilirken ardında teraslar ve vadiler bıraktığını, bunların o zaman da şimdikine çok benzer görüldüğünü öğrenmişti. Fakat bu "kutsal kitap jeoloji" sini çok da ciddiye almış değildi. Darwin de o neşeli tarzıyla onu bu düşüncelerden kurtarıyordu. Kaptan etrafına bakınırken kafasını sallıyor, bu yükselmiş düzlüklerin "40 gün süren bir tufandan hiçbir zaman etkilenmiş olamayacağını" onaylıyordu.⁶

Biraz daha ilerlediklerinde düzlüklerin bir lav sahasıyla kaplandığını, nehrin hızla akan volkanik bir dereye karıştığını gördüler. Önlerinde yoğun bir bulut tabakası uzanıyordu, Darwin ile Stokes manzarayı daha iyi görebilmek için ayın 29'unda kayalıklara tırmandılar. Nehrin yaklaşık 300 metre yukarısında keşiflerini haykırdılar: "Bulutların yarattığı buğulu örtünün" ardından And Dağları'nın karlı zirvelerini görmüşlerdi. Ayaklarına kara sular inmiş olmasına, bitap düşmüş olmalarına rağmen erzakları tükeninceye dek birkaç gün daha yola devam ettiler. Dağların 45 km uzağındaydılar, manzaraya hayran kalmışlardı, dönmeleri gerekiyordu. Darwin ne olursa olsun, And Dağları'na bir yıl içinde öbür taraftan ula-

şacağını biliyordu. Nehrin aşağısına doğru yol alırlarken “zirve noktalar-
dan birinde durup aşağıdaki düzlüklere bakıyor olmaktan” başka bir şey
düşünemiyordu.

Beagle 12 Mayıs'ta Güney Amerika'nın doğu sahillerinden son kez de-
nize açıldı. Sulusepken ve dolu yağmurunun altında kalan gemi, kabarmış
denizlerin içinde yol alıyordu; FitzRoy geminin rotasını Macellan Bo-
ğazı'na çevirmişti. Sıcaklık düşüyordu; her zamanki gibi “hasta ve keyif-
siz bir halde” uzandığı hamağından kafasını kaldıran Darwin, tavan pen-
ceresinin yaklaşık iki buçuk santimlik bir buz tabakasıyla kaplanmasını
izliyordu. Macellan Boğazı'nı geçtiklerinde Falklandlar'dan gelen *Adven-
ture* da onlara katıldı. Postayı getirmişti, iki gemi Port Famine'e açılan meş-
hur kanaldan uçarcasına geçip gittiler; günler daha da kısalmıştı, sıcak-
lık yirmi derece daha düşmüştü ve kar yağıyordu. Noel'den önce posta-
lanmış bir kutuyu şimdi almak ne kadar da tuhaftı, yine de bu durum dün-
yanın dibinde de olsalar haziran ayını şenlikli bir mevsime çevirmişti. Dar-
win paketi bir çocuğun sevinciyle açtı. “Uğultularla yanan bir şömüne yok-
tu,” üst güverte karlarla kaplıydı ama evi hatırlatan her şey onu neşelen-
diriyordu.⁷

Mektuplar ve hediyeler boldu. Kız kardeşleri her zamanki gibi fıkır fı-
kırdı, günlüğünü çok beğeniyorlardı, ama onun “iyice yerleşik bir düze-
ne” geçmesine de özlem duyuyorlardı, bu seyahatinin yarıda kesilmesi an-
lamına gelse bile. Fanny arsızca onların sözlerini tekrarlıyordu, gönder-
diği notla hep bir ağızdan sürdürülen seferberliğin bir parçası olmuştu. Onu
ve “*küçük taşra papazlığındaki küçük hanımını!!*” ziyaret edeceği günle-
ri bekliyordu. Altı aylık kızıyla gözden düşmüş, gözü korkutulmuş Fanny,
Doktor'un gözetimi altındaydı ve belli ki Darwin kardeşler de onu ken-
di davalarına koşmuşlardı. Kendisini kılıbıkmış gibi hisseden Charles, bu
meseleyi aklından 10.000 km öteye koydu; Fanny'nin evlilik tecrübesi, bu
müesseseyi, uyarılarının Kilise'yi güçlendirdiği kadar desteklemiyordu.

Hediyeler çok daha vurucuydu: bir cüzdan, kalem kutusu için bir zin-
cir, yürüyüş botları ve birkaç da kitap. Kitapları inceledi, geminin kütüp-
hanesine yeni şeyler eklenmesi onu her zaman memnun ederdi. Kaçamak-
larından endişelenen Caroline, *Scriptural Revelations Concerning a Fu-
ture State* adlı bir kitap göndermişti; “Eskiden sık sık aynı tür edebiyat-
tan hoşlandığımızı fark ederdik,” diye de bir not düşmüştü. Kız kardeş-
lerinin hepsi de broşür boyutunda birkaç kısım halinde yayınlanmış *Poor*

Laws and Paupers Illustrated'i tavsiye ediyorlardı. Yazarı “Londralı büyük bir aslan,” son derece bağımsız bir hanımefendi olan Harriet Martineau’ydu. Martineau, Whiglerin sevgilisiydi, kadın başına çalışan bir reklam ajansiydi; sabun köpüğü kısa romanlarıyla reformları halk kitlelerine indirip açıklıyordu. “Erasmus onu tanıyor ve ona çok büyük bir hayranlık duyuyor; herkes onun küçük kitaplarını okuyor, boş bir vaktin olursa eğer sen de okuyabilirsin, sonra da değerli odanda yer kaplamasınlar diye denize atarsın.”⁸

Gerçekten de ironikti; burada, buradaki her şey yüzünden Port Famine (Açlık Limanı) olarak adlandırılan ııssız bir yerleşimde, adamlara açlıktan kaçınmanın çaresi olarak cinsel ilişkiden kaçınmayı savunan broşürler dağıtıyordu. Aslında kitaplar iyi gidiyordu. Herkes, Martineau’nun “siyasi-ekonomik hikâyelerinden;” fakirlik, tutkular, ertelenmiş evlilikler ve çiftleri yoksulluktan, yoksullar evinden kurtaran kahramanlara özgü basireti sade bir biçimde ördüğünden bahsediyordu. Londra’da olduğu gibi gemide de bu kitaplar Walter Scott’ın romanları gibi yutarcasına okunuyordu.

Britanya’da ise bu kitaplar, yeni Yoksullar Yasası’nın yolunun açılması konusunda, hükümetin bütün o propagandasından çok daha fazlasını yapıyordu. Bakanlar bunu biliyorlardı; Başbakan Henry Brougham, aslında bu kitapları, beğenilmeyen yasanın yolunu açmak, işini kolaylaştırmakla görevlendirmişti; Martineau kaynak malzemesi olarak gizli komisyon raporlarıyla besleniyordu. İyi örnekler sergilemeye çalışan vaazları, Doğu Hindistan Şirketi için çalışan bir ekonomist olan Peder Thomas Malthus’un sözlerini yayıyordu. Malthus’un teorisinin özü kasvetliydi: Nüfus gıda kaynaklarından daha hızlı arttığı için, sonuçta mücadeleler ve kıtlık yaşanması kaçınılmazdı. Kamu yardım kuruluşları –eskinin yoksulluk yardımı– sorunu daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yardımlar yoksulları rahata sürüklüyor, onları doğurmaya teşvik ediyordu. Daha fazla boğaz, daha fazla yoksul, daha fazla sosyal yardım talebi ortaya çıkıyordu; bir kısır döngüydü bu.⁹

O sıralarda sosyal yardımlar kontrolden çıkmıştı ve nüfus patlamaktaydı; 1831’de yapılan nüfus sayımı, inanılmazdı ama Britanya’da 24 milyon kişinin yaşadığını gösteriyordu. 30 yıl içinde nüfus ikiye katlanmıştı. Kötü geçen kış mevsimlerinde on kişiden biri yardımlarla yaşıyordu; vergi ödeyen orta sınıflar için artık bu kadarı yeterdi; Martineau’nun de-

yişyle “devletin bu kangrenini” kesip atmak için kahramanca bir cerrahlığa ihtiyaç vardı. Neden çalışmaktan kaçınanları destekleyeceklerdi ki? “Yoksul kızlarla yoksul oğlanların evlenmesini,” daha fazla sefil çocuğun dünyaya gelmesini neden finanse edeceklerdi?

Darwin’in gemi arkadaşları bu kitapçıları okurken yasalaşmakta olan, Yoksullar Yasası’nda değişiklik yapan yasa tasarısı ağır önlemler getiriyordu. En yoksullar, yani gıda ya da para bulabilmek için iğrenç işliklere girmek zorunda kalacak kadar hasta ve yaşlı olanlar dışındakilere yardım yapılmasına son veriyordu. Hapishane rejimi ise hapse düşmeyi caydıracak şekilde tasarlanmıştı; örneğin doğumları önlemek için kadınlar kocalarından ayrı tutulacaktı. Pek az kişinin yardım başvurusunda bulunması bekleniyordu; büyük bir tasarrufa gidileceği kesindi. Martineau bunun yoksullara yararı dokunacağını savunuyordu; onları kendi ayakları üzerinde durabilir hale getirecekti. Fakat Whigler aslında yoksulları iş için rekabet etmeye zorlayarak işgücü maliyetlerini düşürüyor, kârı artırıyordu. Peder Malthus’a kulak vermekle “devrimden bu yana gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin yapmış olduğundan çok daha fazlasını yapıyor olacaktı.” Bir bilgin böyle diyordu. Yeni Yoksullar Yasası onları ölüm-süzleştirecekti.¹⁰

Beagle’ın uyuşuk denizcilerinin Martineau’dan ne anladıkları tartışılabilirdi. Charles’ın kız kardeşleri, Yoksullar Yasası’nı çok ilgi çekici bir konu olarak görüyorlardı; Doktor yöredeki Torylerle yasanın olumlu yönlerini tartışıyordu. Fakat Charles çok uzaklardaydı ve kendi fikirlerini kendine sakladı; gerçi hiç kimse onun bilimi üzerinde Malthus’un yarattığından daha büyük bir etki yaratamayacaktı.

Charles başka bir dünyadaydı; FitzRoy Sarmiento Dağı’nın altında kalan Port Famine’den ayrılıp Cockburn Kanalı’na girerken, o “karlarla kaplı, engebeli, sarp kayalıklar, mavi buzullar ve gökkuşakları arasında” hayretler içinde kaybolmuştu. Kocaman, dimdik uçurumların altında, küçük bir koyda terk edilmiş bir kulübe görmüştü; insanın bir zamanlar bu vahşi ortamda dolanmış olduğunu akla getiriyordu. Kasvetli bir havayla “Hayal gücü insanların daha az yetkeye sahipmiş gibi görüldüğü bir manzarayı resmetmekte zorlanıyor,” diye not düşmüştü. Asli güçler baskın çıkıyordu. Bu ıssızlık ortasında “doğanın daha büyük güçleri, kontrol etmeyi ‘Hâkim olan biziz’ dercesine hor görüyordu.” Burada insan “her şeyin Tanrısımış gibi görünmüyordu.”¹¹

Zifiri karanlıkta on dört saat boyunca daireler çizerek tehlikeli bir biçimde yol alan *Beagle*, 10 Haziran'da Cockburn Kanalı'ndan çıktı. Sonunda batı sahiline ulaşmışlardı. *Beagle*, “yelkenlerinin her milimini açarak” beraberindeki *Adventure*'la Pasifik'e çıkma mücadelesi vermişti. Uğuldayan köpüklü dalgaların dövdüğü girintili çıkıntılı granit kıyıları, karada yaşayan insanların “tehlike ve gemi kazası” kâbusları görmesine yeterdi. Homurdanan kuzey rüzgârları öfkeli dalgaları kamçılıyarak bu hissi biraz daha yoğunlaştırıyordu. Çalmakta olan ölüm çanları yalnızca bunlar değildi. FitzRoy dümenle mücadele ederken, geminin en yaşlı subayı güverte altında ölüm kalım savaşı veriyordu. 38 yaşındaki muhasebeci Rowlett, St. Jago'da yaptıkları yürüyüşten beri Darwin'in arkadaşı olmuştu; ayın 27'sinde onun “bir hastalıklar karmaşası”na yenik düştüğünü seyretiler Ertesi gün gemi, Burun'un 1600 km yukarısındaki Chiloé Adası'na doğru yaklaşırken, kış güvertesinde düzenlenen, FitzRoy'un yönettiği cenaze töreninin ardından Rowlett'in bedeni denizin derinliklerine gönderildi. Fırtınaları sağ salim atlatmış Darwin'e göre, “suların eski bir gemi arkadaşının cesedi üzerine vurduğunda çıkardığı sesler, insanda dehşet ve ağırbaşlılık uyandırıyor.”

Chiloé sırlıskılandı. Darwin ortalıkta dolaşırken, “Yalnızca ikiyaşamlı bir hayvan bu iklime dayanabilir,” diye yakınmıştı. Brezilya'dan bu yana gördüğü en güzel tropikal manzara; volkanik faaliyetlerin sürdüğüne, toprağın son yükselişine dair kanıtlar onu cesaretlendirmişti. Kuşlar da ilginçti; Tierra del Fuego'da gördükleriyle karşılaştırılmaya davet çıkaracak cinstendi. Ama hepsinden de ilginç duyduğu bir hikâye olmuştu. Bir balina gemisinin cerrahı ona, Sandwich Adası yerlilerine zarar veren bitlerin İngilizlere geçtiğinde birkaç gün içinde ölüp gittiğini anlatmıştı. Ne kadar ilginçti: Bütün bunlar insan ırkları konusunda ne söylüyordu peki? Bunun açıklımları üzerinde çalışıp notlar almaya başladı; “İnsan tek bir türden doğuyor,” onun aksiyomu buydu; bunu bütün insan tiplerinin “çeşitler” olduğu aksiyomu izliyordu. İnsanların asalakları da mı birbirleriyle böyle yakın bir ilişki içindeydi? Eğer kanıtlayabilirse bu, siyahları ayrı bir tür olarak gören kölelik savunucularına indireceği bir darbe olacaktı. Londra'daki uzmanlarla birlikte izleyeceği bir çizgi vardı burada.

Burada yağmurlarla geçirdikleri iki haftanın ardından *Beagle* yoluna devam etti; Pasifik Okyanusu dışında hiçbir şeyle karşılaşmadan 1080 km

boyunca sahilden yukarı doğru çıktı. FitzRoy, fırtınalı ayları Şili'nin merkezinde geçirmeyi tasarlıyordu, bu sırada iki kardeş gemi onarımdan geçecekti. 23 Temmuz'da kalabalık bir liman olan Valparaiso'ya demir atıldılar; şehrin arkasında dik tepeler yükseliyor, kuzeyde "And Dağları göze çarpıyordu." İklim "hayli güzeldi," "gökyüzü o kadar açık ve maviydi, hava o kadar kuru ve güneş o kadar parlaktı ki bütün doğa hayatla doluyormuş" gibi görünüyordu.¹²

Darwin şehre indi, burası insanın "tırış olup düzgün giyinmek zorunda olduğu bir tür Londra ya da Paris'ti." Şimdi tüccarlıkla uğraşan, Shrewsbury Okulu'ndan eski sınıf arkadaşı Richard Corfield'in yanına yerleşti. Corfield'in şehir dışında, kırlara yakın güzel bir evi vardı. Darwin manzarayı incelemek için dışarıda dolaştı. Tepeler çok güzel çiçeklerle ve bodur, kokulu çalılarla doluydu. Yaklaşık 400 metre yukarıda, modern döneme ait deniz kabuklusu yataklarına rastladı, ama tuhaftır, çok az kuş, böcek ya da memeli vardı. Herhalde "bu ülke denizden yükseldiğinden beri kuş, böcek ya da memeli yaratılmamıştı."

Uzakta And Dağları, daha doğrusu zirveler seçiliyordu, buralara kışın tırmanmak daha emniyetli olurdu. Dağları daha yakından görebilmek için dönüşümlü olarak kullanmak üzere küçük bir grup at aldı ve 14 Ağustos'ta yola koyuldu. Manzara, Tierra del Fuego'nun manzarasını andırıyordu. Hiç kuşku yok ki bu düzlükler de bir zamanlar denizin tabanındaydı; uzaktaki tepeler kıyı şeridini belirtiyordu. Daha da yukarıda, 1320 metre yüksekte, aşağıdaki vadiyi, "yamalar halinde görünen Cennet"i izledi. Bu yükseklikte lav kayaları "eriyip kıvrım kıvrım olmuş, olabilecek her şekilde bozulmuştu." Çok uzunca bir zaman önce de olmamıştı bu. Volkanlar lavları kusmuşlar, depremler onları sarsmış ve parçalamıştı. İnsan burada zayıf ve önemsiz bir varlıktı. Darwin parçalanıp aşağıya incekmiş gibi görünen kocaman dikitlerin yanından aceleyle geçti. "Bu dağları zorla yukarı çıkaran harika güç karşısında hayrete kapılmamak imkânsızdı," hele "koca koca kütlelerin bunlardan kopması, ayrılması ve düzleşmesinin sayılamayacak kadar çok asırda gerçekleşmiş olması karşısında hayrete kapılmamak daha da imkânsızdı."¹³

Darwin ayın 27'sinde Santiago'ya ulaştı, burada bir hafta boyunca gündüzleri doğabilimle uğraşıp akşamları tüccarlarla sofralar kurdu. Corfield de oradaydı, "doğanın güzelliklerini senyorialarda takdir ediyordu." İkili Valparaiso'ya dönüş yolculuğu için bir araya geldi. Yol üzerindeki

zengin bir çiftlikte Darwin, tatlı senyoriaları yolculuk hikâyeleriyle memnun etti. Ama Buenos Aires'teki kilise ayinleri gezintisini anlattığında, ortamda soğuk bir hava esti. Hanımlar Katolik olduklarından,

bir Kilise'ye bakınmak için girmiş olduğumu duyduklarında çekici gözlerini dindarca bir korkuyla bana çevirip neden Hıristiyan olmadığını sordular. "Çünkü bizim dinimiz kesindir." Onları bir tür Hıristiyan olduğumu söyleyerek teskin etmeye çalıştım; duymadılar bile. "Sizin pederleriniz, rahipleriniz evlenmiyor mu?" Özellikle bir piskoposun karısı olmasını saçma bulup şaşakaldılar. Böyle bir canavarlık karşısında eğlensinler mi korksunlar mı bilemediler.

Bütün bunlar ona evi hatırlatmaya yetmişti; kız kardeşlerini, taşra papazlıklarını, taşra papazlarının eşlerini. Hiçbir zaman "Katolik bir Hıristiyan" olamayacaktı, peki ya kendi kilisesine ne diyordu?

Bilmiyordu. "Kendi haline çekilmenin, yeşil kırların ve beyaz iç etekliklerin" hayalini zihninde son kez canlandırmasının üstünden aylar geçmişti. Yolculuk yavaş ilerliyordu, o da kendisini "nasıl kurtaracağını göremeyen ya da bunun üzerinde durmayan mahvolmuş bir adam" gibi hissediyordu. Tek bildiği jeolojiye karşı "hiç eksilmeyen bir ilgi duyduğuydu." Elbette ki bu bir bakıma dindarcaydı, ona dünya hakkında, "Astronominin evren hakkında verdiği aynı büyük fikirleri" veriyordu. Peder Sedgwick ona jeolojiyi olabildiğince öğretmişti, ama artık "yüce kar kitleleriyle" çevrenmiş bir halde, kalbinden geçenlerin doğru olduğunu hissediyordu.

Nefes kesici bir manzaranın içinden geçerek yollarına devam ettiler, Valparaiso'ya daha vardı. Darwin Amerikalılara ait bir altın madeninde, solgun genç adamların 90 kilo ağırlığındaki taşları yaklaşık 150 metre yükseklikteki merdivenlerden taşımalarına tanık oldu. "Yalnızca fasulye ve ekmek yemelerine izin veriliyordu," mülk sahibi konukları yörede yapılmış şarabı yudumlarırken bu açıklamayı getirmişti. Darwin birkaç saat sonra hastalandı, birkaç günlüğüne dinlenmek onu iyileştirmiş gibi görünse de eyere oturduğunda midesi yine ayaklandı, iştahı kaçtı, ateşlendi. O bozuk şarap yüzündendi, buna emindi. Ayın 21'ine geldiğinde at sırtında durmakta epey zorlanıyordu. Sık sık mola verir olmuşlardı, gerçi hiçbir şey onun düzlüklerin kenarında uzanan yataklardan fışkırmış sülükayaklıları çentmesini engelleyemiyordu; bunlar, düzlüklerin kökeninin denizlere uzandığı yolunda olumlu bir kanıtı. Bir hafta daha

eziyet çekti, nihayetinde Valparaiso'ya geldiler, ayaklarını sürüyen bir enkazdan farkı yoktu. Doğruca yatağın yolunu tuttu, bir hafta boyunca da yataktan çıkmadı.¹⁴

Cerrah Bynoe, ona *Beagle*'dan ilaçlar ve sarsıcı haberler getirdi: FitzRoy bir sinir krizi geçirmişti. Kaptan çabucak kırılan mükemmeliyetçi biriydi, takıntılı bir biçimde sürdürdüğü harita çıkarma işi aklını karıştırmıştı. *Adventure*'ı onarmak çok pahalıya mal olmuş, Amirallik'teki Lordlar gemiyi satın aldığı için FitzRoy'u fırçalamışlardı. Büyük bir baskı altına giren Kaptan gemiyi satmış, sonra da kendini kapatmıştı. Önce ölümlerini kontrol etmek için şu "baş belası ülkeye," Tierra del Fuego'ya dönmeye karar vermişti; bu durumda Darwin'le birlikte mürettebatın topluca onu terk etmesi riskine girmiş olacaktı. Sonra bunalmış, akıl sağlığından kuşku eder bir halde komuta görevinden istifa etmişti. Amcasının akıbetine uğramaktan korkmuş, Stokes'un intiharını hatırlamıştı. Gemiyi artık Wickham yönetiyordu; Wickham'a batı sahillerindeki araştırmayı tamamlaması, sonra doğruca İngiltere'ye dönmesi talimatı verilmişti.

Haberler Charles'ın başını döndürdü. Dünya turu ortadan kalkmıştı, Pasifik'i görmeyecekti, Hint Okyanusu'nu görmeyecekti; zihni yeniden "salınan bir sarkaç" haline gelmişti; zaman zaman kederlenip evi özleyiyor, kaybedilmiş bir dünyanın içinde uyandırdığı keder duygusu, ailesine erkenden kavuşacak olması ihtimaliyle aydınlanıyordu. Sersemlemiş bir halde o geceyi ıstırap içinde geçirdi; çalışmayı yarıda bırakıp geri mi dönsenydi? Hayır, "göklere inşa ettiği jeoloji kaleleri" her şeyden önce geliyordu. İngiltere'deki taşra rahiplikleri ve iç eteklikleri için bütün bunları feda etmeyecekti. Tek başına Şili'ye ve Peru'ya gitmeye, And Dağları'nı aşip Buenos Aires'e inmeye, oradan da eve dönmeye karar verdi. En az 15 ay çekerdi.

FitzRoy da en az onun kadar şiddetli bir sarsıntı geçiriyordu. Subaylardan gelen zorlamalar üzerine yön değiştirmiş, istifasını geri çekmiş, nihayetinde Pasifik'i aşacaklarını ilan etmişti. Geri dönüş yoktu, Filozof ayağa kalkar kalkmaz yelkenleri açacaklardı. Bu haber Corfieldlerin evine ulaştı, Darwin'in ihtiyacı olan ilaç gelmişti. Darwin, "Nasıl bir devrim bu... beş dakika içinde... bütün duygularımı etkiledi," diye aileye sevinçle açılmıştı. *Beagle* birkaç ay boyunca sahil şeridinde kalacaktı, sonra "Pasifik'i aşip Sydney'den eve doğru yol almak," onun için serin bir esinti olacaktı. Dünya yine önünde uzanıyordu.

Heyecanlanmış bir halde, 7 Kasım'da Henslow'a, doğa tarihindeki "babası" ve "disiplin görevlisi"ne keşiflerini ayrıntılı olarak aktardığı uzun bir mektubu bitirdi. Henslow'un bilimsel oğlu artık Patagonya jeolojisini anlamış bulunuyordu. Lamarck'ın mercan sınıflandırmasını sorgulayabilecek kadar bilgiliydi; And Dağları'nın oluşumu onda soru işaretleri uyandırmış, dörder sayfalık bloklar halinde 600 sayfa not almış, iki kutu daha numune göndermişti. Daha iyilerini gönderecekti; çünkü üç gün sonra Chonos Takımadaları'na doğru yola çıkacaklar, orada "her şeyi bir Volkan'ın ışığında seyredeceklerdi." Gelecek o kadar parlak görünüyordu ki "yolculuğun hangi kısmının en cazip şeyleri sunduğunu" bilemiyordu.¹⁵

Chiloé Adası, Chonos Takımadaları'na açılan geçit kapısıydı. *Beagle*, güneye doğru güzel bir yolculuğun ardından ayın 21'inde San Carlos Limanı'na vardı. FitzRoy *Beagle*'ı alıp araştırma yapmaya gitti, Sullivan'a da geminin filikalarının komutasını teslim edip güneydeki uç noktaya kadar Chiloé Adası'nın doğu sahillerinin haritasının çıkarılması talimatını verdi. Tabii ki Darwin bu 160 km'lik yolculukta Sullivan'a katıldı. İki günü dışarıda geçirdiler, ardından üzerinde dalga dalga dumanlar tüten üç tane büyük volkan gördüler. On gün sonra da Darwin ilk kez, taşlaşmış bir ağaca rastladı; sarı kumtaşının içine gömülmüş, gövdesi "Darwin'in gövdesinden daha kalın olan," damarları şeffaf kuvars güzel bir fosildi.

Beagle'la buluştuktan sonra Chiloé'nin ağır hava koşullarıyla yıpranmış güney sahilleri boyunca ilerlediler, sonra da Chonos Takımadaları'na doğru yola çıktılar. Noel günü sıkıcıydı; rüzgâr şiddetliydi, sırsıklam olmuş ıssız adalar herkese Burun'u hatırlatıyordu. Ortalık o kadar da ıssız değildi; ayın 28'inde bir kara parçası üzerinde gömleğini çılginca sallayan bir denizci gördüler; bir tekne gönderildi, içinde Darwin de vardı. Amerikalı beş kazazedeyle karşılaştılar. Darwin, "İnsan yüzlerinde hiç böyle büyük bir kaygı görmemiştim," diye not almıştı. Sefil durumdaki bu insanlar, Massachusetts'ten gelen bir balina teknesini "hangi yönü tutacaklarını, nerede olduklarını bilmeksizin" terk etmişlerdi. Tekneleri parçalanmıştı, bir yılı aşkın bir süredir de susamuru eti, midye ve umutla yaşıyorlardı. Bütün bu süre zarfında yalnızca bir kez gemi görmüşlerdi; tekne onları almaya gelirken "neredeyse suya atlayacaklardı."¹⁶

FitzRoy adaları araştırıp takımadaların kuzey ucundaki Low's Limanı'nda araştırmasını noktaladı. Mürettebat bir hafta boyunca av eti, istiridye ve patates istifledi. FitzRoy yabani insanlardan sonra yabani pa-

tateslerin de yolculuğun kayda değer yönlerinden biri olduğunu düşünüyordu, Darwin de Henslow için patates tohumu topladı. Ayrıca tuzak kurup “tek bir küçük fare” yakalamıştı. Yerlilerin söylediğine göre bu fare bazı adalarda yaygındı, ama bazılarında bulunmuyordu. Bu durum Darwin’i yayılmanın neden bu kadar şansa bağlı bir olay olduğunu merak etmeye yöneltmişti. Darwin ayrıca sahilde düzinelerce sedefli helezonik kabuk toplamıştı, bunların hepsi de oyuklarla doluydu, mini minnacık asalaklar kabukları delik deşik etmişti. Mikroskopla bakıldığında bu asalaklar delikler açan sülükayaklılar gibi görünüyorlardı, toplu iğne başından daha büyük değillerdi. Hiç kuşku yok ki bunlar dünyanın en küçük, en tuhaf deniz hayvanlarıydı. Darwin incelemek için yüzlercesini yanına aldı.

Beagle 15 Ocak 1835’te Chiloé’ye geri döndü, San Carlos’a demir attı, burada üç hafta boyunca dinleneceklerdi. Ayın 19’unda gece yarısı sularında, nöbetçilerden biri ufukta giderek büyümekte olan büyük bir yıldız benzer bir şey görüldüğünü bildirdi. Sabaha karşı üçte Darwin ve subaylar güverteye çıkmış sırayla dürbünle bakıyorlardı. 100-110 km ötede volkanik Osorno Dağı seyre değer bir gösteri sahneliyordu. “Kocaman göz kamaştırıcı bir ışık halesiydi,” kayalar patlıyor, lavlar dağın yamaçlarından aşağı akıyordu, bu eriyik kütle o kadar parıldıyordu ki gökyüzü aydınlanıyor, deniz bu görünümü yansıtıyordu. Sonra volkan söndü, küçük bir patlama daha oldu, sabah olduğunda Darwin, “Volkan eski durumuna dönmüş gibi görünüyor,” diye not almıştı.¹⁷

FitzRoy ölçümlerinin sonuçlarını kontrol ederken, Darwin de bir rehber tutup bir haftayı deniz yarsubayı King’le birlikte Chiloé Adası’nı arşınlayarak geçirdi. Hava güzeldi, böcekler boldu. Yerleşimler korularla çevrelenmişti, her yer elma ağaçlarıyla doluydu; yol kenarlarında, kasabalarda o kadar çok elma ağacı görmüştü ki. Yolculuklarının sonunda, volkanları bir kez daha görmek için bir tepeye tırmandılar ve burada, deniz seviyesinin yaklaşık 115 metre yukarısında yeni bir deniz kabuklusu yatağıyla karşılaştılar.¹⁸ Kıtanın batı sahili de tıpkı doğu sahili gibi, aynı dur-kalk tarzıyla yakın bir dönemde okyanustan yükselmişti.

Beagle 5 Şubat’ta nihayet kuzeye doğru yola koyuldu, Darwin de notlarını yazmak için sıkış tepiş kamarasına yerleşti. Megateryumlar ve akıbetleriyle ilgili karmaşık soruya geri döndü. Lyell, türlerin yavaş yavaş doğduğu ve öldüğü konusunda haklıydı. Notlarına böyle karalamıştı. Ölüm-

lerin ardından peş peşe gelen doğumlar, “Doğa’nın Yazarı”nın tesis ettiği uyumu korumak üzere türleri çoğaltarak “yerküreyi yeniden doldurmuş olsa gerekti.”

Port St. Julian’da bulduğu “Mastodon”u hatırladı. Onu bir sel ya da afet öldürmüş olamazdı, en azından kayalar bu yönde bir kanıt bulunmadığını gösteriyordu. Dahası fosil, sel suyuyla açılmış bir derenin içinde; yukarıdaki platonun çakıllık arazisinin üstünü kaplamış olan benzer verimli bir toprağın içine gömülüydü. Bu durum bu hayvanın, bu deniz kabuklularından *sonra* yaşadığı anlamına gelebilirdi ancak. Okyanusta bugün de benzer bir deniz kabuğu bolluğu yaşandığına göre, iklim o zamandan bu yana çok değişmiş olamazdı, bitki örtüsü de öyle. Bu çakıllık araziler çalılıktan başka bir şeyin yaşamasına izin vermeyecek kadar zayıftı. Darwin nesillerin tükenmesine getirilen iki yaygın açıklamayı bir kalemde silip atmıştı. Bu açıklamalardan biri feci bir tufan yaşandığı, diğeri ise iklim değişikliği olduğuydu. Darwin hâlâ Lyell’in Yaratıcı’sına inanıyordu, fakat onun iklim teorisinden uzaklaşmış, kendisinininkini dallandırıp budaklandırmaya başlamıştı.¹⁹

Lyell, “birbirini izleyen ölümlerin,” “doğanın izlediği olağan yolun bir parçası” olduğunu söylüyordu. Peki, koca bir türün tek bir bireymiş gibi ölüp gitmesine ne yol açmış olabilirdi? Neden bütün megateryumlar ortadan kaybolup gitmişti?

Darwin yeni bir cevap bulabilmek için diğer ilgi alanına atladı: Canlı maddedeki hayat gücü. Fakat buna yeni bir açıdan yaklaşıyordu; anahtarı sıradan elmalar olacaktı. Daha da açık söylemek gerekirse, Chiloé’de her yerde gördüğü elma ağaçları olacaktı. O bu satırları yazarken, *Beagle* sahilde 240 kilometre yukarıda, “bir elma ağaçları ormanının ortasına tümüyle gizlenmiş” virane bir yerleşim olan Valdivia Limanı’na demir atıyordu. Karaya çıktıklarında yaptığı gözlemlerde, Valdivia sokaklarının “bir koruluktaki patikalardan ibaret olduğunu” not almıştı. “Bu meyveyi hiç böyle bir bolluk halinde görmemişim,” diyordu. Ama artık ağaçları bu kadar verimli kılan şeyin ne olduğunu da anlamıştı:

Şehir sakinleri, bir meyve bahçesi ortaya çıkarmanın hayret verici derecede kestirme bir yolunu biliyor. Hemen hemen her dalın alt kısmında küçük, konik, kahverengi kırıksık noktalar oluşuyor; bunlar her zaman köklenmeye hazır oluyor, kazara bir ağaca çamur sıçradığında görülebileceği gibi.

Ağaçlardan kesilen dallar hemen kök salıyorlardı, şehir sakinleri de bundan yararlanıyordu. Bütün meyve bahçeleri tek bir ağaçtan türemişti. Kesilen dallar bu iklimde o kadar sınırsızca büyüyordu ki on sekiz aya kalmadan, kesilmiş dallardan büyüyen ağaçlardan yeni dallar kesilebiliyordu. Bu durum Darwin'i kesilmiş bir dalın aslında ne olduğu üzerine düşünmeye yöneltti. Bir ağaçtan kesilmiş bütün dallar, o ebeveynin birer parçası mıydı? Bunlar bir tek bireyin kesilmiş parçaları mıydı? Eğer böyleyse onun ömür süresini de paylaşıyor olmaları gerekiyordu. Darwin'in sözleriyle "Bu binlerce ağaç tek bir tomurcuğun içerdiği ömür süresine tabiydi."²⁰ Bu kesilmiş dallar, kesimle muazzam biçimde çoğaltılan, ama yine de sınırlı olan, ya da o böyle olduğuna inanıyordu, tek bir hayat gücüne bağlıydı. Bu da harcandığında sonraki neslin tamamı eşzamanlı olarak ölecekti. Darwin böylece devasa bir adım atmış, türler arasında bir benzerlik bulunduğunu ileri sürmüştü. Belki bütün megateryumlar tek bir hayat gücünü paylaşıyordu; belki de cinsel yolla üreyen hayvanlar da bir ilk türden "kesilmiş dallara" benziyordu. Yer tembel hayvanlarının tamamının ortadan kalkmış olmasının sebebi bu olabilir miydi?

Valdivia'da etrafı kokladı, heyecan arıyordu. Kaptan gemide bir parti düzenledi. Bir tekne dolusu utangaç senyora bu partiye katılmıştı ve sonunda "kötü hava koşulları yüzünden geceyi gemide geçirmek zorunda kaldılar." Darwin şakacı bir tavırla bunun herkes için "sıkıcı bir bela" olduğunu söylemişti. Aksi takdirde bu saatleri tembellikle, ormanda dolaşarak geçirecekti.

20 Şubat'ta sabah on sularında yer sarsıldığında o yerinde yatıyordu. Deprem zihnini ağır çekim bir girdabın içine sürükledi. Daha önce de bir sarsıntı hissetmişti. Hastalığı sonrası Corfieldlerde nekahat devresini geçirdiği sırada. Fakat o hiç böyle bir şey değildi. Bu deprem birden başlamış, şiddetlenmişti; ebediyen sürecekmış gibi görünüyordu. Darwin ayağa kalkmaya çalışmış, fakat midesi bulanmış, kendisinden geçmiş bir halde dizlerinin üstüne çöküp kalmıştı. Hayatın tek değişmez sabit güvencesi, sağlam toprak, bir saniye içinde ortadan kalkmıştı. "Dünya, katı olan her şeyin simgesi, bir sıvının üstündeki kabuk gibi titremişti." Böyle söylüyordu, nefes nefese kalmış bir halde. Deprem yalnızca iki dakika sürmüş, fakat bir sonsuzluğu sarıp sarmalamıştı; Darwin bütün palamarlarını yitirmişti, haftalarca felsefi olarak sersemlemiş bir halde dolaştı. Şehir koştu ve orada ahşap evlerin yamulmuş görüntüsüyle, "bütün şehir sa-

kinlerinin yüzüne işlemiş olan korkuyla” karşılaştı. “Bir depremi hissetmek kadar görmüş olmak da” tuhaf bir deneyimdi, 320 km kuzeydeki büyük şehirde, Concepción’daki yıkımı düşünmek onu korkutuyordu.²¹

Beagle denize açıldı ve sahilten yukarıya doğru devam etti. Sıgıllıklar tehlikeliydi, gemi Concepción Limanı’na varmadan önce iki demirini kaybetti; yola çıktıklarından beri kaybettikleri altıncı ve yedinci demirdi bunlar. Tahribat sarsıcıydı. “Koca sahil, sanki binlerce büyük gemi parçalanmış gibi, kereste ve eşyalarla dolu,” diye not almıştı. Büyük kaya dilimleri sahile düşmüştü ve şehir antik bir harabe gibi görünüyordu. Evler ve okullar enkaz yığınlarına dönüşmüştü, büyük katedral yarı tahrip olmuş vaziyetteydi; bir metreyi aşan kalınlıktaki duvarları harap olmuş temeller üzerinde sallanıyordu. Duyduğu kadarıyla deprem, “Şili’de o zamana dek yaşanmış en kötü depremdi.” Önceden hiçbir emare vermemiş, şiddetle vurmuştu. Peş peşe gelen sarsıntılar “uzaklarda kopan bir fırtınanın kine benzer gürültülerle, gökyüzünü yoğun bir toz bulutuyla karartarak” şehre darbe indirmişti. Her yerde yangınlar patlak vermişti. İnsanlar çılgınlıklar atarak evlerini terk etmişlerdi. Sonra 6-7 metre yüksekliğinde kocaman dalgalar karaya vurmuş, bir uskunayı şehrin içine taşımıştı. Onlarca kişi boğulmuş ya da ezilmişti. Şimdi, iki hafta sonra bile sayılamayacak kadar çok kişi enkazın altında gömülü yatıyordu. Yağmacılar sokaklarda fink atıyor, “dini, soygunculuklarına bulaştırıyordu. Yerin her küçük sarsıntısında bir elleriyle göğüslerini dövüp ‘merhamet’ diye haykırırken, diğer elleriyle enkazdan bir şeyler aşırılmayı sürdürüyorlardı.”

Yağma akıl almaz boyutlardaydı, Darwin’in düşünceleri eve yöneldi. Ya “o heybetli dükkânlar ve evlerle dolu caddeleriyle, büyük imalathaneleriyle, güzel özel ve kamu binalarıyla” İngiltere’yi bir deprem vurmuş olsaydı? “İnsan hayatı açısından ne kadar korkunç bir yıkım olurdu.” “Ülke iflas eder, bütün gazeteler, hesaplar ve kayıtlar kaybolurdu... Hükümet vergileri toplayamazdı.” Korkutucu bir ihtimaldi bu. Başka hiçbir devrime benzemeyen bir devrim, sevdiği her şeyin şiddetle altüst olması anlamına geliyordu. Daha da kötüsü, bir depremin ne zaman vuracağını kimse tahmin edemezdi. “Bunun ne kadar yakın bir zamanda olacağını kim söyleyebilir ki?”

Duygusal olarak içi çekilmiş olan Darwin serinkanlılıkla düşünmeye başlamıştı. Gelgit seviyesinin üzerinde taze midye yatakları buldu, bütün midyeler ölüydü; kara yükselmişti, hem de bir metreden fazla! Onca za-

mandır, kıtanın denizden yükselmiş olduğu dışında neyi tartışıp durmuştu ki? Şimdi de savunduğu şeyi *yaşamıştı* işte. Lyell aynı şeyi Napoli Körfezi'nde göstermişti, burada da denizin altında kalmış bir Roma tapınağı bir depremle suyun altından yukarı çıkmıştı. Bu durum dağların bir tek devasa bir yükselmeyle yukarı fırlamadığını gösteren son kanıttı. Lyell haklıydı: Dağlar zar zor fark edilecek şekilde yükseliyordu, çok uzun bir süre içinde gerçekleşen binlerce küçük yükselmenin ürünleriydi. Zaman, tahayyül edilemeyecek zaman, her şeyin anahtarıydı; bu dikkate alındığında her şey başarılabilirdi, her sonuca varılabilirdi. Darwin artık anlıyordu. Depremi merkezini tespit edip nedenini yeni başlamakta olan volkanik faaliyete bağladı. Sıcak kaynaklar, gaz baloncukları, denize akan rengi bozulmuş su, “yerin erimiş akışkan bir kaya kütlelerinin üzerindeki bir kabuktan ibaret olduğunu” kuşkuya yer vermeyecek şekilde doğruluyordu.

Depremler ve volkanlar Doğa'nın muazzam kuvvetini, itici gücünü ortaya koyuyordu. Peki ya insan, çelimsiz insan; insanın bu tablodaki yeri neydi? İnsanın savunmasızlığını; kızgın bir ocağın üzerindeki yerkabuğu denilen “çok ince bir buz tabakası” üzerinde kaydığını düşünmek acı verici ve aşağılayıcıydı. Fakat bunu kabul etmek zorundaydı.²²

12. Bölüm

Sömürge Hayatı

İngiltere'ye döndüklerinde beyaz saçlı beyefendiler olmayacaklardı. *Beagle* yeni demirler almak için Valparaiso'ya doğru yol alırken, FitzRoy on sekiz ay içinde evde olacaklarını duyurdu. Sonunda Darwin yolculuğun “kesin olarak sona erdiğini” görebilecekti.

12 Mart 1835'te Corfield'ın villasına yeniden taşındı. İki yıldır hayatını kurduğu And Dağları gezisine hazırlanacaktı. Gemi harita çıkarma işini tamamlarken, o da dağları aşacaktı. Fakat “atının eyerlerini, üzengileri, tabancaları, mahmuzları” hazırlarken bile evi düşünüyor, Shrewsbury'ye en kısa zamanda hangi arabayla ulaşabileceğini tasarlıyordu. Beklentilerle dolu yeni mektuplar gönderdi. Henslow'a gönderdiği, “And Dağları'nın her iki tarafının da son dönemde yükselmiş olduğunu” kanıtlayan bir raporun son satırlarında, “Ah, Cambridge'te yine sessiz sakin yaşamak isterdim,” diye iç geçiriyordu. Fox ile yeni evlendiği eşi, çok daha istekli bir not almışlardı. “Sen ha, evli bir din adamı! Yüce Meryem, ne kadar da tuhaf geliyor kulaklarıma.” Darwin eve döndüğünde, hatıralardan başka paylaşılabilecek bir şeyleri olacak mıydı? İngiltere'de kendisini nasıl bir geleceğin beklediğini artık göremiyordu. “Sonunda kendimle ne yapacağım? –Quien sabe? –” Kim bilir? “Ama geleceği düşünmek hiç de denizcilere yakışmayan bir düşünme biçimi.”¹

Kış yaklaşıyordu, dağ yolculuğuna çabucak çıkması gerekiyordu. Santiago'ya ulaştı, oradan da ayın 18'inde 10 katır, bir kısırak, iki rehberle birlikte uzun bir tırmanışa geçti, “kar yağışına tutulma ihtimaline karşı beraberlerinde bolca yiyecek de bulunuyordu.” Şili Başkanı'ndan alınmış güçlü bir geçiş izniyle birlikte sınırdaki gümrükten geçtiler, Darwin ayın 21'inde kıtayı ikiye bölen zirve noktasına tünemiş bulunuyordu. 4290 metre yüksekte rüzgâr çok şiddetli ve çok soğuktu, başı ve göğsü ağrıyordu. Sonra arkasına baktı.

Göz alıcı açıklıktaki hava, çok yoğun bir mavilikteki gökyüzü, depderin vadiler, yabani, kırılmış biçimler, asırlar geçerken birikmiş enkaz yığınları, sessiz kar dağlarıyla zıtlık içindeki parlak renkli kayalar, hepsi de hiç tahayyül etmediğim bir manzara oluşturuyor... Yalnız başıma olduğuma memnundum, bir fırtınayı seyreder ya da bir orkestradan Mesih İlahisi'ni dinler gibiydim.

Duygularla dolup taşıyordu, “başka bir dünyadaydı.” Ama burada bile, ne bir bitkinin ne de bir kuşun bulunduğu bu ıpsız çorak topraklarda bile kayaların arasında fosilleşmiş deniz kabukluları buldu.

Bu And Dağları'ndaki iki ana dağ sırasının ilkiydi. Ekip 7260 metre yükseklikte karlarla kaplı Tupungato Dağı'na tepeden bakarak anayoldan ilerledi. Zahmetli bir yürüyüşle “buzsu” bulutların arasından geçip Portillo'ya ulaştılar, ikinci dağ sırasında bulunan dar bir yarıktı burası. Buradan iniş kısa ve dik oldu. O gece can acıtıcı soğuktan korunmak için, parçalanıp dağılmış kayaların altında kamp kurduklarında bulutlar arandı: Görüntü “hayli büyüleyiciydi.” Dağlar dolunayın ışığıyla yıkanıyor, incecik yıldızlar kuru durgun havayı deliyordu. Statik elektrik bu aydınlanmayı tamamlıyordu. “Köpeklerin sırtındaki her kıl çatırıyor,” Darwin'in flanel yeleği üstüne sürtülünce parılıyordu, “sanki fosforla yıkanmış gibi.” Önlerinde pampalar uzanıyordu, onları bu kadar yüksek bir noktadan görmeye özlem duymuştu. Ama sabah olduğunda manzara hayal kırıklığı yaratıyordu; düz, belirgin hatların olmadığı bir manzaraydı bu, doğmakta olan güneşin altında “gümüş damarlar” gibi akan nehirlerle kesintiye uğruyordu.²

Ayın 28'inde daha çok çakıllı platolar aştıktan sonra bir çekirge sürüsüyle mücadele edip Mendoza'ya ulaştılar. Çekirgelerin yaklaşırken çıkardığı gürültü, güçlü bir rüzgârın bir geminin donanımları arasından esip geçerken çıkardığı sese benziyordu. Devasa Vincucha böcekleri, onlara musallat olmuştu; gece yarısı uyanıp onları hissetmek “korkunç derecede iğrendiriciydi,” “iki buçuk santim uzunluğundaki bu siyah ve yumuşak böcekler, kanınızla dolup taşmış bir halde bedeninizin üzerinde sürünüyor.” “Metruk ve aptal” şehirde bir gün kadar dinlendikten sonra kuzeydoğuya dönüp Uspallata Geçidi'nden And Dağları'nı yeniden geçtiler. Darwin 2310 metre yüksekte fosilleşmiş, çok çarpıcı bir koruluğa rastladı: “İtiraf ediyorum, ilk gördüğümde o kadar büyük bir şaşkınlığa uğradım ki bu yöndeki en açık kanıtlara bile inanamayacak durum-

daydım.” Taşlaşmış bir ormandı burası, fosilleşmiş elli tane ağaç gövdesi, kumtaşından bir yükseltinin içinde bulunuyordu. “Kar beyazı sütunlar tıpkı Lut’un karısı gibi” mükemmel bir biçimde kristalleşmişti. Ağaç kabuklarının izleri bile görünür haldeydi, ağaçların büyüme halkaları bile sayılabiliyordu. Kumtaşı çökeltileri bütün hikâyeyi anlatıyordu. Bu güzel ağaç grubunun dalları bir zamanlar Atlantik kıyılarında salınmıştı, şimdi 1100 kilometre geriye çekilmiş bu okyanus, o zamanlar And Dağları’nın tabanına yaklaşmış durumdaydı.³ Toprak çökmüş, verimli tropik orman boğulmuş, binlerce metre kalınlığındaki kum ve çamura gömülmüştü. Bu çökeltiler sıkışıp kaya olmuş, ağaçları kristalleştirmiş, üzerlerinden lavlar geçmişti. Sonra yavaşça karşı konulamaz bir biçimde kıta denizden yükselmeye başlamıştı, sonunda bu ürkütücü kuru, dondurucu dağların yükseklerine çıkmıştı.

Darwin, artık kelimenin tam anlamıyla “gökyüzüne jeoloji kaleleri” kuruyordu. Seyrelmiş atmosferde, kuleler gibi yükselen sarp kayalıkların, sivri uçlu koyakların ortasında, And Dağları’nı açıklayacak bir teori oluşturuyordu. Dağların granit çekirdeği bir kuzey-güney hattı doğrultusunda parça parça kusulup çıkmış, “üstteki katman son derece olağandışı bir biçimde tersine çevrilmişti.” Ağaçların gömüldüğü bu kumtaşları, bozulmuş bir turtanın kabuğu gibi yukarı fırlamıştı. Çok güçlü kuvvetler –yavaş yavaş gelişen ilksel şiddetle birlikte, insanlara böyle görünmüş olsa gerekti– üstteki kayaları eğip parçalamış, ağaçları bir açıyla yerleştirmişti. Görüntü Darwin’in nefesini kesmişti: “Dünyanın hiçbir yerinde, yerkürenin kabuğunun kırılmasına dair bundan daha olağanüstü bir sahne daha görebileceğimi zannetmiyorum.”⁴

Gece “zar zor uyudu,” yerkürenin salınımlarını, yükselen kıtaları düşünüyordu. Katır katarı 4 Nisan’da en tehlikeli geçitlerden birini aşarken Darwin’in neredeyse içi geçmişti, ayağının en ufak kayması bile tepetaklak uçuşuma düşmesi, *Las Animas*’a –ruhlara– karışması anlamına gelecekti; uçurumlardan birine bu ruhlardan birinin adı verilmişti. İlerde onları Uspallata’nın kar fırtınaları bekliyordu, ama Darwin parlak talihinin ve ilham veren manzaranın tadını çıkarmayı sürdürüyordu, “hoş bir koca dağlar kaosu, derin koyaklarla bölünmüştü.” Ekip Rio Aconcagua Vadisi boyunca inmeyi sürdürdü, ayın 10’unda Santiago’ya vardılar. Darwin bir hafta sonra “yarım katır yükü” numuneyle Valparaiso’ya dönmüştü.

Numuneleri iki sandık halinde paketledi, bunlar eve dönmeden önce gönderceği son paket olacaktı. Henslow'a da gezisinin bir değerlendirmesini yazdı. Bu mektup son derece önemliydi. Keşifleri “saçma ve inanılmaz” görünüyordu, yine de bunları nefesi kesilerek kaleme almıştı; jeolojiyle ilgili kalın fırça darbeleri savuruyor, fosilleşmiş deniz kabukluları ile ağaçların kıtanın yakın zamanda parça parça yükseldiğine tanıklık ettiğini gösteren tablolar çiziyordu. Acemi bir doğabilimci için çüretkâr bir girişimdi bu. Fakat Darwin itibar görmeye can atıyordu, nesnel ve tarafsız olduğunun düşünülmesini istiyor, daha önceden oluşturulmuş “hiçbir bağlantının, yargısı üzerinde eğip bükücü bir etkisi olmadığına yemin ediyordu.”

Babasını ve kız kardeşlerini etkilemeye de aynı derecede hevesliydi. Bulgularının, kabul edilirse “dünyanın oluşumu kuramı açısından önemli olacağını söyleyerek övünüyordu.” Doktor'dan başka tür bir kredi de istiyordu. Altı ay içinde ikinci kez “100 sterlinlik bir çek almıştı” ve bu aşırılığının kınanacağını sanıyordu. “Para denilen şu korkunç hayalet,” “karanlık ve kasvetli” bir konuydu. Meteliğe kurşun atıyordu. Bir dolu varsayımdan oluşan mazeretler sıraladı ama sonra baştan çıkmaya açık olduğunu da itiraf etti. Jeolojik saha gezileri dayanılmaz oldukları kadar pahalıydı da. Yalnızca And Dağları'nı geçmek, 60 sterline mal olmuştu ve kuşkusuz “başka harcamaları da olacaktı.”⁵

Fazladan istediği para elbette ki bir sonraki gezisi içindi. *Beagle* kuzeye, Peru'nun başkenti Lima'ya doğru ilerlerken, Darwin onları karadan takip etti; 27 Nisan'da dört at, iki katır ve bir rehberle yola koyuldu. Coquimbo'ya giden yolu tuttular, sıcağın kavrulmuş vadilerden, çorak dağlardan geçtiler. Bu dağlar, yeni bir gelecek arayan insanlarla doluydu, bakır ve altın arıyorlardı. İnanılmaz servetler kazanılıyor, çarçur ediliyordu. Buraya teknisyen olarak gelen İngiliz işçiler bile “birkaç bin sterlin” kazanmış, kendi maden ocaklarını satın almışlardı. Darwin kazı yerlerini ziyaret edip bir kez daha burada gerçekleşen ürkütücü işe tanık oldu.

Beagle Coquimbo'da, uzun sürecek eve dönüş yolculuğu için tamirden geçiyordu. Darwin kırsal kesimde yaptığı gezinin ardından giysilerini yıkadı, pupa kamarasından *Kayıp Cennet*'i aldı ve 1 Haziran'da da 320 km kuzeydeki Copiapó'ya doğru yola koyuldu, burada gemiye yeniden binecekti. Gezinin bu ayağı hem insanlar hem hayvanlar için bir denemeydi. Su ve ateş az bulunuyordu, bitkiler de çok azdı. Guasco Vadisi'nde bir-

kaç günlük bir mola verdiler, ama buradan Copiapó'ya kadar kesintisiz bir çöl uzanıyordu. Yine de çekiç vurmanın keyfi düşünülduğünde, bu doğruca “şehitliğe giden yol” olacaktı.

Jeoloji çalışmaları için eziyet çekiyor, onu seviyordu. Sanki acı çekme eşiğini sınamak istermiş gibi, son bir pahalı tehlikeye girdi. Ayın 23'ünde Copiapó'ya vardığında, soğuk And Dağları'nda geçireceği bir hafta için bir rehber ve sekiz tane de katır kiraladı. Burada kıtanın yükselmesiyle ilgili düşüncelerini bir kez daha gözden geçirdi. Kızılderililere ait harabelerden, geçmişte iklimin daha ılıman olabileceği sonucunu çıkarmıştı. Dağlar “çok ehlileşmiş” görünüyordu, ama gece rüzgârları şiddetliydi. Suyu donduruyor, giysilerin üzerinden insanın içine işliyordu. “Çok acı çektim, o kadar ki uyuyamadım. Sabah kalktığımda gövdem çok hissizleşmiş ve uyuşmuştu.”⁶ Gemiye görmek onu bu kez rahatlatmıştı.

Yenilenmiş *Beagle* 6 Temmuz'da demir aldı, sahilden kuzeye doğru uzun bir yolculuk yapacaktı. Bir hafta sonra Iquique'ye vardılar, ama şehir altüst olmuştu, Peru siyasetinin “anarşi”sini yansıtıyordu, kiliseler yağmalanmıştı, yabancılar töhmet altındaydı. Öfkeli şehir sakinleri bazı İngilizleri yakalamışlar, onlara işkence etmişlerdi; yetkili makamlar bir tür düzen tesis etmeden önce gerçekleşmişti bu. 1120 km kuzeydeki Lima'da karşılaşacakları şeyleri önceden tatmışlardı sanki. Gemi ayın 19'unda Lima Limanı'na demir attığında, mürettebat da bilgilendirildi: Dört silahlı grup iktidar mücadelesi veriyordu, devlet başkanı “emirlerine itaat etmeyen kim olursa vuruyor, öldürüyordu.” Hatta bir ayın sırasında “ölümün kafasını” taşıyan kara bir bayrak açtığı, “bütün mülklerin devletin kullanımına verilmesi gerektiği” yönünde bir karar çıkardığı biliniyordu. Burada yabancılar yönelik saldırılara açıkça göz yumuluyordu. Britanya Konsolosu da dahil üç kişi, firari askerlerin saldırısına uğramış, “iç çamaşırlarına varıncaya dek” soyulmuş, neleri var neleri yoksa alınmıştı. Bu “sıcak bir vatanseverlik” eylemiydi. Soyguncular “Peru bayrağı sallıyorlar, ‘Yaşasın vatan!’, ‘Bana ceketini ver!’, ‘Özgürlük, özgürlük!’, ‘Pantolonunu çıkar!’ gibi haykırışlar birbirine karışıyordu.”

Genç bir İngiliz beyefendinin adımlarını dikkatli atması gerekiyordu. Darwin şehre sağ salim girdi, ama şehir sınırları dışına çıkamayacaktı. Burada “dikkat çekici derecede karma bir nüfus” bulunduğunu, “pislik yığınları” ve “sefil bir çürümüşlük” ortasında çok sayıda kilisenin yükseldiğini not almıştı. Silinmekte olan bir heybet vardı, ama başını döndüren

tek bir şey olmuştu. “Gözlerini *tapada*’lardan –zarif hanımlardan– alamamıştı.” Hanımların giysileri ve tavırları onun içindeki denizciyi açığa çıkarmıştı. Kendini “çok hoş bir grup denizkızının” arasına düşmüş gibi hissediyordu.

Esnek kumaş, bedene yapışıp hanımları küçük adımlar atarak yürümek zorunda bırakıyor, onlar da adımlarını, bembeyaz ipek çoraplarını ve çok güzel ayaklarını göstererek çok büyük bir zarafetle atıyorlar. Siyah ipek bir peçe takıyorlar; peçe belin hemen arkasına tutturuluyor, başlarının üzerinden atılıyor, yüzün önünde ellerle tutuluyor. Böylece yalnızca bir göz kapatılmamış oluyor. Ama o bir göz o kadar siyah, o kadar parlak, öyle bir ifade gücüne sahip ki çok kuvvetli bir etkisi var.

Bu baş döndürücü yaratıklar “Lima’daki bütün kiliseler ve binalardan daha fazla bakmaya değerdi.”⁷

Temmuz ve ağustos aylarında ülke bir krizden diğerine sürüklenip durdu; limandan şehre uzanan anayol geçilemez hale gelmişti, “at sırtında soyguncu çeteleriyle doluydu.” *Beagle* Darwin’in tek sığınağıydı. Zaman ağırlığını hissettiriyordu, FitzRoy inceleyecek birtakım eski haritalar ve belgeler bulmuştu, denize açılma emaresi göstermiyordu. Yine “acı verici” bir erteleme söz konusuydu, Kaptan dünyanın etrafını dolaşmak için en kısa zamanda yola çıkacaklarına söz vermiş olsa da.

Pupa kamarasına kapanmış olan Darwin, bu boş zamandan yararlanmaya çalıştı, notlar alıyordu. Sıcak günleri jeolojik yapıtını inşa etmeyi sürdürerek geçirdi. Kıta yükseliyor idiyse muhtemelen Pasifik’in tabanı da batıyordu. Bu durum, Lyell’in, yerkabuğunun salındığını öngören teorisine uygun düşüyor, Darwin de kendisini Lyell’in “hevesli bir çömezi” olarak görüyordu, fakat bu uygunluğu nasıl kanıtlayacaktı? Tahminlerine göre, kanıtlar Pasifik’in üzerine noktalar gibi serpiştirilmiş, palmyelerle saçaklanmış mercan adalarında yatıyordu. Bu adalar batıyorlar mıydı? FitzRoy’a Amirallik tarafından verilen görev, kısmen bu adaların çevresinde iskan dil salıp mercan halkalarının gerçekten de sönmüş volkanların zirvelerinde bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Gezginler mercan poliplerinin sıcaklığa, ışığa ve kumsallara ihtiyaç duyduğunu biliyorlardı; birçoğu da mercanların yükselmekte olan volkanların kenarlarında kabuklar oluşturduğu varsayımında bulunuyordu. Lyell bile bu varsayımda bulunmuştu. Peki ya Lyell bu konuda yanılıyorduydu? Darwin üstadını daha önce de

sorgulamıştı, her iyi çömezın yaptığı gibi, şimdi de kuramın tamamının tepetaklak durduğundan kuşkulanıyordu. Öyle görünüyordu ki, mercan resiflerinin *kaybolmakta olan* dağların zirvelerini çevrelemiş olması daha muhtemeldi. Toprak batarken mercanlar birikiyor, inişi telafi etmek için yükseliyor, bu arada resif kendisini optimum bir derinlikte tutuyordu.⁸ Daha bir mercan adası bile görmemişti, ama denizlerle ilgilenen Lordlara verecek bir cevabı vardı. Geriye bir mercan adası bulup bunu doğrulamaktan başka bir şey kalmıyordu.

Mektuplar postalandı. Henslow Şili jeolojisini dinledi, Darwin'in ailesiyse, onun eve vardığının ilk haftasında gerçekleştirmeyi düşündüğü buluşmaları. Darwin, "Aslında dönmemizin ardından uzunca bir süre boyunca yapmam gereken çok fazla şey olacak," diye onları uyarılmıştı. Günah çıkarıcısı Fox daha da fazlasını dinledi. Fox, sevgili küçük eşinden ve yoldaki bebeğinden bahseden, evliliği öven bir mektup kaleme almış, Charles'a mektup yazması ricasında bulunmuştu; düşünceleri hakkında samimi birkaç satır. Yazdıkları Charles'ın bamteline dokunmuştu. Charles, papaz evindeki şöminenin karşısına kurulmuş mutlu çifti, kokuşmuş bir limanda sıkışık bir kamaraya kapanıp kalmış olan kendisiyle karşılaştırmış, kalbini açmıştı:

Bu yolculuk korkunç derecede uzun. Geri dönmeyi büyük bir içtenlikle arzuluyorum, fakat geleceğe bakmakta zorlanıyorum, benden ne olacak bilmiyorum. Senin durumun insanda gıpta uyandırmanın ötesine geçiyor. Ben böyle mutlu hayaller kurma cüretinde bile bulunmuyorum. O göreve uygun bir kişi için bir din adamının hayatı, saygınlığı olan, mutluluk getiren her şeyle dolu bir hayat. Eğer bir doğabilimciyse ve "Elmas Böceği"ne sahipse, ulu Meryem; ne diyeceğimi bilemiyorum. Şömine başından bahsederek beni baştan çıkarıyorsun, halbuki bu hiçbir zaman düşünmemem gereken bir sahne.

Din adamı, doğabilimcilerin hayatlarına ve eşlerine gıpta ediyordu. Bir "İngiliz hanımı," "meleksi ve iyi" biriydi, neredeyse "unutmuş olduğu bir tip." Buradaki kadınlar kasketler ve iç eteklikleri giyiyorlardı, pek azının güzel bir yüzü vardı, bundan fazlasını da söylemeye gerek yoktu. Ama *Beagle* tek başına Pasifik'i geçmeye hazırlanırken, Darwin şehirde gördüğü güzelliği unutmaya çalışıyordu. Duygusal ihtiyaçlarını ilk aşkı jeoloji karşılayacaktı.

Şömine başlarını ve hanım arkadaşları düşünmek her halükârda aptalcaydı. Nihayet dünyanın etrafını dolaşmak üzere yola çıkacaklardı; Pasifik'i aşip Avustralya'ya varacaklar, oradan mercan adalarını gezerek Hint Okyanusu'nu geçip Güney Afrika'ya ulaşacaklardı. Bir sonraki duraklarını, “yolculuğun başka kısımlarından çok daha fazla ilgisini çeken Galapagos Adaları'nı” göreceği günleri iple çekiyordu.⁹

Gemi nihayet Güney Amerika'dan ayrılmaya hazırlanırken, Darwin neredeyse nostaljik bir ruh haline girmişti. Burada üç buçuk yıl içinde çok fazla şey görmüştü: depremler, volkanik patlamalar, devasa fosiller, vahşiler. And Dağları'na ve mezarlarındaki gemi arkadaşlarına veda etti. Ama her zaman yeni yüzler olacaktı, bunların hepsi de insan yüzleri değildi. Başkasarısında görevli denizci J. Davis, gemiye bir koati, Güney Amerika'ya özgü, rakunla akraba ve uzun, esnek burnu olan bir hayvan getirmişti; yolculuğun geri kalan kısmında o da mürettebata dahil olacaktı.¹⁰

Lima'dan ayrılalı bir hafta olmuş, *Beagle* 960 km uzaklaşmış, Galapagos Adaları'na yaklaşmıştı. En yakın ada olan Chatham'ı ilk kez gördüklerinde, takvim 15 Eylül'ü gösteriyordu. FitzRoy seyir defterine, “Kara, kapkara, kasvetli bir görünümü olan kırılmış lav yığınlarının üzerine çıktık; bütün şeytanların burada bulunmasına uygun bir liman oluşturuyorlardı,” diye kayıt düşmüştü. “Biz o kayadan bu kayaya atlarken, sayılamayacak kadar çok yengeç ve çirkin iguana her yöne kaçışmaya başladı.” Darwin de aynı ölçüde şaşırılmıştı; siyah cürufaların üzerinde yürümek zordu, bunlar kızgındı. Tepelerindeki güneşin altında “bir ocak gibi parıldıyorlardı” ve girintili çıkıntılı elverişsizlikleri, neredeyse hiç hayat belirtisi göstermeyen bodur ağaçlarla iyice meydana çıkıyordu. Her büyük lav kıvrımı “sanki en fırtınalı zamanlarında taşlaşmış gibi görünüyordu,” hava boğucu, koku çirkindi ve bunların hepsi de “cehennemden farkı olmayan bölgelerin gelişmiş yöreleri hakkında hayal edebileceğimiz şeylere benziyordu.”

Bu “kızgın adalar, koca bir sürüngenler ailesinin cennetiydi.” Koyda kaplumbağalar süzülüyor, nefes almak için kafalarını yukarı çıkarıyorlardı; karanın iç kısımlarındaki devasa kaplumbağalar, su dolu çukurların başında toplanıyorlardı. Kara kumlara yerleştirilmiş bir termometre 58 dereceyi gösteriyordu. Bu ısı “iğrenç, hantal kertenkele” gruplarının kıyıdaki kayalar üzerinde uyuması için mükemmel bir sıcaklıktı. İçlerinden biri onlara “karanlığın habis ruhları” ismini taktı, gerçekten de tuhaf, de-

niz yosunları yiyen yaratıklardı. Fakat müzelerdeki deniz iguanaları yanlış etiketlendiği, Güney Amerika'dan geldikleri belirtildiği için, Darwin gördüğü iguanaların Galapagos'a özgü olduklarını fark etmemişti.

Kuşlar insanları tanımıyorlardı, herhangi bir yırtıcıyı da tanımıyorlardı ve “evcil” görünüyorlardı. Darwin bir şahine yaklaştı ve onu tüfeğinin namlusuyla dürtükledi. Burada nasıl avlanacaktı ki? Kıyım iğrenç derecede kolay olacaktı. Her biri 35 kilo çeken 18 tane dev kaplumbağa, taze et olarak güverteye taşındı. Alaycıkuşlar, Şili türlerine benziyorlardı; canlı, meraklı, hareketliydi ve hızla kaçıyorlardı; kurutulması için bırakılmış etleri yuvalarına taşıyorlardı, ama şakımaları farklıydı.¹¹ Çiçekler çirkin, başka her şey gibi. Kuşların Güney Amerika'ya özgü bir yönü varsa, bu çiçeklerin de vardı.

Volkanlarla karşılaşmayı bekliyordu, hayal kırıklığına da uğramadı. Atıl koniler, genelde altmış tanesi birden, on beş metre yukarıya yükseliyor, buraya bir sanayi çöplüğü ya da “Wolverhampton yakınlarındaki demir ocaklarının görünümünü veriyordu.” Antik bacaların bazıları bitkilerle kaplanmıştı; diğerleri çırılçıplak, saf, lav akıntılarıydı; katılmışlardı, üstlerinde yaşam gelişmemişti. Bütün bu ilkel manzarayı ortalıkta dolaşan kaplumbağalar tamamlıyordu; kaplumbağaların çevresi yaklaşık iki metreydi ve dikenli armutlar geviyorlardı. Darwin, Avrupa'da olduğu gibi burada da bir çökelti tabakasıyla karşılaşmayı bekliyordu. Ama hayır, burası yeni bir dünyaydı, yalnızca bu dünyanın toprak altındaki eriyik kökenlerini yansıtıyordu; o kadar yabancıydı ki Darwin “pekâlâ başka bir gezegende bulunuyor da olabilirdi.”

Bu tuhafılığı böcek sürülerinin bulunmaması tamamlıyordu. Darwin'in aklına gelen ilk şey, okyanusta çok açıklarda bulunan bu adaların, “göçmen koloniler almaktan etkin bir biçimde yalıtılmış olduğuydu.” Bunun sonucunda, kuşların çoğunluğu tohum yiyen ispinoz kuşlarıydı, bunlar alçak kesimlerde yetişen çalılıklara uyarlanmıştı ve demire benzer lavların içinden tohum çıkarmak gibi işlere uygun kısa gagalara sahip –şakrak kuşunun gagası gibi– kuşlardı.¹²

Galapagoslar bir gulagı,* ayın 23'ünde Charles Adası'na geçtiklerinde, mürettebat Ekvador'dan sürülmüş 200 sürgünün kurduğu bir yerleşime ayak bastı. Burası İngiliz bir vali vekili tarafından yönetiliyordu. Ada

* Özellikle siyasi suçluları cezalandırmak için kullanılan, Sovyet çalışma kampı –e.n.

sakinleri en iyi yeri seçmişlerdi. Burada, kıyının altı buçuk kilometre içerisinde, 330 metre yukarıda güneyden esen alizeler ortalığı serinletiyor, muz bahçeleri de “bahar zamanı İngiltere’nin olduğu kadar yeşil” görünüyordu. Fakat bu yine de taze su kaynaklarından yoksun olmak, gelip geçen balina tekneleri dışında dış dünyadan uzak olmak gibi talihsizliklerin gölgelediği, riskli bir “Robinson Crusoe hayatıydı.” Başlıca et kaplumbağa eti idi, bunlar altı kişinin zor taşıdığı devasa sürüngenlerdi. Fakat artık o kadar da bol bulunmuyorlardı. Bir keresinde bir fırkateynin mürettebatı 200 kaplumbağayı kıyıya kadar sürükleyebilmişti; ama artık bu kadar bile yakalanamıyordu. Kaplumbağa mevcudu hızla tükeniyordu; valinin hesaplarına göre, bir yirmi yıl daha dayanamayacaklardı.

Mahkûmlar her adanın kendine özgü bir kaplumbağası olduğuna, kaplumbağaların kısmen kabuklarının şekli itibarıyla farklılık gösterdiğine inanıyorlardı. Vali bile, kaplumbağalara bakarak hangi adaya ait olduklarını söyleyebileceğiyle övünüyordu. Darwin’in bunu gösteren numuneler toplaması kolaydı: Charles Adası’nda bile her yer içi boş, sırtı çukur kaplumbağa kabuklarıyla doluydu; bunlar bir alçaklık örneği olarak, çiçek sakısı niyetine kullanılıyordu. Fakat Charles buna hiç dikkat etmedi ve hiç kaplumbağa toplamadı. Bu sürüngenlerin dışarıdan geldiğini düşünüyordu. Korsanların bu kaplumbağaları Hint Okyanusu’nda bulunan, anavatanları olan adalardan yiyecek kaynağı olarak getirdiği varsayımında bulunuyordu. Oysa tersine, buradaki alaycıkuşların Chatham’dakilerden farklı olduğunu *fark etmişti*. O andan itibaren de alaycıkuşlarını ayrı tutup onları adalara göre etiketledi.¹³

Aynı 28’inde takımadaların en büyüğü olan Albermarle’a demir attılar. Darwin’i burada çok daha fazla kömürleşmiş uzun bacalarla kaplı bir manzara karşıladı. Lav konilerinden ısıklar çıkararak buharlar tütüyordu. Darwin ıssızlığın iç kesimlerine doğru yürüyüşe çıktı, bir tatlı su kaynağı arıyordu. Bu “kıraç ve kısır” fundalıklarda devasa tırtıklı kertenkeleler, 7 kilo çeken kara iguanaları, çabuk ve hantal bir yürüyüşle yuvalarına doğru kaçıyorlardı. Sarı ve kırmızı iguanaların “çirkin” olduğunu, yalnızca tencereye yakışacağını düşünmüştü; bir gün “kırk tane birden toplandı” (bu benzersiz kertenkelelerle ilgili olarak FitzRoy’dan gelen en tatminkâr yorum, “Hiç de fena bir yemek değil,” olmuştu).¹⁴ Su artık tayına bağlanmıştı, Darwin kavurucu güneşin altında, yalnızca bir galon ya da ona yakın miktarda suyun bulunduğu çukurlar bulabiliyordu. Bu su

çukurları bütün ispinozları çekiyor, böylece ispinozları karşılaştırmak kolaylaşıyordu. Fakat kavurucu sıcakta bu kuşlardan birini yakalama zahmetine girmedi. Birbirine benzemeyen alaycıkuşların tersine, ispinozlar her adada aynıydı.

Kuzeye, James Adası'na doğru yol aldılar. Burada Darwin'in ekibi Korsanlar Koyu'nda açıkta geceleyip eski korsanlar gibi kendi yağlarında kızarttıkları kaplumbağalarla beslendi. Darwin iki gününü alaycıkuş (bunlar da yine farklı görünüyordu) toplayıp vurmakla, yukarıya, kraterlerin eğreltiotu kaplı kenarlarına tırmanmakla geçirdi. Yamaçların yukarısında yağmur suyuyla dolu daimi havuzlara doğru, epeyce kullanılmış yollardan geçerek tırmanan bir metre uzunluğunda kaplumbağalar görülebiliyordu. Darwin bu kaplumbağalardan birine bindi; kaplumbağa sürücüsüne rağmen su içmeye devam etti. Maalesef, Darwin'in buradaki bin ek hayvanları Chatham'daki kaplumbağalar, yani bundan önce görmüş olduğu yegâne kaplumbağalar gibiydi; bu da onu kaplumbağalar arasındaki farklılığın aslında abartıldığına ikna etmeye yetti.

Bu lav çıkıntılarının üstünde, su çok aranan bir şeydi. Darwin insanı terleten, susuzluktan kavuran günleri toplamakla geçirdi; sıcaklık genelde gölgede 34 derece oluyor, Darwin'in dili damağına yapışıyordu. Yakından geçen Amerikalı bir balina avı teknesi, ekibe üç varil su vermiş olmasaydı "büyük sıkıntı çekerlerdi."¹⁵ Amerikalıların bu iyilikleri yolculuğun alışıldık yönlerinden biri haline gelmişti; Yankee'lerin "içten tavrı" İngilizlerin açık denizlerdeki çekingen tavrıyla tam bir tezat oluşturuyordu.

Bütün adalarda ispinozlar, alçak kesimlerdeki çalılıklarda bol bulunuyordu, ama Darwin bunları birbirinden ayırmakta güçlük çekiyordu. Kuşların tüyleri hemen hemen birbirine benziyordu. Numunelerine bakılırsa "yaşlı erkek kuşlar" siyahtı, dişilerse kahverengi. FitzRoy, Covington ve diğerleri de kendi koleksiyonlarını yapıyorlardı, bazıları siyah dişiler de yakalamışlardı, bu da Darwin'in kafasını biraz daha karıştırmıştı. Kuşların alışkanlıkları da ayırt edilebilecek gibi değildi, çünkü "büyük düzensiz sürüler halinde, birlikte besleniyorlardı." Burada geçirdikleri günlerin sonunda, ellerini havaya kaldırıp "açıklanamaz bir kargaşa"yla karşı karşıya olduğunu kabul etti.

Üç adada toplam altı tür ispinoz vurmuştu ve bu adaların ikisinden aldığı numuneler birbirine karışmıştı. Yine de çektiği zorluklar, onda bu kuş-

ların “çok ilginç” olduğu hissi uyandırmıştı. Son günlerinde ona tıpkı kaplumbağalar gibi, birçok ağacın da adalara göre farklılıklar gösterdiği, bir adadaki ağaçların diğerindekilere benzemediği anlatılmıştı. Fakat o sırada toplama faslı bitmiş bulunuyordu; numunelerini düzensiz bir biçimde etiketlemişti; adalara göre bir etiketleme çabasına girmeye de zahmet etmemişti. Önemli değilmiş gibi görünmüştü. Alaycıkuşlar istisnaydı; dört adadan aldığı alaycıkuş numunelerini ayrı ayrı yerlere koymuştu.

Darwin ayrıca bir çalığı, birkaç “Icterus” (bunlar sarıasma kuşu/karatavuk familyasındandı) ve birkaç da güçlü gagalı “Koca Gagalar” yakalamıştı. Çiçek açmış her bitkiyi Henslow için toplamıştı, tıpkı alaycıkuşlar gibi “floranın da Amerika’ya özgü olup olmadığını,” Lyell’in deyişle, “ayrı mı yoksa anakaradaki Yaratılış merkezine mi özgü olduğunu” merak ediyordu.¹⁶

FitzRoy Chatham Adası’nda domuz, sebze ve otuz kaplumbağa daha istifledi; bunlar Pasifik’i geçme yolculuğunda onlara yetecekti. Darwin ile uşığı Covington ise birer bebek dev kaplumbağayla gemiye bindiler; ama bunları beslemek için değil, beslemek için almışlardı.

Ayın 20’sinde, Galapagos’ta geçirdikleri beş haftanın ardından denize açıldılar, bunun için şükran doluydular. Darwin, tropikal adaların “insanlar ya da büyük hayvanlar için bu kadar yararsız olduğunu hayal etmekte zorlanıyordu.”¹⁷ Çok düşmanca bir havaları vardı, denizden çok kısa süre önce yükselmişlerdi. Kuşlar, sürüngenler, bitkiler ilginç görünüyordu, ama insanın gözlerini üstlerine mıhlıyacak kadar da ilginç değillerdi.

Gelgelelim denize açıldıklarında, topladığı hayvan leşlerini, ya da en azından alaycıkuşları daha yakından incelemeye başladı. Chatham ve Albemarle’in kuşları, birbirine benzer görünüyordu, ama diğer iki adadan aldıkları farklıydı. Dolayısıyla elinde iki ya da üç tür bulunuyordu. *Beagle* Tahiti’ye doğru yaklaşırken bu notu almıştı. “Her tür bulunduğu adada sabit. Bu, kaplumbağalar hakkında dile getirilen olguya paralellik gösteriyor.” Fakat o hâlâ bunların önemsiz farklılıklar olduğunu varsayıyordu. Pasifik’i geçerlerken yol boyunca kaplumbağa yiyip durdu; aşçının, onların çok fazla şey anlatan kabuklarını denize fırlatmasına da seyirci kaldı.¹⁸

Kasvetli Güney Amerika sularından çıktıklarında, Tahiti’ye doğru yolculukları güneşli ve hızlı geçti. “Engin deniz” sıkıcı olabilirdi, ama Darwin’e göre “ulviliğe” yaklaşıyordu, alize rüzgârları da *Beagle*’ın yalnızca

üç hafta içinde 5700 km kat ederek Polinezya'ya ulaşmasını sağladı. 9 Kasım'da deniz kırlangıçları ve martılar Aşağı Adalar'ın ilkinde vardıklarını muştuladı, gerçi Darwin bundan hiç etkilenmedi. "İlginç değil," diyordu, hindistancevizi ağaçlarıyla süslü, "uzun, parlak, bembeyaz bir kumsal yalnızca." Muson yağmurları ve sıcaklık sıla hasretini daha bir ağırlaştırıyordu. Ayın 15'inde gördükleri Tahiti, Güney Denizleri'nin mücevheri bile uzaktan hiç de davetkâr görünmüyordu. Ama Darwin, tropik yeşillikleri ve kanolarında kürek çeken Tahitililerin "gülen neşeli yüzlerini" gördüğünde canlandı.

Onları bir misyoner karşıladı; Darwin yeşilliklerden duyduğu büyük hazla neredeyse hiç vakit geçirmeden yaya olarak yola koyuldu. Ada "Tropik bitkilerle dolu çok güzel bir bahçeydi," muzlar, hindistancevizleri, her yere yayılmış ekmekağaçları, ıslah edilmiş yerelmaları, ananaslarla doluydu. Lezzetli guavalar bile asalak bitkiler gibi her yerde yetişiyordu. İnsanlar onu evlerine davet ettiler; dostça yüz ifadeleri, "medeniyette ilerlediklerini gösteren bir zekâları" vardı. Kıyafetleri de gelişmişti; gömlekler ve pamuklu kumaştan renkli peştamallar giyiyorlardı. Erkeklerin vücudunda hâlâ dövmeler vardı, ama bunlar "zarif ve hoş bir etki bırakıyordu." Kadınlar kulakların arkasına kamelyalar takıyor, başlarını kazıtmaya götürülüyorlardı; yalnızca küçük bir saç halkası kalıyordu. Darwin bunun nedenini kimsenin bilmediğini özlü bir biçimde yazmıştı: "Moda böyle, Paris'te olduğu kadar Tahiti'de de yeterli bir cevap bu."

Bir rehberle birlikte, sarp volkanik zirvelere tırmanacağı iki günlük bir yolculuğa çıktı. Burada koyaklar ve uçurumlar arasında duygusal bir kayboluş yaşadı. Henslow için, yaban muzlarının arasına yayılmış eğreltiotlarından topladı; buradan görünen deniz manzarası onu mest etti; sahile çarpan dalgalar adayı çevreleyen mercan resifini işaret ediyordu. Rehberi, yaprakların içinde muz dilimleri, balık ve biftek kızarttı; ama hararetili bir duanın ardından yemeye koyuldu. Darwin, "Bir Hıristiyan'ın yapması gerektiği gibi dua etti," diye yazmıştı defterine, "yerinde bir saygıyla, gülünç olma ya da gösteriş yapıyor olma kaygısı duymaksızın."

Misyonlar iyi iş çıkarmışlardı, ama zaten epeyce de vakitleri olmuştu. Bu adalar uzunca bir zamandır ziyaret ediliyordu; Kaptan Cook'u hatırlayan, hâlâ hayatta olan Tahitililer vardı, Bligh'in *Bounty* adlı kitabında geçen isyana dair hikâyeler anlatıyorlardı. Bir misyona ait bir basımevi neredeyse yirmi yıl boyunca çalışmış, yaşlılardan biri kırk yılını Kitabı Mu-

kaddes'i tercüme etmeye harcamıştı.¹⁹ Ayrıca adalar temizdi, alkol yasaktı ve burada sarhoşluğa rastlanmıyordu.

Darwin bu adamların "ulvi ve saygın duruşundan etkilenmişti," başarıları elle tutulabilirmiş gibi görünüyordu. Bu onu biraz şaşırtmıştı, okuduğu kitaplar çok daha bulanık tablolar çiziyordu; zorba bir rejim altında yaşayan ezilmiş yerlilerden bahsediyorlardı. Misyonerlerin karakterlerine o kadar saldırılıyordu ki, genellikle kendini onlar lehine konuşmak zorundaymış gibi hissetmişti. Misyonerlerin kızları bile kaba saldırılara maruz kalmıştı, halbuki "görünümleri ve tavırları uygun bir eğitim gördüklerini gösteriyordu." Tahitililer arasındaki "birçok neşeli, mutlu yüz" onların kilisenin ökçeleri altında ezilmiş, ahlaksızlaşmış bir ırk olduğunu söyleyen iftiracıları yalancı çıkarıyordu. Yirmi yıl öncesinde kanlı savaşlar, ahlaksızlık, yeni doğmuş bebeklerin öldürülmesi, "insan kurban etme ve putperest bir dini yönetimin" kural olduğu dikkate alındığında, "ahlak ve dinin mevcut durumu" büyük ölçüde misyonerlerden kaynaklanıyordu. "Tahitili kadınların erdemleri" hâlâ sorgulanmaya açık olsa da, Hıristiyanlık çok şey başarmıştı. Keşke bu tür misyonlar daha vahşi kıyılarına ulaşıp oraları da gemi kazalarına uğramış denizciler için güvenli yerler haline getirseydi.

Darwin, gemi kazalarını düşünerek, "hoş bir biçimde dallanıp budaklanan mercanlardan" toplamak üzere resife doğru kürek çekti; bu "minicik mimarların" adanın etrafında böyle devasa halkalar inşa edebilmiş olmasına hayret ediyordu. FitzRoy'un çalışması tamamlanmıştı (Kaptan denizlerde polislik yapmış, Aşağı Adalar'da iki yıl önce yağmalanmış bir gemi için 3000 dolar tazminat almaya çalışmıştı), Tahiti Kraliçesi Pomare 25 Kasım'da gemide ağırlandı. "Bayraklarla donatılmış" *Beagle* Kraliçe şerefine patlatılan havai fişeklerle aydınlandı. Kraliçe "tuhaf, kocaman bir kadındı, hiçbir güzelliği, zarafeti yoktu, tavırları incelikten yoksundu," Darwin'in gözlemlediği kadarıyla. Majesteleri'nin "taht sahiplerine özgü bir tek yönü vardı, o da yüz ifadesinin tümüyle değişmez olmasıydı." Ertesi akşam para alındıktan sonra, *Beagle* hafif bir rüzgârda Yeni Zelanda yoluna koyuldu.

Yolculuk üç hafta sürdü, derin masmavi denizden, uçsuz bucaksız bir enginlikten başka bir şey yoktu; ama "ileriye doğru aldığımız her fersahta, İngiltere'ye bir fersah daha yaklaşıyoruz,"²⁰ diye yazmıştı. Darwin zamanını yazarak geçirdi. Mercanlarla ilgili teorisini tamamladı. Güney

Amerika'nın yükselişini Pasifik'in çökmesiyle dengelemişti. Mercan adaları, gömülmekte olan okyanus tabanının kaybolmakta olan zirvelerini işaret ediyordu.

Yeni Zelanda'nın kuzey ucunu 19 Aralık'ta gördüler, iki gün sonra da Adalar Körfezi'ne doğru yol alıyorlardı. Darwin, “düzgün, beyaz badanalı evlerin serpiştirilmiş olduğu,” bunların arasında yerlilerin “daha küçük ve önemsiz” kulübelerinin görüldüğü yeşilliklerle dolu tepelere bakıyordu. Kulübeler yirmi yıllık misyoner yerleşiminin bir parçasıydı, hep si de kapılarının etrafındaki güllerle İngiltere'yi hatırlatıyordu.

Tepeler ayrı bir âlemdi: Eğreltiotlarıyla kaplıydılar, aşılamazmış gibi görünüyorlardı; bir zamanlar savaşlar sırasında Maorilerin savunduğu, etrafı kazıklarla çevrili siperlerle doluydular. Darwin yerliler karşısında çarpılmıştı, korkutucu insanlar gibi görünüyorlardı: “Dünyanın hiçbir yerinde savaşı daha fazla seven bir yerli ırkı daha bulunamaz,” diyordu. Ama misyonlar sağ olsun, İngilizler artık güvendedi; bu emniyetli durumun bir başka sebebi de etlerinin tuzlu olması, en azından “Maori eti kadar tatlı olmamasıydı.” Yamyamlık bu bölgeden silinip gitmişti, Covington'ın anlattığına göre de “kafalar çok aransa da” artık alınıp satılmıyordu. Darwin yine de bu durumu horgörüyle karşılıyordu. Bu insanlar, onun “medeniyet” cetvelinde Fuegoluların pek üstüne çıkamıyordu. Ayrıcalıklı tüneğinden aşağıya doğru bakarken, bir kabile şefine “korkunç ve kızgın yüz ifadesi” nedeniyle, bir diğere de “berbat bir korkağı kaçtıracak tüyler ürperten bir canı” olduğu için burun kıvrıyordu. Aldatıcı görünüm, ciddi bir aldatmacayı gözden gizliyor, boyalı yüzler temeldeki doğalarını ortaya çıkarıyordu. “Koca Yeni Zelanda'da yaşlı Tahiti şefinin yüzüne ve tavırlarına sahip bir kişi olsun var mıydı acaba?”

Ama bu bir yana, İngiliz habisler daha da berbattı. Misyonerler onu Yeni Güney Galler'den gelmiş kaçak mahkûmların baskın olduğu, “sarhoşluk ile her tür kötülüğe” adanmış bir yerleşime, Kororarika'ya götürdüler. Misyonerler bu adaletsizlik yuvasında bir şapel inşa etmişlerdi ama öyle tehditler almışlardı ki, “Kabile şeflerinden yalnızca İngilizlere karşı koruma istemişlerdi.”²¹

Bu “değerli adamlar” ellerinden geleni yapmışlardı, Tahiti ile Yeni Zelanda'da geçirdikleri haftalar FitzRoy ile Darwin'i misyonların bir başarı olduğunu ikna etti. Her ikisine göre de Hıristiyanlık medenileştirici bir girişim olmuştu, en fazla da misyonerlerin soyluluğuna alkış tutuyorlar-

di. İmparatorluğun bu ileri karakollarında bir beyaz adamlar sınıfı, kıyıları Britanya denizcileri için güvenli kılıyor, iyi tavırlar vazederek iyi yönetimi teşvik ediyordu. Gemilerin demir attığı her yerde, üzerine yerleşim kurulan bütün topraklarda bu kişilerin siyasi hamiliğine ihtiyaç vardı.

FitzRoy ile Darwin, putperest güruhlara Hıristiyan gözlüklerle bakıyorlardı. İkisi de esnek olmayan bir medeniyet “cetveli” kullanıyordu; ilerleme Avrupa idealine göre ölçülüyordu. Ama yerli kabilelere bakmanın tek yolu bu değildi. Memleketlerindeki “ahlaksız” sosyalistlerden hiç de aşağı kalır yanı olmayan bazı gezginler, yabancı kültürlere daha sempatik bakıyor, hiç uygun düşmeyen halklara Hıristiyanlığı yerleştirdikleri için misyonları kınıyorlardı. Darwin ile FitzRoy’un hedef tahtasında kısmen ressam Augustus Earle yer alıyordu. Earle, 1833’te gemiden gönderildiğinde, geride *Narrative of a Nine Months’ Residence in New Zealand* adlı kitabının bir kopyasını bırakmıştı. Yolculuktan önce yazılmış olan bu kitabın yerli misyonlara yönelttiği saldırı Darwin ile FitzRoy’u kızdırmıştı. Darwin artık “soğuklukla suçlanan misyonerlerin Earle’e, onun apaçık ahlaksızlığının makul kılabileceğinden çok daha büyük medenilikle... davrandıklarından” kuşku duymuyordu.²²

Darwin, yürüyüşleri sırasında yerlilere ait ağlların önünden geçer, “sanki bir sihirbazın değneğinden çıkmış gibi oraya yerleştirilmiş bir İngiliz çiftlik evini, evin bakımlı çimlerini” görmekten her zaman memnuniyet duyardı. Bu misyon evleri, gayet bakımlı çiçek, meyve ve sebze bahçeleriyle, harman dövülen ambarlarla ve demir ocaklarıyla çevrelenmişti ve “bunların ortasında da İngilizlere ait çiftliklerin bahçelerinde rahatça yatarken görülebilecek domuz ve kümes hayvanlarından oluşan mutlu bir topluluk bulunurdu.” Maori hizmetçilerin “temiz, düzenli ve sağlıklı bir görünümü vardı, İngiltere’deki hizmetçiler gibi.” Darwin çiftlikler arasında gidip geliyor, çay yudumluyor, evini hatırlıyordu. “Daha hoş ya da daha neşeli başka grup görmedim; bunun yamyamlık, cinayet ve her tür canice suçun hâkim olduğu toprakların merkezinde var olduğunu düşünün bir de.” Darwin dindar kız kardeşi Caroline’a, “muhtemelen dünya üstündeki en kötücül vahşilerin” kabileleriyle çevrelenmiş beyaz insanların misyonerler sayesinde “İngiltere’de olduğu kadar emniyetli bir biçimde yürüebildiğini” anlatıyordu.

Tahiti misyonları zihni geliştirmeye çalışırken, Yeni Zelanda’dakiler çiftçilik pratiğini öğretmişlerdi. Gerçi bunun Maoriler üzerindeki “ahla-

ki etkisi” Tahiti’dekine benzer olmuştu. Misyonerlerin sunduğu örneğin “bir sihirbazın değneği olduğu” gayet açıktı. Memleketteki vahşi radikaller bu tür girişimleri nasıl olur da kınayabilir, yerlilerin kendi başlarına bırakılmasını nasıl talep edebilirlerdi ki? Daha fazla misyona, daha fazla sömürgeleşmeye ihtiyaç vardı. Noel günü kafasında bunları tartıyordu, sırf “Putperest” in din değiştirmesinin bile beraberinde ödülünü getireceği kanısındaydı: “Hıristiyan inancı o kadar mükemmel ki inananların dışarıya karşı davranışlarının, bu inancın doktrinleri sayesinde ciddi bir biçimde geliştiği söyleniyor.”

Bir Noel bağıışı düzenlendi. O hafta gördükleri misafirperverliğe minnettar olan, bu ileri karakolu genişletmeye can atan FitzRoy, Darwin ve gemideki diğer subaylar, daha fazla kilisenin inşa edilmesi için 15 sterlin destekte bulunmuşlardı. Sonra 30 Aralık’ta misyonerlere veda edip Avustralya’ya doğru yola koyuldular.²³

Yolculukları 13 gün sürdü, Yeni Zelanda yerlilerinin ağılları ve pisliklerinin ardından Sidney Körfezi’nin, hassas gözler için güzel bir manzarası vardı: Büyük ticaret gemileri, liman depoları, içleri tıka basa dolu dükkânlar ve, “Yün, yün... ülkenin bir ucundan diğerine duyulan çılgılık.” Geniş caddeler delice bir kalabalıkla doluydu, “iki tekerlekli arabalar, faytonlar, özel üniformalı uşakların sürdüğü at arabaları” her yerde görülüyordu. Bir tek beyefendiden bile yoksun olan Güney Amerika’nın ardından, Sidney’in zenginliği ve gösterişi karşısında Darwin’in elinden hayrete kapılmaktan başka bir şey gelmiyordu. “Bu cenneti Mammon Tapınıcıları için” inşa etmeye servetler akıtılmıştı.

“Antik Roma bütün emperyal heybeti içinde, böyle bir koloniden utanç duyamazdı.” Nakliyat ve inşaatçılıktan kazanılan servetlerle güzel evler inşa edilmişti. Arazi fiyatları yükseliyordu, yaklaşık yarım hektar 8000 sterlinden başlıyordu, en iyi arazinin değeri bunun iki katıydı. Bir zamanlar bir arabanın üzerinde kırbaçlanmış bir mahkûmun artık yıllık 12.000 ila 15.000 sterlinlik bir geliri vardı; bir başkası, “Botany Bay’nin Rothschild’i” yarım milyon sterlinlik adamdı. Charles eve yazdığı mektupta neden “100 sterlinlik bir çek” daha istediğini anlatırken, öfkeyle bir kelime oyunu yapıp her şeyin “kötücül bir pahalılıkta” olduğunu söylemişti. 23.000 kişilik nüfus astronomik bir artış gösteriyordu; “Londra ya da Birmingham yakınlarında bile böyle hızlı bir büyüme söz konusu değil,” diyordu. Kısacası onu Sidney’e hazırlayan hiçbir şey ol-

mamıştı. Sidney “dünyanın 100 harikası arasında üst sıralarda yer alıyordu” ve Charles bu durumu, “anavatanın devasa gücüne” bağlıyordu. “Burası Britanya ulusunun gücünü ortaya koyan en muhteşem ifadelerden biri: Burada yıllar Güney Amerika’daki yüzyıllardan katbekat daha etkili olmuş. Hissettiğim ilk şey, bir İngiliz olarak doğduğum için kendi kendimi kutlamak oldu.”²⁴

Güneşli bir cumartesi günü, 16 Ocak 1836’da bir rehberle birlikte yola koyuldu, iç kısımlara doğru 160 kilometre yol aldılar. Şoselenmiş yollardan geçtiler, kürek cezasının sağladığı yararlardan biriydi bu; Darwin sarılı grili hapisane kıyafetleri içinde, sıcağın altında harıl harıl çalışan prangalı mahkûmların yanından da geçti. Sonra ale barlarını fark etti; ilk 25 km içinde 17 tane bulunuyordu. Hükümetin gelirlerinin yarısının alkol üzerindeki vergiden geldiğine hiç şaşmamak gerekiyordu. (Zindanların dolu olmasına, “Baküs’ün sunağına kendilerini bu kadar serbestçe adamanın olağan ücretini ödeyemeyecek durumda olan hanımlar ve beyleri” kapatmak için Sidney caddelerinde polislerin belirmesine de şaşmamak gerekiyordu.) 55 km yol aldıkları halde hâlâ güçlü evleri ve çitlerle çevrili otlakları görüyordu. Seyrek yapraklarla çevrili sakızağaçları sayesinde “ormanlar ışıklı ve gölgesizdi.” Yazın ortasıydı, her yer kuru ve çoraktı. Ekinlerin durumu nazik görünüyordu, Darwin neden her seferinde başarısız olduğunu anlayabiliyordu.

“Hoş bir mizah duygusuna sahip bir grup Aborjin”i durdurdu, bir şilin karşılığında ona bir mızrak fırlatma gösterisi yaptılar. Neşeleri Darwin’in, onların gerçekten de “her zaman sunulduğu gibi son derece alçak varlıklar olup olmadığından kuşku duymasına yol açmıştı.”²⁵ Medenileşen bir dünyada onları nasıl bir kader bekliyordu? Beyaz adamın kamçı darbeleri, kızamığı ve likörüyle yıkıma uğratıldıklarını; çocuklarının hayatının, hemen yiyecek bulunmasına Avrupa’da olduğundan çok daha fazla bağlı olduğunu biliyordu. Mavi dağlarda yürürken, yün arabalarının ve bodur okalıptüs ormanlarının yanından geçerken, zihninde bu meseleyi tartıyordu. Körfezin görünümü muhteşemdi. Yaklaşık 1100 metre yükseklikte bile 15 yataklı hanlara rastladı. Sedgwick’le birlikte Kuzey Galler’de yaptığı gezilerde konakladığı hanlara çok benziyorlardı.

Kocaman, birçok zorluğa göğüs germiş koyun yetiştirme merkezlerinden birini ziyaret etti. Bir ustabaşı tarafından yönetilen bu yer mahkûmların emeğiyle dönüyordu. “Kırk ahlaksız adam” köle gibi çalışıyorlar-

dı; ama köleler gibi “şefkat beklmeleri” söz konusu değildi. Bir sabah yola düştü, merkezin tazılarıyla birlikte kanguru avına gitti. Ama yalnızca bir potaroo (bir fare kanguru) yakaladı, gerçi bu sayede bir keseliyi ilk kez yakından inceleme fırsatı buldu. Büyük kanguruların ortalarda görünmemesi, bu yerleşimlerin vahşi hayat üzerinde ne kadar yıkıcı bir etkisi olduğunu gösteriyordu. Ve Aborjinler üzerinde. Zihni durmadan neşeli siyahlara dönüp duruyordu. Üzüntü verici bir nakarattı bu; “Beyaz Adam’ın Aborjin çocukları varlıklarından yoksun bırakıp ülkeyi sahiplenmeye yazgılıymış gibi görünmesi,” üzücü bir nakarattı.

Güneşli kıyılara uzanıp buradaki keseli hayvanlarla normal plasentalı hayvanlar arasındaki keskin ayrıma kafa yoruyordu. Anatomik bakımdan o kadar farklıydılar ki “inanmayan biri ‘kesinlikle iki Yaratıcı birden çalışmış olsa gerek’ iddiasında bulunabilirdi.” Her ikisi de mükemmel, fakat benzersiz bir eser ortaya çıkarmışlardı. Nehrin kıyısında o akşam gördüğü şeyse Tanrılar panteonuna bir üçüncü Yaratıcı’nın eklenmesini gerektirecek cinstendi. Merkezin yöneticisi onu platipus avına götürdü. Suyun kıyısında oynaşan bu perdeli ayaklı, ördek gagalı “olağandışı” hayvanların birkaçını görebildi. “Yönetici aslında bir tanesini öldürdü,” diyordu Darwin. “Bu kadar harika bir hayvanın ölümünde hazır bulunmanın tam bir bayram olduğunu düşündüm.” Darwin gevşemiş cesedi almış, gagasını incelemiş, doldurulmuş numunelerde olduğunun aksine yumuşak ve duyarlı olmasına şaşmıştı. Daha da tuhafı, birçok kolonici platipusun bir sürüngen gibi sert yumurtalar bıraktığına, bir yuvanın içinde kuluçkaya yattığına inanıyordu; gerçi Londra ve Paris’te bu tartışma hâlâ devam ediyordu. (Eski öğretmeni Robert Grant ile Parisli Geoffroy St. Hilaire kolonicilerin tarafını tutuyordu.)

Birçok Yaratıcı’nın bulunması mefhumu elbette ki akıl almaz cinstendi, yalnızca ilkel Maorilere ya da Aborjinlere uygun düşüyordu. Doğa bunu çabucak kanıtlıyordu zaten. Bir karınca aslanını izledi; kocaman çeneli, larvalı bir böcekti bu; konik bir kum yığınının tabanına gömülmüş bir vaziyette yaşıyordu. Avını yakalamak için kumları kaldırıyor, tedbirsiz karıncaların açılmış çenesine düşmesine yol açan bir kum kayması yaratıyordu. Avrupa’daki karınca aslanları da aynısını yapıyorlardı. Peki şimdi, “İnanmayan biri buna ne diyecekti? İki farklı işçi bu kadar güzel, bu kadar basit, ama bu kadar suni bir gizli planla iş görmüş olabilir miydi?”²⁶ Hayır, bu, yerküre üzerinde tek bir Yaratıcı elin çalışmış olduğuna dair en

anamlı kanıtı. Darwin, Paley'nin klasik davasını savunuyor, bir tek mükemmel tasarımdan bir tek mükemmel Tasarımcı'ya varıyordu.

20 Ocak'ta, 49 dereceye varan sıcaklıkta, fırından esiyormuş gibi gelen rüzgârlarla çektikleri eziyetin ardından, Macquarie Nehri'nin kıyısında askeri bir istasyon olan Bathhurst'e vardılar. Burası da koyun memleketiydi, nehir vadisi iyi otlaklarla doluydu; gerçi yaz sıcağında toprağın kurumuş olduğunu, nehrin kurumakta olan göllerden biraz hallice olduğunu gördü. Her tarafta çalılık yangınları patlak veriyordu; ertesi gün "alevler içindeki geniş kır yollarından" geçtiler.

Döndüğünde *Beagle*'ın eski komutanı Kaptan King'i ziyaret etti, onu en son geminin denize açıldığı gün Plymouth'ta görmüştü. King'in babası, koloninin valiliğini yapmış, kaptan da burada doğmuştu. Darwin onu, Sidney'in 48 kilometre uzağındaki 1600 hektarlık çiftliğinde ziyaret etti; King, Güney Amerika'ya yaptığı yolculuğu kaleme alıyordu. Genç deniz yarsubayı King de buradaydı; *Beagle*'dan ayrılmış, babasının ve onu on yıldır görmemiş olan annesinin yanına gelmişti. Kaptan'ın koleksiyonları çok genişti, Darwin bunları Londra'daki Zooloji Cemiyeti'nde, King'den korumayla ilgili püf noktaları öğrenirken görmüştü. Deniz yumuşakçalarına, kabuklulara ikisi de ilgi duyuyordu; çiftliğin etrafında dolaşıp "Tierra del Fuego'nun Doğa Tarihi" üzerine sohbet ederek hoş bir gün geçirmişlerdi.²⁷

Burada geçirdikleri günlerin sonuna yaklaştıklarında, Darwin Sidney toplumundan artık usanmaya başlamıştı. İlk zamanlarda, zenginlik bu toplumun yanlışlarına karşı gözlerini köreltmmişti. Sidney toplumu ikiye bölünmüş durumdaydı: Zengin özgürlükçüler, özgür yerleşimcilerle rekabet halindeydi. Özgür yerleşimcilerin, onların işlerine burunlarını soktuklarını düşünüyorlardı. Kim, başka herkesin, küçük bir dolandırıcı ile küçük bir canı arasında bir şey olduğundan emin olduğu sokaklarda yürümek isterdi ki? İklim muhteşemdi, ama entelektüel olarak insanı harekete geçiren pek bir şey yoktu. Büyükbabası Erasmus 45 yıl önce Sydney'nin büyümesine övgüler düzerken, belagatli mısralar döktürmüştü;

Burada geleceğin Newtonları gökleri araştıracak.

Burada geleceğin Priestleyleri ve geleceğin Wedgwoodları yükselecek.

Darwin boş raflarla dolu küçük kitapçılara baktığında bunun nasıl olacağını hiç göremiyordu. Mahkûmların onları bekliyor olması ihtimali can sıkıcıydı. Kadın hizmetçiler en kötüsüydü. Aşağılık yüz ifadeleri aynı derecede aşağılık fikirleri gizliyordu. Suçluların ahlakını değiştirmek için hiçbir girişimde bulunulmamıştı ve genç bir suçlunun ona söylediği üzere “şehvet dışında bir haz” tanımıyorlardı. Bunda da tatmine ulaşmıyorlardı. Mahkûmlar bundan daha iyisini bilmiyorlardı. Onu gerçekten sarsan şey, üst mevkilerden birçok kimsenin de aynı açık ahıksızlık içinde yaşadığını görmek oldu. Burası kölelerin işlettiği ahıksız bir ekonomiydi, çok büyük kârlar üretiliyordu. “Beni ağır bir zorunluluk dışında hiçbir şey buraya göç etmeye zorlayamaz,” sonucuna vardı.

Yenice Tazmanya olarak adlandırılmış Hobart'ta toplum biraz daha hoştu. Hava için bu kadarı bile söylenemezdi. *Beagle* 5 Şubat'ta adını hak eden Fırtına Körfezi'ne demirledi, şehir Darwin'in Londra'da gördüğü panorama tablolarına yaklaşıyordu. Birkaç tane büyük ev vardı, gerçi çiftliklerin bazıları cezbediciydi. Kibar İngiliz toplumu her zaman rahatlatıcı olmuştu ve burada en azından zengin mahkûmlarca bozulmamıştı.

Her zaman olduğu gibi en güzel evler ona kapılarını açtılar. Genel Vali İtalyan müziği, güzel bir dekor, çok zarif, *saygın* uşaklar eşliğinde (elbette ki hepsi de mahkûmdu) son derece şık bir akşam yemeği verdi. Baş araştırmacı George Frankland ise bundan çok daha iyisini sundu: Antik kireçtaşı ocaklarına bir gezi. Darwin bu gezide Falkland Adaları ve Galler'de topladığından çok daha fazla dallıbacaklı topladı. Yirmi yedinci doğum gününü pullu sürüngenler ve yılanlar yakalayarak geçirdi. Birçok yassısolucan buldu; 119'un üstünde de böcek türü. (Aralarında ineklerin ayak izlerinden bulup çıkardığı bokböcekleri de vardı. Bu tuhaf bir olaydı, çünkü süt veren sığırlar buraya yalnızca otuz yıl önce getirilmişti, böcekler nasıl olmuştu da bu kadar çabuk uyum sağlayabilmişti ki?) Franklandlerin evindeki akşam yemeği, evden ayrıldığından bu yana yediği en hoş akşam yemeği olmuştu.²⁸ Frankland'in buradaki dokuzuncu yılıydı, artık sel gibi akan göçmenler için yeni arazilerin haritasını çıkarma işiyle uğraşıyordu; fakat bu sömürgeci genişlemenin çok meşum bir tarafı da vardı. Araziler zorla temizleniyordu, Darwin Tazmanya'da hiç Aborjin görmemişti. Soykırım hemen hemen tamamlanmış bulunuyordu. Son 210 Aborjin bir adaya gönderilmişti. Beyazların göçünün yerli ırklar için ölüm çanı anlamına geldiği yolundaki en anlamlı kanıtı bu.

Yine de eğer bir başka yere göç edecek olursa orası burası olacaktı. Fakat şimdi kalbi evinde atıyordu. İngiltere'ye doğru yola çıkan her ticaret gemisi onda havlu atma yönünde tehlikeli bir eğilim yaratıyordu; “yolculuk sadece kronometrik ölçümlere indirilmişti.” Bu ayları, hayat sayfasından zorla çalınmış çok büyük bir varoluş olarak görüyordu. Yalnızca Hint Okyanusu'ndaki mercan adalarının düşüncesi yola devam etmesini sağlıyordu. Sıla hasretiyle yanıp tutuşan kahramanlarla bu kadar dolu bir gemi daha olmamıştı. Fox'a, “Bir daha bir savaş gemisinde bile ‘Gönüllü Filozof’ (alışıldık sıfatım) olmamaya çok dikkat edeceğim,” demişti.²⁹

Okyanusun her dalgasından nefret etse de deniz ona hâlâ egzotik numuneler sunuyordu. Karadaki sömürge hayatının ilginç yönleri, kıyı kesimlerindeki sömürge hayatının ilginç yönleriyle karşılaştırıldığında hiçbir şey ifade etmiyordu. Mercan resiflerindeki hayvanlar onu büyülemişti, sahilde yürüyüp deniz bitkileri topladı, kırılmış kabuklu yosun birikintileri buldu; bunlar da Chiloé'deki elma ağaçları gibi filiz vermişlerdi. Demek ki yukarı bitkiler de aşağı bitkiler de kesimle çoğalabiliyorlardı. Aynı şey dallanmakta olan mercanlar, resifler oluşturan taşı hayvanlar için de geçerliydi. Onlar da kırılmış dallardan büyüebiliyorlardı. *Beagle* 6 Mart'ta Avustralya'nın güney sahillerindeki King George Körfezi'ne demir attığında, Darwin kabuklu bitki ve mercanlarla ilgili notlarına gömülmüş bulunuyordu. Bu ilkel hayat biçimlerini daha sıkı bir biçimde birbirine bağlıyordu; onları bitkiler ile hayvanların bulunduğu sıfır noktasına yakın bir yere yerleştirmişti.

Karanın görünmesine gelince; hiçbir yerde, burada geçirdiği sekiz gün kadar sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan bir zaman dilimi daha geçirmemişti. King George Körfezi bakımsız bir yerd, on yıllık bir ömrü bile yoktu. Yeni kurulmuş olan Swan Nehri yerleşiminin (bugünkü Perth) gölgesinde kalmış, bozulmuş, olası bir sürgün sömürgesiydi. FitzRoy bile neşesiz, darmadağın evlerin görünümü karşısında dümeni kırıp yola devam etmeye meyletmmişti. Ama görev duygusu ağır basmıştı. Darwin, Aborjinlerin düzenlediği bir dans gösterisine katılmıştı. Beyaza boyanmış “Cockatoo adamları” tarafından gerçekleştirilmişti bu dans gösterisi. Dışarıdan bakan birine göre, asker yürüyüşünü çok andırıyordu bu dans, ayaklar yere çok fazla vuruluyordu; dansçıların hepsi de çirkin bir uyum içinde hareket ettiğinden, çok kaba, barbar bir sahne olarak değerlendirilebilirdi bu

görüntü, ama bu iyi huylu Aborjinleri sevmekten kendini alamıyordu. O kadar rahatları, keyifleri o kadar yerindeydi ki.

Burada geçirdiği son birkaç günde titizlikle midye ve balık topladı, oraya özgü Avusturya kökenli bir tarlafaresi yakaladı ve çalılıklar ile granit çıkıntılar hakkında notlar aldı. Fakat hayal kırıklığını hiçbir biçimde gizleyemiyordu. Toprak kumlu ve zayıftı, bitkiler adiydi, manzaralar hiç ilginç değildi, kangurular da azdı, söyleyecek hiç iyi bir şey yoktu. Bu kadar davetkâr olmayan bir ülkede bir daha yürümeyi hiç istemediği dışındasöyleyecek bir şeyi yoktu.

Beagle fırtınalı bir havada yola çıkıp karaya oturdu, tam da duruma uygun bir sondu bu. Gemi yeniden yüzdürülürken, Darwin bu sömürgeye büyük bir keder ve ağıtla el salladı. “Elveda Avustralya, sen ayağa kalan bir bebeksin; kuşku yok, bir gün güneyde büyük bir prenses hüküm sürecek; sevilemeyecek kadar büyük ve hırslısın, ama saygı duyulacak kadar da büyük değilsin; sahillerini üzüntü ya da pişmanlık duymaksızın terk ediyorum.”³⁰

13. Bölüm

Doğa Tapınakları

Gemi 1 Nisan 1836'da Hint Okyanusu'ndaki Keeling, yani Cocos Adaları'na ulaştı. Burası ekvatorun altında kalan, Java'dan 1125 kilometre uzakta mercan cennetleriydi. Bunlar gerçek mercan adalarıydı; Darwin'in gördüğü ilk mercan adaları. Dağın tepesi denizin altına batmış, geride zümrüt bir lagünü çevreleyen mercan resifini bırakmıştı; lagün güneş ışınlarının denizin tabanında yansıyabileceği kadar sığıdı.

Gemiden hindistancevizi ağaçlarıyla süslü, pırıltılı, kumlu sahiller dışında hiçbir şey görünmüyordu. Ama kıyıya vardıklarında, Darwin burada tam tek mil bir hindistancevizi ekonomisi bulunduğunu keşfetti. Adalara Britanyalı tüccarlar ve özgür bırakılmış Malay köleler yerleşmişti. Geçimlerini yalnızca bir tek ihracat kalemi, hindistancevizi yağı yoluyla sağlıyorlardı. Aslında her şey geçimini hindistancevizinden sağlıyordu. Domuzlar ve kümes hayvanları bunlarla besleniyordu. Hatta “kocaman bir kara yengeci” bile hindistanceviziyle besleniyordu ki bu Darwin'in şimdiye kadar “hiç duymamış olduğu ilginç bir uyarlanma ve içgüdü hikâyesiydi.”

Darwin, mercan resifini bu dünyanın en harika nesnelere biri olarak görüyordu. Beline kadar suyun içine dalmış bir şekilde günler geçirdi, beyin mercanları ve dallanan mercanlar hakkında, resifin içine girip çıkan balıklar hakkında notlar aldı. Onların tonlarına ve lekelerine, pırıltılı renk cümbüşlerine duyduğu hayranlıkla mest olmuştu. Mikroskopun altında bu canlı mercanlar daha da büyük bir sorun yaratıyordu. Ne kadar bakarsa baksın ayrı bir polip hayvanı göremiyordu. “Yüzeyin tamamına yayılmış” “etsi bir madde” kitlesinden oluşmuş gibi görünüyorlardı.¹ Dahası mercanın taşı çerçevesi, kabuklu algerde olduğu gibi büyümüş görünüyordu. Artık en aşağı hayvanlar ve bitkilerin genetik olarak bu ilkel düzeyde birbiriyle buluştuğuna ikna olmuştu. Dönüp dolaşp La-

marckçı hocası Robert Grant'ın on yıl önce vardığı noktaya gelmişti: Bitki ve hayvan âlemlerinin ortak bir başlangıç noktası vardı.

Akşamlarını, palmyelerin altına uzanıp sınıflandırmayla ilgili bu derinlikleri düşünüp keşiş yengeçlerini izleyerek geçiriyordu. Kimse “böyle bir gölgelikte oturup serinletici, hoş hindistancevizi meyvesini içmenin ne kadar hoş bir şey olduğunu bilmiyordu.” Bir şeye daha ikna olmuştu. Bir mercan adasını inceledikten sonra resiflerle ilgili kuramının doğruluğundan artık emindi.

Deniz Lordları FitzRoy'a, “mercan oluşumlarının hangi derinlikte oluşmaya başladığının keşfedilmesi için dehanın icat edebileceği” her yolu kullanma talimatı vermişti. FitzRoy da resiflerin kökenine dair ipuçları arıyordu. Bir buçuk kilometre ötede iskandil saldı, ama burada bile deniz tabanı düşmüştü. Çizgi 2310 metreyi gösteriyordu ama iskandil hâlâ tabana değmiş değildi. Resifin okyanustaki bir dağın zirvesine oturduğu açıktı. “Çevredeki mercan duvarı” dağ battıkça yükselmiş, geride yalnızca Darwin'in kuramının da tahmin ettiği üzere canlı yeşil lagün kalmıştı.²

Beagle tedarik malzemeleri yükledi: Adadaki kuyudan temiz su çekildi; hindistancevizi, balık ve tükenmekte olan Galapagos kaplumbağaları stoğunu tamamlamak için kaplumbağa alındı. Gemi Mauritius'a doğru yola çıkmaya hazırdı. Sila hasreti çeken kahramanlar bir kez daha yelken açtılar, yolculuğun son bulmasına sadece altı ay kaldığını biliyorlardı. Limanları çabucak arkada bırakmaya meyleden Darwin defterine, “Geride bıraktığımızı görmeden, hiçbir ülkenin bizim için cazibesi yok,” diye not almıştı.

Yine açık denizdelerdi, Darwin üç haftasını jeoloji notlarını yeniden kaleme almakla geçirdi; akıcılık sağlamaya çalışıyor, bunda da tam anlamıyla başarılı olamıyordu. Sorunu kız kardeşleriyle tartışmak bile onu söz dizimiyle ilgili bir kargaşaya sürüklüyordu. “İnsanın fikirlerini kâğıt üzerinde ifade etmesinin zorluğunu şimdi şimdi keşfetmeye başlıyorum. Yalnızca tanımlamalardan oluştuğu sürece bunu yapmak son derece kolay; fakat mantık yürütme işin içine girdiğinde, uygun bir bağlantı kurabilmek; bir açıklık, ılımlı bir akıcılık sağlayabilmek bana göre, daha önce de söylediğim gibi, hakkında hiçbir fikrimin olmadığı bir zorlukmuş.” “Boş verin,” diyordu, “jeoloji çalışmalarım konusunda keyfime diyecek yok.” Bu noktada kesilmiş gibi hissediyor, ailesinin ona güven vermesini bekliyordu. Yeni Zelanda'da ya da Avustralya'dayken ona hiç mektup gelmemiş-

ti. Aslında on üç aydır hiç mektup almamıştı, son gönderdiği jeoloji habberlerinin nasıl sindirildiğini merak ediyordu. “Henslow’un ciddi bir surat ifadesi takınıp notlarımın olumlu yönleriyle ilgili karara varacağı zamanı hiç de az denemeyecek bir heyecanla bekliyorum. Başını onaylamaz bir tavırla sallarsa o zaman benim için en iyisinin bilimi bırakmak olduğunu bileceğim, çünkü bilim beni bırakmış olacak.”

Hâlâ deniz tutması yolunda bir şehitti. Deniz tutması onun tamamen ayağa kalkmasına hiç izin vermiyordu, gerçi FitzRoy onun “karayı gördüğünde ayağa kalktığını” not almıştı. Bu kez de ufukta Mauritius dağlarının görünmesi işe yaradı. Uzaktan bakıldığında adanın “muhteşem, mükemmel derecede zarif bir havası” vardı, yakınlaştıkça “güzel manzara” ve bulutlarla kaplı zirveler hoş geldin duygusunu güçlendirdi.

Darwin 30 Nisan’da Fransızca konuşulan Port Louis şehrini dolaştı, buradaki opera binasını ve bir hayli dolu kitapçıları beğendi. Dört yılı aşkın bir süredir seyahat ettiğinden, “vaktini bu kadar aylakça ve dağınıkça geçirmesi harikaydı.” Ada egzotik bir yerdi, “ışıltili, büyüleyici manzaralarla doluydu,” âşık olmak için mükemmel bir yerdi. “Aşk mektupları yazmak için ne fırsat ama,” diye düşünüyordu; “Ah keşke benim de bu esinle yazılmış bir mektup göndereceğim tatlı bir Virginiam olsaydı.” Darwin adanın çok ırklı sokaklarında dolaştı; bir Avrupalılar karışımı, “soylu görünümlü” Hintliler ve Madagaskarlı siyahlar vardı burada. Büyük şeker ihracatları asfalt yollar yapılmasını sağlamıştı; Darwin de güzel adanın etrafında kolayca seyahat edebildi. Aslında yollara ihtiyaç duyuyor değildi; gezisini kısmen evini ve kalın derili hayvanını Darwin’in emrine amade eden bir araştırmacıya ait bir filin sırtında yapmıştı.³

Hint Okyanusu’ndaki uzun seyahat devam ediyordu: 31 Mayıs’ta bir rüzgârla, Afrika’nın ucunda bulunan Ümit Burnu’ndaki Simon Körfezi’ne ulaştılar. Ertesi gün Darwin iki tekerlekli bir araba tuttu ve 35 km’lik yolu kat ederek Cape Town’a ulaştı. Çölden geçti, bir düzine öküzün çektiği sığır arabalarının yanından geçti, güzel evlerin ve plantasyonların yanından geçti ve sonra Masa Dağı’yla karşılaştı. Cape Town doğuya giden işlek yol üzerindeki büyük handı. Pansiyonları her milletten tüccarlar ve denizcilerle doluydu. Şehir İngilizleşiyordu. Herkes İngilizce konuşuyordu, bu durum Hollandalıları şaşkınlığa düşürüyordu. Darwin o sıralarda bir imparatorluk hissi almaya başlamıştı: Dünyanın her tarafına tohum gibi atılmış, sonu gelmeyen sömürgeler: yerküre üzerinde “küçük

İngiltere embriyoları kuluçka makinesindeydi.” Burada da başka yerlerde olduğu gibi yerli halklar geri çekiliyordu. Birkaç zenci, hatta daha da az sayıda Hotanto gördü; “ülkenin kötü muameleye maruz kalmış asil yerlileriydi bunlar.” Bazıları hizmetçilik yapıyordu. Aslında kusursuz bir biçimde giyinip –beyaz eldivenleri ve başka her şeyi olan– kusursuz bir biçimde davranan Hotanto bir uşağı bile olmuş, ona şehrin dışındaki köylerde rehberlik etmişti.

Burada geçirdiği ikinci haftada bilim camiasıyla tanıştı. Ordu cerrahları onu jeoloji gezintilerine çıkardı, astronomlarsa güney göklerinde yolunu nasıl bulacağını gösterdi. Herkesten çok tanışmayı istediği bir astronom vardı. Kitabını okuyup devirdiği Sir John Herschel’di bu. Herschel iki yıldır buradaydı, takımyıldızların haritasını çıkarıyordu, Cape Town’ın dokuz kilometre dışında, köknarlar ve meşe ağaçlarının ortasında “rahat bir kır evi” satın almıştı. Darwin, “Onun eksantrik ve sevimli tavırlarıyla ilgili o kadar fazla şey duymuştum ki bu büyük adamı çok merak ediyorum,” diyordu.

Çok da fazla beklemesi gerekmedi. FitzRoy, 3 Haziran’da Herschel’i davet etti. Sir John, “son derece iyi tabiatlı biriydi,” onları akşam yemeğine çağırdı, bu da Darwin’in onun tavırlarının “biraz berbat” olduğunu doğrulamasını sağladı. Misafirler “güzel Cape soğanlarıyla dolu hoş bir bahçede gezdirildi.” Köknarlarla dolu bahçeleri gezdiler, Masa Dağı uzakta görünüyordu. Bu arada volkanik patlamalar ve kıtaların alçalması hakkında sohbet ettiler. Darwin yerkabuğundaki bu kırılmaları, Herschel’in de kendisi kadar sevdiğini keşfetti. Yeraltındaki hareketlerin mekaniği Sir John’un ilgisini çekiyordu. Lyell’e bunlar hakkında açıklamalar yapan bir mektup yazmıştı zaten. *Principles of Geology* onun da ilgisini ateşlemişti. Herhalde Herschel ve Darwin, Lyell’in yavaş yavaş gelişmekte olan yer şekilleri hakkındaki teorisine dair çok daha fazla şey söylemişlerdi. Herschel mektubunda Lyell’i ağını, “gizemlerin gizemi”nin, yeryüzünde peş peşe yeni türlerin oluşmasının üzerine atamamakla eleştirmişti. Yer şekilleri yavaş yavaş değişiyorsa, bugünkünden hiç de farklı olmayan güçlerle şekillendiriliyorsa, hayat da aynı şekilde anlaşılabilir miydi? Türlerin doğuşu da bu kadar doğal olamaz mıydı? Sir John böyle düşünüyordu. Bu nazik konuda birbirlerine yakın düşünüyor olsalar da olmasalar da Darwin bu buluşmayı “uzunca bir süre boyunca keyfini çıkarma şansına eriştiği en unutulmaz olay” olarak niteliyordu.⁴

Evden gelen haberler onun bilimsel kararlılığını güçlendirdi. Catherine'in yazdığı bir mektup nihayetinde onu Cape'te yakaladı. Mektup adının İngiltere'de doğabilimcilerin dilinde dolaştığını haber veriyordu. Henslow Charles'tan habersiz, onun Güney Amerika jeolojisi hakkında yazdığı teknik mektuplardan on tanesini düzenlemiş ve özel dağıtım için bir broşür haline getirip *bastırmıştı*. Altı aydır herkes bunlardan büyük zevk alıyordu. Doktor o kadar memnundu ki yarım düzine nüshayı dağıtmış; Foxların, Owenların, Wedgewoodların ve yerel eşrafın, oğlunun keşiflerini okumasını sağlamıştı. Henslow aileye Charles hakkında övgüler düzmüş, hepsinin de onunla muazzam derecede gururlanmasını sağlamıştı. Charles bunları duyduğuna çok memnundu; fakat karaladığı satırların basılmış halini düşünmek tüylerini ürpertiyordu. Henslow'a da eve yazdığı gibi çalاکalem mektuplar yazmıştı. Acaba basılmış halleri neye benziyordu? "Ama İspanyolların dediği gibi, 'no hay remedio,' yapılacak bir şey yok!"

FitzRoy'un daha evanjelik kaygıları vardı. Misyonerlere yönelik saldırılar, Cape Town'da da başka yerlerde olduğu kadar yaygındı. Pasifik misyonlarının başarısını görmüş olan FitzRoy tümüyle onlardan yana çıkıyordu. Nihayetinde Tierra del Fuegolü vahşileri medenileştirmek, onun için bu seyahatin başlıca çıkış noktası olmuştu. Cape Town'da FitzRoy'dan *South African Christian Recorder* için bir makale yazması rica edilmişti. 18 Haziran'da Güney Atlantik'te kuzeye doğru yol alırlarken, Kaptan gazete için "Tahiti'nin ahlaki durumu" başlıklı açık bir mektup kaleme aldı. Araya Darwin'in günlüğünden misyonerlerin tavırları, yerlilerin ölçülülüğü ve ahlakıyla ilgili parçalar da sıkıştırılmıştı. Başlıca dikkat çekici noktalardan biri, Darwin'in dağlardaki rehberini, onun muz pişirmesini, yemeden önce dizlerinin üstüne çöküp tıpkı bir Hıristiyan'ın yapacağı gibi saygıyla dua etmesini anlatmasıydı. Darwin'in o sıralarda yazdığı üzere, "Bir Tahitilinin yalnızca bir misyonerin gözleri onun üstüne dikilmişken dua edeceğini söyleyen o seyyahlar, bu kanıttan yararlanabilirdi."⁵ Makale denizde bitirildi, yanlarından geçen bir gemiyle yayınlanması için geri gönderildi.

Eve varmalarına sadece dört ay kalmıştı, artık değerlendirmeler yapip düşünme vaktiydi. Darwin Atlantik'te koleksiyon kataloglarını hazırladı. Numunelerin rakamlarının, yerlerinin ve tanımlarının listesini çıkardı. Birkaç hafta içinde on iki katalog hazırlamıştı. Her biri bir sınıf içindi: "eti-

lalkoldeki balıklar,” “hayvanlar (yani memeliler),” “etilalkoldeki sürüngener,” “ornitoloji,” “etilalkoldeki böcekler” vs. diye devam ediyordu liste. Değerli derilerin ve salamuralanmış numunelerin uzmanları tarafından uygun bir biçimde isimlendirilip tanımlanması gerektiği konusunda kararlıydı. Böcekler konusunda otorite sahibi olan William Kirby, ona araştırma gemileriyle memlekete gönderdiği zooloji hazinelerinin, isimler olmazsa değersiz olacağı uyarısında bulunmuştu. “Bizim çekmecelerimiz ya da dolaplarımızda küfleneceklerine, kendi çölleri ya da ormanlarında çürümeye de bırakılabilirler pekâlâ,” demişti.⁶ Darwin’in kargosu bu akıbeta uğramayacaktı. Kataloglar, ganimetini İngiltere’de devralan uzmanlara yardımcı olacaktı.

Galapagos’ta bulduğu, üçü birbirinden farklı, her biri ayrı bir adaya ait alaycıkuşların listesini çıkartırken bunun açılımları üzerine düşünmeye başladı.

İspanyolların herhangi bir kaplumbağanın hangi adadan getirilmiş olabileceğini anında söyleyebiliyor olduklarını... hatırlayınca. Bu kuşların yerleşik olduğu, her biri diğerinden görülebilen, ancak sınırlı sayıda hayvana sahip, yapıları bakımından çok az bir farklılık gösteren, ama doğada aynı yeri işgal eden adaları gördüğümde, bu kuşların yalnızca bir türün farklı çeşitleri olduğundan kuşkulanmam gerekiyordu. Bu sözlerin en küçük bir temeli bile varsa takımadaların zoolojisi incelenmeye değer olacaktır; çünkü bu tür olgular türlerin istikrarını baltalar.⁷

Eğer korsanlar adalara göre farklılık gösteren kaplumbağaları dışarıdan getirdilerse muhtemelen orijinal alaycıkuş kolonileri de Şili’den gelip adalara dağılmış, her adaya uyum sağlar hale gelmişti. Fakat bunlar yalnızca “çeşitlerdi,” doğabilimciler tek bir türde çeşitlemelerin doğal bir biçimde ortaya çıkabileceğini kabul ediyorlardı. Hatta bir türün “Yaratılış merkezi” dışına yayılabilmesi için küçük bir esneklik gerekiyordu. Böyle bir esneklik transmutasyona varamıyordu; ama Darwin’i bir türün ne kadar zorlanabileceğini merak etmeye yöneltmişti. Herschel’in sözleriyle “gizemlerin gizemi” gizli saklı olamazdı.

Herkesin aklında eve ulaşmak vardı. 29 Haziran’da Oğlak Dönencesi’ni geçtiler; Darwin defterine “altıncı ve son kez” diye not düşmüştü. Dokuz gün sonra, o yasaklı kaya parçası, St. Helena okyanusun ortasında koca bir şato gibi belirdi. Hapishaneye benzetmek belki de daha uy-

gun düşecekti, çünkü adanın lav derelerinden oluşmuş duvarları, kale- nin savunmalarını ve istihkâm yerleştirmelerini tamamlıyormuş gibi görünüyordu.

Koca ada kasvetliydi; gökyüzü karanlık ve yağmur bulutlarıyla doluydu. Sürgüne gönderilmiş Napoleon burada 1821’de ölmüştü; Darwin onun mezarından bir taş atımı uzakta beş gece boyunca konakladı. 9 Temmuz’da yağmur pencerelerini döverken Henslow’a yazdığı mektupta, yaşlı Boney’in hayaleti bu korkutucu yere dadandıysa eğer “ortalıkta dolanması” için mükemmel bir gece olacağını söylemişti gülererek. “Bu kadar büyük bir ruhun” –Avrupa’nın fatihinin– bu ıssız kayanın üstünde, bir yol kenarındaki kulübelerin yakınında gömülü olmasında hayli ters bir şeyler vardı.⁸

Onu çevreleyen İngiliz bitkileri duruma daha da büyük bir terslik katıyordu. Bütün ada dışarıdan gelen türlerle kaplıydı; Darwin’in aldığı notlara göre katırtırnakları, İskoç köknarları, böğürtlen çalıları bu kayalık kalede başıboş yetişmiş, yerli türleri silip süpürmüştü. Darwin bütün adayı yaya dolaştı, gemiden ayrı olduğuna, bu İngiliz işgalciler hakkında notlar alıyor olduğuna memnundu. 660 metre yükseklikteki kabuklu fosilleri de gözden kaçırmamıştı. Standart jeoloji metinleri, bu fosilleri adanın kısa süre önce yükseldiğine kanıt gösteriyordu. Fakat Darwin bunların *kara* kabuklusu olduğunu, artık nesli tükenmiş bir türe ait olduğunu teşhis edebilecek kadar uzmandı.

Yolculuklarına devam ettiler, eve biraz daha yaklaşmışlardı. Beş günlük bir yolculuğun ardından Güney Atlantik’in ortasındaki Ascension Adası’na vardılar. Buradaki tek yerleşim deniz piyadelerinin kışlarıydı. Donanma bu adayı sıkı yönetilen bir gemi gibi koruyordu; bütün yollar köşe taşlarıyla işaretlenmişti ve su pompaları doğal kaynaklardan su çekiyordu. Suya ihtiyaç vardı. Eski bir fıkrada dendiği gibi, burası bir kaya değil, okyanusun ortasındaki bir “cüruf”tu; Darwin de bu fıkranın bamte- lini, kırmızı volkanik konileri incelemeye can atıyordu. Engebeli adada dolaşıp bütün o “çıplak çirkinliği” içinde doğayı seyretti. Burada ilksel şiddetin izleri bulunuyordu: katılaştırmış lav dereleri, süngertaşı ve kül katmanları, yüzeye saçılmış “volkan bombaları,” patlayan kraterlerden fırlayıp çıkmış akkor füzeler.

23 Temmuz’da denize açıldıklarında, *Beagle*’ın kuzeye doğru yol alıyor olması gerekiyordu; fakat geminin pusulası batı-güneybatıyı gösteriyordu. FitzRoy, insanı öfkelenendirip çıldırtan bu mükemmeliyetçi, boylam

ölçümlerini kontrol etmek için Brezilya’da Bahia’ya doğru dümen kırmıştı. Darwin, ılımlı ve görmezden gelen bir tavırla, mürettebatın rahatsızlığını ve şaşkınlığını not alıp kabuklarını kataloglamaya devam etti. Kız kardeşleri “hayatı boyunca yetecek kadar seyahat edip etmediğini” merak ediyordu, “sanırım buna genel olarak evet ve evet denebilir,” diyorlardı. Bu noktaya dek yaşadığı hayal kırıklığı kesinlikle belirgindi, onlara da böyle demişti. “Böyle zikzaklar çizerek ilerlemek çok acı verici; duygularıma son noktayı koydu. Denizden tiksiniyorum, denizden nefret ediyorum.”⁹

Bahia’ya deniz yolculuğu yalnızca bir haftaydı ama bu dış gıcırdatarak geçen yedi gün anlamına geliyordu. “Yenilik ve şaşkınlık” kaybolup gitmişti; bir kere daha Brezilya’nın vahşi yeşilliklerine daldıklarında Darwin karalar bağladı. Ağustos ayı başlarında beş gün boyunca parmaklarıyla oynadı, günlüğüne yazdı ve ormanı yağmaladı; mango ve muz yiyip ağustosböceklerinin sızlanmalarını dinledi, tropikal kelebeklerin rasgele uçuşlarını son kez izledi. Ormanın görüntüsü, “kocaman, vahşi, düzensiz, yemyeşil bir serayı andıran hali” her zaman aklında kalacaktı. Son bir kez daha yürüdü, bu tabloyu zihnine kazımaya çalıştı. Bu tabloyu oluşturan “binlerce güzelliğin” her biri kaybolup gidecekti, fakat tıpkı çocukluğunda dinlediği masallar gibi “başka bir dünyanın güzelliklerini anlatan” bir his bırakacaklardı geride.

6 Ağustos’ta yeniden İngiltere’ye doğru yola koyuldular ve Darwin de yüzlerce böceği kataloglama işine daldı. Fakat hava kapadı, bu yüzden de kıyı şeridinin daha üst kısmındaki Pernambuco’ya yanaşmak zorunda kaldılar. Darwin geminin dışında olduğu için gergin, mangrov bataklıklarını ve resifleri inceleyerek vakit geçirdi. Ayın 17’sinde demir aldılar, gemi hızla, tropik bir fırtınanın içine daldı. Nihayet İngiltere yoluna koyulmuşlardı, hiçbir “usandırıcı eziyet” bu ihtimal karşısında keyfini kaçıramazdı. Hamağında sallanıyor, yine Shropshire’a hangi arabayla gideceğini tasarlıyor, kız kardeşlerinin yüzlerinde göreceği bakışları hayal ediyordu.

21 Ağustos’ta Ekvator’u geçtiler, eylül ayı başında St. Jago’da kötücül ticaretlerini sürdüren köle tüccarlarının yanına palamarlarını bağlayarak ambarlarını doldurdular. 9 Eylül’de gemi Yengeç Dönencesi’ni aşarak kuzeydeki ılıman bölgelere doğru yol almaya başladı. İlaş subayları Azurlar’daki Terceira Adası’nda biraz daha erzak tedariki yaptılar. Variller güvertede yuvarlanırken, Darwin de konsolostan bir at ödünç alıp dörtnele, faal bir yanardağı görmeye gitti; Galler’i andıran bir manzaranın için-

den, köylülerin arasından, İngiliz karatavuklarının yanından geçti. Yine daha aşına olduğu kuzey topraklarındaydı, gerçi memleketinde üstünden buharlar tüten delikler yoktu, “bir buhar makinesinin kazanındaki çatlaklar değilse eğer.” *Beagle*, adaların daha büyüğü olan St. Michael Adası’na doğru yol aldı; birçoğu İngiltere’ye gidecek olan, portakal dolu yüzlerce gemiyle aynı rıhtıma demir attı. Postadan çıkan bir şey yoktu yine, 25 Eylül’de tekrar denize açıldılar, “Tanrı’ya şükürler olsun bu kez doğruca eve giden bir yol izleyeceklerdi.”

Bir hafta sonra Land’s End’i göreceklerdi. O sıralarda kafasında bir tek düşünce dolaşıyordu: “Shropshire ne kadar güzel görünüyor olacak!” Coşkuyla kendinden geçmiş, yemyeşil tropikleri unutmuştu. Sonunda, “İngiltere’nin manzarası on kat daha güzel!” diye haykırdı. “Sınırsız düzlükleriniz, içine girilemez ormanlarınıza gelince, kim bunları İngiltere’nin yeşil kırları ve meşe ormanlarıyla karşılaştırabilir ki? Gülümseyen Tropikler, amma da ‘kıymetli bir saçmalık!’ Kim bir hanımın yüzünün her zaman gülmesini takdirle karşılar ki? İngiltere sizin yavan güzelliklerinizden biri değildir; ağlayabilir, kaşlarını çatabilir, gülümseyebilir, hem de hepsini sırayla yapar.”

Denizde geçirilen beş yılın ardından bu Homeros kahramanlarının duyguları iyice şahlanmıştı. Hayatta kalmayı başarmışlardı; denizci Davis’in koatısı bile. Bu gibi zamanlarda herkes “olağandışı bir aptallık ve aşırıya kaçan bir harekette bulunmak” ister. Darwin “denize bozukluklar fırlattıklarında ya da neşelerini kutlamak için pipolarını sterlin banknotlarıyla yaktıklarında” “savaş adamlarının” haklı olduğunu söylüyordu.¹⁰

Denizde geçirdiği son hafta değişken, dalgalı olmuştu; mavi deniz canavarları peşine düşmüştü. Uzandığı yerden, gezinerek geçirdiği beş yılın acılarını ve hazlarını düşünüyordu. Başkalarına da böyle tehlikeli bir seyahate çıkmaları tavsiyesinde bulunabilir miydi? Evet, ama zooloji ya da jeoloji gibi bir eğilimleri varsa eğer; aksi takdirde çekilen acılar duyulan hazı bastıracaktı, önemsiz rahatsızlıklar devasa boyutlara ulaşacaktı; “bir oda isteği, kapanma isteği, dinlenme isteği, sürekli bir telaş içinde olmanın yoruculuğu, küçük lükslerin mahremiyeti, medeniyetin rahatlığı,” hepsinden de beteri kesintisiz devam eden deniz tutması. Bu durumda bile seyahatlar sırf bir amatörün ilgisinden fazlasına sahip olmalıydılar. Gözlemlerinin hasadını toplamalı ve kullanmalıydılar: “Alınan bir meyve olmalı,” sonucuna varmıştı.

Darwin kendi kendine düşünüyordu. Onun için ekip biçme yılları geride kalmıştı. Eksiksiz bir kayıt tutmuştu; 770 sayfa uzunluğundaki günlüğü, yayınlanabileceği düşünülererek yazılmış, parti parti eve gönderilmişti. Erasmus günlüğünden çok hoşlanmıştı, Hensleigh de; ikisi de “Yayınlandığında çok ilginç bir seyahat kitabı olacak,” diyorlardı. Kız kardeşleri “günlüğünü yüksek sesle okumuşlardı,” babaları, “karşılaştığı tehlikelerin tüylerini ürperttiği zamanlar dışında günlüğünü son derece beğenmişti.” Susan’ın dediği gibi, “Yazım hataları düzeltildiğinde, mükemmel olacaktı.”¹¹

Daha da fazlası vardı: Ezoterik jeoloji (1383 büyük sayfa) ve zooloji notları (368 sayfa); yeni türler koltuğunun altındaydı; küçük rhanın yarısı yenmiş leşi, bebek bir Galapagos kaplumbağası da kamarasındaydı –hâlâ hayatta ve beş santim daha uzun–; sandıklar dolusu kemik ve kuş, kaya ve mercan da evde onu bekliyordu. Hasat muazzam olmuştu. Ana kataloglarındaki listeye göre alkolde bekletilen 1529 tür bulunuyordu; 3907 adet de etiketlenmiş deri, kemik ve başka kurutulmuş numuneler vardı.¹²

Bunlar meyve verecek miydi? Kuşkusuz asıl işin şimdi başlamasını bekliyordu; “İngiltere’de beni bekleyen iş yığımına korku ve tatmin karışımı komik bir duyguyla bakıyorum.” Numunelerinin incelenmesini gözetmek amacıyla Londra’da yaşaması gerektiğini biliyordu, bu yüzden planlar yapmaya başladı. “Amirallikteki ilk Lordum” dediği Henslow’a ona Jeoloji Cemiyeti’nden bir burs ayarlaması ricasında bulundu; Eras’tan da beyefendilerin devam ettiği bazı kulüplere üyelik ayarlamasını istedi.¹³ Dostları çoktan adını Entomoloji Cemiyeti’ne yazdırmışlardı; burada tropik böcekleriyle şaha kalkabilecekti.

Derilerin, kemiklerin ve “yalıtılmış olguların kısa süre içinde ilginçliğini yitireceğini” biliyordu. Bunlarla çok daha fazlası yapılmalıydı. Kirby’ye, eski kuşaktan birine göre, isimlendirmek yapılması gereken tek şeydi. Ama Darwin daha fazlasını yapmak istiyordu; onun soruları vardı, milyonlarca sorusu vardı: Eski megateryumlar dünyası neye benziyordu? Megateryumlar neden ölüp gitmişti? Hayvanlar ve kuşlar açık denizlerdeki adalarda nasıl oluyor da koloniler kuruyordu? Çoktan büyük jeoloji kuramları geliştirmiş bulunuyordu; kıtaların yükselmesi, mercan resiflerinin oluşmasıyla ilgili kuramlar. “Fikirlerini sınırlara götürmeye başlamış,” görüşlerini Güney Amerika’dan yerküreye yaymaya girişmişti. Fikirleri dikkate alındığında, “tüm dünyanın aslında basit bir jeolojisi ol-

duğunun” görüleceği kehanetinde bulunuyordu.¹⁴ Ömrü boyunca sürececek bir alışkanlık başlatmıştı; küçük kökenlerden yola çıkıp büyük sonuçlara ulaşıyordu; mikroskobik mercanlardan hareket ederek büyük resiflere, yerkabuğunun hareketlerinden And Dağları’na varıyordu. Dünya Darwin’in taktığı Lyellci gözlüklerden küçük değişimlerin birikimiymiş gibi görünüyordu. Her şey doğal, tedrici ve yavaştı.

Artık “aslanların tedarikçisi” değildi, malzemesini kendisi yiyip yutacaktı. Sedgwick bir önceki kasım ayında Jeoloji Derneği’nde Darwin’in vardığı sonuçlara dair bir özet sunmuştu. Güney Amerika jeolojisine dair pek az şey biliniyordu ve onun “pampaların yükselmesinin tedrici ya da birbirini izleyen sarsıntılarla gerçekleşmiş olması gerektiği” yönündeki görüşü büyük bir heyecan yaratmıştı. Cumartesi günleri yayınlanan *Athenaeum*’da çıkan bir haber, Doktor’un Charles’ın “yaptıkları”ndan son derece büyük bir keyif duymasını sağlamıştı. Lyell de kendisinden geçmiş gibi görünüyordu: Sedgwick’e “Darwin’in dönüşünü nasıl da iple çektim!” diye açılmıştı; “Umarım Cambridge’te onu tekeline almak gibi bir niyetin yoktur.” Sedgwick de “Darwin için dünyadaki en iyi şeyin bu keşif gezisine çıkmak olduğunu” fark etmişti; “aylak bir adam olma riski vardı: ama artık karakteri yerli yerine oturacak, Tanrı hayatını korursa, Avrupalı doğabilimciler arasında büyük bir isim olacak.”¹⁵ Darwin’in Sedgwick’in inancını haklı çıkarması, Lyell’in beklentilerini karşılaması gerekiyordu. Eve salamuralanmış numunelerden çok daha ısrarcı sorularla dönüyordu ve bunları cevaplamak ona kalmıştı.

En büyük soru insanlıkla ilgiliydi. “Gerçek bir barbardan,” “en vahşi, en aşağı haliyle bir insandan” daha rahatsız edici bir görüntü düşünemiyordu. Darwin hamağında aylıklık ederken, “İnsanın zihni yüzyıllarca geriye gidiyor, sonra da atalarımız bunlar gibi olabilir mi diye soruyor,” diyordu kendi kendine. İnsanlık cetvelindeki her ölçüyü görmüştü; “işaretleri ve yüz ifadelerini evcilleştirilmiş hayvanlar kadar bile anlaşılır bulmadığımız kaba Fuegoludan” Maorilere, Tahitililere, pampa Kızılderililerine, onları ortadan kaldıran gaucholara her ölçüyü. Hepsi de Britanya bayrağının altında yürüyen sömürgecilerin gölgesinde kalıyordu.

Avrupa merkezli birimlerle ayarlanmış bir “cetveldi” bu; en tepedekiler en aşağıdakileri yargılıyordu. Darwin insanları çalışma isteklerine, kendilerini iyileştirme isteklerine, yerleşimcilerle dost olma, Hıristiyan ahlakını benimseme isteklerine göre sıraya dizmişti. Yüksek ve aşağı ırklar ara-

sında giderek açılan ve dibi yokmuş gibi görünen bir çatlak vardı. “Vahşiyle medeni insan arasındaki farkı tarif etmenin ya da resmetmenin mümkün olabileceğine inanmıyorum. Bu evcilleştirilmiş ve vahşi hayvan arasındaki farklılıktır.” Jemmy’nin de gösterdiği üzere vahşilerin içgüdüleri güçlüydü. Tierra del Fuegolular sefil varoluşlarına gayet iyi uyarlanmışlardı. Darwin’in, şeri yudumlayan toplumuna uyum sağladığı gibi. Fakat bu nasıl olabilirdi? Nasıl olur da aynı Yaratıcı, insanı hem bu kadar ilkel, hem de bu kadar sofistike yaratmış olabilirdi?

Geride bu sorular kalmıştı, bir de manen hissettikleri. And Dağları’na tırmanmış, volkanik çatlakların üzerinde durmuş, buzulların kopup denize düştüğünü görmüş, mercan resifleri arasında ağır ağır, zorluklarla yürümüş; ama her şey olup bittikten sonra, bunların hiçbiri “ulvilikte ilkel ormanları” aşamamıştı. Sürünge asmalarla dolu cangıllarda, doğanın tanrısının çeşitli ürünleriyle dolu tapınaklarda kendinden geçmiş bir halde oturmuştu. Dini duygularla dolup taşmıştı. “Bu ıssızlıklar karşısında hiç kimse, insanda bedeninin taşıdığı nefesten fazlası olduğunu hissetmeden duramaz.” Şimdi özlemine çektiği şey de buydu, yeni bir tapınakta tapınmak.

Papazevi Doğa’yla dolup taşıyordu; işgal edilmişti, örtülmüştü. Kız kardeşleri de bu kadarını tahmin ediyordu: “Babamla birlikte genellikle şöminenin başına oturup neler yapacağını düşünüyoruz. Kilise’ye girmenin yalnızca küçük umutlara bağlı olduğundan korkuyorum.”¹⁶ Gerçekten de Darwin başka bir yerde tapınıyordu. Hassas kabuğun altındaki muazzam gücü hissetmişti; Concepción’da katedral çöktüğünde; kıtaları yükseltip alçaltan temel kuvvetlerde, insanın saçma çabalarını “önemsiz” kılan kuvvetlerde o muazzam gücü hissetmişti. Burada gerçekten de insanda huşu uyandıran, hatta esrarlı bir şey vardı: Hayatın temellerinin ta kendisi. Cambridge’teki profesörleri Doğa’nın Tanrısına adanmış olmayı en yükseklere yerleştirmişlerdi. Darwin onların da ötesine geçecekti: Doğa’yı Doğa uğruna inceleyecek, güçlerini açıklayacak, bilgeliğini anlayacak, yollarını haklı çıkaracaktı.

Fırtınalı 2 Ekim gecesi, Falmouth görüş mesafesine girdiğinde, Darwin’in kafasında bütün bir meslek hayatına yetecek kadar soru vardı.

1836 - 1842

14. Bölüm

Kuyruğuna Hayran Bir Tavus Kuşu

Charles Falmouth'tan Shrewsbury'ye koştu, herkesi görmek için yanıp tutuşuyordu, patlamak üzereydi; akli "bunca hazdan bir hayli karışmıştı." Yolculuk tam hızla iki gün çekti; terleyen atlar dötrnala koşarak West Country'deki ormanların, meyve bahçelerinin yanından geçti; her şey hatırladığından "çok daha güzel ve neşeliydi." "Arabadaki aptallar çayırların her zamankinden biraz daha yeşil olduğunu düşünüyormuş gibi görünmüyorlardı," diyordu kendi kendine; ama tropik ormanları, çalılıklarla dolu pampaları, heybetli Cordilleraları görmüş biri olarak "koskoca dünyanın İngiltere'nin zengin toprakları kadar mutluluk veren bir görünüm barındırmadığını" biliyordu. Nihayet 4 Ekim 1836 Salı gecesi geç saatlerde Mount'a ulaştı. Vakit o kadar geçti ki aile yatmıştı. Beş yıl iki gündür uzaklarda olmasına rağmen, odasına yorgun argın, sessizce, onları uyandırmadan süzüldü.

Onun geldiğini kahvaltıya indiğinde anladılar. Şaşkınlık kendinden geçmeyi beraberinde getirdi, "zavallı Charles" onca yıl sonra babasını ve kız kardeşlerini gördüğünde "öyle büyük bir şefkat ve hazla doldu ki." Birbirlerine sarılıp öpüştüler, uşaklar Efendi Charles'ın dönüşünü kutlarken sarhoş oldular. Kızlar onun süzölmüş olmasından kaygılıydı, 8 kilo kaybetmişti; ama hiç önemli değildi, eve dönmüştü. Sonu gelmeyecek yolculuk nihayete ermişti. Caroline Charles'ın "denize duyduğu nefretin" Biscaı Körfezi'ndeki berbat dalgalar yüzünden "her zamanki yoğunluğuyla devam ettiğine" için için sevinmişti. Fakat o bile seyahatin amacına ulaşmış olduğunu teslim ediyordu, "çünkü Charles mutlu olmuş, ömrünün geri kalan kısmında peşinden gideceği ilginç şeylerle karşılaşmıştı."

Charles bir hezeyan halinde, "yarı ölü yarı diri bir vaziyette" akrabalarını mektup yağmuruna tutmaya başladı, sayfalardan tebessümler yükseliyordu. Jos Dayısı'na, "O kadar mutluyum ki, ne yazdığımın pek far-

kında değilim,” diyordu. Daha karaya alışmamıştı ki, Owen ona tüfeğiyle birlikte gelmesi davetinde bulundu; “bak bakalım, *seyahatlerin seni geliştirmiş mi*; biraz atış talimi yapmak yine kara sakini haline gelmenin belki de en iyi yoludur,” diyordu.¹

Fakat o aynı Efendi Charles mıydı? Aradan geçen beş yıl ve koca bir dünya, onu eski şaşkın, yönsüz ve güvensiz benliğinden ayırmıştı. Üstünde yeni bir özgüven, yeni bir içtenlik vardı; hasmane ortamlarda aklıyla ayakta kalmış, savaşlar ve vahşilerle karşılaşmış, And Dağları’nda yürümüştü. Hayatta kalmış olduğuna memnundu. Kendi başının çaresine bakar hale gelmişti, kendisini düşünüyordu, otoriteye meydan okuyacak kadar özgüvenliydi. Çizgisini çekmiş, değerini kanıtlamıştı, başardığı şeyle gurur duyuyordu. Bu onu ailesinin ilgi odağı haline getirmişti, o da bu durumdan memnundu. Hayatında ilk kez sevdiklerinin kayıtsız şartsız onayını kazanmıştı. Aynı insan olduğu artık söylenemezdi: Kendi reformunu geçirmişti.

Peki nereye dönmüştü? Ülkenin durumu nasıldı? “Bütün İngiltere’nin değişmiş görüldüğünü” kabul eden ilk o oldu. Reformlar kapsamlı olmuş, yeni kent ve sanayi merkezlerinin gücünü pekiştirmişti. Mizah yazarlarından birinin sözlerine bakılırsa Whigler o kadar çok şeyi değiştirmişlerdi ki “açıkçası yalnızca dünyadaki her şeyi değiştirmeyi amaçlamakla kalmamış, dalgaları değiştirmeye, kütleçekimi ilkesini askıya alma ve güneş sistemini altüst etmeye niyetlenmişlerdi.”²

Dokunulmamış çok az şey kalmıştı. Reform Yasası dört yıldır yürürlükteydi. Tory belediyeler ancak bir önceki yıl demokratikleşmişler ve Whig kilise karşıtlarının işgaline uğramışlardı; bunlar bazı şehirlerde Üniteryen belediye başkanları seçiyorlardı. İşler kesinlikle değişmişti. İktidar demir yumruklu Wellington Dükü’nün şikâyet ettiği üzere dürüst Tory Anglikanlardan Whig imalatçılara, dükkân sahiplerine ve ateistlere doğru el değiştirmişti.

Kabarmış yoksullar ordusunun son derece tiksindirici bulunduğu Yeni Yoksullar Yasası da yürürlüğe girmişti. Darwin yeni bir enerji bulmuş, Malthusçu bir dünyaya geri dönmüştü; nihayet Malthus’un sözleri ciddiye alınmıştı: Eskiden olduğu gibi evin dışındakilere yardım etmek ortadan kaldırılmış, yoksullar rekabet etmeye ya da işliklerle karşı karşıya kalmaya mecbur olmuştu. İşlikler yükseliyordu; “talihsizleri yoksul oldukları için cezalandıran” kötücül bir yasanın işareti olarak gidişata meydan okuyan

kundakçılara rağmen hem de. Yoksullar Yasası, yoksulları göç etmeye; daha düşük ücretler için çalışmaya; daha kaba, bayağı, işlenmemiş gıdalarla yaşamaya zorlamak için tasarlanmış “Malthuşçu bir yasa” olarak nitelenip kınanıyordu. İlk isyanlar Mayıs 1835’te güneydeki bölgelerde patlak verdi; Yoksullar Yasası komisyoncuları topa tutulmuş, yargıçlar İsyân Yasası’nı okumuşlardı. O kış direniş şiddetli olmuştu; işlikler kundaklanmış ve polisle şiddetli çatışmalara girilmişti.³

Whiglerin bu yeniden yapılanma süreci, orta sınıf Malthuşçu değerlerin ileri sürülmesiydi. Darwin Malthus’un yeni bir anlam kazandığını görmüştü. Malthus’un adı herkesin dilindeydi; ya şeytan ya Mesih olarak anılıyordu. Nüfusla, ilerlemeyle, yoksullukla ilgili doktrini artık akademik değildi. Yoksullar Yasası politikasının çekirdeğini bu doktrin oluşturmuştu; alevlendirici nutukların, halk muhalefetinin ve hükümet propaganda-sının malzemesini yani.

Darwin aslında aldatıcı bir sükûnetle karşılaşmıştı, fırtına öncesi sessizlikti bu. Durum içten içe kaynıyordu; yaz aylarındaki demiryolu patlaması ve ganimet hasadı ortamı biraz yumuşatmıştı. Hal böyleyken dahi, hükümet Londra’da ya da kuzeydeki sanayi bölgelerinde yeni Yoksullar Yasası’nı yürürlüğe sokmaya cesaret edememişti. Bir ekonomik durgunluk baş göstermişti, kitlesel bir işsizlik bekleniyordu.

Darwin *Beagle*’dan çıkar çıkmaz Whig kimliğine tekrar geri dönmüştü. Geminin sıkı Torysi FitzRoy’la dalga geçmişti; ama artık onu aynı ölçüde yumuşak bir tonla “karşılaştığımızda siyasetim sağlam bir biçimde oturmuş ve bilgece temeller üzerine yerleşmiş olacak,” diye bilgilendirmişti. Devlet gemisi onun partisinin komutasında olduğundan, artık serinkanlı ve katı olma sırası ondaydı. FitzRoy ise öngörülebilir bir biçimde davranmak dışında her şeyi yapmıştı. Hemen evlenerek Darwin’i şaşırtmıştı. Beş yıl boyunca hatununu gizli tutmuştu, her gün aynı sofrayı paylaştığı arkadaşından bile.

Darwin kendini eve kapatmış bir halde duramıyordu. Görmeye özlem duyduğu kişi Henslow’du, “neşe ve kafa karışıklığından hâlâ sersem” ona çalakalem bir not gönderdi: “Birçok konuda tavsiyenizi istiyorum. Gerçekten de başım bulutlarda.” *Beagle*’ın getirdiği, birçoğu hâlâ gemide bulunan, titiz bir biçimde numaralandırılmış ve listelenmiş, uzmanları bekleyen numunelerle ne yapacağına dair hiçbir fikri yoktu. Tanımlanmalarını istiyordu, ama hangi uzmanlarla görüşecekti? Karada geçirdiği on gü-

nün ardından 15 Ekim’de yine Cambridge’in sivri kulelerine geri dönmüş, Henslow’un başının etini yiyordu. Burada en azından bitkileri alacak biri vardı. Profesör Sedgwick de onunla görüştü, birlikte kahvaltı yaptılar; jeoloji hakkında konuşup Cambridge’teki son siyasi gelişmelerden bahsettiler. Darwin Londra’daki en iyi doğabilimcilerle tanışmasını sağlayacak takdim mektupları aldı; bir de işten başlarını kaşıyacak vakitleri olmadığına dair uyarılar. Bakıp görmekten başka yapacağı bir şey yoktu.⁴

Ayn 20’sinde Cambridge’in sessizliğinden çıkıp telaş içindeki Londra’ya daldı; yeni Regent Street’in hemen yakınındaki Great Malborough Street’te Erasmus’la birlikte kalıyordu. Londra: Büyüklüğüyle insanın gözünü korkutan “modern Babil,” o kadar büyüktü ki “bir yaya bir günde bütün şehri yürüyerek aşamazdı.” İki milyonluk muazzam nüfus şehri ziyaret edenleri korkutuyordu; kendilerini “kasvet içinde sessizce yuvarlanan büyük insan dalgalarıyla çevrelenmiş halde” buluyorlardı. Değişim geçiren bir şehir vardı karşısında. Euston İstasyonu inşa ediliyordu, Londra Köprüsü’nün inşası bitmişti; ama geceleri, şehir “büyülü bir biçimde milyonlarca gaz lambasıyla aydınlatıldığında” seyre değer bir manzara ortaya çıkıyordu. Her cadde ışıklıydı; ışıklar o kadar parlaktı ki yüksekteki Hampstead Heath’ten bakıldığında şehir donuk bir halde titreşen bir yıldız kümesine dönüşüveriyordu. Yol işleri sürekli bir şikâyet kaynağıydı: kanalizasyonlar döşeniyor, ana havagazı boruları yerleştiriliyordu. Tahribatın bir bölümü istenmeden meydana gelmişti; Avam Kamarası’nın yapıp kül olmuş iskeletinün üzüntü verici bir manzarası vardı; ama işlerin çoğu pahalı bir yenilenme yaşandığı anlamına geliyordu.⁵ En zengin bilimsel kurumlar olan British Museum ve Kraliyet Cerrahlar Kurumu için de geçerliydi bu; bir yapı iskelesi zırhının ardında etkileyici, yepyeni bir revak göze çarpıyordu.

Darwin o kurum senin bu kurum benim dolaşarak günler geçirdi; Zooloji ve Jeoloji cemiyetlerine, Linneaus Cemiyeti’ne, British Museum’a gitti; hepsi de kardeşinin evine kısa bir yürüyüş mesafesindeydi. Kendisini tanıtıyor, insanlarla yemeğe çıkıp Güney Amerika hikâyelerini anlatıyor, uzmanları koleksiyonlarıyla etkilemeye çalışıyordu. Çalışmıydı ve meşhurdü; jeologlar basılmış mektuplarını okumuşlar, birçokları da megateryum fosillerini görmüşlerdi. Herkes tropikleri görmüş bu gezginle tanışmak, vahşilere, yağmur ormanlarına ve dev yer tembel hayvanlarına dair hikâyelerini dinlemek istiyordu. Cambridge’te eğitim görmüş, eşraftan gelen ta-

nıdık doğabilimcilerden Charles Bunbury bildik bir tavırla onu köşeye sıkıştırmaya çalıştı. “Darwin evrensel bir koleksiyoncu gibi görünüyor,” diyordu Bunbury şevkle, “bütün koca perukluları şaşırtacak” yeni türler keşfediyordu. İşte Darwin karşılarındaydı, karaya ayak basmasının üstünden bir ay geçmişti ve “bilimin duayenleri arasında çok heyecan verici bir zihin dağınıklığıyla dolanıyordu.” Başta, numunelerini verdiğinde karışık sonuçlar almıştı. Jeologlar Güney Amerika’dan getirdiği kayaların üstüne atlamıştı; ama Henslow’un da tahmin ettiği gibi, “zoologlar tanımlanmamış birkaç yaratığı biraz baş belası gibi görüyordu.”⁶

Bu hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü dünyanın dört bir köşesinden yağın midyeler ve derilere gark olmuşlardı. Zooloji Cemiyeti, göçmenlerden ve askeri araştırmacılardan egzotik türler aldığından şimdi bu yağmurun altında boğuluyordu. Cemiyetin West End’de yeni bir müzesi vardı, ama gidişata zar zor ayak uydurabiliyordu. Darwin’in fark ettiği üzere sömürgelerden o kadar fazla katkıda bulunan olmuştu ki koleksiyonlar onları tanımlayacak yetkin doğabilimcilerin sayısını aşıyordu.

Eski müze uzun zamandır zoologlar arasında çekişme konusu olmuştu. Zooloji yetkilileri bu sorunu çözmek için büyük cerrah John Hunter’ın Leicester Meydanı’ndaki müzesini almışlardı. Burası kocaman bir müzeydi, eski binanın iki katı büyüklükteydi, “odaları ve galerileri gayet iyi düzenlenmiş, tepeden aydınlatılmıştı.” Darwin buraya geldiğinde, teçhizata 1200 sterlin harcanmış bulunuyordu, böylece müze yaklaşık 150 metrelilik bir sergileme alanı kazanmıştı. Fakat zaten sıkış tepiş durumdaydı. Duvarlar sonu gelmeyen cam kapaklı kutularla dolmuştu. Sömürgelerden gönderilen bir memeli, kuş, sürüngen ve balık cümbüşüyle doluydu müze; 6720 tür vardı; Darwin bunun “Krallık’ta halka açık” en büyük sergi olduğunu söylüyordu. Aslında o kadar fazla tür vardı ki daha yarısı bile adlandırılmamış, etiketlenmemişti. Asistanların salamura edilmiş balık ve sürüngenleri geçici olarak muhafaza edildikleri kavanozlardan çıkardığı görülebiliyordu hâlâ. Müze “hemen hemen doluyken ve bini aşkın tür henüz yerleştirilmemişken” nasıl bir umudu olabilirdi ki?⁷ Daha fazlasını almaya neden isteksiz olduklarını görebiliyordu.

Başka bir şey de belirgindi: Atmosfer gergindi. Zooloji Cemiyeti siyasi rüzgârların darbesini almıştı, karışıklık çıkarmaya meyilli demokratlar – bunların başını Darwin’in artık University College’da ders veren eski hocası Robert Grant çekiyordu – yeni bir zooloji çağı başlatmaya çalışıyor-

lardı. Aristokratların zengin sofraları için av yetiştirme tutkusu onlara göre değildi (hayvanat bahçesinin baştaki amaçlarından biri buydu zaten). Cemiyetin ücretli uzmanlar tarafından yönetilmesini istiyorlardı. Eğlence olsun diye bu işle uğraşan zengin amatörlerin (taşra rahipleri, meraklı amatörler ve soylular) başı çektiği eski zoolojiden yaka silkmişlerdi. Yeni müze giriştikleri seferberliğin bir sonucuydu; ciddi, emperyal amaçlar açısından yararlı zoolojiye hizmet eden bir abideydi. Reformcular yeni müzenin, Regent's Park'taki Zooloji Bahçeleri'nde gezip dolaşan aristokratlardan uzağa, West End'e yerleştirilmesi için kavga vermişlerdi. Reform için verilen bu kavgalar, Darwin'in de fark ettiği üzere geride acı duygular bırakmıştı. "Zooloqlar karşısında sabrım taştı artık," diye kahkahalarla gülüyordu, "aşırı çalıştırıldıkları için değil, kötücül kavgacı ruhları yüzünden. Geçen akşam Zooloji Cemiyeti'ne gittim, konuşmacılar bir beyfendinin tavırlarından başka her şeyi hatırlatan bir tavırla birbirlerine hırılıyorlardı."

Darwin, Grant'ı tartmaya başlamıştı: Eski öğretmeninin siyaseti Edinburg günlerinden bu yana daha sert bir hal almıştı. Reformlarla geçen çalkantılı 1830'lardaki birçok radikal gibi Grant da bir demokrat, Kilise'yi eleştiren, Cambridge'ten nefret eden biriydi; ayrıcalıklara her zaman saldırırdı. Yoldaşlarından biri şöyle demişti: "Nerede cömertlik ve liberalliği savunan, iyi, onurlu bir dava güdülüyorsa orada Profesör Grant'ın adı karşınıza çıkar." Fakat bu onurlu davalar her zaman Darwin'in davaları olmuyordu. Darwin'in dostları Cambridgeli din adamlarıydı. Kendine ait bir servete sahip bir Whig beyfendisi olarak Darwin, zenginlerin asırlardır yaptığı gibi kendi zevklerinin peşinden koşma özgürlüğüne sahip olmaktan, evini bir laboratuvara çevirmekten memnuniyet duyuyordu. Bilimle maaşlı uğraşacak ya da hayvanat bahçesinin aristokrat ekabirlerinin üyelere hesap vermesini sağlamaya çalışacak tıynetinde biri değildi. Gelgelelim davranış standartlarıyla ilgileniyordu ve ailesinin "sert ve azgın" radikaller karşısında duyduğu horgörüğü paylaşıyordu.⁸

Eziyet çeken yalnızca zooloqlar değildi. Başka kurumlar da geleneksel liderliklerini hedef alan meydan okumalarla karşı karşıya kalıyorlardı. British Museum bile kargaşa içindeydi. Müze 1836'da, unvan sahibi mütevelli heyetini kapı dışarı edip müzeyi Fransız çizgisinde bir araştırma kurumuna dönüştürmek isteyen radikallerin önyak olduğu hırpalayıcı bir parlamento soruşturmasına konu olmuştu. Grant yine burada da müzenin Canterbury Piskoposu'na bağlı, işlerinin ehli olmaktan uzak aristokrat

yöneticilerini kalaylamıştı. Bütün bunlar Darwin'in koleksiyonlarını British Museum'a emanet etmekten korkmasına yol açmıştı. "Bütün bu duyduklarım karşısında bu kurumun şimdiki haline bile saygı duyamıyorum," diyordu. Olup bitenler Dr. Grant'a karşı da tedbirli davranmasına yol açmıştı. Giderek daha dikenli bir sekülerlik yanlısı haline gelen Grant, "Hıristiyanlığın kutsal gerçeklerini dine küfredersine alaya aldığı" bilinen "sürünge basını" desteklediği için Toryler tarafından eleştiriliyordu.⁹ Bilimle ilgilenen beyefendilere, yerleşik düzeni ayakta tutan sütunlara göre asıl mesele onun ucuz basınla içli dışlı olmasıydı.

Bütün bu koşuşturmaca, numunelerine yer bulma çabası, ürkütücü siyasi tiratları dinlemek Charles'ı bitap düşürmüştü. Caroline'a, "Çok yorulmuşum," diye iç geçiriyordu, "sevgili ihtiyar Henslow'la birlikte yaşamaya özlem duyuyorum." Cambridge, dumanlı sisler ve is kadar, çekişmelerden de uzak bir sığınaktı. Koleksiyonunu Cambridge'e taşıyıp oradan parça parça dışarıya göndermenin en iyisi olduğunu düşünüyordu. Babasının onu desteklemesi, ona arka çıkmayı sürdüreceğine söz vermesi bunu yapabileceği, Kilise'yi ve kariyer yapmayı aklından çıkarıp işini yapabileceği anlamına geliyordu. Doktor uygun bir biçimde ona bir harçlık bağlayıp yılda 400 sterlin getiren hisse senetleri verdi. Maddi açıdan rahat olduğundan, para tuzağı olan akademik ihtiyaçların yükünden uzak bağımsız bir hayat tarzı izleyebilirdi. 400 sterlin bir beyefendinin geçimini sağlamaya, uşağının ücretini karşılamaya –Covington işine devam ediyordu– ve daha fazlasına yeter de artardı bile. Aslında ihtiyaç duyduğu yardımı satın alabilecek maddi güce sahipti. Henslow'a, "Fosilleşmiş kabuklularla ilgili olarak soruyorum. Sowerby iyi bir adam mıdır? Anladığım kadarıyla yardımı satın alınabilir," diye yazmıştı.¹⁰ Darwin yıllar içinde böyle birkaç uzmanı işe alacaktı, çizer ve kabuklu hayvan tüccarı George Sowerby de bunlar arasındaydı. Kendi kendini finanse eden, işini yan sözleşmelerle götüren bir doğabilimci olarak yerleşiklik kazanabilirdi.

Ama nerede? Hayat seçeneklerini çizdi: Ya Londra'nın sıkıntıları içinde "bilimin duayenleriyle" birlikte olacaktı ya da din adamı doğabilimcilerle birlikte sessiz sakin Cambridge'te yaşayacaktı. Şehrin entelektüel olarak kavrayıp kucaklayan atmosferi içinde yaşayan Lyell ve Eras'ı taklit edip onların gelişmiş, özgür düşünceli, siyasi, heyecan verici entelektüel çevrelerine mi taşınmalıydı? Ülkenin en taze balıkları, en taze haberleri, en son gösterileri, en geniş bilimsel yetenek havuzu buradaydı. Eras hâlâ

kelimenin tam anlamıyla ehli keyif hayatının tadını çıkarıyordu, günleri entelektüel akşam yemeklerinde geçiyordu. Lyell mükemmel bir örnekti; çizgisini çekerek şöhrete kavuşmuş, kendi kendini finanse eden bir uzmandı. Yoksa Henslow gibi, ona düşünebileceği sessizliği sunacak pastoral kırılara mı çekilmeliydi? İki arada bir derede kalmıştı, ama bu ihtimal her ne kadar betini benzini soldursa da değerli numunelerinin dağıtımını gözetmek üzere dumanların içine yerleşmesi gerektiği açıktı.

Londra'da Eras ona arkadaşlık ediyordu. Yani en azından bazı zamanlarda; çünkü ağabeyi edebiyatın dışı aslanı Harriet Martineau'nun etkisi altına girmişti. O günlerde akşamları eve "Miss Martineau'yu gezdirmekten" yorgun argın bir halde dönüyordu. Martineau Londra'nın edebiyat çevrelerinde, Whig reformlarının tümünü haklı çıkarmaya soyunmuş başlıca isimdi. Peder Malthus'la bile tanıştırmıştı.¹¹ Bu zihinlerin bir buluşması olabilirdi, fakat ikisi de daha fazlasını beklememişlerdi. Martineau'nun kulaklıkları ve Malthus'un yarık damağı yüzünden, birbirlerine bir şeyler aktarmaları şaşırtıcı olurdu, ama aralarındaki engelleri aşmışlar ve mükemmel bir bağlantı kurmuşlardı. Martineau Malthus'un her kelimesini kulaklığını takmadan duymuştu, bunlar yüceltici kelimelerdi; Malthus onun Yoksullar Yasası'yla ilgili hikâyelerini görüşlerinin bir özeti olarak görüp takdir etmişti.

Ama Martineau çok tehlikeli bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştı. Tory ataerkiller, "yoksullara yardım edilmesine, onların tedarik edilmesine karşı çıkan bir Malthusçu" olduğu gerekçesiyle ona saldırmışlardı. Diğer taraftaysa Eras'tan daha radikal doktorlar, tehlikelerle dolu işlikleri protesto etmek için birleşiyorlardı. Grant ile 1836'daki radikal arkadaşları yine karşıımızdaydı; Yoksullar Yasası komisyoncularını baltalamak, Malthus'un istatistiklerini çürütmek üzere Londra merkezli militan baskı grubu British Medical Association'ı [Britanya Tıp Cemiyeti] kuruyorlardı.¹²

Fakat Martineau yüksek Whig cemaati içinde, Darwin'in cemaatinde rahat ediyordu, burada Malthusçu hisleri yüzünden hoş karşılanıyordu. Gündelik hayatta ailenin bir üyesi haline gelmişti. Eras ona vurgundu, ama Charles böyle tehdit edici derecede iddialı bir hanımın akıbetini merak ediyordu. "Bizi bu kadar hayran olunası bir yengeden koruyacak tek şey, onun Eras'ı çok çalıştırıyor olması. Eras, Martineau'nun 'zenci kölesi'nden daha iyi durumda olamayacağını anlamaya başladı. Zavallı Erasmus'u böyle

felsefi, enerjik bir hanımın zenci kölesi olarak bir düşünün... Martineau çoktan onu ele geçirip aylıklığını işle doldurdu.” Martineau rüzgâr hızıyla gerçekleştirdiği bir Amerika gezisinden yeni dönmüştü ve Charles’ın duyduğu kadarıyla evli kadınların mülkiyet haklarıyla ilgili fikirlerle dolup taşıyordu. “Bir gün evlilikle ilgili mefhumlarını ona açıklayacak; haklarda mutlak bir eşitlik Martineau’nun doktrininin bir bölümünü oluşturuyor. Pratikte eşitlik olup olmayacağı konusunda büyük kuşkularım var. Zavallı ‘zencimiz’ için dua etmeliyiz.”

“Zenci” köleleştirilmedi, Martineau da bir Darwin olmadı. Fakat aileyi Malthus’la ilişkilendiren başka bağlantılar vardı. Hensleigh Wedgwood’un kayınpederi ekonomist Sir James Macintosh, Malthus’un sadık dostu olmuştu (Haileybury’deki Doğu Hindistan Koleji’nde de onunla birlikte ders vermişti); Malthus’un kızı Emily de Fanny ve Hensleigh’in düğününde nedimelik yapmıştı.¹³ Darwin, yakın ve kişisel ilişkilerle örülmüş Malthuşçu bir çevreyle sarılıp sarmalanmaya başlıyordu.

Darwin’in Güney Amerika’dan gönderdiği haberlerle kanı kaynamış olan Lyell tilmiziyle buluşmayı ipe çekiyordu. Darwin de beklentiler içindeydi. Nihayet 29 Ekim Cumartesi günü buluştular, Darwin Lyell’e akşam yemeğine gitti. Lyell’in suskunluğunun ardında için için şevkle kaynadığını gördü, akli karışmış bir halde onu izledi; Lyell, Darwin’in depremle ilgili hikâyelerini dinlerken koltuğuna gömülmüş, neredeyse yere yapışacak gibi olmuştu. Kentteki en maceracı jeologdu; *Principles of Geology*’nin ardından en ünlü jeolog olmuştu. Kelimelerle ilişkisi bir avukatın kelimelerle ilişkisinden farksızdı; yabancı dillere çok hâkimdi; nazikti ve yüksek çevrelerde rahatça hareket edebiliyordu. Ayrıca siyaseten bilinçli bir insandı, Whig lordların dostuydu, reformların nabzını tutuyordu. Sonra Mrs. Lyell vardı, Leonard Horner’in kızıydı kendisi: Bir tablo kadar güzeldi ve bir sabır örneğiydi. Darwin onların iyiliği karşısında dehşete düşmüştü; “kalben ve ruhen” her an yardıma hazır olmalarını takdir ediyordu. Lyell uzmanlardan gelen, hepsi de “çok iyi niyetli bir tavırla” verilmiş tavsiyelerle arkasına yaslanıyordu. Darwin ona doğru çekildiğini hissediyordu, onun Londra’da kalması yönündeki tavsiyelerini dinleyip projelerini canlandırmaya çalıştı. Enerjisini cemiyet yönetimlerine de harcamaması gerekiyordu (saygın Jeoloji Cemiyeti’nin başkanı olarak vakit kaybeden Lyell ona, “Sana bu tavsiyede bulunduğumu kimseye söyleme,” diye tembihlemişti).¹⁴

O ekim akşamı Lyell, dünyayı dolaşmış bu gezginle tanışmaları için başkalarını da davet etmişti. Darwin'i gözleri pırıltılı, uzun boylu, çarpıcı bir kişilikle, Richard Owen'la tanıştırdı. Owen devrin adamıydı, Lincoln's Inn Fields'teki Kraliyet Cerrahlar Koleji'nin yeni Hunter profesörüydü. Biraz mahcup, hatta tuhaf görünüyordu; fakat Lincoln's Inn'in diğer ucundaki en iyi dostu hâkim William Broderip'in desteğini kazanmıştı. İliklerine kadar Tory olan bu ikisi, "tatmin edici olmayan" Grant'ın Zooloji Cemiyeti'ndeki bir mevkiden alınması yönünde kısa süre önce oy kullanmışlardı; Darwin'in de o akşam yemeğinde bu gümbürtüyü dinlediğine hiç kuşku yoktu.¹⁵ Owen artık hayvanat bahçesinde galip konumundaydı, dizginleri elinde tutan anatomiciydi, Zooloji Bahçeleri'nde ölen ne varsa bir engel ya da aksilikle karşılaşmaksızın kesip biçebiliyordu. Onun kadar çok yönlü, onun kadar verimli biri daha yoktu; daha şimdiden hayvanat bahçesindeki kadvralar hakkında bir dizi yazıyı koltuğunun altına sıkıştırmıştı. Broderip ise Lincoln's Inn'deki odalarında kabuklularla dolu bir dizi etkileyici dolap bulunduruyordu. Akşam yemeğinde, Darwin'in egzotik hasadına ilişkin betimlemeleri karşısında Owen'ın ağzının suyu akmış olsa gerek ki bunları incelemeyi önermişti.

Lyell sofrada arkadaşları konusunda doğru tercihler yapmıştı. Owen, Darwin'in fosillere ve omurgasızlara duyduğu ilgiyi paylaşıyordu. Cerrahlar Koleji'nin en üst katında yaşıyor, damların üstünden dışarıya bakıyordu. Darwin sonradan onu ziyaret ettiğinde, yeni kütüphanenin ve 30 metrelik müzenin bitmek üzere olduğunu gördü; işçiler etrafta koşuşturuyor, boya son rötuşları yapıyorlardı. Bu yeniden yapılanma, kısmen koleje yönelik siyasi saldırıların zorlamasıyla gerçekleşmişti; saldırılar parlamento-nun, ulusal hazineleri saklayan bir kurum olarak kolejin rolüyle ilgili soruşturmalar başlatmasına neden olmuştu. Bu kervanda her zaman olduğu gibi Grant da bulunuyordu; sokak kürsüsünden kolejdeki yolsuzlukları kınıyordu.¹⁶ Ağırbaşlı, ahlakçı Owen'ın, sağduyusu bozulmuş rakibi karşısındaki şüpheleri, birazın çok ötesindeydi.

Owen yükseliyordu, şehrin önde gelen karşılaştırmacı anatomicisi olarak "büyük Grant"ı alt etmeye hazırdı.¹⁷ Kolejde Darwin, Owen'ın etkileyici olduğunu gördü; Owen, Grant'ın evrim teorisine şiddetle karşı çıkıyordu ve Almanya'daki son bilimsel gelişmelerle ilgili olarak da tecrübeliydi. (Owen, Almanların hayatı ve gelişmeyi düzenleyen güçlerle ilgili fikirlerini sentezlemekle meşguldü, ilk konferans dizisini hazırlıyordu;

bunlar Darwin'in, hayatın yasalarına ilişkin araştırmasını tetikleyecek fikirlerdi).¹⁸ Fakat Darwin o sıralarda, pampalarda bulduğu çok değerli kılınılara bir yer bulma kaygısı içindeydi. Owen alkolde korunmuş hayvanların bir kısmını almıştı. Darwin de onu fosilleşmiş kemiklere göz kulak olmaya ikna etmişti.

Tam da bu sırada Grant ona yardım etmeye gönüllü oldu. Grant, hasadı incelemeyi öneren birkaç kişiden biriydi, gerçekten reddedilen birkaç kişiden de biri oldu. Bundan on yıl önce Edinburg'da genç Darwin'i Lamarck'ın görüşleriyle ve mercan resifleriyle ilgili incelemelerle tanıştırmıştı. Şimdi de deniz gezgininin tropik atıklarının incelemeyi öneriyordu. Fakat Darwin, yetkin ve rakip bir mercan uzmanı olmuştu ve kendi planları vardı. Poliplerin üremesiyle ve tabii ki resif oluşumuyla ilgiliniyordu. Grant'tan yardım almak yerine Erasmus'u bağlayıp onu mercan duvarlarıyla ilgili Almanca makaleler çevirme işine koştu. İroniktir, işin sonuna gelindiğinde mercanlar üzerine bir monografi ortaya çıkmadı.¹⁹ Görünüşe bakılırsa, Darwin ile Grant'ın birbirleriyle bir alakası da kalmamıştı.

Darwin numunelerinin hızla betimlenmesini istemiş olabilir; fakat bunun, adı kötüye çıkmış bir muhalif, Henslow'un Cambridge'ine "manastırlara özgü cehaleti yüzünden" zehir kusan biri tarafından yapılmasını istememişti. Sakin bir saygınlığa duyduğu zorlayıcı bir ihtiyaç hâkimdi Darwin'in hayatına. "Kaba tavırlara ve beyefendilere ters düşen davranışlara yakın düşen her şeye saldırma" eğilimi yıllar önce Henslow'un bile onu azarlamasına yol açmıştı. Darwin bağırğan radikallikten nefret ediyordu, Grant da artık çizmeyi aşmış bulunuyordu.

Diğerleri ise çok yavaştı. Kim numunelerinin üstüne "ölü bir el" koyuyormuş gibi görünüyorsa Darwin onu gözden uzaklaştırıyordu. British Museum'un botanikçisi utangaç Robert Brown'la konuştuğunda açık noktalar belirginlik kazandı. Brown, "biraz meşum bir tavırla bitkilerimle ne yapmaya niyetli olduğumu sordu. Sohbet sırasında, orada bulunan Mr. Broderip ona, 'Kaptan King'in keşif gezisinin üstünden ne kadar uzun zaman geçtiğini unuttunuz galiba,' dedi. O da, 'Gerçekten de elimde bir iş var, Kaptan King'in tanımlanmamış bitkileri onları hatırlamamı bekliyor,' dedi."²⁰ Brown altı yıldır bir Galapagos bitki yığınının üstünde oturuyordu. Bu da Darwin'i, bitkilerini onun ellerine teslim etmeye teşvik edecek bir şey değildi.

Ekim sonuna gelindiğinde FitzRoy *Beagle*'ı Woolwich'e yanaştırıp rıhtımda on toplu başka mavnaların yanına bağladı. Burada Thames Nehri'nin Londra yakınlarındaki kısmında, son kronometrik okumalarını yaptı ve gemi demir aldı. Darwin sandıklarını almaya geldiğinde, rıhtım denizcilerle, İngiliz askerleriyle, iâşe subaylarıyla ve tedarikçilerle doluydu. Bütün numunelerinin Covington tarafından paketlenmiş olduğunu görmek biraz gururunu kırdı. "Nasıl başlayacağını hiç bilemiyordu." Galapagos bitkileriyle dolu bir kutuyu arabayla Henslow'a gönderdi; bunu dört sandık dolusu kaya, kuş derisi, böcek ve alkol dolu şişe izledi. Her şey gruplara ayrılmıştı, ama Darwin zorlayıcı bir mücadele yaşanacağını öngörüyordu. "Bütün bildiğim, bu zavallı omuzların alışık olduğundan çok daha sıkı çalışması gerektiği," diyordu.²¹

Bütün bu süre zarfında, hâlâ sabırla onu görmeyi bekleyen Wedgwoodları ihmal etmişti. Nihayet 12 Kasım'da Maer'e ulaştı ve sonu gelmez bir akraba ziyaretleri sarmalına maruz kaldı. Kızlar incelmış halinin daha iyi olduğunu düşünüyordu, sinsice bir dalkavukluğun ötesine geçebilmiş değillerdi: "Görünüşünü iyileştirmiş, çehresi o kadar hoş ki sadeliğinin hiçbir önemi kalmıyor." Darwin, ateşin başında onları devasa fosillere ve vahşi, kadın yiyen Tierra del Fuegolulara dair hikâyeleriyle eğlendiriyordu.

Hâlâ seyahatlerine dair bir kitap yayınlamayı düşünüyordu. Bütün aile bu fikri heyecanla karşılamıştı. Fanny ve Hensleigh beş yıl boyunca tuttuğu günlüğü okuyup sevmişlerdi, özellikle de Tahiti ve Yeni Zelanda'yla ilgili bölümleri. Onlara göre bu "yayınlanmış seyahatlerden 99, 100 kat daha iyiydi." Uzaktan kuzenleri olan, kendini önemli biri olarak gören sosyete doktoru Dr. Henry Holland bu fikre katılmıyordu; fakat bu yalnızca Hensleigh'in doktorun akli melekelerini donuk bulmasına yol açtı. Emma Wedgwood da "kuzen Henry'nin neyin eğlenceli ya da ilginç olacağı konusunda bir hükme varabileceğine" inanmıyordu. Emma, günlüğün yayınlanırsa harika bir kitap olacağını düşünüyordu ve Charles'ı eğlendirmeye hazır, alışılmadık besinleri, pampalardan geçişle ilgili rakip anlatıları hatmediyordu. FitzRoy, kendisinin ve King'in keşif gezilerinin üç ciltlik bir anlatı halinde yayınlanmasını, her birinin kendisi, King ve "Filozof" tarafından kaleme alınmasını istiyordu; bu niyetle yayıncı Colburn'le bir anlaşma yapmıştı. Evdeki herkes havaya girmişti, Charles, ayın 16'sında Mount'a döndüğünde kız kardeşlerini seyahat kitaplarına gömülmüş, ipuçları toplar bir halde buldu.²²

Darwin 2 Aralık'ta Londra'ya döndü, değerli numunelerini alacak insanlar aramaya başladı. Strand'deki King's College'ın yeni zooloji profesörü Thomas Bell öne çıkan bir isimdi, sürüngenlere ilgi duyuyordu. Deniz yosunu yiyen iguanalar, Oxfordlu jeolog Peder William Buckland'i büyülemişti. Zoologlar ellerindeki kozları da açıyorlardı; uzmanlarsa Darwin'in "haklarında hiçbir şey bilmediği koca hayvan familyalarını" inceleyiyorlardı. Bunların çoğu, onun yetkinliğini aşan bir uzman dokunuşunu gerektiriyordu. O kadar ki Linneaus Cemiyeti'nin kütüphanesindeki bir botanikçi yüzünün kızarmasına neden olmuştu:

Şaşırtıcı derecede uzun bir ismi olan bir bitkinin güzel görünümünden bahsedip bana yaşam ortamını sorduğunda kendimi çok aptal hissettim. Bir başkası, nereden geldiğini bilmediğim bir saparna hakkında hiçbir şey bilmememe hayli şaşırıldı. Sonunda olanca masumiyetimle topladığım bitkiler hakkında Ay'daki Adam'dan daha fazla bir şey bilmediğimi kabul etmek zorunda kaldım.

Botanik bilgisinden hiç emin olmayan Darwin, uzmanların topladığı hasada nasıl bir tepki vereceğinden kaygılanıyordu. "Galapagos'tan gelen bitkilerle ilgili hayal kırıklığı yaşadın mı söyle bana," diye Henslow'a bastırıyordu, "bazı korkularım var."²³

Fakat asıl ganimetleri, Owen'ın Cerrahlar Koleji'nde açtığı fosilleşmiş memeliler oluşturuyordu. Müzede hâlâ dekoratörler vardı; Hensleigh müzeye uğradığında, Darwin'in Mr. Keen'in çiftliğinin yakınlarından 18 peniye satın aldığı devasa iskeleti "işçilerle dolu bir odada" görüp korkuya kapılmıştı. Bu Owen'ın teşhis ettiği ilk iskeletti ve vardığı sonuç şaşırtıcı olmuştu. İskelet, Owen'ın *Toxodon* dediği devasa bir kemirgene, kobay olarak kullanılan bir kemirgenin hipopotam boyutlarındaki bir akrabasına aitti. Punta Alta'da bulunan, muazzam büyüklükte bir kalça kemiği ve sivri uçlu hortumu olan iskeletse at büyüklüğünde bir karıncayıya aitti. Charles Caroline'a fosillerin "büyük hazineler olduğunun anlaşıldığını" söyleyerek hava atıyordu.²⁴ Gergedan büyüklüğünde kemirgenler! "Kim bilir o günlerde ne muhteşem kediler vardı!"

Bu seyre değer fosiller onun yüksek bilime giriş biletiydi. Cerrahlar Koleji, Jeoloji Cemiyeti'ne ve British Museum'a kalıplar göndermişti; Oxford gibi Cambridge de bunlardan bazılarını almıştı; Oxford'da Buckland –yani Sir Ammon Knight– bunları, kendisinin kaleme aldığı *Geology and Mi-*

neralogy'nin yeni basımında yayınlamayı istiyordu. Sonunda Darwin'in pampalarda bulduğu devlerden haberi olmayan bilgin kalmamıştı.

Sosyal girdapsa varlığını sürdürüyordu. Darwin, Erasmus'un güzeli Harriet Martineau'yu davet etmeyi vazife olarak görüyordu. "Çok hoş biri," diye kabul ediyordu, "ve vaktin sınırlı olduğu dikkate alınırca çok sayıda konuda konuşmayı başarabiliyor." Martineau, Birleşik Devletler gezisi hakkında *Society in America*'yı yazıyordu, o da burada yeni sosyal ve doğal dünyaları kurulma aşamasındayken görmüştü. Amerika demokrasi, kadın hakları, köleliğin dehşeti gibi konularla dolup taşıyordu. Doğanın manzarayı "kör ve sağır" muhteşem bir kuvvetle şekillendirdiği Niagara Şelaleleri'nde, "dünyanın oluşum sürecine" hayret etmişti. Yeryüzü "atöyesinin" "ihtişamı ve güzelliğine" o da tanık olmuştu ve bu onlar için mükemmel bir sohbet konusu oluşturmuştu.²⁵

Charles, "Onun ne kadar çirkin olduğunu görmek beni hayrete düşürüyor," diye teslim ediyordu, "kendi projeleri, kendi düşünceleri ve becerileriyle dolup taşıyor." Yarattığı edebi tehdit, erkeksi gururla karşılanıyordu: "Erasmus onun kadın gibi görülmemesi gerektiğini teslim ederek bütün bunları yatıştırıyor." Martineau, âşığının kardeşini daha az ve öz bir biçimde ele alıyordu: "Basit, çocuksu, acı verici, etkili," diyordu Charles Darwin için.

Charles kendi aşklarını düşünüyordu. Dört yıldır mutsuz bir evlilik içinde olan ve Galler'de bir şatoya tıklmış, üçüncü bebeğini bekleyen Fanny Biddulph'a çiçek gönderdi; Fanny buna diyecek bir şey bulamamıştı.²⁶

Burada geçirdiği iki ayın sonunda "pis, iğrenç Londra'ya" küfretmeye başlamıştı. Kışı şehirde karşılayamayacaktı. Londra, Paris'ten sıkılmış olan son moda takipçileri için "dünyanın asıl başkenti" olabilirdi. Ama Charles sisten ve dumandan boğuluyordu. Bacalardan karanlık bulutlar iniyordu, "neredeyse çığ büyüklüğünde kurum tabakalarıyla, yumuşak bir karalık ince ince yağıyordu; insan güneşin ölümü için yas tutulduğunu düşünebilir." Her ocakta kömür yakılıyordu. Kömür, "yeryüzünün bağırsaklarından sökülüp alınmış cehennem yakıtı" caddelerin donmuş bir sisle kaplanmasına yol açıyordu. "Yalnızca solgun bir gün ışığını kabul ediyor ve her şeyin üstüne hazin bir bıkkınlık örtüyor. Londra'da insan her nefeste can sıkıntısı soluyor; havada var bu; her nefese giriyor... insanın başı ağırlaşır ağrıyor, midesi çalışmakta güçlük çekiyor, temiz hava olmadığı için nefes almak zorlaşıyor." Kaldırımlara çamur sıçramıştı, cehen-

nem kokuları saçan Thames Nehri'nden ağır sapsarı bir sis tabakası yükseliyordu: Nefret ediyordu bundan. Çakıl kaplı yollarda toynakların ve demir kenarlıklı at arabalarının takırtıları kulakları sağır ediyordu. Bir süreligine burada yaşaması gerektiğini biliyordu, hele ki Lyell'in tavsiye ettiği gibi topladığı derileri ve kemikleri etrafta pazarlayacaksa.²⁷ Fakat önce Cambridge'te birkaç ay geçirmeye özlem duyuyordu, temiz hava solumaya, Henslowlarla birlikte yaşamaya; ya da bunu umuyordu.

Bu yüzden de 13 Aralık'ta Cambridge'e gitti. Henslowlarla dolu bir evde üç gün geçirmeyi başardıktan sonra, Fitzwilliam Street'te "tek başına kalacağı bir pansiyon" buldu. Cambridge, Londra'nın tam tersi bir sessizlik ve temizlikteydi. Değişen fazla bir şey olmamıştı. Reformlar bile Cambridge'in Anglikan kabuğuna nüfuz edememişti (Kilise içindeki, Otuz Dokuz Şart'ı kabul etmeyen muhalifleri kabul etmeye yönelik yasa tasarısı geçmemişti). Bunca zamandır görmediği hocaları üzerine düşüncelere dabileliyordu. İyi kalpli Henslow giderek şişmanlaşmıştı, şimdi beş çocuğu vardı. Hâlâ *Beagle*'da bulunduğu sıralarda, Darwin'den son çocuklarının vaftiz babası olmasını istemişlerdi; Darwin Henslow'a karşı yakın bir akrabasına duyduğu hisleri besliyordu. Sedgwick ayrı bir meseleydi. Darwin, Cambridge Felsefe Cemiyeti'nde Maldonado'daki kum tepelerinde bulunduğu, yıldırımların kumları siyah, parlak bütünler halinde birleştirmesiyle oluşmuş cam tüpler hakkında bir konuşma yapmıştı. Bu oluşumları "konuşan devler" Whewell ve Sedgwick'le bir çay toplantısında tartışmıştı; öyle görünüyordu ki bir şeyler Sedgwick'in hissiyatında tuhaf bir yansımaya yol açmıştı. Charles Caroline'a hiçbir açıklama yapmadan, "Bazen gerçekten delireceğini düşünüyorum," demişti; ihtiyar bekâr "fazlasıyla yokmuş gibi ve tuhaf" görünüyordu, ama "ondan daha yüksek bir zihin yoktu hiçbir yerde."²⁸

Cambridge değişmemiş olabilirdi, ama Darwin değişmişti. Eski yol yordamına gömülüp gitmesine ihtimal bile yoktu; Herbert'la birlikte maziyi yâd ederek tuhaf, neşeli bir akşam geçirmiş olmasına, Christ's College'in oturma salonunda ara sıra düzenlenen bahsi kaybetmiş olmasına rağmen hem de. Artık kendisini, devşirdiği hasada, bilimsel şöhretini Lyelllerin ve Henslowların gözünde parlatmaya adanmıştı. Numunelerini ayırırken grip yüzünden hapsirıklara boğulduğu soğuk kış günleri bitmişti. Her akşam, Şili sahillerinin, aslında bütün Güney Amerika kara kütesinin yavaş yavaş yükseldiğini kanıtlamaya yönelik ilk makalesini yazmak için odasına

çekiliyordu. Karanın iç kesimlerinde deniz seviyesinden giderek yukarılarda bulunan deniz kabukluları savunusunu pekiştiriyordu.

Lyell makaleyi beğenmişti; fakat dağların yükselmesiyle kıtaların batmasının telafi edildiğini söyleyen oydu zaten. Darwin, Lyell'in jeoloji teşebbüsüne ortak oluyordu, kendisini bu teşebbüsün işleyişine zevkle atıyordu. Öncelikle jeolojisi yaratıcıydı, spekülasyonlara açıktı ve biraz yorucu bir İngilizceyle kaleme alınmıştı (bu da Sedgwick'in ona bu satırları daha keskin bir dille yazması ricasında bulunmasına yol açmıştı). Darwin'in Lyellci bir denge duygusu vardı; And Dağları'nın yükselmesinin başlangıcını Pasifik'in alçalması olarak görmüştü. Lyell'in dağların yükselmesine depremlerin yol açtığı yönündeki görüşünü genişletmiş –meselenin altta kalan yönünde– mercan resiflerinin kaybolmakta olan dağların son kalıntıları olduğuna işaret etmişti. Bu açıklama, Lyell'in resiflerle ilgili açıklamasının “kafa üstü çakmasına” neden olmuştu. Fakat Lyell hâlâ ısrarcıydı: “Mercan adaları, sular altında kalmakta olan adaların başlarını suyun üstünde tutmak için harcadığı son çabalardır,” diye mırıldanıp duruyor, zarafetle yoldan çekiliyordu. Darwin'i Güney Amerika'da buldukları hakkında yazmaya teşvik ediyor, “pampaların bir yüzyılda bir santim kadar yükselmesi fikri” ona neşe veriyordu. “Hakkında yazacak harika bir alanın var!”²⁹

Owen da çarpılmıştı, Darwin ona Cambridge'ten bir sandık daha fışılşmış kemik göndermişti. Yeni yılda bunları takip etmiş ve yeni bir koşuşturmaca başlamıştı: Lyell'le akşam yemekleri yiyor, makalesini tartışıyor ve Cerrahlar Koleji'ndeki fosil sandıklarını açıyordu.

Hayatının gerçekten en önemli günüyse 4 Ocak 1837 oldu. O akşam, Şili sahillerinin deniz tabanının yükselmesiyle oluştuğunu savunan makalesini Jeoloji Cemiyeti'nde okudu. Bu onun parladığı andı, dostları ve ailesi etrafında toplanmıştı. Toplantıda Hensleigh ve tabii ki Lyell de bulunuyordu. Jeologların çoğu en sıkıcı konuyu bile canlandırabilecek parlak hatiplerdi. Fakat Darwin bir çömezdi ve gergindi. Lyell'in, Cemiyet Başkanı'nın karşısında durup her iki yana dizilmiş sıralara yerleşmiş, arkalarındaki duvarlarda devasa haritalar ve dağ kesiti grafikleri bulunan uzman jeologlara hitaben kalbi ağzında çarpa çarpa makalesini okudu. Masanın üstünde, istiridye fosilleri ile pampalarda bulunduğu, dünyanın öbür ucundan toplanmış numuneler duruyordu. Lyell konuşmayı beğenip kabul etti; fakat, “Sana inanacaklarını düşünüp de koltuklarını kabartma, benim gibi kel olup çıkana dek inanmayacaklar,” uyarısında bulundu. Dar-

win'in önce saçlarını kaybetmesi gerekmeyecekti. Aslına bakılırsa sıradakıları ve mercan resifleri o kadar hoş bir kabul gördü ki, "Kendisini kuyruğuna hayran bir tavus kuşu gibi" hissetti.

Darwin hırslıydı, Jeoloji Cemiyeti de onun forumu olacaktı. *Beagle*'ın karaya çıkmasından kısa süre sonra cemiyet üyeliğine seçilen Darwin, burada kentli nezih insanlar arasında, birbirleriyle hırgür eden zooloji tayfası arasında olduğundan daha rahattı. (Zooloji Cemiyeti'ne üye olunca ya dek iki yıl geçecekti.) Toplumsal kimliğinde bir "çekiççi" tınısı vardı. Babası onun yükselme çıkamayacağı kaygısı taşıyordu hâlâ; ama burada sıkı çalışmayla bir şeyler olabilirdi. Devir bilimin patlama devriydi. İnatçı eski katmanlar, yaratılmış ilk biçimleri ortaya koyan kayalar fethediliyordu; Kambriyen, Silüryen ve Devonyen yemek sofralarında telaffuz edilen kelimeler olup çıkıyordu. Jeoloji sönük, uzak bir geçmişin görülmesini sağlayacak gözetleme delikleri açıyordu; fosil hanedanlarının akibeti kadar, kıtaların gelişi ve gidişinin de gözlenmesini sağlıyordu. Lyell'in *Principles of Geology* adlı kitabı binlerce kişi tarafından okunuyordu: "Hırslı genç adamların hepsi de jeoloji çalışıyor; parlamento üyeleri ve din adamları bunlar arasından çıkıyor" – ruhbanlar bile "tufana" indirilen bu "ölümcül darbeye" alışmışlardı.³⁰ Jeoloji büyüyen bir sanayiydi, Darwin de kapitanlar arasına katılmak üzereydi.

Darwin'in kararların yükselmesi ve çökmesiyle ilgili görüşlerinin daha örtülü başka anlamları da vardı; kara sakinleri, imha olma ve yeni nüfusların oluşmasıyla, Yaratılış'ın kendisiyle ilgili ağır sorular ortaya atıyorlardı. Darwin bu kilit soruyla ilgili olarak hâlâ Lyell'den uzaklaşmaktaydı. Hepsisi de sürü halinde beslenen (ya da o böyle olduğunu düşünüyordu) Galapagos ispinozları Lyell'in hatalı olduğunu, koşulların neyin nerede yaratıldığını katı bir biçimde belirlemediğini düşündürüyordu.³¹ Peki, bu değişkenler neyle açıklanabilirdi? Başka bir çözüm olması gerekiyordu.

4 Ocak için başka bir sözü daha vardı. Hayvanat Bahçesi'nin Leices-ter Meydanı'ndaki merkez binasında Zooloji Cemiyeti'ne 80 memeli ve 450 kuş sundu. Zoologların müzesini tanıyan Darwin, akıllılık ederek sözleşmeye, sunduğu bütün hayvanların istiflenip tanımlanması gerektiği şartını ekledi. Aslında müzedeki adamlar için hakkını veriyordu. Darwin günlerce Eras'ın Regent's Street'teki evinden fırlayıp çıkmış, onlarla görüşme-

ye gitmişti. Eski bir böcek hayranı ve mimar olup sonunda müzenin yeni küratörü olarak zooloji alanında ücretli bir mevki edinme hedefine ulaşmış olan George Waterhouse'la ahbap olmuştu. Waterhouse, Darwin'in hayvanlarıyla uğraşma işini üstlendiğinde, müzedeki 870 memeliyi kataloglama işiyle meşguldü.

Darwin'in değilse de başkalarının ilgisini çeken şey kuşlardı. Galapagos Adası ispinozları Darwin'in kafasını karıştırmıştı; bu kuşların gagalarının birbirinden farklı olmasının öneminden habersiz olan Darwin, ayırım gözetmeksizin birlikte beslendiklerine inanıyordu. Bu sonuca varmıştı ama kuşların türleri ya da yerlerini tanımlama konusunda hâlâ sıkıntı çekiyordu; hâlâ koleksiyonunda ispinozlar, "koca gagalar," "Icteruslar" (karatavuk akrabaları) bulunduğunu düşünüyordu. Birbiriyle yakından ilişkili tek bir grubun, farklı yaşam ortamlarında özelleşip uyarlanmış olduğu yönünde bir düşüncesi yoktu. Kuşlar onları Zooloji Cemiyeti'ne bağışladığında o kadar da önemli görünmüyorlardı, ayın 4'ünde biraz kötü bir biçimde etiketlenmiş haldeydiler.³²

Bunları teslim ettiği uzman, kuşbilimci, ressam ve hayvan ölüsü doldurma ustası John Gould'du; Gould, kuşlar hakkında kaleme aldığı sayıca bol kitaplarıyla kendine bir isim yapmaya başlamıştı. Cemiyete gönderilen derisi yüzülmüş numuneleri tanımlayan verimli bir yazardı. Çıt kuşlarını, tukanları, Avustralya, Himalaya, Afrika ve Avrupa kökenli birçok kuşu incelemişti. Darwin'in tersine rahatı yerinde bir beyefendi değildi; bir bahçıvanın oğluydu, mezun olduktan sonra 1828'de cemiyette ücreti düşük "hayvan muhafazacısı" mevkiinde iş bulmuştu. Beş yıl sonra doldurulmuş kuşların "baş gözetmeni" mevkiine getirilmiş, önemli bir unvana sahip olmuştu; ama maaşı hâlâ yılda 100 sterlindi. Sonuçta açığını kapatmak için bir dizi resimli kitap bastırıp satması gerekiyordu. Darwin'in o ocak ayında fark ettiği üzere, yayınlattığı kitap sayısı çok fazlaydı: *Birds of Europe* adlı kitabının beşinci ve son cildi hazırlık aşamasındaydı, *Birds of Australia* adlı kitabının ilk cildi ise yayınlanmak üzereydi. (Aslında bunlar o kadar kazanç getiren kitaplar olmuştu ki kitaplarına yoğunlaşabilmek için hayvanat bahçesindeki görevinde yarım maaşla çalışmaya başlamıştı.) Darwin kendisinin bulduğu hayvan ölümlerini bıraktığında, Gould da Yeni Güney Galler yerleşimlerinde vurulmuş egzotik papağanları tanımlamayı sürdürüyordu.³³ Darwin'in çıt kuşlarını, ispinozlarını ve karatavuklarını birbirinden ayırabilecek biri varsa o da Gould'du.

Ücretli işine ara veren Gould, Darwin'in Galapagos'tan getirdiği kuşların o kadar da birbirinden farklı olmadığını çabucak anladı. Aslında tam tersi bir durum söz konusuydu: Gagalar aldattıcıydı ve kuşlar birbirlerine hayret verici derecede yakındı. "Koca gagalar," karatavuklar hepsi de gerçek ispinozlardı. Ayın 10'undaki bir sonraki toplantıda –sadece altı gün sonra– Gould kuşları "çok acayip bir dizi yer ispinozu, on iki tür içeren tümüyle yeni bir grup" diyerek birbirine bağlamıştı.³⁴ Gagalarındaki farklılığa rağmen birbirlerine sıkıca bağlıydılar, ancak Darwin bunun önemini daha sonra kavrayacaktı. Darwin'in kuş ve memelileri sergiye kondu, günlük gazetelerin muhabirleri Gould'un haberlerini duymuştu. Gazeteler haberi yayınladılar, böylece Catherine bile Charles'ın ispinozları hakkında *Morning Herald*'dan bilgilenebildi.

Bu arada ortaya çıkanlar jeologları şaşırtıyordu. Fosiller üzerinde çalışan Owen, Darwin'in yeni gönderdiklerinden bir dev yer tembel hayvanı ile öküz büyüklüğünde zırlı bir *Gliptodon* çıkarmıştı. Daha da fazlası vardı: Ocak 1834'te St. Julian Limanı'ndan alınan bacak ve boyun kemiklerinin, omurgadaki arterlerden hareketle "devasa bir lamanın parçaları" olduğu da açıklık kazanmıştı. Böylece Darwin en azından tabloyu çizebilir hale gelmişti: bugün lamaya benzer guanakoların hâkim olduğu, rüzgârların yaladığı, susuz düzlüklerde bir zamanlar muazzam büyüklükte lamalar koşturuyordu. Lyell bunun ne anlama geldiğini fark etmişti. Tıpkı Avustralya'daki vombatlar ve kanguruların devasa öncüllerinin bulunmuş olması gibi, Patagonya'nın kadim düzlüklerinde de lamaların, kapi-baraların, tembel hayvanların ve armadilloların devasa ataları yaşamıştı. Lyell burada bir "ardışım yasaının" geçerli olduğunu düşünüyordu: Kıtaların her birinde memeliler yerlerini kendi benzerlerine bırakmışlardı.³⁵

Lyell 17 Şubat'ta Jeoloji Cemiyeti'nde yaptığı başkanlık konuşmasında, Darwin'in "iskelet bahçesi"ni sahneye çıkarttı. Vardığı sonuçlara Owen'in bulgularından yola çıkarak ulaşmıştı: Fosilleşmiş faunalar, yerlerini almış canlılarla yakından ilişkiydi. Lyell'in ricası üzerine, Darwin gidip konuşmayı dinlemişti. Owen'in vardığı sonuçları biliyordu; ama bu konuşma, bulduğu fosillerin gerçek önemini ilk kez dile getirmişti. Nesli tükenmiş megateryumlar ve gliptodonlar ile modern tembel hayvanlar ve armadillolar arasındaki yakın ilişkiyi hissetmişti.³⁶ Darwin bunu hiç beklemiyordu; seyahat sırasında Güney Amerika'ya özgü türler değil, Avrupa ve Afrika'ya özgü mastodonlar ve gergedanlar bulduğunu sanmıştı. Bu sonuç onu keskin bir biçimde kendine getirmiş, kilit soruyu sormasına ne-

den olmuştu: Herhangi bir yerde, şimdiki ve geçmiş hayat neden bu kadar yakından ilişkilidir?

Yıldızı yükseliyordu; Jeoloji Cemiyeti'nin aynı toplantısında Darwin cemiyet konseyine seçildi. Lyell için önemli olan şeyler yalnızca fosiller değildi; bir müttefike de değer veriyordu ve Darwin'i "jeologlar cemiyetime parlak bir ilave" diye değerlendiriyordu. Lyell'in Cemiyeti bir uzmanlar birliğiydi. Hepsi de uzmanlaşmış beyefendilerdi, çoğu servet ya da Oxford ve Cambridge'te kürsü sahibiydi. Birbirlerine atıfta bulunan (ve birbirlerine hürmet gösteren) bir seçkinler topluluğu oluşturuyorlardı. Ücretli sınıfın sahneye çıkması öncesindeki devrin hüner sahibi son akademisyenleriydi bunlar. Zengin meslek sahipleriydi hepsi de; başlarında dizginlerini tutacak bir patron yoktu, yalnızca bilimsel dürüstlük, toplumsal istikrar ve dini sorumluluğa karşı bir görev bilincine sahiplerdi. Jeoloji Cemiyeti şehrin en harekete geçirici ve kıskanılan cemiyetiydi. Bilim, yeryüzünün oluştuğu devirlere ve Yaratılış Günleri'ne dokunuyordu; moda buydu, zorlu ve tehlikeliydi, böyle olduğu için de "halkın yakın takibi" altındaydı. Darwin bu noktada Lyell'in beklentilerini karşılıyordu. Kendi başına ayakta durabileceğini göstermişti: Lyell küçük bir tartışmanın ardından, "Şu sıkıcı Dr. Mitchell'in, Darwin onun Güney Amerika hakkındaki küstah ve alakasız sorularını cevapladığında olduğu kadar başarılı bir biçimde susturulduğunu ya da bir kova soğuk suyun sırtından aşağı eli çabuk bir biçimde boşaltıldığını gerçekten de görmemişim," diye sırtmıştı.³⁷ Darwin artık konu hakkındaki yerleşik uzmandı.

Bütün bunlar, Darwin'i Güney Amerika jeolojisiyle ilgili bir kitap üzerinde "dişiyle tırnağıyla" çalışmaya başlaması için cesaretlendirmişti. Seyahatinden iki yıl önce dönen Fransız rakibi Alcide d'Orbigny kıta hakkında çok sayıda ciltte toplanacak bir anlatı kaleme almaya başlamıştı; fakat Darwin ve Lyell d'Orbigny'nin dağların oluşumu hakkında sarf ettiği kataklizmik açıklama hakkında çürütücü nitelikte sözler sarf ediyorlardı. Rakip, Lyellci bir anlatı ortaya koymanın tam vaktiydi. Darwin'in kamu hayatındaki kariyerinin haritası çiziliyordu. Bir taşra kilisesinde rahiplik, "ıssızlığın ortasında bir taşra papazı olmak" gözden silinip gidiyordu. Onunkisi çakıllar ve betonun, araba takırtıları ve öksürten sisin korkunç ıssızlığı olacaktı. Londra'ya karşı hislerini sertleştiriyordu. "Cambridge'te bulduğum tek kötülük çok hoş olması," diyordu. Aynıısını başkent için söyleyemezdi. "Ama kaderime epeyce razıyım."³⁸

15. Bölüm

Reform Geçiren Doğa

Doğa tarihi konusunda hiçbir yerin “bu tiksindirici isli şehir” kadar iyi olmaması bir ironiydi; çünkü hiç kimse burada gerçek bir doğa göremiyordu. Fakat Darwin’in koleksiyonlarına göz kulak olmak için burada bulunması gerekiyordu.

Lyell ona, Charles Babbage’ın West End’deki cumartesi akşamı toplantılarından birine katılması için şehre tam zamanında gelmesini söylemişti; burada “Londra’nın okumuş yazmış insanların en iyileriyle,” daha da önemlisi “birbirinden güzel” birçok hanımla tanışacaktı.¹ Baharın en canlı, en güzel günleriydi; böylece Darwin 6 Mart 1837’de Cambridge’ten çıkıp Eras’ın yanına taşındı.

Babbage’ın partilerinde “*Dünyayı* görebiliyordunuz.” Ayrıca bilimin nasıl bir yola girdiğini de hissedebiliyordunuz: Dedikoduları topluyordunuz, doğaçlama değerlendirmeleri dinliyordunuz. Bunlar gösterişli toplantılardı, “edebiyat ve bilim çevrelerinden kibarların yanı sıra modayı yakından takip eden hanımlar da parlak bir katılım gösteriyorlardı.” Bankacılar, siyasetçiler ve sanayiciler, hali vakti yerinde âlimlerle kaynaşıyordu: Lyell, Owen, Broderip, “Silürye Kralı” Roderick Murchison ve şimdi de Darwin. Çok yönlü bir insan olan Babbage bir matematikçi, sanayi savunucusu, işbölümünden yana bir insan ve epeyce pahalıya mal olan “Farklılık Makinesi”nin, yani hesap makinesinin yapımcısıydı. Bir reformcuydu (ve başarısız olmuş bir Whig parlamenter adayıydı), bu yüzden de çok fazla siyasi şaka yapıyordu. Çalkantılı günler bunu gerektiriyordu. Belediyeler artık demokratikleşiyor ve Kilise de reform geçiriyordu. Darwin daha şehre geldiğinde, Kilise vergi toplama hakkını kaybedecekmiş gibi görünüyordu, din adamları doğum, evlenme ve ölüm ayinleri üzerindeki tekellerini kaybetmişti. Kilise karşıtlarının Anglikan taşra rahiplerince evlendirilmesi (ya da Üniteryenlerin yalan yere yemin ederek Teslis öğ-

retisini kabul etmeleri) gerekmiyordu artık. Sıkı Toryler bunları 1640'ta İngiltere'deki İç Savaş'tan bu yana gelmiş geçmiş en kötü reformlar olarak niteliyordu; o dönemde de parlamento piskoposlukları lağvetmeye çalışmıştı. Elbette ki bu durum en güzel fıkralara konu olmuştu. Her şeye gücü yeten Babbage bir keresinde şöyle çıkmıştı: “Devrim gerçekleştiğinde ne olmayı amaçlıyorsun?” Bu soruya da, “Kilise dışından Winchester Piskoposu,” cevabını vermişti.²

Babbage bu devre ayak uydururken, küstahça *Ninth Bridgewater Treatise* adını verdiği kitabını kaleme almıştı, kitap hâlâ okunup düzenlenme aşamasındaydı. Başlık Babbage'ın hedefini ortaya koyuyordu. Resmen tavsiye edilmiş olan sekiz adet “Bridgewater” kitabıyla dalga geçiliyordu. Bu uzun dizi, dinsizce sürdürülen bir hayatın kefareti olarak müteveffa Bridgewater Dükü tarafından finanse edilmiş, Canterbury Piskoposu'nun gözetiminde yayınlanmıştı. Bridgewater risalelerinde sonu gelmez bir biçimde Tanrı'nın bilge ve iyi olduğu çıkarımına doğanın kendisinden hareket ederek varıldığı teması işleniyordu. İlahi tasarım arayışında altına bakılmamış bir taş bile kalmamıştı; gerçi bu, sinikler ve laikler için modası geçmiş bir teşebbüstü. O zamana dek çok sayıda kitap yayınlanmış, dünyadan bezmiş Londralılar –özgür düşünceli Erasmus örneğin– bu konuya “biraz doymuşlardı.” Eleştirmenler, soytarı kılıklı Buckland'ın bile Bridgewater kitabında –*Geology and Mineralogy*– “bu kadar yıpranmış ve bitmiş bir konuya” katkıda bulunabileceğinden kuşkuluydular. Babbage ise tersine bunu yapabiliirdi. Gayriresmi dokuzuncu kitapta Babbage, Lyell'e kahkahalarla gülmüştü: “Şeytan'ın da hakkını alması gerekiyor.”³

Tabii ki gerekmiyordu. Kitap Tanrı'yı ilahi bir programcı olarak sunuyordu ve Babbage bunu kanıtlamak için elle çevrilen hesap makinesini kullanmıştı. Tanrı'yı seyyar bir mucize satıcısı olarak gösteren muhafazakâr bakış açısını kırmak için yola koyulmuştu. Tanrı kaprislerle hareket eden feodal bir kral değil, ileriye gören ilahi bir kanun koyucuydu. Buckland'ın tabiriyle “Yaratıcı Müdahale” mefhumunun modası geçmişti; artık önemsiz bir yumuşakça veya fosilleşmiş kedigille karşılaşıldığı her seferinde, vakaya *mahsus* bir mucizeye gerek yoktu. Bu tür saçmalıklar akılcı bilimi ve sağlam dini baltalamış; Tanrı'ya “atfedilen her şeye yeten en büyük gücü,” öngörüyü inkâr etmişlerdi. Babbage'ın akıllı makinesinde, ne kadar uzun bir diziyile işlem yapılıyor olursa olsun herhangi bir rakam dizisinin araya girmesi programlanabiliyordu. Benzer şekilde, Tan-

rı da yeni hayvan ve bitki kümelerinin tarih boyunca saatlere özgü bir dakiklikle belirmesini sağlamıştı; doğrudan onları yaratmak yerine, onları yaratan kanunları yaratmıştı. Babbage'ın Tanrısı, “çok daha yüksek bir güç ve bilgi düzeyi” sergilemişti.⁴

Bir dizi jeolog Babbage'ın yazdıkları üzerine düşünüyordu. Lyell elindeki kitabı, ancak ocak ayında Darwin'in Güney Amerika hakkındaki makalesi geldiğinde bir kenara bırakmıştı. Babbage'ın durduğu nokta, işin ehli tarafından gayet iyi biliniyordu. Lyell onun “felsefi spekülasyonlarının” göz kamaştırıcı olduğunu düşünüyordu. Kendisinin görüşlerini güçlendiren spekülasyonlardı bunlar.

Bazı insanların, mucizeleri Evren'in ve kanunlarının sıradan işleyişindeki olasılıklarla daha uyumlu hale getiren akıl yürütmeleri beğenmeyeceğine hiç kuşku yok; ama sen onları memnun etmek için yazmıyorsun... Sanırım Yaradan'ın niteliklerine ilişkin tahminlerin onlarınkinden daha üstün.

Darwin'in tıpçı kuzeni Henry Holland da bu görüşteydi; Babbage'ın “orijinalliği ve dehası” onu çarpmıştı. Kitap bahar sonlarında çıktığında, Babbage “Bilim'i savunmak ve Din'i desteklemek üzere kaleme alınmış bir çalışma” olarak özetlediği kitabın bir kopyasını Prenses Victoria'ya sundu.⁵

Ninth Bridgewater insanları konuşturdu. Daha yayınlanmadan önce, Darwin kitap hakkında her şeyi biliyordu, muhtemelen Babbage'ın kendisinden dinlemişti (Babbage'ın biraz soğuk bir “hesap makinesi” olduğunu söylüyordu). “Yasalara uygun” bir yaklaşımın üstün geldiğini fark etmişti. Reform geçirmiş doğa, titizlikle yasalaşmış değişimin, akılcı bir planın ürünüydü. Peygamberlerin haklı olduğu anlaşılıyordu: Radikal Whigler gerçekten de gökyüzünü ve yeryüzünü değiştirmeye niyetliydi.

Darwin'in diğer kahramanları, Cape'te tanıştığı John Herschel de dahil, benzer bir noktayı vurguluyorlardı. Herschel açıkça soruna, kendi tabiriyle “gizemlerin gizemine” atıfta bulunmuştu: Nesli tükenen türlerin yerini yenilerinin almasına sebep olan şey neydi? Bu mucizevi bir şey miydi? Bundan kuşkuluydu. Onun bakış açısına göre, asırlar boyunca yeryüzünü şekillendiren doğal sebeplerin yeryüzünde hayatın gelişini ve gidişini de açıklaması gerekiyordu. Tanrı, şahsen, doğaüstü yollardan işe karışarak bir müdahalede bulunmuyordu. Evrenin yaratılışı sırasında kanunlar koymuştu ve bu kanunlar jeolojik tarih içinde işlemler, türleri yarat-

mıslardı. Türlerin doğuşu tuhaf olsa gerekti; fakat bir çocuğun doğmasından daha mucizevi değildi.⁶

Herschel, bir hayvanın aslında bir başkasına dönüştüğünü düşünmüyordu, insanı maymun soyundan gelen bir yaratık olarak da hayal etmiyordu, bu tiksindirici bir düşünceydi. Aslına bakılırsa hayal ettiği fiili bir süreç yoktu. Fakat iyi bir doğabilimcinin er ya da geç bu gizemi çözeceği tahmininde bulunuyordu.

Hâlâ Cape’te yaşıyor olsa da Herschel nüfuz sahibiydi, Britanya’da bilimin fiilen başını çekiyordu. (Babbage 1830’da onu Kraliyet Cemiyeti’nin başkanlığına aday göstermiş fakat bu mevkii King’in oğlu almıştı.) “Gizemlerin gizemi” hakkında Lyell’e yazdığı mektup elden ele dolaşmıştı; Lyell bu mektubu herkese göstermişti. Darwin bu mektubun Babbage üzerindeki etkisini görebiliyordu; Babbage mektubun bir bölümünü *Ninth Bridgewater*’da kullanmıştı. Nihai gizeme getirilen açıklamayı arama yönünde bir katkıydı bu. Araştırmacının keskin olması gerekiyordu. Herschel onun sözlerine şu dizelerle bir önsöz yazmıştı:

Bu arayışa atılacak olan bilmemelidir
Korku ya da başarısızlık nedir
Korkak ruhlar ya da inançsız kalpler için
Arayış nafiledir

Bazılarına bu, kutsal kâse arayışı gibi görünüyordu. Fakat Darwin’e doğanın da “reform geçirmeye” ve yeniden değerlendirilmeye ihtiyacı olduğunu, onun da kanunun üstünlüğüne tabi kılınması gerektiğini öğretmişti.⁷

Darwin, türlerin ortaya çıkışıyla ilgili bir arayışın derin ve zorlu sulara çıkacağını da biliyordu. *Beagle*’ın çıktığından çok daha tehlikeli bir keşif yolculuğu olacaktı bu ve kim bu yolculuğa çıkmaya cesaret ederse etsin “bir dizi önyargıyı” uyandıracaktı.

Herschel’in mektubu çok uzundu ve yeni bir tarihsel duyarlılığın bilimlere ne kadar yayıldığını gösteriyordu. Dilin kökeni ya da kayaların kökeni, ikisinin de tedrici bir gelişme olarak görülmesi gerekiyordu.

Yuvarlak çakıllar jeolog için neyse, kelimeler de antropolog için odur –içlerinde zekice yorumları mümkün kılacak silinmez kayıtlar taşıyan, geçmiş asırlara ait tahrip olmuş kalıntılar– ve 2000 yılın Yunanistan ve İtalya’nın dillerinde, 1000 yılın Almanya, Fransa ve İspanya’nın dillerinde ne kadar değişiklik yarattığını gördüğümüzde Çince,

İbranice, Madagaskar'dan Delaware ve Malesass dillerinin Almanca, İtalyanca ve birbirleriyle ortak bir noktaya sahip olmak için ne kadar uzun bir zaman geçmiş olması gerektiğini sorarız doğal olarak. Zaman! Zaman! Zaman! Kutsal Kitap Kronolojisi'ne karşı çıkmamız gerekmiyor; ama onu, adil bir araştırmada hakikat olduğu ortaya çıkacak şeye uygun olarak yorumlamamız gerekiyor; çünkü iki hakikat olamaz. Ve buna gerçekten de yer vardır: Çünkü Atalar'ın hayatları 5000 ya da 50.000 yıla çıkarılabileceği gibi, Yaratılış günleri de binlerce milyon yıla çıkarılabilir.

Darwin bu paragrafları gayet iyi biliyordu. Bunu Caroline'a okumuş, Herschel'in "ilk insanın bu dünyada harika bir biçimde görünmesinden bu yana" geçen asırlarla ilgili görüşünü açıklamıştı. Bu süre hiçbir yerde 6000 yıla yaklaşmıyordu: "Sir John, dillerin tek bir dilden çıkıp birbirinden farklı hale gelmiş olmasını açıklamak için çok çok daha fazla sayıda yıl geçmiş olması gerektiğini düşünüyor."⁸

Peki ya hayvanlar da Lyell'in çakılları ve Herschel'in kelimeleri gibi "geçmiş çağların kalıntılarıysa," "zekice yorumları mümkün kılacak" canlı kayıtlarsa ne olacaktı? Ya onlar da en az çakıllar ve kelimeler kadar doğalsa ve "tek bir atadan" türemişlerse? Yükselmekte olan yaklaşım buydu, Darwin de bunun farkına varmış olsa gerek: Şimdi, geçmişin kapılarını açacak olan şecerelerle ilgili anahtarını elinde tutuyordu. Tarihsel gerçekliğe uzanan yoldu bu.

Charles o bahar kardeşinin evine gidip geliyordu. Hiçbir zaman Eras'tan fazla uzaklara gidememişti. Mart ortasında taşındığı pansiyon, Great Marlborough Street 36 numarada, yalnızca birkaç kapı aşağıda bulunuyordu. Eras'ın evi bir entelektüel faaliyet kovanydı. Charles, denizde geçirdiği beş yılın ardından, ağabeyinin arkadaş çevresini hazırda bulmuş, onlara sarılmıştı; Eras ve Harriet Martineau'yla yediği samimi yemeklerde onların arkadaşlığından zevk almıştı. Burada radikal sohbetler dönüyordu; Kilise karşıtlığı ve "heterodoksluk normdu."⁹ Bu aile çevresi ona yeniden güven vermişti.

Hensleigh de onlara katılmıştı. Hensleigh bir filologdu, alfabelerin yavaş yavaş değişmesine yol açan "kanunları" arıyordu. Dilin "organik" gelişimini anladıkları, kendi Gotik dillerinden "türeyen her dilin" izini sürdükleri için Almanları takdir ediyordu. Dillerin de anatomisinin incelenmesi, temellerindeki birliğin gösterilmesi, atalara ait seslerin didiklenme-

si gerekiyordu. Charles'ın zoolojisiyle kurduğu benzerlik açıktı. Onun fosilleşmiş tembel hayvanları ortaya çıkardığı gibi, Hensleigh de konuşmadaki "fosilleşmiş kalıntıları" dinliyordu. Hensleigh'in işi daha da zordu; tembel hayvanlar hiç bozulmaksızın mezarlarında yatıyorlardı, ama sesler "her gün kullanıldıkları için yıpranmışlardı; kumsaldaki çakıllar misali bütün köşelerini, ayırt edici çizgilerini yitirmişlerdi; ilk biçimlerini gösterecek bir iz kalmamıştı. Fakat burada bile ebeveynliği gösteren izlerden tümüyle yoksun değiliz." ¹⁰

Charles, Hensleigh ile Herschel sayesinde tarihsel benzerliği yakalamıştı. Gelişmeyle ilgili bu modern fikirler, din karşıtı başka çalışmalar yapmak; yeni hayatı, yeni türleri açıklamak üzere çekıştırilebiliyordu. Bu meseleler muhtemelen Eras'ın edebiyat çevresine verdiği yemeklerde tartışılıyordu. Yemeklerde alaycı Eras ciddi Hensleigh'i dengeliyor; Üniteryen, gereklilikçi Martineau kulaklığıyla onları dinliyordu. Eras ve Harriet o kadar yakınlardı ki kendini dışlanmış hissedenden Fanny Wedgwood onların tümüyle evlenmiş gibi görüldüğünü düşünüyordu. (Doktor bu ilişkiyi onaylamıyordu. Eras ile Harriet'in ilişkisi dedikodulara neden oluyordu, Emma Wedgwood da Susan ile Catherine'in bunu nasıl geçiştirdiğini merak ediyordu.) Hepsi de Alman Kutsal Kitap eleştirileriyle ve dil araştırmalarıyla ilgileniyordu ve kendilerini Whiglerin Malthusçu ideallerine adanmışlardı. Hepsi de Charles'tan fazla okumuşlardı; Charles onların sohbetinden çok hoşlanıyordu. Lyell'in ya da Babbage'ın evinde, siyaset, bilim, edebiyat, hepsi de aynı bütünü oluşturuyordu.

Çevreler birbirinden çok da ayrı değildi: Lyell Harriet ile Erasmus'u çağırabiliyor, Martineau Babbage'ın "pırıltılı akşam toplantılarına" bayılıyordu. Fakat yakınlıkları yüzünden Charles Eras'ın ilişkilerini tercih ediyordu. "Diğer hepsine değerlerdi, katbekat daha parlak insanlardı," Thomas Carlyle her zaman yaptığı gibi "yüksek bir güçle" kükrediğinde bile. Charles "ağabeyinin evinde komik bir akşam yemeğini" hatırlıyordu; "başka birkaç kişiyle beraber, konuşmayı çok seven Babbage ve Lyell de yemektedir. Fakat Carlyle bütün akşam boyunca sessizliğin yararı üzerine uzun ve şiddetli bir tirat atarak herkesi susturmuştu. Yemeğin ardından Babbage en alaycı tavrıyla Carlyle'a, bu çok ilginç Sessizlik Konferansı için teşekkür etmişti."

Evde Doktor, Martineau'nun radikalliğinden ve bunun oğlanlar üzerindeki etkisinden kaygı duyuyordu. Muhtemel bir gelin olarak yeterin-

ce kötüydü, siyaseti ise çok aşırıya kaçıyordu. Radikallerin Whiglerden ayrılması ve işçilere oy hakkı verilmesi gerekliliği üstüne *Westminster Review*'da bir makale okuyan Doktor, “bu makaleyi kaleme alanın Martineau olmadığını öğrenmeden önce bir hayli coşmuştu, epeyce gazap kusmuştu, onun yazmadığına da hâlâ pek inanmıyordu.” Martineau başkalarını da zehirliyordu. Emma, Fanny Wedgwood'a gülererek, “Zavallı Martineau, Hensleigh ve Erasmus'la birlikte tepeden aşağı yuvarlanıyormuş gibi görünüyor,” diyordu, “Umarım eteğine yapışsın.”¹¹

Martineau'nun bilimsel tavrı, tipik radikal Üniteryen tavrıydı. Doğanın öngörülebilir, önceden belirlenmiş ve değişmez olduğunu düşünüyordu. Doğa, mucizelerin takdirine değil, kanunlar ve düzene tabiydi. Üniteryenler arasında böyle bir “belirlenimcilik” hayatın kendi kendine geliştiğini savunan görüşleri cesaretlendiriyordu. Martineau'yla aynı Üniteryen okuluna devam etmiş ve Yoksullar Yasası komisyonu için çalışmış olan Dr. Southwood Smith bu örneklerden biriydi. Smith'in kaleme aldığı *Divine Government* doğayı, organizmaları daha yükseklere çıkaran ihtiyaçlarla birlikte yukarıya tırmanma hevesi içinde çiziyordu. Hayvanlar ve insanlar bir bütünün parçalarıydı, aynı ebedi yükselişe tabiydiler, “bir bilgi, mükemmellik ve mutluluk düzeyinden diğerine sürekli ilerliyorlardı.” Toplumda kişinin kendisini geliştirmesi –bu noktada Malthusçular yoksulların kendi çabalarıyla kendilerini yukarı çektiklerini düşünüyordu– daha geniş ölçekli, kendi kendisine gelişen bir doğanın sonucuuydu: “Bütün akıllı varlıklar, varoluşlarının başladığı koşullar ne kadar aşağı olursa olsun, sonsuz bir ilerleme içinde daha yükseklere çıkmaya, kendi ilerlemelerine katkıda bulunmaya yazgılıdır.”¹²

Böyle bir görüş, engellerin kaldırılmasını, dini ve medeni açıdan yetersiz koşulların son bulmasını; herkesin Tanrı vergisi potansiyellerini gerçekleştirmek üzere serbestçe rekabet etmesine, doğa ve Tanrı'nın istediği gibi yükselmesine izin verilmesini gerektiriyordu. Anglikan rahipleri insanları aşağı çekiyordu. Bazı radikal Üniteryenlerin reform ve evrimi el ele bir ilerleme içinde görmesinin sebebi de buydu tabii ki. Kendi kendisine gelişen bir doğa onlar için korkutucu değildi. Martineau'nun merkezde olduğu Eras'ın grubu, Charles'ın kendi belirlenimci kuramları üzerinde çalışmasını mümkün kılıyordu.

Darwin, Malthusçu Whig ideallerini öğreniyordu: Ailesi ve arkadaşları reformları haklı çıkarıyor, orta-sınıf değerlerini akılçılaştırıyor, rekabe-

ti destekliyor, serbest ticareti, fabrikaların genişletilmesini, dini engellerin kaldırılmasını savunuyordu. Kendi toplumsal dünyalarını Tanrı'nın kanunlarıyla uyum içinde mücadele edip ilerleyen doğanın bir parçası olarak görüyorlardı. Eras'ın evinde olduğu gibi, Lyell'in evinde de dil, soy-bilim ve gelişme sıcak tartışma konularıydı. Akşam yemeklerinde fosilleşmiş kemikler geveleniyor, Whiglerin önde gelen isimleri ve tatlı dilli âlimler daha bir gizli saklı noktaları dişliyorlardı. Hanımların toplantıdan ayrılmasıyla birlikte sohbet Herschel'in mektubuna ya da "yeni türlerin kökenine, gizemlerin gizemine, insanın yaratılışına" kayıyordu.

Bu tartışmalar gerçekleştiği sıralarda Darwin ilahi yönetim üzerine düşünüyordu. O da "Yaradan'ın kanunlar doğrultusunda yarattığını" kabul etme noktasına gelmişti. Göklere olduğu gibi yeryüzüne de kanunlar hükmediyordu; başka her şey Tanrı açısından küçültücüydü. Darwin, "Uyduların, gezegenlerin, güneşlerin, evrenin, bunun dışında koca evren sistemlerinin kanunlarla yönetilmesine izin veriyoruz, ama iş en küçük böceğe gelince, onun bir kerede özel bir eylemle yaratılmış olmasını istiyoruz," diye sızlanıyordu.¹³ Bu saçmaydı; And Dağları'ndaki rüzgârların düzenli yasalara tabi olması gibi, hayvanların gezegenin yüzeyinde belirmesi ve silinmesi de düzenli yasalara tabiydi. Lyell'in evinde yemek yiyen, Babbage'ın evinde dans eden Darwin, mucizevi, felaketi andırır kesintilerin giderek bir kenara bırakıldığını görüyordu. Kanunların üstünlüğüne öncelik verilmesi gerekiyordu.

1837'ye gelindiğinde, Anglikan mucize satıcılarına yönelik saldırılar mızrakların ucundaydı. Yükselip güçlenmekte olan Kilise karşıtları daha fazla reform istiyor; hastanelerde, mahkemelerde, Oxford ve Cambridge'te iş imkânlarından dışlanmaları karşısında öfke kusuyorlardı. Anglikanların ayrıcalıkları karşısında gümbür gümbür gürlüyor, Yerleşik Kilise'yi devletle yatağa girmek gibi "çirkin bir suçla" itham ediyorlardı. "Fahişe"nin onun okşamalarından kurtarılması gerekiyordu.

Bu sıkı Kilise karşıtları doğayı, Tanrı'nın başlattığı, Kelamı ve İşleriyle herkese duyurduğu kendi kendini düzelten kanunların bir ürünü olarak görüyorlardı. Dolayısıyla bütün insanlar Tanrı'nın önünde eşitti, hayatı yorumlamak ya da bilimi kontrol altına almak için devletten güç alan rahiplere ihtiyaç yoktu. Kilise'nin yerleşikliğinin kırılması, ayrıcalıklarının sökülüp alınması gerekiyordu. Whiglerin yönetimi altında dört milyon Kilise karşıtı siyaseten kendilerine yol açarken, doğanın kanunlar-

la açıklanması, Anglikanların doğaüstü açıklamalarına meydan okumaya başlamıştı.

Muhafazakâr Anglikanlar, bütün dünyanın doğrudan Tanrı'nın "kudretinin Kelamı" tarafından derhal gerçekleştirilen iradesiyle yönetildiğini, Kilise'nin yeryüzündeki ilahi amil olduğunu düşünüyorlardı. Kilise devrilirse her şey çökerdi. Birinin şakayla karışık söylediği gibi, "Din adamlarımızın birçoğu, İngiltere Kilisesi olmasa salatalık ve kereviz yetişmeyeceğini, hardal ve tere çıkmayacağını düşünüyor. Yerleşik Düzen doğanın büyük yasalarıyla bu kadar alakalıysa, bütün farklılığı bu yaratıyor demektir." Karikatürize edilirse, bu durum taşra kilisesi kapısının dışında kilere ihtimal dışı görünüyordu.

Başkaları buna gülmüyordu ama. Doğayı Yaratıcı'nın gülünç kaprislerine uygun olarak dans eden bir manken olarak görüyorlardı. Peder William Kirby'nin çizdiği, meleksi yarı-tanrıların hareket ettirdiği Evren görüntüsü, bir yorumcunun konuyu kesin bir dille kapatmasına yol açmıştı: "Hayır, hayır... Kadir-i Mutlak başlangıçta insanlar, hayvanlar, elementler, hatta etraflarındaki Evren için genel kanunlar koydu. Sonsuz bir bilgelik içinde konulan kanunların gözden geçirilmesi ya da gözetime tabi olması gerekmez. Ebedi ve değişmezdirler." Darwin gemideyken, Kirby'nin kaleme aldığı, hayvanların içgüdülerıyla ilgili *Bridgewater* kitabını okumuştur, şimdi de karada bunun acı bir eğlenceye neden olduğunu görüyordu. Kirby'nin yaratılışla ilgili kukla tiyatrosunun manzarası herkesin yerinden sıçramasına neden olmuştu: "Mr. Kirby ayarında adamların tenezül ettiği aptalca ve batıl saçmalıklar!"¹⁴

Darwin, Üniteriyen ailesi ve dostlarıyla birlikte, bir yol ayrımında duruyordu. Hayatın yeryüzündeki ilerlemesi üzerine kafa patlatırken, eski mucizevi açıklamalarla ilgili bir şikâyet korosunu da işitmeye devam ediyordu.

Yozlaşmış Kilise'ye yönelik saldırılara yeni sorular eşlik ediyordu. Hayvanların koşullara mükemmel bir biçimde uyarlanmasından hareketle Tanrı'nın iyi olduğu çıkarımında bulunmak mümkün müydü? Darwin Cambridge'teyken, Paley'nin sergilediği mantığı sevmişti; hayvanların akıllıca tasarlandığından hareket ederek akıllı bir Tasarımcı'nın var olduğu sonucuna varıyordu. Fakat bu durum şüpheli görünmeye başlamıştı. Bazıları, hayvanların yapılarını "ilahi bir haleyle çevreleyen" batıl ilahiyatçıları tekme tokat def ediyordu; "sanki böyle çevrelendiğinde hakikat daha kutsal

olacakmış gibi.” Reform yanlısı zoologlar, hayvanların Tanrı tarafından zorunlu olarak yaşam ortamlarına uyacak şekilde yaratıldığını değil, bir plan birliği içinde birbirleriyle ilişkili olduklarını düşünüyordu: Yarasanın kanda ve balinanın yüzgecinde, insan kolundaki kemiklerin aynaları vardı.

Darwin, Londra’da eski tasarım argümanlarının parçalanıp dağıldığını görmüştü. Tıp okulları muhalif fikirlerle mücadele ediyordu. Bridgewater kitaplarıyla “Bilgewater”^{*} kitapları diye dalga geçiliyordu. Demagoglar din adamlarını zihinsel ve ahlaki spekülasyonlara karışmamaları konusunda uyarıyorlardı. Zor zamanlardı. İşler öyle bir noktaya ulaşmıştı ki tıpla uğraşanların çoğu artık doğadan, tescil edilmiş bir “değişim süreci” olarak bahsediyorlardı.¹⁵

Aslında tıpla uğraşanların bir kısmı “transmutasyon” (bir türün mutasyon ya da değişimle başka bir türe dönüşmesi) fikrini kurcalamaya başlamışlardı. Grant, her yıl University College’da fosilleşmiş türlerin “metamorfozuyla” ilgili ders veriyordu. Edinburg’da tıp öğrenimi görmüş, Londra’da yayınlanan radikal bir gazetenin editörü olan James Gully ise Heidelbergli embriyolog Friedrich Tiedemann’ın evrimci bir bakış açısıyla kaleme alınmış denemesi *Karşılaştırmalı Fizyoloji*’yi [Comparative Physiology] tercüme etmişti. Sonraki yıllarda, Darwin’in doktoru olan Gully öfkeli bir eleştirmenin deyişiyle, “varsayımların en gösterişlisini, bütün dinlerin en yerlerde sürünenini, Doğa’nın kendi kendine yaratılmış, kendi kendine donatılmış, kendi kendini yaratan güçlerini” destekliyordu.¹⁶

Böylece Darwin’in Londrası yeni bir heyecanla doluyordu. Doğal teoloji krizdeydi, birçokları yeni bir hayat biliminin anka kuşu gibi küllerinden doğmasını bekliyordu. Darwin buraya da kendi damgasını vurabilirdi. O büyük “gizemlerin gizemini” çözme konusundaki ihtiyacı giderebilirdi. Lyell cesurdu, o daha cesur olacaktı. Ağabeyinin dost çevresinde o kadar takdir edilen reformdan yana, gelişmeci tarzda bir bilim ortaya koyacaktı.

Neredeyse fark edilemez bir biçimde o da transmutasyona doğru kaydı. Kolay olmuştu, çünkü büyükbabasının yazıları ve Grant’ın konuşmaları sayesinde bu fikre alışmıştı; çünkü Londra destekleyici bir ortam sunmuştu; çünkü yola gelmez kuramsal sorunlara karşı bir sevgisi, sabrı ve

* Bu söz oyununda “bridge” yerine kullanılan “bilge” saçmalık anlamına gelmektedir. -ç.n.

bunlarla uğraşmaya zamanı vardı. Seyahatinin son ayağından beri türlerin istikrarı üzerine düşünüyordu. Artık uzmanlar, onun fikirlerini bir araya getirmesini sağlayacak zoolojik perçinleri sağlayacaktı. Bunların ilki, kuş ressamı John Gould tarafından yerine çakılmıştı.

Cambridge'ten döndükten birkaç gün sonra, hayvanat bahçesinin müzesinde yine Gould'la görüştü ve ispinozlar hakkında ortaya çıkardıklarına dair daha fazla şey öğrendi. Gould, Darwin'in Galapagoslu çıt kuşunun bile bir ispinoz olduğunu fark etmişti, bu durumda 13 ispinoz türü bulunuyordu. Darwin'in karışık kuşlarla dolu çantalarında, aslında tek bir ispinoz sürüsü taşınmıştı.

Şaşırtıcı bir şeydi bu; ama Darwin çoğunu adalarına göre etiketlemeyi unuttuğundan işin anlam ve önemini kaçırmıştı. İşin rengini asıl değiştiren şeyse Gould'un diğer kuşlar hakkında vardığı sonuçlar olmuştu. Darwin dört alaycıküşü adalarına göre etiketlemişti ve bunların gerçek varyasyonlar olduğu ortaya çıkarsa bu sonucun "türlerin istikrarını baltalayacağı" tahmininde bulunmuştu. Bu, sürüden ayrılanların, anakaradaki esas sürüden kopanların değişmeye başlayabileceği anlamına gelecekti. Bu kuşların varyasyonlardan da öteye geçtiği anlaşılmıştı; Gould ona üçünün farklı *türler* olduğunu söyledi.¹⁷ Dahası Amerika anakarasında akrabaları vardı; aynı türler değillerdi ama yakın akrabaları vardı.

Darwin zorlu sorusunu bulmuştu: her biri kendi adasında birbirleriyle bağlantılı yeni türleri nasıl açıklayacaktı? Adalara özgü ayrı türlerin bulunduğu yönünde kanıtlar birikiyordu. Thomas Bell devasa kaplumbağaların korsanlar tarafından yiyecek olarak adaya getirilen bir tür değil, Galapagos'a *özgü* bir tür olduğunu doğrulamıştı. İspinozlar ve alaycıküşlerle ilgili bulgularla birlikte bu bulgular, Vali'nin haklılığını muhtemel kılıyordu; her adada, o adaya özgü bir kaplumbağa türü bulunuyordu. Fakat artık bu noktayı kanıtlamak için vakit çok geçti: Darwin fırsatı kaçırmıştı, daha doğrusu yiyip bitirmişti. Yalnızca bebek kaplumbağası hayatta kalmıştı ve o da yetişkin kaplumbağaların ayırt edici özelliklerinden yoksundu.¹⁸

Mart ortasına gelindiğinde Darwin adaya ulaşan göçmenlerin bir şekilde değiştiğini ve bu değişikliğin de yeni bir türler yelpazesi oluşturduğunu fark etti. Sedgwick'in paylayıcı bir tonla "kâfir doğabilimciler" dediği kafileye, Yaratılış'la ilgili yanlış kuramlar benimseyenler kafilesine katıldı. Anglikanlara göre, böyle bir transmutasyon (ya da bugünkü deyişimizle evrim) Hıristiyan Britanya'yı damardan tehdit ediyordu. Hayat ken-

di kendini yapmışsa eğer, Tanrı'nın tehlikeli bir ataerkil toplumu bir arada tutan gücüne ne olacaktı? Lyell'e göre bile bu ihtimal şaşırtıcıydı; çünkü Lyell maymun bir atanın insanoğlunu hayvanlaştıracığından, onun "yüksek mülküne" zarar vereceğinden korkuyordu. Darwin dine küfretmekle karşı karşıyaydı.

Peki, neden transmutasyondan yana meylediyordu? Doğru, zoologların bulguları onu şaşırtmıştı; alaycıkuşlar ve kaplumbağalar adaların her birine ayrı ayrı yerleşmiş göçmenler olarak *görülebilirdi*. Bugün yaşayan lamalar, Darwin'in açığa çıkardığı Patagonyalı devlerin küçülmüş torunları olarak *görülebilirdi*. Fakat böyle olmaları şart da değildi. Daha önce kimse onlar hakkında böyle düşünmemişti; bu gibi meselelerde saygılı bir suskunluk içinde olan Gould da böyle düşünmemişti, Lyell de. Darwin'in Anglikan akıl hocaları Peder Henslow ve Sedgwick ise bu gibi keşifleri, güzel bir biçimde tasarlanmış ada ve anakara türlerinin mukadder dağılımına alkış tutmak için kullanmaktan imtina etmezlerdi.

Darwin, entelektüel dünyasının sınırlarına doğru yol alıyordu. Onu bu kadar tehlikeli bir biçimde yaşamaya iten şey neydi? Lyell'in bakış açısında böyle korkunç bir biçimde canavarlaştırılan hayvanların fiziksel dönüşümüyle ilgilenmeye neden meylediyordu? Meslektaşları bunu kesinlikle reddediyordu; tek istisna olan Robert Grant'ın pervasız adanmışlığına ise yüz verilmiyordu. Onun bu meyli entelektüel cesaret, biraz inatçı bir karakter gerektiriyordu; damgasını vurmak için kararlı bir biçimde bastırmasını, "korkak bir ruh ya da inançsız bir kalp olmadığını" kanıtlamasını gerektiriyordu. Kavrayışlı olmak; kendisinin ahlaki ya da sosyal değerlerinde yerleşik dine ters düşen, uygunsuz bir şey görmemek belli tarzda bir insan olmayı gerektiriyordu. Hatta, bundan bir şey kazanılabileceğini görebilen bir insan olmayı gerektiriyordu.¹⁹

Darwin vahşi insanları kanlı canlı, bütün çıplaklıkları, isyancı kabalıkları içinde görmüştü, Lyell görmemişti. Aralarındaki farklılığın büyük bölümünü bu oluşturuyordu. Lyell'e göre maymun atalar, insanın hayvanlaşması, en aşağı düzeye sürüklenmesi, "yüksek mertebesinin" yerle bir olması tehdidi yaratıyordu. Fakat Darwin en aşağı, en kötü düzeye indirgenen insanlarla; vahşi, aptal, canı, ahlaksız insanlarla; hayvandan pek farkı olmayan insanlarla karşılaşmıştı. Asıl tehlike buradaydı; *çoktan* hayvanlaştırılmış ve alçaltılmış insan buradaydı. Darwin için önemli olan, medenileşmiş beyefendileri korumak değil, esasen onların Fuego-

lularla nasıl aynı Yaratıcı'nın elinden çıkmış, "aynı yaratıklar" olabildiğini açıklamaktı.

Jemmy Button ve dostlarını hatırladı. Saray'a takdim edilmelerinden iki yıl sonra, çıplak, pis bir varoluşa geri dönmüşler; bundan da gözle görülür derecede memnun olmuşlardı. Jemmy, vahşilere özgü alışkanlıkların kırılmasının ne denli zor olduğunu göstermişti. Fuegolü vahşiler, sofistike karakterler Avrupa şehirlerine ne kadar iyi uyum sağlamışsa susuz çorak düzlüklere o kadar iyi uyum sağlamış görünüyorlardı. Ama bu nasıl olabiliyordu? Yine iki Yaratıcı birden iş başındaymış gibiydi sanki. Tek bir Tanrı böylesi bir kültürel yarılmayı nasıl yaratmış olabilirdi? Fuegoluları yarattığı bu acınası doğal ortama bizzat mı kapatmıştı? Gerçekten de Tanrı bu insanların birer vahşi olarak kalmasını amaçlamamış olabilir miydi? Tek bir Tanrı'nın insan ırklarının doğal olarak yayılmasını sağlamak için evrimi kullandığını düşünmek ne kadar iyiydi. Ne kadar güven vericiydi; Darwin'e göre evrim, Lyell'in bakış açısına göre var olan hayvanlaşma tehditlerinin hiçbirini yaratmıyordu; beyefendiler zirvede, hak ettikleri yerlerde oturuyordu. Onlar evrimin başarılarıydı.

Herkesi şaşırtan bir gelişme, ilk fosilleşmiş maymun örneklerinin o bahar bulunması oldu. İki aynı tarihlerde ortaya çıkarıldı, biri Himalayalar'ın eteklerinde, diğeri Fransa'nın güneyinde bulundu. İki de son derece eskidi, uzun süre önce nesli tükenmiş olan memelilerle aynı devirlere aittirdi; Lyell'in rahatsızlık duyarak kabul ettiği üzere bu durum, Lamarck'a, ihtiyaç duyduğu zamanı kazandırıyor. (Lamarck kambur bir şempanzenin yavaş yavaş evrim geçirek ayakları üzerinde dimdik duran bir insana dönüştüğünü iddia etmişti.) Lyell dişlerini gıcırdatarak, "Lamarck'ın bakış açısına göre, kuyrukların düşmesi ve insana dönüşümün gerçekleşmesi için binlerce yılın geçmesi gerektiği" sonucuna varmıştı.²⁰

Hint maymunu babuna benziyordu; ama Darwin'in zamanında hayatta olan her şeyden daha büyüktü. "Neredeyse mükemmel bir kafa bulunmuş" ve bu durum herkesi şaşırtmıştı; bu keşif 3 Mayıs'ta Jeoloji Cemiyeti'nde açıklanmıştı. Bu toplantı, Darwin'in pampalar hakkında bir sonraki makalesini okuduğu toplantıydı. O da Lyell de kadim maymunun potansiyelinin bilincindeydi. Lyell o gece kız kardeşine bir mektup karaladı, kuyrukların düşmesi hikâyesine gülüyordu; ama Darwin akıl hocasını en fazla korkutan şeyi yaptı: Birkaç aya kalmadan, "harika maymunları" evrimin ışığında inceleyecekti.²¹ Darwin'in transmutasyona inandığını ifade ettiği ilk andan itibaren insan atalar kartlarda yer alıyordu.

* * *

Richard Owen Darwin'e epey bastırıyor, onun canlı maddeyi yöneten yasaları yeniden düşünmesini sağlıyordu.

Cerrahlar Koleji'nin müzesinde Owen ve Darwin fosilleşmiş kafatasları ve hayatın anlamı üzerine konuşuyorlardı. Burası böyle bir sohbet için mükemmel bir yerdi: Kolejdeki tadilat tamamlanmış, inşaatçılar çıkmıştı. Müze, Wellington Dükü, Sir Robert Peel ve 500 konuşanın katılımıyla, her zaman olduğu gibi gösterişli bir biçimde şubat ayında yeniden açılmıştı. Ziyaretçiler üç katlı galerileri sergilerle dolup taşan, Dor sütunlarla desteklenen muhteşem yeni müzeye akın ediyorlardı. İrlanda'da bulunmuş, yaklaşık 2,5 metre büyüklüğündeki devasa hayvanlardan şempanze iskeletlerine, platipuslardan fosilleşmiş armadillolara kadar her şey sergide bulunuyordu. "Sanki bütün dünya müzenin depolarını zenginleştirmek için yağmalanmış gibiydi."

Owen ve Darwin burada esaslara iniyorlardı. Önemli bir nokta da Owen'ın görüşleriyle Darwin'in eski hocası Henslow'un görüşleri arasındaki farklılıktı. Owen Berlinli fizyolog Johannes Müller'in izinden gidiyor, "atıl" maddeyi canlandıran bir *dış* güç bulunduğuna inanmıyordu. Tam tersine mikrop embriyonu gibi en basit canlı maddelere içkin, benzersiz bir "düzenleyici enerji" vardı. Bu büyümeyi yönlendiriyor, dokuların plana göre inşa edilmesini sağlıyordu. Bu güç mikropta yoğunlaşmış halde bulunuyordu, fakat gelişmekte olan dokulara yayılırken silinip gidiyordu; yaşla birlikte büyümenin yavaşlaması bu yüzdendi. Bu enerjinin kuvvetiyle, örgütlenme derecesi arasında karşılıklı bir ilişki vardı. Darwin bu "örgütleyici enerji"yi kabul etmişti, ama türlerle ilgili spekülasyonlarında bunu değiştirmeye başlamıştı.²²

Darwin bir gün çay içmek için Owen'a gittiğinde, oturma odasında bulunan bir mikroskopun başında hayatın temellerini tartıştılar. Darwin'in gerçek eğilimleriyle ilgili suskunluğunu koruduğuna hiç kuşku yok; sonuçta hedefi yasak meyveydi. Artık bir türün diğerine dönüşmesinin yolunu bulmak istiyordu. Gelgelelim Owen şempanze atalardan ya da hayatın kendi kendine gelişmesinden bahsetmeyi tiksindirici buluyordu. Hayat gücü sınırlı olduğundan, hiçbir birey türünü belirten örgütlenmenin ötesine geçemezdi. Bir kafadanbacaklı hayati gücünü "yeni organlar geliştirmesini" ya da bir uskumruya dönüşmesini mümkün kılacak şekilde kendiliğinden artıramazdı.²³ Darwin iki arada bir derede kalmıştı.

Başkaları Owen'dan daha esnekti. Utangaç botanikçi Robert Brown, mikropların *içindeki* granül halindeki maddenin bile “kendi kendine hareket ettiği” görüşündeydi. Mini mini polip yumurtaları açıldığında, atomlar dışarı fırlıyor, “sürü halindeki arılar” gibi etrafa dağılıyorlardı. “Atomların canlı” olarak kabul edilmesi ateşli demokratlar arasında neredeyse genel kabul görüyordu. Özgür insanların kendi kaderlerini kontrol ettiği yönündeki inançlarına bilimsel bir temel kazandırıyor; demokratik taleplerin yükseldiği bir çağda bu çok önemliydi. Mükemmel bir siyasi analogi ortaya koyuyordu; güç, bir mabudun ya da kralın hükümlerine bağlı olarak aşağıya hükmetmek yerine aşağıdan gelip “sosyal atomlardan,” yani halktan yükselerek yukarıya “hükmediyordu.” Atomların kendi kendilerini örgütlediği kavrayışı demokrat basın yoluyla yangın gibi yayılıyordu. Brown'ın kaynaşan atomlarına bakan Darwin de buna ikna olmuştu. Owen'ın benimsediği konumun ötesine geçiyor, atomların canlı olduğunu kabul ediyordu. Atıl maddenin Tanrı'dan güç aldığı yönünde, Cambridge'te gelenekselleşmiş olan görüş yerine daha seküler bir görüşü benimsiyordu.²⁴ Atomların canlı olduğu görüşü, onun, doğanın kendi kendine geliştiği anlayışına varması yolunda temel bir adımdı.

Owen, muhafazakâr bir Anglikan'dı. Sapkın ve Hıristiyanlık karşıtı olduğu gerekçesiyle transmutasyonu kınıyordu: Transmutasyonla ilgili görüşler, insanı zalim bir bataklığın içine sürükleyecek, onun sorumluluğunu ortadan kaldıracaktı; ateist kışkırtıcılar bu işin nereye varacağını gösteriyordu. (Owen sokaklara özgü bu tehditle daha hızlı bir biçimde tanışmıştı, isyanlar sırasında polise destek veren kentli nezih kesimin gönüllü taburu Şerefli Topçu Taburu ile tatbikatlar yapmıştı.) Canavarlaşan insan tekdire layıktı; insanlar süper maymunlar değillerdi. Hayat gücünün erimini genişleterek insanoğlunun benzersiz statüsünü ortadan kaldırmanın, kalabalıklara asker tüfekleri fırlatmaktan farkı yoktu. Fakat Darwin reformdan yana olan Üniteryen çevresiyle birlikte, doğanın kendi kendine gelişmesi görüşüne bir hayli rahat yaklaşıyordu. Maymunlar onu korkutamıyordu; canavarlaşma tehdidi hiç zarar vermeden başının üstünden geçip gidiyordu. Onu öfkeleniren şeyse tam tersiydi: İnsan soyunu temel direk olarak görenlerin küstahlığı.

Darwin türlerin tükenmesiyle uğraşıyordu hâlâ. Owen'ın tersine bireylerin türlere benzediğinden şüpheleniyordu. Bireylerin de türlerin de hayat gücü tarafından sınırlanmış, sabit bir yaşam süreleri olduğunu düşünüyordu. Denizde bulunduğu sırada bir türün bireylerini, Chiloé'de bol

miktarda bulunan elma ağaçlarından kesilen dallara benzetmişti. Hepsini birlikte ortadan kayboluyorlardı. Dev tembel hayvanların ölümü başka nasıl açıklanabilirdi ki?

Koşulların değişmesiyle açıklanabilir miydi acaba? Darwin *Beagle*'da bulunduğu sırada doldurmaya başladığı, çeşitli konuları derlediği "Kırmızı Defteri"ne bu görüşe karşı çıkan olguları yazmıştı. Evcil hayvanların bütün koşullarda yaşayabildiğini not almıştı: "Köpekler, kediler, atlar, sığırlar, keçiler, eşekler. Hepsinin de hem vahşisi hem ehlileştirilmiş var. Mükemmel derecede başarılı olduklarına hiç kuşku yok."²⁵ Yerel koşullara uyarlanma, nerede gözleniyordu? Bulduğu fosilleşmiş lamalar da türlerin iklim değişikliği olmaksızın öldüğünü gösteriyordu. Bu bulgular yine, lamaların vakitlerinin tükendiği sonucuna işaret ediyordu.

Darwin, hayat ve ölümlerle ilgili başka sonuçlara da varıyordu. Daha karmaşık olduklarından, hayat güçleri daha dağınık olduğundan tür olarak memelilerin ömrü, basit mikroskobik canlıların ömründen daha kısa olmalıydı. Bu mikroskobik yaratıklar neredeyse ölümsüzdü; sıcak ilksel denizlerde olduğu gibi, bugün de varlıklarını sürdürüyorlardı. Oysa tersine, memelilerin nesli birbiri ardına tükenmişti, bu yüzden de kayaların içinde fosiller birbirini izliyordu. Darwin Jeoloji Cemiyeti'nde, pampalarda bulunduğu memelilerin onlarla aynı zamanlarda yaşamış kafadanbacaklılardan daha kısa hayatlar sürdürdüğünü anlatmıştı. *Beagle*'da tuttuğu günlüğe dayanarak kaleme aldığı, *Journal of Researches* adlı kitabında da bu konuyu tartışmıştı. Patagonya'yla ilgili değerlendirmesinde okurlarının önüne, üstü örtülü bir kemik fırlatmıştı. Bulduğu eski devasa hayvanların neslinin tükenmesine sebep olan şeyin iklim değişikliği olmadığını söylemişti. Dolayısıyla belki de "birey için olduğu gibi, türler için de ömrün dolması, bitmesi söz konusu oluyordu."²⁶

Peki o halde, yeni bir nüfusun oluşması, yeni türlerin doğup açıkları kapatması hakkında ne söylenebilirdi? "Örgütleyici enerji" her türde kıstılıysa, daha karmaşık biçimler nasıl ortaya çıkabilirdi?

Daha derinlere inen spekülasyonlarını, Eras ile akşam toplantılarında bir araya geldiği çevresi dışında muhtemelen herkesten gizli tutmuştu. Darwin, Owen ve Lyell'i dinlemiş, fakat sırrını pek açmamıştı.

Darwin, Great Marlborough Street'teki çalışma odasında, Galapagos bulmacasının parçalarını birleştirmeyi sürdürüyordu. Alaycıkuşlar, ispinozlar ve kaplumbağalar dışında Güney Amerikalı kolonicilerden başka

nelerin türediğini öğrenmek için sabırsızlanıyordu. Henslow'a önce Galapagos'tan gelen bitkileri incelemesi ricasında bulunmuştu, onun adaların her birine özgü, birbirine eşdeğer, fakat farklı türleri (yaygın deyişle "adaları temsil eden türleri, aynı göçmenin soyundan gelenleri") belirleyebileceğini umuyordu. *Beagle*'dan inen, kimsenin istemediği balıkları kabul eden asık yüzlü dostu Peder Jenyns'e de baskı yaptı. Fakat o da çok ağırdı, konuyu sıfırdan incelemesi gerekiyordu. Darwin hevesliydi, Jenyns'in önce Galapagos'tan gelen balıklarla işe başlaması için bastırdı.

Gould'la işbirliği yapmayı sürdürüyordu; onunla Zooloji Cemiyeti'nde rhear hakkında sohbet etti. Gould, Darwin'in Port Desire'deki Noel yemeğinden arta kalanların daha yumuşak tüylü ve daha küçük yeni bir rhea türü olduğunu doğruladı. Darwin'in cemiyete sunduğu hediyeleri "ölüm-süzleştirmek" için de bu türün adını *Rhea Darwinii* koydu.²⁷ Bu bulgu üzerine Darwin, Patagonya'da bulunan bu kuşlar üzerine düşünmeye koyuldu. Galapagos Adaları yeni türlerin oluşmasında yalıtılmışlığın ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Fakat bu iki rheanın yaşam alanlarının Rio Negro civarında kesişmesi nasıl açıklanacaktı? Onları birbirinden ayıran bir engel yoktu, o halde nasıl evrilmişlerdi?

Kısa süre sonra, transmutasyonla ilgili ilk şaşırtıcı notlar, Darwin'in kırmızı defterinde belirmeye başladı. Şifreli notlardı bunlar: "İki rheanın tarafsız (örtüşen) bölgeleri üzerine akıl yürüt," diye karalamıştı. Rio Negro'daki büyük ve küçük türler arasında neden geçiş biçimleri bulunmuyordu? "Değişimin ilerlemeci olmadığı: Bir tek seferde ortaya çıktığı" tahmininde bulunmuştu. Bu, belki de bir türün tümüyle gelişmiş olarak diğerinden doğduğu anlamına geliyordu. Bir tür diğerinin yumurtasından mutant olarak doğuyordu. Ceninlerdeki bu tür sapmalar –bunlara "canavar" ya da "ucube" deniyordu– tıpçılar arasında gayet iyi biliniyordu; Hunter Müzesi'nde bunlardan şişeler dolusu vardı. Owen da rahimden, bilinmeyen bir süreçle deforme olmuş bir halde çıkan bu mutantlar hakkında makaleler yazıyordu. Darwin, sebep ne olursa olsun, deforme olmuş bu bebeklerin "türlerin ortaya çıkmasıyla bir benzerlik taşıdığını" defterine karalamıştı.²⁸

Aynı şey lamalar açısından da geçerli miydi? Nesli tükenen türler, aynı kurak düzlüklerde hayatlarına devam eden ucubeleri, bugünün küçük guanakolarını ve lamalarını mı doğurmuşlardı? Her ne olursa, Darwin bu mutasyonların önemli ve ciddi olduğu kanısındaydı.

Diğer meselelerle ilgili olarak kanıtlar çelişkiliydi. Galapagos'ta hayat çeşitliliği göstermeye başlamıştı, çünkü ada yalıtılmıştı; ispinozların gagalarının büyüklüğünde “tam bir tedricilik” gözleniyordu. Oysa rhealar için yalıtılmışlığa gerek olmamıştı; anakarada serbestçe at koşturuyorlardı. Bu durum daha ne kadar çok düşünmesi gerektiğini gösteriyordu.

Zaman, yani zamansızlık bir sorundu; öncelikle *Journal*'ı tamamlaması gerekiyordu. Seyahatnamesini tamamlamak için partilere gitmekten kaçınmaya başladı; çok fazla iş olduğundan yakınıyor, midesinin kötü olduğunu söyleyerek figan ediyordu. Yolunda ilerlemeyi sürdürdü, günlüğündeki anlatıları *Beagle*'da tuttuğu jeoloji ve zooloji defterlerinden notlarla tamamlıyor, uzmanlar sürüsünden gelen en son haberlerle süslüyordu. Kuzeni Fox'a her şeyi yazdığını söylemişti: hayvanların alışkanlıklarını, jeolojiyi, yerlileri, “bu karman çormanlığı tamamlayacak” manzarayı.

Her şeyi de yazmıyordu hani; ispinozlardan pek az bahsetmişti. Bunların muhtemelen “farklı adalarda” bulunuyor olabileceğine dair kuşku vardı olduğunu not almıştı yalnızca. Bu kuşların benzer davranışlara sahip olduğuna inanıyordu hâlâ. Bu ve adalardaki benzer topraklar ispinozların evrilip nasıl bu kadar farklı hale gelebildiği konusunda şaşkınlığa kapılmasına neden oluyordu; herhalde onlar da “tek bir darbeyle” ortaya çıkmışlardı.²⁹

Kendini parçalıyor, kitabı bitirmesi gereken tarihe yetiştirmeye çalışıyordu. *Journal* yetmiyormuş gibi, yeni bir projeye uğraşmaya başlamıştı: Uzmanların, *Beagle*'la getirdiği hayvanlar hakkındaki raporlarını toplayıp geleceğin gezginleri için *Zoology* adında, birçok ciltten oluşacak bir gözlemci rehberi kaleme almayı düşünüyordu. “Topladıklarının daha güçlü doğabilimcilerin beyinlerinden geçtikten sonra bir eserde toplanması” fikri onu sevindiriyordu. *Zoology*, hükümet (en azından 1000 sterlin olarak tahmin edilen baskı maliyetini karşılamak için) bir bağışta bulunmazsa gerçekleştirilmesi imkânsız iddialı bir proje olarak görünüyordu. Bütün zoologlar, Bell, Waterhouse, Owen, Gould, destekleyici bir tavır benimsemişlerdi; fakat iş finansmana gelince müze görevlisi olarak ağırlıkları yoktu.

Bu noktada büyük patronlara ihtiyaç vardı. Darwin, Zooloji Cemiyeti'nin başkanı olan Derby Dükü'yle –Lordlar Kamarası'nda (Whigler lehine ağırlığını koyması için Lordlar Kamarası'na yerleştirilmişti) tartışmaktan çok hayvanat bahçesiyle ilgilenmeyi tercih eden bir aristokratı– bir

görüşme ayarladı. Antikalarla ilgilenen Somerset Dükü'ne, Linneaus Cemiyeti'nin başkanına da yanaşıldı, Jeoloji Cemiyeti'ndeki Peder Whewell da hükümetin desteğini toplamaya hazırdı. Darwin başkalarının nasıl sponsor bulduğunu merak ediyordu. Kaptan Franklin'in Kuzeybatı Geçidi'yle ilgili değerlendirmesini yayınlamış, numuneleri hayvanat bahçesinin müzesinde istiflenmiş olan doğabilimci John Richardson'a ricada bulundu.³⁰

Darwin, Maliye Bakanı'na doğru içerden giden yolu bilmiyor olabilir ama bilen birini tanıyordu. Henslow, ihtiyar çocuklar ağını harekete geçirebilirdi. Bakan, Cambridge'ten seçilmiş Whig vekili Thomas Spring Rice'tı; Henslow Rice için kampanya yürütmüştü. İki adam 1836'da, Whiglerin büyük girişimi olan Londra Üniversitesi için bir imtiyaz alınması konusunda da elbirliği yapmışlardı. Henslow'un kabinedeki dostları onun Suffolk'ta Hitcham'da yıllık 1000 sterlinle "krallara layık bir hayat" sürmesine önyak olmuşlardı. Kısacası, Henslow gayet iyi tanınıyordu; dokunaçlarını çıkarıverdi. Spring Rice Darwin'i görüşmeye çağırdı, onu sorguya çekmek yerine serinkanlılıkla Hazine'nin parasından en iyi şekilde yararlanmasını tavsiyesinde bulundu! Henslow üstüne düşeni yapmıştı. Darwin, "Beni sen yarattın," diye teslim ediyordu. "Sen olmasaydın, 1000 sterlini alamazdım."³¹ Bilimsel açıdan topladığı puanlar görmezden gelinebilir olsa da bu nakit para, Darwin'in statüsünü, bağlantılarını, potansiyelini zarif bir biçimde anlatıyordu. Sosyal bakımdan geri olanlar, kemerleri sıkma derdindeki hükümetten hibe almakta haddinden fazla zorlanıyordu; ama Darwin'in istediği meblağ kolayca çıkmıştı. Bu para kendi himaye ağını kurmasını, görev ve ücret dağıtabilmesini, beyaz yakalı müze görevlilerinden ince eleyip sık dokuyan bir işgücü oluşturmasını sağlayacaktı. *Zoology* kurtarılmıştı.

Bu durum, "bu berbat, dumanlı yere" kapanıp haddinden fazla çalışması gerektiği anlamına geliyordu. Hâlâ değerli kalıntıları paylaştırmakla meşguldü. Tierra del Fuego'dan getirdiği yenilebilir mantarlarla And Dağları'nda bulunduğu fosilleşmiş ağaçlar, utangaç Robert Brown'a gitti; onun biraz açılmasını sağladılar. "Sanırım taşlaşmış ağaçlarım, Mr. Brown'ın kalbindeki taşları çözdü," diye karalamıştı Darwin. Böcekler, artık çok çok geride kalmış o böcek avlama günlerinin hatırası olarak Peder Hope'a gitti; Chonos patatesleri de o günlerde görevli olduğu taşra kilisesiyle bunları fark etmeyecek kadar meşgul olan Henslow'a. Kırkların ortasında bir taşra papaz evi: Sırf düşüncesi bile Darwin'e kırları

ne kadar özlediğini hatırlatıyordu. Marlborough Street'teki "hapishanesi"nde karşı evin soluk renkli duvarlarına bakıyor, kendini kapana kısılmış hissediyordu. İçinde sessiz bir çığlık yükseliyordu: "Londra caddelerinden nefret ediyorum."³²

Transmutasyona kafayı iyice takmıştı. Her şey ağır sorulara dönüşüp duruyordu. Bitkiler, okyanusun ortasındaki Keeling Adası gibi yerler bir yana, Galapagos Adaları'na nasıl ulaşmışlardı? Henslow'a, Keeling'den getirdiği numunelerde hangi türlerin bulunduğunu, bunların tohumlarının "tuzlu suda yüzmeye dayanıp dayanamayacağını" sordu.

Gould'la işbirliğini sürdüren Darwin, numuneleri uygun biçimde etiketlemediği için iyiden iyiye utanmaya başlamıştı. Geç kalmış bir girişimde bulunarak ispinozların her birinin ayrı bir adaya özgü olduğunu kanıtlamaya girişti. British Museum'da saklanan, FitzRoy'un titizlikle belgeleri derileri inceleyip mürettebattan kendi koleksiyonlarını hazırlamış olan kişilerle görüştü. Uşağı Syms Covington'da bile Galapagos'tan getirilmiş üç ispinoz bulunuyordu, her birinin hangi adada bulunduğu not edilmişti. Aldığı cevaplar hafızasını zorlamasını, kendisinin getirdiği ispinozları nerede bulduğunu hatırlamasını sağladı, gerçi tahmin ya da Tanrı'nın ilhamı yaklaşımı hatalara neden oluyordu. İşler bittiğinde, ispinozların da alaycıkuşlar ve kaplumbağalar gibi ayrı adalara özgü olduğuna kanaat getirmiş bulunuyordu. Bu kanaat, kuşları anakaradaki türlerin soyundan gelen farklılaşmış türler olarak görmesini sağladı.

20 Haziran'da IV. William öldüğü için ülke yasa girdi. Bayrakların yarıya çekildiği o günde, Darwin nihayet *Journal*'a son noktayı koydu. Seyahatine ilişkin anlatısını, rekor sürede kaleme almıştı: Başlangıcından bitişine yedi ay."Sıradan İngilizcede" kendini ifade etmekte çektiği olağanüstü zorluk yüzünden "ne olursa olsun bir kitap yazmış herkese saygı duyacağını" söylüyordu. Ayın 26'sında Shrewsbury'de ailesiyle on gün geçirmek üzere Londra'dan ayrılırken, geleceğe bir yazar olarak bakıyordu. Bir jeolog olarsa mercan resifleri hakkındaki üçüncü makalesinin nasıl karşılandığını değerlendiriyordu. "Ağır toplanın" alkışları, "bana büyük güven verdi," diyordu. Ona, "elini taşın altına koyma" ve Güney Amerika jeolojisi hakkında bir kitap planlama cesareti vermişlerdi.³³

Elini çok daha ağır başka bir taşın altına da koydu. Kendisini transmutasyonla ilgili çalışmalara verdi.

16. Bölüm

Engelleri Aşmak

Darwin 1837’de Temmuz ayının ortalarında sonu belli olmayan bir işe girişerek transmutasyonla ilgili gizli bir defter açtı (buna B defteri diyordu). Kendi kendisiyle konuşmalarının, tartışmalarının yoğun olduğu bir yalnızlık dünyasına giriyordu. Kahverengi kaplı defter küçüktü, ilk sayfasına da koyu renk harflerle *Zoonomia* diye yazmıştı; büyükbabasıyla aynı yolu adımlamakta olduğunu belirtiyordu. Sonra hummalı bir biçimde yaklaşık 27 sayfa not aldı; makineli tüfek misali soluk soluğa karalanmış, telgraftan farkı olmayan notlardı bunlar; hayatın kanunları üzerine alelacele yazılmış, heyecan verici düşüncelerdi. Transmutasyon bir olguydu, bu karalamalar da hayvanlar ve bitkilerin değişme biçimleriyle ilgili araştırmasının çerçevesini çiziyordu.

Tuhaf ve bariz sorular metnin içine dağılmıştı. “Hayat neden kısaydı” ve eşeyli üreme neden bu kadar önemliydi? Çünkü eşeyli karılma varyasyonlar oluşturuyor ve hızlı bir nesil değişimi bu varyasyonların nüfusa dağılmasını sağlıyordu. Eşeylilik çeşitliliği beraberinde getiriyordu, bu da türlerin yeni koşullara ayak uydurması için gerekliydi. İklimler değişirse türler buna hızla cevap verebiliyor, otomatik olarak yeni koşullara uyarlanmalar üretebiliyorlardı.¹

Fakat Owen, basit türlerin karmaşıklaşabileceği düşüncesine karşı çıkıyordu. Yeni bir canlılıkla gelişmiyorlardı, yeni “örgütleyici enerji” ya da hayat gücü toplayamıyorlardı. Darwin ise hayal kırıklığı içinde, Owen’ın, hayat gücünün her türü sınırladığı görüşüne karşı çıkıyordu. Bir şeylerin “değişen dünyaya ayak uydurma yarışını değiştirmesi” gerektiğini biliyordu. Her zaman söyleyip durduğu gibi türlerin “kalıcı bir biçimde değişmesi” *gerekliyordu*. Geçirdikleri değişimleri aktarmaları ve bunların üzerine yapılanmaları *gerekliyordu*.

Sorunlardan biri aşılabilirdi. Açıkçası, ortaya çıkan farklı varyasyonlar “kendi içlerindeki evlilikler” ya da melezlenmeler yoluyla normal bir biçimde nüfusa karışabiliyordu. Bu, normalde değişikliklerin önünü alıyor, bir türün tek tip görünmesini sağlıyordu. Sınıflandırmayla uğraşanların neden hep türlerin sabit ve değişmez olduğu varsayımında buldukları böylece açıklanabiliyordu. Bunu aşmanın yolu, varyasyonların yalıtılmasından geçiyordu. Kendi aralarında döllenmiş ispinozlar ya da “yeni bir adada” yepyeni bir dünyayla karşı karşıya olan sürüden ayrı düşmüş alaycıkuşlar yeni özelliklerini güçlendireceklerdi.² Galapagos Adaları'nın birinde rastlanan biraz kalın bir gaga, Amerika anakarasındaki sürüye karışmakla kaybolup gitmeyecekti. İspinoz türü kendi içinde çiftleşmeyi sürdürdükçe, gaga daha da kalınlaşmaya devam edecekti. Adalar hızlı, kalıcı bir sapma görülmesini daha olası kılıyordu. Bir ülke ne kadar uzun süre anakaradan ayrı kalırsa –tuhaf bir tür olan platipusun bulunduğu Avustralya gibi– üzerindeki memeliler o kadar farklı oluyordu.

Darwin daha sonra Lamarckçı bazı temel ilkelerle flört etti. En basit monadlar –hayatın yapıtaşları– organik olmayan maddeden kendiliğinden doğuyorlarsa asansörü daha yukarı doğru iteceklerdi. Aşağıdan baskı yaratacaklar, hayatı ileri doğru itecekler; yani Darwin'in karaladığı üzere “en basit olan, elinde olmadan daha karmaşıklaşacaktı.” Olgunlaşan bireyler gibi, türler de bir asansördeydiler ve zahmetsizce yukarıya çıkıyorlardı. Onlar hareket ettikçe, aşağıdaki yaratıklar yukarı çıkıp onların eski yerlerini dolduruyordu. Darwin bu konuda şöyle espriler yapıyordu: “Bütün insanlar ölmüş olsaydı bu durumda maymunlar insan olurdu. İnsanlar da melek.”³ Eski elitler için korkunç anlamlara gelebilecek bir espriydi bu; insanın kökeninde maymunların olduğu yolunda hayvanca bir imgeye oynanıyordu. Bu espri ataların onun için hiç korkutucu olmadığını gösteriyordu.

Owen, *Beagle*'ın hasadıyla uğraşmayı sürdürüyordu. Beş tane devasa, arkaik armadillo ve tembel hayvanı belirlemiş, Darwin'in *Zoology* dizisi çerçevesinde kaleme aldığı *Fossil Mammalia* adlı kitabında tanımlamıştı. Bu devasa otçul hayvanlar, bugün Afrika'daki av hayvanları gibi pampalardaki düzlüklerde yaşamış olsalar gerekti. Darwin şaşkınlığını Lyell'e “Bu kadar çok sayıda hayvanın, bu kadar yakın bir zamanda, fiziksel [örneğin çevresel] değişimin bu kadar az olduğu bir ortamda ölmesi ne kadar olağanüstü bir gizem,” diye açmıştı.

Düşünce yağmuru, defterini türlerin tükenmesi hakkındaki notlarla doldururken de devam etmişti. Owen'ın, bir türün karmaşıklığının ömrüyle ters orantılı bir ilişki içinde olduğu yönündeki düşüncesini kafasında evirip çevirip duruyordu. Hayvanların ve bitkilerin soy kütüklerinin tarihini aktarmak üzere “*düzensiz olarak dallanan*” bir ağaç karalamıştı. Hayat asırlar boyunca boy atan devasa bir yaşlı meşe ağacıysa eğer, fosilleşmiş memeliler de hayat güçleri çürüyüp gittiği için “ölen gelip geçici tomurcuklardı.” Ağacın gövdesi eski ortak atayı, bütün hayvanların doğduğu türü temsil ediyordu. Tek bir gövdenin de tek bir kökeni olması gerekiyordu. Darwin, yeryüzünde hayatın organik olmayan maddeden kendiliğinden başlamasının, uzak, bulanık bir geçmişe gömülüp kalmış bir seferlik bir olay olması gerektiğini fark etmişti. Canlı moleküller her yerde sürekli ortaya çıkıyor olamazdı; aksi takdirde birbiriyle ilgisi olmayan milyonlarca hayat ağacı ortaya çıkıyor olurdu, bu da görüntünün tamamını “son derece karmaşık” hale getirirdi.⁴ Hayatın doğuşu bir seferlik, Silüriyen öncesi devirlerde gerçekleşmiş bir olaydı.

Bunun açılımları üzerinde çalışırken, aceleyle notlar karalamayı da sürdürüyordu. Eğer her şey, uzak bir geçmişteki tek bir canlı atomlar yani “monadlar” kümesinden gelmişse, o halde bu parçacıkların ömürleri karmaşıklıkla ilgili olamazdı; aksi takdirde dalların her birinde *her şey* eşzamanlı olarak ölürdü; bütün sınıflar çökerdi; memeliler, kuşlar, sürüngenler, aklınıza ne gelirse. Böyle olmamıştı. Darwin birden ışığı gördü. “Monadın tanımlanabilir bir varoluşu *yoktu*.” Hayat gücü, türlerin geri kalmasını gerektirecek bir sınırlılığa sahip değildi. Owen'ın engelini kırmıştı.

Hayat bir kez doğmuştu, sonra tarih boyunca dallanıp budaklanmıştı, sonu gelmeyen bir büyüme yaşanmıştı; gelip geçici tomurcuklar diğerleri ortaya çıktıkça ölüp gitmişti. Bir yeniden canlandırmaya gerek olmamıştı, yaratıcı bir biçimde yeniden enerji vermek gerekmemişti. Soyağacı imgesi üzerine sayfalarca not aldı. Gelip geçici sürgünlerin ölümü, kuşlar ile memeliler ya da böcek familyaları arasında boşluklar oluşmasına neden oluyordu. İki grup birbirinden ne kadar uzaksa ortak atalarına uzanan kökleri o kadar aşağıda oluyor, aralarında o kadar fazla düşmüş ölü dal olması gerekiyordu.⁵ Nesillerin tükenmesinin kaynağı artık yaşlanmak olmadığına göre, Darwin (devasa lamaların yok olmalarıyla ilgili eski görüşlerinin tersine) bunun hızla değişen koşullar sonucu ortaya çıktığına ikna olmuştu. Uyarlanma –bir organizmanın yaşam ortamına uygunluk

göstermesi– yine gündemdeydi: Eğer çevre tedricen değişirse, hayvanlar uyarlanır, bu değişime eşzamanlı cevap verebilmek için transmutasyon geçirmeyi sürdürürler; ayak uyduramazlarsa, türün tükenmesi kaçınılmaz olurdu.

Uyarlanma bir hayvanın nasıl oluştuğunu tek başına açıklamıyordu. “Kalıtsal bir iz” de vardı. “İz” ilk ortak atanın miras bıraktığı genel bir plandı. Bütün balıklar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler bir omurgalı planını paylaşıyordu. Bütün salyangozlar, sümüklüböcekler, mürekkepbalıkları bir yumuşakça planına uyuyordu. Uyarlanma sadece bu yapısal plan üzerinde etkili oluyordu.

Peki, uyarlanmacı değişimler iklimlerin ritmine nasıl uyuyordu? İklim üreme sürecini değiştiriyor, yavruların uyarlanmış bir halde ortaya çıkmasını sağlıyor muydu? Darwin bütün varyasyonların mükemmel bir halde doğduğunu varsayıyordu; fakat o zamanlar hâlâ Paley’in çizdiği mükemmel dünyada yaşıyordu. Yine de bu Paley’ye, Cambridge’teki akıl hocalarının göz yumabileceği bir başvuru değildi. Bir organizmanın sürekli kendini değiştirmesi, mükemmellik olsun olmasın, kendini değiştirmesi fikri çirkin bulunuyordu. Bu, dinamik bir kendi kendine yeterlilik anlamına geliyordu.

Darwin’in düşünceleri şaşırtıcı bir hal almaya başlamıştı: Hayat iklimin kaprislerine uygun adım ilerlediği için, ilerlemeyi ölçmeyi sağlayacak bir köşe taşı yoktu. Grant’a göre gezegenin soğuması, hayatı yukarıya, daha yüksek, daha sıcakkanlı biçimlere doğru itmişti. Fakat Darwin tek yönlü bir değişime tövbe etmişti; hayat yaşam alanının acayıplıklarına uyarlanıyordu. Her yerde boy atıyordu; hayvanlar mitsel bir merdiveni tırmıyor, en yüksekteki insanlık halkasına uzanıyor değillerdi. İnsan ırkları bile kendilerine özgü yaşam alanlarına yatay olarak yayılıyorlardı: Jemmy Button’ın Tierra del Fuegoluları rüzgârların estiği, ıssız vahşiliğe doğru; medeni İngilizlerse fabrika şehirlerine doğru. Darwin şok edici derecede görelilikçi bir bakış açısıyla baş başa kalmıştı. “Bir hayvanın diğerinden daha yukarıda olduğundan bahsetmek saçma,” diye düşünüyordu. “Bizler zihinsel melekeleri en gelişmiş olanları en yüksek olarak kabul ediyoruz. Oysa bir arı kuşkusuz içgüdülerini... bir kriter olarak kullanacaktır,” diyordu.⁶ Arının gözünden insan artık yaratılışın tacını taşı-mıyordu. Oysa radikal Lamarckçılar bile insanların en başta geldiği bir zinciri savunmayı sürdürüyor, zorba insanın hayata tepeden bakmasına

izin veriyordu. Darwin'in insan dışındaki varlıklara odaklanması, yerleşik dinsel kurallar bir tarafa, radikal akıldan topyekûn bir uzaklaşma anlamına geliyordu.

Sıcak geçen ağustos ayı boyunca, “kocaman bir mağaradan farklı olmayan bu yerde haşlanmaya” devam etti, din karşıtı notlar karalıyordu. Eylül ayında *Journal*'ın taslaklarını düzeltmeye devam ederken, hâlâ bu sorunla uğraşiyor, “ayaklarından zincire vurulmuş kürek mahkûmları kadar” sıkı çalıştığından yakınıyordu.

Taşınmayla ilgili sorunlarla uğraşmaya geçti, türlerin oluşumu sürecinin başlaması için canlıların adalara hangi yollarla taşındığı sorusuna çözümler geliştirmeye başladı. Farelere Chonos Adaları'nın bazılarında rastlandığı, bazılarında rastlanmadığı için bunun tümüyle şansa bağlı bir olgu olduğunu biliyordu. Anahtar dehada yatıyordu: “Baykuşlar. Fareleri canlı canlı taşımış olmasınlar?” diye soruyordu. Evet, kemirgenler böyle açıklanabilirdi. Tohumları açıklamak daha kolaydı; uçmuş, denizle taşınmış olabilirlerdi. Ya da ardıçkuşları ve sutavukları adalara uçup “tohumları midelerinde getirmiş” olabilirlerdi. Bunu incelemek üzere bir not düştü. Denizden geçişte başka ne hayatta kalabilirdi? Bulmak için sınamalar geliştirmeye başladı. “Kara kabuklularıyla tuzlu suda ve kertenkelerle ilgili deneyler yap,” diye karalamıştı, ilerde bunu deneyebileceğini düşünüyordu. Herhalde geçiş sırasında ortaya çıkacak aşırı koşullar yüzen tohumları değiştirecekti. “Tohumların tuzlu su çekmesinin onları değiştirip değiştirmediğini öğrenmeye çalışmak ilginç bir deney olacaktı.”⁷ Belki de baykuşlar, sutavukları ve tohumların sanıldığı kadar uzağa seyahat etmesi gerekmemişti. Sonradan denizin altında kalmış ada dizileri üzerinden atlamış olabilirlerdi. Çökmeye ilgili teorisi, göçü mümkün kılan sıçrama tahtaları olarak ada zincirlerinden bahsetmesini mümkün kılıyordu.

Mavi denizleri düşünmek onu seyahat günlerine geri götürmüştü. O yıllarda o adadan bu adaya atlarken, evde olabilmek için isteseler sağ kolunu verebilirdi. Şimdi yine denizlerde olmayı hayal ediyordu. Denizde olduğu sıralarda ailesini çok özlemişti; ama işte burada, Londra'daki hapishanesine tıklmış, Shrewsbury kırlarından uzaktaydı. Duyduğu o özlem, yaptığı o planlar, hepsi ne içindi? Döndüğünden beri babasını ve kız kardeşlerini yalnızca dokuz gün görebilmişti!

Kapılar ardına kapanıp gizli defterine sarmalanıp kalmıştı. “Bütün yazı bu çirkin Marlborough Street'te, karşıdaki şu çirkin evden başka bir şey

görmeden geçirmek nasıl bir ömür törpüsü!” *Journal*’ın taslaklarını tamamlayacağı gerekçesiyle Elizabeth Wedgwood’un konser davetini geri çevirmişti. Taslaklar eline yapışıp kalmıştı; sıkıcı cümleler, inatçı virgüller ıstırabını artırmaktan başka bir işe yaramıyor, homurdanmasına sebep oluyordu: “Doğru dürüst yazmak ne kadar da zor bir işmiş.” *Zoology* dizisinin de planlanması gerekiyordu ve Darwin zamanının büyük bölümünü yazarlarla, editörlerle ilişki kurmaya harcamıştı. Hazine’nin verdiği burs sayesinde kapak fiyatı düşük tutulacak, kitaplar kamunun yararına sunulabilecekti. Bunu dikkate alan yayıncılar, 250 tane resim baskısının bulunduğu 800 sayfalık bir cildi 9 sterline çıkarabileceklerini hesaplamışlardı.

Journal’ın önsözünde kullandığı gürültücü dil, çok geçmeden başına bela oldu. Adabımuâşerete titizlenen FitzRoy, kendisinden çalاکalem bahsedilmesi bir yana, yardımlarına karşın “subayların adının bir kere bile anılmamış olmasına hayret etmişti.” Bu Darwin’in dikkatsizliğiydi; ama FitzRoy’un tüyleri diken diken olmuştu. FitzRoy o kendini beğenmiş havasıyla, “*Sana*, senden gönül rızasıyla kopmayacak kadar büyük bir saygı duydum,” diyordu.⁸ Darwin’in kaleme alacağı cilt ile kendisinin yazdığı cilt “hisler ve sadakat” yüzünden bir arada yayınlanacaktı, “yoksa bir yarar sağlamak için değil.” Darwin hemen düzeltmelere girişti, gönülden teşekkürlerini sundu ve herkesin onuru kurtarıldı, ama bu durum hâlâ Kaptan’ın delidolu adımlarına ayak uydurması gerektiğini gösteriyordu.

İşler ve kaygılar giderek ağırlaşıyordu. Yolculuk sırasında şaşılacak zihinsel işler ve el işleri gerçekleştirmiş, bunların belirgin olumsuz etkileri olmamıştı. Fakat şimdi, gizli çalışmasına gömülmüş, jeolojiyle ilgilenen rakiplerini şok edecek notlar derleyip toplarken sağlığı giderek kötüye gidiyordu. Çifte standartların hüküm sürdüğü, ikili bir hayat yaşıyordu; sorumsuz, din karşıtı addedileceği ya da daha kötü sıfatlara layık görüleceği korkusuyla, türlerle ilgili çalışmasını Eras dışında kimseye açamıyordu. Bu durum midesinin ucunda kendini hissettirmeye başlamıştı. 20 Eylül’de “rahatsızlık yaratan bir kalp çarpıntısı” geçirdi ve doktorları ona *ısrarla* “iş gücü bir kenara bırakması,” kırlara açılması tavsiyesinde bulundu.⁹ İki gün sonra *Journal*’ın taslaklarını tamamladı ve dinlenmek için Shrewsbury yolunu tuttu.

Pek dinlenemedi ama. Maer üzerinden geri döndü; Emma ve ailesi onu gauchoların hayatıyla ilgili soru yağmuruna tuttular. 28 yaşındaki Emma Charles’tan bir yaş büyüktü ve yetenekliydi. Fransızca, İtalyanca ve biraz

da Almanca biliyordu (Charles'tan biraz daha fazla). Güzel piyano çalıyordu (Chopin'den ders almıştı) ve açık hava sporlarına da düşkünlü; okçulukta çok iyiydi. Charles'ın açık denizlerde olduğu günlerde, dört-beş evlenme teklifini geri çevirmişti. Sonra annesi felç geçirip yatalak olmuş, bu durum Emma'nın sürekli evde kalmasını gerektirmişti. Flört devri sona ermiş gibi görünüyordu; ağabeyi Jos'un ağustos ayında Charles'ın 37 yaşındaki ablası Caroline'la evlenmesine rağmen.

Fakat Emma ailesine hemşire, bakıcı ve teyze olarak hizmet verirken, umudunu koruyordu. Değişiklik olsun diye son çıkan romanları okuyor, bahçe işleriyle uğraşıyordu. Charles artık buralarda geziniyordu; Jos Dayısı da ona kullanılmayan toprakları gösteriyordu; yıllar önce üzerine yayılmış kireç ve cüruf toprağa karışıp geride kum ve kil karışımı, gevşek yapılı bir toprak tabakası bırakmıştı. Jos bunun solucanların işi olduğunu sanıyordu, gerçi bahçeciliğin kıtasal ölçekte çalışan bir genç adam için pek önemli olmadığını da düşünüyordu.¹⁰ Charles aynı fikirde değildi; bu cazibeden yoksun başlangıçtan, mütevazı toprak solucanlarına karşı ömür boyu sürecek bir ilgi doğdu; bu küçücük, adı sanı duyulmamış yaratığın milyonlarcası mercan poliplerinin tropik denizlerde yaptığı işi yapıyordu.

Darwin 21 Ekim'de Londra'ya döndü; fakat hızla çarpan kalbi Shropshire kırlarında kalmıştı. Jeoloji Cemiyeti'nde 1 Kasım'da solucanlar ve rolleri hakkında yaptığı konuşma, gelişmekte olan ilgilerini yansıtıyordu. O aziz kurum, *solucanlardan* çok daha önemli bir konu bekliyordu. Darwin bunun farkındaydı; kendini zincire vurup Güney Amerika jeolojisiyle ilgili bir kitap tasarlamaya başladı. Şili sahilleri, fosil mezarları, mercan resifleri hakkında ayrı ayrı kaleme aldığı makaleler yeterli değildi. Bunların hepsini koca bir ciltte bir araya getirmesi gerekiyordu. Bu düşünce ona kasım ayının sisinden daha boğucu geliyordu. Kırlarda inzivaya çekilmenin özlemine çekiyordu. Taşradaki kiliselerine çekilmiş Cambri dgeli dostları Henslow, Fox ve Jenyns'e gıptayla bakıyordu. Nihayet kasım ayında, tropik lagünlerden birkaç günlüğüne çıkıp Wight Adası'ndaki kilisesinde Fox'u ziyaret etmeye gitti. Palmiyelerle süslü sahiller ile burası arasındaki tezat çarpıcıydı; o sırada kışın, acı soğukların yaşandığı günlerdi: Manş Denizi çalkantılı; mavi olmaktan çok karaydı. Fakat Darwin, Londra'nın "mide kaldıran kasvetli havasının" dışına çıktığı için mutluydu.¹¹

Darwin'ın taşra papazının hayatına dair biraz idealleştirmiş bir görüşü vardı. Jenyns, Swaffham Bullbeck'teki "yalnızlığından acı acı yakınıyordu." Mesele yalnızca yalıtılmış olmak değildi. Darwin, "Henslow, balıklarımın bahsederken arada ağzından bir homurtu kaçtığını söyledi," diye teskin etmeye çalışmıştı Jenyns'i. Hafif kaçan bir ifadeydi bu. Dostu, salamuralanmış balık yükü altında sendeliyordu. Balıkların yarısı yolculuk sırasında bozulmuş olsa da elinde tanımlaması gereken 137 tür bulunuyordu ve bunların 75'i yeni türlerdi. *Zoology* dizisinin *Fish (Balıklar)* cildi kısım kısım yayınlanıyordu ve Darwin her sayıya 16 balık sıkıştırabileceğini umuyordu. Fakat Jenyns'in bu kotayı karşılamakla ilgili sıkıntıları vardı. Darwin, o cezbedici tarzıyla yüze gülüp kandırmayı öğreniyordu: "İngiliz zoologların itibarı adına ümitsizliğe kapılıp da vazgeçme sakın," diye yalvarıyordu, "bu işi esasen iyiliğin yüzünden, benim için üstlenmiş olsan bile. Sana karşı borçluyum, buna kuşkum yok." Sonra aniden fikir değiştirip başka bir darbeyle arkadaşını yere seriyordu: "Sağlık durumun ya da zamana ihtiyaç duymam bu işten tatmin olmanı engelliyorsa bırakmakta bir an bile tereddüt etmemelisin."¹² Darwin istediğini ve beklediğini aldı; Jenyns Galapagos'tan gelen bütün balıkların yeni tür olduğunu doğrulama çabasını sürdürdü.

Fosiller cephesinde işler daha hızlı ilerliyordu. Owen lamaya *Macrauchenia* adını vermişti; Noel zamanı ve 1838'e girildiği yılbaşı, günü bu lama üzerinde çalışmayı sürdürdü. Hız konusundaki şöhretini hak ediyordu, onun kaleme aldığı bölüm *Zoology* ciltlerinin ilki olacaktı. Sekiz şililik bu Fosil Memeliler nüshası, kafatası yaklaşık altmış santim uzunluğundaki kemirgen *Toxodon*'un gerçek boyutlardaki çizimiyle birlikte şubat ayında yayınlandı. Uygun bir zamanda çıkmıştı. Owen, Jeoloji Cemiyeti'nin 16 Ocak'taki yıldönümü toplantısında, Darwin'in bulunduğu dev boyutlardaki fosilleri teşhis etmiş olmasından ötürü, cemiyetin Wollaston Madalyası'nı aldığına "son derece memnun"du.

Darwin ise madalyadan yansıyan zaferin tadını çıkarıyordu. Fakat Owen'ın vardığı sonuçlara çok yakından bakıldığında, ele geçen bir şey yoktu; bu sonuçlar beklentilere uzak düşüyordu. *Macrauchenia*'nın bir lamadan çok içine "bir parça deve eklenmiş" bir tapir olduğu anlaşılıyordu.¹³ Bu biraz uygunsuz kaçıyordu, çünkü Darwin aslında pampalarda bulunduğu guanakoların atasının bir lama olmasını istiyordu. Her neyse diyerek Owen'ın makalesini bir kenara bıraktı. Kemiklere bir doğabilimci-

nin gözleriyle bakmakta ısrar ediyordu. Fosilleri bulmuş olduğu yer, sert, kıraç bir ortamı ele verdiği için, bunları deveye benzer lamalar olarak gözüde canlandırmayı sürdürüyordu.

Darwin Lyell'in tavsiyesine uyarak kendi projelerini sürdürmek için Jeoloji Cemiyeti'ndeki iş imkânlarını geri çevirdi. Cemiyet başkanı William Whewell, 1837'de ondan sekreterlik görevini üstlenmesini istemişti; Henslow da "bir bilim takipçisi olarak" bunun onun görevi olduğu görüşündeydi. Fakat Darwin teklifi geri çevirdi, görünürde bunun için sunduğu gerekçe İngiliz jeolojisini bilmemesiydi. Fakat daha da utanç vericisi, bir tek kelime bile Fransızca telaffuz edemeyen bir sekreter "cemiyet için bir yüz karası olurdu." Yabancı dilde yazılmış makalelerle boğuşurken ne çamlar devrileceğini bir düşünselerdi! Yazılı İngilizce de en az o kadar esrarlı bir işti onun için; bu yüzden de taslaklardan özet çıkarma ihtimali hayli zayıftı. Bu mazeretler yeterli olmaz diye bir de şunu eklemişti: "Beni heyecanlandıran şeyler, sonra hemen elimi ayağımı çözüyor, kalp çarpıntısı çekmeme sebep oluyor."

1838'e gelindiğinde kararlılığı sarsılmış durumdaydı. Vaktini harcasınlar harcamasınlar, resmi görevlerden kaçınma sıkıntısı çekiyordu. 5 Şubat'ta Entomoloji Cemiyeti'nin başkan yardımcılığı görevini kabul etti (cemiyet 1833'te böcek tutkunları Waterhouse ve Hope tarafından kurulmuştu). Whewell'in baskısı artık dur durak bilmiyordu. Hâlâ Darwin'i jeologların *kutsal tapmağma* almaya çalışıyordu. Başkanlık konuşmasında Owen'ın vardığı sonuçları övüp Darwin'in dünya seyahatini, "jeoloji açısından uzun yıllardır gerçekleşmiş en önemli olaylardan biri" sözleriyle göklere çıkardı. Kürsüden gelen böyle bir yağcılık üzerine Darwin'in havlu atmaktan başka çaresi kalmadı. Cemiyetin sekreteri olmaya mecbur bırakıldı. "Hoşlanmadığım bir mevki olsa da güzellikle reddedemedim," sözleriyle Henslow'a içini açacaktı.¹⁴

Bir mazereti vardı ki hiç dile getiremiyordu. Britanya'nın yıldız jeologları arasında giriyordu; çoğunluğunu kentli nezih çevrelerden gelen, Anglikan din adamlarının oluşturduğu bu grup ahlaken çirkin, siyaseten aptalca buldukları için evrime lanet okuyan düzgün adamlardı. Hiç de abartılı değildi bu: Cemiyetin eski başkanı Sedgwick Lamarck'ı, Geoffroy'u ve devrimci Fransızları "fizyolojiyle ilgili berbat (ve iğrenç deme cesaretini bulduğum) görüşlerinden" ötürü kınıyordu. Telaşlı yaşlı üniversite disiplin görevlisi eğer gerçeği öğrenirse Darwin onunla nasıl omuz omuza

verebilirdi ki? Sedgwick, bilimin çalkantılı bir dönemde ahlaken bir kaldiraç sağladığını düşünüyordu. Bilim, insanlara dünya üzerindeki yerlerini hatırlatırken, onların gözlerini yukarıya doğru çevirmelerini sağlamalıydı. Jeoloji elitinin “türlerin kendiliğinden ortaya çıkması ve transmutasyonu ile ilgili, beraberinde canavarca sonuçlar getiren” baştan çıkarıcı doktrinler yaymak yerine ruhani bir liderlik sunması gerekiyordu.¹⁵

Darwin 7 Mart'ta Whewell, Sedgwick ve geri kalanların karşısında Concepción depreminin yıkıcılığıyla ilgili en uzun makalesini okudu. Yerka-
buğundaki benzer hareketlerin And Dağları boyunca binlerce kilometre süren volkanik faaliyetleri ve deprem faaliyetlerini nasıl tetiklediğini, bunun sonucunda And Dağları'nın yavaş yavaş yükselmekte olduğunu açıkladı. Lyell, tedricilik ilkelerinin bu biçimde desteklenmesinden memnun olmuştu, Darwin de “jeolojik kurtuluşu”nu Lyell'in ilkelerinde görüyordu. Yeni sekreter yalnızca kendi makalelerini değil, başkalarının makalelerini de okuyordu. Fakat saatlerce pratik yapmasına karşın huzursuzluğu sürüyor; tek başına kaldığında satırları kendi kendine tekrarlıyordu. “Başta çok gergindim, çevremde hiçbir şey göremiyordum,” diye hatırlıyordu, “bedenim gitmiş de sadece kafam kalmış gibi hissediyordum.”¹⁶

Bu, jeoloji iktidarının koridorlarında kendine yol açmaya çalışan, hırslı genç jeologun insan içinde kızarmış yüzüydü. Fakat kimliği bölünmüştü; özel hayatında duayenlerin kibrine karşı tükenmek bilmez bir horgörü besliyordu. Evreni insana uydurmak için eğip büktükleri, sonra da Tanrı'nın tasarısına övgüler düzdükleri için evinde gizlice, onları açıktan açığa alaya alıyordu. Whewell'ı “sağlam” bulan herkese tepeden bakıyordu; çünkü Whewell “günlerin uzunluğunun insanın uyku saatlerine uyarlandığını söylüyor!!! Bütün evren böyle uyarlanmış!!! İnsan, gezegenlere değil de evren insana uyarlanmışmış!!! Ne küstahlık ama!!” Darwin buydu, Whewell'in sağ koluydu, şizoiddi; özel hayatında alay ediyor, insan içinde gülümsüyordu.

Kamusal alandaki mevkii güçlendikçe, not alma işi de daha gizli saklı bir hal almaya başladı. Eras'ın akşam sofralarındaki belirlenimci sohbetler, Peder Whewell'in insanı merkez alan mucizevi biliminden çok çok uzaktı. Midesi dayanmasa da Darwin bastırıyordu; haklı olduğu inancıyla yozlaşmış bilimi temizliyordu; çizgisini çekmeye can atıyordu; ahlaki gücü, ülkede Kilise karşıtı değerler yönünde büyük bir değişim olmasından ileri geliyordu. Bir reformun başını çekiyordu; Whigler yeryüzünde din adamlarının ayrıcalıklarını sıyrıp çıkarırken, o da Whewell'in eski Ang-

likan hanedanlığını kırıyor, onun kozmosta insana giydirdiği ayrıcalıklaları sıyırıp çıkarıyordu. Küstah bir teoloji Darwin'i giderek daha fazla hayal kırıklığına uğratiyordu. "İnsanlar genellikle entelektüel insanın doğmasından harika bir olay olarak söz ediyor," diye burun kıvrıp başka bir putu deviriyordu, "oysa başka duylulara sahip böceklerin ortaya çıkması daha harika." İnsanların şovenizmi artık midesini bulandırıyor.

Gelgelelim bilim çevrelerindeki ağabeylerinin saygısını kazanmaya da pek hevesliydi. Sürdüğü ikili hayat, aylar geçtikçe daha sinir bozucu bir hal almış; içinde bir karmaşa başlatmıştı. Peki ya sahte yüzünü görürlerse? Doğa tarihinin muammalarını çözmekten büyük zevk alıyordu; fakat düşünceleri tehlikeli bir hava kazanıyor, kuluçka evresi mazoşist bir hal alıyordu. Zihnindeki cehennem kargaşa, Britanya'nın kentsel kesimlerinde kamusal alanda yaşanan kargaşaya ince ve karmaşık bir karşı çıkış noktası oluşturuyordu. (Ülke artık derin bir ekonomik bunalım içindeydi, önünde 19. yüzyılın en karanlık yılları uzanıyordu, kitlesel bir işsizlik, açlık ve isyanlar kapıdaydı.) Darwin'in tartışmakta olduğu şey Anglikanların gözünde saygınlıktan uzaktı, toplumsal açıdan da yoldan çıkarıcıydı. Artık, asilzade bir Tanrı'nın şahsen ayakta tuttuğu bir dünyayı değil, kendi kendisini yaratan bir dünyayı hayal ediyordu. Derisidikenlilerden İngilizlere kadar her şey, düzenli olarak değişen jeolojik çevreye canlı maddenin kurallı bir biçimde yeniden dağılmasıyla ortaya çıkmıştı.

Giderek güçlenen bir özgüvenle şifreli notlar kaleme alıyordu. Her yere "benim teorim" diye göze çarpan bir damga vuruyordu; teorisinin önemi konusunda da hiç ikircikli değildi. Coşkulu bir tavırla, "Teorim son dönemdeki karşılaştırmalı fosil anatomisi çalışmalarına tat katacak," diyordu. "Güdüler, kalıtım ve zihinle ilgili çalışmalarda" bir devrim yaratacak, "metafizikle ilgili çalışmaları" dönüştürecek. ¹⁷ Dönüştürecek; ama daha değil. Önce eski düzenin, gerici Kiliseci ve göbeklilerin; radikal Kilise karşıtları topluma yeni, geliştirici, seküler bir sanayi ruhu aşılarken ülke çapında belediyelerden sürülen türde tiplerin yoldan çekilmesi gerekiyordu.

Darwin'in gizli notları, onun radikal bir Üniteriyen gibi görünmesine neden oluyordu. Kilise'ye muhalif daha geniş çaplı bir cemaatin etik duygularını, kölelik karşısındaki bıkkınlığı, eşitlik taleplerini, ayrıcalık karşıtlığını ifade ediyordu. Duygusal olarak hayli yüklü bu dönemde, Darwin'in kölelik karşısında duyduğu tiksinti evrimle ilgili gayretlerini renklendiriyordu. Şöyle karalamıştı:

Hayvanlar – köle yaptıklarımız, eşitimiz olarak düşünmekten hoşlanmadıklarımız. Köle tüccarları da siyah insanı öteki tür yapmayı istemiyor mu? Duyguları olan hayvanlar, taklit eden, korkan, acı çeken, ölüm karşısında üzülen.

Acı ve üzüntü, köleleştirilmiş insanı ve sefil hayvanları birleştiriyordu. Darwin 1838’de bu satırları kaleme aldığı sırada köleliğin kaldırılması yönündeki duygular da eski Whig Başbakan Henry Bougham tarafından körükleniyordu; Bougham, Jamaikalı kölelerin derhal serbest bırakılması için bastırıyordu. Martineau da Amerika gezisinin ardından kölelerin dövülmesi ve öldürülmesiyle, köleliğin kaldırılmasından yana olanların kahramanlığıyla ilgili daha ahlaki hikâyeler kaleme alıyordu; “küçük Harriet-sılıklar” metinlerin her tarafına dağılmış olsa da Emma Wedgwood’un heyecan verici bulduğu hikâyelerdi bunlar. Darwin yanlarında yer aldığı kölelik karşıtlarının hislerini yansıtıyordu, etik ağı ezilmiş insanlardan kimsesiz hayvanlara doğru genişletirken de yalnız başına değildi. Quaker* doktor John Epps –Londralı bir frenolog, homoeopatist ve yerleşik düzenin çözülmesinden yana seferberlik yürüten eylemciydi– de onun gibi “bütün yaratıkları yaratılış cetvelinde aynı derecede önemli görme, yoksul Kızıl-derili köleleri kardeşi olarak görme” noktasına gelmişti.¹⁸

Kilise karşıtı bu ruh hali, din dışı satırlar kaleme alan Darwin’e onay veriyordu. Radikal kilise karşıtları, doğadaki akli ve acıyı açıkça tartışıyorlardı. Birçoğu bütün yaratılanların bilinçli olduğu ve acı çektiği konusunda sert ve hoşgörüsüzdü. Onların dünyası, Paley’nin pembe gözlüklerinden hayran olunan, “haz duyulan bir varoluşla” dolu “mutlu bir dünya” değildi. John Wesley’nin çizdiği, “bütün yaratılanların doğum sancısı çekip inlediği” kasvetli tasvire daha uygundu. Epps’in St. Paul’u okuma biçimini yansıtıyordu bu. O da sert bir tavırla “hayvanların AKILDAN yararlandığını,” akılla birlikte kişiliğe, arzulara ve acılara sahip olduğunu savunuyordu.¹⁹

Fakat Darwin’in özümsemediği bu zihinsel eşitlikçiliğin, itibarsız öğretilerle ilgili çağrışımları vardı. Bazı Anglikanlar –örneğin yaşlı William Kirby– hayvanların bir nebze akıl gösterdiğini kabul etse de Epps gibi demagog-

* Mevcut Hıristiyan mezheplerinden memnun olmayanlar tarafından kurulup 17. yüzyıl ortalarında İngiltere’nin kuzeybatısında ortaya çıkmış bir mezheptir. Üyeleri Quaker ya da Friends olarak adlandırılır. Mezhebin kurucusu ve en önemli erken dönem lideri olarak George Fox (1624-1691) gösterilir. Ayinleri, dini törenleri, resmi yönetimi reddetmeleri yüzünden Quakerler kilisenin sosyal reformunda etkili olmuşlardır. –e.n.

lar görüşlerini Anglikanlık karşıtı polemiklerle o kadar rasgele bir tarzda karıştırmışlardı ki tehlikeli bir biçimde din karşıtı, mistik bir hava kazanmışlardı. Kirby solucanlara çok fazla akıl bahşetmiş olsa da Darwin onlara çok daha tiksindirici bir şey vermişti; insanın soyağacının köklerdeki pisliğin içinde bir yer. İşte, soluk soluğa şunları karalıyordu:

Tasavvurumuzun çılginca uçmasını seçersek hayvanlarla; acı ve hastalık içinde, ölümlü, eziyetle, açlıkla karşı karşıya olan kardeşlerimizle; en ağır işlerdeki kölelerimizle; eğlence arkadaşlarımızla kökenlerimizi tek bir ortak atayla paylaşabilir, hepimiz bir ağ gibi örülebiliriz.

Burada tehlikeli nokta, insan zihninin öncelikle solucanlardan doğmuş olmasıydı. Dönüm noktası buydu.²⁰ Darwin, akıl ve ahlakı kendi kendine gelişen güçlere tabi kılarak jeoloji çevrelerinde nezih kesimlerin aziz tuttuğu idealleri tehdit ediyordu: insan onurunu ve sorumluluğunu. İnsan yalnızca daha iyi bir hayvan türüyse manevi onuru hakkında; neredeyse kendi kendisine gelişmişse artık Yaratıcısı olmayan Tanrı'ya karşı ahlaki sorumluluğu hakkında ne söylenecekti? Ahlaki sorumluluk, ebedi cezalar ve ödüllerle birlikte toplumu bir arada tutan dokunun bir parçası olduğundan, o doku da parçalanacaktı.

Lyell, Owen, Sedgwick ya da Whewell inançlarını bilselerdi onlar da bu inançları son derece ahlaktan uzaklaştırıcı bulurlardı. Darwin sırrını keşfetmeleri halinde, jeoloji çevrelerindeki dostları arasında bir patırtı kopmasını bekleyebilirdi. Artık "samimi dost, yakın arkadaş" olmazlardı. Bir hain olarak damgalanabilirdi. Saygınlığı tehlikeye girerdi. Yalnızca bilimi yalancı çıkarılmakla kalmazdı. O da kendisini bu inançlara pervasızca kaptırmakla suçlanırdı.

17. Bölüm

Zihinsel İsyân

Yeni sekreter beyin fırtınasına devam ediyordu, “zihinsel isyan” diyordu buna. Şubat 1838’e geldiğinde ikinci bir defteri doldurmaya başlamıştı (kestane rengi “C” defteri).¹

Süs için yetiştirilen türler ile çiftlik hayvanı olarak yetiştirilen türler üzerine düşünüyordu. Serin bahar sabahları Regent Street’i arşınlayıp hayvanat bahçesinin müzesinde köpeklerin şecereleri ile süs güvercini yetiştirilmesi hakkında sohbetler ediyordu. Platipuslar, pitonlar, şişelenmiş yılanlar ve üzerinden alkol damlayan yarasalarla kıyaslandığında sıkıcı görünen bir konuydu bu. Fakat toprak sahibi nezih kesim, hayvanat bahçesindeki bütün hayvanlara kıyasla köpekler hakkında daha fazla gizli bilgi sahibiydi. William Yarrell’in bilgileri yararlanmak için en iyileriydi. Yarrell bir tüfek ve tazı adamıydı: Daha doğrusu bir gazete toptancısıydı; ama 14 günlük gazetenin bulunduğu bir şehirde kır hayatına duyduğu tutkuyu yaşayabilecek kadar para kazanıyordu. Evcil türler, melezler, yabancı ülkelerden getirilmiş hayvanlar hakkında bir bilgi deryasıydı; dudaklarından dökülenler Darwin’in notlarına giriyordu. Darwin’e çiftlik hayvanlarının melezlenmesini; daha yaşlı, yerleşik cinslerin nasıl her zaman melez yavrularda baskın olabildiğini öğretti. Darwin o bahar, Marlborough Street’teki çalışma odasında yerinde duramadı: Tazılar, av köpekleri ve atların melezlenmesiyle ilgili notlar kaleme alıyor; Shropshire kırlarında dörtnala at sürmenin hayalini kuruyordu.

Başından beri, yaban varyasyonların hazırca uyarlanmış bir halde ortaya çıktığını varsaymıştı; fakat yetiştiriciler içini huzursuz etmişti. Peki ya “asırlar boyunca binlerce varyasyon oluştuysa” ve “yalnızca iyi uyarlanmış olanlar korunduysa?” Kulak tırmalayan fakat ilginç bir fikirdi bu. *Bütün* yavruların iyi uyumuş olması gerekmiyordu; acayıpleri, çelimsizleri bir düşünün. Artık iki tipin mümkün olduğu sonucuna varmıştı; “uyar-

lanmalar” ve “canavarlar,” iyi ve kötü; kötü olanlar çirkinlerin doğmasına yol açacaktı. Yetiştiriciler meraklıların istediklerini, tepeli güvercinleri, tüysüz köpekleri, kuyruksuz kedileri, deforme olmuş domuzları üretmek için “canavarları” seçiyorlardı. Doğanın tohumuna üstün çıkıyorlardı. Darwin Yarrell’a doğrudan, yetiştiriciler doğaya *ters düşüyor* mu diye sormuştu. “Varyasyonları seçme” biçimleri kesinlikle “gayritabiidi.”²

İnsanlar yalnızca hayvanları seçmiyor, birbirlerini de seçiyorlardı. İnsanlar eş seçiyorlar, bazı özellikleri daha çok beğeniyorlardı; meydan kavgasının içindeydiler, doğanın işleyişinin bir parçasıydılar. Darwin, *Homo sapiens*’in iklimlere uyarlanmış gruplara ayrılmış tek tür olduğu kanısındaydı. Köle sahiplerini, kendilerini üstün bir tür olarak sundukları için kınıyor; konuya tuhaf olabilecek her açıdan bakarak onların argümanlarını un ufak edip parçalıyordu. 1834’te, Chiloé’de bir balina gemisi cerrahının Sandwich Adası yerlilerinde yaşayan bitlerin İngilizlere geçtiğinde öldüğünü söylediği gün büyülenmişti ve o günden beri de “insanların aynı kökenden geldiğini” kanıtlamak üzere çeşitli ırklardan parazitler topluyordu.³

Aynı tarihlerde, transmutasyon yoluyla gelişme sürecini ifade etmek üzere yeni bir kelime geliştirdi. “Soy” diyordu, insanın soyu, kedilerin ve ineklerin soyu kadar meşru bir konuydu.

Hava ısınırken, bu soy tablosunda doğanın mükemmelliğini yeniden değerlendirmeye başladı. Koskoca “mükemmellik” teolojisi sekülerlik yanlısı fanatikler tarafından, statükoyu, her şeyin olması gerektiği gibi olduğu kavrayışını bir haklı çıkarma biçimi olarak görülüp ayaklar altına alınmıştı. Bu, Cambridge çevrelerinde hâkim kavrayıştı, Darwin de bu yaklaşımdan hiç kuşku duymuyordu. Fakat mükemmel uyarlanmaların hikâyesinin tamamı olmadığını görmeye başlamıştı. Doğa, yetiştiricilerin çok beğendiği “canavarları” eliyordu. Doğanın tırpanı nasıl işliyordu, ucubeler nasıl öldürülüyordu? Bir seferinde gerçekten de en uygun olanın belirlenmesi yönünde bir mücadele tasavvur etti. Bir gariplik yüzünden “biraz daha kuvvetli olan” –güçlü bir başlangıç noktasıydı bu– “tesadüfi bir yavru” hayal etti. Sonra çalım satan erkeklerin savaşımdan, “kavgacı” horozlardan, “galip” erkekleri tercih eden dişilerden bahsetmeyi kesti.⁴ Bu şimdilik biraz kararacak, anlık bir aydınlanmaydı.

Cambridge teolojisinden uzaklaşıyordu: Verdiği örnek mükemmelliğin, tesadüflere bağlı bir şans eseri *olabileceğini* düşündürüyordu. Aslında iklimin tuhaflikları dikkate alındığında uyarlanmanın şansa bağlı olması ge-

rekiyordu. Bir ortamdaki bir çirkinlik, başka bir ortamda Tanrı lütfu olabilirdi. Karalamaları bu noktada büyüleyici bir hal almıştı. “Yavru bir köpek kalın bir kürkle doğarsa, [sıcak iklimlerde] ucubelik olarak görülecektir, ama soğuk ortamlara götürülürse iyi uyarlanma olacaktır.” İyi ile kötü, uyarlanma ile deformasyon bile bir zamanlar gördükleri gibi mutlak değillerdi. Değerleri ortamla birlikte değişiyordu. Bu da sönüp giden, hayli parlak bir başka aydınlanmaydı.

Darwin uyarlanmalar üretmenin daha iyi, daha hedefe odaklı bir yolunu düşünerek meseleyi altüst etti. Yuvaları sık sık sular altında kalan kara hayvanlarında yüzgeçler nasıl gelişmişti? Darwin Lamarck’ın izinden giderek, bu hayvanların davranışlarını değiştirerek güçlüklerin üstesinden geldiklerini ileri sürüyordu. Ördekler ve susamurlarının ataları sığ sular da gezinmek, balık avlamak ve yeni kaynakları tüketmekle işe başlamıştı. Kesintisiz olarak tekrarlanan bu alışkanlıklar kök salıyordu; hayvanlar artık içgüdüsel olarak yüzüyordu, parmaklar arasındaki deri geriliyor, kaslar güçleniyor, nihayetinde hayvanlar perde ayaklı olup çıkıyordu. Bu, Lyell’in hiciv konusu yaptığı, Sedgwick’in lanetler yağdırdığı, jeologların çöp yaftasını yapıştırdığı, su katılmamış bir Lamarckçılıktı. Darwin artık derinden Lamarckçı olduğu bir dönemden geçiyordu. Kendi kendine sessizce, Fransız’ın “bilimdeki peygambersi ruhunu” övüyor; bunun “mağrur dehaya bahşedilmiş en büyük lütuf” olduğunu söylüyordu; bunlar insan içinde tekrarlayamayacağı sözlerdi.⁵

Darwin yetiştiricileri soru yağmuruna tutmaya başlamıştı; elbette sorularını tek tek sormuyordu, koca soru *listeleriyle* bebeklerin nasıl ebeveynlerden birine benzediğini, dişilerin “bazı erkekleri tercih edip etmediğini” araştırıyordu. “Alışkanlığın beden üzerindeki etkilerine” ilgi duyduğundan, “insanın biçimini etkileyen meslekler” hakkında da bir şeyler öğrenmek istiyor, örneğin nalbantların pazularının oğullarına geçip geçmediğini araştırıyordu.⁶ Babasının bahçıvanlığını yapan, çiftlik türleri hakkında derya olan Mr. Wynne olsun, sahne arkası zoologları olsun, herkes onun tuhaf sorularından çekiyordu. Darwin, insanlar ve hayvanlardaki tuhaflikların kalıtımla aktarılması konusuna hâkim olabilmek için her yolu deniyordu.

Artık sürekli zooloji müzesine gidip geliyor, kuşlar hakkında Gould’un, çiftlikler hakkında Yarrell’in başının etini yiyip duruyordu. Fransız bir zi-

yaretçinin, Galapagos kökenli kaplumbağa grubunda birçok farklı türün bulunduğunu söylediğini işitmişti, böylece nihayet şüpheleri doğrulanmıştı. Gould ile Waterhouse *Beagle*'dan inen numuneleri tanımlama işinin ortasındaydılar, bütün operasyonu Darwin yönetiyordu. Fakat Hazine'nin bütçesi sıkıydı. Darwin Gould'a yalnızca 50 kuşun çizimini yapma kısıtlaması getirdi, bütçeye uyacaklardı; hal böyleyken bile her birinin renklendirilmesi için yalnızca 5 peni verebilecekti. Henslow'la doğabilimcilerin verdiği bir akşam yemeği davetini, *Zoology*'nin koordinasyonu işini üstlendiği için "zincire vurulduğu" gerekçesiyle geri çevirdi.⁷

FitzRoy da özürlerini sunuyordu. Darwin'in *Journal*'ı matbaadan çıkmıştı; ama piyasaya sürülmesi için Kaptan'ın yazdığı cildin tamamlanması bekleniyordu. Fakat FitzRoy'un kitabı gecikmişti: "Fikirler –Ergo– bakımından olduğu gibi alışkanlıklar bakımından da biraz eski modayım: Ağır vasıta," diye bir açıklama getirmişti. Darwin hayal kırıklığına uğramıştı; ayrıca FitzRoy'un önsöz hakkındaki huysuzluk patlamalarından sonra da biraz korkmuştu. Yine de artık bir kara sakiniydi. Artık Kaptan'ın masasını paylaşmıyordu. Tatlı tatlı gülümseyip ses çıkarmaması gerekmiyordu. FitzRoylar mart sonunda onu çaya davet ettiler; Darwin de kız kardeşlerine şöyle dedi: "Kaptan gayet iyi gidiyor; yani her şeye ve herkese sapkın bir biçimde bakmakta kusursuz bir becerisi olan bir adama göre gayet iyi gidiyor." FitzRoy'un çalışmasının niteliğini merak etmeye başlamıştı. Kaptan King'in kaleme alacağı üçüncü cilt, samimiyetle ifade etmek gerekirse, kapağı bile açılmayacak cinstendi: "Hiçbir puding, küçük okul çocuklarına bu kadar ağır gelemez. Süprüntü kalitesinde doğa tarihiyle dolu. Kaptan'ın yazdığı cildin daha iyi olacağından eminim." Kentteki en iyi bilim cemiyetinin sekreteri kendi yüksek standartlarını dayatıyordu.

Darwin'in jeoloji kitabı artık şekillenmişti. Bahar ayları boyunca hızla yazıp durdu; mercan resiflerini yazarken zihninde mavi lagünlere dalıp çıkıyordu. "O kadar çok kâğıt harcıyordu ki" fikirlerinin tek bir cilde sığması mümkün olmayacaktı. Başta mercan adalarını ve volkanik adaları bir arada tutabileceğini, sonra başka bir cilt daha yazabileceğini düşünmüştü; ama bu iki konu bile kendi başlarına ayrı bir önem kazanır hale gelince ayrılmalıydı gerekti. Darwin kararlı bir biçimde ilerledi; Atlantik Adaları'nı, Ümit Burnu'nu betimledi; Jeoloji Cemiyeti'nde depremler hakkında konuşmalar yaptı; *Zoology*'yi koordine etmeye, soyların gelişimi –türeme– hakkında yazmaya devam etti.⁸

Türeme meselesinde artık odak noktasında insanoğlu vardı. Şatonun duvarlarına ulaşmıştı. Evrimin, bütün zihinsel tikleri, bütün bedensel duruşları açıkladığına inanıyordu: yalnızca omurga ve dalağı değil, insanların alışkanlıklarını, güdülerini, düşüncelerini, duygularını, vicdanını, ahlakını açıklıyordu. “İnsan’ın – harika İnsan’ın” doğanın kazanına düşmesi gerekiyordu. “İlahi yüzünü göklere çevirmiş insan, bir tanrı değildi; şimdiki biçimiyle sonu gelecekti... bir istisna değildi. Hayvanlarla aynı genel güdülerin ve duyguların bazılarını taşıyordu.” Darwin radikalliğin derinlerine indikçe feci sonuçları görüyordu. “Türlerin birbirine geçebileceği kabul edildiğinde... bütün doku parçalanıp dağılıyor.”⁹ Yaratılışçı doku ve temsil ettiği her şey onun hedef tahtasındaydı. Darwin geleceğe bakıyor, eski mucizevi yaratının çöktüğünü görüyordu; Sedgwick Anglikan toplumunun sarsılmasını bunun bir sonucu olarak görse de...

Darwin ilk kez bir maymunu gördüğünde bu nakarat güçlendi. 28 Mart’ta, sıcaklığın mevsim normallerinin üstünde olduğu bir günde arabayla hayvanat bahçesine gitmişti; “çok büyük bir talih eseri” hava, gergedanların dışarı çıkarılmasına neden olacak kadar sıcaktı. Kız kardeşlerine, “Böyle bir manzara nadiren görülür, gergedanlar keyifle çifteler atıp şaha kalkıyordu,” diye anlatmıştı. Ama onu asıl hayrete düşüren şey Jenny olmuştu; bahçede insanların seyrine açılan ilk orangutan. Jenny bilginler arasında olduğu kadar seçkinler arasında da bir heyecan dalgası yaratmıştı; Cambridge Düşesi’ne de dişilere uygun kıyafetler içinde daha yenice takdim edilmişti. Girişimci Konsey, üç yaşındaki orangutanı Kasım 1837’de 105 sterline almış ve onu özel olarak ısıtılmış zürafa barınağına yerleştirmişti. Burada Broderip hayvanın “ağırbaşlı” fakat “akıllı tavırlarını” gözlemişti (belli ki onu asık yüzlü bir halde yakalamıştı).¹⁰ Darwin de onu bütün tutkuları içinde görmüş, Susan’ı Jenny’nin soytarlılıklarıyla eğlendirmişti:

bakıcı ona bir elma gösteriyor ama vermiyordu; o da bunun üstüne kendini sırtüstü atıyor, havayı tekliyor, bağıırıyordu, tam yaramaz çocuklar gibi. Sonra Jenny küskün küskün durmaya başladı, iki-üç öfke nöbetinin ardından bakıcı, “Jenny eğer bağıırıp çağırmayı keser de iyi bir kız olursan, sana elmayı vereceğim,” dedi. Jenny kesinlikle onun her kelimesini anladı; tıpkı bir çocuk gibi davransa da ağlamayı kesmek için büyük bir çaba gösterdi, sonunda başarıp elmayı aldı, sonra da elmayla birlikte bir koltuğa sıçrayıp akla hayale gelebilecek en memnun yüz ifadesiyle onu yemeye başladı.

Darwin'in gördüğü ilk maymun onda derin bir iz bırakmıştı; fakat bu hikâye, Jenny'nin insana benzer duygularının ardındaki derin önemin altını çiziyordu. Jenny'nin anlayışlılığı Darwin'i çarpmıştı; insanın, hedef tahatası haline getirdiği küstahlığına fırlatılan yeni bir gülle olmuştu: İnsanoğlunu bulunduğu kaidenin üzerinden yere yıkacak başka bir ağır darbeydi bu. Notlarında şöyle diyordu:

İnsanlar ehilleştirilmiş orangutanı ziyaret etsinler, onun dokunaklı ağlayışını dinlesinler, kendisiyle konuşulduğunda gösterdiği zekâyı görsünler; sanki söylenen her kelimeyi anlıyormuş gibi. Tanıdıklarına karşı gösterdiği şefkati görsünler. Tutkularını, isyanını, ağırbaşlılığını, üzülmünce yaptıklarını görsünler; sonra ebeveynini haşlayan vahşiye baksınlar; çıplak, hilesiz, gelişmeyen ama geliştirilebilir vahşiye; sonra da üstünlükleriyle gurur duyup şişsinler bakalım.

Elbette ki bir yamyam ziyafeti görmemişti; ama Tierra del Fuegolular ve Maorilerle karşılaştırıldığında orangutan Jenny medenileşmiş hücrelerinden gayet başarılı çıkmıştı.¹¹

Eve yazdığı satırlarda, "Bu kadar maymun lakırdısı yeter, şimdi de Miss Martineau'ya gelelim," diyordu. Hepsi de dedikoduları duymak için kulak kesilmişti; Erasmus ile Harriet'in arasında işler pervasızca ilerliyordu. Charles Harriet'in son zamanlarda "gergedanlar gibi fıkır fıkır" olduğunu haber veriyordu; "Erasmus sabah, öğle, akşam onunla; Harriet'in karakteri kutup bölgelerindeki dağlar kadar sağlam olmasa kesinlikle karaktersiz kalır," diyordu. Açıkçası ikilinin yediği içtiği ayrı gitmiyordu (muhtemelen bu durum Doktor'un midasını bulandırıyor); Harriet bu durumu yüzü kızarmadan kabul ediyordu. "Lyell bir önceki gün oradaydı, masada güzel bir gül duruyordu; Harriet soğukkanlı bir tavırla gülü ona gösterdi ve, 'Bana bunu Erasmus Darwin verdi,' dedi; şükürler olsun ki bu kadar açık, yoksa korkardım."

Bu durum, Charles'ı da evlilik ve gelecek hakkında düşünmeye zorlamıştı. 29 yaşındaydı, kalbi sorunluydu ve hayatın karşısında yapayalnızdı. Cambridge'ten eski dostu Charles Whitley evlendiğinde, "Biz zavallı bekârlar yarım insanlarız; dünya üzerinde gideceğimiz yere varamadan tırtıllar gibi sürünüyoruz," diyordu.

Gelecek hakkında hiçbir şey bilmiyorum; iki ya da üç bölümden ötesini göremedim; çünkü hayatım bu aralar ciltler, bölümler, sayfalarla ölçülüyor; güneşle pek ilgisi yok.

Bir hanıma, omurgalı hayvanların bu en ilginç numunesine gelince, birini yakalar mıyım, yakaladığımda besleyebilir miyim onu ancak Tanrı biliyor.¹²

Journal kısa süre sonra yayınlanacaktı, *Zoology* de hazırlık aşamasındaydı; numuneler ayıklanmıştı. Öngörülebilir bir gelecekte, onu Londra'ya getirmiş olan işi tamamlayacaktı. Peki ya sonra ne yapacaktı? Serinkanlı bir değerlendirme yapmaya başladı; hayat seçeneklerini sıralıyor, telgrafta benzer not alma tekniğini evlilik ve para kazanmayla ilgili ihtimallere uyguluyordu. Başka her şey gibi bunların da takıntılı bir düzenlilik içinde analiz edilmesi gerekiyordu. Eski bir mektubun arkasına eksileri, artıları sıraladı.

Bekâr kalmanın avantajları çok fazlaydı: “Seyahat. Avrupa, evet? Amerika????” Avrupa’yı kalemlerle yuvarlak içine almıştı; güzel bir fikirdi bu. Dünyanın etrafını dolaşmıştı, ama kıta hakkında hiçbir şey bilmiyordu. “Birleşik Devletler’de yalnızca jeolojik” bir gezi yapmak için neler vermezdi ki! Ya da “seyahat etmezsem, türlerin aktarımı üzerinde çalışır, ‘en basit hayat formlarına’ geri dönerim,” diyordu. Eras’ın yol göstericiliğinde bilimsel keyif çatma günleri yaşardı. “Londra’da, mümkün olan bir yerde küçük bir evde, Regent’s Park yakınlarında yaşa – at besle – yazları seyahate çık.”

Evlilik denklemin ters tarafında duruyordu. Bütün bunlar bir kenara bırakılacaktı, seçenekler de sadeydi. “Para için çalışması gerekebilirdi.” “Çocuklarla, yoksulluk içinde” bilimini sürdürebilir miydi? Kararlı bir sesle “hayır” diyordu. Kafasını sapasağlam tutacak zooloji meşgalesi olmasa, “Londra’da bir mahkûm gibi yaşayabilir miydi?” Elbette ki hayır, bu yüzden de şehir dışında bir yer bakması gerekecekti. Para kazanmanın “Cambridge’te jeoloji ya da zooloji profesörlüğünden daha iyi bir yolu olabilir miydi?” Henslow gibi bir kürsüye sahip olmak ona çok yakıştırdı; bir gelir, hoş bir hayat sürme imkânı sağlardı. Bir transmutasyoncunun, reform geçirmemiş bir Anglikan üniversitesinde kürsü sahibi olmasındaki çelişki onu çarpmıyordu. “O halde Cambridge profesörlüğü; en iyisini yap!” diye neşeyle eklemişti.

Peki ya evlenip de kürsü sahibi olamazsa? Bu seçenek en karanlık senaryoyu oluşturuyordu. Sonu yine “yoksulluk” olacaktı; bilimsel bir desteği olmazsa Cambridge’te “sudan çıkmış balığa” dönerdi; dırdırcı bir karısı olan perişan bir aylak. Hayır, bu da olmazdı. Bilimini sürdürmesi için

hem bağımsız gelir kaynaklarına hem de şehir dışında bir yere sahip olması gerekiyordu. Lyell sık sık onu paylayıp taşradan zihni körelteceğini söylüyordu; kuşkusuz taşradaki “sisin” onun “volkanik değerlendirmelerini” söndüreğine inanıyordu. Fakat bu berbat, kirli metropolde Lyell’in hayat tarzı cazibesini yitiriyordu.

Doğrudan gözlemden o kadar zevk alıyorum ki Lyell’in yaptığı gibi, eski trene yeni bilgiler ekleyip eskileri düzelterek devam edemeyeceğim; Londra’ya bağlı bir adamın nasıl bir çizgi izleyeceğini göremiyorum.

Taşrada daha aşağı hayvanlar üzerinde deney ve gözlem imkânı var; daha fazla yer var.¹³

Takip edecek bir çizgisi vardı, peşinden gideceği tehdit edici yeni bir teoriydi bu; Lyell’in *Principles*’ı gibi güven içinde yeniden gözden geçirmeye devam edeceği bir kitap değil. Bu durumda babası ricasına yanıt verecek olursa evlenecek, taşradaki Peder Henslow, Jenyns ve Fox’un hayatını izleyecek, araştırmalarını sürdürecekti.

Para etkiliydi; fakat Doktor’un hatırı sayılır yatırımları ve geliri vardı. 20.000 sterlin değerindeki hükümet bonoları, Shropshire’in önde gelen ailelerinin ipoteklerine karşılık kredi olarak verilen sermaye yanında küçücük kalıyordu. Bu bonolar iyi bir gelir getirmişti: 1830’lara gelindiğinde yılda 7000 sterlinlik bir gelir, “Doktor’un fiziksel olarak yorgun olmakla birlikte mali bakımdan çevik” durumda olduğunu gösteriyordu. Bu durum Charles’a nisan ayında, “son derece kibar bir insan olan Robert Clive” tarafından akşam yemeğine davet edildiğinde hatırlatıldı (Robert Clive, Shropshireli bir Tory vekiliydi, Powis Dükü’nün oğlu ve imparatorluğun kurucuları arasında yer alan, Hindistan’dan Robert Clive’in torunuydu). Bu teklifle ilgili yanıldığı hiçbir şey yoktu. “Çok medeni bir davranıştı; tabii ki tek amacı babama karşı dostluğunu göstermekti.” Yöredeki Toryleri madden desteklemekte hiç tereddüt etmeyen doktor, düke 50.000 sterlin borç vermişti, şimdi bile ipotek senetlerini yatağının altında saklıyordu.¹⁴ Zenginlik Charles’a aristokrat arkadaşlar satın alabiliyorsa kesinlikle rahat bir gelecek de satın alabilirdi. Hayatını dolu dolu yaşayabilirdi; kendi kendisini finanse eden, bilimle meşgul, evini laboratuvara çevirmiş biri olabilirdi.

Fakat Cambridge hâlâ aklını çeliyordu. 10 Mayıs’ta dört günlüğüne şehir dışına çıkıp Henslow’u ziyarete gitti. İlk gece Henslow’un verdiği par-

tide büyük ilgi gördü; ertesi sabah ata binerlerken Jenyns'le balıklar hakkında sohbet etti. Sonra yeniden Henslow'la bitkiler üzerine konuşmaya koyuldu; okyanuslardaki adalarda neden bu kadar fazla benzersiz tür bulunduğunu sorgulamaya daldı (gerçi o zamana dek, bunların anakaradan göç etmiş hayvanların soyundan geldiğini öğrenmişti). Bundan sonra da kendisini kolejdeki yeşillikler üzerinde top oynama ve partilere gitme gibi ciddi işlere adadı. Aylarca Londra'nın taş sokaklarında araba takırtılarından deliye döndüğünden “bülbüllerin şakımaları onu sağır etmişti.” Trinity'de yemek yiyip şapelde Haydn'ın *Creation*'ıyla kendisinden geçti; Sedgwick'in partisine geçmeden önce “son koro duvarları sallamış gibi görünüyordu.”¹⁵ İşte hayat buydu: Kendisini artık Cambridge'e daha fazla yerleşmiş görüyordu; Yaratılış hakkındaki yerleşik düzen karşıtı notları bir çekmeceye tıkıştırılmıştı. Adımlarına yeni bir bahar havası katan bir ilaçtı bu.

Geri geldiğinde evcilleştirilmiş türler üzerine düşünmeyi sürdürdü. Gösteri güvercinlerinin nasıl yakalanıp tutulduğunu, tüylerinin nasıl kabartıldığını, başlarına nasıl başlık takıldığını izledi; işler kadınların izlediği gelip geçici moda akımlarına benziyordu. Bu aşamada, bunun “gerçek” doğayla bir ilgisi olmadığını biliyordu; ama süs hayvanları üretme sürecinin tuhaf bir öğreticiliği vardı.

Tazılara ve av kuşlarına ilgisi dikkate alındığında, çiftlik hayatına doğru bu geçiş doğaldı. Tarımsal açıdan İngiltere'nin kalbi olan bir bölgede doğmuştu; bahçıvanlık ve çiftçilik dergilerinin bütün malikânelerde görülebildiği bir yerde. Annesinin güvercinleri vardı; Jos Dayısı kısa tüylü İspanyol merinosunu sürüsüne katmış önde gelen bir koyun yetiştiricisiydi. Dayısı John Wedgwood yıldızçiçeği yetiştiriyordu ve ona bitkilerin melezlenmesi hakkında tavsiyelerde bulunuyordu. Toprak sahipleri, ısmarlama evcil türler yetiştirme konusunda zengin bir bilgi hazinesine sahipti; soru sorulacak insanlar onlardı; kapalı kapılar ardındaki hayvan doldurma uzmanları değil. Lord Orford'un tazılarının gücünü nasıl artırdığına bir bak-salardı; “bütün yavrular arasında en güzelini seçiyor, onları melezliyordu.” Hayvanları yetiştirenler, hayvanların özelliklerini de *seçiyordu*.

Bu noktayı eksiksiz olarak vurgulayan bir broşür bulmuştu. Broşür, eşrafın en liberal isimlerinden Sir John Sebright tarafından kaleme alınmıştı; Sebright Reform Yasası'nı parlamentoya sunmuş olan, serbest ticaret-

le meşgul, kemerlerin sıkılması yanlısı bir Whig'di. 70 yaşındaki Sebright, Yarrell'ı tanıyordu. Üç ayrı bölgede toprak sahibiydi ve parlak bir kuş yetiştiricisiydi; “herhangi bir tüyü üç yılda, herhangi bir biçimi altı yılda” üretebileceğini söyleyerek övünürdü.¹⁶ Broşürü, belirleyip seçmeyle ilgili kilit önemde bilgiler sunuyordu. Ama daha da ileri giderek Doğa'nın tırpanını ayırt etmeye çalışıyordu:

Sert bir kış ya da gıda azlığı zayıf ve sağlıksız olanı ortadan kaldırarak becerikli bir seçilimin bütün iyi etkilerini gösterir. Soğuk ve çorak ülkelerde güçlü özelliklere sahip olanlar dışında hiçbir hayvan olgunluk çağına dek yaşayamaz; zayıf ve sağlıksız olanlar zayıflıklarını bulaştıracak kadar yaşayamaz.

Darwin “hastalıklı yavruların” üreyemeden “ölüp gitmesiyle ilgili mükemmel gözlemlerden” ötürü bu paragrafın altını çizmişti. Doğanın karanlık tarafını değerlendirmeye başlıyordu. Sebright gibi deneyimli hayvan yetiştiricileri cinsel mücadeleyi de vurguluyorlardı. Sebright, dişilerin “en güçlü erkekleri” tercih ettiğinden bahsediyor, “her iki cinsiyetten de en güçlü bireylerin zayıfları kaçırarak hem kendileri hem yavruları için en iyi yiyeceklerden, en uygun koşullardan yararlanacağını” iddia ediyordu.¹⁷ İşte burada Darwin'in tartışmaya başladığı doğal israfın kanıtı yatıyordu.

Çiftçilerin seçilen hayvanları çiftleştirme tarzı, “evcil varyasyonlar üretme sanatını” ortaya koyuyordu. Fakat Darwin yetiştiricilerin Doğa'yı taklit ettiği düşüncesinde değildi. Ona göre çiftlik hâlâ gayritabii bir laboratuvarı, koyunların ve köpeklerin gayritabii bir tarihi vardı. Doğa çelimsizleri siliyor, uygun olanları ilerletiyordu; süs hayvanı yetiştirenlerse üretmeleri için ucubeleri kurtarıyordu. Orman kanunları, beyefendilerin oyun sahasındaki kurallara benzemiyordu. Doğanın transmutasyon geçirmesi ve bir süs ördeği üretmek asimetrik eylemlerdi. İkincisi “sanatla yaratılan bir canavarlıktı.”¹⁸

Kuzeni Fox'u, evcil türlerin melezlenmesiyle ilgili soru yağmuruna tutuyordu. “Bu, benim başlıca hobim; sanırım gerçekten de bir gün bu karışık türler ve varyasyonlarla ilgili bir şey yapabileceğim.” Daha tehlikeli, nazik meseleler üzerinde çalıştığını ilk kez böyle kabul etmişti.

Başka bir şey değilse de köpekler ve ördekler, ona stratejik bir cephanelik sağlıyordu; o da beklenen muhalefeti susturmak için her zaman olguları araştırmakla uğraşıyordu. Bu çiftlik ve ocak başı örneklerini kul-

lanarak hamlelerde bulunuyordu. Susamuru ile karadaki atası arasında “binlerce ara biçim olsa gerek” diye düşüncelere dalıyordu. “Karşı çıkanlar, göster bakalım diyecekler. Ben de evet diyeceğim, siz bana buldogla tazı arasındaki her adımı gösterirseniz gösteririm.”¹⁹

Journal'ın yayınlanması FitzRoy'un yazdığı cildin yayınlanmasını bekliyordu; ama başka cephelerde hareketlenmeler vardı. Londralı misafirlere gösterecek bir şeyi vardı, hem *Zoology*'de (Waterhouse'un *Mammalia*'sının ilk sayısı tükenmişti) hem de Yeni Zelanda'ya kadar uzandığı yolculuğunda yaptığı jeoloji çalışmalarında. Transmutasyon hâlâ mide çukuru etkiliyordu; ama iyileşmek için uzun yürüyüşler yapmayı öğrenmişti: “Aslında Londra'nın beş kilometre yakınında hoş kırlar olduğunu keşfetmek onu şaşırtmıştı.”

Şehirde partilere gitmeyi Erasmus'un “parlak akşam yemekleriyle” (“her zaman olduğu gibi”) sınırlamıştı. Eras'ın “edebi keyif” hayatı hâlâ Hensleighler, Martineau ve Carlyle'in katıldığı somon balıklı yemeklerle devam ediyordu. Harcamaları cimri Charles'ın başını döndürüyordu. Bir yemeğin ardından eve, “Ödediğim için üzülmem gerek,” diye yazmıştı. “Önemli not. Valiye [Doktor'a] söyleyin, yalnızca tatlı 8 sterlin 6 peniydi.” O sıralarda Martineau sıradan insanları anlattığı, kahramanın bir cerrah olduğu *Deerbrook* adlı romanının üçüncü cildine yeni başlıyordu. Charles masada onu sıkıştırdı; dilinden, en azından kaleminden böyle acıkıcı cümleler dökülmesine hayret ediyordu; oysa o gramerden akli bulanmış, virgüllerle kafası karışmış bir halde tökezleyip şikâyet ediyordu. Martineau'nun “yazdığı tek bir kelimeyi bile bir kez olsun düzeltmek zorunda kalmaması” onu tiksindirmişti. “Onun tam bir Amazon olmadığını, çok fazla düşünmekten yorgun düşme hissini bildiğini” keşfettiğinde özsaygısını kurtarabilmişti. “Söylemeyi unuttum,” diyerek güvercinlerin arasına kasten kedi salarcasına (Doktor'un bunu mutlaka duyacağını bilerek) Susan'a “Miss Martineau bir gün beni ziyarete gelecek, bir yazar olarak kümesimde beni görmek için; yani biraz flört eder gibi olduk,” diye yazmıştı.²⁰

Kümeadaki hayatı giderek yozlaşıyordu. Türleri mutasyona uğratmayı sürdürüyordu; fakat attığı her kavramsal adım midesindeki burguyu çeviriyordu. Cambridge'ten yeni döndüğü için, görüşlerinin din adamı dostları arasında histeri uyandıracığını düşünerek diken üstünde oturuyordu. Lamarck'ın çok ötesine geçmişti; devrimci fırtına bulutlarını Manş Deni-

zi'ne gerisingeri gönderen Sedgwick ile Whewell'in o kadar horgördüğü Lamarck'ın. Bir silahsızlandırma taktiği benimsemeye geçti: "İlk astronomların gördüğü zulümden bahset," diye karaladı notlarına. "İlahiyatla ilgilenenlerin bilginin ilerlemesine karşı muhalefeti hakkında iyi pasajlar istersen, Lyell'e bak." Dostu, Engizisyon döneminde Galileo'nun akıbetiyle ve astronominin, gelecek kuşakları "özgür kılmak için" dindar cahillik taraftarlığına öldürücü bir darbe indirmesiyle ilgili yazılar kaleme almıştı.²¹ Darwin kendisini de işkence sandalyesinde, gelecek kuşakları özgür bırakmak için eziyet çeker bir halde, dünyanın Whewelllarına Lyell'in sözleriyle bayrak açmış bir halde görüyordu.

O bahar Darwin radikalliğinin en derinlerine indi; ülke biraz daha bunalıma sürüklenirken o yakıcı meselelerle uğraştı. Notları takıntılı bir nitelik kazanmaya başlamıştı. Hayatı en sade haline, canlı unsurlarına, kendi kendilerine örgütlenen atomlara indirgemişti. Böyle alevlendirici bir bilim sokak kışkırtıcıları, gayri demokratik devleti devirmeye çalışan insanlar tarafından destekleniyordu. Din adamları cemiyetinin taş kesilmesine neden oluyordu; kendi kendine yeterlilik, ateizm anlamına geliyordu. Hıristiyanlık o topraklardaki hukukun bir parçası olduğundan, daha aşağı tarikatları kontrol altında tutmak için kullanıldığından onu baltaleyen her şey fitneci olarak değerlendiriliyordu. Canlı atomlar kendi kendilerine gelişme gücüne sahiplerse Sedgwick'in Tanrısı'nın ilahi etkisi kaybolup gidiyordu. Ve bu etki Kilise üzerinden işlediği için, Tanrı'dan aşağıya, rahiplik üzerinden doğaya inen komuta zinciri çatırdayarak koparılmış olacaktı. Sedgwick bununla birlikte medeniyetin sonunun geleceğine de inanıyordu.²²

Darwin kendisini köşeye sıkıştırmıştı. Eras'ın sofralarında ne tür seküler sohbetler dönüyor olursa olsun, Anglikanların esaret sistemine takılmıyordu ya da din adamları arasındaki eşitsizliği diline dolamıyordu. Şahsen hocalarının ayrıcalıklı hayat tarzına gıpta ediyordu. Fakat radikallerin sözlerini tekrarlıyordu: zihin maddesel bir üründü, canlı atomlar kendi kendilerini örgütleyordu. Ve bu bir soruna hazır bir çözüm sunuyordu: Evrim ve güdülerin kalıtımı. Bir babanın içgüdüleri oğluna, dışı bir karatavuğun içgüdüleri civcivlerine nasıl geçiyordu? Zihinsel özellikler bir kuşaktan diğerine nasıl geçiyordu? Düşünceler ve duygular için bir tür fiziksel şifreye ihtiyacı vardı, ele alınabilecek maddi bir şeye. Güdüler sinirsel örgütlenmenin bir ürünüyse, beynin bir parçası olarak miras alınacak-

lardı. Ve değişmiş güdüler beynin fizyolojisini değiştiriyorsa, bu değişmiş davranışlar aktarılacaktı.²³ Bu bir çözümdü, ama özgür düşünürler ile en aşırılık yanlısı Kilise karşıtlarının benimsediği türde bir zihin-madde özdeşliğini gerektiriyordu.

Darwin'in defterleri artık, tıbbi haşarılıklarda kullanılan sarsıcı metaforlarla canlanmıştı. Darwin bütün zihinsel faaliyetleri beynin halleriyle bir tutuyordu. "Düşünce" kalıtsaldı; "düşünceyi beynin yapısından başka bir şey olarak tahayyül etmek zor," diye yazmıştı. Alışkanlıklar ve inançlar evrilmişti; zihinsel makineye ayrılmaz bir biçimde bağlıydılar. Her içgüdünün, her arzunun burada bulunması gerekiyordu; her biri evrim geçiren bir mirastı, Tanrı'ya duyulan hayranlık bile: "Tanrı sevgisi, örgütlenmenin bir etkisidir. Ah seni gidi Materyalist!" diye fısıldıyordu.²⁴ Bu tür edepsizlikler kabaran sekülerlik saflarının cephanesiydi, vergi zengini rahiplerin suratlarına vuruluyorlardı. On yıl önce, sert bir biçimde tenkit edilmiş Pliniusçu frenologlardan da bu tür bir meydan okuma işitmişti; hâlâ her köşe başında duyabiliyordu.

Bu patlayıcı konuya bir korku ve canlılık karışımıyla yaklaşıyordu. "Materyalizm" olumsuz anlamlar taşıyan bir etiketti. Teknik olarak madde den başka bir şeyin var olmadığı (ruhların kesinlikle olmadığı) anlamına geliyordu; yani düşünce beynin bir işleviydi. Ama bu etiket zihnin yasalarını ya da türlerin değişebilirliğini araştıran birini kınamak için ayırım gözetmez bir biçimde kullanılıyordu.

Materyalizm Anglikan anatomistleri korkutuyordu; kanalizasyonu andıran tıbbi yeraltı dünyasında, özellikle de hastalıkların kol gezdiği Londra'da. Londra günahlar şehriydi, "modern Sur"du. Materyalizm en sıkı tıp okullarında öğretiliyordu, zanaatkâr ateistler de ruhsuz, kendi kendini ayakta tutan bir evrene alkış tutuyorlardı.

Devrin materyalisti, University College'in parlak tıp profesörlerinden John Elliotson'dı. Kendisinden menkul bir "Londralı" olan Elliotson, şaşırtıcı bir yorumlama hüneri gösteriyordu. Londra Üniversitesi'ni "barbar" Oxford'dan ve Cambridge'ten üstün tutuyordu. Meslektaşları onu devrin "en güçlü materyalisti" olarak görüyorlardı. Her daim savurduğu kıskırtıcı görüşü, karaciğerin safra üretmesi gibi, beynin de düşünce çıkarmasıydı. Bu tam da Darwin'in esprisiydi: "Düşünce, ne kadar aptalca da olsa safranın karaciğerin bir fonksiyonu olması kadar bir organın fonksiyonu olarak görünüyor." Fakat Darwin'in ileri sürdüğü sözlerde, Elli-

otson'ınkilerde bulunmayan bir yön vardı. Herkes kütle çekiminin "maddenin içkin bir özelliği" olduğunu kabul ediyordu; kimse onu manevi bir ilave olarak görmüyordu. Peki "neden düşünce de" aynı biçimde "beynin bir salgısı" olarak görülüyordu? "Küstahlığımızdan, kendi kendimize hayranlığımızdan."²⁵

Charles bu meseleyi, en güvenli ağız dalaşı arkadaşı Hensleigh üzerinde, kuzeni şehre geri döndüğünde denemişti. Hensleigh, Hıristiyanca olmadığını düşündüğü gereksiz yeminler etme gereği üzerine hâkimlik görevinden istifa etmesinin ardından Maer'e gitmişti. İlkeleri uğruna büyük bir maddi fedakârlıkta bulunmuştu, zihin ve bedenin ikiliğini tartışırken de benzer tereddütler gösteriyordu. Charles'ın beyinle ilgili teorisinin "saçma" olduğunu iddia etmişti.

Samimi bir sohbet olmuştu. "Hensleigh tanrı sevgisinin ve tanrıyı ya da sonsuzluğu düşünmenin insanların zihniyle hayvanların zihni arasındaki tek fark olduğunu düşünüyor," diye not düşmüştü. Böyle bir şey nasıl olabilirdi? Vahşiler bunun canlı bir kanıtıydı. "Tanrı fikri bir Tierra del Fuegolü'da ya da Avustralyalı'da ne kadar siliktir!" Tanrı varlığının bilgisini insanlara yerleştirdiyse bütün insanlar bu bilgiye sahip olacaktı.²⁶ Dini inanç bakımından bir Tierra del Fuegolü-Avrupalı derecelendirmesine gerek yoktu; tabii bu inanç evrilmediyse.

Darwin'in sözleri mahremdi; ama Elliotson'ın sözleri bunları insanlara açarsa neler olabileceğini gösteriyordu. Profesörün 1830'ların sonlarında verdiği dersler tıpcı Torylerin yuhalamalarıyla karşılaşmıştı. Onun özgür iradeyi ve bir ruhu reddeden, "binlerce hor görülenden, binlerce sefilden" çıktıklarının gelecekte telafi edileceği yönündeki Hıristiyanca umutları geri alan sinik "Spinozacılığını" çöpe atmışlardı.²⁷

Darwin'in materyalizminin, kötü kokmak ve sövgüye layık olmak bakımından bundan aşağı kalır yanı yoktu. Jeoloji alanındaki meslektaşları toplumsal dokunun bu tür kışkırtıcı laflarla yırtıldığını düşünüyorlardı. Lyell'in Lamarck'ta nefret ettiği her şey, şu sıkı Torylerin sokak ateistlerinde küçümsediği her şey buradaydı işte. Bunu ortadan kaldırmak için şirk koşmayla ilgili yasalar, fitne çıkarmakla ilgili düzenlemeler, bunları soruşturacak mahkemeler vardı. Darwin tacizi görmüştü. Plinius Cemiyeti'nde çıkan arbedeyi, Taylor ile Carlile'in izlerinin Cambridge dışında sürüldüğünü hatırlayabiliyordu. Takip sürüyordu; gözden düşmüş materyalistler Londralı sinekler gibi düşüp gidiyordu. Darwin'in zulüm gör-

me konusunda kara kara düşünmeye daldığına hiç kuşku yok. Gazetelerde çıkan “ilginç duruşma” haberlerine duyduğu ölümcül ilgi bu noktada başlamış olabilirdi; dava haberlerini “gazetenin en ilginç kısmı” olarak görmeye başlamıştı.²⁸

Ağzı kalabalık tıpçılar, Kilise karşıtı aşırılık yanlıları, sanayi işçisi eylemcilerle ahbap olmak istemiyordu. Bunlar tıpçıların ya da din adamlarının ayrıcalıklarına meydan okumak için sokak kürsülerinin tepesine çıkmışlardı. Hepsinin de başı yetkili makamlarla dertteydi ve bazıları için de hapisane bir-iki adım ötedeydi. Kendini beğenmiş Elliotson o haziran yine manşetlere çıkmıştı. Elliotson’ın kadın hastaları, hipnoz transında cinnet geçirdiğinde, doktor University College tarafından kınanmıştı. İstifasını vermesi artık kaçınılmazdı. (Aralık ayı sonunda istifasını verdi.) Sebebi ne olursa olsun, o devriliş gittiğinde birçokları rahat bir nefes aldı.²⁹ İşte materyalizmin yeri *burasıydı*; gözden düşmüş doktorlarla kaba saba, düşük bir hayat arasında gidip gelen bir ölçekte yerini alıyordu. Ve Darwin’in de tutunmak istediği yer böyle kaygan bir zemin değildi.

Haziran ayında bataklığın daha derinlerine gömülürken hastalığı da şiddetlendi. Midesinin kötüleşmesine ve baş ağrılarına kalp çarpıntısı eşlik ediyordu; Darwin bütün bu süre zarfında hayvanları ve maddeleşmiş düşüncüyü dönüştürmekle uğraşmıştı. Artık aşırı çalışıyor, kaygılanıyor, günlerce yataktan çıkmıyordu. *Beagle* seyahatinde geliştirdiği jeolojiyi, koşuşturma içinde tamamlayabilmek için üç yılı vardı ve bu zorlu bir mücadele olacaktı. “Gelecek üç yıl içinde doğru düzgün, sıkı sıkı çalışabilirim umarım... Ama baş ve midenin karşıt güçler olduğunu, gün içinde çok düşünmenin, az düşünmekten bir hayli kolay olduğunu anlamış bulunuyorum. Düşüncenin rozbifi sindirmekle ne alakası var? O konuda bir şey söyleyemem.”³⁰

Gelişmekte olan biliminin en az bunlar kadar radikal sosyal açılımları vardı. Düşünceler ve eylemler kalıtımla miras alındığı için çalışan erkekleri ve kadınları eğitmek temel önemdeydi; böylece çocuklara aktarılan yararlar iki katına çıkacaktı. Evrimle ilgili notlarına, “Bütün sınıfları eğit; kadınları geliştir (çifte etki) bu insanoğlunu mutlaka geliştirecektir,” diye karalamıştı. Kâğıt üzerinde bunlar koyu Lamarckçıların taleplerine çok benzer görünüyordu (onlar da ebeveynlerin her ikisi de edinilmiş özelliklerini çocuklarına geçirdiği için kadınların gereği gibi eğitim görmesini talep ediyorlardı). Fakat aslında bütün Wedgwood-Darwin ailesi kadınlara

rın sınırlı bir eğitim alması taraftarıydı, Martineau bu konuda daha da ileri gidiyordu.³¹ Yine de bu, Darwin'in çevrenin koşullandırmasıyla ilgili olarak benimseyebileceği en güçlü duruştu.

Darwin artık bir muhalif gibi konuşuyordu. "İnsan bütün küstahlığıyla kendisini büyük bir eser olarak görür, bir Tanrı'nın araya girmesine de-ğecek bir eser. Onun hayvanlardan yaratılmış olduğunu düşünmenin daha alçakgönüllüce doğru olduğuna inanıyorum." Bunun nasıl gerçekleştiğini anlamak için arkasını çevirmedik taş bırakmıyordu. Yüz ifadelerinin kökenine ilk akınlarını o tarihlerde yaptı. Edinburg'da Darwin'in sınıf arkadaşları tarafından çok hırpalanan Charles Bell, sırtmanın başta köpek dişlerini göstermek üzere tasarlandığını düşünüyordu. Darwin hançerini sapladı: "Kuşkusuz eskiden devasa bir köpek dişine sahip olmakla kazanılmış bir alışkanlık," diyerek bu sözlerle alay ederken, Bell'e yönelik hırpalamayı da görülmemiş bir seviyeye taşıdı. Bu, insanın atasını ele almanın ilginç bir yoluydu ve Darwin buradaki potansiyeli görüyordu. "Kahkaha, değişmiş havlama; gülümseme değişmiş kahkaha. Havlama insanlara iyi haberler vermek için. Av keşfi. Hiç kuşkusuz yardım isteğinden doğuyor. Ağlamak ise karmaşık bir sorun."³²

İnsanın gururuna atılmış böyle bir tokat Darwin'in teorilerini, eğer duyulmuş olsalardı aşırılık yanlılarının suüstimaline açık hale getirecekti. Ucuz matbaalar korsanlığa alışmıştı. Değirmenlerine girecek her tahıl ucuzla karıştırılabilir ve her köşe başına çıkabilirdi. Militanlar din adamı karşıtı propagandalarını sağlama bağlamak için materyalizmi kullandıklarından, gerçekten de böyle bir tehlike vardı.

Sansürlenmiş çalışmaların mütemadiyen korsan baskısı yapılıyordu, hiçbirinin baskısı da cerrah William Lawrence'ın kitabından fazla yapılmamıştı. Lawrence, bilimsel retorığı ateşli bir parlaklık kazanmış bir cumhuriyetçiydi. Tory yanlısı *Quarterly Review*'da yayınlanan kötücül bir saldırının ardından Cerrahlar Koleji'ndeki görevinden istifa etmeye ve görüşlerini geri almaya zorlanmıştı. *Quarterly* Lawrence'ın insan ve zihne ilişkin materyalist açıklamalarını lanetlemişti. Mahkeme *Lectures of Man*'in din karşıtı olduğu hükmüne varmış, bu da kitabın telif haklarını ortadan kaldırmıştı. Bu, ateistlerin kulaklarında çınlayan bir onay işareti oldu. Altı ucuz matbaa, saldırı niteliğindeki kitabın korsan baskısını yaparak on yıllar boyunca kitabın basılmasını sağladı. Son ucuz baskı daha yeni çıkmış, "din adamlarıyla alay ediliyor" diye broşürlerle reklamı yapılmıştı.³³ So-

nuçta Lawrence'ın *başyapıtı* resmi olarak piyasadan çekilmiş olsa da her muhalifin kitaplığında bulunabilirdi.

Darwin'de *Lectures*'in kaba ciltli bir baskısı bulunuyordu; ucuz karton kapaklar arasına sıkıştırılmış, işçi sınıfına hitap eden bütün kitapçılarda ucuza bulunabilecek bir baskısı. Ondaki kopyanın korsan baskısını ayakkabıcıyken yayıncı olmuş, adı kötüye çıkmış William Benbow yapmıştı. Benbow ateşli siyasetini, pornografik yayınlar satarak finanse ediyordu.³⁴ Darwin'in kendisini bekleyen kaderi görmek için bu eski püskü cilde bakması (hâlâ kullanıyordu) yeterli oldu. Darwin ateist değildi; kitaplarının adı fanatikler tarafından çalınmasına teveccüh gösterecek de değildi. Lawrence, insanın adının nasıl çamura bulaştırılabileceğine dair iyi bir hatırlatmayı.

Darwin, edebi çevrenin merkezine doğru ilerlerken, şizoid varoluşu da güçlendi. Lyell'in yardımıyla 21 Haziran'da Charles Dickens'la birlikte Athenaeum Kulübü'ne seçildi ve buranın çok hoş bir yer olduğunu gördü. Her gün burada yemek yiyordu; burada "bir beyefendi, daha doğrusu bir Lord gibi hissettiğini" söylüyordu. Eras'ın biraz yadırgamasına yol açan sözlerle, "Çok hoşlanıyorum; çünkü aslında tam anlamıyla nefret edeceğimi düşünmüştüm," diyordu; "insan orada görmek istediği çok fazla insanla karşılaşılıyor." İnsanları izlemeye düşkün biri olarak iyi ve muhteşem olanı gözetlemekten zevk alıyordu. Bir beyefendinin bazı yükümlülükleri vardı, Darwin'in bilimi bazı değerlerin altını çiziyordu. Bir öğretmenin dediği gibi, "yalnızca bilginin değil, karakterin de güç anlamına geldiği; karaktersiz bilginin geçici ve çok uçucu bir üstünlüğe sahip olduğu" bir çağdı.³⁵ Bütün kulüpler içinde Athenaeum bilgi ve karakter sahibi olarak duruyordu ve Darwin'in de birini diğerine feda etmeye niyeti yoktu.

Marlborough Street'te yaz ortası tam bir şenlik zamanıydı. Hensleigh, Wedgwoodlar Erasmus'un kapı komşusu olmuşlardı; Catherine Darwin ile kuzen Emma da onlarda kalıyordu. Charles zaman zaman damlıyordu; birlikte "çok hoş, neşeli bir topluluk" oluyorlardı. Bir akşam Thomas ve Jane Carlyle akşam yemeğine geldiler. Emma davudi sesli İskoç'un söylediklerinin büyük bölümünü kaçırmış olsa da onun "dikkat çekici bir hoşluğu ve dobralığı" olduğunu düşünmüştü. Charles ise Emma'nın dikkat çekici bir hoşluğu olan tavırlarının farkına varıyordu.³⁶

Yine de Londra "duman, sağlıksızlık ve sıkı çalışmayla" doluydu, Charles "Darwin ve Wedgwood Cephesi"ndeki toplantı son bulduğunda sağ-

lığını geri kazanmaya karar verdi. Bir ilaca ihtiyacı vardı, seyahat de bu ilacı sağlayabilirdi. Sonunda hastalık onu şehrin dışına, İngiltere'nin dışına sürüp çıkardı. *Beagle* seyahatinden bu yana ilk çekişme tatili için İskoç dağlarına gitti.

23 Haziran'da buharlı bir gemiyle Edinburg'a doğru yola koyuldu; eski deniz kurdu "manzaranın tadını çıkardı": "İki kadın ve bazı çocukları deniz tuttu, onların halinden ben perişan oldum; ama iyiydim." Edinburg'da bir gün kaldı; 1827'de tıp okulundan ayrılmasından bu yana ilk kez Edinburg'da kalıyordu, "eski günlerdeki düşünceleri anmak için Salisbury kayalıklarında yalnız bir yürüyüşe çıktı."³⁷ Bir uçurumun ardında kalmış başka bir devirdi o günler. O değişiyordu, Britanya değişiyordu: İşte oradaydı, günlerden 28 Haziran 1838'di ve o gün, 18'inci doğum gününü bir ay öncesinde bırakmış incecik bir genç kız, Kraliçe Victoria taç giyiyordu.

Bastırıp ıssız yüksek kesimlere çıktı, Loch Leven'dan geçti; kuzeye, Fort William üzerinden Glen Roy'un ağzına vardı; Londra'dan ayrılmasından bir hafta sonra varmıştı buraya. Burada "güzel havaların, muhteşem günbatımlarının, kendi hissettiği kadar mutlu görünen doğanın" tadını çıkarırdı. Tozlu bir yoldan ilerleyip geniş yeşil bir vadiyi aştı, yükselen tepelere vardı. Glen Roy kilometrelerce uzayıp gidiyordu; fakat yarı yola gelmeden şu meşhur "paralel yolları" görmeyi başardı; birbirine paralel üç yol vadinin iki yakasında uzayıp gidiyordu. Görmeye geldiği şeyler, en büyük jeolojik muammalar arasında yer alıyordu. Aslında yol değillerdi. Ortadaki yolda durduğunda, buranın düz olmadığını fark etti. Burası 20 derecelik bir eğimle yana yatmış, yaklaşık 20 metre genişliğinde bir sahanlıktı. Aynı şey 60 metre aşağısındaki ve 30 metre yukarısındaki teraslar için de geçerliydi. Bu paralel yollar gözün alabildiğine Glen Roy'un etrafından akıp gidiyorlardı; arkasında, 20 kilometre ötedeysen Britanya'nın en yüksek zirvesi Ben Nevis manzarayı tamamlıyordu; muammayı andıran bu oluşuma muhafızlık eden, karlarla kaplı bir gözcüydü.

Gördüğü jeolojik manzaraların hiçbiri –"ilk volkanik ada, ilk yükselmiş sahil şeridi ya da Cordillera'dan geçiş bile"– bu kadar ilginç değildi. "Yolların" yıllardır jeologları bu ıssız yere çektiğini biliyordu. Bunlar üç ayrı seferde suları çekilmiş, her seferinde dağ tarafının içlerine giren bir kıyı şeridi bırakmış antik bir gölün kalıntıları mıydı? Bazıları böyle olduğunu düşünüyor ve bir zamanlar vadide gölün sularını tutmak için baraj yapıldığını sanıyorlardı.

Darwin bu vadiye, yerküre kabuğunun salındığını söyleyen bir teoriyle yaklaştı. Şili’de teraslanmayı görmüştü; orada “yollar” kabuklarla doluydu; oraların eskiden sahil olduğu belliydi. Glen Roy çevresindeki dağlar da denizden basamak basamak yükselmişlerse eski sahiller anlamlı bir işaret olacaktı. Paralel yolların deniz kıyısı olduğunu kanıtlamaksa küresel jeoloji teorisini doğrulayacaktı. Anlamlı işaretler olacak denizminareleri ya da kabukları bulamamış olsa da buraların eskiden sahil olması gerektiği kanısındaydı. Deniz seviyesinde olmuşlardı; bunun ardından kara üç aşamada yükselmişti.

Tatmin olmuş bir biçimde evin yolunu tuttu, defteri kabarmıştı. “Glen Roy’da geçirdiği sekiz güzel gün,” işe yaramıştı. “İskoçya seferim parlak cevaplar getirdi,” diyordu.³⁸ Kendini dünyanın zirvesine çıkmış gibi hissediyordu.

18. Bölüm

Evlilik ve Malthusçu Saygınlık

Charles gücüne güç, iyimserliğine iyimserlik katmış bir halde, Temmuz 1838'de Shrewsbury üzerinden eve döndü. Aklında o kadar fazla şey kaynıyordu ki kuramlarının dini açılımları üzerine düşünürken her şeyi eski bir özgür düşünürle, babasıyla tartışmaya karar verdi. Kartlar arasında evlilik de vardı; hiç olmadığı kadar gündemindeydi. Emma Wedgwood'un Great Marlborough Street'te gönlünü çelmesinin üstünden üç hafta geçmişti; seçeneklerini değerlendiriyor, tavsiye almak istiyordu.

Doktor onu bekleyen sorunları önceden görmüştü. Charles bir kapının içine doğru ilerliyor olabilirdi. Darwinler ve Wedgwoodlar evlilikle birleşmiş, dinle ayrılmışlardı. Yaşlı Erasmus, büyükbaba Josiah'nın Üniteryenliğini "düşmekte olan bir Hıristiyan"ı tutacak kuştüyü bir yatak" diye tefe koyduğundan beri, din iki aile arasında tatsız bir mevzu olmuştu; bu yüzden de Charles kuzeni Emma konusunda ciddiye adımlarına dikkat etse iyi olurdu. Doktor ona dini şüphelerini saklaması tavsiyesinde bulundu, aksi takdirde "son derece büyük bir üzüntüye" yol açacaklardı. Babası deneyimlerine dayanarak konuşuyordu. "Hanımların ya da beylerin sağlık durumu bozuluncaya kadar işler iyi gider; ama sonra bazı hanımlar kocalarının kurtuluşuyla ilgili şüphelere kapılmaya başlar, böylece onların da aynı şekilde acı çekmesine yol açarlar."¹ Özellikle de Wedgwood kadınları erkeklerinin öbür dünyadaki akıbetiyle ilgili korkuya kapılırlardı.

Doktor'un tavsiyeleri bir bakıma kehaneti andırıyordu; çünkü Charles artık kutsal sayılan birçok gerçeğe dair şüphe duyuyordu ve onu kuvvetten düşüren bir hastalık çekiyordu.

Para, değerlendirilmesi gereken başka bir vasıf; evlilikte saadeti aynı ölçüde etkileyen bir noktaydı. Bu noktada da Doktor'a danışılması gerekiyordu ve Charles da evde bulunduğu sıralarda evlilikle ilgili maliyet/ya-

rar analizini iyice incelikli bir hale getirdi, çocuk sahibi olmanın artıları ve eksilerine bir kez daha daldı; seyahate çıkma ile yükümlülükler, gelecekteki güvenlik ile boş zaman kaybı arasındaki dengeyi tarttı. Hesaplamaları biraz kabaca da olsa zengin sınıflara özgüydü. Her gün hayvanların çiftleştirilmesi hakkında notlar aldığından, kendi çiftleşmesine de aynı titizlikle ve aynı faydacı soğuklukla yaklaşması doğal görünüyordu.

Mavi bir kâğıt parçasını “olumlu” ve “olumsuz” diye iki sütuna ayırdı, benmerkezci bir tavırla notlar almaya başladı:

Evlen

Çocuklar (eğer Tanrı izin verirse) – seninle ilgiliymiş gibi hissedecek sürekli bir yoldaş (yaşlılıkta da arkadaş) – sevme ve oynama nesnesi olmak – her halükârda bir köpekten daha iyidir – ev ve evle ilgilenecek biri – müziğin ve bir kadınla hoşbeş etmenin keyfi – bunlar insanın sağlığı için iyi – ama *feci bir zaman kaybı*.

Tanrım, insanın bütün hayatı kısır bir işçi arı gibi çalışıp durarak başka hiçbir şey olmadan geçirdiğini düşünmek tahammül edilemez – Hayır hayır, böyle olmayacak – bütün günlerini sisli, pis Londra’da bir evde yalnız başına geçirdiğini düşün – kendini hoş, yumuşacık bir hanımla, şöminenin karşısında kanepede bir düşün, belki kitaplar ve müzik de eşlik edebilir – bu hayali Grt. Marlborough St.’in donuk gerçekliğiyle karşılaştı.

Evlen – Evlen – Evlen (kanıtlanması gerekiyor)

Evlenme

İstediğin yere gitme özgürlüğü olur – içinde yer alacağın topluluğu tercih edebilir ve orada *pek az bulunabilirsin* – kulüplerde akıllı adamlarla sohbet edebilirsin – akrabaları ziyaret etmek, her önemsiz işte eğilip bükülmek zorunda kalmazsın – çocukların harcamaları ve gerilimleriyle uğraşmazsın – ve belki de kavgalarla – zaman kaybı olmaz – evlenirsen akşamları okuyamazsın – şişmanlar ve tembelleşirsin – gerilimlerin ve sorumlulukların olur – kitaplara ve başka şeylere ayıracak daha az paran olur – bir sürü çocuk ekmeğine ortak olmak zorunda kalırsa – (ama çok çalışmak insanın sağlığı için çok zararlı)

Herhalde eşim Londra’yı sevmez; bu durumda hüküm tembel ve aylak bir aptal hayatına sürülüp orada çürümek.

Bilanço belirleyici bir biçimde evlilikten yana ağır basmıştı.

Tükenmiş “işçi arı”nın ihtiyacı olan şey, yumuşak başlı, fazla sosyal olmayan, çeyiz sahibi, onun rahatsız olmadan çalışmasını sağlayacak bir eştı. Bir karısı olmazsa hayatının çocuklar üzerinden devam etmesi, onun deyişıyla “ikinci bir hayat” da söz konusu olmayacaktı. Arımız fikrini değıştirmeye karar verdi, bu “hiçbir zaman Fransızca öğrenemeyeceğim – ya da Avrupa’yı göremeyeceğim – ya da Amerika’ya gidemeyeceğim – ya da balonla havalanamayacağım” anlamına gelse bile. “Boş ver oğlum – neşelen – insan bu yalnız hayatı yaşayamaz, yaşlılıkta sersemlemiş bir halde, arkadaşsız, soğuk, aynada çoktan kırışmaya başlamış çocuksuz yüzüne bakarak – Boş ver, şansına güven – Dik dur.” Nihayetinde o kadar da kötü olamazdı, “Bir sürü mutlu köle var.”²

Karısının Emma gibi “bir melek ve para sahibi biri olması” daha da iyi olurdu. Emma Josiah Wedgwood’un torunu, Hensleigh’in kız kardeşi (ve Eras’ın eski yavuklusu); o, kabul edilebilir aile yakınlarından oluşan bu küçük çevredeki evlenilebilir tek kızdı. Daha da önemlisi parası çeyiz olarak gelecekti, bu da onu Martineau gibi ekmeğini kendisi kazanan bağımsız bir kadından daha çekici kılıyordu. Emma daha güvenliydi, güvenlik sunuyordu; onun kuzeni olduğundan maliyeti doğru bir biçimde hesaplayabilirdi. Jos Dayı, bir önceki yıl Charles’ın kız kardeşi Catherine’le evlendiğinde oğlu Josiah’ya 5000 sterlinlik bir bono vermiş, yıllık 400 sterlin harçlık bağlamıştı. Birinci derece kuzenler arasında bu kadar çok evlenen varken, Charles, Darwinler ile Wedgwoodları birbirine bağlayan bağa kazançlı bir ilmek daha eklemekle pek de düşüm atmış olmayacaktı.

Evlilikte bu; bir köpek yerine bir hanım. O bariz, “Ne zaman?” sorusuna karşılık babası, “Kısa süre içinde,” cevabını verdi, o da bunu kabul etti. Emma mükemmeldi, zaten bir evcillik örneğiydi. Bir çocuk bakıcısı, ev sahibesi, koruyucu olabilir; dört duvar arasında özlemini çektiği rahatlığı ve inzivayı sağlayabilirdi. Kendisini “itici denecek kadar” düz bulduğundan, aslında Emma’nın teklifini kabul edip etmeyeceği konusunda kaygıları vardı; ama, “Şansımı denemeye kararlıyım,” diyordu.³

“Shrewsbury’de çok tembel” olduğunu not düşmüştü; bu nafile yere harıl harıl çalışmış olduğu anlamına geliyordu. Zaman geçmiş, soyla ilgili sorunlarına bomba gibi bir çözüm bulamamıştı. Ama çalışıyordu; evin güvenli ortamında deri kaplı iki yeni defter açtı; biri transmutasyon dizisindendi (“D”), diğeri ise transmutasyonun daha geniş kapsamlı sonuç-

larıyla ilgiliydi (“M”). Materyalist bulmacaların parçalarını yerli yerine oturtuyor; ahlaki ve toplumsal davranışların evrimle ilgili temellerini araştırmaya koyuluyordu. “M” defterinin altmış sayfası o “tembellikle geçen” on beş gün içinde doldurulmuştu; defterin girişine yazdığı “Babam diyor ki...” sözleri, izleyen satırlardaki tonu belli ediyordu.

Notları coşkulu bir hal almıştı, hâlâ güdülerin bir kuşaktan diğerine, bir şekilde beyne kodlanmış olarak nasıl geçtiğini açıklamaya çalışıyordu. Delirmiş hastalar, nöbetlerin etkisi, bunaklık, deliliğin tezahürleri, hafızanın oyunları hakkında Doktor’u soru yağmuruna tutuyordu. Hiçbir şey hatırlayamayan, ama çocukken öğrendikleri şarkıları neredeyse içgüdüsel bir biçimde, “kuşların şakımasına benzetilebilecek bir tavırla” söyleyen ihtiyarlar hakkında anekdotlar dinliyordu. İnsan hiç farkında olmadan bir hatırasının hayatı boyunca uykuda kalması gibi, güdülerin de kuşaktan kuşağa geçen “hatıralar” olduğu düşüncesi, içgüdüleri daha az “hayret edilesi” kılıyordu.⁴ Herhalde bütün güdüler böyleydi: Fiziksel olarak beyne yazılmış bilinçdışı bir hatıra.

Doktor’la yaptığı sohbetleri yenice sona erdirmiş, evlilikle ilgili maliyet hesabının ardından bu yükü üstlenmeye hazır hale gelmiş Darwin, 29 Temmuz’da “gayet keyifli” bir biçimde at sırtında Maer yolunu tuttu. Emma da bunu umuyordu; Charles’ın daha fazla görürse kendisini “gerçekten beğeneceğini” düşünüyordu. Uzun uzun fısıldaştılar ve yakınlaştılar, daha sonra “kütüphanedeki şöminenin önünde duygusal bir gevezeliğe daldılar.” Evlilik hakkında hiçbir şey söylenmedi; kısa süre sonra gerçekleşecekti, belki de Charles kendisini kaybetmişti, ama ikisi de “yeni bir gevezeliğin” özlemini çekiyordu.

Maalesef Charles Emma’yı görür görmez, babasının tavsiyesini bir kenara fırlatıp atmıştı. Kuzenler birbirlerini, birbirlerinden gizli saklı tutamayacak kadar uzun süredir tanıyorlardı. Darwin hâlâ dine aykırı beyin bilimine kafa patlatıyordu. Mount’ta, özgür iradenin kendisinin belirlemci dünya sisteminde hiçbir yeri olmadığını ifade etmiş; materyalizmini Maer’e beraberinde götürmüştü. Nöral madde demirden kanunlara göre işliyordu, bu durumda düşünce nasıl özgür olabilirdi? Daha da derinlere iniyormuş gibi görünüyor, bu da onu korkutuyordu. Panik psikolojisi hakkında notlar kaleme alırken içine döndü. “Gece uyandım, pek iyi hissetmiyordum ve çok korkmuştum.” “Korku hissine, kalp çarpıntısı, ter, kasların terlemesi eşlik ediyor.” Sohbetleri sırasında kalbini pek çok bakım-

dan açmış olsa gerekti; Emma'yı sırrına ortak etmeye direnmeyi becerememişti. Maer'de yeni bir mürekkeple, yeni bir anlayışla kaleme aldıkları, Emma'nın verdiği cevapla şaşkınlığa kapıldığını ortaya koyuyordu. Darwin, materyalizmini kamufle etme yolları geliştirmeye başladı. Bunu belirtme, diye tembihliyordu kendi kendisine, yalnızca zihinsel davranışın miras alındığından bahset: "Materyalizme inanmakta ne kadar ileri gittiğini belirtmekten kaçınmak için, yalnızca duygular, güdüler, yeteneklerin çocuğun beyni ebeveyninkine benzediği için kalıtsal olduğunu söyle,"⁵ diye karalamıştı aceleyle. Kelimelerini gizlemeyi öğreniyordu.

Babasını dinlemiş olsa iyi ederdi. Doktor, sakla demiş; Emma açıklamasına neden olmuştu. Fakat bu muhtemelen kolaydı; çünkü öyle bir özelliği vardı ki Emma bütün özelliklerinden üstün tutuyordu: "Gördüğüm en açık, en şeffaf adam; bütün kelimeleri gerçek düşüncelerini yansıtıyor." Öyle görünüyor ki evrimi de bu yüzden tartıştı; ama Emma nihai kökenler hakkında tuhaf sorular sorarak onu yine şaşırtmış olsa gerek. Ne konuşurlarsa, Darwin bir kanaat sahibi olmanın zorluğunu anlamış, defterinin başına akli başına gelmiş bir halde dönmüştü; kendi kendisine şiddetini sınırlaması uyarısında bulunuyordu. İlk kökenlerden uzak durmalı, yalnızca organların ya da hayvanların nasıl *değiştğini* açıklamalıydı; aksi takdirde "ilk gözün nasıl oluştuğunu göstermek gerekecekti."⁶ Ama bu yapabileceği bir şey değildi.

1 Ağustos'ta şehre geri döndü. Eşikte duruyordu; genel kabul gören Anglikan bilgeliğini alaşağı ederken, kendisini aile hayatının kollarına atmaya hazırdı. Biliminin doğru olmakla kalmadığı, en az Galileo'nun bilimi kadar yıkıcı olduğu kanısındaydı. "Benimkisi cesur bir teori," diye kabul ediyordu; insanın atalarına dair, felsefe ve etikte devrim yaratacak bir gö-rüştü bu. Kendi kelimeleriyle şöyle ifade ediyordu: "İnsanın kökeni artık kanıtlandı. Metafiziğin serpilip gelişmesi lazım. Babunu anlayan biri metafizik konusunda Locke'tan daha ileri gidecektir." Bu ölümsüzlük imalarının daha dünyevi yankıları vardı. Kendi kendisini giderek önemli bulduğu için notlarına tarih atmaya başlamış; hayatında kilit önemdeki olayları kaydetmek için bir defter açmıştı. Ayrıca dört yaşından on bir yaşına kadarki çocukluk hatıralarını kaleme almıştı; 1700 kelimelik bu derleme tuhaf hatıraları ve olayları içeriyordu. Derlemesi bir değişiklik yaratmış; öncü araştırmasının tanınmadan, kabul edilmeden geçilmeyeceği konusunda ona yeni bir güven vermişti.⁷

Londra'da geçirdiği birkaç günün ardından, Fransız matematikçi Auguste Comte'un kaleme aldığı *Pozitif Felsefe* adlı kitaba ilişkin bir değerlendirmeden büyüldü; bu değerlendirme sayesinde kendi dünya görüşünün doğru dünya görüşü olduğuna ikna oldu. Atheneum'da koltuğuna gömülmüş oturuyor, Whewell'a indirilen üstü örtülü darbelerden zevk alıyordu, kitabın tonunu "muazzam" sözleriyle övüyordu. Comte'a göre olgunlaşmış bir bilimin başlıca özelliği kanunların üstünlüğüne inanç duymaktı ki Darwin bu inanca sahipti. Diğer bütün yaklaşımlar insanın gelişim sürecinin Tanrı'nın eline ihtiyaç duyan "teolojik ya da kurgusal" aşamasından (Comte ateistti) ya da ortaçağda dünyanın gizli emanasyon ve mistik etkilerle yönetildiğini söyleyen "metafizik" aşamadan kalıntılardı. Modern bilime doğru bu tarihsel ilerlemenin evrensel bir çınlaması vardı; hatta Darwin çocukların da benzer aşamalardan geçip geçmediğini merak etmeye başladı; kültürel ilerlemeyi zihinsel olarak özetliyordu.

Comte gerçek bilginin yalnızca "pozitif" olgulardan oluşması gerektiğine inanıyordu (bu yüzden de takipçilerine "pozitivist" deniyordu). Darwin, Comte'un "bilimin teolojik hali" mefhumunun "büyük bir fikir" olduğunu karalamıştı. Suiistimale de bir hayli açıktı; Cambridge biliminin yerini alacak kötüyü yeni bir etiket sunuyordu. Darwin, "Zooloji artık tümüyle teolojik," diyordu. "Gök gürültüsü ve şimşegi doğrudan Tanrı'nın iradesi" olarak gören York Minster gibi vahşilerin, "yaratıcıya dair doğuştan gelen bilginin," "Tanrı'nın en muhteşem kanunlarına" göre evrilmek yerine, "onun ayrıca gerçekleştirdiği bir eylemle içimize yerleştirildiğini söyleyen" mucize satıcısı filozoftan yalnızca biraz daha ilkel olduğunu söylüyordu.

İlahi insanmerkezciliklerin ve animizmlerin modası geçmişti; Comte "olguların izini sürüp kanunlara varmaktan" hoşnuttu. Darwin'in Atheneum'da otururken okuduğu değerlendirme, Comte'u takip ederken çok ileri gitmekten kaçınıyordu, yoksa Comte'un başıboş pozitizminin sonu ahlak ve din kaynaklarının "zehirlenmesine" varabilirdi. Fakat Darwin çoktan bir adım öne geçmişti; değerlendirme yazarının korktuğu şeyi yapıyordu. "İrademiz bile örgütlenme yasalarından doğabilir," diyordu; "benim görüşlerim bu yöne meylediyor." Birkaç gün sonra makaleyi o kadar büyük bir dikkatle yeniden okudu ki gerilimden başı ağrıdı. Dickens'a dalmak baş ağrısını geçirdi. Fakat migrenleri kötüye gidiyordu; bir süre sonra Woolwich rıhtımlarını ziyaret ederek "zihnini gevşetmeye çalıştı."⁸

Başkaları Comte'un pozitivismine kapılmıştı. Martineau onun kitabını çevirmeye girişmiş ve kendinden geçmiş bir ruh haliyle şu satırları yazmıştı: "Kendimizi birden evrenin ortasında ... keyfe, kaprise bağlı koşullarda değil de bir bütünün parçası olarak bizim üzerimizde de işleyen büyük, genel, değişmez kanunlara tabi olarak yaşar ve hareket eder halde bulduk." Darwin çoktan benzer uçuşlara geçmişti, Pozitivizm yalnızca bunları yoğunlaştırmıştı. "İnsan dünyaya ne kadar muhteşem gözlüklerle bakabilir," diyordu. Kanunların uçsuz bucaksız etkisi iklimleri, yer şekillerini, hayvanlar ve bitkilerdeki değişiklikleri belirliyordu; her şey "belli uyum kanunlarına göre" eşzamanlılık taşıyordu.⁹

Tanrı'nın bütün salyangozları ve sümüklüböcekleri tek tek yarattığını söyleyen aykırı düşünceden "çok çok daha büyük" bir fikirdi bu. Kadir-i Mutlak koca bir yumuşakçalar ailesini şahsen yaratıyordu; "O'nun onurunun ne kadar da altında kalıyor bu!" Darwin ikna edici bir strateji üzerinde çalışıyordu; Babbage'ın her şeye muktedir olmayı Tanrı'ya geri iade etmesinde, Kilise karşıtlarının Yaratıcı'ya bir tutarlılık kazandırmasında olduğu gibi: Nihayetinde mucizeler Tanrı'nın kendi yaptığı işe burnunu sokmasından başka neydi ki? Kanunlar üstündü; sonradan onarıma gerek yoktu. Üniteryenler bunu biliyordu, Darwin de öyle. Ancak "kasılmış bir tahayyül" Tanrı'nın "organik doğaya yerleştirdiği kanunlara karşı savaş açabileceğini" savunurdu.¹⁰ Özelde Darwin daha geniş kapsamlı Üniteryen harekete dahil oluyor, Kilise karşıtlarının desteğini topluyor; bildik, açık çağrılarla daha geniş çaplı bir izleyici kitlesine ateş açmaya hazırlanıyordu.

Darwin'in özgür iradeyi reddetmesi, onu metafizik uçuruma daha bir yaklaştırmıştı. Artık düşünce ve davranışı rutin olarak beynin yapısına indiriyor, beynin parçalarına ayırıyordu. İstekler nöral örgütlenmenin bir sonucuysa –"koşullar ve eğitim"den gelen kısıtlamalara tabi olarak gelişiyorsa– bu durumda anti-sosyal davranışlar kalıtsal olarak alınabilirdi. "Gerçekten de babaların hataları bedensel olarak gelip çocukları buluyor." *Bu* korkutucuydu. Bu davranış ve düşünce örüntülerinin miras alındığını teslim etmek, "insanı yeni bir kadercı" haline getirecekti, "çünkü insan bir ateist olmaya yönelecekti." Ama Darwin bir ateist değildi. Bütün bunların Tanrı'nın doğal kanunlarının sonucu olduğunu kabul ediyordu ve Tanrı'sız bir sonuca varacakmış gibi görüldüğünde "İnsanın ciddiyetle 'bizi ayartılmaktan korusun' diye dua etmesi gerektiğini" söylüyordu. Öte

yandan bu evrimci belirlenimciliği kabul etmek insanların davranışlarını değiştirebilirdi, bir baba “çocukları uğruna örgütlenmesini geliştirmeye can atabilirdi.” Erkekler “yalnızca iyi kadınlarla evlenecek, eğitime ayrıntılı bir dikkat sarf edecek, böylece çocuklarını mutlu olma yoluna sokacaktır,” diyordu.¹¹

Darwin bunları kaleme alırken, eski türde bir kadercinin, Harriet Martineau'nun kitaplarını okuyordu. Martineau genel ahlaki duygunun karşısında duruyor, insanlar arasında “doğru” ile “yanlış”ın manevi donanımlar olmadığını; bunların kültürel olarak koşullandırıldığını öne sürüyordu. Böyle ahlaki bir görelilikçilik radikal Kilise karşıtları arasında yaygındı, Darwin de *Beagle*'ın Tierra del Fuego ve Yeni Zelanda seyahatleri sonrasında bu fikri benimsemeye hazırды. Harriet'in, ahlaki normların dış etkiler yoluyla oluştuğu, bütün kötülükler ve erdemlerin sosyal bağlama dayandığı yönündeki önermesini kabul ediyordu.¹² Erdem, kabileler arası bir savaşta insanların katledilmesinde yatıyor olabilir ya da tam tersine insan hayatlarının kurtarılmasında. Erdem, dünya çapında tuhaf ve öngörülemez biçimlerde tezahür ediyordu.

Peki ya Polinezyalı anneler görev bilip çocuklarını boğarsa ya da Doğulu krallar yüz tane karıları olmadığı için İngiliz krallarına gülerse? Bu ahlaki yelpaze, köpek türlerinin farklı içgüdüler sergilemesinden daha tuhaf değildi. Bütün insanların bir ahlak duygusuna sahip olması (nasıl ifade edilirse edilsin), “insanın tıpkı geyikler gibi sosyal bir hayvan olmasından” ileri geliyordu. Ahlaki edimler bir geyiğin uyarıcı çığılığı kadar içgüdüsel; atasal insan sürüsünün bütünleşmesini sağlayan sosyal güdülerden evrilmişlerdi. Toplumsal olarak yararlıydılar, ilişkilerimizi sağlamlaştırmamızı sağlıyorlardı. Hıristiyanlığın, “Başkalarına kendine davranılmasını istediğin gibi davran” ve “Komşunu kendini sevdiğin gibi sev” gibi emirleri bile atalarımızın “cinsel, ebeveynlik ve sosyal güdülerinden” doğal olarak evrilmişlerdi.

Darwin bu evrimci reçeteler ile Yeni Ahit'in ahlakının “birbirlerine çok yaklaştığını” düşünüyordu. Her ikisi de benzer davranışlara yol açmıştı. Her ikisi de insanların “gelecekteki sefalet korkusu” yüzünden ahlaklı davranması talebinde bulunuyordu; evrimci bu hayatta çocukları için, Hıristiyan ise sonraki hayat için kaygılanıyordu. Her ikisi için de Tanrı'nın karşısında vazife, gelecekteki mutluluk için çalışmak anlamına geliyordu.¹³ 1838 yılı sonbaharına gelindiğinde, bütün sosyal ve ahlaki meseleleri Hen-

sleigh, Harriet ve Erasmus'la birlikte tartışıp halletmiş; muazzam bir öleceği ulaşmakta olan evrimci formülü üzerinde onlarla çalışmıştı.

Ocağın üstünde o kadar fazla işi vardı ki her şey iyice kaynamaya başlamıştı. Artık *Coral Reefs* (Mercan Resifleri) olarak sınırlandırdığı jeoloji kitabı yavaş yavaş öğütülüyordu; Glen Roy'un eskiden denizin bir kolu olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu; *Zoology* nüshaları da zamanının "büyük bölümünü öldürüyordu." Defterleri enerjisini çekip tüketiyordu, *Journal* da hâlâ basılmamıştı. Lyell ders kitabı *Elements of Geology*'nin (Jeolojinin Unsurları) "lezzetli" yeni basımı için taslakları yağmalamıştı; Darwin de onun, günlüğünden "tahmin edebileceğinden bu kadar fazla yararlanmış olmasına" minnettardı. Fakat FitzRoy'un kaleme aldığı cilde ya da ne zaman yayınlanacağına dair bir emare yoktu. Lyell kendi yazdığı önsözde gecikmeden şikâyet etmiş, Darwin ise FitzRoy'un önsözü okurken "biraz karanlık göründüğünü" ve "bir tür homurtu çıkardığını" not almıştı. Lyell'e, "Onun karakterini merak etmekten hiç vazgeçmedim. İyi ve cömert yönleri çok fazla; gelgelelim böyle talihsiz bir asabiyetle bozuluyor," diye anlatmıştı. "Beyninin örgütlenmesinde bir şeyin onarılmaya ihtiyacı var," sonucuna varmış, sevdiği bir konuyu üstü örtülü bir biçimde gündeme getirmişti.

Başka çirkin ifadeler de ilgisini çekiyordu. Hayvanat bahçesindeki babunları izleyerek saatler geçiriyor, onların kaş hareketlerinin anlamını çözmeye çalışıyordu. "Ters" ifadeler ortaya çıkarmak için fıstık tutarak maymunları kızdırıyordu. Buna benzer bir işkence gören yeni orangutan "kendini sırtüstü yere atmış, yaramaz bir çocuk gibi havayı tekmeleyip ağlamıştı." Orangutanın mahcup, hileler düşünen, gülünç ifadesini yakından incelemek için onun kafesine tırmanmıştı. Hayvan yansımasına surat asıyor, samanları araç olarak kullanıyor, mızıkça çalıyor, bakıcısının sözünü dinlemediğinde saklanıyordu.¹⁴ Surat asması ve utanmış yüzü epeyce insancaydı, insaninkine benzer zihinsel durumları yansıtıyordu; bu da hücre arkadaşının bir kez daha, Tierra del Fuego vahşiyle medeni maymun arasında öyle büyük bir uçurum bulunmadığı sonucuna varmasına yol açmıştı.

İnsanın huysuzluk nöbetleri bile evrim geçirmişti. Ne kadar yüceltilmiş olursa olsun, maymun atalarımız yarar sağlamış olduğu için "intikam, öfke" gibi duygularımız vardı. O halde, "Kötücül tutkularımız soyumuzun köklerinde!" diye karalamıştı. İyi ve kötü, maymunların özellikleri olduğu ka-

dar ahlaki mutlaklar değillerdi. Ya da daha grafik bir dille, “Babun biçimindeki şeytan büyükbabamızdır!” Evrim, tutkuları başka hiçbir şeyin yapamayacağı bir biçimde açıklıyordu. Erasmus, Platon’a göre “iyi ile kötü hakkındaki ‘zorunlu düşüncelerimiz’in ruhun önceden var olmasından kaynaklandıklarını”nı, çünkü “tecrübelerden çıkartılabilir olmadıklarını” söyleyerek ona takılıyordu; Darwin bu sözlere karşılık, “Ruhun önceden var olmasıyla ilgili olarak maymunları okuyun,” diye ekliyordu.¹⁵

6 Eylül’de Glen Roy hakkında kaleme aldığı, Kraliyet Cemiyeti’nde okuyacağı önemli makaleyi tamamladı. Oburca okumaya başladı; nüfusların kanunu andıran ahlaki ve sosyal davranışlarını vurgulayan, insanlarla ilgili istatistiklerin yer aldığı kitapları seçiyordu. Düşüncelerine artık din, ahlak ve soyla ilgili düşünceler hâkimdi. Sabanını yine yapayalnız sürüyor, duygularını ve korkularını biriktiriyordu. O ayın ortasında Lyell’e çekinerek “türler meselesiyle ilgili olarak hayvanların sınıflandırılması, benzerlikleri ve güdüleri” üzerine düşündüğünü açtı; “olgularla defter üstüne defter doldurdum; bu olgular artık alt kanunlar olarak *açıkça* gruplanmaya başladı,” diyordu.¹⁶ Lyell onun yaptığı araştırmanın nasıl bir yön aldığını bilemezdi; ama bu bir işaretti.

Darwin yalıtılmıştı. Lyell’in duruşuna sahip bir müttefike ihtiyacı vardı. Ayrıca hassastı; bir hafta sonra 21 Eylül’de, şiddete maruz kalma korkusu, infaz edildiğini gördüğü tuhaf bir rüyada açığa çıktı. Hiç kasvetli bir rüya değildi bu; hatırladığı kadarıyla neredeyse düşüncesizce söylenmiş bir sözdü. Fakat infaz sahnesi ertesi sabah hatırlayabileceği kadar canlı bir sahneydi. Rüyasında “bir insanın asıldığını ve hayata döndüğünü; sonra kaçıp gitmediğini, ölümle bir kahraman gibi yüzleştiğiyle ilgili birçok şaka yaptığını” görmüştü. İşte Darwin buydu; bilimsel olarak savunduklarının arkasında duruyor; ama hâlâ Marlborough Street’teki hapishanesinde görüşlerinin dava edilebilir olmadığını ortaya koymayı umuyordu; herhalde Cambridge’te bulunduğu sırada asılan o zavallı şeytanı hatırlıyordu. Sonra anatomiyle uğraştığı günlerden, asılan birinin hayata döndürülemeyeceğini hatırladı. Bu yüzden de rüyanın ortasında işler değişmişti; rüyadaki kişi asılmamış, onun yerine boynu vurulmuştu; kurban zevkle başının kesildiği yerde “boynunun arkasında kalan izi gösteriyordu,” bu iz “onun onurlu yaralara sahip olduğunu” kanıtlıyordu.¹⁷ Transmutasyoncu eşkıyanın yerindeydi; onurlu saikleri olduğunu söylüyor, ama ihanetinin bedelini ödüyordu.

* * *

Mahkûm, okumayı sürdürüyordu; insani istatistiklerle hâlâ ilgileniyordu. O ay sonunda Malthus'un *Essay on the Principle of Population* (Nüfus İlkesi Üzerine Deneme) adlı eserinin altıncı basımını aldı; insanlığın gıda kaynaklarından yoksun kalması, zayıf ve tutumsuzların mevcut kaynaklar için mücadele etmeye dayanamamasıyla ilgili polemik niteliğinde bir değerlendirmeydi bu.

Malthus hiç bu kadar gündemde olmamıştı. Bunalım derinlere vurmuştu, görülmemiş bir sıkıntı çekiliyordu, Yoksullar Yasası ve yoksulların isyanı herkesin dilindeydi. İşliklere hâlâ saldırılıyor, memurlar hâlâ taşlanıyordu. Malthus yardımı kınıyordu; isyancılar da Yeni Yoksullar Yasası'nı destekleyen, Malthusçu buldukları her şeyden nefret ediyordu. Muhafif gruplar o sırada Chartism olarak bilinen bir şemsiye örgütün çatısı altında birleşmişlerdi: seçme ve seçilme hakkının genelleştirilmesi, her yıl seçim düzenlenmesi, parlamenterlere maaş bağlanması talebinde bulunan Halk Şartı'nı destekliyorlardı. Bu, taşraya yayılmış kitlesel bir hareketti ve Yeni Yoksullar Yasası da başlıca hedeflerinden biriydi. Hıristiyan Chartistler, "sıkıntı içindeki yoksullara Tanrı tarafından tanınmış bir hakkı, kendi topraklarında şereflice destek bulma hakkını" reddeden bu sistemi kınıyorlardı. Eylül ayında Psalmistlerle* birlikte, "Topraklarınızda kalın, gerçekten de besleneceksiniz," yazılı pankartlar altında yürümüşlerdi. "Malthusçuların zalim ve iğrenç doktrinlerini" kınayan Chartist nutuklar, imalat yapılan şehirlerde on binlerce kişi tarafından dinleniyor, *The Times* gazetesinde haber oluyordu.¹⁸ İster sevilsin, ister nefret edilsin Malthus görmezden gelinmiyordu.

Darwin bu teoriyi biliyordu. Martineau akşam yemeklerinde konuğu oluyordu, nasıl bilmezdi ki? Yoksulların sosyal yardımlardan yoksun bırakılması işçiler arasında rekabetin artmasına, vergilerin düşmesine yol açmıştı. Rekabet yoğundu, bu da 1830'larda Malthus'u Whig bir serbest tüccarın lütfü haline getiriyordu. Ama Darwin'i o zaten buna hazır olduğu için büyük bir şiddetle çarpan şey Malthus'un istatistikleri olmuştu. Malthus, frenlenmezse insan nüfusunun yalnızca yirmi beş yıl içinde iki katına çıkabileceğini hesaplamıştı. Ama iki katına çıkmamıştı; böyle olmuş olsaydı gezegen aşırı kalabalık olurdu. Kaynaklar için verilen bir mücadele büyümeyi yavaşlatmıştı ve ürkütücü bir ölüm, hastalık, savaş, açlık

* Davut Pemgamber'e inananlar, Zebur yandaşları. –e.n.

silsilesi nüfusu kontrol altında tutuyordu. Darwin doğanın her yerinde benzer bir mücadele verildiğini görmüş; bunun gerçekten de yaratıcı bir güce çevrilebileceğini fark etmişti.

Darwin bir türün istikrarını korumak için yalnızca yeterli sayıda birey doğduğunu *düşünmüştü*. Şimdi, vahşi nüfusların da güçlerinin yetebileceğinin ötesinde ürediğini kabul etmişti. Yoksullar Yasası'nın mimarları gibi, doğa da hiç yardım etmiyordu; bireylerin eli sıkı olması, mücadele etmesi gerekiyordu; tıpkı Londra'nın çöplüklerinde yaşayan, giderek genişleyen, açıklıkla yüz yüze kalmış hurdacı çeteleri gibi. Darwin, Malthus'tan benzersiz bir kavrayış kazanmıştı. Botanikçi Augustin de Candolle gibi diğerleri bitkilerin "birbiriyle savaş içinde olduğunu" yazıyorlardı. Ama Darwin, hiç kimsenin "türlerin savaşını" Malthus kadar güçlü bir dille aktaramadığını söylüyordu.¹⁹ De Candolle o tarihlerde dahi yalnızca bir türün kendine yer açmak için diğeriyle savaştığını kast etmişti; kimse bunun aynı türün mensupları arasında verilen bir iç savaş olduğunu söylememişti. Toplumda da doğada da yoksullar ve hayvanlar mücadele ediyor, yalnızca iyi olanlar ayakta kalıyorlardı. Doğanın yüzü artık gülmüyordu; kaybedenlerin cesetleriyle dolu bir gladyatörler arenasının ortasında kaşlarını çatıp tehditkâr bakışlar fırlatıyordu.

Nüfusun bu baskısı, bir türün mensupları arasında "yüz binlerce kamaya benzer" bir güç haline gelmişti; "zayıf olanları söküp çıkartıyor açıkları kapamaya" zorluyordu.²⁰ En iyi biçimde uyarlanmış varyasyonlar ayakta kalıp üüyor, geri kalanların zararı pahasına genişliyor, bütün türü yavaş yavaş değiştiriyordu. İnsanları tembellikleri içinde sarsan aynı "büyük nüfus baskısı" hayatı mükemmelliğinin zirvesinde tutuyordu.

Darwin'in doğasında, pek azı ilerleyebilsin diye birçokları düşüyordu. Ölüm yeni bir anlam kazanmıştı ve etrafta yeterince vardı: İşsizlik ve evsizliğin artmasıyla birlikte, tıp istatistikçileri gecekondu sakinleri arasında "ölümle ilgili kütükler" (ölüm oranlarını) tutmaya başlamışlardı.²¹ Doğanın kütüğü her zaman açıktı; Azrail siyahlar giyinmiş bir halde, karama kalemini daima elinde tutuyordu. İlerleme, ulvi iyilik için söylenen bir ilahi değil, vahşilerin mücadelesine eşlik eden bir ağıttı. Hem Darwin'in bilimi hem de Yoksullar Yasası toplumu, rekabetçi Malthusçu çizgiler doğrultusunda reformdan geçmişti. Acımasız rekabet kuraldı; hayatın ilerlemesini, ücretlerin düşük, kârın yüksek olduğu kapitalist bir toplumu garanti altına alıyordu.

1838’de fabrikalar kapanıp işten çıkarmalar arttığında göç oranları da yükseldi. Kolonilere gönderilen “fazla” işçilerin sayısı katlanarak arttı. Malthus, kitabının merhametsiz denecek kadar açık sözlü birinci basımının yanında çarpıcı bir farklılık gösteren altıncı basımında, böyle bir kaçıışı onaylamıştı. Bu, William Godwin’in ütopyacı ilerleme hayallerine cepheden bir saldırı olmuştu. (Aynı zamanda “soylu vahşi” saçmalığına karşı da bir saldırıydı ve Darwin, Tierra del Fuego’luların ne kadar alçak olabildiğini tecrübelerinden biliyordu.) Malthus nüfus baskısını, işbirliğine dayalı bir ilerlemenin dam üstünde saksığan olduğunu vurgulamak için kullanmıştı. Fakat Godwin’in tehdidi ve Fransız Devrimi’nin eşitlikçi kötücüllükleri geçip gideli uzun zaman olmuştu, Malthus kitabının altıncı basımında nüfus patlamasının eğitim, bekârlık ve göç ile hafiflemesine izin vermişti. Bununla birlikte, “toplumda ilerlemeci gelişmenin” bedeli hâlâ varoluş için korkunç bir mücadeleye girmekti.²²

Malthus’un takipçileri, 1830’larda, ölümü insanların başka bir yere gönderilmesiyle aşıyorlardı ve yoksulları ülkenin dışına atıyorlardı. Serbest meşgale sahibi başka bir evrimci, Patrick Matthew onlara yolu gösteriyordu. Matthew’un o sıralarda kaleme almakta olduğu *Emigration Fields*, sömürgelere gönderilen yoksullara yol gösteriyordu. Ekonomik bunalım derinleştikçe çok fazla sayıda insan ülkeyi terk ediyordu; yılda 400.000 kişi Amerika’ya, Avustralya’ya, Cape’e gidiyordu. Radikal parlamenterler hükümetin bürokrasisini aşmayı ve Yeni Zelanda’yı da göçe açmayı tasarlıyorlardı. Gerçekten de “dünyanın insansız bölgelerinin tamamının artık İngiliz toprağı olduğu söylenebilirdi.” Fazlalıkları göndermek ülke içindeki yoksulluğu azaltacak, ücretleri yükseltecek ve Malthusçu “lanet bir takdis haline gelecekti.” Göçmenler ülke dışında yeni piyasalar yaratacaklardı, böylece “yoksullarımız zengin müşterilere dönüşecekti.” Bu yarış canlandırılabilirdi; çünkü

yer değişikliği... bitkilerde olduğu gibi hayvanlarda da türleri geliştirme eğilimine sahipmiş gibi görünüyor; görüldüğü kadarıyla tarım ve ticaret faaliyetleri de sağlık ve artış açısından imalat faaliyetlerinin olduğundan daha yararlıdır. Dolayısıyla İngiliz ırkının artacağına ve dünya üzerine yayılacağına şüphe yoktur ve ırkın kuvveti bile bu kolonileştirme sistemi tarafından teşvik edilecektir.

Darwin'in evrim kuramı gibi, Matthew'un sosyal ve organik evrimi de aynı bütünün, Malthusçu rekabet ve seçilimin hâkim olduğu bir bütünün parçasıydı.²³

Göç, ülke içindeki yoksulluk sorununu çözebilirdi; ama başkaları bu gemiler dolusu reddedilmiş insanın ülke sınırları dışına felaket taşıdığı görüşündeydi. Sıkıntı verici tahminler, bu gemi enkazı dalgasına eşlik ediyordu. Avrupalı yerleşimciler her zaman “yerli kabilelerin ortadan kaldırılmasının habercisi” olmuşlardı ve bütün “yerli ulusların” bir asır içinde yeryüzünden kaldırılacağı kehanetinde bulunulmuştu. *Beagle* mürettebatı her limanda yıkıma tanık olmuştu: Tazmanyalıların neredeyse tamamı imha edilmişti; Aborjinler Avrupalılara özgü hastalıklar yüzünden ölüp gidiyordu; General Rosas'ın politikası kasıtlı bir soykırımdı. Ama Darwin “yıkıcıların değişip” yeni topraklara uyarlanmaları için sömürge savaşlarının gerekli olduğuna inanıyordu.

Yıkım Darwin'in Malthusçu insanlık görüşünün ayrılmaz bir parçası haline geliyordu:

İki insan ırkı karşılaştığında, tam da iki hayvan türü gibi davranırlar. Kavga ederler, birbirlerini yerler, birbirlerine hastalık bulaştırırlar vs; ama sonra daha ölümcül bir mücadele başlar; açık bir deyişle en uygun örgütlenmeye ya da güdülere (yani, insan da zihin) sahip olanın günü kurtarma mücadelesi.

“Daha güçlü olanlar, her zaman daha zayıf olanın kökünü kazıyordu” ve İngilizler de hepsini bitiriyordu. Bu emperyal genişleme, yerli ırkların yalıtılmışlığına son vermiş, gelişimlerini başka biçimlerde engellemişti. Beyazlar Cape'ten çıkıp yayılırlarken, siyah kabileler de hep birlikte iç kesimlere doğru sürülüyorlardı; ırklar karışıyor, türleri oluşturan yalıtılmışlık son buluyordu. Darwin, böyle bir şey gerçekleşmemiş olsaydı “10.000 yıl içinde siyahların muhtemelen ayrı bir tür haline geleceği” tahmininde bulunuyordu.²⁴

Göç manşetlere taşınmış olduğundan, Lyell de nüfus fazlası yüzünden hayvanların göç etmek zorunda kaldığı kanısındaydı. Filizlenen türlerin kolonici haline geldiği, yeni toprakları işgal ettiği ve yerlileri yenilgiye uğrattığı konusunda Darwin'e katılıyordu. Fakat Darwin'in nüfus baskısı türleri başka biçimlerde sınıra doğru itiyordu. Baskı, yaratıcı bir güçtü. Gemiler dolusu insanın kolonilere gönderilmesine neden olan aşırı kalaba-

lıklaşma, yalnızca rekabet üstünlüğü olan hayvanların hayatta kaldığı anlamına geliyordu.

Darwin'in biyolojik girişimi, Whiglerin ilerlemiş sosyal düşünme biçimine uyuyordu. Onu ikna edici kılan şey de buydu. Sonunda Darwin'in, ultra-Whiglerin rekabetçi, serbest meşgalelerle uğraşan ideallerine uygun bir mekanizması olmuştu. Kuramının temelini oluşturan transmutasyonu hâlâ birçok kişi tiksintiyle karşılıyordu. Fakat Malthusçu üstyapı, duygusal olarak tatmin edici bir tele dokunmuştu; kaybedenlere hiçbir yardımda bulunulmayan açık bir mücadele Whiglerin tarzıydı; Yoksullar Yasasının uygulayıcısı olan hiçbir memur da Darwin'in görüşlerini aşamazdı. Darwin, Malthus'tan tiksinen radikal holiganlardan uzaklaşmıştı. Whiglerin ağır topları gibi –güvende, dokunulmazlık sahibi, *soylu yükümlülüklerin* damgasını vurduğu dünyalarında– Darwin de ailesinin servetine dayanarak yaşıyordu ve açlık çeken bir dünyaya kendi yararı için acı bir rekabeti dayatıyordu. O günden sonra artık daha iyi bir dinleyici sınıfına; yükselmekte olan sanayicilere, serbest meslek sahiplerine ve Kilise karşıtı profesyonellere hitap edebilirdi.

Paley'nin “mutlu doğası” pastoral iyiliğini yitiriyordu. Hayat bir yaz öğleden sonrası, papaz evinin bahçesi değildi; Londra'nın kötücül caddelerinde aşağıda ve dışarıda kalmışlar arasındaki bir savaştı. Bu çatışmadan sürekli bir uyarlanma doğuyordu. Sürekli bir çekişmeden ilerleme doğuyordu: Bir paradoks gibi görünüyordu, ama devrin bulmacasıydı; “bir güzellik, ama biçimsizlik çağı; bir karanlık, ama parlaklık çağı. *Buhar, demir, duman, bencillik, şüphe ve güvensizlik*, hepsinin de rengi aynı.” Darwin önemli sorular soruyordu ve cevaplardan emindi, bunlar daha fazla şüphe uyandırıyor olsa bile. Utanmazca spekülasyonları, girişimci bir toplumun karakteristik bir özelliği, sınırları zorlama gibi görünüyordu. Biri dönemin ruhunu, “Büyü bozuldu; şövalyelik, yardımseverlik, kilise soğukta kaldı,” sözleriyle özetlemişti: “Yeni bir tanrıyı sorguya çekiyoruz; onu kendi tarzımızda yorumluyoruz; sonu iyi de olabilir, kötü de; ilahi bir güç de olabilir, bir şeytan da.” Aynı şeyler, Darwin'in yeni evrim teorisinin özünde yatan Malthusçu damar için de söylenebilirdi.

Gözler şatoya çevriliyordu. Bir eleştirmen, “İnsana mikrokozmos den-di; fakat henüz onun doğasına dair büyük kanunların bulunduğu gizli odaları açabileceğimiz büyük bir anahtar yok; hâlâ el yordamıyla kapıyı yokluyoruz,” diye yazmıştı.²⁵ Darwin, midesi “hayır” diye haykırır, başı “evet” diye öne eğilirken sessizce kilidin içinde anahtarı çeviriyordu.

Darwin, Victoria döneminin ikilemine yaklaşıyordu; “inançtan yoksundu, ama şüphecilikten korkuyordu.” Yeni Malthusçu evrim teorisi örtülü olarak seküler olabilirdi, ama ateist değildi. Tanrı'nın kanunları bizimki kadar “yüksek bir zihin” yaratmışken, bu nasıl olabilir ki, diye soruyordu. Bu durum bütün sürecin gerisindeki amaca işaret ediyordu. Onu reddetmek, türemenin “daha yüksek hayvanların yaratılmasına” yöneldiğini ya da “nihai bir sona doğru atılmış bir adım olduğumuzu” reddetmek olurdu.²⁶

Bunların hiçbiri Üniteryenlikle bağdaşmaz değildi, “sonradan eklenmiş bir” ruhu reddetmesi bile. (Harriet Martineau gibi Üniteryenler de maddenin manevi bir donanımına sahip olduğu, bunun ayrı bir manevi dünya ihtiyacını engellediği görüşüne sahipti.) Darwin'in transmutasyonla ilgili görüşlerinin altında, ahlakın kültürel olarak koşullandırılmış olmasından tutun, insanlar ile hayvanlar arasındaki zihinsel sürekliliğe dek kanunlar koyan bir Tanrı'ya duyulan amentüsüz akılcı inanç yatıyordu. Hal böyleyken bile, kaç Üniteryenin aslında maymun bir atayı kabul etmiş olduğu ya da maddi bir cennet dışında daha yüksek bir hayat biçimine ümit bağladığı tartışılır. Gerçekten de Darwin, bu zemin üzerinde yer değiştirirken, dini inançları da sarsılıyordu. Bütün bildiği, bu hayatta çocukların, ebeveynlerinin eylemleri yüzünden cezalandırıldığı ve ödüllendirildiği idi. “Melek olduğumuzda” neler olacağı gayri maddiydi, omuz silkiyordu bu soruya.²⁷

Ekim ayında iki yeni defter açtı. “E” defteri transmutasyon dizisinde, “N” de metafizik dizisindeydi. Görüşlerini cilalamasının ve retorik becerisini konuşurmasının zamanı gelmişti. Büyük bir açılış yaptı:

Metafizik çalışmak... bana Mekanik olmadan Astronomi karşısında hayrete düşmek gibi geliyor. Deneyimler akıl sorununun şatoya saldırmadan çözülemeyeceğini gösteriyor. Akıl bedenin bir işlevidir. Tartışabilmek için *sağlam* bir zemin oluşturmak zordur.

Bu temel “soy”du; akla açılan akılcı bir anahtar sunuyordu. İnsan vicdanı belki de kırılması en zor kabuktan ve o da bilincin kökenini köpeklerin ve babunların sürü davranışlarında arıyordu. Tipik insanbiçimci bir tarzda, “sosyal ve cinsel güdülerine” aykırı davranan ve sürüye zarar veren sapkın bir köpeğin, eylemi üzerine *düşünebilse* vicdan azabı duyacağını savunuyordu. Böyle akıl yürüten bir köpek bir vicdana da sahip ola-

caktı. Fakat bu varsayımsal “köpek vicdanı, orijinal güdüleri farklı olduğu için insan vicdanıyla aynı olmayacaktı.” Darwin, artık yalnızca sürü güdülerini inceleyerek, “ahlaki duyguların en güzel olanlarını” çıkarabileceğine kani olmuştu.²⁸

Karakter ve vicdan işte böyle oluşmuştu; Kitabı Mukaddes okumakla değil, atamız olan bir maymunun aileyle ilgili duygularından. Vicdan bir insanın kontrolünün dışında yatıyordu. “Bir insan iyi yaptığı için tebrik edilebilir,” ama eylemi koşullandırılmıştır ve “hiç övgüye layık değildir.” Aynı sebepten “kötülük de tıpkı bedensel bir hastalık gibi insanın hatası değildir!!” Kültürel belirlenimcilik Tanrı bilgimize kadar uzanıyordu ve Darwin bu noktada birçok Kilise karşıtının ötesine geçiyordu. “Yaratıcıya dair doğuştan gelen bilgimiz,” “onun en muhteşem kanunları” sonucu evrilmişti.²⁹ Bu büyük önem taşıyan bir güdüydü, toplumsal yarardan ötürü gelişmişti.

Dini dogmalara aykırı tutumuyla ilgili kaygıları tekrar tekrar hastalanmasına sebep oluyordu; utanç ve güzelliğin kökenleri üzerine düşündüğü sıralarda, 25 Ekim’de “havanın muhteşemliğinden” yararlanmak üzere iki günlük bir dinlence için şifalı bir şehir olan Windsor’u ziyarete gitti.

Emma’ya evlenme teklif etmeye hazırlandığı o tarihlerde utanç ve güzellik, tekrar tekrar aklından geçip duran düşüncelerdi. Kasım başlarında acılı bir sürecin ardından Maer’e doğru yola çıkacak kadar iyi hissetti kendini. Ayın 11’ini defterine, “Günlerin günü!!” diye not almıştı. Yapılması gerekeni yapmış, Emma’ya evlenme teklif etmişti. Emma şaşırmıştı. O zamana kadar hep, “Yıllardır devam ettiğimiz gibi dostça devam edebiliriz,” diye düşünmüştü. Onun bu teklifi kabul etmesi üzerine Jos Dayı sevinç gözyaşlarına boğulmuştu. Hensleigh’in eşi Fanny neler olup bittiğini bir çırpıda anlamıştı; kadınlar bütün gece oturup kaynatmışlardı. Başkaları meseleyi daha doğrudan kavramıştı; el falına bakan Jessie Teyze bunu başından beri biliyordu. Emma da kendi hesap defterini tutuyor, Charles’in dürüstlüğünü ve açıklığını övüyordu. “Çok tatlı bir huyu var, küçük bazı hoşlukları da var... müşkülpesent olmamak ve hayvanlara karşı insanca davranmak gibi.”³⁰

Charles ertesi gün dörtnala Mount’a gitti, burada Caroline onu “hanımların en tatlısını aldığı” için kutladı. Nişan haberi aile içinde tutuldu, Lyell aileden olmayıp da haberi alan birkaç kişiden biriydi. Emma, Hen-

sleigh ile Josiah'nın kız kardeşiydi; Darwin onun hakkında, "Böylece birçok bağla birbirimize bağlanmış oluyoruz; ayrıca kendi adıma ona çok samimi ve içten bir minnet duyuyorum, benim gibi birini kabul ettiği için," diyordu. Bütün akrabalara mektuplar yazıldı; gerçi akrabalarından birinin kafası karışmış, Emma'nın Dr. Darwin'le evlendiğini düşünmüş, aralarındaki "yaş farkından ötürü" paniğe kapılmıştı.

Doktor ise büyük bir memnuniyet duymuştu; Emma'nın annesi Charles'ın sonunda Harriet Martineau'yla evleneceğini söyleyerek sürekli ona takıldığı için memnuniyeti çok büyük olmuştu, onu felç eden bir düşüncedydi bu.³¹ Erasmus gece-gündüz Martineau'yu tekeline aldığından, Charles'ın hiç şansı olmamıştı. Eras nişan haberini Harriet'ı dışarı çıkarmaya hazırlanırken almıştı ve ikili, gezintilerini mutlu çifti yakalayacakları bir ev baskınına çevirmişti.

Maer'deki bu tatlı günlerin olumsuz bir tarafı da vardı; çünkü Emma hâlâ bazı özel sıkıntılar çekiyordu. Şüphelerini gizleyemeyen Charles, ona yine en rahatsız edici konuyu, dini, açmıştı. Şimdi de Emma kaygılarını engelleyemiyordu:

Seninle birlikteyken bütün melankolik düşünceler aklımdan çıkıp gidiyor; ama gittiğinden beri üzüntü verici düşünceler yine zorla kafamın içine dolmuştu; en önemli konuda düşüncelerimizin büyük ölçüde farklılaşmasından duyduğum korku yüzünden. Aklım bana dürüst ve vicdani şüphelerin günah olamayacağını söylüyor; ama bunun aramızda acı verici bir uçurum olacağını hissediyorum. Bana karşı açık olduğun için sana gönülden teşekkür ederim; bana acı vereceğinden korkup düşüncelerini benden saklamandan korkuyorum. Belki de bu kadar konuşmam aptallık; ama benim canım Charley'im, artık birbirimize ait ve elimden sana açık olmaktan başka bir şey gelmiyor. Bana bir iyilik yapar mısın? Eminim yaparsın. Kurtarıcımızın havarilerine yaptığı veda konuşmasını okur musun? Yuhanna'nın 13. bölümünün sonunda başlıyor. Onlara karşı sevgi, sadakat ve bütün güzel duygularla doludur. Yeni Ahit'in en sevdiğim kısmı. Bu benim bir kapisim, bana büyük bir haz verecek, gerçi nedenini tam olarak söyleyemem.³²

Emma bilmeden Charles'tan, on yıl önce Caroline'ın Edinburg'a yazdığı mektupta okuması tavsiyesinde bulunduğu bölümü okumasını istemişti. İsa'nın çarmıha gerilmeden önce yaptığı, "yeni bir emrin," "birbirinizi sevin" emrinin yer aldığı dokunaklı veda konuşmasıydı bu.

İsa bu söylevde havarilerine ölümden sonra cennette onlar için “bir yer hazırlayacağı” güvencesi veriyor, sonra da “sizi kendi üzerime alacağım” diyordu. Fakat şüphelenen Thomas, hazırlanmakta olan yere hangi yoldan gidileceğini soruyordu. İsa bu soruya, “Yol benim, hakikat benim, hayat benim,” diyerek cevap veriyordu. Emma Charles’ın yolu hatırlamasını istiyordu, aksi takdirde onu ebediyen kaybedebilirdi, İsa’nın sözlerini hatırlatıyordu:

“Ben asmayım, siz çubuklarsınız. Bende kalan ve benim kendisinde kaldığım kişi çok meyve verir. Bensiz hiçbir şey yapamazsınız.”

Bu veda söylevi sevgi dolu olabilirdi, ama korkutucu tarafı da buydu; Charles bu uyarıyı kaçırmış olamazdı. Cehennem varlığından şüphe duyuyordu, ruhun varlığından şüphe duyuyordu, aslında İncil her zaman aralarına girecekti. Ama Emma’ya sıcak bir cevap verdi, o da Charles’ın kalbindeki kaygıya “biraz daha” girdiğini düşünüp rahatladı.³³

Charley düşün için acele etmek istiyordu; defterindeki tartışmanın açılış cümlesini söyledi Emma’ya: “Unutma, hayat kısa!” Ama Emma elden ayaktan düşmüş anne-babasına bakmaya alışmıştı ve küçük kambur kız kardeşi Elizabeth’in bu işe ayak uyduramayacağından kaygılanıyordu. Elizabeth de kız kardeşini kaybetme ihtimali karşısında üzgündü. Catherine’e, “Sevgili Catty tekerleri biraz yavaşlat; Emma’nın, nişanlı olmanın tadını çıkarmasını sağla. Charles’ı baharı, havaların güzelleşmesini beklemeye ikna et!” diye yazmıştı.

Ayın 17’sinde Maer’de, Charley şömine başında daha birçok duygusal “gevezelik” yaptı, Emma ile pratikteki meseleleri tartıştılar; “ev meselesini; banliyö mü, Londra mı” gibi meseleleri konuştular. “En büyük korkum, sessiz, sakın gecelerimizi sıkıcı bulacağın,” sözleriyle uyarıyordu Emma’yı. “Unutmamalısın, genç bir hanımın söylediği gibi ‘bütün erkekler hayvandır,’ ben de yalnız bir hayvan olma yolunu seçtim.” Yalnız ve artık zengindi; çünkü Emma’nın babası 5000 sterlin artı yıllık 400 sterlinlik bir çeyiz sözü vermişti; Doktor da Charles için buna 10.000 sterlin eklemişti; paranın tümüyle yatırımda bulunulacaktı ve Eras ile Josiah III de bu yatırımları yöneteceklerdi. Aile serveti garanti altında olacaktı.³⁴

Çift Doktor’un tavsiyesine uydu ve Charles’ın deyişle o “jeoloji cemiyetini yeni edindiği yazma hevesiyle korkutana dek” Londra’da bir ev

sahibi olmayı tercih etti. Ancak bundan sonra, “emeklilik hayatı ve taşranın hazlarının cemiyet hayatına tercih edilebilir olup olmadığına karar vereceklerdi.” Charles kasım ayının sisli caddelerinde dolaşüyor, gördüğü evleri beğenmiyordu. West End listeden çıkmıştı, trafiğin gürültüsü insanı sağır ediyordu (bu gürültü o kadar fazlaydı ki Oxford Caddesi’nde ahşap bloklardan oluşan yol kaplamaları üzerine denemeler başlamak üzereydi). British Museum’un yakınlarındaki Bloomsbury daha sessiz sakin-di ve yapraklarla dolu meydanları daha tercih edilir durumdaydı. Emma Charley’ye yürüyüş güzergâhı talimatı da vermişti: “Eğer çok pahalı değilse, Regents Park ya da Covent Garden yakınlarındaki arka sokaklar.” Fakat astronomik kiralar ikisini de şok etmişti. “Ev sahiplerinin hepsi delirmiş. Öyle fiyatlar söylüyorlar ki yılda 150 sterlin yanında hiçbir şey kalır.” (Charley, 15.000 sterlinleri olsa da ihtiyatı elden bırakmıyordu.) O ve Eras, Bloomsbury meydanlarının keseye daha uygun olduğuna karar vermişlerdi.

Bu arada Emma’nın “ihtiyar huysuzu” insanlarla görüşüyor, bekârlık günleri sona ermeden çekebildiği kadar enfiye çekiyordu. Lyeller ve Henry Holland’la akşam yemeği yedi, Eras da onu Thomas Carlyle’a çaya götürdü. (Charles, Carlyle’ın eşi Jane’i “histerik kıkırdaması” yüzünden “pek doğal ya da hanımefendiye benzer” bulmamıştı.) Evli çifte her yerden davetler gelmeye başlamıştı. Sedgwick onları evine davet etmiş, bu davet Emma’yı gayet etkilemişti. “Büyük Sedgwick’in beni evine davet etmesi ne büyük bir onur. *Beni*, bir düşünün! Bu yüzden kendimi daha büyük bir insan gibi hissettim şimdiden; gerçekten Mrs. D.(arwin) olduğumda başım ne kadar dik duracak kim bilir?”³⁵

Charles, gündüzleri sokaklarda dolanarak ev arayıp durduktan sonra, geceleri Malthus hakkında düşünüp taşınmaya devam ediyordu. Açılımları, gerilmiş bir tel gibi çekip çıkarıyordu. O sıralarda her dokunun, her organın “sayılamayacak kadar çok varyasyon ortaya çıkarabileceğini,” doğanın bunların içinden en iyilerini seçeceğini anlamış bulunuyordu. Giderek, mükemmelliğin boğazlamaya varan bir rekabetten doğmasının ironisini anlıyordu. En mükemmel biçimde uyarlanmış farklılık, “onlarca, binlerce denemeden sağlam çıkmış olandı; her bir adım o sırada mevcut koşullara göre mükemmeldi ya da mükemmelliğe çok yakındı.”³⁶ Yok olup giden milyonların arasından tek bir mükemmel varlık çıkıyordu.

Ya da kalıtımın izin verdiği mükemmellikte; örneğin erkeklerde göğüs uçları pek de işlevsel uyarlanmalar değildi. Seçilim yalnızca mevcut modeli şekillendirebiliyordu, temel planı; ama o zaman bile hayvanlarda zamanla küçülüp gücünü yitirmiş organlar kalıyordu, insanlardaki kuyruksokumu gibi. Darwin, Tanrı'nın bu körelmiş parçacıkları omurgalı planını tamamlamak için yarattığı, "en baştaki fikrini, yani tasarımını en ince ayrıntısında, nihai tükenişine kadar uyguladığı" yönündeki yaygın fikri küçümsüyordu. "Amma da saçmalık!!" diye ateş püskürüyordu; "kadir-i mutlak bir yaratıcının tasarıları tükeniyormuş... İnsanın felsefesi bu, Yaratıcısını böyle tartışıyor!" Bunlar kalıtımla miras alınmış miadı dolmuş özelliklerdi, antik kalıntılardı, küçülen, yavaş yavaş kaybolup giden kalıntılar. Balinalardaki uzuv kalıntıları onların atalarının karada olduğunu anlatıyordu; kuyruksokumuna da ilginç bir hikâye asılıydı.

İnsan fosillerinin bulunmadığı bir ortamda, temel organlar, "insanın atasına" giden yolu işaret ediyordu. Kuyruksokumu bir maymuna işaret ediyordu. Hem insanın orada durması gerekmiyordu da. Darwin bu akıl yürütmeyi biraz sümüksü bir sonuca varıncaya dek götürdü. Daha aşağı düzeydeki atalarımızın ipuçları kafatasında yatıyordu; Londralı tıpçılar, kafatasının omurilikte meydana gelmiş bir değişim olduğu değerlendirmesinde bulunuyordu: "Kafa, altı tane metamorfoz geçirmiş (genişlemiş ve birbirine kaynamış) omurgadan oluşur; bütün omurgalı hayvanların atası yalnızca bir omurgası olan, kafası bulunmayan biseksüel bir yumuşakça olmalı," sonucuna varmıştı.³⁷ Kalamar-benzeri, mürekkepbalığınıninkine benzer bir belkemiği olan bir hayvandan gelmiştik.

Darwin'in defterlerinde hiçbir şey kutsal değildi, kendi duygularını analiz etmesi, yeni düşünce trenlerini harekete geçirmişti. Emma'ya kur yaparken, cinsel uyarılmayı, ağzın sulanmasını, öpüşmeyi değerlendirmeye; bunların izlerini hayvan atalarımıza dek sürmeye başlamıştı. Soluk soluğa şu satırları karalıyordu:

27 Kasım: Cinsel arzular salyanın akmasına neden oluyor, evet *kesinlikle*, ilginç bir bağlantı: Nina'yı (köpek) çenesini yalarken gördüm; biri, dişsiz çenelerin hareketini şehvet düşkünü iğrenç yaşlı bir adam olarak resmetmişti. İnsanın cinsel olarak sevdiğini öpme, neredeyse ısırma eğilimi muhtemelen salyanın akışıyla bağlantılı, dolaşısıyla *ağzın* ve çenenin hareketleri de. Şehvetli kadınların ısırıkları anlatılır, damızlık aygırların da.

Yüzün kızarması da cinsellikle ilgili olsa gerekti; çünkü erkekler ve kadınlar etkileşim kurduğunda artıyordu. Herhalde “birinin görüntüsünü” düşünmek “kanın yüzeye çıkmasına neden oluyor, erkeklerin yüzleri, kadınların göğüsleri kızarıyor: ereksiyon gibi.”³⁸

Hâlâ Malthus’u sindirmeye uğraşıyordu ve bu yavaş akan, sıkıcı bir sürecekti. Şimdi, kitabı okumasının üstünden iki ay geçmişken bile, Darwin yeni şeyler keşfediyordu. Alışkanlıklara bağlı davranışların içgüdüsel hale geldiği, zihinde ve bedende gerekli değişimlere neden olduğu varsayımında bulunmuştu: Varyasyonlar bu şekilde ortaya çıkıyordu. Şimdiye çarpıcı bir farklılık gösteren bir görüntü ortaya koyuyor, tuhaf varyasyonların *şans eseri* ortadan kaldırılabilceğini ileri sürüyordu.³⁹ Hatta belki içgüdüler bile rasgele ortaya çıkıyor, seçim yalnızca yararlı olanları koruyordu.

İşte burada bir ödül vardı. Doğa uygun olanları, rasgele varyasyonlardan ayırıyorsa bu durumda hayvan yetiştiricilerini, onun düşündüğünden daha fazla taklit ediyor demektir. Süs hayvanı yetiştiricileri güvercinlerini ve domuzlarını, istenen özellikler dışındaki özellikleri bertaraf ederek ortaya çıkarıyorlardı. Doğa da belli ki aynı şeyi yapıyordu. Doğa, üstün bir seçiciydi; üstün bir Sir John Sebright’tı, onun daha dikkatli, acımasız ve etkili olanıydı. Darwin, “Doğanın insandan katbekat anlayışlı olduğunu düşünün; ama her yerde hazır ve nazır bir yaratıcı olarak düşünmeyin,” diye konuşuyordu. Kibar orta sınıflar tazıları, doğanın çakalları ayıklama biçimine benzer bir biçimde ayıklıyordu. Yalnız şu vardı: Hayvan yetiştiricileri bir ya da iki noktaya dikkat ederken, Doğa milyonlarca varyasyon ortaya çıkarıyor; “yeni kazanılmış her yapının her parçasının tam anlamıyla kullanılmasını ve mükemmelleştirilmesini” sağlıyordu. Aralık ayına geldiğinde, doğal ve yapay seçim arasındaki bu benzerliği, teorisinin “en güzel kısmı” olarak kabul ediyordu.⁴⁰ Teorisini oluşturmuştu, süs hayvanlarıyla bir benzerlik de kurmuştu; fakat isyanlarla geçen o yıllarda bunlar gizli defterlerinde saklı kalmıştı; Darwin bunları ancak uzak bir gelecekte yayınlamayı düşünüyordu.

Düşünceleri artık Malthus, evlilik ve ev fiyatları arasında gidip geliyor. *Zoology* hâlâ sırtında bir yükü. Owen’ın annesi yeni ölmüş, bu durum onun *Fossil Mammalia* [Fosil Memeliler] üzerinde çalışmaya ara vermesine yol açmıştı; Darwin de Gould’un Tazmanya’ya gitmesinin ardından yarım kalmış *Birds*’le [Kuşlar] uğraşıyordu: “Bütün sabah şahinleri ve baykuşları tanımlamakla uğraşan, sonra koşa koşa dışarı çıkan, şaşkın

bir halde caddeleri bir aşağı bir yukarı dolaşıp ‘Kiralık’ yazısı görmeye çalışan bir adam ne söyleyebilir ki?” Emma onun ne kadar gergin olduğunu görebiliyordu:

Canım Charley, seni şehirden bir kerecik olsun ayrılp dinlenmeye ikna etmek istiyorum. Bir süredir o kadar kötü görünüyorsun ki yataklara düşeceğinden korkuyorum. Bu konuda benimle ilgili duyabileceğin bütün kaygıları aklından çıkarmanı, hiçbir şeyin beni, canım Charles’ım kendini iyi hissetmezken ona yararlı olmak ya da onu rahatlatmak kadar mutlu edemeyeceğini bilmeni isterim... Bu yüzden de ben seninle olup sana bakıncaya kadar bir daha hasta olma canım Charley.

Bu bir anlaşmanın başlangıcıydı, Emma canıgönülden bir tavırla, elden ayaktan düşmüş bir annenin yerine hazımsızlık çeken bir kocayı geçiriyordu. Cesur bir surat takınan bir “tatil kocası” istemiyordu. Emma hasta bakmaya devam etmeyi umuyordu, Charles da buna mecbur olmaktadır hoşnuttu.

Emma, ev aramaya yardımcı olmak için 6 Aralık’ta şehre geldi. Hensleighlerde kaldı ve günlerini “tek atlı arabalarda ve omnibüslerde” Charley’le “günü gün ederek,” Bloomsbury bloklarını dolaşıp tencere tava alarak, tiyatrolara giderek geçirdi. Sonunda hayli “Londralı” hissediyordu.⁴¹

O ay Jeoloji Cemiyeti’nde Darwin’e vaziyeti hatırlatıldı; jeologların evrime karşı içten içe besledikleri nefret ayın 19’unda patlamış, eski hocası Robert Grant’ın görüşlerine nihayet “ölümcül darbe” indirilmişti.⁴²

Darwin kendisini iki arada bir derede sıkışmış buldu. Grant cezalandırılmak üzere tahtaya kaldırılmıştı; çünkü dünyanın en eski memelisinin, Oxford’daki kayalarda bulunan, yalnızca on santim uzunluğundaki çenelerinden tanınan bir “opossum”un (keselisıçangillerden bir hayvan) aslında bir sürüngen olduğunda ısrar etmişti. Bu, Grant’ın, aşağı biçimlerden yukarı biçimlere doğru çıkan, yukarı doğru ilerlemeyi öngören Lamarckçı evrim görüşüne iyi uyuyordu. Oxford’daki bu kayalar, sürüngenler devrinde çöklemişti. Çok eskilerdi; memelilerin o kadar önceki zamanlarda bulunması imkânsızdı. Grant ilk keseli hayvanların çok çok sonraları, memeliler devrinde ortaya çıktığına inanıyordu. Oysa tersine din adamları, rastlantısal bir etkinlik gösteren Yaratıcılarından ötürü, memelileri herhangi bir yere, herhangi bir zamana yerleştirebiliyorlardı. Kadim zaman-

lardan kalma bir opossumu tercih ediyor, Grant'ın görüşünü de sapkın Lamarckçılığına bağlıyorlardı.

Grant'ı tuzağa düşürmüşlerdi. Onun nasıl mihlanacağı hakkında Buckland ile Owen arasında komplo mektupları gidip gelmişti. Tahrik edilen Owen –şimdi artık Londra'nın keseli hayvan uzmanıydı– Darwin'in *Fossil Mammalia* adlı serisinin ikinci sayısını bu işi yapmak için ertelemişti. Kulislerde bu darbenin nasıl duyurulacağı bile konuşulmuştu ve Buckland her şeyi bilen Lord Brougham'a zarifçe “düellolarına tanık olması” davetinde bulunmuştu.

İroni tamamına ermişti. Darwin sekreter koltuğundan, kibarlar topluluğunun bir araya gelip Grant'ın fosil sapkınılığını gömmesini izlemişti. Orada oturdu, Sedgwick'in, Buckland'ın ve geri kalanların önünde; çoğu Oxford ve Cambridge'te eğitim görmüştü, birçoğu da Anglikan din adamıydı, hepsi de Lamarckçılıktan nefret ediyordu. Fakat olayların gelişimini izlerken bile, kuluçka makinesinde evrimci planını işliyordu. Doğru, Grant'ın saçmalıklarını geride bırakmıştı. Owen onu, bunun gerçekten bir opossum olduğuna ikna etmişti. Fakat Darwin'in, bu hayvanın atalarının nesli tükenmiş sürüngenler arasında bulunduğuna hiç kuşkusu yoktu. Owen ile Buckland Grant'ı kırbaçlarken, o defterine gizlice ilkel opossumun “çok çok geride kalmış çağlarda bütün memelilerin babası” olduğunu karalıyordu, bu Yaratılışçı kaideyi sarsacak bir darbeydi.⁴³ Grant hırpalanırken o neler düşünüyordu? Grant'ın capcanlı savunusunu dinlerken kalbi kanamış mıydı? Muhtemelen hayır, çünkü aşırı radikal Grant'a karşı sempatisini kaybetmişti; o akşam “seçkinlerle” birlikte Crown and Anchor'a yemeğe gidip zafer kutlamalarına katıldı.

Bütün bu olanlardan bir şeyler kurtarabilmişti. Olanlar onu Lamarckçı mayın tarlasından biraz uzaklaştırmıştı. Amansızca yukarıya doğru ilerleyen doğa fikrinden çoktan vazgeçmişti: “Benim teorimde ilerleme yönünde mutlak bir eğilim yok,” diye karalamıştı. Doğal ortam “ağır ağır ve hissedilmez bir biçimde” değişiyor, hayat da buna uyum sağlıyordu. Koşullar istikrarını koruyabilirdi, bu durumda türler değişmezdi. İnsan bile bu durumdan muaf değildi; antik Yunan devrinden beri hiçbir değişim göstermemişti. Bazı hayvanlar –örneğin parazitler– daha basitleşmişlerdi; bunlar ölseler bile, diğerleri “bozulup” onların yaşam ortamını dolduracaktı.⁴⁴ Bu yüzden de değişmez bir yükselme ve ilerlemenin garanti olması radikal bir mitti.

Darwin'in doğaya yeni bakış biçimi, Grant'ın ütopyacı mefhumlarıyla cüretkâr bir karşıtlık içindeydi. Yoksullar Yasası toplumunun rekabetçi, kapitalist, Malthusçu dinamiklerine inancı koruyordu. O sıralarda Darwin, Brougham'ın heybetli *Dissertation on Subjects of Science* [Bilim Konuları Üzerine Tez] adlı kitabını okuyordu. Eski başbakan ansiklopedik bilgisiyle tanınıyordu; bazıları buna "ansiklopedik cehalet" diyordu; ama kitap Darwin'in eski fikirlerini biraz daha baltalıyordu. Brougham onu, birçok içgüdünün bilinçli, amaçlı alışkanlıklardan kaynaklanmış olamayacağına ikna etmişti. Asalak bir eşekarısının bir tırtılı hareketsiz hale getirip ona kendi yumurtalarını yerleştirmesine ne demeliydi? Darwin, Brezilya'daki eşekarılarının tam da bunu yaptığına tanık olmuştu. Tırtıllar larvalara yem olabilirdi, ama eşekarısı bunu biliyor olamazdı. Larvalar, ancak eşekarısının ölümünden sonra kuluçkadan çıkıyordu. Hiçbir yetişkin eşekarısı yavrusunu göremiyordu. Dolayısıyla bu içgüdü nasıl olur da bilinçli, amaçlı bir edim olarak doğmuş olabilirdi?⁴⁵ Rasgele ortaya çıkmış ve yararlı bulunmuş olmalıydı.

Bunun ciddi sonuçları vardı. Bilinçli alışkanlıklar evrim makinesini çalıştırmıyorsa, bu durumda bunların beyinde kodlanmış olup olmamasının bir önemi yoktu. Bilinçli zihnin beyinle aynı şey olduğu argümanından vazgeçebilirdi. Ultra radikallikle ilişkilendirilen zihinsel materyalizmin kuyusunu kazabilirdi; bu da yayınlanırsa ona oy kazandırırdu. Radikal tazılarla koşmak yerine şehirli kibarları avlamaya dönmüştü.

Tabloya şans girdikçe, insanın önceden tasarlanmış ilahi bir düşünce olduğu fikri giderek makullüğünü yitiriyordu. (Tanrı şansa bağlı olayları planlar mıydı?) Darwin varyasyonların rasgele olduğu düşüncesine başvurdukça Babbage'ın programlanmış doğası darbe alıyordu. Rastlantısallık ve öngörülemezlik kural haline geliyordu. Fakat Darwin bu konuda hâlâ sıkıntılıydı ve kanunlara dayalı uyumlu sistemini hiçbir zaman tam olarak bırakmadı. Bazen "şansı" nedensel zincirlerin amaçlanmamış bir kesişmesi olarak görüyordu; sonsuz sayıda düzenlemeye imkân verecek kadar bulanık bir fikirdi bu. Başkalarına, Martineau kadar belirlenimci laflar ediyor, şansı sebebi bilinmeyen bir olay olarak niteliyor ya da varyasyonların hazırca yönlendirilmiş olmaması anlamında yorumluyordu.⁴⁶ Gelecekteki kafa karışıklığı yaratılıyordu.

Emma'nın 21 Aralık'ta şehirden ayrılmasıyla birlikte kafa karışıklığının yerini kaos aldı. Düğüne bir ay kaldığından, Charles "E" defterini ka-

patıp yaşayacak bir yer bulmaya koyuldu. Upper Gower Street'teki teraslı bir ev gönüllerini çelmişti. Burası ideal denecek kadar sessiz bir semtti; bar ya da dükkân yoktu, ahırdan bozma evlerle dolu daracık sokaklara da rastlanmıyordu. University College yolun aşağısında kalıyordu, ama burada cadde özel bir mülke giriyordu ve bir çitle kapatılmıştı. Ev cicili bicili döşenmişti ve çirkindi, ama ucuz olmak gibi bir avantajı vardı. "Gower Street bizim, sarı perdeleriyle, her şeyiyle," diyerek ayın 29'unda Emma'ya sevinçle haber vermişti.⁴⁷ Kira "olağanüstü" düşüktü; mobilyalar ile çanak çömlek de 550 sterline bağlanmıştı, arka bahçede önceden görmedikleri ölü bir köpek olsa bile.

Darwin ile Covington pazar gününü, yeni yıl arifesini kitapları ve karyaları paketlemekle geçirdi; 1839'un yılbaşı günü iki araba dolusu eşya Gower Street'e götürüldü. Darwin Emma'ya şöyle yazmıştı:

Valiz yığınlarım karşısında hayrete düştüm, Erasmus da öyle; hamallar jeolojik numunelerimin bulunduğu valizlerin ağırlığı karşısında daha bir hayrete kapıldı. Yemek odası, salon, benim odam eşyalarla tikiş tikiş olmuş vaziyette. Yukarıdaki hizmetçi odalarından biri ve benim alt kattaki büyüleyici odam hepsini gayet güzel alacak. *Benim* hiç bu kadar iyi bir evim olmamıştı; senin de aynı derecede beğeneceğine samimiyetle inanıyorum... Benim odam o kadar sessiz ki Marlborough ile arasında dikkat çekiçi bir fark var, bir o kadar da memnuniyet verici.

Akşam saat altı olduğunda ev tam bir müze gibi görünüyordu.

Charles birden bu evde daha önce bulunduğunu hatırladı. Leonard Horner –üniversitedeki eski kolej müdürü– burada yaşamıştı ve Charles *Beagle* seyahatine çıkmadan önce buraya gelmişti. Ama Horner'ın zamanından beri dekor amansızca bozulmuştu. Buraya "Macaw Malikânesi" diyorlardı, cicili bicili olmasının sebebi de kısa süre sonra açıklık kazandı. Evin 84 yaşındaki sahibi Albay Irvine burada 30 yaşındaki güzel ikinci eşiyile yaşamıştı. Çivit mavisi duvarlar ve gösterişli sarı perdeler kadının zevki hakkında bir şeyler söylüyordu; Charles "karakteri gibi, sanırım zevki de yokmuş," diye kıkırdıyordu. Tüpleri diken diken olan Hensleighler onlara "derhal perdeleri boyacıya göndermeleri" talimatı vermişti.

Yine de West End'deki gürültünün ardından burası mükemmeldi. Jos Dayı, "buranın şimdiye kadar bulunduğu en sessiz mekân olduğunu" düşünüyordu. Köpek kaldırılmıştı, Darwin 30 metrelik daracık bahçeyi her

gün adımlama alışkanlığı geliştirmişti, hayatı boyunca devam edecekti bu. Ayrıca onları komşulardan koruyacak sarısalıklar dikmeyi tasarlıyordu.⁴⁸

Macaw Malikânesi, Grant'ın kolejdeki sınıfından bir taş atımı uzaktaydı; ama o zamanlarda Darwin'le bağları artık bir daha düzelmeyecek şekilde kopmuştu. Darwin bu sokak nutukçusu Lamarckçıyla da, onun meliğe kurşun atan zoolojiysiyle de daha fazla bir şey yapmak istemiyordu. Gower Street'in, en güzel şapkasını takmış Emma'yla yürüyüşe çıktığı Regent's Park'tan yalnızca birkaç yüz metre ötede olması daha önemliydi.

Günleri artık sandıkları tavan arasına toplamakla geçiyordu, “bu yüzden ilerde buraya Müze denecek,” diyordu. Bu kadar ağır işlerle uğraşmak kendisini “aptal ve rahat” hissetmesine, “kafasının kalın, bacaklarının da yorgun olduğunu” düşünmesine neden oluyordu. Bu haldeyken akşam yemekleri için arabayla Athenaeum'a gidiyor ya da Eras onu alıp Hensleighler ve Carlylelerle birlikte yemeğe götürüyordu; gerçi sohbetleri kaçınılmaz olarak ev işlerinin zorluğuna gelip bağlanıyordu. Lyell'le de artık kömürün kökenlerinden çok, civardaki en iyi kömür tüccarından bahsediyorlardı.

Wedgwoodların düğün tarihini 24 Ocak'tan 29 Ocak'a aldıklarını duyduğunda Charles biraz rahatlardı, ardından aksiliği tuttu. Defterlerini karalamaya başlamıştı, aşkı hiç de romantik olmayan çirkin bir tarzda inceliyordu. Ancak klinik bir doğabilimci, “İnsan birini sevdiğini söylediğinde kafasından ne geçer?” diye sorabilirdi. Sonra ayın 11'inde Shrewsbury'ye ve Maer'e son bir seyahatin ardından, ayın 18'inde Londra'ya geri dönüp son dakika hazırlıklarını yapmaya girişti. Geriye yalnızca onun ve Eras'ın, Baker Street pazarına gidip uşakların Macaw Malikânesi'ni eksiksiz hale getirmeleri için mobilya alma işi kalmıştı.⁴⁹

Beş yıllık yalnızlık sonunda içedönük hale geldiğini fark etmişti, Emma'dan içtenlikle özür diliyordu:

Bu sabah, hayatta nasıl oldu da mutluluk anlayışımı sessizlik ve epeyce yalnızlık üzerine dayandırır hale geldiğimi düşünüyordum, ama açıklamanın çok basit olduğuna inanıyorum; bunu söylüyorum çünkü yavaş yavaş *hayvan* olmaktan çıkacağımı duymak sana ümit verecektir; beş yıllık seyahatim boyunca (buna son iki yılı da ekleyebilirim), bütün mutluluğum zihnimden geçenlerden kaynaklanıyordu. Sanırım beni insanlaştıracaksın; kısa sürede de teoriler kurmaktan ve sessizlik, yalnızlık içinde olgular toplamaktan daha büyük mutluluklar olduğunu öğreteceksin.

“Yumuşacık, hoş karısını kanepede bulmuştu,” daha doğrusu kanepede yatarken başucunda yumuşacık bir hemşire bulmuştu. Daha şimdiden ona “mide felaketlerinin” eksiksiz raporlarını vermeye, “nihayet tam olarak sorumluluğunu” almaya geleceği için sevinmeye başlamıştı. “Tanrı’ya şükürler olsun,” diye şakiyordu, “artık kendi başına karar veren biri olmayacağım.”

Emma hayvanı insanlaştıracak, ona bakacak, kanepenin sorumluluğunu üstlenecekti. Rolü, en başında dar bir biçimde sınırlandırılmıştı; yalnız hayvan, entelektüel bir can yoldaşı istemiyordu. Emma, Lyell’in yazdığı *Elements of Geology*’yi okumaya çalıştı; ama aldığı cevap zahmet etmemesi oldu. Lyell’in uzun zamandır eziyet çeken eşine karşı muamelesi bir örnek oluşturuyordu. Charles bu çiftin ziyaretini şöyle anlatıyordu: “Fazla derinlere inmeden yarım saat kadar jeoloji konuştuk, zavallı Mrs. Lyell bir kenarda oturuyordu, bir sabır abidesi. Kadın cinsine kötü davranmak konusunda *pratik* yapmak istiyorum.” Bu da bir şakaydı tabii; ama kadınlar erkeklere ayrılmış bilim alanında seyirciydiler; Athenaeum’da olduğu gibi burada da istenmiyorlardı. Bu eril meşgaleyi hoşgörüyü karşılamaları gerekiyordu, Emma da tahammül konusunda onun dengi olduğunu gösterecekti.

Charles düğünün bir an önce bitmesi için sabırsızlanıyordu. Asıl düğün günü, 24 Ocak 1839’da Kraliyet Cemiyeti’nin üyesi olarak seçilmekle teselli buldu; buraya üye olmak hâlâ büyük ölçüde, zengin, iyi bağlantıları olan bilimsel elitin harcıydı. Ertesi gün Shrewsbury’ye vardı, burada Emma’nın büyük güne dair hayallerini dinledi:

Ayin 29’undaki olayı her zaman hayatımın en mutlu olayı olarak göreceğim. Dünyada bana huzursuzluk veren bir tek konu oldu ve seninle birlikteken bunu çok az düşüneceğime inanıyorum; din hakkında görüşlerimiz her yönden uyuşmasa da bu konuyla ilgili *hislerimizde* epeyce yakınlık kurabiliriz.

Darwin ayın 28’inde Maer’e geldi, ertesi gün de St. Peter’s Kilisesi’nde rahip olan kuzenleri John Allen Wedgwood tarafından evlendirildiler.

Ayin Anglikan ayini olsa da Üniteryenlerin hassasiyetlerini rencide etmemek için özel bir düzenleme yapılmıştı. Emma “yeşilimsi gri, zengin görünümlü ipek bir elbise giymiş, başına da kenarları sarı şeritlerle ve çiçeklerle süslü beyaz bir bone” takmıştı. Charles sinirliydi, düğün sonra-

sında hiç de vakur olmayan bir tavırla Emma'yı akrabaların elinden çekip almış, demiryolu istasyonuna doğru götürmüştü. Emma bonesini değiştirmeye bile vakit bulamamıştı; alelacele ayrılmaları insanların kaşlarını kaldırmasına neden olmuş, kız kardeşi Elizabeth'i de üzümüştü. Çift trende "kalpleri minnetle dolu bir halde sandviçlerini yemiş," "bir şişe suyla" geleceğe kadeh kaldırmıştı. Yatalak annesinin ayın boyunca uyduğunu, ikisini de "ayrılmanın acısından" kurtardığını bilmek Emma'yı rahatlatmıştı.

Her neyse. Macaw Malikânesi'ne geri dönmüşlerdi. Darwin günlüğüne şunları karalamıştı: "Maer'de evlendim, Londra'ya 30 yaşında döndüm." Ama asıl takıntısı kendisini düğün günü göstermişti. Gizli "E" defterini özellikle dayısı John Wedgwood'un şalgamlarla ilgili görüşlerini kaydetmek için yeniden açmıştı.⁵⁰

19. Bölüm

Ürkütücü Savaş

Daha en baştan çiftin üzerine kara bir bulut çöktü. Düğünden 48 saat sonra, 31 Ocak 1839'da Charles'ın kız kardeşi Caroline ilk bebeğini, altı haftalık Sophie'yi kaybetti. Mutlulukla geçen bir ay bundan daha üzücü bir şekilde son bulamazdı, bu olay birlikte geçirdikleri ilk haftalara gölgesini düşürdü. Emma “zavallı Caroline'dan haber” almaya can atıyordu; bildiği bebek ölümlerinden pek azı “onunkinden daha büyük bir acıya yol açmıştı.” Caroline 38 yaşındaydı, kocası Josiah (Emma'nın ağabeyi) ise 43 yaşında. Çocuk doğuştan zayıftı; “zavallı, çelimsiz, küçük, hassas şey,” Charles ile Emma'nınki gibi birinci dereceden bir kuzen evliliğinin ilk çocuğuydu.¹ Hayra alamet değildi bu.

Emma, şehir içindeki sıcacık “evinde” ve yeni hayatında huzur bulmuştu. Evin, bahçeye bakan arka tarafında yaşıyorlardı. Burası daha sessizdi; o ay yerleşmekle geçmiş; Emma sabahlık, tabak-çanak, maun piyano alışverişiyle uğraşmıştı.

Fakat Charles'ın geleceğiyle ilgili korkuları Emma'nın üstüne çullanıp duruyordu. Birkaç ay sonra hamile olduğunu anladığında kaygılarını kâğıda dökecekti. Kendisini Charles'a bir mektupla ifade etmenin daha kolay olduğunu düşünmüştü; “çünkü sana konuştuğumda, söylemek istediğim şeyleri tam olarak söyleyemiyorum.” Elbette ki Charles doğayla ilgili “hakikati öğrenmeye çalışmakla” “vicdan sahibi birinin davranışını sergiliyordu;” ama Emma bunun hakikatin tamamı olmayacağını da aynı ölçüde biliyordu. Charles'ın bilimsel uğraşları, “başka tür düşünceleri,” dini düşünceleri dışarıda bırakıyordu. Bir de her zaman karşılarında Eras gibi kötü bir örnek vardı; o “Charles'ın önünden gitmiş,” şüphelere eşlik eden “korku ve dehşetin bir bölümünü” ortadan kaldırmıştı.

Charles şüphecilikle ilgili vicdan azaplarını yitirmiş, bunları “mantık dışı, yani batıl hisler” olarak niteleyip bir kenara bırakmıştı. Emma, Char-

les'in yaptığı özel çalışmaların onu tehlikeli sulara sürüklediğini fark etmişti. "Kanıtlanıncaya dek bir şeye inanmama" alışkanlığı Charles'ı "aynı biçimde kanıtlanamayacak başka şeyleri, gerçek olmaları halinde muhtemelen kavrayışımızın üstünde olacak şeyleri" değerlendirmekten alıkoymuştu. Charles'in, İsa'nın ebedi hayatla ilgili vahyinden vazgeçtiği, kurtuluşunu feda ettiği düşüncesi Emma'ya işkence ediyordu. Emma, çok sevdiği kız kardeşi Fanny'yi kaybettiğinden beri "bir daha hiç ayrılmamak üzere, yine onunla olacağı" umuduyla yaşamıştı. Ebedi hayatı değerli kocasıyla birlikte yaşamayı da umuyordu; ama Charles'in kuşkuları onları ölüm vakti geldiğinde ayrılmakla tehdit ediyordu. Emma mektubunu, "Son-suza dek birbirimize ait olmayacağımızı düşünmek bir kâbus olacak," satırlarıyla bitirmişti.²

Emma'nın Hıristiyanlığı, İsa'ya inanarak ebedi hayata ulaşmaya yönelik basit bir evanjelik reçeteydi. Ebedi hayat "kanıtlanamazdı," hatta anlaşılabilir bile olmayabilirdi; fakat o kadar ciddi bir meseleydi ki Emma, Charley'yi İsa'nın "bütün dünyanın yararı için olduğu kadar senin yararına da yaptığı şeyi silip atma konusunda dikkatli olması, hatta belki de korkması" konusunda uyarılmıştı. Mektup Charles'ı gözyaşlarına boğdu, bunu hiç unutmuyacaktı.

Emma ve Charles giderek yakınlaşıyorlardı; Emma Charles'ı pazar günleri Strand'deki King's College Kilisesi'ne götürecekti. (Söylemeye hiç gerek yok, Gower Street'teki tanrısız kolejin bir kilisesi yoktu.) O sıralarda Charles'in hastalığı ilerliyordu, Emma'nın kaygıları da Charles'in kaygılarını ikiye katlıyordu. Emma'nın deyişiyle onları ayıran "mesele," Kitabı Mukaddes'in sorgulanamaz ilahi bir vahiy olup olmadığı değildi. Charles'in zaten bu yönde kuşkuları vardı, Eras'ın çevresine katılmış olmasından da gayet anlaşılır bir durumdu bu. "Mesele" Charles'in ebedi hayatı cehennemde mi yoksa cennette mi geçireceğiydi.³

Yine de halihazırdaki hayatları yeterince mutluydu. Ev, bütün üst orta sınıf evleri gibi, bir hizmetçiler heyeti tarafından yönetiliyordu. Hizmetçiler insanın sırtını büken gündelik işleri yapıyordu; merdivenlerden inç çıkı kömür ve su taşıyor, giysileri hazırlıyor, yemekleri servis ediyor, şömineleri temizliyorlardı; belki de Darwin'in söyleyebileceği gibi, kral ve kraliçe termite biraz yardım ediyorlardı. *Beagle* seyahatinden beri Darwin'le birlikte olan Syms Covington, düğün sahiplerinin koşa koşa Londra'ya dönmelerinden sonra bir süre daha onlarla kalmış, ardından şubat

ayında 2 sterlinlik altın bir tokalaşmayla yanlarından ayrılmıştı. Birkaç ay sonra kalabalıklarla birlikte Avustralya'ya göç etmiş, yolculuğu sırasında aşçı olarak çalışmış ve Darwin'in takdim mektubunu Kaptan King'e götürmüştü. Darwinlerin yeni uşağı, Jessie Teyze'nin "gelmiş geçmiş en arkadaş canlısı, sorumlu, faal, işbilir uşak" diye övdüğü saygıdeğer Joseph Parslow'du.

Ev işlerinin gözetilmesi gayet açık ki ağır bir işti. Charles dostlarının ve ailesinin tavsiyelerine başvuruyordu; ama pek de başarılı olamıyordu: "Shrewsbury'den gelen aşçı kof çıktı, yemek yapamıyor, bir de ayyaş bir kocası var. Miss Farrer'dan din değiştirmiş bir Yahudi almaya korkuyorum." Emma da hizmetçiler konusunda en az onun kadar titizleniyordu. Yeni aşçı "fazla sevimliydi" ve gitmesi gerekiyordu; hizmetçiye "kaba saba ve dümdüzdü," gerçi onu işten çıkarmak için daha iyi bir bahaneye ihtiyaç vardı.

Ev çok düzgün bir evdi, yol yordama en ince ayrıntısına dek uyuluyordu. Charles adabımuaşeret konusunda Emma'dan daha titizdi. Emma'nın, hizmetçisinin bonesini çıkarmasına izni vermesi aralarında korkunç bir tartışmaya yol açmıştı. Charles dehşete düşmüştü, Shrewsbury'deki herkes gibi: Hizmetçi, bir hanımın hizmetçisiydi, erkekleri küstahlığa davet eden bir manavın kızı değildi. Parslow'un uzun saçlarına da hoşgörü gösterilmemişti; Doktor yargıçlara özgü lülelerinin onun gibi düşük birine hiç yakışmadığını söyleyerek onu herkesin önünde alaycı bir tavırla fırçalamıştı.⁴

Darwin sınır tanımaz düşüncenin hazlarına dalma özgürlüğüne kavuşmuştu. Ocak ayında Kraliyet Cemiyeti'ne Glen Roy hakkında sunduğu makale, yerkürenin yükselişleriyle ilgili "dizileri taçlandırmıştı." Fakat *Journal*'ın yayınlanacağına dair hiçbir emare yoktu, Jeoloji Cemiyeti'ndeki Whewell'in da FitzRoy'u sinirlendirmemek için bu durumu açıkça kınamaktan caydırılması gerekiyordu. FitzRoy sabanını sürüyordu; açık söylemek gerekirse, kitabı basılı hale geldiğinde Darwin'in kitabından bin sayfa daha uzun olacaktı.

Darwin artık gizliden gizliye, bahçecilik uzmanlarının nasıl çalıştıklarını izliyordu. Şans eseri ortaya çıkan tuhafliklara dayandıkları kesindi. Darwin, bitki yetiştiricilerinin "dayanıklı yapıya sahip fidelerin tesadüfen üretildiğinden" bahsettiklerini fark etmiş, "*güçlü ile zayıf arasındaki şiddetli savaşın,*" "*tesadüfen dayanıklı fidelerin muhafaza edilmesine*" yol

açtığını görmüştü.⁵ Fakat geliştirdiği alışkanlıkların güdümündeki mekanizmanın bitkilerle hiçbir ilgisi yoktu; artık, daha dayanıklı tohumların yalnızca şans eseri yetişeceğinden emindi.

Dumanlı Londra’da kalben bir taşra beyefendisi olmayı sürdürdü; çiftçilere seçim yöntemleri hakkında yazıyor, kapalı kapılar ardındaki zoologların ve akademik botanikçilerin kaygılarından uzaklaşıyordu. Bir “Sorular ve Deneyler” defteri açmış; içini verimli topraklarda papatya yetiştirmeyle, renkli cam içinde tohum çimlendirmeye, lahanaları çaprazlamayla, köpekleri melezlemeyle, ördeklerin iskeletini çıkarmayla ve kan hücrelerini karşılaştırmayla ilgili araştırma ve planlarla doldurmuştu; bunların hepsi de varyasyon muammasıyla ilgili dâhiyane yaklaşımlardı. Gerçekten de zamanın standartlarıyla değerlendirildiklerinde bunlar tuhaftı. Hiçbir Cambridge profesörü, şeftali-nektarin aşularının Yaratılış’ın anaharını elinde tutmasını beklemiyordu.

Sorularını bastırdı; her uzmana bir deste verecekti; *Questions about the Breeding of Animals*’ı [*Hayvanların Çiftleştirilmesiyle İlgili Sorular*] tam da gerekli cevapları çekip çıkarmasını sağlayacak bir çerçeveye oturtmuştu. Bunlar, bahçıvanlarına ve avlak bekçilerine dağıtılmak üzere çiftlik sahibi beyefendilere gönderildi; varyasyonları nasıl çiftleştirdikleri, “gerekli vasıfları” elde etmek için yavruları nasıl seçtikleri soruluyordu. Fakat bu soru yağmurunun açıkça sağanak halini aldığı anlaşıldı. Yalnızca üç kişiden cevap geldi; cevaplayanlardan biri bu ağırlığın altına ezilmiş, üzülerek, “Mr. Darwin’in soruları bir insan hayatının sunabileceğinden daha uzun bir deneyim gerektiriyor,” diyordu.⁶

Darwin’in Malthuşçu gözlükleri rahatça oturmaya başlamıştı; bunlarla bakmak da “huzurlu ormanlarda, gülümseyen kırlardaki organik varlıkların ürkütücü ama sessiz savaşını” ortaya koyuyordu. Daha doğrusu başkentin pis, hastalıkların kırıp geçirdiği caddelerindeki savaşını. Çünkü artık Darwin kırları pek göremiyordu. Kafasında giderek bulanıklaşan doğa imgesi, bunalımın pençesinde kıvranan bir topluma karşı gelişmişti; Londra’nın gecekondularındaki savaş, açlık içindeki yoksulları göç etmeye ya da protesto yürüyüşleri yapmaya zorluyordu.

İsviçreli botanikçi de Candolle’ün akşam yemeğine gelmesi onu eğlendirdi; bu fikri ilk kez geliştirmiş olan adamla doğanın “savaşını” yüz yüze konuşma fırsatı buldu. Çekişme büyüktü, doğa cesetlerin, ölü kemik yığınlarının bulunduğu bir mahzendi, kaybedenlerle doluydu. Her bir küçük

kazanç için birçoğunun ölmesi gerekiyordu. Küçük avantajların bütün bir köpek nüfusuna yayılması için kaç asır geçmesi gerektiğini bir düşünün: “Yüz yavrudan birinin uzun bacaklarla doğduğunu ve Malthuşçu hayat mücadelesinde yalnızca iki tanesinin üreyecek kadar yaşayabildiğini” gözünüzün önüne getirin. Toprak sert ve av hızlıysa, “genellikle uzun bacaklı olan hayatta kalacaktır” ve “on bin yıl içinde uzun bacaklı ırk üstün duruma gelecektir.” Ama bu sonuca ulaşmak için kaç tanesinin yok olup gitmesi gerektiğine bir bakın!

Belli ki bunu Hensleigh’le tartışmaya çalışmıştı. Biliyordu ki kuzeni dile ilgili gelişimci bir yaklaşıma sahipti, kesinlikle buradaki inceliği görecekti. Ama hayır; görünüşe bakılırsa Hensleigh, “üç santim daha uzağa sıçrayabilen bir kaplanın, soyunun devamını belirleyeceği düşüncesini saçma buluyordu.” Transmutasyon bile şaşırtıcıydı.⁷ Hensleigh, Java ve Sumatra’nın benzer adalar olduğunu; ama her birinin kendine özgü bir gergedan barındırdığını söyleyerek itiraz ediyordu. Neydi bunun sebebi? Elbette ki Darwin bu cevizi daha önce, Galapagoslar’da, kırmıştı, ama başkalarının ikna edilmesinin gerektiği açıktı.

Aştığı tek kişi kuzeni değildi, Hensleigh’in rahmetli kayınpederi Sir James Macintosh’u da geride bırakmıştı. Charles acemilik devirlerinde Sir James’i ilk kez Wedgwood malikânesinde görmüştü; ama o zamandan bu yana çok şey değişmişti. Mayısta Emma’yla birlikte Maer’e yaptıkları ziyarette, Macintosh’un *Ethical Philosophy* [Etik Felsefesi] adlı kitabına bir kez daha baktı. Macintosh, ahlaki melekelerin doğuştan geldiğini, doğru ve yanlış bilgisinin içgüdüsel olduğunu düşünüyordu. Bu, Darwin’in şemasına şahane bir biçimde uyuyordu; ama Darwin bu ahlaki güdülerin nasıl ortaya çıktığını bilmek istiyordu.⁸ Mucizevi bir biçimde cevabı, cevap değildi. Bu güdüler, ataların topluluğunda ilişkilerin pekiştirilmesine yarayan sürüleşme ve bağ kurma güdülerinden doğmuş olmalıydı.

Hensleigh akşam yemeklerinin gediklisiydi, Emma da bilimsel yemeklere metanetle katlanıyordu. 28 Mart’ta Sedgwick aradığında, Emma bile “onda insanın dikkatini çekecek kadar yeni ve tuhaf bir şeyler olduğunu” anlamıştı. Nisan ayına gelindiğinde Emma’nın karmaşık duyguları kendilerini göstermeye başlamıştı. Paskalya pazartesisinin Lyell ve Robert Brown’in keyfine göre akması sabrının sınırlarını zorlamıştı. Lyell’in fısıltıları “neşeli bir topluluğu donuklaştırmaya” yetecek cinstendi, Brown da o kadar utangaçtı ki “sanki kendi içine gömülüp tümüyle kay-

bolmaya hasretmiş gibi duruyordu.” “Fakat bu iki ağır top, yani Avrupa'nın en büyük botanikçisi ve en büyük jeologu karşısında gayet iyi bir iş çıkardık ve hiç durmadık.”⁹ Ama o zaman da ağırbaşlılığı ve hanımlığıyla herkesi şaşkırtan Emma olmuştu; ağırlığı elden bırakıp bütün espri-leri patlatansa Charles'tı.

Mayıs 1839 sonları –*Beagle*'ın dönüşünden iki buçuk yıl sonra– şenlik zamanı oldu. Darwin'in seyahati anlattığı ilk kitabı *Journal* nihayet satışa çıktı. Yeni yazar hakkında değerlendirmelerin çıktığı bu günler, tırnaklarını kemirdiği günlerdi. Kaptan Basil Hall'un *Edinburg Review*'da çıkan değerlendirmesi övgü doluydu ve FitzRoy'u, “Peru sahillerinin araştırmasını tamamlamak için şahsi servetinden hatırı sayılır miktarlarda para harcadığı” için alkışlıyordu. Buna rağmen FitzRoy değerlendirmeyi “çok kararsız ve kendi içinde çelişkili” bulmuştu. Darwin'in yazdığı kitapta herkesi çarpan şey, “cesur genellemeler yapan bir ruha sahip olmasıydı.” Cumartesi günleri yayınlanan *Athenaeum*'a göre bu durum, asırlardır kullanılan olgulara karşı azarlayıcı bir havanın benimsendiği anlamına geliyordu. Yazar bozuntusu, Mr. Darwin'in karaların yavaş yavaş yükselmesi teorisi hakkında, “Denizin And Dağları'nın eteklerini yalaması için neden en azından bir milyon yıl geçmesi gerekiyormuş ki!” diye haykırıyordu.¹⁰ Yayıncıların üç cildi bir araya toplayıp sonu gelmez tekrarlara sebep oldukları gerekçesiyle eleştirildiği asıl kararsız değerlendirme *buydu* işte. (Bu eleştiri ciddiye alınmış; üç ciltlik dizinin satışa sunulmasından 10 hafta sonra Darwin'in *Journal*'ı ayrıca yayınlanmıştı.)

Meslektaşları çok daha zariflerdi, özellikle de Owen: “Yumurta gibi sahiden sağlıklı, iyi besinlerle dolu; hoşuma gidenler gereği gibi sindirilemediyse bunun sebebi aceleyle yutulmuş olmalarıdır.” Bir başkasının beğendiği şeyse (Fransızlara taş atıyordu) “kitabın her bölümünde görünür olan iyilik ve cömertlik duygusuydu.” Bunun “etkilemek için değil, bilgilenecek için seyahat eden, her şeye *iyilikle* bakan sade bir İngiliz beyefendisinin çalışması” olduğunu kast ediyordu. Verimli ormanları adabımuaşeret eksikleri bularak dolaşan hassas FitzRoy bile “kendisine kişisel olarak atıfta bulunan, olmasını istemeyeceği bir ifadeyle” karşılaşacağından şüpheliydi, “bu bakımdan tümüyle rahat olmayı bekliyordu.”

Oysa tersine FitzRoy'un kitabının son kısmına yaptığı ilave, Lyell ile Darwin'i nöbete sokmuştu. Artık dindar karısıyla birlikte ev kuşu olan FitzRoy, Kitabı Mukaddes'i kelimesi kelimesine yorumlayanlardan biri hali-

ne gelmiş, kendi yazdığı cildi Yaratılış bölümünün bir yorumuyla bitirmişti. Darwin'in huzurunda Tufan'ın varlığından şüphe ettiği için pişmanlığını ifade ediyordu. Jeologların ne kadar yanılmış olduğunu artık açıkça görebiliyordu: Darwin'in karada bulunduğu bütün o kabuklular, And Dağları'nda bulunduğu bütün o fosilleşmiş ağaçlar, bütün o çakıllı pampalar, bütün fosilleşmiş kemikler bir tek şeyi ortaya koyuyordu: Feci bir sel felaketi. Bu doğrudan, Darwin'in bilimine ve Lyell'in *Elements of Geology*'sine indirilmiş bir darbeydi. Lyell, bu sözlerin "bu konuda okuduğu bütün saçmalıkları aştığını" düşünüyordu. Darwin de, "FitzRoy'a çok şey borçlu olsam da onu çok fazla göreceğim olmak beni gerecek," diye kabul ediyordu. Çok geçimsizdi, karısının tavırları çok buyurgandı; "ama böyle çok güzel ve dindar bir hanımdan da başka türlü beklenemez," diyordu.¹¹

Darwin'in kahramanı Alexander von Humboldt bir övgü şarkısı kaleme almıştı. *Journal*'ı gelmiş geçmiş en kayda değer seyahatnamelerden biri olarak niteliyordu. Darwin buna, "Genç bir yazar bile böyle büyük övgüleri oburca yutamaz," cevabını vermişti. Humboldt övgü dolu sözlerini daha sonra Londra'da aşırıya kaçarak tekrarlamıştı; Darwin üç buçuk saat boyunca onun hiç susmadan konuşmasını dinlemiş, yanından tapınma duygularından çok sakınma duygularıyla ayrılmıştı. Her zaman ilk sıraya yerleşen Almanlar kitabın çevrilmesini istiyorlardı. Lyell'in *Elements*'ini çevirmiş olan, Brunswick maden komiseri Carl Hartmann bu işi üstlenmeyi teklif etmişti. Ama nihayetinde çeviri işi Ernst Dieffenbach'ın omuzlarına yüklenmişti. Dieffenbach, Yeni Zelanda Sömürgeleştirme Şirketi'nde cerrahtı (bu şirket işçi fazlasını bu yeni ülkeye göndermek üzere o yıl kurulmuştu), Berlin'e dönmesinin ardından da çeviri işine başlamıştı.

Övgüler tam vaktinde gelmişti. Darwin haziran ayında son büyük defterini kapatmış, *Coral Reefs*'e devam etmeye başlamıştı, şöyle düşünüyordu: "Bir jeoloji teorisinin çerçevesini oluşturmak çok hoş, kolay bir iş, ama katı, kırılmaz olguları toplayıp karşılaştırmakla ilgili olduğu için de bir o kadar zor."¹² Kitabını değerlendirenlerin de kabul ettiği üzere Darwin, detaylarla ilgilenilen bir çağın kuramcısıydı. Varsayımlarda bulunmak lekelenmişti. Tanrı'nın doğada gördüğü elişini anlamak vakit alıcıydı, Peder Sedgwick'e göre de Hakikat ancak kuru olguların karşılaştırılmasından doğabilirdi. Bu meşakkatli süreci hızlı bir varsayımla ya da önsel bir tahminle aşmaya çalışmak günahkârcaydı.

Eleştiriler Darwin'in evrim teorisine daha da sert darbeler indirecekti. Bu teorinin çerçevesi de oluşturulmuş, olgular Malthuşçu bir yaklaşımla teoriye yayılmıştı. Teori doğru muydu peki? Cambridgeli profesörlere göre hakikat doğadan çıkıp Tanrı'ya uzanıyordu; ahlaklı, muhafazakârdı ve elitler tarafından korunuyordu. Darwin'in spekülasyonları çok farklı üstatlara hitap ediyordu, yükselmekte olan sanayici ve profesyonel orta sınıflara. Peki, açıktan açığa muhalif olanları, onun teorisini gerçekten devrimci amaçlarla benimsemekten ne alıkoymacaktı?

Yaz aylarına gelindiğinde, sokaklarda kargaşa kaçınılamaz bir hal almıştı. Avam Kamarası'nda Chartist çetelerin silahlandırılması tartışılıyordu. Londra'daki ilk Chartist toplantısında ılımlı Perth delegeşi Patrick Matthew, Malthuşçu evrimci "orta sınıftan bir hain" olmakla suçlanıp atılmıştı. Reform Yasası'nda kaybedenler tarafında yer alan radikal işçiler işleri ele alıyordu. Erkeklerle genel bir seçme ve seçilme hakkı tanınması talebini dile getiren, ülke çapında 1,3 milyon kişinin imzalamış olduğu bir dilekçe temmuz ayında parlamentoda reddedilmişti. Darwin ağustos ayında Birmingham'da British Association'ın bir hafta süren bir cümbüşüne katıldığında, şehirde neredeyse sıkıyönetimin hüküm sürdüğünü görmüştü. Chartist toplantılar yüzünü şehirlere dönmüştü. Bazıları koyu Lamarckçı olan sosyalistler de Chartistlere katılmış; evliliği, mülkiyeti ve ortaklaşmacı olmayan bir devleti kınayan yarım milyon broşür dağıtmışlardı. Önceki ay isyanlar patlak vermişti; bilimle ilgilenen beyefendiler de toplantılarını her an iptal etmeye hazırdılar. Darwin "sabırsız bir sessizlik" içindeki bir şehre inmişti, "yeşiller giymiş adamlar, kırmızılar giymiş adamlar, polis copları ve süvari kılıçları" huzuru sağlıyordu.¹³

Darwin kaygıları yüzünden hastalanmıştı. Fakat çetelerin iftiraya uğrattığı rahiplere günah çıkartmak zorunda hissediyordu kendini; ya da en azından ortodoks Henslow'a. "Türlerin kökenini ve çeşitlenmesini aydınatabilecek her tür olguyu topladığını" söyleyecekti. Sokakları dolduran ateistlerin kulaklarına müzik gibi gelirdi bu sözler, ama tabii ki Henslow'un kulaklarına hiç de öyle gelmezdi. Darwin çaresizce eski hocasının onu anlayacağını umuyordu. Eylül ayında Shrewsbury'de geçirdiği on gün boyunca "o kadar takatsiz, o kadar rahatsız" hissetmişti ki ortaya çıkmamış, kimseyle görüşmemişti. Emma altı aylık hamileydi, uzun zamandır da hastaydı; çift giderek etraflarına bir koza örmüş, evlerine çekilmişti.

Eğlenceler huzursuzluk, rahatsızlık yaratıyordu: “Son derece sessiz bir hayat yaşıyoruz. Partileri bıraktık, çünkü hiç kimse bizimle aynı fikirde değil; insan Londra’da sessiz, sakinse buranın sükûneti gibisi yok; dumanlı sislerinde, arabaların uzaktan gelen hissiz tıkırtılarında ulvi bir şeyler var.” Gower Street artık bir sığınak haline gelmişti: “Hiçbir şey görmüyoruz, hiçbir şey yapmıyoruz, hiçbir şey duymuyoruz.” Eski çevreleri cazibesini yitirmişti, insanlar yavaş yavaş ellerini eteklerini çekiyorlardı. Tümörü olduğundan korkan Harriet, tıpcı kardeşine yakın olabilmek için Newcastle’a taşınmıştı; gerçi Eras’la hâlâ yazıştıyordu. Eras puslu dünyasıyla baş başa kalmıştı, “homurtularla afyonuna sarılıyordu.” Hensleigh yorucu bir insan olup çıkmıştı, Carlyle ondan da sıkıcıydı: “Mistisizmi, kasti anlaşılmazlığı ve yapmacıklığı” Darwin’in bir hayli midesini bulandırıyordu.¹⁴

Günler “iki bezelye tanesi kadar” birbirine benzer bir hal almıştı: Darwin sabah 07.00’de Emma’yı uyur halde bırakarak yataktan kalkıyor, saat 10.00’a kadar *Coral Reefs*’le uğraşıyordu; “Kahvaltımızı yapıyor, koltuklarımıza oturuyoruz ve ben yelkovanın üzücü bir biçimde hızla 11.30’a doğru ilerlemesini izliyorum. Sonra çalışma odama gidiyor, öğlen 14.00’ten yemek vaktine kadar çalışıyorum.” Öğle yemeğinin ardından şehre iniyor, 18.00’de akşam yemeği vaktinde de eve dönüyordu. “19.30’a kadar felç inmiş bir halde, hafif bir şeyler okuyarak oturuyorum; çay, Almanca dersi, arada biraz müzik, biraz okuma, derken yatma vakti gelince gün de hoş bir biçimde sona ermiş oluyor.” Tekdüze bir hayatı; ama “herhangi bir işe girmiş olsam kim bilir ne kadar kötü olurdu,” diyerek kendini rahatlatıyordu.

Emma’nın doğum için eve kapanma vakti yaklaştıkça, o daha hastalıklı bir hal alıyor, her gün migren ağrıları çekiyordu. Noel arifesinde “kötüleştii, bir-iki gün dışında” birkaç ay boyunca da böyle kaldı.¹⁵ Hastalığı kötüleşir, ülke de çöküşe doğru hızla koşarken (Galler’deki Chartist hareket yenice bastırılmış, liderleri idam cezasına çarptırılmıştı), Charles yine Londra’dan kaçmayı düşünmeye başladı. Ailenin üstüne ölümcül bir hava çökmüştü; Emma kendini daha da hasta hissediyordu; fakat dikkatleri üstüne çeken Charles’tı. Charles’ın teorilerini kurma çalışmaları, ağır sonuçlar doğacağını haber veriyordu; itibarının zedelenmesinden korkuyordu, kısa süre sonra da bu kaygılara ailesinden yana kaygılar eklenecekti.

Noel sonrasında Emma'nın kız kardeşi Elizabeth doğuma yardımcı olmaya geldi. Bu tüyler ürpertici iş, başarısının zirvesindeki Charles'ı üzüyordu. "Eve kapanmak ne kadar berbat bir iş; Emma'yı olduğu kadar beni de yere devirdi." Oğulları, Charles'ın "küçük prensi" 27 Aralık sabahı 09.30'da dünyaya geldi; "bir güzellik ve zekâ abidesi" diyordu Charles ona. Bebeğe, böyle bir şey hayal bile edilemezken bir *ichthyosaurus*'u gün ışığına çıkararak büyük büyükbabasına atfen William Erasmus adını verdiler; "böylece doğabilimci, özellikle de jeolog olmak için kalıtsal bir hak kazanmış oluyoruz."¹⁶ Bebek, büyükanneleri ve büyükbabalarının bulunmadığı bir törenle vaftiz edildi, Charles ile Emma dini gösterilere karşı çıkıyorlardı. Buruşuk yüzü ve içgüdüsel hareketleriyle bebek derhal takıntılı bir not alma sürecinin nesnesi haline geldi; babası beşiğinin kenarına yaslanıp yüzündeki bükülmelere, burulmalara dair notlar alıyordu. Willy Darwin'in bir dürbüne verdiği cevap, orangutan Jenny'nin verdiği cevapla karşılaştırıldı; ilk öfke, korku, hoşnutluk, mantık işaretleri de kaydedildi.

1840'ta diğer çalışmaları, biraz gürültülü bir biçimde askıya alındı. Darwin, *Birds* sayıları için verilen son tarihleri kaçırdı, *Coral Reefs*'i de bir kenara bıraktı. Hastalığı yüzünden sonunda Dr. Holland'ın yolunu tuttu; ama bir faydası olmadı. "Son kez bütün bir gün boyunca çalışmamın üstünden dokuz hafta geçti," diye yakınmıştı Lyell'e şubat ayında. "Ama artık homurdanmayacağım." En ufak bir heyecan bile onu yataklara düşürüyordu; bu yüzden de böyle durumlardan kaçınıyor, sessiz bir yalıtılmışlık içinde olmayı tercih ediyordu. "Mini mini bir hayvancık olan oğlu" şubat ayının yarısı geçmeden gülmeyi öğrenmişti; ama babası artık gülecek pek fazla bir şey göremiyordu. Darwin, Jeoloji Cemiyeti'nin dört toplantısını arka arkaya kaçırmıştı; 24 Mart'ta sekreterlik görevinden istifa etmeye çalışmıştı; ama mesele yalnızca bütün yönleriyle konuşulmuştu o kadar. Emma için yıkıcı bir durumdu bu. Charles "sürekli çok sıkıntı verici olan bir bitkinlik" içindeydi. En azından "aslında nasıl olduklarını söylemeyen diğer Darwinler gibi" değildi; "ama hep bana nasıl hissettiğini anlatıyor ve hiç yalnız kalmak istemiyor, ben de onu rahatlatığımı düşünüyorum."¹⁷

Emma ona ve Willy'ye bakıyor, bir yandan da Carlyle'in Chartism üzerine yazdığı broşürü okuyordu; İskoç peygamber "bu acı hoşnutsuzluk şiddetlenip çılgın bir hal aldı," diye köpürüyordu. Botany Bay de polisin

şiddete başvurması da çözüm değildi; işlikler de toplumu sorunlarından kurtarmanın bir yolu değildi. Parlamento, Kilise ve Aristokrasi sorumluluklarını bir kenara bırakmaya, av yasalarıyla takıntılı bir biçimde uğraşmaya, yüksekten uçan sıkıcı Malthusçu bahaneler bulmaya bir son vermeli; şikâyetlerle yüzleşmeye başlamalıydı. Emma broşürün “şefkatle, iyi duygularla dolu, ama son derece mantıksız olduğunu” düşünmüştü. Charles da hasta yatağında Carlyle’ı “okuyup kötülemeyi sürdürüyordu.”

Fanny ile Hensleigh de Gower Street’e, dört kapı aşağıya taşınmışlardı; gelip gitmeleri, yardım etmeleri kolay oluyordu; ama Macaw Malikânesi’nde hayat solgunluğunu koruyordu. Willy’ye onu çiçek hastalığına karşı koruyacak bir aşı yapıldı; ama geçen aylarda olduğu gibi 3,5 kilo birden kaybeden babasını koruyacak bir şey yoktu. Charles nisan ayında Shrewsbury’ye eve gittiğinde, sorunun ne olduğunu Doktor da teşhis edemedi.¹⁸

Charles mayıs ayında kendini toparlamaya başladı, Kraliyet Coğrafya Cemiyeti’nde bir koltuk sahibi olmayı kabul edecek kadar güçlüydü; ama böyle bile olsa, ardından nekahat devresi için Maer’e ve Shrewsbury’ye çekilip beş ay kaldı. Evrim hakkında hararetli düşünceler içinde olsa da arılar hakkında birkaç dağınık not almayı başarabildi yalnızca; ağustos ayında da onu yataklara düşüren bir çöküş yaşadı. Uzun, boş, kayıp bir yazdı 1840 yazı.

Charles 14 Kasım’da Londra’ya döndü, ertesi gün Zooloji Cemiyeti’nde yılanların kafataslarını inceliyordu. Salamura edilmiş egzotik hayvanlara bakarken başa çıkılamayacakmış gibi görünen bazı sorunlarla karşılaştı. Yarasalar nasıl evrilmişti? Yarasaların evriminde bir orta nokta hayal etmek saçmaydı; *yarım* kanatlı bir yarasa! “Bir hayvanın böyle bir yapıyla ne tür alışkanlıklara sahip olacağını tahayyül etmek mümkün değil.” Fakat mangrovlara tırmanan, çamurda kayan, sırtında yelpazeye benzer bir yüzgeci bulunan bir hayvanı düşünmek onu neşelendiriyordu: “Yüzen, tırmanan, çamurda yürüyen balıkları öngörebilen biri çıkmış mıdır acaba?”

Diğer sorunuysa evrim için fosilleşmiş kanıtlar göstermekti. Lafı edilebilecek bir fosil bile yoktu. Ama Charles iyimserdi; elimizdeki fosil kırıntıları bir zamanlar var olmuş olanların “iziydi” yalnızca; daha fazlası ortaya çıkacak, boşluklar dolacaktı. Şimdi bile harika keşifler yapılıyordu; Brezilya’da bulunmuş olan, şempanzeden büyük fosilleşmiş bir may-

mun en harikasıydı. İtibarımıza laf edenler, atamızın bir “maymun insan” olduğunu şimdilik çöpten bir fikir olarak görsün, diye haykırıyordu küstahça.¹⁹

Darwin’in başlıca sorunu dinleyicileriydi. İroniktir ki bunları eski Anglikan dostlarına anlatmaya can atıyordu. Ama özellikle sınıflar arasında düşmanlığın giderek yükselmekte olduğu bir çağda, bunlardan daha soğuk kulaklar düşünülemezdi. Din adamları kuşatma altındaydı, barbarlar kapıya dayanmıştı. “Maymun insanlardan” bahsetmek, ucuz ateistlerin püskürttüğü pislikleri hatırlatıyordu. Zoologların hiçbiri takdir eden bir tavır göstermemişti; peki, papaz evlerinin oturma odalarında müttefik bulma şansı neydi? Fakat kuzeni Fox’la kafasına takılanları –Etiyopya kedileri ve tuhaf kuşlar– paylaşarak temkinli tavrını aşmıştı. Fox’a, “Varyasyonlar ve Türler” üzerine çalıştığını anlatmış, köpeklerin melezlenmesi ve “evcil kuşlar” hakkında kendisine bilgi kısıntıları vermesi için yalvarmıştı. İskeletler en son merakıydı, bu yüzden Fox ona “küçük bir sandık” göndermek isterse ölü bir “yarı melez Afrika kedisi” ya da melezlenmiş bir kümes hayvanı leşi “geyik etinin en güzel kısmından ya da en güzel kaplumbağadan daha makbule” geçecekti.²⁰

1841’de kendi “zavallı leşi” de iyileşiyordu. Haftanın birkaç günü günde bir-iki saat çalışabiliyordu, zamanını Güney Amerika’da aşınmış kaya parçalarının buz kütleleriyle bir yerden diğerine taşınmasıyla ilgili bir makaleye ayırıyordu. “Fakat çok sessiz bir hayat sürmeye zorlanıyorum, pek kimseyi göremiyorum, en yakınlarımla bile çok uzun süre konuşamıyorum. Bir ara çaresizliğe kapılıp bütün hayatımı acınası, yararsız, müzmin bir hasta gibi geçireceğimi düşündüm; ama şimdi kendime dair daha iyi şeyler umuyorum.” Jeoloji Cemiyeti’ni hâlâ atlatıyordu (görevinden nihayet şubat ayında istifa etmişti); ama buzdağlarıyla ilgili makalesini Hensleigh’e okutup yorumlarını alması kolaydı.²¹ İş dağıtmaya başlamıştı, bu başlıca özelliklerinden biri haline gelecekti. Burada vekiller hayli makbuldü.

Emma hasta kocasıyla ilgilenirken “Londra’nın bütün şenliklerinden mahrum kaldığına” memnundu. Hatta ikinci kez hamile kalması, bu kapanmayı daha da kolaylaştırmıştı. Yine kaygı verici bir dönem olmuştu; ama Anne Elizabeth 2 Mart’ta sapsağlam dünyaya geldi; o sıralarda “Doddy” dedikleri Willy’ye rakip hoş, güleç bir bebektir. Charles en başından itibaren ilk kızıyla ilgili notlar almaya başladı. Normal, huzursuz bir bebektir;

ama bir tek dokunuş onu başka hiçbir şeyin yapamayacağı kadar yumuşatıyordu; o da Elizabeth'i bağrına basıp öpmekten zevk alıyordu. Bir gün bütün sevgisinin, daha fazlasının geri döneceğini biliyordu. Annie "onların yaşlılıktaki tesellileri," sonuna kadar bakıcıları olacaktı.²²

Annie'nin babası daha şimdiden hassaslaşmış, çektiği baş ağrıları ve mide bulantılarıyla kendi deyişiyse "kötü ve tüyler ürpertici" bir hal almıştı. "Eski sefil benliğine" döndüğü düşüncesiyle telaşlanıp haziran ve temmuz aylarında yalnız başına Maer ve Shrewsbury'ye misafir oldu. Günleri "skandal denecek derecede tembel" geçiyordu; mektupları umursamıyor, sebze deneyleriyle uğraşıyordu. Doktorun bahçıvanına bezelye melezletiyor, yeni varyasyonlar elde etmeye çalışıyordu; ama pek zevk almıyordu bu işten. Bahçıvan Shropshire aksanıyla heceleri uzata uzata "Bezeelye tohuuunlaarını topladım, amaaa hiiiç yeeni bir tüüür görmedim içlerindeee, heeepsi aaynı," diye konuşuyordu.²³ Maer'deki gezintileri sırasında arılar ile çiçekler arasındaki ilişkiyi anlama konusunda daha başarılı olmuştu.

O yaz günlerinde, "zihinsel enerjisinin tükenip gittiği" günlerde yapabildiği tek şey buydu. Doktorlar bünyesinin "kendi kendisini toplamasının birkaç yıl alacağını" düşünüyorlardı. Charles üzgündü ve üstüne titrenmesini istiyordu. *Kalbinin sızısı* çocuklara bakmakla uğraşan Emma'ya ulaştı: "Titty'min yakınlığından yoksun ıpsız ve paramparçayım, seni dayanılmaz derecede özledim." Kaderin bir cilvesi daha vardı onları bekleyen. Birinci dereceden kuzen evlilikleriyle ilgili korkuları, Doktor'un Willy'ye "çok nazenin bir çocuk" teşhisi koymasıyla birlikte gerçeklik kazanmıştı; özel bir diyet uygulamaları gerekiyordu. Şimdi bütün ailenin üzerine bir melankoli havası çökmüştü; baba-oğul, ikisi de dertliydi. "Malthusçu yarışta" ikisi de kaybediyordu, aile içi evliliğin sağlıksız ürünleriydi ikisi de. Doktor onun "birkaç yıl içinde" gücünü toplayacağından şüpheliydi: "Bu sonucu, 'yarışı güçlülerin kazanacağı' sonucunu hazmetmek benim için küçük düşürücü oldu, muhtemelen biraz daha bir şeyler yaparım; ama sonra yalnızca diğerlerinin bilimde attığı adımları takdir etmekten memnuniyet duymam gerekecek."

Rahatlık ve sessizliğe; kentin gürültüsünden, içinde bulunduğu dönemin beklentilerinden uzaklaşmaya, kırsal kesimde inzivaya çekilmeye ihtiyacı vardı. Diğerlerinin hepsi gitmişti. FitzRoy şehirden 25 kilometre uzakta bir yere taşınmıştı. Cape'ten dönen Herschel, şerbetçiotu yetiştirilen Kent

bölgesinde, kırsal kesimde bir kürsü sahibi olmuştu. O yaz Charles babasının, demiryoluna yaklaşık 32 kilometre uzakta, hayalini kurduğu bir ev almaya ikna etti.²⁴

Temmuz ayında dumanların içine geri döndü ve on üç aylık bir aranın ardından mercan adalarıyla ilgili kitabını eline aldı. Her sabah birkaç saatini kitaba ayırmayı başarabiliyordu, bunun dışında kısa bir yürüyüş yaparak ya da ata binerek gününü tamamlıyordu.

Ağustos ayında ev aramaya başladı, güneydoğuda tebeşir tepelerinin yakınlarını tarıyordu. Cambridgeli dostları Fox, Henslow ve Jenyns, onlara yakışıyormuş gibi görünen taşra kiliselerinde yaşıyordu. Henslow “mutluydu, adeta çiçek açıyordu; kilise ahalisine dersler veriyor, havai fişek gösterileri yapıyor, tarım ödülleri koyuyor, bunun dışında kim bilir neler yapıyordu.” Hayat buydu; özel bilim yerine halka ders vermek; Henslow zaten bilimle uğraşmayı tamamen bırakmıştı. Yine de nesli tükenmiş ikiyaşamlıların fosilleşmiş ayak izlerini bulup çıkarıyordu, bu da Darwin’in kiskançlıktan renginin atmasına sebep oluyordu.

Bunalım döneminde Londra caddelerinde sıkıntı kol geziyordu, Charles da “ihtiyar Cobbett’in dediği gibi bu koca yağ kistinin bütün pisliği, gürültüsü, kötülüğü ve sefaletinden uzak temiz havada yaşamaya” özlem duyuyordu. William Cobbett’in neşeli bir havası olan *Rural Rides*’ını [Kır Gezileri] okuyordu; demagogun güney İngiltere’de at sırtında yaptığı seyahatin günlüğünü. İhtiyar Cobbett da Londra’dan nefret ediyordu; ama kitabı insanı pek az rahatlatıyordu. “Üç kuruşluk çöp nevinden” gazetesi *Political Register*’dan seçilip alınmış yazılardı bunlar; dingin görünüm-ler siyasi münakaşalara karışmıştı. Kent’in güzel görünümünün arasını da Cobbett din adamlarına, Sir James Mackintosh’a, “TAŞRA RAHİBİ MALTHUS’A” ve hububat satışını düzenleyen kanunlara saldırıyordu.²⁵ Dönemin ruhundan kaçmak mümkün değildi.

Charles bedenen, ziyarete gidebilecek ya da ziyaretçi kabul edebilecek kadar iyi hissetmiyordu; canı da bunları istemiyordu. Kendi rızasıyla “sıkıcı, ihtiyar, ruhsuz bir köpeğe” dönüşmüştü. Owen hâlâ ona çaya gelen, bilimle uğraşan birkaç arkadaşından biriydi; 10 Kasım’da geldiğinde Darwin’i her zamankinden daha fazla engellenmiş halde buldu, kolu bir kayışa alınmıştı. İkili iyi anlaşıyordu; Jeoloji Cemiyeti’nde kaynatıyorlardı; Athenaeum’da sohbetlerden sonra şekerleme yaptıkları da oluyordu. Her ikisi de hayvanat bahçesinde sahnenin gerisinde hareket ediyordu; ama

Owen maymunların yüz ifadelerinden çok anatomileriyle ilgileniyordu ve ender bulunan hayvan ölüleriyle yolunu açmıştı. Anglikan elitler onu sevmişler, himayelerine almışlardı; Owen'ı daha o yaşta, 37 yaşında bir kraliyet kürsüsü sahibi yapmayı tasarlıyorlardı. Owen, ağustos ayında British Association'da ağırlanmış, fosilleşmiş sürüngenler üzerine bir konuşma yapmış, konuşmasında "dinozor" kavramını ortaya atmıştı. Fakat aynı konuşmada Lamarck'ın hayallerini kınaması daha da büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Hayatın "kendi kendisini geliştiren enerjileri" anlayışını kınamıştı, Darwin'in gizli inançları karşısında da korkuya kapılması çok muhtemeldi.²⁶

Dostluklar çok daha aزیyla batmıştı. Owen bir maymun atadan bahsedilmesini nefretle karşılıyordu. İlk yetişkin şempanze iskeletini tanımlarken bunu kesinlikle reddetmişti; iskelet koca gözlü, sevimli bebek maymundan çok çatık kaşlı, çeneleri bir köpeğinkini andıran bir hayvana benziyordu. İnsanın ruhunu çıkar, onu saçsız bir maymun yap, alçalıp batardı. Fakat Owen *Zoology*'yi övgüye değer bir biçimde çıkarmıştı, çalıştığı Cerrahlar Koleji'nin kapıları da Darwin'e her zaman açıktı. Kolej, Güney Amerika'dan gelen kalıntılarla doluyordu, bunların birçoğu Darwin'in getirdiği kalıntılardı. Kütüphanenin bir ucunda nesli tükenmiş bir armadilloya ait muazzam bir zırh duruyordu, çalışanlar da bir dev yer tembel hayvanını ayakları üzerine dikme çabası içindeydi. Owenlar bir transmutasyoncu olduğunu bilmeden, Darwin'i buradaki odalarında kahvaltıya almışlardı. Darwin açısından bu ikili hayat, hastalığının da doğruladığı üzere bir iç çatışma meselesiydi. Sırdaşları, Grant'ın üstüne yürüdükleri gibi her an onun üstüne de yürüyebilirlerdi. Owen'la, Jeoloji Cemiyeti'ndeki diğer isimlerle yeniden bir araya gelmeye çalıştı; ama sonunda, "Akşamları sessiz sakin geçirmem gerek, aksi takdirde ertesi gün pestilim çıkmış oluyor," diyerek bu girişimlerden vazgeçti.²⁷ Kendisini koruması her şeyin önünde geliyordu.

Fakat duyduğu katıksız heyecan yüzünden de sırrını ortaya döküvermenin eşiğindedeydi her zaman. Teorisinin incelikli ve güçlü olduğunu, geleceğe uzanan yol olduğunu biliyordu. Üç yıllık mücadelesinin üstünü örtüp gizlemesi kolay olmamıştı, bir yalan içinde yaşaması da. Tavsiyelere rağmen Emma'ya şüphelerini yumurtladığı zaman olduğu gibi, bu kez de düşündüklerini Lyell'e anlatmamaya direnemedi. Çok büyük bir istek duyuyordu. Lamarck'tan ne kadar nefret ediyor olursa olsun, Lyell'in sır sak-

layacağına güvenilebilirdi. Ocak 1842’de Darwin, muhtemelen temkinli bir tavırla, tam olarak ne anlama geldiğini belirtmeden, biraz da korkup titreyerek baklayı ağzından çıkardı.

Lyell o sırada Amerika gezisindeydi; Boston’un kışından kaçmış, jeolojiyle uğraşmak için güneye doğru gidiyordu. Yeni Dünya’ya doğru denize açılmadan önce Darwin’in Londra’dan ayrıldığını duymuştu. “Benimle aynı uğraşlara sahip, bunların peşinden gitmesini sağlayacak bir bağımsızlığı olan samimi bir ruh bir daha hiçbir zaman bu kadar yakınlarıma uğramayacak,” diye kuşuklara kapılmıştı. Amerika’da bulunduğu sırada Darwin’den gelen mektup onu çarpmış olsa gerek. Jeolojik ikizi bir transmutasyoncuymdu! Lyell’in hayal kırıklığına uğradığı kesindi; ama bir kitabın boş bir sayfasına Darwin’in “her tür için ayrı bir başlangıç görmeyi reddettiğini” karalamıştı yalnızca.²⁸ Nihayetinde ilgi alanları o kadar da birbirine paralel değildi; en temel konuda fikir ayrılığı yaşıyorlardı. Transmutasyon, Lyell’in *Principles of Geology*’de Lamarckçı saldırılara direnmek üzere kurduğu biyolojik dayanağı yerle yeksan ediyordu. Belki de Darwinlerin taşınması iyi olmuştu.

Charles hâlâ panik duyguları içindeydi. *Coral Reefs*’in taslaklarını tamamlamasının ardından, Emma onu “bir değişiklik kendisini sarsıp doğrultur mu anlasın” diye Shrewsbury’ye gitmeye ikna etmişti. Ama Charles 7 Mart’ta Mount’a ayak basar basmaz kasmaya ve titremeye başladı; o gece Susan o uyuyuncaya kadar başını bekledi. Charles’in durumu daha iyiye gitmedi.

Bahar ayları boyunca bir ev aradı; ev tren istasyonuna sekiz kilometreden uzak olmasını istiyor; gülerek, “Tasmamın uzunluğu o kadar,” diyordu. Çalışmaları nihayet tamamlanmak üzereydi. Mayıs ayında *Coral Reefs* çıktı. Üç yıl yedi ay boyunca onunla yaşamıştı; ama “bir insanın asla okumayacağı” teknik bir kitaptı. (Mali durumlarında da bir değişiklik yaratmamıştı. *Journal* 1337 satmıştı, ama Darwin’in cebine bir kuruş bile girmemişti.) Devasa bir kitap olan *Fish* de tamamlanmıştı. *Zoology*’nin geri kalan kısmı için verilen burs eriyip gidiyor, Charles *Beagle* hasadının geri kalan kısımlarını kendi kesesini açmadan nasıl bastırabileceğini düşünüyordu.²⁹

Charles ile Emma 18 Mayıs’ta iki aylığına şehirden ayrılıp Maer’deki yakınlarını ziyarete gittiler; Charles burada arıları izlemeyi sürdürdü, son-

ra 15 Haziran'da Shrewsbury'ye geçtiler. İnzivaya çekilmiş olmaktan yararlanan Charles nihayet evrim teorisini kurşunkalemle yazdığı 35 sayfalık bir taslakta ayrıntılı olarak anlatmayı başardı. Teoriyi vicdan ve ahlakın kökeni üzerine bütün atıflardan temizlemişti; gelgelelim geride kalan kısım canlılıktan uzaktı. Yine de kâğıt üzerinde iyi görünüyordu, parçalar ilk kez bir araya getirilmişti.

Darwin, çiftçilerin yarış atlarını ya da yük beygirlerini, biftek ya da donyağı üretiminde kullanılacak inekleri ihtiyaca göre nasıl seçici bir tavırla ürettiğini anlatmış; ardından Doğa'yı benzer bir süper seçici olarak tanımlamıştı. Artık bunu kusursuz bir şekilde ortaya koymuş bulunuyordu: Aşırı nüfus artışı ve rekabet bir "doğal seçilime" yol açıyor, galipler "doğanın savaşından" zaferle çıkıyorlardı. Türemenin mekanizması buydu. Bugünkü her şey bununla ilgiliydi. Fakat hayvanlar istikrarlı bir hızla Lamarckçı bir merdivende, biri diğersinin ardında, biri gelişip diğere dönüşerek ilerlemiyordu. Hayatın ağaca benzer bir şeceresi vardı; memelileri –örneğin "at, fare, tapir, fil"– geriye dönüp "ortak ebeveyni" bulmaya yönelen bir şecere çalışmasıyla birbirleriyle ilişkilendiriyorduk.

Darwin daha sonra genel olarak "türemeyle" ilgili argümanları derleyip topladı. Eski fosiller çeşitli modern grupların ortak atası haline gelmişti. Darwin adalarda koloniler oluşmasını ve çeşitlenmeyi açıklamıştı. Sınıflandırma bir beyefendinin şeceresi kadar basit ve doğal bir hale gelmişti. Çok fazla şey açıklanabilir durumdaydı: Gelişmemiş organlar, bir zamanlar işleyen parçaların kalıntılarıydı; ayrıca kanatlar, eller ve yüzgeçlerin ortak bir mirası yansıttığı bir plan birliği vardı.

Artık alt başlıklarını da bulmuştu, biçim de sabit kalacaktı. Ayrıca stratejisini de belirlemişti: "Artık bir hayvana, tıpkı bir vahşinin bir gemiye baktığı gibi, tümüyle anlaşılabilirlik ötesi bir şey olarak bakmayacağız." Gezegenler nasıl Tanrı'nın iradesiyle yerli yerinde duruyorsa, vahşi hayvanlar da aynı ölçüde Tanrı'nın keyfi ve kaprislerinin bir ürünüydü. Her şey büyük kanunların sonucuydu; "her şeyi bilen Yaratıcı'nın gücüyle ilgili kavrayışımızı göklere çıkaracak" kanunların. Üniteryenlerin ilahi yönetimle ilgili görüşlerinin değiştirilmiş bir biçimiydi bu. Darwin tıpkı bir Üniteryen gibi (epeyce bir düşündükten sonra) bu teorinin, kabahati "doğa kanunlarının" başına sararak, Tanrı'yı kötülük ve eziyetin sorumluluğundan kurtardığını savunuyordu. Sözlerini bir fanteziyle noktalamıştı:

Sayılmayacak kadar çok gezegen sisteminin Yaratıcısının, şu yeryüzünün kararlarında ve sularında hayatın her günü kaynaşan sürünen asalak ve sümüksü kurtçuk sürülerinin her birini tek tek yaratmış olduğunu düşünmek küçültücüdür. Ne kadar beğenmezsek beğenmeyelim, bir grup hayvanın doğrudan, yumurtalarını başka hayvanların bağırsaklarına ve etine yerleştirmek için yaratılmış olduğuna (asalak eşekarıları), bazı organizmaların acımasızlıktan zevk aldığına, her yıl hesaplanamayacak bir yumurta ve polen israfı olduğuna hayret etmeyi bıraktık. Ölümünden, açlıktan, yağmacılıktan, doğadaki gizli savaştan en iyinin doğrudan çıktığını, daha yüksek hayvanların yaratıldığını anlayabiliriz.

Burada gerçekçilik ve hürmet birleşiyordu; Paley'nin pembe gözlüklü Yaratılışçılığına göre teolojik bir ilerlemeydi bu. "Bir ya da birkaç biçimde maddeye üflenen hayata ve güçlerine böylesi bir bakışta sade bir yücelik var."³⁰

Fakat onun yücelik olarak gördüğü şeyi, jeologlar yerleşik dini öğretilerin dışına çıkmak, taşra rahipleri de dine küfretmek olarak görüyordu. Durum böyle olmasaydı Darwin kitabını yayınlamayı düşünebilirdi. *Journal* beğenilmişti, *Coral Reefs* kitapçılardaydı, *Zoology* hazırlanıyordu, neden bunları evrim hakkında bir kitap izlemesindi? Elinde yeterince malzeme vardı, ama devam etmeye, en azından bu isterik ortamda devam etmeye hiç niyeti yoktu.

Bir düşünün, kitabı kim okuyacaktı? Jeolojisiyle ilgilenecek nezih bir kesim vardı; ama türler kuramıyla ilgilenecek bir kesim yoktu.

Bilimi en fazla sıradışı hayvan yetiştiricisinin ilgisini çekebilirdi. Ama bunların en iyileri de evcil ırkların çoktan sınırlarına gelip dayandığına inanıyorlardı. Ayrıca iyi kalpliler, herkesçe bilinmesi caiz olmayan kitaplardan çok çiftçilik kılavuzları istiyordu. Geniş anlamda düşünüldüğünde hitap edeceği bir kitle *vardı*. Tıpçılar ve muhalif sanayiciler çalışmasını alkışlayabilirlerdi. Bu yeni zenginlik sahipleri, bilim cemiyetlerinin arka sıralarına giderek daha fazla yerleşiyorlardı: Maden mühendisleri, imparatorluk kurucular, mesleklerini geliştiren doktorlar, Londralı profesörler.³¹ Darwin'in Doğası bir ayrıcalık dayatmıyordu; her şey rekabete açıktı, yetenek ödüllendiriliyordu. Yeni meritokratlar bundan daha fazlasını istemiyordu.

Dahası, Kilise karşıtlarının amentüsü bilim ve toplumda kanun ve düzen bulunmasıydı. Yasal bir қоşum takımı John Bull'un özgürlüklerini ga-

ranti altına alıyor, toplumsal ayaklanmayı önlüyordu. Darwin'e göre de kanunlar insanları oldukları yerlerde, keyfine göre hareket eden ilahi bir kudreti de dünya işlerinden uzakta tutuyordu. Devrimci altüst oluşlar sivil tarihte olduğu kadar jeoloji tarihinde de gayrimeşruydü. Evrim anahardı. Darwin, "Gelişimle ilgili düzenli kanunlar devrim fikrini boşa çıkarıyor," diye not almıştı.³² Chartistler kitlesel bir hareket haline gelirlerken, orta sınıf Malthusçuların ayağa kalkıp doğanın patronlardan yana olduğunu göstermelerinin vakti gelmişti.

Din açısından bakıldığında, kitabın Southwood Smith'in doğal ilerleme, seçme ve seçilme özgürlüğü, rekabet özgürlüğü ve Üniteryen reformcuların istediği her şeyi vaat eden *Divine Government*'inin [İlahi Hükümet] yanına konması gerekiyordu. Fakat sosyal ilerlemeden yana olan bu kesimler Anglikanların sahip olduğu gücü kıskanıyor ve ayrıcalıklı kesimleri dışlamaya çalışıyorlardı. Darwin bir Üniteryen gibi düşünüyordu ama hisleri Cambridgeli din adamlarından yanaydı. Henslow, Sedgwick ve Jenyns onun kariyerini ve şöhretini elde etmesine yardımcı olmuşlardı; Charles onların hayat tarzına ve saygınlığına imreniyordu. Doğanın geliştiğinden ve kıran kırana bir rekabetten bahseden teorisi onların kentli düşmanlarının ekmeğine yağ sürebilirdi. Nihayetinde, teorisinin bamtelini insanı bir hayvan yaparak dünyalarını kargaşaya sürükleyecek olan lanet olası transmutasyon oluşturuyordu. Nasıl olurdu da böyle bir çalışmayı ortaya dökebilirdi?

Bu en kötü senaryo da değildi. Teorinin ucuz saldırganların eline geçtiğini bir düşünün. Yoksulların sesi olan basın, "zayıflar duvar dibine" etiğinden nefret edebilirdi. Malthus'tan nefret edebilir, yoksul yasalarını tiksintiyle karşılayabilir ve Darwin'in "aşağılık, hayvani ve eli kanlı Whiglerini" kınayabilirlerdi. Bu kaba saba sosyalist adamlara göre doğa ortaklaşmacılıkları hiçbir zaman kınamıyor ya da işliklere göz yummuyordu. Bu adamlar, rekabet ve sömürüyü lanetliyorlardı.³³ Ama kitabını kendi amaçları doğrultusunda *kırıp parçalayabilirlerdi*. Gerçekten de böyle bir risk vardı.

Ateistler yasadışı bir ucuz gazete kurmuşlardı, uzlaşmaz *Oracle of Reason* bir yaşıdaydı ve hâlâ binlerce satıyordu. Zengin rahipleri yeriyor, dinden çıkmış misyonerleri onlar aleyhine kullanabilecekleri jeolojik bilgi kırıntılarıyla donatıyordu. Kadrodan biri, işçi sınıfına hitap eden matbaacı William Chilton, aşağıdan yönlendirilen doğayı ve toplumu daha yüksek, parlak, işbirliğinin hâkim olduğu bir geleceğe (porto yudumlayan soy-

lular için anlamsız bir kavramdı bu) doğru götüren devrimci bir Lamarckçılık geliştirmişti. İnatçı editörler evrimi militan amentülerine oturtuyorlardı. Materyalizme, devrimci sınıf fikirleri yerleştiriliyordu. İnsan sadece örgütlenmiş bir atomlar toplamıydı. Chilton'ın sloganı şuydu: “Hayat hiçbir şeydir, hiçbir şey hayattır.” Chilton, yoksullar ve ezilmişlere hitap ediyordu.³⁴

Oracle'in sinikleri Paley'nin “mutlu” dünyasına çamur atıyorlardı. Bu, statükoyu haklı çıkarmanın “kötücül” bir yoluydu. Chilton'ın doğasının Darwin'i bile sarsabilecek şeytani bir havası vardı. Tasarım neredeydi? Tanrı var olmuş olsaydı “daha az eziyet, daha fazla keyif, daha az ikiyüzlülük, daha fazla samimiyet, daha az tecavüz, yolsuzluk, dindarca ve dindışı kasaplık” tasarlamış olurdu.³⁵ Çiğ, kaba ve hesaplı bir aşağılamaydı bu. Bunun sonucunda da *Oracle* editörleri peş peşe, haberleri gazetelerde uzun uzun yayınlanan davaların ardından dine küfretmekten hapse atıldı.

Onların bakış açısıyla evrim Darwin'inkinden ayrılmış bir dünyaydı. Darwin'in evrimi, yükselmekte olan sanayici profesyonel sınıflara uyuyordu. Onları ise sosyalist işçiler içindi. Darwin'inki istikrar sağlamaya yönelikti, onlarınki devrimciydi. Ama yine de ruhların yerini maymun benzeri insanların aldığı görmek onları sevindirirdi. Hiçbir şey onları Darwin'in kitabının korsan baskısını yapmaktan ve maymun bir ataya oynamaktan alıkoyamazdı. Hiç kimse onların demokratik yağmacılıklarından kaçamıyordu; Lyell, Southwood Smith, Elliotson, Lawrence. Hepsisi de onların ekmeğine yağ sürüyor, hepsinin de eserleri intihal ediliyordu. Darwin'in kanunlara dayalı zincirleri, Anglikanların her şeye burnunu sokan Tanrısını daha iyi bağlardı.

Elbette ki Darwin kitabını yayınlamazdı. Materyalizm onu taş a çeviriyordu, bunun sebebi de görülebiliyordu; materyalizm yüzünden, Kilise-ve-Devlet güçleri tarafından ülkenin Hıristiyan kanunlarına, dine küfreden bir kâfir olarak kınanmak vardı. Darwin tehlikeyi, bunun kahrolası sınıfsal açılımlarını hissedecek kadar pişmişti. Nasıl muamele göreceğine dair bir yanılısma içinde değildi. Carlile ve Taylor takip edilmişlerdi; Lawrence'ın duruşması korkunç geçmişti; Elliotson, Tory basında çöp muamelesi görmüştü; Grant, gözlerinin önünde aşağılanmıştı. İnsanı ve maymunu aynı ağın içine koymakla, ateist düşük hayatla ya da “zinacı” kiliseye lanet okuyan aşırılık yanlısı muhaliflerle özdeşleştirilme riskine

giriyordu. “Bütün doku” onun yardımı olmaksızın sökülüp çözülmeye hazırdı. Eski dünya “sarsılıp çökerken” bu yıkıma yardım etmemiş gibi görülmesi mümkün değildi.

Nihayetinde itibarı için korkuyordu. Oxford ya da Cambridge’te eğitim görmüşler arasında yer alan, sınıf farklarını ortadan kaldırmak isteyen sosyalistlere karşı insanın ruhunu savunmayı önde tutan bir beyefendi için bu kitabın yayınlanması ihanete varıyordu; eski düzene ihanet anlamına geliyordu. Ürkütücü bir belaydı bu. İçinde bulunduğu kriz, sanayileşmekte olan bir toplum yüzünden daha da derinleşiyor olabilirdi; tam kâbusluk bir meseleydi bu. Genişlemekte olan piyasa ekonomisi için bir bilim formüle ediyor olabilirdi. Fakat o sırada bu mevcut elitleri tehdit ediyordu; değişime karşı direnen, ağızlı kapitalizmin eski düzeni yıkmakta olduğundan kuşkulanan kilise liderlerini tehdit ediyordu.³⁶

Darwin 18 Temmuz’da Londra’ya döndü ve evrimle ilgili müsveddelerini temize çekmeye başladı; yazdıklarını yeniden düzenliyor, taslağın üzerine tekrar yazıyordu; o kadar ki taslak zar zor okunur hale gelmişti. Şehir kaynar bir kazana dönmüştü. Ölüm defterleri dolduruluyordu; Malthus’a karşı nefret iltihaplı bir hal almıştı, kuzeyli cesurlar Londralı Yoksullar Yasası komiserlerinin ikinci bir saldırı düzenlemesine karşı direniyordu; ücret kesintileri ve işsizlik Chartist safları dalgalandırıyor. Toplum sendeliyordu.

Darwinlerin ev arama çabaları yeni bir aciliyet kazandı, birkaç gün içinde de bir yer buldular; Kent’te Farnborough yakınlarında küçük bir köy olan Down’da eski bir papaz eviydi burası; Down, “tebeşir tepelerinin üstünde, sessiz sakin, çok köylü bir yerdi.” 22 Temmuz gününü köyü ve köyün civarında damları saz kaplı ahırlarla dolu bölgeyi dolaşarak geçirdiler, geceleyin de yörede bir handa kaldılar. Yine hamile olan Emma, Kuzey Downs karşısında “epey hayal kırıklığına kapılmış,” buranın kasvetli kış günlerinde çok “ıssız” görüneceğini düşünmüştü. Ev “doğru düzgün ve yapmacıksızdı, eski püskü tuğlalardan” yapılmıştı, ama fiyatı uygundu. Köy de “olağanüstü derecede sessizdi ve kır havası taşıyordu,” belalı yerlerden uzaktı; eski dünyanın cazibesini taşıyordu hâlâ, büyük adamlar geçerken yöre halkı hâlâ ellerini şapkalarına götürerek selam veriyordu.³⁷ Dahası ucuzdu: Charles fiyatı 2000 sterline indirmişti.

Ağustos ayı ortasında ülke, Chartistlerin önyak olduğu genel grev yüzünden felç oldu. Yarım milyon işçi sokaklara dökülmüş, ücret kesintile-

rine karşı mücadele ediyor, oy hakkı talep ediyordu; Adalet Bakanı ise bu durumu “gelmiş geçmiş en dehşet verici komplo” sözleriyle kınıyordu. Chartist liderler bütün bunların Halkın Şartı kabul edilene dek süreceğini ilan ettiler. Kabine bir acil durum toplantısı yaptı ve askeri birlikler alarm durumuna geçirildi. Pamuk yetiştirilen birçok şehirde İsyân Yasası okundu, bazı şehirlerde de askerler göstericileri vurup öldürdüler.

14 Ağustos’tan 16 Ağustos’a kadar üç gün boyunca Muhafız Taburları ve Kraliyet Atlı Topçuları, Manchester’daki isyanı bastırmak için Londra’nın merkezinden yeni yapılan Euston İstasyonu’na yürüdüler. Alaycı kalabalıklar da birliklerin peşi sıra ilerliyorlardı. Darwin’in sokağından geçerken gürültü korkunç boyutlara varmıştı; “Unutmayın, kardeşiniz!” “Gitmeyin, açlıktan ölen hemşerilerinizi katletmeyin!” diye bağırlıyordu. Taburlar Gower Street’e vardığında, göstericiler etraflarını kuşatmış, askerler de süngülerini çekmişlerdi. Darwinler de kuşatılmıştı, her yerde çeteler vardı. Caddeler korkutucuydu; polis varlığını hissettiriyor olsa bile. Durum günbegün kötüleşiyordu. Ayın 16’sına gelindiğinde evlerinden yalnızca birkaç yüz metre uzaktaki istasyon tamamen ablukaya alınmış durumdaydı; askerler yollarını açmak için kalabalıklara tekrar tekrar saldırmışlardı.³⁸

Jeolojinin derebeyleri “iç savaş terörüyle taviz koparmaya çalıştıkları” için Chartistleri kınıyor, “görünüşe bakılırsa isyancıların hiç iyi bir lideri olmadığı” için de şükrediyorlardı. Chartistlerin başındaki liderler tutuklanıyordu. *The Times*’ın hukuki gelişmelerle ilgili haberlerini takip eden Darwin, *Oracle* editörü George Holyoake’nin ayın 17’si ve 18’inde görülen davasıyla birlikte gidişatın nasıl gelişeceğini belki de yakalamıştı. Holyoake’nin dine küfrü, Tanrı’nın varlığını reddetmesinden ve halkın, ekonomik bunalım sırasında taşra rahiplerini destekleyemeyecek kadar yoksul olduğunu düşünmesinden ileri geliyordu. Duruşma halka açık bir platform yaratmış, Holyoake kendini sekiz saat boyunca, ateistlik, sosyalizm ve “başka berbat safsatalar ve saçmalıklar” döktürerek belagatle savunmuştu. Bu kışkırtıcılar şehitlikle saygınlığa kavuşma arayışındaydılar ve o da gereği gibi “o iğrenç suçtan” ötürü hüküm giymiş, altı ay hapis cezası almıştı. *The Times* bu ceza sırasında Holyoake’nin “suçunun kötücüllüğü üzerine düşünmeye ve savunma cüretini gösterdiği hiç de dinarca olmayan öğretilerin kısırlığını keşfetmeye bol bol vakti olacağını da” eklemişti.³⁹ Holyoake’nin keşfettiği şey buruk bir acı oldu, o içer-

deyken kızı zafiyet geçirip öldü. Bu olay onda Hıristiyanlığa karşı yerleşik bir düşmanlık bıraktı.

Wellington Dükü Londra'da bir isyanın patlak vereceğinden o kadar korkmuştu ki bir hafta sonra muhafızlara geri dönmeleri çağrısında bulundu, ayrıca özel polis birimleri teyakkuz durumuna geçirildi. Bilimle uğraşan beyefendiler de siperlerini savunuyorlardı. *Zoology*'nin hazırlanmasında Darwin'le birlikte çalışan Richard Owen, Şanlı Topçular Taburu ile tatbikatlar yapmış, tabur polisi desteklemeye çağrılmıştı. Günler boyunca yaklaşık on bin gösterici başkentin her yerinde halk tabakasını bir araya topladı. İşçi erkekler ve kadınlar caddeleri doldurdular; bağırıyor, sloganlar atıyorlardı. Bilim kurumları bile saldırıya direnmeye hazırlanıyordu. En kötüsü bekleniyordu. Kuzeyde birlikler halka ateş açmaya direniyorlardı. Londra'da İçişleri Bakanı caddelerde muazzam bir polis ve asker gücü bulunduruyordu.

Doğum için eve kapanma vakti neredeyse yaklaşan Emma, eşyaların toplanması işini gözetiyordu. Genel grev artık dördüncü haftaya girmiş, elebaşılar sürgün edilmeye başlamıştı. Darwinler şehir dışına çıktıkları için şükrediyorlardı. Willy, Annie ve Emma 14 Eylül'de şehirden ayrıldı, iki gün sonra da en son eşya yığını taşınmaya hazırıldı. Charles heyecanla, "Yarını iple çekiyorum," diye yazmıştı, "Down'a derinden bağlanacağıma eminim."⁴⁰

1842 - 1851

20. Bölüm

Dünyanın Öbür Ucu

O gün geldi: 17 Eylül 1842. Charles giyindi, değerli eşyalarını topladı ve Upper Gower Street 12 numaranın kapısını son kez çekip çıktı. Trafik, dört yıl önce buraya taşındığında olduğundan daha berbattı; öğrenciler arka tarafta University College'a akıyordu, 1500 grevcinin yargılanmayı beklediği o günlerde de avukatlar kuzeye giden trenleri yakalamak için Euston İstasyonu'na doğru koşuşturuyorlardı. Burası artık genişlemekte olan bir aileye ya da kırları seven bir çiftte uygun bir yer değildi. Bir sırrı olan, genç ve iddialı bir doğabilimciye uygun bir yer hiç değildi. Tatlı hatıraları olmuştu, evet; Macaw Malikânesi onun ve Emma'nın ilk evi olmuştu. Ama artık hiç vakit geçirmeden buradan ayrılacaktı.

Caddede 100 ginelik yeni atı ve arabası hazır bekliyordu. Şehir dışına çıkan en kestirme yol, güneye doğru uzanıyordu; Waterloo Köprüsü'nden, cin salonları ve genelevlerin yanından geçip Fil ve Şato'ya çıkıyordu. Uzakta sağda Westminster Sarayı görülüyordu. Soldaysa Rotunda ile Horse-monger Zindanı vardı; mahkûmların aileleri dışarıda bekliyorlardı, buraların radikal topraklar olduğunu hatırlatan bir işaretti bu. Biraz daha ilerlediklerinde önemli binalar gözden kayboldu. New Cross Gate'te dumanı arkalarında bırakıp kır havasını ciğerlerine doldurdular. Bromley'yi geçip Keston'a doğru yöneldiklerinde trafik de biraz hafifledi. Atları artık daha fazla çaba sarf ediyor, tebeşir kaplı kuzey Downs'da ağır ağır ilerliyordu. Diğer yanlarında çakmaktaşıyla kaplı topraklar uzanıyordu. Milyonlarca yıl önce bu geniş tebeşir tepeleri eriyip bu düz tabanlı vadileri oluşturmuşlardı; yöre halkı buralara "taban" diyordu; "tabanlar" sonbaharda etrafa renk katan ormanlarla birbirinden ayrılmıştı. Keston yakınlarında yol taşlık, dar bir patika halini alıyordu.¹ Şimdi daha da yavaş ilerliyorlardı; son üç kilometre içinde 200 metre yükseğe çıkan bu patika, kayın ormanlarının arasından Down Köyü'ne uzanıyordu.

Londra'ya iki saat, St. Paul Katedrali'ne yaklaşık 25 kilometre uzakta olan Down mükemmel bir sayfiye yeri idi: Henslow'un Hitcham'daki ya da Fox'un Cheshire'daki yeni taşra rahipliği bölgelerine benziyordu; Charles'ın *Beagle*'in güvertesinde hayalini kurduğu türden bir taşra rahipliği bölgesiydi, Doktor'un onlarca yıl önce onu yerleştirmeyi tasarladığı gibi bir yer. Bu sahne onun bamteline dokundu. Derinden rahat bir nefes aldı. Burada toplumdaki güvenli bir mesafedeydi. İnsanların ne diyebileceği hakkında kaygılanmayacaktı artık, köylüler ona bir beyefendi olduğu için saygı duyacak, onu ne düşünüp ne yazdığıyla yargılamayacaklardı. İnsanlarla kendi kuralları çerçevesinde ilişki kuracaktı; istediği zaman, istediği gibi. En yakın tren istasyonu Sydenham yaklaşık 13 kilometre ötedeydi; tepelik yol Down'ı ulaşılmaz yapmış, sakinlerini korumuş, geçmişlerini dokunulmaz kılmıştı. Jölenin içinde bir köy; evrimci bir beyefendi için ideal yaşam ortamıydı. Avustralya'daki eski uşağı Covington'a, "Down, Bromley yakınları, Kent," adresini vermişti. "İyice dikkat edilsin," diye de eklemişti, "bundan sonra bu istikamette olacağım."²

Patika, doğrudan köyün merkezine gidiyordu. Burada mezarlık duvarının karşısında, yakın zamana kadar ağaç kütükleri duruyordu. Mezarlığın girişindeki devasa porsuk ağacı yüzlerce yıllıkti. St. Mary Kilisesi'nin çakmaktaşıyla kaplı duvarları 14. yüzyıldan kalmaydı. Down'daki 444 ruhun sorumluluğu 29 yaşında bir taşra rahibinin, Peder John Willott'ın omuzlarında idi ama Willott orta karar bir hayat sürüyordu; kiralar ve vergilerden elde ettiği gelir yılda nadiren 100 sterlini buluyordu. Baptistlerin şapeli bir taş atımı uzaktaydı; küçük bir grup oluşturan şapel mensupları otuz yıldır sabırla Anglikan rejiminde yaşıyordu.³

Yöre sakinlerinin çoğu tarım işçisi ya da kiracı çiftçiydi. Altı buçuk kilometrekareye yayılmış, elleriyle çalışıyor, her yerde dolaşıyorlardı. Hayat, köy merkezinde akıyordu. Köye dağılmış bu kırk hane bütün temel hizmetleri sunuyordu: bir kasap, bir fırın, bir marangoz, bunların yanı sıra bir manav, bir postane, bir de bar vardı. George and Dragon Inn gayet münasip bir biçimde kilisenin karşısında yer alıyordu. Burada bulunmayan bir şeyi, her hafta Londra'ya inen "araba" getirebiliyordu. Sakin, ilişkilerin yakın olduğu bir cemaatti burası; Victoria İngilteresi'ndeki 10.000 köy gibi.

Down'ın büyük adamları da vardı. Yaklaşık 20 kişi, onları seçme hakkına sahip kılacak kadar mülk sahibiydi; ama içlerinden pek azı gerçekten zengindi. Durumları iyi olanlar, köyün eski ailelerinin ismini taşıyan

evlerde yaşıyordu; Petleyler ve Trowmerlar gibi. Down Konağı'nın, "damları saz kaplı kocaman ahırlarıyla" ve kale hendeklerinden geride kalan izlerle "bu çok güzel eski çiftlik evinin" sakinleriye, malikâne topraklarında hüküm süren eski lordların selefleriydi.⁴

Köyün eteklerinde, içine bir konağın inşa edilmekte olduğu 1200 hektarlık bir arazi uzanıyordu. Burası High Elms çiftliğiydi; sakinleri de Sir John Lubbock, eşi ve dört çocuğuydu. Üçüncü kuşaktan bir bankacı olan Lubbock –Sir John William Lubbock, Forster & Co.'dan– paradan çok bilimle ilgiliydi. Astronomi ve matematik alanında yaptığı çalışmalarla Kraliyet Cemiyeti'ne üye seçilmişti. Down sakinlerinin bundan haberi yoktu. Onlara göre önemli olan paraydı; Sir John da para harcayarak onları memnun ediyordu. Konak inşası ve arazi, yöredeki zanaatkârlara, işçilere ve kiracılara onlarca iş kazandırmıştı. Doğal olarak beyin dostları da büyük insanlar olacaktı. Sir John yedi yaşındaki en büyük oğlu John'a iyi haberi vermişti bile: "Mr. Darwin gelip Down'da yaşayacak."⁵

Charles köylülerin meraklı bakışları altında, o geçerken şapkalarına dokunarak verdikleri selamlarla arabasını kiliseye doğru sürdü; Luxted Road'dan aşağıya inip köy havuzunun yanından geçti, yavaşça kırlara doğru çıktı. Sağ tarafta birkaç yüz metre boyunca uzanan tuğladan sade bir bina yolu kucaklıyordu: Down Konağı.⁶ Evleri burası olacaktı.

Bir köy evi olarak hayli sadeydi; "eskice ve çirkin," ama "genişçe ve ucuzdu." Bir çiftlik evi olarak inşa edilip altmış yıl kadar önce genişletilen binanın en eski kısmında mutfak, bulaşık odası ve kilerler; ana zemin katında oturma odası, yemek odası ve çalışma odası; yukarıdaki iki katında da Darwin-Wedgwood klanının yarısına yetecek kadar yatak odası bulunuyordu. Down'ın önceki sakini burada üç yıl yaşamış, binayı güzelleştirecek çeşitli değişiklikler yapmıştı. Gerçi bunlar artık görülebilir halde değildi. Evin iki yıl boş durması yapacağını yapmıştı; solgun köhne duvarların yeniden parlatılması gerekiyordu. Fakat bütün mobilyaları "ve taşınacakları" yerleştirildiğinde, şömineler yakıldığında, Willy "kırlardaki çamurların içinde" çalgınca koşturup "zevke daldığında" Charles böyle de devam etmenin iyi olacağını düşündü.⁷ Değişiklikler bekleyebilirdi.

Emma artık hamileliğinin son ayına girdiğinden öncelikleri hayatı onun için ve bebek için rahat kılmaktı. Bunlar yapılıp bitmişti ki Emma'nın doğum yapma vakti geldi; Charles geleli altı gün olmuştu. Köy doktoru "iki

tarla öteden” alelacele getirildi ve Emma bir kız doğurdu; Mary Eleanor. Bebek küçük ve takatsiz olsa da babasının ölüm döşeginde olduğu haberini alan annesinin kaygılarını yatıştırmasını sağladı. Emma hiç olmadığı kadar çabuk toparlandı; Darwin “kır havası sayesinde” diye tahmin ediyordu. Mary dokuz günlükken, bir pazar günü köy kilisesinde vaftiz edildi. Erasmus tören için Down’a geldi. Vaftiz töreni sonrasında bebeğin durumu “gayet iyi” gitti, ama yalnızca bir on beş gün daha yaşayabildi. 19 Ekim’de Charles, Emma ve Peder Willott onu defnetmek için mezarlıkta toplandı. Charles cenaze töreni boyunca bir kenarda durdu; çok korkuyordu. Emma’nın acısı daha beterd. Bebeğin artık elden ayaktan düşmüş bir ihtiyar olan “anneannesine benzerliğinin, yüzünden olduğu kadar zihninden de geçmiş olmasını” umuyordu.⁸ Bebeğin daha fazla yaşayıp daha fazla acı çekmemiş olması ikisini de rahatlatmıştı.

Yeni hayatlarına buruk bir başlangıç yapmışlardı. Kendilerini eve atıltılar; Willy ile Annie kafalarını dağıtıyordu. Charles, Fox’a neşeyle “iki küçük canımız burada, Londra’da olduğundan daha iyi ve mutlular,” diye neşeyle anlatıyordu. Neden üç küçük canları olmadığını açıklamaktan kaçınmıştı. Fox, eşini geçen bahar doğum sırasında kaybetmişti ve bu kaybı hâlâ kabul edebilmiş değildi; yurtdışına yaptığı bir seyahat bile kalbindeki acıyı dindirmemişti. Charles, “Güçlü duygular, bana her zaman, bir insanın doğasının en soylu yanı olarak görünmüştür... Çektiğin acı bu tür duygularla doğmuş olduğun için ödemen gereken bir bedel,” sözleriyle onu teselli ediyordu. “Ama bunları yazarken, kendimi gerçekten senin yerine koyabilmiş değilim; üzüntüne karşı içten bir yakınlık ve saygı duyuyorum,” diye ekliyordu.⁹ Ölümün yetişkin hayatına en yakın dokunuşu, Mary’yi kaybetmesi olmuştu.

Başka çocuklar da Emma ile Charles’ın üzüntüsünü dağıtıyorlardı; gerçi kalp sızısı getirmeden olmuyordu bu. O sonbahar Emma’nın ağabeyi Hensleigh hastalandı ve hastalığı uzun sürdü. Charles ile Emma, Fanny’nin üzerindeki yükü hafifletmek için, çocuklarının büyük kuzenlerini, dokuz yaşındaki Snow, sekiz yaşındaki Bro ve beş yaşındaki Erny’yi almaya karar verdiler. Biri üç, diğeri iki yaşındaki kendi çocuklarıyla birlikte bir ev dolusu çocukları olmuştu. Kasım ayının başlarında bir gün Emma onları henüz yeniyetme olan bakıcıları Bessy ile birlikte yürüyüşe gönderdi. Cudham Koruluğu’na girmek için izin almışlardı, ama Bessy onları yanlış yöne götürdü; dev meşe ağaçlarıyla dolu, arada patikalar-

la kesilen fındık korularının iç içe geçtiği “Büyük Orman”ın içlerine doğru uzanan, fidanların yayılmış olduğu bir vadiye soktu onları. Kıştı, tarlalar donmuştu. Snow ve Willy gruptan ayrı düşüp eve geri döndüler, ayakları çamur içindeydi. Snow gözyaşlarını tutmaya çalışarak Charles Amca’sına diğerlerinin kaybolduğunu anlattı. Charles Parslow’la birlikte derhal yola düştü, bir çiftlikten yardım aldı; Erny, Bro ve üç saattir Annie’yi taşımakta olan Bessie’yi üşümüş ve korkmuş, birbirlerine sarılmış bir halde buldular. Adamlar ufaklıkları topladılar, onları çiftlik evine götürüp canlanmalarını sağlayacak bir şeyler içirdiler, sonra komşuların yardımıyla sağ salim eve getirdiler.¹⁰

Charles ile Emma, Kent’te kırsal kesimin hayat tarzını öğreniyorlardı. Down Londra’ya benzemiyordu, daha çok Maer’e benziyordu. Büyük Orman, Gower Street’ten ne kadar farklıysa, kırsal ekonomi de kentteki para bağlarından o kadar farklıydı. Burada insanlar birbirlerine yakından bağımlıydılar. Eşit olarak değilse bile, tanıdık insanlar olarak birbirleriyle takas ve pazarlık yapıyorlardı. İlişkiler her şeyden önemliydi ve bunlar evde başlıyordu. Darwinlerin evi yeni yeni şekilleniyordu; Parslow en güvenilir uşaklarıydı; diğer çalışanların da yöreden bulunması gerekiyordu; aile yol yordam gözetip komşularıyla iyi geçinmezse çalıştıracak insan bulmak zor olabilirdi. Emma için bir aşçı, Charles için de bir arabacı hayati önemdeydi. Gelen gidenle ilgilenilmesi ve sofranın hazırlanması işlerinde Parslow’a yardım edecek bir uşak lazımdı. Baharda bir bahçıvan bulunması gerekiyordu, ayrıca kısa süre sonra bir çocuk bakıcısı daha gerekecekti.

Emma yine hamileydi; Mary’nin ölümünün üzerinden birkaç ay geçmişti. Evde dört yaşın altında üç çocuk bulunması ihtimali olduğundan, genç Bessy’nin bu işlerde uzman birinin yardımına ihtiyacı vardı. Brodie işe alındı; “havuç rengi saçları, porselen mavisi gözleri olan,” çiçekbozğu yüzüyle insanın hafızasına kazınan, İskoç, sadık bir genç hanım. Yoksul düşmüş yazar William Makepeace Thackeray’in aklını kaçırmış eşine ve çocuklarına bakmak için bir talibini geri çevirerek değerini kanıtlamıştı. Down Konağı, Thackeraylerin Paris’teki evine nazaran bir tatil yeriydi. Doğru, Bessy’nin Brodie’ye karşı “küstahta” davranması gibi bir sorun vardı, ama sükûnet konusunda titizlenen Emma huzuru korumak için demir yumruğunu kullanıyordu.

Emma evi çekip çevirirken Charles da o kışı yeni mülkünü inceleyerek geçirdi. *Beagle*’dayken geliştirdiği jeolojinin, volkanik adalar hakkında-

ki “çok ince ikinci kısmı” üzerine çalışmaya başlamıştı. “Tamamen Kentli bir köylüye dönüşmemek için bilimle uğraşanlarla iletişimi kopmasın” diye her ay Londra’da bir-iki gün geçirmeyi düşünüyordu. Böyle bile olsa bunu düşünmek midelerini kaldırıyordu. Oraya gitmek “o kadar pestilimi çıkarıyor ki neredeyse hiçbir şey yapamıyorum.”¹¹ Ama köy hayatı ona iyi geliyordu. Botaniği ihmal ettiği için eleştirilen Henslow gibi, Charles da köy civarında ufak tefek işlerle uğraşmaya başladı.

Down Konağı yukarılardaydı ve açıktaydı, “ıssız bir havası” vardı. Yakınındaki yaşlı, bodur ağaç yığınları –porsuk ağacı, köknar, dut, kestanekonağı korumaktan çok kasvetini artırıyor. Evin arka tarafında, toprakların geri kalan kısmı uzanıyordu; altı hektarlık bir otlak. Evle “uzakta çirkince bir ufuk çizgisi” arasında yalnızca bir çalılık vardı. İnsanların kullandığı patikalar çok yakınlardaydı. Charles’ı gerçekten koruyan tek şey eski devirlerden kalma topraktı: güneye doğru uzanan, araziye aşağı Kent’ten ayıran tebeşirden geniş bir yüzey; kuzeyde köy ile Londra Yolu arasında uzanan derin bir vadi; doğuda ve batıda “geçit vermez” vadi tabanları. Fox’a, “Gerçekten de dünyanın bir ucundayız,” diye böbürleniyordu ama bu bile onun için yeterince güvenli değildi.

Rüzgâr sert esiyordu. Güneybatıdan estiğinde, deniz 60 kilometre uzakta olsa da çocuklar oturma odasının pencere pervazlarından tuz tadabiliyordu. O kış, evin açıkta kalan kuzey cephesi şiddetli darbeler aldı. Charles yalnızlığa, “sakin bir rutine” ihtiyaç duyuyordu. Olağanın dışında hiçbir şey, beklenmedik bir şey olmamalıydı. “Yemekten sonra birlikte sükünle vakit geçirebileceğim insanlar dışında ziyaretçi kabul edemiyorum, dışarıya da gidemiyorum,” diyordu.¹² Böyle bir adam için, yapının da doğaya yardımcı olması gerekiyordu; istihkâmlar inşa edilmeliydi.

Charles evi güzelleştirmeye yönelik projelerle doluydu. Doktor ilerde ona bırakacağı mirastan para çıkarmıştı; başlangıç için “sıkı bir 300 sterlin.” Üst kattaki yatak odalarının ne olacağını bir kere daha düşünmek gerekiyordu. Emma’nın kendine ait “gerçekten muhteşem” bir odası olacaktı, yakınları için de birkaç yatak odası bulunması gerekiyordu. Bir ders odası da şarttı; kısa süre sonra burada bir mürebbiyenin çocuklara ders vermesi gerekecekti. Alt kattaki mutfak ve kilerin durumu pek iyi değildi. Oturma odası, üst kattaki büyük yatak odası geniş, fakat özelliksiz mekânlardı. Günbatımına doğru, Büyük Orman yönündeki bahçeye bakıyorlardı. İkisinin de içlerini ısıtacak ve ısıtacak üç pencereci birer cumbaya

ihtiyacı vardı.¹³ Bütün inşaat işleri bittikten sonra da evin içi tamamen yeniden döşenecekti.

Baharla birlikte duvar ustaları ve marangozlar eve girdiler. Biri iltifat kabilinden, “Çok aldatıcı bir ev almışsınız bayım,” dedi. Charles’ın birlikte çalıştığı mimar, burada işgücünün Londra’ya göre çok ucuz olduğu konusunda haklıydı. Evin dışında güvenlikle ilgili düzenlemelere hız kazandırılmıştı. Mutfak bahçesi yeniden tasarlanacaktı, bahçe boyunca uzanan yaklaşık 100 metrelik bir duvar, arazinin kuzey sınırını oluşturacaktı. Zemini güzelleştirmek, ön kapının dışında büyükçe bir tümsek oluşturmak, “mekânı daha rahat hale getirmek” için “toprakla ilgili başka büyük işler” de yapılacaktı. Tümseğin yanına bir meyve bahçesi kurulacaktı. Ötesinde, Luxted Yolu’nun yanında da Charles’ın alması gereken bir arazi parçası bulunuyordu.¹⁴

Luxted Yolu bir sorundu. Yalnızca bir araba yolu olsa da kuzeyden güneye kolayca geçilmesini mümkün kılıyor, çalışma odasının penceresinden birkaç metre uzaktaki ön kapıya kadar geliyordu. Yoldan geçenler gayet rahat içeriye bakabiliyorlardı. Charles, “Mekânın açıklığı şu haliyle hoş görülemez durumda,” diyordu; Nisan 1843’te kilise yönetim kurulundan yolun alçaltılması ve bir çevre duvarı inşa edilmesi için izin almaya çalıştı. Yetkililer “olabilecek en medeni biçimde” davrandılar ve inşaat işi derhal başladı. Charles kendisine yardım etmesi için Vinson adında “elinden her iş gelen bir adam” tutmuştu. “Eski bir serseri olduğundan kuşkulanyorum, ama yararlı bir serseri,” diyordu. “Halihazırdaki 1 sterlinin etkisi ve yeni bir 1 sterlin umuduyla” çıkarılacak toprağın hacmini hesaplamaya koyulmuştu; 150 metreküp toprak çıkarılacaktı. Sonra ağır hazırlık işleri başlamıştı. Çok büyük bir işti bu; 150 metre boyunca yoldan 45 ila 60 santim derinliğinde çakmaktaşı kil kazılıp çıkarıldı; çakmaktaşıları evin en uç noktasından arazinin kuzeydeki en uç noktasına kadar uzanan, yaklaşık 2 metre yüksekliğinde bir duvar örmekte kullanılacaktı. Ama bütün iş yalnızca 110 sterline mal oldu.

Bu projeler aylar boyunca devam etti; ama herkes en kötüsünün yeni bebek dünyaya gelmeden, tam vaktinde sona ereceğini umuyordu. Nihayetinde duvarlar yükselip de Charles kendini güvende hissettiğinde son rötuşu kondurdu: Ön kapıya yaklaşanların görülebilmesi için çalışma odasının penceresine bir ayna taktırdı.¹⁵

* * *

Charles'ın tabiriyle "18'e 18'lik devasa çalışma odası" odak noktasıydı. Panjurlu iki büyük pencere bu kornişli odayı, berrak, beyaz kuzey ışığıyla aydınlatıyordu; burası yazmak, teşrih yapmak ve mikroskopla çalışmak için ideal bir ortamdı. Süt beyazı mermerlerle çevrelenmiş şömine, güneşin yokluğunu telafi ediyordu, bir baca gövdesi de kitap ve dosya raflarını birbirinden ayırıyordu. Köşeye, şömine ile pencere arasına bir koltuk yerleştirildi ve kolayca ulaşılabilecek yerlere de masalar kondu. Karşı köşedeki kapı, ön kapıdan mutfığa doğru uzanan uzun bir koridora açılıyordu. Yukarıda, çocukların odalarında, evin öbür ucunda uşakların kaldığı odalarda hayat akıp gidiyordu.¹⁶ Charles, dünyayla bağlantısı kesilmiş, ayrı bir adacığın andıran laboratuvarında açıkça düşünebilir ve onu ikiye bölen çelişkiyi hazmetmeye çalışabilirdi. Bu çelişki, zaman içinde dünyayı yerinden oynatmasını sağlayacak Arşimetçi bir dayanak noktasıydı.

O sıralarda evin dışında süren işlerden başka dünyayı sarsacak bir şey olmuyordu pek. Charles bahar aylarında, türler hakkında kaleme aldığı taslak üzerinde çalışmaya çalıştı, ama çıkan karışıklıklar yüzünden bu imkânsız bir hal aldı. Down'da ilk yılı gerçekten de darmadağın geçmiş, geçmişteki büyük altüst oluşları anlamaya çalışmakla ancak arada sırada uğraşabilmişti. Glen Roy'da birbirine paralel olarak uzanan tuhaf yollara getirdiği açıklamanın, bunların prehistorik sahiller olduğu açıklamasının sarsıldığı kaygısını taşıyordu. İsviçreli doğabilimci Louis Agassiz, eskiden bir Buz Çağı yaşandığını öne süren yeni fikriyle bir zamanlar bir buzulun Glen Roy'u tıkadığını, bir baraj oluşturarak burayı bir göl haline getirdiğini ileri sürüyordu; bu durumda bu "yollar" eski göl kıyıları oluyordu. Agassiz'nin buzlu felaketçiliği Darwin'i titretmişti; yerin hafifçe yükselip çökmesi esastı.¹⁷

Volkanlar hakkında kaleme aldıkları yıllarca ortalıkta dolaşmıştı; şimdi konuya yeniden eğildiğinde yapılması gereken ne kadar çok iş kaldığını görmek onu korkuttu. *Beagle*'dayken tuttuğu eski notları karıştırdı, "cehennemlik kayalarıyla" ilgili olarak uzman raporlarına başvurdu. Hatta bir-iki kere Jeoloji Cemiyeti'ni ziyaret etti ve küratöre kitap, harita ve "olabildiğince kısa süre içinde tetkikine *hazır* durumda" camsı obsidyen parçaları bulması talimatı verdi. Bütün bu süreç onu deniz tutmasıyla geçirdiği keşif günlerine, Galapagos, St. Helena ve St. Jago'ya ayak bastığı günlere; Ascension'un etrafına dağılmış obsidyen yataklarını, ilk volkan "bombalarını" gördüğü günlere geri götürdü. Bu romantik yerler ona, 150 say-

falık tumturaklı *Volcanic Islands* [Volkanik Adalar] kitabının jeoloji camiasına ifade ettiğiinden çok daha fazla şey ifade ediyordu. Hocası Lyell'e "Umarım kitabımı okursun," diyordu çaresizce, "çünkü sen de okumazsan kim okur bilemiyorum!"¹⁸

Jeolog dostları tarafından tanınmaya can atıyordu; onay görmek saygınlığını pekiştiriyor ve onun *Beagle* raporlarını bitirmesi için itici güç oluyordu. O yılki diğer yazılar daha din dışı kaygılara işaret ediyordu. Down Konağı'nda hayatın bir gerçeği olan üreme, türemeye tuttuğu ışık yüzünden hâlâ büyüleyici bir konuydu. Darwin, on yıl önce Brezilya denizlerinden topladığı yumurtlayan oksolucanları üzerine kısa bir makale kaleme almıştı. Bunların yumurtalarına ve parçalandıklarında saldıkları granüllü maddeye duyduğu ilgi hiç eksilmiyordu. Çift çiçekli tuhaf yılanotları hakkında kaleme aldığı, *Gardener's Chronicle*'a gönderdiği başka bir notta, tek bir bitkideki çiçeklerin "bir dizi halinde düzenlenebileceğini," "böylece stamenlerin uğradığı şekil bozukluklarının, yavaş yavaş küçük taçyapraklarına ve kabuklara geçebileceğini" gösteriyordu. Bu "metamorfik değişimi" muhtemelen "bitkinin hayatının ilk dönemlerinde" ortamda meydana gelen bir değişiklik belirliyordu. "Bu teoride hakikatin bir gölgesi var mı?"¹⁹

Mahcup, fakat kışkırtıcı bir tavırla okurların fark ettiğiinden çok daha fazlasını saklıyordu. "Metamorfik değişimler," çevreyle ilgili sebepler, bu terimler iki anlama birden geliyordu. Bireysel gelişmeye atıfta bulunuyorlardı, ama evrimciler için bunların daha geniş anlamları vardı; iribaşlar metamorfoz geçirip kurbağa oluyordu, ama evrimciler balıkların "metamorfoz geçirip" sürüngen, maymunların "metamorfoz geçirip" insana dönüşmesinden de bahsediyorlardı. Dil bir pencereydi; metamorfoz geçiren bitkiler güvenle tartışılabilirdi, ama bunlar Charles'ın içindeki çelişkiye işaret ediyorlardı. Hiç bilinçli bir biçimde düşünmeden, ortodoks din adamı-doğabilimci kisvesine bürünmüştü; oyalanan, taşrada yaşayan zararsız bir ruhtu; bu durum şüphelerini daha da beter bir hale getiriyordu. Charles sadece bir din adamının evinde *yaşıyor* değildi; gerçekten de taşra rahibi olan doğabilimcilerin en önde gelenini, Peder Gilbert White'ı taklit etmeye başlamıştı.

White'ın *Natural History and Antiquities of Selborne* [Selborne'un Doğa Tarihi ve Eski Eserleri] adlı kitabı, neredeyse elli yıldır din adamlarına ve taşra ahalisine mevsimlerin ritmini izlemeleri konusunda ilham kaynağı

olmuştı. Onlara doğanın önemsiz fenomenlerini kaydetmeyi, hatta White'ın yapıp da ün kazandığı gibi bir kır günlüğü tutmayı öğretmişti. Charles yeniyetmeliğinde *Natural History*'yi yalayıp yutmuştu; Şubat 1843'te dostu Peder Jenyns tarafından yayınlanan baskısını bir kere daha okudu. Sonra mayıs ayında, taşra rahiplerinin elinden çıkmış çok tanınmış iki kitapla yeniden yakınlaştı; biri Paley'nin *Natural Theology*'si [Doğa Teolojisi], diğeri ise Peder William Kirby ile William Spence'in kaleme aldıkları *An Introduction to Entomology*'ydi [Entomolojiye Bir Giriş]. Ve o ay kendisi ayrı bir günlük açtı.²⁰ Günlüğün başlığını da "The General Aspects" [Genel Veçheler] koydu.

Gözlemleri büyük ölçüde jeolojikti; uzun gezintileri sırasında yapmıştı bu gözlemleri. Çakmaktaşları, patikalar, çiftlikler, hepsini ayrı ayrı tartışıyordu. Ekim ayından nisana kadar devam eden "kaygan kırmızı kil" den, baharın ilk günlerinde açan parlak çiçeklerden, kovan arılarının yaz aylarındaki "hayli olağandı" vızıdamalarından da bahsediyordu; bütün bunlar ilk mevsim döngüsünde Charles'ın köy civarını kendisine ait kıldığını, buranın doğa tarihine vakıf hale geldiğini, Lubbock'un yeni model eşrafı gibi onun da doğanın "rahibi" olup çıktığını gösteriyordu (köylüler de böyle diyordu). Çok nazik bir alçakgönüllükle, cüppe sahibi birine çok yakışır bir tavırla sıcak günlerde duyulan yoğun vızıltıyla ilgili olarak köylülerin görüşlerinde hata payının yüksek olduğunu not alıyordu. "Buradaki işçiler bunun 'hava arıları'ndan kaynaklandığını söylüyor, bir çiçekte kovan arısından farklı bir yabancıyı gören bir adam 'işte bu bir hava arısı' dedi."²¹

Evin her yerinde yenileme işleri sürdüğü ve ortalık gözetilmesi gereken işçilerle dolu olduğundan, Charles boş zamanlarını iyilik saçıp güzel tavsiyelerde bulunarak geçiriyordu. Hâlâ kendini kötü hisseden Fox'a, "Topla kendini, çık Galler'de bir dolaş," diye çıkışıyordu. "Muhteşem manzarasıyla herkesin kalbini de bedenini de iyileştirir." Avustralya'da bulunan Covington sağır olmak üzereydi, Darwin ona bir kulaklık gönderdi. Gerçek bir taşra rahibi gibi, her yeri kanatları altına alıyordu. Kısa süre önce Yeni Zelanda Valisi olarak atanan FitzRoy'la Jeoloji Cemiyeti'nin kendisinden sonraki sekreterinin göçmen oğlu adına görüştü. Zooloji Cemiyeti'nin işten çıkarılmış asistan küratörü George Waterhouse'a *-Beagle*'daki memelileri tanımlamıştı- British Museum'da bir göreve getirilmesini sağlamak için pırlıtlı bir referans mektubu verdi. Richard Owen'la

birlikte Waterhouse'un oğlunun vaftiz babalığını yaptı (çocuk Charles Owen Waterhouse olarak vaftiz edildi). Hepsinin en güzeli (gerçi o bunu henüz bilmiyordu), Joseph Hooker adında genç bir gemi cerrahı ve botanikçiden haberdar olması oldu. Kaptan Ross'un Antarktika'yı keşif gezisinde bulunan Hooker, Kew'daki Kraliyet Botanik Bahçeleri'nin yöneticisi Sir William Hooker'ın oğluydu. Darwin, Sir William'a, Joseph keşif gezisinden döndüğünde, "Tierra del Fuego ve Güney Patagonya'dan topladığı bitkilerini memnuniyetle onun emrine amade edeceğini" söylemişti.²² Bu cömertliği ödüllendirilecekti.

Temmuz 1843'ün ilk haftasında Emma'nın babasının ölmekte olduğunu haber aldılar. Charles ile yedi aylık hamile olan Emma derhal Maer'e doğru uzun, üzüntülü, kaygılı bir veda yolculuğuna çıktı; önlerinde sadece birkaç gün kalmıştı. 74 yaşındaki Josiah, kendisinin önceki halinin hayaleti haline gelmişti. Bir zamanların tumturaklı sanayicisi ve Whig devlet adamı, şimdi halüsinasyonlar gören, yatalak bir enkazdı; titrek, bunak elleriyle son hayat ipiklerine tutunuyordu. Araya girerek Charles'ın *Beagle*'ın güvertesine uzanan yolu kolayca aşmasını sağlayan saygıdeğer dayısı buydu; "zarif alçakgönüllüğüyle o kadar yüce, o kadar saf, o kadar gerçek ve o kadar eğlendiriciydi ki." Eşi Bessy de artık tamamen elden ayaktan düşmüştü; mecali kalmamış zavallı kocası için üzülemezdi bile. Onun hayatı "ölümden daha üzücü" görünüyordu; Maer'de hiç olmadığı kadar yoğun bir melankoli havası esiyordu. Geride yalnızca, annesi ve babasına hiçbir şeyi esirgmeden bakan, Emma'nın kambur olan ablası Elizabeth kalmıştı. Sonbaharda avlar ve partilerle geçen eski günler bir daha geri gelmeyecekti. Josiah ayın 12'sinde huzur içinde öldü. Kadınlar dini bir teselli arıyorlardı, bu konuda çok samimiydiler; çünkü babalarının Tanrı'ya karşı kayıtsızlığı onları kaygılandırıyor. Charles biraz oyalandı, sonra eve dönmeden önce olağan yaz ziyareti için Shrewsbury'nin yolunu tuttu.²³

Eve döndüğünde Waterhouse'dan mektuplar buldu. Waterhouse, İngiliz doğa tarihi yaklaşımının her şeyden önemli yönü olan sınıflandırma hakkında tavsiyeler istiyordu. Alışıl gelmiş sınıflandırma doğanın düzenlenmesi, bütün canlıların yerli yerine konulması, her birine hak ettiği sıranın verilmesi, hepsinin sabit bir hiyerarşi içine yerleştirilmesi anlamına geliyordu. Sınıflandırmayla uğraşanlar kaotik bir dünyayı ehlileştiriyorlar, üstüne değişmez bir Yaratıcı biyolojinin inşa edilebileceği bir kaya di-

kiyorlardı. Tanrı'nın Planı'nı ortaya koyuyorlardı. Darwin türler defterini açtığından beri “doğal sınıflandırma” sorunuyla mücadele etmişti. Pek az kişinin doğru yaklaşımı benimsediği onun için aşikârı, Waterhouse da bu kişilerin en önemsiziydi. Darwin ona, “Uzun süredir bana öyle geliyor ki seninkilere benzer sorular kurmakta çekilen zorluğun kökeninde, neyi araştırdığımız konusunda cahil olmamız yatıyor,” diye yazmıştı. Neden bir sınıflandırma kuruluyordu? Sınıflandırmanın neyi göstermesi tasarlaniyordu?

Waterhouse yoksul ve güçsüzdü, maaşlı küçük bir memurdu. Darwin tavsiye mektubunda onu, “Benden çok üstündür,” diye överken, bunu Waterhouse'un zoolojik olgularla ilgili birikiminin daha fazla olduğunu ifade etmek için söylemişti. Waterhouse her şeyden önce bir tanımlayıcıydı. Bunun ötesinde, Darwin onun çemberler oluşturduğunu düşünüyordu. Waterhouse'un doğası bir tekerlekler toplamından oluşuyordu. Bütün gruplar –türler, cinsler, aileler– çemberlere yerleşiyordu. Döngüsel sınıflandırma, doğayı güvenli ve amaçsız bir biçimde döner halde tutuyordu. Waterhouse'un yaklaşımında bir “hayat zinciri” yoktu, yaratıkların birbiri üzerine çizgisel olarak istiflenmesi gibi bir şey yoktu; dolayısıyla zinciri bir asansöre çevirip insana doğru yükseltecek Lamarckçı evrimcilerin yaklaşımına göre daha emniyetliydi.

Darwin Waterhouse'un güvenini kazanmıştı. Şimdi onun fikrini değiştirme zamanı gelmişti. Yaşlanmış, ağırbaşlı bir özgür düşünür olan babasını görmesinden bir hafta, sevgili dayısının ölmesinden iki hafta sonra gaddarlaşmaya başladığını hissediyordu. Sınıflandırmayla ilgili olarak şunları yazmıştı:

...bunun Yaratıcı'nın örgütlü varlıkları yaratırken izlediği kanunları keşfetmeye yönelik bir girişim olduğu söylenir. Kulağa yüksekmiş gibi gelen bomboş laflar. Yaratılış sırasında bir düzen olduğunu ifade etmez bu laflar; bir türle, mesela insanlarla bir yakınlık, akrabalık da ifade etmezler. Aslında hiçbir şey ifade etmezler. Benim düşünceme göre (yuhalasinlar diye herkese anlatıyorum) sınıflandırma, varlıkları gerçekteki ilişkilerine, yani *akrabalıklarına*, yani ortak bir atadan türemelerine göre gruplandırılmaktır.

Elini bir meslektaşına vurmuştu; artık açığa çıkmıştı, korkusu yeni bir kabalıkla maskeleniyordu. Gerçek bir şecere bilime inanıyordu, bir soy-

ağacına, bir kan akrabalığına.²⁴ O kadar estetik olmayan, çok daha dağınık ve daha rastlantısal, fosillere dayalı düzgün bir tarihsel yönü olan bir sistem öneriyordu. Kendisini bile şaşırtan bir güçle patlamıştı.

Bunlar son sözleri de olmadı. Birkaç gün sonra Waterhouse'u incecek bilenmiş başka bir mektupla şişledi. Aynı noktaya kuvvetle vuruyordu. “*Neyi amaçladığımı açıkça açıklayamadığım sürece bütün doğal sınıflandırma kuralları beyhudedir.*” Gerçek bir şecere ilişkisine varmayan her şeyin bir kriter olarak yetersiz olduğunu söyleyerek onu protesto etmişti. Sonra da amentüsünü okumuştı:

Yaşamış olan ya da yaşayan her organizma bir araya getirilseydi, sözgelimi memellileri, kocaman, hayli bölünemez olan bir grup halinde birbirine bağlayan, mükemmel bir dizi oluşturulabileceğine inanıyorum (gerçi inancımın seni neden sıkıyorum, basit bir çöp, adi bir varsayım olarak görünse gerek); yine sözgelimi memelilerle ilgili bütün düzenlemelerin, ailelerin ve cinslerin, memeliler dizisinin mensupları (*ki bunların nesli tükenmemiştir*) arasındaki ilişkiyi göstermekte son derece yararlı olsa da sadece yapay bir kurallar silsilesi olduğuna inanıyorum.

Charles yerleşik dini dogmalara aykırı konuyu ortaya atmıştı, ama sonra titreyip sarsılmıştı. Gerçekten de bir evrim karşısına “adi bir çöp” gibi görüneceğini bile bile, neden Waterhouse'u memeliler ve insanın şeceresiyle ilgili olarak dürtüyordu?²⁵ Kendini açmış, sonra da parçalanmış gibi hissetmişti.

“Ama benim bu yolda ilerlememin bir yararı yok,” diye çabucak eklemiş, spotları yine Waterhouse'un üzerine çevirmiş, onu zorlamıştı: “Açık düşünmen için yalvarıyorum...” “Tam olarak ne kast ediyorsun...” “Gelişmeleri duymayı bekliyorum...” Sonra veda sözleri karalamış, bir de not düşmüştü: “*Bu mektubumu geri göndermek üzere saklar mısın? İleriki yıllarda bugün neler düşündüğümü görmeyi isteyebilirim.*” Güvenlik temel önemdeydi, Waterhouse da buna uydu. Ama oğlunun vaftiz babasının kendisine yaptığı Tanrıtanımazca muameleden hoşlanmamıştı. Gözü korkmuş gibi hissediyordu; hayır, tam da çarmıha gerilmiş gibi. “Beni kazığa çaktın ve biraz kıvrandım diye homurdanıyorsun... Peki, neyi amaçladığımı açıklayacağım.” Waterhouse satırlarını doğanın nasıl “sembolik olarak temsil edilebileceğini” ve manevi yöne sahip insanın nasıl bir “mükemmelik standardı” olduğunu tartışarak sürdürüyordu.²⁶

Yaz ağır ilerliyordu, işçiler yürüme yollarına çakıl döşüyorlardı; “Yüce Meryem para nasıl da su gibi akıp gidiyor,” diyordu Charles; Emma doğum için yanlarına gelmiş olan Elizabeth’le birlikte babasının yasını tutuyordu. Eylül güneşli geçti; büyük duvar yükselmişti; Londra’dan ayrılmalarının üstünden geçen bir yıl içinde Charles’ın sağlığı düzelmmişti. Ayın 25’inde, hemen hemen zavallı Mary’nin doğduğu günde, Henrietta sağ salim dünyaya geldi, bu da Darwin’i epeyce rahatlattı. Ardından ekim ayında, *Zoology*’nin uzun zamandır beklenen beşinci ve son bölümü doğdu. Charles bunu Shrewsbury’ye yaptığı bir geziyle kutladı; eskiden sık sık gittiği yerlerde boş boş dolandı, “çok sevgili üç civcivine” ve onlara bakan annelerine, “sevgili Titty”sine “çok âşık” hissetti kendini. Kendi annesine ait bir şeyler de gördü; onun yazdığı mektuplardan ikisini bulmuştu; “Wedgwood ailesinin kalemini çok hatırlatan” bir havayla yazılmış, “çok eski...” “çok nazik, düşünceli mektuplardı.”

Waterhouse işi aldı, ama ardından gelen makalesi kendi yoluna gittiğini gösteriyordu. Aslında daha da kötüsünü: Waterhouse, Richard Owen’dan aldığı sufleyle bütün hayvan gruplarının “gözle görülür bir biçimde birbiriyle harmanlanabileceğine” inanan, yerleşik dini dogma karşıtlarına saldırmıştı. Darwin, gruplar arasında canlı “bağlantılar” olduğunu kabul eden “en büyük suçlulardan biri” olarak kendisinin de parmakla gösterildiğini düşünmüştü; oysa o yalnızca, arada *bağ oluşturacak atalar* olduğunu söylemişti. Neresinden bakılırsa bakılsın Waterhouse’un memelileri çemberler üzerinde oturuyordu, aralarında hiçbir bağ yoktu ve bu da aralarındaki gerçek ilişkilere dair hiçbir şey açıklamıyordu.

Darwin yazdığı karşı cevapta, “kısırdöngülerin sonsuz bir zarar” verdiğini söyledi. Elbette ki tanımlayıcı yaklaşım önemliydi ve Waterhouse “ara bağların gerçekten var olsalar bile, ne kadar ender olduklarına işaret ederek iyi bir hizmet vermişti.” Bu bir biçimde Darwin’in ekmeğine yağ sürmüştü; çünkü ona göre “ara bağların” nesli tükenmişti: Bunlar ortak atalardı, bir soyağacında çatallanmaların başında bulunuyorlardı, canlı hayvanlar arasında rastlanan, ailelerin özelliklerini yarı yarıya paylaşan canlılar değillerdi. Sınıflandırma şecerebilimle ilgili bir işti, geometrik bir iş değildi ve yalnızca evrimle açıklanabilirdi. Darwin’in yolunu kapatan bu sembolik çemberlerden kurtulması gerekiyordu. Satırlarını, “Seni eleştirirken gösterdiğim küstahlığı takdir ediyorum,” diye çalım satarak noktalamıştı; “berbat çemberlerine gelince... Umarım toptan mahvolup giderler.”²⁷

21. Bölüm

Cinayet

Darwin bunu “bir cinayete” benzetiyordu. Dört yıllık deniz yolculuğundan yeni dönmüş, yeni dostu botanikçi Joseph Dalton Hooker’a böyle diyordu. Günlerden 11 Ocak 1844’tü ve o da hayatın transmutasyonundan bahsediyordu. *Volcanic Islands* matbaadan yeni çıkmıştı ve Darwin de 1842’de kaleme aldığı taslak üzerine kafa yoruyordu. Genç, neseli, denizden yeni dönmüş Hooker ümit vaat ediyordu. Darwin de onun yoluna çıkıverdi. Down’daki yüksek duvarının arkasında cesaretini toplayıp berbat sırrını, bütün hayvanların aynı atadan geldiği yolundaki inancını ona açtı.

Hooker bu açıklamaya hazırlıksız yakalandı. “Her şeyden şikâyet eden bir oğlan çocuğuyken” Püritenlere özgü o katıllıkla yetiştirilmiş; kendisine “alaycıyı ve şüpheci” hor görmesi, “olayların her dönüm noktasında her şeye hükmeden İlahi Kudret’in elini fark etmesi” öğretilmişti. Glasgow’daki tıp eğitimi muhtemelen onun açısından özgürleştirici olmuştu; gerçi Charles’ın ağabeyi Erasmus, Glasgowlu öğrencileri okulun içinde futbol oynarken görüp dehşete kapılmıştı ya, neyse. Hooker’ın cerrah yardımcısı olarak donanmada üstlendiği görev bakış açısını daha da genişletmiş olsa gerekti.¹ Ama yine de bir hayli disiplinli, evanjelik bir geçmişi vardı; Darwin erkeklerinde görülen özgür düşünce tarihi Hookerlarda görülüyordu.

Peki o halde Charles neden sırrını Hooker’a açmıştı? Onu pek tanımıyor, kendisine “Sevgili bayım” diye hitap ediyordu. (Darwin’in “eski zamanlara özgü resmîyeti” bir kenara bırakıp daha samimi “Sevgili Hooker” hitabını benimsemesi için bir altı hafta daha geçecekti.) Belki sırrını ona açmasının sebebi, Hooker’ın da “tuzunun kuru” olmasıydı; *HMS Erebus*’ta Kaptan Ross’un komutasında yaptığı “uzun ve şanlı” Antarktika seyahatinden Eylül 1843’te dönmüştü. Belki de sebep, Hooker’ın çok

çalışkan olması, adalardaki bitki örtüsünü tanıması, Darwin'in *Beagle*'la getirdiği bitkileri ona verme teklifini zevkle kabul etmiş olmasıydı.²

Darwin Hooker'ı çok uzun zaman önce bir-iki kez, çok hızlıca görmüştü. O zamanlar 21 yaşında olan, denize açılmaya hazırlanan Hooker, *Erebus*'un cerrahı (Rio'ya kadar da *Beagle*'ın cerrahlığını yapan) Robert McCormick'le Charing Cross'ta yürüyordu. Darwin'e rastlamışlardı; Darwin "canlı ifadesi, çatık kaşları, yumuşak sesi, eski gemi arkadaşını tatlı bir samimiyet ve içtenlikle selamlamasıyla" Hooker'ı etkilemişti.³ Hooker'dan sekiz yaş büyüktü, kendi keşif gezisini geride bırakalı çok olmuştu. İkisinin dünya seyahatleri elbette ki birbirinden farklıydı: Darwin giderleri kendi cebinden karşılayarak kaptana yol arkadaşlığı yapmıştı; Hooker ise maaşlı bir cerrah yardımcısı, genç Victoria'nın donanmasında bir görevli olarak seyahat etmişti. Darwin'in seyahatiyle ilgili olarak gösterebileceği muhteşem bir *Journal*'ı vardı. O bilmiyordu ama Hooker aslında *Journal*'ın taslaklarını okumuştü. Joseph seyahate hazırlandığı sıralarda Lyell'deki kopya, babasına gönderilmişti; Joseph "sabah günün ilk ışıklarıyla birlikte içine gömülebilmek" için kitabı yastığının altına koyarak uyuyordu. Taslak onu ümitsizliğe düşürmüştü, "ne kadar uzağa giderse gitsin" Darwin'i izleyemeyecekti. Ama "seyahat etme ve gözleme arzusu" da artmıştı. Hooker hatırlıyordu: "İngiltere'den ayrılmamın arifesinde yola çıkma hediyesi olarak Mr. Lyell tamamlanmış çalışmanın bir kopyasını vermişti; seyahatim sırasında daracık odamın raflarında bundan daha öğretici, daha ilham verici bir kitap daha olmadı."⁴ Bu da –gençliğe özgü hayranlık– Darwin'in güvenini kazanmakta bir rol oynamıştı.

Dünyayı gezmiş, görmüş bu iki genç deniz kurdu, 1843 yılı sonunda birbirlerine doğru çekilmeye başladı. Aslında bu çekim, Darwin'in başının altından çıkmıştı. Hooker'a uzun bir hoş geldin mektubu kaleme alan Darwin, ona Güney Amerika bitki örtüsünün daha geniş açılımları üzerinde düşünme, kıtanın bitki örtüsünü Avrupa bitki örtüsüyle karşılaştırma çağrısında bulunmuştu. Bu ricanın bir "itimat işareti" gibi görünmesini sağlamıştı, Hooker da "buna değmez biri olmadığını" umuyordu. Tazmanyadan Tierra del Fuego'ya güney yarıkürenin tamamında bitki örtüsündeki çarpıcı benzerlikleri gösteren bir makale kaleme almıştı derhal.⁵ Hooker güven veriyordu ve verilere tam anlamıyla hâkimdi. Darwin etkilenmişti; yazdığı cevap mektubunda itirafını yumurtlamış; onu, her zamanki gibi yelkenleri suya indirten sözlerine sarmalamıştı.

Yedi yıldır, “çok küstahça bir işle uğraşıyordu,” belki de “çok aptalca bir işle.” Galapagos’taki hayattan ve Güney Amerika’daki fosillerden çok etkilendiğinden, türlerle ilgili her şeyi, “tarım ve bahçivanlık kitapları da” dahil “körü körüne” toplamıştı. Yavaş yavaş, istemeye istemeye bir sonuca varmak zorunda kalmıştı: “Başlarkenki düşünceme bir hayli ters düşerek türlerin değişmez olmadığına (bu bir cinayeti itiraf etmeye benziyor) neredeyse ikna oldum.” Cinayet olabilirdi, ama kaleme aldığı satırlara göre suçlanması gereken doğaydı. O *körü körüne* toplamıştı; bir suç işlemeye, *kasten* evrim gibi büyük bir sonuçla ortaya çıkmaya niyeti yoktu. Yargıç koltuğuna oturtulmuş genç püriten Hooker’dan hafifletici sebepleri tartması istenmişti. Mektup arkadaşı cinayet değil, çaresizce girişilen bir katliamı itiraf ediyordu. Darwin felsefi endişelerinin güdümündeydi: “Homurdanıp kendi kendine ‘nasıl bir adama yazmak için vakit harcıyorum’ diye düşüneceksin.”⁶

Neden bir “cinayet”ten, toplumu galeyana getirecek bir eylemden bahsediyordu? Ocak 1844’te transmutasyon hâlâ isyan ve devrimle, başka bir deyişle ucuz basınla ilişkilendiriliyordu. Darwin kendi kendini suçlarken bile, aşırılık yanlıları Londra sokaklarında ucuz dergilerini pazarlamaya çalışıyorlardı. *Movement*’ın, George Holyoake –hapisten çıkmıştı artık– ve *Oracle* evrimcileri tarafından yayınlanan bu ağzı bozuk ateist ucuz derginin o haftaki sayısında Hıristiyanlığa ve Paley’nin doğal teolojisine saldırılmıştı. Doğru, onlarınki başka bir evrimdi; hayatın kendi kendini iyileştirme gayretinde olduğu bir evrim. Burada Malthusçulara özgü bir “zayıflar duvara çarpsın” mekanizması yoktu. Yine de transmutasyon Anglikan devletine darbe indirmeye niyetli sokak ateistleri tarafından pazarlanıyordu. Koyu Lamarckçılar, Darwin’in din adamı arkadaşlarını, Foxları, Jenynsleri ve Henslowları aldıkları vergilerden mahrum etmeye çalışıyorlardı. Devrimciler yağ bağlamış din adamlarının emeğin ürünleriyle takas edilmeye değer bir şeye sahip olduklarını kanıtlamaları gerektiğini haykırıyorlardı.⁷ Ocak 1844’te evrimle ilişkilendirilen sapkınlar bunlardı işte. Lamarckçılığın cinai çağrışımlara sahip olmasının sebebi buydu.

Darwin kendini giderek Lamarck’tan uzaklaştırıyordu. “Tanrı beni, Lamarck’ın ‘ilerleme eğilimi’, ‘hayvanların yavaş iradesiyle uyarlanma’ gibi saçmalıklarına kapılmaktan korusun.” Darwin’in Malthusçu “değişim aracı,” devrimci Fransızlardan gelen şeylere hiç benzemiyordu. Hooker’a şun-

ları söylemişti: “Sanırım türlerin farklı amaçlara zarif bir biçimde uyarlanmasına giden en basit yolu buldum. (Küstahlık diye işte buna denir!)”

Hooker’a duyduğu inancın yersiz olmamasını umarak itirafını postalamış ve bekledi bekledi bekledi. Aradan iki hafta geçti, tek bir kelime bile haber alamadı; Hooker meşguldü, kurutulmuş çiçeklerini düzenliyor, karaya çıkacağı günü bekliyordu. Sonra, ocak ayı sonunda Darwin, uzun, sakın bir dille kaleme alınmış bir cevap aldı. Hooker her zaman olduğu gibi Güney Amerika bitkileri üzerine uzun uzun yazmıştı. Darwin’in ilgisi karşısında göğsü kabarmış, biraz da temkinli bir tavır takınmış gibi görünüyordu; Darwin’in onun ağzından çıkacak her kelimeyi merakla beklediğinin farkındaydı ve onun umduğu gibi biri çıkmayacağından da endişeliydi. “Beni çok fazla dikkate alıyorsun, çok fazla bir şeyler söylemeye, küçük notlarıma biçtiğin hayali niteliği yıkmaya neredeyse korkuyorum.” Türler hakkında çok fazla bir şey söylemiyordu, ama yaptığı şey cesaretlendiriciydi. Gelecek on yılda yapacağı gibi gidebileceği kadar ileri gitmiş, tomurcuklanmakta olan dostluklarını korumak için kendini geriye çekmişti. “Türlerin tedrici değişmesi” söz konusu olabilirdi. “Bu değişimin gerçekleşme biçimiyle ilgili olarak neler düşündüğünü duymak beni sevindirir; çünkü bugüne kadar sunulmuş görüşlerin hiçbiri bu konuda beni tatmin edebilmiş değil.”⁸

Darwin, bundan daha fazlasını isteyemezdi; inancının haklı ve suçsuz olduğu ispat edilmişti. O tarihten itibaren transmutasyon mektuplarında bir hayalet gibi varlık göstermeye başladı; her zaman oradaydı, ama hiçbir zaman tam anlamıyla görünmüyordu. Hooker, neden kendi beyninin seçildiğini gayet iyi biliyordu. Yola devam işaretini alan Darwin, genç arkadaşına işler vermeye başlayıp onu adalardaki bitki örtüsünü Darwin’ci gözlerle incelemeye zorladı. Darwin Galapagos’taki kuşlar ve kabukluların hepsinin farklı ama Güney Amerika’daki türlerle bağlantılı olduğunu söylüyordu; aynı şey acaba Galapagos bitkileri için de geçerli miydi? Böylece Hooker buna benzer binlerce sorunun yöneltildiği bir ayna haline geldi, Darwin’in hayatın kanunlarını ortaya çıkarma arayışında seçtiği bir yardımcı oldu.

Günahının böyle etkileyici bir biçimde affedilmesi sonrasında Darwin, rahat bir nefes alarak iki yıl önce türler hakkında çizdiği taslağı bir kez daha gözden geçirdi. Bu taslakla durmadan uğraşmıştı. Şimdi onu tam anlamıyla ete kemiğe büründürmeye, daha akıcı kılmaya, anlaşılabilir bir ka-

ralama havasından kurtarmaya karar vermişti. Taslağın ilk formatına sadık kaldı: İlk kısım, hayvan yetiştiricilerinin evcil hayvanlarla ilgili olarak yaptıklarına dayanarak geliştirdiği mekanizmayı, varyasyon ve seçilimi ortaya koyuyordu; ikinci kısım genel olarak türemeye ilgili taslakları içeriyordu. Taslak üzerinde çalışırken hâlâ doğal seçilimin ancak ve ancak aralıklarla işlediğini düşünüyordu. Normalde vahşi ortamlarda, hayvanlar ve bitkilerin çok farklılık göstermediğine inanıyordu. Koşullar istikrarlı olduğu sürece hayvanlar ve bitkiler iyi uyarlanmış kalmayı sürdürüyordu; ancak çevre koşulları değiştiğinde üreme sistemi de etkilenmeye başlıyordu. Çevre koşullarındaki değişimin istikrarı bozan bir etkisi vardı: “Varlıkların örgütlenmesi,” “evcilleştirme sürecinde olduğu gibi” “esnek bir hal” alıyordu.⁹ Yeni varyasyonlar beliriyor, rekabet ortaya çıkıyor ve seçim en iyiyi ayıklıyordu. Darwin 1844’te seçilimi, dengeyi yeniden kuran bir tür geribildirim döngüsü olarak görüyordu.

Bahar aylarında taslak genişleyip 189 sayfalık bir deneme haline geldi. Darwin sözlerinin gücünü hissediyor, içlerindeki hakikati görüyordu.¹⁰ Aylar boyunca yoğun bir biçimde çalışmasının ardından, bunu yayınlamayacağını da biliyordu; sosyal gelişmeler karşısında ihmalkâr davranmakla, hatta daha kötüsüyle bile suçlanabilirdi.

Transmutasyon hâlâ, mutenalaştırılmış zenginlik adalarını öfkeli bir biçimde gözetleyen militanların kullandığı bir silahtı. Darwin, temmuz ayının ilk haftasında, tamamlamış olduğu elyazmasını kopyalaması için yörenin okul müdürüne verdiği sıralarda, feminist Emma Martin de *Conversation on the Being of God* [Tanrı’nın Varlığı Üzerine Sohbet] başlıklı, evrimin bir Yaratıcı’ya ihtiyacı olmadığını savunan ateşli broşürünü yayınlamıştı. Martin daha sonra ülkeyi dolaşmış, pazar yerlerinde ve sosyalist bilim salonlarında konferanslar vermiş, kiliselerde rahatsızlık yaratmaya davet edilmişti. Eski kâfir düzen geçip gidiyor olabilirdi; gerçekten de “Şeytan’ın Papazı Peder Taylor daha geçen ay sürgünde ölmüştü. Ama diğerleri seferi devam ettirmek üzere ortaya çıkıyor, Victoria döneminin yapmacık insanlarını davranışlarıyla sarsıyorlardı. Mrs. Martin örnek gösteriliyordu. Sosyalist dava uğruna Baptist kocasını terk etmişti; zor bir hayat sürüyor, etrafındakilerin verdikleriyle geçiniyor, çocuklarını kendisiyle birlikte her yere sürüklüyordu. O şehirden bu şehre sürülüyor, din adamları ve hâkimlerin tacizine uğruyordu. Ama dostu Holyoake gibi o da bütün dikkatleri üzerine toplayan bir hatipti; “dinin *esaretine*” darbeler in-

direrek ülkeyi bir baştan bir başa dolaşmış, din adamlarına meydan okuduğunda 3000 kişiyi bulan kalabalıklar toplamıştı.¹¹

Hayır, Darwin'in kitabını yayınlaması intihar anlamına gelecekti. Din adamları giderek daha fazla hedef alınıyordu; Darwin'in dostları arasında ve ailesinde de taşra rahipleri vardı. Ayrıcalıklı sınıfına ihanet etmekle suçlanma riskine girecekti.

Darwin 5 Temmuz'da, evrimle ilgili makalesi gitmişken, karısına zor bir mektup yazdı; bu onun saklayacağı, ancak "ani ölümü" halinde açılacak bir mektuptu. Belki bünyesi çöker ya da kolera ölümüne sebep olurdu. (Hâlâ salgın hastalıklar baş gösteriyordu. Darwin daha sonraları kolera'nın semptomlarını gidermek için afyona dayanan bir reçete kopyalayacaktı.) Mektupta "en ciddi son ricası" bulunuyordu; Emma'nın makalesi onun ölümünden sonra yayınlanması gerekiyordu. Belki Darwin ondan önce ölmeyi ummuştu biraz da. Korkunç bir emanet bırakmıştı; çünkü din konusundaki görüşleri ciddi bir farklılık gösteriyordu. Fakat Darwin yazdıklarından çok emindi. "İnanmışım gibi teorim doğruysa, yetkinlikle yargıda bulunabilecek bir tek kişi tarafından bile kabul edilirse, bilim adına hatırı sayılır bir adım atılmış olacaktır."¹² Emma çalışmayı genişletip yayınlaması için iyi bir editöre 400 sterlinle birlikte Darwin'in kitaplarını ve kestiği yazıları verecekti; Darwin Emma'nın ya da ağabeyi Hensleigh'in kitabı destekleyeceklerini umuyordu.

Olası editörlerin bir listesini çıkardı; bazılarının üstünü çizdi, bazılarını da listeye ekledi. Önce Lyell'e sorulmalıydı. Ya da her şeyden iyi anlayan Edward Forbes'a. Forbes bir biyocoğrafyacı ve botanikçiydi; deniz diplerinin taranması konusunda bir öncüydü, denizyıldızları hakkında bir kitap yazmıştı. Hayır, belki de "birçok bakımdan en iyisi" Henslow'du; ama Hooker da "çok iyi" bir tercihti. Owen'ın adı listeye önce girmiş, sonra da Darwin onun transmutasyon tiksintisini hatırladığı için listeden çıkarılmıştı. Sorun buydu işte. İnsanları ahlaki bir cendereye sokuyordu: Lyell *Principles of Geology*'yi Lamarck'ı çürütmeye adanmıştı; Forbes materyalizmden nefret eden bir Anglikan'dı, Henslow bir din adamıydı, Owen doğanın "kendi kendisine gelişmesiyle" ilgili radikal propagandalara savaş açmış bir Tory'ydi.¹³ Owen, bir keresinde bu tür kötücül teorileri silip atmak için karşılaştırmalı anatomi çalıştığını iddia etmişti; hiçbir rüşvet onu böyle bir teoriyi *yayınlamaya* ikna edemezdi. Darwin adaylarından imkânsız bir tarafsızlık göstermelerini, toplumsal görevlerini görmezden gelip derinden tiksindirici buldukları bir şey yapmalarını istiyordu.

İyi de bunu niye yapmışlardı ki? Dostluk nereye kadar uzanıyordu? Forbes “iyi yazılmış kötü bir kitabın sonsuza dek akıp duracak bir kaynağı zehirlenmeye benzediğini” söylüyordu. Nasıl olur da bu listedekilerden biri Darwin’in zehirli felsefesini çekici kılmak için bu satırları cilalamayı düşünebilirdi? Sedgwick’in birkaç ay sonra evrimle ilgili bir kitap için dediği gibi, kitabını “altınla kaplı, şeytantsi otu ve arsenikten bir hapa” dönüştürmeyi kim düşünürdü?¹⁴ Darwin’inki korkunç bir emanetti. Bunu kabul edecek birinin çıkacağına dair kuşkuları vardı.

Hooker’a makaleden bahsetmemiştii, ama içeriğini tartışmaya can atıyordu. Zaman zaman Hooker’ın gençliğini, bir beyefendinin yolunu süsleyen servetten yoksun olduğunu unuttuğu oluyordu. Hooker’a Athenaeum Kulübü’ne adını yazdırmasını söyleyip durmuştu; böylece lüks bir ortamda dünyanın bitkilerini tartışabileceklerdi. Ama daha sonra onun bunu çok önceden yaptığını, ama kulübe alınmadığını öğrenmişti. Jeoloji Cemiyeti’nde de buluşamazlardı; altı ginelik giriş ücreti ve üç ginelik yıllık üyelik aidatı, genç botanikçiyi yıldırıyordu. Makalesini bitirmiş olan Charles “cesaretini ve enerjisini toplayıp” güzel bir temmuz günü Emma’yla birlikte Kew Bahçeleri’ne Hooker’ı görmeye gitti. Sonunda düzgün bir biçimde buluşabilmişlerdi. Hooker “gerçekten de çok eğlenceli bir gençti;” Lyell Darwin’den onun hakkında bunları dinleyecekti.¹⁵ Hâlâ bekâr olan Hooker’la Emma arasında kısa süre sonra yemek tarifi alışverişi başladı; Emma onun elmalı şekerlemelerini ve keklerini deniyordu.

Darwin, bu buluşmadan bir hafta sonra *Beagle* seyahatine dayanan üçüncü jeoloji kitabını kaleme almaya başladı. *Geological Observations on South America*’da [Güney Amerika’da Jeolojik Gözlemler] pampalar, platalar, And Dağları anlatılacak, bunların Lyell’in öne sürdüğü gibi nasıl tedricen yükseldiği gösterilecekti. D’Orbigny’nin felaketi andıran bir altüst oluşla ilgili saçmalıkları ona göre değildi. Darwin, pampaların, denizin karanın içlerine yürüyüp hayvan leşlerini önünde sürüklemesiyle bir facia şeklinde değil de tatlı su içinde tedricen, nazıkçe yükseldiğini biliyordu. Eylül ayına gelindiğinde “karaların yükselmesi, Patagonya, Şili ve Peru’nun geniş çakıllı terasları ve düzlükleri” hakkında altmış sayfa yazmış bulunuyordu ve bunlar “hayli iyiydi.”¹⁶

Hooker’a her hafta yazdığı uzun mektuplarda, makalesinde değindiği bazı konuları da aynı derecede cazip bir biçimde ucundan ucundan gösteriyordu. Örneğin, neden bazı yerlerde türler çok sayıda idi da diğerle-

rinde böyle değildi? Galapagos Adaları'nın da gösterdiği üzere, türlerin adalarda üretilimi kilit önemdeydi. Adalarda kuş ve sürüngen koloniciler, yeni ortaya çıkmış volkanik çıkıntılar üzerinde oluşmuş farklı yaşam ortamlarında çeşitleniyordu. Adaların her birinin kendine özgü bir faunası vardı. Başka yerlerde, batmakta olan kıtalar parçalanıp ada oluyor; böylece türler yalıtılmış bir ortama giriyor, bu da yaşam ortamları değişirken yeni uyarlanmaların gelişmesini teşvik ediyordu. Ayrıntılara giremeyecekti ama,

...ilk yaratılışla ya da yeni biçimlerin ortaya çıkmasıyla ilgili olarak yalıtım başlıca unsur olarak görünüyor: Dolayısıyla genellikle daha sonraki jeolojik dönemlerde ayrılan ve adaya dönüşen, sonra yeniden birleşen bir bölgenin, birçok biçim içermesini beklerim.

Hooker istisnaları tartışıyor: Üzerlerinde pek yerli türlerin bulunmadığı Falkland Adaları ve İzlanda'yı. *Bu adalardaki* bitkiler Güney Amerika ve Avrupa'dakilerle aynıydı. Darwin'in söyledikleri kabul edilse bile, uzaktaki adalara ulaşan bir tür nasıl oluyordu da farklı biçimlerde yayılıyordu? "Lamarck'ın saçmalıklarına" ya da ortalarda dolaşan diğer "delice" teorilere mi inanmamız gerekiyordu? Türler değişebilirlerdi, ama Hooker "bunu, Lamarck'ın dediği kadar sistematik bir biçimde kendiliklerinden başlattıklarını" sanmıyordu. Darwin, Lamarck'ın "gerçekten çöp" olduğuna, diğerlerinin ondan iyi olmadığına katılıyordu, ama hiçbiri de "konuya evcilleştirme koşullarında varyasyonların gelişmesi açısından" yaklaşmamıştı.¹⁷ Ucunu gösterdiği başka bir ipucuydu bu, keşke Hooker bilseydi.

Eylül sonuna gelindiğinde evrimle ilgili makalesi Down Konağı'na geri gelmişti. Charles, okul müdürünün elinde 231 sayfaya çıkmış olan temize çekilmiş kopyayı düzeltmek için *South America*'yı bıraktı. Midesini altüst eden bir yazın ardından bir aylık bir nekahat devresine giriyordu. Emma evde tatil yapmasını sağlayarak onu rahatlattı. Artık evde mükemmel bir düzen kurmuştu; Jessie Teyzesi bir ziyaretinde evin "hoş, son derece temiz ve sessiz" olduğu gözleminde bulunmuştu, Emma da "dünyanın en tatlı, küçük ev sahibesiydi." Süsler sade ve ağırbaşlıydı. Emma'nın kendi özel odası haline getirdiği, "çekici bir havası olan oturma odasında" Shrewsbury'den bazı hediyeler bulunuyordu: bir koltuk, bir büfe, bir di-

van ve çok değerli düğün hediyesi: Broadwood marka bir piyano.¹⁸ Emma öğleden sonraları Charles çalışırken burada oturmayı, Willy ile Annie'nin bakıcılarıyla bahçede oynamasını izlemeyi seviyordu. Bir gün Charles odaya girdi, elinde makalesi vardı. Titreyerek Emma'nın okumasını istedi.

Charles, Emma'nın dini inancını değiştirmeyi hiç ummamıştı. İsteyeceği en son şey de eski yaralara tuz basmaktı. Ama öldüğünde elyazmasını Emma'ya emanet edeceğinden, yazdıklarımın onu incitmemesini neden sağlamayayım, diye düşünüyordu. Emma'nın görüşleri alışıldık ve bildik normlara uygun, güvenliydi; bir gün dünyanın neler söyleyeceğinin en nazik işareti olacaktı. Emma kâğıt yığınlarının arasına oturdu, açık olmayan paragrafları işaretliyor, kenarlara anlamlı notlar düşüyor, aynı fikirde olmadığı noktaları gösteriyordu. İnsan gözünün “küçük, fakat her seferinde yararlı sapmaların tedrici seçilimiyle edinilmiş *olabileceği*” yolundaki iddiasının yanına “çok büyük bir varsayım/ E.D.” diye karalamıştı. Darwin bu paragrafı biraz daha yumuşatmıştı; ama göz gibi karmaşık, entegre bir organın yavaş yavaş evrilmesi fikri onu soğuk soğuk terletmişti.¹⁹ Öte yandan, Emma iyi dileklerini esirgese bile, teorisinin yaşamsal öneminden hiç kuşku duymuyordu.

1840'ların ortalarına gelindiğinde transmutasyon, sokaklardan, salaş teşrih salonlarından çıkmış oturma odalarına girmişti. Artık yalnızca sosyalist devrimcilere ve cumhuriyetçi doktorlara ait bir alan olmayacaktı. Bu büyük değişimden, başka bütün kitaplardan çok bir kitap sorumluydu. Popüler yayınlar çıkaran Edinburglu yayıncı Robert Chambers Ekim 1844'te *Vestiges of the Natural History of Creation* [Yaratılışın Doğa Tarihinin İzleri] adlı, yazarı meçhul bir kitapla entelektüel kesimi hareketlendirmişti.

Golf oynayan, çok çalışkan, halktan bir adam olan Chambers, tıp okullarında dolaşan ileri anatomi ve evrimle ilgili bilgilerden haberdardı ve bu “alternatif bilimsel ilerleme hayali”ni daha erişilebilir kılmaya kararlıydı. Kitap parlak bir dille yazılmış ve pazarlanmıştı; ayrıca son derece izlenimciydi. Doğanın kendi kendisine gelişmesi, daha önce hiç denenmemiş bir tarzda gazeteci yaklaşımıyla ele alınmıştı. Chambers, gezegenlerin bütünlüşmesinden ilk hayat belirtisinin kimyasal-elektriksel doğuşuna, fosil dizilerinden –başlıktaki ‘izler’ buradan geliyordu– insanın ortaya çıkışına, kozmik evrimin tamamını araştırmıştı. Ciddi ve evanjelik bir toplum açısından bu ilerlemeyi yalnızca heyecanlı değil, aynı zamanda iç gıcıklayıcı

cı bir hale getirmişti. Bu reformcu bilimci, eski elitlerin süs kabilinden bilgisi değildi. Bilimadamlarının uzman yaklaşımını ve ataerkil bir dizi değeri kutsayan, doğanın durağan olduğu yönündeki kavrayışı beğenmiyordu. “Sıradan okurlara” ulaşmak istiyordu.²⁰ Bir ilerleme ve hevesler çağında birçok kişinin uğruna yaygara koparttığı şeyi sağlamıştı: Doğanın yukarıya doğru tırmandığının güvencesi.

Oysa tersine Darwin’in hedefi hâlâ elitlerdi: Okumuş insanların mensup olduğu cemiyetlerin yöneticileri, taşra ahalisinin çobanları. Chambers’ın “din adamı köpekler” diye yerdiği bu insanlar, Darwin’in en yakın arkadaşları arasında yer alıyordu. Halk yığınlarını galeyana getirecek bir yayınla Fox, Henslow ve Jenyns gibi rahip doğabilimcileri yabancılaştırmayı aklından hayalinden geçirmezdi. Onunkisi “sorumluluk sahibi” bilgi olacaktı. Yeni bir bilimsel aristokrasinin, yetenek aristokrasisinin ihtiyaçlarına cevap verecekti. Darwin’inki bir “saray darbesi” olacaktı.²¹

Vestiges, caddelere çıktığında sansasyon yarattı. Çok satan bir kitaptı ve derhal yeni baskısı yapıldı. Hooker bile berbat gaflarına rağmen, ucuz bir iş olarak değerli bir kitap olduğunu düşünüyordu. Fakat yazarı “komik bir tip” olmalıydı! Darwin o kadar eğlenmemişti. Metin mükemmeldi; ama “jeolojisi bana kötü geldi, zoolojisini daha da beter buldum,” diyordu. Hooker kitaba, “dokuz günlük harika” adını takmıştı; ama dokuz devam edip gitti, o bunları söylerken kitap üçüncü baskıya girmişti bile. Her yeni basımda kitap yeniden düzenlenmiş, cilalanmış, hatalarından biraz daha arınmış oluyordu; bu durum Tory bir doğabilimciye “kitaptaki bozuklukların artık o kadar da iğrenç görünmediğini” söyletmişti. Eleştirmenler yazarın “cehalet ve varsayımlarla” işe başlamış olduğuna şükrediyorlardı. Gözden geçirilmiş basımlarla başlamış olsaydı, “çok daha tehlikeli olabilirdi.”²²

Huzursuzluğun hâkim olduğu, bilimin ahlaki bir boyutunun bulunduğu Chartist dönemde, bilim yanlış ellerde tehlikeli *olabilirdi*. Sonuçta din adamları, eski himayecilikten yararlanan kesimler bu çalışmayı direnişle karşıladı. Verilen birkaç cevap asabiydi; Hooker Darwin’e gülerek anlatmıştı: “Komik bir şey. Liverpoollu bir taşra rahibi ‘Vestiges’i okuduktan sonra bütün jeologlardan aksini gösteren kanıtlar istemiş ve biraz soğuk bir üslupla bütün cevapları yayınlamış.” Ama hikâyenin can alıcı noktası bu değildi. Biri hariç jeologların hepsi rahibe “kendilerinin çalışmalarına bakmasını söylemişlerdi!” Bu durum zengin uzmanlar arasında trans-

mutasyon karşıtı hissiyatın ne kadar yaygın olduğunu gösteriyordu. Anglikan din adamları Tanrı'nın doğal ve sosyal hiyerarşileri yukarıdan fiiilen ayakta tuttuğuna inanıyordu. Her şeyi yöneten bu ilahi kudreti yok edin, statükoya verilen bu doğaüstü onayı reddedin, her şeyi eşit konuma getiren evrimi getirin, medeniyet çökerdi. Daha da önemlisi kilisenin ayrıcalıkları çökerdi. Dobra dobra konuşmaya alışmış dürüst bir Yorkshirli olan Peder Adam Sedgwick, kıyameti haber verir bir biçimde “bu itikadın mahvoluşa ve kargaşaya varacağı” öngörüsünde bulunmuştu.²³ Hiçbir şeyi beğenmeyen işçi sınıfların benimsediği bu itikat, “bütün ahlaki ve toplumsal dokuyu sarsacak” ve “beraberinde uyumsuzluk, ölümcül bir hasar” getirecekti.

Hiçbir şeyi beğenmeyen o sınıflar bu görüşe katılmıyordu. Sedgwick, British Association'da “yeni türlerin önceden var olanların transmutasyona uğraması yoluyla değil, yaratıcı gücün tekrar tekrar faaliyet göstermesiyle” belirlediğini anlatmıştı. Peki o kimdi? Ateistin biri, “Tanrı'nın habercisi,” diye bağırmişti. Bunu nasıl *bilebilirdi*? Kanıtları neredeydi? Ucuz basın öfke kusuyordu. Seküler bir devlet için mücadele eden, acı hislerle dolu işçiler *Vestiges*'in ilahi kudreti hatırlatan yıldızını görmezden geliyor, kitaptaki bilimin, “dini dünyanın şu an içinde bulunduğu geçiş durumunu” temsil ettiğini, bunun ardından “insanların ateizme doğru süzüleceğini” düşünüyordular.²⁴

Darwin bile Sedgwick'in *Vestiges*'le ilgili üstten bakan değerlendirmesinin, “kürsünün dogmatikliğini” gösterdiğini düşünüyor, bu değerlendirmenin “bilimle ilgili olmayan okurlar için popülerlik taşımaktan uzak olduğunu” biliyordu. Radikal Quakerlar ve Üniteryenler de Sedgwick'e itiraz ediyorlardı. Feodal vergilerle finanse edilen zengin Anglikan Kilisesi'ni küçük görüyor, yerleşik düzenin beraberinde getirdiği yoz ayrıcalıkları kınıyorlardı. Bilginin daha özgürleştirici biçimlerini tercih ediyorlardı. Birçoğu *Vestiges*'i beğenmişti; berbat derecede bozuk olabilirdi ama “çok güzel ve çok ilginç bir kitaptı;” Darwin'in fizyolog arkadaşı William Carpenter böyle söylüyordu; kitabın düzenlenmesinde de Chambers'a yardım etmişti. Bazıları kitabın “bağnaz azizleri” boğduğunu görmekten memnundu, bazılarıysa doğa kanunları yoluyla Yaratılış fikrini daha soylu buluyordu. Carpenter gibi Üniteryenler “ortak atamızın büyük büyükbabasının bir şempanze ya da orangutan olabileceğinden” kuşkulanıyordu, ama kanunların üstünlüğü konusunda Carpenter çok sertti; Tanrı “gelecek hak-

kındaki mükemmel bilgisiyle” Yaratılış’ta bir kanunu serbest bırakmıştı ve evren o zamandan beri açılıp duruyordu.²⁵

Radikal Quakerlar ve Baptist doktorlar doğanın doğallaştırılması, manen giysilerini çıkarması gerektiğini savunuyorlardı. Birçoklarına göre evrim Tanrı’nın iş görmesinin daha iyi bir yoluydu. Her şeye kadir olan Yaratılış sırasında ahlaki ve fiziksel kanunları koymuş, doğa ve Kitabı Mukaddes yoluyla bunları herkesin öğrenmesini sağlamıştı. Bir rahipler hiyerarşisine, yerleşik bir Kilise’ye gerek yoktu. Tom Paine gibi onlar da kilisenin devletle “zinacı bağlantısına,” aristokrat hükümetle “yatağa girmesine” veryansın ediyor; onu bu “gayrimeşru kucaklamadan” çekip almaya çalışıyorlardı. Sedgwick bu sözlere aynı biçimde, bu cinsel retoriğe uygun düşen bir tarzda cevap vermişti. Evrim ile kendiliğinden oluşun *Vestiges*’de “gayrimeşru bir evlilikle” bir araya geldiğini ve çok çirkin bir canavar yarattığını hırlamıştı; merhamet, “bu çirkin yaratığın kafasını ezmeyi, sürünmesine bir son vermeyi” gerektiriyordu.²⁶

Sedgwick’in değerlendirme yazısı, hayatında kaleme aldığı ilk kitap değerlendirme yazısıydı ve bu da görülüyordu. “Hiç bitmeyen bir hor görme, küçümseme ve alay, kullanılması gereken silahlardır,” diye hırsla söyleniyordu; ama bu demir yumruklu yaklaşım, nesnesini kısmen yenilgiye uğratiyordu. Darwin, onun bu patlamasını “korkarak, titreyerek” okumuştü. Bu, bir zamanlar Mount’ta bir gece kalan ve Darwin’i Galler’de bir jeoloji gezisine götüren Cambridge disiplin görevlisi Sedgwick’ti. Bu çirkin hadise, *Vestiges*’e duygusuzca bakmayı zorlaştırıyordu. Sedgwick’in aşırı duygusallığı, onun kendi davasına zarar vermekten başka bir işe yaramıyordu. “Mr. Vestiges,” ılımlı bir dille kaleme alınmış *Explanations: A Sequel to the ‘Vestiges’*’de [Açıklamalar: İzlerin Bir Devamı] (bu da çok satmıştı) bu sözlere cevap verdiğinde, Darwin, “olguların olmasa da Mr. Vestiges’in ruhunun Sedgwick’i mutlaka utandıracacağını” düşünmüştü. Karışık duygular içindeydi. *Vestiges*’i bir suları bulandırdığı için kınıyor, bir zehri çektiği için hoş karşılıyordu; fikrini çalmış olsa da insanları doğanın gelişimine yerleştirmişti. Kitap ona bir ders vermişti, o da özel şecerelere ayrıntılı olarak girmekten kaçınmaktı; domuzların, atların ya da insanların şecereleri, bunlar yalnızca bir hedef tahtası yaratıyordu.²⁷

Kitabın yazarının meçhul olması, heyecan *dalgasını* artırıyor. Söylentiler alıp yürümüştü. Sedgwick haşta kitabı bir kadının kolayca bozulabilecek olan zekâsına yakıştırmıştı; özel sohbetlerinde de kötücül Byron’ın kızı Ada Lovelace’i işaret ediyordu. Ama parmaklar her yönü

işaret ediyordu; Darwin'in tercihleri de en azından birkaç kişi tarafından bilindiğinden, bazıları onu işaret etmeye başladı. Fox'a, "Felsefeyle işi olmayan, ama büyük laflar eden şu tuhaf kitabı, *Vestiges*'i okudun mu?" diye sormuştu; "Son zamanlarda yayınlanan çalışmaların hepsinden fazla konuşuldu, bazıları da bana atfediyor; bunun göğsümü hem kabartması hem de kabartmaması gerek." Londralı jeologlar çabucak Chambers'ı yazar kabul etmişlerdi; kalın mektuplar hızla uçuşuyor, *Vestiges*'in hataları, onun başka çalışmalarındaki hatalarla karşılaştırılıyordu. Mesele, birkaç yıl sonra Darwin için sağlama bağlandı.²⁸ Darwin Londra'da olduğu bir gün bir saatliğine oturmak için Chambers'a uğramıştı; o sıralarda Chambers'ın da üzerinde çalışmakta olduğu Glen Roy hakkında konuşacaklardı. Ne olsa beğenirsiniz, oturmalarının üzerinden çok geçmemiştii ki *Vestiges*'in altıncı basımının bir kopyası postayla geldi, bu da Darwin'i yazarın Chambers olduğuna ikna etti.

Bir seferinde ilerde damadı olacak biri Chambers'a "en büyük eserini" neden sahiplenmediğini sormuştu. Chambers "içinde 11 çocuğunun bulunduğu evini gösterip '11 tane sebebim var' diye usulca eklemiştir." 1845'e gelindiğinde Darwin'in üç tane sebebi vardı, dördüncüsü de yoldaydı. Ayrıca kaybedebileceği bir saygınlığı vardı. *Journal* gayet iyi tanınmasını sağlamıştı. Onun dünya çapında bilim camiasına *girmesini* sağlamış, seyyahlar arasında da ismini duyurmuştu. Başarısı gözle görülür, elle tutulur cinstendi. Dev tembel hayvan *Myiodon darwinii*'den tutun gözle seçilemeyecek kadar küçük *Asteromphalus darwinii*'ye kadar hayvanlara ve bitkilere onun adı veriliyordu. Dünyayı gezip dolaşanlar Galapagos sularından *Cossyphus darwinii* yakalayabiliyor ya da Patagonya kayalıklarından kabuklu *Pecten darwinianus* toplayabiliyorlardı.²⁹ Londralı bilginler arasında da Darwin bir hayli tutuluyordu. 1844'te Jeoloji Cemiyeti'nin başkan yardımcısı olmuştu, makalelerinin yayınlanmasını isteyen gözü yüksekte jeologların da hedefiydi. Hakkında bir tek kötü laf edilse bunların hepsi tehlikeye girerdi.

Sonra bir de çevresi vardı ki bu tereddütlerini daha da artırıyordu. Taşra rahibi dostları bilimi düz ve dar yolda tutmaya Sedgwick kadar hevesliydi. Darwin bu muhafazakâr ahlakçı tavrı anlıyordu; saldırganlığın gerisindeki sebebi biliyordu. Bu yüzden de "spekülasyon günahı" gibi sözlerle kendini kınar bir havada konuşuyordu. Bu birçoklarının kınadığı bir günahı: Hooker doğabilimcilerin kolay bir yol olarak spekülasyona sap-

masını kınıyordu, darbelerini de kuvvetle indiriyordu doğrusu.³⁰ Bu yüzden Darwin sırrını Fox ve Jenyns'e açmak için yanıp tutuşsa da ketumluğunu koruyordu. İncelikle ileriye doğru ilerledi.

Vestiges'in çıktığı ay, şakıyan kuşlar arasındaki ölüm oranları ve nüfusun patlamasını önleyen Malthusçu mekanizmalarla ilgili olarak Jenyns'i soru yağmuruna tutuyordu. Doğru insanı bulmuştu. Jenyns tam bir rahip-doğabilimciydi, antikacı bir olgu toplayıcısıydı. Ama Darwin de her zaman destekleyici bir tavır içinde olmuştu. Jenyns'in "önemsiz olguları" –kuşların bulunduğu bölgeler hakkında olsun, gagaların büyüklüğü hakkında olsun– doğanın iç işleyişini kavramaya uzanan gözetleme delikleri gibiydi. Darwin bu önemsiz bilgileri koklamaya, ipuçlarını, tuhaf olanı, fark edilmeyeni, bağdaşmaz olanı toplamaya bayılıyordu; gülererek "tuhaf ve ilginç önemsiz meseleler bakımından tam bir milyoner oldum," diyordu. Jenyns'in masa başında çalışan taksonomistlerin hor gördüğü türden bilgi kırıntıları yeni bir bilimin malzemesini oluşturuyordu. Darwin uğraştığı şeyin de bu yeni bilim olduğunu, Jenyns'in önemsiz bilgilerini açıklayacak araştırmalar olduğunu ima ediyordu.

Darwin patlayıcı bir konuyu nazikçe ortaya koyuyordu. Jenyns'in kuşların ölüm oranlarıyla ilgili gözlemleri, ahlaken aleyhine bir şey söylene-meyecek sonuçlar çıkarabileceği "büyük bir olgu birikiminin" bir parçasıydı. Niyette dürüstlük kilit önemdeydi:

Doğrudan ters yönde bir kanıdan yola çıkarak yavaş yavaş vardığım genel sonuç, türlerin değişebilir olduğu, birbiriyle bağlantılı türlerin aynı atanın soyundan geldiği yönündedir. Böyle bir sonuca vardığım için kendimi iftiralara, kınamalara ne kadar açtığımı biliyorum, ama en azından, dürüstçe ve bilinçli olarak bu sonuca vardım.

Jenyns, Malthusçu "kontrol mekanizmalarını" hayli açıklanabilir buluyordu. Hayatta kalan yavrular ebeveynlerinin topraklarından çıkarılıp ölüm oranlarının yüksek olduğu alanlara sürülüyordu. Jenyns bu süreci, bir rekabet ve ilerleme sistemi olarak değil, değişmez bir kısıtlama ve denge sistemi olarak görüyordu. Doğanın yaratıcı durgunluğunu destekleyen herhangi bir taşra rahibi gibi, o da hayatın kendi kendisine gelişmesiyle ilgili sözleri kınıyordu. Darwin'in aklından geçen kurnazca sözlerin hepsini okumuştü ve onu "vardığı sonuçların kaçınılmaz olduğunu" ima etmekle suçluyordu.³¹

Darwin geri adım attı: “En çılgın hayallerimde bile, türlerin değişmezliği meselesinin iki yönü olduğunu gösterebilir olmak dışında fazla bir beklentim olmadı: Türler *doğrudan* mı yoksa ara kanunlarla (bireylerin hayatı ve ölümünde olduğu gibi) mı yaratılmıştır?” Darwin meseleyi iki kuttuplu hale getiriyordu: Ya doğaüstücü bir yaklaşım ya da doğa kanunları benimsenecekti. Darwin doğa kanunlarını en azından organik biçimlerin mutasyonu ile bir tutmuştu (gerçi birçok kişi bunu yapmamıştı). Vardığı sonuçları kabul etmek zorunda kaldığını, kutsanmış topraklara adım atarken hassasiyet gösterdiğini tekrarlıyordu. Bütün bunların “saçma denecek kadar küstahça” görüldüğünü kabul ediyordu. “Ben kendimi tam bir aptal ve çok da hususi bir aptal olarak görülmeye açacak kadar cesur bir adamım.”³² Niyeti temizdi. Nesnel, tarafsız bir “bilimadamı” olarak imajı oluşma aşamasındaydı. “Bilimadamı” hâlâ kulağa hafiften yabancı gelen, yeni bir tabirdi. Eğer “doku çökerse” bu doğanın işi olacaktı, onun değil. Bu şekilde manen rahip cüppesinden soyunmak, doğanın bu biçimde sekülerleştirilmesi rahatsız edici görünüyorsa suçlanması gereken doğaydı. Darwin Jenyns’e yenice temize çekilmiş, teorisini tam anlamıyla açıklayan makalesini önerdi. Bu öneri hiçbir zaman kabul edilmedi.

Din adamı dostlarından umudu kesmemişti; ama en azından daha genç, meslekten doğabilimcilerle diyalogunu sürdürebilirdi. Hooker ona yardım etmeye can atıyordu; Darwin’i kitaplara boğuyor, anlaşılması güç olan eserleri ortadan kaldırıyordu. Darwin ona şöyle talimatlar veriyordu:

Bana Kingdon’ın *Decandolle* çevirisini almamamı söylemişsin, sebzeler ve organografi hakkında; *bir ara* bana ödünç verebileceğini mi söylemek istedin? Jussieu ismarlayacağım: Umarım varyasyonla ilgili Fransızca broşürü unutmazsın. *Boston Journal*’da yayınlanan buzdağlarıyla ilgili makaleyi de görmek isterim. Bende Cothouy’un mercan resifleriyle ilgili makalesi var.

Hooker bitkilerin dağılımı hakkında bilgiler döküp duruyordu; kendisi için hiçbir şey istemiyor, onun “için bir olgu toplayıcısı olmaktan duyduğu memnuniyetle” dinleniyordu. Darwin, “biraz kendini beğenmişliğin” kusur olmayacağı kanısındaydı; “Ne istersen söyle, eminim kimse bunları senden daha iyi kullanamaz,” diyordu. Ama bütün bunlar onu, “bilgi çıkarmak için” uysal dostuna sorular yöneltmekten alıkoyamıyordu. Hooker’ın yaptığı yardımın “başka herkesten aldığından daha fazla olduğunu” söylüyor, “gözümde değeri paha biçilemez,” diyordu.³³

Bu yardıma yaslanır hale geldi, Hooker'ı sürekli Down'a davet ediyordu; o kadar ki onu neredeyse bıktırma noktasına getirmişti. Nihayet Hooker "aşağı inmeyi ve yaşam ortamına bakmayı" planladı. 7 Aralık'a denk gelen hafta sonunda gerçekleştirdiği ilk ziyaretinde Darwin adalardaki bitki örtüsünden bahsederek onun başının etini yedi, onu insafsızca sağdı –o buna "pompalamak" diyordu– ve bu durum bir araya gelmelerinin başlıca yönlerinden biri haline geldi. Kahvaltı sonrasında Hooker'ı yirmi dakikalığına çalışma odasına götürür, bir soru listesi çıkarırdı. Hooker bazılarını oracıkta cevaplardı; bazıları üzerine düşünmek gerekirdi, bazıları da Kew Bahçeleri'nde araştırma yapmayı gerektirirdi. Cevaplar kâğıt parçacıkları üzerinde gelirdi; Darwin bunları çalışma odasında, sandalyesinin yanındaki duvara astığı, her biri ayrı bir konuya ayrılmış ceplerde biriktiriyordu.³⁴ O ilk ziyaretten itibaren evin güvenli ortamında, oraya gelmesi ricalarıyla genç asistanına musallat oldu; onun davetleriniyse sağlık gerekçeleriyle geri çeviriyordu.

Darwin'in takıntılı sorgulaması mektuplarda da devam ediyordu. Tarafsız bir konumu benimsemiş olan Hooker, evrim bahsine o kadar alışmıştı ki *Vestiges*'in, Lamarck'ın ve diğerlerinin çirkin bir olguyu, örneğin benzer bitkilerin Tazmania'da ve dünyanın öbür ucunda Tierra del Fuego'da bitmesi olgusunu betimleme biçimlerine gülüyordu artık. Fakat Darwin'in açıklaması gereken de bu tür anormalliklerdi, bunları hasıraltı etmeye yanaşmıyordu. Elitlerin fikrinin değiştirilmesi gerekiyorsa bu da *bu* gerekçelere yaslanarak gerçekleştirilecekti; günahkâr spekülasyonlar ya da açık saçık gazetecilikle değil. Dağılım ve varyasyonlarla ilgili her şey toplanıyordu. Darwin haberleri, raporları takip ediyor; mektuplar yazıyor, her zaman "bütün varyasyonların bir sebebi vardır," diyerek binlerce taziyı koşturuyordu.

Peki ama neydi bu sebep? Dış koşullara, çevreye mi bağlıydı? Bundan artık o kadar emin değildi, değişimin iç sebebi olacağı düşüncesine doğru da çekilmeye başlamıştı. Daha fazla örnek incelemeye ihtiyacı vardı. Olağandışı olanın kokusunu alıyor, bir tür kleptomani boyutuna varıncaya dek bilgi kırıntıları topluyordu. Hooker ona, "kendisinden önce gelenlerin boş gözlemlerini bir değere çevirme gücüne sahip olduğunu" söylüyordu, öyleydi de.³⁵ İster Enniskillen Dükü'nün tuhaf porsuk ağacı olsun, ister çiftlikteki Dorking tavuğu, ister Galapagos'taki yılanların kuyruğu ya da rengârenk çiçekler, bütün varyasyonlar titizlikle takip ediliyordu.

Diğer doğabilimcilere de iş yükleniyordu, özellikle de keşif seyahatlerine çıkacak olanlara. Hayvanların ve bitkilerin dağılımı “yaratılışla ilgili yasaların köşetaşı olduğundan” Darwin’in somut coğrafi bilgilere ihtiyacı vardı. Biyocoğrafya İngilizlere özgü bir ilgi alanıydı, Darwin’in biliminin çok İngiliz olmasının sebebi de budur. Onun bilimi Kraliyet Donanması’nın dünyanın haritasını çıkarmakla meşgul olduğu bir dönemde ülkenin denizlerdeki heveslerini yansıtır. Her yıl bir grup ham cerrah asistanı Majestelerinin araştırma gemilerinde denize açılıyor, doğabilimci olarak dünyayı dolaşüyor, günlükler tutuyor, “iyice deniz kurdu” haline geliyordu; Hooker-Darwin çevresinden birçoğu gibi. Amirallik’ten Kaptan Beaufort Darwin’e dünyanın herhangi bir yerinde araştırılmasını istediği olguların bir listesini çıkarmasını söylemişti; bu işlerle o ilgilenecekti; er ya da geç bir gemi oralardan geçecekti.³⁶ Gerçekten de o yıl –1845– kabuklular üzerine çalışan genç Harry Goodsir, Hooker’ın eskiden çalıştığı *Erebus* ve *Terror* gemilerinde Kaptan Franklin’le birlikte Kanada’nın kuzeybatısından Pasifik’e açılan bir kanal aramak üzere denize açıldı; yanında Darwin’in verdiği liste de vardı.

Hooker, altı aya kalmadan Darwin’in başlıca dayanağı haline gelmişti. Darwin’in kendisine çok bağlı olduğundan, çok fazla şey beklediğinden, görüşlerinin “fazla gurur okşayıcı” olduğundan kaygılanıyordu. Şubat 1845’te Hooker’ın Edinburg’da, “o sıralarda zar zor ayakta duran” ihtiyar Profesör Graham’ın yerine botanik dersleri vermeye davet edilmesi, tam bir düşüş oldu. Bir darbeydi bu; Hooker mesleğinde ilerleyecek olabilirdi; ama Darwin bu yüzden ancak “içtenlikle kederlenebilirdi.” “Birbirimize yüzlerce kilometre uzak olmanın, böyle ayrılmanın üşütücü bir yanı var... Şimdi görünen geleceğinden *kendi adıma* ne kadar derin bir üzüntü duyduğuma inanmakta zorluk çekeceksin. Hayatımız boyunca birbirimizi daha fazla görürüz diye beklemiştim. Bu ağır bir hayal kırıklığı.” Kendi kendisini işleyip öyle bir hale soktu ki o yaz arkadaşını İskoçya’da ziyaret etmekten bile bahsetti. Darwin, ders verme fikrine “hayran kalmıştı;” ama sonra Hooker da onun kalbinin bu gerilimi kaldıramayacağını düşündü. Darwin’e verilen babacan tavsiye kendisine iyi bakması ve “uslu bir çocuk gibi yürüyüşe çıkması” oldu. “Çöküp kalacaksın düşüncesi beni korkutuyor.”³⁷

Bir önceki sonbahar, babasıyla yaptığı uzun “parlak sohbet” sonrasında Darwin araziye yatırım yapması gerektiğine ikna olmuştu. Down’ın

en büyük toprak sahibi Sir John Lubbock da bunun akıllıca bir alışveriş olacağı konusunda hemfikirdi, borsadaki bir çöküşe karşı sigorta olacaktı. Sir John'dan öğrendiğine göre köy civarındaki araziler "saçma denecek kadar pahalıydı," bu yüzden de Charles babası ve kız kardeşi Susan'ı örnek aldı; mirasını Lincolnshire'daki verimli çiftlik arazilerine yatırdı. Susan'a ümitli bir beklentiyle "Ne kadar da büyük olacağız, kol kola girip kiracılarımızı hayrete düşüreceğiz," diye yazmıştı.

Lincolnshire pek az köy eşrafının bulunduğu, taşra rahipliklerinin seyrek olduğu, toprak sahiplerinin başka yerlerde oturduğu bir bölgeydi. (Geleceğin Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce yöre eşrafına köylülerin eğitimini üstlenmeleri tavsiyesinde bulunmuş, aksi takdirde bu kesimin "yüzeysel bir bilim" öğrenip Tanrı'nın verdiği görevleri unutabileceğini söylemişti.) Charles'ın emlakçısı ona sahilden birkaç kilometre uzaktaki Beesby Köyü yakınlarında 129 hektarlık bir arazi bulmuştu. Arazide "çalışkan iyi bir kiracının" oturduğu orta karar bir çiftlik eviyle ek binalar bulunuyordu. Buraya yerleşenin ödemesi gereken yıllık vergi yaklaşık 70 sterlindi, kilise camiasıyla ilgili ödentiler "çok düşüktü;" kilise daha kısa bir süre önce yenilenmişti ve "ödünç alınan para... geri ödeniyordu." Yöreye ilgili mali yükümlülükler bu kadar küçük olacaktı, arazi hükümet bolarından daha iyi bir getiri vaat ediyordu; 12.500 sterlinlik bir harcama, "hiçbir kesinti olmaksızın net yüzde 3'lük bir kira" getirecekti.

Mart 1845'te Charles bu meseleyi halletti. Daha doğrusu Doktor halledip araziyi Charles'a verdi; çünkü bu gibi meseleleri halletme işini babaları üstleniyordu. Çiftlik ülke çapında bir felaket durumunda yılda 400 sterlin getiren sağlam bir yatırım olabilirdi. Yine de böyle bir şeyin olmasına aylar vardı, henüz öngörülemez bir gelişmeydi bu. Charles şimdilik Fox'a, "Lincolnshire eşrafından oldum!" diye şakıyordu. Geleceği düşünüyordu. Ailesi büyüyordu. Emma hamileydi ve "her zaman olduğu gibi kötüydü," 9 Temmuz'da bir "oğlan bebek" dünyaya geldi. Darwin ona, Henslow'un oğlu George'un "hoş hatıralarını" anarak George adını verdi. Belki, babası gibi "bir doğabilimci olur," diyordu hevesle.³⁸

Bu arada George'un babası deli gibi çalışıyordu. Darwin *Journal*'ı gözden geçirip yenilemek üzere *South America*'ya ara vermişti. John Murray, Colonial Library için *Journal*'ın daha ucuz bir basımının yapılmasını önermiş, önerisi memnuniyetle karşılanmıştı. Darwin, kitabı 1400 adet satmasına rağmen eski yayıncısından "bir kuruş bile alamamıştı."³⁹ Murray bir

yazara nasıl davranılacağını biliyordu; Darwin'e telif hakları için 100 sterlin vermiş, talep üstüne bu rakamı 50 sterlin daha artırmıştı.

Darwin bütün yaz kitabı yeniledi, *Beagle* numuneleriyle ilgili en son bilgileri kitaba dahil etti. Galapagos Adaları'nı görmesinin üzerinden 10 yıl geçmişti, hâlâ adaları yeniden kavramlaştırmaya çalışıyordu. O zamana dek bitki örtüsünü John Gould'un kuşlar hakkında yaptığı çalışma ve kendisinin teorisi ışığında yeniden yorumlamaya bol bol vakit bulmuştu. "Takımadalar kendi içlerinde küçük bir dünya, daha doğrusu Amerika'ya bağlı bir uydu, yoldan çıkmış birkaç koloniciden türemiş," diye açıklıyordu. Burada "o büyük gerçeğin, gizemlerin gizeminin, bu dünyada yeni varlıkların ilk kez ortaya çıkmasının biraz yakınlarına gelmiş gibi görünüyoruz."

Fakat ispinozlar hâlâ evrimle ilgili kanıtlarının küçük bir parçasını oluşturuyordu. Kabul ediyordu, artık çeşitli tipleri örneklemiş, farklı gaga büyüklüklerini göstermişti. "Bireyleri birbiriyle yakından ilişkili küçük bir kuş grubunda, kuşların yapısındaki bu büyüklük farklılıkları ve çeşitlilik görüldüğünde, gerçekten de bu takımadalarda en başta bir kuş kıtlığı yüzünden, bir türün alınıp farklı amaçlar doğrultusunda değiştirildiği hayal edilebilir," diyordu. Bu geniş kapsamlı bir ipucuydu, ispinozların evrimi hakkında söyleyebileceği de bu kadardı. Adalardaki kaplumbağaların birbirinden farklı olmasıyla ilgili olarak da kanıtlar bulmuştu. Daha doğrusu bu kanıtı daha eski bir kitaptan çıkarmıştı. Kaptan Porter, 1815'te Birleşik Devletler'e ait *Essex*'le yaptığı seyahati anlatırken Charles ve Hood adalarında bulunan kaplumbağaların sırtlarının çukur olduğundan, James Adası'ndakilerin "daha yuvarlak ve siyah," daha lezzetli olduklarından bahsetmişti. Doğrulamayı başka bilgiler de vardı. İlk basımın taslaklarını elinde tutan Hooker, şimdi kendisini ikinci basımın botanik danışmanı olarak bulmuştu. Hooker çiçekli bitkilerin de "adaya özgü ürünler" olduğunu doğruluyordu. Darwin, Galapagos bölümünü yazarken neden, diye soruyordu, "bütün bu yeni kuşlar, yeni sürüngenler, yeni kabuklular, yeni böcekler, yeni çiçekler?" Neden denizden kısa bir süre önce yükselmiş olan bu küçücük adalarda, Güney Amerika'daki muadillerinden birazcık farklı bu kadar çok varlık yaratılmıştı?"⁴⁰ Retorik bir soruydu bu, o cevabı zaten biliyordu.

Kitabı yenileme işiyle uğraşırken başka bir borcu ödeme fırsatı da buldu. *Coral Reefs de Volcanic Islands* da "yarı yarıya Lyell'in beyninden

çıkmişti.” Herkese sır tutmaları için yemin ettiren Darwin, *Journal*’ın yeni basımını “jeoloji konusunda” ona olan “borcunun bir nişanesi olarak” Lyell’e ithaf etti. Fakat bu iltifat beraberinde hiç de hoş olmayan bir yük getirdi.

Lyell haziran ayı başında Mrs. Lyell’le birlikte Down’a geldi. (Darwin Hooker’a, “Tıpkı Mrs. Lyell’in kesin bir biçimde Lyell’i durdurduğu gibi, seni çok çalışmaktan alikoysun diye bir karın olmalı,” tavsiyesinde bulunuyordu.) Lyell’in *Travels in North America* [Kuzey Amerika’da Seyahatler] adlı kitabı yayınlanmak üzereydi, o da Birleşik Devletler’e yeni bir gezi yapmayı planlıyordu. Amerika’dan laf açılması, konuyu köleliğe getirmiş olsa gerek. Darwin *Travels*’a şöyle bir göz attığında korkuya kapıldı. Köleliğin kaldırılmasından yana olanları destekleyen Martineau’nun tersine Lyell, bu kesimin hiçbir yararı olmadığını düşünüyordu. Darwin, “jeolojik bakımdan” dünyayı Lyell’e borçlu olabilirdi, ama bu konuda donakalmıştı. Ağustos ayında, öfkeyle dolup taşıdığı, uykusuz geçirdiği bir gecenin ardından bu “tiksindirici, öldürücü mesele” yüzünden patladı. Lyell nasıl olurdu da köle çocukların ebeveynlerinden alınmasına ilişkin böyle “zalim” hikâyeler anlatıp sonra “Beyazların refah içinde olmaması yüzünden sıkıntı duyduğundan bahsedebilirdi?”

Darwin hislerini, kölelikle ilgili çarpıcı bir suçlamayı *Journal*’ın son sayfalarına, aklına nasıl geldiye öyle sıkıştırarak döktü:

Köleliğin hüküm sürdüğü bu ülkeye bir daha gitmeyeceğim için Tanrı’ya şükrediyorum. Bugüne kadar ne zaman uzaklardan gelen bir çığlık duysam, Brezilya’da Pernambuco yakınlarındaki bir evin yanından geçerken hissettiklerimi içimi yakan bir canlılıkla hatırladım; çok acı verici bir uluma duymuştum, zavallı bir kölenin işkence gördüğüne kuşum yoktu... Rio de Janeiro yakınlarında, yaşlı bir hanımın tam karşısında oturuyordum, kadın kölelerinin parmaklarını ezmek için burgular bulunduruyordu. Genç mulatto hizmetçinin her gün, her saat küfürlere maruz kaldığı, dövüldüğü, en düşük hayvanın bile ruhunu ezecek kadar büyük zulümlere uğradığı bir evde kaldım. Altı-yedi yaşlarında bir oğlan çocuğunun, sırf bana fazla temiz olmayan bir bardakla su verdi diye, ben araya girmeden çıplak kafasına at kamçısıyla üç kez darbe yediğini gördüm.

“İnsanın kalbini ağrıtan zulümler” listesi sürüp gidiyordu; bunlar “komşularını kendileri gibi sevdiklerini söyleyen, Tanrı’ya inanan, dünyada

onun iradesinin gerçekleşmesi için dua eden adamlar tarafından gerçekleştirilip mazur gösterilen işlerdi!” “İnsanın tepesi atıyor,” diye köpürüyordu. Yalnızca “üst sınıfların” iyi beslenmiş kölelerini görüp de buna “hoş görülebilir bir kötülük” diyenlere lanet okuyordu.⁴¹ Bu son dakika eklemelerinin Lyell’e bir cevap olmadığını, sadece bir “duygu patlaması” olduğunu öne sürecekti; ama bu kulağa hiç de gerçekmiş gibi geliyordu.

Murray yeni basımdan çok hoşlanmış, iyi bir iş çıkarmıştı. Yeni yazarına kur yapmayı sürdürdü, yeni basımdan 12 adet hediye ederek onu yumuşattı. Kopyalardan biri eylül ayında Amerika yolunu tutacak olan Lyell’e gönderildi, diğeryse Edinburg’daki Hooker’a. Graham ölmüştü, Hooker botanik kürsüsünün başkanlığına aday olmuştu; ancak oy toplamayı “berbat bir iş” olarak görüyordu. Darwin ona istemeye istemeye bir referans mektubu yazmıştı, şimdi ona kimin “taptaze karahindibaları” göstereceğini merak ediyordu.⁴² Hooker işi alamadığında epey rahatladı.

Hooker’ın mektupları yine kitap tavsiyeleriyle doluydu. Özellikle önerdiği yazar Hewett Watson’dı; Edinburg’da eğitim görmüş bir frenolog olan Watson 1831’de Graham’ın gözdesiydi. Hooker onu “İngiliz botanikçilerin lideri” olarak görüyordu, bitkilerin dağılımı konusundaki bilgisi rakip tanımıyordu. Watson 1845’te hâlâ, üç yıl önce Azur Adaları’na yaptığı gezinin sonuçlarını yayınlamakla meşguldü. Çekişme yaratabilecek bir yönü vardı; *Vestiges*’in istimiyle “İlerlemeci Gelişme” üzerine bir makaleler dizisi kaleme alıyordu. Hooker Watson’ın “felsefi” düşünmeye yatkın bir zihni olduğunu söylüyordu; onun şu ender rastlanan, istatistiki eğilime sahip bitki coğrafyacılarından olduğu anlamına geliyordu bu sözler. Asıl hüneri türlerin “demografisiydi:” Bitkilere, bir nüfus sayımı gerçekleştiren bir kayıt memuru gibi yaklaşıyor, bitki nüfuslarının eğilimlerini anlamaya çalışıyordu. Bir radikal olarak Victoria döneminin büyük demografik araştırmalarına yakınlık duyuyordu. Bir radikal olmaktan çok bir ateistti, titiz cinsinden; üstüne üstlük bir de transmutasyoncu; kısacası “dinden çıkmış” diyordu Hooker, Darwin’i son derece meraklandırarak.

Peki o zaman Darwin ne oluyordu? “Bu durumda benden on kat daha fazla korkacaksın,” diye cevaplamıştı Hooker’ı; onun “türemeye ilgili dinden çıkmış görüşleri” yerleşik dini dogmalara en az Watson’inkiler kadar aykırıydı. Hooker hiç etkilenmemişti; adalardaki bitki örtüsünü inceledik-

çe mutasyonu kabul etmekten uzaklaşıyordu. Mutasyon “etkili bir amil” olabilirdi, ama ancak türlerin “karıştırılmasında” etkili olabilirdi; türlerin hafifçe yalpalamasına neden oluyordu. Ama yine de Hooker’ın, Darwin’in bu yalpalamayı büyüten “son derece devasa” mekanizmasına, doğal seçilime dair hiçbir fikri yoktu. Darwin bundan ancak iki ay sonra, “bu konuyla ilgili (temize çekilmiş) kaba taslağı” yorumlarını almak için ona verecekti. O zaman bile bunun “fazla arsız bir rica” olduğunu düşünmüştü.⁴³ Herhalde öyleydi.

Darwin tekrar tekrar Hooker’ı Down’a davet edip durdu. Hooker, nihayet aralık ayında bir hafta sonu, ilk ziyaretinden bir yıl sonra, bir grup ümit vaat eden doğabilimciyle birlikte Down’a geldi. Grup tam tekmildi: Hooker botanikle ilgileniyordu, Waterhouse jeolojiyle; Edward Forbes herkesi biyocoğrafyasıyla şaşırtıyordu; o sıralarda British Museum’da, Hindistan’da bulunmuş fosiller üzerine çalışan hoş bir tip olan Hugh Falconer ise paleontolojiyle ilgileniyordu. Darwin evinde böyle bir toplantının gerçekleşmesine sevinmişti, genç kanları “pompalayabilecekti.” “Soframda İngiltere’nin yükselmekte olan en parlak dört doğabilimcisi olacak,” diye kıkırdıyordu.⁴⁴

Forbes için bu bir ilkti. Hareketli ve hoş bir insan olan Forbes Darwin’den altı yaş küçüktü, o da bir Edinburg yetiştirmesiydi. (Hatta Darwin’in eski pansiyonunda, Mrs. Mackay’in müşterisi olmuştu.)⁴⁵ Bir keşif gezisiyle Akdeniz sularına açılmış, burada derin deniz yaratıkları toplamıştı; babasının iflasından sonra Londra’ya dönmüştü, şimdi de Jeoloji Araştırmaları’yla bağlantılıydı. İnsanın nefesini kesecek kadar spekülâtif olabiliyordu, Darwin de onun kayıp kıta hakkında söyleyeceklerini dinlemek istiyordu; İrlanda’dan Portekiz’e uzanan, Atlantik’e çıkıp Azur Adaları’nı geçen batmış büyük bir kıta.

Forbes bu fikri, birbiriyle ilişkili bitkilerin dağılımını açıklamak amacıyla benimsiyordu; maymun iştahlı Hooker bile, Darwin’in ümitlerini boşa çıkarırcasına Forbes’un izlediği yola meyledermiş gibi görünüyordu. Aslında Hooker bir ileri bir geri gelip gidip duruyordu, “su kadar kararsızdı,” ama o sıralarda Darwin’in bitkilerin yayılması konusunda önerdiği yolların –denizle taşınma, rüzgâr vs.– “ölüme gittiğini” savunuyordu. Hooker türlerin birçok merkezde birden yaratılmış olmasından çok, “bir yaratılış merkezinden” çıkıp göç ettiğini savunuyordu. Peki ama hayvanlar ve bitkiler, tohumlar ve yumurtalar nasıl olmuştu da adalara yayılmışlar,

nihayetinde buralarda koloniler oluşturmuşlardı? Kuru topraklar –kıtaların uzantıları– onları kucaklayacak kadar uzamış mıydı? Eğer böyle olursa bu topraklar nereye gitmişti? Kayıp bir Atlantis fikri Darwin’i şaşırtıyordu. “Mevcut türlerin varlığını koruduğu *dönem zarfında*, bu kadar büyük bir yüzey parçasının *okyanusun derinliklerine* batmış olduğunu...” ileri sürmek şaşırtıcı derecede “...cesur bir adımdı.” Hayret içinde kalmıştı. Adaların oluşması, okyanustaki çökeltiler, türlerin ıssız adalarda yalıtılmış bir halde kalması Darwin’in evrim teorisinin bir parçası olmuştu hep; ama o bu sürecin daha yavaş ilerlediğini tasavvur etmişti. Bir türün ömrü zarfında koca kıtaların battığını ileri sürmek, pervasızlık boyutlarına varan bir atılganlık oluyordu; oysa bitkilerin yayılması açıklanırken denizlerdeki akıntılar ve kuşlar da işe yarayabilirdi. Forbes bu çılgınca spekülasyonla “itibarını zedeleyecekti.”⁴⁶ Onu Down’a getiren Darwin, bu anlaşmazlıkla doğrudan doğruya yüzleşebilecekti.

Hafta sonu bütün önemli meselelerde “hararetli tartışmalarla” parlak bir biçimde geçti. Falconer ile Darwin varsayımlarıyla büyük kıtayı batırmaya çalıştı; iyi huylu Forbes da eteğinde ne varsa en iyilerini ortaya döktü. Türler muhtemelen es geçildi; bütün konuklar transmutasyon karşıtıydı, Forbes’un da diğerlerinden geri kalır yanı yoktu. Fosillerin peş peşe gelmesinin bir hayvanın bir başka hayvana “gerçekten ya da bedensel olarak dönüşümünü” kanıtladığını görmeye yanaşmıyordu.⁴⁷ Balıklar, sürenge ve maymunlar kendi kendilerine dönüşemezlerdi; kendi kendilerine gelişme gücünden yoksunlardı. Forbes aşırı bir idealistti: türler ilahi fikirlerin doğmuş haliydi, gerçek bir değişiklik ancak Tanrı’nın zihninde ortaya çıkabilirdi.

Materyalist zihniyete sahip birçok Üniteryen gibi, Darwin de, türlerin yalnızca Yaratıcı’nın zihninde değiştiği, türlerin “yaşayan şekillerde tezahür eden, Tanrı’nın doğurduğu düşünceler olduğu” bu öte dünyacı Platonculuktan nefret ediyordu. Bu zihniyet, fiziksel bir mekanizma bulmaya yönelik bütün girişimleri baltalıyordu. Darwin diğer konuklarından da olumlu bir şeyler çıkaramadı. Hooker “türlerin kökeni üzerine bütün spekülasyonlardan” uzak duruyordu. “Her türün bir tek kökeni olduğu, türlerin değişmez olduğu yolundaki eski varsayımı” ortaya atmış, buna yapışmıştı. Darwin hiçbir şey getirmeyen bu saçmalığa biraz karşı koymuştu; “acaba herkesin gözünün önünde çarpışabilir miyiz,” diye merak ediyordu.⁴⁸ Müttefikinin olmaması onda hayal kırıklığı yaratmaya başlamıştı.

Hooker'ın yardımlarını takdir etmiyor değildi. Mesele bunun çok ötesindeydi. Ondan “başka herkesten aldığından” çok daha fazlasını aldığını tekrar tekrar söylüyordu. Sonuçta yeni yılda, 1846'da Kew'da dostuyla birlikte kalmak gibi “cesur bir adım” atmayı bile değerlendirdi; cesur bir adımdı, çünkü “beş yıldır yakın akrabalarının evleri ya da oteller dışında bir yerde” *kelimenin tam anlamıyla* “uyumamıştı.” (Bunu Fox'a daha kuvvetli bir dille söylemişti: Evlendiğinden beri emniyetli bir ev dışında bir yerde uyumamıştı.) Bu onun bağımlılığının giderek artmakta olduğunun bir işaretiydi; nihayetinde Kew'a da gitmedi.

Darwin, dostuna baskı yapmayı sürdürdü. Hooker'ın şubat ayında Jeoloji Araştırmaları'na botanikçi olarak atandığını duyduğuna sevindi; Hooker böylece Forbes'a ve müdür Henry de la Beche'in etrafında sadakatle toplanmış olan o “gevşek köpekler grubuna” katılmış olacaktı. Bu yeni gelişme, Hooker'ın Down'a iki saat uzaklıkta olan Charing Cross'ta oturacağı anlamına geliyordu. Peki o zaman Darwin davet ettiğinde Kent'in tebeşir tepelerine bakmak için Down'a gelebilir miydi? Bir at ve bir yatak onu bekliyor olacaktı. British Association'ın toplantısı da yaklaştığından, Darwin merak ediyordu: “Sonra neden buraya gelip burada çalışmıyorsunuz?”⁴⁹ Bu cazip yemekler, iadeiziyaret tekliflerini reddetmesi, durumu kontrol etme ihtiyacında olan bir adamdan çok bir münzevi olduğunu gösteriyordu; evde ya da aşına olduğu bir ortamda, kendi sorunlarıyla baş başa olmak istiyordu.

Darwin, taşra rahipliğiyle ilgili meselelerde hâlâ Henslow'un öğrencisiydi, onu örnek alarak kendi köylülerine nasıl bakacağını öğreniyordu. Henslow'un Suffolk'taki işçiler için harikalar yarattığını görmüştü; bahçıvanlık sergileri düzenliyordu, çiftçilere ders veriyordu, papaz evinin avlusunda havai fişek gösterileri yapıyordu. Bunların yanı sıra bir tasarruf kulübü, bir sosyal yardım derneği, bir kütüphane ve bir okul kurmuştu. Charles şevk veriyordu: “Bütün o himbilları nasıl da şaşkınlığa uğratiyorsunuz!” Hele bir de bunların hiçbirinin “civarda uyku halindeki iyi taşra rahiplerinde gıpta uyandırmadığını” düşününce.⁵⁰

Din adamlarının çoğu Henslow'un girişimciliğinden ve zarafetinden yoksundu. Genç “Mr. Willott” –Darwinler “Rahip” sıfatını kullanmaktan hep kaçınmışlardı– Charles'ın güvenini kazanmıştı ve o da taşra kilisesinin yenisinden dekore edilmesi için 5 sterlin katkıda bulunmuştu. Fakat bu zayıf karakterli adam köylüler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözme konusun-

da sıkıntı yaşıyordu. Willott bir gün tavsiye istemek için Down Konağı'na geldi; ama kendisine eşlik eden Hayes papazı tarafından çenesi kapatılıverdi. Papaz okul müdürünün dinen “sağlam pabuç olmadığı” yolunda “büyük saçmalıklar” saçarak dedikodu yaptıktan sonra, etrafına bakıp tuhaf bir sesle, “Bunun nereye varacağını hepimiz biliyoruz,” diye ekledi. Ahlaksızlığa varacaktı tabii ki; ama Charles onun “dini inancın sağlam olmamasının, hiç olmamasından daha kötü olduğu” sonucuna varmasına itiraz etti.⁵¹

Peder Willott, mart ayında aniden göçüp gitti; iki yenileme işi, bir pazar okulu ile bir Kömür ve Giysi Kulübü kurulması işleri de yine tecrübesiz başka bir papazın üzerine kaldı; Peder John Innes komşu Farnborough'dan gelmişti. En şaşaalı zamanlarında Oxford Yüksek Kilisesi'nden çıkmış olan Innes Hooker'la yaşitti; Darwin onunla yıllar önce, Down'a taşınmasından kısa bir süre sonra tanışmıştı. Şimdi “sevgili hamisi” Henslow sağolsun, Darwin Innes'in hımbılları eğitmesine, onların kışlık kömür ve giysi ihtiyacını karşılamasına yardımcı olabilirdi.⁵²

Gelişmekte olan Lincolnshireli bir toprak sahibi olarak onun kendi başına yapmaya çalışacağı bir-iki şey de vardı. Beesby çiftliği, tıpkı Down gibi, kendisinin toplumsal açıdan değerli olduğunu kanıtlaması için yeni bir fırsat sunuyordu. Darwin bir önceki eylül ayında babasını görmeye gittiğinde, arazisini kontrol etmiş, taşeronlara eski binaları yıkıp yeni bir çiftlik evi inşa etme izni vermişti. Bu doktora bir 1000 sterline daha mal olmuştu, ama modernleştirme gerekliydi; emlakçısı “kiracı saygınlığını korumak için” bunun gerektiğinde ısrar etmişti. Darwin Henslow'un kilise cemaatinin mensuplarına küçük hisseler vererek yardımcı olduğunu duyduğunda, o da aynısını yaptı. Kendi kendine yeterli olmanın, Tierra del Fuego'da olduğu kadar Lincolnshire'da da teşvik edilmesi gerekiyordu; Darwin Tierra del Fuego'da da vahşilerin bahçeler kurmasına yardımcı olmuştu. (Bu, yöredeki yoksulları desteklemek için harcadığı miktarın azalmasını sağlayacaktı.) Beesby yeniden inşa edilirken, Darwin de emlakçısına topraklarında çalışan her işçi için bir kulübe ayarlaması talimatı verdi. Ardından Beesby Okulu'nu desteklemeye başladı; aldığı kiranın 10 sterlinini her yıl bakım masrafları için harcadı.⁵³

Fakat o tarihlere gelindiğinde, küçük ödeneklerden fazlasına ihtiyaç duyuluyordu. 1845'te ülkede patates hasadı kötü olmuş; patatesler çok tehlikeli bir mantar hastalığından dolayı ölüp gitmişti. Bu, birçok olum-

suz gelişmenin ilkiydi, yoksullar büyük ölçüde ekmek ve patatesle karınlarını doyurduğundan, ardından açlık ve yıkım geldi. En kötü darbeyi İrlanda aldı; ülkenin 19. yüzyılda geçirdiği bu en büyük doğal afeti izleyen beş yıl içinde 700.000 kişi açlıktan ölecek, bir milyon kişi de göç edecekti. Korunaklı durumda olan Darwin başta bu faciayı, tahıl hastalıkları konusunda bir uzman olan Henslow gibi “acı verici ilginç bir konu” olarak gördü.⁵⁴ İlginç bir sorundu ya da bir süre patatessiz de idare edilecek olan bir eşraf-doğabilimciye öyle görünüyordu. Ama taşra yoksulları açlıktan ölüyordu.

Açlık ve ölüm, Down Konağı'nın yakınlarına gelmişti. Charles'ın işçileri de alarm durumundalardı; birkaç hafta yetecek kadar patatesleri vardı, ama onlar da hastalıklıydı. Un fiyatlarının tahıl ithalat gümrükleri yüzünden yükselmesi, işleri daha da kötüleştirdi. 12 şilinelik ücreti olan kâhyasının haftada bir şilinden daha fazlasını harcaması gerekiyordu. Darwin hesaplamıştı: Bu “bizim, ekmeğimiz için 50 ila 100 sterlin daha harcamak zorunda kalmamız kadar beter,” diyordu. “Öyle olsaydı, tahıl ithalatıyla ilgili şu berbat kanunlar kim bilir ne kadar kısa zamanda silinip giderdi!” Arazisinden gelen gelir onu ayakta tutuyordu. Kemerleri sıktığından, yılda 1000 sterlinle yaşamayı başarıyorlardı; bu tasarruf ailenin “Yahudiler kadar zengin” hissetmesini sağlamıştı. Fakat kırsal ekonomi çöküp giderken Charles'ın kaygıları da yerli yerinde duruyordu; o da üstüne düşen rolü oynamaya çalıştı. “Kibarların patates almaması” konusunda Henslow'la hemfikirdi; Emma da aşçıya patates pişirmemesini söyledi muhtemelen. Hatta kapıda bir penilik ekmeğin kuponlarından dağıtmaya başladı, bunlar köyün fırınında geçiyordu. Charles doğabilimci kafasıyla bu problemi çözmeye çalıştı; Şili'den getirdiği patates tohumlarının hastalıktan etkilenmiş stokları yenilemekte kullanılabileceğini öne sürüyordu; ama bunların da hastalanmış olduğunu anladı.⁵⁵

Facia, Charles'ın serbest ticaretle ilgili ilkelerini doğruluyordu. Disraeli ve tutucu çiftçiler ne derlerse desin, korumacılığın lağvedilmesi gerekiyordu. Tahıl ithalatından alınan, ekmeğin fiyatlarının yüksek olmasına neden olan gümrük vergileri haksızdı. Serbest ticaret yanlısı bir Malthusçu olarak ilk evlat hakkından, yani mirasın ailede yaşça en büyük erkeğe geçmesinden de nefret ediyordu; “arazi bakımından zenginlikte görülen farklılıkları azaltmak, daha fazla küçük, serbest toprak sahibi yaratmak için” bunun da kaldırılması gerekiyordu. Böyle bir gelişme daha faz-

la rekabet yaratacak, akıllı, dâhi özelliklerine sahip “en uygun” oğulların öne çıkmasını sağlayacaktı. Emlak vergisinin de kalkması gerekiyordu. “Zalim denecek kadar haksız” bir vergiydi, “yoksul insanların çalıştıkları toprakların ¼’ünü satın almasını zorlaştırıyor; öfkeden insanın kanını kaynatıyordu.”⁵⁶ Darwin bilimin içinde de dışında da rekabetçi bir serbest ticaret yanlısıydı.

Ama hiçbir servet onu bu trajedinin yol açtığı insan kaybından koruyamayacaktı. Mevsim normallerinin dışında fırtınalı geçen haziran ayında Emma, Willy ve Annie’yle birlikte Tenby’deki teyzesinin yanına gitti; evde başka yenilikler yapılacaktı. Sonunda bir derslik yapılacak, üst kata da iki yatak odası daha eklenecekti. Yeni yapılacak bir arka kapı sayesinde, mutfak artık yol üstünde olmayacaktı; nihayetinde Charles “evi kendimiz için bu kadar lüks hale getirip uşaklarımızın rahat edebileceği şekle sokmamak bencillik,” diyordu. Charles kendini hasta hisse de hisse de, afyon hapları ala ala evin içinde yaşanan dramları seyrediyordu; duvarlar yıkılıyor, işçiler kavga ediyordu. Nihayetinde tartışmalardan sıtık sıyrılan ustabaşı John Lewis işçilerin hepsini kovdu. Açlık içlerini kemiriyordu, ücret alamıyorlardı; işçilerden biri yarı yarıya yenilenmiş odaların birinde sinir krizi geçirdi. Bu travmadan çok etkilenen Charles olanları Emma’ya soluk soluğa anlatıyordu: “Sinir krizi geçiren adamın karısı, uzaktan bebeğiyle birlikte geldi, çok hastalanmıştı; zavallı adam acı acı ağlıyordu.” Duygusal bir ev için bu kadarı fazlaydı; Darwinler de, “Lewis’i adamı tekrar işe almaya ikna ettiler.”⁵⁷

O ay parlamento nihayet harekete geçti. Açlık yüzünden, tahıl ithal yasalarının feshedilmesi yönündeki çağrılar artmıştı. İrlanda’daki felaketin ardından Tory başbakan Sir Robert Peel, serbest ticaretten yana bir yön çizdi ve tahıl vergileri kaldırıldı. İroniktir ki, bu durum Darwin’in kesesini vurdu; çünkü tahıl fiyatları düştüğünden, çiftlik gelirleri ve Beesby’deki kiracısının ödeyebileceği kira miktarı da geriledi. Darwin kirada yüzde 15’lik bir indirim yapmayı kabul etti; emlakçısına bunun “olağanüstü derecede fazla” olduğunu söyleyip homurdanıyordu. Bölgedeki “büyük toprak sahipleri,” Lord Yarborough, parlamenter Robert Christopher aldıkları kiralarda ne kadar indirim yapmışlardı, bilmek istiyordu. Darwin birden kendini Tory korumacılarla kıyasladığını fark edip hemen geri adım attı: “Prensipte serbest ticaretten yana olsam da elbette ki iyi bir kiracıyı yerinde tutmak için gerekli olandan fazla bir kesinti yapmam istemiyorum.”

Kiradaki düşüşe kendini alıştırdı. Şahin Toryler ve tutucu çiftçiler eski korumacılığa geri dönülmesini istiyor olsa da o “ne olursa olsun ümitsizliğe kapılacak bir sebep göremiyordu.” Kiracısını canlandırmaya, “daha iyi zamanların geleceğini” söyleyerek onu umutlandırmaya çalıştı.⁵⁸

Yine kusmaya başlamıştı; eski hastalığı her zaman olduğu gibi kötüydü. Down’a taşındığından beri midesi bir tek gece bile rahat olmamıştı, günde yalnızca birkaç saat çalışabilecek durumda oluyordu. Dostları onun hastalık hastası olduğunu düşünüyorlardı, çünkü sürekli hastalığını bahane gösteriyordu. Bir yere gitmeye korkuyordu; özellikle de “ürkütücü” Londra’ya; “Cehennemlik Majesteleri’nin yeraltındaki krallığından dumanlar tüten” o “eski Babil’e” gitmeye korkuyordu. Yolculuklar “pestilini çıkarıyor” ve hiçbir işe de yaramıyordu. Önceki yıl British Association’ın Cambridge’te yaptığı toplantıdan uzak durmuştu; çünkü “hoşnut olmaktan çok, kendisine eziyet çeiktireceğini” düşünmüştü. Babasını ziyarete gittiğinde de ev çok doluyorsa sessizce geri dönüyordu.

Ama hasta numarası yapıp işten kaçan biri değildi hiç. Hastalığı gerçetti ve sıkıntı yaratıyordu; ama kimse sebebini bilmiyordu. Denemediği çare kalmamıştı. Babası onu şekersiz bir diyetle başlatmıştı, o da tadı acı “Hint siyah birasını” denemişti. Bir aylığına enfiyeden vazgeçmişti, durumu hiç beğenmeyen Hooker ona “enfiyeyi tamamen bırakması” tavsiyesinde bulunmuştu. Darwin şarlatanlığa bile başvurmuştu. Manyetizmayla hipnoz tedavisine kapılan aptallara, genç kızları hipnotize ettiği için Harriet Martineau’ya gülüyordu; “rahatsız kadınlarda aldatılma yönünde hastalıklı bir eğilim” olduğunu mırıldanıp duruyordu. Ama aynı ölçüde “şarlatanca” olduğunu bile kendi iç organlarını tabaka halinde piller kullanılarak her gün bir saatliğine galvanize ediyordu. Carlyle’in bakış açısına göre ülkeyi kasıp kavuran bu çılgınlıklar –ipnoz, galvanize etme– “şeytan kanunlarıydı,” insanı maymunun oğlu yapan görüşler kadar da kötüydüler.⁵⁹ Hepsi de aşırılık yanlılarının batağından tütüyordu. Darwin bunları denemişti; ama alternatif tıbbaya pek inancı yoktu ve tedavi olabileceğinden de kuşkuluydu.

Charles kendi kendisine gömülmüş bir halde, başkalarının düşüncesi-ne göre kendisinden başkasını düşünmez bir halde sürekli ilgi talep ediyordu. O bahar, her şeyin ortasında –açlık çeken komşular, evde süren tami-rat– Emma’nın yaşlı annesi sessiz sedasız göçüp gitti. Wedgwood ailesi parçalanacaktı, Maer satıldı. Elizabeth kendine ait yeni bir eve taşınacaktı. 40

yıllık aile hayatı, altın çağları artık son bulmuştu. Ama Emma çocukluğunun geçtiği eve gitmedi, Charles'ı şımartmak ve korumak için Down'da kaldı. Nihayet haziran ayında çocukları bırakıp da çok sevdiği Jessie Teyzesi'ni görmeye gittiğinde (bu onun için “çok olağandı” bir şeydi) Charles kendini merhametsizce terk edilmiş hissetti. Onun geri dönmesini ipe çekiyor, ziyaretini kısa kesmesi çağrısında bulunuyor, her gün kendini hasta hissettiğinden şikâyet ediyordu. Sonra bir öğleden sonra yazlık evde oturmuş fırtınaları seyrederken, akli yarı yarıya başına geldi ve kendisine lütfedilmiş şeyleri saydı: “Ben havlayıp duran nankör bir ihtiyar köpeğim; ne kadar şanslı bir insan olduğumu düşündüm de; dünyevi koşullar bakımından durumum ne kadar iyi, çok sevgili küçük çocuklarım var, hepsinden de önemlisi böyle bir karım var.” Fedakâr bir eşi vardı; kız kardeşi Elizabeth, Emma'nın dudaklarından bir tek şikâyet sözü bile döküldüğünü duymamıştı. Dahası Charles, “Bunu söyleyebilirim ve ölüm döşeğimde de söyleyeceğim,” diyordu, “Tanrı seni korusun karıcığım.”⁶⁰

Down her zaman olduğundan çok daha fazla bir sığınak olup çıkmıştı. Kırların içinde olması paha biçilemez bir değerdeydi. Hooker Charles'ın neden böyle “hiç de pratik olmayan bir bölgeye” daldığını merak ediyordu, ama Darwin burayı kasten seçmişti. Down onun için bir inziva mekânı olmuştu, sürekli de daha güvenli bir hale getirilmişti. 1846 yılı başında, Lubbock'tan arazinin arka kısmında yaklaşık yarım hektarlık bir toprak parçası satın almış, buraya çitler çekmiş, evi korusun diye çalılar ve ağaçlar dikmişti. Burada yarım kilometre bir düşünme yolu yaptırmıştı: “Sandwalk.” Gün ortasında burada yürüyüş yapardı. Hâlâ alışkanlıklarıyla yaşayan bir yaratıktı. Hayatı artık tümüyle saate bağlanmıştı; tiktaklarla ilerleyen bir rutini vardı: kahvaltı – çalışma – posta – çalışma – yürüyüş – öğle yemeği – mektuplar – şekerleme – çalışma – dinlenme – çay – kitaplar – yatak. Hayatın yeknesak bir biçimde akmasını seviyordu ve Down da böyle yaşamasını sağlıyordu. Herkese, “Hayatımın sona ereceği noktaya sabitlendim,” diye anlatıyordu. Emma da yalnızlığı seviyor, “zavallı, yaşlı, şikâyetçi kocasıyla” sıkıcı bir hayata büyük bir tahammülle dayanıyordu.⁶¹

Darwin bütün bir yıl boyunca *South America*'ya devam etti. Hazine'nin verdiği burs bitip tükenmişti, bu yüzden de kitabın artık Darwin ve yayıncıları tarafından finanse edilmesi gerekiyordu. Darwin de yayıncıları

da pek bir getiri vaat etmese de bu işe para yatırdı. Ağustos ayına gelindiğinde kitabın üçte ikisi matbaadan çıkmıştı ve Darwin de kısa süre sonra yine “nispeten özgür bir adam olmayı” umuyordu.⁶² Nihayet eylül ayında önsözü kaleme aldı, sonra Emma’yla birlikte Southampton’da British Association’a gitti.

Her zaman olduğu gibi toplantıları sıkıcı buldu. Bu durumda bu hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü toplantılarda ağırlıklı olarak Owen’ın balıklar, sürüngenler ve memelilerdeki kemik benzerliklerini konu alan, insanın uykusunu getirecek kadar sıkıcı teknik makalesi üzerinde durulmuştu. Owen, Hooker’ı hayretler içinde bırakan “anatomi ustası bir kafaydı;” Darwin bile onun bildiği teknik ayrıntılar konusunda kendisinin bir “cahil” olduğunu itiraf ediyordu. Toplantıda tuhaf, ilginç bir konu da ele alındı. Owen yeni bazı memeli fosillerini anlattı, bunlar arasında Darwin’in tavsiyesi üzerine Kaptan Sullivan tarafından (eskiden *Beagle*’da bulunmuştu) Cerahlar Koleji’ne gönderilen lama büyüklüğünde toxodonlar da vardı. Darwin yalnızca toplantıda bulunan delegelerden biriydi, elit bir jeolog ve bir beyefendiydi; ama pek Owen’ın kategorisinde görülüyordu. Konferansları pek ciddiye almıyordu; ama bu gibi ortamlar dostlarla bir araya gelme, yeni yeni ortaya çıkmakta olanları gözden geçirme fırsatı sunuyordu. Jenyns’in ince görüldüğünü düşünmüş, şu “dinden çıkmış” Hewett Watson’ı kaçırdığına lanet okumuştı; Watson orada şahsen bulunmuş, Forbes’u intihalle suçlamıştı. Ama en iyisi, toplantıların yanı sıra düzenlenen keyifli turlardı. Armagh Dekanı’nın da dahil olduğu bir toplulukla Winchester Katedrali’ne bir pazar gezisi düzenlemişlerdi, “hayatımda bu kadar eğlendiğim bir gün olmadı,” diyordu.⁶³

Ertesi ay Sullivan ile ailesi kalmaya geldiler; “gerçekten de iyi, canlı bir arkadaş,” diyordu Darwin; “doğabilimciler toplantısı”na katılsın diye Hooker’ı ayartmaya çalışıyordu. Eski günlerden çene çaldılar, yani Falkland Adaları’ndan, fosillerden ve FitzRoy’dan bahsettiler. Sullivan Güney Amerika’da değerli bir iş yapmış; eve Patagonya’dan altı sandık fosille dönmüştü. Tesadüfe bakın ki onun Down’da bulunduğu günlerde FitzRoy’dan da bir mektup geldi. FitzRoy da evindeydi, Yeni Zelanda Valiliği’nden atılmıştı. Sullivan, FitzRoy’un düşüşünü “eski *Aristokrat*” havasına bağlamıştı. “Yine *Beagle*’daki gibiydi, *vahşice öfkeleniyor*, herkese *her şeyi* söylüyor, en aceleci ve olağandışı şeyleri yapıyordu.” Bir keresinde “o kadar büyük bir şiddete kapılmıştı ki *bir heyetin üyeleri* onlara yaptığı saldırı-

nın ortasında şapkalarını alıp odasından çıkıp gitmiş, onu köpürür bir halde bırakmışlardı.” O, “aslında yine bir geminin Kaptan’ı olmuştu.”⁶⁴

Darwin Amirallik’ten FitzRoy’un adresini alıp ona bir-iki satır yazdı. Ama daha yazarken, bunun bir devrin sonu olduğunu anlamıştı. *Beagle* çalışması tamamen sona ermişti. Hiçbir şey israf olmuş görünmüyordu; rıhtımların tozu, köklere yapışmış toprak bile: bunlar mikroorganizmaları incelemesi için Berlin’de bulunan Christian Ehrenberg’e gönderilmişti. Darwin seyahate ilişkin, pampalar ve toprağın yükselmesinden bahsettiği son kitabını tamamlamak üzereydi; FitzRoy’a bunun “jeolojik ve sıkıcı” olacağı uyarısında bulunmuştu. Satışlarla ilgili olarak da içi hiç rahat değildi. Lyell’e “*Volcanic Islands*’a bak, 18 ayıma mal oldu!!!” diye homurdanıyordu, ama kitabın alıcısı pek az çıkmıştı. Aslında jeologların birbirlerinin yazdığı kitapları okumadıklarını, bir kitap yazmanın tek sebebinin bir “ciddiyet emaresi” ortaya koymak olduğunu düşünmeye başlamıştı. Darwin kendi ciddiyetini ikna edici bir biçimde göstermişti. Şimdi artık tam anlamıyla kabul görmüş bir jeologdu, Kaptan’ın yanında tırmalayıp duran acemi çaylak değildi artık. Başka değişiklikler de olmuştu, FitzRoy’a anlattığı: “*Beagle*’ın güvertesinde ‘sinek avcın’ olduğum eski günlere kıyasla, gücüm ve enerjim bakımından başka bir adamım artık.”

1 Ekim’de *South America*’nın son taslaklarını teslim etti. Kitap neredeyse tamamlanmıştı. Ciltçilerin yapacağı son bir “apılca numara” vardı; jeolojiyle ilgili bölümlerin renkli olan tek sayfasını ters bağlamışlar, bütün kitaplarda bu sayfanın kesilip yeniden yapıştırılması gerekmişti.⁶⁵ Ama zaten bu da yazarların kaderiydi.

22. Bölüm

Şekli Bozuk Küçük Canavarlar

Beagle’la gelen numunelerden geriye tanımlanması gereken tek bir sülükayaklı türü kalmıştı. Darwin Henslow’a 5 Ekim 1846’da, “Bitirdiğim için ne kadar mutlu hissediyorum, tahmin edemezsin,” demişti. Ama bitirmesi epey zaman almıştı: 10 yıl. Henslow kehanetinde o kadar da yanılmamıştı: “Abes olduğunu düşündüğüm sözlerin haklı çıktı; bunları tanımlamakla geçecek yılların, toplamak ve gözlemekle geçen yılları ikiye katlayacağına söylemiştin.”

Sülükayaklıya yöneldi. Kısa, tanımlayıcı bir makale kaleme almayı umuyordu. Uzun sürmezdi; ev sakindi artık, tamirat işleri bitmişti, çalışma odası yenice boyanmıştı. Nihayetinde tuhaf olsa da tanımlaması gereken tek bir tür vardı: İyimser olarak “birkaç ay,” diye tahmin yürütüyordu, en fazla “bir yıl.” Sonra nihayet “türler hakkında aldığı notlar birikimini” kalburdan geçirip ayıklamaya başlayacaktı. Bunları yazmak “beş yılını alacak, sonunda yayınladıklarında da bütün sağlam doğabilimcilerin kafasında son derece aşağılarda bir yerde duracağımı söyleme cüretinde bulunabilirim; evet gelecek böyle görünüyor,” diyordu.¹

Sülükayaklı, 1835’te Güney Şili sahillerinden topladığı şu “şekli bozuk küçük canavardı.” Hooker ondan, bunun “hayli yeni ve ilginç” olduğunu işitmiş, meraklanmıştı. Sapma bu canlı için kullanılacak doğru kelimeydi: dünyanın en küçük sülükayaklısıydı ve bir asalak olarak yaşıyordu, *Concholepas* adlı yumuşakçanın helezonik kabuğunu deliyordu. Darwin bu eşsiz yarattığı nasıl sınıflandıracağını tahayyül edemiyordu. Ona bir isim vermeye çalışmak bile beynini uyuşturuyor, her zaman olduğu gibi Latince-den nefret ediyordu: “Bir isim uydurmak tamamen kafamı karıştırıyor,” diyordu Hooker’ın başının etini yiyerek. Mikroskop altında bakıldığında sülükayaklı eklemliymiş gibi görünüyordu; bu yüzden de *Arthrobalanus* adını tercih ettiler (“Eklemli Balanus” anlamına geliyordu; *Balanus*

deniz kıyılarında sık rastlanan koni şeklinde bir sülükayaklıydı), gerçi Darwin bundan da tam anlamıyla memnun kalmamıştı.

Darwin “Mr. Arthrobalanus”u kesmeye başladı ve Hooker da Kew’daki işlerinin yoğunluğuna rağmen ona yardımcı oldu (Hooker hâlâ Galapagos’tan gelen bitkileri tanımlamakla meşguldü). Darwin’in mikroskopu için istenen bir şey vardı; Hooker iyi bir optikçiyle de bağlantı kurdu ve 3,6 şilinlik yeni bir mercek çok işe yaradı. Darwin tekniğini mükemmelleştirdi: Uzun saatler boyunca teşrih etmenin yorgunluğunu, bileklerinin altına tahta bloklar koyarak azaltıyordu. Hooker dostunu yalnızca teknik tavsiyelerle beslemiyordu: Evde yaptığı kavanozlar dolusu lezzetler de Down’a geliyordu. Darwin Hooker’ın gönderdiği bir paket için, “Oklukirpi dikenleri, cam tüpten daha iyiydi; Chutney sosu da bir harika,” diye not göndermişti. Hooker’ın her şeyi gönderme ve yardımcı olma konusundaki istekliliği Darwin’i hazdan coşturuyordu: “Gerçekten de tanıdığım en iyi huylu insansın.” Hâlâ yakınlaşıyorlardı. Hooker İngiltere’ye döneli sadece üç yıl olmuştu, ama Darwin sanki “kırk yıllık dostlarmış” gibi hissediyordu.²

İlerlemeyle ilgili haberler ilgili taraflara ulaştırıldı. Darwin FitzRoy’a iki haftasını Şili’den getirdiği “topluiğne kafası büyüklüğünde minik bir hayvanı teşrih ederek geçirdiğini” anlattı; “Bunun üzerinde bir ay daha harcayabilirim; her gün daha güzel başka bir yapıyla karşılaşıyorum!” diyordu. Büyük jeoloji projelerine –mercan resifleri, paralel yollar, volkanlar, buzdağları– harcadığı onca yılın ardından telkâri bir anatomik işte “gözlerini ve parmaklarını” kullanma fikri onu sevindiriyordu.

Arthrobalanus tuhaf bir yaratıktı; ama ancak normal türlerle karşılaştırılması ne derece tuhaf olduğunu gösterebilirdi. Bu yüzden de Darwin başka sülükayaklılar ödünç almaya başladı. Owen’a notlarını gönderip Cerrahlar Koleji’nden benzer numuneler ödünç istedi. İhtiyacı olan tek şey başka türler değildi; farklı gelişme aşamalarını da incelemeye başlamıştı, özellikle de sülükayaklıların yumurtalarıyla ilgileniyordu. Damla damla akan numuneler, kısa süre sonra sel halini aldı. Konkoloji bilginleri –kabuğu sedefli egzotik deniz salyangozlarından tutun oyuklar açan sülükayaklılara kadar akla gelebilecek her tür deniz kabuğu konusunda uzmanlaşmış bilginler– ona koleksiyonlarının tamamını sunmayı bile teklif ettiler. Birçok araştırmacı kabuk ticareti yapıyordu. Bunlar yüzyıl ortasında büyük işlerdi. Tuhaf ve orijinal olanlar, kibar orta sınıfların ve koleksi-

yoncuların gösterişli dolaplarını tamamlama çabasına girip fiyat artırdığı açık artırmalarda yüksek fiyatlara gidiyordu. Deniz kabukluları ayak takımını bile çekiyordu, öyle ki bu kesimler yeni açılmış tren hatlarıyla deniz kenarına iniyordu.³ Sonuçta satıcılar, numunelerinin uzmanlar tarafından sınıflandırıldığını görmeye can atıyordu; çünkü böylelikle değerleri artıyordu. Darwin daha da derinlere daldı; böylece bütün iş çığırından çıkmaya başladı.

Başka sülükayaklı grupları üzerine düşünmeye başlamıştı. Bu onu kaygılandırmıyordu, çünkü kapsamlı bir çalışma itibarını pekiştirirdi. Sülükayaklılar hakkında, başvuru kaynağı olabilecek güncel bir çalışmaya büyük ihtiyaç vardı; 1847’de Harvard’ın yeni doğa tarihi profesörü olan Louis Agassiz, British Association’da bunun “bastıran bir ihtiyaç” olduğunu söylemişti. İşler öyle bir haldeydi ki, sülükayaklılar konusu “tam bir kargaşa” içindeydi. Kısa süre öncesine dek sülükayaklılar tamamen yanlış anlaşılmıştı; hatta istifler halinde, variller içinde, kutulara kapatılıp hayvanlar âleminin bir bölümünden diğerine aktarılıp durmuşlardı. Aslında sülükayaklılar, kabukla kaplı oldukları için yumuşakça olarak değerlendiriliyor, midyelerin ve salyangozların akrabası olarak görülüyordu. Fakat bir ordu cerrahı olan John Thompson 1830’da hareketsiz yetişkinleri değil, serbestçe yüzen larvaları inceleyerek bunların “kılıfının” altına nüfuz etmişti.⁴ Bunların kabuklulardan kerevides ve yengeçlerin akrabaları olduğu anlaşılmıştı. Hayret verici bir açıklamaydı bu. Deniz kenarında bir kayaya yapışmış bir sülükayaklının, yanında seğirten yengeçlerin kuzeni olduğunu ya da suda sürüklenen o tüysü iplikçiklerin ayakların değişik bir hali olduğunu kimse hayal etmemişti. Bir sülükayaklısırt üstü uzanmış, bacaklarını suda sallayan bir karides gibiydi. Sülükayaklıları yengeçler ve karideslerin yanına yerleştirmek anatomilerinin baştan aşağı yeniden değerlendirilmesini gerektiriyordu. Alan tamamen açılmıştı.

Charles’ın daha geniş kapsamlı bir çalışmaya girişmekten memnuniyet duymasına neden olacak, eve daha yakın bir başka sebep daha vardı. Fransız botanikçi Frédéric Gérard’ın *On Species* [Türler Üzerine] başlıklı kitabı hakkında homurdanıp duran Hooker Darwin’e “birçok türü ayrıntılı bir biçimde betimlememiş birinin türler meselesini incelemeye hiç hakkı olmadığını” söylemişti. Bu söz yerini bulmuştu. Darwin bunu üstüne alınmış, türlerin kökeni üzerine konuşma hakkına yöneltilmiş bir saldırı olarak görmüştü. “Türlerden üstüme düşen payı” tanımlamamışsam ne

fark eder ki, diye cevap vermişti. Bu durumun, “olguların toplanması ve varyasyon konusuyla ilgili spekülasyonlar yürütürken uzun zamandır” kendi kendine “teslim ettiği ön kabulü zerrece değiştirmedığını” söylüyordu. Bu çalışma en azından “dokuz yıldır en büyük eğlencesi” olmuştu. Üzüntü verici bir nakarattı bu: Darwin bu tür bir eleştiri beklemiyordu. Aslında Hooker o sözleri Darwin’i düşünerek söylememiştir, yanlış anlaşıldığını fark ettiğinde de utanmıştı. Fakat yine de Darwin’in “türlerle ilgili teorik değerlendirmelere çok teşne olduğuna da” inanıyordu. Hooker, bu spekülatif gayreti baltalayacak bir şey varsa onun da bir tek grupta ilgili yorucu bir çalışma olacağı şeklinde mantık yürütüyordu.

Bu çalışma Darwin’in üstüne hiçbir zaman yaşamadığı bir kararlılık getirmişti. Büyük meseleler hakkında yalnızca yüzlerce numuneyi inceleyen, can sıkıcı monografiler yazan müze küratörleri konuşabilecekse o da kazanacaktı bu hakkı. Sülükayaklılar itibarını yerli yerine oturtacaktı. Gérard gibi o da varyasyonlar konusunda tetikte olacaktı.⁵ Bütün sülükayaklı çeşitlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, onu doğal seçim tartışmasında hükmedici konuma getirebilirdi.

Bu yüzden de sülükayaklılar evrimle ilgili çalışmasıyla tamamen ilgisiz değildi. Aslında, çalışmasında ilerlerken defterlerinde yürüttüğü tahminlerin en olağandışı kanıtlarıyla karşılaşacaktı.

Konunun daha derinlerine daldı dalmasına, ama cihazları önünü kesti. Basit merceği, topluığne başı ölçeğinde yürüttüğü teşrihlerde ayrıntıların çözemiyordu. Usta bir mikroskopçu olan Carpenter’ın tavsiyesi üzerine iyi bir bileşik mikroskop siparişi verdi. Hal böyleyken bile bunun yorucu bir iş olduğunu, bileklere ve gözlere çok yüklediğini düşünmüştü. Hooker’a, “Üç aydır çalışıyorum ve o zamandan beri yalnızca üç cinsi tamamlayabildim!!!” diye yakınmıştı.⁶ Dört ay sonra yalnızca iki tane daha bitirebilmişti. Bu iş gerçekten de asırlar sürecekti ve o da bu çabaya değip değmeyeceğini merak ediyordu.

1847 yılı sonlarına gelindiğinde, konkologlar* ona epey bastırıyordu. İçlerinde en parlak olanlardan Hugh Cuming, sülükayaklılar grubunun tamamını incelemesi gerektiğine katılıyordu. Cuming bir kalp krizi sonrası kısmen felç geçirmiş, yatalak olmuş, durumu fazlaca duyulmamıştı; ama 1827’den 1840’ların başlarına kadar kendisi bir tür konkoloji korsanıydı. Son derece zengin olduğundan *Discoverer* adında bir uskuna inşa etmiş, ge-

* Konkoloji: Yumuşakçalar kabuklarıyla ilgilenen zooloji dalı. –e.n.

miyi dünyanın doğal zenginliklerini taşıyacak şekilde donatmıştı. Yedi denizi dolaşp adalardan inci, egzotik kuşlar, tropik bitkiler ve çok değerli deniz kabukları toplamıştı. Bazen bir türün en son örneğini aldığı oluyordu; en azından bir tür o geçip gittikten sonra tükenip gidiyordu. Polinezya'dan, Güney Amerika'dan ve Filipinler'den on binlerce deniz kabuğu göndermişti. Bu ganimetlerin ticaretini yapıyordu; "Cuming'in yumuşakçaları müzayede salonuna girdiğinde kabuklu biliminde nasıl kıran kırana bir pazar kurulduğu" tahayyül bile edilemezdi.⁷ Tam bir mali operatördü. Çıkar gözeten taktikleri birçok kişiye apaçık "kötülük" olarak görünüyordu; en azından Hooker adam hakkında pek iyi şeyler düşünmüyordu. Darwin onu hep iyi bir insan olarak görmüştü. Cuming'i 1845'ten beri tanıyordu ve onun Galapagos'tan getirdiği deniz kabuklarını incelemişti. (O kadar eksiksiz bir diziydi ki Cuming ona bu konuda yazılmış bütün kitapları unutmaması tavsiyesinde bulunmuştu.) Şimdi istirahat etmek zorunda olan Cuming "muhteşem koleksiyonunu" –bir deniz kabuğu hazinesi– Darwin'in emrine amade etmiş, ona devam etmesi çağrısında bulunmuştu.

Bir sistem oluşturma konusunda daha akademik çalışmalar yürüten uzmanlar, özellikle de British Museum'daki J. E. Gray de bir monografiye ihtiyaç olduğu görüşündeydi ve kendisinin kamuya açık koleksiyonunu vermeyi önermişti. Darwin buna ikna olmuştu. British Museum Mütevelli Heyeti'ne resmi –ve son derece sıra dışı– bir istekte bulunmuştu. Uzmanların müzenin içinde çalışması bekleniyordu, ama o sülükayaklıların evine gönderilmesini istemişti. Bloomsbury'ye gitmeye hazır değildi, numunelerin Down'a parti parti gönderilmesini istiyordu, çünkü suda bekletilmeleri, temizlenmeleri, teşrih edilmeleri ve tanımlanmaları en az iki gününü alıyordu. Mütevelli Heyeti'nin ağzına bir parmak bal çalmak için de çalışmayı bitirdikten sonra hazırladığı numuneleri müzeye vermeyi önermiş, onlar da kabul etmişlerdi.

Uzaklardan numuneler getirtiyordu. Franklin keşif gezisinde kaybolanları aramak için yola çıkmaya hazırlanan, Hooker'ın eski kaptanı Sir James Ross bile üzüntü verici seyahatinde Kuzey Kutbu'ndan deniz kabuğu toplamaya ikna edilmişti tatlılıkla. (*Erebus* ve *Terror* Kanada'da buz kütleleri arasına sıkışp kalmış, bütün mürettebatlarıyla birlikte kaybolmuşlardı.) İmparatorluk genişlerken –kuzeybatıya bir geçiş aranması Britanya'nın Pasifik'e açılan bu yola ne kadar ihtiyacı olduğunun da bir göstergesiydi– yeni hayvan türlerinin imparatorluk başkentine akışı hiç ha-

fiflemeden devam etmişti; doğal dünya İngilizlerin ayaklarının altında uzanıyordu. Zooloji ve Jeoloji Cemiyetlerinde iyi bağlantıları ve harcayacak bol bol vakti olan Darwin kapsamlı bir çalışmayı gerçekleştirebileceği, bir alt-sınıfın bütün türlerini isimlendirip tanımlayabileceği mükemmel bir konumda bulunuyordu.

Bunun bile bazı emperyal sonuçları olmuştu. İsimlendirmek sahiplenmek demektir diyordu, böcek uzmanı ihtiyar William Kirby. Bilim bir tür metaforik sahiplenmeydi: Bir hayvan “isimlendirilip tanımlandığında ebediyen mülk haline getirilmiş oluyor; bu hayvanın tek tek her numunesinin değeri ticari bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bile artmış oluyordu. Tanımlama işiyle uğraşanların çalışmalarını bastırmaya koşmasının, bu zafer arayışının sebebi buydu işte. Darwin ise burada bir çizgi çekiyordu. Hayvanların isimlendirilmesiyle ilgili yeni prosedürleri incelerken Hugh Strickland’e, bilimsel tutumun “çıklar gözetmezliğine” ne olacak peki, diye sormuştu. Darwin bir doğabilimcinin tanımladığı her türe ismini eklemesinin tam bir gösteriş olduğunu düşünüyordu. Bu uygulama, öncelik kazanma yarışında alelacele gerçekleştirilmiş birçok “vaftiz”e sebep olmuştu.⁸ Darwin’in çalışması daha saygınlık uyandıran bir hızda ilerleyecekti.

Eksiksiz olması için bir monografinin fosil sülükayaklıları da kapsamı gerekiyordu. Darwin işin en başında Bristol Enstitüsü’nün önerdiği bir koleksiyonu geri çevirmişti. Bu kez enstitüye mektup yazarak kabul ettiğini bildirdi ve Jeoloji Cemiyeti’ni de ihtiyaçları hakkında bilgilendirdi. Peşi bırakılamayan, eziyetli bir işti. Modern türlerin teşrih edilmesi, fosillerin de sökülmesi ya da parçalara ayrılması gerekiyordu. O kadar fazla türe gark olmuştu ki çalışması yorucu bir hal almıştı; alkol kokusu da midesini bulandırıyor. “Tanrı’ya dua ediyorum, umarım bir konuda bu kadar fazla zaman harcamakta haklıyım,” diyordu Hooker’a.⁹

1844’te, Darwin’in ona kalbini açtığı o günden beri, Hooker’ın gidecek önem kazanan bir rolü vardı. Charles’in günah çıkarıcısıydı, sırdaşydı, “ceza” gerektiren bir konu olan türler hakkında bir turnusol kâğıdıydı, bitip tükenmek bilmez bir coğrafi bilgi kaynağıydı. Dostlukları çiçek açtı. Darwin, Hooker’ın hafta sonu ziyaretlerinden zevk alıyor; uzunca kaldığı çalışma ziyaretlerini daha bir seviyordu.

Hooker artık Down’da “yayıla yayıla bir hafta” kalıyordu. İşini de yanında getiriyor, yemek masasının üzerine yerleşiyordu; Emma ona kendini evinde hissettiriyordu. Odadan geçip erzak dolabına doğru gidiyor, “bir

armut ya da başka güzel bir şey alıyor, geçip giderken çekici bir gülümsemeyle yanıma bırakıyor. Sonra akşamları hep benimle piyano çalıyor, bazen de basit bazı havalarda ona ılık çalarak eşlik etmemi istiyor!”¹⁰ Açıkçası, aileden biri haline geliyordu.

Hooker Ocak 1847'nin üçüncü haftasını Down'da geçirdi. Burada makalelerini ve fosillerini cilaladı; böylece Jeoloji Araştırmaları için hazırlamakta olduğu, kömür filizleri ile hayattaki akrabalarına dair değerlendirmeyi tamamlamış oldu. Bu konu, iki adamın önüne canla başla ilerlerken tartışacakları birçok mesele koyuyordu. Fakat Darwin'in sağlığındaki gerileme belirgindi. Hooker'dan su çekmenin bile bir bedeli vardı: Yarım saatlik seansları Darwin'i “tam anlamıyla istirahat etmeye” zorluyordu; çünkü hep “yorulmasına neden oluyor,” genelde “başının içinde bir uğultu yaratıyor, bazen de “gözlerimde yıldızlar uçuşuyor” diye tarif ettiği şeye yol açıyordu.” “Bu ikincisi büyük bir sıklıkla başında şiddetli bir egzema nöbetinin habercisi oluyor, nöbet sırasında tanınmaz hale geliyordu.”¹¹

Bu kez Hooker –nihayet– evrimle ilgili denemenin bir kopyasıyla birlikte ayrılmıştı. Tanrı biliyor ya, Darwin on dört ay boyunca yeterince ipucu vermişti. Artık vakti gelmişti. Hooker'inki ilk uzman görüşü olacaktı. Darwin endişeliydi, sonunda meseleyi dostuyla konuşabilecek, onun fikirlerini didikleyebilecekti. Tabii şehre inebilirse: Randevu üstüne randevu belirlediler, ama sonunda hep ertelendi; Darwin hasta, takatsiz, öfkeliydi. Nihayetinde Hooker telgrafı andıran birtakım notlar karaladı ve bunları Down'a gönderdi.

Peki, 231 sayfalık bu elyazmasından o ne çıkarmıştı? Londralı özgür düşünürlerin hepsi de kaya tabakalarında yeni fosilleşmiş hayvan türleri görülmesinin şu veya bu doğa kanunuyla açıklanabileceğini kabul ediyordu. Fakat bu kanunun ne olduğunu, içlerinden ikisi, bilemedin üçü söyleyebilecek durumdaydı. “Dinden çıkmış” Watson ya da günahkâr Robert Grant (Darwin'in eski hocası) gibi bazıları radikal transmutasyonculardı. Diğerleri cehalet saçıyordu ve sırf alışlageldik yoldan çıkmamak için “Yaratılış”tan bahsediyorlardı. Ya da Hooker'ın örneğinde olduğu gibi, aksi yönde kanıt olmadığı için: Hooker uzun süre önce “evrimin iyi ve verimli bir konu” olduğunu kabul etmişti; ama kendisine ait “oluşmuş bir düşüncesi” bulunmadığından, “sabit bir konum benimsemek için bir sebep görünceye dek, değişmezlikten yana” olmayı seçiyordu. Darwin artık ona bir sebep veriyordu ve sancağını hangi direğe çekeceğini merak

ediyordu. Hooker söylemeyecekti. Ama Darwin'in hayatın sürekli Yaratılış'ına karşı attığı tiradın "gereksiz" olduğunu savundu:

Denetleyip yöneten bir ilahi kudrete ilişkin bütün imalar gereksiz; ilk organizmaları yaratan Yaratıcı yönetmeyi sürdürecektir durumda da olacaktır, bunu yapıp yapmadığını tartışmak boş lakırdıdan ibaret.

Bilmek istediği tek şey "Yaratılış"ın mekanizmasıydı. Darwin'in niyetini yanlış anlamıştı. Darwin gerçekten Yaratıcı öngörü göstermek istiyorsa sonraki türlerde yararlı bir şeye dönüşebilecek olan "yararsız organların korunmasının" sebebini göstermeliydi.¹² Tanrı'nın niyetlerini *bu* ortaya koyacaktı. Bu doğanın tasarım yönünü gösterecekti. Ayrıca Darwin'in stratejisini de tümüyle ortadan kaldıracaktı.

Sonunda Darwin makalesi hakkında bir fikir almıştı. Serinkanlı bir değerlendirmeydi bu, Sedgwick'in aşırı coşkuluğundan ya da bahtsız *Vestiges*'in payına düşen vahşilikten eser yoktu. Fakat Darwin değişen koşullar karşısında yeni fikirler edinmemiş Anglikan bir din adamıyla karşı karşıya değildi. Hooker, ihtiyaç duyduğu "son derece anlamlı," coğrafi olarak eksiksiz değerlendirmeleri sağlayarak beklentilerini karşılamıştı. Hooker geri teslim etmeden önce kendisindeki kopyaya şerhler düşmüştü. Aynı türlerin çok sayıda yaratılış merkezinde yaratıldığı yönündeki kabule karşı çıkan argümanlara "çok iyi" diye not düşmüştü. Türleri "sonsuz sayıda ırka bölen" yapay seçimle ilgili özeti kenarına "fena değil" diye karalamıştı. Fakat evcil ırkların bir ya da daha fazla vahşi türden nasıl türetildiği "o kadar da açık" değildi.¹³

Darwin genç Hooker'ı tam da bunun için özel olarak eğitmişti, doğanın türleri yaratma biçimiyle ilgili ayrıntılı tartışmalar yürütebilmesi için. Hooker makalenin genelini kapsayan argümandan etkilenmemiş olabilirdi; çok sonraları önemini bir nebze olsun anlayarak "teorinin önemini tam olarak kavrayamadığını" kabul etmişti.¹⁴

Hooker'ın bir sonraki hamlesi hiç beklenmedik bir hamle olmuştu. Makaleyi alıp götürdüğü gün bombayı da patlatmıştı: Başka bir seyahate çıkmayı planlıyordu. 1839-43 döneminde "Antarktika'daki bitki toplama" seferi sonrasında hep tropik bölgeleri görmeyi istemişti. Ama kimse onun bu kadar kısa süre sonra gitmesini ummamıştı; kendisi bile kutupların buzlarından palmyeli kumsallara fırlatıldığında "cam bir hacıyatmaz" gibi

çatlayıp kırılabileceğini düşünmüştü. Eve döneli yalnızca dört yıl olmuştu; böyle bir seyahat pek mümkün görünmüyordu. Darwin onu çok iyi tanıyordu artık; çok yakınlaşmıştı ona, çok yaslanır olmuştu. Birden makaleyle ilgili bütün sohbetleri gölgeleniverdi. Darwin'in kafası karıştı, ilişkilerinin üzerine bir gölge düştü. Gururu kırılmıştı, haberi alınca homurdanmaya başladı. Hooker'ın yardımı olmazsa “kaybolup giderdi.” Ya İngiltere'den ansızın ayrılırsa diye telaşlı, Hooker'ı makaleyle ilgili olarak yormak için şehre gitmeye çalışıp durdu; onun “makaleyi tamamen unuttuğundan” korkuyordu. Şimdi artık hiç durmaksızın kusuyordu. Mart ve nisan ayında haftalar boyunca sürekli hasta oldu; “midesinin kaynamasından” bitap düşmüştü, özür notlarını, “Her zaman sizin, biraz perişan C. Darwin,” diye imzalıyordu.¹⁵

Mayıs ayında Hooker ile Darwin'in yaşadıkları ilk çekişme bu durumu ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Konuyla ilgili ideolojik meseleler –cinayetler, günah çıkarmalar, yaratılışlar– dikkate alındığında bu alevlenmeye kömürün sebep olması ironiktir. Aylardır kömürün kökeni konusunda fikir ayrılığı içindeydiler; Hooker Jeoloji Araştırmaları için bu konuda bir araştırma yapıyordu. (Britanya, gelişmekte olan sanayiini beslemek için dünyanın kömür üretiminin yarısından fazlasını çıkararak “dünyanın atölyesi” haline geldiğinden, kamununun finanse ettiği Jeoloji Araştırmaları kömür yataklarının haritasının çıkarılmasına özel bir ilgi gösteriyordu.) Darwin eski kömür filizlerinin, mangrovlar gibi ılık sığ denizlerde yetiştiğini düşünüyordu. Hooker'a kömürün “denizaltında çürümüş bir tür bitki” olduğunu söyleyerek takıldı, “bire beş bahse girerim 20 yıl içinde bu genel olarak kabul görüyor olacak,” dedi; ruh halini yanlış değerlendirip onu mangrov teorisiyle dürterek “hadi bakalım,” dedi. Hooker'ın tepesi attı. Darwin kömür damarlarının filizlerinin denizlere ait olduğunu düşündüğü için “deliydi;” bunlar karaya aitti, buna hiç şüphe yoktu. Türler hakkında istediği kadar çalınca fikir yürütebilirdi, ama fosilleşmiş bitkiler konusunda uzman Hooker'dı. Bu “vahşice saldırı” Darwin'i sersemletti. Hooker'ın fitilinin kısalığı kendini göstermişti. Patlamakta hızlıydı, barışmakta da eline çabuk. Darwin bunu hak etmiyor da değildi. Birkaç gün sonra, bu uzun atışını Hindistan'daki fosiller konusunda uzman olan Falconer üzerinde denedi; ama o da “böyle berbat bir saçmalığı kafasından çıkarıp atması gerektiğini” düşünmüştü. Ama bu olay Darwin'e, Hooker'ın karanlık yönlerine dair bir fikir vermişti. Sonraları “onun ka-

dar sevilesi bir insan olmadığını,” ama “bulutlar hemen dağılsa bile” onun kadar “asabi” biri olmadığını da söyleyecekti.¹⁶

O sıralarda çok sevdiği başka bir teori de darbe alıyordu: Antik çağlarda Glen Roy’dan geçen kumsallarla ilgili teorisi. Louis Agassiz bir buzulun vadide bir baraj oluşturduğu, buzların erimesi sonrasında da burada bir göl ortaya çıktığı yönündeki teorisine neredeyse herkesi ikna etmişti. Şimdi İskoç jeolog David Milne eldekilere yeni kanıtlar eklemişti. Glen Roy’a Darwin’in haklı olduğunu düşünerek gitmiş, bir şüpheli olarak geri dönmüştü: Bunlar eski devirlerden kalma göl kıyılarıydı. Fakat Darwin bu yolların deniz kıyısı olduğu fikrine yapışıp kalmıştı; kara kütlelerinin eğilip büküldüğünü *sabit fikir* haline getirdiği için bu fikre de sıkı sıkıya sarılıyordu. Dağların yamacındaki kurumuş deniz kıyıları, karanın yükseldiğini ortaya koyuyordu. Yükselen ve alçalan kıtalarla ilgili bu kanıt yitirdiğinde, adaların oluşması hakkında geliştirdiği mekanizma da dahil olmak üzere bütün jeolojik yapıtı tehlikeye giriyordu. Kıtaların batması ve yalıtılmış adalar oluşturması, türlerin anakarayla bağlantısını kesmesi gerekiyordu; böylece türler farklı biçimlerde uyarlanmaya başlıyorlardı. “Mr. Milne, Glen Roy’la ilgili teorisinin kelimelerle ifade edilemeyecek kadar imkânsız olduğunu söylediğimde, benim domuz kadar dikkatli olduğumu düşünecek,” diyordu. Özelde, eleştirilere duyarlıydı. Agassiz’in buz gölü varsayımıyla ilgili olarak tehlikeli bir bocalama içindeydi. Telaşa kapılmış bir halde, kendi görüşünü destekleyen bir dizi mektup kaleme aldı. Hooker’a, “Son birkaç gündür yeterince kötüyüm, [cüretkâr bir it oğlu it (Mr. Milne) teorime saldırdığı için] Glen Roy hakkında çok fazla düşünüp yazmam gerektiğinden feci hastalandım,” diye yakınmıştı.¹⁷

Durumu daha da kötüleşti. Bütün yolculuklar, “midesini kaldırdığı” gerekçesiyle şaşmaz bir tavırla erteleniyordu. Fakat hastalığın teselli edici yönleri de vardı. Psikolojik açıdan güvende hissetmesini sağlıyor; ziyaretlerden vazgeçmesini, jüri hizmetinden kaçmasını, yemek davetlerini geri çevirmesini mümkün kılıyordu. Ve yemekli kulüplerden kaçınmasını: Nisan ayında Kraliyet Cemiyeti’nin elit Felsefe Kulübü’ne adaylık teklifini geri çevirmişti. Bunun sebebi sosyete toplantılarının cazip olmaması değildi. Lord Northampton’ın, kalem erbabının dans ettiği, elit jeologların kendileriyle övündüğü akşam toplantıları onu şöyle böyle heveslendiriyordu. Şurada Roderick Murchison Silüryen seferlerinin askeri kesinliğinden bahsederek caka satacak, kendini beğenmiş Owen moalar (Yeni Zelanda’ya özgü nesli tükenmiş devekuşları) ve megateryumlarla hava atacaktı; bu-

rada *Beagle*'la getirmiş olduğu kabukları ayıran William Broderip hanımlara Kardinal Wolsey'nin şapkası büyüklüğündeki süngerini gösterecekti.¹⁸ Moda olan bu galalarda, zengin hamiler himaye altına alacakları gençlerle tanışıyorlardı. Hatta Hooker Darwin'e eşlik etmeyi önermişti, elden ayaktan düşmüş biriymiş gibi. Fakat hayır, "midesi yine bir âlemdi." Teşhis konmamış hastalığı ve bulantıları onun çıkış yoluymdu. Fakat ne kadar yararlı bir bahane olsa da gerçek olmaktan, takatini kesmekten hiç de uzak değillerdi; o da kendini bizmut ya da afyonla yatıştırıyordu. Aile ortamına biraz daha çekilmişti; Emma'nın gösterdiği ilgiyle eğleniyor, himayesi altına aldığı gencin gerçekten gideceğine inanmaya yanaşmıyordu.

Hooker *Flora Antarctica*'sını [Antarktika Florası] ve Jeoloji Araştırmaları için yaptığı, kömür filizleriyle ilgili çalışmasını tamamlamıştı. Kendisini gösteriyordu; Darwin bile Jeoloji Araştırmaları'nın başkanı de la Beche'nin Hooker'ın "kömürle ilgili çalışmalarına" övgüler yağdırdığını duymuştu.¹⁹ Hooker ayrıca cilt cilt yayın yapıyordu, sonuçta o nisan ayında Kraliyet Cemiyeti'ne seçildi. Haziran ayında otuz yaşına girecekti, hayatına bir düzen vermesi gerekiyordu. Henslow'un büyük kızı Frances'e duyduğu ilgi bu gerekliliği daha da artırıyor; bu ilgi, sonraki ay British Association'ın Oxford'daki toplantısında iyice belirginlik kazanacaktı.

Darwin, Oxford'daki toplantıya evrim hakkındaki makalesiyle katılmayı planlamıştı; Emma evde tek başına kalacak olsa bile, Hooker'ın bu makaleye vereceği tepkiyi daha derinden izlemeye kararlıydı. Bu çok büyük bir fedakârlık olacaktı; Emma'nın hesabına değil, kendisi beş yıldır bir yabancıнын evinde uyumadığı için büyük bir fedakârlıktı. En ciddi kuralını çiğniyordu. Kendisini berbat hissediyordu, ama oradaydı işte; Hooker'a tanıdıklarında kalma ricasında bulunuyordu. Yine de huzurlu olacağı, mahremiyetinin korunacağı bir odası olmasını şart koşuyordu. "Değerli benliği" hakkında "saçma bir yaygara" kopardığını bilerek yalnızca "tek başına olacağı güvenli bir inziva ortamının" işe yarayacağını söylüyordu. Biraz el çabukluğuyla hokkabazlık yaparak Hooker'ın amcasının, Magdalen Salonu'nun müdür yardımcısının yanına yerleşti; ama bu da ancak "yemeklerini yalnız başına yiyebileceği ve kendi başına yalnız kalabileceği bir odası olacağı" yönünde güvenceler aldıktan sonra gerçekleşti.²⁰ Yaptığı da bu oldu: Yemeğini odasında yiyip akşam yemekleri için gelen davetleri geri çevirdi; Antarktika'dan getirdiği sülükayaklıları vererek kendisini kanıtlamış olan Kaptan Ross'un teklifini bile geri çevirdi.

Darwin toplantının jeolojiyle ilgili bölümüne katıldı, orada da acılı bir biçimde evrimle ilgili spekülasyonların toplantıda hazır bulunan beyefendiler için ne kadar yasak bir konu olduğunu gördü. Gerçi o sırada, gözlerinin önünde daha kolay bir av vardı. Robert Chambers antik devirlerle ait sahiller hakkında bir konuşma yapmak üzere Edinburg'dan gelmişti. Bu Darwin'in konusuydu; bu yüzden de oturmuş, Chambers'ın dostları tarafından nasıl saldırıya uğradığını seyretmiş olsa gerek. Gözlemcilerden birine göre Chambers,

vardığı sonuçları hiç istenmeyecek ölçüde uzatmış, değerlendirmesi üzerine Buckland, De la Beche, Sedgwick, Muchison ve Lyell tarafından kaba bir muameleye maruz bırakılmıştı. Sonuncusu toplantı sonrasında, bana kasten böyle yaptığını; niyetinin Chambers'a *Vestiges* yazarının tarzına uygun akıl yürütmelerin bilim insanları arasında hoş karşılanmayacağını göstermek olduğunu söyledi.²¹

Yalnızca bilim insanları arasında da değil. Yeni Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce pazar günü St. Mary Kilisesi'nde hatalı bilim yapma biçimleriyle ilgili uyarıcı bir vaaz vermişti. Vaazı, “yarı bilgileri,” spekülasyonlar yapmanın “budalaca cazibesıyla” baştan çıkmış olanları hedef alan parlak bir darbeydi. Başka bir deyişle, oturma odalarına özgü gelişme kavramı yüzünden Chambers'ı hedef alıyordu. Akademisyenler bu saldırıyı beğenmişti. Kilise jeologlar, astronomlar ve zoologlarla tıklım tıklım doluydu; hepsi de Wilberforce'un taşı gediğe oturduğunu düşünüyordu. Bilim sessiz sakin, inzivaya çekilmiş, saygın düşünürlerin harcıydı. Wilberforce, demagogların kendi kendisine ayakta duran, “alaycı bir inançsızlık ruhuyla” takdir edebilecekleri bir evren aradığını söylüyordu. Bu tür aldanmış ruhlar “Yaratıcı eylemin hallerini” de bir beyefendinin sorumluluklarını da anlamıyorlardı. Olgular karşısında alçakgönüllü olunması yönündeki bu ikaz, indirilmiş başka bir tokattı. Sırasında tütün tütüren Chambers bu konuşmanın ilerici düşüncüyü boğma yönünde bir girişim olduğunu söyleyerek Wilberforce'u kınamıştı. Jeolog Andrew Ramsay Chambers hakkında, eve “kendini bir şehit gibi hissederek” gitmiş olsa gerek diyordu.²²

Darwin bunu kaçırmıştı, pazar günü muhtemelen Henslow'un avanesiyle birlikte, Dropmore'daki büyük evde ve kırlarda geçirdiği “cennetten bir gün” olmuştu. Ama haftanın geri kalanında Oxford'daydı; makalesi

elinde, görüşlerini almak için Hooker'ın peşinde koşuyor; meslektaşlarının Chambers'ın üstüne gelmesini izliyordu. Durumun ironik bir yönü vardı. Ama bunda şaşılacak bir şey yoktu: Cemiyet din adamları ve beyefendileri bir araya getiren bir topluluktü; bunların yaptığı jeoloji bilimi, yerleşik düzenin temel ilkelerini sağlıyordu. Mesele dışarıdan birini boğazlıyor olmaları değildi. Lyell de Canterbury Piskoposu'nu Jeoloji Cemiyeti'nin akşam yemeklerine davet edebilirdi. Mesele, bir dergi yayıncısının ortaya koyduğu, kötücül sonuçlara varan darmadağın bir bilimi reddediyor olmalarıydı. Bu darmadağınlık Darwin'in, Lyell'in huzurunda, kendini Chambers'tan uzaklaştırmak için *Vestiges*'i istismar etmesini mümkün kılıyordu. Darwin yazarın "zekâ kıtlığını" kınıyor, kitabı "edebi bir tuhaflık" diye bir kenara bırakıyordu.²³

Yine de bütün bunlara rağmen oradaydı, birçok beyefendinin doğaya karşı erdemli bakış açısını zedeleyecek bir makaleyi ileri sürüyordu. Darwin amacının gerçekleşmesine yaklaştırmıştı. Hooker'la buluşmuş, onu New College Chapel'e org dinlemeye götürmüştü; bu ulvi müzik omurgasında "aşağı yukarı hareket eden" bir karıncalanma başlatmıştı.²⁴ Hooker'ın, makalesindeki kilit bölümler üzerinde başlık başlık ilerlemesini sağladı. Onun adaların doğal yollarla kolonileştirilmesine, tohumlar ile bitkilerin rüzgârlar ve dalgalar yoluyla dağılmasına itirazını ilk elden dinledi. Hooker ona, biri dünyanın bir ucunda diğeri başka bir ucunda bulunan Tazmanya ile Tierra del Fuego'dan alınan dağ bitkileri arasındaki benzerlikleri göstererek cevap verdi. Böyle hayret verici bir dağılım nasıl olur da bu tür bir göçle açıklanırdı? Gerçekten de bu nasıl oluyordu? Darwin bu konuda çalışmaya kararlıydı, ama o sırada Hooker'ın itirazının, Forbes'un batmış kıtalarla ilgili saçmalığını güçlendireceğinden korkuyordu.

Bu toplantıda birden fazla düğüm atılmıştı. Hooker ona Henslow'un damadı olacağı haberini verdi: O ve Frances nişanlanmışlardı. Bu nişan onu Charles'a da daha sıkı bağlıyordu; Charles etrafında güvenilir bir bilim çevresinin oluştuğunu görüyordu. O haftalarda Hooker'ın ne kadar mutlu olduğunu herkes fark etmişti. Ama Frances bile onun seyahat tutkusunu iyileştiremeyecekti. Charles "üzülsün mü sevin sin mi" bilemiyor, nişanı Hooker'ın seyahate kararlı olmasının karşısına koyup tartıyor; "senin adına memnunum," "kendi adıma üzgün," diyordu.²⁵

Hooker huzursuzdu; çünkü hükümet ona Kew'da, babasının yönetimi altında çalışacağı bir görev vermemişti, aristokrat bir himaye arama-

ya da pek hevesi yoktu. (Kew hâlâ soylular ve hanımları için bir yürüme parkıydı.) Sir William onun keyfine bakmasını, belki de Ross keşif gezisiyle ilgili günlüğünü yazmasını istiyordu; hatta John Murray bu günlüğü Darwin'in *Journal*'ının yanı sıra yayınlamayı önermişti. Fakat Hooker hayır demişti. Yine yola çıkmak için kaşınıp duruyordu. Kaptan Ross'a hangi sefer olursa olsun fark etmeyeceğini söylemişti. Amiralliğin Borneo seferi ve Doğu Hindistan Şirketi'nin Goa seferi için başvuruda bulunmuştu. Ama her seferinde para bir engel olarak karşısına dikilmişti. Darwin'in şahsi servetinin onu nasıl Kaptan'ın masasına oturttuğunu bilerek "Keşke şahsıma ait bir servetim olsaydı," diye yakınıyordu. O sıralarda Hooker, "Tropik bölgelere gitmek için ne olursa olsun her tür fedakârlıkta bulunmaya razıydı."²⁶ Henüz haberi yoktu, ama Sikkim Vadisi ve Tibet'i, o egzotik "Lama tapıncı" ülkesini, bir çocukken hayalini kurduğu yüksek zirveleri yürüyerek aşmayı tasarlayan bir ekibe alınmıştı. Bir o kadar aceleyle, Hazine'den Kew Bahçeleri'ne Himalayalar'dan bitki toplaması için bir burs aldı. Her şey bir anda olup bitmiş; iki ayağı bir pabuca girmişti. Down'ın ihtiyaçları artık unutulmuştu.

Nişanlısının ne düşündüğünü bilmiyoruz. Emma'nın temmuz ayında Elizabeth'i sağ salim doğurmuş olmasına rağmen Darwin'in mahzun, kederli bir hali vardı. Yaz ve sonbahar ayları boyunca tekrar tekrar Kew'a gitmeye çalışmış, bu 32 kilometrelik yürüyüşe boyun eğmez bir kararlılıkla yaklaşmıştı: "Türlerle ilgili taslağımın geri kalanının üzerinden geçmem gerekiyor." Ama her seferinde midesi "şiddetli bir biçimde kaynadığı" ya da hastalığı yüzünden takati kesildiği için kendisini yüzüstü kanepede bulmuştu. Hal böyleyken Hooker'ı yalnızca bir kere daha görmüştü; 20 Ağustos'ta kendini nihayet Kew'a arabayla gidecek kadar güçlü hissettiğinde. Darwin ona iyi dileklerde bulunmuştu. Sözleri dokunaklıydı, ama ıstırapını hiç gizlememişti: "Bu soylu bir gezi olacak, ama bitmiş olmasını dilerdim; seni bencilce özleyeceğim, her bakımdan, feci derecede." Tek tesellisi Frances'in, o "güzel mıknaatısın" onu geri getirecek olmasıydı.²⁷

Charles bu ıstırapla Shrewsbury'ye doğru yola koyulmuştu, babasının durumu endişe yaratıyordu. Burada günlerce kanepede kıvrılarak yattı; "homurdanıyor, uluyordu;" midesi patlarcasına kaynıyordu, kendisi de Bulwer-Lytton'un trajedi ve felaketlerle dolu epik anlatısı *The Last Days of Pompeii*'ye [Pompei'nin Son Günleri] gömülmüştü. Hooker ka-

sım başında Down'a gelmeye çalıştı. Charles onun bu girişimini "ölümlü bir insandan aldığım en büyük dostluk kanıtı" olarak nitelemişti; bu abartılı sözleri duygusal durumunu yansıtıyordu.²⁸ Hooker birkaç gün sonra *HMS Sidon* gemisinde, yeni genel vali olarak Hindistan'a giden Lord Dalhousie'yle aynı süiti paylaşıyordu. Darwin sıcak bir vedayla onu kucaklamamıştı.

23. Bölüm

Şeytan'ın Değneği

Charles kendi başına kalmıştı. Ama yalnız değildi; küçük ayakların çalışma odasının dışındaki koridorda bir aşağı bir yukarı koşuşturması buna hiç kuşku bırakmıyordu. Yedi yaşındaki Annie sık sık yüzü kıpkırmızı içeri dalıyordu. Ona, enfiye alışkanlığı kırılсын diye yukarıya taşınmış olan kavanozdan, muzipçe bir tutam enfiye veriyordu. Charles onu bu yüzden daha bir seviyordu. Emma da yine hamileydi, yedinciye. Londra grip salgınının pençesinde olduğundan, hastalıklara karşı artık daha dikkatli olan Charles'ın şehirden kaçınmak için yeni bir sebebi olmuştu; Jeoloji Cemiyeti'nin zorunlu toplantıları dışında başka bir şey için şehre indiği nadirdi. Her halükârda, Emma, bebekler ve sülükayaklılarla; ayrıca kilise bölgesinin yeni rahibi olan, çabucak ahablık kurduğu Peder John Innes'la, Down'da istediği kadar yakın bir çevresi vardı. Ama Hooker'ı özlüyordu. Birbirlerinden ayrı geçirdikleri aylar uzayıp gidiyordu, bir daha karşılaşınca kadar aylar geçecekti; o da tabii Hooker Himalayalar'daki tehlikeli keşif gezisini tamamlayabilirse olacaktı. O zamana kadar Charles'ın türlerin kökeni hakkındaki duygularını bastırması gerekiyordu.

Gerçi sülükayaklılar çığ gibi kontrolünden çıkarken türlere geri dönebilecek gibi de değildi. Sülükayaklılarla ilgili çalışmasını şimdiye bitirmiş, doğal seçim konusuna dönmüş olmayı ummuştu. Oysa kendisini iki yıl daha bu kokulu teşrih işine bağlayacaktı. Sülükayaklıların her biri planladığından daha uzun bir zaman alıyor, onun başka bir şey yapmasına pek vakit bırakmıyordu. Fakat bazı davetlere kraliyet çanı iliştilmiş olduğundan, bunları reddetmesi mümkün olamıyordu. Şubat 1848'de İngiliz bilim çevrelerinin lider ismi Sir John Herschel onunla temas kurdu. Herschel, Birinci Deniz Lordu adına kaleme aldığı mektubunda Darwin'i, denizcilere bilimsel saha çalışması için talimatlar hazırlayan elit bir ekibe katılmaya davet ediyordu. Sir John parmağıyla işaret ettiğinde, bilimadam-

ları atlardı. Bir teşrih işini bitirmeme izin verin, diye cevapladı Darwin onu; bir hafta kadar sürecekti, sonra katılacaktı. Richard Owen'a, "Herschel ve senin gibi adamlar vakitlerini bir işe vakfettiklerinde, onları tabii ki reddedemem,"¹ diyordu.

Amiralliğin el kitabında Darwin her beyefendinin ülke toprakları dışında jeoloji yapabileceğini açıklıyordu. Bu biraz hazırlanmayı, biraz da donanımlı olmayı gerektiriyordu; aslında yalnızca, askeri subayların sahip olması beklenen türde bir merak ve sistematik alışkanlıklara sahip olmak gerekiyordu. Gemide olduklarında, jeolojik geçmişi şekillendirmiş olan o yavaş "hâlâ etkin sebepleri," çökeltilerin birikmesi, sarp kayalıkların erozyonu, buzdağları, mercan resifleri –bunlar Darwin'in bizatihi ilgilendiği şeylerdi– gözlemek için ideal konumda bulunuyor olacaktı. Güverte de biriken tozu toplamaları gerekiyordu; kıyıya çıktıklarında da fosille-re, volkanlara ve kömür örneklerine odaklanmaları lazımdı. Bunları kaleme almak beş haftasına mal olmuş, bu durum canını sıkıyordu; ama geleceğin Deniz Lordları'nı iyi Lyellciler –hatta iyi Darwinciler– olarak yetiştirmeye değerdi.

Evde, sülükayaklı yığınyla birlikte gerilimler de yükseliyordu. Ailesi için üzülüyor, yıllardır perişan durumdaki midesi canını sıkıyordu. 81 yaşındaki babasının durumu ağırdı; onun "son altı ay içinde bedensel olarak ne kadar değiştiğini" görmek Charles'i korkutuyordu. Emma'nın durumu da her zaman belirsizdi. Ölüm kalım meseleleriydi ve bunları parçalara ayırdığı kokmuş cesetlerin karşısında düşünmek zulümdü. Dışarıdan bakıldığında 12 Şubat'a denk gelen hafta sonu her şey yolunda gidiyormuş gibi görünüyordu; Lyelller ve Owen, Jeoloji Araştırmaları'nın Jön Türkleri Edward Forbes ve Andrew Ramsay Darwin'in otuz dokuzuncu doğum gününü kutlamak için Down'da kalmışlardı. Ramsay hiç bu kadar eğlenmemişti. Darwin onu çarpmıştı; "kıskanılacak bir adamdı," "hoş bir evi, hoş bir eşi, hoş bir ailesi, ne çok yükseklerde ne çok aşağılarda bir yeri, orta karar iyi bir serveti vardı ve kendi zamanının efendisiydi."² Ramsay, ev sahibinin içinde sürüp giden fırtınayı pek fark etmemişti. Ama zaten Darwin de pek belli etmemişti, yalnızca pazar günü yemek sonrası Lubbockların arazisinin çevresinde yürümek istediklerinde, bir mazeret ileri sürüp katılmamıştı o kadar.

Ramsay'in de fark ettiği üzere, Darwin'inki ayrıcalıklı bir hayattı; Darwin 1848'in o karanlık günlerinde de bir uçurumun kıyısında duruyordu.

O hafta sonu İtalya'yı kırıp geçirmekte olan isyanın, ülkenin daha yakınlarında patlaması an meselesiydi. Alexis de Tocqueville'in tabiriyle Fransa "bir volkanın üzerinde uyuyordu." Gerçekten de ayın 22'sinde Fransa'da barikatlar kuruldu, protestocular vuruldu, askerler isyana kalkıştı ve ılımlı reformcu Adolphe Thiers başkanlığında geçici bir yönetim kuruldu. Ayın 24'ünde Fransa Kralı tahttan indirildi ve İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Londra'da söylentiler alıp yürümüştü. 26 Şubat Cumartesi günü Tory lider Sir Robert Peel'in verdiği partide Darwin'in meslektaşları Lyell, Owen, Buckland ve De La Beche Paris'teki isyanı Prusya Büyükelçisi'nden olanca canlılığıyla dinlediler; Büyükelçi'nin personelinden biri devrimci hatlardan kaçıp gelmişti. "Paris'te 30.000 komünistin ortak mülkiyeti ve evlenmemeyi savunduğunu, kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlardan daha fazla korkulması gerektiğini" dinlemişlerdi.³ Hanımlar çekildikten sonra, devrimle, birkaç akıllıca reformla tahtın nasıl kurtarılmış olabileceğiyle ilgili gürültülü bir tartışma yaşanmıştı. Peel Lyell'e, ertesi gün ilan edilecek yeni Cumhuriyetçi hükümetin tedbirlerinin Manş Denizi'nin iki yakasındaki kapitalistleri korkuttuğu için Britanya'da bir mali kriz yaşanmasından korktuğunu söylemişti.

Peel'in konukları Jeoloji Cemiyeti'nde ve Athenaeum Kulübü'nde Darwin'le birlikte olan beyefendiler ve din adamlarıydı. Bazıları on beş gün önce Down'da onun misafirperverliğini yaşamıştı. Hepsi de istikrar getirecek reformların uygulanmaya başladığını ve artık herkes için seçme ve seçilme hakkı talebinde bulunan radikal kitlelerin denetim altına alındığını görmek istiyorlardı. Darwin'in dostları da korku içindeydi. Lyell "çete-yönetiminden" uzun zamandır memnun değildi. Bir bankerin oğlu olan Forbes da isyancılara karşı kısa süre önce sopasını kaldırmıştı. Owen'ın Şerefli Topçu Birliği de işçi sınıfının gösterileri sırasında hizmet vermişti.⁴

Paris'te ilk günlerdeki kanlı olayların ardından halk şehrin denetimini ele geçirdiğinde Emma'nın teyzesi devrimin "siyasi olmaktan çok sosyal bir devrim" haline geldiğini söyleyerek rahat bir nefes almıştı. Emma'nın teyzesi hâlâ yeni liderlerin "işçi sınıflarına verdikleri vaatleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini" merak ediyor, bunu yapamayacak olurlarsa "zincirini çözmüş oldukları canavarın alacağı intikamdan" korkuyordu. Ama Fransız işçiler tavizler kazanırken, hükümetin uyuşmazlık yaratan bir tavır içinde olması İngiliz sendikalarında hayal kırıklığı yaratıyordu. Fransa'daki "Çalışma Hakkı" gibi bir şey İngiltere'de yoktu ve 1840'lar

boyunca işsizlik oranları hep yüksek olmuştu. Radikal Londra'da "Mar-seillaise" söyleniyor, Parisliler alkışlanıyordu." Manş Denizi'nin öte yakasındaki isyan Chartist liderlere yeni bir heyecan vermiş, onları büyük bir gösteri planlamaya itmişti.

Zenginler arasında panik yayılıyordu. 10 Nisan'da 150.000 Chartist'in Kennington Halk Parkı'nda toplanması beklendiğinden, başkentte telaşlı bir faaliyet hüküm sürüyordu. Chartistler seçme ve seçilme hakkı talebinde bulunan dilekçelerini parlamentoya sunmaya çalışıyordu, kimse neler olacağını bilmiyordu. Kraliçe kendi güvenliği için saraydan ayrılmıştı ve "isyanı kuvvetle bastırmaya yönelik" planlar hazırlanmıştı. Birkaç hafta içinde 85.000 kişi –çoğunluğunu beyefendiler, çalışanları ve uşakları oluşturuyordu– özel kraliyet muhafızı olarak yemin etmiş, 7000 asker seferberlik durumuna geçirilmişti. Merkez Bankası, Downing Street ve Dışişleri Bakanlığı, bütün kamu binaları kum torbalarıyla çevrelenmişti, buralarda çalışan memurlar da özel muhafız olarak yemin etmişti. Posta Genel Müdürlüğü'ndeki memurlara el bombası dağıtılmıştı, British Museum'daki bazı görevlilerin ellerindeyse eski model asker tüfekleri vardı.⁵ Göstericilerin Paris'te yaptıkları gibi binaları işgal etmesini önlemek için her şey yapılmıştı.

Darwin'in, bilim kurumlarında savunmaya çekilmiş meslektaşları arasında da en az bu kadar belirgin bir gerilim hâkimdi. Ramsay, Charing Cross'ta muhafız olarak yemin etmiş, Forbes trilobitlerini savunmak için omzuna kısa kalın bir sopa atmış; birlikte Jeoloji Araştırmaları'nda devriyeye çıkıyorlardı. Müdür De la Beche bir kucak dolusu bahriye kılıcı getirmiş, bir kuşatmaya hazırlanıyordu. Owen Cerrahlar Koleji'nde nöbetçiydi; iriyarı, yapılı haliyle isyancıları karşılamaya hazır; sonrasında da Tory liderin güvende olduğundan emin olmak için Peel'in evine doğru yola çıkacaktı. Westminster Piskoposu Peder Buckland bir kol demiriyle silahlanmış halde Abbey'de nöbet tutuyordu. Darwin, jeoloji konferanslarında bir pterodaktil (soyu tükenmiş uçan bir sürüngen) gibi oraya buraya çarpıp vurduğu için Buckland'ın insanı eğlendiren bir "budala" olduğunu düşünmüş olabilirdi, ama ahmaklık günleri artık bitmişti; Buckland, Şairler Köşesi'ne gelecek isyancıları sopalamakla tehdit ediyordu. Hima-yesi altına almış olduğu William Broderip (Darwin'in kabuklarını tanım-lamıştı) ise hâkimlik yaptığı Thames Polis Mahkemesi'nde Chartistler hak- kında hüküm veriyordu.⁶

Bu çılgın hazırlık havası herkeste bir panik yaratmıştı, Darwin'in de kimseden geri kalır yanı yoktu. Okumaları yeni bir veçhe kazanmıştı. Mart ayında Chartist bir gösteri düzenleneceği korkuları bir histeri haline geldiğinde o Thiers'nin *History of the French Revolution* [Fransız Devrimi'nin Tarihi] adlı kitabını okuyordu; "sıkıcı ve zayıf" bulup bir kenara bırakacaktı. Sonra Mary Wollstonecraft'ın ateşli kitabı *Vindication of the Rights of Women* [Kadın Haklarının Korunması] ile liberter William Godwin'in Wollstonecraft'la hatıralarını anlattığı *Memoirs*'ını [Hatıralar] devirdi, gerçi Tocqueville'in *Democracy in America*'sını [Amerika'da Demokrasi] daha çok beğenecekti. Bu huzursuz dönemde mide bulantıları da artmıştı; bu durum onun Jeoloji Cemiyeti'nin mart ayındaki konsey toplantısına katılmasını engelledi.⁷ Londra artık silahlanmıştı. Kışkırtıcıların talepleri –toprak vergisi, mülk vergisi, zenginlik vergisi– ona sert bir darbe indirebilirdi. Aşırılık yanlılarının söyleyeceği gibi, beli bükülmüş yoksulların sırtından geçinerek yaşayan, sevilmeyen orta sınıfların bir mensubu, işsiz güçsüz bir beyefendi olarak ortada duruyordu. Babası hastaydı, geçindirmek zorunda olduğu genişleyen bir ailesi vardı, olaylar tatsız bir hal alırsa yatırımları da silinip gidebilirdi.

Bunun yanı sıra kendini gizli tutan bir evrimciydi. Meselenin kalbini bu oluşturuyordu. Anglikan dostları, bazıları transmutasyon ve tanrısız bilimle donanmış olan isyancıları bastırıyorlardı. Owen ve Forbes değişikliğe karşı direniyor, onun ayrıcalıklarını koruyorlardı. Ama sırrını ortaya çıkarmış olsalar onu da kınamayacaklar mıydı? On yıl önce, "Doku çöker!" diye haykırdığında böyle bir isyan çıkabileceğini düşünmemişti. Her halükarda o zamanlar kendi başına spekülasyonlar yürüten bir ace-miydi. Oysa şimdi eşraftan biriydi, bir aile babasıydı, jeoloji elitinin bir mensubuydu. Teorisinin özü orta sınıflardan yana Malthusçu bir yön taşısa da, kökleri kapitalist olsa da o Tory şahinler tarafından bir hain olarak damgalanabilirdi.

Etrafındaki dünya parçalanma tehdidi altındayken Down'a kısılp kalmış olan Darwin, yorucu teşrih çalışmalarını sürdürüyordu. Kendi kendine, "Bu, bildiğinden şaşmamak," diye söyleniyordu. Mart ayı sonlarında Yaratılışçı meslektaşları radikallere direnme planları yaparken o da önemli bir aşama kaydetti. Görünüşe bakılırsa numunelerinin birçoğu küçücük parazitler yüzünden zarar görmüştü. Bunları hep ayıklayıp atardı, ama bu sefer biraz daha yakından baktı. Sülükayaklılar genellikle hermafroditti

(hayvanların hepsinde hem dişi hem eril cinsel organlar vardı), ama Cuming'in Filipinler'den gönderdiği türler arasında bir istisna vardı. Bu istisnai tür tanımlanmamıştı, Darwin ona *Ibla cumingii* adını vermişti. Erkekler ve dişiler ayrı olmakla kalmıyordu, birbirlerinden o kadar farklıydılar ki neredeyse alakasız görünüyorlardı.

Henslow bu haberi alan ilk kişi olacaktı:

Dişinin sıradan bir görünümü var, erkeğin bedeninin hiçbir kısmı dişininkine benzemiyor ve mikroskopla görülemeyecek kadar küçük; ama işin tuhaf yanı da burada ortaya çıkıyor, erkek, bazen de iki erkek hareketli larvalar olmaktan çıktıkları anda dişinin torbasında asalak haline geliyorlar; böylece bütün hayatlarını karılarının etine tutunmuş ve yarı gömülmüş olarak geçirip bir daha hiç hareket edemiyorlar.

Burada hayvanlar âleminin başka hiçbir yerinde görülmeyen bir üreme dizgesi vardı. Peki, Darwin bunu nasıl ortaya çıkarmıştı? Henslow'a "erdem güdüsü"ne benzer bir "hakikat güdüsü" hissettiğini; bunun da ona yardımcı olduğunu anlatmıştı.⁸

Perdelenmiş bir meydan okuma gibi görünüyordu bu. Anglikan bir Yaratılışçı'nın sülükayaklılar arasındaki asalak çok cinsiyetlilerde ne tür bir erdem bulması beklenebilirdi? Eğer doğruysa bunda Tanrı'yı övecek pek az şey vardı. Doğa İnsan'dan, "Zamanın En Soylu Dölü"nden fazla uzaklara gidememiş olsa gerekti. Baskın bir dişi, eteğine yapışmış bağımlı, dejenere bir grup erkeğe göz yumuyor! Darwin eski dostuna "Doğanın bu bir tek cinsi tek cinsiyetli yapmış olması, ama erkekleri dişilerin dışına sabitlemiş olması tuhaf değil mi?" diye sormuştu. Sonra benzer kanıtlarla Lyell'e meydan okumuştı: Kabuklarındaki kapakçıklarda yer alan ceplerin her birinde "küçük kocalarından birinin" bulunduğu bir *Ibla* dişisi göndermişti. Yaklaşık bir santim uzunluğundaki bu dişiler belli ki onların "asalağı olan" küçük eşleriyle yaşıyordu. Erkeklerin büyüklüğü, onların büyüklüğünün onda biri kadardı ve neredeyse embriyoya benzer bir halde kalıyorlardı. "Düzleşmiş, morumsu, kurtçuğa benzer" bedenlerinin göğüs segmentleri büyük oranda körelmişti ve aslında yararsızdı. Darwin, "Gerçekten de, doğanın planları ve harikalarının bir sınırı yok," diyerek yön değiştiriyordu.⁹

Bütün bunlar Darwin'in gevşemeye başlamış ilgisini canlandırmıştı; "dünyanın" en ilginç sülükayaklısını bulduğunu duyurdu. Sürprizler devam ediyordu. İkinci bir *Ibla* türünde de –bu seferki hermafroditti– asalak erkek-

ler tespit etti, bunlara “ilave erkekler” diyordu; hermafrodit eşlerdi. 2,5 santimin 1600’de biri büyüklüğünde, larvaya benzer küçük keselerdi. Bu daha beklenmedik bir gelişmeydi; erkek organlarının önemini kaybetmiş olduğu bir *hermafrodit* ve ona eşlik eden, embriyoya benzer, cinsel organları dışında bütün organlarının temel gelişimi eksik kalmış bir eş. Birden, kaldırıp attığı o parazitlerin hepsi içinde bir şüphe uyandırdı. Daha yakından baktı. Bazıları gerçekten de türle ilgisi olmayan asalaklardı. Ama benzer bir türün, *Scalpellum*’un üzerindeki çok daha küçük erkeklerdi.

Devam edip altı *Scalpellum* türü daha tanımladı, hepsi de farklı derecelerde cinsel farklılaşma gösteriyordu. Bu durum daha önce evrim hakkında geliştirdiği varsayımı destekleyen muhteşem bir doğrulamaydı. 1838 tarihinde açtığı bir defterde “cinsiyetlerin en aşağı bazı gruplarda ayrılma” tarzı hakkında spekülasyonlar geliştirmişti: “Hermafrodit bir atadan evrilen yumuşakçalarda erkek ve dişilerde karşılıklı olarak diğer eşey organı körelmiştir.”¹⁰ Fakat cinsiyetlerin bu biçimde farklılaşmasını göstermek için hayli eksiksiz bir diziye ihtiyaç vardı. Şimdi elinde bu vardı işte. Sülükayaklılar olaylar dizisini ortaya koyuyordu: Eksiksiz hermafroditlerden, erkek organları küçülmüş, minicik “ilave” erkeklerin bulunduğu hermafroditlere, onlardan da erkek organları tümüyle yok olmuş ve “basit” erkek eşleri olan dişilere geçiliyordu.

Merakı giderek kabarmış bir halde, Hooker’ın Hindistan’dan gönderdiği ilk mektuba bir cevap yazdı. Ona “türlerle ilgili kuramıyla caka satmak için” *Ibla* erkeklerinden bahsetti; “bu asalakların kendi erkeklik organları küçük olan hermafroditler üzerinde yaşayan ilave erkekler olduklarını artık gösterebileceğim.”

Türlerle ilgili kuramım beni, hermafrodit bir türün hissedilemeyecek derecede küçük aşamalarla iki cinsiyetli bir türe dönüşmesi gerektiğine ikna etmiş olmasaydı, bunu hiçbir zaman anlayamazdım; ama önümüzde duruyor işte, hermafroditteki erkek organları bozulmaya başlıyor ve bağımsız erkekler hazırcı oluyor. Ama ne demek istediğimi pek açıklayamıyorum, belki de sülükayaklılarına da türler kuramına da şeytanın değneği insin diyeceksin. Ama ne dediğim umurumda değil, türler kuramım hakikattir.¹¹

Hooker bu patlama karşısında ayağa kalkmadı. Ona şeytanca dileklerde de bulunmadı; aslında bu kanıtların çarpıcı olduğunu düşünüyordu.

Darwin ikisini de taksonomi çalışmasının değerine ikna ediyordu. Artık ne yapılması gerektiğini görebiliyorlardı: Cinsiyet ve atalar, çalışma ilerlerken belirlenen gizli gündemin en üst sırasında yer alıyordu. Yeni bir “hakikat” oluşuyordu.

Darwin büyülenmiş bir haldeydi. Mini mini erkekler “gerçekten de harikaydı.” “Bir dereceye kadar kalıntı” niteliği taşıyorlardı; Charles “hayvanlar âleminin tamamında bir eşleri daha bulunduğuna inanmakta zorlanırım,” diyordu. Hooker’a nefes nefese son haberleri veriyordu: “Ağızları ya da mideleri yok,” larvalar “kendilerini hermafroditin üstüne sabitliyor ve büyüyüp kocaman bir testis haline geliyor!” “Sperm torbaları olarak” büyüyorlardı. Mutlaka bire bir bir ilişki de yoktu; bazı hermafroditlerde yaklaşık on tane ilave erkek bulmuştu. Ağızları olmayan bu mini mini asalaklar hiç yemek yemiyorlardı, ama yerlerini başkaları alsın diye çabucak ölüyorlardı. Bu yüzden de eş sayısı hızla artıyordu. Hooker Darjeeling’ten yazdığı cevapta, hiç istifini bozmaksızın, on eşin çok olağan olduğunu söylüyordu. “Sülükayaklılardaki ilave erkekler gerçekten de harika,” diyordu, “ama Bhothea ailelerindeki –hamallarını bulduğu ve “kadınların hukuken 10 eşe sahip olabileceği, kaba, görgüsüz Himalaya kabilesindeki– ilave erkekler son zamanlarda dikkatimi biraz dağıttı.”¹² Darwinçi çatlağı yakalamıştı. Her türden ilkel, Victoria dönemindeki yüksek sınıfların beyefendilerine özgü erdemlerden yoksundu.

Darwin zengin bir maden yatağına benzeyen sülükayaklılarına hayret ederken 10 Nisan’daki Chartist gösteriler de barışçıl bir biçimde son buldu. Mayıs ayında, Hooker’a sülükayaklılardan bahseder, çabaları yüzünden şeytanın değneğinin inmesini beklerken, birden eski bir konu olan kömüre döndü. Kömür; şu eski umacı, üzerinde hiç anlaşılmadıkları tek konu. Hooker kömürün kökenini, bu sorunu tümünden çözecek kanıtları Hindistan’da arıyordu. İyi, diye cevapladı onu Darwin, “Ben ölmeden önce çözülmese Down mezarlığında asla huzur içinde yatamam.” Kulağa yumuşak geliyordu bu sözler; ama ölümlülük artık Darwin’in kafasında alttan alta akan kasvetli bir düşünceydi. “Ölümden laf açılmışken,” diye devam etmişti, “altüst olmuş midemin durumu daha beter.” Babasının çöküşünü izlerken hastalığı da insanı telaşlandırarak derecede ilerliyordu.

İrikıyım Doktor artık zorlukla nefes alıyordu ve bir “ölüm hissinden” mustarıptı. Charles bir hafta sonra keder içinde Shrewsbury’ye gitti, en kötüsünün başına gelmesinden korkuyordu. Emma evde kaldı, hamiley-

di; ama her gün hem Charles'ın hem de babasının sağlığıyla ilgili rapor alıyordu. Doktor'un kendi durumuna ilişkin tahminleri hem iyiye hem kötüye işaret ediyordu: Biraz daha yaşayacağını söylüyordu, ama aniden ölecekti. Charles Mount'ta geçirdiği ilk birkaç gün sadece biraz rahatsızlandı. Emma'nın mektuplarıyla rahatlıyor, onu “duymayı istediği her şeyi” yazmaya teşvik ediyordu. Emma ona gazeteler postalıyordu; gerçi o yalnızca, yeni Frankfurt parlamentosu ve Fransa Ulusal Meclisi'yle ilgili iğneleyici haberlerle dolu “lanet olası” *Globe*'dan keyif alıyordu. Ama sağlığı yavaş yavaş geriledi ve birkaç gün içinde “midesini beş dakika olsun unutamaz” hale geldi. Emma onun üstüne titremeyi sürdürdü, uzaklardan kucaklanan Charles pişmiş kelle gibi sırtıyordu.¹³

Doktor konuşmakta zorlanmaya başlamıştı, bacakları da zayıflamıştı; Charles doktorun sağlığının nihayet bozulduğunu fark etmişti. Bu şekilde iki hafta geçirdiler, kaygılarla dolu iki hafta. Onun başını beklerken, Charles de bu gerilim altında çatırdamaya başladı. Bayılacak gibi oluyor, titreme ve kusma nöbetleri geçiriyordu; bu nöbetler sonrasında halsiz kalıyor, eli ayağı tutmuyordu. Eve, “Nöbetim çok ani oldu,” diye yazmıştı; “şiddetli darbelerle geldi, gözlerimin önünde kara bulutlar belirdi; sonra biraz keskin bir titreme nöbeti başladı, arkasından biraz kötü bir bulantı.” Kendini hassas hissediyor, evde olmaya özlem duyuyordu. “Şehrin sesleri, alçakların konuşmaları, mahremiyet isteği” yüzünden kırlarda inzivaya çekilmeye can atıyordu. Emma'ya, “Sana hasretim,” diye feriyat ediyor, sızlanarak devam ediyordu: “Sen olmadığında, kendimi hasta hissettiğimde yapayalnız hissediyorum.” Ondan uzakta, doğduğu yerde bile emniyetten yoksundu; onun şefkat gösteren ellerini özlüyordu. Yeniden ilgi odağı olmak istiyordu: “Annecik, seninle olmayı, senin kanatların altında olmayı özledim; çünkü o zaman güvende hissedeceğim.”

Doktor'un 30 Mayıs'taki seksen ikinci doğum gününü kutlamak üzere orada kaldı. Sonra biraz rahatlamış bir halde Emma'nın şefkatine geri döndü. Down'da hayat akıp gidiyordu, gerçi sülükayaklılarla uğraşmaya gönlü yoktu artık. Doğrusu, sürekli kusarken minicik cesetlerin içlerini boşaltmak hoşuna da gidemezdi. Emma artık yedi aylık hamile olduğundan, kendi bilimsel gebeliği hakkında kaygılanmaya başlamıştı. “Gebe bir dağ hiçbir zaman benim kitabım gibi bir fare doğurmayacak... Her bir tür için harcadığım zaman tam bir saçmalık.” Emma'nın vakti yaklaşıyordu. En ufak bir acıya karşı olağanüstü duyarlı olan Charles doğum

sırasında yeni anestezi maddesinin, kloroformun uygulanmasını planlıyordu. Yeniyetmeliğinde midasını bulandıran cerrahi deneyimden beri, acı çekme görüntüsünden nefret etmişti. Kloroform Tanrı'nın bir lütfuydu, o da kloroformu yüceltmekten hiç vazgeçmedi. Charles kendisi için denemeye başlamıştı ki çok geçmeden 1847'de Edinburg'daki profesörlerden James Simpson kloroform çekmekten devrilipti; tam da Charles'ın 21 yıl önce böyle bir terörden kaçtığı hastanede ölmüştü. Simpson, Peder Innes'in doktorluğunu yapmış; ona diş ağrısı için çikletlerine bir damla kloroform damlatması tavsiyesinde bulunmuş, Londralı bir doktordan da kloroformun doğumda kullanılmasıyla ilgili tavsiyeler almıştı.¹⁴ Darwin'in üçüncü oğlu Francis, 16 Ağustos'ta muhtemelen hiç acısız doğdu.

Yaz geçti, Darwin'in bir tek kişiyi bile gördüğü enderdi. Durumu neredeyse her gün daha kötüye gidiyordu. Çalışması yavaşlayıp boş laflar sarf etme, salyangoz hızıyla kusma aşamasına gelirken, o da dostlarının ün kazandığını görüyordu: Lyell eylül ayında Kraliçe Victoria tarafından İskoçya'daki yeni şatosu Balmoral'de şövalye ilan edilmişti. Hooker Himalayalar'da büyük başarılar kazanıyor; yeni güller, manolyalar ve rodendronlar keşfediyordu. Hooker nişanlıydı, Forbes da evlenmişti. Darwin, "Artık eskisi gibi bekâr partileri olmayacak," diye şaka yapıyordu.¹⁵ Down'daydı, midasının esiriydi, yalnızca gerektiğinde Jeoloji Cemiyeti'nin toplantılarına katılıyordu; gerçi bunlar da onu korkutuyordu. Yemek davetlerini giderek daha sık geri çeviriyordu. Down'da kendi kendine başlattığı sürgün hayatının içine sıkışmış, kitaplar üzerinden hayal ederek yaşıyor; onları olgular için karıştırıyor, onlarla egzotik yerlere seyahat ediyordu. Ölüm peşinde olduğundan, yüzünü yine dini kitaplara dönmüştü.

Charles ile Emma neredeyse her gün birlikte okuyorlardı. Romanlar, seyahatnameler, tarih kitapları, biyografiler; miktar fazlaydı. Kitapların birçoğu postayla Londra Kütüphanesi'nden geliyordu; bazılarını da Erasmus'tan ödünç alıyorlardı. Charles babası için korkarak doğruca depresyona doğru yol alırken Emma onun okumalarını yönlendirmiş olsa gerek. Emma'ya göre *The Evidences of the Genuineness of the Gospels* [İncillerin Sahihliği Üzerine Kanıtlar]; kutsal tarih alanında Harvard'da profesörlük yapan müteveffa Andrews Norton'un kaleminden çıkmış soğuk, kupkuru bilgilerle dolu bu iki kalın cilt, insana ümit veriyordu. Thomas Carlyle'ın "Üniteryen Papa" adını taktığı Norton, İncillerin gerçek, dokunulmamış ve "asıl yazarlarına atfedilmiş olduğunda" ısrar ediyordu.¹⁶

Emma Charles'a İsa'nın ebedi hayat vaadine inanmak için sebepler sunmak istiyorduysa, bunlar o gerekçelerdi.

Ama “kafasının dalgalanması, depresyon, titreme ve birçok hastalık nöbetinin” başlamasıyla birlikte Charles tekrar heterodoksluğa dalmıştı. Kronik hastalığa yenik düşmüş olan genç din adamı John Sterling'in hayatını okumaya gömülmüştü. Belki de onda kendisinin bir yansımasını görüyordu: Cambridge, Sussex'in kırsal bölgelerinde bir taşra rahipliği, hastalık, şüphe ve insanın gözünün açılması. Sterling de Londra'da Carlylelerin çevresinde olmuştu, bu dönem Darwin gibi onun da “ahlaken ve entelektüel olarak en enerjik” olduğu yıllar olmuştu. 1840'a gelindiğinde Sterling de “varoluşumuzun ilk ilkeleri ve kanunlarıyla ilgili derin ve sistematik bir bilgiye ulaşmanın mümkün olduğuna duyduğu inanca” yaslanmaktan Darwin kadar umutluydu. Darwin'in daha derinlerdeki korkuları, Sterling'in hayatına da yansımıştı. Sterling eşinin doğum sırasında ölümüne tanık olmuştu, kendisi de Eylül 1844 gibi erken bir tarihte ölmüştü; dostlarına “yeniden karşılaşacağız...” diye güvence vererek, “Hıristiyanlık benim için büyük bir rahatlık ve inayettir, gerçi orijinal belgelerinin hepsine inanmakta bir hayli güçlük çektim,” diyerek onlardan ayrılmıştı.

Çaresizce hasta olan Darwin de ölmüş rahiple ilgili bu anlatıya gömülmüştü; yalnızca Sterling'in Hıristiyanlığa duygusal bağlılığının devam etmesini eleştiriyordu. Din adamı kuzeni Fox'a, “Hanımların hemen her konuda yaptığı gibi, aynı inançla *inanamayacağımı* hissediyorum yalnızca,” itirafında bulunuyordu.¹⁷ Belki de artık hiç inanamayacaktı.

Başkalarının dini yolculuklarını izliyor, babasının ölümünden korkuyordu. O yaz Coleridge'i de okudu. Emma'nın babası Coleridge'e hayrandı. Coleridge de Cambridge'ten ayrılmıştı; dini ve siyasi radikallikle kısa süren flörtünün ardından, Wedgwoodlar onu himayelerine almışlardı. Sonra Coleridge rotasını bir tür Anglikan muhafazakârlığına çevirmiş; bu yolculuğunu da, Darwin'in okumakta olduğu *The Friend and Aids to Reflection*'da [Tefekkürün Dostu ve Yardımcıları] anlatmıştı. Coleridge'e göre Hıristiyanlık kanıtlanması gereken bir teori değildi, “bir hayattı ve yaşayan bir süreçti.” Darwin'in bir türlü yapamadığı inanç sıçramasını gerektiriyordu. Coleridge'e göre dini duygular ruhta doğuştan geliyordu ve kalıtsal olarak miras alınan içgüdülerle ilgileri yoktu; ama Darwin'in yerleşik dini dogmalara aykırı notlar aldığı defterleri bunu yalancı çıkarıyordu. Coleridge yanılıyordu.

Peki ya inanmayanlar? Darwin ölmekte olan babasını düşünüyordu, hatta kendisini. Coleridge onlardaki Hıristiyanlık duygusu eksikliğini “iradelerinin köleleştirilmiş” olmasına bağlamıştı. Bırakın bu “şeytanın çocuklarını” diyordu, ilahi cezayı çeksinler. Şüphecilere, “Aranızdan biri bu sıradan hastalıktan, ölüm korkusundan kurtarılıp iyileştirilebilir mi?” diye soruyordu.¹⁸ Bu soruyu da Emma’nın en sevdiği İncil olan Yuhanna İncili’nden bir deyişle cevaplıyordu.

Darwin etkilenmemişti, babasının ölümünü izliyor olsa bile. Coleridge’in kitaplarında şifa yoktu. Onun Hıristiyanlığını Paley ile Norton gibilerden –kanıtlara dayanan Hıristiyanlık– fazlasıyla öğrenmişti ve bunların ancak bulanık duygulara dayanarak ayakta kalabileceğini düşünüyordu. Coleridge’in ruh ile beden, akıl ile içgüdü arasında yaptığı ayrımı terk edeli çok oluyordu. Bütün itirazlarına rağmen Coleridge sonunda kulağa bir evanjelik gibi gelmekten kurtulamıyordu. Onun dini cazibesinin istimini hâlâ cehennem ateşi sağlıyordu. Doktor –Erasmus da, muhtemelen Charles da– ebediyen yanmaya adaylardı. Canavarca bir öğretiydi bu.

Doktorun ölümü yaklaşmıştı. Charles 10 Ekim’de Shrewsbury’ye gitti. Orada bir on beş gün kaldı, kendisi de hastaydı. Ayrılmaya hazırlandığında babasının “dingin ve neşeli” olduğunu gördü, her zaman aziz tutacağı bir hatıraydı bu. 13 Kasım Pazartesi günü Emma akrabalarını ziyaretteyken Charles Catherine’den Doktor’un hızla çökmekte olduğunu haber aldı. Birkaç geceyi kötü geçirmişti, ama acıyı atlatmış gibi görünüyordu; acısı dinmişti, yüzü de “o kadar sıkıntılı” görünmüyordu; gerçi zar zor konuşuyor ve nefes nefese kalıyordu. Doktor artık ölüme yazgılıydı. Onu, o devasa ve hareketsiz haliyle, serada otururken görmek, “hayal edilebilecek en güzel ve acıklı manzaralardan biriydi.” Ertesi gün kaçınılmaz not geldi. Doktor sabah 08.30’da, sandalyesinde otururken ölmüştü; Susan “hep yanında olmuştu.”¹⁹ Çektiği onca acının ardından bu huzurlu bir son olmuştu.

Ölümü anlayamayacak kadar küçük olan beş yaşındaki Henrietta –Etty– bu haberin babası üzerinde yarattığı etkiden “hayrete düşmüş” ve “duyduğu yakınlıktan ötürü acı acı” ağlamıştı. Charles yıkılmış, Emma da aceleyle eve dönmüştü. Onun “yakınlığı ve şefkati” paha biçilemez değerdedi. Charles o kadar üzgündü ki cumartesi günkü cenazeye katılamadı bile. Duygularıyla Emma’yı yordüğundan kaygılanarak Shrewsbury’ye doğru yola koyuldu. Ama oraya cenaze töreninin başlaması sonrasında vardı, Mo-

unt'ta kız kardeşi Marianne'la birlikte kaldı; Marianne o kadar parçalanmış vaziyetteydi ki o da törene katılamamıştı. “Yalnızca bir tören,” diye kabul ediyordu, ama kaçırdığına da içi yanıyordu. Birkaç hafta sonra babasının vasiyetini uygulama görevini üstlenecek kadar da iyi hissetmeyecekti kendini.²⁰ Yılın geri kalanında ve ertesi yıl epeyce bir süre boyunca, Down'da dünyadan gizlendi.

Belki de Sir John Lubbock'un yeniyetme oğlu John dışında kimseyi görebilecek durumda hissetmiyordu kendini. Oğlanın onun mikroskobu karşısında büyülenmiş olması Charles'ı yakasını hepten ümitsizliğe kaptırmaktan kurtardı. Delikanlıyla birlikte hayal edilemeyecek, hayatla dolu mikroskobik bir dünyaya dalıyordu. Benzer bir aygıttan ona da satın almış, bir anlamda onun bilimsel babası olmuştu.²¹ Doktor'un pratiğini devam ettiriyor, babasının ona yaptığı gibi bilgece rehberlik ediyordu.

Rahatsız edici korkular ve takıntılı bir çalışma süreciyle geçen dokuz ayın bedeli ağır olmuş, Charles kronik bunalıma sürüklenmişti. Bulantı ve keder dalgalarının altında kalıyordu. Kış ayları boyunca her hafta korkutucu bulantı nöbetleri geçirdi. Elleri titremeye başlamıştı, “üç günden birinde, hiçbir şey yapamayacak durumda oluyordu.” Huzursuzluk verici yeni semptomlar da ortaya çıkmıştı: istemsiz seğirmeler, bayılma hissi, gözlerinin önünde beliren siyah noktacıklar. Hayatında ilk kez “bütün canlı varlıkların gideceği yola doğru hızla ilerlemekte olduğuna” kani oldu. Melankoliye gömülmüş kız kardeşleri Susan ile Catherine kalmaya geldiklerinde onlardan kaçındı ve ortak kayıpları hakkında hiç konuşmadı. İçini uyuşturan korkuyu onlara açmaya, sırada kendisinin olduğunu söylemeye dayanamayacaktı.

Onu rahatlatma konusunda Emma tek başına kalmıştı. Emma kız kardeşi Fanny'nin 26 yaşındaki trajik ölümünden beri, kutsal metinlerde derin bir teselli bulmuştu. Şimdi de içindeki güce dayanarak Charles'ı kendisine sevgi bağlarıyla bağlıyor, onun günlük ihtiyaçlarını karşılıyor, onun için dua ediyordu. Ebedi hayat konusunda tam anlamıyla hemfikir olmuyorlardı, Yuhanna İncili aralarına giriyordu. Aslına bakılırsa Charles, Emma'nın bildiğinden çok daha fazla dini tereddütlerle uğraşıyordu. Ama Emma bu sıkıntılı dönemin Hıristiyan tanığı olmaya dayanabilir, onun rahat etmesini sağlayabilirdi.

Doktor'un ölümünü izleyen, kederle dolu üç ayın ardından Darwin, aşırı derecede duygusallaşmış bir halde Harriet Martineau'nun yeni kitabına

gömüldü. O ve Eras, Martineau'nun bilimsel açıdan safdilliği karşısında sabırsızlığa kapılıyorlardı. Darwin'in hanımların her şeye inanmalarını öfkeyle kınamasına yol açan şey Martineau'nun hipnotizma "manyaklığı" olmuştu. Şimdi Martineau kendini kurtarıyordu. *Eastern Life, Past and Present* [Doğu'da Hayat, Geçmiş ve Bugün] adlı kitabı kutsal topraklara ilişkin kutsal olmayan bir rehber içeriyordu. John Murray'in "din karşıtı eğilimi"ne itiraz edip onu bir kenara fırlatıp atacağı kadar kutsallıktan uzaktı.²² Martineau şimdilik, hanımların bildik inanma biçimlerinden uzaklaşmıştı.

Bu kitap, seyahatname kisvesiyle hafifçe örtülmüş eleştirel bir din tarihidir, Darwin'in damak zevkine de daha uygundu. Baskın nota ölümdü, metin mezarlarla doluydu. "Unutuşun kasvetli havası" onu Mısır'dan Sina Çölü'ne, oradan Filistin'e dek izlemişti. Martineau burada Paskalya'da Lazarus'un mezarını, Ölü Deniz'i, Zeytin Dağı'nda peygamberlerin mezarlarını; "solucanların ölmediği, ateşin hiç sönmediği" Cehennem Vadisi'ni ziyaret etmişti. Bütün bunlar Kutsal Kabir Kilisesi'nde Paskalya vesilesiyle gerçekleştirilen bir "kukla gösterisi" çerçevesinde yapılmıştı. Martineau'nun mesajı, Hıristiyanların ödül ve ceza ile ilgili inançlarının putperestçe batıl itikatlara dayandığı yolundaki görüşü Darwin'in ilgisini çekmişti. Dünya o noktadan ileri bir arpa boyu yol kat etmişti. Martineau zengin bir Mısırlı'ya ait olan, üzerine adamın ailesine, yaptıklarına ve sonrasında beklediklerine ilişkin sahnelerin resmedilmiş olduğu, hiç el değmemiş bir mezar karşısında hayrete kapılmıştı. "Onun hayatı ve ölümü de bizimkine ne kadar benziyor! Bu zamanda donanma subaylığından emekli olup bir taşra beyefendisi olarak hayatını sürdüren biriyle kıyaslayın; uyuşmaları bir tarafa, farklı düştükleri noktalar ne kadar azdır!"²³

Fakat bazı taşra beyefendileri yol almışlardı. Darwin batıl itikatları bir tarafa bırakmıştı, Martineau'nun konu dışına çıkarak sarf ettiği sözlerden de keyif alıyordu. Gelgelelim hal böyleyken dahi ölümle ilgili düşünceler onu önseziyle dolduruyor; bir hafta sonraki kırkıncı doğum günü de bu kasvetin dağılacağını haber vermiyordu. Toplumdan o kadar uzun süredir uzak duruyordu ki mektupları cevaplamakta, çaba gerektiren bir şey yapmakta gerçekten zorluk çekiyordu. Owen'a, sülükayaklılarla işinin bu kadar uzun sürmesini "kesintisiz kusuyor olmasıyla" açıklayabileceğini söylemişti. "Son dört beş aydır vaktimin en az 4/5'ini böyle kaybettim," diye ekliyordu. Ayan beyan ortadaydı, her şeyin bir sınırı vardı.²⁴ Bir şeyler yapılması gerekiyordu.

24. Bölüm

Su Doktorum

Dostları onun için kaygılanıyorlardı. Üç yıldır izinde olup şimdi de ailesiyle birlikte Falkland Adaları'na doğru yola çıkmaya hazırlanan, *Beagle*'dan eski arkadaşı Kaptan Sullivan veda etmek için uğramış, Charles'ı ürkütücü bir vaziyette bulmuştu: Zayıftı, solgundu ve yürümekte epeyce zorlanıyordu. Sullivan, "Filozof"a başkalarının işine yaramış olan, Dr. James Gully'nin Su Tedavisi Tesisi'ni denemesi tavsiyesinde bulundu.

Charles bu fikri kafasında evirip çevirdi. Fox, Gully'nin güzelliklerle dolu Malvern Tepeleri'ndeki son moda hidropatik evi hakkında iyi şeyler duymuştu. Açılalı yedi yıl olmuş, o zamandan beri de gut hastalığından mustarip zenginlerin başlıca uğrak yeri olan bir kaplıca haline gelmişti. Çekici, bilgili bir insan olan Gully yaz aylarında hazımsızlık çeken yüzü aşkın hastayı kabul ediyordu. Edebiyatçılar da, diğer misafirler de ilaç için haftada iki gine ödüyordu: Tennyson denemişti; onu Carlyle, Macaulay ve Dickens izleyecekti. Charles Gully'nin buradan bir servet kazandığını görebiliyordu, bunun da ona tam bir inanç aşıladığı söylenemezdi. Ayrıca tedaviye dair de kuşkuları vardı ve bunları şarlatanlık addedip bir kenara bırakma eğilimindeydi. Londra'daki danışmanı Dr. Henry Holland da bunu onaylamayacaktı. Aslında Darwin'in durumu Holland'ı şaşırtmıştı. Hiç böyle bir vakayla karşılaşmamıştı ve hastalığa bir tür "bastırılmış gut" teşhisi koymuştu.¹ Babasındaki gutun tersine Charles'taki içerden faaliyet gösteriyor, mide üzerinde etkili oluyordu. Holland buna, kalıtımla geçmiş bazı şeyleri tetikleyen kandaki zehirlerin neden olduğunu düşünüyordu.

Charles'in durumu uzmanları şaşırtıyor olsa da babasının ölmeden önce söylediği gibi, kaybedecek bir şey de yoktu. Charles tedavi hakkında bilgilenecek için Gully'nin *The Water Cure in Chronic Disease* [Kronik Hastalıklarda Su Tedavisi] adlı kitabını okudu. Kan dolaşımını hızlandırmak

ve kan akışını midenin yanan sinirlerinden uzaklaştırmak için bedenin soğuk suya sokulması yöntemine başvuruluyordu. Fakat Gully hazımsızlık tedavisinin vakit aldığı uyarısında bulunup iki ay boyunca merkezde kalınmasını tavsiye ediyor, bir mucizenin de garanti olmadığını söylüyordu. Emma Gully'nin aklı başında bir insana benzediğini düşünmüştü. Charles biraz ürpererek bu maceraya atılmaya karar verdi. Her zamanki deneyci tavrıyla ancak tecrübe etmenin “Gully'nin söylediklerinde ve su tedavisinde doğruluk payı olup olmadığını” kanıtlayacağı sonucuna varmıştı. “Sülükayaklılarla ilgili çalışmamda üzücü bir ertelemeye yol açacak; ama kendimi yarı iyi hissettiğimde, şimdiki halimle iki yılda yapabileceğimden fazlasını altı ayda yapabilirim,” diyordu.² Bu ertelemenin ne kadar uzayacağını pek fark edebilmiş değildi.

Bütün ev halkının taşınması gerekiyordu; altı çocuğun, “valizlerin, çantaların” Malvern'a kadar götürülecek olması Emma'nın gözünü korkutuyordu. “Büyük bir sıkıntı bu... ama Charles Dr. Gully'nin tedavisini altı hafta ya da iki aydan az bir sürede layıkıyla deneyemeyeceğini düşünüyor, bu da çocukları teyzelerine bile bırakamayacağımız kadar uzun bir süre.” Çocuklar yeni dadıları Miss Thorley'nin gözetimi altında, Charles ile Emma bebek Francis'le birlikte 8 Mart 1849'da ayrı ayrı sisli Worcestershire'a doğru yola koyuldular. 240 kilometrelik yolculuk iki gün sürdü ve Francis de bütün yol boyunca ağlayıp durdu. Büyük Malvern, demiryolu şirketlerinin hatlarını Güney Galler'e uzatmak için uğruna rekabete girdiği az gelişmiş, ıssız topraklar üzerinde yükseliyordu. Londra'dan Gloucester'a kadar Cheltenham ve Büyük Batı hattıyla gelmişler, buradan özel bir arabayla ücretli bir yoldan sinir bozucu üç saatlik bir yolculuğun ardından kaplıcaya varmışlardı. Geldiklerinde, bütün ailenin dinlenmeye ihtiyacı vardı. Köyün birkaç bin sakini vardı; Worcester Feneri'nin altında kalan dik yamacaya dağılmış olan beyaz taş binalarsa temiz, kibar görünümlüydü; burada “barışçıl bir yalnızlık” havası esiyordu.³ Darwinler Worcester Yolu üzerinde, köye yarım kilometre uzakta bir evi, Lodge'u kiraladılar. Burada çocuklar North Hill'in ağaçlıklı yamaçlarında hopyaya zıplaya oynayabileceklerdi. Charles da Dr. Gully'yle bağlantısını koparmadan alışmış olduğu mahremiyeti koruyabilecekti. Keyfi yerine gelmeye başlamıştı.

Charles ile Dr. Gully enteresan bir karışım oldular. Neredeyse akranlardı. İkisi de 1825'te Edinburg'da öğrenci olmuşlardı. Gerçi Gully daha sonra Paris'e gitmiş, 1829'da oradan mezun olmuştu. O sıralarda Edin-

burg'un çıkardığı birçok tıpcı radikal gibi o da kendini heterodoks bilim anlayışına adamıştı; evrimci fikirlere de yakınlık duyuyordu. Ortodoks olmayan pratiklerin hepsine –homoeopati, hidropati, hipnotizmayla tedavi– radikal bir inanç duyuyordu, Charles ise bu inancı zerrece paylaşmıyordu. Charles homoeopatiye güvensizliğini hiçbir zaman yenememişti, diğerleri için de söyleyecek fazla bir şeyi yoktu. “Her şeye inanması,” Gully'nin karakterinde “üzüntü verici bir kusurdu.”⁴ Ama bütün bunlara rağmen, Gully teşhislerinde temkinliydi. Aynı zamanda özenliydi; babasını kaybetmiş, sınırları bozulmuş Charles bunu her şeyden fazla takdir ediyordu.

Böylece soğuk su tedavisine başladı. Uygulanan rejimi kız kardeşi Susan'a anbean aktarmıştı:

Yediye çeyrek kala kalkıyorum ve iki üç dakika boyunca soğuk suda sert bir havuyla ovuluyorum, ilk birkaç günden sonra bu iş beni bir istakoza çevirdi, çeviriyor; beni yıkayan bir adam var, çok hoş bir insan, o arkamı ovarken, ben de önümü ovuyorum; bir bardak su içip, olabildiğince çabuk giyinip 20 dakika yürüyorum. Ayrıca su geçirmez bir bezle kaplı, geniş, ıslak, birkaç kere katlanmış bir kuşak sarıyorum üstüme; “tazeleniyor,” yani iki saatte bir soğuk suya daldırılıyor ve bunu her gün bedenime sarıyorum.

Şekerden, tuzdan, salamdan ve uyarıcı maddelerden, aslında “iyi olan her şeyden” uzak tutuluyordu; gerçi kurallara rağmen o bir tutam enfiyeyi çekmesine izin veriliyordu. Gully ona homoeopatik ilaçlar vermişti, Charles bunları bir “nebze bile inanç duymaksızın” alıyordu. Aile Gully'yi sevmiştir, Charles da onun Doktor'a çok benzediğini düşünmüştü; otoriterdi ama iyiydi. Aralarındaki bağ çabucak gelişti, hatta sonraları onu “sevigli Dr. Gully'm,” diye anacaktı. Charles daha en baştan onun hakkında “Çok iyi ve özenli,” diye not almıştı; Doktor onun “durumu karşısında şaşkınlığa kapılmış olsa da” Charles tedaviye iyi cevap veriyordu.⁵

Başka herkes de öyle. Köyün her yerinde inmeli beyefendiler, elden ayaktan düşmüş hanımlar, bir deri bir kemik çocuklar görülüyordu. Büyük bir sıkıntı ve masraf pahasına bir derman bulmayı umarak buraya gelmişlerdi ve çoğu da aradıkları dermanı bulduklarına inanıyordu. O dönem yaşamış biri “Malvern her zaman neşelidir,” diye yazmıştı. “Hastalara genellikle, tabii ki çakırkeyif olsunlar diye suyla birlikte sarhoş edici mad-

deler verilir.” Bunun aileleri üzerinde iyi bir etkisi oluyordu, Darwinler de istisna değildi. Baharda her yerin çiçeklenmesiyle birlikte, tatillerine de muhteşem bir hava geldi. Bu günleri her zaman mutlu oldukları bir dönem olarak hatırladılar. Charles dört yaşındaki Georgy’yi oyuncak pazarına götürüp ona bir müzik enstrümanı almıştı. Emma alışverişe çıkıp hediyeler alıyor, Annie ve Willy’yle birlikte tepelerde yürüyüşe çıkıyordu. Annie geniş legorn şapkası ve siyah polka ceketiyle dans dersleri almaya başlamış, kadril düeti yapmayı öğrenmişti. Francis, Priory Kilisesi’nde vaftiz edilmişti. Bu bayram havası Charles’ı daha bir keyiflendiriyordu. Sinirleri yatışmaya başlamıştı. Kendisini tembel bir hoşnutluk içinde görüyordu. “Eski zamanlardaki gibi” böcek avlamaya gidiyordu; Henslow’a bataklıklardaki botanik gezilerini hatırlatmıştı. Hatta bir at satın almış, o “tatlı günleri” yeniden yaşamıştı.⁶ Hastalığı gerilemiş, titremeleri kaybolmuş, sağlığını yeniden kazanmış ve kilo almıştı. Emma da kısa süre sonra yine doğuracaktı.

Midesindeki sıkıntının sinirsel olduğu teşhisi konmuştu; aşırı derecede zihinsel çaba sarf etmiş olmasının bir sonucuydu bu; buna mukabil kan dolaşımında meydana gelen bozukluk soğuk kompreslerle tedavi edilmişti. Hindistan’da ter dökmekte olan Hooker’a, “ispirto lambasıyla ter dökmeye başlayınca kadar ısıtıldığını, sonra birden üstünden soğuk sular damlayan havlularla sert bir şekilde ovulduğunu, iki kez soğuk suyla ayak banyosu yaptırıldığını, sonra bütün gün midesinin üstüne soğuk kompres sardığını” anlatmıştı. Nisan ayına gelindiğinde bir aydır hastalık çekmiyordu ve günde 11 kilometre yürüyordu. Mayıs başında Gully tam bir iyileşmenin sağlanacağına kani oldu. Kendini iyi hissedenden Charles suyla tedavinin hiç de şarlatanlık olmadığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu tedavi rejimi, başardığı diğer şeyler bir tarafa, onu çalışmaktan alıkoymuş, aşırı yüklü zihnini zulme uğramayla ve ölümle ilgili kaygılardan uzaklaştırmıştı. Şarlatanlık olsun olmasın, bu hiç de azımsanacak bir başarı değildi; gerçi birkaç aylık sıkı tembellik kendini başka biçimlerde göstermeye başlamıştı. Çok geçmeden Darwin zihninin teklediğinden şikâyet etmeye başladı.⁷ Down’ı ve “sevgili sülükayaklılarını” hatırladı, eve gitmeye can atıyordu.

Darwin ailesi nihayet 30 Haziran’da evlerine geri döndü. Charles niyetlendiğinden daha uzun süre evden uzak kalmıştı; bundan sonra Down’dan bu kadar uzun süre ayrı kalmayacaktı. Fox’a, “Altı hafta ye-

rine on altı hafta kaldık,” diye anlatmıştı. Ama buna değmişti; bulantısı geçmişti, kafası daha açıktı, elleri daha hızlıydı; teşrih işlerini yeniden eline almaya hazırdı.

Tedaviye evde devam etti; “ama bir kriz başlatmaktan sakınmak için biraz daha gevşek bir düzenle.” Köyün marangozuna, bahçeye, 100 metre derinliğindeki görkemli su kuyusunun yanına kilise şeklinde minyatür bir kulübe yaptırmıştı; içinde bir platform ve küvet, üstünde de yaklaşık üç ton su alma kapasitesine sahip bir sarnıç vardı. Marangozun oğlu John Lewis hatırlıyordu:

Sarnıcı her gün pompalayarak doldurmam gerekiyordu. Mr. Darwin üstünde pek az kıyafetle dışarı çıkıyor, platforma geliyor, ipi çekiyordu; su beş santimlik bir borudan üstüne akıyordu. Buna duş diyorlardı.

O sıralarda 15 yaşında olan genç Lewis, Darwin’in diğer rejimine, sabah banyosuna da yardımcı oluyordu.

Sabahları yedide kalkardı; büyük küveti çalışma odasının dışına, çimenlerin üstüne çıkarmış olmam gerekirdi. Mr. Darwin küvetine girer, bir ispirto lambasıyla birlikte sandalyesine oturur, her tarafına battaniyeler sarardı, başını salladığında teri yağmur gibi akıncaya dek... Onun Parslow'a, “Elini çabuk tutmazsan, eriyip gideceğim!” diye bağırıldığını duyardım. Sonra açık havada küvetteki buz gibi soğuk suyun içine girirdi.

Baş uşak Parslow tellak olarak hizmet veriyor, Darwin’i kıpkırmızı olup derisi yüzülünceye dek ovuyordu. Darwin kendini “tamamen tedavi olmuş” addediyordu, ama emin adımlar atması daha iyi olurdu. Böylece günbegün ilerlemesini kaydetmek üzere bir sağlık günlüğü açtı. Hidropatinin “büyük bir keşif” olduğuna hiç kuşku yoktu; keşke “beş-altı yıl” önce denemiş olsaydı.⁸

Yerleşme sonrasında, gündeminin ilk sırasında sülükayaklıları geliyordu. Numuneler için talepte bulunmayı sürdürüyordu. Malvern’da bulunduğu sırada bile, artık New South Wales’de bulunan *Beagle*’daki eski uşağı Covington’a yazmış, oradan sülükayaklı toplamasını istemişti; o da bu işi bir uzman gibi halletmişti. Fakat sülükayaklıların işlenmesi, o “tedavinin kölesi oldukça” ağır ilerleyecekti. Gully günde en fazla iki ya da üç saat entelektüel faaliyette bulunmasına izin vermişti, onu da yalnız-

ca minimum düzeyde bir “zihinsel heyecanla” sürdürecekti. Hastasını gayet iyi anlamıştı.

Yine de verdiği bazı sözler bastırıyordu, British Association’ın eylül ayında Birmingham’da yapacağı toplantı gibi. Başkan yardımcılarında biri olarak seçildiği için buna katılmaması zordu; yine de Darwin Albany Hancock’un oyuklar açan sülükayaklılarla ilgili makalesi hakkında yorumda bulunmak istiyordu. Ona göz kulak olmak için Emma da onunla gelecekti. Ama toplantı “parlak” geçmedi. “Bütün o uzun konuşmalardan” içine fenalık geldi, “Sir H. Delabeche’nin sert, yüksek sesi ve gürültülü boş konuşmalarından” da rahatsız oldu. Mekân “çok geniş ve çirkindi,” bu da yetmezmiş gibi heyecanla birlikte mide bulantısı da başlamıştı. Çaresizlik içinde Malvern’a, Dr. Gully’ye koştı uçarcasına. Sonra eve döndüğünde, bir günü yataкта, korku içinde geçirdi. Belli ki tedavi ancak “münzevi hayatı” sürdüğü sürece işe yarayacaktı. İki hafta sonra midesi hâlâ iyileşmemişti. Dersini almıştı: Birkaç hafta sonra Kraliyet Cemiyeti’ne konsey üyesi olarak seçildiyse de, bir sonraki yılın toplantılarına utanmazca yalnızca bir defa katılacaktı.⁹ Cemiyetin genç reformcuları, bu şekilde görevden uzak durmaya göz yumamazlardı; o yüzden de ertesi sene aynı göreve seçilmedi.

Bütün bunlar olup biterken Darwin, “Mr. Arthrobalanus” karşısında büyülenmeye devam ediyordu. “Şekli bozuk bu küçük canavar” sıkıntı verici teşrih çalışmalarına girmesine neden olmuştu, aradan geçen üç yıla rağmen hâlâ sürprizlerle doluydu. Aslında “Mr.” demek yanlıştı; çünkü numunelerinin, kabuklarına asılmış minnacık erkekler taşıyan dişiler olduğu anlaşılmıştı. *Ibla* ve *Scalpellum*’da olduğu gibi. Bunda da indirgenme diğerlerindeki kadar büyüktü: erkek “bir göz, antenler ve devasa bir cinsel organı kapsayan, birkaç kasla çevrelenmiş bir torbadan ibaretti.” Darwin’e göre, önce uzuv geliyor, onu erkek izliyordu. “Mr. Arthrobalanus,” “kıvrılmış devasa bir penisin” tepesindeki kafa kalıntısından başka bir şey değildi pek; normal bir sülükayaklının bedenindeki diğer on dört parçadan hiçbir kalıntı bulunmuyordu.¹⁰

Bu bölümlenmeyi incelemiş olduğundan, sülükayaklıların yengece benzeyen akrabalarından nasıl farklılaştığını öğrenmişti. 1840’larda karşılaştırmalı çalışmalar yürüten diğer anatomi uzmanları gibi o da bütün hayvanların yapısının birkaç temel örüntüye uygunluk gösterdiğini kabul ediyordu. Bunlar hayat “arketipleriydi.” Zoologlar bu örüntüleri inceleyerek farklı yaratıklar arasındaki benzerlikleri inceleyebiliyorlardı. Örneğin

memeliler ve kuşlarda kollar, kanatlar ve yüzgeçler benzeşiyordu: Örüntünün aynı kısmından kaynaklanıyorlardı. Richard Owen bu yaklaşımın başını çekiyordu. Darwin, Edinburg'da Grant'la birlikte çalıştığı günlerden beri benzerliklerle uğraşıyordu; ama bunları Owen'dan farklı bir tarzda yorumluyordu.

Darwin Owen'ın çalışmasını takdir etse de, ona mahcup bir tavırla kendisinin de “çok küçük ölçekte” benzerliklerin şifresini çözdüğünü söylese de bu konuda kendi özel yorumunu öğrenmesine hiç izin vermedi. Bu yorumu Owen'ın yeni kitabı *On the Nature of Limbs*'in [Uzuvların Doğası Üzerine] içine şöyle karalamıştı:

Owen'ın Arketiplerini idealin ötesinde bir yere koyuyorum, onları mükemmel bir beceri, çok yüce bir genellemeyle omurgalıların atasının biçimini temsil edebilecek kadar aslına uygun bir temsil olarak görüyorum; sınıfının atası olan, yaratılmış bir arketip olduğu konusunda Owen'ı izliyorum.

Owen gibi Darwin de bir Yaratıcı olduğuna inanıyordu. Ama Owen Coleridge yanlısı bir idealistti; onun “arketipi” yalnızca ilahi Akıl'da vardı. Darwin ise bu anlayışa rakip, maddi olaylara dayanan Üniteryen bir geleneğin mirasçısıydı. Gerçek, tarihsel ataları düşünüyordu.¹¹ Ona göre benzerlikler kan bağlarını gösteriyordu, o da bu benzerlikleri sülükayaklıların aslında yengeçler ve istakozlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu inceleyen kullanıyordu.

Paris'te Henri Milne-Edwards arketip niteliği taşıyan kabuklunun yirmi bir segmenti olduğunu göstermişti. Darwin, karidese benzeyen bu ilkel yaratığın çeşitli yengeçlerin, istakozların ve sülükayaklıların ortak atasına dair bir fikir verdiğine inanıyordu. Darwin, Milne-Edwards'ın modelini kullanarak bu canlıların nasıl birbirinden farklılaştığını gösterebilirdi. Sülükayaklılarda dışarıdan görünebilir olan her şeyin bir yengecin kafasını oluşturan üç parçaya denk olduğu fakat “harika bir biçimde değişip bedeninin geri kalanını içine alacak kadar genişlediği” çıkarımında bulunuyordu.¹² On dört parça –son dördü tamamen ortadan kaybolup gitmişti– bu kabuğun içine tıklmıştı ve yalnızca hayvanın tüsü bacakları zaman zaman suyu tarayıp yiyecek bulmak için kabuktan dışarı çıkıyordu. Mini mini erkeklerde bu beden parçaları bile küçülüp bir kalıntı haline gelmişti.

Darwin bu ilişkiyi çözdüğü için sevinçten yerinde duramıyordu. Bu bulgu, onun sülükayaklıların hayat döngüsü üzerinde çalışmasını da sağlıyordu. Louis Agassiz'ye sülükayaklıların metamorfozunun tek kelimeyle tuhaf olduğunu söylemişti. Serbestçe yüzen larvalarda yumurtalık tüpü “değişiyor, bezsi bir hal alıyor ve bir tutkal salgılıyordu.” Daha da tuhafı bu kanallar başka bir yer yokmuş gibi antenlerin ucunda açılıyordu. Larva kafasından tutkal salıyor, kendisini kayaya yapıştırıyor ve böylece yerleşik yetişkin hayatına ters dönmüş bir halde başlıyordu. Bunların hepsi kulağa “son derece ihtimal dışı” geliyordu. Darwin bunu kabul eden ilk kişi olacaktı; ama sülükayaklılar zaten ihtimal dışı hayvanlardı.¹³ Bir yengecin yumurta kanalından bir tutkal bezine: Bu durum ayakların besin yakalayan ağlara dönüşmesinden çok daha şaşırtıcıydı. Darwin'e bir organın, hayvan yeni koşullara girdikçe işlev değiştirmesi yönündeki en büyük kanıtı sağlıyordu.

Darwin seyahatlerini anlattığı *Journal* sayesinde artık uluslararası bir üne sahipti ve isminin semeresini topluyordu. Uzaklara mektuplar gönderiyordu. Amerikalıların cevabı cömertçe oldu. Agassiz ona bir sandık dolusu sülükayaklı gönderdi. Agassiz'yle birlikte aynı kitapta imzası olan Dr. Augustus Gould asıl uzmandı ve o sıralarda Birleşik Devletler Keşif Gezisi'nde toplanan deniz kabuklarını tanımlıyordu; o da bir sandık gönderdi. Buna karşılık ikisi de ilave erkekler ve tutkal bezleriyle ilgili son haberleri aldılar. Sonbahara gelindiğinde, Avrupa'daki başlıca koleksiyonlar Down'a geliyordu. Milne-Edwards Darwin'in Paris Müzesi'nden numune almasını sağlamıştı, fizyolog Johannes Müller de Berlin'den biraz numune göndermişti. Müller'de, Sir James Ross'un kutuplardan getirdiği numuneler bulunuyordu. Diğer numuneler kıta Avrupası'ndan gelmişti. Biri ulaşamamıştı ama: Profesör Johan Forchhammer'ın Kopenhag Üniversitesi'nden gönderdiği sandık Manş Denizi'ni aşarken yolda kaybolmuştu. Darwin artık ümitsizliğe kapılmak üzereydi, “iğrenç derecede yorucu bir iş olan” tanımlar derleme işi ayağına bağlanmıştı. İçini Hooker'a döküyordu. Hooker, sülükayaklılarla ilgili haberlerle dolu, peş peşe gelen mektuplara dayandıkça dayandı; ama artık onun da tahammülü kırılmaya başlamıştı. Düşününce gerçekten de evrimle ilgili spekülasyonları dinlemeyi tercih ediyordu nihayetinde. Darwin buradaki ironiyi kaçırma-mıştı. “Bak bu çok kötü!” diye kahkahayı patlatmış; çünkü “en başta türlerle ilgili makalemi ertelememe neden olan şey senin sülükayaklılarla ilgili sade çalışmamı kararlı bir biçimde onaylayan oldu,” diye yazmıştı.¹⁴

* * *

Yaklaşan kış, bu yeni bulduğu hevesin de sınındığı bir dönem oldu. Ölümcül semptomlarının –kas spazmları, bayılma hissi, gözlerinin önünde uçuşan noktacıklar– hepsi kaybolup gitti, kusması da öyle. Gerçekten de Etty ile Willy'nin yaz aylarında geçirdiği kısa süreli havalenin ardından bütün aile “çiçek açıyordu.” Ama Charles'ın su işkencesine devam etmesi gerekiyordu. “Haftada beş kez lamba, arkasından beş dakika banyo; her gün beş dakika duş ve ıslak bez,” diye karalamıştı. Kışın başlamasıyla birlikte su da soğudu. “Zor iş, banyolarım 4 derecenin altında beş dakika,” diyordu. Ama banyolar ona muhteşem bir zindelik veriyordu ve başka yararları da vardı. Bir bahane yaratıyorlardı ve bu bahane de yalnızca işini azaltmaya yaramıyordu. “Gazete okumak dışında, okumayı” bırakmıştı. Artık kişisel temaslardan kaçınacak tıbbi bir otoriteye de sahip olmuştu. Dağdaki açık hava karargâhından Hooker'ı, “Bilimle ilgilenen arkadaşlarımdan hiç bu kadar mahrum kalmamıştım,” diye teselli etmişti.¹⁵

Mahrum kalmak doğru kelime değildi. Ama en azından Darwin özgürdü. Hooker ise o sırada esaret altındaydı. Darwin bir gün “tembel tembel gazeteyi karıştırırken,” dostunun kaçırıldığını okudu, yüreği ağzına geldi. 7 Kasım'da Hooker ile Sikkim'deki hükümet görevlisi, Himalayalar'daki bir geçit üzerinden Tibet'ten dönerlerken yöredeki Britanya karşıtı bir yönetici tarafından esir alınmışlardı. Bu Britanya yönetimiyle ilgili şikâyetleri ifade etmek, taviz koparmak için başvurulana olağan bir yöntemdi, Hooker da kötü muamele görmüyordu. Yine de Darwin, önceliklerinin bilincindeydi ve “koleksiyonunun mahvolacağından korkuyordu.” Aslında gayet komik bir biçimde aksi geçerliydi: Güneye doğru ilerlerken, Hooker'ın rodendron tohumu toplamasına izin verilmişti. Grup altı hafta boyunca esir tutuldu, sonra Lord Dalhousie'nin tehditler savurup Darjeeling'e bir tabur göndermesini takiben Noel öncesinde serbest bırakıldı. Hooker'ın tabiriyle bu haydutluğa son vermek ve racalara “Britanya tabiyeti taşıyan birine karşı böylesi davranışlarda bulunulamayacağını” göstermek için Güney Sikkim çabucak İngiltere Tacı tarafından ilhak edildi, seferi düzenleyen güce Hooker danışmanlık yaptı. Gelecekte Himalayalar'da botanikle uğraşmak güvenli bir iş olacaktı. Darwin'e göre bu macera neredeyse içine soğuk su serpmişti. Sırdaşını kaybetmekten korkmuştu. Lyell, Hooker'ın meslektaşlarından dördünün bu yolculukta öldüğünü öğrendiğinde, “Tanrı, zavallı Joseph Hooker'ı korusun,” diye dua et-

miş; Darwin de arkasından “Amin,” diye eklemiştir. Darwin bu dalaverelerin en azından iyi bir sonuca hizmet edeceğini umuyordu; açıkçası “Sir William ve Lady Hooker, eve dönmen için ısrar edecekler,” diyordu.¹⁶

Hooker’ın esir düşmesi, Darwin’in yaşadığı endişelerin sonuncusu olmadı. 1849 yılı son bulurken, huzursuzluk sebepleri de uğursuzca artıyordu. Kasım ayında önce Annie, sonra Etty ve iki yaşındaki Elizabeth –Lizzy– kızıyla yakalanıp yatalara düştüler. Forchhammer’ın gönderdiği fosiller hâlâ gelmemiştir, Charles diken üstündeydi. Nihayetinde geldiler; ama endişeyle geçen birkaç haftanın ardından. Charles Norwichli bir eczacı ve amatör jeolog olan Robert Fitch’ten de ender bulunan fosilleşmiş bazı sü-lükayaklıları almaya can atıyordu. Ama Fitch’in gönderdiği paket yeni yılın ilk günlerinde eline ulaştığında, numunelerden birinin on üç parçaya bölünmüş olduğunu gördü. Darwin uğraşıp didinip parçaları birbirine yapıştırdı, bu kazanın onun üstüne kalacağından, Fitch’i işbirliği yapmaktan soğutacağından korkuyordu. Bu arada Darwin fosiller ve kızıl konusunda kaygılar yaşarken, mercan resifleriyle ilgili teorisi Birleşik Devletler’de “Macaulay gibi ‘g... kalkık’ bir jeolog” tarafından inceleniyordu. Yale’deki James Dwight Dana’nın onunla pek az görüş ayrılığı taşıdığını öğrenmek Darwin’in keyfini yerine getirdi. Ama kendisinin “teorileri hakkında çocukları için olduğu kadar hassas olduğunu” itiraf eden birine göre Dana’nın *Geology*’sini [Jeoloji] okumak duygusal anlamda ateşten bir gömlekti. Bu onu heyecanlandırmıştı, çalışmalarının önemsenmediğini düşündüğünde kapıldığı türden bir heyecandı bu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Emma yine doğum yapmaya hazırlanıyordu; sekizinci çocuğunu doğuracaktı. 15 Ocak’ta Charles Fitch’in fosillerini ayıklamakla uğraşırken, Emma’nın da sancıları başladı. Charles doktoru çağırdı, ama doktor gecikti; “Emma’nın ağrıları o kadar hızlı ve o kadar şiddetli geliyordu ki,” diye anlatmıştı Fox’a, “onun kloroform isteklerine yetişememeye başladım.” Doğumu onun gerçekleştirmesi gerekiyordu, “bu sinir bozucu bir işti, ne görerek öğrenmişti ne de ebelikten anlıyordu.” Emma’nın burnuna kloroforma batırılmış bir bez yerleştirdi, kloroform etkisini derhal gösterdi. Darwin prosedürü bilmediğinden, Emma’yı tehlikeli denebilecek kadar uzunca bir süre, bir buçuk saat boyunca bilinçsiz bir halde tuttu. Doktor o uyanmadan 10 dakika önce geldi; Emma uyandığında ona bir oğlu olduğu dışında neler yaşandığına dair hiçbir şey söylenmedi. Bebeğe, Henslow’un ilk çocuğu ile Peder Jenyns ha-

tırına Leonard adı kondu. Darwin Henslow'a kloroformun “en büyük ve en kutsal keşiflerden biri olduğunu” söylüyordu.¹⁷ Su tedavisi nasıl kendisi üzerinde etkili oluyorsa, kloroform da Emma üzerinde öyle etkili oluyordu. Tıp bilimi sağ olsun, bunlar sayesinde kış aylarının en korkunç felaketlerini neredeyse hiç acısız atlatmışlardı. Darwin artık aylardır hissetmediği kadar iyi hissediyordu.

Leonard'ın doğumundan birkaç gün sonra Darwin, fosilleri tanımlamaya başladı. Fosilleşmiş sülükayaklılar genellikle kopmuş kabuklardan fazla bir şey içermiyordu; kabuklar hayvanın ölümünden kısa süre sonra ayrılmış oluyordu. Fakat birkaçı, çok çok azı, bir şeyler ortaya koyma vaadinde bulunuyordu. Fitch “rakipsiz koleksiyonunu” yaklaşık yirmi yılda oluşturmuştu; bütün bu süre zarfında da yalnızca iki tane sağlam (fosilleşmeden önce parçalarına ayrılmamış) fosil bulabilmişti. Darwin, Fitch'in Norfolk Chalk'ta bulunduğu, ender rastlanan *Pollicipes* fosili karşısında sevinçle haykırdı; kabuklar sapasağlamdı, bu da hayvanın bir parçasının içeride olduğu anlamına geliyordu. Ağzının suyu akıyordu: Fitch, o zamana dek gördüğü “en iyi numunelere” sahipti; “ikincil bir kayadan çıktığını gördüğü,” başka örneklerle “karşılaştırılamayacak derecede iyi” numunelerdi bunlar.¹⁸

Darwin, James Bowerbank'in sapasağlam fosillerinden birinin içini incelemek için yüzeydeki kabuğu da çıkardı; bu işlem fosili “yüz kat daha öğretici” kılmıştı. Bowerbank'in mesleği içki imalatıydı, ama kendisi aynı zamanda amatör bir sünger uzmanıydı. Bowerbank & Co. adlı bir içki imalathanesi vardı, ama zamanının çoğunu doğa tarihine harcıyordu; *Fossil Fruits of the London Clay* [Londra Kilinin Fosil Meyveleri] adlı kitabı mükemmel bir çalışmaydı. Bowerbank'in artık Darwin'in elinde olan mükemmel bir sülükayaklı koleksiyonu vardı. Daha da önemlisi kendisi, İngiltere'deki fosiller üzerine monografiler yayınlamayı hedefleyen yeni bir uzman cemiyeti, Paleontografi Cemiyeti'ni yönetiyordu. Bowerbank şubatta Darwin'le anlaşma yapmıştı ve cemiyet Darwin'in çizeri James de Carle Sowerby'ye baskı plakalarının oyulması için ödemedeki bulunmuştu. Her zaman tutumlu olan Darwin, bu masraftan kurtarıldığı için minnettardı. (Sowerby'nin kardeşi George'a, teşrihlerini çizdiği ve tanımlarını Latinceye çevirdiği için ödemedeki bulunuyordu zaten.)

Darwin'in elinde iki yayıncı bulunuyordu –Ray Cemiyeti de en başta canlı türlerle ilgili monografisini yayınlamayı kabul etmişti– ama hâlâ

alacak yolu vardı. Bütün hafta boyunca fosil kutuları gelmeye devam etti, o da titreye titreye onları açıp durdu. Fitch'e "üzülerek ve utanarak" iki numunenin daha "biraz kırıldığını, ama mükemmel bir biçimde tamir edilebileceğini, bir üçüncünün biraz hasar görmüş olduğunu" ilettiler. Sonra her türü en ince ayrıntısına dek tanımlamaya başladı. Nihayetinde bir rutin oturmuştu: Dondurucu suda beş dakika kadar kalıyor, sonra iki saat boyunca sülükayaklılarla uğraşıyordu. Ama iki saat –doktorun koyduğu sınır buydu– işin aksayacağı anlamına geliyordu. Vakit geçtikçe Fitch telaşlanıyordu. Darwin üst üste yazdığı mektuplarda ezilip büzülüyor ve salyangoz hızıyla çalıştığı için özür diledi. Nihayet, "Daha hızlı çalışmam," diyerek patladı ve fosilleri olabildiğince kısa sürede geri göndereceğine söz verdi.¹⁹

Sülükayaklılar üzerindeki çalışmasına başlayalı dört yıl olmuştu; ama bu iş ebediyen devam edecekmiş gibi görünüyordu. Bazı günler, kendisini devam etmeye zorlaması gerekiyordu, tür tür bu alt sınıfla uğraşıyordu. Lyell'e, "Aldığım işin altında homurdanıyorum," diye iç geçiriyordu. Ne zaman bitireceğini "Tanrı biliyordu." İş sonu gelmeyecek bir işti. O yıla elinde kırk ya da elli fosille girmişti, şimdi iki yüz fosili vardı. Down Konağı bir müze gibi görünmeye başlamıştı. Biraz korkuyla seziyordu ki bir ciltlik bir monografi artık uygun değildi. Fosiller ve halihazırda yaşamakta olan sülükayaklılarla ilgili kitapların her biri iki cilt olmalıydı. Hemen basılacak olan ilki, saplı sülükayaklılara odaklanacaktı; bunlar derimsi bir sapla sürüklenen odun parçalarına ya da gemilerin teknelerine yapışan sülükayaklılardı. Bu tipler jeolojik bakımdan en yaşlı tiplerdi; bilinen en eski tip *Pollicipes* Jura ve Kretase devrinin denizlerinde yaşamıştı, dinazorlarla aynı devrin hayvanıydı.²⁰ Darwin Haziran 1850'de bu cilde girecek tanımları hemen hemen tamamlamıştı, fakat James Sowerby gravürler konusunda ayak sürüyordu.

O ay Charles Malvern'a geri döndü. Emma vaktini onunla bebek arasında böldüğünde, sülükayaklıların yarattığı baskı onu altüst etmişti. Çalışacağı koca günleri kaybetmeye, yine "heyecan ve yorgunluktan" yakınmaya, Londra gezilerini iptal etmeye başlamıştı. Tedavisini değiştirmesi, lambayla ısınma ve duş saatleri arasında değişiklik yapılması biraz farklılık yaratmıştı, artık hiç kusmuyordu. Ağırlığı 77 kiloya çıkmıştı. Ama hâlâ eksik olan bir şeyler vardı. Emma'yla birlikte geçireceği, Dr. Gully'nin iyimserliğiyle neşelenecek bir hafta, içinde ne varsa temizleyecekti. Charles "Su

doktorum bana ümit vermeye devam ediyor,” diye sevinç gösteriyordu; Malvern’daki herkes de ona “pırıl pırıl ve güzel” göründüğünü söylüyordu.²¹ Kaplıcada geçirdiği tazeleyici bir hafta, düşünmesi, geri çekilip sınıflandırma macerasını değerlendirmesi için de vakit yaratmıştı. Bu kadar çok numuneyi inceledikten sonra vardığı en büyük sonuç ne olmuştu? Kendisini esir alanların elinden sağ salim kurtarılmış olan Hooker bu soruyu soruyordu. Kendisini ıslak havlularla döven Darwin’in buna cevabıysa, sülükayaklıların sonsuz derecede çeşitli olduğuydu.

O sıralarda Hooker aslında Himalayalar’da Darwin’in fikirlerini sına-maya çalışıyordu. Darwin’in jeoloji kitaplarını rehber alarak teraslar ve paralel yollar arıyordu; Darwin’in evcil hayvan yetiştirmeye merakını bildiğinden ona köpekler, filler ve sığırlarla ilgili bir yığın ayrıntılı bilgi gönderiyordu. Buna karşılık bir dizi yeni talimat alıyordu: Gelirken ipek böceği getir, oralara özgülü bir arı kovana getirmeyi de unutma. Fakat Darwin daha ince bir etki de bırakıyordu. Hooker Darwin’in evrimle ilgili fikirlerinin kendisini “değiştiriyor olmasa da ele geçirdiğini” artık kabul ediyordu. Aslında Hindistan’dan toplanan kanıtlar cesaret verici değildi. Tropikler’den ılıman tepelere, oradan karlı Himalaya zirvelerine doğru ilerlerken bitki örtüsünde de tedrici bir dizi arıyordu.²² Fakat bunda başarı sağlayamamıştı; bu yüzden de Darwin’e sülükayaklılarla ilgili çalışmanın teorilerini değiştirmesine yol açıp açmadığını sormuştu. Bu çalışmanın Darwin’i daha temkinli hale getirmiş olmasını bekliyordu.

Ama hayır. Bu çalışma teorisini baltalamaktan çok, Darwin’e varyasyonun her yerde olduğunu göstermişti. Darwin, on yıl önce varyasyonun doğada istisna olduğunu düşünmekteydi; ama sülükayaklılar onun bu düşüncesini değiştirmişti. Geniş bir yelpazede yer alan sülükayaklı türleri “ziyadesiyle çeşitlilik gösteriyordu.” “Her türün” her parçası değişime tabiydi; ne kadar yakından bakarsa istikrar o kadar yanılsama gibi görünüyordu. Birçok küratör varyasyonların doğal olarak ortaya çıkmış olduğunu kabul etse de Darwin biraz daha ileri gidip bunları başlangıç aşamasında türler olarak görüyordu. Fakat bütün bunlar bir açıdan ne kadar güven verici olsa da bütün bu varyasyon onun her türü tam anlamıyla, eksiksiz tanımlama çabasıyla alay eder gibiydi. Varyasyonlar nerede son buluyor, yeni türler nerede başlıyordu? Çoğu zaman bu sorunun cevabını vermenin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Hooker’a, burnunu içine biraz daha gömdüğü bu “şaşkın varyasyonun” bazen bir lütf bazen bir ceza

olduğunu söylemişti. “Fikren mütalaa etmek hoşuna gidiyordu, ama sistem kurmaya çalışan biri olarak nefretini uyandırıyor.”²³

Gerçekten de seke seke ilerliyordu. Numuneleri ayrı türler olarak tanımladığı, sonra başka fikirlere kapılıp hepsini bir tek türün varyasyonları olarak tanımladığı, sonra fikrini değiştirdiği, kâğıdını yırtıp attığı, her şeye yeniden başladığı o kadar sık olmuştu ki. Her seferinde de “dişlerimi gıcırdatıyorum, türlere lanet ediyorum ve böyle cezalandırılmak için nasıl bir günah işlediğimi soruyorum,” diyordu.²⁴ Bugünün türleri, dönün varyasyonları olduğu için Gordion düğümünü, bütün varyasyonları kabul edilmiş türler altında toplayarak kesip atmaya varıyordu. Mutlak, değişmez biçimler yoktu, bu yüzden de tam bir sınıflandırma her halükârda imkânsızdı.

Yine de bu konuda neşesini koruyordu. Yıllarca önce Waterhouse’a sınıflandırma hakkında nutuk atmıştı, ona bunun “mantıklı bir süreç,” yani bir şecere işi olduğunu; “varlıkları gerçek ilişkilerine, yani akrabalıklarına, yani aynı atanın soyundan geliyor olmalarına göre gruplandırma” işi olduğunu söylemişti. Ama söylemek yapmaktan kolaydı; her halükârda *Vestiges* de onu ağaca benzer bir hedef sunması konusunda uyarıyordu. Monografide müşküle düştüğünde alışıldık bir yol izleyerek her sülükayaklı ailesinin cinslerini listeliyordu. İlişkileri metnin içinde tartışıyor, ama bir şecere ağacı resmetme gibi bir çaba sarf etmedi hiç.²⁵ Bu bir ifşaat olurdu.

Malvern’a yaptığı ikinci ziyaret Charles’ın neşesini yerine getirmişti. Su alışkanlıklarından çok hoşlanmaya başladığını kabul ediyordu; “giyinmek ve soyunmak dışında.” Midesi yine “24 saat boyunca doğru düzgün çalışmıyordu,” “duş almak vs. vs.” için bir hastanın teslimiyetiyle bahçedeki banyoyu kullanıyordu. Covington’a yazdığı mektupta salamuralanmış numunelerinin çok zengin olduğunu teslim ederken, “Yeniden sağlam bir adam olma konusunda bütün ümidimi kaybettim,” diye biraz sızlanmıştı. Ama en azından Zalim Azrail’in önü kesilmişti. “Harika su kürü” neresinden bakılırsa bakılsın ucuz görünüyordu. Kısmen sağlıklı olması bile “iki yıl önceki durumuna kıyasla, paha biçilemeyecek bir değerdeydi.”²⁶

25. Bölüm

İnsafsızca Gelen Acı Kaybımız

Charles'ın Malvern'dan dönmesinin ertesinde evin üzerine bir kez daha soğuk bir gölge çöktü. Hastalığının kalıtsal bir kusur olduğundan korkuyordu. Şimdi de bunun bir emaresini çocuklarında görebileceğini düşünüyordu.

1850 yılının haziran ayının sonlarında, oturmuş fosillerini kazırken bir grup Wedgwood kuzen geldi; o sıralarda 12 yaşın altında on dört tane Wedgwood vardı, bunların yanı sıra bir de Charles'la Emma'nın yedi çocuğu. Çocuklar hep birlikte hoplayıp zıpladılar, yakınlardaki Sevenoaks'ta Knole Park'a gitmenin keyfini çıkardılar. Ama Annie, Darwin'in büyük kızı, kendini iyi hissetmediğinden yakındı. Annie'ye dokuz yaşında, ilgi çekmeyi bekleyen akıllı bir çocuk denemezdi. Diğerleri gittikten sonra da haftalar boyunca hali iç açıcı olmadı. Dersleri hem onun için hem de dadası Miss Thorley için bir dayanıklılık sınavı haline gelmişti. Bazen ortada belirgin hiçbir sebep yokken gözyaşlarına boğuluyor, genellikle de geceleri insanın içini parçalayan çığlıklarla uyanıyordu. Charles sorunun yeni bir "berbat sindirim sistemi" vakası olmasından korkuyordu.¹ Gayet açıktı ki çocuk artık kendinde değildi.

Annie son iki yıl içinde babasının kalbini çok özel bir biçimde kazanmıştı. Doktor'un gözde kızı Susan gibi olmuştu; Susan sonuna kadar babasıyla ilgilenmişti. Kısa süre sonra öleceğinden korkan Charles da doğal olarak aynı sebepten en büyük kızına bağlanmıştı. Ayrıca Annie ona Emma'yı hatırlatıyordu. Yaşına göre uzun boyuyla, kahverengi uzun saçları, griye çalan gözleriyle aydınlık, şefkatli bir mizacı vardı. Charles'la birlikte Sandwalk'ta yürüyüşe çıkmadan önce onun kıyafetlerini düzeltmekten, saçlarını tarayıp "güzelleştirmekten" zevk alıyordu. Öpülmeyi seviyordu, başkalarının duygularına karşı da muhteşem bir hassasiyet gösteriyordu, bu da onu babasının gözbebeği haline getiriyordu. Bir yıl önce

Malvern'da Miss Thorley'ye su tedavisinin şiddetiyle ilgili küçük bir ders vermiş, "Babamı öyle öfkeliendiriyor ki," diyerek nasıl olduğunu suratını asarak göstermiş, orada bulunan babası da tedavinin bazen kendisini öfkeliendirdiğini kabul etmek zorunda kalmıştı.²

Artık bütün bunların yerinde yeller esiyordu. Annie'nin parlak ruhu kırılmaya başlamıştı. Dorking yakınlarında Leith Hill'de Jos ve Caroline Wedgwood'un kızlarıyla birlikte yabanmersini toplamıştı; ama ağustos ayında güzel geçen bu birkaç gün onu kendine getirememişti. Ekim ayında Miss Thorley onu diğer çocuklarla birlikte üç haftalığına deniz kenarına, Ramsgate'e götürdü. Son günlere doğru Charles ile Emma da birkaç günlüğüne onlara katıldılar, ama Annie o kadar ateşlendi, başı o kadar ağrıdı ki diğerleri döndükten sonra da Emma'nın onunla kalması gerekti. Kasım ayında ve sonra yine aralık ayında, Emma onu Londra'ya Dr. Holland'a götürdü; Dr. Holland Charles'ın mide sorunlarının kalıtsal olduğunu düşünüyordu. Anne ve babasına giderek daha bağımlı hale gelen çocuk için çok az şey yapabildi. Annie'nin geceleri daha da kötüleşti; ağlıyor, sızlanıyordu; evden ayrılmak onu üzüyordu.³ Dr. Holland su tedavisinden önce Charles'ın hep son çaresi olmuştu; Annie'nin durumu daha kötüleşirse, Charles onu da Malvern'a götürecekti.

Bu sıralarda Emma yine hamileydi. Charles "perişan bir köle gibi çalışıyor," kendinden geçmiş bir halde sülükayaklıları tanımlıyordu; "ilgi duyduğu bir çalışmaya başlayacak gönlü yoktu." Durumu olabileceği kadar iyiydi, gerçi Annie onu epeyce kaygılandırıyor. Sabahları yaşadığı olağan mide bulantılarını geride bırakan Emma Charles'la birlikte East Sussex'te, Hartfield'deki kız kardeşlerine gitmenin keyfini çıkardı.⁴ Evde hayatları, dakik bir biçimde akıyor; sadık hizmetçileri işlerini kolaylaştırıyordu. Charles'ın odasına kapanıp kırılğan hayvanlarının üstüne eğilmediği zamanlarda, Emma ile birlikte kitap okumaya bol bol vakti oluyordu. Charles dini kitaplara gömülmeye devam ediyordu. Bu tür son okumalarını yaptığı zamanlardan bu yana sağlığı ciddi biçimde düzelmişti; ölüm korkusu yatışmıştı. Yine de bu aralar uzaktan yakından Ortodoks olan hiçbir şeye yüz vermeyecekti. Hıristiyanlığın ötesine bakmaya başlamıştı.

Yüzünü University College'daki Latince profesörü Francis Newman'dan yana dönmüştü. Newman Üniteryenler ve özgür düşünürler arasında dönemin adamıydı; *Vestiges*'in izinden giden bir evrimciydi, yeni bir post-Hıristiyan senteze gidilmesi çağrısında bulunuyordu. Charles *The Soul'u*

[Ruh] okumuştı. Emma'nın dindar teyzelerinden biri, kitabın son bölümlerinin “şok banyosu” gibi geldiğinden yakınmıştı; ama Charles bu bölümleri her gün aldığı duşlar kadar canlandırıcı bulmuş olsa gerek. Kitapta Newman insanın ölümsüzlüğünü Kitabı Mukaddes'e dayanarak kanıtlamaktan vazgeçiyordu. Böyle bir kanıt, kurtuluşları buna bağlı sayılan “insanoğlunun kitlesel olarak büyük bir bölümü” için erişilemez olacaktı. Newman o ürkütücü “Ebedi Cehennem doktrinini” de reddediyordu. Bundan sonra kutsanmış olma yolunda gerçek teminatın ancak “ruhumuzun Tanrı'nın ruhuna tam bir yakınlık duymasıyla” geldiğini savunuyordu.

Emma da böyle hissediyordu; ama Newman'ın sezgisel maneviyatı Charles'ı huzursuz ediyordu. Leith Hill'den döndükten sonra Newman'ın *History of the Hebrew Monarchy* [İbrani Krallığı'nın Tarihi] adlı kitabını açtığında şüpheleri doğrulandı. Kitap gelişmiş Alman akademik yaklaşımına dayanarak Eski Ahit tarihini eleştiriyor olmasına rağmen, “ilahi olanla insan zihni arasındaki ilişkileri... her zaman olduğu haliyle bırakıyordu.” Peki bu nasıl olabilirdi? Ölüm, açlık ve Sami kabileler arasındaki savaşların ortasında “Tanrı'nın kutsallığına” inanç nasıl doğmuş olabilirdi? Hayır, diye ısrar ediyordu Charles; dini içgüdüler toplumla birlikte evrim geçirerek oluşmuştu. Kıyımlarıyla “Hıristiyanlık âleminde cehennem ateşleri yakan” ilkel Yahudi Tanrısı, barbar bir tirandan başka bir şey olamazdı.

Newman, Charles'ın kuşkularını pekiştiriyordu. İngiltere'de Katolik piskoposluk bölgelerinin 1850'de yeniden kurulmasıyla, birçok kişi dini barbarlığın geri döndüğünü düşünüyordu. Charles'ın, Newman'ın da yardımıyla aslında neye inandığını değerlendirmesi için elverişli bir dönemdi bu. Eski defterlerinde ahlak ve ahiret hayatıyla ilgili karalamalarında dini bir baskının etkisi olduğunu Down'ın mahremiyeti içinde en azından kendi kendisine kabul edebilirdi. Kuşkusuz, babasının ölümünün üstünden iki yıl geçmişken, inanmayanların akıbetini düşündüğünde artık kaygılara kapılıp işkence çekmiyordu. Okumaları ve su tedavisi onu yatıştırırmıştı, Newman'ın özgür düşünme örneği de güvenlik duygusunun tazelenmesini sağlamıştı.⁵

Fakat Annie tehlikeyi hâlâ atlatabilmiş değildi. Noel gelip geçti, mide-siyle ilgili belirsiz şikâyetleri pek dinmemişti. Hooker'ın dönmekte olduğu haberiyle keyfi yerine gelen Charles ilaçlarla deney yapabilecek kadar

kendinden emin hissediyordu. Yeni yılda, 1851’de karnına kefekili kusturucu merhem sürmeye başladı, muhtemelen Annie’ye de sürüyordu. Mart ayına gelindiğinde Annie dışarıda oynayacak, ilk kez at sırtına binecek kadar iyi hissediyordu. Bu arada Charles ödünç aldığı sülükayaklıları iade etmeye başlamıştı. Sonunda Fitch’in sülükayaklılarını göndermiş, fosillerle ilgili kitabının ilk cildinin de matbaadan çıktığını görmüştü. Ardından, Annie’nin onuncu doğum gününden kısa bir süre sonra evde grip hüküm sürmeye başladı. Annie de o da yataklara düştüler. Annie yatakta Emma’nın yanında yatıyordu; zayıf, halsizdi. Charles kıvrılmış kanepesinde uzanıyor, kendi kendine ilaçlar alıyor; bir yandan da Newman’ın güçlü bir dile yazılmış, ıstırap verici, spiritüel otobiyografisi *Phases of Faith*’i [İnancın Evreleri] okuyordu.⁶

Charles burada da kendinden gölgeler görüyordu: Newman’ın arayışı yazgısını Kilise’ye bağlamıştı; kendisi Otuz Dokuz Şart konusunda şüpheler yaşamış, cehennem reddetmiş, Üniteryenlikten geçmiş (“yarım saatlik bir dinlenme yeri bile sunamayacağını bilerek”), sonunda özgür dinin kıyılarına vurmuştu. Güçlü, duygusal tonu Charles’ı o anda vurmuştu. Kişi Ebedi bir Varlık’a saldırdığı için ebedi bir cezayı hak ediyorsa, diye akıl yürütüyordu Newman, “Bir çocuğun huysuzluğu ebedi bir kötülüktür!” Charles’ın bakışları zavallı Annie’ye dönmüştü.

Dini açıdan ileriye gitmişti, Newman’ın yaptığı gibi; Kitabı Mukaddes elinde çözümlenmiş; Eski Ahit Yaratılış efsaneleri ve ahlaki canavarlıklarla, Yeni Ahit ise tutarsızlıklar ve mitlerle dolu olduğu için. Newman’ın deyişle Hıristiyanlığın “zaptedilemez kalesi” olan Yuhanna İncili, İsa’nın orada kendisine atfedilen sözleri hiç sarf etmemiş olabileceği yolunda kanıtlarla çöküp gitmiş; o basit Yahudi rabbi “eriyip donuklaşmış,” Newman’ın inancından silinip gitmişti; Charles’ın inancından da. Newman “Zihnimde bir bükülme, ruhumda bir boşluk, içimde pratik bir değişiklik hissetmedim,” diye hatırlıyordu.⁷ Hıristiyanlık erdemlerini modern bilimin gücüyle birleştiren tümüyle teistik bir dine doğru kayıp gitmek eksiksiz olduğu kadar yatıştırıcıydı da.

Charles *Phases of Faith*’i bitirip kapağını kapattı. Defterine “muhteşem” diye karalamıştı; pazar günü Emma kilisedeyken okunacak kitaptı tam. Bir sorunun cevabını sonuna kadar araştırma cesaretine sahip olan bir beyefendinin hikâyesiydi. Hıristiyanlığa duygusal bağlılık yeterli değildi; inancın akılla, ahlakla ve tarihsel kanıtlarla uyuşması gerekiyordu.

Üniteryenlikte, Charles'ın büyükbabasının deyişiyile “düşmekte olan bir Hıristiyan'ı tutan o kuştüyü yatakta” durmak yoktu. Hıristiyanlığın tümünden reddedilmesi gerekiyordu. Ebedi cezayı kınayan ahlaki mantık, canavarca bir doktrinin öğretildiği Yeni Ahit'le uyuşmuyordu. Evrim –yeni “İncil”– akli, ahlaki ve dini inançları insan türünün sosyal gelişiminin bir parçası olarak açıklıyordu.

Charles iyileşme evresinde, sırtüstü yatıp birkaç gün bu düşüncelerde gezinme fırsatı buldu. Fakat o kendini güçlenmiş gibi hissetse de Annie hâlâ kederliydi. Görünüşe bakılırsa Emma'nın yaptığı hiçbir şey işe yaramıyordu; bu yüzden de onu Dr. Gully'ye götürmeye karar verdiler. 24 Mart Pazartesi günü Annie kanepede Emma'nın yanına oturmuş ağlıyordu. Çantaları hazırlanmıştı, araba hazır, yola çıkma vakti gelmişti. Etty de ona eşlik etmek için yanında gidiyordu, bakıcıları Brodie de. Ama Annie ağlayarak annesine yapıştı. Malvern'da onsuz geçireceği bir ay, çok yalnız olacaktı.⁸ Evet, annesinin kısa süre sonra bir bebeği olacaktı; ama babası da onu emin ellere teslim etmiş olacaktı. Charles Annie'yi Sydenham İstasyonu'na gidecek arabaya bindirirken, Annie sonsuza dek gidiyormuş gibi hissetti.

Büyük Batı arabası ücretli yollardan geçerek Severn Vadisi'ni aşır Malvern Tepeleri'ne doğru yol alırken Charles da rahatladığını hissedebiliyordu. Yanında dinlenen Annie ile Etty çok geçmeden güvendiği doktorunun, kendi hayatını kurtarmış olan adamın bakımında güvende olacaklardı. Bahar tarlaları, sıra sıra çalılıkları ve ağaçları rengârenk yapmıştı; Charles'a yalnızca iki yıl önce Malvern'a yaptığı yolculuğu hatırlatıyordu. İnsanın varoluşu yine ne kadar da tehlikeli görünüyordu.

Malvern'a sağ salim varan Charles yanındakileri köye ve Worcester Vadisi'ne bakan Montreal Konağı'nda Eliza Partington'ın yanına yerleştirdi. Annie iyileştikçe, o ve Etty Emma'nın onları eskiden yürüyüşe çıkardığı tepelerde oynayabilirlerdi. Dr. Gully Annie'yi tetkik ettikten sonra, onun duru görü sahibi biri tarafından incelenmesi tavsiyesinde bulundu. Charles son derece şüpheliydi; ama bu masrafı hoş görüyle karşıladı. Nihayetinde hidropati de başlangıçta ona şarlatanlık olarak görünmüştü; ayrıca bir keresinde Dr. Gully de kızı ağır hastayken, duru görü sahibi bir kadına para verip kızının iç durumu hakkında bilgi almış, kızı bir şekilde iyileşmişti. Ama Charles önce Annie'ye bakacak kadını sınamaya çalıştı. Ona bir zarfın içinde bir banknot uzatıp numarasını bilmesini iste-

di. Kadın profesyonel itibarının altında addettiği bu numaraya burun kıvrıp bunu “evdeki hizmetçisinin bile yapabileceğini” söyledi. Sonra döndü, uzun uzun baktı ve Annie’nin içerisinde gördüğü dehşeti ayrıntılı bir biçimde anlattı. Charles onun Gully’den aldığı “bazı bilinçdışı ipuçlarını” izlediği varsayımında bulunmuştu.⁹

Yine de sorunun kökeninde, Annie’nin midesinin bulunduğuna hiç şüphe yoktu; bunu iyileştirebilecek biri varsa o da Gully’ydi. Charles her şeyin yolunda gittiğini görene dek Malvern’da kaldı. Ayın 28’inde cuma günü, kızlara Miss Thorley’nin kısa süre sonra geleceğine söz verip bir aylığına veda ederek Londra’ya doğru yola çıktı. Ertesi sabah Harley Street’te Lyell’i aradı. Duyduğuna göre Hooker şehre dönmüştü. Darwin kardeşler pazar günü Hensleigh ile Fanny Wedgwood’un Regent’s Park’a bakan evlerinde saraylara yakışır bir debdebe içinde kahvaltı ettiler. Hazırlıksız bir buluşma olmuştu bu; Carlyle da gelmiş, Emma’nın yetmiş yaşındaki evde kalmış teyzesi Fanny Allen ve din adamı bir dostları da onlara katılmıştı. Eski çevrelerinden bir tek Harriet Martineau eksikti. İyi olmuştu, çünkü Fanny Teyze akşam yemeği niyetine onu pişirebilirdi. Martineau’nun Henry Atkinson adında boşboğaz, kendinden menkul bir bilimadamıyla yazışmaları daha yeni yayınlanmıştı. *Letters on the Laws of Man’s Nature and Development* [İnsanın Doğası ve Gelişiminin Kanunları Üzerine Mektuplar] adlı bu kitap Londra’nın okuryazar çevrelerinde bir infial yaratmıştı bile. Martineau artık hipnotizmacı, evrimci bir ateist olarak kendisiyle övünüyordu. “Sefil” kitaplarıyla bu “iki suçlunun” cesareti karşısında Fanny Teyze’nin beti benzi atmıştı. Charles merak etmişti. Kitabı Erasmus’tan kesinlikle ödünç alacaktı.¹⁰

Pazartesi günü Down’a döndüğünde işler yolunda gitmeye başladı, sağlığı da normale döndü. Annie, onun satın alabileceği en iyi tıbbi bakımı görüyordu. Değerli sülükayaklı koleksiyonları, uzun zamandır eziyet çeken sahiplerine geri gönderiliyordu. Beş yıllık çalışmanın ilk meyveleri, fosilleşmiş sülükayaklılar hakkındaki monografisinin Paleontografi Cemiyeti tarafından basılmış ilk cildi de postayla geldi. Daha da güzeli, Hooker gerçekten de sağ salım, epeyce numune ve Hindistan’daki türler hakkında olgular yüklenmiş bir vaziyette geri dönmüştü.¹¹ Elbette ki kısa süre sonra evlenecekti; hayatının başköşesine artık Fanny Henslow oturacaktı. Yine de Kew’a, eve döndüğünü; Down’a gelebileceğini bilmek rahatlatıcıydı. Charles duruldu ve haftalar boyunca ona hazır olmayı bekledi.

Ama olmayacaktı. 15 Nisan Salı günü geç saatlere doğru, acil bir haber geldi: Annie çökmüştü, durumu ciddiydi. Ateşlenmişti ve kusuyordu. Brodie yanındaydı. Miss Thorley paramparça olmuştu. Evden birinin gelmesi gerekiyordu, Dr. Gully de Charles'ı çağırıyordu. Haberler, Down Konağı'nda bir fırtına yarattı. Sekiz aylık hamile olan Emma gitmeyi düşünmeye cesaret edemiyordu, Charles da buna kulak asamayacaktı. Emma en kötüsüne hazırlanıyor, herkese duygusal olarak destek çıkıyordu. Fanny Wedgewood'dan Malvern'da Charles'la buluşmasını rica etti. Fanny'nin altı çocuğu ve Etty ne olacaktı? Hepsini birlikte Leith Hill'e götürmeleri için kuzenler Jos ve Caroline'ı ayarladı. Peki ya bebek? Erken doğum olacakmış gibi görünmüyordu, ama Emma şimdiden aşırı yüklenmiş gibi hissetmeye başlamıştı. Gerek olursa diye, Fanny Teyze'den Londra'dan gelmesini iste ve kız kardeşin Elizabeth'e de Jersey'den "kalkacak ilk düzgün buharlı gemiye" binmesini ve kloroform getirmesini söyle, diye düşünüyordu.¹²

Charles eşyalarını topladı; kafasını dağıtmak için birkaç kitap ve bir yığın acılı düşünce aldı yanına. Ertesi gün de yola çıktı. Daha önce Severn Vadisi'nden geçen bu yola telaşla düştüğünde, bir cenazeye yetişememişti. Sonra da öleceğinden korkarak Malvern Tepeleri'ne koşmuştu. Araba ücretli yolda hızlanırken tepeler, trilobitlerle, nesli tükenmiş kabuklarla dolu kayalar uzakta bir hayal gibi beliriyordu. O vardığında Paskalya'dan önceki perşembe günüydü.

Montreal Konağı duygusal bir hezeyan içindeydi. Annie birazcık iyileşmiş görünüyordu, ama Brodie ile Miss Thorley ellerini ovuşturup duruyorlardı. Seksen sekiz hastası olan Dr. Gully'nin pek kaybedecek vakti yoktu. Ablası hakkında söylenip durmasın diye Etty'nin eğlendirilmesi gerekiyordu. Herkes gergindi ve yorgundu. Umutların ayakta tutulması, kimsenin aslında neler olup bittiğini bilmediği anlamına geliyordu. Charles Annie'nin başucundaki kasırganın ortasına daldı. Kabaca yontulmuş tıp bilgisinin, Doktor Darwin olabilme becerisinin yıkım noktasına varıncaya dek sınanacağı bir dönemeçti bu. Annie'yi ilk gördüğünde tamamen çöktü, ıstıraba boğulmuş ve yapayalnız hissederek kendini kanepeye attı. Annie'nin acı içindeki yüzü, solgun bedeni, kâfur ve amonyak kokusu... Burada daha önce de bulunmuştu.¹³ Edinburg'da işkence çeken bir çocuğun yanından dehşet içinde fırlayıp çıkmıştı. Bu sefer çocuk kendi çocuğuydu. Kendisini toplaması, herkesi kendisine getirmesi, gereği gibi dav-

ranması, bakması ve tedavi etmesi gerekiyordu. Kısa süre sonra doğum yapacak olan Emma'nın da bilgilendirilmesi gerekiyordu; ama sükûnetle, hiçbir şey belli etmeden; birden fazla hayat tehlikedeydi. Charles tıpkı Shrewsbury'de babasının başucunda olduğu gibi Emma'nın koruyucu varlığına ihtiyaç duyduğu gibi, onun umutlarını da canlandırmalıydı. Emma zavallı çocukları hakkında duyması gerekenleri duyacaktı; ama onun ne kadar fazla acı çektiğini hiç bilmeyecekti.

O gece kriz derinleşti. En iyisiyle karşılaşmayı uman Charles Gully'nin en baştaki iyimserliğine kapılmıştı. Artık şiddetli bir çöküş içindeydi. Annie'nin nabzı düzensizleşti ve yarı bilinçsiz bir hale girdi. Gully onun yanına koştu; ölüm öncesinde gelen huzursuzluğu ve titremeyi endişeyle izliyordu. Muhtemelen her şeyin sabah olmadan biteceğini düşünüyordu, gece de kalmayı kabul etti bu yüzden. Sabah saat 06.00'da Annie kustu, bu durum gücünün hâlâ yerinde olduğunu gösteriyordu. Charles perişan bir haldeydi. Gözyaşlarını tutmaya çalışarak "hayat ve ölüm arasındaki mücadeleyi" saatbesaat Emma'ya anlattı. "Ah, Tanrım gerçekten çok acı," sözleri kaçtı ağzından, sonra telaşla ekledi: "Tanrı seni korusun ve aziz tutsun." Annie gün boyunca, kendisine içirdikleri brendiyi ve yedirdikleri yulaf lapasını midesinde tutmakta zorluk çekti. Bir keresinde de safra kesesindeki "açık yeşil" safrayı kusarak onları telaşlandırdı. Akşama doğru çocuk "feci yorulmuştu," ama Gully durumunun daha kötüleşmediğini söylüyordu. Hayırlı Cuma günü güneş doğarken Charles Emma'ya sevinçle, "Gully hâlâ umutlu, *şükürler olsun, umutlu,*" diyordu: "Canım benim, şükret."¹⁴

Ertesi sabah Emma Charles'ın mektubunu telaşla okuyup yapabildiğince rahatlamaya çalışırken, Fanny Ety'yi kuzenlerinin yanına götürecek bir uşakla birlikte Malvern'a geldi. Ety ile Annie birbirlerine veda ettiler, bunun son vedaları olacağı akıllarından geçmiyordu bile. Annie gece canlanmış; Gully'nin tabiriyle "köşeyi dönmüştü." Charles da "sevgili, şefkat dolu, ışıltılı yüzüyle" eski Annie'sini hayal etmeye cesaret edebiliyordu. Emma'ya telgrafla haber gönderdi. Haber öğleden sonra, Emma dışarıda Annie'nin çiçek bahçesi için çiçek bakarken ulaştı. "Çok mutluyum! Tanrı'ya nasıl teşekkür etsem!" diye cevap gönderdi Emma telaşla. Artık bir sonraki haberi için gelecek pazartesiye kadar "pekâla bekleyebilirdi."

O bunları yazarken Annie'nin durumu düzeliyordu. Charles ve Fanny umutla bütün gün onu izliyorlardı. Ateşi düşmüştü, nabzı hızlanıyordu;

yedikleri midesinde kalıyordu. Sakin sakin yatıyordu –belki de çok sakince– ve her geçen saat daha rahatlamış görünüyordu. Fanny Emma’ya Charles’ın “üzüntü verici derecede yorgun ve sarsılmış” görüldüğünü, ama hasta olmadığını anlatmıştı. Charles çocuğunun yanından ayrılmak istemiyordu, gerçi o gün iki kez Fanny’nin ona bakacağından emin, yalnız başına çıkıp tepelerde dolaşmıştı. Rüzgâr, manzara, her yeri sarmış olan tazelik hayatın yeniden başladığı hissi uyandırıyor insanda. Emma kilisede Tanrı’ya şükrediyor olmalıydı. Döndüğünde Doktor Gully geldi. Annie biraz kusmuştu, ama Doktor “konuşmasında belirgin bir düzelme var,” diye haber verdi; “çok önemli” bir noktaydı bu.¹⁵

Fanny ile Charles gece boyunca Annie’nin başını beklediler. “Sevgili sadık Miss Thorleycik” ilk kez deliksiz bir uyku çekti. Annie bir kez daha hafifçe kustu ve yulaf lapasından daha az çıkardı. Brodie, Annie’nin yüzünü ve ellerini süngerle yıkarken, Annie kollarını bakıcısının boynuna dolayıp onu öptü. Sonra huzurlu bir uykuya daldı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Charles mum ışığında oturmuş Emma’ya içini açıyordu. “Sana yazarken ağlayabiliyorum; sükûnetle,” diye itiraf ediyordu. Aksi takdirde, “Sürekli bir yükseliyorum, bir düşüyorum; yerimde duramıyorum,” diyordu. Sabahleyin ilk iş Dr. Gully’nin gelmesi oldu. Annie yine bir ağız dolusu kustu, ama Gully hemen durumun daha kötüye gitmediğini söyleyerek onları teskin etti. İki gün daha dayanabilseydi kurtulması artık şansa bağlı olmayacaktı. Fakat Paskalya günü Priory Kilisesi’nin çanları çalarken, Annie yine kusmaya başladı. Mesanesi artık paralize olmuştu, kateter kullanılması gerekiyordu; gerçi Annie acınası bir mücadele veriyordu. Sonra bitap düşmüş bir halde biraz brendi ve su içti. Nefes nefese, “Size çok teşekkür ederim,” dedi. Gully onu tetkik edip nabzının “daha iyiye gittiğini, kesinlikle daha kötü olmadığını” bildirdi. Doktor akşam saatlerinde Annie’nin “kesinlikle daha iyiye gittiğini” söyledi. Charles artık ne düşüneceğini bilemiyordu. “Umutsuzluk ve umut arasında bu gidip gelmeler insanın ruhunu hasta ediyor,” diye homurdanıyordu Emma’ya.

Pazartesi günü bir parça rahatlama getirdi beraberinde. Sabahın erken saatlerinde Annie’nin mesanesi ve bağırsakları kendiliğinden hareketlendi; Charles bunun mükemmel bir işaret olduğu kanısındaydı. “Sevinçten sersemlemişti,” Annie’yi Down’ın bahçesinde neşe içinde dönüp dururken getiriyordu gözünün önüne; “süt ve yumurta çırpıyorum,” derdi. Charles Annie’ye iyileşeceği kanısında olduğunu söyledi. “Teşekkür ederim,”

diye cevapladı Annie onu uysalca. Ama Gully saat 08.00'de geldi ve bütün ümitlerini yıktı. İshal uğursuz bir haberciydi, Annie'nin nabzı da zayıflıyordu. Sonra posta geldi ve Charles birden çok ağır bir yük altında hissetti kendini. Emma'nın bir çiçeğe bakmak için Annie'nin bahçesine gittiğini okuduğunda gözyaşlarına boğuldu. Karısına ağlayarak, "Keşke onu görebilseydin," diye yazdı; "mükemmel bir nezaket, sabır ve minnettarlık örneği; işittiklerini işitmek onun için gerçekten acı verici olsa da zavalı sevgili küçük ruh şükran dolu." Öğleden sonra Annie zayıf düştü, anlaşılmasız şeyler mırıldanıyordu, sonra uyuyakaldı. Uyandığında, "Küçük ETTY nerede?" diye sordu. Akşam yemeğinden sonra bir kaşık çay için Fanny'ye güçlü bir sesle, "Çok güzel olmuş," diyerek teşekkür etti. Doktor, bu şekilde bir gün daha geçirirse Annie'nin düze çıkacağını söylüyordu. Charles Emma'yı Annie'nin "gayet iyi gittiği" sözleriyle teskin etti.

Down'da Emma kendi içindeki hayatı korumak dışında, çaresizdi. Telgraf mesajındaki kelimelere sarılıyor ve dua ediyordu. Pazartesi günü, posta vakti geldiğinde, Emma kendisini çaresiz hissetti. Charles ile Fanny'nin gönderdiği mektupları yırtarcasına açtı; ama bu haberleri neye yoracağını hiç bilmiyordu. Annie'nin iniş çıkışları bir yere gidiyormuş gibi görünmüyordu. Umutlu hissetmeye çalışıyor, Charles'a kendisinin ve bebeğin durumunun iyi olduğunu söylüyordu. "Kısa süre sonra doğum yapabileceğimi düşünerek her şeyi hesapladım, ama bunu beklemiyorum bile," diyordu. Salı günü daha iyi haberler geldi. Artık Charles'ın mektuplarında "bir iyeye doğru gitme" işareti sezmiş ve daha fazla umut eder olmuştu. Çarşamba sabahı posta vaktinden hemen önce kendisini bıraktı; "Annie için yapabilecek bir şey olduğunu hayal etmenin hazzıyla" neşelenmişti. Charles'a Annie'nin "biraz olsun yiyebilir hale geldiği" zamanlar için bazı basit tarifler gönderdi. Sonra Fanny'den Emma'yı yıkıp dağıtan bir mektup geldi. "Heyhat! Tanrım buna nasıl dayanacağız. Çok acı," diye ekledi tariflerine.¹⁶

Salı günü, Gully'nin de tahmin ettiği gibi dönüm noktası olmuştu. Ama Annie'nin durumu iyeye gitmemişti. Şiddetli bir ishal başlamış, Annie her nöbette gücünü yitirmişti. Fanny Emma'ya gerçeği söylemekten kaçınarak Charles'ın çok yorgun olduğunu anlatmıştı. Annie çaresizce kıvranırsa, Charles'ın midesi de altüst olmuş; sarsılıp öğürerek odadan çıkmıştı. Nöbet bütün gün sürmüştü. Akşam olduğunda baba-kız ikisi de harap ve bitap düşmüşlerdi. Charles'ın kendisini toplayıp Emma'ya bir tek satır bile yazacak hali yoktu. Dr. Gully bile bunu kabul etmişti.¹⁷

Emma, evde bu haberler üzerine ümitleri yıkılmış hüngür hüngür ağ-larken, Malvern'daki mücadele son buluyordu. Annie gece boyunca çök-meye devam etmişti, bilinci ara sıra yerine geliyordu. Bu geliş gidişler sı-rasında iki kez acınası bir şekilde şarkı söylemeye çalışmıştı. Güneyden gelen rüzgârlar tepelere doğru fırtına bulutları sürüyordu; hava mevsim normallerinin üzerinde sıcaktı. 23 Nisan Çarşamba günü sabah olduğun-da Annie sükûnet içinde uzanıyordu; soluk alıp verişleri yumuşak ve ha-fifti, tükenmiş bedeninin hatları çarşafların altında belli oluyordu. Rüz-gâr açık pencerenin yanındaki perdelerle oynadı. Charles hareketsiz, tü-kenmiş duruyor, sessizce bekleyip ağlıyordu. Yatağın kenarından Worces-ter Feneri'nin altındaki gri kütleye baktı. Düşünceleri hızla akıyordu, pa-ramparça olmuştu; tıpkı Ozan Laureate'in Emma'nın en sevdiği şiir olan *In Memoriam*'da dediği gibi:

Tanrı ve Doğa bir çekişme içinde mi ki
Doğa böyle kötücül rüyalar doğuruyor?
Çok özenliymiş gibi görünüyor.
Tek bir hayat var, O bu kadar özensiz.

Annie'nin soluk alıp verışı daha da hafiflemişti. Fanny, Brodie ve Miss Thorley'le birlikte geldi. Rüzgâr hızlandı. Charles ile Fanny yatağın ya-nına yaklaştılar. Annie hareketsiz, bilinçsiz bir halde yatıyordu. Saat daha on ikiydi, öğle vakti. Fırtınanın gürültüsü duyuldu, üstlerinde gök gürle-di, Doğa'nın kudretli matem çanı. Yatağın yanına biraz daha yaklaştılar ve Annie'nin soluk alıp verişlerinin kesildiğini duydular. Ölmüştü.¹⁸

Brodie paramparça oldu. Miss Thorley bir kriz geçirip yığıldı. Fanny kendisini hayli toparlamış bir halde onlara yardım etmeye koştu, Char-les ise çökmüş küçük yüzü son bir kez öperek pencerenin arkasına sak-landı. Yağmur yağıyordu bardaktan boşanırcasına. Sular altında kalmış manzara, nesli tükenmiş hayatın mezarlığı, onun acı göz yaşlarıyla alay eder gibiydi:

"Çok özenli bir tip?" Ama hayır.
Dik inen uçurumlardan, açılan taşocaklarından
Haykırıyor, "Binlerce tür gitti:
Umursamam hiç, hepsi gidecek."

Yolun sonuna gelmişti, ümitleri çarmıha gerilmişti. Emma'nın inandığı gibi inanamazdı o; onun inandığı şeye de inanamazdı. Tutunacak bir dal, vaat edilmiş bir yeniden diriliş yoktu. Hıristiyan inancı bir yere çıkmıyordu.

Kendisini odasına sürükledi, ıstırap içinde yattı saatlerce, midesi dönüp duruyordu. Dr. Gully'yi görebilecek kadar ara verdi ağlamasına; Doktor ölüm sebebinin "safra kesesinden kaynaklanan tifo karakterinde ateşlilik" olduğunu söyledi. Ama Charles Emma'ya yazarken yeniden çözülüp kaldı. Annie, "son uykusuna" gitmişti, "gıkı bile çıkmadan." Onun "samimi, cana yakın tavırlarını" düşünmek insanı nasıl da ıpıssız bırakıyordu. "Sevgili çocuğun yaramazlık yaptığını" hatırlamak imkânsızdı. "Tanrı onu korusun," diye içini çekti sonunda. "Birbirimize daha bağlı olmalıyız, canım karıcığım." Saat altıya doğru Fanny geldi odasına, Charles'ı hâlâ acı acı ağlar halde buldu. Ağlamak bulantısını bastırıyordu, böyle söyledi Charles. Ama ona işkence eden başka bir şey daha vardı. Emma'nın yanında olmaya özlem duyuyordu; peki, ama daha sevgili çocuğu gömülmemişken nasıl gidecekti? Ayınlar, mezarlık, onu tümüyle paramparça edecekti. Fanny ona gitmesini söyledi. Sabah olur olmaz, ilk arabaya binip gitmeliydi.¹⁹ Cenazeye o ilgilenecekti.

Charles'ın duymak istediği de buydu. Perşembe sabahı erkenden kalktı, hâlâ hastaydı, talimat verdi: Brodie yıkama işiyle uğraşacaktı, Miss Thorley kitapları getirecekti, Fanny ateist "Miss Martineau" nun yazmış olduğu kitabı Erasmus'a verecekti. "Bir kez daha teşekkür ederim Fannycığım, Tanrı seni korusun," diyordu. Sonra sırtını onca hatırayla dolu Malvern'a döndü; Annie'nin değerli, mahvolmuş yüzünü bir kez daha gözünün önüne getirdi; uçarcasına yola çıktı. Hiç erteleme yapmaksızın doğruca Down'a gitti, akşamın erken saatlerinde eve vardı.²⁰

Çarşamba günü hiç haber gelmeyince, Emma mücadelenin son bulduğunu anlamış; "sanki her şey çok önceden olup bitmiş" gibi hissetmişti. Darbeyi "nazıkçe ve tatlılıkla" karşılamış, "şiddet göstermeden" ağlamıştı. "Tek teselli umudu" Charles'ın geri dönmesiydi; ama umut etme gücü de tümüyle kaybolup gitmiş gibi görünüyordu. Onun hastalanacağını, muhtemelen de durumunun ciddi olacağını biliyordu. Korku içinde, düşünülemez olanı, onun da ölebileceğini düşünmeye başladı. Ama bunlar mantıksız korkulardı, böyle söyleyince azarlıyordu kendi kendisini; Charles hiç beklenmedik bir biçimde kapıda belirince ışığın bir parçası da geri geldi. Birbirlerine sarılıp ağladılar.²¹

Ertesi sabah saat 09.00'da Annie Priory Kilisesi'nin mezarlığına gömüldü. Son istirahatgâhını Fanny seçmişti; kilisenin kuzey kanadında bulunan, Meryem'in neşesinin resmedildiği devasa pencereden çok da uzak olmayan bir noktada bir Lübnan sedirinin altına gömüldü Annie. Rahip son görevini yerine getirdi; Fanny'ye mezarlıkta Hensleigh de katıldı; Brodie ve Miss Thorley'ye destek verdi. Fanny Charles ve Emma'ya "Tatlı ve mutlu Annie'niz dışında, çevrede bundan daha gerçek bir kederle toprağa verilmiş bir başka çocuk daha yoktur," diyordu. Sonra Charles ile Emma'nın nasıl olduğunu sormak için Dr. Gully de mezarlığa gelmişti.²²

Aile yeniden bir araya geldiğinde, çocukların akli erenler kayıplarının ağırlığını fark ettiler. On bir yaşındaki Willy günlerce üzüntü çekti. Yedi yaşındaki Etty'nin taşınması gereken özel bir yükü vardı; eski oyun arkadaşını, kız kardeşini görmek istiyordu. Acı haber kendisine Leith Hill'deyken verilmişti; ama geri döndüğünde, Annie'nin sonu gelmeden iki gün önce onu nasıl çağırdığı kendisine anlatıldığında, sanki kalbi yerinden fırlayıp çıkacakmış gibi ağladı. Bu deneyim çocukcağız üzerinde hayatı boyunca devam edecek bir etki bıraktı, Emma'nın ablasının ölümünden etkilenmiş olmasına çok benziyordu bu durum. Çok geçmeden Etty Annie'yi bir daha görüp göremeyeceği konusunda sıkıntı çekmeye başladı. Bir keresinde Miss Thorley piyanoya oturmuş şarkı söylerken, "Ama anneciğim," diye ağladı, "bütün melekler erkekse, kadınlar nereye gidiyor?" Onun üzgün olduğunu gören Emma, Annie'yi mi düşünüyorsun, diye sordu. Etty gözyaşlarına boğuldu. Annie'nin "iyi" bir çocuk olarak tanınıp sevildiğini biliyordu, hiç cezalandırılması gerekmemişti; şimdi o da onun kadar iyi olmak istiyordu. Emma neden bu kadar kaygılı olduğunu sordu. Etty bir gece, yatma vakti, "Cehenneme gitmekten korkuyorum," diye cevapladı onu. Emma ona, "Annie'nin cennette güvende olduğu" güvencesi verdi. Ertesi gün Etty sordu: "Sen de benimle birlikte cennete gelecek misin?" "Evet," diye iç geçirdi Emma, "Öyle umuyorum, böylece Annie'ye kavuşmuş olacağız."²³

Gerçek şu ki, Emma da Charles da ciddi biçimde sarsılmışlardı. Bir çocuğu dini açıdan teskin etmek, insanın kendi kendisini teskin etmesinden daha kolaydı. Charles Londra'daki Eras'a, "Zavallı Emma iyi ve beden sağlığı yerinde," diye yazdı; ondan *The Times*'a ve "tirajı fazla olan bir-iki gazeteye" ölüm ilanı vermesini rica ediyordu. Ama Emma'nın "kederli" olduğunu söylüyor, "Tanrı biliyor ya, iki tarafta da huzur yüzü

göremeyeceğiz,” diye ekliyordu. Emma açısından bu yara hiç iyileşmedi. “Tanrı’nın iradesine rıza göstermek gibi bir his kazanmayı” umuyordu, ama bunu başarıp başaramayacağı şüpheliydi.²⁴ Yıllardır sakladığı, aziz tuttuğu küçük yadigârlar –çocuksu notlar, yarım kalmış örgüler, saç bukleleri– Paskalya’da aralarından ayrılan gözde kızını hatırlatıyordu ona sürekli.

Charles’ın tepkisi daha kararlıydı. Fox’a 29 Nisan’da anlattığı üzere “insafsızca gelen acı” kayıpları ona ağır bir darbe indirmişti. “Aşağılık, korkutucu bir havalenin” kurbanını almasına çaresizce seyirci kalmıştı. Malvern Tepeleri’nde, o berbat acıklı sahneye seyirci olmuş, Annie’nin “küçük bir melek gibi sükûnet içinde sönüp gitmesine” tanıklık etmişti. Ona göre ölüm bir çıkmaz, yeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Ölümsüzlüğün Hıristiyanlıktaki anlamı üzerine üç yıl süren derin düşünme sürecine bir son vermişti; doğanın trajik rastlantısallığına yeni bir pencere açmıştı. Fox’a yazdığı günün ertesinde, Annie’nin ölmesinden tam bir hafta sonra, yalnızca kendisi ve Emma için “eğer yaşarlarsa ileriki yıllarda” okumaları için çocuklarına dair kısa bir hatırat kaleme aldı. Çektiği acıdan hiçbir iz taşımayan bu satırlar, yazdığı en güzel ve kuşkusuz duygusal olarak en yoğun satırlardı.

Annie’yi insan doğasındaki en yüksek ve en iyi şeylerin bir örneği olarak resmetmişti. Fiziksel olarak, entelektüel olarak, ahlaken Annie yalnızca mükemmeldi: Hareketleri “esnek, hayat dolu ve kuvvetliydi;” aklı “saf ve şeffaftı;” tavırları “cömert, sık ve şüpheden uzaktı; imrenme ve kıskançlık izleri taşııyordu; iyi huyluydu, hiç hırslı değildi.” “Onda kusur bulmayı gerektirecek bir yönü yoktu pek; ne olursa olsun hiçbir biçimde hiç cezalandırılmamıştı,” diye yazmıştı tekrar tekrar. “Gözümdeki bir tek bakış, hoşnutsuzluk değil (Tanrı’ya şükürler olsun, ona pek öyle bakmazdım), yakınlık isteyen bir bakış birkaç dakika sonra bütün çehresini değiştirirdi.” “Kısacık bir süre için bile olsa Emma’yla bir yere gidecek olduklarında, onun acı acı ağlamasına,” daha küçücükken, “Anneciğim, sen ölecek olursan biz ne yaparız?” demesine neden olan işte bu ince duyarlılıktı. Annie’nin karakterinin mükemmelliği, fiziksel olarak şefkat gösterme tarzında da ortaya çıkıyordu. Bebekliğinden beri, annesini babasını bağrına basar, bu da onların çok hoşuna giderdi. “Öpülmeyi de severdi.” Gerçekten de “çehresinin her ifadesi şefkat ve iyilikle ışıldardı; bütün alışkanlıkları onun sevgi dolu mizacının etkisi altındaydı.” Charles her şeyden

fazla Annie'nin yüzünü, gözyaşlarını ve öpücüklerini, "ışıklı gözlerini, yüzünü çizgi çizgi yapan gülümsemesini" ve "sevgili dudaklarını" hatırlıyordu. Bu masum çizgileri tekrar tekrar gözünün önüne getiriyor, onları iki yıl önce çekilmiş dagerreyotiple karşılaştırıyordu. "Ah, onun sevgili neseli yüzünü ne kadar derinden, ne kadar şefkatle hâlâ sevdiğimizi ve seveceğimizi artık bilebilir," diye bitirmişti satırlarını: "Tanrı onu korusun."²⁵

Annie ölmeyi hak etmiyordu, bırakın öte dünyayı, bu dünyada cezalandırılmayı bile hak etmemişti. Charles'ın sözleriyle "Mutlu bir hayat sürecekti," ama sağlıksızlığa toslamıştı ve doğanın denetimi onu yakalayıp acımasızca ezmişti. Karşı saldırıda bulunma ihtimali olmayan bu mücadele yeterince "acı ve insafsızdı." Fakat bütün tersliklere rağmen Charles hâlâ onun hayatta kalabileceğini düşünüyordu. Onun yüzü, sevgi dolu öpücükleri, Emma'dan ayrılırken döktüğü gözyaşları hâlâ aklındaydı. Niha yetinde kendisinin de Emma'dan ayrılması gerekecekti.

Tam da o gün Emma'nın doğum sancıları başladı. Çocuk doğurmak, kloroformun yardımıyla bile olsa riskli bir işti; hele ki 43'üncü doğum gününe iki gün kalmış bir anne için. Yanlış alardı ama bu. Onca şeye dayanmış olan Emma'nın bir on beş gün daha beklemesi gerekiyordu. Doğumu iple çekiyordu. Bir bebeğin bakımıyla uğraşmanın "çok yatıştırıcı bir iş" olacağını söylüyordu. Fakat 13 Mayıs'ta Horace sağ salim dünyaya geldiğinde, Emma üzüntüsünün azalmadığını gördü. Down Konağı'na yeni bir hayat gelmişti, ama o yardımcı olacak bir çift eli kaybetmişti. Bu bebeğin onun sonuncu bebeği olması gerekiyordu.

Annie'nin insafsız bir darbe gibi gelen ölümü, Charles'ın ahlaki, adil bir evrene duyduğu inançtan geriye kalan ne varsa hepsini yok etmişti. Charles daha sonraları bu dönemin, uzun süren, uzatılan bir çürüme süreci olsa da onun Hıristiyanlığı için son ölüm çanlarını çaldığını söyleyecekti. Evde de inançlarını korumakta daha özgürdü artık. Her zaman zorlu ve tehlikeli geçmiş dokuz doğumun ardından Emma ebediyen birbirlerine ait olduklarını düşünmenin güvencesine ihtiyaç duyuyordu.²⁶ Başka bebeklerinin olmaması, ayrılma tehdidinin de ortadan kalkması demektir. Gelecek yıllarda kesinlikle birlikte olacaklardı. Charles artık inanmayan birinin duruşunu alıyordu.

1851 - 1860

26. Bölüm

Sermaye Sahibi Bir Beyefendi

1851 yazının güneşi, Victoria İngilteresi üzerine güven verici pırıltılar saçıyor, dünyanın en zengin imparatorluğu için bir barış ve ilerleme vaat ediyordu. Avustralya'da altın bulunmuştu, Livingstone Zambezi'ye daha yeni ulaşmış, Manş Denizi'nin iki yakasını birleştirecek ilk kablo başarılı bir biçimde döşenmişti. Emperyal vaatlerle ışıldayan yeni bir çağ doğuyordu; ülkenin yakınlarındaki emareler de en az bunlar kadar hayırlıydı. Serbest ticaret ve “bırakınız yapsınlar” yaklaşımı pek az kişiye rakipsiz bir zenginlik getirmiş, geri kalanlar için de yükselme umudu yaratmıştı. Eski siyasi bağlılıklar çatırdıyordu, eski Whiglerden yeni bir liberal parti doğmuştu. Avrupa'daki hükümetlerin yarısını silip süpüren fırtınalar, zararsızca Britanya Adaları'na geçmiş; ülke içinde çatışmalar yaşanacağı yönünde duyulan son korku kalıntıları sabah çiği gibi dağılıp gitmişti. “İngiltere’de bir devrim olması ihtimali, ayın düşmesi ihtimalinden fazla değildi.”¹

Büyük Sergi, Britanya'nın kendi başarısıyla böbürlenmesiydi. Londra'da Hyde Park'ta düzenlenen sergi, ilk uluslararası zanaat ve imalat sergisi olmuştu. 1 Mayıs'ta açılan sergi cam ve demirden yapılmış koskoca yeni bir esere, Kristal Saray'a ev sahipliği yapıyordu. Joseph Paxton'ın kuvvetli ama kolay kırılır, geniş ama yanabilir (1936'da yanmıştı) şaheseri İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünün sembolüydü. Kule gibi yükselen uzun ve dar orta kısmı ile kanatları, insanda bir huşu uyandırıyor. Kocaman bir serayı andıran iç kısmında serpilmekte olan serbest girişimin ilk meyveleri, devasa makineler ve yerli topraklarında zorla imal edilmiş birçok mal sergileniyordu. Burada Lunar Cemiyeti'nin –Boulton, Wedgwood, Priestley ve Erasmus Darwin– sanayiyle ilgili hayalleri son derece gerçek bir hal almıştı. Sergilenenlerin yarısı İngiltere fabrikalarından geliyordu. Kraliçe'nin eşi Prens Albert bunları serginin açılış gününde Kraliçe'ye bir hediye, “modern bilimin desteklediği” toplumsal uyumun ürünü olarak sunmuştu.²

Victoria'nın ulusu bir bütün olarak bu göz kamaştırıcı sergiye koştu. Açılıştan üç hafta sonra, hafta içi giriş ücretleri bir şiline indirildi. Demiryolları sergiye gidenlere özel ayrı bir tarife uygulamaya başladı ve gününbirlik sergi ziyaretleri moda haline geldi. 1851'de o zamana kadar trenle yolculuk yapmış olan insan sayısından çok daha fazla sayıda insan ilk tren yolculuklarını yaptı. Toprak sahipleri, hisse sahipleri, iş adamları ve kitleler ortak bir zeminde buluşuyordu. Hepsi de "görünmez bir etkiyle yönetiliyormuş, görünmez bir etkiye tabiymiş" gibi görünüyordu: "Tek bir yüksek ses bile duyulmuyor, tek bir düzensiz hareket bile görülüyor; canlı dalga sessizce yol alıyordu."³ Bilime dayalı bir sanayiden yeni bir hürmet ve saygınlık duygusu doğuyordu.

Dini yobazlar bu sergi için Tanrı'ya övgüler yağdırırken, okumuş yazmış çevrelerden özgür düşünürler de başka türlü ilhamlar alıyordu. Birçokları, daha dünyevi bir ihtiyaç için, bir iş bulmak için Londra'ya çekilmişti: Şairler, profesörler, doktorlar, avukatlar, yazarlar, doğabilimciler, gazeteciler, siyasetçiler. Bazıları bağımsız olarak geçinebiliyordu, ama birçoğu ayakta kalma mücadelesi veriyordu. Çoğu otuzlarında ya da kırklarının başındaydı ve yeni yeni isim yapıyorlardı. Hepsi de Kristal Saray'la gelen yeni çağın liberal, ilerici reformlar gerektirdiğine; doğanın tercümanlarının da Anglikan müessesenin sahip olduğu statü ve ödüllerde hak sahibi olduğuna inanıyordu. Pozitivizm, Cumhuriyetçilik, Sekülerlik, Materyalizm ve hatta inançsızlığın daha aşırıya kaçan "-izm"lerini kapsayan bir itikatlar yelpazesinde huzursuz bir koalisyon oluşturmuşlardı. Bu entelektüel elit doğayı rekabetin hâkim olduğu bir piyasa olarak resmetmeye başlamıştı. Evrimin hitap ettiği yeni kitleydi bu; ilerlemeye, teknolojiye, ahlakın ve insanın doğallaştırılmasına bağlıydılar. Değişimin başını çeken grup olarak dünyayı Darwin için daha güvenli bir yer haline getiriyorlardı.

İttifaklarının odak noktası, John Chapman'ın Strand Caddesi 142 numaradaki eviydi. Chapman aldığı eğitim itibarıyla tıbbiyeliydi –aslında bir zamanlar Dr. Gully'nin homoeopatisti olmuştu– mesleği itibarıyla da yayıncıydı. Henüz otuz yaşında bile değildi ama son dönemde ortalığı dağıtan kitaplarla etkileyici bir yayın listesi oluşturmuştu; yayınladığı kitaplar arasında Newman'ın kitapları, Atkinson ile Martineau'nun *Letters*'i; Darwin'in öğrenci arkadaşı, emekli değirmen sahibi W. R. Greg'in sağanak halinde gelen ilk kitapları, Herbert Spencer adında çiçeği burnunda

bir gazetecinin kitapları da bulunuyordu. Bu katalog, Chapman ile karısının tuhaf bir *aile ilişkisini* paylaştığı parlak ama tanınmamış bir isim olan Marian Evans –sonraları George Eliot olarak tanınacaktı– tarafından hazırlanmıştı. Chapman zor durumdaki *Westminster Review*'u satın almıştı, gazeteyi yazarları için bir platform haline getiriyordu. Yazarlar, Chapman'ın o yaz cuma akşamları verdiği, yeni özgür düşünce ve reform bayraktarlığının bolca desteklendiği yemeklerde bir araya geliyordu. Onlara, Evans'ın tabiriyle “dünyanın öncüsüne” başka muhalifler de katılıyordu: aralarında filozof John Stuart Mill, Üniteryen fizyolog William Carpenter, *Vestiges*'in yazarı Robert Chambers, ılımlı bir hareket olarak “Sekülerizm”i başlatmaya hazırlanan, giderek olgunlaşmış ateist Holyoake de bulunuyordu.⁴ Kısa süre sonra genç, öfkeli bir gemi cerrahı da onlara katılacaktı: Thomas Henry Huxley.

Sıcak haftalar geçip giderken Evans yeni gazetenin görüşlerini özetleyecek bir broşür üzerinde çalışıyordu. Chapman'ın içinde bulunduğu çevrenin ortak inançlarını layıkıyla ifade edecek bir belgeye ihtiyacı vardı; ilerlemeye, bozuklukların islahına, yeteneklerin ödüllendirilmesine duyulan inancı ifade edecek bir belgeye. Dört sayfalık broşür ağustos ayı sonunda entelijansiyaya ulaştı. Hayati önem taşıyan bir andı bu. İlerlemeci evrim ilk kez orta sınıf tarafından kolektif olarak destekleniyordu. İşçi sınıfından kışkırtıcıların dile getirmek için zindana atılma riskini göze aldığı şey artık ülkenin önde gelen okuryazar çevrelerinden birinin çıkardığı yayının “temel ilkesi” haline gelmişti. Chapman ve Evans buna “Gelişme Yasası” diyordu. Gazetenin editörleri “insanın yarattığı kurumların, tedrici bir gelişimin sonucu oldukları ölçüde en az doğanın ürünleri kadar sağlam ve kalıcı olduğunu” ilan ediyorlardı.⁵

Peki ama *Westminster Review* yazarlarının her bakımdan desteklediği gelişme ne tür bir gelişmeydi? Evrimin mükemmel derecede doğal, kesintisiz bir süreç olduğu inancının ötesine geçen bir ittifak söz konusu değildi. *Vestiges* bu görüşe uyuyordu, Newman ile Chapman da ağırlıklarını bu kitaptan yana koymuşlardı. Fakat *Vestiges* hâlâ ucuz ve kusurlu bir çalışmaydı. Chapman'ın çevresinden kimse artık kitabı yeterli bulmuyordu; onuncu basım için esaslı bir gözden geçirme çalışmasına girişen Chambers'ın da öyle bulmadığı kesindi. Zekice düşünülmüş, sofistike ve bilimsel olarak saygın bir evrim mefhumuna acilen ihtiyaç duyuluyordu, muhalifler de böyle bir kavrayış oluşturmaya çalışıyordu. Chapman Richard Owen'a rica-

da bulundu, ama bir yere varamadılar. Owen'ın gelişme fikri Platoncu bir idealdi, ilahi Akıl'da mevcut olan bir şeydi. Evrim "kanununun" insan hayatını biraz daha somut bir biçimde açıklaması gerekiyordu. Kristal Saray'ın muhteşem görünümünü, sanayi alanındaki başarıları, İngilizlerin üstünlüğünü, her şeyden de önce ilerlemeyi dikkate alması gerekiyordu.⁶ Chapman'ın dostlarından yalnızca biri bu ısırganotunu tutabiliyordu.

Herbert Spencer çalışmakta olduğu *The Economist*'in bürosunda ucuza kalıyordu. Burası Chapman'ın evinin tam karşısında, Strand'ın "hiç bitmeyen patirtisinin" ortasındaydı. Evans broşür için yaz aylarında Spencer'a danışmıştı. Spencer Derby'den, Metodist ve Üniteryen bir aileden geliyordu; Chapman tarafından bir önceki yıl yayınlanan *Social Statistics* [Sosyal İstatistik] adlı kitabı Kilise'ye muhalif dindarların ahlaki evrenini yararlı bir doğal süreç olarak resmetme girişimiydi. Spencer uzunca bir süredir evrimi kabul ediyor, onu her bireyin edindiği ve sonraya aktardığı değişikliklerin bir toplamı olarak görüyordu. İlerleme bir zorunluluktu. "Bütün organik yaratılışın altında yatan kanundu;" medeniyet "doğanın bir parçasıydı; hepsi de embriyonun gelişimiyle ya da bir çiçeğin açılmasıyla bir bütündü." Kötülüğün nihayetinde kaybolup gideceğinin, insanın "mükemmelleşeceğinin" garantisiydi.⁷

Büyük Sergi'nin düzenlendiği yaz Spencer ilerlemenin biraz daha fazlasını ifade ettiğini fark etmişti. Chapman'ın çevresinde yer alan bir başka isim, George Lewes, onu Fransız zoolog Henri Milne-Edwards'ın "fizyolojik işbölümü" kavramıyla tanıştırmıştı. Carpenter da Spencer'ı evrimin "genel" olandan "özel" olana doğru sürekli bir değişim olduğuna ikna etmişti; evrim organizmaları, içinde buldukları ortama uygun olarak yontuyor, Milne-Edwards'ın sanayiyle ilgili benzetmesinde olduğu gibi her birini görevine uygun hale getiriyordu. Spencer artık hayvanlar açısından geçerli olan şeyin, toplum açısından da geçerli olduğuna inanıyordu: İlerleme uzmanlaşmayla birlikte geliyordu. "Medeniyeti harekete geçiren gücün" o "büyük işbölümü ilkesi" olduğunu söyleyen Prens Albert değil miydi? Büyük Sergi, "bütün insanlığın ulaştığı gelişme noktasının canlı bir tablosu" değil miydi?⁸

Fakat hâlâ aşılması gereken büyük bir engel bulunuyordu; insanın mükemmelliğine duyulan inancı yarım yüzyıldır küllendiren bir engel. Her zaman doyurulacak çok sayıda boğaz olacaktı, ama etrafta hiç yeterli yiyecek olmayacaktı: varoluş için acılı bir mücadele verilmesi kaçınılmaz-

dı. Malthusçu “nüfus ilkesi” böyle diyordu, çoğu liberale göre de bu ilkenin kutsal bir yeri vardı. İnsanlığın tek umudu her çift çocuklarına bakacak maddi güce erişinceye kadar seksten kaçınmakta yatıyordu. Fakat Peder Malthus’un deyişle böyle bir “ahlaki dizginleme” insanlığın geniş kitleleri tarafından hiç uygulanmamıştı.⁹ Geçmişteki deneyimler sayılmıyor idiyse, Spencer’in ilerlemeci inancının sonu felaketti.

Aslına bakılırsa *Westminster* çevresi Malthus konusunda derinden bir bölünme içindeydi. Holyaek gibi işçi sınıfına sempati duyanlara göre, Malthus’un ilkesi şeytan icadıydı. İşliklerin ideolojisiydi, yoksulluğun kabahatini yoksulların sırtına atıyor, zenginleri kutsuyordu. Fakat pamuk kralarından ve onların savunucularından yana olanlar için –Greg ve Martineau gibi– Malthusçu ilke doğanın yararlı bir ilkesiydi, sorumluluğu ve kendi kendini geliştirmeyi teşvik ediyordu. Chapman bu konuda bir ittifak sağlamış olmamasından yana o kadar kaygılıydı ki *Review*’u aldığında Spencer’dan ilk sayıda nüfus hakkında bir makale yazmasını istedi.

Spencer’in “Hayvanların doğurganlığıyla ilgili genel kanundan çıkarılmış nüfus teorisi” başlıklı makalesi ikinci sayıda yayınlandı. Makale herkese bir şey sunuyordu, ama aslan payı hali vakti yerinde olanlara gidiyordu. Spencer’in bakış açısına göre acı verici Malthusçu ilke hem doğrudu, hem de kendi kendini düzeltiyordu. Maddi durumlarının kaldıracabileceğinden fazla üreyen insanlar “doğruca soylarının tükenmesine giden yolu” tutmuş oluyorlardı; “kısa süre önce İrlanda’da tanık olduğumuz üzere birer birer ölüp gidiyorlar,” diyordu Spencer. Geride kalanlar “kendi kuşaklarının seçilmişleri” oluyordu. Ahlaki bir dizginlemeye başvurdukları, ileri görüşlü oldukları için “kendi kendini koruma” güçlerini sonraki kuşaklara aktarıyorlardı. İlerleme sağlanıyordu; nihayetinde insanın istekleri ve ihtiyaçları mükemmel bir biçimde dengelenecekti: yiyecekten fazla doyuracak boğaz olmayacaktı.¹⁰

Darwin ailesi sergiye gitmeyi iki ay bekledi. Charles saplı sülükayaklılar hakkında yazdığı kitabı bitirmek, yayıncılarına elden teslim etmek istiyordu. Emma’nın da Horace’in doğumu sonrası kendisini toplamak için epey zamana ihtiyacı vardı. Hepsini birlikte, Erasmus’un şık bir semt olan Mayfair’de Park Street’teki evine 30 Temmuz’da, hafta ortasında ulaştılar. Kristal Saray neyse ki arabayla kısa bir mesafedeydi. Bütün sergileri gezebilmek için birkaç kere gitmek gerekiyordu. Sekiz yaşındaki Etty ile

altı yaşındaki Georgy sıkıldılar; Ras Amca onları şekere boğunca evde kaldılar. Charles ile Emma hayatlarında böyle bir şey görmemişlerdi. Ancak doğa –bir deprem, bir yağmur ormanı, Tierra del Fuegolü bir vahşi– bu kadar huşu uyandırabilirdi. Dönüp duran kocaman pompalar ve baskı makineleri, gürültüyle takırdayan dokuma tezgâhları, heybetli kazanlar, tıslayan motorlar; üstleri camla örtülmüş, altın ve gümüş süslerle dolu kadife kaplı sehpa; bir kraliçenin fidyesi olabilecek mücevherleri barındıran yakından koruma altına alınmış küçük kutular, hepsi de başka dünyalardan geliyordu. Ama Charles çabucak yoruldu. Hava sıcaktı, büyük cam ev tıklım tıklımdı; eve döndüğünde başı ağrıyordu. Sonra midesi patladı ve günlerce canını sıktı.¹¹

Hooker'ı özlüyordu. Hooker da Lyell gibi sergi jürisinde bulunuyordu; sergiler hakkında raporlar kaleme alması istenen bilim insanlarından biriydi; bu işi itibar toplamak için olduğu kadar getireceği 100 sterlin için de üstlenmişti. Charles Londra'ya geldiğinde Hooker geliniyle birlikte Paris'teydi; diğer jüri üyeleriyle birlikte Louis Napoleon'un cebinden yiyip içiyordu. Charles Londra'da, sülükayaklılarla ilgili devasa el yazmasını bir uşakla Ray Cemiyeti'ne gönderdi. Beş yıllık bir çalışmanın ürünüydü bu ve Charles'ın da onu “postanın cılız insafına emanet etmeye hiç niyeti” yoktu. Cemiyetin de el yazmasının aynı özenle yerine ulaştığını sağladığını görmeden Down'a dönemeyecekti. Cemiyeti, “güvenilir bir ulakla matbaaya gönderin,” diye uyardı, “ulaşıp ulaşmadığını da kontrol edin.” Anlaşılır bir kaygıyla “Aptalca hassasiyetimi affedin,” diye de eklemişti.¹²

Downe'da* hayat devam ediyordu, günler aynı minvalde akıp gidiyordu. Charles sabahları erkenden kahvaltı yapıyordu; sonra posta gelinceye dek sülükayaklılarla uğraşıyordu; postadan sonra bir süre daha sülükayaklılarla haşır neşir oluyor, canlanmak için biraz yürüyüşe çıkıyor, sonra da öğle yemeğine oturuyordu; öğleden sonralarını dinlenerek, okuyarak, mektup yazarak ve şekerleme yaparak geçiriyordu; sonra çay vaktine kadar biraz daha sülükayaklılarla uğraşılıyor, arkasından tavla oynuyor, sonra da yatıyordu. Geceler Charles için “hep zor” geçiyordu. Zihnini hiç

* Köy İrlanda'daki Down bölgesiyle karıştırılmasını önlemek üzere adının yazılışını yüzyılın ortasında Downe olarak değiştirdi. Down Konağı'ysa adını olduğu gibi korudu.

netleştiremiyordu. Düşünceler, gördüğü şeyler yakasına yapışıyordu: tuhaf bir teşrih işlemi, toplumsal bir haksızlık, sıkıntılı bir mektup. Evde güven içinde olsa da sergi yüzünden hâlâ kendini kötü hissediyordu.¹³ Gelecek de onu kaygılandırıyor. Bir beyefendinin geleceği planlaması gerekirdi. Sağduyulu ileri görüşlülük ona özlem duyduğu güvenliği sağlamıştı ve buna ılımlı bir servet de dahildi. Ama doyuracak yedi küçük boğaz olduğundan sorumlulukları hiçbir zaman olmadığı kadar büyüktü. Ailesi artık tamamlanmıştı; Fox'a bir çocuk daha gelirse eğer "taziyelerini bildir," diye yazmıştı. Uzun vadeli planlar yapması gerekiyordu.

Kızlar uygun mürebbiyelerin gözetimi altında, Emma'yı örnek olarak kendi başlarının çaresine bakarlardı. Onu asıl kaygılandırıcı oğlanlardı; beş oğlu. Alıştıkları biçimde yaşamalarını sağlayacak, sağlam, öne çıkan mesleklere sahip olmaları gerekiyordu. Charles bu "umacı" hakkında şamata dan fazlasını koparıyordu. Ailenin serveti gelecekte onların ellerinde olacaktı; gerçekten de kalacak bir miras olacaksa tabii.¹⁴

Sorunun kökeninde para vardı. kâğıt üzerinde Charles ve Emma'nın durumu iyiydi. Ortak yıllık gelirleri 3000 sterlini aşıyordu ki bu da onları, ülke çapında en üst düzeyde yer alan, yüzde iki-üçlük rantiyeci dilimine sokuyordu. Miras aldıkları sermayenin dirayetli yatırımlarda kullanılmasıyla elde ettikleri bir gelirdi bu. Lincolnshire'daki 14.000 sterlin değerindeki Beesby çiftliğinin yanı sıra, Charles babasının ölümünden sonra 40.000 sterlin değerinde mal varlığına sahip olmuştu. Doktor ona Lincolnshire'da Sutterton Fen'de başka bir çiftlik, Powis Dükü'ne 13.000 sterlin değerinde ipotek ve Britanya ile Amerika sanayilerine büyük yatırımlarda bulunmasını sağlayacak miktarda kaynak bırakmıştı. Emma'ya da babasının vasiyetinden iyi bir pay düşmüştü. Onun mal varlığı ağabeyi Josiah ile Erasmus Darwin'in gözetiminde bulunuyordu; bu, kadını kocasının alacaklılarından korumak için alınan güncel bir önlemdi. Wedgwoodlardan gelen bu zenginlik 25.000 sterlini aşmıştı; buna aile şirketine yapılmış bir yatırım, kanal ve demiryolu hisseleri, Shropshireli bir esnafın oğluna kesilmiş büyük bir ipotek bedeli de dahildi.¹⁵ Toplamda Emma ve Charles'ın yatırımları 80.000 sterlini aşıyordu.

Bu servetin büyük ve giderek de büyüyen bir bölümü menkul kıymetlerden, çoğunlukla da demiryolu hisselerinden oluşuyordu. Charles yeni demir ve buhar çağını finanse ediyordu. 1851'de Britanya'da demiryollarının uzunluğu 10.880 kilometreydi; yani Batı Avrupa'daki beş ülkenin

demiryolu ağlarının toplam uzunluğundan yedi kat daha fazlaydı. Piramitlerin ya da Çin Seddi'nin inşasına benzeyen bu başarı pahalya mal olmuştu. Demiryolu patlaması vahşice spekülasyonlarla kamçılanmış, “bırakınız yapsınlar” ilkesinin izniyle herkes için serbest bir alan haline gelmişti. İnsanlar bir gecede servet kazanıp kaybediyorlardı; aynı şey hayatlar için de geçerliydi. Bilginler British Association'ın toplantılarına saatte yaklaşık 100 kilometre hız yapan ekspreslerle gidiyor olabilirlerdi; ama gidecekleri yere hızla ulaşmak için rekabet halinde olan denetime tabi tutulmayan şirketler yüzünden kırım da berbat oluyordu. Kazalar o kadar olağan bir hal almıştı ki gazeteler yalnızca büyük kazaları haber veriyordu. Bazen kazaların sorumlusu dikkatsizlik oluyordu. Charles'ın dostu Hugh Strickland, 1853'te British Association'ın Hull'daki toplantısına giderken Retford İstasyonu yakınlarında ölmüştü.¹⁶ Yolda demiryollarının kesişme noktalarında jeoloji çalışmaları yaparak ilerleyen Strickland bir yönden gelen kömür treninin geçip gitmesini izlerken diğer yönden gelen bir ekspresin altında kalmıştı.

Charles demiryollarında vurgun yapmayacak kadar temkinliydi. O ve Emma, patlama yatıştırırken mirasa konmuşlardı; ama Charles hâlâ vakit kolluyordu, piyasa durakladığında hisse almış, düşük riskli kredilerle piyasaya girmişti. 1847'de bahar aylarında yaşanan paniğin ve faiz oranlarındaki yükselişin ardından Leeds ve Bradford Railway'e binlerce sterlin akıtmaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra da çok geç kalmış olarak Londra ve Kuzey Batı hisselerinden çıktı, 800 sterlin kaybetti; ama 1854'te Great Northern Railway'e 20.000 sterlin yatırdı ve bunun getirileriyle yıllarca yaşadı. Dirayetli bir finansör olup çıkmıştı. O sıralarda onun için başka bir çiftlik araştırmakta olan Lincolnshireli emlakçısıyla şöyle akıl yürütüyordu:

Garantili demiryolu hisselerinin düşük olması, bu tür hisselerle yatırım yaparsam daha akılcıca hareket etmiş olacağımı düşündürdü; yaklaşık yüzde 5 alacağımı varsayarsam araziden kazanacak olduğumu aşan faiz oranı, hayatımın geri kalanı boyunca (gelirim tamamlanmadan harcamadığımdan), altın fiyatlarındaki herhangi bir düşüşü telafi edebilecek bileşik faizli bir amortisman fonu oluşturacak.

O yıl geliri toplam 4600 sterlin arttı, bunun yarısı yeniden yatırıma harlandı.¹⁷

Fakat Charles bu mali bilgiyi kolay edinmemiştir. Yıllarca haberleri okumuş, piyasaları izlemiş, uzmanların tavsiyelerine başvurmuştu. Genelde çok da gergindi. O ve Emma, kâğıt üzerinde hayatlarını kurtarmışlardı, ama pratikte gelecekleri –ve oğullarının geleceği– bir darbeye tehlikeye girebilirdi. Gelirlerinin büyük bir bölümü borsadaki dalgalanmalara duyarlıydı. Hisse senedi fiyatları gerilediğinde, şirketler –korkunç demiryolu şirketleri– çöküyor; yatırımcılarını da kendileriyle birlikte aşağı çekiyorlardı. Bir panik, bir başka paniğe yol açabilir, demiryolu balonu patlayabilirdi. Darwin araziye yatırım yapmanın daha güvenli olduğunu düşünmeye başladı. Emlakçısına 5000 sterlin değerinde bir arazi bakması ricasında bulunurken, “Ailem geniş ve büyüyor, bu durum da güvenli ve akıllıca yatırımlarda bulunmak için elimden geleni yapmamı gerektiriyor,” diyordu.¹⁸

Köyde güvenceye ihtiyacı olan tek büyük aile Darwinler değildi. Bol çocuklu aileleriyle köylülerin sayısı, “büyük adamların” sayısını bir hayli aşırıyordu ve Charles da “hamisi” Henslow’u örnek alarak onlara ekonomide bir pay veriyordu. Charles artık yöredeki Kömür ve Giysi Kulübü’nün hazinedarlığını yürütüyordu, Peder Innes ondan bu işi üstlenmesini rica etmişti. İyi kalpli rahip Down Konağı’nın düzenli bir ziyaretçisiydi, bir gün enfiye değiş tokuş ederlerken Charles bir yardım derneği kurmayı önermişti. “Hımbıllara” tasarruf etmeyi öğretecek, onları hastalığa, yaşlılığa ve ölüme karşı kenara üç-beş kuruş koymaya teşvik edecekti. Küçük bir aylık prim onlara geçimleri için her hafta birkaç şilin, gömülmeleri için de 5 sterlin kazandıracaktı. Innes planı beğendi, 1850’de Down Dostluk Derneği usulüne uygun olarak kuruldu; “kulübü” köy kilisesinin karşısındaki George and Dragon Inn’de bulunuyordu. Henslow onlara kuralların ve düzenlemelerin belirlenmesinde yardımcı oldu; kulüpte küfretmenin cezası 2 şilin 6 metelikti, sarhoşluk ve kavga etmenin cezası 5 şilin ve içki, kumar, çalışırken sosyal yardım almanın cezası da dernekten atılmaktı. Darwin koruyucu ve hazinedar oldu, adamların penilerini İngiltere Merkez Bankası’na yatırıyordu.¹⁹ Babalık sorumlulukları artık evin çok ötesine ulaşmıştı.

Hesapları titizlikle tutuyordu. Kamunun önünde küçük düşmeye ve belirsizlik dönemlerinde yoksulluğa karşı onun sigortası da buydu. Gerçekten de 1850’lerin başında işaretler kötüye gidiyordu. Ona musallat olan bir başka “umacı” da altındı. Altın kitlesel göçlere neden oluyordu. Bu

pırlıtlı madde 1849'da California'da bulunmuş; iki yıl sonra da Avustralya'ya sıra gelmişti. İnsanlar servetlerini aramaya koşuyordu; sırf 1852'de İngiltere'den Avustralya'ya 80.000'i aşkın insan göç etmişti; sermayenin de onları takip edeceğinden korkuluyordu. Altın fiyatları yükseldiğinden, bunu hisse satışlarında bir yükseliş izleyecekti. Hücum başladığında, artık çok geç olacaktı. Onun ve Emma'nın portföyleri silinip gidecek, aile mahvolacaktı. Oğlanların taşınması gerekecekti, o da "kesinlikle" onlarla birlikte göç edecekti. Rahatça yaşamalarını sağlayacak bir miras olmaksızın, İngiltere'de gelecek umutları hiç yoktu. "Bir meslekte bir kuruş kazanmaksızın yıllarca kölelik yapabilirlerdi."

Uzun zamandır Avustralya'da yerleşik olan, *Beagle*'daki eski uşağı Covington'a, "Zengin bir adam olsam da geleceği düşündüğümde genellikle sömürgelerimizden birine yerleşmiş olmayı diliyorum gayretle," diye yazmıştı. "Söyle bana, sence sermaye sahibi bir beyefendi New South Wales'de ne kadar ilerleyebilir? Güvenli bir yatırım yaptığında ne kadar faiz alabiliyorsun? Yiyecek ne kadar pahalı? Ne kadar arazin var?" Aslında Charles'ın "en beğendiğini" söylediği yer Kuzey Amerika'nın orta eyaletleriydi. İmparatorluk da hâlâ ümit vaat ediyordu; ekonominin çökmesi halinde bir sübap olacaktı. "İngilizler kesinlikle soylu bir millet," diye ekliyordu, "Avustralya ile Yeni Zelanda'yı güvenle elde tutuyor olmamız da büyük bir nimet." Covington'ın yazdığı mektup onu gayrete getirdi; çok geçmeden yine düzenli olarak yazıyorlardı. Charles altın hakkında haberler almak istiyordu. Madenlerin işletilmesiyle ilgili "bütün büyük ve yeni planların" Amerikalı göçmenler tarafından "tasarlanıp yürütüldüğünü" öğrenmek onu hayrete düşürmüştü. Covington "koloninin artık belirgin bir biçimde cumhuriyetçi" olduğunu aktarıyordu. Bu durum Charles'ı çok etkiledi; burası iki dünya arasında en iyisiydi. Çok geçmeden Avustralya hakkında okuyabileceği her kitabı okumaya başlamıştı.²⁰

Göç etmesi için başka bir sebep daha vardı. 2 Aralık 1851'de Louis Napoleon bir *darbeyle* iktidarı ele geçirmişti. Yeni bir Napoleoncu imparatorluğun hayaleti, vatansever İngilizleri bir girdaba sokmuştu. Emma'nın Jessie Teyzesi "Fransa'nın düşmesi Tanrı'nın emriymiş gibi görünüyor," diye düşünüyordu. "Artık her şeyin, bir işgalin bile mümkün olduğunu düşünüyorum." Downe'da akşam yemeğinde Kaptan Sullivan, Fransızların İngiltere'ye çıkıp işgal etmesiyle ilgili bir senaryoyla herkesi korkuttu. Fransız ordusunun bir kısaç hareketiyle "Westerham ve Sevenoaks yol-

larını” alıp Downe’i çevirmesi Charles’ın kâbusu haline geldi. Köyün Napoleon –Jessie’nin kişisel tanışıklıktan ileri gelen tabiriyle “Hayvan” – tarafından kuşatıldığını görmek yalnızca bir paranoya değildi. Charles’ın dostları da aynı derecede ateşliydi. Katolik karşıtı Lyell diktatöre, “muhafız kıtalarına ve Cizvitlere” lanet okuyordu. İngiltere’nin “eski paslı tüfekleri” temizlemeye başlaması için yeterince büyük bir tehdit söz konusuydu. Prens Albert de kardeşine bir “Prusya tüfeği” için yalvarıyordu. Lord Palmerston’un zorla başlattığı yerel mi yoksa ulusal milisler mi diriltileli tartışmasının ardından yeni yılda hükümet düştü.²¹

Elbette ki Fransızlar İngiltere’yi işgal etmedi, Darwinler de Downe’da güvenlik içinde yaşadılar. Aile servetleri katlanarak büyüyor, oğlanlar servetin denetimini almaya hazırlanıyorlardı. Oğlanların eğitimi başka her şey kadar Darwin’in yerinde durmasına neden oluyordu, “umacılar” hakkındaki homurdanmaları da kısa süre içinde bir ritüel halini aldı. “Ah şu meslek sahibi olma meselesi, ah şu altın, ah şu Fransızlar,” diye açılıyordu Fox’a. Aslında varlığını sürdüren bir tek belirsizlik vardı.²² “Umacılarımın en kötüsü, kalıtsal zayıflık,” diyordu.

On iki yaşındaki Willy, geleceğin aile reisi, “yaşına göre geriydi.” Darwin oğlanın eğitimi konusunda ıstırap çekiyordu. Londra’nın kuzeyinde, Tottenham’daki Bruce Castle School’a gönderme seçeneğini değerlendirdi bir ara. Bir penilik pulla gönderilen postanın mucidi Rowland Hill tarafından kurulmuş olan bu okul, sınıf ayrımlarını güçlendiriyor, katı disiplini vurguluyor, modern diller ve bilime de yer veriyordu. Okul, kelebek toplama hevesiyle “kalıtım ilkesini” zaten göstermiş olan Willy için iyi olabilirdi. Charles okulu ziyaret etti. İyi görünüyordu, yılda “80 sterlini bulan ekstralarla ucuzdu.” Fakat aynı zamanda insanın en büyük oğlu üzerinde kalkışacağı “berbat bir deney” gibi de görünüyordu. Charles, Surrey’de Mitcham Vaizi Henry Wharton’a, Willy’ye sırf “Latince gramer” çalıştırsın diye bir dönemde 75 sterlin ödüyordu zaten. Willy kolayca ilerliyordu. Latincenin hakkından gelen bir delikanlı her şeyin hakkından gelirdi Charles’ın inancına göre; bu süreci niye kesintiye uğratayım, diyordu. Bruce Castle’da “çok fazla yenilik” vardı, sonucun ne olacağını kim tahmin edebilirdi ki?

Güvenli bir adım atması ve önde gelen komşusu Sir John Lubbock’u örnek alması en iyisiydi. O en büyük oğlunu Eton’a, “en büyük okullardan birine” göndermişti; 17 yaşındaki delikanlı, babasıyla banka orta-

ğydı; şehrin finans merkezine giden treni yakalamak üzere her sabah onunla birlikte High Elms'ten yola çıkarken görülebiliyordu. İlk çocuğun başına çok kötü talihsizlikler gelebilirdi. Genç John Lubbock da mükemmel bir doğabilimci oluyordu. Charles teşrihlerde ona yardım ediyor; onu “dikkat çekici derecede sevimli, hoş bir genç adam” olarak görüyordu. Hayır, William devlet okullarından birine gidecekti. İstirap verici bir karardı bu. Charles Shrewsbury günlerinden gayet iyi hatırladığı “eski moda aptalca eğitim”den nefret ediyordu.²³ O kadar nefret ediyordu ki Ray Cemiyeti'ne verdiği monografisinin ikinci cildinde palamut kabuklu sü-lükayaklılarla ilgili berbat Latince tanımlamalar yapmaktan vazgeçmişti. Fakat güvende olmak, özgür olmaktan daha iyiydi: Willy Wedgwood dayıları gibi Rugby'ye gidecekti. Her şey dahil yıllık 120 sterlinlik ücret, hocasına ödenen öğrenim ücretinden daha ucuzdu. Willy Şubat 1852'de öğrenimine başladı.

Gayet mükemmel bir uyum gösterdi. Peder Wharton'la birlikte ergenlik tuhafliklarını aşmayı; “ciddi ve huysuz tavırları” ve tanıştığı “herkesi memnun etme” çabasını bir kenara bırakmayı öğrenmişti. Charles onu orta sınıfların devam ettiği bu eski okula gönderdiğine hiç pişman olmadı. Okul Rugby Anglikanlığını koruyordu: Müdürün halefi de selefi de Canterbury Piskoposu oldular. Fakat bir kuşak önce Thomas Arnold'ın başlattığı reformlar meyvesini vermeye başlamıştı; okul artık geleceğin bankacılarını, sanayicilerini, siyasetçilerini, bir imparatorluk oligarşisini yetiştiriyordu. Karakter oluşumu, ahlak duygusunun ve görev duygusunun geliştirilmesi, hepsi de müfredata dahildi; Charles da bunu gönülden onaylıyordu. Rugby'nin insanın karakterini geliştirmek için daha fazlasını yapmasını diliyordu. Bir bütün olarak değerlendirdiğindeyse bir delikanlı “büyük bir okulun ılımlı sıkıntılarını atlattıktan sonra” onu “dünyanın cazibesine” açma riskinin azalmış olacağına emindi. Tek pişmanlığı Willy'yi bu kadar hassas olduğu bir yaşta “ailede göreceği şefkatten” koparmış olmaları. Oğlunu özlüyordu. Çok geçmeden de Willy'nin “klasiklere duyduğu kesintisiz ilginin” zihni üzerinde “büzüştürücü bir etkisi” olduğunu not aldı; “akıl yürütme ve gözlemin öne çıktığı şeylere olan ilgisini kontrol altına alıyordu.” Öbür oğullarını eve daha yakın, “daha farklı çalışmaların yapıldığı, daha küçük okullara” göndermeye yemin etti.²⁴

Willy yaz tatili için eve geldiğinde herkes harika vakit geçirdi. Başlıca çekim noktası, haftalarca onlarla birlikte kalan çeteci Ras Amca'ydı. Ço-

cuklar Londra'ya gittiklerinde, onu hiç birkaç günden fazla görmemişlerdi. Ras şimdi hep onlarla birlikteydi; onu kolundan çekiştirip bahçede gezmeye çıkarıyor, bitkin düşüp sırtüstü devrilene kadar onunla yumrukleşiyorlardı. Eras böyle bir heyecana hiç mi hiç alışık değildi. Uşakları sayılmazsa yapayalnız yaşayan 47 yaşında müzmin bir bekârdı. Tavırlarından isteksizlik akıyordu, melankolik bir hali vardı, sanki kendisini ağza alınamaz bir yazgıya bağlamış gibiydi. Ama yemekli partilerde ıslık ıslık parlıyor, oyuncu zekâsı onu “evrensel çözücü” haline getiriyor, yeğenleriyle birlikte olmaktan zevk alıyordu. Onları candan seviyordu; özellikle de Hens-leigh ile Fanny Wedgwood’un altı çocuğunu; tıpkı kendi ailesini kurmaya özlem duyan bir adamın sevebileceği gibi. Çocuklar da ona bayılıyorlardı. Onlarla hoplayıp zıplarken bezginliğinden kurtuluyordu. Elleri ve dizleri üstüne çöküp oyun arkadaşları oluveriyordu.²⁵ Küçük Darwinler bu eğlenceyi hiç unutmayacaklardı.

Çocukların üçünün o aylarda doğum günü vardı; Georgy ile Lizzy’nin doğum günleri temmuz ayında peş peşeydi ve hep birlikte kutladılar. Ama ne okul arkadaşları geldi ne köyden arkadaşları. Çocukların hayatı içe kapanıktı, yalnızca Ras Amcaları, bir de evde görebilecekleri hizmetliler vardı. Charles çocukların en az birini her gün Sandwalk’ta yürüyüşe götürüyordu; ama sonra saatlerce sülükayaklılarıyla baş başa kalıyordu. Oğlanlar çalışma odasını “gerçekten acil bir sebep olmaksızın” girilmeyecek “kutusal bir yer” olarak görmeye başlamışlardı. İçlerinden biri nihayet rüşvete başvurmuş, çıkıp onlarla oynarsa altı peni kazanacağını söylemişti; işlere yardım etsinler diye Emma’nın başvurduğu bir oyundu bu.²⁶ Charles elbette ki direnememişti. Fakat yine de Ras Amca’nın şehre geri dönmesiyle sıkıntı içinde kalan çocukların olağan oyunculuklarını yeniden keşfetmesi gerekiyordu.

Horace yeni bakıcısının –Brodie Annie’nin ölümü sonrasında bir daha kendisine gelememişti– gözetimi altında oyun odasında oyuncakları fırlatıp atıyordu; iki yaşındaki Lenny ise yalpalaya yalpalaya yürüyor, hatırı sayılır ağırlığını etrafta hissettiriyordu. Yaşı büyük olanlar birbirlerinden ayrılmıyorlardı. Burnunu kitaplarına gömmüş değilse elebaşları Willy oluyordu. Georgy ile dört yaşındaki Franky ona ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Üst kattaki merdivenin tırabzanından kayıyor, tavana asılmış bir trapezde tehlikeli bir biçimde sallanıyor, “bir sürü gürültü patırtı çıkarıp bağırıp çağırıyorlardı.” Bahçede iki porsuk ağacının arasına bir sa-

İncak kurulmuştu, tam kızlara göreydi. İki türlü sırıkları vardı, kısa olanlarla “kızların bile yürüyebildiği biliniyordu;” bir de Ras Amca kadar uzun boylu bir delikanlı için yapılmış sıriklar vardı. Bunlar babalarının Himalayalar’a gitmiş arkadaşı Mr. Hooker’ın yaptığı gibi arazide tümsekli yolları aşarken kullanmak için yapılmıştı.²⁷

Etty ve Lizzy genellikle evin yakınlarında oluyorlardı. Dört yıl arayla doğmuşlardı, Emma da bu açığı kapatmak için pek bir şey yapmamıştı. Charles’la ilgilenmesi, arada bebeklere bakması gerekiyordu; bu yüzden kızlar sırayla, aşçıya, dadiya ya da bakıcılarına bağlanmış, Etty izin verildiğinde annesine yardım etmişti. Bazen büyük halaları Sarah Wedgwood’un köydeki evine gidiyorlardı yürüyerek. Sarah’nın büyük evi, Petleylerin göletinin tam karşısında yer alıyordu, tarlaların arasından geçerek yalnızca yarım kilometre uzaktaydı. Sarah oraya 1847’de yerleşmişti, yetmiş yaşlarında ölmeyi bekleyen bir kız kurusuydu. Onunla görüşmeleri “ender, ama biraz sıkıntı verici” oluyordu. Ama uşakları gerçek bir çekim merkeziydi. Kızlar arka kapıyı çaldıklarında her zaman neşeyle karşılanıyorlardı. Martha Hemmings onlara neşeli havalar öğretiyor, Mrs. Morrey de çok güzel zencefilli çörekler ikram ediyordu. Kızlar çiçeklerin “gizemli bir büyüünün” olduğu bahçede dolaşıyor, sonbaharda erik topluyorlardı.²⁸

Ama bunların hiçbiri evde, onları harekete geçirecek bir şeyden yoksun olmalarını telafi etmiyordu. Bir yanda işleri başlarını aşmış yetişkinler, diğer yanda bebekler ile erkek kardeşler çetesi arasında kaldıklarından kendi başlarının çaresine bakmaları gerekiyordu; genellikle de birbirlerinden ayrı oluyorlardı. Jos ile Caroline’ın Surrey’de Leith Hill’deki evlerine nadiren yaptıkları ziyaretlerin biraz faydası oluyordu; orada da kuzenleri, üç genç kız vardı. Aile eylül ayında bir haftalığına Leith Hill’e gitti. Etty eski dostlukları tazeledi, ama küçük olan Lizzy yabancı gibi durdu. Artık beş yaşındaydı, yalıtılmışlığı kendini göstermeye başlamıştı. Dili kolayca dolanıveriyordu; Lizzy sözcükleri tuhaf bir biçimde kullanıyordu ve giderek kendi içine kapanmış gibi görünüyordu. Bir şeye konsantre olmaya çalışırken, “Charles’ın yaptığı gibi parmaklarıyla oynamaya başlamıştı;” ama şimdi de “bir saat boyunca kendi kendine konuşma alışkanlığı geliştirmişti.” Kaygılı annesinin yazdığı satırlara göre de “rahatsız edilmekten hoşlanmıyordu.” Charles “küçük maymun titriyor ve olağandışı bir biçimde yüzünü buruşturuyor,” gözleminde bulunmuştu. “Zavallı küçüğüm.”²⁹

Hep birlikte yaptıkları şeylerden biri de köy kilisesine gitmekti. Lizzy, Lenny ve Horace burada vaftiz edilmişlerdi; Emma düzenli olarak özel ayinlere katılırdı. Pazar günleri, oğlanlar en güzel ceketlerini, Etty ile Lizzy de roblarını giyer, hep birlikte Luxter Yolu'nu yürür, Sarah Hala'nın evinin yanından geçip köy merkezine inerlerdi. Bazen Charles da onlara katılırdı; ama artık onları kilise avlusuna açılan kapıda bırakıyor, kendisi de gezintiye çıkıyordu. Peder Innes onu gayet iyi anlıyordu. Charles'ın kilise işlerinde ona destek olmasından hoşlanıyordu; ama kiliseye yalnızca Mrs. Darwin ile çocukların gelmesini beklemesi gerekiyordu. Emma çocuklarını, ön tarafta, kilise kürsüsünün hemen altında duran geniş aile sırasına doğru sürerdi. Kürsünün yeşil keçe örtüsü, kilisenin beyaz badanalı duvarları, eskisinden daha iyi ses veren org, bunların hepsi Charles'ın cömertliğine bir şeyler borçluydu. Fakat sıra Amentü'nün okunmasına geldiğinde, Emma, mirasına sadık kalırdı; cemaat yüzünü altara doğru dönerken, o Teslisçiliğe taviz vermeyi reddeder, ileriye doğru bakardı.

Dışarısı, her hafta yeni yüzler görmeleri için tek fırsatlarıydı. Çocuklar mel mel etrafa bakar; ama diğerleriyle nadiren kaynaşırlardı. İş gömlekleri içinde –bazıları cumartesi gecesi için oldukça kötü– işçiler olurdu avluda, karıları yanlarında, bebekleri kollarında, çocukları iyice ovulmuş; aileleriyle dostane bir dedikoduya gömülmüş tüccarlar olurdu ve bir de muhteşem Sir John Lubbock: Kilise kapısından peşinde sekiz oğluyla birlikte çıkan Kent Şerifi.³⁰ Darwinler farklılıkları gözetir, ayrı dururlardı; pazar günleri dahi.

Spencer gibi, yükselmekte olan eski bir Metodist için Darwinlerinki gibi hali vakti yerinde aileler, ilerlemenin vardığı son noktayı, “kendi kuşaklarının seçilmişlerini” temsil ediyorlardı. Onun kuramının öngördüğü şey buydu; insanın yükselişiyle ilgili olarak Darwin'in kuramına yaklaşan bir kuramdı bu. İlerleme, nüfus, evrimle ilgili fikirler Londra'da okumuş yazmış çevrelerde rağbet görüyordu. Sosyal bir ağ oluşuyordu, bir gün bu çevre Darwin'e de hizmet edecekti.

Spencer, Owen'ın Cerrahlar Koleji'nde verdiği derslerde evrimle ilgili kanıt avına çıkıyordu. Ama Owen transmutasyondan nefret ediyordu, Kilise'nin yüksek “sürüngenleri,” kendisini panteist olmakla ve aslında hoşgörüsüz bir tavırla reddettiği bu din dışı öğretiyi teşvik etmekle suçladığı için daha da şiddetle nefret ediyordu. Spencer Owen'ı insan nüfusuna dair yeni teorisiyle denedi. Daha doğrusu Chapman denedi. Bu büyük kar-

şılaştırmalı anatomi uzmanı, ağırlığını kilise içindeki muhaliflerden yana koyar mıydı acaba? Owen Spencer'ın *Westminster*'daki makalesini okumuştur, Chapman'a böyle söyledi; ama hayır, makalenin meziyetleri hakkında nutuk atmayacaktı. Owen'ın "yeni görüşler karşısındaki gayet iyi bilinen temkinli tavrını" dikkate alan Spencer teselli bulup destek arayışını sürdürdü.³¹

Spencer'ın kaleme aldığı makalenin kopyaları "önde gelen insanlara" gönderilmişti, onlar da bunu nezaketle kabul etmişlerdi. Biri tulumlular konusunda bir dizi teknik çalışmayla adını duyurmaya başlamış olan kara gözlü, zeki, genç bir doğabilimciye gitmişti. Thomas Huxley'di bu genç. Yirmi yedi yaşında, hayli hırslı bir genç olan Huxley araştırma gemisi *HMS Rattlesnake*'te dört yıl süren görevinden Büyük Sergi'den hemen önce dönmüştü. Kızgındı; talihine çatıyor, meteliğe kurşun atıyor, iki yakasını zar zor bir araya getiriyor, beyhude bir çabayla iş arıyordu. Üniversiteler onu geri çevirmişti; Amirallik gemide yaptığı araştırmaları kaleme alması için para ödemeye yanaşmamıştı; Kraliyet Cemiyeti de bunu yapmayacaktı. Huxley, bir tavsiye mektubu yazması için (bir kez daha) Owen'ın başının etini yeme noktasına gelmişti; bu kez mektubu Dışişleri Bakanı'na gönderecekti.

Huxley'nin kan beynine sıçramıştı: İngiltere bilim alanında bedelini ödemeksizin bütün itibara sahip olmayı istiyordu. İnsanın bilimi meslek edinebilmesi için bağımsız bir beyefendi olması gerekiyordu. Onun durumu ortadaydı, Kraliyet Cemiyeti'ne yeni seçilmişti, St. John's Wood'da ucuz, zevksiz bir hayat sürüyordu. Üç yıl önce ayrıldığı nişanlısını Avustralya'dan getirmeyi bırak, doğru düzgün bir ev tutamıyordu. Malthusçu "ahlaki dizginleme" laflarını saçma buluyordu; "deli" ediyordu bu sözler onu. Aylar boyunca konferanslarla uğraşmak, kâr getirmeyen başka işler peşinde koşmak onu çaresizliğe sürüklemişti. Bir yıl önce British Association'da, Kew Bahçeleri'nin yöneticisi olarak babasının yerini almayı aday, Profesör Henslow'un kızıyla nişanlı olan, nişanlısının yanında oturan Hooker'ı nasıl da kıskanmıştı. Huxley'nin annesi daha yeni ölmüştü; babası elden ayaktan düşmüş zihinsel bir enkaz olarak geride kalmıştı.³² Eylül ayında Spencer'ın makalesi eline ulaştığında, Huxley sinir krizinin eşliğinde bulunuyordu.

Aralarında bir şeyler alevlenmişti. Belki Spencer'ın ümit vaat eden teorisidi bu, belki de makalesine eşlik eden dâhiyane bir tonla yazılmış notu.

Huxley doğruca onu aramıştı ve hemen arkadaş olmuşlardı. Ondan beş yaş büyük olan Spencer, onun gibi bir okul müdürünün oğluydu ve başarıyı tatmıştı. En azından kalemiyle geçimini sağlayabiliyordu. İkisi de hanımlarla derdi olan bekârlardı; gerçi Spencer'ınki biraz daha farklıydı: O kendisine abayı yakmış olan Marian Evans'tan kurtulamıyordu. Huxley ile Spencer öğleden sonralarını hayvanat bahçesinde, akşamları Covent Garden'da geçiriyorlardı; Spencer da buluşmalarını kolaylaştırmak için St. John's Wood'a taşınmıştı. Didişme arkadaşı da olmuşlardı. Huxley de *Westminster* ekibindekiler gibi bir özgür düşünürdü, ama onun doğa tarihine yaklaşımı biraz özeldi. Owen'ın göksel “arketiplerini” –omurgalıların yapısıyla ilgili şu mitsel ideali– kabul etmiyordu; fakat evrime de yaklaşıyordu pek. *Vestiges*'in yazarını çatlak diye niteleyerek bir kenara bırakıyor, Spencer'ın, en iyi bildiği evrimcinin de bir nebze uzman tavsiyesine ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Kötü bilim bu, diye uyarıyordu onu Huxley, insanın kariyerine zarar verebilirdi. Doğada değişmez bir yükseliş yoktu. “Varlıklar zinciri” fikriyle oynayanlar her zaman paramparça olup kalmışlardı. Spencer, Lewes'ın Kensington'daki evinden dönüş yolunda, Kristal Saray'ın önünden geçerken onu sert bir dille cevaplamış; kendisinin de bu sembolü en az onun kadar reddettiğini söylemişti. “Doğru sembol” bir ağaç olmalıydı.³³

27. Bölüm

Çirkin Gerçekler

Darwin'in sağlığı iyiydi; şimdilik. Hâlâ kayıt tutuyordu. Her gün sabah, akşam 33 santime 40 santimlik kâğıtlara şifreli notlar alıyordu. Minicik harflerle yazıyor; bu yüzden de okunması mümkün olmayan bir sayfa, koca bir ayın notlarıyla doluyordu. Su tedavisi için şifreli kelimeleri vardı, nasıl hissettiğini özel terimlerle anlatıyordu, hoşnutsuzluk yaratan semptomlar arasında da boşluk bırakıyordu. Takıntılı bir işti bu. Altı iki kere çizilmiş “Çok iyi,” üç saat boyunca yalnızca sülükayaklılarla uğraşacak kadar rahat olduğu anlamına geliyordu. “Zayıf” ise bir ağrı ya da sızı yüzünden ya da midesi başına bela olduğu için verimli olamadığı anlamına geliyordu. 1852 yılının sonlarına doğru, zinde olduğu “çift çizgili” günlerin sayısı artış gösterdi. Her ay bu günlerin sayısını topluyor; böylece sağlığıyla ilgili kaba bir endeks oluşturuyordu. Bir yılı aşkın bir süredir endeks 10-20 civarında dolanıp durmuştu; yarı yarıya vakit kaybetmişti; ama aralık ayına gelindiğinde 24 tane çift çizgi bulunuyordu, iyi geçen ikinci ayı olmuştu bu ay. Geceleri hâlâ kötü geçiyordu, “uykusuz” diye niteliyordu.¹ Fakat gündüzler, hoşuna gidecek kadar verimli oluyor artık. Sağlığı çok iyiydi ve o da bir riske girmeye karar verdi.

Su tedavisini kesti. Su ritüeli, Annie ölünceye kadar neredeyse dini bir ibadet gibi kesintisiz uygulanmıştı. Sabahları bahçedeki küvette yaptığı vaf-tiz törenleri onun kurtuluşuydu; evden ayrı olduğunda bile gününe soğuk bir duşla ya da ıslak bir çarşafıyla başlıyordu. Fakat Malvern'a yaptığı son seyahatin travması bu ritüelle bağlantılı her şeyde bir iz bırakmıştı; Gully'nin kullanmasına izin verdiği, Annie'nin getirdiği enfiyeye kadar. Kızını kurtaramamış olan Gully de artık onun için koruyucu bir aziz değildi. Charles çubukla su aramaya ara ara devam etti; inancı sarsılıyordu. Başka ilaçları denedi; bunlara pirinç ve çinko tellerden yapılmış “elektrik telleri” de dahildi. Telleri boynuna ve bileklerine bağlıyor, sonra derisine sirke sürüyordu. Karıncalandırmak ve görünmez işaretler bırakmaktan başka bir

işe yaramıyorlardı. Nihayetinde sağlık endeksinin az çok suya dirençli olduğuna karar verdi ve kasım ayı sonunda musluğu kapattı. Hidropati yalnızca zihnini yatıştırmasını sağlıyordu, gerçekten hareketlenmiş olduğunda hiçbir faydası yoktu.

Onu gerçekten harekete geçiren şeyse hâlâ Londra'ydı. Şehre yaptığı bir günlük bir ziyaret, şiddetli biçimde kusmasına yol açmıştı. Şehre gitme ihtimali bile kendisini kötü hissetmesine yol açıyordu. Nerede olursa olsun, kiminle olursa olsun acı verici ve yoğun düşüncelerin de benzer bir etkisi oluyordu. Hooker bir haftalığına Down'a geldiğinde, Charles bu sürenin yarısını hasta geçirdi. Türler hakkında tartışmışlar, tartışmanın stre-si kanepeye serilmesine neden olmuştu. 18 Kasım'da Wellington Dükü'nün St. Paul Katedrali'nde düzenlenecek cenaze törenine katılmak için buluşacaklardı. O gün kendi babasının cenazesinin dördüncü yıldönümüydü; babasının cenaze törenini hastalığı yüzünden kaçırmıştı ve bunu hatırlamak geceyi iki büklüm geçirmesine neden oldu. Düşünceleriyle baş başa kalmıştı, haftalardır ilk kez kendisini bu kadar sefil hissediyordu.² Ama ertesi gün, devletin düzenlediği tören odak noktaları oldu, şaşaayı beğenen Charles kendisini yine iyi hissetti.

On binlerce kişi "Demir Dük"e son bir defa saygı duruşunda bulunmak için soğuk ve yağışlı havaya göğüs germişti, aralarında genç Huxley de bulunuyordu. Katedrale erken saatlerde varan Huxley ön sıralarda güzel bir sıra buldu ve saat sekizden üçe kadar kıpırdamadan orada oturdu. Darwin onu tanımamış olsa gerek; hiç karşılaşmamışlardı; ama Huxley ona bilimsel makalelerinin bir-ikisini göndermişti ve artık yazışıyorlardı. Darwin bir referans mektubu yazmıştı ama Huxley'nin Toronto Üniversitesi'ndeki bir işi almasını sağlayamamıştı; Huxley hâlâ tuhaf işlerle uğraşıyordu; British Museum'daki tulumluları kataloglamak gibi. Denizlerdeki diğer omurgasızlara karşı da bir ilgi geliştirmişti. Darwin ona sü-lükayaklılar hakkındaki kitabının ilk cildini göndermişti. (Kitabın fiyatı –Ray Cemiyeti'ne kaydolmak– Huxley'nin bütçesini aşıyordu.) Teknik tartışmalar bir yana, Huxley bu monografinin türünün "en güzel ve eksiksiz" örneklerinden biri olduğunu, "*meslek itibarıyla* bir anatomistin değil" seçkin bir jeologun elinden çıktığı için "daha bir dikkat çekici olduğunu" düşünüyordu.³ Huxley ile Darwin nihayet Nisan 1853'te Jeoloji Cemiyeti'nde yüz yüze geldiklerinde, Huxley kitap hakkında bir değerlendirme yazısı kaleme almayı düşünüyordu.

Darwin hayli açıkgozdü. Sülükayaklılar hakkında yıllar süren yüze gülen yazışmalar –biraz babasından para koparmaya benziyordu bu– ona istediğini nasıl alacağını öğretmişti; şimdi de istediği şey basında çıkacak iyi bir yazıydı. Bu yüzden de Huxley’yi yemledi.⁴ Raflarında, alkol içinde birkaç tulumlu vardı; “Alıp incelemeyi istemeniz, benim için *gerçek bir zevk* olur,” diyordu. Peki ya Johannes Müller’in derisidikenli deniz hayvanları hakkındaki Almanca kitabına ne derdi? “Bende kalması gerçekten de ziyan olması demek, değerini bilecek birinin işine yarayabilir.” Bu arada, “Çalışmalarımın sizin gibi yetkin biri tarafından değerlendirildiğini görmek, benim için büyük bir zevk olur,” diye de ekliyordu. “Şerefim üzerine yemin ederim ki... bir insandan bir değerlendirme istemek gibi bir şey yapmadım hiç. Ama...” Bunu da söyledikten sonra belirtilmesini istediği “en ilginç noktaları” sıralıyordu: tutkal bezleri, benzerlikler, “cinsel tuhafıklar.” Yarı özür diler bir havayla “İlginçliklerini çok fazla abarttığımı söyleme cüretinde bulunabilirim,” diyordu: “Çünkü bir tek düşünceyle ilgilenen bir insan olup çıktım, sabah kalkıyorum sülükayaklılar, akşam yatıyorum sülükayaklılar.”

Huxley bu yemi yutmadı ama kurulan bu temas, ileride referans olma açısından iyiydi. İşte karşısında onun desteğini isteyen oturaklı bir beyefendi, bir doğabilimci bulunuyordu. Himayenin değişik kisveleri vardı. Burada ikisi için de bir şey olabilirdi.

Darwin kitabının ilk cildinin baskıdan çıktığını gördüğüne memnun olmuş, bu gelişmeyi “küçük dostlarım, tamamlayıcı erkekler” sözleriyle duyurmuştu. Albany Hancock’a, “Hiç kimsenin onlara inanmayacağından çok korktum,” diyordu; “ama şimdi, Owen, Dana ve sizin inandığınızı biliyoruz, içten bir memnuniyet duyuyorum.” Ayrıca palamut kabuklu sülükayaklılarıyla ilgili olarak ikinci ciltte bahsedeceği bazı ilginç keşifler de vardı. Bu hayvanların hiçbir biçimde öngörülemez olması Darwin’i çileden çıkarmıştı; saplı kuzenleri de öyle. Hancock’un *Alcippe*’si gibi anormal bir tipte karşılaştığı her seferinde, “neredeysi deliye dönüyordu.” Bu asalak sülükayaklının mini mini erkeklerin varlığına rağmen *Arthrobalanus*’a hiç benzemediğini görmüştü şaşkınlıkla. Ortaya çıkarma girişiminde bulunduğu “en zor yaratıklardan biriydi.” Dişilerin çok sevimsiz bir hayatı vardı, muhtemelen Darwin’in kötü günlerinde hissettiği gibi hissediyorlardı: “İyi bir yemeğin ardından, içlerinde kalan ne varsa kusmaları gerekiyor, çünkü başka bir çıkış noktası yok!” Tabii erkekler daha

da tuhaf, diye kışkırtıyordu Lyell'i: "Dünyanın en olumsuz yaratıkları; ağızları yok, mideleri yok, torakları (göğüs bölgesi) yok, uzuvları yok, karınları yok, yalnızca bir kese içinde erkek üreme organlarından oluşuyorlar." Bu canlı yoklukların on iki tanesinin "bir dişiye *kalıcı bir biçimde* yapıştığına" tanık olmuştu.⁵

Fakat bütün cinsel cazibelerine rağmen, sülükayaklılar hâlâ onun için bir görevdi. Darwin "hiçbir insanın, ağır ilerleyen bir gemideki bir denizcinin bile hissetmeyeceği kadar büyük" bir nefret besliyordu onlara karşı. "Bir köle gibi çalışıyordu;" masasına bağlanmış, oymacı Sowerby dışında hiç kimseyi görmeden, Londra'ya ayda bir kez ya da daha az ve ancak mecbur kaldığında giderek yaşıyordu. İşi yetiştirmek için verdiği son tarihleri kaçırmıyordu; sağlık endeksi gerilemişti ve yolculuğunun yedinci yılı da hızla devam ediyordu. Küçük çocukları bunu hayatının işi olarak görüyorlardı; babalarını başka bir şey yaparken görmemişlerdi hiç. Hatta bütün yetişkinlerin benzer bir işe sahip olması gerektiğini düşünüyorlardı; içlerinden biri bir komşuya "Baban sülükayaklılarıyla nerede uğraşiyor?" diye sormuştu. Fakat artık ipin ucu görünmüştü. Sonbaharda "ezelden beridir devam eden sülükayaklıların" neredeyse tamamına yakını tamamlanmıştı.⁶ Darwin sessiz bir gurur içindeydi; ama hiçbir şey, onu kasım ayında işini bitirmeye yaklaştığı sıralarda aldığı haberlere hazırlanmamıştı.

Londra'ya çağrıldı. Kraliyet Cemiyeti ona "Felsefe Şövalyesi" unvanı vermeyi, Kraliyet madalyası takmayı istiyordu. Geleneksel olarak cemiyetin dergisinde makalesi yayınlanmış doğabilimcilerden birine verilen bu ödül, o yıl ilk kez herkese açılmıştı. Başta Darwin'in *Beagle* seyahati sonrasında kaleme aldığı üç ciltlik jeoloji kitabının ve omurgasızlarla ilgili araştırmasının ödüllendirilmesi isteniyordu; ama konseyin son toplantısında Hooker'ın kendinden geçerek anlattığı üzere "sülükayaklılar için öyle büyük bir teşekkür çığılığı koptu ki duysan ezilirdin." Bu haber Darwin'in gözlerini yaşarttı. Ve bu haberi "sevdiği birinden" aldığı için de "mutluktan ıslıl ıslıl ışıldamış, kalbi yerinden çıkacakmış gibi atmıştı." Elbette ki her zamanki gibi kendini geri planda tutarak ödül konusunda rakibi olan botanikçi John Lindley'nin madalyayı "kendisinden çok önce" almasının "saçma" olduğunu düşünmüştü. (Sonraki yıllarda Lindley'i aday göstermeye de özen göstermişti.) Fakat bu ödül birden, onun müthiş projesini çektiği zahmetlere değer kılmıştı. Hooker'a sevinçle "İşler kötüye giderken, insan her şeyin boş olduğunu düşünürken başkalarının onun eme-

ği hakkında bir şeyler düşündüğüne dair somut bir kanıt sunulması çok hoş,” diye anlatmıştı.⁷

Darwin madalyayı Kraliyet Cemiyeti'nin 30 Kasım 1853'teki yıldönümü toplantısında şahsen aldı. Sıkı sıkı sıralar oluşturmuş bilginlerin karşısında durup birkaç teşekkür sözü sarf etmek için sahneye çıkmak, her zamanki gibi travmatik bir deneyimdi onun için. Cemiyetin iki sekreteri iki yanında duruyor, başkan arkasında oturuyordu; tepesinde süslü tavan-dan sarkan kocaman bir avize sallanıyordu, etrafındaki duvarlarda ise Britanya'da iki asırdır bilime damgasını vurmuş beyefendilerin yağlıboya tabloları ona bakıyordu. Altın madalyanın büyük bir “parça” olduğunu söyleyerek Avustralya'da altın madenlerinde bunu zor yoldan kazarak çıkaran Covington'a övündü; “40 hanedan altını ağırlığında.” Ama mecburen katıldığı bu tören bir yıllık aradan sonra yeniden bir süreliğine banyoya dönmesine neden oldu. Su işe yaradı, sağlık endeksi düzeldi ve *ibadeti* son buldu. Sonra kocaman, uzun, rahat bir nefes alarak 900 sayfalık ikinci sülükayaklı elyazmasını tamamladı.

1846'da garip, can sıkıcı bir sülükayaklı üzerinde birkaç aylık bir iş diye başlayan şey, sekiz yıl sonra, bütün bir alt sınıfı kapsayan iki teknik çalışmanın ortaya çıkmasıyla son bulmuştu. Bu altına girip gireceği en uzun süreli araştırmaydı; tahammül edebileceği en kötü hastalıkla, trajediyle, üzüntüyle kesintiye uğramıştı. Bu noktada “bütün canlı yaratıkların” yolundan gitmiş olsaydı tropikleri gezmiş, sonra da kabukluların en küçük arketipini ortaya çıkarmak için tek başına kabuğuna çekilmiş bir seyyah ve beyefendi bir jeolog olarak hatırlanacaktı. (Aslında yazar Bulwer-Lytton onu hükümet hesabına çalışan, at gözlüğü takmış, denizminareleri hakkında iki büyük kitap yazmış “Profesör Long”un kimliğinde ölümsüzleştirilecekti.) Darwin, sülükayaklılar hakkında dünyanın önde gelen otoritelerinden biri olmak için Eyüp misali bir sabır göstermişti. Onun kitabı abidevi, tanımlayıcı bir çalışmaydı; fosilleşmiş biçimler hakkında yüz sayfa ile yaşayanlar üzerine bini aşkın sayfadan oluşuyordu. Onun yalnızca bir jeoloji uzmanı değil, bir zooloji uzmanı olarak da tanınmasını sağlamıştı. Daha da önemlisi türler hakkında konuşmasını sağlayacak izin belgesiydi.⁸ Yıllarca önce Hooker'ın sözünü dinlemiş ve bu hakkı kazanmıştı. Hiç kimse bunu daha fazla hak etmiyordu.

Bileklerini ağrıtan, gözlerini yoran onca çalışmanın ardından, Darwin bir süre eski aşkı jeolojiye özlem duydu. Yeknesak bir hayatı seviyordu,

ama dostlarının ziyaretlerinde hâlâ gıpta etmenin ıstırabını yaşıyordu. Amerika'dan dönmüş olan Lyell, “*Karbonifer* tabakasından üç sürüngen iskeleti” kazıp çıkarttığını anlatarak onu morartmıştı. Aralık ayında yine Madeira'ya doğru yelken açacaktı. Darwin ise Downe'da büyük hayaller kuruyordu: “O dik vadilerden inip çıktığını düşündüğümde seni gerçekten de bir hayli kıskanıyorum. Sık sık, volkanik adaları incelerken duyduğum hazı düşünüyorum; çekiçlediğim bazı kayaları, sıcak, siyah, maden cürüflarıyla kaplı dik yamaçları hâlâ hatırlayabiliyorum.” Daha egzotik yerlerin hayalini kuruyordu: “Son karargâhım Tazmanya oldu,” demişti; oradaki sömürge hükümetinin Hooker'ın *Flora Tasmania* adlı kitabını finanse ettiğini duyduktan sonra: “Evlat edinildiğim bu ülkeyle gurur duyuyorum.”

Hooker'ın *Himalayan Journals* adlı kitabı, tehlikeli dağlık araziye dair canlı betimlemeleriyle insana hayal ederek duyulacak bir haz veriyordu; “İnsan sanki görmüş gibi hissedebiliyor,” demişti Darwin kitabı yutarcasına okuduktan sonra: “Bazı köprülerden geçerken çaresiz bir rahatsızlık duydum.” Ona armağan edilen kopya Şubat 1854'te eline geçti, kitapla birlikte yeni bir şok yaşadı: Ona ithaf edilmişti. Antarktika seyahatinden beri Hooker dostunu bir kitapla onurlandırmak istemişti, “senin *Journal*'ına duyduğum sevgiden ötürü,” diyordu. Onun bu konuda neler düşündüğünü de gayet şeytanca bir oyunla anlamaya çalışmış; Darwin'e, *Lyell'in* bu kitabın kendisine ithaf edilmesini nasıl karşılayacağını sormuştu. Darwin kitabı incelediğinde “Seni gidi kötü adam,” diye gülmüştü, “böyle bir şeytanlık yapacağın kimin aklına gelirdi?”⁹

Seyahatleri bitmiş, seyahat tutkusu dinmiş olan Hooker artık evde olmaktan, “hayatının sonuna kadar botanik alanında tırıs gitmekten” memnundu. Artık nihayet durulup oturuyordu: “30 yıllık açlık dindi.” Olgunlaşıp bir aile babası olmuştu; bir oğlu vardı artık, 1853'te doğmuştu; bir de Haziran 1854'te tombul bir kızı –doğduğunda 5 kiloydu– olmuştu. Eski kulağı kesiklerden Darwin, “Kloroform kullandın mı?” diye sormuştu; “hem hasta için hem de insanın kendisi için çok rahatlatıcı.” Hooker'ın yıldızı yükseliyor ve daha da parlıyordu. Darwin bir tanıdığına ondan bahsedip, “Bir gün onu Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi olarak göreceğiz,” dediğinde, “Efendim, kendisi zaten şimdiden Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi,” diye keskin bir cevap almıştı. Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi yakın dostuydu, Darwin'in bütün umuduydu bu. Emma'ya

yazdığı, on yıllık denemesinin 400 sterlin karşılığında düzenlenmesiyle ilgili gizli mektubu ayrıntılarıyla incelemiş ve mektubun başına kararlı bir dille, “Hooker, türlerle ilgili kitabı düzenleyecek en iyi isim olacaktır,” diye yazmıştı.¹⁰

Editörlüğünü yapabilecek başka bir isim hızla yükseliyordu. Darwin o yıl Londra’da yine neşeli bir kişilik olan Edward Forbes’la karşılaştı; Forbes iyi görünüyordu. Edinburg’da doğa tarihi kürsüsüne gelmeyi umuyordu. Artık çok yaşlanmış olan, ayakta durmakta zorlanan Jameson uzunca bir süre, elli yıl, bu kürsüye yapışıp kalmıştı; tabii zalimce bazı yaralar da almıştı. Onun sıkıcı derslerini hiç affetmeyen Darwin, onu, “ihtiyar, kahverengi, kuru sopa” diye tanımlıyordu, başkaları da “kurutulmuş mumya” diyordu.¹¹ Forbes uzunca bir süredir bu kürsüyü istiyordu; Jameson nisan ayında öldüğünde de yerine geçti.

Darwin o zamana kadar nispeten sağlıklı olmuştu. Kendisini garantiye almak için limon emiyordu; günde iki kere birer tane. Limonun mideye iyi geldiği söyleniyordu, Darwin de limon yediğinde kendisini insan içine çıkacak kadar güvende hissediyordu. Nihayet 1854 yılının bahar aylarında, Kraliyet Cemiyeti’nin elit Felsefe Kulübü’ne katılma davetini kabul etti. Sonraki yıllarda burası evrimci bilimin güç santrali olacaktı, ama o sıralarda Darwin’in genç muhafızlarla bir arada bulunması gerekiyordu: Kadronun tamamı –Huxley, iyi dostları George Busk ve kavgacı bir kişilik olan İrlandalı doktor John Tyndall da aralarındaydı– bir sonraki yıl seçildi. Kulüp Darwin’e çok uygundu. Mart ayında Hooker’a “Yalnızca iki-üç gün önce, neredeyse bütün dostlarımla ilişkimin kopmasına izin verdiğim için karıma yakınıyor, Londra’ya daha sık gitmeyi göze almam gerektiğini söylüyordum,” demişti. Şimdi artık yeni yüzler görebilecek, odak noktası olabilecek, yeni insanlar –türlerle ilgili çalışmasının peşine takılmalarını umduğu insanlar– arasındaki dedikoduları dinleyebilecekti. Şehre inmekten aslında hoşlandığını görmek onu şaşırtıyordu. Mayıs ayında, “Mideme takdire şayan denecek kadar uyuyor,” diye kabul etmişti. “Bu zihin dağınıklığının, lüks hayatın, bol bol kırmızı şarabın istediğim şey olduğunu düşünmeye başladım; geçen ziyaretimde de bunlar vardı. Aynı ilkeyle hareket edeceğim; çok uçarı bir havaya kapılıp Kraliçe’yi Kristal Saray’ın açılışında görmek için biletlerimizi aldık.”¹²

Paxton’ın devasa demir çerçeve, cam perdeli binası sökülmüş, Londra’nın güneyinde Sydenham’da yeniden kurulmuştu; burada çok geniş

bir alanı işgal ediyordu; etrafında güzel bahçeler, yapay göller, hatta gerçek hayattaki boyutlarıyla Owen'ın dinozorları da bulunuyordu. Hookerlar Downe'ı ziyaret ediyor, sonra eve dönerken Kristal Sarayı geziyorlardı. Bir hafta sonu ziyaretlerinin ardından, "Cennette gibiydik," demişlerdi; "evlendiğimizden beri bu kadar mutlu olduğumuz beş gün daha geçirmedik." Kraliçe Kristal Sarayı tekrar tekrar ziyaret etmişti; hatta bir keresinde Charles ile avanesi de oradayken burayı Louis Napoleon'a gezdirmişti; gerçi bu gezintide "Elizabeth Teyze bayılıp kendinden geçmiş," bu da hepsini "biraz korkutmuş, keyiflerini kaçırmıştı."¹³

Charles genelde bu sosyal faaliyetleri seviyordu. Kristal Saray'ın çevresinde gezinmeyi Kraliyet Cemiyeti'nin toplantılarına tercih ediyordu; tercih etmesi gerektiğinde aynen böyle yapıyordu; "Yalvarırım bu skandalı gizle," talimatı vermişti Huxley'ye. Cemiyetin eski amatör ruhunu ezip geçmeye niyetli olan Huxley, bunu açması gereken en son kişiydi. Fakat Charles, gönülden bir taşra beyefendisiydi hâlâ; mesleki reformlar için bağırıp çağıran, yükselmekte olan kuşaktan çok farklıydı. Birçok bakımdan her iki ayağı da eski ekoldeydi. Huxley "bilimle uğraşan genç İngiltere"den bahsederken yeni standartlar, yeni statüler, yeni ödüller hayal ediyordu; yaşlı din adamlarının ellerinden çekilip alınmış, yenilenmiş –doğallaştırılmış– ve yeni tüccar efendilerin hizmetine sunulmuş bir bilim. Örumcek doldurucuların, "yaşlı geri kafalıların," taşra rahiplerinin, hepsinin gitmesi gerekiyordu.¹⁴ Ama profesyonellerin Anglikan Oxford-Cambridge himayeciliği yerine hâlâ meşrulaştırıcı bir felsefeye, yeni rekabetçi, kapitalist bir düzene ihtiyacı vardı; eskinin durağan, yaratıcı hiyerarşisinin yerini alacak, dinamik, biyolojiye dayalı bir bilime. Bu aşamada da Huxley'nin bu bilimi kimin sağlayacağına dair hiçbir fikri yoktu.

Dernekler hızla değişiyordu; Kraliyet Cemiyeti'nde, hatta Darwin'in 1854'te yeni bir devrin başlaması umuduyla katıldığı, insanın uykusunu getiren Linneaus Cemiyeti'nde dahi büyük çalkantılar yaşanıyordu. Kraliyet Cemiyeti artık taze kanla yıkanıyordu, madalyaların dağıtılmasında da bu durum kendisini gösteriyordu. Kraliyet madalyasını 1852'de Huxley aldı; 1853'te Tyndall, Darwin'le birlikte aldı; 1854'te Hooker "bitkilerin köken ve dağılımları" hakkındaki çalışmasıyla madalyaya layık görüldü. Darwin'in bastırması ve teşvikleri, Hooker için de meyvesini vermişti. Darwin bu taze kanların hepsinin de "bilim devleri" olacağı kehanetinde bulunuyor, genç adamların teşvik edilmesi için övgülere boğulmasını da haklı buluyordu.¹⁵

Aslında Oxford ile Cambridge'in dışında kalan bu hızlı ekip, çoktan güç sahibi olacakları konumlara doğru kaymaya başlamıştı. Huxley, Kasım 1854'te şeytanın bacağına kırmış ve Piccadilly'de Jermin Street'te Kraliyet Madencilik Okulu'nda düzenli olarak ders vermeye başlamıştı. Bir yıl sonra da “amatör zevklerle uğraşan orta sınıftan yaka silkip” işçilere yönelik ünlü konferanslarına başlamıştı. Tyndall ise 1853'te Kraliyet Enstitüsü'nde doğa tarihi kürsüsüne getirilmişti, kısa süre sonra da Huxley'nin *Westminster Review*'un bilim bölümünü yönetmesine yardımcı olacaktı. Babasının ayak izlerini takip eden Hooker kısa süre sonra Kew Bahçeleri'ne kapanacaktı. Hepsisi de Londra'ya, “dünyanın merkezine” gönül vermişti.¹⁶ Burada kalacaklar ve isimlerini duyuracaklardı.

Toplumun yanı sıra biyoloji de özgürleştiriciydi. İçeriden de bakılsa, dışarıdan da bakılsa gerçek bir değişim söz konusuydu. Bir cüppeli, Oxford'da geometri profesörü olan Peder Baden Powell bile evrime yakınlık duyuyordu. Kendisinin de kabul ettiği üzere aşırı bir liberaldi ve argümanı da teolojikti: Tanrı bir kanun koyucudur; mucizeler Yaratılış sırasında konmuş kanuna uygunluğu bozarlar, dolayısıyla mucizelere inanmak ateistliktir. Mucizelerin ispatı gerekir. Bu mucize satıcılığı yapan Yaratılışçılara verilmiş akıllıca bir cevaptı. Powell nevi şahsına münhasır bir Anglikanlık savunucusuydu. Hooker, “Şu taşra rahipleri, öğretilerinin soyutlamasıyla uğraşma işini öyle bir alışkanlık haline getirmişler ki sanki onlar için önlerine geleni bilimin yoluna fırlatmakta bir zorluk yok... sanki bizler sıralarda oturuyoruz da onlar kürsüde. Şu Baden Powell'in özgüvenli tarzına bir bakın,” diye yakınıyordu.¹⁷

Hooker razı olmak üzereydi. Darwin'in yeni İncili'ni bağrına basmamıştı; ama Harvard Botanik Bahçesi'nde botanikçi Asa Gray'e, “Ah ah, zihnim türleri *en başta* yaratılmış oluşumlar olarak tam anlamıyla, inançla, şüphe duymaksızın kabul edemiyor,” demişti. Aslında Yaratılış'ın “laf kalabalığı” olduğunu görebiliyordu. “Bir türün yaratılmasından bahsetmek çok kolay,” diyerek Darwin'e katılıyordu; “ama bu fikir Teslis'ten daha somut değil ve bir batıl itikattan öteye geçen yanı da yok, geri kalır yanı da yok; insan zihninin kavrayamayacağı bir şeye duyulan inanç,” diyordu.

Hooker'ın hâlâ karşı karşıya olduğu yaygın bir sorundu: Hayatın kökeni. “Hayati kıvılcımı buluncaya dek” Darwin'in peşinden gidebilirdi, peki sonra ne olacaktı? Kuşkusuz *bu* “bir *vis creatrix* (gerçek varoluşun

onsuz olamayacağı fikir ya da her ne dersen onu” gerektiriyordu; “ama bu da bir türün tam anlamıyla ortaya çıkıvermesi kadar anlaşılmaz bir olaydu.” Fakat Anglikan Yaratılışçılığına kimyasal bir çorbanın içinde bir alternatif arayan ateistlerin tersine Darwin nihai kökenleri tablonun dışında tutuyordu. Hayatın yeryüzünde ilk belirmesi anlaşılamazdı, Hooker’a bunu ima etmişti. Doğabilimciyi ilgilendirmesi gereken tek şeyse, hayatın sonrasında nasıl bir değişim gösterdiğiydi. İlk canlı küreciğin kökeni, maddenin kökeninin “kimyasal çekim kanunlarıyla” ilgisiz olması kadar konuya uzaktı. Sorulabilecek tek sorunun en sade haliyle, “bir türler grubunun ortak bir atası olup olmadığı” sorusu olacağını söylüyordu.¹⁸

Bu dar odak noktası, projesinin biraz daha profesyonel, daha az ideolojik görünmesine neden oluyordu. Eğer bilimde bir *darbe* yapacaksa, öyle de olması gerekiyordu. Çalışması ile Kilise’nin akıl hocalarının, öfkeden ağızlarından köpükler saçmasına neden olan darmadağın kozmolojik çalışmalar arasına mesafe koyuyordu. Rakip evrimcilerin hepsi de reformcu, Anglikan karşıtı niyetlerine ihanet etmişlerdi. Herbert Spencer’in *Social Statistics*’te yayınlanan ilerleme “kanunu,” 1852’de, hiç itibarı olmayan *Leader* adlı ucuz bir yayında “gelişme varsayımı” olarak genelleştirilmişti. Robert Chambers’ın *Vestiges*’i bir yıl sonra düzgün bir biçimde onuncu basıma ulaşmıştı. Artık melankolik bir altmışlık olan, Huxley ile Forbes’un güldüğü Robert Grant hâlâ bir türün diğerinden “doğrudan doğduğunda” ısrar ediyordu. Yine o sıralarda, 1854’te, bir köşe başında durup ya da Fleet Street’te bir gazete bayiiine girip bir peniye ağız bozuk *London Investigator*’ı aldığınızda gazetenin “insanın kökeni”yle ilgili şok edici açıklamalarını okuyabiliyordunuz.¹⁹ Bu mücadeleci ateist gazetede de uygun olanlar ve zenginlerin zayıfları ve solgunları öldürmesinden çok işbirliği vurgulanıyordu. Bunların hepsi de “Yaratılış”ın karşısına kozmik bir alternatif çıkarıyordu: Yukarıya doğru çıkan, aşağıdan güç alan, katı kanunlarla belirlenmiş bir ilerleme. Hepsi de doğalcılık paketinin bir parçası olarak hayatın atomik kökenleri olduğu fikrini destekliyordu. İleri ci demokratik çalışmaları düzelten bir etkileri vardı.

Lyell’in kanını donduran da buydu. İnsan “yüksek mevkiini,” yaratılıştaki özel statüsünü kaybedecekti. Ucuz bir düzeye indirgenecekti. Lyell hâlâ insan onurunu destekliyor; onu alçaltıcı, radikal küçültmelerden koruyordu. Hayatın tarihinde herhangi bir ilerlemeyi (dolayısıyla transmutasyonu) hâlâ reddediyordu. Bırakın hepsinin en soylusu olan, Tanrı’nın

ölümsüzlük bağışlanmış olduğu türü, hiçbir türün şeceresi yoktu. Lyell 1851 gibi geç bir tarihte, Jeoloji Cemiyeti'ne “insanın örgütlenmesine benzeyen, daha mükemmel bir örgütlenmeye doğru ağır ve tedrici bir ilerleme *olmadığını*” tescil ettirmişti.²⁰

Sir Charles Lyell, inancı itibarıyla Üniteryen, miras yoluyla zengin, şehirlili bir Whig'di. Kıta Avrupası'nda seyahat ediyor olmadığında ya da İskoç aile koltuğunda oturmadığında Harley Street'e evi derdi. Ona göre siyaset dinin bir parçasıydı ve din de bilimle birlikte gidiyordu. İnsanın “yüksek mevkii” ona aitti, o da burayı kıskançlıkla koruyordu. Madeira'dan döndüklerinde o ve Lady Lyell, Hooker ve eşiyle birlikte birkaç haftayı Downe'da geçirmişlerdi. Gündemde türler vardı ve bu parti Darwin'in iki gecesini uykusuz geçirmesine mal oldu. Lyell Darwin'in “çirkin gerçekleri” karşısında korkuya kapılmıştı. Sonrasında kayınbiraderini, “Charles Darwin'in ‘Türler’ hakkındaki kitabında boy gösterecek şeylerin” bu anormal olgular olduğu konusunda uyarılmıştı.²¹ Lyell, geleceği görmüş ve yine değişebilirlik üzerine düşünmeye başlamıştı; insanın doğadaki yeri konusunda bir kez daha kaygıya kapılmıştı.

Darwin'in defterleri kadar eski olan stratejisi, türlere yapışmak, Yaratılış'ın kendiliğinden çökmesine izin vermektir. Onun Malthusçu, kapitalist, rekabetçi mekanizması rakip evrim teorilerinin hiçbirine pek benzemiyordu. Liberterlerin ve sosyalistlerin Malthus'un “en mantıklı yazılarına” karşı saldırılarını alaya alıyordu. Birçok kişi daha fazla yiyeceğin daha fazla hayvana yol açacağından, bu yüzden bu kadar çok hayvanın mücadele etmeye yazgılı olacağından şüphe duyuyordu. Bazıları tam aksini iddia ediyorlardı: Bitkileri zengin toprağa dikmenin verimliliklerini *azalttığını* söylüyorlardı. Darwin bunun saçma olduğunu düşünüyordu, düşüncesini kanıtlamak için de tohum yatakları ve kompostla deneyler yapmıştı.²² Yaşlı William Godwin'in toplumun doğal olarak ilerleyip iyileşeceğini savunan iyimserliği ona göre değildi. Darwin'in evrim versiyonu, ütopyacı bir işbirliğine dayalı, kaçınılmaz olarak gül bahçesine dönüşen bir ilerleme vaadinde bulunmuyordu. Öte yandan birçok reformcunun taleplerini de sağlama alıyordu: ticaretin serbest, rekabetin sınırsız olması taleplerini; eski “gayritabii” tekeller ve ayrıcalıkların yıkılması taleplerini. Doğa'yı orta sınıfların bir müttefiki haline getiriyordu.

Peki ama kalabalıkları ayaklandırmayı, evrimci kazanı kaynatanları hor gören Huxley gibi bir acemi çaylağın fikrini de değiştirebilir miydi? Hux-

ley, “insanı küçültmekten zevk alan siniklere” tepeden bakıyordu. Grant’ın mesleğini iskaladığını, Spencer’ın da bilimi yanlış anladığını düşünüyordu. *Westminster Review*’daki yazar dostları iyileştirici bir evrime yakınlık duysalar da Huxley duymuyordu. *Vestiges*’e o kadar şiddetle saldırmıştı ki sonradan vicdan azabı çekmişti. İleriye doğru yönelmiş bir transmutasyonun “gösterişli bir yalan” olduğunu ilan etmişti o atılgan tarzıyla. Bu hınç kısmen kendi önyargularından kaynaklanıyordu: Bir yazarın kendi “şarlatanlığından” bir şeyler yumurtladığını görmek onu tiksindiriyordu. Huxley kitaptan nefret etmişti, çünkü kitap hiçbir şey açıklamıyordu. Ona göre *Vestiges*’in teması –“kanuna uygun yaratılış”– saçmaydı. Hayatın gelişimine yol açan ilahi bir eser gibi düşünülen doğa kanununun “aslında hiç akılla kavranabilir bir anlamı” yoktu. İş Yaratılış’ın “düzenli bir mucize” olduğunu söylemeye kadar vardırıyordu; ama “Yaratılış’a dair hiçbir açıklama” da sunmuyordu.²³

Darwin, “Kanunla ilgili kavrayışını ne kadar mükemmel analiz etmişsin,” diyerek şakıyordu; bu tür okların kendisine yönelmeyeceğini biliyordu. Ama analizin geri kalan kısmı için karmaşık duygular besliyordu ve nihayetinde Huxley’nin talihsiz kitaba çok sert yüklendiğini düşünüyordu. “Muhtemelen adil bir yargıç değilim,” diye dalga geçiyordu; “çünkü türlerle ilgili olarak ortodoks bir tavırdan neredeyse *Vestiges* kadar uzağım, gerçi felsefeden o kadar uzak olmadığımı umuyorum.” Huxley’nin değerlendirme yazısı akılcıydı, bu konuda Hooker’a katılıyordu; hayır, “zavallı *Vestiges* hakkında gördüğüm” en iyi değerlendirme diyordu Darwin; “ama bence çok acımasız, ‘benzerler birbirini bulur’ diyebilirsin, bu yüzden de yazara yakınlık duyuyorum.”²⁴ Belki duyuyordu; belki de birkaç yıl sonra kendisinin de aynı teknede olacağını düşünüyordu. Huxley’nin kazanılması gerekiyordu.

Eylül 1854’te, Huxley’nin değerlendirmesini okuduğu sıralarda, Darwin’in yaşayan sülükayaklılarla ilgili monografisinin 684 sayfa bulmuş devasa ikinci cildi baskıdan çıkmıştı ve o da arkadaşlarına birer kopya dağıtmakla meşguldü. Alman ve Fransız zoolojisine hâkim olan Huxley –Darwin’in çalışmasının ışığında o da kendi başına sülükayaklıları teşrih etmişti– salamuralanmış fazla numunelerle birlikte kitabın bir kopyasını alması gereken otoritelerin adreslerini bulmuştu. Darwin 7 Eylül’de Hooker’a, “son birkaç haftadır zamanını usandırıcı bir biçimde, kısmen tembellikle, tuhaf işlerle, dünyanın dört bir yanına on binlerce sülükayaklı gönder-

mekle boşa geçirdiğini” söylemişti. “Ama bir-iki gün içinde türler hakkındaki eski notlarıma bakmaya başlayacağım.”

Sonunda doğal seçilimle ilgili çalışmasına devam etmek için önü açılmıştı. Bu çalışmaya başlamasının vakti gelmişti; genç reformcular yükselişterdi, *Westminster* reformcuları da yerlerini almışlardı; bilimin toplumsal temeli gözle görülür bir biçimde değişiyordu. Darwin de artık geçiş izini almıştı. İki gün sonra cep günlüğüne şunları karaladı: “Türler kuraıyla ilgili notlarımı ayıklamaya başladım.”²⁵

Ertesi ay Lyell ve Hooker Darwin’in “çirkin gerçeklerle” neler yaptığını görmek için geldiler. Lyell sarsıldı, Hooker sendeledi, Darwin de adımlarına dikkat etti. Temkinli olmak hâlâ bir zorunluluktan; bu mesele başka her şeyden daha önemliydi. Defterlerini kapatmasının üstünden on beş yıl geçmiş olsa da, yaratılışın doğaüstü dokusu etrafına paramparça serilmiş olsa da o Hooker’a hâlâ “*her iki tarafın da argümanlarını*” vereceğini söylüyordu; yalnızca “değişebilirlik tarafını” desteklemeyecekti. Bu kadar hassas bir konuda, en yakınlarından bile emin değilken kendisini, kendi kendine vazgeçmenin düğümleriyle bağlıyordu. Din adamı kuzeni Fox’a söylediğine göre,

onlara, doğa tarihinde üzerinde çalıştığın tüm olguları (coğrafi dağılım, paleontoloji, melezlerin sınıflandırılması, evcil hayvanlar ve bitkiler vs. vs. vs.) (he he, ne kadar da cahilim) göstereceğim ve onların vahşi türlerin değişebilirliği ya da değişmezliği mefhumunu desteklemekte ya da bunlara karşı çıkmakta ne kadar ileri gittiğini göreceğim. Yani: Her iki tarafın da bütün argümanlarını ve olgularını en güçlü biçimde verebilmeyi kast ediyorum. Bana her bakımdan yardım eden, çok değerli yardımlarda bulunan birkaç kişi var; ama sık sık bu konunun benim boyumu bir hayli aştığından kuşkulaniyorum.²⁶

Denge ve şüphe insanların karşısında takındığı maskelerdi. Görüntüye rağmen, ne yaptığını kesinlikle biliyordu. On beş yıl boyunca kendisini su götürmez bir biçimde tek bir tarafa bağlamıştı.

Eve gelen kitaplar, teorisinin bunlardaki verileri nasıl açıkladığını görmek için düzenli olarak sınanacaktı. Bu konuda, karakterine özgü bir ılımlılık gösteriyordu. Hooker’ın denemelerini okuması hakkında ona şöyle homurdanmıştı: Bu antrenmanda “dişlerimi gıcırdatıp, birbirine bu kadar ters düşen birçok olguyu bu kadar sağlam bir biçimde bir araya getirerek

seni hırpalayacağım.” Burada bir “yandaşlık ya da karşıtlık” yoktu; ters düşmeyi kendi bakış açısına göre öne çıkarıyordu. Hooker’ın, kendi deyişle “*esnek teori*” konusunda botanikle ilgili hâlâ bazı şüpheleri vardı. Darwin bunların hepsini çenesine atılmış bir yumruk olarak alıyordu: “*Esnek* teorime keyfi saldırılar düzenlediğin için ne kadar hainsin; kendisinden yana olanlara kucak açan bir teorinin erdemine dediğin gibi, bir hanımın erdemine de *esnek* diyebilirsin.” Ama sonra bundan pişmanlık duyarak her zamanki gibi özür diliyordu: “Ölecekmişim gibi hasta ve keşinlikle de az gelişmiş bir hayvan gibi hissediyorum.” O hafta ev konuklarla dolu olduğundan, özel rahatsızlığı da köpürmüştü. “Türler meselesiyle ilgili uyarılarının beni kafa karışıklığına ve utanca sürüklemesi gerekiyor,” diye Hooker’a sitem etmişti bir seferinde, “kendimi rahatsız hissetmeme yol açıyor.”²⁷

Kafa karışıklığı ve utanç: eski düşünceler yerli yerinde duruyordu, ama kelimeler havada asılı kalıyordu. Darwin rahatsız –aslında hasta– olabiliirdi, ama sülükayaklılarıyla ve kuşağında Kraliyet madalyasıyla kendisini daha güvende hissediyordu. *Journal*’ı ve jeoloji kitaplarıyla uluslararası bir üne kavuşmuştu; sülükayaklıları da Profesör Asa Gray’in –ona Amerika’daki bitkilerle ilgili bilgi gönderiyordu– onu Harvard’a davet etmesine yetmişti; bütün masrafları karşılanacaktı. (Tabii ki Darwin bu daveti sağlık gerekçesiyle geri çevirmişti.) Hooker’ın ona doğru attığı her adım cesaretini artırıyordu. Hooker da adımlarını hızlandırıyor; Gray’e, “kendi cinsleri ve türlerinin istikrarı konusunda tam bir inançsızlık duyduğunu” haber vermişti. Başka bir deyişle Darwin’e teslim ettiği üzere, türlerin “hepsi de bir kök tipin yavrusuymuş ya da değilmiş” artık bir nebze olsun umurunda değildi.²⁸

28. Bölüm

Savaş Gemileri ve Grog Dükkânları

Darwin tam sülükayaklıları bir kenara bırakmıştı ki büyük Kırım Savaşı başladı. Savaş hazırlıkları 1853 yılı boyunca hızla devam etmişti. Kasım ayında o madalyasını alırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlü bir mevki kazanmak isteyen Rusya, Karadeniz'in Sinop Limanı'nda Türk gemilerini havaya uçuruyordu. Uğruna mücadele edilen şey yalnızca, Hıristiyanlara ait kutsal mekânların himayesi –bu görev Fransızlara verilmişti– değildi; Akdeniz'in, Hindistan ve Yakın Doğu'ya uzanan ticaret yollarının denetim altına alınması için de mücadele ediliyordu. İngilizler buraları kaybetmeyi göze alamayacaklardı. Majestelerinin filosu yaz ayları boyunca Çanakkale Boğazı'nın dışına demir atıp beklemişti. Sonbaharda ise hareket edip İstanbul'un karşısına demirlemiş, emirlerin gelmesini beklemeye başlamıştı.

Ülke savaş hazırlığı içindeydi, Downe'ın büyük adamlarının da geri kalır yanı yoktu. Charles sayesinde artık kitabı yayınlanmış bir doğabilimci olan genç John Lubbock, Kent Topçu Milisleri'yle eğitim yapmak üzere Dover'a gitmişti. Darwin ailesi, manevraları izlemek üzere Harry Wedgwoodlarla birlikte Chobham ordu karargâhını ziyaret etmişti. Ekipte 12 küçük kuzen vardı, sekizi oğlandı; onlara etrafı gezdiren de Falklandlar'dan daha yeni dönmüş olan Kaptan Sullivan'dan başkası değildi. 10.000'i aşkın adamın insanın kanını donduran çığlıkları ve fırtına gibi kopan gürültüleri eşliğinde savaş çoktan başlamıştı: Barış döneminde, bir Britanya ordusu tarafından gerçekleştirilen en büyük savaş tatbikatıydı bu. Aslında bir an her şey çok gerçek bir hal aldı. Darwin-Wedgwood grubu kendilerini 13. Hafif Ejderler'in ateş yağmuru altında buldu ve canlarını kurtarmak için kaçmaları gerekti. O üç mutlu günü unutulmaz kılan ürperenin bir parçasıydı bu da. İçlerinde en fazla eğlenen de Charles olmuştu.¹

Filo yeniden denize indirilirken, ülkede ruh hali değişmişti. Charles Co- vington'a, "Hepimiz Rusya'yla savaşa girmekten çok korkuyoruz, Tan- rı yardımcımız olsun ve bu savaşın önü alınsın," diye yazmıştı. Alınama- yacaktı. Gazeteler Çar'dan intikam alınması için gürlenirken Karadeniz'i Rus gemilerinden temizleme emrini alan filo Boğazlar'dan geçti. İngiliz- lere Fransızlar da katıldılar ve 28 Mart 1854'te müttefikler savaş ilan etti. Charles *HMS Lightning*'in komutasında Baltık Denizi'nde faal hizmete geri dönen Sullivan'la temas halindeydi.² Ürkütücü bir kıyım yaşandı –yal- nızca müttefik kuvvetlerden 15.000 kişi öldü– Rusya'nın Sivastopol'de- ki donanma üssüyse hâlâ sapasağlam yerinde duruyordu.

Genç Darwinleri savaş böceği ısırılmıştı, Emma da piyanonun başında "dört nala koşan melodilerle" onlara cesaret veriyordu. William okulda olduğundan, artık işler Georgy'den soruluyordu. Wellington Dükü'nü yedi yaşında bir ufaklığın soğukkanlılığıyla bir kenara bırakmıştı; belki de ko- mik, telgrafı andıran satırları karalamasına sebep olan babasının ölüm- sülük hakkındaki açıklamalarıydı: "Dük öldü. Dodolar dünyadan gidi- yor mu?" Ama artık Chobham manevralarının ardından o da kızgın bir küçük asker olup çıkmıştı. O çavuş, Franky er oluyor, birlikte savaş sanatlarında ustalık kazanıyorlardı.

Adam isimleri almışlar, kendilerini de adam ölçülerine getirmişlerdi. Ge- orgy küçük bir cetvel yapmıştı, böylece merdivenin altında bulunan ves- tiyer duvarında kendi boyunu, yaşına ve rütbesine uygun olarak dikkat- lince 1,82 olarak kaydetmişti; Franky'nin boyu onunkinden biraz daha kı- saydı. Tüfek parçalarını öğrenmişlerdi; egzersiz yapıyorlar, sonra sırt çan- talarını yüklenip oyuncak tüfeklerini kapıp kamp kurmak için Sandwalk'u arşınıyorlardı. Georgy zencefilli çörek ve süt ısıtmak için ağaç kavlarıyla ateş yakıyor; Franky ağabeyinin borusuyla serbest bırakılıncaya kadar nöbet tutuyordu. Kimse onlara müdahale etmeye kalkmıyordu. Babala- rı her günkü yürüyüşü için dışarı çıkıp nöbetçiyi öpmeye geldiğinde, Franky'nin tüyleri diken diken oluyor, evde yapılmış süngüsünü çıkarıyor- du. Fantazileri evin içinde de devam ediyordu. Teneke askerlerle çok oy- nuyorlardı; kılıçlarını havaya kaldırmış vahşi askerler ile Emma'nın çalış- kanlık yapıp ceketlerini mühür için kullanılan balmumuyla iyice kırmızı- ya boyadığı, böylece iyice İngiliz gibi görünen Fransız ağır süvarileri. Üst kattaki uzun koridorda oğlanlar kurşun ağırlıklar bağlanmış oklarla bir- birlerine saldırıyorlar, oklar onlara hiç zarar vermeden tahta kalkanları-

na çarpıp düşüyordu. Kız kardeşleri bu durum karşısında hayretler içindeydi, utangaç Lizzy bile. “Georgy askere o kadar benzeyen bir çocuk ki tek bir kızla bile konuşmuyor,” diye yüzünü buruşturuyordu.³

Sivastopol’da kuşatma başlamıştı. Ardından Balaklava ve Inkerman geldi; katliam haberleri savaş meydanında bulunan savaş muhabirleri tarafından ilk kez telgrafla geçiliyordu. Ülke 3000 İngiliz’in öldüğü haberini göğüslemeye çalışırken, bir başka kayıp haberi geldi: Forbes, Hooker’a koca bir kıtanın nasıl bulunacağını göstermiş olan o cana yakın ruh, böbrek yetmezliği yüzünden 18 Kasım 1854’te öldü. Duyguların yükselmiş olduğu bu dönemde Darwin ile arkadaşları şaşkınlığa uğramışlardı. Huxley’yi “hiçbir şey daha önce bu kadar çarpmamıştı.” Ramsay bunu “pek idrak” etmemişti: “Üzüntüm kısa nöbetler halinde baş gösteriyor, sonra işaretlerini bastırmak için mücadele ediyorum.” Zalimce, ironik bir dönemeç olmuştu bu; Forbes ömrü boyunca istemiş olduğu şeyi gerçekleştirmiş, Edinburg’daki kürsüyü almış, yedi ay sonra da ölmüştü. Lyell “bilimle faal olarak uğraşan arkadaşlarından birini kaybettiğini, bunun o zamana kadar başına gelen en büyük kayıp olduğunu, Forbes’un daha 39 yaşında olduğunu” söylüyordu. Darwin, “Korkutucu,” diyerek yas tutuyor, aynı yaşlardayken kendisinin yaşadığı ölüm korkusunu hatırlıyordu.⁴ “Çok sayıda müstesna arkadaşları ve doğabilimi için ne kadar büyük bir kayıp!” “Zavallı karısına bütün kalbimle acıyorum; ben de bir çocuğumu kaybettim, bu yüzden en kötü haliyle ölümü bir derece idrak edebiliyorum.”⁵

Darwin bu savaşa paralel olarak doğada yaşanan savaşı düşünüyor; deniz yoluyla taşınan işgalcilerin, tohumların ve meyvelerin, kurbağaların ve salyangozların yabancı topraklarda nasıl olup da bir çıkarma noktası inşa edip oranın sakinlerini dışlayabileceği üzerine fikir yürütüyordu. Mücadele fikrine, mücadelenin nasıl gerçekleştiği, hangi sonuçları doğurduğu sorularına giderek daha fazla yoğunlaşıyordu.

Teoriyi son bir kez geniş çaplı olarak yeniden düşünmeye başlamıştı. Kırım’dan gelen kasvetli haberler ve Forbes’un trajik ölüm haberi karşısında, kasım ayını rahatsız bir halde Downe’da geçirdi; o ay yalnızca 15 tane çift çizgi çekmiş, bir haftayı “uykusuz” geçirmiş; hayvanların çeşitliliği ve nesillerinin tükenmesi sorunu üzerine düşünmüştü. Sapma gösteren, şu yumurtlayan tuhaf platipus gibi, yaratılmış olanların geri kalan kısmından çok uzaklara düşmüş olup da tek başlarına birer dal oluşturan

türleri incelemişti. Bunlar yanlış bir biçimde mi uyarlanmışlardı, sonunda ölüp gidiyorlar mıydı? Onları normal hayvanlara bağlayan ara türlerin, nesilleri çoktan tükenmiş miydi?⁶ Bu durum, beraberinde birçok yeni soru getiriyordu. Hayvanlar düşünülebilecek her şekle nasıl giriyorlardı? Nasıl oluyor da kuluçkaya yatan, ördek gagalı bir memeli olup çıkıyorlardı? Bir türün ikiye ayrılmasına ne sebep oluyordu? *Seçilim*, bu dallanan hayat “ağacı”nı nasıl oluşturuyordu? 1837 tarihli defterlerinden birine çizdiği ağacı? Hayvanlar farklılaşır birbirlerinden uzaklaşıp yan dallar oluşturuyorlarsa doğadaki “yüksek” ve “alçak”la ilgili eski kavramlara ne oluyordu?

Ağaç, anahtar niteliğindedeydi. 1850'lere gelindiğinde doğabilimciler arasında kabul gören metafor buydu: Dallar budaklanıyor, çatallanıyor ve yayılıyor. Kalküta'da Asiatic Society'nin müze müdürü Edward Blythe –Hindistan'daki evcil hayvanlarla ilgili olarak Darwin'e sayfalar dolusu not gönderen “çok akıllı, tuhaf, çılgın adam”– hayatı “dallanıp budaklanmış, dalları hâlâ dallanan, o dallardan da dallar çıkan, onlardan da dallar çıkan” bir ağaca benzetiyordu. Bu tam da Darwin'in kafasındaki görüntüydü: Uzun zamandır doğayı “*düzensizce dallanmış*” bir halde resmediyordu kafasında. Peki ama neden yavruların ebeveynlerinden ayrılıp başka bir yöne gitmesi gerekiyordu? Bu çatallanma nasıl açıklanacaktı?

“Yolda giderken, arabamda, beni sevince boğan o çözümün,” çatallanmanın sebebinin, “kafamda tam olarak hangi noktada belirmediğini hatırlıyorum,” diye anlatacaktı sonraları. Belki bu bir evreka anıydı; fakat artık bundan sonraki üç yılını bulduğu çözümün inceltip uygulanmasına adayacaktı.⁷

Tıpkı Malthusçu kavrayışının nüfus teorisinden gelmesinde olduğu gibi, çeşitlilik yaratma mekanizması da sanayi gelişim için bir yol haritasına benziyordu. Darwin sanayiye büyük paralar akıtan bir yatırımcıydı. Wedgwood kuzenleri fabrika örgütlenmesinin öncüleri arasında yer alıyordu. İşgücünün belirgin bir biçimde işbölümü yapmasına dayalı bir üretim hattı zihniyeti geliştirmiş; her işçiye, uzmanlaştığı tek bir işlev vererek üretkenliği artırmışlardı.⁸ İşgücünün bu şekilde mekanikleşmesi ve bunun üretim üzerindeki etkisi, Darwin'in tümüyle aşına olduğu şeylerdi. Genç bir adamken Jos Dayısı'nın evine sayılamayacak kadar çok kereler gitmesi sayesinde bu aşinalığı kazanmıştı; Darwinlerin kütüphanesi de ekonomi ve imalat hakkında kitaplarla doluydu.

Sanayide hissesi olan bütün beyefendiler “işbölümünü” anlıyordu. “İşbölümü” buhardan güç alan bir toplumda uzmanlaşma ve hız anlamına geliyor; zenginlik ve piyasaların hızla büyümesi vaadinde bulunuyordu. Sanayi metaforu doğayı da kapsayacak şekilde genişletilebilirmiş gibi görünüyordu. İşbölümü o devrin en gözde tabiriydi; Prens Albert buna medeniyetin motoru diyordu; “bilimin, sanayinin ve sanatın” her yönünde gümbür gümbür gürlüyordu.⁹ Kendi dalında gümbür gümbür gelen, sabık demiryolu araştırmacısı Herbert Spencer bunu bilime aktarma konusunda yalnız değildi.

Darwin bunun farkına varmıştı; tıpkı işçilerin uzmanlaşmasıyla birlikte sanayinin genişlemesi gibi, aynı şey hayat için de geçerliydi. Fakat doğanın “çok daha verimli işlikleri” vardı. Darwin doğal seçilimin rekabet haline sıkışıp kalmış hayvanlar arasında “fizyolojik işbölümünü” otomatik olarak artıracığını savunuyordu. Aşırı derecede kalabalık alanlarda gerilimli rekabet –Darwin buna doğanın “türler imal etmesi” diyordu– serbest yaşam alanlarından yararlanabilecek varyasyonların işine yarıyordu. Bu bireyler yeni fırsatlardan yararlanacaklar, o yerdeki elverişli açılımları kullanacaklardı.¹⁰ Adalarda yalıtılmış olmak, muhtemelen sandığı kadar önemli değildi. Rekabet yoğun yerel nüfusları yerlerinden hareket ettiriyor, onları önüne katıp sürüyor, çok sayıda bireyi kendilerine baskısız bir yaşam ortamı bulup bu yarıştan kaçmaya zorluyordu. Yeni varyasyonlar, faal olarak ebeveynlerden uzaklara sürüyor, bu da çapraz döllenmenin karıştırma etkisini hafifletiyordu. Tıpkı Londra gibi kalabalık metropollerin her türden becerikli, yetenekli işçiyi barındırabilmesinde, bunların aralarında doğrudan rekabet olmaksızın yan yana çalışabilmesinde olduğu gibi, türler de Doğa'nın piyasasında işgal edilmemiş yerler bularak baskıdan kaçıyorlardı. Hayvanların işlevsel çeşitliliği ne kadar fazla olursa, bir alan onları o kadar destekleyebiliyordu.

Bu metaforik genişletme eksiksizdi. Doğa kendi kendine gelişen bir “işlikti,” evrim ise hayatın dinamik ekonomisiydi. Zenginliğin yaratılması ve türlerin üretilmesi benzer yasalar uyarınca geliyordu. İşbölümü insanın olduğu kadar, doğanın da izlediği bir yoldu. Fakat Britanya’da ekonomik doktrin ayırım gözetmeksizin partizan siyasetle karışıyordu; Darwin de konuyu ekonomistler yerine, “işbölümü” terimini zoolog Milne-Edwards’ın kullandığı biçime atıfta bulunarak gündeme getirdi.¹¹ Siyasi bir leke doğal seçilimi çok fazla hedef haline getirecekti. Başarılı ol-

mak için evrimin sağlam bir bilim kayası üzerindeymiş gibi görülmesi gerekiyordu.

Doğa'nın işliğinde ilerleme, Jos Dayı'nınkinden olduğu kadar güvence altında olduğundan Darwin'in kendi kendisine gelişen Doğa'sı Kilise'ye muhalif pamuk kralları ve çömlekçilik üstatlarının genişleyen, çeşitlilik göstermeye başlamış imparatorluklarına benziyordu. Gerçekten de 1850'ler üretimin hızlandığı bir dönem olmuştu; ekonomi kanunlarının Doğa'nın kanunları gibi değişmez, bozulmaz gibi görüldüğü patlama yıllarıydı bunlar. Fakat efendilerin görüşleri, aşağıda gündelik hayatın içinde olanların görüşlerine hiç benzemiyordu. Darwin fabrika patronlarının ve kendisi gibi yatırımcıların yanında duruyordu, başka kimseyle de alakası olmayacaktı.

Makineleşmenin işgücünü dilenci haline getirdiğini düşünen eleştirileri bir kenara bırakıyordu, bunlara Emma'nın dayısı ekonomist Jean Sismondi de dahildi. Acımasızca bir rekabet, insanı insanlıktan çıkaran bir işbölümü, kârın "gayri adil" bir biçimde dağıtılması: Sismondi bunların hepsini "felaket" diye niteleyerek kınamıştı.¹² Dolayısıyla Darwin'in önünde alternatif modeller vardı. Fakat bunları reddediyordu. Doğa'nın mücadelesinin tıpkı ülkesinin Kırım'da verdiği mücadele gibi korkunç bir kayba mal olduğunu kabul ediyordu. İlerlemenin ve çeşitlenmenin bedeli buydu ve buna karşı çıkmak söz konusu olamazdı. Sismondi'yle aralarındaki bu görüş ayrılığı daha derinlere, toprak sahipliğine kadar uzanıyordu. Sismondi toprağı işleyenlerin ona sahip olması gerektiği görüşündeydi. Darwin'in kendisi Lincolnshire'da başında bulunmadığı toprakların sahibiyken, bu teorileri reddetmiş olması pek şaşırtıcı değildir.

Evrime ve faydacı ekonomi mükemmel bir uyum gösteriyordu; kilise karşıtı birçok sanayiciye de bu doğal görünüyordu. Fakat aralarında Darwin gibi her iki alana da ağırlıklı bir biçimde yatırım yapan pek azdı. Ekonomistler, işgücünün uzmanlaşması, piyasaların serbestleşmesi ve nakliye maliyetlerinin azaltılması için bir demiryolu ağı oluşturulması çağrısında bulunuyorlardı. Onların faydacı ethosları *bırakınız yapışmalar, bırakınız geçsinler* diyen bir Doğa kadar demiryolu çılgınlığını da beraberinde getirmişti. Darwin, parası neredeyse ağzını da oradan yana açıyordu. Demiryolu şirketlerine on binlerce sterlin; Doğa'nın "işliklerinin" rekabetçi, uzmanlaşmış ve işgücü yoğun yönünü açıklamaya da hayatının yirmi yılını harcamıştı. Doğa'yı sanayinin yanına koyuyordu.

O yıl Noel kasvetli geçti. Franky ile Lenny ateşlendi; ayın 22'sinde Franky havale nöbeti geçirdi. Charles ev ahalisini canlandırmak için, bir değişiklik rüzgârı estirmeye ve bir ayı şehirde geçirmeye karar verdi. 18 Ocak 1855'te Baker Street'te bir ev tuttular, fakat onların gelmesinden hemen sonra hava kapadı. O “korkunç Kırım kışı” yaşıyordu; hava insanın canını yakacak kadar soğuktu, sıcaklık sıfırın altında seyrediyordu, Thames Nehri bile donmuştu. Charles da tıpkı Emma gibi soğuk keskin bir biçimde hissediyordu ve “pis, karlı” Londra'ya ayak bastığı için de pişmandı.¹³

Onlar Londra'dayken Lord Aberdeen'in hükümeti düştü; Aberdeen savaşı yanlış yönetmekle kınanmış, eleştirilmişti; bu fiyaskoya neden olan Palmerston da başbakan olmuştu. Britanya toplumu ağıt yakıyordu. Toplam 30.000 adam kaybetmişler, bunların yarısı hastalıktan ve soğuktan ölmüştü. Wedgwood kadınları askerler için giysi topluyor, sonra her gazete sayfasından kendilerine bakan “hayatın katı gerçekliğini” sarsmak için kendilerini Sydney Smith'in *Memoirs*'ının “oyuncu şenliği” ne bırakıyorlardı. Ama bunun hiçbir yararı yoktu; Londra ahalisi “soylu Florence Nightingale”in nelere katlanıyor olduğunu bilmekle daha memnun olmuş da görünmüyordu. Hornerların ve Lyellerin evinde partiler düzenleniyordu; ama bu partilerde her iki tarafın da yarım milyon kayıp verdiği konuşuluyordu.¹⁴ Darwin ailesi 15 Şubat'ta Downe'a döndü ve evlerinde kardan mahsur kalarak rahatladı.

Britanya filosu Sivastopol'u kuşatırken Darwin de türlerin denizle taşınarak yayılması konusunda kaygılar taşıyordu: Nasıl göç ediyorlardı? Sahile vurduklarında orada bulunan bitkilerle başarılı bir biçimde rekabet edebiliyorlar mıydı? Hâlâ Hooker'in devasa kıtalarını batırmanın bir yolunu arıyordu. Hooker'a göre Tierra del Fuego'da Avustralya ile Güney Afrika arasında kalan Kerguelen Adası ile Tazmanya'dakilere benzer bitkiler bulunuyordu. Bu benzerlikler “bilinen göç kanunlarıyla açıklanamayacak kadar fazlaydı;” “güneydeki bitki örtüsünün bir bütünün parçası olması, güneydeki büyük bir kıtadan geride kalmış olması olasılığına yavaş yavaş daha fazla ikna oluyorum.” Darwin varsayımsal kıtalardan, diğer alternatif olan, Tanrı'nın farklı yerlerde benzer hayatlar yaratığı, yani “yaratılışın birçok merkezi bulunduğu” varsayımı kadar nefret ediyordu. Bitkiler yeni topraklar fethetmek için okyanuslar aşabilirdi ve o da bunu kanıtlayacaktı.

Adalar ve akıntıyla sürüklenmiş olanların Darwin için önemli olması başka bir gerekçesi daha vardı: her biri bulunduğu adaya özgü olan Galapagos ispinozları ve kaplumbağalar gibi türleri başka nasıl açıklayacaktı?¹⁵ Adalar ve kıtalar her zaman, en azından milyonlarca yıldır bu oldukları yerde olmuşlarsa geriye kalan tek soru hayvanlar ve bitkilerin buralarda nasıl koloniler oluşturduydular.

Darwin birbirinden farklı iki görüşü savunmuyordu: bitkiler, tohumlar, yumurtalar ve hayvanlar bu yolculuğu kazayla gerçekleştiriyordu; rüzgârla, suyla ve sallarla taşınıyorlardı. Fakat bunu göstermek için kanıt ihtiyacı vardı. Böylece mektuplar göndermeye başladı; her zaman olduğu gibi en tuhaf yerlere gönderiyordu mektuplarını. Bir gemi kazası sonrası Kerguelen Adası'na çıkmış bir denizcinin izini sürdü, sahilde denizle sürüklenip gelmiş odun parçaları görüp görmediğini soracaktı; kolonileşmeye dair bir fikir verebilirdi bu. Başka yollar da denedi, doğabilimcilerle ördeklerin midesinde hiç tohuma rastlayıp rastlamadıklarını ya da Hudson Körfezi'nden birinin ona anlattığı üzere tohumların büyük buz kütleleri üzerinde denize açılıp açılmadığını sordu. Fakat hâlâ Hooker'ın elindeki olguların "varlıkların yeryüzündeki dağılımıyla ilgili bilinen en büyük anomaliler" olduğunu söyleyip homurdanıyordu.¹⁶ Sorun şuydu ki herkes –Hooker dahil– deniz suyunun tohumları öldüreceğini varsayıyordu. Ama ölüyorlar mıydı acaba?

Darwin, Mart 1835 sonlarında bunu bulmaya karar verdi. Zamanı, sabrı ve ufak tefek işlerle uğraşmaya hevesi olan bir taşra papazı gibi sıradan, bir o kadar da parlak bir dizi deney gerçekleştirdi. Bir eczacıdan deniz tuzu aldı. Mutfak bahçesinden tohum topladı; tere, turp, lahana, marul, havuç ve sap kerevizi küçük şişelerde salamuraya yatırıldı. Topladıklarının bazılarını bahçede bıraktı, diğerlerini kilerde içi kar dolu bir deponun içine yerleştirdi, soğğun bir değişiklik yaratıp yaratmadığını kontrol edecekti. Arada şişelerin her birinden birkaç tohum alıyor, onları çalışma odasının çalışma rafındaki cam tabakların içine dikiyordu; böylece hayat işaretlerini izleyebiliyordu. İşe yaradı, deniz suyunda geçirdikleri bir haftanın ardından neredeyse her şey boy attı; Hooker'a anlatmaktan keyif aldığı bir gerçek oldu bu. Adamcağızı alaya almış, ona "*en çabuk ölmesini beklediği*" tohumları göndermesini, ne kadar hayatta kalacaklarını tahmin etmesini söylemişti.¹⁷ İki hafta sonra, tohumlar hâlâ filiz veriyordu.

Hooker bu durumu, Kew Bahçeleri'nin yeni müdür yardımcısına yaraşır bir tavırla, "iyi bir Hıristiyan" gibi karşılamıştı. Darwin'e geniş ölçekli bir deney yürütmesi önerisinde bulunmuş, bu amaç uğruna onu egzotik tohum yağmuruna tutmuştu. Fakat Down Konağı Kew Bahçeleri'ndeki tesislerden yoksundu. Darwin halihazırda kırk-elli şişeyle uğraşıyordu. Daha fazlasıyla uğraşamıyordu; çünkü şöminenin rafı tamamen dolmuştu ve tohumların suyunun da her gün değiştirilmesi gerekiyordu, aksi takdirde "çok kötü kokmaya başlıyordu." Tuzlu tohumlarıyla "ilgilenmesi gereken" günlere denk gelen randevularını da iptal etmesi gerekiyordu.¹⁸

Bu iş tam bir taşra rahipliği sektörü haline geldi. Darwin'in isteği üzerine Peder Henslow her seferinde altı peni karşılığında kız çocuklara tohum toplatıyordu; *Beagle*'ın getirmiş olduğu mantarları tanımlamış olan Northamptonshire Papazı Miles Berkeley, Manş Denizi'nin sularına bırakılsın diye Ramsgate'e torbalar dolusu tohum gönderiyordu. Bu arada iri yapılı Peder Fox oğlanları timsah ve yılan yumurtası bulmaya teşvik etmek için ödül notları asmaya başlamıştı; Darwin'in ne kadar gülünç olursa olsun denemeyeceği bir şey yoktu. Başka hangi nesnelere deney yaptığını söylemiyordu. Hooker'a "Bilseydin, alay etmekte yerden göğe haklı olurdun; çünkü benim düşünceme göre bile o kadar saçmalar ki ne olduklarını sana söyleme cesareti bulamıyorum."¹⁹

Gardener's Chronicle'da tere, marul, havuç ve sap kerevizinin kırk iki gün suya basılı kaldıktan sonra dahi filizlenmeyi sürdürdüğünü, turpun biraz daha az dayandığını, lahananın zor dayandığını açıklamıştı. *Neden* deney yaptığını da açıklamıştı; Forbes'un Atlantis'ini "bir gazete gibi geçici bir yayında" üretkârca reddetmiş olmak umurunda değildi. Bunu çabucak gerçekleştirdiği bir hesaplama izliyordu. Elindeki atlas, Atlantik'teki ortalama akıntı hızını günde 33 deniz mili (yaklaşık 60 kilometre) olarak veriyordu; dolayısıyla kırk iki gün içinde bir tohum 1400 mil (2520 kilometre) yol alabilirdi. Bu son derece uygundu; çünkü Atlantik'in ortasındaki adalara, Azur adalarına uzaklık bu kadardı. Denizin tabanından bir Atlantis'in yükselmesi gerekmiyordu. Böyle bir şeyi öne sürmek pervasızlıktı: "Düğümleri çözmek yerine kesiyordu." O ise düğümü ağır ağır, kararlı bir tavırla çözüyordu. Avrupa kökenli bitkilerin tohumları sürüklenip Azurlar'ı işgal etmiş olabilirdi. En azından, mesafe sorun değildi. Darwin bir adım daha attı. "Asıl ilginç şey, Azur'daki bitkilerin bir listesini çıkarmak, olabildiğince fazla tohum bulup bunları denemek olacak, ger-

çekten de yapacağım!”²⁰ Ve yaptı da. Azurlar’daki Britanya Konsolosu’na yazıp sahile hangi tohumların vurduğunu sordu, Henslow’un öğrenci kızları da Britanya’da bu tohumları topladı.

Tohum kapsüllerinin bu mesafeleri aşabildiği, tropik bölgelere özgü tohumların golfstrim akıntısıyla Norveç kıyılarına vurmasıyla da kanıtlanıyordu. Britanya Konsolosu Darwin’e iki tip tohum göndermişti. Hooker bunların Karayipler’deki bitkilerden geldiği tanısı koymuştu; bu tohumları Kew’a dikmiş ve filizlenmeleri karşısında “dile getiremeyeceği derecede küçük düşmüştü.” Hâlâ kayıt tutuluyordu. Bazı sap kerevizi ve soğan tohumları seksen beş gün sonra filiz veriyordu. Daha da tuhafı bazı sap kerevizleri, tohumların bu denemeyi atlattığından daha hızlı boy veriyordu. Fakat ödül, şaşırtıcıdır ki soğuk tuzlu suda neredeyse beş ay geçirdikten sonra filizlenen hassas biber bitkisine gitti. İşte yine Darwin’in çok basit deneyleri, açık seçik bir biçimde gösteriyordu. Darwin’in *American Journal of Science*’ta çıkan makalesini yeniden yayınlayan, Harvard’daki Gray kendi kendine dövünüyor; bu deneyler neden daha önce kimse- nin aklına gelmedi diye merak ediyordu.

Ama Darwin’in sunduğu biçimiyle asıl sorun, tohumların dağılması değildi. *Gardener’s Chronicle*’da yayınlanan, tohumların hayatta kalma süresiyle ilgili çeteleyi kasten ortaya attığı bir yemle noktalamıştı. “Asıl sıkıntının tohumlar yeni evlerine ulaştığında başladığını” söylüyordu. Tohumlar kumsalda bir çıkarma noktası oluşturmayı başarabiliyor muydu? “Toprakların eski sakinleri, büyük hayat mücadelesinde yeni ve yalnız göçmene yer açıp ayakta kalmasına izin verecekler mi?”²¹ Britanya filusunun Sivastopol’daki mücadelesi konuyla fazlasıyla ilgili görünmüş olsa gerek: Sanki savaş doğa ve toplum üzerinden veriliyordu ve sömürgeler oluşturmak da hep aynı kapıya çıkıyordu. Fakat Darwin aslında teorisinin başlıca temalarından birini buradan alıyordu ve bu konu gelecek yıllarda bahçıvanlar ve masa başı amiralleri dışındakilerin de canını sıkacaktı.

Savaş sürüncemedeydi. Ülke uzayıp giden bir mücadele değil, büyük zaferler kazanılmasını bekliyordu; Charles’a da çatışma “çok kötü” yönetiliyormuş gibi geliyordu. Fakat Kaptan Sullivan ülkeye eteği kahramanca hikâyelerle dolu dönmüştü ve yeni bir komuta göreviyle Baltık Denizi’ne gitmeye hazırlanıyordu. Charles onu uğurladı. “Askerler ve subaylar çok soylu davrandılar ve İngilizlerin adının hiç olmadığı kadar gururla anılmasını sağladılar,” diye sevinçle yazmıştı Covington’a. Dışarıda “kil-

den kalesi”nde Georgy de aynı şeyleri hissediyordu. Sivastopol, sonunda Eylül 1855’te düştüğünde, kutlamak için yapılan top atışları ülkenin dört bir yanında gümbürdedi. Charles bu sesi hiç unutmuyacaktı.²²

Mücadele ve seçim; Darwin’in sisteminde kılavuz temalar bunlardı. Fakat doğayı, dallara ayrılmış bir biçimde gören bu bakış açısını desteklemek için hâlâ örnekler bulmak gerekiyordu, Darwin’in uzmanlaşmayla ilgili olarak çizdiği tablo da yeni sorular doğurmaya devam ediyordu. Örneğin memeliler, sürüngenler ve balıklar ne kadar büyük bir çeşitlilik gösterirlerse gösterebilirler, embriyolarının geriye doğru izi sürüldüğünde, görünüm bakımından çok açık bir şekilde yakınlaştıkları görülüyordu. Darwin bunun “aynı soydan gelen bir topluluğa” dair harika bir kanıt olduğuna inanıyordu ama bunu doğal seçimle nasıl *açıklayacaktı*?²³

En başında, bu tür embriyolojik kanıtları ele almayı ve işine yaramasını sağlamayı istemişti. Ama alışılmış, kabul edilmiş doğrulardan ayrılmalı çok oluyordu. Tıpla uğraşanlar her zaman ucubelerin rahimde oluştuğunu, varyasyonların bütün kökeninin bu olduğunu varsaymışlardı. Ama gerçekten öyle miydi? Ya bazı durumlarda değişimi beraberinde getirecek özellikler miras alınıyor da asıl varyasyonlar daha sonra yavruda ya da yetişkinde ortaya çıkıyorsa? Seçim ancak sonradan faaliyete geçebilirdi; varyasyonlar ortaya çıktığında onları ayakta tutarak ya da ortadan kaldırarak. Nihayetinde insanlar hastalıklarla ilgili olarak kalıtımla geçen özelliklere sahip oluyorlar; bunlar belli bir yaşta kendini gösteriyordu. Bu durumda seçimle değişmeden kalan embriyolar yetişkinlerden daha fazla birbirlerine benzer görünecekti: Değişiklikler –farklılaşma– birey büyümeye başlayınca kadar gizli kalacaktı. Annie’nin ölümü sonrasında Darwin giderek kendi hastalığının kalıtsal olduğuna, hatta şimdi bile çocuklarında uyur durumda bulunduğu ikna olmaya başlamıştı. Fox’a, “Korkum sağlıksızlığın kalıtsal olması,” demişti. “Onlar için ölüm bile daha iyi.”²⁴ Bu onun doğru yolda olduğunun ölümcül bir biçimde doğrulanması olacaktı.

Bu embriyonik benzerliklerin ve ortaya çıkan varyasyonların seçiliminin grafik olarak gösterilmesine ihtiyacı vardı. Yüzünü evcil hayvanlardan yana döndü. Hayvan yetiştiricileri doğayı taklit ederek sürülerinin en iyilerini döllüyor, yeni soylar oluşturuyorlardı. Nasıl çalışıyorlardı? Bunu öğrenmenin bir tek yolu vardı: Defter tuttuğu günlerden beri ıslah etme hakkında okuyordu. Artık teslim olacak ve evcil hayvanları ilk el-

den inceleyecekti. Bir yıl kadar önce evrimle ilgili makalesinin üzerine, “Yavru güvercinler bul,” diye karalamıştı:²⁵ İnsanın biçimlendirdiği döllerin –tek bir atadan türeyen türlerin– civcivleri arasındaki benzerlikleri gösterebilirsin ve böylece doğanın modeli eksiksiz bir biçimde ortaya çıkar.

Mart 1855’te tohumlarla deneyler yapmaya başladığı sıralarda, etrafı da kolağan etmeye başladı. Fox’u köşeye sıkıştırdı: “Sende Nuh’un gemisi bulunduğundan, hiç kuşum yok ki elinde güvercin de vardır; “(yelpaze kuyruk olsalar keşke, ne kadar isterim!) Şimdi, öğrenmek istediğim şey yavru güvercinlerin kuyruk tüyelerinin hangi yaşta, sayılabilecek kadar büyümüş olduğu. Yavru bir güvercin görmüş olduğumu sanmıyorum bile.” İlk başta yalnızca bilgi istiyordu, çok yakından dahil olmak gibi bir niyeti yoktu. “Farklılıkların ne kadar küçükken, ne derece belirlediğini” görmek için yavrulara ihtiyacı vardı. Onları ya kendi yetiştirecekti, ki bu “korkunç derecede can sıkıcı bir iş olacaktı” ya da küçük güvercinler alacaktı, ki bu da bir alt sınıf hobisiydi. “Ağır cehaletimi ortaya sermemek, dolayısıyla aldatılıp dolandırılmaya aşırı derecede açık olmamak için” parasını yatırmadan önce bilgi sahibi olmayı istiyordu.²⁶

İslah transmutasyoncuları her zaman büyülemişti. Paris’te ve Edinburg’da bunun potansiyelini görmüşlerdi; karşı çıkıp eleştirenler bile bunun “doğanın esnekliğine” en iyi kanıt olduğu inancındaydı. Fakat sadece bir-iki masa başı bilimadamı ellerini pisletmiş, bu konunun kanıtlanmasını huyusuz bir karakter olan Patrick Matthew gibi ağaç yetiştiricilerine bırakmışlardı. Öte yandan Darwin bilgi kısıntıları ve olgular toplamaktan hiç vazgeçmemişti. İstisnai özellikleri olan tazılar, ipek böcekleri, melezenmiş kazlar, kolonilerdeki vahşi hayvanlar ve çiftlik hayvanlarına dair oradan buradan duyduğu hikâyelerin –aslına bakarsanız seçim, kalıtım ve çiftleştirmeyle ilgili her şeyin– izini sürmüştü. On beş yıl boyunca domuzlar ve kümes hayvanları hakkında el kitabı üzerine el kitabı devirmişti; tuhaf tipleri ne kadar incelerse “şimdiye dek hiçbir zoologun varyasyonların gerçek yapısının incelemeye değer olduğunu düşünmemiş olması” ona o kadar tuhaf geliyordu.²⁷

Bu hamlesindeki yeniliği anlamak güçtü. Birçok doğabilimci güvercinleri ve kümes hayvanlarını hor görmüştü. Bilim çiftlikte yapılmıyordu. Orta sınıflar avlaklarında süs ördekleri yetiştirebilirlerdi. Britanya’nın doğa üzerindeki sömürgeci denetimini kutlamak için zooloji bahçeleri inşa edebilirlerdi. Ama bu şekilde hayvan yetiştirmek düşünen felsefeden dünyalar

kadar uzaktı. Filozofun dikkatine hükmeden şey, bu yüksek uğraştı; vahşi türlerin, onların düzeninin ve Tanrı'nın Yaratımı'nın anlamını izlemek. Bilimadaminin horgörüsü de buradan kaynaklanıyordu: Hiç kimse domuzların ve güvercinlerin gizemlerin gizeminin anahtarını sunmasını beklemiyordu.²⁸

Fakat alışıldık, bildik suların dışındaki bilim, alışıldık, bildik desteğin ötesinde bir destek gerektiriyordu; Darwin de normal sınırların bir hayli ötesine açılmıştı. Avlakçıların olağan geçim kaynağına yeni bir gözle bakıyordu; tarım sergileri, hayvan yetiştiriciliği, çiftlik bilgileri ve *Poultry Chronicle*. Çiftleştirme ve kalıtım hakkında en bilgili olanları soru yağmuruna tutmaya başlamıştı: süs hayvanı yetiştiricileri ile fidanlık bahçıvanlarını.

Daha 1854 Noeli öncesinde, vahşi ve evcil ördekleri, iskeletlerini incelemek için kaynatmaya başlamıştı, gerçi bu kimi zaman içini sızlatan gastronomik bir ilgiye de dönüşüyordu: “Ah o iyice haşlanmış, ulu Ördek'in kokusu!” Ama 1855'in yaz aylarında güvercinler tutkusu haline gelmişti. Sülükayaklılar, tohumlar ve daha başka birçok şey gibi bu iş de kendi başına gelişmeye başlamıştı. Dolandırıcı tüccarlarla ilgili laflar kesilmişti. Bu “merak”ın içine daldığında yetiştiricilerle birlikte içmeye, kulüplerine katılmaya, bilgi birikimlerini ve dedikoduları toplamaya başladı. Ne büyük bir değişiklikti bu: Bahçeye bir güvercin evi kurup çifti bir sterline seçilmiş yelpaze kuyruklu ve göğsünü şişiren güvercinlerden satın aldı ve bunların “kendisi için bir eğlence, Etty içinse bir haz kaynağı” olduğunu ilan etti. Taklacı güvercinler ve cüce güvercinler sipariş etti; kısa süre sonra bir kuşhanesi olmuştu. Lyell'e, gel de güvercinleri gör, diyordu, “Bir insana sunulabilecek en büyük eğlence.”²⁹ Bu “sanat” hakkında kitaplar toplamıştı; oranlara, taşımaya ve gagaya nasıl karar verileceği, istenen kombinasyonu gösteren yavrular arasından hangilerinin seçilip çiftleştirileceği üzerine kitaplardı bunlar.

Şevki sayesinde kısa süre sonra en iyisini çıkarmaya başlamıştı. Haşlamak ve ölçmek, artık her gün yaptığı işler olup çıkmıştı; çiftleştirilen güvercinler ve yavruları konusunda karar vermekte de ustalaşmıştı. Mektuplarında bir mezar hırsız havası göze çarpıyordu: “Onları dışarıda izliyorum,” diyordu kuşlarına bakıp “sonra iskeletlerini çıkarıp içlerine bakacağım.” Yalnızca güvercinlerle de uğraşmıyordu. Fox onu ölü ördek yavrularına ve piliçlere boğmuş, mastı ve hindi göndermek için de talip olmuş-

tu. “Teklifin için çok teşekkür ederim,” diye cevaplamıştı onu Darwin. “Salamura buldog ve tazı yavrularım var. Araba atı ve yarış atı taylarını da dikkatle ölçmüş bulunuyorum.” Atlar, köpekler, ördek yavruları; “boyumu aşıyorum,” diyordu. Güvercinlerini öldürmek için her yolu deniyordu: Kloroformla öldürmek çok vakit alıyordu, o da görüntü karşısında kıvranıyordu. Bir şişeye konmuş potasyum siyanür daha iyi sonuç veriyordu; yayılan asit prusik gazı hızla ve acısız öldürüyordu. Fakat ne kadar hızla ölseler de güvercinlerinin ölümü onu etkiliyordu: “Onları, öldürmeye dayanamayacak, iskeletlerini çıkaramayacak kadar çok seviyorum,” diye hayıflanmıştı Hooker’a. Komik hantal piliçlerinin bilinçlerini kaybettiğini görmek her zaman üzüntü vericiydi. “Şu karanlık işi yaptım: 10 günlük, melek gibi bir yelpaze kuyrukla, bir balon güvercinini öldürdüm.” Cesetler dağ gibi yükseliyordu; iskeletler, incelenmişleri, incelenmemişleri her yere saçılmış bir haldeydi; postayla kadavralar geliyordu; kutular parçalanarak açılıyor, iç organlar dışarı sarkıyordu. O bile buranın bir “korku odası” haline geldiğini kabul etmişti.³⁰

Etty kuşlardan büyülenmiş olabiliirdi; ama Emma’nın kalıntıları, potasyum hidrat ve gümüş oksit dolu bir cadı kazanında kaynatılırken çıkan berbat koku hakkında ne düşündüğünü kimse bilmiyor. Charles başta yenik düşmüştü; çürümüş et “uşağımı ve beni (bu işlerde fazla tecrübemiz yok) öyle şiddetli kusturdu ki vazgeçmek zorunda kaldık.” Bunun “çok berbat bir iş” olduğunu kabul etti ve uzmanların tavsiyesine uyarak ertesi yıl, iskeletlerinin profesyonel bir biçimde çıkarılması için kuşları dışarıya gönderdi.³¹

Fox –“katillerin en naziği”– elindeki bütün ördek yavrularını gönderiyordu ve komşu arazilerden de çiftlik hayvanları aşırıya başlamıştı. Fossil toplamakla uğraşan Sir Philip Egerton’un malikânesi Fox’un rahip evinin hemen yanındaydı ve kendisi de yardım etmeye her zaman hazırdı. Fakat Egerton meraklanmıştı. British Association’ın Eylül 1855’te Glasgow’da düzenlediği toplantıda Darwin’le karşılaşan Egerton, ona neden “Fox’u onun bahçesindeki kümesi soymaya teşvik ettiğini” sormuştu, Darwin’in Fox’a anlattığına göre.³² Taşralı bir Tory meclis üyesi, Richard Owen’in hamisi ve saygın Anglikan biliminin sözcüsü olarak Egerton, doğru cevaptan hoşlanmamış olsa gerek.

Darwin, doğanın, deneyimli hayvan yetiştiricileri dışında kimsenin göremeyeceği birçok küçük varyasyondan meydana geldiğini göstermek is-

tiyordu. Bu meraklılar bir santimin on altıda birini bile görebilirlerdi. Ve yalnızca onların fark edebileceği değişiklikler, seçici çiftleştirme yoluyla kuşaklar boyunca üzerinde çalışılacak hammaddeyi oluşturuyordu. Yetiştiriciler böyle minicik sapmalardan muazzam değişiklikler yontmuşlar; bunlar da bugünün kümes hayvanlarını, yelpaze kuyruklarını, cüce güvercinlerini ve taklacılarını meydana getirmişti. Aslında bunlar o kadar muazzam değişikliklerdi ki bu kuşlar vahşi kuşlar olsalardı zoologlar onları farklı türler, muhtemelen de farklı cinsler olarak sınıflandırırdı. Lyell hayrete düşmüş bir halde, “Darwin kendisinin on beş sıradan güvercin varyasyonu içinde, üç tane cinsin ve yaklaşık on beş türün eşdeğerini bulmuş,” diye anlatıyordu. Bir uzmana kan örneklerini inceleyen Darwin’in keşfettiği üzere kan hücreleri bile birbirinden farklı şekillere sahipti. Aynı çeşitlilik başka evcil türlerde de belirgindi. Evcil tavşan iskeletlerindeki varyasyonları British Museum’da Waterhouse’a göstermiş ve aralarındaki farklılıkların “türler arasındaki farklılıklar kadar büyük olup olmadığını” sormuştu. Çok daha fazla diye cevap vermişti Waterhouse.³³ O halde burada tek bir tür vardı; o kadar değişmişti ki en iyi zoologları bile aldatıyordu. Son derece küçük varyasyonlarla, sıradan tavşanlar ve güvercinler yepyeni cinsleri taklit edecek kadar değiştirilebiliyordu.

Darwin, benzer algılanamayacak değişikliklerin Doğa’daki Malthusçu seçilimin anahtarını elinde tuttuğuna inanıyordu. Zayıf, yeterince uyarlanmamış varyasyonlar Doğa tarafından bir kenara atılıyordu; hayvan yetiştiricisinin yaptığı gibi. İyi olanlar hayatlarını sürdürüyorlardı ve belli eğilimler kuşaklar boyunca teşvik ediliyordu. Uyarlanmaya yönelik özellikler, sanki görünmez bir hayvan yetiştiricisi tarafından ön plana çıkarılıyordu. “Yapay seçim” zanaatkârların doğayı nasıl yonttuğunu gösteriyordu; Doğa’nın “seçen” eli çok daha üstündü.

“Seçen eli” görmüştü, ama bu biraz kirli bir eldi. Hayran olduğu tüyler büyük ölçüde işçilerin elinden çıkmıştı. İşçiler her zaman güvercinleriyle gurur duymuşlar, gün boyunca süren ağır ve sıkıcı işlerin ardından güvercinliklerinde huzur bulmuşlardı. Darwin, “Her türden meraklı hayvan yetiştiricisiyle, Spitalfield’in dokumacılarıyla, insan türünün her türden tuhaf numunesiyle içli dışlıyım,” diyordu.³⁴ Elbette ki aslında içli dışlı değildi; aralarında her zaman belli bir mesafe vardı. Onu bilgi bombardımanına tutan eğitilmiş yetiştiriciler ve kümes hayvanlarıyla ilgilenen gazetecilerin bile masrafları karşılanıyordu. Hepsi ücretli teknisyen muame-

lesi görüyor; Charles'ın bulduğu olguları kontrol etmek, elyazmalarını okumak için para alıyorlardı. Bilimsel çevrelerin kayıtsızlığına hayret eden bu yetiştiriciler onun, çok beğenilen türlerine gösterdiği ilgiyi memnuniyetle karşılıyorlardı. Charles'ın nazik himayeciliği onların arka bahçe hobilerine bir damga vuruyordu. Fakat sonunda Charles yine de işçi sınıfından meraklılar arasında orta sınıftan vakur bir şahıs olmayı sürdürüyordu.

Bu durum en sevdiği kulüpte de kendini gösteriyordu. Şehirde Freema-son's Tavern'da toplanan özel Philoperisteron kulübü en kolay dahil olduğu kulüptü. Bir Piccadilly kulübünün bütün züppece cazibesine sahip olan bu kulübün gösterileri sonunda ödül verilme de yüzlerce kişiyi çeki-yordu. "Philo" sözü, "süs"ün karartıcı çağrışımlarından kaçmaya yö-nelik bir girişimdi. Böylece birkaç tüy kabartılmış oluyor, kaba sabalar bunun yalnızca "Lordlar Kamarası'ndaki ökselere" uygun olduğunu dü-şünüyordu.³⁵ Kadife ceketliler sıradan yetiştiricilerle görüşmüyordu. Londra'nın güneyinde City ve Borough'daki ucuz kulüpleri tercih ediyor-lardı. Darwin Borough Kulübü'ne katılmıştı. Aslında burada tanındığı sı-fatıyla "eşraftan gelen adam" bir antropolojik görev duygusuyla yüksek, düşük bütün kulüpleri ziyaret etmişti: Spitalfields'teki kalabalık bira sa-lonlarından West End'in son moda semtlerine kadar doğayı yerlilerin gö-züyle görme girişiminde bulunuyordu.

Grog dükkânları normalde onun av sahası değildi; ama buradaydı işte, kulak misafiri oluyordu:

Bir akşam Borough'da bir cin salonunda bir grup güvercin yetiştiricisiyle birlikte oturdum; Mr. Bult'un, balon güvercinlerini ebatları büyüsün diye zamanlarla çiftleştirdiği anlatıldığında, bütün yetiştiricilerin bu skandal gelişmeyi başlarını ağırbaşlı, gizemli ve beter bir biçimde sallayarak karşıladığını görseydin çaprazlamanın türleri geliştirmekle ne kadar az ilgisi olduğunu anlardın.³⁶

Darwin, meraklı hayvan yetiştiricilerle sıkı fıkı olmanın yerine geçebilecek bir şey bilmiyordu. Bilgi toplamanın tek yolu bu.

Bilgiyle birlikte topluluğa kabul de geliyordu. William'a Borough Kulübü'nün Rugby'den dünyalar kadar uzak olduğunu, "tuhaf bir insanlar grubunun" devam ettiği bir yer olduğunu anlatmıştı. Bir akşam yemekten sonra biri,

bana kilden bir pipo verip, "işte pipon," dedi, sanki mutlaka içmem gerekiyormuş gibi. Ufak tefek başka bir adam da (bütün güvercin yetiştiricilerinin ufak tefek adamlar olduğunu düşünmeye başladım) bana zavallı, ufak tefek bir Polonya horozu gösterip onu 50 sterline satmayacağını, tepesinde siyah bir saçak olduğu için 200 sterlin kazanmayı umduğunu söyledi.³⁷

Fakat bu ufak tefek dokumacılar ve seyyar satıcılar güvercinleri istenen ölçülere getirme konusunda becerikliydiler. Kuşları zayıflatabiliyor, kabartabiliyor ve taçlandırabiliyor; değişen kadın modasından pek de geri kalmayan biçimler yaratabiliyorlardı. Bu eşraftan adama, yapay seçilimin işleyişini ilk gösteren onlar olmuştu.

Öte yandan, Darwin'in sanat ve doğa karşılaştırmasını bu kadar yetkin kılan da kendini bu meraka adaması olmuştu; birahaneleri ziyaret ediyor, *Poultry Chronicle*'ı satın alıyor, kendi güvercinlerini yetiştiriyordu. Çok pis, hiç beklenmeyecek bir çevrede, seçici transmutasyonun benzerleriyle karşılaşmıştı.

29. Bölüm

Benim Gibi Berbat Zavallılar

1856'ya gelindiğinde genç muhafızlar örgütlenmeye başlamıştı. Huxley, Hooker, Tyndall ve yol arkadaşları stratejiyi tartışıyor; düşmanları belirliyorlardı. Listelerinin ilk sıralarında öncelik verdikleri meseleler arasında bilim konferanslarına daha büyük bir güç kazandırılması ve “kamuyu” ve “devlet kesesi üzerinde” daha büyük bir hâkimiyet sağlanması yer alıyordu.¹ Cambridge'teki din adamı doğabilimcilere kıyasla kendilerinin ciddi biçimde az ücret aldıklarını düşünüyor, buna da içerliyorlardı.

Huxley hızla yükseliyordu: Yumuşakçalar, denizanaları ve diğer deniz yaratıkları hakkında bir uzman olmuştu, Madencilik Okulu'nda öğretmen-di ve şimdi de –1856'da– Kraliyet Enstitüsü'nde Fuller Profesörü'ydü (bunu 100 sterlinlik ücret karşılığında kabul etmişti). O yıl Darwin'in ve Sir John Lubbock'un yardımıyla Carpenter'ın izinden gitmiş ve Londra Üniversitesi'nde tetkikçi olmuştu. Bir din adamının geçimliliğini topladığı gibi o da mevki topluyordu, iş yüküyle birlikte ücreti de artıyordu. Huxley son derece keskindi; Darwin “çok akıllı bir adam,” diyordu onun için; inançlarını çabucak değiştirebileceğine güvendiği türden bir insandı. Hooker'ın bakış açısına göreyse Huxley, insanı korkutacak kadar akıllıydı. Hooker, Huxley'nin konferanslarını “ağır,” sunduğu olguları “devrimci” buluyordu; o kadar ki kendisi bunların yarısına bile hâkim olamazdı. Darwin konferanslara katılmamıştı, ama bir o kadar gözü korkmuştu; kendisinin Huxley'nin yumuşakçalarından “yalnızca istirdiye panesi yemiş bir adam” kadar anladığını söylüyordu.²

Huxley'nin Londra'daki hocaları, bilim çevrelerinin dışında kalan, Cambridge'in manastır mantığına ve ayrıcalıklı ihtiyarlar ağına tepeden bakan insanlardı. Fakat işte hiç de bu duruma uygun düşmeyecek bir biçimde Darwin buradaydı; Huxley'nin “günah çıkardığı rahibi” oynuyordu. Grup, bir zamanlar cüppe giymek için eğitilmiş olan Downe münzevisinin, he-

veslerine uygun düşecek olan put kırıcı bilimi besleyeceğinin pek farkında değildi.

O sıralarda kendilerine özgü bir stratejileri vardı; bu da sıkı bağlara sahip, son derece düzenli bir “meslek” yaratılmasını gerektiriyordu. Stratejileri kendilerini kamuoyuna “bilimadamı” olarak, bir kamu yararı sağladıkları için –gerçi o sıralarda bilgi yeni yeni bir mal olarak görülüyordu– düzgün bir ücret alması gereken saygın bir beyaz yakalı olarak satmaları anlamına geliyordu. Mesleklerinin kendi değerini kendi biçen bir meslek olması gerekiyordu. Bilimin teolojiye hiçbir bağlılık borcu yoktu; Huxley ortalıkta koşuşturuyor, piskoposlara çatıyor, kamunun gözleri önünde bir ayrılık gösterisi yapıyordu. Düzgün ücretlendirme, bu mesleği yeteneklilerin benimsemesini, heveskârların ayrılıp gitmesini de sağlayacaktı. *Westminster*'ın bilim bölümünün çok sıkış tepiş olduğu anlaşılmıştı; bu ekip kısa süre sonra ayrı bir dergi çıkarılması, kendi kulüplerinin kurulması için etrafı harekete geçirmeye çalışacaktı; bilim alışverişinde bulunanların “aşâğılık beceriksizler” tarafından rahatsız edilmeksizin yemek yiyip planlar kurabileceği “entelektüel bir mekân” olacaktı bu kulüp.³

Aralarındaki bağlar hep güçleniyordu. Artık düzenli bir işe sahip olan Huxley, 1855'te nişanlısı Henrietta'yı Avustralya'dan getirmişti. Çift altı yıllık ayrılığın ardından Hooker, Tyndall ve Carpenter'ın huzurunda evlendi. Darwin iyi dileklerini göndermişti, gerçi “Korkarım mutluluk çalışmaya iyi gelmiyor,” uyarısında da bulunmuştu. Tatillerini birlikte geçiriyorlardı; erkeksi merakları dağlara tırmanmaktı. Hayran oldukları, hayaller âlemine ait kuleler Oxford'un değil, Tyrol'ün kuleleriydi. Huxley Alpler'de Tyndall'a katılıyor ya da Noel'i Hooker ve onun dostu donanma cerrahı George Busk'la birlikte Snowdon'da, muhteşem manzarayı izleyerek geçiriyordu. Kavgacı, atılgan bir karakteri olan; nefret etti mi çok sıkı nefret eden, çok da hızlı dostluk kuran Huxley Hooker, Tyndall ve Darwin gibi adamların değerini biliyor; onlara “Gerektiğinde bana saldırın,” nasihatinde bulunuyordu.⁴

Taze kanlar, 1856'da British Museum'da doğa tarihi koleksiyonlarının yeni müdürü olarak göreve atanan Owen gibi eski kulağı kesiklere saldırıya başlamıştı bile. Oxford ve Cambridge ilahiyatçılarının sevgilisi olan Owen, onların horgördüğü her şeyi temsil ediyordu. Eskinin gösterişine saygı göstermeye değil, yeni standartlara ihtiyaç vardı; insanın üst-

lerine karşı yeni bir biçimde hesap verebilir olması gerekiyordu. Ekip Owen'ın saygı uyandıran mistisizmi karşısında siniyor, kişisel acayıpliklerini takmıyordu. Huxley “şu inancını kaybetmiş Cumhuriyetçi,” çakmak çakmak gözleri, iğneleyici alaycılığıyla Owen'ı fiziksel ve zihinsel olarak inceliyordu. Omurgalı uzmanına “acayip” diyordu: “insan zihninin bilinen bir ‘arketipine’ bağlanabilir gibi değil.” Sıkı dostlar “Zooloji Otokratı”nı sürekli saldırı altında tutuyorlardı. Zaman zaman neredeyse tam anlamıyla böyle oluyordu: Owen Huxley'nin “körlüğüne” saldırıdığında, Carpenter Huxley'ye görme gücünün yerinde olduğunu kanıtlamak için düşmanının “etli kısmına bir kurşun saplamasını” söylemişti. Ace-miler saygınlık yönünden eksikliklerini kabadayılıklarıyla kapatıyorlardı. Owen, hepsinin yaptığı toplam yayın sayısından daha fazla kitap yayınlamış olabilirdi; ama onlar Müdür'ün müdürlük etmesini istiyordu. Carpenter, “onun bilimadamlarından oluşan, yaptığı işlemleri değerlendirip eleştirebilecek yetkinlikte bir kuruma” cevap vermesini sağlayın uyarısında bulunuyordu.⁵ Elbette ki Huxley'nin liderliğinde olacak ve hiç kimseye karşı sorumlu olmayacak bir kuruma. Eski düzenin üzerinde profesyonelliğin soğuk rüzgârları esmeye başlamıştı.

Nisan 1856'da, Darwin'in Downe'da bir toplantı düzenleme çağrısında bulunduğu sıralarda bütün bunlar mayalanmaya başlamıştı. Hooker Huxley'ye “Darwinlerde buluşacağımız için çok memnunum,” diye yazmıştı. “Umarım orada, bilimi ilerletme çabalarımız açısından daha fazla birleşmemizi sağlayacak bir planı tartışabiliriz.”⁶

Darwin başka sebepler yüzünden çaresizce Huxley'nin Downe'a gelmesini istiyordu. Huxley'nin anatomisi parlaktı; ama yanlış yöne sapsmış gibi görünüyordu. Evrimden nefret ediyor, ilerlemeyi imleyen fosil kayıtlarından laf açılmasını kınıyordu. Herkes gibi o da *Vestiges*'in hayatın ke-sintisiz bir biçimde yükseldiğini söyleyen vurgusunu bir kenara fırlatıp atıyordu. Ama Owen'ın ilerlemeyle ilgili görüşünü de reddediyordu ki bu da Darwin'i şaşırtıyordu. Owen'ın tahayyülüne göre, fosilleşmiş hayvanlar bugünkü hayvanlar kadar uzmanlaşmış değildi. Soyların her birinin izi geriye doğru sürüldüğünde, hayvanlar daha genelleşiyordu. Nihayetinde orijinal arketipe varmamız gerekiyordu; bütün hayvanların döküldüğü ideal kalıba. Owen klasikleşecek bir örnek veriyordu: Bugünün safkan atları tek bir parmağının ucunda –tek bir parmak üzerinde– duruyordu, ama ondan önce gelen daha küçük, nesli tükenmiş *Hipparion*'un her ayağın-

da fazladan iki küçük parmak daha vardı, biraz daha geriye gidildiğinde ise tapire benzeyen *Palaeotherium*'un tam üç parmaklı bir ayağı olduğu görülüyordu. Owen bu tür bir uzmanlaşmanın hayatın yükselişine tipik bir örnek olduğuna inanıyordu.⁷ Darwin de öyle.

Huxley ise inanmıyordu. Owen'dan nefret ediyordu, onun "metaforik mistifikasyonlarından" nefret ediyordu ve bütün ilerlemeci tayfayı reddediyordu. Daha da kötüsü at örneği ilk kez Owen'ın Lyell'in ilerlemeci olmayan jeolojisine saldırısı sırasında sahneye çıkmıştı. Owen o kadar kötüydü ki Hooker'ı hasta etmişti. Lyell'e ve onun bilimine büyük saygısı olan Huxley'yi biraz daha fazla öfkelenmişti. Darwin de Owen'ın mistisizminden yaka silkiyordu ve onun kasvetli Platoncu düşünme biçiminden "hoşlanmıyordu."⁸ Fakat bu büyük adamın fosillerle ilgili olarak çizdiği çerçeveyi takdir ediyordu. Owen'ın, karakterden yoksun bütün o akılcılaştırmalarına rağmen basitçe atların soyunun izini sürdüğünü fark etmişti. Onun bütün planı evrimci terimlerle tercüme edilebilirdi; çıkardığı şecere mükemmeldi. Darwin bunun el değmeden kalmış olduğuna seviniyordu; çünkü bu kendisinin yeni bir açıklama getirmesini bekliyordu. Huxley'nin şen şakrak giriştiği yıkım tasvip edilmiyordu.

Huxley'nin görüşleri rahatsız ediciydi, hatta anlaşılmazdı. Türlerle ilgili tuhaf bir düşünme biçimi vardı. Türlerin sanki bir kürenin yüzeyine yayılmışlar gibi dağılmış olduğunu düşünüyordu, her biri merkezdeki arketipe aynı uzaklıktaydı. Ara türlere yer yoktu, daha yüksek ve alçak biçimlerin var olması mümkün değildi. Darwin'in eli kolu bağlanmıştı; bu yine tümüyle geometriydi, şecere değil. "Söylediklerine şaşırdım," diyordu. Huxley'nin her türlü ilerlemeyi reddetmesi karşısında hayrete düşmüştü, arketipi, merkez soyutlaması da onu şaşırtmıştı. Bu soyutlama, kabalığıyla; eğilip bükülmez, değişmez biçimiyle Batlamyus sistemini andırıyordu. Bunun Darwin'in kafasından geçirdiği atayla bir ilişkisi olmadığı, onun, "Tahayyül edilen arketipin değişme yetisi olduğunu ve *genel olarak gelişmenin sürmekte olduğunu* düşünmem gerekirdi," şeklindeki satırlarından anlaşılıyordu.⁹ Ama Darwin inanmıyor olsa da Huxley *evrilen* bir arketipi çok saçma bulmuş olsa gerek.

Darwin, Huxley'nin değerlendirmelerini notlarla açıklıyor, onun evrim karşıtı argümanının gücünü tartmaya çalışıyordu.¹⁰ Daha fazla araştırması gerekiyordu. Huxley'yi Downe'daki toplantıya davet etmesinin sebebi buydu, itirazlarını ilk elden almak istiyordu.

Hooker ile karısı 22 Nisan Salı günü geleceklerdi. Teşrifatta titiz bir insan olan T. Vernon Wollaston da davet edilmişti; sessiz, kültürlü bir Cambridgeiydi Wollaston; bir böcek uzmanıydı, “üstelik çok hoş, tatlı bir insandı.” Darwin’in kalbini çarptıran biriydi. Wollaston o sıralarda British Museum’da onun böceklerini düzenliyordu. *On the Variation of Species* [Türlerin Çeşitlenmesi Üzerine] adlı kitabını Darwin’e ithaf etmişti; böceklerde “kendiliğinden uyarlanmanın meşru gücü”yle ilgili; böceklerin “belirli değişmez sınırlar içinde” değişme eğilimiyle ilgili en güçlü savunuyu getirmişti.¹¹ Darwin’le ilgi alanları ortaktı, sağlık durumları da benziyordu. Madeira’yla ilgili çalışmasında (buraya sağlığını yeniden kazanmaya gitmişti) adalarda yalıtılmış olmanın ve iklim değişikliğinin böceklerde varyasyonun başlıca sebebi olduğunu göstermiş; bu noktayı kanıtlamak için tekrar tekrar Darwin’in *Journal*’ından alıntılar yapmıştı. Doğru yöne meylediyormuş gibi görünüyordu.

Darwin ekibi tamamlamak için dinden çıkmış Hewett Watson’ı da davet etmişti. Bu ateşli ateist ve frenologla önceki ağustos tanışmış, onu “biraz sarkastik” bulmuştu. Watson’ın bu yönü onu biraz şüphelendirmişti, çünkü hep radikallerden olmuştu. Fakat Watson onu bitkilerle ilgili istatiklere boğdukça Darwin onun “zihninin açıklığına ve keskin zekâsına” değer vermeye başladı; kısa süre sonra onun hakkında “çok iyi düşünür” olmuştu. Watson da açılmış, evrimle ilgili görüşlerinden bahseder olmuştu.

Anlaşıldığı üzere Watson o hafta gelemeyecekti. Huxley’nin durumu da şüpheliydi. Yorgundu; karısı da hastaydı, sabahları midesi bulanıyordu; bir yere gitmeyi istemiyordu pek. Ayrıca salı günleri ders veriyordu. Darwin pek ümitli değildi; ama “küçük bir değişikliğin” ikisine de iyi gelebileceğini öne sürüyordu. Emma, Henrietta’nın “istediği gibi sakin bir ortamda bulunabileceğini, odasında rahat bir koltuk olacağını, böylece eğer isterse yukarıda kalabileceğini” söylüyordu.¹² Nihayetinde Huxleyler cumartesi günü geldiler; bu onların Downe’a yaptıkları ilk ziyaretti; muhtemelen Sydenham’a giden trene binmişler, burada Darwin’in gönderdiği araba onları karşılamıştı.

Hooker’in neşeyle karşıladığı buluşmalardan biriydi bu; “uzun yürüyüşlere çıkmışlar, çocuklarla ellerinin, dizlerinin üstünde gürültülü oyunlar oynamışlar,” bahçede gezintiler yapmışlardı. Sandwalk’ta avare avare gezinmişlerdi; Hooker ile Huxley, bilimin nasıl reform geçireceğine dair

planlar yapmıştı, Wollaston ise böceklerle doluydu. Darwin, üstünde gri av paltosu, elinde malzemeleri “içten tavrıyla” yol gösteriyor; güvercinleri işaret ediyordu. Yeni evlenmiş olan John Lubbock ve eşi de ayın 26’sında Huxleylerin Downe’a vardıkları akşam, yemekte onlara katılmışlardı. Sabahleyin kahvaltı sonrasında çalışma odasında, tıpkı bir cerrahın muayenehanesinde olduğu gibi hepsi tek tek “görüşmeye” alınmış; Darwin cevap bekleyen soruların yazıldığı kâğıt parçaları çıkarmıştı. Huxley’ye gelecek kâğıtlar da artık hazırды.

Lyell o hafta sonu olup bitenleri duyduğunda hayrete kapılmıştı. Baldızının botanikçi eşi Charles Bunbury’ye “Huxley, Hooker ve Wollaston geçen hafta Darwinlerdeyken dördü de türlerin değişmezliğine, bilinçli olarak hazır olduklarına inandığımdan daha da ileri giderek saldırmışlar. İçlerinde ortodoks yaklaşıma en az karşı çıkan Wollaston’muş. Nasıl hem bu kadar ileri gidip hem de Lamarckçı doktrine kucak açmadıklarını görmekte zorlanıyorum.”¹³ Aslında, saldırı Darwin ile Hooker’dan gelmiş, Wollaston’ın katılması beklenmişti. Wollaston’ın “meşru varyasyonlar” gibi sözlerine bakan Darwin onun görüşlerini değiştirmenin olası olduğunu düşünmüştü. Ama hayır. “Ortodoks görüşlere en az karşı çıkan” tabiri, onun bu konudaki duruşunu tanımlamakta yetersizdi. Wollaston’ın fikirleri en az türleri kadar sabitti: Yalnızca küçük varyasyonlar için istisnalar yapıyordu.

Darwin Wollaston’ın istisnalarının nihayetinde onu en iyisine götüreceğini umuyordu. Wollaston’ı acımasızca azarlamış, büyükbabası Erasmus’un vecizelerini onun yüzüne vurmuştu:

Üniteryenliğe düşmekte olan bir Hıristiyan’ı tutan kuştüyü bir yatak dendiğini duydum, sanırım sen de şimdi böyle bir kuştüyü yataktasın; ama çok çok daha aşağılara düşeceğine inanıyorum. “Küçük istisnalarının” sayıca giderek çoğaldığını görmüyor musun? Benim (ve benim gibi başka berbat zavallıların) haklı olabileceği yolundaki argümanın komik, çünkü çok zayıf bir azınlığız! Yine de başka bazıların kısa süre sonra bana katılacağına inanmak bir rahatlık!

Wollaston’ın “komik argümanı” –azınlığın nihayetinde haklı olabileceği– alaycı bir taviz anlamına geliyordu. Matta İncili’nden alınmıştı: “Hayata açılan kapı dardır, yol dardır, onu bulabilecek pek az kişi olacaktır.” Fakat böyle bir metne ters anlam vermek doğrudan Darwin’in Hıristiyan-

lık sonrası eline oynuyordu. Evrime inanan o ve “onun gibi berbat zavallılar” böyle bir azınlıkta belki de hayata çıkan yolu bulmuşlardı; kaçamaklı bir dil kullanan Wollaston gibilerse lanetlenmişlerdi.¹⁴ Belki de Darwin, “başka bazıları” kurtardığı için takdire layık görülebilirdi; Hooker ile Huxley’i kurtarmış olmayı umuyordu.

Fakat zengin bir din adamının oğlu olarak Wollaston, bu tür açılımlar karşısında şok olmuştu. Böceklerin, çoğuna kıyasla “çok daha büyük bir ölçekte” farklılık göstermesine izin verse de değişim güçlerinin “çok sınırlı olduğunda” ısrar ediyordu. Darwin’e her türün “ancak belli sınırlar dahilinde farklılık gösterdiğini, bunun ötesine geçemediğini” söylemişti. Bu “hiçbir tehlike” yaratmıyor diye de bastırmıştı; “çünkü geniş anlamda, gelişme meselesine dokunmuyor.” Wollaston’a göre transmutasyon fikri “canavarcaydı.” Darwin’e karşı çıkılıyordu. O da “Wollaston’ın ileri gidenleri ‘çok zarar verici’, ‘saçma’, ‘geçersiz’ diye kınamakta ne kadar ileri gittiği düşünülürse teorim bir hayli zengin. Bu söylediklerinin bir bölümünün dibinde teoloji var. Ona dinden çıkmış birini yakan Calvin’e benzediğini söyledim,” diye söyleniyordu.¹⁵

Huxley’nin itirazlarının gerisindeyse teoloji hiç olmamıştı. Huxley, *Vestiges*’e doğayı “düzenli bir mucize”ye çevirdiği için çatmamış mıydı? Fakat transmutasyonun ilerlemeci olmasının tehlikeli bir saçmalık olduğu konusunda Huxley’nin Wollaston’a göre çok daha sert bir tavrı vardı. Huxley daha sonraları Darwin’le yaptığı “ilk görüşmeyi” hatırlayacaktı; “genç-liğin verdiği kendinden emin tavır içinde geleneksel biçimlerin bulunmadığını” ileri sürmüş, türlerin “belirginliğini” savunmuş; Darwin’in gülümseyerek verdiği “aslında görüşünün bütünüyle böyle olmadığı” cevabı karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Darwin elbette ki Huxley’nin nerede durduğunu biliyordu; onun değerlendirmelerini ve konuşmalarını notlar alarak okumuş, bunları “üzüntüyle karşılamıştı.” Sürüden ayrı düşmüş bu parlak zekâ karşısında samimiyetle dehşete kapılmıştı.¹⁶ Şimdi de onu soru yağmuruna tutuyordu, gerçi elini doğal seçilime dokundurmadan yapıyordu bunu.

Çalışma odasında, Huxley onun itirazlarına cevap verdi. Antik dönemlerde yaşamış fosilleşmiş hayvanların bile, yaşamakta olan çok az değişim geçirmiş akrabaları olduğuna, kabukluların balığa dönüşemeyeceğine, ara biçimlerin ortada bulunmadığına, fosil tarihinin bireyin embriyonik gelişmesini yansıtamayacağına dikkat çekti. Huxley çıkıp gittikten sonra Dar-

win bir dizi not aldı; bu notlarda Huxley'nin baştan savma cevaplarına işaret ediyor, hatalı akıl yürütmesini ortaya seriyor; onun doğayı açıklarken kullandığı durağan küre imgesini dinamik, dallanıp budaklanan bir ağaç olarak yeniden kavramsallaştırıyordu: Kısacası itirazlarını bir bir yere seriyordu.¹⁷

Daha stratejik görüş ayrılıkları da doğuyordu. Darwin bilimde kansız bir darbe gerçekleştirmeye çalışırken, Huxley'nin başka fikirleri vardı. Bir ölçüde kavgacıydı. Ve put kırıcıydı; bilimin şatolarına dalıyor, imparatorları –Cuvier, Owen ve Agassiz– kılıçtan geçiriyor, dalkavuklarına meydan okuyordu. Hooker Huxley'nin Athenaeum'a seçilmesini sağlamaya çalışıyordu; tıpkı kendisinin beş yıl önce seçtiği gibi; fakat Darwin Huxley'nin utanmazlığından yana kaygı duyuyordu. Bilimi ne kadar güçlü olursa olsun, ses tonu “çok şiddetliydi.” Toplanmalarından iki hafta sonra Darwin, Huxley'nin aday gösterilmemesi kararına vardı, Owen'ın her halükârda karşı çıkacağı tahmininde bulunuyordu: “Gözünün önüne getiremiyor musun? Yüzü kızarmış, korkutucu bir gülümsemeyle, yavaş ve ince bir sesle, ‘Söyler misiniz bana, Mr. Huxley bu onura layık olmak için ne yaptı? Benim bildiğim kadarıyla yalnızca Cuvier, Ehrenberg ve Agassiz'nin otoritesine ters düşüp onlara karşı çıkıyor,’ diyecek.” Darwin Hooker'a, “Biraz duralım,” uyarısında bulunmuştu; “büyük bir doğabilimciyi Athenaeum'a sokmak için samimiyetle çaba harcıyıp başarısız olmak, hiçbir şey yapmamış olmaktan çok daha kötü.”¹⁸ Huxley birkaç yıla kadar olgunlaşıp yumuşayacaktı, öyle tahmin ediyorlardı.

Yeni adamlar safları sıklaştırıyorlardı, bir kadronun yapacağı gibi: dışarıdaki “saldırganları” tanımlıyorlar, birleşmeyi zorluyorlar, bir ortak politika, ortak düşmanlar belirlenmesi için bastırıyorlardı. Hepsisi de Darwin'e onun teknik olarak mükemmel, dinle zehirlenmemiş bilimine yakınlık duyuyordu. Owen idealist karşıt görüşleri kadar kibri yüzünden de yabancı olarak görülüyor, dışlanıyordu. İşin içine ahlak da girmişti, Huxley söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi. Owen 1856-57 döneminde Huxley'nin ders verdiği Madencilik Okulu'nda konuk öğretim görevlisi olarak ders vermişti. Bu dersler her bakımdan ses getiren bir başarı kazanmış, kaymak tabakayı oluşturan bir beyefendiler ve hanımefendiler grubu tarafından izlenmişti. Katılımcılara derslerde “Tanrı'nın Yaratısı'ndaki güç” gösterilmişti. Argyll Dükü (posta genel müdürü) bu derslerden bir tanesini bile kaçırmamıştı, Afrika'dan yeni dönmüş olan Dr. Li-

vingstone da. Sırf bu rağbet bile, sosyetenin düşmanını alkışlamak için kendi binasında yürüyüp gitmelerini seyretmek zorunda kalan Huxley'nin tepesini attırmış olsa gerek. Fakat Owen becerikli bir tavırla kendisini "Profesör" olarak da lanse etmiş, Huxley'nin okuldaki konumunu gasp etmişti. Bu da Huxley için bardağı taşıran son damla olmuştu. "Elbette ki onunla şahsen işim bitmiş bulunuyor. Asılsız iddialarla benim paramı almaya kalkan bir adamı hemen tanırım," demişti.¹⁹

Fakat Owen aldığı kadarını veriyordu. Hatta bazen daha fazlasını veriyordu; Hooker bile Huxley'nin öfkesinin ayağına dolanabileceğini fark etmişti. Darwin'e son haberleri soluğu kesilircesine anlatıyordu:

Owen'ın Jeoloji Cemiyeti'nde Huxley'nin uyarlanmayla ilgili görüşlerine kestirip atan, canlı canlı derisini yuzen bir saldırıda bulunduğunu; sözlerini serinkanlı bir kararlılık ve vurguyla, amansız bir düşmanın iğneli tonlaması ve bakışıyla okuduğunu işittim. Korkarım Huxley kendini iyi savunamamış (gerçi öfkelenmiş) ve Carpenter da popüler bir ses olarak ona destek olmamış, mızrağının ucuna takıp sallamış. Bu yanlış anlamalar gerçekten de çok kötü ve Huxley'yi insafsızca denecek derecede kötü etkilemiş olsa gerek.

Huxley'nin tuhaflikları karşısında suçlulukla karışık bir parça haz duyan Darwin yine de onu bir kez daha uyarıyordu: "Tanrı aşkına (ne olursa olsun) Owen'ın karşısına nazik Hintli'yi çıkarma; günah çıkartan rahibin senin için titiriyor."²⁰

Downe'daki toplantıdan kısa bir süre sonra Darwin teorisini sunmaya yönelik bir strateji geliştirmek için çalışmaya başlamıştı. Darwin'in spekülasyonları karşısında merakı kapılan Lyell (bunların çapını fark etmemiş olsa da) birinin ondan önce davranacağından korkarak onu yazmaya ve yayınlamaya teşvik ediyordu.

Lyell'i telaşa düşüren şey, sıradan bir yayın olan *Annals and Magazine of Natural History*'de yayınlanan, türlerin "başlangıcı" hakkında şifreli ve üstü kapalı bir dille yazılmış olan bir makale olmuştu. Lyell Darwin'i uyarıyordu, makaleyi görüp coşkuyla, "Güzel! Bütün üzerine!" diye haykıran Edward Blythe gibi. Kendi imkânlarıyla dünyayı dolaşan –geçimini kuş derileri, böcekler ve egzotik kelebekler satarak kazanan– Alfred Russell Wallace, bu makaleyi Borneo'da, tropik bölgelere özgü bir muson yüzünden içeride kapalı kalıp vakit geçirmeye çalışırken yazmıştı.

Blythe'in sözleriyle "dost Wallace meseleyi gayet iyi" ve "çeşitli evcil hayvan ırklarının hayli gelişip türe dönüştüğünü" ileri sürecek şekilde kaleme almıştı.

Bu gelişme Darwin'in huzurunu kaçırmış olsa gerek. Fakat Wallace'in üstü kapalı dili onu dışarı fırlatıp atıyordu: "*Her türün*" zaman ve mekân içinde, daha önce yakından ilişkili bir türle birlikte "*varlık bulduğu*" şeklindeki ifadesi Owen'in "mukadder kılınmış sürekli oluş"uyla ilgili olabilirdi ya da Yaratıcı süreklilik hakkında şifreli bir açıklama olabilirdi. Darwin bunun önemini gözden kaçırmıştı, diğerleri gibi. Elindeki *Annals* nüshasına "çok yeni bir şey değil" diye karalamıştı. "Benim ağaç temsilimi kullanıyor," ama "bütün yaratılış ona katılıyorymuş gibi görünüyor."²¹ Darwin Wallace'in şifreli sözlerini yanlış okumuş, onu genç ve uyanık bir başka Yaratılışçı olarak niteleyip bir kenara bırakmıştı.

Lyell ise bunu yapmamıştı. Hatırı sayılır bir sarsıntı geçirmişti, türler hakkında bir defter açmasına yol açacak bir sarsıntıydı bu; defterine bu düşüncenin insanlık açısından sonuçlarını yazmıştı, dünyanın yeniden transmutasyona doğru yuvarlanacağından korkuyordu. Lyell konuyu tekrar tekrar incelemiş, onu her açıdan ele almıştı. "Doğanın Yazarı" yeryüzünde türleri nasıl başlatmıştı? Yeni türler "Her Şeye Kadir Olan" belli koşullara uygun olduğu için mi kendilerinden önce gelenlere benziyordu?²² Lyell artık meseleleri doğrudan kavramaya başlamıştı.

Darwin Downe'da, Lyell'e güvenebileceğini içten içe bilerek, onun yaprak gibi titremesini izleye izleye nihayet doğal seçilimi bütün ayrıntılarıyla dilinin altından çıkardı. Lyell Darwin'in güvercin evini gezdi, o sıralarda İngiltere'de bilinen neredeyse bütün türler arasında cüceler ve taklacılara hayran kaldı.. Kalbinde Darwin'e içtenlikle katılamıyordu; ama ona önceliği bir başkasına kaptırmaması adına teorisini yayınlaması uyarısında bulundu, aksi takdirde geç kalacaktı.

Lyell Downe'dan sarsılmış bir halde ayrıldı. Her zaman olduğu gibi, teorinin en çarpıcı açılımlarını görmüştü. Eve geldiğinde seçilerek çiftleştirilmiş güvercinler üzerine düşüncelere dalıp insanın kökeninin "bir Oranгутan" dan seçilerek geldiği sonucuna vardı. Meselenin özünü yakalamıştı; hayvanlar sorun değildi, ama *insan* sadece biraz daha iyi bir hayvan türü müydü? Eski Dünya'ya ait bir maymundan mı "gelişmişti?" Bu düşünülemezmiş gibi görünüyordu, insanlar tür bakımından farklılık gösteriyorlardı. Fakat eğer Darwin haklıysa "yerkürenin bütün jeoloji tari-

hi insanın tarihiydi.” Bu ulvi ve insanın aklını başına getiren bir düşünceydi. Çeyrek yüzyıl önce Lamarck’ı çürütmüş olan akıl hocası Lyell, ateşle oynuyordu; tereddütlüydü fakat hipnotize olmuş gibiydi, Darwin’in “türler oluşturma” mekanizması karşısında hayal kırıklığına uğramıştı. Meseleyi Felsefe Kulübü’nde gündeme getirdiğinde şüpheleri daha da artmıştı. Taze kanlara konuşurken değişmez olmanın geçmişe ait bir şey olduğu, elde “bunun yerine koyacak çok açık bir kaide” olmasa bile açıklık kazanmıştı. Doğal seçim olgunlaşmıştı, ellerine düşecekti, Lyell farkına varmıştı; Hooker’a, “Darwin seni ve beni türlere duyduğumuz inançtan vazgeçmeye ikna etsin etmesin, birçok kişinin sonsuz bir değiştirilebilirlik doktrinine doğru koşacağını şimdiden görebiliyorum,” kehanetinde bulunmuştu.²³

Darwin, Lyell’in iteklemesiyle notlarını karşılaştırmaya başladı. Orta sınıftan başka doğabilimciler onu teşvik ediyor, bunun ne gibi sonuçlar doğuracağını fark edemiyorlardı. Lyell’in bacanağı Bunbury, Darwin’in “türler hakkındaki spekülasyonları” karşısında merakla kapılmıştı; onun, bunların yayınlanması için bastırmaya niyetli olmasına da memnun olmuştu. Darwin’in birçok kişiden daha ileri gittiğini biliyordu; ama onun bile “sınırsız bir değişim yelpazesi öne süremeyeceğinde” ısrar ediyordu; “... bir yosunun manolyaya, bir istiridyenin de belediye meclisi üyesine dönüşebileceğini zor kanıtlar,” diyordu. İstiridyeye panellerini gövdeye indiren birçok belediye meclisi üyesi de bu ihtimal karşısında dilini yutardı. Bunburry, Darwin’e “temkinli ve samimi” olması; “çoklu yaratılış ve transmutasyon” tartışmalarına kolayca sızan dogmatiklikten kaçınması tavsiyesinde bulunmuştu. “Bütün tarafların olgularını ve argümanlarını ver,” diyordu.²⁴ Elbette ki Darwin’in yapmayı planladığı şey de buydu.

Fakat yapmaya geldiğinde iş boyundan büyük bir hal almıştı. Darwin ilk kez lojistik sorunuyla ve kendisinin tarafgirliğiyle karşı karşıya kalmıştı. Olguların karışıklığı yüzünden “adil bir tablo çizmek kesinlikle imkânsız” olacaktı. Belki de yalnızca “değişimin başlıca amilinden, seçimden bahsetmesi” gerekiyordu. Fakat yarım yamalak bir makale bilimin şatosunda, gerçekten ikna etmeyi istediği insanlar arasında bir *darbenin* kıvılcımını zar zor çakabilirdi. Yalnızca hükmedici bir cilt –kallavi, anlaşılması güç ve referanslarla dolu bir cilt– onların inançlarını değiştirme şansına sahipti. Fakat bunu ilk yapan olmazsa, yirmi yılı boşa gitmiş olabilirdi. Transmutasyon hakkında bu kadar konuşuluyorken –*Vestiges*’de, ucuz

basının tamamında, *Westminster* gürhunda– vakit giderek daralıyordu. Darwin heyecana kapılmıştı: “Ne düşüneceğimi bilmiyorum: İlk sıraya yerleşmek için yazma fikrinden nefret ediyorum, fakat benim doktrinlerimi benden önce birinin yayınlaması da kesinlikle canımı sıkıyor,” diyordu.

Peki, sonra ne olacaktı, bunları nerede yayınlıyacaktı? “Kendimi kesinlikle bir editöre ya da konseye açacak değilim,” diyordu; dolayısıyla akademik bir dergi seçeneğinden vazgeçmişti. Belki de en iyisi orta karar bir monografiydi. Hooker’a “Bir şey yayınlıyacaksam, görüşlerimin ve çektiğim zorlukların bir tablosunu çizen çok ince, küçük bir cilt olması gerekiyor,” diyor; onun tavsiyesini istiyordu: “Fakat yayınlanmamış bir çalışmanın özetini, tam referansları göstermeden sunmak, gerçekten de feci bir düşüncesizlik olacak.”²⁵ Hem sonra bunu nasıl yapacaktı? “Başka biri yapsa küçümserdi.”

Nihayetinde mülkiyetle ilgili korkuları galip geldi ve 14 Mayıs 1856’da, yayınlayıp yayınlamama kararını sonraya bırakarak bir taslak kaleme almaya başladı. Hooker bir “ön deneme” çıkarmanın yararını görebiliyordu; ama bunun o kocaman cildin etkisine zarar verip vermeyeceğini merak ediyordu. Fox da çok açık bir dille ince bir çalışma yayınlamaması tavsiyesinde bulunmuştu. Watson ise hayır, demişti, hayır, devam et, şimdi yayınl, sonra mükemmelleştirirsin. Darwin, “Bunu yapmaya başladım,” diye haber vermişti; “ama çalışmam ürkütücü derecede kusurlu olacak.” Kendisiyle ilgili kuşkuları yeniden devreye girmişti: İnsanı travmaya uğratan o duygu, onun deyişiyle “saçma sapanlıklar.” “Lyell’in, bir deneme yazma fikrini kafama hiç sokmamış olmasını *büyük bir içtenlikle* dilemeye başladım,” diyordu.²⁶

Başlamak için güzel bir dönemdi. Kırım Savaşı sonunda bitmişti; iki hafta sonra da, 29 Mayıs gecesi Charles Kraliyet Cemiyeti’nin toplantısı için şehre indiğinde, barış antlaşmasının imzalanmasını kutlamak için aynı anda 10.000 adet renkli fişek fırlatıldığını gördü. Rusya yenilgiye uğratılmış, doğudaki ticaret yolları güvenceye alınmıştı. Britanya’nın geleceği parlak görünüyordu; gelecek sterlinin, emperyalizmin ve Pax Britannica’nın (Britanya Barışı) devri olacaktı. Taze kanlar da “dini dogmalarla önu kesilmemiş, saf ve özgür yeni bir bilimi” Britanya’nın başarı hikâyesinin bir parçası yapmaya kararlıydı.²⁷

30. Bölüm

Düşük ve Uçarı Bir Doğa

Başta zihnini tümüyle kitaba vermiş değildi. Emma artık 48 yaşındaydı, dokuz çocuk doğurmuştu ve daha fazlasını beklemediğine de emindi. Sonra 1856'da, tam Darwin yazmaya başlarken, Emma yine hamile olduğunu fark etti. Bu onlar için tam bir sürpriz olmuştu. Emma son bebeği Horace'ı beş yıl önce doğurmuştu. Şimdi bir kez daha “her seferinde olduğu gibi berbat” durumdaydı. Mayıs ve haziran aylarında hastaydı, temmuza gelindiğinde “genel sıkıntılı hali” yerini mide bulantısına bırakmıştı.¹

Darwin de daha fazla doğabilimci trene atladıkça yine büyük kıtalar dan yana dertleniyordu. Wollaston Madeira'yı anakaraya bağlıyordu; diğerleri de Pasifik'te kayıp bir kara parçasıyla ilgili hayaller kuruyor, eski Atlantis'in hâlâ dalgaların altında olduğunu söylüyorlardı. Darwin bu konuyu “hayli büyük bir patlamayla” karşılıyordu: “Kanım tutkuyla alev alıyor, arkasından da soğuyuveriyor.” Çok saçmaydı. Bütün kayıp kıtaları birbirine eklediğinizde “mevcut okyanusların yarısının, canlı organizmaların varlık gösterdiği süre zarfında karayla dolu olduğunu” görüyorsunuz. Peki, bu doldurmaların bir faydası oluyor muydu? Avustralya ile Yeni Zelanda eskiden birbirlerine bağlı idiyse neden Avustralya'da bulunan Banksia bitkisi Yeni Zelanda'da bulunmuyordu? Peki, hayvanları ve bitkileri Kuzey Kutbu'ndan aşağıya doğru iten buz tabakaları, Amerika ve Avrupa'da rastlanan sıradan biçimleri açıklayamaz mıydı? Eski kıta tabakaları neden okyanusun ortasındaki adalarda bulunmuyordu? Artık bu mesele onu “adamakıllı *kudurtuyordu*,” kendi kendisine daha “mütevazı” olmayı, “bir aşçının kolayca krep yapabildiği gibi” vicdansızların da “kıta yapıvermesine” göz yummayı telkin ediyordu.²

Temmuz ayının ortalarına gelindiğinde Kuzey Kutbu'ndaki türlerin göçüyle ilgili kırk sayfalık bir taslak kaleme almış bulunuyordu. kâğıt üze-

rinde fikirleri iyi görünüyordu; “ama Tanrı biliyor ya, bunların hepsi hâlâ süslü de olabilir,” diyordu. Sonunda kitabın büyüklüğüyle ilgili olarak tereddüde kapılmayı kesmişti. Yarım yamalak bir özet işe yaramayacaktı; eksiksiz bir çalışma olması gerekiyordu; gerçi ne kadar eksiksiz olması gerektiğini henüz görebilmiş değildi. Kitabı Lyell’e atfetmek için onun iznini aldı. Sir Charles –eskiden Lamarck’a karşı beslediği nefret dikkate alınır– yola geliyordu; Darwin Hooker’a, “Lyell, türlerin değişebilirliğiyle ilgili olarak bir tren hızıyla yola geliyor,” demişti, “ve önsözümde bu kafa hakkında bazı cümleler yazmama izin veriyor.”³

İnsan içinde durum böyleydi; ama Lyell kendi kendisine kaldığında hâlâ işkence çekiyordu. Onu perişan eden şey, Darwin’i hiç sıkıntıya sokmamış bir konuydu: İnsanın alçaltılması tehdidiydi. 1856’ya gelindiğinde Lyell, çaresizce kendi kendisine insanın atasının bir hayvan olmasının yalnızca ölümden sonraki hayatı reddeden insanlar için bayağılık, ya da “alçaltıcı” olduğunu söyleyip duruyordu. Kendi kendisini geçmişin değil geleceğin önemli olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. “Yüz milyonlarca vahşinin ya da yarı barbar ırkın” ve “milyonlarca aptalın ve delinin” hayvan seviyesinden yalnızca bir adım ötede doğduğu düşünülürken insanın onuru nereye gidiyordu? “Kapasitesi çok düşük olan bir barbarlar ırkı 1000 yıl boyunca ilerlemeden var olabiliyorsa, onlarla şempanzeler arasında kalan bir ırk neden var olmamış olsun?” diye soruyordu.

Lyell bu meseleyi defterinde evirip çevirip durmuş, bunun ahlaki sonuçlarıyla ilgili fazlasıyla işkence çekmişti. Bütün çevirmelerine ve dönmelelerine karşın, hâlâ insanlığın soylu “mevkiini” kaybedeceğinden ve hayvan doğasına ineceğinden korkuyordu. Doğa “akılsız olandan çıkıp akılcı olana doğru evrim geçirebilir miydi?” Meselenin özü buydu. “Ahlaki tiksinti” duygularıyla mücadele ederek insanın atasının maymun olduğu fikrini akılcılaştırmaya çalıştı. “İki aptal ebeveyninden doğan akıllı bir insan düşünün.” Hiç kuşku yok ki bunun bir vahşinin hayvanlar tarafından dünyaya getirilmesinden bir farkı yoktu. Shakespeare’in sıradan ölümlülerden doğduğunu düşünün. Kendi terimleriyle, dehanın, büyüklüğün ortaya çıkışını gündeme getirerek bu konu üzerinde çalışmayı sürdürdü. Peki, bu yücelmiş varlığın –insanın– dünyaya gelişini haber veren ne olmuştu? Kimse “cennet kapısının ateşten şekillerle dolu olduğuna” inanmıyordu. Ama Lyell insanın sessizce dünyaya girdiğini düşünmeye çalıştıkça, “sorumlu bir ruhun” ilk kez belirmediği mucizevi bir ahlaki an olmasını istiyordu.⁴

Vahşilikten Shakespeare'e özgü bir soyluluğa yükseliş, Victoria döneminin nezih kesimleri için rahatlatıcı bir kırıntıydı. Fakat bir süredir Darwin'in kulağına çalınan küçük düşürücü ırkçı sözlerden ancak bir parça geri kalıyordu. Nezih Anglosaksonların siyah baş uşaklarından üstün olduğunu söyleyen sofrta bilgeliği dikkate alındığında evrim, soyların saf, karışmamış olduğu fikri üzerine gölge düşürüyordu. Lyell ister istemez bu temanın içine çekiliyordu: Onlarca kuşak geri gidelim, siyahlar ile beyazlar ortak bir ata bulabilirler mi? Bir maymunun soyundan gelen bir ata? Bu fikir "neredeysi bütün insanları şoka uğratacak bir fikirdi." Hiçbir üniversite bunu onaylamazdı; bu fikri öğretmek bile "mevki sahibi olmuş bir profesörün atılması anlamına gelirdi." 1850'li yıllarda ırk patlayıcı duygusal bir meseleydi. Bildiğini okuyan bir kişilik olan Robert Knox'un adı (Burke ve Hare skandalına karışmıştı) ırk savaşlarının yaklaşmakta olduğu konusunda kıyamet tellallığı yaptığı için bir kez daha kötüye çıkmıştı. Knox ırkları ayrı türler haline getirmişti. Louis Agassiz gibi diğerleri ise onları ayrı Yaratılar yapmıştı; Darwin'in bağlantıda olduğu kişilerden biri "atalarımıza saygı duyan, zenci kanının getirdiği kirlenmeyi bile kabul etmeyenlerimiz için Agassiz'nin varlığını sürdürmesi, transmutasyon yanlılarıyla savaşması bir şanstır," diye düşünüyordu. Darwin hemen evrimci "din karşıtlığını" bir paylamayla itiraf etmiş, kendisini "en kötüsü kadar kötü" ilan etmişti. Fakat bu derinlere işlemiş ırkçılık, evrimin birden fazla kültürel tabuyu tehdit ettiğine kuşku bırakmıyordu. Darwin, Agassiz'nin kendisine "bir kaya parçası fırlatacağından, başka birçoklarının da onu topa tutacağından" emindi.⁵

Harekete geçmiş olan yalnızca Lyell değildi. Diğerleri de temkinli bir tavırla etrafına toplanıyorlardı. "Son birkaç yılda Hookerların ve Huxley'nin türler hakkındaki görüşlerinde meydana gelen değişiklik" Darwin'i çarpmıştı. Lyell gibi Hooker da hâlâ itirazlar ileri sürüyordu, neden benzer koşullarda evrimle ikiz türler ortaya çıkmayacağını merak ediyordu; fakat Darwin bu itirazların hepsini "iklimin doğrudan etkili olmasına çok az önem atfettiğini" tekrarlayarak bir kenara itiyordu. Şimdiye dek radikallerin çevreciliğiyle hiç ilgisi olmamıştı; hayat kendisini yükseltmediği gibi çevresindekiler tarafından da kalıba dökülmüyordu. Onun rekabetçi evrimi, eğer bilseler Hookerlara ve Huxleylere cazip gelmeyecekti. Darwin hâlâ huzursuzdu, sınırları uyuşmuştu; bu korkutucu bir duyuydu, Anglikan elitte yollarını ayırıp insan içine çıkmak üzere olduğunu biliyordu.

Hooker'a bütün yardımları için teşekkür etmeyi bırakmış değildi: "Kitabım berbat olabilir, ama sen o kadar berbat olmaması için elinden geleni yaptın. Kimi zaman keyfim çok yerinde oluyor, ama bazen de çok geriliyor. Zihnim, türlerin kökeni meselesi hakkında bir karara vardı; ama Tanrım, bunun değeri ne kadar az."⁶

Yine en baştaki hedef kitlesine odaklanıyordu: Bu kitap baştan savma bir çalışma olmayacaktı, her şeyi açıkça ortaya serdiği bir makale de olmayacaktı, *Vestiges* gibi hiçbir referans göstermeden geçim derdiyle yazılmış bir kitap da olmayacaktı. Yalnızca teknik bir makale işe yarardı, birikmiş kanıt katmanlarını derleyen bir makale. Kraliyet Cemiyeti merdiveninde yükselerek tırmanan reformcu çaylakların inançlarını bundan daha azı değiştiremezdi.

Bütün bu süre zarfında dışlerini yoktan kıta var edicilere, özellikle de bundan hiç pişmanlık duymayan Hooker'a geçirmişti. "Konuyu kafasından çıkaramıyorum," bu yüzden de söylenip duruyordu. Kıtalar yükselip baktarken, ister istemez, "dağılım yolları hakkında pek bir şey bilinmiyordu." Dağılımla ilgili bölüm üzerinde çalışırken karşı deneyler yürütmeye daldı. Kurbağa yumurtalarını tuzlamaktan, ne kadar başarısız da olsa salyangoz yumurtalarını yüzdürmekten vazgeçmemişti. Nihayetinde kuluçkadaki salyangozların ölü bir ördeğin ayağına sürünebileceklerini, burada suyun dışında bir ya da iki gün yaşayabileceklerini fark etti. Böylece yeni bir deneyler dizisi başladı. Salyangozlar yüzmüyorlardı, öyle tahmin ediyordu; kuşlar uçarak onları gittikleri adalara taşıyordu. Bitkilere gelince; Darwin hâlâ Hooker'ın *Edwardsia*'sı ile diğer türlerin nasıl olup da başka bir yerde değil de yalnızca Yeni Zelanda ile Güney Amerika'ya vardığını göstermeye çalışıyordu. Hooker onu egzotik tohumlara boğuyordu, zaman zaman da teşvik ediyordu: "Sanırım bana olgunlaşmış bir *Edwardsia* tohum kesesi göndermeye korkuyorsun," diye onu avlamaya çalışıyordu; "onu Yeni Zelanda'dan Şili'ye doğru yüzdürmemden korkuyorsun!!!"⁷

Fakat her yerde zorluklar üst üste geliyordu. Tuzlu su deneyleri çoktan ciddi bir engele çarpmıştı. Birçok tohum hayatta kalsa da neredeyse hepsi batmıştı. Yüzer halde kalmadıkça, uzak kıyılara varamazlardı. Bu başa çıkılmaz bir engel gibi görünüyordu, Darwin "korkunç tohumlara" lanet okuyordu. "Bu nankör çakalları tuzlu suya bastırma sıkıntısına boş yere katlandım," diyordu. Daha çekinik bir pozisyon benimsemişti; yüzen dalların nehirlerle çıktığı, oradan da meyveler ve tohum keseleri saye-

sinde adalara ulaştığı varsayımında bulunuyordu. Bu varsayım bile kısa süre sonra paramparça oldu. Meyvelerle dolu bitkileri deniz suyuna bıraktığında, “üzücü sonuçlar aldı.”⁸ Bir aya kalmadan, hazırladığı depunun dibinde çürümeye başlamışlardı. Charles teselli edilemez bir ruh haline giriyordu.

Başka bir mekanizma aramayı sürdürdü; dağılım belki de buz kütleleri sayesinde gerçekleşiyordu. Ya da yine ördeklerin ayaklarına dönmesi gerekiyordu; kulağa gülünç geliyordu, ama bir gölden aldığı “bir kaşık çamurda” 29 tane bitki yetiştirmişti. Bu söz yayılır yayılmaz postayla çok ilginç şeyler gelmeye başladı. “İyice çamura bulanmış bir kutu keklik ayağı aldım!!!” diye haber veriyordu, muzaffer bir hava içinde. Sekiz yaşındaki Franky biraz canı bir tavırla ölmüş şişman bir kuşu yüzdürmeye çalışmasını önerdi. “Söyler söylemez yaptım; bir güvercin otuz gün boyunca tuzlu suda yüzdü, tohumlar filizlendi, muhteşem bir büyüme gösterdiler.” Elbette ki leşçillerin kuşun cesedini “binde 999 yiyeceğini” kabul ediyordu, “ama kurtulan da olabilir; denizin sürüklediği ölü kara kuşları görmüştüm,” diyordu. Doğa o kadar da inatçıymış gibi görünmüyordu.

Tohumcul kuşlar sıradışı bir başka deneyler dizisini akla getiriyordu. Charles kuşların pisliklerini toplamaya başladı. Bunları mikroskopik olarak inceliyor, hazmedilmemiş tohumları cımbızla alıyor ve onları çimlendiriyordu. Bir yerden diğerine taşınmanın, araştırılması gereken daha zorlu yolları vardı hâlâ. Balıklara yulaf taneleri yediyor, balıkçılların avlarıyla birlikte uzak adalara uçtuğunu tahayyül ediyordu. Birçok test iyi gitmiş olmasına rağmen, bazıları fiyaskoyla sonuçlandı. Bir seferinde, “Her şey ters gidiyor,” diye feryat etti: “Sepet kuyruklar eve dönüş yolculuğunda balon güvercinlerin tüylerini çekip alıyor; zooloji bahçelerindeki balıklar tohumları yedikten sonra hepsini tükürüyor; tohumlar tuzlu suda batıyor; bütün doğa ters, benim istediğim gibi davranmıyor.”⁹

Kitabının çiftleştirme ve yapay seçilimle ilgili ilk bölümü incelemelere ve deneylere devam ettiği için tamamlanmadan kalmıştı. Güvercin almayı sürdürüyordu; iskenderunlar, polonyalar, kahkahacılar (kahkaha atmıyorlardı), artık elinde 90’a yakın çeşit vardı. Bütün kıtalardan deriler geliyordu, bazen kuş da gönderiliyordu: “Gambia’dan gönderilmiş *canlı* güvercinlerim ve kümes hayvanlarım var!” diye haber vermişti, hayret içindeki Fox’a. “Kutsal güvercinler” çok değerliydi, ona türemeyle ilgili harika benzerlikler kurma olanağı sunuyorlardı. Charles “soyların tedrici de-

ğışiminin izini sürmek için” çok sayıda kaydı tarıyor, aslında meraklı yetiştiricinin kendi “fosil” kayıtlarını arıyor, ırkların izini sürüp vahşi atalarına ulaşmaya çalışıyordu.

Bir sonraki bölüm evcilleştirme hakkındaydı ve 13 Ekim’de tamamlandı. Tohumların dağılımıyla ilgili bölüm de hazırды; “seni gidi talihsiz sefil” dediği Hooker’ı uyardı, kısa süre sonra bu bölüm kucağına düşecekti. Üç gün sonra Kraliyet Cemiyeti’nin bir toplantısında ilk iki bölümü Hooker’a teslim etti; insanın savunmasını yerle bir eden tarzıyla dile getirdiği üzere yazdıklarının “ne kadar feci” olduğunu bilmek istiyordu; çünkü kesinlikle “çok uzun, sıkıcı ve varsayımsaldı.”¹⁰ Sonunda oyalanmalarının semeresini alıp alamayacağını, fikirlerinin “Şüphecilerin Kralı”nı tatin edip edemeyeceğini öğrenecekti.

Şehre inmişken, tohumların dağılmasıyla ilgili dehşet verici başka bazı fikirlerini hayvanat bahçesinde deneme fırsatı buldu. Birkaç küçük serçe getirmişti, kursakları yulafla doluydu; bunları bir bateleur kartalıyla bir kar baykuşuna yedirdi; sonra da kustukları peletleri eve götürdü. Hooker’a “Şahinler beyefendi gibi davrandılar,” diye haber vermişti, kartalın mide sıvısında da birkaç tohum sağ kalmıştı. Bir baykuş peletini bütün bir halde ektikten sonra, “Yaşasın!” diye bağırmıştı; “bir tohum midede 21,5 saat kaldıktan sonra filizlendi.” Olağan titiz ölçümlerinden bir parça saparak, “bunun tohumun Tanrı bilir kaç kilometre öteye taşınacağı anlamına geldiğini,” haber veriyordu. O halde burada “herhangi bir kuş tarafından yenilen herhangi bir tohumun dağılmasının etkili bir aracı” bulunuyordu. Tohumların efsanevi bir kara kütesinin üzerinde savrulması gerekmiyordu, ölümcül bir biçimde bir yerden diğerine taşınabilirlerdi de.

Hooker elyazmasını okurken titreyip sarsıldı, “haz duyup öğrendi;” birden Darwin’in meseleyi nereye çektiğini anladı ve gözünün önünde “değişimle ilgili” daha açık bir tablo belirdi. Nihayetinde, “Türler hakkında daha önce hiç bu kadar sarsılmamıştım,” diye itiraf etti. Kurşunkalemle yorumlarını yazmış, bazı yerlerin “biraz sıkı bir okuma gerektirdiğini” düşünmüştü; ama Darwin’in korktuğu gibi makalenin yakılması gerektiğini ileri sürmüyordu. Buz Devri’ndeki göçler konusunda emin değildi, ama tohumların buzlarla taşınabileceğini kabul ediyordu. Bu hüküm Darwin’in beklediğiyle “*kryaslanamayacak kadar* beğeni doluydu.” Kitap hakkında biraz daha konuşabilmek amacıyla bir gün öğle yemeği için şehre indi; daha uzun kalamazdı, Emma kısa süre sonra doğuracaktı. Hooker’ın hâlâ kav-

ramamış olduğu noktaları vurgulamayı sürdürdü. Bunlar arasında en kritik önem taşıyan nokta “dış koşulların etkisinin *son derece* az olduğuydu.” Oluşan varyasyonların “*şans*” sonucu seçilmesi yeni bir türün oluşmasına yol açıyordu. Nüfusun yoğun olduğu ortamlarda mücadele, çevre koşullarından çok “dostlar” arasındaki rekabete dayanıyordu.¹¹

Kitap ilerliyordu, ama bunun zihinsel açıdan bir bedeli de oluyordu. Koca bir cilt yazmaya soyunan Charles, şimdi bu işe homurdanarak bakıyordu. “Üzülerek anlıyorum ki hayli büyük bir kitap olacak.” Usanıyor; çalışmanın onu “bir hayli yorduğundan, nabzının hızlanmasına yol açtığından” yakınıyordu. Çalışmanın ağırlığı altında sendelerken, eski semptomlar kendilerini yeniden göstermeye başladı. Emma’nın uzun zaman önce fark ettiği gibi “Charles’ın sağlığı her zaman zihninin etkisi altında olmuştu;” zihni de karmakarıştı.¹² Çalışmaya boğulup sinirsel bir çöküş yaşayacağından korkuyordu. Bıçak sırtında yaşıyordu ve su tedavisine ihtiyacı vardı.

Fakat artık bir mektup yazmayı bile “hatırı sayılır bir çaba” olarak gören Emma her şeyden önce geliyordu, en azından bebek doğana kadar. Başka görevler de bastırıyordu. Emma’nın hâlâ köydeki evine kapanmış yaşayan seksen yaşındaki halası Sarah (Josiah Wedgwood’un çocuklarının en sonuncusu) eylül ayında baldırını kırdıktan sonra topallar olmuştu. Sarah Hala 6 Kasım’da ansızın ölüp gitti; cenaze törenini düzenleme, bir ev dolusu amcayla başa çıkma işi de Charles’ın omuzlarına kaldı. Charles’ın üzüntüyle belirttiği üzere mezarlıkta Peder Innes “etkileyici cenaze töreni vaazını pek iyi okumamıştı” ve yaşlı uşaklar da çok ağlamışlardı. Sonra herkes vasiyetin okunması için Petleylerin evine gitmişti. Sarah Hala’nın mülkü satılacak, müzayedeyi Charles yönetecekti. 22 Kasım’da, halen Rugby’de bulunan William dışında bütün çocuklar, son bir veda için düzenlenen çay partisine katılmak üzere son bir kez eski büyük evin yolunu tuttular. Burayı ne çok özleyeceklerdi; Mrs. Morrey’nin zencefilli çöreklerini, Martha Hemmings’in şarkılarını. Özellikle Etty kendini mahrum kalmış hissediyordu; Annie’den bu yana yaşadığı ilk büyük duygusal kaybı bu. Artık on üç yaşında olan Etty o hafta sonu üşüttü ve durumu daha da kötüleşti. Doktor “hafif bir havale” geçirdiğini söylemiş, bir süre kahvaltısını yatakta yapmasını salık vermişti.¹³

İki hafta sonra, müzayededen hemen önce Emma altıncı oğlu Charles Waring’i dünyaya getirdi. Kız kardeşi Elizabeth yine doğum sırasında ya-

nında olmuştu ve doğum her zamanki gibi gergin geçmişti. Artık her yerde kloroformun tehlikelerinden bahsedildiğinden, Charles Emma'ya her zamankinden daha az kloroform vermişti; ilk başta verdiği gibi bir buçuk saat baygın kalmasını sağlayacak miktarda değildi. Aslında birkaç ay sonra Hooker'ın dördüncü çocuğunun doğumu sırasında alınan notlarla karşılaştırıp yazdığına göre, "Emma çığlık atıp kloroform isteyinceye kadar" vermemişti. Wollaston Darwin'i "akvaryumuna yeni bir erkeğin (♂) katılması" vesilesiyle kutlamıştı. Çocuğun "zekâdan yana nasibini tam olarak almadığı" anlaşıldıkça Darwin gerçekten de kaprisli doğanın kapanına, onun verimlilik ve kısırlıkla ilgili canavarca deneylerinden birinin içine kısılmış gibi hissetmiş olsa gerek.¹⁴

Sarah Hala'nın mülkünün satılacağı müzayede 9-10 Aralık'ta düzenlendi, katılmak için bilet almak gerekiyordu. Charles, Sarah Hala'nın arabasının 11 sterline, "Amerikan saatinin" alındığı fiyatın iki katına; sonra vazolarının, koltuğunun, bir ömür boyu değer verdiği eşyalarının bir bir satılmasına tanıklık etti. Sarah Hala "güçlüklere göğüs gererek, sadelik" içinde yaşamış, servetini ihtiyacı olanlara dağıtmış, böylece ölüp gitmişti. Anısına bir mezar taşı dikilmesine gerek yoktu; *cömertliği* hatırasını ebedi kılacaktı. Josiah Wedgwood'un zenginliğinden arta kalanlar, İngiltere'nin ilk büyük sanayicisinin son mirası çok sayıda yardım derneğine geçecekti, bir kısmı da uşaklara verilecekti. Zenginlerin eskiden beri uyguladıkları yükümlülükleri buydu: Doğa'da israfın zorunlu olduğunu dikkate almaksızın hayatın kayıplarını telafi ediyorlardı.¹⁵

Doğumlar, ölümler ve hastalık arasında Darwin üçüncü bölümü yazmaya devam etti. O sıralarda "yazmanın verdiği tatmin duygusu," metnin "insanı yoracak derecede" uzun olması yüzünden yerle yeksan olmuştu. Fakat ne kadar zalimce kesip sıkıştırırsa da metin ümitsizce uzayıp gidiyordu. "Doğurganlık ve kısırlık" hakkındaki bu son bölümün "100 sayfayı bulduğunu ve hiç de lüzumsuz bir şey koymamış olduğunu" homurdanmıştı Hooker'a. Koymuştu. Huxley'nin hermafrodit denizanalarından tutun arılara ve çapraz polenlenmeye her şeyi koymuştu metne; örnek ardına örnek sıralamıştı; metnin tamamı direnişi yıpratarak kırma amacıyla, birbirine akraba olmayan eşlerden doğan yavruların "acımasız varoluş mücadelesinde" çok daha iyi yol aldığını kanıtlamak üzere kaleme alınmıştı.¹⁶ Gönülden ilgilendiği bir meseleydi bu.

Aile içi evlilikler uzun zamandır onu kaygılandırıyor. Darwinler ile Wedgwoodlar arasında o zamana dek birinci dereceden kuzenler arasın-

da dört evlilik gerçekleştirilmişti, bunlara Emma ile kendisinin evliliği de dahildi. Darwinlerin on çocuğundan ikisi küçük yaşta doğal sebeplerden ölmüştü, geri kalanlar da hayra alamet olmayan emareler gösteriyordu. George hastaydı ve okuldan eve alınmıştı; Etty her sabah yatağında halsiz, kederli ve baygın oluyordu; Lizzy hâlâ tuhaf davranışlar gösteriyordu; bebekleri de normal değildi. Charles temel sorunun kalıtsal olduğu inancındaydı; kendi bünyesindeki zayıflığın çocuklarına geçtiğini, Emma'nın Wedgwood kanınının da bunu güçlendirdiğini düşünüyordu. Varoluş mücadelesi çoktan başlamıştı, Charles da çocuklarının sağlığının her an bozulvermesini bekliyordu. Dokuz yaş kritik bir dönemeçti; bu Annie'nin hastalandığı yaştı. Onun ölümünden beri bu düşünce ona ıstırap veriyordu. Darwin doğanın, bu ölümcül kusuru gözler önüne sermesini bekliyordu. 17 yaşına girmeye yaklaşan William hariç hepsi olası kurbanlardı.

Darwin kitabında akrabalar arası çiftleşmenin “kötücül” etkileri ile çaprazlamanın iyi etkilerine ağırlık veriyordu. Her zaman olduğu gibi ahlaki bir anlam arayışı içindeydi: Doğum, ölüm, kronik hastalıklar, hepsi bir mantık gerektiriyordu ve Doğa da bu mantığı sunuyordu. “Akrabalar birleştiğinde,” “genel kuvvette bir azalma oluyor” ve yavrularda “zayıflık” gözlenmesi ihtimali artıyordu. Bu durumda varoluş mücadelesi kaçınılmaz olarak kurbanlarını alıyordu, Darwin ailesinin çocukları da bundan muaf değillerdi. Genellikle iyiyi görmek zordu, ama Doğa daha iyi bir dünya için çalışıyordu. “Ayakta kalanlar daha kuvvetli ve sağlıklı olup hayatın tadını en fazla çıkarabilecek olanlardı.” Müzayededen sonraki hafta üçüncü bölümü bitirmiş; radikallerin iyimser nüfus araştırmalarının kirli çamaşırlarını ortaya döküp, Malthus'un karamsar çalışmasının haklılığını kanıtlamaya çalışarak satırlarını noktalamıştı.¹⁷ Doğanın acımasız tırpanından kaçış yoktu, böyle bir girişimde bulunmanın bir erdemi de yoktu.

Darwin aşırı çalıştığını biliyordu. Sinirleri gerilmişti, nabzı da hâlâ çok hızlı atıyordu. Fox birkaç ay önce lumbagosu için Gully'nin su tedavisini denemiş, orada bulunduğu sırada Annie'nin mezarını da ziyaret etmişti. Charles “zavallı sevgili çocuklarının” mezarını hiç görmemişti; Malvern'ı düşünmek bile öyle acı hatıralar uyandırıyor ki su tedavisini kesmişti. Alternatif tedaviler deniyor, mide sıvılarını güçlendirebileceği düşüncesiyle asit karışımları içiyordu. Fakat hâlâ ağır bir yükün altındaydı. Kitap her bakımdan büyüme halindeydi; “dünyanın her yerinden güvercin de-

rileri akın ediyordu” ve salyangozlar da.¹⁸ Darwin ne kadar dayanacağını merak ediyordu.

Noel'den hemen önce yirmi yıllık transmutasyon defterlerinin başına geçti; sayfaları otuz-kırk büyük portföye ayırıp yeniden incelenmeye hazır hale getirdi. Gerçekten de bir tefekkür mevsimiydi; sessiz, sakin bir dönemdi ayrıca. Lady Lubbock, bebeğin doğumunun ardından gürültücü, küçük oğlanları almayı önermişti; ama hizmetçiler çocuklarla başa çıkmayı başarmış, Emma'nın loğusa dönemini huzur içinde geçirmesini sağlamışlardı. Etty sabahları yatağından çıkmıyordu, Lizzy ise bir fare kadar sessizdi. William ile George, Noel'i Londra'da Fanny ve Hensleigh'in oğullarıyla birlikte geçirip ayın 27'sinde William'ın doğum günü için döndüler. George Clapham Gramer Okulu'nda geçirdiği ilk dönemden bahsedip duruyordu; ağustosta Peder Charles Pritchard'tan (Cambridge'te babasıyla aynı dönemde okumuştur) matematik ve bilim konusunda sağlam bir temel kazanması için buraya gönderilmişti. 1856 geçiş giderken mürebbiyeleri Miss Thorley'ye de veda ettiler, bu onunla birlikte geçirdikleri son tatil oldu.¹⁹

Darwin 1857'de çalışmasını sürdürdü; Hooker, Watson ve Gray'in bitkilerle ilgili olarak sunduğu verileri analiz etti. Geniş ölçekli, birçok türü kapsayan “büyük cinslerin” yayıldıklarını ve değişkenliklerin “imal edildiği” yerler olduklarını kanıtlamak için 33'e 40 santim ebadında 300 sayfayı cetvellerle doldurdu. Ocak ayı sonunda tamamlanan varyasyonlarla ilgili bölüm bol bol örnek vererek ağır darbeler indirmenin başka bir örneğiydi. Fakat Charles da “olgu bakımından zenginliğinin altında kalmış Karun gibiydi,” bu eziciliğin de aktarılması gerekiyordu.²⁰

Aradan bir hafta daha geçti, Charles “var olma mücadelesi”ne iyice dalmıştı. Bu bölümde varyasyonların nasıl yabani otlar gibi yayıldığını, sayılamayacak kadar çok neferin “Doğanın Savaşı”nda nasıl yenik düştüğünü gösterecekti. Farklılaşmayla ilgili yeni teorisi korkutucu bir imge yaratıyordu. Doğayı kımıl kımıl kaynaşıp duran bir kenar mahalle haline getirmişti; herkes dışarı çıkmaya, bu sürüden kopmaya çabalıyordu. Yalnızca birkaç ayakta kalabiliyor, yeni hanedanlıklar yaratarak durumlarını iyileştiriyordu. Çoğu parasız yemek kuyruğuna sıkışıp kalıyor, beyhude bir biçimde mücadele etmeye yazgılı oluyordu; akrabalar buradan çıkabilmek için birbirlerine dirsek atıyor, zayıflar ayaklar altında eziliyorlardı. Kıyım ve israf yaygındı, gerçekten de gerekliydi. Doğa eksiklikler

yaratıyordu; müsrifti, uçarıydı. Onun başarısızlıkları tıpkı hayvan yetiştiricisinin yetiştirdiği çelimsiz hayvanlar gibi bir çöplükte çürümek üzere fırlatılıp atılıyordu. Yoksullar Yasası'nın geçerli olduğu Victoria dönemi toplumunda bu tablo gereğinden fazla kasvetliymiş gibi görünmüyordu.

Bütün bunlarda bir alçaklık vardı. Bir noktada Darwin, hermafrodit denizanasının kendi kendini döllemek yerine çapraz döllenmesini kanıtlamaya çalışıyordu. Türün kuvvetli olması için böyle olması gerektiğine inanıyordu; tıpkı insanlar açısından çapraz döllenmenin iyi olması gibi. Denizanelerinin ağızlarından içeri giren suda sperm bulunduğunu ileri sürerek Huxley'yi yorup tüketmişti. Sert bir adamdan gelen yumuşak bir vuruştur bu. Huxley kendi ağzı bozuk tarzında karşılık vermişti: "Bu sürecin ahlaksızlığı, olası olma ihtimalini destekliyor, doğa bu yaratıklar söz konusu olduğunda her bakımdan çok *alçaktır*." Darwin bu uçarı sözleri Hooker'la paylaşmıştı. Doğa'nın ahlaksızlığı soylu bir ilahi kudret aleyhine haykırıyordu; Darwin ne gam diye iç geçiriyordu; "Şeytan'ın Papazı doğanın sakar, müsrif, budalaca denecek kadar aşağı, korkunç derecede zalim işleri hakkında ne biçim bir kitap yazardı ama!"²¹

Ama şimdi alaycı beyaz cüppeyi sırtına giymiş olan oydu, Down Konağı'ndaki kürsüsüne tünemişti; yazdığı upuzun vaaz, kasvetli bir hüküm havasındaydı: Acıyla ilerleniyor, ölümden hayat doğuyordu. Bunların hepsini birinci elden görmüştü. Dürüst olmuşlarsa başkaları da görmüşlerdi. Kilise müessesesini doğanın yüzeyinin altındaki vahşiliğe inandırmak, Londra'nın kenar mahalle sakinlerinin kabalığına inandırmaktan zor olmasa gerekti. (Henry Mayhew'un anıtsal eseri *London Labour and the London Poor*'u [Londralı İşgücü ve Londralı Yoksullar] herkes, Darwin bile okumuştur.) Kırım'daki kıyıma bir bakın; nihayet kafalara dank ediyordu, Londra'da sergilenmekte olan gaz lambası ışığında çekilmiş fotoğraflar bütün canlılığıyla bu kıyımı ülkeye taşımıştı. İhtiyar Erasmus Darwin'in "Savaş halindeki dünya büyük bir mezbahanedir!" dizesinin doğruluğundan kim şüpheye düşebilirdi. Tennyson'un, "Doğa, dişleri ve pençeleri kıpırdırması," dizesi bile kanaatkâr inanca karşı bangır bangır bağıriyordu.²²

Bütün bunlar Diyakoz Paley'nin *Natural Theology*'de çizdiği "mutlu" doğa tablosundan ne kadar da farklıydı. Dünya elli yıl içinde baş aşağı çevrilmişti. Paley'nin pembe gözlükleriyle bakıldığında, hayat hep bir yaz öğleden sonrasıydı; papaz evinin bahçesi mutlu bir hayatla dolup taşıyordu. Ama artık öyle değildi. Genişlemekte olan sanayi toplumu, daha

fazla sayıda insanın aç ve öfkeli bir halde fabrika şehirlerine güdüleceği anlamına geliyordu. Bıçağın keskin kenarında bulunanlar Paley'nin çizdiği tabloya asırlardır darbe üstüne darbe indiriyorlardı. İşçi sınıfından kıskırtıcılar, Paley'nin statükoyu kötücül bir biçimde haklı çıkarmasını kınamışlardı. George Holyoake, çok önce, iki yaşındaki kızının zafiyetten ölmesi sonrasında *Paley Refuted in His Own Words*'ü [Paley Kendi Sözleriyle Çürütülüyor] kaleme almıştı.²³ Darwin de Down Konağı'nda doğanın “korkutucu derecede zalim” yüzünü delmeye çalışıyordu; onun da bir zamanlar sözlerini kucakladığı Paley'ye meydan okumasının zamanı gelmişti.

Malthusçu gözlüklerle bakıldığında rahip evinin bahçesi bir savaş meydanına dönmüştü: “Hayatla ışıldayan pırıl pırıl bir manzaranın ya da tropik bir ormanın hoşnutluk saçan yüzüne” bakıldığında “insan pekâlâ bundan kuşkuya düşebilirdi;” Darwin bunu kabul ediyordu:

... Böyle dönemlerde sakinlerin çoğu muhtemelen tepelerinde büyük bir tehdit asılı olmaksızın genelde de bir yiyecek bolluğu içinde yaşıyorlardı. Yine de bütün doğanın savaş halinde olduğu öğretisi çoğunlukla geçerlidir. Mücadele sıklıkla yumurta ve tohuma ya da fideler, larvalar ve yavrulara düşer; ama her bireyin hayatında bir zaman yaşanmalıdır; daha da yaygın olarak gözlemlendiği üzere birbirini izleyen kuşaklarda aralıklarla ve sonra da son derece şiddetli bir biçimde yaşanmalıdır.²⁴

Üreme oranları toplandığında, böyle olması gerekiyordu. Bir deniz sümüklüböceği 600.000 yumurta bırakıyorsa (bu rakamı Falklandlar'da bulunduğu yıllarda hesaplamıştı), Güney Atlantik'in bu canlılarla kaplanmasını ancak topyekûn bir kıyım önleyebilirdi.

Kaptan FitzRoy ve yeni eşi öğle yemeğine geldiklerinde, o Malthusçu savunusunu kaleme almaktaydı. FitzRoy yeterince acı çekmişti –ilk eşi ölmüştü, kısa süre önce de tek kızını kaybetmişti– fakat doğanın ekonomisine hükmeden iyicil bir ilahi kudrete inandığından, bu sert görüşe katılması pek mümkün değildi. Diğerleri Darwin'in sırrına yakınlık duymuyor olsalar da bunu onunla tamamen paylaşmışlardı. Fox, Darwin'in başlıca dayanağıydı; onu aşırı çalışmaya karşı uyarıyor, doğanın tırpanının kuzenini biçebileceği korkusuyla ona tatile çıkması tavsiyesinde bulunuyordu. Elbette ki Darwin tuzlanmış salyangozlarını ve kurbakalarını, güvercinlerini ve tohumlarını bırakmazdı. Fox kitabın devasa olaca-

ğını duymuştu; Darwin bile kitabının basılmış halini görmeye ömrü yeter mi merak ediyordu.

Bir ikilem içindeydi: Onaylanmaya can atıyor, ama bundan korkuyordu; ölümden korkuyor, ama bir rahatlama yolu arıyordu. “Şimdi gelecek olsun, öldükten sonra gelecek olsun şöhret biblosuna daha az önem verebilseydim keşke; ama eğer kendimi tanıyorsam, kitabın her daim yazarı meçhul bir biçimde yayınlanacağını bilseydim de en az şimdi çalıştığım gibi sıkı çalışırdım; gerçi bu biraz daha keyifsiz olurdu,” diye mırıldanıyordu.²⁵ Kısacası bir görev duygusu hissediyor ve kendi kendisine biçtiği bu göreve içten içe inanıyordu.

31. Bölüm

Bir Şempanze Bu İş Ne Derdi?

Yüksek bilim çevresinin etrafında dolanıp durması, korkularını pek yatıştırmıyordu. Daha bir tek sözcüğü bile basılmamışken, yoluna engeller çıkmaya başlamıştı. Lyell, insanların –bir şekilde– maymunlardan doğarak dünyaya sızmasıyla uzlaşabilirdi, ama Owen bunu yapamazdı.

Richard Owen muhtemelen herkesten fazla maymun teşrih etmişti, elde ettiği sonuçları da insanın kökenleriyle ilgili haince kuramları ezmek için kullanmıştı hep. 1849’da, misyoner Thomas Savage Batı Afrika’nın kocaman ve “tarif edilemeyecek derecede korkunç,” hâlâ bilinmeyen bir maymun türüne, gorile ev sahipliği yaptığını duyurduğunda, Owen aynı tehditle bir kez daha karşılaşmıştı. O zamana dek yeni bir muhalifler grubu, Chapmanlar ve Spencerler, bir de *Vestiges*’in yazarı canını sıkırmıştı. Belki ki çok güçlü bir panzehire ihtiyaç vardı; Owen da dinleyici kitlesine, Lyell’in tabiriyle “kötücül derecede aşağılık” maymunu hatların –çıkık kaşlar ve kesici köpek dişleri– değişebilir olmadığı güvencesini vermişti. İnsan maymunun soyundan gelmiyordu.

Owen, eski bir kaptandan kabilelere özgü kutsal işaretlerle kaplanmış dört tane goril kafatası almıştı. Barbarlığın izleri kolayca yıkanıp çıkarılmıştı, ama bunun kötücül bir karikatürde insanlıkla alay eden “çatık kaşlı bir fizyonomiye” sahip “tuhaf bir ürkütücülüğü” olan bir yaratık olduğu hissi o kadar da kolay silinmemişti. Goril kilit önemde bir piyon haline gelmişti. Owen’ın 1854’te British Association’da yaptığı konuşma maymunların dik durmasının ve insan sayılmasının imkânsızlığı üzerineydi. Hayvan değişmezdi, insan güvendedi, onuru emin durumdaydı. Fakat baskılar devam etti. Darwin bile transmutasyonla ilgili olarak Owen’ı yokladı (ve onun buna “şiddetle karşı” olduğunu öğrendi), 1857’ye gelindiğinde Owen onun bu konuda bir kitap yazıyor olduğunu biliyor olsa gerekti.¹

1850'lerin sonlarında "goril" birden evlerde kullanılan bir sözcük haline geldi. Siyah derili bu yeni maymun türüne karşı şehvetli hikâyelerin, dehşet verici vahşet ve kadın kaçırmaya hikâyelerinin kamçılacağı bir ilgi dalgası doğmuştu. Esaret altında bir maymun görmek korkutucuydu. Doğu Hindistan Şirketi'nin ticareti yüzünden, Bristol rıhtımlarına sürekli bebek şempanzeler ve orangutanlar geliyor, bunlar hayvanat bahçelerine kapatılıyordu. Fakat hiç goril gelmemişti; aslında Avrupa'da hiç kimse canlı bir goril görmemişti. Ancak 1855'e gelindiğinde kalabalıklar bu ürkütücü hayvana nihayet ağızları açık bir halde bakmaya başlayabildiler. Wombwell'in gezici hayvanat bahçesi, yıldızlara sahip olmak için rıhtımlarda çok yüksek fiyatlar ödeyen bu kurum, küçük bir dişi goril edinmeyi başarmıştı.² Hayvanat bahçesi o yıl West Country'den Oxford'a, oradan da Yorkshire'a yüzlerce kilometre kat etti. Sirkin önünde fillerin borazan çaldığı bir bando yürüyor, bu gürültücü geçit alayı büyük kalabalıkları kendisine çekiyordu.

Fakat gorilin ezilen, yıkanmayan kitleler arasında sahneye çıkışı, insanın hayvanlaştırılmasıyla ilgili korkuları perçinlemekten başka bir işe yaramadı. Saygın bilimadamları bu takılmaları horgörüyor, bunun olası sonuçları hakkında kaygılanıyorlardı. Pekâlâ ucuz basın üzerinden fikir yürütüyor olabilirlerdi. Gayri şahsi bir evrende "insanın hiçbir şey olduğu" yönündeki feryatlarını destekleyecek her şeyin üstüne atlayan işçi sınıfı militanları, insanın kökenlerinin maymuna dayandığını muştulamaya başlamışlardı bile.³

Bu tür provokasyonlar çok sert cevaplar gerektiriyordu. Lyell gibi Owen da insanın yaratılıştan gelen yüksek statüsünü kaybedeceğinden korkuyordu. Transmutasyonla uğraşan bilginler, militanları silahlandırıp durumu alevlendirmekten başka bir şey yapmamışlardı. Bu ihanet demekti. Böyle hatalı bir bilimin demir ökçeler altında ezilmesi gerekiyordu, bunu yapacak olan da Owen'dı. Owen o zamana dek Avrupa'da şöhret kazanmıştı; Kraliyet Cemiyeti'nin Copley madalyasını almıştı; Oxford Üniversitesi onu fahri doktorayla, Fransa hükümeti de Legion d'Honneur'le ödüllendirmişti. İyi bağlantıları vardı, eski başbakan Gladstone'un verdiği kahvaltılara katılıyor; piskoposlarla, düklerle Jön Türkleri öfkeden çıldırtacak kadar sıkı fıkı oluyordu. (Owen Richmond Parkı'nda, Kraliçe'nin kendisine hediye ettiği bir kraliyet konutunda oturuyordu.)⁴ 1857'de British Association'a başkan seçilmişti. Bilimin büyük isimleri doğal olarak yüz-

lerini Owen'dan, maymunlar hakkındaki güvenilir otoriteden yana dönecekti. Goril konusunda bir güvence verilmesini istiyorlardı.

Owen hiç gerici biri değildi. Yaratılış'ın hep sürdürülen, devam eden bir olay olduğunu duyurmuştu. Baştan savma bir biçimde, ayrıntılara girmeksizin buna “mukadder sürekli oluş” süreci diyordu. Bu bir tür ilahi takdirle gelişen evrim gibi görünüyordu. Gelgelelim Owen bir gorilin insana dönüşmesi konusunda isteksizdi. Daha yaratıcı bir sıçrama hayal ediyordu, ama kanıtı ihtiyacı vardı. Diğerleri onun bu kanıtı nerede bulacağını merak ediyorlardı. Kaygılı ilahiyatçılar onu gorilin insana benzerliği konusunda sorgulayacaklardı. Biri “İnsanı hayvanların bu kadar üstüne çıkararak nedir?” diye sormuştu. Sınırlar ve kaslar insan elini ve dilini eşsiz kılıyor muydu “yoksa zihin hemen hemen aynı anatomiye bağlı olarak mı çalışıyordu?”⁵ Bu ahlaken anlam yüklü bir soruydu, Owen'ın da bunu titizlikle ele alması gerekiyordu.

Owen'ın, insanı ayrı bir biçimde sınıflandırmasını mümkün kılacak bir etkene ihtiyacı vardı, bunu da beyinde buluyordu. Darwin, bir nesildir maymun beyinleri üzerine çalıştığı, bu konuda “bu kadar büyük bir otorite olduğu” için onun “haklı olması gerektiğini” söyleyerek alay ediyordu. Owen 1857'de insan beyininde benzersiz bir lob bulunduğunu –küçük hipokampus– insanın beyin yarıkürelerinin başka memelilerin beyin yarıkürelerinden daha büyük olduğunu, beyinciği tamamen örtüğünü açıklamıştı. Bu yüzden de insanın özel bir alt sınıfta yer alması gerekiyordu, yalnızca ona ayrılmış bir sınıfta. Bir maymun bir platipustan ne kadar farklıysa insan da bir şempanzeden o kadar farklıydı. Darwin kuşku içinde ellerini iki yana açıyordu: “İnsanın bir şempanzeden *bu kadar* farklı olmasını yutamam,” diyordu. Sonra da o şen ve zeki havasıyla soruyordu: “Merak ediyorum, acaba bir şempanze bu işe ne derdi?”⁶

Darwin'in hızı artık gözle görülebilir bir biçimde kesilmişti. Hastalıklar çalışma günlerini “son derece kısaltmıştı,” o da bitiremeyeceği için üzülüyordu. Ağır ağır zorla ilerleyerek altıncı bölüme, “Doğal Seçilim” başlığına devam etti. Bu bölümde rekabet eden varyasyonlardan “hangisinin yaşayacağını ve hangisinin öleceğini” inceleyecekti. Doğa, hayatın kaynağında –dünyanın her tarafına yayılan, genişleyen, engin bir çeşitlilik gösteren cinsler arasında – acımasız davranıyor, eleyip en “kârlı” olanı seçiyordu. Doğa en büyük güvercin yetiştiricisi, göksel bir salyangoz ayıklayıcısıydı. Ufak tefek Spitalfields dokumacılarından sonsuz derecede üstün

olan Doğa “yalnızca dış görünüm konusunda kaygılanmakla kalmıyordu; keskin bir gözle her siniri, her aygıtı ve kası; bütün alışkanlıkları, güdüleri, bünyenin en ince ayrıntısını dahi takip ettiği söylenebilirdi... İyi olanlar korunacak, kötü olanlar sert bir biçimde ortadan kaldırılacaktı.” Doğanın ürünleri “çok daha yüksek bir mükemmellik damgası taşıyordu.” Sonradan aklına gelen bir fikir olarak da, “Doğa derken, Tanrı’nın evreni yönetmek için mukadder kıldığı kanunları kast ediyorum,” diye eklemiştir.⁷

Çatırtı işitildiğinde Darwin, varyasyonun sebepleri üzerinde çalışıyordu. Karun zenginliklerinin altında eziliyordu, onu kurtaracak kimse yoktu. Mart ayında ETTY’nin şikâyetleri kötüleşti; Emma deniz havası alması için onu bir aylığına Hastings’e götürdü, Darwin’i yalnız bıraktı. Nihayet birkaç gün sonra, o “hiç bitmeyen türler kitabı” Darwin’i boğmaya başlamıştı. Lyell’e, “Benim gücümü aşıyor,” diye yakınıyordu. Bir yıl önce Fanny Allen onu “çok saf bir su gibi temiz ve pırıltılı” görmüştü. Şimdiyse bitap vaziyetteydi, berbat görünüyordu, bünyesini canlandırmak için ilaca ihtiyaç duyuyor, bedenine havlu çarpıyor, etrafa sular sıçratarak banyo yapıyordu. Maden suyuna ihtiyacı vardı (o sıralarda Malvern’da ticari amaçlarla maden suyu şişelemesine başlanmıştı). Fakat Malvern’a gitmeyi düşünemiyordu; Annie’nin düşüncesi kalbine bir bıçak gibi saplanıyordu.⁸

Dr. Edward Lane’nin daha yakınlarda bulunan tesisinde “on beş günlük hidropati ve dinlenmeye” razı oldu. Burası Güney İngiltere’nin yamalı bir bohça gibi işlenmiş manzarası içinde, yaklaşık 65 kilometre ötede tepelik bir arazide yer alan Farnham fundalıklarında bulunuyordu. Bir zamanlar Jonathan Swift’in evi olan, yeşillikler içindeki Moor Park Malikânesi’nde, hastalar dinlenip gevşeyebiliyor; ılık, kumlu fundalıklar arasında dolaşabiliyorlardı. Lane de Gully gibi Edinburglu bir tıpcıydı; hâlâ otuzlu yaşlarının başında olan Lane yalnızca üç yıllık bir doktordu: Darwin “çok genç” diye düşünüyordu, “ama bu onun tek kusuru.” Daha da önemlisi “o bir beyefendi ve okumuş biri.” Ayrıca Lane, “Dr. Gully’nin inandığı şeylerin hiçbirine inanmıyordu.” gözle görülmeyen şeyleri görme ve olmayan şeyler hakkındaki sözlere. Gerçi, Darwin’in onun daha da çılgın hastalarının bu tür meraklarına katlanması gerekmişti. Darwin Lane’e çabucak bağlanmıştı. Doktor Lady Drysdale’in kızıyla iyi bir evlilik yapmıştı, Darwin de onlar hakkında “Şimdiye kadar tanıdığım en hoş insanlar arasındalar,” diye düşünüyordu.

Lane, Darwin'de Gully'nin gördüklerini görmüş, onun durumu karşısında şaşkınlığa kapılmıştı. “Onun çektiği kadar şiddetli bir acı çekilen bir vaka hatırlamıyorum. En berbat nöbetler başladığında, ıstırapla eziliyormuş gibi görünüyordu.” Fakat Darwin bu acıya büyük bir metanetle dayanıyordu, “tatlılığı ve nazikliği” de “en sıradan hizmetleri kabul edişi sırasında gösterdiği minnette” ortaya çıkıyordu.⁹ Lane onun enfiyeyi bırakmasını sağlamıştı; buna rağmen, evdeki baskılardan ve onu elden ayakta düşüren iş yükünden uzakta Darwin halinden hoşnutmuş gibi görünüyordu. Fundalığın kenarındaki korunaklı çam ve huş ağaçları arasındaki yürüyüşleri bir harikaydı. Darwin hastaları sıkıcı bir grup olarak görüp bir kenara bırakıyordu. Ama Lane onun akşam sofrasında espilere kahkahalarla güldüğünü; geveze bir İrlandalı hanımdan ve onun hayalet hikâyelerinden, ekmeğiyle birlikte çimdiklemek için masa örtüsünün üzerine tuz serpmesinden hoşlandığını da hatırlıyordu.

Tedaviye başladıktan bir hafta sonra, Darwin neşelenmeye başlamıştı. Hooker'a, “Ne kadar iyiyim,” diye mırıldanıyordu. “Hiç anlatılacak gibi değil. Sağlıklı bir Hıristiyan gibi yürüyebiliyorum, yiyebiliyorum, hatta gecelerim bile iyi geçiyor. Hidropatinin benim üzerimde kesinlikle gösterdiği etkiyi nasıl gösterdiğini azıcık olsun anlayabilmiş değilim. İnsanın beynini muazzam bir biçimde köreltiyor, evden ayrıldığımdan beri bir tek tür hakkında bile düşünmedim.” Bunu, söylediklerini biraz yalancı çıkaran, tüylü alpin bitkiler hakkında sıkıcı bir notlar dizisi izliyordu. Yine de biliminden emindi artık: “Bazen kendimi zavallı bir derlemeci olarak niteleyip hor görüyorum, gerçi çalışmalarımın tamamını hor görüyor değilim, çünkü bilgimizin, türlerin kökeni hakkında bir tartışmanın temeli ni atmak için yeterli olduğunu düşünüyorum.”¹⁰

Başkaları da öyle düşünüyordu. Alfred Russel Wallace dünyanın öbür yakasından onunla temasa geçmişti; artık Darwin için çalışıyor, ona evcil kümes hayvanlarının derilerini gönderiyordu. Darwin, “Taşınması bana bir servete mal oluyor!” diye homurdanıyordu; ama Uzakdoğu'da birinci sınıf bir koleksiyoncuyla çalışmanın bedeli de buydu. Moor Park'tan Wallace'a neşeli bir mektup yazdı, ona teşvikleri için teşekkür ediyordu. “Ne kadar benzer şeyler düşündüğümüzü ve bir ölçüde benzer sonuçlara vardığımızı açıkça görebiliyorum.” Bu sözler kendini biraz kenara itilmiş hissedene, türlerin ortaya çıkışı hakkındaki makalesinin (Darwin o sıralarda kısmen yeniden üstünden geçiyordu) görmezden gelinmesinden korkan

Wallace'a güven duygusu verecekti. Ama bu hoş notun daha derin bir amacı da vardı. Darwin şöyle devam ediyordu:

Bu yaz, türlerin ve varyasyonların birbirinden nasıl ve hangi yollarla farklılaştığı sorusu üzerine çalışmak amacıyla ilk defteri açmamın yirminci yılı dolmuş olacak (...) Çalışmamı şimdi basıma hazırlıyorum, ama konu o kadar geniş kapsamlı ki (...) iki yıl daha matbaaya verileceğini sanmıyorum (...) Görüşlerimi bir mektubun sınırları içinde açıklamam gerçekten *imkânsız* (...) ama yavaş yavaş ayrı, somut bir fikir benimsemeye başladım; doğru mu yanlış mı başkalarının karar vermesi gerekiyor.¹¹

Wallace –Yaratılışçı olsun olmasın– çok nazik bir geçilmez uyarısı almıştı. Darwin akıllıca davranarak meselesini açmadan iddiasını ileri sürmüştü.

Tıpkı kutsal kloroform gibi, sıcak fundalıklar da Darwin'in beynini uyuşturuyordu. Fakat onları başka hiçbir hastanın görmediği gibi görmeye başlamıştı. Sanatoryum, sakinliği yüzünden kasten fundalıkların arasına inşa edilmişti. Fakat başkalarına dinginlik veren şey, onun için bir savaş meydanı oluyordu. Çitlerle çevrelenmiş alanlarda uzun köknar fidanları bulunduğunu görmüştü, açık alanlardaki fidanlarsa bodurdu, aralarında sığırlar dolanıyordu. Yine kontrol ve denge üzerine, sükûnetin ardındaki çalkantı üzerine düşünmeye başlamıştı. İri budaklı bir fidan, yirmi altı yıldır orada olsa da (halkalarını saymıştı) yalnızca 7,5 santim uzunluğundaydı. “Ne kadar merak uyandıran bir problem bu; nasıl bir güçler oyunu, bir metrekarelik bir alan içinde bitkilerin türlerini ve oranlarını belirliyor!” Bir sanatoryum bile ölüm tarlalarından kaçmasını sağlayamıyordu. Güvenilir bir rıhtım yoktu; takıntısı etrafındaki dünyayı dönüştürmeye başlamıştı.

Darwin eve, mayıs ayı başında biraz üşütmüş bir halde, fakat yeni bir atağa hazır döndü. Varyasyonlar hakkındaki büyük bölümü yazmak için bastırdı; varyasyonların ortaya çıkması için bir sebep bulmaya çalışıyordu. Hayvanlardaki bir varyasyonu tartıştığında –sülükayaklılarda en değişken olmaya eğilimli organların anormal olarak gelişmiş organlar olduğunu belirtmişti– Hooker'ın, aynı şeyi bitkilerde de kanıtlaması gerektiği meydan okumasıyla karşılaşılıyordu.¹² Kendi çayırına da yeni gözlerle bakıyordu, deney amacıyla, birbirleriyle rekabet eden on altı bitki dikmişti. Bitkiler birbirini o kadar boğuyordu ki birden fazlasının çiçeklenip çiçeklenmeyeceğini merak ediyordu.

Birkaç gün sonra Emma, açıkçası “bir nebze olsun iyileşmemiş” Etty’yle birlikte Hastings’den döndü. Horace’ın altıncı doğum gününe yetmişlerdi; ev konuklarla dolmaya başlamıştı. Wedgwoodlardan bir ordu kuzen gelecekti, Charles’ın kız kardeşleri Susan ile Catherine’i de bekliyordardı. Bir hafta sonra Down Konağı gümbürdüyordu. Evde on çocuk, altı da yetişkin vardı; hizmetçiler ile bu kalabalığa hizmet etmesi için tutulan fazladan uşaklar bu sayıya dahil değildi. Charles “epey kalabalık” diye yakınıyordu, “zavallı sevgili Etty şimdi o kadar kayıtsız ki.” Konukların hepsi Charles’ın adaşı, kusurlu bebek Charles’ın ayın 21’inde köy kilisesinde düzenlenen vaftiz törenine katıldı. Charles’ın soğuk algınlığı “birden eskisi gibi kismaya” dönüşmüştü; bütün gayretleri boşa gitmişti. Bütün bunlar “çok cesaret kırıcıydı.” İş, kaygıları ve çökmesi; bütün bunlar “Moor Park’ın ona getirdiği iyileşmeyi” bir on beş gün içinde yerle yeksan etmişti. Charles’ın sağlığı “şimşek hızıyla” kaybolup gitmişti.¹³

Yapılması gereken tek bir şey vardı. Hastaların ikisinin birden Dr. Lane’e gitmesi gerekiyordu: Önce Etty Emma’yla birlikte ayın 29’unda gidecek, ardından Emma döndükten iki hafta sonra da Charles “nöbet değişimi yapacak,” bütün yazı orada geçirecek olan Etty’ye eşlik edecekti. Charles hâlâ bastırıyor, “çok sayıda korkunç bulmacanın” parçalarını bir araya getiriyor, “aylak bir eşraf hayatı yaşamaktansa, en kısa zamanda şimdi olduğum berbat, acınası kötürüme dönüşürüm, daha iyi” diyordu. Kül rengi midilliler hakkında *Gardeners’ Chronicle*’a bir mektup yazmış, bu evcil atın kökenini etraflıca anlamaya çalışmış, sonra kendi kendisini yeniden sanatoryuma yollamıştı.

Burada yarı yalvaran, kendi kendisiyle alay ettiği mektuplarını kaleme almayı; hitap ettiği kişilerin fikrini değiştirmeye çalışırken bilgi edinmeyi sürdürmüştü; bir yandan hayvan yetiştiricilerini güvercin sağlama konusunda yumuşatıyor, bir yandan da Harvard’ın botanik bahçesindeki Asa Gray gibi eski presbiteryenlerin gönlünü alıyordu: “Mektuplarımla sizi çok sıkmadığımı söylemeniz son derece büyük bir incelik, benim için de neredeyse inanılmaz; çünkü spekülasyonlarımla gerçek bilimin sınırlarını aştığının bilincindeyim.” Ya da en azından o günkü haliyle gerçek bilimin. Her gün Etty’yle tavlama oynuyor, onun durumunu hassasiyetle izliyordu; Malvern trajedisini yeni baştan yaşamak zorunda kalacağından korkuyordu. Ama hayır, Etty gücünü geri kazanıyormuş gibi görünüyordu; Charles da 30 Haziran’da Downe’a daha mutlu bir halde döndü.¹⁴ Ye-

niden değirmentaşının başına döndü; eski problemiyle, varyasyon kanunlarıyla uğraşmaya başladı.

Uzun, sıcak bir yaz olacaktı; Hint İsyanı günleriydi: Evde oturmayıp çimenlerinin içinde güvercinlerini seyretmek, salyangozlarını tuzlamakla meşgul olması gereken bir yazdı. Nihayet temmuz ayında “varyasyon” bölümünü bitirdi ve sayfaları kontrol etmesi için Huxley’ye gönderdi. Darwin hâlâ, fetüslerin farklılaşması ile türlerin farklılığını birbiriyle ilişkilendirmeye, teorisinin arkasına embriyolojik bir dayanak yerleştirmeye çalışıyordu. Huxley, yetişkinler ne kadar farklı olursa embriyoların da o kadar erken bir tarihte farklılaşmaya başladığı görüşüne katılmıştı. Fakat Darwin, Fransızların özelleşmiş organların önce fetüste belirlediği yönündeki görüşünü de aktarıyordu. Huxley bunların hiçbirini kabul etmeyecekti. Beden bir ev gibidir diyerek gülüyordu; yapı ustası duvarlar ve çatı kirişleriyle işe başlardı, “kornişler, dolaplar ve piyanoyla değil.” Mesele anlaşılmıştı. Darwin içini çekerek bu pasajları çıkardı, “bu konuda biraz üzülüyorum, çünkü doğru olmalarını isterdim; heyhat, bir bilimadamının hiçbir dileği, hiçbir duygusu olmaması gerekir, yalnızca taştan bir kalbi olmalı.”¹⁵

Açıkçası bu iki adım ileri, bir adım geri gidilen bir meseleydi. Darwin, hâlâ bitkilerdeki varyasyon oranlarının tablosunu çıkarmakla meşguldü, bir hafta sonra genç Lubbock varsayımlarından birinde “çok büyük bir gaf yaptığını” işaret ettiğinde bu durum onun “iki-üç haftalık çalışmasını kaybetmesine mal olmuştu.” Bitki kataloglarını alıp her şeye yeniden başlaması gerekiyordu. “Ben İngiltere’nin en sefil, en sersem, en aptal köpeğiyim,” diye inliyordu. O tarihten itibaren Downe’in “kılı kırk yaran titizlikteki okul müdürü” Ebenezer Norman’a boş zamanlarında tablo çıkarma işiyle uğraşması karşılığında ücret ödedi.¹⁶ Hooker da büyük bir sıkıntıya girip ona yardımcı oldu.

Başkaları da yardım ediyordu. Gray, Amerika kökenli bitkilerle ilgili ayrıntılar veriyordu. Gray yalnızca “temkinli bir mantıkçı” değil, açıkça “sevilesi bir adamdı;” Darwin de “korkunç derecede bencil” görünme pahasına ona neyle uğraştığını açıkladı. Yirmi yıllık çalışmasını incelemiş şu sonuca varmıştı: “Dürüst bir insan olarak sana kabul gören dini esaslara aykırı olan bir sonuca vardığımı; bağımsız olarak yaratılmış türler olmadığı, türlerin yalnızca güçlü bir biçimde tanımlanmış varyasyonlar olduğu

noktasına geldiğimi söylemeliyim. Biliyorum, bu beni küçük görmene yol açacak.” Türlerin nasıl değişip ataları olan türlerden uzaklaştığını “çiftçiler ve bahçıvanlardan” öğrendikleriyle anlamaya başlamıştı. “Doğanın türlerini değiştirmek ve onların *uyarlanmasını* sağlamak için başvurduğu yollarla ilgili olarak önümü gayet açık bir biçimde gördüğüme inanıyorum.” Hooker’ın, coğrafi dağılımla ilgili bölümü okuduğunu, “türlerin dağılımı konusunda hiç bu kadar şaşırmamış olduğunu” söylüyordu.¹⁷

Gray büyülenmişti, kendisinin de uzun zamandır bitkilerde varyasyonların ortaya çıkmasına neden olan “bir kanun, bitkilere içkin bir güç olduğu” inancında olduğunu kabul ediyordu. “Sanırım başlangıç noktanız bu,” diye devam ediyordu Gray, sonra da “Varyasyon *kanununa* ulaşıldınız mı?” diye soruyordu. Darwin’in başlama işareti bu oldu. Gray’in yeterince yumuşatılmadığını biliyordu; benzer ilgi alanları vardı, ama ayrı çizgilerde çalışıyorlardı. 5 Eylül’de, bir mektubunda Wallace’a imkânsız olduğunu söylediği şeyi yaptı. Görüşlerini Gray’e ayrıntılı bir biçimde yazdı; karşılaştığı zorlukları açıklıyor, embriyolojinin “korkutucu” problemlerinden bahsediyor, uzun süre boyunca dini inançlarına sadık kalmasına yol açan olguları ve bunları “iklimle ya da Lamarckçı alışkanlıkla” açıklamanın imkânsızlığını anlatıyordu. *Natural Selection* [Doğal Seçilim] adını vermeyi düşündüğü kitabın, okul müdürü tarafından okunaklı bir yazıyla kaleme alınmış bir özetini de göndermişti. Gray bunu yutarcasına okuyup onu “Doğal Seçilim”i kişileştirmemesi; nedensel bir amil, Doğa’nın Yönlendirici Eli haline getirmemesi uyarısında bulundu. Doğal seçim yalnızca hayat yarışını kazanmanın yollarını betimliyordu.¹⁸

Darwin, Gray’den sırrını tutacağına yemin etmesini istedi; “*Vestiges*’in yazarı gibi birinin görüşlerini duyup ‘işlemesinden’ korkuyordu.” Transmutasyon artık hırsızlık yapılacak topraklar olmayabilirdi; ama o hâlâ bir hırsızlamanın, doğal seçim atışının iyi olabilecek etkisini bozmasından korkuyordu. Darwin’in bunu uygun biçimde sunması gerekiyordu. Bilimin liderlerine orijinal, yetkin bir citle hitap etmeliydi. Bu artık, her zamankinden daha büyük bir önem taşıyordu; çünkü “yaratılış hali” ilk kez onların da gündemine girmiş bulunuyordu: Broşürler ortaya çıkıyor, sorular soruluyordu. Bu konu, Jeoloji Cemiyeti’nin toplantılarında bile gündeme geliyordu; sessizce oluyordu belki bu, ama oradaydı işte. Liberal başkanlar hayatın yeni kökenlerine karşı önyargısız tutumlar alınması çağrısında bulunuyordu: Biri 1857 gibi erken bir tarihte “bu çok yük-

sek zekâların üzerinde talim yapmasına değer bir spekülasyondur,” demişti; “ama bilimsel araştırmanın sonuçlarını dini inançların akideleriyle karıştırmaktan kaçınalım.” “Yaratılış hali”nin bir zamanlar “araştırılması yasak” olarak görüldüğünü kabul etmişti.¹⁹ Ama herhalde artık durum böyle değildi. Bir zamanlar Oxford ve Cambridge dogmatizminin kalesi olan Jeoloji Cemiyeti’nden gümbürtüler duyuluyorsa o zaman işler gerçekten de değişiyor demektir.

Darwin, kendisinin de bu muhterem kuruma hitap etmesi gerektiğini biliyordu. Meslektaşlarını “doğal seçilimin” evrimin hali olduğuna ikna etmesi gerekiyordu. Bunu yapabilecek bilimsel duruşa sahipti, sözlerinin ağırlığı vardı. Gerçekten de statüsü yükseliyordu; Alman Doğabilimciler Akademisi o sonbahar onu üyeliğe seçen ilk Avrupa cemiyeti olmuştu. Bu durum Darwin’in işini hem kolaylaştırmış, hem zorlaştırmıştı: Sözleri elitlerin dikkatini çekecekti. Hocası Grant’a yaptıkları gibi, onun sabit fikirli biri olduğunu söyleyip çalışmasını es geçemezlerdi; ya da *Vestiges*’e yaptıkları gibi gaflarına işaret edemezlerdi. Fakat bu durum aslında onu bazılarınin gözünde daha tehlikeli kılıyordu. Büyük kitabı yeni uzmanları hedef alıyordu. Eskilerin kusursuz desteğine sahip bir köstebek gibi haince yeni isimleri kendi saflarına katıyordu. Başkaları ona bu gözle bakacaktı: “Sevgili eski dostum Falconer bana çok sert saldırdı; ama çok nazik bir tavırla bana ‘On tane doğabilimcinin yaptığı iyilikten daha büyük bir zarar vereceksin, Hooker’ı çoktan yozlaştırıp yarı yarıya bozmuş olduğunu görebiliyorum(!)’ dedi.” Darwin, Gray’e, “Eski dostlarımda bu tür güçlü duygulara rastladığımda, görüşlerimin hoşnutsuzlukla karşılaşacağını beklememe şaşmaman gerek,” diyordu.²⁰

Öte yandan genç muhafızlar –onu destekleyecek olanlar– başlı başına bir güç haline geliyorlardı. Hooker’ın ateşlemesiyle Linneaus Cemiyeti’ne yeni bir enerji veriyorlardı. Cemiyet Piccadilly’de Burlington House’a, Kraliyet Cemiyeti’yle aynı binaya yeni taşınmıştı. Huxley, Tyndall ve Hooker hâlâ kendi dergilerini çıkarmayı planlıyorlardı; ayrıca Huxley onlara *Saturday Review*’da bir köşe ayarlamakla meşguldü. Darwin bütün grup tarafından büyük saygı görüyordu. Huxley’nin, onun sülükayaklılar hakkındaki kitaplarına karşı hayranlığı sınır tanımıyordu: 1857’de verdiği derslerde, Darwin’in bu kitaplarının o zamana dek yayınlanmış en “taktere şayan” monografiler arasında yer aldığını söyledi. Bu ona verilmiş en güzel destekti; Darwin, “Başımı döndüreceksin,” diye şakiyordu.²¹

Huxley doğal seçilimin ayrıntılarını bilmiyordu; ama Darwin soylarla ilgili yaklaşımını ileri sürmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Huxley'nin doğanın simetrisiyle ilgili tuhaf görüşleri vardı; taksonomik bir Çin bulmacası gibi çemberler içine çemberler yerleştiriyordu; ama Darwin ona doğal sınıflandırma sisteminin “sadece şecereyle ilgili” olduğunu anlatıyordu. Ve ekliyordu: “Kabul gören yerleşik dogmalara aykırı görüşler, kabul görüp yerleşmeye başladığında, idrak, karakterlerin değeriyle ilgili muazzam miktarda çöpü temizleyip atacak... Ben göremeyecek olsam da inanıyorum ki bir zaman gelecek, doğanın bütün büyük krallıklarıyla ilgili hayli doğru soykütüklerine ulaşmış olacağız.” Fakat kavgacı Huxley'nin gözleri başka bir tarafa bakıyordu. Hâlâ Owen'ın işini bitirmeye çalışıyor, bir kavgacı fırsat kolluyordu. Huxley'nin “alçak” Owen'ın bilim perdesi aralanmadan, sağlam bir zoolojinin mümkün olabileceğine dair kuşkuları vardı. Ancak bundan sonra “eski karşılaştırmalı anatominin küllerinden” yeni bir anka kuşu yükselebilirdi. Sınıflandırmayla ilgili olarak önemli olan noktayı tümüyle gözden geçiriyordu. “Soykütüğü işinin” “çok ilginç” olabileceğini teslim ediyordu, “fakat benim kafama göre, saf zoolojiyle ilgisi, insanın soykütüğünün nüfus sayımıyla ilgisinden öteye geçmiyor,” diyordu.²² Sınıflandırma canlıların sayımıydı, ölümlerin soyağacının çıkarılması değil.

Hint yazı sırasında hayvan cesetleri gelmeye devam etti (artık bütün tutkusu tavşanlardı), iskelet çıkarma işi de her zaman olduğu gibi devam etti. Fakat Darwin'in güvercinlerle işi artık bitiyordu. Hatta ertesi sene kuşlarını verebileceğini bile düşünmüştü. Artık yeni tutkusu tohumlardı. “Yapılarını kırmaya” çalışıyor, onları renkli camların altına dikip “canavarlar” yaratmaya çabalıyordu. Küçük canavarlardı –yalnızca çeşitler– bunlar; Fransa'da Geoffroy ile oğlu Isidore'un hedeflediği kadar önemli, deforme olmuş yaratıklar değillerdi. Darwin Hooker'a, botanikçi arkadaşlarının bitkilerle oynayarak “çeşitler geliştirmeyi” hiç deneyip denemediklerini soruyordu; “vahşi türleri gübrelemek, birkaç yıl boyunca bütün çiçeklerini koparmak, budamak, vs.” gibi oyunlardan bahsediyordu. Yeşil çiçekli bir bitki yetiştirmesinin ardından Darwin, “dört-beş nesil içinde herhangi bir çiçeği, bir ölçüde canavarlaştırabileceğini” fark etmişti.²³

Genç kuşak da bu işe dahil olmuştu. Babalarının boş vakitlerinde oğlanlar, onun çiçeklerin arkadaşlarının, yabanarılarının izini sürmesine ve onlarla oyunlar oynamasına yardımcı oluyorlardı. Charles Sandwalk'ta

yaptığı yürüyüşlerde arıların fundalıklar arasında belli yerlerde yolculuklarına ara verip bir anlığına vızıldadığını fark etmişti. Hangi uçuş yollarını izlediklerini ve neden vızıldamak için durduklarını merak ediyordu. Çocuklarla birlikte gözlemlerde bulunduğu dördüncü yazdı bu. Havanın sıcak olduğu günlerde, öğle vakitleri en iyi fırsattı. Oğlanlar eğitim gören askerler gibi karınlarının üstünde sürünüyor, engellerin altından, böğürtlenlerin arasından geçerek arıları izliyorlardı. Vızıldama yerlerinin haritalarını çıkarmışlardı, uçuş yolu üzerine yerleşiyorlar, bir arı geçerken “Arı geçiyor!” diye bağıyorlardı. Arı Charles’a ulaşıncaya dek, bu bağıışırlar o hat üzerinde devam ediyordu. Charles yıllar geçse de uçuş rotalarının aynı kaldığını, arıların vızıldadığı yerlerde “bir santimlik bile değişiklik” olmadığını fark etmişti. Az boy atmış çalıları çekip almak ya da buralara beyaz un serpmek de bir değişiklik yaratmıyordu.²⁴ Arılar yollarını değiştirmiyordu. Charles arıların neden değişmeyen uçuş rotaları izlediğini hiçbir zaman etraflıca anlayamadı.

Oğlanlar büyüyorlardı. Franky babasının gölgesiydi; derisi yüzülmüş hayvanlar ve deneysel bitkilerle dolu bir evde her türden tuhaf iş için biçilmiş kaftandı. George, Clapham’dan dönmüştü, sıla hasreti canına okumamış olsaydı mühendis olacağı kesindi. William ise bir din adamıyla yeni bir eğitim için Cambridge’in yolunu tutmuştu. Charles onun bir avukat olacağını, “ilerde İngiltere Başbakanı” koltuğuna oturacağını düşünüyordu. William’ın yıllık 40 sterlinlik harçlığı –“neredeysi Parslow’un ücreti kadar”– yalnızca temel harcamalarını karşılamaya yetiyordu. Sanat gezileri, kırtasiye harcamaları, evde geliştirdiğı son hobi evin maliye bakanının fazladan para çıkarmasını gerektiriyordu. O yazın çılgınlığı fotoğrafçılıktı ve hiç de ucuz bir hobi değildi. William temmuz ayında Rugby’den döndüğünde Charles teçhizatı satın almıştı. Üst katta bir oda bu işe ayrılmıştı; çok geçmeden William “evin içinde aşağı yukarı koşuşturmaya,” “kirli ellerinde” cam plakalar tutmaya ya da kavanozlardaki kimyasalları incelemeye başlamıştı.²⁵ Sonbaharda yeniden resme dönecekti.

Etty’nin evde olmamasına rağmen, Emma’nın da işi başını aşıyordu. Horace okumayı öğreniyor, Emma’nın Maer’deki pazar okulu için yazdığı hikâye kitabını okuyordu. Çocukların hepsi de Jane’nin Sally için bir iyilik yaptığını, Mary ile annesinin pazara gittiğini, yalan söyleyen çocuğun Tanrı’nın affediciliğine sığındığını öğrenmişlerdi. Emma tek tek çocukların hepsinin başında oturmuş, onlara görev duygusu aşılamış, oku-

ma-yazmayı öğretmişti. Fakat öyle görünüyor ki Horace bunu yaptığı son çocuğu olacaktı, çünkü bebek Charles geriye; hiçbir yürüme ve konuşma belirtisi göstermiyordu. “Dikkat çekici bir tatlılığı” ve sevimliliği, “yaramazca bir gülümseyişi” olsa da tümüyle hareketsizdi; “heyecanlandığında tuhaf bir biçimde surat asıp titriyordu.” “Parslow’a tutkuyla bağlıydı;” annesini de özellikle yanında istiyordu.²⁶

Emma’nın iyiliği çevrede iyi biliniyordu ancak son derece dürüst olmasıyla herkesten farklı bir yere sahipti. Köy ahalisi ona güvenebileceklerini hissediyordu. Emma bir köy rahibinin eşiymiş gibi onlara hizmet ediyor, açlara ekmek parası veriyor, “yaşlılara küçük bağışlarda bulunuyor, hastalara lezzetli şeyler ikram ediyor, ufak tefek ilaçlar sunuyor, sağlıklarına ihtimam gösteriyordu.” Kız kardeşi Fanny’yi kaybetmiş, yatalak annesinin bakımını üstlenmiş, sağlıksız bir beyefendiyle evlenmiş ve kırklı yaşlarının ortalarına dek neredeyse sürekli hamile kalmış olduğundan, acı çekmek nedir biliyordu. Gerçekten de Annie’nin ölümünden beri hastalık bir hayat tarzı olup çıkmıştı, hastalıklar normaldi. Emma başkalarını rahat ettirmek, acılarını dindirmek için yaşıyordu. Down Konağı, sakinleri için bir hastane, köy ahalisi için de bir dispanser gibiydi; başhemşire de Emma’ydi. Emma Dr. Darwin’in eski reçete defterini kullanıyordu; bunu Charles’ın yardımıyla çevirmişti; krup hastalığına, “kanser ağrılarına” ve “15-16 yaşlarındaki zayıf kızlara” kendi geliştirdiği ilaçları veriyordu. Yapımına çocukların yardımcı olduğu ilaçları uşaklar dağıtıyordu; Emma’nın kapıdan uğradığı herkes onu “yaslanılacak bir kaya” gibi görüyordu.²⁷

Charles da yörede adını duyurmuştu ve yeni görevler üstleniyordu. Emma afyon ve likör reçete ederken, o da adalet dağıtmaya hazırlanıyordu. Kent Bölgesi Asayiş Komisyonu kendisiyle temas kurup koltuk sahibi eşraf ve taşra rahipleri arasına katılması çağrısında bulunmuştu. Kaldırmakta zorlanacağı bir zaman ve enerji sarfına mal olacaksa da teklifi kabul etti. (İroniktir daha önce tek bir dava için, “yorgunluğu kaldıramayacağını” söyleyerek jüri görevi üstlenmekten kaçınmıştı.) Asayiş Yargıci olmak değerli olduğu hissini pekiştiriyordu, sorumluluk duygusunu belagatle ortaya koyuyordu. Kraliyet Madalyası’nın bilimi açısından yaptığı şeyi, bu görev toplumsal statüsü açısından yapıyordu. Peder Innes ve eski Şerif Sir John Lubbock’un ifadeleriyle yargıç oldu. 3 Temmuz’da Kitabı Mukaddes üzerine “Söz konusu bölgede Kraliçe’nin barışını koruyacağına; aynı topraklarda işlenen çeşitli ağır suçları, ihlalleri ve başka kabahatleri din-

leyecek ve belirleyeceğine” yemin etti.²⁸ Bu şekilde yemin eden bir “evrimciyi” kim “hor görebilirdi?”

Fazlasıyla yayılmış bir ailesi bulunan, fazlasıyla gerilimli bir adam için bu kadarı yetmezmiş gibi, eylül ayında da evi genişletme çalışmaları başladı. Kuzenler geldiğinde yaşanan patırtı bir tarafa, çocukların gürültüsü böyle bir genişlemeyi zorunlu kılıyordu. İşçiler kocaman geniş bir yemek odası inşa etmeye başladı, üst katta da bir yatak odası olacaktı; aslında eve bir kuzey kanadı inşa edilecek, bütün bunlar “güzel ve büyük” olacaktı. Herkese “Gösterişimden sık sık beter bir utanç duyuyorum,” diyordu; ama bu sahte bir alçakgönüllülüktü. O yılki yatırımlarından elde ettiği 4200 sterlinlik gelir 500 sterlinlik bu harcamayı rahatça karşılıyordu. Charles kitabı üzerinde çalışmayı sürdürürken, işçilerin çalışma odasının dışında fazla gürültü çıkarmaması gerekiyordu. Hooker’ın dikkatini çok önemli bir noktaya çekmeye çalışarak “Organik varlıkların mükemmel olmadığını, yalnızca rakipleriyle rekabet edebilecek derecede mükemmel olduğunu göstermek için cüretkâr küçük bir tartışma kaleme alıyorum,” diyordu.²⁹ “Mükemmel uyarlanmanın” üzerindeki sis perdesi temizleneli çok olmuştu; o da bu fikri açıkça reddetmişti. Eski teologların öğrettiği gibi yeni uyarlanmalar mükemmel olamazdı; aksi takdirde hiç rekabet, hiç seçim ve dolayısıyla hiç ilerleme olmazdı. Doğa’nın kuralı kusurlu-luktu; bu artık iyice belirginlik kazanmıştı.

Ve bunu unutmamasın diye Doğa onu şiddetle sarstı. Birkaç gün sonra “tuğlaların ve çöpün ortasında,” her yerin işçilerle dolu olduğu günlerde, yedi yaşındaki Lenny bayılıverdi. Emma onu aceleyle yukarı yatak odasına taşıdı. Charles nabzını yokladı ve “son derece düzensiz ve zayıf” olduğunu gördü. Kendisinin “kalp çarpıntısı” olarak yaşadığı o berbat kalıtım yeniden harekete geçmişti. Hooker, “Sevgili ufaklığımız, tam da daha önceki üç çocuğumuz gibi sendeliyor” haberini aldı. Charles bunun “geçici bir şey olduğunu” umuyordu, ama Doğa’nın kusurları ne kadar acımasızca hedef aldığını bildiğinden haftalar boyunca “acı” çekti.³⁰

Sanatoryum, çocukların sağlığı, cetvel çıkarma işi, tohumlar, iskelet çıkarma derken, iki bölümü tamamlaması altı ayını almıştı: Geleceğe baktığında, “Manzara çok hoş!” diyordu. Evin içi harabeye dönmüşken, işi kolaylaşacak gibi de değildi. Melezler hakkındaki bölümün yarısına geldiğinde sıvacıların işi bitti ve yapı iskelesi indirildi. Etty de geri döndü, iyiydi ama hâlâ zayıftı; Lenny artık ara sıra “nöbet” geçirdiğinden Charles

biraz lükse düştü. Kasım ayında bir haftalık bir dinlenme için Moor Park'a gitti. Hooker'a "Yalnızca dinlenmek istiyorum," demişti ve bol bol da dinlendi. "Bir hayli uzun yürüyüşlere çıkıyor, tam bir beyefendi gibi manzaranın tadını çıkarıyordu."³¹ Çocuklardan, işten ve kaygılardan uzakta kırlarda dolaşıp yalnızlığının keyfini sürdürdü.

1857 yılının Noeli'nde *Natural Selection*'in elyazması tamamlanmak üzereydi. Charles Hooker'a, "Muazzam bir işi, melezlenmeyle ilgili bölümü yeni bitirdim; toplanan bütün olguları bir araya getirip yazmak üç ayımı aldı," diye yazmıştı. Fakat ürkütücü bir his vardı içinde, Lyell bunu gayet iyi anlardı. İmparatorluğun öbür ucunda olmasına rağmen Wallace da öyle. Wallace Malay Takımadaları'ndan bir mektup yazıp *Natural Selection*'in insanın kökenleri meselesine girip girmeyeceğini sormuştu. Darwin açısından bu konuda susmak bir zorunluluktur. Lyell'in insanın hayvanlaştırılmasıyla ilgili korkularına duyarlıydı. Owen'ın beyinle uğraştığını, insanı zapt edilemez bir kaleye çevirdiğini, ölümsüz bir ruha uygun bir kalıp haline getirdiğini görebiliyordu. Darwin Wallace'a, "Sanırım bu konudan tamamıyla kaçınacağım; çünkü çok fazla önyargıyla çevrili, gerçeğin bir doğabilimci için en önemli ve ilginç sorun olduğunu tam anlamıyla kabul ediyorum," cevabını verdi. Başkaları bu konudan kolayca sıyrılmanın mümkün olmadığını biliyorlardı. Lyell defterinde önemli sorular soruyordu: "İnsanın akli ve ruhunun, hayvan içgüdülerinin gelişmiş hali olduğu mu bulunacak?" Darwin bile insanı bu işin dışında tutmakta zorlanıyordu. Yazmaya yeni başladığı "İçgüdüler" bölümünde insanlar yavru köpekler, arılar ve asalak eşekarlarıyla aynı karmaşanın içine fırlatılmıştı. Bebeklik alışkanlıkları, hapşırık, yaşlı hanımların ilmek atlayarak örmesi, içgüdüsel olarak piyano çalmak, bunların hepsi de neredeyse hiç istemeden konuya dahil olmuştu.³² Fakat bu bölümde aynı tema sürdürülüyordu: İçgüdüler seçim yoluyla miras alınıyor ve değiştiriliyordu. Verilen örnekler bunu açıklıyorsa bunun insanlar açısından sonuçları da ortada olacaktı.

Darwin, Wallace'ın Uzakdoğu'da sürdürdüğü toplama işine övgüler yağdırıyordu. Onun teoriler kurma çabasını da teşvik ediyordu, "çünkü spekülasyon olmaksızın iyi ve orijinal gözlem olamazdı." Fakat Wallace'ın nerede ayrıldığını gerçekten yakalayamıyor ve, "Senden daha ileriye gidiyorum," varsayımında bulunuyordu. Kuramı kendisine mal eden tavrı da hâlâ belirgindi. Yirmi yıldır türler üzerine çalışıyordu; "yarısı yazılmış olan ki-

tabı, belirgin bir amaca yönelik geniş bir olgular koleksiyonu” içerecekti, fakat “spekülatif görüşlerini giremeyeceği kadar uzun bir konuydu.” Rapsiz bir konuma yerleştikten emin olan Darwin, rahat bir tavırla ekliyordu: “Birkaç yıldan evvel yayınlatabileceğimi sanmıyorum.” Sonra da sıcak duygularla bitiriyordu satırlarını: “Umarım bütün kuramların başarılı olur.”³³ Hiç şaşırtıcı değil; ama Wallace artık onu yakın biri, konuyla ilgili spekülasyonlarını duymaya can atan bir kulak olarak görüyordu.

İmparatorluk ve ilerleme çağında kapsamlı ve cesur kitaplara ihtiyaç vardı. Darwin, 1858 başında Britanya’nın geri kalan kesimleri gibi Henry Buckle’ın *History and Civilization in England* [İngiltere’de Tarih ve Medeniyet] adlı nefes kesici kitabıyla uçuyordu. Dipnotlarla dolu 500 sayfadan oluşan ilk cilt, büyük bir sansasyon yaratmıştı. Darwin, “*Son derece akıllıca ve orijinal*” diye düşünüyordu. Zengin bir tacirin oğlu olan Buckle Londra’ya, Darwin’in Downe’a bağlı olduğu kadar bağlıydı. Buckle tarihi, başkentin yüzyıl ortasındaki halet-i ruhiyesine iştiriyordu. Barbarlık, rahiplik, batıl inançlar hepsi silinip gitme yolundaydı; Buckle “Devrin bütün işaretleri her yerde görülüyor,” diyordu. Gerçek bilim fiziksel bilimlerin öğrettiği “evrensel ve şaşmaz düzenlilik ilkesine” inanmaktı.³⁴ Bütün bunlar onu *Westminster*’ın gönlüne göre biri yapıyordu. Toplumsal gelişme ve ahlak, ilahi arzuya başvurmaksızın istatistiksel ve bilimsel olarak açıklanabilirdi. Bu laiklerin uzun zamandır söylediği bir şarkıydı, şimdi de *Vestiges*’in yaptığı gibi Buckle’ın *History*’si sokaklarda büyük satış rakamlarına ulaşıyordu.

Erasmus kitabın harika olduğunu düşünüyordu: “Açık, akıcı, rahat okunur bir üslubu vardı,” *Natural Selection*’da tutturulması gereken bir üsluptu bu. Darwin *History*’yi iki kez okumuştı, “büyük Buckle”la da bir kez Hensleigh’in evinde karşılaşmıştı. Açık ve rahat bir tavrı olan, gevezelik eden, bütün sohbeti eline alıveren adamdan pek etkilenmemişti. Kitapta “şaşırtıcı sayıda dipnot bulunmasını” tartışıyorlardı ki Darwin hoş ve genç Effie Wedgewood’un şarkısını dinlemek için atılmış, bunun üzerine Buckle “Eh, Mr. Darwin’in kitapları sohbetinden daha iyi,” diye fısıldadığında, Darwin, “Aslında sohbetinin kıymetini yeterince bilemediğimi söylemek istiyor,” diyerek üste çıkmıştı.³⁵

Bilimin yeni parlayan bütün isimleri Buckle’ı duymuşlardı ya da tanıyorlardı. Buckle pazar öğleden sonraları yaptıkları yürüyüşlerde Spencer ile Hux-

ley'ye katılıyor, Tyndall'la ahlakın ortaya çıkışını tartışıyordu. Spencer'a göre hayatın ve medeniyetin evrimi aynı bütünün parçalarıydı. Spencer, *Principles of Psychology* [Psikolojinin İlkeleri] adlı ikinci kitabında "bütün biçimleriyle, insanda ve insan-altı türlerde aklın doğuşunu" konu almıştı. Şimdi de geri kalan her şeyi kapsayacak on ciltlik bir kitap yazmayı tasarlıyordu; bütün bilgiler "evrimci bir bakış açısıyla" sistemli hale getirilecekti.³⁶

Gelelim Buckle'ın rağbet görmesi geri tepme yaratmamış değildi. Lyell'in fark ettiği üzere "insanları düşünmeye sevk etmenin" rahatsız edici bir bedeli vardı. Yeni sekülerlikten korkan eski kafalılar "silahlara sarılıyorlardı." Hooker ocak ayında Huxley'nin Athenaeum'a girmesini sağlamıştı; ikili şimdi de geri kalanların, Tyndall, Busk ve Buckle'ın cemiyete girmesi için çalışıyordu. Fakat Buckle'ı düşünmek bile yaşlı beyefendilerin benzini attırıyordu; ona karşı oy kullanma tehdidi savuruyorlardı.³⁷

Dönemin ruhundaki bu değişiklik Darwin'i rahatlatmış olsa da kendisinin yazdığı cesur satırların daha büyük bir gürültüyle karşılanacağını düşünüyordu. Buckle'ın tamamlanmamış destanı da bu kadar kallaviydi, fakat tartışmalı olmaktan uzaktı. Hiç kimseyle arasını bozmak zorunda kalmamış tozlu bir meraklının çalışmasıydı. *Natural Selection* ise bir Kraliyet Madalyası sahibinin, bir taşra hâkiminin, bir zamanlar Kilise mensubu olmak için yetiştirilen eşraftan birinin imzasını taşıyacaktı. Mart ayında da hemen hemen tamamlanmış olacaktı. Yirmi üç ayın ardından Darwin onuncu bölümü tamamlamıştı. Böylece çeyrek milyon kelime kullanarak kitabın üçte ikisini bitirmiş olacaktı.³⁸ Tamamlanmış kitap Spencer'ın kurşun kadar ağır çalışmalarından daha ağır çekecek, Buckle'ın şen kitaplarından da üstün gelecekti; kendisine uygun tek rakibi yalnızca Lyell'in birçok ciltten oluşan *Principles of Geology*'sinde bulacaktı.

Toplumsal hatlar başka yerlerde de keskinleşiyordu. Maymunlar ve atalar konusunda ilerde başrolü üstlenecek olan isimler yerlerini alıyorlardı. Mart ayında Huxley, Owen'ın insan-altı sınıflarla ilgili görüşlerine saldırdı. Owen bu meseleyle ilgili olarak çarmıha gerilebilirdi, Huxley bunu biliyordu ve bir propaganda zaferi kazanmış olmanın coşkusunu yaşıyordu. Owen insanlar ve maymunlar hakkında Kraliyet Enstitüsü'nde bir konuşma yapmıştı. Spencer, Owen'ın 1855'te verdiği bu konferansı dinlemişti; konferansın "mantıklı olmaktan başka her şey olduğunu" söylüyordu. Şimdi de Huxley aynı platformda tamamen karşıt bir çizgiyi savun-

maya geçmişti. Huxley Mart 1858’de Kraliyet Enstitüsü’nde yaptığı “İnsana Özgü Tuhafliklar” başlıklı konuşmada babunları, gorilleri ve insanları karşılaştırıp tam bir süreklilik gösterdiklerini vurguladı. Yapısal olarak ifade etmek gerekirse, goril babundan ne kadar ileriye insan da gorilden o kadar ileriye. “Elimizde babun ile goril arasındaki bağlantı halkalarının bulunduğu, goril ile insan arasındaki halkaların bulunmadığı doğru, ama bu soruyu etkilemiyor. İki ayrı yol olsun, kimse bunlardan birinin üzerinde köşe taşları var diye diğerinden kısa olduğunu söyleyemez.” Huxley daha da ileri gitmeye hazırlanmıştı, ne kadar ilerleyebileceğini merak ediyordu: “Zihinsel ve ahlaki yetilerin hayvanlarda ve bizde esasen, temelde aynı olduğuna daha fazla inanıyorum. İçgüdüsel eylemle akılcı eylem arasına bir sınır çizgisi çekemem,” diye devam ediyordu. Geriye varılacak bir tek sonuç kalıyordu: “Doğasının kökeninde ve temelinde, insan, organik dünyanın geri kalanıyla birdir.”

Elbette ki başka bir anlamda, arada “sonsuz” bir uçurum vardı. İnsan konuşabiliyordu, bu yüzden de geleneğe sahipti; bu da onu “sınırsız gelişmenin, doğasına zorunlu koşul olarak yerleştirilmiş olduğu tek organik varlık” haline getiriyordu. Fakat Huxley bunu kabul etse de yerleşik geleneklere karşı çıkmaya niyetli olduğunu hiçbir biçimde gizlemiyordu; Owen’la bir çarpışma yaşamaya doğru gidiyordu. İnsan, ilerleme ve evrim tablosuna kendine özgü polemikçi tarzıyla giriyordu.

Kısasa kısasçı bu husumet, *Natural Selection*’ın hislere kapılmadan değerlendirilmesi açısından iyi bir başlangıç olmamıştı. Fakat yaklaşan tartışmada, gorilin merkezi bir rol oynaması sağlanmış oluyordu. Huxley ile Owen birbirlerinin gırtlaklarına yapışmış haldeyken, maymunlar ve ahlak da patlayıcı bir biçimde iç içe geçmiş olacaktı. Huxley’nin Owen’a karşı duyduğu nefretle beslenen yerleşik dogma karşıtlığı, onun evrime yönelmesini kolaylaştırıyordu. Gerçekten de Huxley bir sonraki Kraliyet Enstitüsü konferansında, türler meselesini hiç olmadığı kadar açık bir biçimde ortaya koydu. Hâlâ “halihazırdaki meselenin çözülemez” olduğuna inanıyordu. Fakat bir çözüm mümkünse bunun “sonsuz değişebilirlik tarafından gelmesi gerekiyordu.”³⁹ Daha önce hiç bu kadarını kabul etmemişti.

Huxley doğal seçim hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu; ama Darwin’in büyük kitabıyla uğraşmakta olduğunu biliyordu. Kendisinin yanlış bir konum benimsediğini de anlamaya başlamıştı. “Teoloji ile Taş-

ra Rahipliğinin bilimin amansız düşmanları olduğunu” savundukça evrimin belli bir biçiminin amacına iyi hizmet edebileceğini daha fazla anlıyordu.⁴⁰ Gerçekten de Owen’ın işini bitirip onun, salamuralanmış bir beyin üzerinde ayağının kaydığını gördüğünde, akıl ve ahlakla ilgili düşmanca bir tavır benimsemiş olmanın ödülünü almaya başladığını düşünmüştü. Bu gladyatörce tavrı, en nihayetinde onu Darwin’in önüne doğru itiyordu.

Huxley konuşurken, Darwin de hâlâ “büyük cinslerle” ilgili hesaplamalarını sonuçlandırmaya çalışıyordu, bazı sıkıntılar da yaşamıyor değildi. Hooker’a şikâyet ediyordu: “Çalışmam kötüyeye gidiyor. Kalbim de rahatsız.” Yine başına vuruyordu, nisan ayında midesi de “berbat bir hal alınca,” Moor Park’a döndü. Burada dinlenip gevşedi; Emma’ya içi rahatlasın diye şunları yazmıştı:

Hava bir hayli güzel. Dün ormanın içindeki açıklığın ötesinde bir buçuk saat kadar gezindim. Nihayet çimlerin üstünde uykuya dalmışım, etrafımda şakıyan kuşların, ağaçlara tırmanan sincapların, kahkahalar atan ağaçkakanların sesine uyandım; hayatımda gördüğüm en hoş kır manzarasıydı, hayvanların ya da kuşların nasıl oluştuğu sorusunu da bir gram olsun umursamadım.

İçerdeyse bilardosunu mükemmelleştiriyor, romanlar deviriyor, Napoleon’a karşı suikast girişimi hakkında *The Times*’ta çıkan haberleri okuyordu. Ayrıca, Christ’s College’da onun eski odasında kalan William’a da tavsiyelerde bulunuyor; onu, “Cambridge’te insanı aylaklığa sürükleyecek, baştan çıkarıcı şeylere karşı” uyarıyordu; gayet iyi hatırlıyordu bunları. Askeri tatbikatları sevdiğinden yakınlarda, Aldershot’ta bulunan kışlayı ziyaret etmiş; Kraliçe Victoria’nın askeri birlikleri teftiş edişini izlemişti. Moor Park’ta geçirdiği günler onu yeniden hayata döndürmüştü, mayıs başında eve döndüğünde her şeyi yapmaya hazırdı. Tedavi “kısa zamanda beni adam etti” diyordu, bundan yararlanmaya kararlıydı.⁴¹

Kendini bir kez daha çalışmaya verdi. *Natural Selection*’dan bazı kısımları “zor ve anlaşılmaz” olduğu uyarısında bulunarak Hooker’a gönderdi. Her zamanki gibi Hooker’ın “saçmalık” demesini bekliyordu, ama tabii Hooker hiç de böyle demedi.⁴² Darwin her gün çalışmayı sürdürdü; türlerle lanet ediyor, metni sıkılaştırmaya çalışıyordu. Sonra 18 Haziran’da postacı kapıyı çaldığında, dünyası başına yıkıldı.

Bütün o yıllar, o insanı ürküten eziyetli iş, saygınlığı bir kenara, alacağı tepkiyi düşünüp kaygılanarak yaşadığı zihinsel yıkım... Hastalanmasına yol açan gecikmeler, dokunulamaz olana dokunduğunda ruhunda yaşadığı arayış hissi ve nihayet yirmi yıl sonra çalışmasını basıma vermeye bu kadar yaklaşmış olması... Ve şimdi sakin bir cuma sabahı dünyanın öbür ucundan bir paket geliyordu. İçinde Wallace'ın gönderdiği sayfalar vardı, ironik bir biçimde Darwin'in teşviklerine cevap vermişti.

Darwin hayatını adadığı çalışmanın "paramparça olduğunu" düşünüyordu. "Sözlerin büyük bir şiddetle gerçekleşti," dedi Lyell'e. "Atlatıldım."⁴³

32. Bölüm

Açığa Çıkmak

Darwin'in titizlikle düzenlenmiş dünyası çatırdamaya başlamıştı. Etty difteriye yakalanmış, ciddi biçimde hastalanmıştı. *The Times*, Dr. Lane'in zina davası hakkında her geçen gün daha korkutucu bir hal alan haberler yayınlıyordu. Darwin'in sağlığı bir kez daha geriliyordu ve çok sevdiği hidropati terapistini kaybetmek üzereydi; bu kötü olay ona zarar vermişti. (İfade veren diğer doktorlar gibi o da davalıyı savunmuştu; hanım hastanın ilişkileri hakkındaki sansasyonel ifadesinin erotik kuruntuların öne çıktığı tatsız bir vaka olduğu kanısındaydı.) Ciddi biçimde zekâ geriliği yaşayan bebek Charles Waring sürekli bir endişe kaynağıydı; 23 Haziran 1858 gecesini, köyü pençesine almış olan kızıl hastalığına yakalanmıştı. Darwin'in Wallace'ın mektubunu düşünmeye başlaması için bu duygusal düğümlerle mücadele etmesi gerekiyordu.

Doğru, çizdikleri evrim mekanizmaları aynıymış gibi görünüyordu. Darwin Lyell'e, sıkıntıyla, neredeyse inanmaz bir tonla "Wallace benim elyazmamın 1842'de kaleme aldığım taslağını görmüş olsaydı, daha iyi bir özet çıkaramazdı," diye yazmıştı.¹ Kâğıt üzerinde göremese de aralarında önemli görüş ayrılıkları olduğundan habersizdi.

Alfred Russel Wallace başka bir dünyanın insanıydı, numune pazarlamacılığı yoluna sapsmış sosyalist kökenli biriydi. Bağımsız hareket etme imkânına sahip zengin eşraftan bir doğabilimci değildi, Huxley'nin yetiştirdiği öğretmenler gibi de değildi; yoksul bir avukatın oğluydu, Galler'in sınır bölgelerinde doğmuş, on dört yaşında Londra'da bir inşaat ustasının yanında çıraklığa başlamıştı. Gecelerini Tottenham Court Road üzerinde sosyalistlere ait olan "Bilim Salonu"nda geçirirdi. Burada kahve bedavaydı, "sosyal misyonerler" de özel mülkiyet ve din karşıtı tiratlarıyla insanı canlandırırды. Wallace burada hayatı boyunca bağlı kalacağı siyasi değerleri edinmişti. Yaptığı işler de bu değerlerin birçoğunu pekiştirmişti. 1840'ların başında Galler'de tapu memuru olarak eğitim aldığı sırada,

Çitleme Yasası sonrası ortak arazilerin çitlerle çevrelenip eşrafa dağıtılmasının ardından mülklerin sınırlarını yeniden çizmesi için maaş almıştı. Daha sonraları bu işin “yoksulların soyulmasının yasallaştırılması” olduğunu söyleyecekti.

Wallace kendi kendini yetiştirmiş bir sosyalist olarak insanlığı doğa kanunlarının hükmettiği, ilerleyen bir dünyanın bir parçası olarak görüyordu; Bilim Salonu’nda da ahlakı, her ırk için aynı ölçüde geçerli olan kültürel bir ürün olarak görmeyi öğrenmişti. Onun birikimine sahip birçok kişi gibi, o da *Vestiges*’in “dehasına” tutulmuş, doğanın yükselmeye eğilimli olarak resmedilmesinden haz duymuştu. Kitap onu türler meselesini incelemeye yöneltmişti. 21 yaşındaki genç “doğadaki güzellik, uyum ve çeşitliliği yoğun hislerle takdir ediyor, insanla insan arasındaki adalete de aynı derecede büyük bir tutku besliyordu.”²

Humboldt’un *Narrative*’i ve Darwin’in *Journal*’ıyla ateşlenen Wallace, *Vestiges*’i sınamasını sağlayacak numuneler toplamak amacıyla tutumluluk etmiş, tropik bölgelere gitmek için para biriktirmişti. 1848’de Amazonlar’a gitmiş (1852-54 döneminde Londra’da geçirdiği iki yılın ardından) ekvator bölgesinde bulunan geniş bir adalar grubu olan Malay Takımadaları’na, orangutanların vatanı Borneo’ya seyahat etmişti; Wallace burada insanın atalarına dair ipuçları bulmayı umuyordu. Londra’da bir aracıya gönderdiği böcekler, kelebekler ve kuş derileriyle seyahat masraflarını karşılamıştı. Her kutuda bin adet etiketlenmiş böcek göndermesi gerekiyordu, ama hayatını böyle kazanıyordu. Buradan Darwin’e uzun mektuplar ve numuneler göndermişti. Şubat tarihli son mektubu volkanik Ternate Adası’ndan postalanmıştı. Wallace Yeni Gine yolu üzerinde Molukka Takımadaları’na, Baharat Adaları’na ulaşmış bulunuyordu.

Burada bir sıtma nöbeti sırasında evrim teorisini gözden geçirmişti. Düzeninin bozulduğu yönündeki tek işaret sıtma değildi, dünya sosyalistler açısından tersine dönüyordu. Malthus uğraştıkları öcü olmuştu, ama 1850’lerin sonlarına gelindiğinde Malthus’un nüfusla ilgili denemesi o kadar da tabu değildi artık. Yeni bir kuşak doğum kontrolü ihtiyacını vurgulamak için (bu da sosyalistlerin yeni bir uğraşısı olacaktı) Malthus’un nüfusun aşırı boyutlara varmasıyla ilgili kanıtlarına başvuruyordu.³ Wallace, Malthus’un altıncı basımını okumuştü ve Baharat Adaları’nda bir öğleden sonra terleyip üşüme nöbetleri arasında yatağa düşmüşken, o da mantığını insan nüfusunun aşırı artmasından hayvanlara doğru kaydırmıştı.

Yine de bu mantığı izleyen kuram Darwin'in kuramından farklıydı. Wallace'ın seçimle ilgili düşüncesi, bireyler arasında kıran kırana bir rekabetten çok, doğanın uygun olmayanı bertaraf etmesini öngörüyordu. Ayrıca yerli Dyakları, Darwin'in hayvansı Tierra del Fuego yerlilerine baktığı ışıktaki değil, eşitlikçi sosyalist bir ışıktaki görüyordu. Wallace Darwin'in bir kenara bıraktığı soruyu soruyordu: Doğal seçilimin amacı nedir? Evrim güçleri adil bir toplum yönünde, "mükemmel insan idealini gerçekleştirme" yönünde işliyordu, asıl mesele buydu.⁴

Darwin bu kadar ütopyacı bir görüşü kabul etmiyordu. Ama o sıralarda, 1858'de önünde olan tek şey Wallace'ın yirmi küsur sayfalık mektubuydu ve o da *Natural Selection*'ın özetine çok benziyordu. "Varyasyonların" bir "varoluş mücadelesiyle" ebeveyn türlerden daha "uzaklara" itildiğini tartışıyordu. Burada nüfusun aşırı boyutlara varmasından bahsediliyordu: Bir çift kuşun denetim altına alınmazlarsa on beş yıl içinde nasıl on milyon kat artacağı, zayıfların "sağlık ve kuvvet bakımından en mükemmel olanların" gerisinde kalarak nasıl yenildiği anlatılıyordu. Wallace bu sistemin "buhar makinesinde herhangi bir hatayı belirgin hale gelmeden önce kontrol edip düzelten bir santrifüj regülatörü gibi işlediğini" söylüyordu.⁵ Fakat doğa kendi kendine ilerleyen bir buhar makinesiydi; varyasyonlar üst üste ekleniyor, üstün çeşitleri ebeveynlerini geçmeye zorluyordu.

Darwin "hiç bundan daha çarpıcı bir tesadüfle karşılaşmamıştı;" kısmen bu satırlarda kendi düşüncelerini okuduğu için bu hisse kapılmıştı. Wallace ondan bu mektubu Lyell'e göndermesini rica ediyordu, Darwin de sızlanan bir notla birlikte bu isteği yerine getirmişti. Wallace makalesinin yayınlanmasıyla ilgili bir şey söylemiyordu, ama Darwin "tabii ki hemen" Wallace'ın tercih ettiği "bir dergiye yazıp makaleyi göndermeyi önerecekti." Fakat "bütün orijinalliğim, nereye varıyorsa artık, yerle bir olacak," diyordu. Lyell bu sorun üzerine kafa yordu ve bir çözüm üretti; keşiflerini birlikte açıklayacaklardı. Darwin, bunun şüphe uyandıracığı, sanki Wallace'ın itibarından çalmaya çalışıyormuş gibi görüneceği konusunda içini kemiren korkuyu bastırmaya çalışarak buna razı oldu. Hooker Darwin'in 1844'te kaleme aldığı makaleyi görmüştü, Harvard'da Asa Gray makalenin uzun bir özetini okumuştü:

Dolayısıyla çok haklı olarak Wallace'tan hiçbir şey almadığımı söyleyebilir ve kanıtlayabilirim. Genel görüşlerimin bir özetinin on-on iki sayfa halinde basılmasından şim-

di son derece memnun olacağım. Fakat kendimi bunu onurlu bir biçimde yapmış olacağıma ikna edemiyorum. Wallace ya da başka birinin kıymetsiz bir ruh gibi davrandığını düşünmesi yerine, kitabımın tamamını yakmayı tercih ederim.

Lyell kehanette bulunmuş olsa da üstüne bundan daha beter bir bilimsel talihsizlik çökmezdi.

Köyde üç çocuk kızıl yüzünden öldüğünden, Charles bebek Charles'la uğraşıyordu. Lyell'den Hooker'ın fikrini öğrenmesini istedi, içerden bilgi sahibi olduğu dikkate alınırsa önceden hazırlanmış bir makaleyi yayınlamanın etik dışı olduğu kanısındaydı. Fakat kaygılanmanın ötesine geçmiş bir haldeydi. İki gün sonra bebek Charles öldü. Ayın 29'unda Hooker cevap gönderdi, ama Darwin, "Şimdi düşünmüyorum," diye karşılık verdi ona. O gece Hooker'ı cevaplamayı bir daha denedi: "Hiç takatim yok, bir şey yapamıyorum, ama Wallace'a Asa Gray'e yazdığım mektubun özeti ni gönderdim. Pek umurumda değil (...) Her şeyi yapabilirim. Tanrı seni korusun." Böylece bütün meseleyi Hooker ile Lyell'in ellerine bıraktı.⁶

Ortak bir makale yayınlanması konusunda anlaştılar. Nereye sunulacağı meselesi hemen halledildi: Jeoloji Cemiyeti ne uygundu ne de kuramsal; Zooloji Cemiyeti'nde Owen'ın borusu ötüyordu; geriye yalnızca Piccadilly'deki yerine yeni taşınmış olan Linneaus Cemiyeti kalıyordu. Hooker hâlâ bu saygıdeğer yaşlı hanımı canlandırmaya çalışıyordu; Darwin ile Wallace'ın sunacağı tartışma yaratması muhtemel bir bildiri de ortamı hareketlendirecekti. Derneğin yeni başkanı Thomas Bell'in (*Beagle*'la gelen sürüngenleri tanımlamıştı) yönetiminde toplantılar daha canlı geçiyordu. Artık bir dergi de yayınlanıyordu ve sunumlar beton suratlı bir dinleyici kitesine okunmak yerine artık toplantılarda tartışılıyordu.

Peki, yaz tatili yaklaşırken bu sunum cemiyetin programına nasıl sokulacaktı? Haziranın bu kasvetli günlerinde sıkıntı verici bir rüzgâr nihayet biraz iyi esintiler getirdi. Cemiyet konseyi Darwin'in eski utangaç dostu Robert Brown'ın ölümü yüzünden ertelenen bir toplantıyı telafi etmek için, tatile girilmeden önce 1 Temmuz Perşembe günü programına fazladan bir toplantı almıştı. Hooker ile Lyell son dakikada -30 Haziran'da Darwin ve Wallace'ın makalelerinin gündeme girmesini sağladı. Ertesi akşam cemiyet sekreteri bunları otuz küsur cemiyet mensubuna okudu: Darwin'in 1844'te kaleme aldığı makaleden parçalar, 1857'de Asa Gray'e yaz-

dığı mektubun bir kısmı ve Wallace'ın makalesi; bunları ertelenmiş toplantıda sunulması tasarlanan altı makale izledi, toplantı Angola'nın bitki örtüsü hakkında bir sunumla son buldu. (Cemiyetin varoluş amacı hâlâ yeni teorilerden çok “yeni olguların” sunulmasını sağlamaktı.)⁷ Darwin evde kaldı, acı içindeydi, hastaydı; ama aynı zamanda, fırtınalı geçecek sonraki on yılda benimseyeceği bir eğilime girmiş bulunuyordu; toplantılara katılmayacak, olması gerektiği yerde hazır bulunmayacaktı.

Nihayet insanlara kendini göstermişti. Yirmi yıl üzüntü, sıkıntı ve havai kırıklığı yaşamıştı; ama artık kendini ortaya koymuştu. Fakat hiç havai fişek patlatılmadı; yalnızca fitili ıslanmış bir maytap ateşlendi. Toplantı aşırı derecede uzun sürdü, konuşmalar aceleye getirildi, hepsi de sessizlikle karşılandı; gerçi dinleyiciler “nefeslerini tutmuş” mırıldanıyordu. Bell hasmane bir tavır içindeydi; fakat cemiyet üyeleri Hooker ile Lyell'in üstü örtülü onayı karşısında belli ki şaşırmışlardı.

Darwin'in zihinsel huzuru açısından, sunumlara karşılık verilmemiş olması muhtemelen en iyisiydi. Fakat bu soğuk bir rahatlıktı. Başkan toplantıdan hayıflanarak ayrılmıştı; daha sonraları hayıflanmasının sebebinin “tabiri caizse, derneğin bilim bölümünde devrim yaratacak çarpıcı bir keşfin o yıla damgasını vurmamış olması” olarak açıklamıştı.⁸ (Gerçi çok manidar bir şey yaşanmış, cemiyetin başkan yardımcısı sırada okunmayı bekleyen kendi sunumundan, değişmezlikle ilgili bütün paragrafları çıkarmıştı.)

Bunlar Charles'in umurunda değildi. Linneaus Cemiyeti'nin toplantısı devam ederken, o ve Emma kilisenin mezarlığında, Peder Innes'in teselli edici sözleri eşliğinde oğullarını gömüyorlardı. O sıralarda bir salgın yaşanacağı yönündeki korkuları “çektikleri acıyı neredeyse tamamen silmişti.” Charles ertesi sabah Etty dışında bütün çocukları evden alıp Sussex'teki baldızının evine taşıdı. Dört gün sonra kafasını topladığında Hooker'a haber verdi:

aile o kadar panik içinde değil artık, çocukları evden göndermiş bulunuyoruz, Henrietta'yı da hareket eder hale gelir gelmez taşıyacağız. Mürebbiyeleri gırtlak ülseri ve bademcik yüzünden hastalanmıştı, bacıcıları da kızıla yakalandı; ama Tanrı'ya şükürler olsun artık iyileşiyor. Ne kadar korktuğumuzu tahmin edersiniz [sonunda köyde altı çocuk birden kızıldan ölecekti]. Çok acılı bir on beş gün geçirdik.

Yalnızca on beş gün de değildi. Büyük ablası Marianne 18 Temmuz'da, altmış yaşında öldü; onun beş yetişkin çocuğunu Catherine evlat edinecek, hep birlikte Mount'ta yaşayacaklardı. Charles Marianne'ı "takdire layık bir kadın" olarak hatırlıyordu, ama hiç yakın olmamışlardı. "Uzun süredir çektiği, son zamanlarda çok şiddetli bir hal alan eziyetin" ardından huzura erdiği için "Tanrı'ya şükredebilirdi."⁹

Linneaus Cemiyeti'ndeki toplantıdan hâlâ "tatmin olmanın ötesinde bir hoşnutluk" duyuyordu. O şaşkın sessizlik, teorisini daha eksiksiz bir biçimde ifade etmesi için iyi bir başlangıç sunuyordu; kitabı tamamlamadan baskıya yetiştirmesi gerekiyordu. Hasta çocuklarını ve midesini deniz havası almak için Wight Adası'na götürdü; burada Sandown'da King's Head Hotel'da 20 Temmuz'da *Natural Selection*'in "özetini" yazmaya koyuldu. Başta, yalnızca "olabildiğince" sıkıştırılmış, cemiyetin dergisinde yayınlanmaya uygun bir makale yazmayı umuyordu. Ama yine aynı hikâyeyle karşılaştı: Sıkıştırma oransız bir biçimde uzayıp gidiyordu. Ağustos başında yalnızca evcil hayvanlarla ilgili olarak kırk dört folyo doldurmuş bulunuyordu, bu süre zarfında hep deniz kenarında olmuştu. Ekim ayına geldiğinde elyazması "haddinden fazla uzamıştı" ve kaçınılmaz olarak yine bir kitaba dönüşmüştü. Hazımsızlık yakasını bırakmıyordu. Kitabı baharda bitirmeyi amaçlıyordu, gerilim de midesinde fırtınalar estiriyordu. Sonunda Moor Park'a ve su tedavisine geri döndü. Sızlanmaları eski haline dönmüştü, kulağa ürkütücü gelen bildik tonuyla yakınıyordu: "Bir insanın, herhangi bir konuya, benim kendi konumuma gömüldüğüm kadar gömülmesi bir lanet gibi savrulmuş bir kötülük," diyordu.¹⁰

Wallace'ın bütün bu gelişmeleri onayladığını bildiren cevabı Ocak 1859'da geldi. Cana yakın bir tavır göstermekle kalmıyordu; Darwin'i harekete geçirmiş olmaktan da büyük bir memnuniyet duymuştu. Hooker'a yalnızca kendisinin makalesini yayınlamış olsalar "çok acı ve pişmanlık" duyacağını aktarmıştı. Hâlâ mahcup olan Darwin onu temin etmişti: "Lyell ile Hooker'ı adil olduğunu düşündükleri şeyi yapmaları konusunda yönlendirecek bir şey yapmış değilim kesinlikle." Wallace, Lyell'in evrim hakkında ne düşündüğünü merak ediyordu. Darwin, "Biraz sarsılmış olduğumu sanıyorum; ama pes etmiyor, korka korka eğer 'yoldan çıkmış olursam' *The Principles*'in sonraki basımında ne büyük bir işle uğraşacağım kim bilir diyor. Ama çok samimi ve dürüst, sanırım sonunda yoldan çıkacak," cevabını vermişti.

Darwin, Lyell'in çektiği zorluğun derinliğini hiçbir zaman kavrayamamıştı. Transmutasyon yüzünden acı çeken hocası, hâlâ ölümsüz insanın kökenlerini hayvana dayandırmayı akılcılaştırma mücadelesi içindeydi. Akrabalık "insanın hayvani doğasıyla" mı sınırlıydı, yoksa insanın "ahlaki, entelektüel ve ilerici" kısmı benzersiz olarak mı yaratılmıştı? Lyell bunu Huxley ve Tyndall'la tartışmış, sonuçta onların bedensel ve zihinsel transmutasyondan yana olduklarını öğrenmişti. Türlerin doğumuyla ilgili "ahlaki" bir başlangıç kıvılcımı istiyordu; ölümsüzlük armağanının lütfedildiği kutsal bir an. Eski kuşaktan, şövalyelik payesine sahip bir jeolog olduğu düşünülürse zor bir durumdaydı. Darwin yine de memnundu. "Yaşı, eski görüşleri ve toplumdaki konumu dikkate alınırca bu konuyla ilgili olarak benimsediği tutumun kahramanca olduğunu düşünüyorum," diyordu.¹¹

Delikanlılarsa hızlı hareket ediyorlardı. Owen'ı ezmeyi yenice bitiren Huxley, şimdi de bilimi teolojiden ayıracak sağlam bir takoz niyetine transmutasyona sarılıyordu. Transmutasyon, onun düzgün maaşlar alan bir bilim memurluğu kurulması, emperyal ülkeye hizmet edecek yeni bir profesyonel otorite oluşturulması yönündeki seferberliğine gayet iyi uyuyordu. Otoritenin tek bir sesi vardı, bu mesaja din adamları tarafından su katılması ise tiksintiyle karşılanıyordu.

Huxley'nin din adamlarına karşı beslediği nefret zirveye tırmanmıştı. "İnsanın kökeni" sorusu onun seküler bir biyolojinin "önüne çıkma cüretini gösteren her şeyi" ve "değişmiş bir maymun olmanın değişmiş bir pislik olmak kadar saygı değer olduğundan" şüphe duyan herkesi şişe geçirmesini mümkün kılıyordu. Bu militanlık onu Darwin'in saflarına biraz daha yaklaştırmıştı. Din adamlarıyla uzlaşmak *istemiyordu*. Böyle bir uzlaşma onun amacına ters düşüyordu: Bu yüzden de tartışmayı alevlenmesi daha mümkün yönlere taşıyordu. O yılın ocak ayında ortodoks kesimin Kitabı Mukaddes'in Yaratılış bölümünün jeolojiyle uyumlu olduğunu kanıtlamasına izin verilirse "Ben de kendi adıma tecavüz, cinayet ve kundaklamanın Mısır'dan Çıkış bölümünde emredildiğini kanıtlamak için davranacağım," diyordu: "Emin olun, yeni şarabı eski şişelere doldurmak hiç güvenli bir iş değildir." Huxley yaşlı rahipleri rahatsız etmek, onları kışkırtıp yerlerine yeni uzmanları oturtmak istiyordu. "Yeni bir Reform" güneşi doğuyordu, kilise ayrıcalıklarına karşı yeni bir isyanın bayrağı çekiliyordu. "Otuz yıl daha yaşamayı dilersem, bu, bilimin ayaklarını onun

düşmanlarının boynunda görmek içindir,” diyordu.¹² Tutumlu davranıp mücadele etmiş, iki yakasını bir araya getirmeye çalışmış, Cambridgeli din adamlarının yılda bin sterlin kazanmakta olduğunu gören bir adam konuşuyordu.

Huxley Spencer, Chapman ve çoğu evrime inanan *Westminster* tayfasıyla aynı çizgide salınıyordu. Bu kesim başka konularda da aynı saflarda yer alıyordu. Spencer, Richard Owen’ın ideal arketiplere, ilahi düşüncelerin canlanmasına, kelimelerin hayvanların hayatının çağlar boyunca devam eden gösterişli işleyişinde ete kemiğe bürünmesine dayanan rakip bilim anlayışını paylıyordu. Bu anlayışı “Korkunç derecede boş” diye niteliyordu, rahiplerin ağzına bir parmak bal çalınıyordu; bunu “feci bir biçimde yerle bir etmeye” hazırlanıyordu. Daha basit, maddi açıklamalara ihtiyaç vardı. Hayvanlar tedricen, “*uyarlanmaların üst üste*” birikmesiyle gelişmişti.

Huxley yıllardır karşılaştırmalı anatomiye başvurarak Owen’ın felsefesini yerle bir etmeye çalışıyordu. Haziran 1858’de saygın bir kurum olan Kraliyet Cemiyeti’nde bir darbe gerçekleştirmiş, Owen bizzat başkan koltuğunda otururken onun heybetli göksel arketipini yerle bir etmişti. Darwin’in Wallace’in makalesini aldığı sabah Huxley, Hooker’a mükellef bir ziyafet çekiyordu: “Anatomi Kralı’nın bu sabah nasıl hissettiğini merak ediyorum. Benim üstümde berbat bir keyifsizlik var; ama bu bizim gibi ‘demokratlar’ için adil bir ceza.”¹³ Owen yabancılaştırılıyor, mahvediliyordu; geleceğin Darwinci generalleri Darwin’in bu eski dostunun yaşamasını imkânsız hale getirmişti. Nefret duygusu çoktan azmıştı; evrim hakkında kamuya açık bir tartışma yaşanacağı kesindi. Bu durum, kitabını yazma ıstırapı içindeki Darwin’in durumunu daha da kötüleştiriyordu.

Darwin “eskisi gibi kötü bir biçimde kasmaya” başlamıştı, başı da dönüyordu. Şubat ayında yine bir Moor Park ziyareti sırasında ıslak havlu kürü ellinci doğum günü öncesinde neşesini yerine getirmişti; ama mart ayına gelindiğinde yine keyfi kaçtı. Hooker, yazdığı “özetin” bölümlerini bir bir kontrol ediyordu. Bölümlerden birini 15 Mart’ta geri alan Darwin, “Korktuğum kadar bile saldırmadın,” diyerek seviniyordu. “Görünüşe bakılırsa çok fazla hata tespit etmemişsin. Neredeyse tamamını hafızama güvenerek yazdım. Bu yüzden özellikle korkuyordum. NOT: Son bölümümü yarın bitireceğim (özet hariç).” Hooker’ın çocukları da bu çalışmayı zorlaştırıyordu. Teselli edilemez bir halde olan babaları Huxley’ye şunları anlatmıştı:

Haftayı Darwin'in elyazmasını bitirerek sona erdirmeyi tasarlıyordum ki, dehşet içinde çocukların elyazmasının dörtte birini mahvettiğini fark ettim. İnsana çılgınlık attırarak bir kaza eseri, geldiğinde bir kilodan fazla çeken kâğıt rulosu (Darwin 2 kilo için pul göndermişti), karımın çocukların resim yapması için kâğıt sakladığı çekmeceye kaldırılmış; çocuklarda da o zamandan beri bir resim çizme tutkusu alıp yürümüş. Hayvanlaşmadıysam da vahşileştim, zavallı Darwin o kadar kötü durumda ki yaptığı işi bitirmek için zar zor güç toplayabilecek. Keşke bunu munisçe karşılamak yerine bana esip üfürse.

Aile bu dönemde Charles'ın neşesini yerine getirmek için her numarayla denemişti. Charles babasının altın saatini ve Wedgwood çömleklerini satın bir bilardo masası bile almıştı; masa çalışma odasının yanındaki odaya yerleştirilmişti. Her gün "korkunç türleri kafasından atmak için" bu masanın başına gidiyordu.¹⁴

Nisan ayı boyunca uğraştı; referansları attı, metni yumuşattı, anlaşılması zor noktalarla ilgili verdiği çok sayıda örneği kaldırdı. Nihayetinde *Natural Selection*'da teorisinin özünü 155.000 kelimeye indirmeyi başardı. O dönem açısından hiç de alışıldık olmayan bir bilim kitabıydı; hacimliydi, ama satılabilir bir kitaptı.

Lyell kitabın mümessiliğini yapıyor, bu fikri John Murray'e satmaya çalışıyordu. Murray Londra'nın en iyi yayın kataloglarından birine sahipti; *Principles of Geology*, Hooker'ın *Himalayan Journals*'ı, Darwin'in *Journal*'ı, Layard'ın *Nineveh*'si, Grote'nin *Greece*'i, hatta çiftçilere hitaben yazılmış *Muck Manual* [Gübre Kılavuzu] onun yayınevinden basılmıştı; Murray o sonbahar yayınlanacak başlıkları tasarlamaya başlamıştı. Sir John Franklin'in kaybedilen keşif ekibini aramasının hikâyesi, Wellington'ın denemeleri, Samuel Smiles'in *Self-Help*'i bunlar arasındaydı. Darwin, "Kitabın konusunu biliyor mu?" diye sormuştu. Biraz kaygılanıyordu; ne de olsa Murray Martineau'nun *Eastern Life* [Doğu'nun Hayatı] adlı kitabını "din karşıtı eğilimleri" olduğu gerekçesiyle reddetmişti. Darwin, Lyell'e bir not göndermişti: "Murray'e, kitabımın yerleşik dini öğretilere konunun kaçınılmaz kıldığından daha fazla aykırı olmadığını söylememi tavsiye eder misin?" Bununla kast ettiği şey şuydu: "İnsanın kökenini tartışmıyorum. Kitabı Mukaddes'in Yaratılış bölümüyle ilgili herhangi bir tartışma açmıyorum, vs. vs." Murray Lyell tarafından rahatlatıldı, hatta en büyük kuralını kırdı ve elyazmasını görmeden yayınlamayı kabul etti; Darwin'e de net gelirin üçte ikisini öneriyordu.

Pratik bir insan olan Murray başlık konusunda daha kaygılıydı. Darwin başlığı *An Abstract of an Essay on the Origin of Species and Varieties through Natural Selection* [Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin ve Çeşitlerin Kökeni Üzerine Bir Deneme Özeti] koyacaktı, ama Murray, Victoria dönemi insanların ağır başlıklara olan eğilimiyle baktığında bile, yapacağı kârın eriyip gittiğini görüyordu. Murray'e örnek bölümler gönderilmişti, aralarında Hooker'ın çocuklarının eğlencesi olan, türlerin dağılımı hakkındaki “kuru ve sıkıcı” bölüm de vardı. Bir vaveyla eşliğinde gönderilen bu bölüm için Darwin, “Okumaya kalkarsa Tanrı yardımcısı olsun,” diyordu. Darwin kitabın “bilimsel ve yarı bilimsel çevrelerde bir ölçüde popülerlik kazanacağını” düşünüyordu; ama edebiyat çevrelerinde böyle olmayacaktı; ayrıca yeniliklere sarılan orta sınıfta *Vestiges* benzeri bir fırtına yaratamayacak kadar “hoş görülemez bir kuruluğu ve kafa karıştırıcılığı” vardı.¹⁵ Murray yalnızca 500 adet basılmasını öngördüğü için anlaşmayı kabul etmiş olsa gerekti.

Mayıs sonunda Darwin'in sağlığı yine bozuldu, ama bir haftalık bir hidropati kürü taslakları inceleyecek kadar güçlenmesini sağladı. Buna ihtiyacı vardı; metin basılı hale geldiğinde onu şaşırtmıştı, o da ciddi düzeltmeler yapmış, sayfaları karalamalarla doldurmuş, bu boğucu karmaşaya notlar iliştiirmiş, buna karşılık bu değişikliklerin maliyetini üstlenmeyi önermişti. Haziran ayının son günleri boyunca metni kesmeye ve değiştirmeye devam etti: Lyell'e “Düzeltilmeler korkutucu derecede ağır,” diyordu. Hooker'a bu “sefil” çamurdan yakınıyordu; ama adamcağız zaten kendi taslaklarının “batağında derinlere” gömülmüş vaziyetteydi: Darwin'in en sevdiği sömürge topraklarının, Tazmanya'nın bitki örtüsünü kaleme alıyordu. Hooker burada açıkça Darwin'i desteklediği yönünde işaret veriyordu. Gösterdiği çabayı *Türlerin Kökeni*'yle karşılaştırıyor değildi. Hooker bunun “kraliyet bayrağının yanına pespaye bir mendil” koymaya benzeyeceğini söylüyordu.

Huxley de çok cömertti. Bir tek çekincesi vardı: Tek bir soydan gelen evcil türler (örneğin aynı vahşi köpeğin soyundan gelen buldoglar ile tazılar) çaprazlandıklarında ayrı vahşi türlerde olduğu gibi kısır yavrular dünyaya getirmiyorlardı. Hayvan yetiştiricileri bu derecede bir ayrılık sağlayana dek –yani aslında tek bir türden yeni bir tür üretilene dek– doğal seçilimle hayvan yetiştiriciler arasında kurulan benzerlik eksik kalıyordu. Darwin ona kızılıyordu: “Varsayımında bir kusur bulduğundan bahsediyor-

sun ve bu da onun doğasını anlamadığını gösteriyor. O sadece, sağlam tarafları kadar kusurlu tarafları ve delikleri de olan bir hipotez parçası. Ama düzgün bir yolda, kısa bir mesafede onunla pazara meyve götürebilirim; senin bu paçavrayı şöyle şeytanca sallayıp atomlarına ayıracağından da korkmam; bir paçavra, insanın pazara meyvelerini taşıyacak hiçbir şeyi olmamasından daha iyidir.”¹⁶

Eylül ayına gelindiğinde Darwin “bir çocuk kadar zayıflamıştı,” ne kadar hassasiyetle olursa olsun pek bir şey taşıyamıyordu. Her şey bittiğinde bir kaplıcada uzunca bir süre kalmayı düşünmüştü; muhtemelen Yorkshire kırlarının hemen yakınında Ilkley’de bulunan, her yere yeterince uzak kaplıcaya gidecekti. Hastalık ve can sıkıntısı nöbetleri arasında zahmetle işine devam ediyor, gözden geçirilmiş sayfalar üzerinde sürüne sürüne ilerliyor, “lanetli kitabını bitirip bütün konuyu kafasından silip atmak gibi delicesine güçlü bir istekle” hareket ediyordu. Murray düzeltmeler için çıkarılan 72 sterlinlik faturayı yutmuş, *Köken*’in satış yapmasını beklediği rakamı yükseltmiş; baskı adedini 1250, basım tarihini de kasım ayı olarak belirlemişti. Kitabın başlığı Murray’in seçici baskısı altında evriliyordu: *On the Origin of Species and Varieties by Means of Natural Selection* [Doğal Seçilimle Türlerin ve Çeşitlerin Kökeni Üzerine] haline gelmiş, Darwin *and Varieties*’i [ve Çeşitlerin] keserek işleri biraz daha düzeltmişti.¹⁷

“Tiksinti uyandıran cildin” temiz yaprakları Lyell’e gönderildi. Darwin onun varacağı karar hakkında “aptalca bir telaş” içindeydi, onun “kendisinden yana olmasını” başka “on kişinin” olmasından daha fazla istiyordu. Lyell Darwin’e gerçekten de “çok yüksek puan” vermişti ve başkaları da “Charles Lyell’in Darwin’in türler hakkında yakında çıkacak kitabı için ne kadar hevesli olduğuna” dikkat çekiyorlardı. Ama o sıralarda Lyell’in akrabası Bunburry’nin kabul ettiği üzere “uzak atalarımızın denizanaları olduğunu düşünmek ne kadar küçük düşürücü olsa da kitabın çok ilginç ve önemli olacağı kesindi.” Lyell hâlâ ölçülemeyecek, tartılamayacak işlerle uğraşmayı sürdürüyor, hâlâ “insanın onurunun söz konusu” olduğunu düşünüyordu. İnsanın yüzü kurtarılmaya çalışılırken, nasıl olacaktı da ruhsuz bir maymun insanın atası olarak kabul edilecekti? Darwin pek yakınlık duymuyordu. “İnsanın onuruyla ilgili olarak ‘teselli edici bir görüşe’ sahip olmadığımı söylediğim için üzgünüm. İnsanın muhtemelen ilerleyeceğinden memnuniyet duyuyorum

ve uzak bir gelecekte yalnızca vahşiler olarak görünecek olmamız beni pek de kaygılandırmıyor.”¹⁸

1 Ekim’de Charles taslakları incelemeyi kuma nöbetleri arasında tamamladığında, dehşet verici bir on beş ay da son bulmuş oldu. Bütün bu süre zarfında mide ağrısı çekmeden yirmi dakikadan fazladan yazabildiği pek az olmuştu. Ertesi gün bardaktan boşanırcasına yağın yağmurun altında İlkley’e gitti, burada fırtına öncesi sessizliği içinde küvetinde oturdu. Bu yeni hidropati tesisinde yalnız olmak istemediği için eğlenceli Miss Butler’ı (Moor Park’ta tanıştığı, hayalet hikâyeleri anlatıp duran yaşlı İrlandalı hanım) da kendisine eşlik etmesi için kandırmıştı. O da orada olursa ortamın “güvenli ve evden farksız” olacağını itiraf ediyordu.

Ilkley Kuyuları Konağı, Rumbold Çayırı’nın kıyısında rengârenk bir manzaranın ortasına kurulmuş bir saray yavrusuydu; köye ve ormanlık Wharfedale yöresine tepeden bakıyordu. Üç yıl önce açılan bu tesis, medeni bir inziva ortamında bowling alanları, bilardo masaları ve kibarlara özgü her tür kaprisi karşılamaya hazır bir danışmanlar ekibiyle her tür rahatlığı sunuyordu. Banyolar kaynağın başında, yapraklarını döken ağaçlarla dolu yakınlardaki bir tepenin üzerine kurulmuş kalın tuğlalardan bir terasın içindeydi. Eli ayağı tutmayan insanlar, konaktan buraya eşek sırtında, yirmi dakikalık bir yürüyüşle çıkarılıyorlardı. Charles daracık tozlu yolda sarsılarak ilerlerken katırtırnakları ve süpürgeotları kuzeybatı rüzgârında hışırıyor, onu daha suya dalmadan üşütüyordu. O yıl kış erken gelmişti; ailesi 17 Ekim’de ona katıldığında, onlar da hazırlıksızdı. Herkes bu dönemi “dondurucu bir eziyet” dönemi olarak hatırlayacaktı.¹⁹

Ilkley’de geçirdiği iki ay, fenalaşmalar ve iyileşmelerle dolu, zaman zaman berbat derinliklere indiği bir dönemdi. Taslakların bağlanmasına yalnızca on gün kala Hooker’a yakınıyordu: “Son zamanlarda çok kötü bir durumdaydım. Bir bacağım fil hastalığı olmuş gibi şişti; –gözlerim neredeyse kapandı–, döküntü ve ateşli bir çıbanlarla kaplandı; ama bunun kesinlikle büyük yararı olacağı söylendi; cehennemde yaşamaktan hiçbir farkı yoktu.” Eyüp misali bir işkence çeken Charles dostlarının onu rahatlatmasını bekliyordu. Hooker’ı, Lyell’i ve Huxley’yi doğal seçilime ikna ederse “konunun güvence altına alınmış” olacağına inanıyordu. Bu yakın çevresinin dışında zorlu bir koşuya çıkmayı bekliyordu; en azından alay konusu olacak, en kötü ihtimalle “bir ateist olarak görülüp lanetlenecek,” bunun lanetleyici sonucu da toplumsal sorumsuzluk olacaktı.

2 Kasım'da Murray örnek bir kopya gönderdi, parlak yeşil bez ciltli kitap ağır, parlak hamur kâğıda basılmıştı, fiyatı 15 şilindi, "çocuğunun görünümü" Darwin'in içini kıpırdatmıştı. 11 ve 12 Kasım'da, kitabın çıkmasından iki hafta önce Darwin yirmi yıldır korktuğu anla yüz yüze geldi: Kaplıcada bulunduğu sırada armağan olarak gönderilecek kopyalara notlar yazmıştı. Hepsi de karşı tarafın süngüsünü düşüren, kendi kendini yerdiği ifadelerle süslüydü: Biri Louis Agassiz'ye ("bir kabadayılık ve meydan okuma ruhuyla gönderilmedi") biri Gray'e ("zorluk çıkaran birçok nokta bulunuyor") iki kopya Harvard'a gönderildi; diğerleri Henslow'a ("korkarım öğrencinizi onaylamayacaksınız"), Jenyns'e ("kötülük denecek derecede hatalı olabilirim"), De Candolle'a ("tamamen karşı çıkacaksınız"), Oxford'da bulunan jeolog John Phillips'e ("lanetler püsküreceksiniz"), Falconer'a ("Tanrım ne kadar vahşileşeceksin, beni nasıl da canlı canlı çarmıha germeyi isteyeceksin") ve Owen'a ("bu 'nefret uyandırıcı bir şey' olarak görünecek") postalandı.

Kötü hava koşullarına karşı kendi kendini saran Darwin "içinden bir kez daha soğuk bir ürperti geçtiğini" hissediyordu. Uğuldayan rüzgâr kendi kendisinden duyduğu kuşku fırtınalarının, içini kemirip duran "Hayatımı bir fanteziye, hem de tehlikeli bir fanteziye adadım," korkusunun yanında hiçbir şeydi. Geceleri Hooker'ın şevkini ve Lyell'in açıklığını düşünüyor; böylece "huzur içinde dinlenmeyi" başarabiliyordu. Fakat yine de Uzakdoğu'da bulunan Wallace'a *Türlerin Kökeni*'nin bir kopyasını gönderirken "Halkın ne düşüneceğini Tanrı bilir," diye yazıyordu.²⁰

İlk sürprizler hoştu. Kaplıcasında güven içinde olan Darwin, kitap 22 Kasım'da piyasaya çıktığında, 1250 kopyalık ilk stoktan fazlasının talep edildiğini duymuştu. Franklin'in bombası 7600, *Self-Help* 3200 satmış olabilirdi, ama *Kökenler*'in 1500 adet sipariş edilmesi karşısında sarsılmıştı. Kitap öyle başarılı olmuştu ki Darwin İlkley'de bulunduğu sırada hemen ikinci basımın düzeltilerini yapmaya başlamıştı. Tam o sıralarda romantik bir taşra rahibinden bir mektup geldi. Roman yazarı olarak ün kazanmış olan, Hıristiyan bir sosyalist olduğu için yerilen Charles Kingsley kitaba övgüler yağdırıyordu. "Bende huşu uyandırdı," diye şevkle yazıyordu: "Eğer haklıysanız, şimdiye dek inandıklarımın büyük bölümünden vazgeçmem gerekecek." Öyle görünüyordu ki bunu yapmaya da can atıyordu. "Tanrı'nın kendi kendisine gelişme yetisine sahip ilk biçimleri yarattığına inanmak, kendisinin yarattığı boşlukları doldurmak için yeni bir

müdahalede bulunmasının gerekli olduğuna inanmak kadar soylu bir İlahi Kudret kavrayışıdır,” diyordu. Darwin mest olmuştu, bu satırları “ünlü bir yazar ve ilahiyatçıya” atfederek kitabının son bölümüne soktu.²¹

Değerlendirmeler başka bir âlemdi. Kingsley'nin mektubundan bir gün sonra çıkan *Athenaeum* –Londra'nın okuryazar kesiminin mutlaka okuması gereken bir yayındı– değerlendirmelerin tonunu belirliyordu, kitabın bamteline dokunduğuna hiç kuşku yoktu. Kitapta “İnsan” dan pek bahsedilmese de basında bundan kaçınıldığı nadirdi. *Athenaeum*, insanların maymundan geldiği konusunda duygusaldı; ilahiyatçıları da küçümseyordu. Jürinin toplanacağını biliyordu. Darwin “İlahiyat Salonu'nda, Kolej'de, Konferans Odası'nda ve Müze'de yargılanacaktı.” *Saturday Review*, çok geç, diye yazıyordu: Kitap çoktan akademik sınırlarını aşmış ve “oturma odalarına girmenin, sokaklara çıkmanın” yolunu bulmuştu. Muhafazakârlar kitabın yanlış ellere düştüğünü düşünüyorlardı, hatta Darwin bile Waterloo İstasyonu'nda işlerine gitmek için bekleyenlerin kitabı kapış kapış satın aldığını duyduğunda hayret içinde kalmıştı. *Athenaeum*, “amentüsünü” biraz kaba bir biçimde özetliyordu: “İnsan dün doğdu, yarın kaybolup gidecek.” Artık ölümsüz olmadığından rastlantılara bağlıydı. Bu satırlar Emma'yı zayıf noktasından yakalamış, Charles'ı öfkeden çıldırtmıştı. “Değerlendirme yazarının ölümsüzlüğü araya sokuşturması, rahipleri benim aleyhime çevirmesi, beni onların insafına terk etmesi alçakça,” diye homurdanıyordu. “Her halükârda beni yakacaktı, ama odunları o hazırladı, sonra da kara hayvanlara (rahiplere) beni nasıl yakalayacaklarını söyledi.”²²

Ama umurunda değildi. 9 Aralık'ta İlkley'den eve dönmeden önce Murray'in 3000 adetlik ikinci basım için hazırlandığını, Freiburg'dan Profesör Heinrich Bronn'un da kitabın Almancaya çevrilmesini tasarladığını duymuştu (anlaşıldığı üzere sansürlenecekti). “Dinini değiştirmeyi” umdukları onun saflarına katılıyorlardı. Hooker gemideydi, Lyell kitabın “başına gelenleri kesinlikle zevkle seyrediyordu;” Huxley ise “öyle muazzam bir övgü kaleme almıştı ki” Darwin utancından yerin dibine geçmişti. Huxley tıpkı Carlyle'in kahramanı, doğa güçlerinin onun üzerinden konuştuğu Peygamber Muhammed gibi “gagasını ve pençelerini” keskinleştiriyor, “havlayacak köpeklerin” bağırsaklarını deşmeye hazırlanıyordu.²³ Owen'ın küfürlerini havlayacak olan din adamı köpeklerdi bunlar tabii. Huxley kavgaya hazırlanıyor, *Köken* de bu kavganın bahanesini yaratı-

yordu. Darwin bu açık tartışmalara doğrudan katılmayacaktı (her zaman “çok hastaydı,” kamuya açık hiçbir tartışmaya katılamayacak durumdaydı). Ama çömezlerine Downe’in güvenliği içinde ilham veriyor, onları teşvik ediyordu.

Büyük soru işareti Owen’ın başının üzerinde sallanıyordu. Londra’nın önde gelen karşılaştırmalı anatomicisinin, içindeki duyarlılığı maskeleyen bir küstahlığı vardı; gerçi Darwin’e karşı her zaman nazik olmuştu. Kitabın armağan edilen kopyalarına ilk cevap veren kişi olan Owen büyüleyiciydi, uzun zamandır türlerin “mukadder” doğumundan “mevcut etkilerin” sorumlu olduğuna inandığını iddia ediyordu. *Köken*’i asla “yerleşik öğretiyi karşıtı” olarak göremezdi. Bu son derece cesaret vericiydi. Aralık ayı başında Darwin Owen’la uzun uzun sohbet etti; Owen kitabın “türlerin oluşum tarzına ilişkin, şimdiye kadar basılmış” en iyi açıklamayı sunduğunu doğruluyordu. Hal böyleyken dahi çok büyük kuşku- lar içindeydi; transmutasyonu hâlâ insanın hayvanlaştırılması olarak görüyordu. Onun yaklaşımı ilahi kudrete yaslanan, transmutasyon karşıtı bir yaklaşımdı. 1858’de British Association’ın başkanı olarak jeolojik zaman zarfında “Yaratıcı gücün sürekli işliyor olduğu” hakkında bir konuşma yapmıştı. Başkan bir tür “Bilimin Kraliçesi konuşması” yaptığından söyledikleri yükselen yerleşik öğretiyi açıkça ortaya koyuyordu. Hayvan türleri gezegen üzerinde “peş peşe ve süreklilik gösteren bir tarzda” ortaya çıkmıştı. Fakat birinin yavaş yavaş bir sonrakine dönüşmesi gibi bir şey söz konusu değildi; türler sıçramalarla belirmişti; bir Yaratılış kanununa göre her biri kendisinden öncekinin rahminden çıkmıştı.

Owen transmutasyondan nefret ediyorsa bu cömertliği neden gösteriyordu peki? Muhtemelen Darwin ona, “her şeye tasarlanmış kanunların bir sonucu olarak bakma eğiliminde olduğunu” söylemişti (birkaç ay sonra Asa Gray’e söyleyeceği üzere). Bu sözlerle Tanrı’nın hayatın evrilmesi konusunda bizzat müdahalede bulunmak yerine doğa kanunlarını bu işe atamış olduğunu kast ediyordu; fakat “tasarlanmış kanunlar” sözüne sarılan Owen, ortak bir ideolojik zemini paylaştıkları, ikisinin de hazır bulunan bir “Yaratıcı Güç”e inandığı varsayımında bulunuyordu. Kibarlığının sebebi buydu, Darwin’in “Ruhunun gizli derinliklerine en az benim kadar iniyor,” izlenimini edinmesinin sebebi de buydu.²⁴

Fakat Darwin’in bahsettiği “tasarım,” Owen’ın “mukadder” doğasından çok çok uzaktı. Carpenter, Southwood Smith ve başka Üniteryenler

gibi Darwin de doğayı maddi nedenler ve etkilerden oluşan değişmez bir zincir haline getirmişti. Burada İlahi kudretten yana bir bakışa yer yoktu; doğal nedenler Tanrı'nın inayetinin "süreklilik gösteren işleyişini" ifade etmiyordu. Sedgwick'in savunduğu, Yaratıcı'nın her bir yusufçuğu şahsen tasarlayıp yenilediği yönündeki Anglikan görüşe hiç yer yoktu. Darwin Lyell'e, evrimdeki her adımın ilahi kudret tarafından tasarlanmış olması halinde, bütün bir sürecin bir mucize olacağını, doğal seçilimin gereksiz kaçacağını söylemişti. Gray'e göre Darwin "tasarlanmış kanunları" tartışıyordu, ama "ayrıntıları, ister iyi olsunlar ister kötü, şans diyebileceğimiz şeyin işleyişine" bırakıyordu. İyi bir Üniteryen gibi Darwin de akılcı, kanunlara uygun olarak işleyen bir doğanın kötülük sorununa bir çözüm önerdiğini düşünüyordu. Darwin Gray'e, peki her şey takdir edilmişse neden "sefalet" çekiliyor, diye soruyordu. "İyi ve her şeye kadir bir Tanrı'nın *Ichneumonidae*'yi (asalak eşekarıları) canlı tırtılların bedenleri içinde beslenmeleri gibi açık bir niyetle tasarlayarak yaratmış olduğuna kendimi ikna edemiyorum." Bu tür uyarlanmacı kazalar yalnızca kanunlarla yönetilen bir dünyada ortaya çıkardı; bunlar Tanrı'nın sorumluluğunda değillerdi.²⁵

Kuştüyü yataktan düşmüş bir Üniteryen konuşuyordu işte. Darwin yarı saygın bir teizme tutunuyor, bunu Owenlar ve Grayler için bir tasarım etiketiyle paketliyordu. Fakat onun Tanrısı topraklarının başında bulunmayan bir toprak sahibiydi, doğa da kendi kendine yeterliydi.

Carpenter, beklenmedik denemeyecek bir biçimde öne çıktı; yalnızca "düzen, süreklilik ve ilerleme"nin geçerli olduğu bir dünyanın her şeye kadir bir Tanrı'ya uygun olduğu kanısındaydı. Carpenter aralık ayında Üniteryen *National Review* için *Köken* hakkında bir makale kaleme almıştı. Bir köpek ırkının ya da bir sümüklüböcek türünün bir başkasından türediğine getirilecek "teolojik bir itirazın," "sadece saçma" olduğunu ilan etmiş, en katı hizipçi kurumlarla bu meselelerde ileri sürdükleri dogmalardan ötürü alay etmişti. İnsanın evrimi bir engel değildi, gerçi bu meseleyi rafa kaldırmıştı. Varoluş mücadelesinin "ona dahil olan ırkların ilerleyerek yücelmesi yönünde kaçınılmaz bir eğilim" göstermesi yeterliydi.²⁶

Bu noktada, Darwin'in Owen'la arasında titizlikle inşa etmiş olduğu köprü dinamitlenmiş oluyordu ve elbette ki bu Huxley'nin başının altından çıkmıştı. Boxing Day'de *The Times*'ta çıkan isimsiz değerlendirme Darwin'i sevindirmişti. "Bilim hakkında bir şeyler bilmek konusunda bir be-

bek kadar masum olan” değerlendirme yazarı, kitabı Huxley’ye havale etmişti. “Olimpos’un Jüpiter’ini etkileyip saf bilime üç buçuk sütun ayırmasını nasıl sağlarsınız? Eski kafalılar dünyanın sonunun geldiğini düşünenecektir,” diyordu. Darwin bu makaleyi, “sıradan dergilerde çıkan onlarca makaleden” çok daha fazla beğenmişti. Ama makale her zamanki gibi “hınzırca” Owen’ı hedef alıyordu; ki bundan geri durmaya Huxley’nin bünyesi müsait değildi:

Hayatım üzerine yeminederim ki, Owen için üzgünüm; lanet bir vahşi olacak; çünkü kuvvetle kuşkuluyorum ki başka birinin itibar kazanması, onun gözünde onun itibarının elinden alınması anlamına geliyor. Bilim o kadar dar bir alan ki yürüyüşün bir tek liderinin olması gerektiği açık!²⁷

Lanetli bir vahşi olsun ya da olmasın Owen, Londra’da bilimin hake-miydi ve kitap hakkında bir dizi şikâyet almıştı. Cambridge’ten Sedgwick, Sudan’dan Livingstone, hükümetten Argyll Dükü, Harvard’dan Jeffries Wyman onunla bağlantı kurmuşlardı. Livingstone Afrika düzlüklerinde bir varoluş mücadelesi görmemişti, Sedgwick ilahi kudretin olmadığı bir dünyada bir anlam göremiyordu. Argyll, Darwin’in “birkaç hakikat *parçası*” yakalamış olabileceğini düşünüyordu; ama Wyman bunların şans eseri ortaya çıkan varyasyonları kesinlikle içermediğini biliyordu.²⁸

Huxley’nin değerlendirmesinin ardından *Gardener’s Chronicle*’da Hooker’ın değerlendirmesi yayınlanmıştı. Darwin derginin okurları tarafından gayet iyi tanınıyordu, makale de toprakla uğraşan insanlar için tizlikle kaleme alınmıştı. Hooker, *Köken*’i bahçıvanlıkla ilgili bilgi birikiminin bir uzantısı olarak ele alıyordu. “Bahçıvanın becerisiyle” yaratılan çilek çeşitleri gibi çok istenilen türler de doğa tarafından seçiliyordu; Hooker kitabın ilk meyvelerini ziraatçilerin zihninde vereceği yönündeki şovenist görüşü de eklemişti.

Hooker, kitabın kolay bir lokma gibi görünmesini sağlamıştı Ama onun bile birkaç hafta boyunca bu lokmayı çiğnemesi gerekmişti. Hooker Darwin’i önce *Köken*’i yayınladığı için takdir etmişti, “çünkü üç ciltlik doğal seçim, böyle bir girizgâh olmaksızın 19. yüzyılın bilimadamlarını boğardı.”²⁹ Aslında kitabın sertliği, ona daha büyük bir saygı uyandıran bilimsel bir hava katıyor, onu çok düşük beğenilere muhabbet tellallığı yapan uçarı *Vestiges*’den bir adım uzaklaştırıyordu.

Fakat asıl şevkli kesim Hewett Watson ve yaşlı Robert Grant gibi radikal ateistler, tabii ki transmutasyoncular ve Darwin'in eserlerinin ölçüğü ve gücüyle, öngördüğü mekanizmadan daha fazla ilgilenenlerdi. Watson Darwin'i, "doğa tarihinde bu yüzyılın en büyük devrimcisi" sözleriyle göklere çıkarıyordu (ilk kez biri bu sözleri kullanıyordu). Artık 68 yaşında olan, University College'da hâlâ her hafta evrim hakkında ders veren Grant sınıflandırma hakkında incecik bir kitap yazmış, bunu büyük bir şevkle eski yol arkadaşına ithaf etmişti: "Hakikat değneğinin bir dokunuşuyla, 'tür tellallarının' topladığı sıkıcı buğuyu rüzgârlarla dağıttın."³⁰

1860 - 1871

33. Bölüm

Takdirden Çok Tenkit

Darwin'in teorisi, oluşturulmaya başlanmasından yirmi yıl sonra basılmıştı. Bazılarına Reform dönemine ait geç kalmış bir iş gibi görünüyordu. Teorinin hayatta kalmaya yaptığı kasvetli, affetmez vurgu, iyimserlik havasının estiği 1860'lardan çok, Yoksullar Yasası'nın damgasını vurduğu 1830'lara daha uygunmuş gibiydi. İroniktir, Malthus moda olmaktan çıkıyordu. Dolayısıyla evrim kabul edildiğinde dahi, doğal seçim –Herschel'in sözleriyle “karman-çormanlık kanunu”– genellikle kabul edilmiyordu.

Malthus'tan hoşlanmayan Marx ile Engels, *Köken*'in insan ve doğa hakkında “acı bir alay” olduğunu söylüyordu. Darwin'in seküler, mücadele içindeki doğası Marx için “tarihte sınıf mücadelesi açısından doğal bilime bir temel” sunuyor olabilirdi; ama Marx Darwin'in “hayvanlar ve bitkiler arasında, içinde bulunduğu İngiliz toplumunu görme” biçimine gü-lüyordu. Bu, işbölümüyle, imalathanelerle, işliklerin kaybedenleriyle teknoloji çağının doğasıydı. En kötüsü de Hobbes'un dediği gibi “*bellum omnium contra omnes*”i (herkesin herkesle savaş halinde olduğunu) gösteriyordu. Başka bazı kesimler bu *herkesin herkese karşı savaşı* altında yatan mesaj karşısında şaşkınlığa kapılmışlardı. Bırakınız yapsınlar anlayışı ölüm koşusundaydı, kıran kırana bir rekabet yaşanıyordu; hicivler kaleme alan bir basın mensubu Darwin'in “kuvvetin haklı olduğunu” kanıtladığını, dolayısıyla “Napoleon'un haklı olduğunu, bütün açığöz tüccarların da haklı olduğunu” kanıtladığını yazmıştı. Bir başkası *Köken*'in “insan düşüncesi ve eylemleriyle ilgili bütün kanunları, alışkanlık gereği en alçak ve sefil dürtülere indirgeyen” serbest piyasa fanatiklerini yücelteceğini biliyordu.¹

Fakat memlekette 1830'ların eski Malthusçu çevresi kendinden geçmiş durumdaydı. Erasmus kitabın “o zamana dek okuduğu en ilginç kitap olduğunu” düşünüyordu; bir kopyasını eski aşkı Harriet Martineau'ya pos-

talamıştı. Artık 58 yaşında olan Martineau Lake District'te yaşıyordu; hâlâ değerlendirme yazıları kaleme alıyordu ve meçhul hayranlarının şampanya armağan edeceği kadar da neşeliydi. Ocak 1860'da *Köken*'i okumaya ayıracak bol bol vakti vardı. Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgârlar Sibiryadan şiddetli kar yağışı getirmiş, tüm ülkenin şömine başlarında bir araya toplanmasına neden olmuştu. Martineau "kar manzarasına" karşı oturmuş kitabın tadını çıkarıyordu; Eras'a ne kadar teşekkür etse azdı: "İnsan ne büyük bir yükümlülük hissi altında olduğuna dair bir fikir vermeden bütün ömrü boyunca teşekkür edebilir," diyordu.

Kardeşinin aklının niteliğini ve işleyişini her zaman takdir ettim; ama burada onun böyle bir olgu birikimini toplamasını, olguları böyle zekice işleyerek böyle harikulade bir bilgiye dönüştürmesini sağlayan ciddiyetinin, sadeliğinin, zekâsının, çalışkanlığının, kuvvetli sabrının tam anlamıyla ortaya konmasını görmek söze dökülemeyecek bir tatmin duygusu yaratıyor. Bilimadamlarımızın ne kadar geniş bir kesiminin onun sağlam bir yol bulduğu inancında olduğunu bilmeyi çok isterim... Fazla fark etmez aslında; çünkü bu tür kitaplardan verimli bir biçimde yararlanan bir sonraki kuşak olur.

Martineau *The Times*'ta yayınlanan değerlendirmeyi kimin kaleme aldığı, Owen'ın *Köken* hakkında ne düşündüğünü soruyordu. "Owen'ın bu tür durumlarda takındığı tavırlar ya da yaptığı konuşmalar güven uyandırmadığından değil, onun ne düşündüğü insanda biraz merak uyandırdığından" soruyordu bu soruyu.²

Harriet kitabı bir ateistin gözleriyle okumuş, seferberlik yoldaşı George Holyoake'ye basitçe şu sözlerle özetlemişti: "Ne kitap ama! Bir yanda (eğer doğrusa) vahyedilen dini, diğer yanda (nihai nedenler ve tasarımlarla ilgili olduğu ölçüde) Doğal dini alaşağı ediyor. Bilgi yelpazesi ve birikimi insanın nefesini kesiyor." Başka akılcılar da aynı derecede etkilenmişlerdi. Darwin kıkırdıyordu: "Büyük Buckley büyük bir onay gösterdi." John Chapman da *Köken* için "bu yüzyılın, büyük bir zihinsel devrim başlatması muhtemel, en önemli kitaplarından biri. Bu çalışmada ortaya konan zekâ, bilgi ve samimiyet olağandışı denecek kadar büyük ve muhteşem," dediğinde, birçokları adına konuşuyordu.³

Martineau yalnızca bir tek noktaya itiraz ediyordu. Darwin kadim zamanlardaki "atalarına" dek bütün hayvanların ve bitkilerin izini sürmüştü. Bu sürecin kendiliğinden bir ortaya çıkışla başladığını söyleyerek ikin-

ci bir fırtına koparmaktan kaçınmak için, kadim ataların “yaratıldığından,” hayatın “ilk kez onlara üflendiğinden” bahsetmişti. Harriet “İki-üç ifadenin teolojik görünmesi çok yazık,” diye şikâyet ediyordu. Harriet bu ifadelerin konuşma dili içinde “ilk anlamlarına atıfta bulunmaksızın” kullanıldığı varsayımında bulunuyordu. “Eğer böyleyse kullanılmamaları gerekirdi: Ama kuram bir yaratılış mefhumunu gerektirmiyor; benim kanım da Charles’ın böyle bir mefhumla tutunmadığı yönünde.”⁴

Martineau aynı noktayı vurgulamak için Fanny Wedgwood’a bir not göndermişti:

Charles Darwin’in bir-iki kez yoldan çıkmasından, popüler kavrayıştaki İlk Neden anlamında “Yaratıcı”dan bahsetmesinden biraz üzüntü duydum... Onun görüşlerine katılacak olanların sırf görüşleri “teolojiden kaynaklandığı” ya da “teolojiye dayandığı” gerekçesiyle ondan nasıl yüz çevireceklerini görmek ilginç. Bana öyle geliyor ki, bizi ilk biçimler grubuna ya da tek ilkel biçime taşıyor diye, onun ya da görüşlerinin bu biçimin ya da şu biçimin oraya nasıl geldiğiyle bir ilgisi olacak değil. Onun konusu “türlerin kökeni,” örgütlenmenin kökeni değil; ikinci konuda spekülasyonları açmış olması gereksiz, yanlış yöne çekilecek bir davranış gibi görünüyor. İşte böyle! Aklımdan geçenleri döktüm.⁵

Üniteryenlerin gösterdiği onay, sekülerlerin coşkulu neşesi ve Jön Türk ekibinin iyimserliği Darwin’in Cambridge’teki hocalarının hissettiği sıkıntıdan dünyalar kadar uzaktı. Yaşlı Anglikan ruhbanları hâlâ doğayı ayakta tutan şeyin Tanrı’nın Kelamı olmadığı yolunda bir kavrayışın uğursuzluk işareti olduğundan; her şeyin serbest olduğu kapitalizmin, ataerkil-himayeci bir toplumun uyumuna zarar verdiği gibi komuta yapısını da tehdit edeceğinden korkuyordu. Sedgwick açık konuşuyordu. Yaşlandığından artık Londra’daki bilim dünyasının kıyısında kalıyordu, ama sahiden de ıstırap çekiyordu. Kitabın kendisine gönderilen kopyasını eline aldığında

memnuniyetten çok acı duydum. Bazı bölümlerini büyük bir hayranlıkla takdir ettim, bazılarınıysa o kadar güldüm ki yanlarım acıdı; bazı bölümleri de kesin bir acıyla okudum; çünkü bunların ciddi biçimde yanlış olduğunu, acı verici derecede yanlış yönlendirici olduğunu düşünüyorum. Gerçek tümevarım yöntemini terk etmişsin ve sanırım Piskopos Wilkins’in bizi aya götürecek olan lokomotif gibi vahşi bir makineleş-tirmeye girişmişsin.

Üniversitenin disiplin sorumlusu olduğu eski günlerden kalma dikenlerini çıkarmıştı: Darwin'i maddi dünya ile ahlaki anlamı arasındaki bağı koparmakla suçluyordu. Ancak bu ilahi sevgi işareti toplumsal dokunun güvence altında olmasını sağlayabilirdi. "Bu bağı koparmak mümkün olursa bence insanlık, onu hayvanlaştıracak ve insan ırkını çöp çukurunun dibine gönderecek bir hasar görür," diyordu. Kendisine "bir maymunun oğlu ve eski dostunuz" diyordu; ama mektubunu bitirirken Emma'nın canını yakan bir not düşmüştü. Charles'a "Siz ve ben, Tanrı'nın doğadaki ve Kitabı Mukaddes'teki vahyini kabul ediyorsak, cennette buluşacağız," diyordu. Charles'ın gelecekteki hayatının bu biçimde sorgulanması Emma'yı üzmüş; Emma mektubu Henrietta'ya göstermeye yanaşmamıştı.⁶

Henslow daha yüce gönüllüydü, bacanağı muhterem Jenyns'e "Kitap olguları ve gözlemleri muhteşem bir biçimde bir araya getiriyor; kuşkusuz çok meşru çıkarsamalar içeriyor, fakat *hipotezi* (çünkü gerçek bir *kuram* değil) çok ileriye götürüyor. Bana astronomide birçok şeyin daireler üzerinde dairelerle açıklandığı, her yeni zorluk için yeni bir dairenin icat edildiği çağları hatırlattı," demişti. Sedgwick'ten daha zarif davranmıştı, ama nihayetinde o da memnun değildi: "Darwin İnsan'a bahşedilenden fazlasına cüret ediyor, tıpkı insanların Kötülüğün kökenini açıklamasında olduğu gibi; cevabını bulup çıkaramayacağımız bir soru bu da."⁷ *Köken*'in "doğru yönde bir yalpalama" olduğunu açıkça kabul ediyordu; ama adı Darwin'i destekleyenlerle ilişkilendirildiğinde gazetelerde bu durumu protesto etmişti.

Anglikan cephesindeki bu sansürün daha kişisel sonuçlar doğuran olumsuz etkileri de oluyordu. Darwin bu yüzden şövalyelik payesini bile kaçırıldı. Haziran 1859'da göreve başlayan liberal Başbakan Lord Palmerston şeref payesi aday olarak Darwin'in ismini Kraliçe Victoria'ya fısıldamıştı. Prens Albert razı olmuştu; kendisi bir bilim dostuydu, Eylül 1859'da Lyell'in Darwin'in yayınlanacak olan çalışması hakkında bir konuşma yaptığı British Association'ın başkanı olan Owen'ın arkadaşıydı, Sir Charles Lyell'in de aynı biçimde onurlandırıldığına tanık olmuştu. Ama sonra *Köken* yayınlandı. Kraliçe'nin kilise çevresinden danışmanları, Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce da dahil olmak üzere bu öneriye takoz koydular. Bu şeref payesi, kitabın onaylandığı anlamına gelecekti; böylece Palmerston'un önerisi geri çevrildi.⁸

Bütün Anglikanlar da karşı değildi. Chartistlerin yanında yer almış olduğu kadar evrimci *avangardın* da saflarına katılmaya can atan Charles Kingsley, Huxley ile diyalog kurmuştu. Huxley Şubat 1860'ta Kingsley hakkında şunları söylemişti:

Kingsley çok sahici, mert, sağduyu sahibi bir rahip; ama genel olarak baktığımda onun benim itikadımı değiştirmekten çok, benim onun itikadını değiştirmeye niyetli olduğunu düşünmeye meylediyorum. Başlangıç adımı olarak mükemmel bir Darwinci; onun böyle bir din karşıtlığını desteklemesi karşısında şaşkınlığını ifade eden Lady Aylesbury'ye nasıl cevap verdiğini anlattı bana: "Lady Aylesbury, bana, sizin hanımlığınızla benim aynı zehirli mantardan türediğimizi bilmekten daha fazla haz verecek şey ne olabilir ki?" Saçma sapan konuşan ihtiyar hanım bu sözler üzerine, alay konusu mu yoksa takdir konusu mu olduğunu bilemeden, şüphe içinde sus pus olmuş.⁹

Fakat genel olarak genç muhafızların rahiplere ayıracak vakti yoktu; stratejileri çatışmayı, iki yöne de gidebilecek adamları yenilgiye uğratmayı gerektiriyordu.

Huxley'nin bu gladyatörce tutumu fark ediliyordu. Şubat ayında Kraliyet Enstitüsü'nde Darwin'in "Türler ve Irklar ile Kökenleri" hakkındaki kuramı üzerine bir konuşma yapmıştı. Salona Darwin'in çizimleri, balon güvercin ve taklacı güvercin kafatasları, *Natural Selection* elyazmasından sayfalarla donanmış bir halde girmişti. Adil davranmaya çalıştığından herkesi "hayal kırıklığına uğratıp hoşnutsuzluk içinde bıraktığı" için kendisini "kaynar bir okyanus" içinde bulmuştu. Ya da kendisi böyle olduğunu söylüyordu. Aslında hayal kırıklığını kısmen bilinçli olarak yaratmıştı. "Dinleyiciler arasında bir Piskopos ve katedral başrahibi vardı; *onları* memnun etmek için, sözlerimi Rahipliğe *karşı* Bilimi, onların kulaklarına ulaşabilecek şekilde çok yüzleşmeci bir tavırla takdir ederek bitirdim."¹⁰

Huxley, yüksek rütbeli din adamlarına açıkça sataşıyor; *Köken*'i, bilimi kilise çevrelerinin denetiminden burup koparmak için kullanıyor; dinleyiciler arasında yer alan Owen gibilerini hırs küpüne çeviriyordu. Sermayesindeki metaforları mükemmelleştirmişti; din adamlarının muhalefetinin Galileo'nun zamanından beri "ezilip sakat bırakıldığını," "devrin Canute'lerinin ağırbaşlı bir edayla tahta oturup dev gibi bir dalgaya yerinde durmasını emrettiklerini," *Köken*'in "yeni bir reformun" habercisi-

si olduğunu söylüyordu. Dindar “ortalık bulandırıcıları” lanetliyor, sözlerini bir soruyla noktalıyordu: “İngiltere bu düşünce ‘devriminde’ soylu bir rol üstlenecek miydi?”

Bu sizin, kamuoyunun bilimle nasıl ilgilendiğine bağlı. Onu aziz tutun, ona saygı gösterin, yöntemlerinin insan düşüncesinin her dalına uygulanmasını inançla ve belli etmeden izleyin ki bu halkın geleceği geçmişinden daha büyük olsun. Onu susturup ezenlere bir kulak verin; korkarım, çocuklarımız İngiltere’nin şanının Arthur’un sisler içinde kaybolup gitmesi gibi kaybolup gittiğini görecek.

Seküler uzmanlık Britanya’nın teknolojik ve emperyal kurtuluşuyla ilişkilendiriliyordu. Ülkenin sağlığı profesyonel bilimadaminin sağlığına bağlanıyordu. Tasmalı dogmatikten bir kol boyu uzakta duran yeni beyaz yakalı uzman adına yazılmış bir arzuhaldi bu. Huxley *Köken* hakkında verdiği, kamuya açık ilk konferansta geleceğin zeminini hazırlamıştı. Beyaz yakalı olmaktan başka her şey olan Downe eşrafından Darwin, aslında bunu takdir ediyor değildi. Göz alıcı retorikle “çok fazla zaman harcanmış” düşünüyordu.¹¹ Konuşmanın Canute ve Arthur hakkında değil, *Köken*’in sırrı hakkında olması gerekiyordu.

Fakat mart ayına gelindiğinde Darwin de her zaman olduğu gibi kendisini destekleyenlerin listesini çıkarmaya başlamıştı. Onun da olaylara bakışı kutuplaştıracıydı: İnsanlar ya ondan yanaydı ya da ona karşıydı; ya “onun tarafındaydılar” ya da “dışarıdaydılar.” Huxley “İncili’nin –yani şeytanın İncili’nin– yayılması konusunda onun iyi ve nazik aracısı” haline gelmişti. Huxley, Hooker ve Darwin arasındaki kafadarlık kendisini alaycı dini metaforlarda ortaya koyan hizipçi bir ruhla beslenerek güçleniyordu; Şeytan’ın hangi tarafta olduğuna dair bazı şüpheler bulunsa da Huxley Hooker’a “bizim gibi yüksek basınçlı tüplü kazan üzerinde oturanlar için diğer seçenek sessiz olmak ve şeytanın kendi yoluna gitmesine izin vermek. Bunu görmeden evvel, kırk yaşına varmadan parçalarıma ayrılmış olacağım.”¹²

Owen’şa bir bilinmeyendi. *Köken* hakkında kamuoyu nezdinde vereceği hüküm tedirginlikle bekleniyordu. Hatta British Museum’daki doğa tarihi koleksiyonlarının genel müdürü kitapla güreş tutmak zorunda bırakılıyordu. Owen koleksiyonların korunması için bir doğa tarihi müzesi inşa edilmesinin uygun olup olmadığını araştıran bir parlamento komis-

yonuna “doğa tarihi felsefesinin halihazırda içinde bulunduğu aşamada” genişlemenin hiç olmadığı kadar gerekli olduğunu söylemişti:

Bu yıl entelektüel âlem türlerin kökeni hakkında bir kitapla heyecanlandı; peki bunun sonucunda ne oldu? British Museum'a gelen ziyaretçiler “Hadi bütün güvercin çeşitlerini görelim,” diyor, “Taklacı güvercin nerede, balon güvercin nerede?” diye soruyor. Ben de onlara “Size bunların hiçbirini gösteremem,” demek zorunda kalıyorum. Bu türlerin çeşitlerini göstermeye ya da insanın gizemlerin gizemini, türlerin kökenini kavramasına yardımcı olacak olguları göstermeye yerimiz müsait değil; ama kuşkusuz bir yer olmalı; iyi de, burası British Museum'da olmayacaksa nerede olacak?

Köken hükümetin kasasını açmaya yarayan bir manivela olarak ne kadar yararlı olmuş olursa olsun, Owen, kitabın yanlış ellerde tehlikeli bir silah olacağını düşünüyordu. Huxley'nin dinle ilgili kışkırtmaları ve maymunlar hakkındaki sözleri bunu doğruluyordu. Owen'ın *Köken* hakkında *Edinburg Review* için kaleme aldığı değerlendirme yazısı nisan ayında yayınlandığında Darwin, bu konuda aşırı bir duyarlılık gösterdiğinden öyle büyük bir şok yaşamıştı ki bir gece uyuyamamıştı. Yazıyı “kinci” diye niteliyordu; “son derece kötücül, akıllıca ve hasar verici...”¹³

Huxley'nin kavgacı duruşu yüzünden yabancılaştırılmış olan Owen artık ateş püskürüyordu. Değerlendirme yazısı *Köken*'in çizdiği kaba “yaratılışçı” karikatürüne öfke kusuyor, Darwin'in “Sanki temel atomlar birden canlı dokulara dönüşmüş gibi, hayvanların hiç yoktan yaratıldığına gerçekten inanıyor musunuz?” şeklindeki sorusunu hiddetle karşılıyordu. (Özellikle Darwin'in *kendisi* ilk “atanın” yaratılmış olduğunu yazdığı için, bu soruyu “akıl almaz ve değersiz” olarak niteliyordu. Nasıl yaratılmıştı? Owen patlatıyordu: “Temel atomlardan mı?”) Huxley'nin iğneleyip durduğu Owen, Darwin'in “peşin fikirlerin körlüğü”nden laf açmasını ciddiye almıştı. Darwin'i hayali düşmanlar yaratmakla suçluyordu. Owen'ın o çirkin “*canlı şeylerin mukadder oluşumunun sürekli işleyişinden bahseden aksiyomu*” görmezden mi gelinecekti? Modern jeologların çoğu, gizemlerin gizeminin doğal bir açıklaması olduğuna inanmıyor muydu? Kimsenin transmutasyonu kabul etmemesi gibi bir şey söz konusu değildi. Darwin seçilimin mümkün olan tek Yaratıcı kanun olduğunu varsayma yanlışlığına düşmüştü.¹⁴ Daha tanrısal, şansa daha az bağlı bir alternatif daha vardı: Yeni türler bir hamlede, doğal doğumla ortaya çıkıyordu.

Bu yıpratma savaşına başkaları da katılıp sancaklarını Owen'ın bayrak direğine çekmeye başladı. Huxley'nin öfkelenmediği birçok oturaklı beyefendi, bilimi saygın bir yöne sokmayı görevleri olarak görüyordu. Palmerston'un kabinesinde Ferman Mührü Emni olan, o sıralarda gazete vergisinin kaldırılmasını öngören yeni bütçe tasarısını savunan Argyll Dükü Owen'ın çizdiği ayrımı önemli buluyordu. Doğal seçimle yaratılış düşünelmezdi; kanlı, müsrifçe ve kaotikti. Oysa “Doğumla Yaratılış” tecrübelerine uygundu; üreme süreci “‘Yaratma’ yetisine sahip olduğunu bildiğimiz ‘tek kanundu.’”¹⁵ Elbette ki Huxley ile Hooker seküler mesleki ihtiyaçları yüzünden bu ayrımı kötücül buluyorlardı. Bu ayrım, onların bilimadamı koalisyonunu parçalama tehdidi yaratıyor; rahiplerin ve prenslerin yeniden bu koalisyona dahil olmasını mümkün kılıyordu.

Huxley'nin, “İnsan transmutasyon geçirmiş bir maymun olabilir,” sonucuna varması, Owen'ın içerleme hislerini şiddetlendirmişti. Owen kaleme aldığı değerlendirme yazısında Darwin'in “müritlerine” “ileriye göremeyen” bakışlarından ötürü çatıyordu. Owen yazısında Hooker'ı hırpalamıştı. Sonra Huxley'nin Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı, kendisinin büyük bir tiksinti içinde sonuna kadar dinlediği konuşmaya geri dönmüştü. İngiltere “büyüklüğünü” *Türlerin Kökeni* gibi kitaplara borçluydu! Owen kitabın “komşu bir ülkenin yetmiş yıldan beridir geçici olarak gerilemesini borçlu olduğu bilimin kötüye kullanılmasının” iyi bir örneği olduğunu düşünüyordu. Devrimci Fransa, Darwin'in önüne son kez fırlatılmıyordu.

Müritler, ekibi korunmak için bir araya toplanmıştı. Darwin değerlendirmeyi okuduktan sonra “Huxley'nin konferansı konusunda zalim bir sertlik göstermiş, Hooker hakkında da çok acı sözler sarf etmiş. Böylece üçümüz birlikte yazının *keyfini çıkardık*,” diye hayıflanmıştı. Huxley iyi bir hesap yapmıştı. Owen yok sayılmış ve karikatürize edilmişti; bu onun kendinden emin gururlu mizacının taşıyabileceğinden ağır bir yükü. Herkes onun neden karşılık verdiğini biliyordu. Hayranlarından biri Huxley'ye şöyle demişti: “Owen'ı iyice benzettiğinize göre, sanırım neler olacağını biraz olsun öngörmüştünüz.” Darwin'in farklı, biraz düşünmeden getirilmiş bir açıklaması vardı. Henslow'a “Londralılar Owen'ın kıskançlıktan delirdiğini; çünkü benim kitabım hakkında konuşulduğunu söyleyecek,” demişti. “Owen'ın benden nefret ettiği kadar yoğun bir nefrete maruz kalmak acı verici.”¹⁶

Müritleri iddialarda bulunmayı sürdürüyordu. Nisan ayında *Westminster Review* için bir değerlendirme yazısı kaleme alan Huxley, bu makaleyle herkesi “Darwincilik” çatısı altında toplamaya yönelik ilk çığığı atmıştı. Darwin onlara gölgesinde yürüyecekleri bir bayrak vermişti; artık devletsiz bir ulus olmayacaklardı; bilimsel Britanya’yı fethetmek üzere yola çıkmışlardı. Huxley Owen’ı kılıçtan geçiriyor, *Köken*’i “liberalizmin cep haneliğindeki Whitworth tüfeğı” nitelemesiyle övüyor; kitabın, “Bilimin henüz zar zor girmiş olduğu düşünce alanlarında hâkim olacağı” öngörüsünde bulunuyordu. Nisan ayına gelindiğinde Huxley ile Darwin’in kaderlerinin artık geri dönülemez bir biçimde iç içe geçtiğı açıklık kazanmıştı. Darwin Huxley’nin değerlendirmesinin “parlak bir yazı” olduğunu teslim ediyordu, “ağıır vuruşlar gerçekleştirmişti.” Konuyu “pek ilerletmemiş olması” artık fark etmiyordu.¹⁷

Darwin gelen yumrukları çok şahsi alıyordu. Değerlendirme yazarlarının çoğı, bilim eşrafından birinin dinden çıkma yoluna girmesi karşısında hayrete düşmüş olsalar da kitaptan büyük bir sayğıyla bahsetmişlerdi. Fakat Darwin’in eski dostları genellikle olumsuz bir tutum içindeydiler. Wollaston, Coleridge’le birlikte Doğa’nın “zehirli bir soyutlama” olduğunda, hiçbir şey seçemeyeceğinde ısrar ediyordu. Tenkitler Darwin’i bunaltıyordu. Saldırılar “ateşten ağır” bir yağmur halini almıştı. Eleştirenlerden pek azı doğal seçilimi kavrayabilmişti; o da buna “İş açıklamaya gelince çok kötü olmalıyım,” diyerek lanetler yağdırıyordu. Seçilim birçokları için bir Seçen olması gerektiğı anlamına geliyordu ve Darwin’in bunu neden görmemiş olduğunu hayretle karşılıyorlardı. Darwin kabul ediyordu: “Sanırım ‘doğal seçilim’ kötü bir terim.” “Doğal korunum” daha az insanbiçimci olurdu. Darwin bu terimi Lyell’de denedi. Fakat Lyell onun berbat el yazısını okumakta zorlanıp terimi “Doğal zulüm” olarak okudu; içinde bulunulan koşulların hayli gergin olduğu dikkate alınırca bu durum Downe’da kakhahalarla karşılandı.¹⁸

Sevsin ya da nefret etsin, en azından kimse *Köken*’i görmezden gelmiyordu. Amerika’da üç yayınevi kitabın korsan baskısını yapmaya çalıştı (o sıralarda uluslararası bir telif koruması yoktu); fakat Harvard’da Gray işe el attı ve ikisinin geri çekilmesini sağladı, New York’ta Appleton’dan da yüzde 5’lik bir pay kaptı, deyim yerindeyse tam bir kolay kazanç olmuştu bu. Darwin Gray’in *American Journal of Science*’ta yayınlanan değerlendirme yazısının, kitabın başına eklenebileceğini umuyordu,

böylece ortak bir yayın çıkarmış olacaktı (ayrıca muhalefet de yumuşatılacaktı). Botanikçi Gray'ın *Köken*'i “ister istemez vaftiz etmesini” sağlamak onu mutlu edecekti, bu kitabın “kurtuluşu olacaktı.” Ama böyle olmayacaktı. *Köken*'in ABD baskısı, mayısta kendi başına, 2500 adet basıldı. Fakat Darwin bir hayli sevinmişti. 22 sterlinlik gelirden Gray'ın bir pay almasını önerirken, Yankee okurlara değinip “Kitabımın bu kadar başarılı olacağını hayal bile etmemiştim,” diye kıkırdıyordu. “Oysa sayfaları Amerika'ya gönderme fikrine önceden olsa gülerdim.”¹⁹

Olası her zafer artık koyu Darwinciler tarafından sohbet konusu oluyordu. Kuşatma altında oldukları hissine kapıldıkları için görünür kazanımlara ihtiyaç duyuyorlardı. 30 Haziran 1860 Cumartesi günü Britanya Bilimin İlerlemesi Cemiyeti'nde yapılan bir bölüm toplantısında yapılan zarif nüktelerle dolu bir konuşma, Waterloo bir yana, her bakımdan 19. yüzyılın en bilinen “zaferi” haline gelecekti.

1860'ta bu toplantıların düzenlendiği yer, Yüksek Anglikanlığın merkezi olan, Piskopos Samuel Wilberforce'un diyakozluğu Oxford'du. Darwincilik hakkında bir tartışma açılması planlanmamıştı, ama New York Üniversitesi'nden John William Draper, Darwin ve sosyal ilerleme hakkında konuşacaktı; bu yüzden de eğer davet edilirse piskoposun da garzini ortaya dökeceğine kimsenin kuşkusuna yoktu. Fakat 1847'de düzenlenen, Yağcı Sam'in *Vestiges* yüzünden Chambers'ı yere serdiği son Oxford toplantısından bu yana çok şey değişmişti; Londra'nın bilimle ilgili muhalif çevreleri iktidar dizginlerini ele alıyorlardı, Wilberforce'un herkesin desteğini alacağı artık garanti değildi. Her şeyden önce toplantı artık St. Mary Kilisesi'nde değil, yepyeni bir müzedeydi; Oxford'da bile olsa bilimin artık kendi evi vardı. Öte yandan burası yine de Oxford'du, gotik diriliş müzesi doğanın Tanrı'sı için bir tapınağı. Giriş kapısının önünde bir melek dikiliydi. Profesörler buradan geçtikten sonra cam tavanlı avluya çıkıyorlardı. Burada kendilerinin bir “bilim tapınağında” olduğunu hayal ediyorlar; “Evrenin yazarının onlar üzerinden kendini yarattıklarına gösterdiği” doğanın bütün tasarımlarını övüyorlardı.²⁰

O cumartesi rutin bir “Botanik ve Zooloji” toplantısı yapılacaktı; ama Draper ile Piskopos en azından yedi yüz kişilik geniş bir kalabalık çekmişlerdi. Din adamları ortada, lisans öğrencileri arka sıralarda toplanmışlardı; Oxford'un din adamı profesörleri, bilimle uğraşan öğretim görevlileri ve hanımefendiler de sıralara dağılmışlardı. Bu kalabalık Darwin kar-

şıtı bir fikir birliği oluşturabilirdi; ama devir belirsizlik devriydi. Londra-
lıların bazıları 1847 toplantısında olduğu gibi buradaydı, ama aradan 13
yıl geçmişti. Birçoğu sivri kulelerin arasında yerlerinin olmadığı, din ada-
mı profesörlerle uyuşmadıkları hissi içindeydi.

Jeoloji Araştırmaları'nın müfrezelerini ele alalım. Bunlar orta sınıftan
maaşlı genç profesyonellerdi, özerkliklerini kıskançlıkla koruyorlardı. An-
drew Ramsay Jeoloji Araştırmaları'nın kariyerist isimlerinden biriydi.
1847'de Sam'in speküasyonlar yürütmenin "aptalca cazibesine" teslim
olanlara indirdiği darbeye alkış tutmuştu. Fakat Ramsay yıllardır Huxley
ve Hooker ile birlikte dersler veriyordu. Birlikte görev yaptıkları Maden-
cilik Okulu'nun duvarlarındaki tahtalara, şecereleri göstermek üzere an-
tik dönemlerden kalma dizi dizi kabuklular yapıştırılmıştı. Ramsay Dar-
win'e "peş peşe gelen küçük mucizelerle" işinin uzun süre önce bitmiş ol-
duğunu, kendisinin transmutasyona varmış olduğunu söylemişti.²¹ Bu Ram-
say, 1847'deki Ramsay değildi. 1860'da Ramsay özellikle Darwin'in jeo-
lojik kanıtlarındaki yüz kızartıcı açıkları kapatmaya çalışıyordu.

Londra'daki dinleyici kitlesi değişmiş olabilirdi, ama Wilberforce yine
aynı ağzı bol laf yapan, yüksekten uçan Wilberforce'tu. Uysal Kingsley'ye
benzer bir yanı yoktu; Darwin'i "habis hilebazlıklara başvurarak bir ar-
gümanı çekip götürebileceği beklenmedik çalılılıklar ve bataklıklara" dek
takip etmeye hazırdı. Liberal *Daily Telegraph*, Piskopos'u "eski moda Tory-
lerden," "kadim kavrayışlarından bir arpa boyu olsun uzaklaşmamış adam-
lardan biri" sözleriyle yeriyordu.²² Toplantıdan bir gece önce Wilberfor-
ce'un evinde kalan Owen'ın ona ne söyleyeceğini öğrettiğinden şüpheli-
niliyordu. Muhtemelen de öyle olmuştu; porto şaraplarını yudumladık-
ları sırada sohbet kuşkusuz Darwin'in kitabına gelmişti. Fakat Owen ha-
yatın "sürekli bir yaratım" içinde olduğuna inanıyordu, bu yüzden de muh-
temelen Sam'i Yaratılış mucizelerinin ötesine, Darwinci değil, ama gele-
neksel de olmayan daha aydınlanmış bir bakış açısına doğru itiyordu.

Huxley bir kavga kopsa diye aranıyordu. Kılıç gibi keskindi, ama sar-
sıcı öfkesi hâlâ etkisini azaltabiliyordu, Owen'ın ona üstün çıktığı durum-
lar olmuştu. Hooker o kadar keskin olmasa da daha serinkanlı ve açık-
tı. Sonraları anlatılan efsanelerde Wilberforce'un kılıçtan geçirilmediyse
bile hafifçe yaralandığı kanlı bir çatışma resmedilecekti. Fakat Darwin'in
dinlediği, gelişmelerin hamle hamle anlatıldığı ilk değerlendirmede, çok
farklı bir tablo resmediliyordu.

Darwin Dr. Lane'in Richmond'da Sudbrook Park'taki yeni hidropati tesisine yerleşmişti (Lane zina suçlamasından beraat etmiş, tesisini başka bir yere taşımıştı). Darwin burada oturmuş, "hayattan büsbütün bezmiş bir halde" Hooker'ın mektubunu okuyordu. Hooker, British Association'ın birlikte katıldıkları son Oxford toplantısını hatırlıyordu, o da değişiklikleri fark etmişti. Ruhani Oxford artık eski cazibesini korumuyordu: "Sen ve karım yokken öyle sıkılıyorum ki hendekte birikmiş bulanık bir su gibiyim; bir zamanlar tanıdık olan sokaklarda sudan çıkmış balık gibi dolanıyorum. Yemin ederim Bölüm'lerden birinin kapısına bile yaklaşmayacağım." Gerçekten de iki gün boyunca bir toplantı odasına girmede, onun yerine kolejler çevresinde aylıklık yapıp bahçelere övgüler düzdü.

Besbelli ki o cumartesi neler olacağı hiçbir şekilde tasarlanmamıştı. Bir gün öncesinde o kalabalığın içinde Robert Chambers sokakta Huxley'ye rastlayıp "onlardan ayrılacağı" için serzenişte bulunmasaydı, Huxley toplantıya bile kalmayacaktı.²³ Bir zamanlar törensel bir biçimde yerin dibine sokulmuş olan Chambers elbette, bir başkasının hesabından kendi intikamını almayı umuyordu. Hooker'ın ise uyuşukluğu üstündeydi. Darwin'e anlattığına göre, sallana sallana toplantı salonunun kapısına kadar gelmişti, ama pek keyfi yoktu: "Yemin ederim, her zaman yaptığım gibi içeri girmeyecektim; ama bir şey yapmamaktan da aynı ölçüde sıkıldığımdan girdim işte." Mektubunda kavga sahnesini şu sözlerle anlatıyordu:

Draper denilen Yankee eşeklerinden birinin "Darwinci hipoteze göre medeniyet" ya da bunun gibi bir başlığı olan bir makalesi okundu, keyfim yerine gelmedi; çünkü bütün o şişirilmiş malzeme, bütün o kendinden menkul dolgular arasında bunlar en iyileriydi; hepsi hepsi Herbert Spencer ile Buckle'dan birer parça gibiydi, birinin ya da öbürünün akıl yürütmesi olmaksızın üstelik.

Aslında Draper İngiltere doğumluydu; eğitimini Londra Üniversitesi'nde tamamlamış, ama 28 yıl boyunca Amerika'da yaşamıştı. Çekici bir yıldızdı, çünkü Darwin'in teorisini topluma uyguluyordu. Fakat insanı uyuşturan konuşması bir saat boyunca aynı perdeden devam edip durmuştu; gerçi kendisi "büyük bir dikkatle dinlenmiş, kimse dışarı çıkmadığı gibi kimse de canlanmamıştı."²⁴ Hooker şöyle devam ediyordu:

Fakat Yağcı Sam'in cevap vereceğini duyduğumda sonuna kadar dinlemek için kaldım. Toplantı salonu o kadar kalabalıktı ki salon 700'le 1000 arası insanın doluştuğu Kütüphane'yle birleştirilmişti, bütün dünya Öküz Sam'i dinlemek için oraya gelmişti. Neyse, Öküz Sam kalktı ve bir buçuk saat boyunca taklit edilemez bir ruhla, inanılmaz bir çirkinlik, boşluk, haksızlıkla ağızdan sözler fıskırtıp durdu. Owen'ın ona hocalık yaptığını gördüm; hiçbir şey bilmiyordu, *Review*'da çıkanlardan bir harf daha fazla bir şey söylemedi. (Wilberforce'un *Köken* hakkında *Quarterly Review* için kaleme aldığı küçültücü tenkit yeni yayınlanmıştı.) Seni çok kötü alaya aldı, Huxley'le vahşice eğlendi.

Hooker'ın söylemediği şey, piskoposun sıkış tepiş bir salonda iki saat süren sıkıcı konuşmaların ardından oturumun havasını, amacını açıkça aşan bir şakayla hafifletmeye çalışmış olmasıydı. Wilberforce Huxley'ye dönüp büyükbabası tarafından mı yoksa büyükannesi tarafından mı soyunun bir maymuna dayandığını sormuştu.²⁵ Bunun üzerine de Huxley “vahşiliğe” başvurmuştu:

meseleyi tersine çevirdi; ama sesini bu kadar geniş bir kalabalığa duyuramadı, dinleyicilere hâkim de olamadı; Sam'in zayıf noktalarını işaret edemediği gibi, meseleyi dinleyicilerin ilgisini çekecek bir biçimde de ortaya koyamadı. Savaş ortamı kızıştı. Lady Brewster bayıldı, başkaları da konuşmaya başladıkça heyecan arttı.

Hooker isim vermemişti, ama “gri saçlı, Romalılara özgü bir burnu olan, yaşlıca bir adam” dinleyicilerin ortasında ayağa kalkıp “Mr. Darwin'in kitabını” ve “Profesör Huxley'nin ifadelerini” protesto etmişti. Bu adam, artık hükümetin Meteoroloji Dairesi'nin başkanı olan, fırtınalar hakkında bir sunum yapmak üzere Oxford'da bulunan FitzRoy'du. Askeri bir ağırlığı olan Amiral “önce iki eliyle sonra tek eliyle kocaman bir Kitabı Mukaddes'i başının üzerinde tutarak vakur bir tavırla dinleyicilere insana değil Tanrı'ya inanmaları ricasında bulunmuştu.”²⁶ *Türlerin Kökeni*'nin ona “şiddetli bir acı” verdiğini teslim etmişti. Kalabalığın onu oturtmak için bağırıp çağırması üzüntü verici bir görüntüydü. Hooker devam ediyordu:

Kanım kaynamaya başladı, kendimi alçakmışım gibi hissettim; şimdi nerede yarar sağlayabileceğimi görüyordum; kendi kendime kalbim ağızdan fırlayacak olsa da şu Amalek soyundan * Sam'i kalçasından ve bacağından vuracağıma yemin ettim

* Eski Ahit'in çeşitli bölümlerinde adı geçen bu kabile acımasızlık ve zorbalıklarıyla tanınırdı ve İsrailoğullarının ezeli düşmanları olarak bilinirdi. -ç.n.

ve adımları başkana (Henslow) yazdırdım, sopayı indirmeye hazırdım. Söylemem gerekir ki Henslow kullanacak argümanları olanlar dışında kimseyi konuşturmadı; dört kişi dinleyiciler ve başkan tarafından sadece bağırıp çağırdıkları için susturuldu; dahası her konuşmacının platforma çıkması gerekiyordu, böylece ben de çıktım, sağ dirseğimin yanında Sam dikiliyordu, ben de alkışlar arasında ona darbe üstüne darbe indirmeye başladım; ilk darbeye o çirkin ağzından çıkan on kelimeyle vurdum onu, sonra birincisi kitabını hiç okumamış olduğunu, ikincisi botanik biliminin ilkeleri konusunda tam bir kör cahil olduğunu göstermeye giriştim. Kendi deneyimlerime dayanarak konu hakkında birkaç söz daha sarf ettim, değişme hakkında bir şeyler söyledim, yeni ve eski hipotezlerin göreceli konumları hakkında bir-iki gözlemlerle devam edip dinleyicilere bir-iki ikazda bulundum. Sam sus pus oldu; cevaben söyleyecek bir kelime bile bulamadı, toplantı dört saat süren bir savaşın ardından *birdenbire dağıldı*, sen de bu alanın ustası olarak kabul edildin. Savaşta önceden bütün darbeleri almış olan, daha önce (Tanrı'ya şükürler olsun ki) yüzüme karşı beni hiç övmemiş olan Huxley muhteşem olduğumu söyledi, hangi hamurdan yapılmışsın bu zamana dek bilmiyormuşum dedi. Oxford'un en siyah cüppelileri, en beyaz çoraplıları beni tebrik edip teşekkürlerini sundu.²⁷

Bu kesinlikle 1847'deki o eski Hooker değildi. Muhteşem bir davranış sergilemiş, bir Piskopos'u kendi diyakozluğunda yerle bir etmişti. Darwin bu satırları okurken tir tir titriyordu; Sudbrook Park'ta güven içindeydi; orada hazır bulunmayan bedeninin şuraya buraya çekiştirildiğini dinliyordu. "Çok bitkindim," diye cevap yazdı: "48 saattir neredeyse kesintisiz baş ağrısı çekiyordum, o kadar düşmüştüm ki hem kendime hem de başkalarına ne kadar yararsız bir yük olduğumu düşünüyordum; mektubun geldi." "İnsanın kalabalık içinde hatipler gibi tartışması benim için anlaşılamayacak bir şey... Oxford'da olmadığım için memnunum, olsaydım boğulurdum."

Günü Huxley değil de Hooker kurtarmış gibi görünüyordu. Darwin o "berbat savaşta" neler olduğunu bir de Huxley'den dinlemek istemişti. "Sık sık dostlarımin (hepsinden de fazla senin) benden nefret etmek için iyi bir sebebi olduğunu düşünüyorum; çamura o kadar fazla çomak soktum ki... Cesaretinden onur duydum; Piskopos'u öyle bir toplantıda cevaplamaya çalışsaydım tez elden ecelim gelirdi."²⁸

Huxley'nin anlattığı hikâyeyse Hooker'inkinden bir hayli farklıydı. Huxley ataları hakkındaki soru üzerine şunların yaşandığını anlatıyordu: "Bü-

yükbabamın bir maymun *olmasının* ahlaki sorumluluk açısından ne tür bir farklılık yaratacağını göremediğimi söyledim.” Hooker’ın da dediği gibi bu açık bir cevaptı; “yağcı Sam bunun bir bilgine takılmak için iyi bir fırsat olduğunu düşünmüş” ve Huxley’nin üstüne atılmıştı.

Fakat bu işi çok kaba saba bir biçimde gerçekleştirdi, ben de onu cezalandırma-ya karar verdim; kısmen bu yüzden, kısmen de gösterişli saçmalıklar parçaladığı için. Bu yüzden de ayağa kalktığımda büyük ölçüde böyle bir niyetle konuştum; Sayın Piskopos’un sözlerini büyük bir dikkatle dinlediğimi, fakat atalarım ile ilgili hangi taraftan soyumun maymuna dayandığı sorusu dışında ne yeni bir olgu ne de yeni bir argüman işittiğimi söyledim. Böyle bir konuyu tartışmaya açmanın hiç aklıma gelmediğini, fakat Muhterem Piskopos’la bu konuda bile karşı karşıya gelmeye hazır olduğumu söyledim. Bana, büyükbabamın sefil bir maymun mu yoksa doğanın büyük yetenekler bahşettiği, büyük bir zenginliğe ve nüfuzla sahip, fakat bu melekeleri ve nüfuzu yalnızca ciddi bir bilimsel tartışmayı saçmalığa boğmak amacıyla kullanan bir adam mı olmasını tercih ettiğim sorulsaydı, hiç tereddüt etmeden tercihim maymundan yana kullanacağımı söyledim.

Bunun üstüne insanlar arasında bastırılmayacak bir kahkaha koptu, ardından dinleyiciler argümanımın geri kalan bölümüne pür dikkat kulak verdi. Benden sonra Lubbock ile Hooker güçlü konuşmalar yaptılar ve biz de piskoposla şürekâsını susturduk.

Huxley ısrarla, “söylediklerimi son derece sakın bir biçimde söyledim,” diyordu; fakat görgü tanıkları “öfkeden betinin benzinin attığını,” “etkili bir konuşma yapamayacak” kadar gergin olduğunu söylüyorlardı. Öfkesi yine yoldan çıkmasına neden olmuştu.

Yağcı Sam, bilimi kınamak için “mevkiinden güç alan” bu Tory Piskopos, yeni adamların hor gördüğü her şeyi taşıyordu. Huxley, “adamın yuvarlak ağzından dökülen, yapmacık mazeret safsatları” karşısında “hiç dinmeyen bir horgörüye” kapılıyordu. Her nasılsa, Hooker gibi Huxley de “toplantıdan sonraki yirmi dört saat boyunca Oxford’da en popüler adamın” kendisi olduğu inancına kapılmıştı. Birbiriyle çelişen propagandacı iddialarla karşı karşıya kalan Darwin kimin kesin olarak zafer kazandığını bilemiyor, yalnızca “bizim tarafın” kazanmış olması gerektiğini biliyordu. (Öte yandan Wilberforce da Huxley’yi fena dürttüğü için toplantıdan memnun ayrılmıştı, kalabalıkta birçok kişi bunun eğlenceli bir çekişme olduğu hükmüne varmıştı.)²⁹

Bir büyükanneninin maymun olmasını tartışmak çok riskli bir kumara kalkışmak, Victoria döneminin dişi cinsiyetin kutsallığıyla ilgili duyarlılıklarıyla oynamak demektir. Bu kadar akıllıca olmasaydı sarsıcı bir tat bırakabilirdi. Sedgwick “gösterişli genç kızlarımızı” böyle bir yoksunluktan kurtararak, *Vestiges*’e karşı buna paralel bir taktik izlemeye çalışmıştı. Genç kızlar alçak evrimcilere karşı Kilise’yi ve iffeti temsil ediyorlardı. Wilberforce Huxley’nin haklılık payı içeren karşı hamlesi olmasaydı kumpasında başarılı olabilirdi. Huxley meseleyi, lafı dürüstlüğe getirerek yeniden formüle etmişti. Yeni model bilimadamları ordusu için, Darwin’in tertemiz, lekesiz “hakikatinden” yanaydı. Konuşmalara piskoposun yoksun olduğu bir ciddiyet getirmişti; fakat tabii ki “hiç kimse Püriten evanjelik duruşun ahlaki zanlarını daha fazla ortaya koymamıştı.”³⁰

Huxley’nin stratejisi, ahlaken kendini yenileyen bir bilimi yozlaşmış bir kiliseyle mücadele halinde resmetmektir. Eski bir radikal oyunu almıştı ve bunu bilimi meslek olarak seçmiş insanların davalarına katkıda bulunmak için kullanıyordu. Bu yüzden de iki yönlü bir duruşu olan hiç kimseye kulak asılmaması gerekiyordu. Hooker, Sedgwick gibi din adamı jeologları “saman demetleri arasına sıkışmış merkeplere” benzetiyordu.³¹ Wilberforce bundan da kötüsüydü. Merkeplerin kendi yalaklarını seçmesi gerekiyordu, ya bilime ya teolojiye gideceklerdi. Bilimsel gücün sınırları yeni profesyoneller tarafından çiziliyordu.

Darwin, Sudbrook Park’tayken Hooker’ın değerlendirmesini “sonsuz bir haz” duyarak yalayıp yutmuştu. Huxley’nin mektubunu tekrar tekrar okumuş; sonra eve Emma’ya göndermiş, “eve döndüğünde bir daha okuyacağını” söylemişti. “Takdirde çok tenkit” aldığı için kendisini savunanlara ve ağzı laf yapanlara müteşekkirdi; fakat yine de balon güvercinleri ile kümes hayvancılığı hakkında sakın bir tartışmayı yeğlerdi. Richmond’daki dinlenme tesisinden Huxley’ye şöyle takılmıştı: “Canlı bir piskoposa bu biçimde saldırmaya nasıl cüret edersin? Senden utanıyorum! Keten manşetlere hiç mi saygın yok?”³² Fakat kahramanlıklarla bütün alaylarına rağmen, zarın atılmış olduğunu, eski hocalarıyla artık uzlaşamayacağını biliyordu.

Bu olayı efsaneleştiren daha renkli hikâyeler etrafta dolaşmaya başlamıştı. William Darwin–Christ’s College’da babasının izinden gidiyordu–hocalarının birinden şu hikâyeyi dinlemişti: Kör Henry Fawcett (Darwin’e yakınlık duyan bu isim kısa süre sonra Cambridge’te siyasal ekonomi pro-

fesörü olacaktı) ile Cambridge'ten başka biri, toplantı sonrasında nasılsa Oxford Piskoposu'nun yakınında bir yerdedirler; Cambridgeli, Fawcett'a, "Sence Piskopos *Köken*'i okumuş mudur?" diye sorar, Fawcett da bağıra bağıra "Ah hayır, yemin ederim bir kelimesini bile okumamıştır," der. Piskopos bunun üstüne arkasına döner, kaşları berbat bir biçimde çatıktır, tam saldıracaktır ki adamın kör olduğunu görüp bir şey demez.³³

İnsan Sam'in *Köken*'i okumuş olmasını umuyor, çünkü Tory *Quarterly* kitap hakkında yazdığı bir değerlendirme için kendisine 60 sterlin ödenmişti. Bu makaleyle ağır toplar tarafından, üç değerlendirme kaleme alınmış oluyordu. Owen *Edinburg Review* için, Huxley *Westminster Review* için yazmıştı; Darwin temmuz ayı sonunda da Wilberforce'un değerlendirmesine yakalandı. Hilebaz bir işti. Piskopos, büyükbaba Erasmus'un evrimci yazılarını hedef alan 60 yıllık bir parodiyi bile çıkarıp Darwin'in durduğu yeri hiç değiştirmedini göstermek için kullanmıştı. (Buradaki siyasi mesaj apaçıktı; bu parodi, hükümetin desteklediği, Fransız Devrimi sonrasında alaşağı edilen gerici *Anti-Jacobin*'den alınmıştı.) Fakat hakem sıfatıyla karar veren Tory piskoposların devri geçmişti artık. Darwin kalemini sempati duygusundan tamamen uzaklaşarak makaleye dokundurmuştu. Wilberforce "Transmutasyon gerçekten meydana geliyorsa bugün hızla üreyen omurgasızlarda da görmemiz gerekir; görmediğimize göre neden uygun şalgam çeşitlerinin insana dönüşmeye eğilimli olduğuna inanalım ki?" diye yazmıştı. Darwin sütunun üstüne "çöp" diye yazdı. Bu, hakikatin kaygan bir üslup uğruna feda edilmesi demektir; tıpkı Yağcı Sam'in Huxley'ye saldırısında olduğu gibi. Piskopos'un hayvanların sınıflandırılmasına ilişkin açıklaması Darwin'i daha büyük bir hiddete sürüklemişti: "Bütün yaratılanlar En Yüce olanın zihninde ezelden beri var olan ve ebediyen var olacak fikirlerin maddeye yazılmasıdır!" "Lafügüzafl!" diye karaladı Darwin; Owen'ın yumurtladığı cinsten laflardı bunlar ve yere ayakları üstüne düşmüş Üniteryenlere okunmuş lanetlerdi.³⁴

34. Bölüm

Kuyruksuz Maymun Soyundan

Darwin üzerine bir fırtına kopmuştu kopmasına, ama liberal teologlar kendi dünyalarında çok daha şiddetli hırslar büyütüyorlardı. Yediler –”İsa’ya karşı yediler”– *Türlerin Kökeni*’nin yayınlanmasından yalnızca üç ay sonra, zararsızmış gibi görünen *Essays and Reviews* [Denemeler ve Değerlendirmeler] başlığıyla bir manifesto yayınlayarak Wilberforce gibilere cevap verdi. Yediler’in arasında kimler yoktu ki: Oxford profesörleri, kırsal kesimden din adamları, Rugby Okulu’nun başmüdürü, hatta din adamı olmayan biri bile vardı. Fakat mucizeleri akıldışı ilan eden bu Anglikan din adamları, Alman İncil eleştirilerinden hâlâ pek etkilenmemiş bir ülkede eşi görülmemiş bir öfkenin kışkırtıcısı oldular. *Essays* iki yıl içinde 22.000 sattı (*Türlerin Kökeni*’nin 20 yılda sattığı kadar) ve yırtıcı bir kalem savaşının kıvılcımını çaktı. Beş yıl boyunca yayınlanan 400 kitap ve broşürle meseleler tartışılıp savunulurken her iki tarafın da tutumları sertleşti.¹

Essays and Reviews’un kilise zihniyetinden sapıyor olması yüzünden, *Türlerin Kökeni* perdenin gerisinde kaldı. Bazıları iki kitabı birbiriyle ilişkilendiriyorlardı. Yedilerin en bilimsel olanı Baden Powell, *Essays*’deki yazılarına “Darwin’in usta işi eseri” yorumunda bulunan bir cümle sokuştururken mucizelere inanmanın tanrıtanımazlık olduğu yönündeki argümanını tekrarlamıştı. Powell’a göre kesintisiz bir nedensellik zinciri Yaratıcı niyetin kanıtıydı, *Türlerin Kökeni* de işte bu yüzden inancı destekleyen bir nimetti: “Kısa süre içinde, doğanın kendi kendisine evrilme gücüne sahip olduğu ilkesinin, o büyük ilkenin kabul görmesi yönünde kâfalarada tam bir devrim başlatması gerekiyordu.” Darwin’e karşı çıkanlar bu kez Powell’ı hedef aldı. Sedgwick, Powell’a böyle bir saçmalığı “açgözlülükle” kabul ettiği için çattı. Tory kesimin değerlendirmelerinde ise Powell “inançsızların partisi”ne katılmakla suçlandı. (Powell’ın bu şansını kul-

lanmasına zaman yetmedi; kendisi British Association'da Haziran 1860'taki münazaradan iki hafta önce kalp krizinden öldü; ölmeseydi Oxford'da platformda Başpiskopos'un karşısına çıkacaktı.) Wilberforce ise Darwin'i hedef alan tenkitlerinden sonra *Quarterly*'nin dikkatini *Essays*'e çevirdi. Demir yumruğunu, *The Times*'a yazdığı, Canterbury Başpiskoposu ile 25 piskoposun daha imzaladığı, dini doktrinlere karşı gelenleri kilise mahkemelerinde yargılanmakla tehdit eden bir mektupla indirdi.²

Bu kadar çok din adamına hiç güven olmazdı. Darwin en sevdiği atasözünü yapıştırdı: "Bir avuç piskopos şeytanın çiçek bahçesidir." Sonra da elinde bir şişe kloroform kendi çiçek bahçesine geri dönüp etobur güneş güllerini kloroformladığı en son şeytani deneyine devam etti. Lubbock, Busk, Lyell, Carpenter ve diğerleriyle birlikte (aralarında Kraliçe'nin matbaacısı matematikçi William Spottiswoode da vardı) "dini öğretileri daha sağlam ve geniş kapsamlı bir temele oturtmaya" çalıştığından dolayı *Essays*'i destekleyen bir karşı mektup kaleme aldı. Hooker (Huxley'nin de yaptığı gibi), imzacıların "'*Türlerin Kökeni*' gibi konularda ağırlıklı olarak aynı düşünme biçimine sahip insanlar olması halinde," dini inançlarını "bilimin dikte ettiği" gibi bir izlenim doğacağını savunarak geri çekildi.³ Fakat *Türlerin Kökeni* yanlısı bilimadamlarının –Üniteryenlerden oluşan güçlü bir kanatla birlikte– liberal din adamlarıyla aynı safları tutmaya başladığı gözlerden gizlenecek gibi değildi. Bunun bir yararı olacağından değildi. 1862'ye gelindiğinde *Essays* yazarlarından ikisi dini doktrinlere karşı gelmekten hüküm giyip işten atılmıştı.

Bilim cephesinde de saflar keskinleşiyordu, Huxley yine Owen'a yüklenmişti. Suçlama yalancı şahitlik, mesele kuyruksuz maymunların beyniydi, ağız dalaşısı her bakımdan *Essays* tartışması kadar yırtıcıydı. Owen, British Association'da insan ve kuyruksuz maymun beyinlerinin iki açıdan farklı olduğu yönündeki görüşünü tekrarlamıştı. İnsanların beyninde tuhaf bir lob vardı: Küçük hipokampus. Ayrıca muazzam büyüklükteki beyin yarıküreleri de benzersiz bir biçimde, en alttaki beyinciğin üstünü örtüyordu. Huxley her iki farklılığa da karşı çıkıp itirazını kanıtlama sözü verdi. Elde edilen sonucun evrimle hiçbir ilgisi olmayabilirdi; ama işin içinde bu iki isim olunca kavganın Darwin'in "ortada bulunmayan bedeni" üzerine yapıldığına hiç kimsenin kuşkusu yoktu.⁴

Kan dökme, Huxley'nin yeni çıkardığı, Owen'ı hedef tahtasına yerleş-tiren *Natural History Review*'da başladı. Burası Darwinci cephenin ilk ya-

yın organıydı; Huxley, Lubbock, Busk ve “kafaları her şekilde girebilen diğer genç adamlar” (Darwin’in adamlarına böyle deniyordu) tarafından satın alınıp yenilenmişti. Huxley hinlik dolu bir sevinçle Hooker’a derginin tonunun “bir parça piskoposça” olacağını söylemiş, “Sen, Darwin ve Lyell muhaliflerinizi kılıçtan geçirmek için güzel bir fırsat bulmuş olacaksınız,” diye eklemişti. Ocak 1861’de yayınlanan ilk sayıda, Huxley’nin kuyruksuz maymunlarla insanların ilişkisi hakkında kaleme aldığı makaleyle perde açıldı. (Huxley kaba kuvvet gösterisi yaparak makaleyi Wilberforce’a postalamayı da ihmal etmemişti.) Darwin sevindi: “Owen için ne kadar da eksiksiz ve müthiş bir vuruş (hem de ‘tereyağından kıl çeker gibi!’) O büyük, o sıkı mantıkçı, derginin tamamında nasıl da teşhir edilmiş!”⁵

Darwin bu heyecanla, evinde sessizce, tamamlanmamış “büyük kitabı” *Doğal Seçilim*’in ilk bölümlerini bitirmeye koyuldu. Downe’da hiçbir şey israf edilmiyordu, her şey yeniden kullanılıyordu; yerlerdeki halıların çişlenmekten yıprandığı gibi, eski elyazmaları da sürekli tekrar tekrar okunuyor, en önemsiz olgu bile bir yerde yeniden kullanılıyordu. Güvercinlere ve kümes hayvanlarına geri dönmüştü, bu sayfalar üzerinde yeniden çalışılıp yetiştiricilerin hayvanları ehlileştirilmesi üzerine ayrı bir kitap yazılacaktı. Hiç olmadığı kadar gerekliydi bu. Lyell ile Gray varyasyonların Tanrı’nın inayetiyle planlandığına, doğanın rotasına yön verildiğine inanıyorlardı hâlâ. Oysa sırf güvercinler bile bu inanca son vermeye yeterdi. Saçakları ve paçaları doğaüstü bir biçimde seçilmemişti, o halde neden vahşi bir kuş için durum böyle oldu ki? Darwin Gray’e şöyle bir açıklama yapmıştı:

“Varyasyonun yarar sağlayacak yönler doğrultusunda ilerlediğine” inanıyorsun. Ben buna inanmıyorum; bu durumda sanırım yelpaze kuyruğun kuyruğundaki tüylerin sayısı ve yönlerinin birkaç adamın kaprislerini giderip gönüllerini hoş tutmak için çeşitlendirildiğine de inanman gerekiyor. Ama yelpaze kuyruk vahşi bir kuş olsaydı da o sıradışı kuyruğunu özel bir amaç için, mesela rüzgârın önünde uçmak için kullansaydı... o zaman herkes, “Ne kadar güzel tasarlanmış bir uyarlanma,” diyecekti.

Darwin Lyell’e de, “Burnumun şekli tasarlanmış mı?” diye sormuştu. “Eğer tasarlanmışsa üstüne edecek bir lafım yok. Değilse, ıslahçıların güvercinlerin burun kemiklerinde tek tek farklılıkları seçerek neler yaptığını gördükten sonra” doğadaki varyasyonların planlanmış olduğunu var-

saymak, “mantıksızlıktır,” demişti. Yeni kitap taşı gediğine koyacaktı: Çiftliklerde ve ormanlarda “ne kadar muazzam büyüklükte bir tasarlanma-mış çeşitlilik alanı” olduğunu gösterecekti.⁶

Yine de Darwin, “benim tanrım” dediği “Doğal Seçilim”in Gray tarafından Tanrı’nın inayetine dayanarak savunulmasından istifade etmenin ötesine geçmiş değildi. Kışın güvercinleri bırakıp *Türlerin Kökeni*’nin üçüncü basımını düzenlemeye koyuldu. Formalite icabı tarihsel bir taslak çıkardı, “haberci işaretler”in çalاکalem bir listesini hazırladı ve akıllıca bir dille kendi kendisini methettiği bir önsöz kaleme aldı. Asa Gray, *Atlantic Monthly*’de destekleyici nitelikte üç makale yayınlamıştı. Darwin onu bu makaleleri broşür olarak yeniden basmaya, hatta makalelerdeki Tanrı’nın inayeti vurgusunu kitapçığın başlığına da yansıtmaya ikna etti. Gray’in “Doğal Seçilim Doğal Teolojiyle Tutarsızlık Teşkil Etmez” şeklinde bir başlık atması Darwin’i gayet memnun etti, maliyetin yarısını ödeyip kitapçıktan İngiltere’ye 250 adet gönderilmesini istedi. Dini kaşınıtlara merhem sürüyordu. Dergilerde kitapçığın reklamını yaptı; 100 adet de bilim insanlarına, eleştirmenlere ve din adamlarına gönderdi; Wilberforce’u da unutmadı tabii. Kitabının yeni basımında, “Tarihsel Taslak”tan önce kaleme aldığı satırlarda dini konularda titiz olanlara broşürün Paternoster Row’daki Trübner’den 1,6 şiline satın alınması tavsiyesinde bulunmuştu. Gelgelelim bu dini teşebbüse kalkışmış olmaktan mutluluk duy-makla birlikte, sonrasında ıslah edilmiş hayvanlarla ilgili kitabı üzerinde “yavaş yavaş ilerlemeyi,” bu dünyanın Graylerini doğal seçilimin aslında kendi kendine yeterli olduğuna ikna etmeye çalışmayı sürdürdü.⁷

Bu yıllarda Huxleyler ile Darwinler daha da yakınlaştı. Down Konağı’nın kapısı her zaman açıktı, Emma da her zaman yardıma hazırды. Huxleyler British Association’daki toplantıdan üç ay sonra büyük oğulları Noel’i kızıldan kaybetmişlerdi. Noel dört yaşına girmek üzereydi, onun ani ölümü altı aylık hamile olan Henrietta’yı bitkin düşürmüş, kocasını da ruhen çokmenin eşğine sürüklemişti. Huxley, altın sarısı saçları karışmış, mavi gözleri açık kalmış cesedin başında dikilirken “kutsal veda”yı akılcılaştırmaya çalışmış; ama bu trajedi onda derin bir yara açmıştı. Cenazede, “aklımda, tartışmadan başka bir şey yoktu,” diyordu:

Ayini yöneten papaz, görevi gereği “Ölüler yeniden dirilmeyecekse yiyip içelim, çünkü yarın öleceğiz,” sözlerini okudu. Bu kelimelerin beni ne kadar sarstığını anla-

tamam. Papazın ne karısı ne de çocuğu vardı; olsaydı sunduğu alternatifin insan doğasındaki iyi ve soylu her şeye karşı küfür anlamına geldiğini biliyor olurdu. Horgörüyle kahkahalar atmama ramak kaldı. Ne yani! Telif edilemez bir kayıpla karşı karşıya olduğum için insanlığı, feryadımı inkâr mı edeceğim, vahşice kendimi alçaltacak mıyım? Nedenmiş? Kuyruksuz maymunlar gayet iyi biliyor işte, yavrularını vurduğunuzda zavallı hayvanlar yaslarını tutuyor, hemen oburluğa dalıp kafalarını dağıtımaya çalışmıyor.

Perişan haldeki Henrietta Huxley, Mart 1861’de üç çocuğuyla on beş günlüğüne Down’a geldi, Emma onları teselliye boğdu. Huxley ise Madencilik Okulu’nda işçilere verdiği derslere başlamak için şehirde kaldı. İnsanlar ve kuyruksuz maymunlar konulu konuşmalarıyla, bu konuşmaları beğeniyle karşılayan kumaş kasketli kalabalıkla ilgili haberler gönderiyordu. Kendisini toplamaya çalışan karısını, “İşçilerim bana o kadar sadık ki konut her zamankinden daha dolu,” diye eğlendirmeye çalışıyordu. “Gelecek cuma akşamına kadar hepsi de maymun olduğuna ikna olacak.”⁸

Birkaç gün sonra Owen’la Huxley’nin ağız dalaşları *Athenaeum*’da çarşaf çarşaf yayınlandı. “Kılıçtan geçirilmişsin kılıçtan geçirilmesi,” duygusal bakımdan zorlayıcı geçen bu dönemde haftalarca devam etti; ölünün her canlandırılışında Huxley’nin Owen’ın iddialarını çürüten sözleri daha da haşın bir hal aldı. Darwinci cephenin tamamı da Huxley’nin yanında saf tutmuş, Owen’ın iddialarını çürütmeyi âdet haline getirmişti. Bazıları onun kuyruksuz maymunların beyinleriyle ilgili hatasını, koruyucu eriyikler içinde deforme olmuş beyinler kullanmasıyla, bazıları da kesici aletlerinin kötü olmasıyla ilişkilendiriyordu. Huxley’ye arka çıkan Hıristiyanlarsa beyinle ilgili farklılıkların psikolojiyle ya da insanların ataları hakkındaki tartışmayla hiçbir ilişkisi olmadığını vurguluyorlardı. Owen ise Huxley’yi “insanın şekil değiştirmiş bir kuyruksuz maymundan geldiğini” savunan biri olarak damgalayıp sempati kazanmaya çalışıyordu. Öyle ki nihayetinde *Athenaeum* Owen’ın zekice cevaplarından birini “Beyin Üzerinden Sınandığı Kadarıyla İnsanın Kuyruksuz Maymun Kökenleri” başlığıyla yayınladı. Bu oyun geri tepti. Huxley, özel sohbetlerinde “pithecoid insan”dan –maymunsu insan– kıskırtıcı bir dille bahsetmiş, bundan hoşlanan Darwin terimi “kendi başına koca bir makale ve kuram” diye nitelmişti. (Ama o sıralarda yirmi yıldır gizliden gizliye “maymun-insanlar”ı tartışıyor.) Artık Huxley, Owen’ın münazara koşullarını ka-

bul ederek açık açık konuşabilirdi.⁹ Owen, beynin yapısıyla ilgili bir meseleyi insanın atalarıyla ilgili bir meseleye dönüştürmüş, Huxley'nin ona galebe çaldığını ilan etmesini sağlamıştı; bu, Darwinciliğin en hassas yönüyle doğrulanması olacaktı.

Darwin her cumartesi *Athenaeum*'un başına oturup hoşnutluk nidalarıyla Huxley'nin alaylı cevaplarını okuyordu; böyle bir cevabın ardından neşeyle “Aferin, ama pek bir medeni olmuş,” diye yazmıştı ona. “Owen bana saldırdığından beri kendimi pek de iyi bir nasihat kapısı olarak görmediğim, insanları tutup uzun uzadıya nutuk atmak yerine sırtlarını sıvazlamaya meylettiğim iyi bir espri olmuş! Acaba sana cevap verecek mi, merak ediyorum. Tanrım, ne biçim bir dikensin, adamcağıza nasıl da batıyorsun kim bilir!”¹⁰ Müstehzi bir kaygıydı bu tabii; paramparça edilmiş bu adama karşı artık bir nebze bile sempati belirtisi göstermiyordu. Darwin'in Owen'a karşı beslediği “kötücül ruhlara özgü” nefret giderek köpürüyor, Huxley'yi kışkırtmasıyla patlak veriyordu.

Bu histerik atmosferde, Huxley'nin anatomist silah arkadaşları ümitsiz bir çaba içinde meselelerin düğümünü çözmeye çalışıyorlardı. Oxford'daki tilmizlerinden biri “yüksek ve ilahi hayatımız yalnızca beynimizdeki kıvrımların bolluğundan kaynaklanmamaktır,” açıklamasında bulundu.¹¹ Fakat Huxley'ye göre asıl mesele bu değildi. Owen yalancı tanıklıkla suçlanıyordu ve bu suçlama da yalancı tanıklığın bir araz olarak görülmesi için yapılmıştı. Owen'ın dalkavukluk ideolojisi sanık sandalyesine oturtulmuştu. “Ahır kapısına çivilenmiş bir uçurtma gibi mıhlayıp bırakmadan onunla işim bitmeyecek, kötülük edenlere ibret olacak,” diye ahdeden Huxley seyirlik bir vaka yaratmaya niyetliydi. Başsavcı olarak suçlayıcı delilleri ortaya seriyordu: Owen'ın körlüğüne ve kötücül işlerine dini mikroplar sebep olmuştu. Rahipler gibi o da “Bilimi kötüye kullanıyordu.” Darwin'in yeni profesyonelleri Doğa'nın çok daha inançlı takipçileriydi.

Güçlü bir çağrıydı bu: Owen ile Wilberforce'un itham edilmesi, Anglikan *ancien régime*'den tiksinen, mevki ve unvanların ortaya konmuş yeteneklere, beceriye dayanarak elde edilmesini savunan ümitvar kesimleri cezbetmek üzere tasarlanmıştı. Eskinin şövalyevari ruhlarının gözünde Huxley münasip lisan sınırlarını bir hayli aşmıştı ve “saldırgan tavrı” bu kesim tarafından nefretle karşılanıyordu. Fakat Huxley, gayretini kasten bu yönde yoğunlaştırıyordu; “bir yalanın yalan olduğunun kabul edilmesi”ni amaçlıyordu. Ahlakçılık, grubunun işine yaradı. “Barış yap

ve işleri hoş tut partisine” yapışıp kalmanın bir getirisi yoktu. “Onların kâinatının Başkomutanı olsaydı eğer,” bu uzlaşmacıları “aşağı bölgelerde sıcak bir yerlere yollayıverirdi.”¹²

Bu seferberlik yıkıcı derecede etkili oldu, her “kılıçtan geçirme” sonrasında Darwinci cepheden bir adam kazanma hamlesi geldi. Bu atışma iki yıl sürdü ve geride ömür boyu sürecektir iltihaplı bir kanser bıraktı. Huxley 1861’de Zooloji Derneği Konseyi’ne katıldığında Owen ayrıldı. Bundan bir yıl sonra Huxley Owen’ın Royal Society Konseyi’ne seçilmesini durdurmak için harekete geçti, “Beyefendilerden oluşan hiçbir kurulun kasti ve iradi olarak yalan söylemekle suçlu birini” üye olarak kabul etmemesi gerektiği gerekçesine yaslanıyordu.

Huxley’nin kavgacılığı Lyell’ı kaygılandırıyor. Lyell için Huxley’nin savunmakta olduğu şey, insanın kuyruksuz maymundan geldiği iddiası da, aynı ölçüde sıkıntı vericiydi. Yıllar boyunca ailede böyle kötü bir kan olduğunu reddetmişti, ama şimdi bu sorunla hiç kaçamaksız yüzleşmek zorunda bırakılmıştı. Meseleyle bir kitapta yüzleşmeye karar verdi; insanın kadim soyunu kanıtlayan eserler ve fosillerle –bir şekilde– uzlaşacaktı. Darwin, insanlık “onuru”nun kaybedildiği kanısına pek sempati duymuyor, eski dostuyla dalga geçiyordu: “Atamız, su soluyan bir hayvandı, bir yüzme kesesi, yüzmesini sağlayan kocaman bir kuyruğu ve yamuk yumuk bir iskeleti vardı; hermafrodit olduğuna da hiç kuşku yok! İşte insanoğluna yaraşır güzel bir soykütüğü.” Daha da güzeli, “insanlık ilerleyip öyle bir noktaya” varacaktı ki 19. yüzyıl beyefendilerine muhtemelen “basit Barbarlar” gözüyle bakılacaktı.¹³

Onur ve tasarım konusunda Huxley bu kadar bile yardımcı olmuyordu. Tanrı İnanetinin “insanbiçimciliği”ni, seküler Darwincilere hükmeden doktrin haline gelmekte olan “bilinmeyen ve bilinemezin tutkusuz gayri şahsiliğiyle” karşı karşıya getirdiği için büyük bir mutluluk duyuyordu. İnsanları ve kuyruksuz maymunları çözmeyecekti. Lyell’e “Büyüklik bakımından insanların beyinleri arasındaki farkın, küçük beyinli insanlarla gorillerin beyni arasındaki farktan daha fazla olduğunu” söyledi. “Bu koşullar altında [türleri birbirinden ayırmanın bir yolu olarak] kafayı bir kenara bırakmak kesinlikle iyi olacaktır, gerçi korkarım ayağa yapışmak da işleri pek düzeltmeyecektir.”¹⁴

Lyell, Nisan 1861’e gelindiğinde, taş aletlerin nesli tükenmiş sırtlanlarla birlikte bulunduğunu doğrulamak amacıyla İngiltere ve Fransa’daki ar-

keolojik alanları dolaşmıştı. İnsanların böyle bir geçmişi olduğunu otuz yıl boyunca inkâr etmişti, ama artık kanıtlar boyunu aşmıştı. Falconer, 1858'de Devon sahilinde bir balıkçı köyü olan Brixham'da bir mağarada Buz Devri öncesine ait kazıyıcı aletler bulmuştu; Lyell 1859'da Fransa'da Abbeville çakmaktaşı mevkiini gezdikten sonra fikirlerinden dönceğinin işaretlerini verdi. Bedford'da bir çakıl höyüğündeki çakmaktaşlarını incelemesinin ardından antik insanın Buz Devri öncesindeki tarihine dair kafasında daha net bir tablo oluşmuştu. Darwin mest olmuştu. "Muhteşem. İnsan soyuna ne kadar uzun, güzel bir soykütüğü çıkarmışsın." Bazıları bu soykütüğünü daha da ötelere götürüyordu. Yeni bir insan fosili tam zamanında sahneye çıkmıştı, Düsseldorf yakınlarında bir mağarada bulunan bir Neanderthal kafatası anatomist Hermann Schaaffhausen tarafından 1858'de tanımlanmıştı. Kafatasının geriye doğru basık bir alnı, ileriye çıkmış kaş çıkıntıları ve genel olarak vahşi bir görünümü vardı. Lyell bu konuda Huxley'yi soru yağmuruna tutup onun da merakını uyandırdı. Busk Schaaffhausen'ın makalesini *Natural History Review*'un nisan sayısı için çevirdi ve Huxley de "daha alt bir dereceye yerleştirilmiş" bu kafatasının yapısını Cerrahlar Koleji'nde incelemeye koyuldu.¹⁵ Artık kafasında bu insan fosiliyle ilgili yeni bir makaleler dizisi vardı.

O bahar Henslow kalp hastalığı yüzünden ölüm döşegine düştü. Hooker kayınpederinin başını bekliyor, onun "dostlarına, kilise cemaatine, botanik okulundan küçük çocuklara teker teker veda etmesini" izliyordu. Hooker iki ay boyunca Henslow'un çöküşüyle ilgili, insanın içini burkan haberler gönderdi. Bu haberler, Darwin'i ıstırap verici bir kararsızlığa sürüklemişti, nihayet 23 Nisan'da, ziyarete gelemediği için özür diledi. Melankolik bir andı. Annie on yıl önce o gün hayata gözlerini yummuştu. Darwin her şey için Henslow'a şükran borçluymdu: *Beagle* seyahati, aldığı burslar, gördüğü destek, taşra papazlığı konusunda verdiği tavsiyeler; Annie, George ve Leonard bile onun çocuklarının isimlerini taşıyorlardı. Fakat Darwin son bir ziyaretten kaçındı: "Orada olmak istemedim (beni tutmayı başarsanız bile) istifram son derece gürültülü olacaktı." Kendi sağlığı da istikrarsızdı, o ay Linneaus Cemiyeti'nde yaptığı konuşma "24 saat boyunca kusması"na yol açmıştı. Bu karar onu suçluluk duygusuyla mahvetmişti: "Zayıflığımın bu kadar büyük bir kötülük olacağını hiç düşünmemiştim."¹⁶ Henslow'u bir daha görmedi. Onun 18 Mayıs'taki ölümünün ardından Darwin ailenin hatıratı için kısa, bilimsel bir not kaleme aldı; ama bu satırlar hislerini yatıştıramadı.

Çocukları için kaygılanarak hasta hasta yoluna devam etti. En küçükleri Horace, Annie'nin öldüğü yaşıydı, Charles kalıtsal zayıflığın onda da kendini göstermesini bekliyordu. 11 yaşındaki Lenny ise yöredeki bir papazdan ders alıyordu ve derslerinde “ağır ve geri” olduğu görülüyordu. Charles onun bu kusurunun “ancak kısmen, sağlıksızlığın getirdiği zaman kaybindan kaynaklanıyor” olduğundan korkuyordu. 16 yaşındaki George ise çürüyen dişinin ameliyat edilmesi için öğrenim görmekte olduğu Clapham School'dan eve gelmişti. George, ölüm anına benzer bir etki yaratan kloroformla kendinden geçerken, Charles eski hatıralarını yeniden yaşadı ve bulantıya yenik düştü.

Onu en fazla Henrietta'nın durumu üzüyordu. Hâlâ zayıf ve solgundu, 18 yaşında hastalıklı bir insandı. Önceki yıl geçirdiği bir tifo enfeksiyonu onu tehlikeli bir biçimde ölümlle burun buruna getirmişti; aylarca üç refakatçinin hep yanında bulunması gerekmişti. Henrietta'nın havalere ve hazımsızlığı Charles'ı “sürekli bir kaygı”ya sürüklüyordu; o kadar ki bazen gösterdiği “şefkatli yakınlık ve heyecan” Henrietta için fazla “altüst edici” oluyor; kızı, Charles'ın “odada bulunmasına zor dayanıyordu.” Bu bir türlü sağlığa kavuşamama durumu Emma'yı da çözümsüzlük içinde bırakmıştı. Emma, “Kendi kendime ümitsizliğe kapılmamayı öğretmekte gayet başarılı oldum,” diye iç geçiriyordu, ama ancak “günlük” yaşayabiliyordu.¹⁷

Kaybedilen çocuklar, kaybedilen dostlar; bu acı verici düşüncelerin ortasında Emma evlenmelerinden sonra kaleme aldığı satırları hatırlatan bir başka dokunaklı mektupla Charles'a içini döktü. Yakarışının gücü yaşadığı ıstırap verici tecrübeleri yansıtıyordu: İçini “rahatlatan tek şey,” dertleri “Tanrı'nın elinden geliyormuş gibi” kabul etmek ve “bütün ıstırapların ve hastalıkların aklımızı daha yüksek bir seviyeye çıkarmamızı, ümitle geleceği beklememizi sağlayacağına inanmaya çalışmak”tı.

Sabrını, başkalarına gösterdiğin derin şefkati, kendi kendine hâkimiyetini, hepsinden de önemlisi sana yardım etmek için yapılan en küçük şey karşısındaki minnetini gördüğümde, bu kıymetli duyguların gündelik mutluluğumuz adına Tanrı'ya sunulması gerektiğini düşünüp bunu çok istemekten başka bir şey gelmiyor elimden... Sık sık, “Akli sende olanı, tam bir huzur içinde tutacaksın,” sözlerini düşünüyorum. İnsanı dua etmeye yönelten şey akıl değil hisler.

Charles Hıristiyanlıkla işini bitirmişti, cehennem azabına sövüp saymıştı; ama şimdi Emma gelecekteki ıstıraplardan korunmak için değil, o anki mutluluğu için dua etmesi çağrısında bulunuyordu. Emma, ondan acılarının anlamını, ölümden sonraki bir hayatta bulmasını dilemişti, orada aşk-ları sonsuza dek sürecekti. Ama cennet umudu pek soluktu. Charles no-tun dibine “Tanrı seni korusun” diye karalamakla yetindi. Nihayetinde ıstı-rabı ile unutuşa çağırın düşünceleri arasında duran tek şey Emma’nın sar-sılmaz inancıydı. Emma onu ne zaman yalnız bıraksa huzursuz oluyordu.¹⁸

Huxley’nin bahar aylarında, işçilere ve esnafa insanlar ve kuyruksuz maymunlar hakkında verdiği konferanslar gümbür gümbür bir başarı ka-zandı. Kitabı üzerinde çalışan Lyell kumaş kasketli kalabalığın arasında oturuyordu, “dinleyicilerin sayısı ve dikkati karşısında hayrete düşmüş-tü.” Bu sahne, koskoca bir sıradan insanlar kitlesine goril ataların öğre-tilmesi, en korktuğu şeyin başına gelmesiydi belki de; yine de Lyell ara-bacılar ve sürücülerin kibar oldukları, “insansı kuyruksuz maymunla il-gili bütün meseleleri yutarcasına öğrendikleri,” sonucuna varmıştı.

Konferans son derece büyük bir sevinçle karşılandı, çünkü radikal ba-sın yıllardır insanın kökeninin izini sürüyordu. (Hatta Huxley konuşma-larını sürdürürken, seküler *Reasoner*, “İnsanın Kökenleriyle İlgili Teolo-jik Teoriler”le savaşılan bir evrim dizisi yayınlamış, inançsız savaşçıların cephaneliğine insan fosilleri ve Darwin’in kitabını yüklemişti.) Radikal iş-çiler, onlara nutuk atan acemiden çok daha önce evrimci olmuşlardı. Kış-kırtıcı kitapçıklar, insanın atalarına dair materyalist açıklamalarla din adam-larının iktidarını sarsmaya çalışmıştı. *Türlerin Kökeni* eklemeklerine yağ sür-müştü, tıpkı ondan önceki *Vestiges* ve Fransız Devrimi döneminin bilimi gibi. Bir terzi, imzalı bir kitap karşılığında Darwin’e elbise dikmeyi öner-miş; bir fırıncıysa kitabı değerlendiren koca bir elyazmasıyla yakasına ya-pışmıştı. Bu dinleyici kitlesi bir anatomistin onlarla aynı ortamda bulu-nup “insanı ‘hayatın öbür yüzüyle’ ilişkilendirmesini” dinlemeye hazırды. Ucuz basının ucuz yazılar kaleme alan neferleri de Huxley’nin “heyecan verici, hatta ulvi” sözlerini haberleştirmek için ellerinde not defterleri ne-şeyle ortaya çıkmışlardı.¹⁹

Huxley, Darwin’i destekleyecek yeni bir kitleyi ele geçiriyordu. Konuş-maların her biri titizlikle hazırlanıyordu. Huxley, inançsız savaşçıların-dan biri gibi, yerleşik gelenekleri alaşağı eder bir üslupla söze başlayıp

“saf şüphecilik ruhuyla lanetlenmiş olanlara” övgüler yağdırıyor, cılkı çıkmış geleneklere itirazlar yöneltiyordu. Radikal gazetelerin birçoğunda olduğu gibi, insanın kuyruksuz maymun görünümünde yaratıldığını ima ediyordu. Şempanzelerle, “kendisinin bu bulanık kopyalarıyla yüz yüze getirildiğinde insanların en düşüncesizi bir şok yaşadığının bilincine varır,” diyordu. Huxley, gorilin tuttuğu aynadan bahsederken şöyle diyordu: “Sanki doğa, insanın küstahlığını bizatihi öngörmüş de Romalılara özgü bir acımasızlıkla, insan zekâsının elde ettiği zaferlerle köleleri öne çıkarmasını ve fethedeni ‘Tozdan başka bir şey değilsin,’ diye uyarmasını sağlamış.”

Yine de insanoğlunu alçaltmaya meyleden ucuz siniklerle arasına bir mesafe koyuyordu. İnsan hayvanlardan gelmiş olabilirdi; ama “kesinlikle *onlardan* biri” değildi. Ortak bir kökenden bahsetmek hiçbir şekilde “hayvanlaştırma” anlamına gelmiyordu; Huxley, Lyell’in arabacıların arasında oturduğunu hatırlararak “hayvani bir vahşi”nin soyundan geliyor olmasının insanı “bulunduğu yüksek mertebeden” düşürüyor olmadığını savunuyordu.

Huxley evrimi daha çok bir kendi kendini iyileştirme biçimi olarak sunuyor, mazlum kitlelerin “geleneksel önyargıların kör edici etkilerinden kurtulduğunda, insanın içinden çıktığı aşağı soylarda, kendi yeteneklerinin ihtişamını gösteren en güzel kanıtı göreceğini ve geçmişten bu yana ileri doğru uzun yürüyüşünde, insanın daha soylu bir geleceğe erişeceği inancının makul bir gerekçeye dayandığını sezeceğini” ısrarla anlatıyordu. Bu “aşağı-köken, soylu-gelecek” tablosu porto şarabı yudumlayan aristokrasinin işine gelmiyor olabilirdi; ama mertebede terfi olacağı fikri gözü yükseklerde olan baca temizleyicileri ve girişken esnaf arasında tutuluyordu. Diğerleriyse Huxley’nin amacını anlamıştı. Bir muhabir şecereyi ayrıntılı olarak ortaya koydu: “İnsanın soyu hukukçu lordların soykütüğüne çok benziyor: Fatih William zamanında yaşamış uzak bir ata. Yetmiş dört göbek sonra bir peruk yapımcısı, sonra da bir Başbakan ya da Adalet Bakanı.”²⁰ Kesinlikle öyleydi; evrim aşağı mertebelerin ebeveynliğine bilimsel bir onur bahşedip daha iyi şeyler vaat ediyordu.

Darwin’in fikri böyle olmayabilirdi; Huxley katı bir rekabetten, alta kalmaktan bahsetmiyordu. Fakat konferanslar bir amaca hizmet etti; yıkıcı bir sorun olan insanın kökenleri sorunundan tüten dumanları bir tarafa üfledi. Bir zamanlar tabu sayılan bu konu artık söz edilmesi zorun-

lu bir konu olarak görülüyor, mesele her yönüyle parçalarına ayrılıyor. Lyell, insanın eski devirleri üzerine çalışıyor; Lubbock Danimarka'daki istiridye tepecikleri hakkında yayınlar yapıyor; Falconer ise Brixham'da yeni aletler buluyordu; bunlar arasında nesli tükenmiş bir ayının kemiğinden oyulmuş bir çubuk da vardı. Darwin'in grubu, insanın geçmişinin fosillerin gösterdiği tarihe götürülebileceğine; Huxley'nin mızrakla dinazor avlayan *Homo ooliticus*'u biraz zorlayıcı bir iddia olsa da insanın nesli tükenmiş suaygırlarıyla yan yana yaşadığına hiç kuşku duymuyordu.²¹

Bu heyecanla, Darwin'in kaynatılmış tavşan kemikleri konusunda devam eden takıntısı da sıradan olana yönelmişti. Evcilleştirme hakkındaki kitabına gömülmüştü artık, kümeste yetiştirilen tavşanlara ait kafatası koleksiyonları alıyor, yeni hayvan leşleri için rica mektupları gönderiyordu: "Yapabilirsen bana bir tane daha yaşlı beyaz Angora tavşanı numunesi bul," diye yazmıştı bir yetiştiriciye. "Ölü olsun, iskeleti lazım; ama kafasına vurulmamış olsun."

Charles, Henrietta'yı Devon sahilinde Brixham'ın karşısında kalan balıkçı köyü Torquay'e götürdüğü için çalışmasına temmuz ve ağustos aylarında ara verdi. Torquay'de, ılık güneşin altında yere diz çöküp saatlerce böceklerin vahşi orkidelere yaptığı ziyaretleri izledi. Tuhaf taçyaprakları arıları ayartıp nektar bezlerine yöneltiyordu. Sonra polen kesecikleri arıların hortumlarına, tam da başka bir çiçeğin stigması tarafından alınabileceği bir yere yapışıyordu. Darwin, 1830'ların sonlarından beri Maer ve Mount'taki bahçelerde arıların çaprazlamaları hakkında fikir yürütmüş, bu tür melez çiçeklerin daha güçlü filizler verdiği yolundaki kuramına ikna olmuştu. Orkidelere bu amaca ulaşmak için en mükemmel oyunları sergiliyordu. Darwin Torquay'den eve döndüğünde Downe civarındaki tepeciklerde küçük orkidelere aradı. Kırıkları ısıtan tatlı gün ışığına bakılırsa bu iş güvercinleri kaynatmaya kıyasla son derece tercih edilir görünüyordu. Kapıldığı çağrı çok güçlüydü; "baş belası horozları, tavukları ve ördekleri" bir tarafa bırakıp makas değiştirdi.²² Bir kez daha yola geçmişti.

Victoria dönemi Britanyası'nda bir orkide çılgınlığı gelişmekteydi. Ama öyle kenar mahalle, meyhane hobisi değildi bu; seçkinlere özgü bir merakı. Zengin orkide meraklıları, bu fantastik çiçeklere seralar ayırıyor; tropik bölgelere orkide avcıları gönderiyorlardı. Darwin dokunaçlarını etrafa yönelttiğinde ender bulunan numunelere boğuldu. Orkidelere ni-

hai sınaama olacağı anlaşıldı. Bitkilerin kaprislerine bundan daha güzel bir örnek var mıydı ki? Huxley bir keresinde “Çiçeklerin renklerinde ve biçimlerinde yararçı bir amaç bulmayı kim hayal etmiştir acaba?” diye sormuştu inanmaz bir tavırla. Tabii ki Darwin. En zor örneği ele almış ve çözmüştü. Orkidelerin taçyaprakları arıları ve pervaneleri polen yüklemek ya da boşaltmak için belli noktalara yönlendiren mükemmel aygıtlardı. Bütün çıkıntılar, bütün borular bu amaca hizmet ediyordu. Doğal seçim yararsız, önemsiz ya da hoş çiçekleri açıklayamazdı; ama işlevsel olanları *açıklayabilirdi*.

Darwin, çiçeklerin şaşırtıcı karmaşası içinde kaybolup gitmiş, en acayip olanın hazzına dalmıştı. Üç çiçekli –erkek, dişi ve hermafrodit (Darwin’in yaptığı çalışmaya dek farklı türler olarak biliniyorlardı)– fazlasıyla tuhaf olan *Catasetum* orkidesi böceklerle duyarlıydı ve sürünüp geçerken onlara yapışkan polenleri olan oklar atıyordu. Darwin, bu akla hayale sığmaz mekanizmayı Huxley’ye anlattığında “Bütün bunlara inanaçğımı mı sanıyorsun sahiden?” sözleriyle karşılaşmıştı.²³

Bu konu incelikli bir konuydu, aynı zamanda tam bir tuzaktı. Darwin bütün çiçeklerin benzer kısımlarını inceleyip bunların “aynı organın soyundan gelen, değişiklik geçirip farklı biçimler almış” kısımlar olduğu sonucuna vardı. Sülükayaklılarda olduğu gibi, benzer organların her biri değişip farklı bir rol üstlenmiş, ihtiyaç doğdukça taktik değiştirmiş, polen paketini korumak için her olasılığa uyum sağlamıştı. Murray’le bir kitap hazırlamayı, sonra da bunu son moda bir konunun evrimci gözlerden görünüşü olarak lanse edip satmayı konuştu. Bu yeterince ayartıcı değilse kitap eski kafalılara yönelik yeni bir “*Bridgewater*” kitabı da olabilirdi. Ama çifteli bir *Bridgewater* kitabı: Tanrı’ya değil bir dizi kazaya işaret eden, tasarım hakkında gösterişli bir hiciv. Gray’e “düşmanın üzerine doğru ‘kanatlardan hamle’ yapılmış olacak,” diye çıtlatmıştı. Darwin yine büyükbabasının izinden gidiyordu. Fakat bu kitap bir *Loves of the Plants* [Bitkilerin Aşkları] olmayacaktı, onun gibi müstehcen bir kitap olmayacaktı; “bir kadın rahatlıkla okuyabilecekti” ve Murray de bir çoğunun böyle yapacağını görece kadar akıllıydı. *Köken* Almanca ve Flemenkçeye çevrilmişti, Fransızca baskısı matbaadaydı; Darwin liste başı olmaya doğru gidiyordu.

Fakat Darwin yine de kendi kendisine bu işin baştan sona “çok saçma bir şey” olup olmadığını soruyordu. Bu fikri eylül ayında satmasının

üstünden çok geçmeden yine hastalandı; işler birikmiş, metnin okunaksız olduğu anlaşılmiş, midesi patlamıştı; o da dişlerini gıcırdatarak “İmha edilmem gerekirdi,” diye sızlanıyordu.²⁴

Dostların hem iyi hem kötü yönleri olduğu anlaşılmişti, buldoglar çok öfkeliydiler. Huxley kısırlık hakkında itirazlarda bulunmaya devam ediyordu: Hayvan yetiştiricileri süs türlerini çaprazlayarak kısır melezler üretmiş değillerdi. Huxley, onlar bunu yapınca, aslında ayrı türler üretinceye dek, yapay ve doğal seçim arasındaki benzerliğin tamamlanmamış; *Köken*'in ortaya koyduğu kuramın kanıtlanmamış olacağını savunuyordu. Böylece Darwin deney yapmaya, yüzlerce saatini bitkileri polenleme ve tohumları ayıklamaya harcamaya başladı. Çuha çiçekleri hakkında vardığı sonuçları Ocak 1862'de karşılaştırmaya başladı, Huxley'yi de eleştirilerini kesmeye ikna etme çabasıydı. Yapısal olarak neredeyse birbirinin aynı olan ve uzun zamandır aynı türün birer çeşidi olduğu düşünülen çuhaçiçekleri ile altıntoplarının kısır melezler ürettiğini gösterdi.²⁵ Kısırlığın, bunlar gibi yakın türlerin farklılaşmasını mümkün kılmak için evrildiğini öne sürüyordu. Bu her iki bitkinin de karışıp uyarlanmaya uygun olmayan arada bir yere geri dönmesini engellemeye yönelik bir mekanizmaydı. Huxley yarı yarıya ikna olmuştu.

Darwin tohumları ayırırken, mektupları da Edinburg'da bulunan Huxley'yi takip ediyordu; itikadı koyu Huxley burada “insanın İskoç presbiteryenlere uygulanması kadar saf ve basit bir Darwincilik vaaz ediyordu.” “Dahası onların dinlemelerini sağlıyordu.”

Huxley Londra'da olduğu gibi, “Azizler şehri Edinburg”ta da yeteri kadar günahkâr bulmuştu.” Fakat o sıralarda tabloid gazeteler, Fransız-Amerikalı gezgin Paul du Chaillu sağ olsun, baştan aşağı maymunlara dair müstehcen hikâyelerle doluydu. Du Chaillu ürkütücü goril avlarını *Explorations and Adventures in Equatorial Africa* [Ekvator Afrikasında Keşifler ve Maceralar] adlı kitabında heyecan uyandırıcı bir tarzda anlatmıştı. Du Chaillu İngiltere'deydi; konferanslar veriyor, konuşmalar yapıyor, Owen'ı ziyaret ediyor, deri ve iskelet sergiliyordu. Gorillerin kadın kaçırmalarıyla, kurşun yağmuru altında kalan dişi gorillerin çığıllıklar içinde bebeklerine yapışmalarıyla ilgili yüksekten uçan hikâyeler ucuz basının diline dolanmıştı; herkes gorillerden bahsediyordu; *Punch*'ta yayınlanan karikatürlerde İrlandalıların hepsi ya “Mr. G. O'rilla”ydı ya da “Mrs. O'Rangutan.” Huxley'nin ciddi konuşmalarına daha fazla dinleyici akıyordu; *Free*

Church Witness'da yazıldığı üzere dinleyiciler kendilerinin “çirkin bir tavırla aptal yerine konulduklarının” farkına varmaksızın bu konuşmaları yutuyorlardı. *Witness*'ın satırlarında şaşkın bir tonla “Hayvanların yaratılışına benzerlikleri çok güçlü bir biçimde iddia edildiğinde, daha kuvvetli alkışlar kopuyor,” deniyordu. Amerikan İç Savaşı sırasında kölelik karşıtı bir hezeyan yaşandığına dikkat çeken *Witness*, gözü boyanmış işçilerin bir “Gorillere Özgürlük Derneği” kurmalarını bekliyordu. “Gerek kadim gerek modern devirlerde, gerek paganlar gerek Hıristiyanlar arasında açığa çıkmış en alçakça, en hayvanca paradoks,” sözleri en yumuşak hakaretti.²⁶

Huxley'nin planladığı da buydu. Bu kışkırtıcı sözlerden gurur duyuyor, Hooker'a ve Darwin'e haber kupürleri gönderiyordu. “İnsanın maymunla aynı kökenden geldiğine hiçbir kuşku olmadığını onlara çok fazla anlattım,” diyordu. Darwinci taraftarlık onu çok neşelendiriyordu: Darwin'e “Herkes taşlanıp şehir kapılarına asılacağım kehanetinde bulunuyordu,” demişti; “ama hiç dinmeyen alkışlarla karşılaştım.” Bu şevkli ruh hali bu laşıcıydı. Darwin, “İlahi! Yobazlığa kalesinde saldırdın. Linç edileceksin sandım,” diye cevap yazmıştı.²⁷

Darwin hâlâ orkide dikiyor, yeni bir gösteriye girmeye yanaşmıyordu. Kanatlardan çevreleme harekâtı, yazdığı kitap 15 Mayıs'ta, hiç de ümit verici görünmeyen *On the Various Contrivances by which British and Foreign Orchids are fertilised by Insects* [İngiliz ve Yabancı Orkidelerin Böcekler Tarafından Döllenesinin Çeşitli Mekanizmaları Üzerine] başlığıyla yayımlandığında belirgin hale geldi. Kitap, güzellik ve tuhaflıkla, açıklanamaz olanın evrimiyle ilgili kaleme aldığı kitapların ilkiydi. Ayrıca çaprazlamanın yararını ortaya koyuyordu; orkideler polen taşıyan böcekleri çekmek üzere inşa edilmişlerdi; yalnızca tuhaf arı orkidesi bunun dışında kalıyordu. Kendi kendini döllüyormuş gibi görünen bu orkide türü de tükenip gitmeye mahkûmdu. Yeryüzünde, sırf arı orkidesinin akıbetini görmek için bin yıl yaşamayı istemiş tek insan Darwin olmuş olsa gerek.

Orchids öyle uygun bir zamanlamayla yayınlanmıştı ki İngiltere'ye yeni dönmüş olan Wallace'a da bir armağan kopyası gönderilebilecekti. Wallace İngiltere'ye döndüğünü, Timor'dan getirdiği bir yabani bal peteğini hediye göndererek haber vermişti. Doğu'da geçirdiği sekiz yılın ardından nihayet memleketine dönmüştü; Londra'da West End civarında kalıyordu; burada “tedavi görebilecek,” geçmiş değerlendirmeleri okuyacak ve

dinlenecekti. Yaz aylarında altı yıl boyunca topladığı 125.660 numunenin bulunduğu yükünü ayırıp organize etti; Darwin aynı işi, çok uzun zaman önce çok daha sağlıklı bir çevrede halletmişti.²⁸

Huxley maymunlarla, kökenleriyle ve Neandertallerle ilgili konuşmalarını *Man's Place in Nature* [İnsanın Doğadaki Yeri] başlıklı ince bir kitapta toplamıştı. Ona göre şişkin olmayan, iki ciltlik bir kitaptı bu; ama etkisi yıkıcı olmuştu. Ağustos 1862'de taslakları okumak Lyell için “muhteşem bir zevk” olduysa da Lyell bazı kısımlar konusunda kaygılıydı ve bunların “pek lezzetli olmadığı, bir işe yaramayacağı” uyarısında bulunuyordu. Fakat Huxley'ye “eski fikirlere karşı çıkmıyormuşsun gibi yaz,” tavsiyesinde bulunmanın bir züccaciye dükkânındaki fili dışarı çıkarmaya çalışmaktan farkı yoktu. Huxley Owen'ın ilahi kudretle ilgili iddialarını ezip geçmeye, onu her adımda aşağılamaya can atıyordu. Her halükarda, genç doğabilimcilerin militan stratejisi yüzünden, Lyell'in dile getirdiği bu önemli ikaza kulak asılmıyordu.

Huxley ile Darwin, gündemi maymunlar ve kökenlerine doğru itmişler; daha fazla sayıda Ortodoks Anglikan'ın huzurunu kaçırmışlardı; bu kesimler bir cevap vermesi için Owen'a bakıyorlardı. *Athenaeum* bile Owen'ı dürtüklüyordu. Onların tarafındaki Darwinciler “kanlarını donduracak kadar” konuşmuşlardı. Darwin konuşmuş ve “Profesör Huxley'de cesur ve muktedir bir savunucu bulmuştu. Bu durumda Profesör Owen sessiz mi kalacaktı?”²⁹

Owen ise çok farklı bir yaklaşım benimsiyordu. Farklı biçimlerde karmaşık hayat döngülerinden geçen, her biri “bir diğerini doğuran” denizanaları, karaciğer kurtçukları ve benzerlerinin anahtarı elinde tuttuğuna inanıyordu. Ani sıçramalar olması için bastırıyordu, bir türün doğrucu diğerinden benzer bir biçimde doğmuş olduğunda ısrar ediyordu. Peki bu, insan açısından ne anlama geliyordu? *Replies to “Essays and Reviews”* [“Denemeler ve Değerlendirmeler”e Cevaplar] için Kitabı Mukaddes'teki Yaratılış bölümünde bahsi geçen “yaratılışın gerçekleştiği hafta” hakkında dogma yanlısı makalesini kaleme almakta olan İskoç Piskoposluk Vekili Peder Gilbert Rorison bu sorunun cevabını merak ediyordu. Owen insanın “Yaratılış Kanunu”yla daha aşağı olandan yaratıldığına, örneğin bir maymunun rahminden çıktığına” inanıyor muydu? “Özel Yaratıcı Enerji” gorilin üreme sistemi üzerinde işlemiş de ilk insan böyle mi yaratılmıştı?

Owen insanın doğuşu için ancak önceden takdir edilmiş doğal bir sebebi kabul edecekti; maymun rahminin aracı organ olup olmamasının, daha doğrusu “ilk günah”ın “transmutasyon geçirmemiş maymunun hâlâ bünyemizde varlığını sürdüren bir kalıntısından ibaret olduğunun” anlaşılmasının dini açıdan önemli olmadığını şaşkırtıcı bir biçimde ima etmişti. “Tanrı’nın elçileri”nin doğal sebepler olması, görevlerimizi ve sorumluluklarımızı eksiltmezdi. Rorison, Owen’ın mektubunun Kitabı Mukaddes’i harfiyen yorumlayanlara sataştığını göremeyerek bu yazıyı *Replies*’de yayınladı.³⁰ Fakat yazının gerici bir yayın olan *Replies*’de çıkması –kitabı yayına Piskopos Wilberforce hazırlamıştı– Rorison’ın “teolojik tartışmasına” katkıda bulunması, Owen’ı Darwin ile Huxley’nin gözünde biraz daha düşürmekten başka bir işe yaramadı tabii.

Owen, insanın değişebileceğini reddetmiyordu, hatta “düşünülemez kadar uzak bir tarihte” *Homo sapiens*’in yerini daha yüksek bir türün alabileceğini de reddetmiyordu, sadece bu mekanizmanın transmutasyon olduğuna karşı çıkıyordu. Yine de Darwinciler tarafından kitlesel olarak dışlandı, bir kenara atıldı; Darwinciler bu tavırlarıyla tarihin Owen’ı es geçmesini sağlıyorlardı. Darwin, “Owen dürüstlükten o kadar uzak ki artık ne dediğini gerçekten pek umursamıyorum,” diye düşünüyordu; nihayetinde Huxley’ye, “Ona karşı, seninkinden daha büyük bir nefret duyduğuma inanıyorum,” itirafında bulunmuştu.³¹

Downe’da çalışmalar devam ediyordu, o yaz Darwin, “ördek ve güvercin kemiklerinin kölesi oldu.” Huxley’nin itirazlarını unutamamıştı, sağlığı giderek kötüleştiği için dışarıya iş havale ediyor, hayvan yetiştiricilerinden 5 sterlin karşılığında, tavukların doğurganlığını sınamak için İspanyol horozlarını, beyaz ipek tavuklarıyla çiftleştirmelerini istiyordu. Süs için yetiştirme yolunun tersine hareket ediyor, hayvan yetiştiricilerini kısır melezler üreterek çeşitleri bozmaya zorluyordu. Sonucu düşünmeyin diye temin ediyordu onları; her zaman “para kazanacaklardı.” O sıralarda Kew ve Edinburg botanik bahçelerinde bahçıvanlara deneyler yaptırıyor, süs için hayvan yetiştiriciler ve arıcılardan kovanlar ve hayvan leşleri alıyor, hayvan ve bitki yetiştiricilerinden kavundan, mastıya kadar bütün çaprazlamaları denemelerini istiyordu.

Sullivan ile Wickham, bir *Beagle* mürettebatı buluşması için onu 21 Ekim’de ziyaret ettiklerinde filozofun orkidelere, güneş güllerine, sonu gelmez tohum tepsilerine gark olduğunu; çiftlik hayvanlarına ait kemiklerin

her yere yayıldığı; süs hayvanı leşlerinin berbat kokular saçan alkol içinde kaynamakta olduğunu gördüler. Eski hazımsız, fena yaşlanmıştı. Dibe vurmuş olduğu bir zamana denk gelmişlerdi, Emma ile Lenny'nin yazın geçirdiği kızıl nöbeti sonrasıydı; Darwin her zamanki gibi şarlatanlık eseri son ilacı deniyordu: “Condy'nin Ozonlu Su Tedavisi.”

Orkidelere o kadar gömülmüştü ki Sir John Lubbock'un bahçıvanına kışın bir sera yaptırmış, Kew'a da buraya dikilecek bitkilerin yerleştirilmesi için ödemeli bir araba göndermişti. Bir güvercin macerası daha başlıyordu: Hooker'a, “Bitkilerinin bana nasıl bir mutluluk verdiğini tahmin edemezsin,” diye teşekkür etmişti. Henrietta ve “ben gidip onları zevkle seyrediyoruz.” Bir kışı daha rahatsızlıklar içinde geçirirken, tek tesellisi bu sera olmuştu. Deri yangısı yüzünden bir sürüngen gibi deri döküyordu. Dostu Falconer'a, egzemanın “derisini nasıl onlarca defa temizlediğini” anlatmıştı.³²

Londra'da Owen'a rakip çıkabilecek tek fosil uzmanı olan Falconer, Ocak 1863'te Almanya'da Solenhofen'da “yanlış doğmuş kuşu bir yaratık,” kısmen sürüngen olan tüylü bir fosil bulduğu sırrını vererek onu sevindirdi; neresinden bakılırsa bakılsın kucağına bir ödül düşecekti. Owen sıradışı bir biçimde korunmuş bu kuşu British Museum için satın almıştı. Darwin'in eski dostu George Waterhouse, duyulmamış bir rakam olan 450 sterlinlik bir ödeme yapması için Bavyera'da Pappenheim'a gönderilmişti (bu rakam fosilin kötü şöhretini artırmıştı). Darwin bir gün kanat parmakları birbirine yapışmamış bir ilk kuşun bulunacağı tahmininde bulunmuştu; ama bu bütün beklentileri aşıyordu. “Bu harika kuş hakkında” daha fazla bilgi almak için Falconer'ı sıkıştırmıştı.³³ Haberler peş peşe akarken, Darwin parçaları birleştirerek hayret verici bir tablo ortaya çıkarıyordu. Bu hayvan dinazorlar kadar eskiydi, uzun, timsahinkine benzer bir kuyruğu vardı; Owen her kanatta, tırnakları olan dört tane serbest parmak tespit etmişti.

“Bu fosilleşmiş kuş benim için çok büyük bir vaka,” diye teslim ediyordu. Diğerleri de onun kadar korkuyor, onu engellemeye çalışıyorlardı. Münih Doğa Tarihi Müzesi'nde görev yapan, yaşını başını almış Andreas Wagner, Darwin'in “fantastik hayalleri” içinde kaybolduğundan bu fosili kuşların atası olarak göklere çıkaracağı tahmininde bulunuyordu. Normalden farklı bir sürüngenin “Darwinci yanlış yorumları” savuşturacağı yolunda duyduklarını bir kenara bırakmıştı. Owen da kaygılıydı. Fosili res-

mi olarak tanımlamış, Kraliyet Cemiyeti'nde okunan bir sunumda ona *Arc-haeopteryx* ismini takmıştı. Bunun bir kuş olduğuna hiç kuşku olmadığı; ama ilkel bir kuş olduğunu, parmakları ve kuyruğundan dolayı ilk omurgalı arketipine yakın bir yerde durduğunu söylüyordu.³⁴

Darwinciler inisiyatifi yeniden kazanmak için harekete geçtiler. Taşa gaga da tespit edildi, en fazla tartışma yaratan şey de, dört, belki de beş dişte minenin parlaklığının hâlâ görülebiliyor olmasıydı. *Natural History Review*'da duyurulduğu üzere, dişlerin keşfedilmesi, bu arkaik kuşun *Türlerin Kökeni*'ne dair o büyük soruyla "bir ilgisi olduğuna kuşku bırakmıyordu. Hooker burada başka bir büyük ders görüyordu. Owen'ın sunumunun bir bölümünü bulmuş; ansızın bir litografi avı başlatan bu fosilin Darwin'in, fosil kayıtlarının eksik olduğu yolundaki sözlerini doğruladığını fark etmişti. Evinde "Ozonlu Suyu"nu yudumlayarak çilek çeşitlerini ayıklayan Darwin ise "uzun bir kuyruğu ve parmakları olan bu harika kuşu yaratık" karşısında seviniyordu. *Köken*'in bir sonraki basımı için bir not dosyalandı.³⁵

Huxley'nin o kış işçilere verdiği konferanslar Darwinciliği popüler hale getirmişti. Bunun peşi sıra, dört penilik altı adet broşürü bir araya getirerek oluşturduğu küçük kitabı aralık ayında yayınlandı (dinleyiciler arasında oturup notlar alan girişimci bir korsan tarafından basılmıştı). Darwin övgüler yağdırıyordu; kitap "büyük bir eserdi," "tek kelimeyle mü-kemmeldi." Aslına bakılırsa o kadar iyiydi ki "Dükkânı tamamen kapatabilirim," diyordu. İşin özüne gelince konuşmalar inişli çıkışlıydı. Huxley Mr. Darwin'in "modern kara sanatlardan biri" olmayan bilimini savunup haklı çıkarıyor; *Köken*'in spekülâtif bir yöntemi olduğu yolundaki yalanların önüne geçiyor olabilirdi.³⁶ Fakat *hâlâ* kısırlık konusundaki itirazını tekrarlıyordu. Darwin araştırmacı gazetecilerin vahşice davranmasını bekliyordu; ama dost bir buldogun durmadan çimdiklemesi beklemediği bir şeydi.

Ona göre, dostlarının hiçbiri yeterince uzağa ya da yeterince hızlı ilerleyemiyordu. Kamuoyunun onlara takdirle yaklaşmasına gıpta ediyor, kendisinin daimi korkularını dağıtmak için onların duygusal desteğine ihtiyaç duyuyordu. 4 Şubat 1863'te Lyell'in *Antiquity of Man* [İnsanın Eski Devirleri] adlı kitabı yayınlandı. Darwin "bu büyük kitabı" neşeyle karşıladı, ardından Eraslara götürüp on günde okudu. Sir Charles'in onayı, o zamana dek aldığı en önemli onay olacaktı; eski hocasının "türlerin de-

ğişimi konusunu” müthiş bir biçimde desteklemesini bekliyordu. Fakat bu altmışlık adam maymunlar ve ölümsüzlüğü diline pelesenk etmişti, Hooker da Lyell’in “eski jeolojisi ve biyolojisini işlerin yeni durumuna uyarlamak için büyük bir işe giriştiğini” biliyordu. Hal böyle olsa da “kitabın satışı müthiş olacaktı.” “Ne satış ama!” diye haykırıyordu Darwin; basıldığı gün kitapçılara 4000 adet dağıtılmıştı. Hooker haklıydı, “Lyell kamuoyunu duyabiliyordu.”³⁷

Antiquity of Man, yumuşatılmış bir çalışmaydı ve kitap çarpıcı bir etki yaratmış olsa da Lyell’in utangaçlığı Darwin’i hayal kırıklığına uğratmıştı. Çok fazla şey söylenmişti, ama çok fazla şey de atlanmıştı. Kitabın bir kısmı bayat bir tartışmaydı, Lyell’in oyunda kendisinin çok önünde olan arkeologlardan yaptığı bir “derlemeydi;” gerçi Lyell ayak izlerini “o gözleyinceye kadar hiçbir şeye güvenilmemesi gerektiğini” söyleyerek kapatmıştı. Kitabın bir bölümüyle –küçük bir bölüm– transmutasyonla ilgili kanıtların zayıf bir özetinden oluşuyordu. Lyell, Owen’ın beyin hakkında yaptığı çalışmalara saldırıyordu (Huxley bunları sufle vermişti); ama hiçbir yerde “türlerin değişimine inandığını, buna bağlı olarak insanın maymuna benzer bir atadan geldiğine inandığını açıkça” söylemiyordu. Lyell gözle görülür biçimde uğraşıyordu, ama hareket edemiyordu. İnsanın tarihini çok eskilere götürmüştü, ama insan doğasının manevi yönünü açıklamak için “yeni ve güçlü sebeplere” başvurarak onu alçaltmayı reddetmişti.³⁸

Downe’da Darwin’in sabrı tükenmişti. Lyeller birkaç günlüğüne kalmaya geleceklerdi, o da kendini bir karşılaşmaya hazırladı. Hooker’a “Korkuyorum,” demişti, “ama türler hakkında açıkça konuşmaması, insan hakkında o kadarını bile söylememesi karşısında ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yaşadığımı söylemem gerekiyor. Bu fıkranın en güzel tarafı, Lyell’in eski zamanlardan bir şehidin cesaretiyle davranmış olduğuna inanması.” Fakat Lyell mücadele etmişti, hiçbir şehit de insanı “mahvolmuş bir baş melek” olarak kabul etmekten çıkıp yükselmiş bir hayvan kadar görece kadar ileri gitmemişti. Durumunu Darwin’e “İnsanın kesintisiz bir biçimde hayvanların soyundan gelmesiyle ilgili olarak halihazırdaki kanılarımı tam anlamıyla dile getirdim, hatta *hissiyatımın* ötesine geçtim,” diye açıklıyordu. Lyell’in; onun gibi, otuz yılını ve *Principles of Geology*’nin dokuz basımını hayvanların transmutasyon geçirdiğini çürütmeye adanmış birinin “orangutanlara girişmesini” beklemek gerçekçi değildi. Darwin, “Senin hükmün bu konuda yeni bir devir açabilirdi,” diye homurdanıyordu;

“şimdi benim açımdan her şey bitti.”³⁹ Kendini o kadar hasta hissediyordu ki Lyell’in ziyaretini iptal etti.

Huxley’nin *Man’s Place in Nature* adlı kitabı şubat ayının sonlarında çıktığında, “Yaşasın, Maymun Kitabı çıktı,” diye bağırduğuna hiç kuşku yok. Onun zevkine daha uygundu bu kitap, Hooker’inkine de; Hooker bu kitap için “inanılmaz derecede akıllıca,” demişti. Kitabın başındaki resimli sayfa metinden daha yüksek sesle konuşuyordu. Resimde bir iskelet dizisi görünüyordu; sanki bir tramvay durağında sıralanmış gibiydiler; arkada kuyruksuz ve uzun kollu bir şebek vardı, ortada kambur duran kuyruksuz maymunlar, grubun en başında da bir insan duruyordu. Argyll Dükü, beyinlerinin benzer biçimde sıralanamamış olmasına müteşekkik “Çirkin ve garip bir sıralama,” diye söylenmişti. Bu “anlaşılmaz biçimde konuşan, kendisini alçaltan kuyruksuz maymun” sürüsü, *Athenaeum*’un da dişlerini gıcırdatmasına neden olmuştu. Dergi Lyell ile Huxley’yi insanın haysiyetini sinikçe alçalttıkları gerekçesiyle aynı kefeye koymuştu; biri insanı “yüz bin yaşına” getirmişti, öbürü “yüz bin maymunu” insanın atası ilan etmişti.⁴⁰

Man’s Place, Owen tartışmasına son noktayı koyuyordu. Owen kendi kendisinin en büyük düşmanıydı; lafı çevirdiği ifadeleri parodiyi davet ediyordu. “Canlı varlıkların mukadder varoluşunun sürekli işleyişi” ifadesi basitçe Tanrı’nın, türleri (yine bir tür ilahi emir olan) doğa kanunları yoluyla sürekli yeniden doğaya uygun hale getiren, “tahmin eden bir Zekâ” olduğu anlamına geliyordu. Fakat Huxley bu ifadeyi bir tür semantik kargaşa olarak ele almıştı. İlahi kudretle ilgili bu tür yavan sözler kabarmakta olan akılcı Darwinci saflarını kızdırıyordu. Hatta Owen’ın sözleri kulağa baştan savma geliyordu, *Man’s Place*’te bunları sermayeye çeviren de Huxley oldu:

“Organik biçimlerin mukadder sürekli varoluşuna” değinen bir formülün ilan edildiğini iştmiş olsam da açıktır ki bir hipotezin ilk görevi anlaşılır olmaktır; oysa bu hipotez tamamen aynı anlama gelecek şekilde, geriye doğru, ileriye doğru ya da yanlara doğru okunabiliyor.

Darwin bu “lezzetli sataşmayı” beğenmişti. Owen’ı mıhlarken sahneye konulan oyun satışları artırmış, *Man’s Place*’in satış rakamı hızla bine ulaşmış, kitabın birkaç hafta sonra yeniden basılması gerekmişti.⁴¹

* * *

Fakat Darwin'in Lyell'le ilgili olarak yaşadığı hayal kırıklığını hiçbir şey telafi edemiyordu. *Antiquity of Man*'i okurken yeniden kusmaya başladı; o kadar fena kusuyordu ki Emma ağır önlemlere başvurdu. Charles, "İçimi burkuyor," diye Hooker'a iç geçirmişti, "ama Emma, iki aylığına hep birlikte Malvern'a gitmemiz gerektiğini söylüyor." Kaplıcaya on iki yıldır adım atmamıştı, hatıraları çok derin izler açmıştı. Şimdi bile "sert bir egzema nöbeti beni bu travmadan kurtarır" diye düşünüyordu. Ama hayır, ılımlı bir nöbet takatini kesip yola çıkış tarihlerinin ertelenmesine neden oldu. Charles, ümitsizlik içinde ailesini ziyaret etmeye çalıştı, bu değişikliğin ona iyi geleceğini umuyordu. Fakat durumu daha kötüleştirdi, haziran ayına geldiğinde koltuğuna mahkûm olmuştu, ancak ve ancak filizlenen bitkilerini seyredebiliyordu. Gray, bir paket yabancı salatalık tohumu göndererek onu şaşırtmıştı, tohumlar filizlenmiş, hastamıza çengel atar olmuşlardı. Hasta yatağından gece gündüz, uzun, kemende benzer filizlerin büyümesini; bir halka şeklini almasını; önce bir yöne, sonra diğerine doğru ilerlemesini izliyordu. Hooker'a, "Filizlerim beni çok eğlendiriyor," diye anlatıyordu; izlemek için biraz daha egzotik tohum göndermesini rica ediyor, "tam da bana yaraşır cinsten bir ayrintılara takılma işi," diyordu.⁴²

Egzeması geçti, ama tam da o sıralarda Dr. Gully'nin hasta olduğu haberi geldi ve Malvern gezisi bir kez daha ertelendi. Charles bütün yaz boyunca "hiç olmadığı kadar münzevi bir hayat" yaşadı. "Şeytanca baş ağrıları" başlamıştı, ağustos ayına geldiğinde yine her sabah kusuyordu. Küçük bir şişeye doldurduğu kusmuğunu analize gönderdi, ama bir sonuç çıkmadı. Eylül ayında av mevsimi açılınca, Emma nihayet yola çıkmanın bir yolunu buldu. Charles'ı, onlara "eski zamanları" hatırlatan silah seslerinden uzak yerlere götürdü. Malvern'a gittiklerinde, eskiden kaldıkları yerde kalmaktan kaçındılar; ama kasabanın çağrıştırdığı üzüntülerden kaçınmanın bir yolu yoktu. Charles ile Emma, Annie'nin mezarını hiç görmemişlerdi. Mezarlıkta dolaşmak Emma için epey zor olmuştu, fakat mezar taşını bulamamaları içlerini paramparça etti. Charles hemen iğrenç bir vandallık sonucu mezar taşının çalındığı sonucuna vardı. Mezar taşını bir kez görmüş olan Fox'la temas kurdular ve onun sayesinde Emma üstünü otlar bürümüş mezarı buldu.⁴³

Çok yıkıcı bir tesadüf eseri, birkaç gün sonra, 29 Eylül Salı günü Hooker'dan bir not aldılar; "çok sevgili küçük ikinci kızım burada bir saat önce öldü." Hooker'ın altı yaşındaki Minnie'si "birkaç saat süren tehlikeli bir hastalığa" yenik düşmüştü. Doktor, Minnie'nin ölümünden üç dakika önce haber vermiş; Hooker da bu değerli dakikaları kızının başucunda geçirmişti. Birkaç gün sonra, "Sevgili küçük kızımı biraz önce gömdüm," diye yazacaktı.

O herkesin gözünde benim sürümün çiçeğiydi, yürüyüşlerimde yol arkadaşım, çocuklarım arasında müziğe ve çiçeklere karşı ilgi gösteren ilk çocuğumdu; tanıdığım en tatlı huylu, şefkatli şeydi. Sesinin kulaklarımdan gitmesi uzun zaman alacak; şömine başında ve bahçede elimin içine sokuluveren o küçük elinin bıraktığı hissin silinmesi de öyle, nereye gitsem benimle.

Malvern'daki hatıralar sel olup aktı. Charles yasla cevapladı onu: "Sözlerini çok iyi anlıyorum: 'Nereye gitsem benimle.' Tanrı seni korusun en iyi dostum." Mektubu tekrar tekrar okuyan Charles "zavallı küçüğü" için tekrar tekrar gözyaşı döktü. Fakat zaman iyileştiriyordu, gözyaşları da "eski günlerin o dayanılmaz acılığını yitirmişti."⁴⁴

35. Bölüm

Canlı Canlı Mezarda

Gully altı ay dinlenmesi talimatı vermişti ama Charles'ın yapıp yapabildiği altı ay hasta yatmak oldu. O kadar zayıf düşmüştü ki kalem bile tutamıyordu; o söylüyor, Emma yazıyordu. İyi haberler, *Köken*'in İtalyancaya çevrilmesi onu hareketlendirmeye yetmemişti. Aileyle ilgili haberler de yeterince sarsamıyordu; oysa dul kalmış Charles Langton'ın Darwin'in zayıf, 53 yaşındaki kız kardeşi Catherine'le evlenmesini herkes abes bulmuştu. Darwin her gün koltuğa kollarını ayaklarını yayararak uzanıyor, "hızla bayır aşağı sürükleniyordu;" bir gün ölmüş olmayı diliyor, ertesi gün "birazcık daha iş çıkarabilmek için yaşamayı" istiyordu. Ziyaretçilere yer yoktu; dostlara ve özgür düşüncenin haccına çıkanlara kapısı kapalıydı. Harley Street'ten doktorlar gelip idrar dolu şişelerle gidiyorlardı. Hiçbir şey işe yaramıyordu; hiç kimse "beyninde ya da kalbinde" bir soruna rastlamamıştı. Daha da dibe batıyordu, 100 metre yürüyüp seraya gitmeye bile dermanı yoktu, hatta *The Times*'a bile ayak uyduramıyordu; Emma'nın "çöpten" romanlara geçmesi gerekmişti. Charles her yemekten sonra kusuyordu, geceleri birkaç kez çıkarıyordu; bir keresinde 27 gün boyunca böyle devam etti. Bitip tükenmiş bir halde, "hayatı çok kısa sürmezse," "birazcık daha yukarı doğru sürünebilecek" olmayı diliyordu.¹

Onu elden ayaktan düşüren bu hastalık 1864 baharına kadar devam etti. Nisan ayı insaflıydı, durumu düzelmeye başladı, artık serada oturabiliyordu. Yıllar boyunca aralıklı olarak eflatun altın kamışlar (*Lythrum*) yetiştirmişti, her zaman doğanın tuhafliklarına vurulmuştu, ama üç cinsiyetten daha tuhaf bir şey yoktu.² Cinsellikle ilgili muammaları seviyordu; çünkü kısırlık ve evrime çok yaklaşıyorlardı, ayrıca çiçek yetiştirmek için mükemmel bir bahane sunuyorlardı. Darwin tuhaf çiçeklerinin gerisindeki sebebi belirleme çabasıyla *Lythrum*'lar arasında her tür "gayrimeşru evliliği" gerçekleştirmeye soyundu. Biraz güç kazandıkça tohumları aykırıyor, yeni nesiller dikiyordu.

Lythrum'un üç çeşit çiçeği vardı. Dişi olan (polen alan) stigma uzun, orta boy ya da kısa olabiliyordu; bunun boyu ne olursa olsun iki eril (polen üreten) stamen çiçeğin üzerinde geri kalan iki oyuğa yerleşmiş oluyordu; dişi stigma uzunsa, eril stamenler orta ve kısa boylu oluyordu; stigma orta boyluysa stamenler uzun ve kısa; kısaysa stamenler uzun ve orta boylu oluyordu. Kimse doğanın neden böyle tuhaf bir düzenlemeye başvurduğunu sormamıştı ve kimse bunu işlevsel açıdan değerlendirmemişti. Darwin olası 18 cinsel kombinasyonu gerçekleştirdiğine seviniyordu, her boyutta stamenden her boyutta stigmaya polen sürmüş, tohumları saymış ve kısır olup olmadıklarını test etmek için onları onlarca saksıya dikmişti.

O yıl nisan ayında yüzlerce tohum ayıklamış, sonuçları tablo haline getirip Linneaus Cemiyeti için bir makale kaleme almıştı. Yalnızca altı “evliliğin” “meşru” olduğu, bunların her birinde de stamenlerle stigmaların saplarının aynı uzunlukta olduğu görülüyordu. Darwin'in çıkardığı tablolar boylar arasında uyumsuzluk ne kadar fazlaysa “gayrimeşruluk” ve kısırlık sıklığının o kadar fazla olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Uzun stamenler ve kısa stigmalar (aynı bitkide bulunan) kısır tohumlar üretti: bu doğanın çapraz döllenmeyi sağlamaya yönelik fiili mekanizmalarından biriydi.

Gayrimeşruluktan bahsedilmesi, en azından Erasmus Darwin'in torunundan bu lafların işitilmesi hanımları şaşkınlığa uğratmıştı belki de. (Büyükbabanın gayrimeşru çocuklar yaratma deneyleri hâlâ dedikodu malzemesi oluyordu. Darwin tam da o sıralarda botanikçi dostu Francis Bott'un dul eşinin, ihtiyar Erasmus'un gayrimeşru torunu olabileceğinden kuşkulanıyordu.) Fakat Darwin çok duygusuz ve yöntemciydi; bitkilerin aşkını soğuk, klinik hesaplamalara indiriveriyordu. Kısır tohumları saymak bir şekilde, romantik olmayan, veri toplayan bir çağa gayet uygun düşüyordu. Erasmus'un çiçekleri ete kemiğe büründürmesi, dişi sapsız stamenleri öpücüklerle kucaklaştırması ona göre değildi:

İki şövalye mis kokulu sunağının önünde eğildi
Tapınılası Melissa! Ve iki emir eri refakat etti.

Yine de hâlâ alay edebiliyordu. Mrs. Becker'in, başkanlık ettiği hanımlar edebiyat cemiyetine bir şey öğretmesi ricasını kırmayan Darwin onla-

ra “*Lythrum salicaria*’nın üç biçiminin cinsel ilişkileri üzerine” başlıklı makalesini gönderdi. “Doğa çok karmaşık bir evlilik düzenlemesini mukadder kılmıştır; daha açık bir deyişle, üç hermafrodit arasında üçlü bir birliktelik gerçekleşir; hermafroditlerin her biri dişi organları itibarıyla diğer iki hermafroditten çok farklıdır, erkek organları itibarıyla kısmen farklıdır ve her birinde iki ayrı erkek kümesi bulunur,” sözlerini işittiğinde kim bilir kaç kişinin yüzü kıpkırmızı olmuştu.³

Darwin *Lythrum*’la işini bitirdiğinde yatak odası, çalışma odası ve sealar tırmanan, sarmalanan sarmaşıklarla dolup taşıyordu. Her yer Hooker’ın egzotik bitkileriyle ve ticareti yapılan sürüngen asmalarıyla kaplanmıştı: Queensland’den balmumu çiçekleri, Seylan’dan *Cerepegias*, çarkıfelek çiçekleri ve şeytan şalgamları. Elbette ki sadece tek bir tür değil, yedi tür yabanasma, sekiz tür Hint teresi... Darwin, sürünen filizler hakkında kısa bir makale kaleme almak için mayıs ayında masasının başına otururken, başkaları da insan çeşitlerine biraz daha korkutucu bir biçimde eğilmekteydi.

Lyell’in *Antiquity*’si ve Spencer’in *Social Statistics*’i Wallace’ı insanın evrimi konusunda açıkça konuşma noktasına getirmişti. O ay Darwin, Wallace’ın, çirkin denecek derecede aşırı ırkçı, kölelik yanlısı Antropoloji Cemiyeti’nde yaptığı ilk sunumu hatmetti.

Cemiyet kendisi bir tiksinti kaynağıydı ve Amerikan İç Savaşı Darwin’in tiksintisini daha da artırmıştı. Gray’in Vahşet Savaşı sırasında yaşanan “korkutucu kıyım” hakkında verdiği haberlere rağmen, Darwin kararlı bir tavırla “köleliğin yıkılması uğruna pekâlâ onlarca yıl savaş verilebileceğini” savunuyordu. Köleliği haklı çıkaran bilimsel bir gerekçe yoktu, rakip Etnoloji Cemiyeti de buna tamamen katılıyordu. Londralı partizanlar artık biyolojinin vazgeçilemez hakikatlerine yaslanarak ırk meselesi konusunda siperlerini kazmakla meşguldü. Beyazların üstünlüğünü savunan Antropoloji Cemiyeti üyeleri, köleliğin lağvedilmesini savunan Etnoloji Cemiyeti üyelerinin (bunların başını Huxley, Busk, Lubbock, Galton ve Wallace çekiyordu; Darwin onur üyesiydi, Eras da konseyde yer alıyordu) gırtlığına çöküyordu, değerlendirme yazıları da sözlü suikastlerin üstünü örtüyordu.⁴ İşbirliğine yatkın ara bulucu Wallace, gruplar arasında, evrim konusunda cüretkâr bir uzlaşmaya dayalı bir ateşkes sağlamaya çalışıyordu. Irkların uzun zamandır ayrı olduğu (bu sözlerle Antropoloji Cemiyeti üyelerini memnun ediyordu), fakat maymun aşamasından hemen son-

ra tek bir türden ortaya çıkmış olduğu (bu sözlerle de Etnoloji Cemiyeti üyesi Darwincileri memnun ediyordu) varsayımını ortaya atmıştı.

İyi –daha doğrusu o sıralarda biraz tereddütlü– bir sosyalist olarak Wallace insanlarla hayvanlar arasındaki farklılıkları hareket noktası olarak benimsemişti. İkel toplumlarda bile “işbölümü” vardı: Bir kabilenin üyeleri avcılık ya da balıkçılık yapıyor, diğerleri de toplayıcılık ya da ekim dikim yapıyorlardı. Hepsinden önemlisi “karşılıklı yardımdı”: hastalara bakılıyor, yiyecekler paylaşılıyor, grubun iyiliği için grup içi rekabet azaltılıyordu. Toplumsal örgütlenme güçlendikçe, bu paylaşılan “ahlaki” nitelikler doğal seçimle bilenip mükemmel hale getirilecekti.

Rekabet bireyler arasında değil, gruplar arasındaydı. En büyük dehayı ve işbirliğini sergileyen en dayanıklı ırklar galip çıkarken, bu mücadele “Avrupalıların temas kurduğu bütün aşağı ve zihinsel olarak az gelişmiş ırkların neslinin tükenmesine yol açacaktı.” Darwin bu fikre katılabiliyordu; bu paragrafın altını koyu bir biçimde çizmişti. Kuzeyden gelen emperyal genişleme yerli kabileleri silip geçiyordu. *Beagle* seyahati ona bu kadarını göstermişti. Sayfanın başına şu notu düştü: “Doğal seçim daha aşağı ırklar üzerinde işliyor artık; Yeni Zelandalılarla rekabete girdiklerinde, yükseklerdeki Yeni Zelandalılar Maori ırkının yöreye özgü fareler gibi ölüp gittiğini söylüyorlar.”⁵ Avrupalı sömürgeci, fare ve çiftçi sürüleri, sömürge sahillerinde fırtınalar estiriyorlardı.

Wallace’ın siyasi bakış açısına göre, şimdiye dek işbirliğine yatkın bir etik Darwincilikle uyumlu olmuştu; hatta karşılıklı yardım doğal seçilimin bir yan ürünüydü. Fakat Wallace daha sonra yön değiştirdi: İnşaatın, ateşin, giyim kuşamanın ve tarımın ilerlemesi insanı kendi ortamının efendisi haline getirmişti. İnsan fiziği temel ırksal farklılıkları yüzünden artık doğanın güçlerine tabi değildi; zekâ seçilime baskın çıkmıştı. Deri rengi ve saçlar dışında, insan bedeninin evrimi durmuştu; yüzlerce asırdır devam etmekte olan zihinsel ilerleme ise hızı hiç eksilmeden devam ediyordu; insanlar dik durabilen bir kuyruksuz maymunun bedenine, ama bir ütopyayı tasavvur edebilecek bir zihne sahipti.

Wallace’ın doğal seçilime dayalı grup ahlakı, toplumu hiç de Darwinçi olmayan bir yöne doğru sürüklüyordu. Yaşlı sosyalist bu moral rejimin geçerli olduğu bin yıla iyimser gözlerle bakıyordu: herkes “kendi mutluluğu için çalışacaktı;” izleyip denetlemek gereksiz olacaktı, günün düzeni özgürlük olacaktı; “çünkü iyi dengelenmiş ahlaki melekeler kimsenin

başkalarının eşit özgürlüğünü ihlal etmesine izin vermeyecekti;” zorlayıcı hükümetler kaybolup gidecekti (“herkes kendi kendisini nasıl yöneteceğini bilecekti”), hepsinin yerini “tümüyle kamunun yararını amaç edinmiş gönüllü birlikler” alacaktı.⁶ Wallace sözlerini bu iyimser, zeki seçilimin eşitlikçi toplumu doğurduğu, tuhaf bir anarşist notla bitiriyordu.

Darwin ütopyaya giden, kendi bilimiyle döşenmiş yolu bulduğuna muhtemelen şaşırmamıştı. Wallace’a beyin/beden ikiliğinin “çok iyi ve çok belagatli bir biçimde işlendiğini” söylemişti; fakat seçilimin devam ediyor olduğu noktasına itiraz etmiş, siyasetle ilgili sözlerle de kulaklarını tıkamıştı. Onun akıl yürütmesine göre, Avustralyalı vahşiler, “sürekli savaştıkları” dikkate alınırca seçilime tabi olmuşlardı. İngiliz toplumu da ancak kesintisiz rekabetle canlılığını koruyacak ve ileriye doğru gidecekti. Hasta ve bozulmuş olanın tırpanla biçilmesi gerekiyordu; kendi himayeci düzenini ayakta tutmak için Downe’daki yardım cemiyetlerine aidat gönderip oğullarının doğuştan gelen zayıflıklarından ötürü kaygılanıp dururken bile buna inanıyordu. Lubbock’un, en büyük oğlu William’ı bankacılık sektörüne yerleştirmesini sağlıyor olsa da “doğal seçilimi ortadan kaldırdığı için ilk evlat hakkını” kınıyordu.

Wallace başını iki yana sallıyordu. Savaşlar uygun olanları seçmiyordu, çünkü “en güçlü ve cesur olanlar” önce ölüyordu. “Cinsel seçilimi” de pek etkili bulmuyordu; çünkü her ırk eşlerini kendi güzellik standartlarına göre seçiyordu; ayrıca Darwin’in Avrupa aristokrasisinin orta sınıflardan daha yakışıklı olduğu yolundaki iddiasını da kabul edemiyordu. Aristokrat sınıfların yalnızca “tavırları” ve incelikleri güzellikle “karıştırılıyordu.”⁷ İki adam arasında siyaset baş göstermeye başlamıştı.

Wallace’ın zihni fikirlerle dolup taşıyordu. Lyell’i Borneo’daki mağaraların “atalarımızı” ortaya çıkarabileceğine ikna etmişti. Erasmus kardeşine Lyell’in bir keşif gezisi başlatmaktan yana olduğu, Brixham Mağarası’na inenlerin desteğini kazanmaya çalıştığı haberini vermişti. Hatta Lyell hükümetin atadığı Saravak Racası Sir James Brooke’la bir toplantı bile düzenlemiş, “kayıp halkayı olmasa bile, nesli tükenmekte olan orangutanlar bulabilecekleri” fikrini ortaya atarak onu teşvik etmeye çalışmıştı.⁸ Fakat bunun için para verilmiyordu, Britanya Konsolosu da devasa mağaraları bizzat keşfetmeyi kabul etti.

Orada ne tür mağara fosillerinin bulunduğu meselesi, öyle görünüyor ki işleri karıştırmıştı. Neanderthal insanı bir oraya bir buraya çekistirili-

yordu. Bazılarına göre “zavallı aptalın” biriydi; bazılarına göreyse hayvanca “düşünceleri ve arzuları” olan ilk insandı, *Homo neanderthalensis* akıllı olmayan ilk insandı. Tufan öncesi devirlere ait aletlerin üstünde bulunan fosil üst-kafatasları, dini basını uzun yorumlarda bulunmaya sürüklüyordu. Quaker yayın organı *Friend*, “Âdem öncesi” bir insan olduğu kabul edilse dahi bu insanın “Âdemin soyundan gelenlere, Ay’ın muhtemel sakinlerine olduğundan daha yakın olduğunu” söylememizi sağlayacak bir kanıt bulunmadığı şeklinde akıl yürütüyordu. Aşağı Kilise* cemaatinin yayın organı *Morning Advertiser*, Neandertal insanının, “Kitabı Mukaddes’in Yaratılış bölümünde bahsedilen ‘yaşayan bir ruhu’ olmayan ‘insan’ olup olmadığı” sorusunu yöneltiyordu. Muhtemelen hayvani bir insandı, “bir hayvandan ibaretti, çok geride kalmış o devirlerin yarasaları ve kertenkelelerinden daha fazla dikkate alınacak bir yönü yoktu.” Bu spekülasyonlar ve Huxley’nin ahlaken mevcut düzeni yerle yeksan etme yönündeki girişimleri Kardinal Wiseman’ın bir mektup yayınlamasına neden oldu; Wiseman “sırf bir kafatasının ya da eski devirlerden kalma bir balık kılıçığının Kitabı Mukaddes’teki öğretilerin karşısına konabilmesine” hayret etmişti. Erkeğin bir babunun “olgunlaşmış zekâsına,” kadının sa babunun “olgunlaşmış zerafetine” sahip olduğunu öğreten profesörleri kınıyordu. *The Times*’ın açıklamasında da, “Ahlaki ve manevi hakikate inancımızı bilimsel hakikatin anahtarını elinde tuttuklarını iddia edenlerin yargılarına tabi mi kılacağız?” diye soruluyordu.⁹

Bütün bunlar olup biterken *Essays and Reviews* tartışması da devam edip durdu; bu tartışmanın liberal Anglikancılığı ulusal bir skandal halini almıştı. Yüksek rütbeli din adamları yazarların dinamik, mucizeleri dışlayan Hıristiyanlığına ateş püskürüyordu. Buna hoşgörülle yaklaşılsa, Otuz Dokuz Şart’ın hiçbir anlamı kalmayacaktı; dini müessese tümüyle tehlike altında olacaktı. Kitabı Mukaddes ve ebedi cezalandırılma hakkında gevşek görüşlere sahip oldukları gerekçesiyle dinden çıkmış olmakla suçlu bulunan din adamı iki yazar Devlet Danışma Meclisi’nin Yargı Komisyonu’na temyiz başvurusunda bulunmuşlar; komisyon “cehennem kararını reddederek” haklarında verilmiş hükmü bozmuştu. Wilberforce köpürüyordu, Canterbury ve York Piskoposlarına komisyon aleyhinde oy kullandıkları için yazılmış bir teşekkür mektubunu imzalamış olan, dini

* Yüksek Kilise ritüelcilik ve Anglo-Katoliklik’e eğilimi, Aşağı Kilise evanjelikleğe eğilimi ifade eder. -ç.n.

kurumlar dışından 137.000 kişi de öyle. Hukuki yollar tüketildiğinden, din adamları birleşip halka açık bir protesto gösterisi düzenlemişlerdi; evanjelikler ile Yüksek Kilise din adamları düşmanlıklarını gömüp el sıkışmışlardı. Oxford'da Kitabı Mukaddes'in esinlendirmesini ve ebedi işkence-leri savunan bir bildirge hazırlanmış, 24.800 din adamına dağıtılmıştı. 11.000 imzacıyı arkasına almış olan Wilberforce, Canterbury Meclisi'ne gitmiş; haziran ayında *Essays and Reviews* hakkında bir "kilise meclisi kınaması" çıkarmayı başarmıştı.¹⁰ Bir geri tepme mayalanıyordu, evrim açısından hayra alamet değildi bunlar.

Darwin bunları pek dikkate alıyor değildi. Toplum, ölçülemeyecek olanlarla uğraşırken o sarmaşık dikip duruyor; sarmaşıkların nasıl evrildiğini anlamaya çalışıyordu. Masalar ve pencere pervazları birbirine dolanmış bir sarmaşık ve filiz kütlesiyle doluydu; Darwin her çıkıntıya saksılar yerleştiriyor, bitkilerin yayılmasının zamanını tutuyor, ışığın etkisini sınıyordu. Sıcak yaz günlerini, şerbetçiotu tarlalarında, bitkilerin sırkılara sarılmasını izleyerek geçiriyordu. Şerbetçiotlarını eve taşıyıp büyümelerini yavaşlatmak için uçlarına ağırlık bağladı; hasta yatağına oturup izliyordu. Evin etrafındaki bağlar, asmaların sarılma hareketlerinin zamanını işaretlediği boyalarla sürreel bir görünüme bürünmüştü.

Yabanasma da kancalarını kullanarak sıkıca sarılıyordu, Darwin, araştırmaları hiç olmazsa kapsayıcı olsun diye bu yapraklı tırmanıcıları da incelemeye başladı. Bu asmaların, gövdeleriyle sarılanlar ile filizleriyle sarılan bitkiler arasında evrim halkaları olduğunu düşünüyordu. Bu bitkiler onun amacına hizmet ediyordu: Kancaların değişim geçirmiş yaprak sapları olduğunu, filizlerin de zorla kement halini almış yapraklar ya da çiçek sapları olduğunu düşünüyordu. Bu değişiklikler bir bitkinin tutunarak, helezonlar yaratarak bir varoluş mücadelesi vermesine yardımcı oluyordu. Orkidelerin üreme aygıtları gibi, bu değişiklikler de türün hayatta kalmasını sağlıyordu. Eğlencesi her zaman olduğu gibi büyük bir projeye dönüşmüştü. Yazın dört ay boyunca Gray'in yabani salatalık tohumları yüzünden işinden geri kalmıştı; 13 Eylül'de tamamladığı makale ise o kadar genişlemişti ki Linneaus Cemiyeti bunu "Tırmanan Bitkilerin Hareketleri ve Alışkanlıkları" başlıklı 118 sayfalık bir monografi olarak bastı.

Makaleyi bitirdiğinin ertesi günü evcil ördeklerine ve kazlarına geri döndü sürüne sürüne. Tamamen iyileşmiş sayılmazdı: en küçük bir telaş bile onu yere sermeye yetiyordu. Ekim ayında Lyelllerle birlikte geçirdiği 10

dakikanın ardından “kusup durarak berbat” bir gün geçirmiş, kendisini “canlı canlı bir mezarın içine sıkışmış” gibi hissetmişti; bu durum Lyell’in transmutasyonu desteklememesinden hâlâ ne kadar büyük bir rahatsızlık duyduğunu gösteriyordu. Mezarından, süs hayvanı yetiştiricilerinin yüzüne gülmeye, ihsan dağıtmaya devam ediyordu. Dara düşmüş yetiştiricilere destek veriyordu; bir bahçıvanın Hindistan bileti almasına yardımcı oldu, hayranlarına da imza dağıttı.¹¹ Bu can sıkıcı varoluş biçimine ihtiyacı vardı, dünyayla posta yoluyla başa çıkmayı tercih ediyordu.

Mektuplarla yaşıyordu; özellikle de oğullarından gelen mektuplarla. Cambridge’in yeni öğrencilerinden George ona üniversite hayatı hakkında taze haberler veriyordu; Clapham Okulu’ndaki Frank ise okul müdürü Peder Wrigley’nin verdiği usandırıcı “logaritmik hesaplardan” yakınıyor; ona matematik yüzünden çektiği ıstırabı hatırlatıyordu. Ağırkanlı ve zayıf olan Lenny ile Horace hâlâ evdeydiler, yörenin din adamlarından ders alıyorlardı. Herkes onların üstüne titriyor, bir çöküş yaşamalarından korkuyordu. Downe’in eski papazı Peder Innes uygun okullarla ilgili sağlam tavsiyelerde bulunmuş olsa da Charles onların geleceğinden korkuyordu.

Innes de artık yazıştığı isimlerden biriydi, yeni bir ismi vardı: Brodie Innes. İskoçya’nın dağlık bölgelerinden araziler kendisine miras kaldığında ismini değiştirmiş, karısı ve netameli oğluyla buraya yerleşmiş, kiliseyi Vaiz Peder Thomas Stephens’in şaibeli ellerine bırakmıştı. Bir papaz evi olmadan, güçlü bir rahibi Downe’a çekmenin imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Hâlâ kilisenin başında olan Brodie Innes, vekili ve habercisi olarak Darwin’e sırtını dayamıştı. Yıllardır ikisi Kömür ve Kılık Kıyafet Kulübü ile Dostluk Derneği’nin sütunları olmuşlar; Innes giderayak Darwin’i köy okulunun hazinedarı yapmıştı. Peder Henslow’un eski tilmizi, kendi işlerine rağmen bu görevi memnuniyetle kabul etmişti. Yoksul komşuların gelip geçici ihtiyaçlarını karşılamak da manevi ihtiyaçlarını karşılamak kadar bir görevdi; Stephens dini meseleler hakkında haberler verirken Darwin de yöredeki kilise siyasetiyle Innes’i bunaltıyordu. Darwin ile Stephens iyi bir bileşim olmuşlardı. Biri liberal biri Tory olabilirdi; ama toprak sahibi olarak Darwin ile Brodie Innes çıkarlarının kesiştiğini görüyorlardı. Innes, kiracılarının ahlakından ötürü kederlenirken, Darwin’i Elgin’in el değmemiş doğasında geçen av hikâyeleriyle eğlendiriyordu. “Kesinlikle dürüst olmaktan uzaklar; fakat hepsi de dindar bir İngiliz kilise muhalifi gibi dindarca sözlerle dolu. Daha ne diyebilirim ki?”¹²

* * *

Huxley'nin çemberi Darwin'i savunmacı bir biçimde çevrelerken, o da kendini daha rahat hissetmeye başlamıştı. Çember 1864'te ciddi biçimde daraldı, ama o sıralarda bütün taraflarda militan bir kalkışma gözle görülür bir hal almıştı. Anglikan Meclisi'nde evanjelik bilimadamları Tanrı'nın Kelamı ile İşlerinin uyum içinde olduğuna inançlarını yeniden ortaya koyan bir bildirge sunmuşlardı; bunu İngiltere Kilisesi'nin "Kırkıncı Şartı" haline getirmeye çalışıyorlardı. Meseleyi British Association'a taşımışlardı; Huxley'nin "tehlikeli kliği" burada "yetki sahibi Hıristiyan vazizler arasında bile son yıllarda kendine müritler bulan şüphecilığe dayanak olarak" yerleşik öğretiyi karşıtlığını yayıyordu.¹³ Delegatesi kendi taraflarına çektiğçe kurumun yıllardır varlığını koruyan dini tarafsızlık yaladı sökülüyor, bölünme ve ayrışmalar baş gösteriyordu.

Darwinciler ile radikal Kilise muhalifleri karşı tarafa sıkışmışlardı. "Yeni reform sürecini" ezip geçecek at gözlüğü takmış bir Toryciliğey isyan eden bu kesim evrimci doğalcılığın savunmasında birleşmişti. Huxley, Hooker, Tyndall, Busk, Spencer, Lubbock ve başka iki kişi daha 3 Kasım'da, Albemarle Street'teki St. George's Otelinde kendi aralarında, dışarıdan bakanların göremeyeceği, masonlarınkine benzer Darwinci bir loca kurdular: Kendisini hiçbir teolojinin "ket vurmadiğı" bilime adanmış, yemekli toplantılarda bir araya gelen bir kulüp olacaklardı. Spottiswoode da onlara katılmış, böylece sayıları dokuza çıkmıştı; ama sonraları "X Kulübü" olarak anılacak bu oluşuma asla onuncu bir isim almadılar. Doğayı gerici bir teolojiden, bilimi aristokrat kesimin himayesinden kurtaracaklar; İngiliz kültürünün başına entelektüel bir rahip geçireceklerdi. Kraliyet Cemiyeti'nin içinde yaptıkları hamlelerle, kendi müttefiklerinin seçilmesi için seçim usullerini değiştirdiler; kısa süre sonra da başkanlığın dizginlerini ellerine alacaklardı.¹⁴

X Kulübü'nün ilk işi, "Kraliyet Cemiyeti'nin zeytin dallarından yapılmış kadim tacını," Copley Madalyası'nı Darwin'e takmak oldu. Busk ile Falconer onu aday göstermişlerdi; şiddetli siyasi ayak oyunlarına, Cambridgelilerin ihtiyar Sedgwick'i aday olarak karşısına çıkarmasına rağmen Darwin 8'e karşı 10 oyla kazandı. Lyell'in verdiği habere göre, bu durum "Köken" kadar yerleşik öğretiyi karşıtı bir eseri taçlandırmaktan korkan bazı eski üyeleri sarsmıştı. Bunun bir göstergesi olarak Başkan 30 Kasım'da yaptığı başkanlık konuşmasına kuvvetten düşürücü bir not ilâştirerek konseyin Köken'i "açıkçası ödüllendirilecek eserler alanında saymadığını" du-

yurdu. Bu gelişme infiale neden oldu; Lubbock, Hooker, Huxley ve Busk durumdan yakındılar (bu gelişme, duyduğunda Darwin'i de gücendirmişti). Huxley Konsey'in böyle bir kanıya varmadığını kanıtlamak için tutanakları istedi; bu rencide edici ifadenin kayıtlardan çıkarılması için çaba gösterdi. Kitabın yok sayılması Lyell tarafından bir parça yumuşatıldı; Lyell konuşmasında “yeni bir inanca doğru giden bir yol görememiş olsa da” türlerin sabit olduğu konusunda duyduğu “eski inançtan vazgeçmek zorunda kaldığını” belirtmişti. Madalya Darwin'i canlandırmış, X Kulübü'nü güçlendirmiş, evanjelik Anglikanları da öfkeliendirmişti; Huxley'nin Darwin'e “bu ödülün dostlar meclisine yaşattığı tatminden” bahsettiğine hiç kuşku yok.

Darwin uzak durdu; sırf tantanayı ve ödül törenini düşünmek bile midisini kaldırmaya yetiyordu. Madalyayı Busk aldı ve Eraslara bıraktı. Darwin, “bu gibi şeyler pek fazla şeyi değiştirmese de” onun gibi “ihtiyarlanmış perişan bir köpeğin o kadar da unutulmamış olmasına” şaşırılmış görünüyordu. “Benim için asıl madalya şu yuvarlak altın parçası değil; Huxley ile Hooker'ın tebrikleri,” diyordu. Eras da kardeşinin mükâfatı hakkında son sözü söyleyerek onun mahcubiyetinin üstesinden geldi. Madalyanın geldiğini haber verirken, “Yüzüne bakılamayacak kadar çirkin, şamdana çevrilemeyecek kadar da hafif,” demişti.¹⁵

The Natural History Review, Huxley'nin umduğu gibi, “kitlelere hitap etmeyi başaramamıştı;” bu yüzden de X Kulübü üyeleri enerjilerini ve paralarını –hissedar başına 100 sterlin düşüyordu– yeni bir haftalık dergiye, *The Reader*'a akıtmışlardı. Darwin onay vermişti; ama Spencer daha fazlasını istiyordu, o tuhaf yayınlanabilir mektup en azından dergiyi yerinden kaldıracaktı. *The Reader* buna karşılık Darwin'i destekleyecek, Copley'nin başkanlık konuşmasını (rencide edici ibare hariç) yayınlıyacaktı. *The Reader*, muhtemelen Victoria dönemi İngilteresi'nde liberal bilimadamlarını, teologları, kitap ehlini bir arada tutma yönünde son girişim olmuştu. Galton editörlüğü üstlenmişti; 1864 yılının son sayısında “Bilim ve Kilise Politikası” konulu ezici bir başyazı kaleme alan Huxley de öyle. Huxley derin bir din duygusunun teolojinin büsbütün yokluğuyla uyumlu olduğu yolundaki ünlü sözünü bu yazısında sarf etmişti. Din önemliydi; Huxley sekülerlik yanlılarına da “hamamböceklerinden kurtulmak için gemiyi yakmamaları” uyarısında bulunmuştu. Fakat yine de kiliseye bağlı baş belalarının silinip temizlenmesi gerekiyordu. Huxley azarlayıcı ve kıskırtıcı bir

dille bilimin “eski hasmıyla bir barış anlaşması imzalamaya da, mutlak zaferden ve teoloji üzerinde denetim altına alınmamış bir hâkimiyetten daha azıyla yetinmeye de niyeti olmadığı” uyarısında bulundu.¹⁶

Sarkastik bir Tory muhalif, meselelerin kutuplaştırılmasında Huxley’yi bile geride bırakmıştı. Kilisenin Yahudi savunucusu Benjamin Disraeli; *Tancred* adlı romanında *Vestiges*’i alaya alan nüktedan edebiyatçı, o tuhaf siyah kadife av ceketi sırtında, uyanıklık şapkası başında Oxford Diyakozlar Cemiyeti’nde kürsüye çıkmış, Wilberforce’u şöyle uyarıyordu: “Sorun şudur: İnsan bir maymun mudur yoksa bir melek midir? Tanrım, ben meleklerin saflarındayım.” Bu gelişmeyle birlikte düşüncesiz Torycilik nerede durduğunu göstermiş oluyordu. Darwin edebiyatçı Torylerden hoşlanmıyordu; Yahudilerin esprilerine o kadar bile sempatisi yoktu, *Tancred*’i de küçümsüyordu. Kitabın sonradan görme yazarının –“Eski Ahit ile Yeni Ahit arasındaki o boş sayfanın”– kendisini Mr. *Punch*’ın ellerine teslim etmesine, Mr. *Punch*’ın da onu uygun bir Yahudi meleğine çevirmesine memnun olmuştu.¹⁷

Üç hafta sonra muhalefet daha ciddi bir ton kazandı. Papa IX. Pius Katolik Kilisesi’nin, yeni İngiliz’in sevip saydığı her şeye –“ilerleme, liberalizm ve modern medeniyet...”– husumet duyduğunu belirten bir genelgeyle birlikte, yanında ek bir Hatalar Özeti yayınladı. Bu, papalığın yanılmazlığının ilan edilmesi yönünde atılmış ilk adımdı. Huxley bu gelişmeye *Reader*’da yayınlanan rakip bir “genelgeyle” karşılık verdi; gazetenin geniş cemaatinde tam bir katliama sebep olan “keskin bir dille” kaleme alınmış bir cevaptı bu.¹⁸ Editörlerin yetersizliğiyle birlikte bu militanlık yayıncılık girişimi de nihayete erdi ve görüşlerini yaymaya çalışan Darwinçiler partizan bir yayın arayışı içinde kendi yollarını tuttular.

X Kulübü’nün Papa’ya verdiği cevapla birlikte Darwin ihtiyacı olan bütün birliklere kavuşmuştu. Eski uzlaştırıcı müttefiklerinden vazgeçmeyi göze alabilirdi. Tasarım konusunda Gray’le bir çıkmaza girmiş, *Köken*’in içinde onun kaleme aldığı broşürün reklamını yapmaya son vermişti. Lyell onu hayal kırıklığına uğratmayı sürdürüyordu. Seçilimin gerçek “yaratılış kanunu” olmadığı konusunda onun Argyll Dükü’yle aynı fikirde olduğunu işitmek çıldırtıcıydı. Dük hazretlerinin gayet iyi hazırlanmış bir konuşmada, hayatın yukarıdan indiği, sinekkuşlarının yanardöner renklerinin Darwin’in doğanın yararlılığına ilişkin kaba saba görüşlerini yerle yeksan ettiği yönünde laflar sarf ettiğini işitmek daha da rahatsız ediciydi. Muh-

teşem güzellikler, böyle alçakça bir açıklamaya ters düşüyordu. Owen aynı fikirdeydi; Darwin'in karamsar Malthusçuluğu sayesinde Doğa'nın hedefinin saf ışığını algılayabiliyordu. Argyll'e, "Tek bir gerçek ruh, büyüyen tek bir mısır tohumu ve gelişen tek bir balık yumurtası gibi, ender rastlanan bir istisna olabilir; çünkü kapı dardır," demişti. Ama bu dolambaçlı yoldan bir ahlaki düzeni başlatmak, "o Büyük İlk Nedeni memnun edecekse" o halde bırakın olsun. Herkes aynı fikirdeydi; seçim yönlendiriliyordu; doğa kör, tesadüflere bağlı bir sakat değildi.

Darwin'in cesareti kırılmıştı. Dük Hazretleri'nin güzellik için güzellikten bahsetmesi, başka siyasetçiler gibi durmadan konuştuğunu, hiç dinlemediğini gösteriyordu. Lyell'e, "Orkideler hakkındaki kitabımı gayet iyi bilen Dük oradan bir temkinlilik dersi almış olmalıydı," diye yakınmıştı. Gaga ve kanatlarda ortaya çıkan, pratikte hiçbir değişiklik yaratmayan ufak tefek değişkenlikler söz konusu olduğunda Dük'ün sözleri mantığa aykırıydı. Darwin, Argyll'in türlerin dramatik bir biçimde ortaya çıktığı yolundaki inancına, yani türlere "yeni doğumlar" demesine karşı çıkıyordu. "Bu çok iyi bir kuram olabilir; ama normalde olduğundan, bir santimin 100'de biri kadar uzun bir gagayla doğan bir kuşa 'yeni bir doğum' demediği sürece benim kuramım değil."¹⁹ Darwin'in varyasyonları ileriye doğru, yanlara doğru gözle görülemeyecek kadar küçük adımlarla ilerliyordu; fakat bunları fark edebilmek için siyasetçi değil, güvercin yetiştiricisi olmak gerekiyordu.

Bütün bu itirazların gerisinde insanla ilgili sorular pusuda bekliyordu. Neandertaller, maymunlar, siyahi atalar; bu soru duygusal olarak yüklü ve birçokları açısından korkutucu bir soruydu. Eski kesinlikler, asırlardır davranışları yönlendirmiş kurallar tehdit altındaydı. Huxley'nin bilim dışı çevrelere verdiği konferanslarda dini emirlerin yerine Doğa kanunlarını geçirmesinin; bilime itaatın aynı amaca, toplumsal düzen ve doğru ahlaklılığa çıktığını düşünmesinin sebebi buydu. Fakat bu travmatik altüst oluştan, daha doğrusu Mesihçi materyalizmin dirilişinden kaçmanın bir yolu yoktu. Kenar mahallelerden Saray'a, insanın doğadaki yeri asıl meseleydi. Lyell, Berlin'e yaptığı üç haftalık bir seyahat sonrasında Ocak 1865'te Prusya Prensesi'yle "Darwincilik hakkında nasıl canlı bir sohbe te girdiğini," onu "'Köken' ve Huxley'nin kitabı 'Antiquity' vs. vs. hakkında çok yetkin" bulduğunu anlatmıştı. "Rütbeye içgüdüsel bir saygı duyan" Darwin bunu beğeniyle karşılamıştı.²⁰

* * *

Şubat ayına gelindiğinde Darwin o kadar zayıf düşmüştü ki Lyell'in yeni çıkan *Elements of Geology* [Jeolojinin Unsurları] adlı kitabının ağırlığına yatakta bile tahammül edemiyordu. Kitabı ikiye ayırıp kapaklarını sökmüştü. Yatakta, parçalara ayrılmış sayfalar kargaşasının ortasında yatıyordu, Falconer'ın ateşli romatizma yüzünden can çektiği haberlerinin getirdiği ölümcül düşünceler arasında kaybolmuştu. Hugh Falconer yıllarca önce Down'da yapılan toplantıların gediklilerinden biri olmuştu. Daha birkaç hafta önce Copley Madalyası'nın Darwin'e verilmesini sağlamak için çalışmıştı. Darwin, varoluşla ilgili bir kâbuslar selinin altında kalmıştı. Hooker da, "daha iyi bir dünyada buluşmak" gibi anlaşılmaz laflar sarf ederek bütün bunların üstüne tuz biber ekiyordu. Darwin iğneleyici bir dille onu cevaplarırken, "kişinin yok olmasının," "en gözde korkum" dediği, bütün gezegenin buzlar altında kalarak yok olması ihtimali karşısında önemsizlik halesi içinde kaybolduğunu söylemişti. Fizikçi Sir William Thomson'ın güneşin soğuması hakkında, yeryüzünün belirlenebilecek bir tarihte kaçınılmaz olarak donup gideceği hakkında söylediklerine kulak verseydi ya! İlahi bir topluma inanmayan insanlar nerede teselli bulacaktı? İnsanlığın yavaş yavaş evrim geçirmesi o kadar da önemli değil, diye ekliyordu Darwin; "güneş bir gün soğuyacak ve hepimiz donacağız. Milyonlarca yıllık ilerlemenin, iyi ve aydınlanmış insanlarla dolu her kıtanın bu sona varacağını düşünmek... Dünyanın debdebesi büyük bir şiddetle geçip gidecek!"²¹

Nisan ayına gelindiğinde yine korkutucu biçimde hastaydı. Ördeklerden ve kazlardan vazgeçmişti, evcilleştirme kitabını bitirip bitiremeyeceğini düşünüyordu. Harley Street'teki danışmanını işten çıkarmıştı, daha iyi birini arıyordu. Busk, "gutla ilgili şikâyetleri" konusunda yardımcı olabilecek bir uzman önermişti, ama aslında hiçbiri "bastırılmış gutu" hakkında bir şey yapabilecekmiş gibi görünmüyordu. En kötüsü, tıp mesleğine inancı sarsılıyordu ve Hooker da hiç yardımcı olmuyordu. Darwin ona "Doktorların ne olduğunu çıkaramadıkları her hastalığın üstüne yapıpıştırıverdikleri bu 'bastırılmış gut' da neyin nesi?" diye soruyordu. "*Bastırılmışsa* gut olduğunu nereden biliyorlar? Belirginse neden buna *bastırılmış* diyorlar?"²² Edinburg'da tıp eğitimi almış birinden geldiği için pek güven verici değildi bu sözler.

Aslında gülünecek bir mesele de değildi. Darwin artık, sekiz ay sürececek dehşet verici bir hastalık döneminin içine gömülmüştü. Emma'nın tey-

zisi “Ne acılı bir hayat onunkisi,” diye yazıklanıyordu. “Ah! Pırıl pırıl gün ışığı doğuverse hayatlarına!” Fakat yaz güneşi parlamıyordu; yarı gölgeliydi, ölüm yine bir rahatlama gibi görünüyordu. Darwin haftalarca yataktan çıkmadı, Emma ona kitap okuyordu: Londra Kütüphanesi’nden romanlar, tabii sonları mutlu bitiyorsa ve eğer postadan çıkarsa ezoterik kitaplar. Emma, Fritz Müller’in *Für Darwin* başlıklı güçlü savunma yazısı ile Friedrich Rolle’nin, insan ırkının kökenlerini Güney Afrikalı yerli kabilelere götüren *Der Mensch* adlı kitabını hızla Almanca’dan tercüme etmişti. Charles’ın *Darwinismus* denilen fikirleri, uzun bir Kitabı Mukaddes eleştirisi ve utanmaz materyalizm geleneğine sahip Almanya’da hızla yayılıyordu.

Darwin, Lubbock’un siyasete atıldığını, West Kent seçim bölgesinde Liberal cepheden adaylığını koyduğunu duyduğunda yeniden battı; bu şaşılacak zihinsel israf karşısında “Aman Tanrım, aman Tanrım,” diye inliyordu. Siyaset yalnızca *The Times*’ın “acınası kısa vadeli bakış açısıyla,” bilimden daha ilginçti. Emma, Lubbock’un *Prehistoric Times* [Tarihöncesi Zamanlar] adlı kitabıyla onu canlandırmaya çalışıyordu; vahşilerden söz açılması Darwin’i canlandırmıştı. Lubbock’un, halihazırda koltuğun sahibi Tory meclis üyesi tarafından yenilgiye uğratıldığını işittiğinde daha bir sevindi, bilime yatkın büyük bir beyin korunmuştu. Fakat Lubbock’un mahvına da bilim sebep olmuştu. *Prehistoric Times* seçim kampanyasının ortasında yayınlanmış, Kent bölgesinin isyancı seçmenlerinin cesaretini kırmıştı; seçmenler taş devri vahşileri konusunda uzman olmanın Maidstone’un trafik sorunlarını çözmeye yetmeyeceğini düşünmüşlerdi.²³

Kurtulmayı istediği şu günlerde, FitzRoy’un kaçıp gitmesine hazır değildi. Mayıs ayının ilk günlerinde amiralin akıbetiyle ilgili haberler aldı. FitzRoy Meteoroloji Bakanlığı’nda baskı altında kalmış, hava tahminleri alaya alınmıştı; bunun üzerine halet-i ruhiyesi en karanlık dönemlerinden birine girmişti. Darwin, onun bu hallerini, isyanlarını, zihnen çöküp gitmesini *Beagle*’da görmüştü. Her şey bir komploymdu: FitzRoy’un üstünden atlanmış; astı Sullivan Denizcilik Bakanlığı’nda onun can attığı görev, Baş Donanma Subaylığı’na getirilmişti. FitzRoy *Köken* hakkında derin düşüncelere dalmış, bunalım nöbetleri geçirmiş, çok yoğun çalışmıştı; sağlığı teklemeye başlamıştı, işitme duyusunu yitiriyordu, böylece çalkantılı fırtınalarından birine kapılmıştı. 30 Nisan Pazar günü bir melankoli nöbeti sırasında banyoya girmiş, boğazını kesmişti.

Bu haberler Darwin’i şiddetli bir biçimde sarsmıştı. “Hayatımda bu kadar karışık başka bir karakter tanımadım. Her zaman çok sevilecek bir insan oldu ve bir zamanlar onu samimiyetle sevdim; ama mizacı o kadar tersti ki, saldırmaya o kadar yatkındı ki yavaş yavaş ona duyduğum sevgiyi yitirdim ve yalnızca ondan uzak durmayı ister hale geldim. Benim tarafımdan haklı bir kışkırtma olmaksızın, benimle iki kez çok şiddetli kavga tutuştu. Fakat karakterinde kesinlikle çok soylu, çok yüksek bir şeyler vardı.”²⁴

Darwin birkaç gün sonra *Westminster*’ı çıkaran yayıncı John Chapman’la görüştü; Chapman artık hazımsızlık, bulantı ve psikolojik ilaçlar konusunda vasıflı bir uzman olmuştu. Chapman Spencer’in ve Huxley’nin yakın dostuydu, nevrozun hâkim olduğu bir muhalifler çevresinin ortasında yer alıyordu. Hepsinin de akılcı iddialarını hasmane bir topluma dayatmaları sonucu, şu ya da bu zaman “yere serildiğine” şahit olmuştu. “Zihinleri çok beslenmiş ve gelişmiş, yükseklerle asılmış olanların, sıklıkla yoğunluk ve ağırlıklarını değerlendirmenin zor olduğu, anlaşılması güç psikolojinin etkisiyle karışmış, değişmiş ve bu etkilerin hâkimiyetine girmiş fiziksel hastalıkları” konusunda uzmandı. Evrimci kahraman Darwin en zor vakaydı. Chapman önceden *Sea-Sickness* [Deniz Tutması] adlı kitabını Darwin’e göndermiş, onun önceden bir fikir sahibi olmasını istemişti. Önerdiği tedavi –sırt boşluğuna buz torbaları yerleştirilmesi– sinirsel şikâyetlerin omuriliğin dondurulması ve uyuşturulmasıyla etkilenebileceği varsayımına dayanıyordu.

Darwin Chapman’ı Downe’a davet etti; kendisinde görülen semptomları en ince ayrıntısına dek sıraladı:

Yaş 56-57. 25 yıldır, gündüzleri ve geceleri birden gelip geçen gaz hali; yer yer kusma; kusmalar iki kez aylar boyunca devam etti. Kusma öncesi titreme, histerik ağlama, ölüm hissi ya da yarı baygın düşme, bol miktarda çok soluk renkli idrar. Şimdi kusmalar devam ediyor; her gaz hali öncesi kulak çınlaması, yoğun bir sevinç hissi ve hayaller. Odaklanma ve siyah noktalar. Hava değişimlerinde yorgunluk; özellikle riskli; başımdaki semptomlar ortaya çıkıyor; Emma yanımdan ayrıldığında sinirlilik.

Liste devam edip gidiyordu. Dr. Chapman kendisinden önce gelenler gibi şaşırılmış olsa gerek: Hasta yükseklerle asılmış olmakla kalmıyordu, çok da gerilmişti. Darwin’e bir omurilik torbası verdi; bir seferde doksan da-

kikalığına günde üç kez donduruyordu.²⁵ Darwin başta daha canlandığını hissetmişti; Emma'nın teyzesinin dualarında istediği umut ışığı da gelince evcil hayvanlarla ilgili kitabının en fazla tartışma yaratacak bölümünü kaleme aldı.

Sırtı donmuş bir halde, kalıtımla ilgili yeni hipotezi konusunda kırk sayfa yazıp bitirdi. Bütün bu sayfaları heyecan içinde kaleme almıştı. Kuramına isim vermesi bile evin içinde tüyleri kabartmıştı: Vücuttaki bütün hücrelerin kendisini temsil eden bir parça doğurduğu yönündeki düşüncesini aktarma çabası içinde, hipoteze “pangenesis” ismini vermişti. “Pan” ekinin, bu parçaların –yani küçük tomurcukların, gemmüllerin– bütün bedenden geldiği ve üreme organlarında toplandığı fikrini aktaracağını düşünmüştü; ama karısı, bunun “kulağa kötücül geldiğini, panteizmi çağrıştırdığını” söylüyordu.” Buz işe yaramış gibi görünüyordu; Darwin “pangenesis”i taslak halinde Huxley’ye gönderdi. Hipotezi yalnızca Huxley’ye gösterdi, sonra da hipotezini “gözüpük ve incelikten yoksun” bulduğu için korkuyla olduğu yere sindi. Sevdiği bütün şapkalarını asabileceği, kaba yontulmuş bir vestiyerdi bu hipotez. *Pangenesis* bir bitkinin üzerindeki tomurcukları ya da bir kelerin kopmuş ayağının yerine yenisini geliştirmesini ya da organların kullanılıp kullanılmamalarına bağlı olarak güçlenmelerini ya da kuruyup büzüşmelerini ya da eşeyli üremeyi açıklıyordu; Londra günlerinde, atalarla ilgili olarak geliştirdiği birleştirici düşüncelerin her amaca hizmet eden bir devamıydı. Hiç olmazsa seçilimle değişmiş dokuların nasıl aktarılabilceğini açıklaması gerekiyordu. Balon güvercinler –bahçe yetiştiricilerinin süsleyip donattığı güvercinler– neden küçük balon güvercinler çıkarmak için kuluçkaya yatıyordu?

Meselenin özü şuydu: “Her hücre içeriğinden bir atom ya da bir tomurcuk çıkarıyor, bütün bunlar birleştiklerinde gerçek tohum taslağını ya da tomurcuğu oluşturuyor.” Bedenin her bölgesi, yumurtada demokratik olarak temsil ediliyordu. Aslında Darwin bütün bedeni bir koloniye benzetiyordu, her uzuv “üretici protoplazmanın” temsil edici bir parçasını tomurcuk veriyordu.²⁶ Öğrencilik günlerinde polenleri ve yumurtaları oluşturan granüller karşısında duyduğu büyülenme, kırk yıl sonra hâlâ yerli yerinde duruyordu.

Günde dört saat boyunca buz torbası taşıyarak geçirdiği bir ayın ardından, her anlamda yorulup canından bezmişti. Pangenesis ellerinden çıkıp gitmişti; halsizlik içinde serilmiş, Huxley'nin bebeği Pan'a hassasi-

yetle davranmasını umuyordu. Huxley “en keskin gözlüklerini, en iyi düşünme şapkasını” takmış, sözlerini tartıyordu. Şüpheli içindeydi, fakat Köken konusunda tongaya bastığından, Darwin’in henüz bir nüve halindeki Tanrısının boğazını sıkılamak için temkinli davranıyordu. “Yarım asır sonra kâğıtlarının altını üstüne getiren biri *Pangenesi*’i bulacak ve ‘Görüyor musunuz, bizim modern teorilerimizin harika bir habercisi, Huxley denen salak da bunların yayınlanmasını engellemiş,’ diyecek.”²⁷ Ama mesajı yeterince açıklı: Sakın yayınlama.

Darwin yine köpek gibi hastaydı; Huxley’nin tanrı katliamının da bir faydası olmamıştı. Kederli bir halde, temmuz ayında Chapman’dan ve buz torbalarından vazgeçti, hiçbir şeyin işe yaramadığını anlamıştı; yılın geri kalanını geçirmek üzere de yatağına geri döndü.

Buradan dünyanın dönüp durmasını ve eski dostlarının devrilmesini izledi. Lyell şiddetli bir kargaşanın içine çekilmişti. *Antiquity of Man*’de Lubbock’un Danimarka arkeolojisiyle ilgili sunumundan koca paragraflar alıntılanmıştı. Bu tür bir “derleme,” Darwin’in gözünde bile tiksinti vericiydi. “Lyell Lubbock’tan koca koca cümleler almış ve bunu unutmuş,” diye teslim ediyordu. “Korkunç.” Hooker, bütün bu garezin ardında aslında neyin yattığını açıklıyordu. “Şimdi sevgili D. Sana bunun dibinde ne yatıyor söyleyeyim mi? Belki de inanmayacaksınız ama bunun sebebi sırf Lady Lyell’in Mrs. Busk’ı da Busk ailesini de verdiği partilere davet etmemesi. Lubbocklar ve Huxleylerin gücenikliğinin ardında bu var.” Lyell sürekli “Busk’ın kuyusundan bilgi çekiyordu” (aynı caddede oturuyorlardı) ama alt sınıflardan gelen eşi küçümseniyordu. Bu durum X Kulübü’nün bütün üyelerinin (espri konusu olduğu üzere en azından karıcıklarının) eski sosyal programlara uygun olmadıklarının işaretiydi.

Fakat devir değişiyordu; devirle birlikte resmi bilim üzerindeki denetim de değişiyordu. X Kulübü üyeleri British Association’a sızmaya, onun Bizans’ı andıran siyasi mekanizmasını yönlendirmeye devam ediyordu. İktidar mevkilerine bu kez onlar tırmanıyordu. Hooker babasının ölümünün ardından Kew Bahçeleri’nin yöneticiliğine atanmıştı, Lubbock’un parlamento kariyeri de rayına oturmuş gibi görünüyordu.²⁸

Huxley’nin gücü büyük kalabalıkları çekme becerisinden ileri geliyordu. Ocak 1866’da, St. Martin Hall onun “Halk için Pazar Akşamları” toplantılarını başlatmasını bekleyen Londralılarla dolup taşmış; iki bin kişi toplanmıştı. Karl Marx’ın kızı Jenny Marx araya sıkışmış, salonun “insanı bo-

ğacak kadar kalabalık” olduğunu görmüştü. Birinci Enternasyonal’in yıldönümünde bu salonda vals yapmıştı; ama burada “sahiden ilerici” bir konferans dinlemek gerçekten yeni bir şeydi, özellikle de “sürünün Tanrı’nın evinde otlaması beklenen bir dönemde.” Huxley’nin konuşması maddi kurtuluşa davet eden bir ilahiydi. İnsanlığın “kilisenin ince ince örülmüş ağlarından” kurtulup Tyndall’ın belirlenimci fiziğinin, Buckle’ın ilerici tarihinin ve Darwin’in evrim geçirmekte olan hayatının pırıl pırıl yepyeni dünyasına çıkmasını sağlamıştı. Burası artık durağan olmayan bir dünyaydı; Turner’ın *Rain, Steam and Speed*’i [Yağmur, Akıntı ve Hız] gibi Heraklitçi bir akışın, bir hareket bulanıklığının yaşandığı, “buhar makinesinin yönlendirici hareketiyle odağını kaybetmiş bir dünyaydı.”²⁹

Parlak bir retorikti bu, dışarıdan bakan gözlelere göre kavgacıydı. Owen, Huxley’nin aşırıya kaçan, salonda “her iki cinsiyetin de gençlerine” azar azar satılan görüşleri karşısında sinirinden mosmor kesilmişti. İşçilere gorillerin çocukları olduklarını söyleyerek gözlerini boyayan Huxley şimdi de, “inançların ortak temeline saldırarak” onları ateşlendiriyordu. Lyell de, Carpenter’ın ertesi pazar yaptığı, Kalvinist öğretileri “vahşice doğrayan” konuşma karşısında en az bu kadar büyük bir hayrete kapılmıştı. Şabat günü din dışı vaazlar verilmesi skandalı o kadar sarsıcıydı ki, Tanrı’nın Gününü Gözetme Cemiyeti salonu kapattı. Huxley can sıkıcı bir tarzda, ateizm suçlamalarını def etmeye çalıştı, “doğanın imkânları sınırsızken” böyle bir konum benimsemenin absürd olduğundan yakınıyordu. Fakat her geçen yıl, kanıtların yokluğu karşısında şüphe duymayı meşrulaştıracak, inancı “ahlaksızlığın” hükmettiği alanda bırakacak yeni bir etikete, yeni bir “-izm”e ihtiyaç duyuyordu.³⁰

Darwin’in yapıp yapabildiği uzaktan bakıp hayret etmektir. Şimdi yeni bir doktorun talimatları doğrultusunda hazırlanmış son derece sıkı bir diyet (çok az miktarda “et ve ekme”) yüzünden “yarı yarıya açlıktan ölme” noktasına gelmişti. En ufak bir okuma çabası, başının “şiddetli bir biçimde çınlmasına” neden oluyordu. Bu yüzden de “iyi hanımı” görevini yerine getiriyor, ona “ileri” kitaplar okuyarak gururunu okşuyordu. Emma’nın fedakârlığı Lecky’nin *Rise of Rationalism*’ini [Akılcılığın Yükselişi], Tylor’ın *The Early History of Mankind* [İnsanlığın Erken Dönem Tarihi] adlı eserinde kültür ve dinin evrimi konusunda yaptığı değerlendirmeyi okurken sınıandı. On beş dakikalığına kendi başına bırakılan Charles’in eğlenceden anladığı, sıradan bir zevke hitap eden *Annals and Magazine*

of Natural History'nin eski sayılarını karıştırmaktı. Diyet işe yaramış gibi görünüyordu: 7 kilo kaybetmişti, doktor onu yerinden kaldırıp yürütmüştü. Aslında sıçratmıştı; Darwin yargıç şapkasını takmış ve komşu bir toprak sahibini atlarının pisliği konusunda bir şeyler yapmazsa hakkında işlem yapmakla tehdit etmişti.³¹

Fakat harap ve bitap düştüğü aylar verecekleri hasarı vermişti: Darwin'in yeni fotoğrafında bitkin bir adam görülüyordu; buğulu, yorgun. Bir yıl önce kuvvetli, saygı uyandıran bir görünümü vardı; Hooker'a göre Lordlar Kamarası'ndaki Musa freskini andırıyordu. Eras'ın, en son denemeye ilgili tavsiyesinin de hiç faydası olmadı: "Yak bunu ve yeniden dene." "Kartlar" (fotoğraflı kartvizitler) çok revaçtaydı, Darwin'in yüzünün nasıl berbat bir çöküş içinde olduğu da yıl be yıl kayıt altına alınmıştı. Kartvizitleri hevesle biriktiriyor, solgun fizyonomisini gösteren bu kayıtları İngiliz ve Alman bilimadamlarına postalıyordu. Görünümünü değiştirmek için fazla bir şey yapamamışlardı belki; ama Almanya'da o korkunç *Darwinismus*'a keskin hatlara sahip bir yüz giydirmişlerdi.³² Bu yüz hızla evrimin yüzü haline gelecekti; kartviziti bir dükkânın vitrininde satışa çıkarıldığından gayet de iyi tanınacaktı.

Düşüncelerinde de soğuk bir üzüntü vardı. Hâlâ Mount'ta oturan, Marianne'in öksüzlerine bakan kız kardeşi Susan bayılma nöbetleri geçiriyordu. Ocak 1866'da Catherine onun veda ettiğini yazdı, ölmekte olduğunu biliyordu. Ölüm birkaç hafta sonra kolayca geldi. Doktor'un uzun zaman önce dile getirdiği gibi Susan'ınki "büyük bir ruhtu;" ama hayatı heveslerinin tadını çıkaramadan, rahatsızlık içinde geçip gitmişti. Göçüp gitmesi "bir lütuftu, çünkü çektiği eziyetin uzayıp çoğalmasından çok korkuyordu." Emma'nın teyzesi, "Kederli, kederli, kederli Shrewsbury! Bir zamanlar ne kadar parlak ve güneşli görünürdü halbuki," diyerek yas tutuyordu; Charles ile Eras da Catherine'in malvarlığını düzenleyip kendi vasiyetlerini değiştirmek için bir araya geldiklerinde böyle hissetmişlerdi.³³

Doktorun verdiği yürüme ve diyet rejimi, en azından Charles'ı ayağa kaldırmış; Charles çalıya dönmüş bir sakalın ardına saklanarak yeniden toplum içine çıkabilmişti. Yaşlı yüzü, kıllı bir maskenin ardında kaybolmuştu. Bahanesi modaydı; Huxley bile siyah bir sakal bırakmıştı (çok geçmeden hata ettiğini anlayacaktı). Fakat artık *Köken*'in yazarı tanınmadan gezebilirdi; yabancılar onu Kristal Saray'daki kalabalığın arasında tanıyacak diye telaşa kapılmayacaktı artık. Maalesef dostları da aynı derecede şaşırıyordu. 27 Nisan'da Kraliyet Cemiyeti'nin bir akşam toplantısının

da boy gösterecek kadar neşesi yerindeydi; dağdan inmiş Musa gibi görünüyordu. Hooker şaşırdı. Onun kim olduğunu fark eden başka herkes de. Yüz hatları solgun, sakallı beyefendi kendini dostlarına da yabancılara da tanıtmak zorunda kaldı; bu kişiler arasında Galler Prensi de vardı. Genç Prens *alçak sesle* bir şeyler söyledi, Darwin ne dediğini anlayamadı. Telaşa kapılıp “eğilebileceği kadar eğildi” ve sonra da kaçıp gitti.³⁴

Bedeni sarsılıyor olabilirdi; ama bilimsel körlüğü yüzünden saldırıya uğruyor olması inciticiydi. Grayler, Lyeller, Owenlar ve Argylller, hepsi de doğal seçilimin en az çiftçilerin seçilimi kadar düşünce ve yönlendirme gerektirdiğini görememiş olmasına hayret ediyordu. Darwin’in Doğası “tercih ediyor” ve “destekliyordu,” yazılarında ileri sürdüğü iddia buydu. Seçen el zekiydi ve ancak Tanrı’nın uzun bir eli olduğunu kanıtlıyor olabiliirdi. Darwin kendi kazdığı kuyuya acıyla kendisi düşmüştü.

Spencer kolay bir kaçış yolu sunuyordu; Wallace da Darwin’i bu konuda uyarılmıştı. Sosyalist Wallace, artık Spencer’ın kozmik iyimserlik dalgalarına kapılmıştı; oğluna Herbert Spencer Wallace ismini vererek de bunu göstermişti. Darwin şaşırmış; “Umarım babasının tarzını taklit eder, adasının değil,” diye kibarca karşılık vermişti. Spencer, *Principles of Biology* [Biyolojinin İlkeleri] adlı kitabında “doğal seçim” yerine “en uygun olanın hayatta kalması” terimini geliştirmişti. Bu terimle “seçim” ve “kayıma” terimlerindeki insanbiçimcilikten kaçınılmış oluyordu; Wallace da *Köken*’in kendisindeki kopyasının üzerinden geçmiş, “seçilim” yerine “hayatta kalma” terimini yerleştirmişti; bunun yararlarını savunuyordu.

Darwin bu kalın cildi okurken ağır bir mücadele vermiş, kitabın “tik-sindirici üslubundan” gözü yılmış; Spencer’ın “çok akıllı” olması gerektiğini, kendisinin ise artık akıllı olmadığı için çok kalın kafalı olduğunu düşünmüştü. Spencer biraz daha gözleyip biraz daha az düşünmüş olsaydı, söyleyebilecek bir şeyi olurdu. Hooker, Spencer’ın insanı uyuşturan *Synthetic Philosophy* [Sentetik Felsefe] adlı kitabını “gürültücü bir boşluk” olarak tanımlamıştı. Darwin bitip tükenmek bilmeyen bu ciltleri okumuştunu, ama onunla hemfikir olmak zorunda kalmıştı. Wallace’a “en uygun olanın hayatta kalması” teriminin, doğanın seçimiyle, hayvan yetiştiricisinin seçimi arasındaki benzerliği gözden kaçırdığını söylemişti.³⁵ Yine de bu söz kaba eleştirilere son verebilir, onu insanbiçimci çengelden kurtarabilirdi; o da *Variation under Domestication* [Evcilleştirmeyle Varyasyon] başlıklı kitabında sağduyulu davranıp bu terimi kullanmayı tasarlıyordu.

36. Bölüm

Zümrüt Güzelliği

Darwincilik –ya da her yönüyle türeme– 1866’da ilk olarak British Association’ın Nottingham’daki toplantısına damgasını vurdu. Gazeteler bu toplantının haberleriyle dolup taşıyordu. Anglikan *Guardian* gazetesi Darwin’in kuramının “her yerde yükselişte olduğunu” yazıyordu: “Bu görüşlerin bilimsel zihne ne kadar derinden işlediğini görmeksizin, toplantıdaki bölümlerin birinden diğerine geçmek imkânsız.” Kurumun başkanı fizikçi ve avukat W. R. Grove, doğanın sürekli bir yapısal değişim içinde olduğu yönünde sağduyulu bir bakış benimsemişti. Kısa süre sonra yargıç koltuğuna oturacak olan Grove, cüppe giyip peruk takarak hüküm verme provası yapmış; bilimsel jüriye evrimin tahtın çıkarlarına dengeli bir hizmet verdiği yönünde görüş bildirmişti. Bir mikroskop levhası üzerinde kaynaşan lekelerden en büyük galaksilere her şeyin anahtarı süreklilikti ve bunu “kendi ırkımızın tarihinde görmeye de hazırlıklı olmalıydık:”

...insanın sözümlerine ona doğal haklarıyla ilgili devrimci fikirler, değişen koşullardan, değişen isteklerden, değişen alışkanlıklardan kaynaklanan, tedrici değişimlerin incelenmesinden çok daha çürüktür. Dilimiz, sosyal kurumlarımız, kanunlarımız, gurur duyduğumuz anayasamız zamanın ilerlemesidir; sürekli devam eden mücadeleler sonucu yavaş yavaş gerçekleşen uyarlanmaların ürünüdürler. Ne mutlu ki bu ülkede uygulamadaki deneyimler bize şeklin değiştirilmesinden çok geliştirmeyi öğretmiştir; doğanın kanunlarını izler, afetlerden kaçınırsınız.¹

İngiltere, Doğa’nın, işlerini kendi usulünce yaptığını anlamıştı. Wilberforcelar ve Sedgwickler baş aşağı çevrilmişti: evrim Akıl Tanrıçası’nın tahta çıkarılması karşısında kan dondurucu çığlıklar atılması tehdidi yaratmıyordu, yalnızca ilerici bir reformun emniyeti ve huzuru söz konusuydu.

Darwin, doğal ilerleme ve toplumsal düzen hakkındaki bu konuşma “bu tür genelliklerle uğraştığı için” kendisini dolandırılmış gibi hissediyordu. Fakat Grove birtakım düzenlemeler yaparak *Köken*'e değinmekten kaçınmıştı. Önceden Hooker'ı kürsüye çağırması ve “Darwinciliği düşman safalarına taşıma” konusunu ona havale etmişti. Huxley biyoloji bölümünün başkanıydı, Hooker adalardaki kolonileşme ve “lütuflâr doğal seçim” hakkında konuşacaktı, Wallace yeni açılan antropoloji alt bölümünün başkanıydı; bu durumda en iyi konuşmalar Darwin'in lehine olacaktı.

Hooker'ın konuşması vahşice bir alegoriyle son buluyordu; Hooker, British Association'ın 1860'ta Oxford'da yaptığı toplantıda evrim karşıtı bir konum benimseyen bilginleri, “her ay çıkan ayı, tanrılarının yeni bir eseri” olarak gören medeniyetten uzak bir kabileye benzeterak alaya almıştı. Ayın gerçek hareketlerini açıkladıkları için “çok aydınlanmış bir ulusun misyonerlerini” hatmediyorlardı. “Rahipler önce yeni öğretiye saldırdılar, sonra bir çılgınlıkla tapınakları eski inançlarının sembollerıyla süsledi; ardından dini ilahileri ve törenlerinde sarf ettikleri sözler, izledikleri usuller de buna uygun olarak düzenlendi.” “Fakat tıpçılar misyonerlerden yana çıktı; birçoğu rahiplere gazezinden, ama görebildiğim kadarıyla birkaçı da ikna olduklarından.” Şimdi bu altı yıl, altı asır gibiydi; yaşlılar gereği gibi bu inanç doğrultusunda vaftiz edilmişlerdi, kendilerine vahşilikten çıkma yolunu gösteren “başlarındaki Reis”i de (Grove) alkışlıyorlardı. Hooker'ın Darwin'e böbürlene böbürlene anlattığına göre iki bin kişi bütün bunları can kulağıyla dinlemiş, “son sözlere gelindiğinde kakhaha nöbetine girmişlerdi.” Darwin bundan daha fazlasını işitmişti; Fanny Wedgwood da oradaydı ve konferansın başlangıcındaki şaşkın sessizliği, ardından kopan “kakhaha tufanını” Darwin'e canlı bir biçimde resmetmişti.²

Ne var ki bu gelişmeler dinci basında gürültülü kakhahalarla karşılanmamıştı. *Methodist Recorder* Grove'un konuşmasını “şaşkınlık ve üzüntüyle” karşılamıştı. Owen da öyle, ama bu konuşma onu tablonun dışında bırakıyordu. Owen, o toplantıda alay ve istihzanın “revaçta olduğundan” yakınmış; yüksekten atmanın ve saçmalamanın Darwinciliğin cephaneliğindeki silahlar olduğunu söylemişti. Tasarımla ilgili argümanlarda “hor görüyle aşağıya çeken” bir tavır içine giriyorlar ve kasten yüksek duyguları ayaklar altına alıyorlardı. Bu durum, Downe'daki doğabilimci üzerine gölge düşürüyordu: Owen “Darwin büyükbabası kadar iyi bir ruh ve onun kadar büyük bir geyik,” sonucuna varmıştı.³

İroniktir, Huxley ile Tyndall'ın işçilere hitaben taşra rahiplerine indir-diği darbeler materyalist bir zirveye ulaşırken radikal dinleyiciler de kendi aralarında bölünüyorlar; hizipler tümüyle farklı yönlere sürükleniyorlardı. Chartism'in çöküşü sonrasında orta yaşlı birçok kışkırtıcı spiritüalizm dalgasına kapılmışlardı. Amerika'da alıp başını yürüyen masa çevirmeler ve ruh çağırmalar 1860'larda moda olmuştu; odalarda ışıklar söndürülüyor, el ele tutuşuluyor, ölünün işaret vermesi bekleniyordu. "Bilimlerin" hiçbiri, frenoloji bile daha popüler değildi ya da bu kadar doğrudan ulaşılabılır değildi. Robert Chambers da bu saflara katılmış, *Vestiges*'i daha manevi bir ışıpta yenilemeye başlamıştı. Yaşlı hanımlara göre değilse de yaşlı radikallere göre *Vestiges* demokratik bir boşalma noktasıydı, muhalif saflarda yer alan yeni bir iyileştirici dindi; insan ruhunun toplumu işbirlikçi bir sonuca doğru götüren ilerici eğilimleri vardı.⁴ Görünmez güçler kapitalizmi baltalıyor ve yeni binyılın kapısını aralıyorlardı. Sosyalistlerin duayeni Robert Owen da bu cepheye kazanılmıştı, 1839'da Galler'deki Chartist isyanın cezası ertelenmiş lideri John Frost bile ışığı görmüştü.

Başkentin kibar oturma odalarında da seanslar düzenlenmeye başlamıştı; bu gelişmeler, rahiplerden arınmış bir yoldan burunlarının dikine Yeni Kudüs'e doğru giden bilimadamlarını huzursuz ediyordu. Huxley'nin evrimci olasılıklarının artık mekanik enstitülerindeki manevi kesinliklerle uğraşması gerekiyordu. 1864'te *The Reader* "Bilim ve Ruh Çatışıyor" başlıklı, yazarın kimliği konusunda Darwin'in merakını uyandıran, keskin bir dille kaleme alınmış bir makale yayınladı. (Hooker bu makalenin Tyndall tarafından bir toplantıya cevaben kaleme alındığını doğrulamıştı.) Huxley kardeşi George'un evinde bir medyumla karşılaşmıştı çoktan gerçi spiritüalizmin intihar oranlarının düşürülmesinde yararlı olabileceğini kabul ediyordu: "Bir kaldırım süpürücüsünün yaşaması, ölüp de bir *seansta* bir gineye kiralanan bir 'medyum' aracılığıyla saçma sapan konuşmasından iyidir," diye güliyordu.⁵

Fakat Wallace –bilimsel kaldırım süpürücülerin en iyisi– onlardan ayrılıyordu. Frenolog, hipnotizmacı ve eski bir sosyalist olan Wallace'ın o bin yıla özgü fikirlerle şekillenmiş bir "kendi işini kendin gör" zihniyeti vardı. 1865'te İngiltere'nin en ünlü medyumunu Mrs. Marshall'ın bir seansına katılmıştı. Darwin'in kuzeni Hensleigh'in bundan haberi vardı, Wallace yüce bir manevi gerçekliğin varlığını teslim ettiğinde birkaç yıl içinde herkes de

onun yaptığını yaptı. Evde masası eğilmiş, masanın öbür tarafından onu süsleyen taze çiçekler belirmişti (o da her zaman yaptığı gibi kaynaklarını öğrenebilmek için onları analiz etmişti: “15 krizantem, altı tane farklı anemom çiçeği, dört tane lale...”). *The Scientific Aspect of the Supernatural* [Doğüstünün Bilimsel Veçhesi] başlıklı bir broşür bastırılmış, görüşlerinde ısrar etmeye başlamıştı. Huxley onun seanslarına katılmayı reddediyor, “cisimsiz dedikodularla” canının sıkılmasını istemiyordu.⁶ Rahiplerin elindeki gücü almış olan Huxley, bunun budala hanımların eline geçtiğini görmekten tiksiniyordu. Bu spiritüel el çabukluğu, yeni ahlaki otoritenin aklı başında bilimadamları olduğu yolundaki ciddi mesajı sulandırıyor. Fakat en kötüsü henüz başına gelmemişti. Wallace evrim teorisini, bu görünmeyen ruhları dikkate alacak şekilde iyileştirip geliştirme çabasıydı.

Ekim ayında Darwinler Charles’ın en yüksekten uçan, en fazla işçikaran Alman hayranıyla, nihayetinde “Alman Darwin” diye anılacak olan zoolog Ernst Haeckel’la tanıştılar. Tam bir zıtların buluşmasıydı. 32 yaşındaki Haeckel, Prusyalı bir memur ailesinin çocuğuydu. Evanjelik yetiştirme tarzı ve Goethe’nin panteist felsefesine duyduğu hayranlık, Würzburg Üniversitesi’nde okuduğu sıralarda mistik bir Doğa tapıncına yönelmesine yol açmıştı. Bir dizi kitap yayınlamış olan, saha çalışmaları yapan çok başarılı bir doğabilimciydi; fakat o ve Darwin ayrı dünyaların insanlarıydı.

Haeckel yıllarca Darwinciliğin Almanya’daki ilerlemesiyle –*Darwinismus*– ilgili, koltuk kabartan uzun değerlendirmelerle birlikte, görüşlerini değiştirenlerin listesini göndermişti. Huxley, Jena’daki yeni olağanüstü Zooloji Profesörü’ne kefil oluyor; onun “Almanya’nın en becerikli genç zoologlarından biri olduğunu” doğruluyordu. Haeckel liberal Jena’yı, Goethe’nin üniversitesini “Darwinciliğin kalelerinden birine” çeviriyordu. Darwin’in duyduğuna göre Haeckel burada *Darwinismus* hakkındaki konferansları için 150 öğrenciyi alacak büyük sınıflar inşa ettirmişti. Öğrencileri Downe’daki doğabilimciye saygı duymayı öğreniyordu. İçlerinden biri Anton Dohrn, sülükayaklıların larvalarını incelemeye gömülmüştü, Darwin’den gelen bir mektubu kendisine “bilimsel şövalyelik” bahşedildiği şeklinde yorumluyordu. Bu öğrenciler 1859 yılını, yüzyılın anlamını veren bir yıl olarak görüyorlardı; Lombardiya’yla yapılan savaş, Papalık devletlerinin son bulması *Köken*’in yayınlanmasının yanında sönük kalıyor-

du. Darwin'in, Bonn'da ders veren (kısa süre sonra da Jena'da kürsü sahibi olacak olan) İngiliz fizyolog William Preyer'a "Almanya'nın verdiği cevap görüşlerimizin nihayetinde baskın çıkacağı umuduna kapılmamızı sağlayan başlıca gerekçe," dediğine şaşmamak gerek.⁷

Köken, Haeckel'i da "derinden etkilemişti." Haeckel, Darwin'in ayak basmaya çekindiği yerlere dalmıştı. Seçilim ve mücadeleyi topluma taşıyarak, bunun "insanları karşı konulamaz bir biçimde ileri, daha yüksek kültürel aşamalara yönelttiğini düşünerek" Almanya'daki tartışmayı başlatan kişi Haeckel'di. İlerleme "tiranın silahlarının da rahibin aforozlarının da" ortadan kaldıramayacağı bir doğa kanunuydu. Haeckel'a göre *Köken*, herkesin "kişisel, bilimsel ve toplumsal görüşlerini" etkileyen siyasi bir belgeydi ve o da bunu kanıtlıyordu. Genç karısının (insanın içini buran bir tavırla fotoğrafını Darwin'e göndermişti) 1864'teki ölümünün ardından üzüntüsünü boğmak için kendisini kahramanca, bütün biyolojik bilginin Darwinci çizgiler doğrultusunda sistematik bir biçimde yeniden düzenlenmesine vermişti.⁸ *Generelle Morphologie* [Genel Morfoloji], şaşırtıcı bir biçimde bir yıl içinde yazılmış bir kitaptı, ilk taslak Darwin'in eline Ağustos 1866'da geçmişti.

Down Konağı'ndaki buluşmaları, Haeckel için dini bir deneyimdi. Darwin elini sığıdığı andan itibaren kalbinin "bir fırtınaya" kapıldığını hissetmişti. Ona göre Darwin,

uzun boyluydu ve saygı uyandıran bir havası vardı... bir düşünce dünyasını yüklenmiş Atlas'ın geniş omuzlarına sahip: Goethe'de gördüğümüz gibi Jüpiter'inkine benzer bir alını var, entelektüel çalışmanın sabanıyla açılmış derin kırışıklarla dolu yüksek ve geniş bir alın çatısı. Hassasiyet ve dostlukla bakan gözleri, öne çıkan kaşlarının oluşturduğu büyük çatıyla gölgeleniyor. Soylu ağız ise uzun, gümüşümsü beyaz bir sakalla çevreleniyor.

Huşuya kapılıp hareket edemez hale gelen Haeckel, kırık dökük İngilizcesiyle bir şeyler parçalamaya başlamıştı. Darwin bir şeyler söylemiş ve Haeckel'in onu anlamadığını görmüştü. Bir an birbirlerine bakakalmışlar, ardından kahkahayı patlatmışlardı. Yavaş yavaş konuşmak harikalar yaratmış, sonunda öğle yemeğinde iyice anlaşılabilir hale gelmişlerdi; Haeckel bir daha heyecanlanıncaya dek. Haeckel elini kolunu sallaya sallaya "evrim teorisinin ışıklı hakikatine karşı çıkan inatçı ve peruklu profe-

sörlere” verip veriştiymişti. Neler dediğini tam olarak kimse anlayamamıştı, Emma da sabırsızlığa kapılmış gibi görünüyordu. Darwin elini Haeckel’in geniş omzuna koymuş, başını sallayıp gülümsemişti. Haeckel için bu takdis edilmek demektir.

Darwin’in “bu kadar hoş, dostane ve samimi bir adamla karşılaştığı” nadirdi. Haeckel ile grubun tamamı arasında hızla bağlar kuruldu: Lubbock Haeckel’la tanışmak için High Elms’ten geldi, Darwin Haeckel’i Hooker’la da tanıştırdı. Bol bol birbirlerinin sırtını sıvazladılar; Haeckel Huxley’i “İngiltere’nin en önde gelen zoologu” sözleriyle övüyordu; buna karşılık Alman doğabilimcilerin *Coryphaeus*’u (şefi) olduğu söylenerek baş tacı ediliyordu.⁹

Variation under Domestication üzerinde hâlâ ağır ağır ilerleyen Darwin birkaç hafta içinde pangenesisle ilgili bölümü bir şekle soktu. Bu kuram onun sinirlerini bozuyordu; “delice bir hayal” olarak sınıflandırılacaktı, belki başına daha beteri gelecekti. “Herbert Spencer’in bile değer vereceği” bütün o varsayımsal tomurcuklar karşısında karışmış kafasını kaşıyan Hooker’a kuramının “çılginca, iğrenç denebilecek kadar spekülâtif” olduğunu söylüyordu.

Spencer’in spekülasyonları yararlı olmuyor değildi. Spencer *Synthetic Philosophy* adlı kitabında evrimi evreni açıklayacak şekilde genişletmiş, X Kulübü’ndeki dostlarının sosyal hırslarını kozmik ölçüğe yansıtmişti. Siyasi açıdan bakıldığında güvenilir biriydi. Kasım ayında Darwin’i, o sıralarda İngiliz aydınları gerip onlara işkence eden Vali Eyre tartışmasının içine çekmişti. Bir yıl önce bu Jamaika Valisi’nin birlikleri bir çiftçi isyanını zalimce bastırışlardı; 400 siyah infaz edilmiş, 600’ü kamçılanmış, şüphelenilen 1000 eve baskın düzenlenmişti. Kölelik karşıtı radikaller ve liberal siyasetçiler Eyre’i adalet karşısına çıkarmak için Jamaika Komisyonu’nu kurmuşlardı; Wallace, Lyell, Huxley ve Spencer bu komisyona katılmıştı; şimdi de Darwin 10 sterlinlik bir bağışla birlikte ismini Vali hakkında soruşturma açılmasını isteyenler arasına yazdırmıştı. Eyre Savunma ve Yardım Komisyonu’nun da bir fonu vardı: Din adamlarını, silahlı kuvvetler mensuplarını ve üst rütbelileri saflarına katıyorlardı. Tyndall katılmıştı, Peder Kingsley de bu trene atlamıştı, hatta Hooker bile yakınlık duyar görünüyordu. Darwin’e, Vali Eyre hakkında soruşturma açılmasını isteyenlerin yaslandığı ilkelerin “saçmalık” olduğunu söylemişti.¹⁰

Pall Mall Gazette'nin, Huxley ile Lyell'in "türlerin gelişimi" hakkındaki görüşlerinin "onları etkileyerek 'bir insan ve bir kardeş' olarak maymunlara kadar genişletmek istedikleri sempatik kabulü zencilere de göstermelerine yol açtığı" şeklindeki çirkin yakıştırmasıyla körüklenen Darwinci duygular alev almıştı. Huxley hemen sert bir karşılık vermiş, meseleyi "İngiliz hukukunun bu tür iyi insanlara, bu tür kötü insanları boğazlama izni veren bir anayasal kuralı olmadığı" noktasına indirmişti. Eğer böyle bir kural varsa, "Teksas'a ya da sessiz sakin başka bir yere göç etme fırsatından yararlanan ilk kendisi olacaktı." Darwin açısından mesele daha derinlere iniyordu. Zalimliğin her biçiminden nefret ediyordu; Eyre'i savunanların siyahlara karşı takındığı tavır ona FitzRoy'un köleliği savunmasını hatırlatıyordu. Küstahlıkları tepesini atırıyor, bazı dostlarının da onlarla aynı fikirde olup olmadığını merak ediyordu. Hatta bir keresinde bir Eyre heyeti evine geldiğinde, bu mesele karşısındaki hisleri epey coştı.

26 yaşındaki William, artık Southampton'da bir bankanın ortağıydı; ağustos ayında Eyre'in şerefine şehirde verilen bir yemeğe katılanlar arasında "kazara" onun da ismi yayınlandığından beri, bu cepheye yakınlık duyduğundan şüpheleniliyordu. Charles o kadar öfkelenmişti ki bu hatanın düzeltilmesi için Lordlar Kamarası Başkanı'na yazmıştı. Fakat artık hakikat ortaya çıkmıştı. Kasım ayında Ras'ın evinde oldukları bir gün, William, Jamaika Komisyonu'nun yemekli toplantılar düzenlemek için topladığı paradan harcadığı yönünde kötüyeyici bir ifade kullandı. Charles öfkeden köpürmüş bir halde ona dönüp kükrercesine, böyle düşünüyorsa "Southampton'a gitmesinin daha iyi olacağını" söyledi. William bir gece daha kaldı, ertesi sabah saat yedide babası gelip yatağının kenarına oturdu. Gözünü bile kırpmamıştı; zalimce bir öfke göstermişti, üzgündü.¹¹

Susan'ın ekim ayındaki ölümü sonrasında, Charles'ın Ras'a yaptığı ilk ziyarette bu. O yıl iki kız kardeşlerini kaybetmişlerdi ve duygusal bir dönemden geçiyorlardı. Susan'ın malları dağıtılıyordu; Hint satranç takımı konusunda ilk onay hakkı Charles'taydı. Ras satışa çıkarılmış olan Mount'tan yeni dönmüştü. Charles müzayede haberlerini, oraya gitmiş olan Hooker'dan almıştı. Hooker fanatik bir Wedgwood işi koleksiyoncusuydu; Londra'nın kir pas içindeki antikacı dükkânlarında dolaşip Wedgwood parçaları ararken görülebilirdi. Birkaç madalyon satın alabilme umuyla Mount'a gitmişti; Darwinlerin "ihtiyar Josiah W.'un dejenere torun-

ları” olduğunu biliyordu; bu sözleri Charles’ı güldürmüştü. Hooker eve eli boş dönmüştü.¹² Mount tamtakırdı, Shrewsbury ile son bağlar koparmıştı ve bu bağlar koparken Hooker da orada bulunmuştu.

Downe’da, Haeckel’in kaleme aldığı 500’er sayfalık iki ciltlik *Generelle Morphologie* Darwin’in posta kutusuna düştü. İnsanın cesaretini kırıyorlardı; Darwin de altlarında ezildi. Bir gayret ilerlemeye çalıştı, şecere ağaçlarının bolluğu arasında yolunu kaybediyor, yeni isimlerin ağırlığı altında eziliyordu. “Yeni kelimelerin sayısı, benim gibi Yunancası zayıf bir adam için korkutucu bir şey.” Fetüsün büyüme evresi için “ontojeni,” ırkın evrimsel tarihi için “filojeni,” sonra bir de “ekoloji.” Almancası da daha iyi değildi. Dişi çekiliyormuş gibi bir acıyla, sözlük kullanarak kelime kelime ilerliyordu. “Hiç gramer bilmiyordu;” bu yüzden de bütün cümleleri anlamları kafasında aydınlanıncaya kadar tekrar tekrar okuyordu. (Bileşik kelimeler onu öfkelen diriyordu: “İsteselerdi, Almanlar daha basit yazabilirlerdi,” sonucuna varmıştı.)

Böyle sebatkâr bir biçimde ilerleyerek Haeckel’in hevesini, evrimi meşru sınırlarının ötesine doğru ittiğini acıyla fark etti. Haeckel’a göre seçim yalnızca “bütün enginliğiyle insan bilgisinin tamamını kapsayan evrensel bir gelişim teorisinin” bir parçasıydı. Darwin’in özlü İngiliz ışığı –Paley’nin tasarımının, Malthus’un karamsarlığının, güvercin yetiştirme ilminin ve denizlerdeki hayatın akkoru– çarpıtıcı bir mercekten yansıyor. Almanya’da *Darwinismus*, Bismarck’ın ülkeyi birleştirmesine uygun düşecek bir tarzda şekillendirilmişti. Rahipleri tartaklayan bir vatanseverlik, anatomi ve embriyolojinin perde arkasında yer alıyordu ve bütün de birleştirici bir evrimci kozmoloji çerçevesinde harmanlanmıştı. Zorlayıcı ve kıskırtıcıydı; Darwin’in bakış açısına göre gereksiz yere böyleydi.¹³

Fakat o sıralarda Haeckel’in kitaplarının indirdiği siyasi bir darbe de vardı. Haeckel’in liberal *Darwinismus*’u, ifade özgürlüğünü ve ticaret serbestisini garanti altına alacak bir ulus-devlet çağrısıyla ilişkiliydi. En kaba yorumuyla insanın atalarının maymunlara uzanması, ayrıcalıklı aristokrasiyi yerinden oynatabilirdi; Haeckel bir keresinde, soyluların ve köpeklerin, hepsinin de rahimde aynı olduğu yorumunda bulunmuştu. Başka bir düzeyde biyolojik ve ulusal evrim kanunları birleşmiş bir Almanya’da Tötonların yeni bir üstünlüğe sahip olması yönünde bir umut ışığı yakıyordu. Haeckel’in Alman *Volk*’u hakkında neredeyse Mesihçi bir fikri vardı; Alman *Volk*’unu herkesi anavatana bağlayan ruh olarak görüyordu ve

bunu vurgulamakla meşguldü. Bismarck'ı Jena'da ağırlarken "1866'da Kö-niggratz Savaşı'nda topların patlaması eski Federal Alman Diyeti'nin da-ğılmasını ve Alman Reich'inin tarihinde göz kamaştırıcı bir dönemin baş-ladığını duyuruyordu; burada, Jena'daysa filumun tarihi doğdu," diye ko-nuşmuştu.¹⁴ O *filum*, ırksal bütünlüğü evrimle açıklanan yüksek grup, yeni Prusya devletiyle aynı mücadele ve seçilimin içinden geçerek gelişmişti.

Polemikçi bir tonu olan *Morphologie*, etkileyici ve öfkelenendiriciydi. Dar-win haftalarca bu kitapla uğraştı. Huxley'ye, "Görüyorum ki sık sık öv-güyle ikimizden de alıntı yapmış," diyordu. "Her cümlede homurdanıp küfretmek yerine doğru düzgün okuyabilseydim eminim kitabı daha çok severdim." Noel geldiğinde, "şurasından burasından bir-iki sayfanın" hak-kından gelmişti. Tek umudu kitabın çevrilmesiydi; fakat Huxley, Haec-kel'in "biyolojiyi Darwinci çizgiler doğrultusunda sistemleştirme" girişi-mine ne kadar sevindiye de "çok büyük bir harcama yapılmaksızın" bunu gerçekleştirme umudu olmadığını düşünüyordu.

Asıl sorun Haeckel'in *Darwinismus*'unun din adamı karşıtı bir pake-te sarmalanmış olmasıydı, paket kâğıtlarının sökülüp çıkarılması gereki-yordu. Türlerin değişmezliği "otoriteye duyulan kör inançtan güç alan devasa bir dogmaydı." Hıristiyan otorite; Yaratıcı Tanrısı "gazsı bir omur-galı" olan çığ, geri bir dindi. Hiçbir şey bu kadar tüyler ürpertici olamaz-dı. Huxley kitabın "polemikçi sapmasından" dolayı bir tatmin duyuyor; "İnsanın arada bir her tür yalan dolan ve sahtekârlığa karşı halka açık bir savaş dansına kalkışması iyi bir şeydir," diyerek yakınlık gösteriyor-du.¹⁵ Fakat çabucak korkuya kapılmanın İngiliz âdetlerinden olduğunu da biliyordu.

Doğru, Haeckel Darwin'in diğer hayranı sosyalist Carl Vogt'tan daha küfürbazdı. 1848 devrimi sonrasında Cenevre'ye sürgüne giden (ve bura-da *Vestiges*'i çeviren) Vogt şimdi de *Variation*'ı çevirmeye talip olmuştu; fakat Darwin bu işte tercihini Huxley'nin adamı, *Man's Place in Nature*'ı çevirmiş olan Leipzigli profesör Victor Carus'tan yana kullanacak kadar bilgiliydi. Carus Darwin'i, Vogt gibi kiliseyi tartaklayan bir devrimcinin bu işi üstlenmesine izin vermemesi konusunda uyarılmıştı. Gerçekten de Vogt'un dili ciddi bir kaygı uyandırıyordu. İngiltere'de ucuz basın erba-bı dışında kimse, Karanlık Çağlar'dan kalma bazı "maymunsu" kafatas-larına, tenzilürütbe edilmiş Hıristiyan misyonerlere ait oldukları varsayı-mına dayanarak "havarilerin kafatasları" deme cüretinde bulunmazdı.

Carus da Haeckel'dan tam anlamıyla memnun sayılmazdı; Haeckel “dini engizisyonu” kozmosun ahlaki düzenden yoksun olmasına kanıt olarak gösterebilecek bir adamdı. Carus, yalnızca Darwin'in böyle bir yanılığa son verebileceği kanısındaydı; Haeckel başka kimseyi takmıyordu. Darwin Haeckel'ı dizginlemeye çalışmış, ona teolojik kazana kepçe sokmanın “öfke uyandıracığı, bu öfkenin de herkesi tamamen kör edeceği” uyarısında bulunmuştu: “Gereksiz yere düşman edinme, çünkü dünyada yeteri kadar acı ve kızgınlık var.”¹⁶ Fakat Haeckel uzlaşmaz bir tutum içindeydi, yalnızca şiddetli bir saldırının önyargıları yenebileceği ve radikal bir reform başlatabileceği cevabını vermişti.

Noel'den hemen önce Darwin *Variation*'ı matbaaya gönderdi; son bölüm haricinde kitabın tamamını. Gray için özel bir hediyesi olmuştu; onun varyasyonların ilahi bir biçimde yönlendirildiği şeklindeki kavrayışını mat edecek bir argümandı bu. Gray'in öncü fikrine o kadar çok kişi sarılmıştı ki (kısmen de *Köken*'in içinde broşürünün reklamı yapıldığı için) “artık onu oradan çıkarmak kötücül bir davranış” olacakmış gibi görünüyordu.

Darwin, yıllardır mükemmelleştirmeye çalıştığı bir benzetme sunuyordu. Bir vadinin dibindeki taşları düşünün: Hepsi doğal yollarla yerinden kopmuştur; bir mimarın bir ev yapmak için bunları kullandığını varsayın. “Yaratıcı'nın, bazı kaya parçalarının, mimarın eserini ortaya çıkarabilmesi için belli bazı şekiller almasını kasten emretmiş olduğu makul bir biçimde ortaya konabilir mi?” Besbelli ki konamazdı. Bu yüzden de Darwin soruyordu: “Yaratıcı'nın hayvan yetiştiricilerinin süs ırklarını ortaya çıkarmak için işledikleri minicik varyasyonları ‘özel olarak takdir ettiği, daha büyük bir olasılıkla ortaya konabilir mi?’ Hayır. Bu durumda doğada da takdir edilmiş değerlerdir. Varyasyonlar “genel kanunlarla” ortaya çıkıyordu ve bazıları yararlı *oluyordu*. Doğal seçim –mimar– bitkileri ve “insan da dahil” hayvanları geliştirmek için bunları seçiyordu.¹⁷

“İnsan da dahil” sözü, insanoğlunun doğuşunu müjdelemek için hiç bir cennetin açılmadığını söyleyen bir ipucuydu. İnsan da en az diğerleri kadar doğal, en az onlar kadar tesadüfiydi. Darwin bu konuyla ilgili olarak *Variation*'a bir bölüm eklemek istemişti; fakat kitap “o kadar korkutucu, tiksindirici derecede büyümüşü ki” Murray çoktan onu her biri 400 sayfayı aşkın iki cilt haline getirmişti. Bu koca kitabın hazmedilemez olduğu kanısındaydı, 750 adet basmayı planlıyordu. Mart 1867'de, matbaa

çalışanlarının daha iyi bir başlık oluşturmalarını takiben (*The Variation of Animals and Plants under Domestication*) [Ehlileştirilen Hayvanlar ve Bitkilerin Varyasyonları] Murray baskı adedini iki katına çıkardı, fakat o sıralarda Darwin insan hakkındaki bölümü, maymun atalara, cinsel seçilime ve insanın yüz ifadesine odaklanan ayrı bir “kısa makaleye” dönüştürme kararına varmıştı. İnsanın kökenlerine “dair görüşlerini gizlediği için alaya alınmaktan” yorgun düşmüştü, nihayet aklından geçenleri söyleyecekti.¹⁸

Çeviriler çabucak toparlandı. Almanca çeviriyi Carus, Rusça çeviriyi Vladimir Kovalevsky yapacaktı. *Köken*'in yabancı dillerdeki basımlarının polemikçi bir tarzda paketlenmesinden çektiği eziyeti dikkate alan Darwin Kovalevsky'ye biraz inanç duyuyordu. Bronn'un çevirisi, Almanca yapılan ilk çeviri, eleştirel bazı notlar ve bir ekle yayınlanmıştı; Clemence Royer Fransızca çevirinin önsözünde din adamı karşıtı uzun ve şiddetli bir tirat atmış, üstüne bir de başlığı değiştirerek yarayı tacize çevirmişti. Ateşli bir karakteri olan, daha 25 yaşındaki Kovalevsky Huxley ile Lyell'i uygun bir biçimde çeviriyordu; bu yüzden de sorun çıkmasa gerekti. Öte yandan evrimi, Rus Ortodoks aristokrasisine açtığı Nihilist savaşta kullanıyordu. Darwin matbaadan yeni çıkmış taslakları St. Petersburg'a gönderdi; Kovalevsky ise her ne kadar çeviri yapıyor olsa da var gücüyle çalışarak Murray'in verdiği basım tarihini geride bıraktı. Böylece *Variation*'ın ilk basımı Rusça yapıldı.¹⁹

Darwin o bahar cinsel seçilimle uğraşmış; “en başta gelen *evcilleşmiş* hayvanda,” insanda varyasyonun sebeplerini açıklamaya çalışmıştı. İrkler neden fiziksel ve duygusal özellikleri itibarıyla farklılık gösteriyor da buna rağmen tek bir türe ait olabiliyorlardı? Neden erkekler ve kadınların tüyleri ve fiziksel görünüşleri birbirinden farklıydı? Sakallara, büyük dudaklara ve geniş kalçalara sahip olmakta evrim açısından bir avantaj; doğal seçilimin işleyebileceği bir şey göremiyordu; dolayısıyla bunları çiftleşme oyunuyla ilişkilendiriyordu. Doğa seçmiyordu, bireyler seçiyordu; ırksal ve cinsel farklılıkları eş kazanmakta, koca çekmekte neyin başarılı olduğunu gösteriyordu. Estetik tercihler anatomiye tercüme ediliyordu.

Yumuşakçalardan maymunlara kanıt arayışı içindeydi; ama kuşların rengârenk tüyleri ile çiftleşme ritüellerine yoğunlaşmıştı. Londra Hayvanat Bahçesi'ndeki çardak kuşlarına, renk tercihlerini görmek için kumaş parçaları göstertmişti; bozup değiştirmenin oyun horozlarının eş bulma

başarısını nasıl etkileyeceğini görmek için hayvan yetiştiricilerinden onları süslemelerini, çamura bulamalarını istemişti; erkek güvercinleri kırmızımsı toprak rengine boyamış; bunun “başka güvercinleri, özellikle de dişileri nasıl etkilediğini, hayranlık mı yoksa tiksinti mi uyandırdığını” anlamaya çalışmıştı. Benzetme yoluyla ilerleyen Darwin böceklerin renklerinin de cinsel olarak seçildiğine inanıyordu, hatta bir keresinde bir “yusufçuk böceğini muhteşem renklerde boyamıştı;” fakat bu denek yerden havalanamamıştı.²⁰

Argyll Dükü’nün kaleme aldığı *Reign of Law* [Hukukun Hükümranlığı] cinsel seçim hakkında bir kitaba ihtiyaç duyulduğunu kuvvetle hatırlatıyordu. Dük, ya da Huxley’nin tenzilürütbe eden tabiriyle “Dükçük” (Darwin ona, “Yaşayan gerçek bir dük hakkında nasıl böyle konuşursun?” diye soruyordu) *Köken* hakkında ilahiyata dayalı bütün eleştirileri toplamış, bunları geçim derdiyle yazılmış ucuz bir kitapta bir araya getirmişti. Darwin biraz gerilmişti. “Dük’ün kitabı çok iyi yazılmış, çok ilginç, dürüst, akıllıca ve çok küstahça bir kitap olması itibarıyla beni çarptı,” demişti Kingsley’ye. Kitabı yontmuş yontmuş, Lyell’e kitap hakkında bir mektup yazmış, William’a da dert yanmıştı.²¹ Açıkça ortadaydı ki kendi kitabının bu amatörce saçmalıkları ezip geçmesi, Argyll’in kaleminin her akıllıca dokunuşu için binlerce karşı örnek ortaya sermesi gerekiyordu.

Argyll’in entelektüel mirası kendini gösteriyordu. Owen’ın konferanslarına katılmış, dersini iyice öğrenmişti. Doğal seçim “yeni biçimlerin doğumlarının ardından başarısını, yerleşmesini ve yayılmasını” açıklıyordu, ama kökenlerine dair bir ipucu sunmuyordu. *Köken* yanlış bir isim olmuştu, kitabın adına *The Selection of Species* denmesi gerekiyordu. Peki, varyasyonlara neden olan şey neydi? Argyll, tasarım hakkında yeni oluşan, türlerin önceden takdir edildiğini, doğa kanunlarının da Tanrı’nın kanun yapma iradesinin bir sonucu olduğunu söyleyen fikir birliğini yakalamıştı. *Reign of Law*’da kanun kurallarının hâlâ geçerli olduğunu, kaos ve anarşinin doğaya gökten inmediğini; arka sokaklardaki kenar mahalle kalabalıklarının şatoyu ele geçirmediğini yazmıştı.

Dük, 1866’da çeşitli ayak oyunları ile Gladstone’un yeni Reform Yasası’nı Avam Kamarası’ndan geçirmeye çalıştığı sırada bu bölümleri peş peşe eklemişti. Doğa’nın da benzer bir biçimde kılavuzluk edilen, yukarıdan düzenlenmiş ıslah edici bir reformla kontrol edildiğini hayal ediyordu. Owen gibi o da ilerlemenin kaynağında rasgele varyasyonların bulun-

duğunu asla kabul edemeyecekti. Bilinmeyen bir sebebin, “varyasyonları belli bir yöne ittiğinden” bahsediyordu. Lyell de aynı fikirdeydi, Gray de Owen da... Aslında *Reign of Law*'da bir kuvvetin hayata kılavuzluk ettiğinden, “düzenlemeye çalıştığından, yönlendirilmeye tabi olduğundan, bu yönün öngörüyle belirlendiğinden” bahseden Argyll'in ağzından konuşan Owen olabilirdi.²²

Fakat kitabın asıl zehirli iğnesi Argyll'in sinekkuşları hakkındaki tartışmasında ortaya çıkıyordu. Argyll o müşkül soruyu, Darwin'in dokunmaktan kaçınmasına neden olan soruyu soruyordu. Titreşen sinekkuşlarında neden safir rengi değil de topaz rengi bir ibiğin seçilmesi gerekiyordu? Ya da neden yakut kırmızısı değil de zümrüt yeşili pulların ucunda saçaklar oluyordu? Bu Tanrı namına güzellikti; hiçbir dünyevi sebebi yoktu, hiçbir mücadele bunu açıklayamazdı.

Argyll Darwin'i, akılsız doğal seçilime itibar kazandırmakla suçluyordu. Fakat Darwin'e göre seçim yaratıcıydı. Dük hazretleri,

doğal seçilimin önemini küçümsüyor; ama iyileştirilmiş sığır soylarımızın bir anlamda hayvan yetiştirmekte ehil olanların elinden çıktığını, tabii ilk varyasyonların doğal olarak ortaya çıkmış olduğunu reddetmeyecektir sanırım; gelgelelim seçilinceye dek bu varyasyonlar önemsiz olmuştur, tam da bu anlamda doğal seçim bana çok önemli görünüyor.

Darwin boş yere protesto ediyordu. Argyll'in ileri sürdüğü tarzda Yaratıcı evrim, Darwinci olmayanlar için son derece çekiciydi. Bu kesim Owen'la birlikte Dük'ün “sağlıklı” müdahalesini, Darwin'in “yanlış yöne götüren hatalarına” karşı “zamanında ve eksiksiz bir panzehir” olarak nitelendirip baş tacı ediyordu. Darwin'in ve Huxley'nin her şeyin, “doğal ya da doğüstü hiçbir irade kuvvetinin müdahale edemeyeceği değişmez kanunlarla yönetildiği” yönündeki inancını çürütebilecek kadar iyi bir konumda bulunan başka biri daha yoktu.²³

Huxley *Reign of Law*'u okumak zahmetine bile katlanmamıştı. Hooper, “büyük bir tiksinti ve kontrol edilemez haklı bir öfkeyle” kitabın şöyle bir üstünden geçmişti. Düşünün, diye köpürüyordu, “Tanrı, *görünümleri korumak için* körelmiş organları hafifçe çakmak zorunda kalıyor,” ilahi mimar Owen'ın planlarına uyması için yararsız parçalar ekliyordu. Darwin de aynı fikirdeydi, Argyll'in Tanrı'ya “bizden biraz daha akıllı bir in-

san" olarak resmetmesini küçük görüyordu. Fakat bunları yazan "sıradan bir ölümlü değil," bir Dük'tü. Belki de hakkında "sıradan kurallara yaslanarak hükme varılmaması gerekiyordu."²⁴

Wallace, keskin bir dille kaleme alınmış, sinekuşlarının gösterişliliğine dalan bir değerlendirmeyeyle Argyll'in tam ve kesin bilgilerine karşı çıktı. İş Tanrı'nın güzelliğine bağlamakta bir tuzak vardı; koku saçan böcekler ve yılanlar nasıl açıklanacaktı? Dük Hazretleri'nin dikkatini süslü püslü orkidelere de çekmişti; bu süsler püsler araları çekmeye yarıyordu: Wallace, Dük hazretlerine sürekli müdahalenin Yaratıcı öngörü eksikliği anlamına geldiğini hatırlatıyordu. Ufak tefek onarımlar reform yasalarında işe yarayabilirdi, ama doğa en başından beri doğruyd.

Doğanın *nasıl* doğru olduğu ayrı bir meseleydi. Wallace ile Darwin giderek daha büyük bir görüş ayrılığına düşüyorlardı. Darwin cinsel seçilimi sanatçı Tanrı'nın yerine geçirmişti; tıpkı doğal seçilimin mimar Tanrı'yı kapı dışarı etmesi gibi. Hayvanlar kendi kendilerinin yetiştiricileriydi; süslü çeşitler oluşturuyorlardı; insanlar eşlerini seçerek kendilerini şekillendiriyorlardı. Fakat Darwin'in cinsel seçilime örnek gösterdiği her parlak kuş için, Wallace, doğal seçimden kaynaklanan başka bir kuş tanımlıyordu. Donuk renkli dişi kuşlar, açık bir yuvada otururken kamufle oluyor, böylece hayatta kalıyorlardı. Avcıların tadından hazzetmediği süslü püslü güveler uyarıcı renklere bürünüyorlardı; başkaları da onları taklit ediyordu.

Wallace, cinsel seçilimin insan ırklarını oluşturan "başlıca amil" olduğu görüşünü reddediyordu. Doğal seçim bu iş için aynı ölçüde geçerliydi. Darwin'e göre bu "olabilecek en ağır darbeydi." Kuşlar ve böceklerle ilgili ne kadar fazla kanıt toplarsa toplansın Wallace'ın fikrini değiştiremeyecekti. Darwin şimdi din değiştirmiş şeytanı oynuyor, hayatı boyunca desteklediği kurama karşı argümanlar geliştiriyordu. Wallace ise doğal seçilimin daha samimi bir yandaşı olup çıkmıştı, Darwin'den daha Darwinciydi.²⁵

Wallace'ın Argyll'e verdiği her cevap için yeni bir eleştiriler destesi açıyordu, en kötüsü de bir kenarda bekliyordu. Darwin'in en saygın karşıtları, Glasgowlu profesör Sir William Thomson'la (daha sonra Lord Kelvin olacaktı) yakın bağlara sahip fizikçilerdi. Thomson dünyanın yaşını yeniden hesaplıyor; hantal, müsrif bir doğal seçilimin işlemesi gereken süreye engelleyici sınırlar getiriyordu. Deniz altına kablo döşeme işindeki ortağı mühendis Fleeming Jenkin haziran ayında daha da acımasız bir man-

tık uygulamaya kalkmıştı. Hiçbir varyasyonun, normal çeşitlerin okyanusunda onlarla harmanlanıp yok olmaktan yakayı sıyıramayacağını göstermişti. Kan her zaman karışıyordu; siyah bir eşi olan beyaz bir denizcinin “mulatto” çocukları oluyordu. Afrika kıyılarına vurmuş hiçbir deniz kurdunun, ne kadar becerikli ve üstün olursa olsun, “bir zenciler ulusunu ağartması” söz konusu olamazdı. Bunun için gemiler dolusu beyaza ihtiyaç vardı. Jenkin’in de dediği gibi, ancak ve ancak eşzamanlı birçok “değişiklik” ya da mutasyonun ortaya çıkıp doğru bir biçimde eşleşmesi sayesinde bir tür değişebiliyordu.

Fakat bu “peş peşe gelen bir yaratılışlar kuramına” varıyordu ya da en azından evrimin ilahi bir biçimde yönlendirilmiş olduğu teorisine. Jenkin her şeyi altüst etmişti. Darwin’i “ucube” varyasyonların hayatta kalamayacağına, ancak böyle bir dalganın eşzamanlı olarak belirebileceğine ikna etmişti.²⁶ Başka isimler müşkülü kesip atmışlar ve Argyll’in ileri sürdüğü, her türün önceden planlandığı ve değişmez kaldığı “doğumla yaratılış” kavrayışına sığınmışlardı. Bütün cephelerde bir geri çekilme söz konusuydu.

Temmuz ayında Lyell ümitsizlik içindeydi; *Principles of Geology*’nin onuncu basımı üzerinde çalışıyor, Lamarck karşıtı bu eseri nafile bir çabayla Darwin yanlısı bir saçmalığa çevirmeye gayret ediyordu. Darwin her zamankinden daha umutlu bir halde, Lyell’in ilk kez “türler hakkında açıkça konuşacağını” düşünerek seviniyordu; “kendi benliği hakkında çok fazla düşünen” insan hakkında yazdığı ilk bölüm başarısızlık olsa bile. “Çok uzundu ve maaşlı makam sahibi din adamlarına göre böyle olmasa da yerleşik öğretilere çok sadıktı.” 70 yaşındaki Lyell’i rahatlatacağı kesin olmayan bir ifadeydi bu.

Lyell ise, Darwin’in egzotik güvercinler ve tavşanlardan, yeni nesillerin vahşi atalarından yavaş yavaş uzaklaşmasından bahsettiği *Variation* taslaklarını sevmişti. Yüce gönüllü bir ifadeyle bütün bunların “gerçek doğabilimciler için çok ikna edici olacağı,” onları *Türlerin Kökeni*’ne biraz daha yaklaştıracığı cevabını vermişti.²⁷

Darwin’in böyle bir güvenceye ihtiyacı vardı; *Variation* en büyük kitabıydı, taslaklar da onu öldürüyordu; her sayfada “büyük değişiklikler yapılıyordu.” O yaz iki kere kalemi bir kenara bırakıp bir haftalığına Eras’a gitti, ama bir faydası olmadı. Downe’a döndüğünde verdiği molaları telafi etmek için aşırı çalışıyordu. Carus ile Kovalevsky’nin gönderdiği sonu

gelmez mektuplar vardı uğraşması gereken; endeks hakkında olağan sorular, düzeltilmiş taslak yığınları, cinsel seçim ve insan hakkında her zaman takıntılı bir biçimde sürdürdüğü o olgu bulup olgu derleme işi.

Darwin'in bütün korkularına ve fobilerine, Lyell'in ertelemelerine, Argyll'in öfkelenmelerine rağmen dünya dönüyordu. Kingsley dünyanın gülünç eliptik yörüngesini sembolleştirmişti. İşte burada, Tanrı'nın güzelliği güzellik adına yarattığını vazedenden; ama Cambridge'teki "en iyi ve güçlü adamların, dünyanın Darwincilik dediği, senin, benim ve başkalarının olgular ve bilim dediği şeye doğru yöneldiğini" sevinçle haykıran bir taşra rahibi vardı.

Genç yüksek lisans öğrencileri söyleyeceklerini dinlemekle kalmıyorlar, buna açlar; yaşlılarsa (elbette ki bunlar daha fazla aşılması gereken eski kavramla dolu) bu koca soruyu üç yıl önce yaptıklarından hayli farklı bir tonla karşılıyorlar. Dürüst fakat "dehşet verici" bir dünya görüşü değiştirme aşamasında olan adamları tehlikeye atmadan korktuğumdan isim vermeyeceğim: Fakat geçen kıştan bu yana gerçekleşmekte olan değişime hayret ediyorum.

Evrim sevgisi Cambridge'te alıp yürümüştü! Kingsley Darwin'in insanın atalarını "kılı hayvanlara" çevirdiğini biliyordu; başka kimse yapmamış mıydı bunu? Yani bu fikir sekülerler arasında istenir olduğu kadar, artık Oxford ile Cambridge'te tartışılabilir hale mi gelmişti? Bir zamanlar Darwin'in en büyük kâbusu Holyoake'nin seküler broşürü *Half Hours with Freethinkers* gibi sabıkalı albümlerinde boy göstermekte. Şimdiyse gizlediği biyografisi orada Emma Martin'in, Robert Owen'in ve Lucretius'unkilerle yan yana yer alıyordu; bu arada Cambridge'in modern tarih profesörü Peder Kingsley de ona övgüler yağdırıyordu.²⁸

Darwin, *Variation*'a ite kaka devam etti. Yedi ay boyunca satırların üstünü çizip düzeltmesi sonrasında taslaklarla işi 15 Kasım'da sona erdi. Emma, artık dinlenmesini, "pipo tütürmesini ya da inekler gibi derin düşüncelere dalmasını" umuyordu, ama "tembelliğin tadını çıkarmak" zor işti. Darwin, o devasa cildi okuyan biri çıkacak mı merak ediyordu. Yine de içini çekip Hooker'a doğru rahat bir nefes salarak ona bu iki cildin altından nasıl kalkacağını anlattı: "Birinci cildin *tamamını* atla, son bölüm dışında (ona da şöyle bir göz gezdir); ikinci cildin de büyük bölümünü geç; sonunda çok iyi bir kitap olduğunu söyleyeceksin."²⁹

37. Bölüm

Cinsellik, Siyaset ve X Kulübü

Kitap, ilk balon güvercinlerini üretilen kaynatmasından on üç yıl sonra büyük kitapçılarının raflarında boy göstermişti; türlerin gerçekten şekillendirilebilir olduğunu vurgulayan kitap: *The Variation of Animals and Plants under Domestication* [Ehlileştirilen Hayvanlar ve Bitkilerin Varyasyonları]. Elbette ki kitabın artık başka birçok işlevi vardı: “Akrabaların çiftleşmesiyle gerçekleşen üremenin yol açtığı olumsuz durumlara” dikkat çekiyor; Darwin’in son tanrısını, “büyük Tanrı Pan’ı” sahneye çıkarıyor; varyasyonun sebebi olarak Gray’in ilahi tasarımcısının hakkını veriyordu.

Kitabın yayınlandığı gün, 30 Ocak 1868’de Darwin, Fritz Müller’e “Senin de göreceğin gibi kitabın büyük bir bölümü okunmak için yazılmadı,” diye tavsiyede bulunmuş; “Ama ‘Pangenesisi’ hakkında neler düşündüğünü duymayı çok isterim doğrusu,” diye eklemişti. Kitabın gönderildiği herkes bu şekilde teşvik edilmişti, ama aldığı cevaplar Darwin’in gururunu kırmıştı. Hooker, “küçük tomurcukların” (gemmül) ya da artık her neyse onun, gizem içinde bırakılmasının daha iyi olacağını düşünüyordu. “Atalarının sonsuz sayıda tanımlanamaz özelliğinin potansiyelinin bir tek hücreye sıkıştırılmış olmasının gücü, atomlar, etik, zaman, kütle çekimi ya da Tanrı kadar anlama yetimizin ötesinde.” Darwin bu fikirleri benimsemeye başlamıştı. Hâlâ Huxley’nin “bir darbe indirmesini” bekliyordu, Huxley pangenesisi, Yaratılış’la aynı kategoriye koyuyordu. Birden kitabın görüntüsü midesini bulandırmaya başladı; eski güvensizlikleri, reddedilme ve statüsünü kaybetme korkuları su yüzüne çıktı: “Birkaç sayfa okumaya kalktığımda epey midem bulanıyor,” diyordu. Pan’a karşı koruyucuydu, ama geri kalan kısım için “Şeytan koca kitabı alıp götürsün,” diyordu.¹

Kamuoyu kitap hakkında daha olumlu düşünüyordu. Murray bile talebe ilişkin tahminlerinde yanılmıştı. 1500 adet bir hafta içinde eriyip git-

mişti. Talep o kadar yüksekti ki matbaalar 11 gün boyunca yeniden basım yapmışlardı. O öğleden sonra *Pall Mall Gazette*'de George Lewes kitap hakkında harika bir pas atmış, olguların yan yana getirilişindeki “soylu serinkanlılığı” övmüştü. “Polemikçi kışkırtmaların kızışmışlığından rahatsız olmaksızın” kendisi hakkında yazılmış satırlar okumak Darwin’i güldürmüştü; bu değerlendirme yüzünden sonunda “kabına sığamaz” olmuştu. *Athenaeum* her zaman olduğu gibi bir tenkitle ortaya atılmıştı; ama bu beklenen bir şeydi; Darwin de zaten cumartesi sabahı hakaretlerine pişkinlikle bakıyor değilse bile, alışmıştı. Çekinen, kimliğinden yarı yarıya şüphelenen bir dille, “Yazar beni hor görüyor, benden nefret ediyor,” diyordu.² “Bir tek kişi bana bu kadar sert bir darbe indirebilir,” diyordu, o da Owen’dı.

Yine de pangenesi hakkında kaygıları vardı. Bu kurama “çok sevdiği bir çocuğu” gibi düşküdü, bir tanrıymış gibi inanıyordu. Bereketli hayal dünyasının bir ürüdü; kalıtım olgusunu açıklayacak *deus ex machina*’ydı. Dünya tarafından “lanetlenmeden ve kutsanmadan miadinin dolacağı” korkusuyla, teorisine “dört elle sarılmaya” kararlıydı; ama nasıl ki çocuklarının sağlığı da Tanrı da onu sürekli kuşku içinde bırakıyorsa bu teorisinin durumu da aynı kuşkuyu uyandırıyordu. Tereddüt içindeydi. Hooker’ın ve Huxley’nin tepkileri “ölü doğmuş bir tanrı olduğu gerekçeyle büyük Tanrı Pan’dan vazgeçmeyi” istemesine neden olmuştu. Sonra Wallace’ın şevki onu yeniden gayretlendirdi. Gray teoriye yakınlık gösterdiğindeyse Darwin, “bebeğin uzun bir ömür süreceği” hayalini kurdu. “Ebeveynlikten gelen tahmin gücü bu!” diyordu.³

Ebeveynlikten gelen tahmin gücü yükselişteydi. Yıllar boyunca, hastalıklı oğullarının hayat mücadelesinde başarılı olup olamayacağından hiç emin olamamıştı. İçlerinde en sağlam olanı William, bankasını yönetmekte başarılıydı; güvenli bir masa başı işiydi bu. Peki diğerlerini ne bekliyordu? Babalarının peşinden gidip bilime mi yöneleceklerdi, yoksa aileden gelen zayıflık geri kalmalarına mı yol açacaktı? Clapham Okulu’na devam etmekte olan Horace’a göz kulak olan 18 yaşındaki Leonard kısa süre önce Sandhurst’ün listesinde üst sıralara yerleşmiş, Woolwich’teki Kraliyet Askeri Akademisi’nin yolunu tutmuştu; buraya giriş sınavlarında da ikinci olmuştu. Darwin, “Sevgili Lenny’ciğimizin bu kadar muhteşem bir derece alacağını kim düşünebilirdi ki?” diyerek sevinmişti, bunun öneminden kuşku duyarak. “Kaç kişinin denediğini merak ediyorum.”

Lenny sağlam bir mühendislik eğitimi alacaktı, fakat başarılı olması ihtimali sınırlıydı. Aslında bu meslek Lenny'ye, "koleksiyon yapma merakının, zayıf bir biçimde, posta pulu koleksiyonu yapma şeklinde ortaya çıktığı" oğluna uyuyordu.

Lenny'den bir yaş küçük olan Horace, hâlâ bir muammaydı. Mekaniğe eğilimliydi; sağlığı elverirse Frank'in ardından o da Cambridge'e gidebilir, doğabilimleri eğitimi alabilirdi. George takatsiz bir Darwin'in orada neler yapabileceğini gösteriyordu ve şimdi de babasının gözleri onun üzerindeydi. 23 yaşındaydı, ama şimdilik yalnızca matematik dalında lisans eğitimini tamamlamak üzereydi. Bir yol ayrımına gelmişti. Pangenezis, değerlendirme yazarlarının eline ulaştığı sırada bir telgraf geldi: George müthiş bir başarı kazanmış, sınıfının ikincisi olmuştu. Tebrik sözleri kaleme alırken Charles'ın eli titriyordu: "Hiç böyle parlak bir başarı beklememiştik." Peder Wrigley'nin yeni İkinci Münazara hazırlıklarını yaptığı Clapham'da "olağan bir bayram havası esiyordu." Herkese yarım gün tatil verilmiş, Kristal Saray'ın yakınlarına gidilmişti. George'a Eton'da bilim alanında yüksek lisans yapması önerilmişti, ama o baro sınavlarına hazırlanacağı gerekçesiyle bu teklifi geri çevirmişti. Ras Amcası'nın "yeryüzündeki en imrenilesi konum" olduğunu düşündüğü Trinity College burunu ise reddetmekte zorlandı.⁴

Darwin de ödüller topluyordu. *Köken* altı dile çevrilmişti. Her yerde doğabilimciler kitabın argümanlarıyla uğraşiyor, entelektüeller açılımlarını tartışıyordu. Sevsinler sevmesinler, kitap dâhiyane bir çalışmaydı. George'un telgrafından birkaç gün sonra, daha tebriklerin arkası kesilmemişken, Prusya Kralı'nın ona *Pour le Mérite* nişanı verdiğini öğrendi, bundan birkaç hafta sonra St. Petersburg'daki Kraliyet Bilimler Akademisi onu fahri üyeliğe seçti. Darwin, *Variation*'ın Rusça baskısının giriş sayfasını tumturaklı sözlerle bezeme umuduyla devrimci Kovalevsky'ye alalacele bir not yazdı. Epeyce zaman vardı, Kovalevsky geçici olarak çeviriye ara vermişti; Rusya'nın tarım sorunlarıyla ilgilenen bir yardım komisyonunda görevli olarak haftada 1600 km seyahat ediyordu.⁵

Darwin, Prusya Büyükelçiliği'nden haber aldığı günün ertesinde yine cinsel seçilimle ilgilenmeye başladı. Normalde günde sekiz ila on mektup kaleme alıyor, bilgi toplamaya çalışıyor, bir tuhaf olgular hazinesi oluşturuyordu: makak maymunlarının yeleleri, geyiklerin boynuzları, kızıl aynakların ürerken bezendikleri tüyler ya da bir tukanın gagasının ren-

gi gibi; bir eşin beğenebileceği hiçbir saçaklı tüy ya da leke kaybolup gitmiyordu. Hatta Darwin cesaretini toplayıp Harvard'daki Agassiz'yle de temas kurdu. Agassiz Amazon'dan yeni dönmüştü; buraya Buz Devri'nin küresel olarak yaşandığı, dolayısıyla eski Yararılış'la yenisi arasında bir kopuş gerçekleştiği yönündeki iddiasını destekleyecek kanıtlar, eski buz dağları bulmak için gitmişti. Herkes onun kıyametsi buz örtüsünün "Darwinci görüşleri" boğmayı amaçladığını, bu iddianın çok "çılginca bir saçmalık" olduğunu biliyordu. Darwin onun bir "buzul delisi" olduğunu düşünüyordu. Fakat bu Agassiz'nin yumurta döken Amazon balıkları hakkındaki çalışmalarını pohpohlamasını engellemiyordu; adamcağızın Darwincilik karşıtı kazanımlarını sofraya konabilir bir ganimete çeviriyor, onu o kadar kibarca cepliyordu ki bunu yapmanın daha akıllıca bir yolunu bulamazdı.

Darwin'in cinsel seçimle ilgili çalışmaları, tıpkı balıklar gibi transmutasyon geçiriyor ve kendi başına bir yola giriyordu. Bu çalışmalar "devasa bir konuya" dönüşmüştü. Darwin, Krallık'ın en aşağı sakinlerini izlemek için dizlerinin üstüne çöküyordu. Eskiden, sülükayaklılarla uğraştığı günlerde ona yardımcı olanlar yeniden harekete geçirilmişti: Albany Hancock süslü deniz sümüklüböcekleri hakkında sayfalarca bilgi göndermişti; başkaları da yengeçlerin üremeleri, kör böceklerin birbirlerine kur yapmaları, sadist örümcekler ve parlak kelebekler hakkında bilgiler göndermişlerdi. İşler gelip şu soruya dayanmıştı: "Cinsel farklılıklar ne derece aşağıda ortaya çıkar ki erkeklerde bir ölçüde öz bilinçlilik gerektirir?" Yalnızca onun sorabileceği sorular vardı: Çekirgelerin ötüşü de cinsel seçilime tabi miydi? "Dilsiz" *ağustosböcekleri* üreyebiliyorlar mıydı?⁶

Darwin ticari amaçlarla hayvan yetiştirenleri sıkıştırmaya başladı; kısa süre sonra onlara değerli numuneleri lekeletirmeye, zarar verdimeye, kestirmeye başlamıştı; güvercinler boyanıyor, dövüş horozlarının kuyruklarındaki tüyler kesiliyordu; Darwin bir şakrak kuşunun gül pembesi göğsünü boyayacak ve cinsel gücüyle ilgili gözlemlerde bulunacak bir hayvan yetiştiricisi aramaya başlamıştı. Ve hâlâ bir tavus kuşunun kuyruğunda bulunan göz şeklindeki renkleri kesip çıkarmayı isteyecek zengin bir bey arıyordu; "Ama kim bir doğabilimciyi memnun etmek uğruna bütün bir mevsim boyunca kuşlarının güzelliğini feda edebilir ki?"

Kaygılar içinde, takıntılı bir biçimde çalışırken hayatında başka bir şeye pek yer bırakmıyordu. Bir gün Hooker'dan, Handel'in "Mesih"ini din-

ledikten sonra uçtuğunu işittikten sonra ruhunun “hiçbir şeyi eski günlerde olduğu gibi takdir edemeyecek kadar kuruduğunu” söylemişti. Orkidelere onu, borulu orgdan daha fazla etkiliyordu; mercanlar içine Hallelujah Korosu’ndan daha fazla dokunuyordu. “Bilim dışındaki konular için solgun bir yaprağım ben,” diyordu.⁷ Ama tam bir memuriyet hayatına yetecek kadar kâğıt üzerine bilim dökmüştü. Tek kişilik derleme-karşılaştırma birimi, her zaman olduğu gibi kontrolden çıkmıştı. Mart ayına gelindiğinde, hayvan yetiştiricilerinden, çiftçilerden, balıkçılık uzmanlarından, sayım istatistikçilerinden, koleksiyonculardan ve sömürge yerleşimcilerinden her gün gelen mektuplara gark olmuştu.

Onu süslü sinekkuşlarını açıklamaya iten kısmen Argyll olmuş; Dük hazretlerinin “yalnızca süs ya da güzellik kendi başına bir amaçtır, bir nesnedir, varılacak son noktadır,” insanı memnun etmeye yönelik Yaratıcı bir kapristir yönündeki açıklamasının güdümünde kendisine bir yön çizmişti. Wallace da pullarla ve tüylerle, yaprağa benzer güvelerin ya da kendini kamufle ederek kuluçkaya yatmış kuşların nasıl seçtiğiyle; geri kalanların, parlak yılanların ya da yanardöner böceklerin zehirlerini nasıl gösterdikleriyle ya da böyle yapanları nasıl taklit ettikleriyle ilgileniyordu. Fakat topaz ve zümrüt nektar içiciler bu alanın dışında kalıyordu, burası Darwin’in alanıydı. Bir tırtılın üzerindeki göz göz lekeler bir yılanın yüzünü taklit ediyor olabilirdi, ama bir tavus kuşunun kuyruğundaki göz göz lekeler erkek kuşu meftun ediyordu. Bunlar bilinçli bir tercihin sonucu olsa gerek.

Ufak tefek varyasyonlar şanssız hayranlar açısından bir farklılık yaratıyor muydu? Wallace bu konuda şüpheliydi. “Tavus kuşunun kuyruğundaki 2,5 santim ya da cennet kuşunun kuyruğundaki yarım santim dişi tarafından fark edilip tercih mi ediliyordu? Darwin buna emindi.

Bir kız yakışıklı bir adam görür, burnu ya da sakalları başka bir adamın burnu ya da sakallarından iki milim kadar uzunmuş, kısaymış diye düşünmeden onun görünümünü beğenip onunla evleneceğini söyler. Sanırım aynı şey dişi tavuskuşlarında da geçerli.

Fazladan bir leke etkiyi artırıyor; ama takdir edilen şey “güzel görünümüdü.” Eşler seçiliyordu; güzellik, gören dişi tavuskuşunun gözündeydi. “Bir tavus kuşunun kuyruğunun bu şekilde oluştuğuna inanmak ber-

bat bir dayanak; ama buna inandığım için, aynı ilkenin biraz değişmiş bir biçiminin insan için de geçerli olduğuna inanıyorum.”⁸

Darwin, Emma ile kızlar onu mart ayında dört haftalık bir tatil için Londra’ya alıp götürdüğünde, çalışmalarını da yanına aldı. Bahçıvanı onu anlıyordu: Bir ay uzak kalması deneyleri açısından kesinlikle “korkunç bir şeydi.” Yine de Eras’ın yanında geçirdikleri bir haftanın ardından Elizabeth Wedgwood’un Regent’s Park yakınlarında bulunan, hayvanat bahçesine yürüyerek on dakika uzaktaki evine yerleştiler. Burada, Darwin’in zamanı, eğlenceli yemekler ve insanoğlunun soyunu özgür düşünceli feminist Frances Power Cobbe ile tartışmak için “geçerken” Hensleighlere uğrayıvermek dışında hayvanat bahçesinde geçiyordu; bekçilerle kafayı çekiyor, filleri bağırtıyor (gözyaşı oluşup oluşmadığını görmek için), sü-lünlerin kurum satmasını seyrediyordu. Dahası eski metafizik defterlerinde attığı adımların izlerini yeniden takip etmeye başlamıştı; maymunların sosyal içgüdülerini araştırıyordu; ya da en azından topluluk olarak verecekleri tepkiyi görmek için kafeslerine yılan koyuyordu.

Hiç de doğal olmayan bu koşuşturmalı seyahat sağlığının düzeldiğine de işaret ediyordu. Piccadilly’de Kraliyet Enstitüsü’nde çalışan Grove’a George’un hukuk çalışmak üzere Lincoln’s Inn’e girmesine yardımcı olduğu için teşekkür ediyor, British Museum’da laflıyor, X Kulübü’nün bir toplantısına katılıyor, arkasından Kew Bahçeleri’ne zar zor yetişiyordu.⁹

Belki de yeni tanıtım planıyla ilgili olarak John Murray’le sohbet etmişti. Darwin kendi başına yayınlar yapma konusunda ustalaşmıştı; fakat Gray’in broşürünü kitabına koymak, şimdi aklından geçen plana kıyasla ufak bir işti. Almanya’da *Darwinismus* atılğan olmuştu ama İngiltere’de Darwincilerin tarafını destekleyecek tek bir tatmin edici kitap yayınlanmamıştı. Uğuldayan bir sessizlikle karşılanmıştı. Lyell’in *Antiquity of Man*’i takır tukur ve yanlışlarla doluydu; Huxley’nin işçi sınıfına hitaben kaleme aldığı broşürler az satmış, Darwinciliği hatalarla çevrelemişti; *Man’s Place in Nature* maymunlarla ilgili harika şeyler söylüyordu, ama doğal seçim konusunda sessiz kalıyordu. Argyll’in o berbat *Reign of Law*’u şöhret kazanmaya devam ederken ağır önlemlere ihtiyaç duyuluyordu.

Darwin’in gerçekten tam ve kesin bilgilere dayanan bir mürit yakalayabilmek için ağını geniş atması, Amazon’a dek uzatması gerekiyordu. Fritz Müller’in *Für Darwin* [Darwin İçin] adlı kitabının çevrilmesi için Murray’in ilgisini çekmeye çalıştı. Müller, altüst edici 1848 devrimi sonrasında sür-

güne giden başka bir radikaldi; ama Brezilya'ya gitmiş, burada karides ve sülükayaklılar üzerine çalışmış, bir öğretmen olarak yer edinmişti. Murray mali risklerden korkuyordu; bu yüzden de Darwin bu kitabın sorumluluğunu üstlendi, 100 sterline kadar mali destek verecekti. Çevirmeni ayarladı, süreci yönetti, reklam etiketlerini seçti, basılan kitapların gözden geçirilip sunulmasını örgütledi. Kitaba ne isim verilecekti? Çevirmen münasebetsizce *A Lift for Darwin* [Darwin'i Yükseltmek] başlığını önerdi, kemiğe fazla dayanan bir espriydi bu. Lyell *Facts and Arguments for Darwin* [Darwin'i Destekleyen Olgular ve Argümanlar] başlığını ortaya attı, kazanan bu oldu; matbaacılar baş sayfada "*Darwin*" ismini, Müller isiminden daha büyük harflerle basma işini üstlendi. Murray tanesi altı şiline 1000 adet bastı ve hem yayıncı, hem patron bu işten iyi kazandı.¹⁰

Bahar aylarında Huxley'nin himayesi altında olan biri, Darwin'i sukelelerinin üremesi hakkında ezoterik notlara boğdu. St. George Mivart zooloji alanında çok bilgili biriydi ve din değiştirip Katolikliğe geçeli 25 yıl olmuştu. Tatlı dilli bir Harrow mezunuydu; * tavırları gösterişliydi; babasının Grosvenor Meydanı'ndaki (daha sonraları Claridge's) "Mivart Oteli"ne akan züppeler arasında yetişmişti. Lincoln's Inn'de avukat olarak isim yapmıştı, ama yan kapıda Cerrahlar Koleji'nde Owen'ın konferanslarını dinledikten sonra hukuk kariyerinden vazgeçmişti. Fakat hayatının asıl dönüm noktası, 1859'da Huxley'le karşılaşması olmuştu. Can sıkıcı, sessiz, suskun Owen'ın tersine Huxley samimi, heyecan verici, zoolojiyle ilgili olarak uyanıktı. "Derinlere bakan siyah gözleri," hazırcevaplığı Mivart'ı büyülemiş; kirli çamaşırları amansızca ortaya dökmesi hayrete düşürmüştü. Kendisini Davud ile Golyat'ın ortasında bulmuştu; hem Owen'dan hem Huxley'den bir tavsiye mektubu alması, 1862'de Paddington'da St. Mary Hastanesi'nde zooloji dersleri verebilir olması için yeterli olmuştu. Madencilik Okulu'nda Huxley'nin derslerine katılmaya devam ediyor, aileyi ziyaret ediyordu.¹¹ Huxley'nin vesayeti, Darwin'in de ona kulak vermesini sağlamıştı.

* Londra'nın kuzeybatısındaki Harrow'da bulunan bağımsız bir erkek yatılı okulu; 1243'ten beri eğitim veren okul, 1572'de Kraliçe I. Elizabeth'in kraliyet fermanıyla John Lyon tarafından resmen kurulmuştur; 1868 tarihli Devlet Okulları Yasası'nda yer verilen dokuz devlet okulundan biridir, çok sayıda devlet adamı, çeşitli kraliyet ailelerinin mensuplarını, Lordlar ve Avam Kamarası üyelerini yetiştirmiş olmakla ünlüdür. -ç.n.

Darwin ona bir dizi soru yöneltti; üreyen sukelerlerinin renkleri, ibikleri ve kurlaşma süreçleri hakkında kafasında ne varsa dökmesini istedi. Mivart da yardımcı olmak için eğildi. Parlak bir teknik anatomistti, sukelerlerinin kasları ya da maymunların uzuvları hakkında konuşabiliyordu. Fakat iş daha büyük meselelere, insan ve ahlaka gelince, konumu giderek daha belirsiz bir hal alıyordu. “Samimi” bir Darwinci olmuştu ya da öyle olduğunu söylüyordu. Huxley’nin *Man’s Place*’inin ardından maymunları ve lemurları incelemiş, hayatı ve zihni tartışmıştı. Darwin’e “Doğal seçilime’ gelince, onu tümüyle kabul ediyorum,” demişti. Fakat bu sözlere, insanın “ölüsü” ile bir gorilin ölüsü arasındaki benzerlik ne olursa olsun, “bizim zihinsel, ahlaki ve dini doğamızın” insanı “insansı bir maymundan, bu maymunun bir granit parçasına olduğundan” daha da uzaklara koyduğunu ekleyebilecek biri, Huxley’nin sınıfında uzun süre uslu uslu oturamazdı.

Mivart’ın görüşlerini değiştirmesi ve hükmünü yitirmesi muhtemelen kiliseye körce bir bağlılık duymasıyla ilgili değildi. Kendisini ortaya koymuş, kiliseye inancını korumuştur. Derinlerde bir yerde, Owen’ın bilimine karşı beslediği sevgi, insanlığın alçaltılmasından duyduğu korkularla birlikte varlığını sürdürüyordu; aslına bakılırsa Darwin’e, “şüpheleri ve müşküllerinin ilk olarak, Profesör Huxley’nin konferanslarına katıldığında uyandığını” itiraf etmişti.¹² Mivart 1868’de Darwin’in çevresi hakkında kararsızlık içindeydi.

O sıralarda Darwin, kitabını yazarken Argyll’in bamteline vurmaya yaklaşmıştı: Göz kamaştırıcı kuşlar. Meraklılar hâlâ onun için şakrak kuşlarını boyuyor, beyaz güvercinleri renklendiriyor, dişilerin şevkini son noktaya dek sınıyordu. Argyll’in eleştirileri basında bir çığ halini aldığından, durum yeni bir aciliyet kazanmıştı. *Edinburg Review Variation*’ı alaya alarak, “cılalı tavuskuşunu ve Bohemya sülününü ortaya çıkaramazsa” Darwin’in çok övündüğü seçim ne olacak diye soruyordu. Seçim yararlı olmayı gerektiriyordu, ama süslü olmanın bir yararı yoktu. Kutsal bir Tuhafiyenin ortaya çıkmasını engellemek için Darwin’in kuşların eşlerinin hoş tüylerini seçebildiğini kanıtlaması gerekiyordu.

Hooker, Argyll’in *Reign of Law*’unu tartıyordu; British Association’ın o yılki başkanı olarak kitabın üzerine atılmaya hazırdı. Dük’ün kendisine fazla güvenmesi onda “tam bir tiksinti” uyandırmıştı. “Bir adamın kötülük ve kıskançlık yüzünden bana dudak bükmesinden hoşlanabilirim;

ama koca bir atın tepesinden bakıp dudak bükmesine dayanamam,” di-yordu. Bütün bu laflarla Owen’a imada bulunuyor; Argyll’in körelmiş or-ganlarla ilgili “çok sıkıcı” olan çalımı sözlerine saldırıyordu. Owen’ın kö-relmiş organların bir hayvanı bir atadan çok bir planla ilişkilendirdiği yö-nündeki inancı Darwinciler tarafından bir intikam duygusuyla ezilip ge-çilmişti. Bir eleştirmenin gülererek bahsettiği üzere, Darwin maymunu par-çacıklarımız olarak “kulaklarımızda varlığını sürdüren sivri uçları” işa-ret ettiğinde, düşmanlarını milyonlarca olgu ileri sürerek rahatsız edebi-leceğinden daha fazla rahatsız ediyordu. Körelmiş organlar kolaydı; asıl sorun, yanardönerliğin ve göz şeklindeki gösterişli lekelerin Yaratıcı kap-risin benzer parçaları olmadığını kanıtlamaktı.

Darwin’in Hooker’la konuşa konuşa, değerlendirmeleri takip ede ede, Lubbock ve Tylor gibileri okuya okuya *İnsanın Türeyişi* [*The Descent of Man*] adını vermeyi uygun gördüğü yeni kitabının cinsel seçim ve may-mun atalardan, ahlakın ve dinin evrimine çok geniş bir yelpazeyi kapsa-yacağı açıklık kazandı. Eski defterleri bu meseleleri kapsıyordu. Hatta Hoo-ker, “ahlak ve siyasetin, doğa tarihinin herhangi bir dalı gibi tartışılma-sının çok ilginç olacağını” düşünüyordu. Bu alanları doğal seçim ışığın-da görenler, yalnızca o ve Darwin değildi. Toplum Darwin bakışla in-celemek, gelişmekte olan yeni bir entelektüel iş halini almıştı.¹³

Nitelikli dergiler, önerilerle şişiyordu. Darwin kurşunkalemi elinde bun-ları okuyor, kitabı için fikir topluyordu. Eski sosyalist Wallace, işbirliği-nin grupları sıkılaştırdığını ve onları hayat mücadelesinde ayakta kalma-ya uygun kıldığını savunan ilk isim olmuştu. Bu Darwin için sorgulana-bilir bir besindi; fakat en azından ahlaki vasıfların kalıtımla miras alındı-ğı yönünde bir kanıttı. Kuzeni Francis Galton ise daha zengin içerikli ye-mekler sunuyordu. Quaker bir aileden gelen, bir silah imalatçısı ile Bir-minghamlı bir bankacının mirasçısı olan Galton, Darwin gibi zenginleş-miş; tıp öğrenimini yarıda bıraktıktan sonra Cambridge’te matematik de-recesi almış, ardından bir seyahat ve bilimsel tembellik hayatı sürdürme-ye başlamıştı. “Kalıtsal Yetenek ve Karakter” asıl marifetiydi, *Macmillan Magazine*’de yayınlanan makalesi de Darwin’i heyecanlandırmıştı. İçki-cilik ve aptallıktan, ayıklık ve dehaya dek bütün ahlaki ve zihinsel özel-liklerin kalıtım yoluyla miras alındığını vurguluyordu. Irklar ve sınıflar mensuplarının karakterini alıyordu; Galton da “insanoğlunun soylu çe-şitlerinin” takatsiz olanlara baskın çıkmasını sağlamak için “atlar ve sı-

ğırlarda olduğu gibi” daha iyi üreme çağrısında bulunuyordu. Her şeyden önce ilerleyen medeniyetin, “entelektüel anarşinin” elinden kurtarılması için “üstün bilimsel akıllar” iktidara gelmeliydi.¹⁴

Galton’un çizgisini Darwin’in eski Plinius Cemiyeti’nden dostu, artık Lancashire’da emekli bir değirmen sahibi olan W. R. Greg de paylaşıyordu. Greg’in toplumda doğal seçim hakkında *Fraser’s Magazine*’de yayınlanan makalesi “uygun olmayanlarla” ilgili kötücül korkulara neden olmuştu. Darwin bu makaleyi kendisini vererek, üst orta sınıfların –maddi durumları bir aile geçindirmeye elverir hale gelene kadar evlenmeyi erteleyenlerin– içinde bulunduğu müşkül durum üzerine düşünerek okumuşt u. Aylak zenginlerin onlardan daha fazla çocuğu oluyordu, çünkü madden kaldırabiliyorlardı; tembel yoksullar da aynısını yapabiliyorlardı; çünkü Malthus’un bahsettiği “ahlaki dizginlerden” yoksunlardı.

Özensiz, sefil, hevesiz İrlandalı, tavşanlar gibi ürer: Sade, ileriye gören, kendine saygılı, hırslı İskoç, ahlakıyla kuvvetli, inancıyla manen güçlü, zekâsıyla anlayışlı ve disiplinli en güzel yıllarını hayat mücadelesi ve bekârlıkla geçirir; geç evlenir ve arkasında bir-iki çocuk bırakır. En başta bin Sakson ve bin Kelt’in bulunduğu bir toprak parçasını düşünelim; birkaç nesil sonra nüfusun altıda beşi Keltlerden oluşacaktır; ama mülkün, iktidarın, zekânın altıda beşi altıda birlik bir kesimi oluşturan Saksonlara ait olacaktır. Ebedi “varoluş mücadelesinde,” baskın çıkmış olan aşağı ve o kadar da gözde olmayan ırk olacaktır ve iyi vasıfları sayesinde değil, hataları sayesinde baskın çıkacaktır.

Peki, toplum genetik olarak kuruyup giderken ilerleme nereye gidecekti? Nüfusun dinamik, rekabetçi, gelişen kesimi kendi başarısıyla engelleniyordu. Doğal seçim onları yeniyordu. Darwin keskin bir biçimde nihai Malthusçu ikileme karşı karşıya kalmıştı.

Walter Bagehot’un *Fortnightly Review*’da yayınlanan “Fizik ve Siyaset” üzerine denemeleriyle askeri yardım imdadına yetişti. Darwin kurşunkalemmini yine çıkardı. Rahat bir hayat süren bir bankacı ve *The Economist* editörü olan Bagehot’a göre ilerleme bir toplumun komuta yapısına bağlıydı. Medeniyet itaatle, kanuna duyulan saygıyla ve “askeri bir bağla” başlamıştı. Bir kabilenin disiplinli bütünlüğü ne kadar fazlaysa savaştan galip çıkma ve başarısını devam ettirme şansı da o kadar yüksekti. Emperyal savaşlar yoluyla, seçim sayesinde bilenmiş ve yükselmiş yeni ırksal ve ulusal tipler ortaya çıkıyordu; bu bir ahlaki lütuftu. “Savaşta ka-

zanan karakterler, savaşta kazanmasını isteyeceğimiz karakterlerdir.” Darwin büyülenmişti. Hiç kuşkusuz sömürge dönemi İngilteresi’ni düşünerek “*dolaşan ve çaprazlanan ulusların değişmesi ihtimali daha fazladır,*” önermesini kaleme almıştı; çünkü kesintisiz bir rekabetle karşı karşıya kalacaklardı. Fakat Bagehot’un “*tarikhöncesi siyaset*” analizine katılıyordu ve bunu Hooker’a da tavsiye etmişti.¹⁵

Hooker, British Association’ın başkanlığına getirilen ilk Darwinci olmuştu. En azından “*Bilimin Parlamentosunda*” Darwin’in devlet adamlarının hükümet sıralarına oturmaya başladığı yönünde su götürmez bir işaretti bu. Hooker, “*Kraliçe konuşması*” yapacağı için feryat figan ediyordu. Önemli bir konuşmaydı, ucuz basın “*sanki Mr. Gladstone’un yapacağı bir bütçe konuşmasıymış*” gibi (Gladstone’un konuşması ancak bunun farkıyla biraz daha şamataya sebep olmuştu) haber yapma peşindeydi. Darwin daha da etkilenmişti: “*Konuşmayla ilgili olarak sana ruhumun derinlerinden acıyorum: Bedenim büzüşüyor düşündükçe.*” Hooker’ın bedeniye kararsızdı: “*Bittiğinde, başarısız da olsa, fiyaskoyla da sonuçlansa, daha bile kötüsü olsa 100 gine dağıtacağım,*” diyordu. Başta “*doğal seçilimin kabul edilmemesi*” hakkında konuşacağını düşünmüştü. Darwin ona ipucu vermiş, Newton’ın kütle çekim teorisinin de “*olağanüstü derecede yetkin Leibniz*” tarafından reddedildiğini hatırlatmıştı. Konuşmanın bir parti duyurusu olacağı yönünde laflar çıkmıştı, Wallace da bu konuşmanın “*“Darwinciliği” saf ve sade bir biçimde ilan edeceğini*” umuyordu.¹⁶ X Kulübü üyeleri bu fırsatı kaçırmamışlardı; parti karargâhında bir düzenleme yapılmış, Huxley’nin teşekkür oylaması açması Tyndall’ın da onu desteklemesi kararlaştırılmıştı.

Parti hazırlanır, Hooker da provalarını sürdürürken, Darwinler tatile çıkmışlardı. Trene binmiş, ardından feribotla Wight Adası’na geçmişlerdi; Eras ile Charles’ın devasa atı yaşlı Tommy de yanlarındaydı. Charles perişan haldeydi, ama deniz havası ona iyi geldi. Evden ayrılmak, deneylerinden uzaklaşmak onu sıkıyordu; “*bal yapmayan bir arının hayatını*” yaşamak zorunda kaldığı için homurdanıyordu. Freshwater’da fotoğrafçı Julia Cameron’dan altı haftalığına bir kulübe kiralamışlardı. Yabani görünümlü bu evrimci, Cameron’ın canla başla sürdürdüğü doğal ve manik sepya çalışmaları için mükemmel bir portre konusuydu (Darwinler fotoğrafı “*mükemmel*” bulmuşlardı.) Cameron’ın daha şiirsel

“konu”ları Darwin’in kapısında belirmişti; Tennyson birkaç kere ziyaret etmişti; Amerikalı Longfellow ve Thomas Appleton da. İrlandalı şair William Allingham da şunları yazmıştı:

... Darwinlere... Alt kattaki odada Dr. Hooker konuşmasını kaleme alıyor; “Peter Bell’in” çuhaçiçeğinden de bahsedecek ve tam olarak ifade edecek kelimeleri arıyor. Yukarı katta Mrs. Darwin, Miss D. (Henrietta) ve Mr. Charles Darwin var; solgun, hasta, çok sessiz. Kendi belirlediği zamanlarda yemek yiyor, insanları isterse görüyor ya da görmüyor; elden ayaktan düşmüşlerin ayrıcalıklarına tam anlamıyla sahip; çalışkan bir adam için büyük bir yardım.¹⁷

Onlara Hooker da katılmıştı; konuşmasını üst kattaki solgun, hastalıklı ruha daha büyük bir şan getirecek şekilde hazırlıyordu.

Darwin hariç Darwinciler, derneğin eğlencesi için Norwich’te toplanmışlardı. Uzak yerlerden gelmişlerdi. Her kanaatten evrimci hacıların bir toplantısıydı bu. Sıkı materyalist Carl Vogt Cenevre’den gelmiş, arkadaşısı sosyalist Wallace’a *Variation* sayesinde “Almanların hepsinin kanaatlerini değiştirdiğini” söylemişti. Victor Carus Leipzig’den gelmişti, daha sonra Downe’ı ziyaret etmeyi düşünüyordu. Her biri *Köken*’i baştacı eden bu kadar çok hizip bir araya geldiğinde, sürtüşme de kaçınılmazdı. Mivart, günah çıkartıcısı Rahip Roberts’la birlikte gelmişti; Roberts o sıralarda Drury Lane’in gecekondularından birinde sofuya hayat sürüyor, St. George’u etikle ilgili Darwinci açıklamalardan vazgeçirmeye çalışıyordu. Eskisi daha yürürlüğe girmemişken Huxley’nin “yeni reformu” nasıl bir umut doğurabilirdi ki? Huxley Norwich Katedrali’nin salonunda bu ikiliye rastlamış ve göz kırparak onları uyarılmıştı: “Ah! Kral’ın yeniden başına buyruk olacağı zamanlar için.”

Hooker’ın konuşması X Kulübü üyeleri için çok büyük bir başarı olmuştu; son dönemde hararetli tartışmalara sebep olan konuların hepsi Darwinci bir tencerede kaynatılıyordu: orkideler, asma filizleri, kökenler ve “Tom Tiddler’in kalesi.”* Antik adamın yükselişinin, arkaik teolojinin çözümlenmesinin gözlemlendiği tarihhöncesi bir diyoramaydı bu. Hooker Lyell’in kahramanlığını övüyordu; Darwin’inkini daha da fazla övüyor, “çift yüzlü silahların en tehlikelisi, doğal teolojiyi” de kınıyordu. *Variation* bol bol

* Eski zamanlara ait kovalamacalı bir çocuk oyunu. -e.n.

alkışlandı, *Athenaeum* kötülendi ve doğal seçim de her “felsefi doğabilimcinin” zihinsel teçhizatının bir parçası haline getirildi.¹⁸ Hiçbir başkan bundan fazlasını söyleyemezdi.

Darwin tatilden eve 21 Ağustos’ta döndü; o günkü *Times*, *Telegraph*, *Spectator*, *Athenaeum* da yanındaydı; bu yayınların hepsi de konuşmayı haber yapmıştı. Hepsini hırsla bir solukta okuyan Darwin bir gazete demeti daha sipariş etti. Tory basın teolojiiyle ilgili olarak büyük bir yaygara kopardı. *John Bull*, Hooker’ın “Mr. Darwin’in son halüsinasyonlarını üfürmesine” isyan ediyor; konuşmayı, “boş laflarla yücelere çıkmış bir vasatlığın melankolik bir gösterisi” olduğu sözleriyle kesip atıyordu; bu Hooker’ı hiç etkilememişti. Hooker Darwin’e, “Hogarth’ın tablosunda, Kilise’nin penceresinden, dışarıda toplanmış dini bir heyecanla coşan insanlara bakarken sessizce piposunu tütüren o Türk gibi hissediyorum kendimi,” demişti.

Peki, kim Kilise’nin içindeydi, kim dışındaydı? Darwinciler, bilim kilisesini Hooker’la birlikte işgal ederlerken parti ruhu yükselmişti. Wallace Darwin’e, “Darwinciliğin” “yükselişte olduğunu” söylemişti sevinçle. “En kötüsü doğa tarihi bilen bir muhalif kalmamış; bu yüzden de eskiden olduğu gibi iyi tartışmalar olmuyor.” Liberal *Telegraph* Hooker’a tam anlamıyla destek veriyor, Anglikan *Guardian* Darwinciliğin “hükümranlılığının muzaffer çıktığını” teslim ediyordu; hırçın *English Churchman* bile “rütbeli sadakatsizliğin” artık bilimsel norm olduğu sonucuna varıyordu.¹⁹

Her yerde basın organları Darwin’in çömezlerinin “başlarına gelecek olanlara rağmen, üstadın kendisinden daha korkusuz bir tavırla bastırmaya” hazır olduğuna dikkat çekiyorlardı. Huxley Darwin’e bir not yazarak bu konuya dikkat çekmişti:

Tek hata, biyoloji bölümüne yayılan, hiç beklemediğin bir anda, Fergusson’un “Buddist Tapınaklar” hakkındaki konferansında bile boy gösteren o korkunç “Darwinismus.” Fikirlerinin sen hayattayken galebe çaldığını görmek gibi ender rastlanan bir mutluluğa sahip olacaksın.

Fizik bölümünden Tyndall bile nihayetinde bilimin akıl ile beyin arasındaki ilişkinin “gizemini,” bunların birbirinin aynı olduğunu ortaya koyarak çözeceğinden umutluydu. Tyndall Huxley’ye göre fazla gayretliydi; Huxley, Tyndall’ın geleceğin fiziği ne olacak sorusunu gülümseyerek

şöyle özetlemişti: “Bir koyun pırzolasındaki moleküler kuvvetleri dikkate alarak buradan Hamlet ya da Faust’a varın.”²⁰

Fakat Darwin Tyndall’ın konuşmasını sevinçle karşılamıştı. Tyndall ile Huxley yeni yıldız performansçıların başını çekiyordu; konferansları dinleyicileri kendilerinden geçiriyor, dini basının ağızını köpürtüyordu. (Hooker Darwin’e biçime sadık kalan Huxley’nin “din adamlarına bir sebep olmaksızın ya da istenmeksizin iki kez saldırdığını” anlatmıştı kıkırdayarak.) Bu ikili ikna ediciydi, hayal güçleri kuvvetliydi; ayrıcalık ve meraklı amatörlük kalıntılarını ezip geçerek hâkimiyet kurma konusunda azimliydiler. Bilim sınırlarını yitiriyordu; Oxford ile Cambridge’in eski zamanlardaki sınırlamaları sarsılıyordu. Bileyecek evrimci bir baltaları olan X Kulübü üyeleri “jeoloji spekülasyonlarının üzerinden sürekli olarak bir soğuk su kaynağının akmasından ötürü” keder duyuyorlardı. Tyndall “bilimsel alanda faaliyet gösteren, hayal gücünü korkulacak bir meleke gibi gören Torylerden” hiç hoşlanmıyordu. Onların mücadelesi Darwinci yeni doğalcılığa karşı yaptırımların kaldırılmasını amaçlıyordu; Tyndall “el çekin” talebinde bulunurken, bilimadamlarına “Darwin’in entelektüel ufku sınırlarken temkinli olmaları” uyarısında bulunuyordu.

Tyndall evrensel bir çağrıda bulunuyordu, bu da onu tehlikeli kılıyordu. O savaş yıllarında British Association’ın işçi sınıfına hitap eden konuşmalarını başlatmıştı; bunu da çok saldırganca bir tavırla yapmıştı. Kimyasallardan yapılan bebekler, robotların düşünme kapasiteleri hakkında alaycı konuşmalar yüzleri güldürmüştü. Tyndall’ın parlak bir belirlenimciliği olan kozmolojik sistemi bütün rahipler ve yoksulları ateşten bir ruh, güneşin çocuğu yapıp bırakmıştı. Hepsi de varlıklarını aynı ısrarlı zorunluluğa borçluydu. Tyndall o zorunluluğun güzelliğini ve kaçınılmazlığını yakalamıştı, “içinde bulunduğumuz anın, bütün şiirimizin, bütün bilimimizin, bütün sanatımızın –Platon, Shakespeare, Newton ve Raffaello– güneşin ateşinde potansiyel olarak var olmasını” coşkuyla karşılıyordu.

Darwin’in Yeni Model Ordusu evanjeliklerin etik katılığını miras almıştı. Kısmen pozitivistlerdi, gönülden Darwincilerdi ve son neferlerine dek X Kulübü üyeleriydiler; ama ateist ya da materyalist değillerdi ve aslında tanımlayıcı bir etiketten yoksunlardı. Kitabı Mukaddes’te geçen metaforları kullanıyorlardı, ama teoloji karşıtıydılar. Ahlakı pozitif olguların toplanmasına dönüştürüyor; düşmanlarını da “inanç günahı” yüzünden çarşıya geriyorlardı. “Nihayetinde nedamet getirmeyenlerin, yeni fiziksel in-

cili reddetmekte ısrar edenlerin çarptırılacağı bilimsel bir cehennem” kapısını tutuyor; Darwinci bilimadamını Reform döneminin gerçek mirasçısı olarak resmediyorlardı; bunların hepsi de Mivart’ın, Tyndall’ın “yeni itikadını” iki kat hor görmesine yol açıyordu. Tyndall “Tek bir kuvete inanıyorum,” diyordu. “Korkunç ‘Darwinismus’” panteist bir üst yapıya bağlanmıştı ve saldırgan orta sınıf yandaşları da onu garanti altına almışlardı.²¹ Darwin olup bitenleri ancak hayretle izleyebiliyordu.

Haeckel’in çalışmalarında *Darwinismus*, daha korkunç derecede kapsayıcı bir hal almış; hayatı, aklı, toplumu, siyaseti ve bilgiyi kapsamıştı. Darwin hâlâ Haeckel’in *Generelle Morphologie* adlı kitabının sansürden geçmemiş bir çevirisinin yapılması için bastırıyordu. Maliyetin bir kısmını üstlenmeyi önermişti; Norwich’te Ray Cemiyeti de kitabı “saldırgan yerleşik öğretiyi karşıtı” tonun düşürülmesi şartıyla yayınlamayı kabul etmişti. Huxley kitapta ciddi kesintiler yapılması gerektiğinde ısrar ediyordu; gaz-olarak-Tanrı lafları gitmeli ve kitap “olabildiğince sıkıştırılmış bir hal almalıydı.” “Burada yerleşik öğretiyi karşıtlığını, böyle açıkça ilan edilmediği sürece pek umursamıyoruz,” diye münasebetsiz bir uyarıda bulunmuştu; bu sözleri İngiltere’de inançsızlığın kibar olması gerektiği anlamına geliyordu. Haeckel aslında kitabın kırpılmış bir versiyonunu hazırlamıştı; çevrilmeyi bekliyordu. Fakat yine de başa çıkılamayacak kadar büyük sorunlarla karşılaştılar ve plan nihayetinde yattı. Kitap “çok ağır ve çok uzundu.”²²

Haeckel’in *History of Creation* [Yaratılış Tarihi] adlı kitabı diğerini gölgede bırakmıştı. Darwin kocaman başka bir cildin kapısına dayanmasına şaşıp kalmıştı; Herbert Spencer’in hızıyla kitaplar doğurabilen “yılmaz işçiye” hayret ediyordu. Haeckel bir kez daha ataların şecerelerine dair bir dolu bilgiyle söze dalmıştı; Darwin’in hiç dalmak istemediği bir konuydu bu. Kitabın nefes kesici bir tonu vardı, ışıltılı spekülasyonlar da çok fazlaydı. Huxley, “İnsan ona katılsa da katılmasa da olduğu yerde durmasındansa hata yapması daha kârlıdır,” sonucuna varmıştı. Huxley nihayetinde kaçınılmazı kabul etmiş ve Haeckel’in yaklaşımını benimsemişti. Zooloji Cemiyeti’nde, bir zamanlar Darwin’e imkânsız ve yanlış olduğunu söylediği şeyi yapıp av kuşları ve güvercinlerle ilgili, hanedan armalarını andıran bir şecere çıkarmıştı. “Bütün canlıların birinden diğerine evrilme” biçimini gösteren “*genetik bir sınıflandırma*” ortaya çıkarmıştı. Çalışmalarını sürdürmüş, kuşları daha da gerilere götürmüş, devekuşuna ben-

zer atalarını dinozorlara kadar uzatmıştı.²³ Yıllarca süren itirazlar ve uyarıların ardından nihayet Darwin'in konumuna razı olmuştu.

Hiç kuşkusuz bu Haeckel'in işiydi, Huxley de ona borcunu ödemişti. İlkkel yapışkan yaratıklardan birine *Bathybius Haeckelii* adını vermişti; transatlantik kablolarını yerleştirmeye hazırlanan, iskandil atan bir gemi tarafından derinlerden taranarak çıkarılmış, nüve halinde bir organizmaydı bu. Maalesef bir yaratıktan çok, koruyucu sıvının bir eseri olduğu anlaşılmıştı; fakat yine de gösterilen saygının bir işaretiydi, Almanların hedefe onlardan önce ulaştığı yolunda üstü örtülü bir kabuldü. Huxley, "Mr. Darwin'in" ya da bir çizimde elinde buhurdan sallayan bir rahip yardımcısıyla birlikte görüldüğü üzere, "Papa Darwin'in türbesine sadakatlerini" sunmak isteyen Alman hacılar için de bir izleyici kitlesi arıyordu. Downe'da Parslow profesörleri çalışma odasına yöneliyor; bilimadamları burada *Darwinismus*'un Alman üniversitelerindeki ilerleyişini ateşlenip zevk duyarak izliyorlardı. Haeckel'in ders verdiği Jena, hızla bu konunun merkezi haline geliyordu. Bonn'da Wilhelm Preyer, Haeckel'i bile geride bırakmıştı, konferanslarına yaklaşık 500 öğrenci çekiyordu. Huxley tarafından Papalık tahtına oturtulmasından günler sonra Darwin daha büyük bir onur kazandı: Preyer'in üniversitesinden fahri doktor unvanı aldı.²⁴

O sonbahar çelenklerle, dünyanın bir ucundan diğerine dokunaklı atıflarla unutulmayacak bir sonbahardı. Fransızların fosillerle ilgili, geniş seçerelerin yer aldığı ciltleri; Smithson Enstitüsü'nün Amazonlar'a düzenlediği bir keşif gezisinin hikâyesi; Wallace'ın *Malay Archipelago* adlı kitabı; hepsi de Darwin'e ithaf edilmişti.²⁵ Darwin'in *Orchids* adlı kitabı Fransızcaya çevrilmek üzereydi; Hooker Fransız Bilimler Akademisi'nin bile nihayet teslim olup onu üye seçeceğini düşünüyordu.

Bunlar çocukların hatırlayabildiği en sosyal aylardı. Harvard'ın botanik bahçesinde fazlasıyla ağır bir yükün altında kalmış ve "ağır ve sıkıcı işlerden dolayı yarı ölü" bir halde olan Asa Gray eylül ortasında uzunca bir tatil için, hızlı buhar gemisiyle iki hafta süren bir yolculuğun ardından karısıyla birlikte İngiltere'ye gelmişti. Vaktini Kew seralarında Hooker'la birlikte geçirmişti; Hooker Grayleri Downe'ı ziyaret etmeye götürmüş, Darwin bir keresinde Tyndall'ı da kandırmıştı. Bu hafta sonu gezilerinde Grayler Darwinlerin ev halini görmüştü: gündelik dağınıklığı, eskimiş mobilyaları, hiç değişmeyen rutinleri. Emma ile Charles'ın akşamları yaptığı tavla savaşları izleyicilerin eğlencesi olup çıkmıştı; Mrs. Gray Emma'nın kazanmasına seviniyor, kocası da kaybedeni teselli ediyordu. (Charles şaka-

cıktan bir öfkeyle karısına “Kemiklerini kıracağım!” diyordu.) Darwin “son derece büyüleyici” havasıyla, boylu postu görünümü, keskin yüz hatları, “üstdudağına kadar kare kesilmiş sakalıyla” Mrs. Gray’i etkilemişti. Fakat “en tatlı gülücük, en tatlı ses tonu, en neşeli kahkaha” bile tahribatı gizleyemiyordu. “Yüzü çektiği acı ve hastalığın izlerini gösteriyordu... Bizimle hiç uzun süre oturmadı, çok konuştuğunda gidip dinlenmesi gerektiğini söylüyordu, özellikle de çok güldüyse.”

Eski toplantılar gibiydi. Gray’in dostu *North American Review* editörü Charles Eliot Norton, yakınlardaki Keston mıntıka papazlığında kalıyor, öğle yemekleri için eşi ve onun 19 yaşındaki kız kardeşi Sara Sedgwick’le birlikte Downe’a geliyordu. (Sara William’ın dikkatini çekmişti.) Bir keresinde de Wallace ile Edward Blythe ziyarete gelmişlerdi; ikisi de Tropikler’i seyahat etmiş, sinekuşları ve parlak kelebekler hakkında ağızları aranabilecek gezginlerdi. Down Konağı on yıldır bu kadar sık geliş-gidişe tanık olmamıştı. Darwin bir akşam yemeği öncesi “Öldürmezse bundan büyük zevk alacağım,” diye kıkırdamıştı.

Gray yerlilerin arasında, Hooker, Huxley ve Tyndall yüzünden müşküle saplanmış bir halde bulmuştu kendini. *Variation* yüzünden teolojik olarak kırıdayamaz hale gelmişti, *Köken*’in de telafi edilemez bir biçimde X Kulübü’nün maiyetinde olduğunu görmüştü. Hooker’ın konuşmasını ya da Tyndall’ın fantazilerini zar zor engelliyordu; bir İngiliz modasını Harvard’a götürürken (“saygıdeğer bir beyaz sakal”) “Darwinci tartışmalara” girme konusunda içinde kalan arzuları geride bırakmıştı, “nihayetinde Huxley takımına ‘karışmayı’ pek istemiyordu.”²⁶

İlk kez oy kullanan bir milyon seçmen kasım ayındaki genel seçimde Toryler’in bozguna uğratılmasını ve yeni liberal lider William Gladstone’un Downing Street 10 numaraya yerleşmesini sağlamıştı. X Kulübü’nün de parlamentoya bir temsilci sokmasına ramak kalmıştı. Yine Batı Kent’ten adaylığını koyan, Darwin’den moral destek (aynı zamanda arabasının dizginlerini) alan Lubbock neredeyse parlamentoda koltuk sahibi Tory adayı yerinden ediyordu. Bu durum Downe’ın eski rahibi Brodie Innes’i bir parça rahatlatmıştı; Innes, Birmingham vekili ve işçi sınıfı kahramanı John Bright’ı “diktatör yapmaya” çalıştığı gerekçesiyle Darwin’i suçlamıştı. Fakat Innes’in o sırada biraz daha aciliyet taşıyan yerel siyasi meselelerle ilgilenmesi gerekiyordu. İskoçya’daki aile malikânesinden Darwin’le elbirliği yaparak Downe’da görev yapan rahibi görevden almaya çalışıyordu.

Mesele hatalı ödenmiş bir “yoksulluk yardımıyla” ilgili üzüntü verici bir hikâyeydi. Brodie Innes’in görevi teslim ettiği Peder Stephens önceki yıl ayrılmış, Innes de kendini canlıların sorumluluğundan kurtarmaya hevesli olmuştu. Downe’in rahibini atama hakkını Darwin’e satmayı bile önermişti. (Darwin buna “Benim tarzım olmaz,” diye cevap vermişti.) Stephens’in yerine gelenler daha da kötü çıkmış, Brodie Innes Darwin’i bunların yapıp ettikleriyle ilgili gerilimli mektuplara boğmuştu. Peder Samuel Horsman ancak üç ay çalışabilmişti. Bir dizi borca girmiş, Darwin yanlışlıkla hazinedarın ödentilerini onunla paylaşınca okulun parasını da alıp gitmişti. Darwin, “Horsman bir hilekâr olmaktan çok tam bir aptal,” diye açıklamıştı, Innes de onun ancak “deli olabileceğini” düşünüyordu. Fakat Horsman’ın dava açma tehditlerini buharlaştırarak zorla atılmasının üstünden çok geçmeden, selefi Peder John Robinson “geceleri kızlarla yürüyüşe çıkarak” kendini alçaltmaya başlamıştı.²⁷

Ya da o sonbahar Brodie Innes’in Down Konağı’ndaki gözleri ve kullarına göre böyle rivayet ediliyordu. Darwin şöyle yazmıştı:

Karım Mrs. Allen’in, Mr. R’nin, hizmetçilerinden biriyle olan ilişkisi hakkında çok öfkeli olduğunu görmüş. Gerçek bir suç işlendiğine dair bir kanıt bulunduğunu sanmıyorum. Bu bilgiyi ikinci elden verdiğim için benim adım geçmemeli. Hizmetçilerimiz karıma, bundan sonra insanların kiliseye zor gideceklerini sanmadıklarını söylemiş...

Brodie Innes buna rahiplik bölgesinde dolaştırılması gereken yazılı bir “meydan okumayla” karşılık verdi; Robinson’ı suçlayanların öne çıkmasını istiyordu. Bu gelişme Darwin’i bir kargaşanın içine sokuyordu; belgeyi dolaştırmak onu “iftira niteliği taşıyan bir eylemde” bulunmuş durumuna düşürecekti. Fakat yine de bir şeyler yapılması gerekiyordu.

“Mr. R. hakkındaki söylentiler artık olgunlaşmıştı.” Darwin biraz daha derinlere indi, köy civarında bir av köpeği gibi davranıyordu. Brodie Innes Noel’den hemen önce bizim yargıcın kararını öğrendi:

Mr. Allen gözlemlerine dayanarak bildiği bir şey olmadığını söylüyor. Kızın adı Esther West. Mr. Allen’in açsısı evin yakınındaki yolda Mr. R’nin kızla konuştuğunu görmüş. Mrs. Allen’dan duyduğuna göre kızın annesi (Mr. Allen’i terk etmişti) Mr. R.’ye kızın evinde ziyaret etmesini yasakladığını yazmış; ayrıca Mr. R. kötü karakterli olduğu sanılan bir kızın yaşadığı bir eve girerken görülmüş. Mr. Allen bu ikinci hikâyenin

Mrs. Engleheart'tan geldiğine, kızın annesiyle ilgili hikâyeninse şerif yardımcısının karısı Mrs. Buckle'dan duyulduğuna inandığını söylüyor.

Bunların hepsi de kulaktan dolma kanıtlardı. Bu yüzden de Darwin hikâyeyi başlatan Mrs. Allen'ı çapraz sorguya çekip duygularını deneyimli bir gözle izledi:

Haline tavrına bakılırsa bu konuda epey bilgisi var; ama gergin olduğunu, bir karara varamayacağını söyledi; buna uygun olarak da kendisine kimin ne söylediğini ya da köydeki kızın ismini hatırlamadığını beyan etti; ayrıca aşçısının da emin olamadığını, konuşmak istemediğini ve Mr. R.'nin kızla gündüz vakti mi yoksa karanlık bastırdıktan sonra mı konuştuğunu söylemek istemediğini bildirdi.

Darwin, “İşe yarar tek kanıt kızın annesinden alınabilir,” fakat “muhtemelen o da açılmayacaktır,” diye meseleyi toplayıp “bütün bu üzüntü ve sıkıntı için samimiyetle özür dilerim,” diyerek genelgeyi geri gönderdi. Brodie Innes “eski bir dostunun çok sıkıntı verici bir ikilemden çıkmasına” yardımcı olduğu için ona teşekkür üstüne teşekkür etti. Robinson'ın günleri sayılıydı. “Umarım kısa süre sonra orada yerleşik bir rahip olacak.”²⁸

Evde başka tür bir cinsel kovalamaca hız kazanıyordu. Down Konağı imparatorluk çapında bir yazışma ağının merkezi haline gelmişti; dokunaçları küçük İngilterelerin hepsine uzanıyordu. Posta çuvalı her gün cinsel seçim teorisine yardımcı olacak mücevherler getiriyordu. Seylan'dan Kalküta'ya, botanikçiler maymunların yeleleri ve sakallı Hintliler hakkında haberler gönderiyor; Molukka'dan Nikaragua'ya maden mühendisleri yerlilerin âdetlerini anlatıyor; Cebelitarık'taki tekstil imalatçıları merinos koyunlarından bahsediyor; Portekiz'deki şarap ihracatçıları yöredeki kuyruksuz köpekleri izliyor; Laponlar ren geyiklerinin boynuzlarını ölçüyor; Yeni Zelandalılar kahramanca Maorilerin güzellik anlayışını izliyor; Queensland'den Victoria'ya misyonerler ve hâkimler din değiştirmeyi ve hapse atmayı bırakmış yerlilerin âdetlerini gözlüyorlardı. Hatta *Beagle* mürettebatından eski arkadaşı Phillip King bile ona yardımcı oluyordu.²⁹ İşte Darwin'in mükemmelleştiği iş buydu: Toplamak ve bir araya getirmek; olguların izini sürmek; eski defterlerindeki spekülasyonları tüm küreyi kapsayacak şekilde doğrulayıp genişletmek.

38. Bölüm

Parçalayan Spekülasyonlar

Evrim, giderek daha fazla takdir ediliyor olsa da Darwin'in körlemesi-
ne, sendeleye sendeleye ilerleyen, kazalara açık mekanizmasına dostları da düşmanları da karşı çıkıyordu: Lyell ve Gray, Owen ve Argyll'le aynı konumu paylaşıyorlardı; hiçbiri razı olmuyordu. İskoç fizikçiler dünyanın yaşından milyonları kesip atarken Darwin'in "karman çorman" sürecinde insanın evrilmesi için gerekli süreye ne oluyordu peki? Kaza eseri ortaya çıkan on bin varyasyondan yalnızca biri kullanılabilirdi. Şans eseri ortaya çıkacak varyasyonları beklemek vakit öldürücüydü ve zaman da daralıyordu. Lyell bir keresinde kaynakların neredeyse sonsuz olması gerektiğini söylemişti; Darwin ise 1859'da dinozorların hükümlüğüne üstünden yalnızca 300 milyon yıl geçtiğini düşünmüştü. Fakat William Thomson'un, dünyanın soğuyan bir küre olduğunu temel alan hesaplamaları yer kabuğunun yoğunlaştığı devirlerden beri 100 milyon yıl geçtiğini ileri sürüyordu; bu süre Darwin'in yavaş ilerleyen, tesadüfi yöntemi söz konusu olduğunda "mantıksız denecek kadar yetersizdi."¹ Elbette ki ilahi kudretten yana olanlar için böyle bir şey söz konusu değildi; onlar sürecin hızlandığını görmekten memnunlardı: "Rasgele" varyasyonlar yerine "yönlendirilmiş" varyasyonlara başvuruyor; böylece akışın Yaratıcı denetim altında kalmasını sağlıyorlardı. Fizikçiler Darwin'in başına büyük bir bela sarmıştı.

Thomson, Wallace'ın seanslarının birinden fırlamış "nefret uyandırıcı bir hayalete" benziyordu. Darwin, hayatın evrimi için mevcut zamanın bu şekilde kısaltılması karşısında hayretler içindeydi. Matematiksel jeolojisi sallantıda olduğundan, Cambridge'ten matematik derecesi alarak yeni mezun olmuş George'a Thomson'un verdiği rakamları kontrol etmesini söylemişti; "dünyanın bu kadar kısa süredir var olduğundan" kuşkuluydu. Silüryen döneme ait ilk deniz canlılarının ortaya çıkması öncesinde sayılamayacak kadar çok asır geçmiş olması *gerekliyordu*, "yoksa görüşlerim-

de yanılıyor olacağım ki bu da imkânsız; kanıtlanması gerekiyor.” Binlerce metre kalınlığındaki çökeltiler nasıl bu kadar kısa bir süre içinde oluşmuş olabilirdi? Yoksa eski tabakalar silinip gitmiş miydi? Saçmaydı bu.

Yine de eleştirileri, 1868-69 kışında *Köken*'in yeni (beşinci) basımına kozmetik cerrahi uygulayarak karşılamıştı. Kimi zamanlar kesim işlemi biraz daha derinlere iniyordu. Çevreyi, daha fazla sayıda yararlı varyasyonun ortaya çıkma sebebi olarak göstermişti. Çevre, süreci hızlandırıyor; yeni çeşitlerin çaprazlanma yoluyla harmanlanıp bir nüfus oluşturması riskini azaltıyordu. Darwin bir organın aşırı derecede kullanılmasının büyümesine neden olduğu, bu değişikliğin de aktarılabileceği (“kullanılan-kalıtım”) yönündeki eski kavrayışı da yeniden canlandırmıştı (bir nalbantın kolunun üst kısmındaki kaslarda söz konusu olduğu gibi).² Bütün bunlar varyasyonların daha odaklı bir yönelim kazanmasını sağlıyor, evrimi hızlandırıyor, hayatın muhteşem zenginliğinin yalnızca 100 milyon yılın eseri olmasını mümkün kılıyordu. Darwin 10 Şubat 1869'da, 60. doğum gününe iki gün kala düzeltmeleri tamamladı.

Bir hafta sonra Huxley “başsavcı” oldu ve başkanlığına getirildiği Zooloji Cemiyeti'ne zaman sorunuyla ilgili olarak tavsiyede bulundu. Konuşması ortamı canlandırmayı amaçlıyordu, hiç olmazsa Darwin'in keyfini yerine getirecekti. Huxley, evrimci lobi adına konuşarak “Biyoloji zamanını jeolojiden alır,” demişti: “Jeolojik saat yanlışsa doğabilimcinin yapması gereken tek şey değişimin hızıyla ilgili kavramlarını buna uygun olarak değiştirmektir.” Güneşin ısıtması ve toprağın soğumasıyla ilgili değişiklikler hakkındaki konuşmasını bitirdikten sonra, koca bir “eğer” boy göstermişti.

Darwin bu konuşmanın müthiş “parlak” olduğunu düşünüyordu; fakat Huxley bilimlerin kraliçesi olan fiziği tehlikeye attığı gerekçesiyle ok yağmuruna tutuldu. Thomson'ın bir başka çalışma arkadaşı, Huxley'nin konferans verdiği o berbat “Sendikacıları”na benzediğini yazmıştı; fizikçilerce sağlanmış gelişmiş makina, biyolojik angaryayı gereksiz kılacaktı. “Şu eğitilmiş bilimadamlarının el dokumacılarının berbat safsatalarına kapılması kesinlikle çok eşsiz bir psikolojik fenomen; aklın ve beynin gizemli hastalıklarıyla ilgilenen sansasyonel yazarların dikkatini çekmeye değer.” Hiçbir şey yapmadıysa bile Thomson bu biyolojik azmanlara çok cömert davranmıştı, yeryüzünün gerçek yaşı “on ya da on beş milyondur.” Bu rakam doğruysa eğer, evrimle ilgili her tür düzene son verecekti.

Darwin bunu okuyunca “kendini çok küçük hissetti,” dünyası daha da küçüldü. Doğrusunu söylemek gerekirse bir an bu rakama inanamadı. Bu değerlendirme yazısının Hooker’a “sert bir laf sokuşturması,” Huxley hakkında budalaca sözler etmesi, yalnız olmadığını düşündürdüğü için onu rahatlatmıştı. “Bu değerlendirme bana Huxley’nin ne kadar da cin gibi akıllı biri olduğunu gösterdi –görmem için göstermesi gerekmiyordu tabii– yazar onun becerilerini övmekten kendini alamamış.” George bu son tahminin, Thomson’ın çalışma arkadaşlarından, Edinburglu doğa felsefesi profesörü, Kitabı Mukaddes taşıyıcısı P. G. Tait tarafından yapıldığı tahmininde bulunuyordu. Babasını Thomson vakasının ciddiyeti konusunda da etkilemişti. Hooker ona “George’a benim adıma de ki matematiğiyle senin üstüne oturmasın,” sözleriyle takılıyordu. “Bir doz daha Huxley al... Nutuk çek, George’u okula geri gönder.”³

O bahar Darwin’in rahatsızlığı bilimsel olmanın ötesine geçti. Nisan ayında Keston arazisinde Tommy’ye binerken, gözdesi olan bu yaşlı atın ayağı sürçtü; Tommy onu sırtından fırlattı ve üzerine yuvarlandı. Darwin ağır yaralanmıştı, doktorlar da birkaç ay boyunca dinlenmesini tavsiye ettiler. Darwin birkaç hafta içinde kendisini topladı ve Emma’nın özenli gözetimi altında çalışmalarını sürdürdü; fakat Tommy’nin güvenilmez olduğu konusunda hemfikirlerdi.⁴ 60 yaşındaydı; Charles’ın artık emniyetli bir binek hayvanına ihtiyacı vardı, ne var ki böyle bir hayvan bulamadı ve binicilik günleri sona erdi.

Haeckel’a metafizik dürüstlük dersi veren Huxley, Edinburg’da “hayatın fiziksel temelleri” hakkında verdiği bir “kilise dışı pazar ayininin” ardından kendisini yerleşik dini öğretilere karşı çıkmakla suçlanır buldu. Sözleri kulağa materyalizm gibi geliyordu –hayat ve zihin yücelmiş bir kimyevi süreçti– gerçi o materyalizmin de nihayetinde spiritüalizm kadar saçma olduğunda ısrar ediyordu. *Fortnightly Review*’da yayınlanan konferansı sansasyon yarattı; derginin o sayısı hiç duyulmamış bir biçimde yedi baskı yaptı. Dinci ucuz basın köpürüyordu. Huxley Darwinciliğin kişileşmiş hali, yeni seküler inancın başrahibi değil miydi? “Halk için Pazar akşamı toplantıları” düzenlemiyor, “bilimsel Pazar okulları” için kapı kapı dolaşmıyor, Londra’nın “Pazar konferansları cemiyetine” başkanlık etmiyor muydu?⁵ Onu ruhsuz bir maddiyatçı, bir ateist ve bir ahlaksız gibi resmediyorlardı.

Kim olduğuyla ilgili bir anlaşmazlık olsa da Huxley bunların hiçbiriydi. Nisan ayında, bir grup liberal kilise görevlisi, ülkenin birbirine düş-

müş aydınları arasında dini bir fikir birliği sağlanması için son bir girişimde bulunduğu, Huxley de temize çıktı. Bu liberal din adamlarının kurduğu, her ay toplanan tartışma grubu “Metafizik Cemiyeti,” bir inanç ve yerleşik dini öğreti karşıtlığı bahçesiydi; piskoposlar ve başpiskoposlar pozitivistlerle, deistlerle, Üniteryenlerle karışıyorlardı, bu garip ateist de tuzları biberleri olmuştu. Huxley, Tyndall ve Lubbock’la birlikte, Darwinci hizbi temsilen bu gruba katıldı; fakat daha kimse onu mıhlamayamadan o tanımlayıcı yeni bir etiket çıkardı: “Agnostik” terimini geliştirdi. Bir agnostik Tanrı’nın varlığını reddetmiyor ya da onaylamıyordu; dünyanın maddeden mi ruhtan mı yoksa neden yapıldığını öğrenmeye çalışmıyordu. “Ay siyaseti” gibi bu konu da sonu gelmez bir biçimde, hiçbir yere varmadan tartışılabilirdi. Darwin’in bilimi bu tür kavgaların üstüne çıkmıştı, bilinebilir dünyayla uğraşıyordu. Huxley’ye göre Darwincilik “‘hizipçi olmamakla’ kalmıyordu, tümüyle de ‘sekülerdi.’”⁶

Huxley askeri meseleleri seviyordu ve gerici bir düşmana ihtiyacı vardı. Katoliklik bu işe yarıyordu. “En büyük düşmanımız” dediği, başlıca engel olarak gördüğü Katolik Kilisesi’ni dur durak bilmeden yeriordu. Kiliseyi bir Cizvit milis birliği gibi resmediyordu; bilimsel değişimle savaşma eğitimi alan rahipler tıpkı “Napoleon’un Yaşlı Muhafız ordusunun eğitilmiş gazileri” gibi Baba’nın Muhalifler Ordusuna yakın duruyorlardı. Bu stratejik saldırılar Katolik hayranı St. George Mivart’ı kırılma noktasına getirmişti. “Pithecoïd İnsanı”nı dinlemek sıkıntı vericiydi; Katolik Kilisesi’nin “bir ölüm kalım meselesi olarak bilim ve modern medeniyetin ilerlemesine direnmesi gerektiği” sözleri çok ileri gidiyordu; son dönemde Papalık’tan gelen kınamalar bunu ima ediyor olsa bile. (Mivart IX. Pius’un “Hatalar Özeti”ni ciddiye alamayacak kadar liberaldi.) Vogt’un ateşli kitabı *Lectures on Man* ile Haeckel’in *Generelle Morphologie*’si gibi kıta Avrupası’nda yapılan çalışmalara haçlı seferi açmanın da bir faydası olmuyordu. Mivart paramparça olmuştu; Darwin’e yazdığı mektuplar bir hayal kırıklığının hoşbeşe dökülmüş haliydi:

Kendi adıma “doğal seçilimin” yazarına karşı minnet ve samimi bir saygıdan başka bir şey hissedemem; fakat bu kuramı yalnızca yüksek çıkarlara saldırmak için bir silah, “kökeni” ne olursa olsun İnsan’ın “sonuna” doğru ilerlemesini engelleyecek bir araç olarak kullanan bazılarını gönülden lanetliyorum.

Bu sözleri Huxley’yi düşünerek yazmıştı. “İtalya’da dolaştığı sırada” Huxley’nin *Man’s Place in Nature* adlı kitabının “demiryolu istasyonlarının çoğunda bir müstehcenlik kalabalığı arasında” satıldığını gördüğünde “şaşırmış ve üzülmüştü.”⁷ Huxley’nin saldırgan duruşu yüzünden Darwin takipçilerini kaybediyordu.

Darwin, Wallace’la ilgili olarak da sıkıntılı bir durumun kaynamakta olduğunu biliyor; Wallace’ın, Lyell’in *Principles of Geology*’sinin onuncu basımı hakkında kaleme alacağı değerlendirme yazısını titreye titreye bekliyordu. Yüksek Kilise cemaatinin gazetesi *Guardian* Lyell’in ılımlı Darwinciliğine gülümsemişti. Wallace, “Gerçekten de Toryler Radikal Reform Yasaları’nı geçiriyorlarsa, Kilise Darwinciliği savunuyorsa bin yıl elinizde demektir,” diyordu. Fakat Darwin’i kaygılandıran Wallace’ın ruhların güdümündeki evrimiydi. “Değerlendirme yazısını merakla bekliyorum. Umarım kendi çocuğunuzu da, benimkini de tam anlamıyla öldürmemişsinizdir.” Zehirli, gergin sözlerdi bunlar. Değerlendirme yazısı nisan ayında yayınlandı; Darwin, uğradığı parçalayıcı bir işkence karşısında dehşete kapılarak çocuğun cesedini teşhis etti. Wallace’ın metnine ünlem işaretleri çakıp üç kez de satırların kenarına “Hayır” diye not düştü.⁸

Wallace insanoğlunun genişleyen bilincini seçilimin alanından tümden çıkarmıştı. Vahşiler, ihtiyaçlarının çok ötesine geçen bir zihinsel kapasiteye sahipti. Goril beyninden biraz daha fazlası yeterli olacakken; bir İngiliz kafasına sahiplerdi; bu da entelektüel bir kapasite fazlası anlamına geliyordu. Hemen yararı dokunacak olanla ilgilenen seçim onlara bunu vermiyor olabilirdi, ama manevi güçler veriyordu. Amazonlar ve Uzakdoğu’da koleksiyonculuk yaparken yerleşen bu sosyalist, vahşilere karşı büyük bir saygı besliyordu. Darwin’in hileci, yamyam karakterli Fuego yerlilerine dayanan lekeleyici bakış açısını paylaşmıyordu. Wallace Borneo’da Dyaklarla birlikte yaşarken “Medenileşmemiş insanları daha fazla gördükçe insan doğası hakkında daha iyi düşünmeye başladım,” demişti. Beyin fazladan bir donanımdı; fakat bazı kabileler bunu onları imha etmeye çalışan sömürgecilerinkine kıyasla daha yüksek bir ahlak geliştirmek için kullanmıştı.

Büyük beyin medeniyetin gelişmesi için temel bir önkoşuldu. Fakat seçilimin bir öngörüsü yoktu; gündelik varoluşu besliyordu, gelecekteki ihtiyaçları değil. Boğazlayıcı bir kapitalizmle ahlaken sakat bırakılmış Victoria dönemi İngilteresi’nin “sosyal barbarlığı” odak noktası alınarak yar-

gıda bulunulduğunda, seçilimin medeniyeti destekleyecek gücü olmadığı görülüyordu. Hayır, Wallace'a göre insanın kaderini daha yüksek manevi güçler yönlendiriyordu. Beyinden bunlar sorumluydu; insanın kurtuluşu da bu güçler olacaktı, onu binyılın yoluna yerleştireceklerdi.

Darwin, "Sizinle üzüntü verici bir görüş ayrılığı içindeyim," diye yazmıştı, "bunun için de çok üzgünüm." Üzüntü vericiydi, en sağlam savunucusu öbür dünyanın zekâlarını göreve çağırıyordu. Aynı zamanda "inanılmaz derecede tuhaftı." Bilmese, Darwin beyinle ilgili paragrafların "bir başkası tarafından yerleştirildiğine yemin edebilirdi." Wallace verdiği cevapta bunu görülmez manevi bir el olarak açıklamıştı; "bilimin henüz tanımadığı güçlerin ve etkilerin varlığını inceledikten sonra" görüşlerinin değiştiğini itiraf ediyordu.⁹

Yandaşların çekilmesiyle geçen bahar, hayal kırıklığıyla dolu bir yaza dönüştü. Mivart 3 Haziran'da Huxley'nin yardımıyla Kraliyet Cemiyeti mensubu oldu. Maymunlar konusunda yaptığı çalışmaları taçlandıran bir törendi bu, çok yakında incek olan zalimce darbeye dair hiçbir işaret vermiyordu. 12 gün sonra Mivart ihanet etti. Huxley'nin yüzüne karşı, insan doğası ve ahlakıyla ilgili Darwinci görüşlere itirazlarını yayınlacağını söyledi. Mivart bu sahneyi, "Ne demek istediğimi açıkça ortaya koyar koymaz çehresi değişti, daha önce hiç görmediğim bir hal aldı," diye hatırlayacaktı. "Fakat hiçbir şeye olmadığı kadar üzülmüş ve şaşırılmış görünüyordu. İyi ve nazik bir tavırla, kederli, fakat sert bir biçimde insanları bu sorular kadar birleştiren ya da uzaklaştıran bir şey daha olamayacağını söyledi." Mivart giyinip kuşanmıştı, büyüğü iç çembere geçmeye hazırlanmıştı. Onun ayrılması bir ihanet olarak görüldü; bir acı ve karşılıklı iftira dönemi başlarken Darwinciler de safları sıklaştırdılar.

Mivart'ın Katolik *Month*'ta doğal seçilimi eleştiren, isimsiz makaleler yayınlamasıyla birlikte gedik açılmıştı. Bir dizi müşkül ortaya atıyordu: Seçilim plasantalı bir köpeğin ve keseli bir kurdun böyle mucizevi bir biçimde yakınlaşmasını nasıl açıklayabilirdi? Tam gelişmemiş bir kanadı açıklayabilir miydi? Seçilimin her aşamada hayvanı işlevsel kılacağı varsayılıyorsa yarım bir kanadın yararı neydi? Bunlar bilmeceydi. Wallace *Month*'u okuduktan sonra Darwin'e yazdığı satırlarda "Tam gelişmemiş organların nasıl yararlı olabileceği sorusu gerçek bir müşkül," diye kabul etmişti, "benzer karmaşık organların bağımsız kökenleri de öyle." Darwin yazarı meçhul bu yazının kenarına epeyce açıklama düşmüştü. Mivart'ın bel-

li bir amaç doğrultusunda çalışan iç gücünü kabul edemezdi. Lyell, Gray ve Argyll'in de fazlasıyla hemfikir olacağı, hayatın Tanrı'nın inayeti doğrultusunda bir dalga üzerinde ilerlediği düşüncesini de kabul edemiyordu.¹⁰

Mivart ile Wallace suları bulandırırken, Argyll çökeltiyi karıştırıyordu. Sonuçta ortaya, satış rakamları çok daha fazla olan bir köpük çıktı. Yeni Hindistan Bakanı, Gladstone'un İrlanda siyasetini itekleme, Hindistan demiryollarını düzenleme ve başka herkes gibi insan hakkında yayınlar yapma fırsatı bulmuştu. *Primeval Man* [İlk İnsan] Whitehall'da bir masa başından Hindistan'ı yönetmekle görevli liberal bir dükten beklenebilecek olandan fazlasını sunmuyordu; ama halk böyle şeyleri seviyordu.

Argyll Lubbock'a sızlanıyordu; tarihöncesinin uzun sürdüğünü kabul ediyordu, ama başlangıçta hayvanlık olduğuna dair hiçbir işaret görmemişti. İnsanoğlu "tam bir barbarlıktan" hiç yardım almadan çıkamazdı. Fakat daha yüksek bir yerden düşüp batabilirdi. Modern vahşiler, Taş Devri kalıntıları değil; daha uygun ırklar tarafından dünyanın en kötü bölgelerine sürülmüş olan dejenerelerdi. Atalarımız ahlaken barbar da değillerdi. Seçilim bütün bunları nasıl yaratabilirdi? İnsanın pembe tenine ve çelimsiz bedenine bakın; akıl gibi dengeleyici bir armağan en başta lütfedilmiş olmasaydı seçilim bundan daha büyük bir zayıflığı nasıl evrime tabi tutabilirdi? Böyle çaresiz bir vahşi varoluş mücadelesinde nerede dururdu? Bir gazete cevabı kesinlikle biliyordu: "British Association'ın üst düzey oturaklı isimlerinden birini, M. De Chaillu'nun gorillerinden birinin yanına çırılçıplak bırakın ve mücadelenin ne kadar keskin, ne kadar kısa süreceğini gözleyin."¹¹

Argyll kararlıydı: "İnsan, bedenin hayvani oranlarını yitirmeden önce insani oranlarda akla sahip olmuş olmalı." Sir John'un vahşisinin metal hakkında hiçbir bilgisinin olmaması, "sorumluluklarından da Tanrı'dan da bihaber olduğu" anlamına gelmiyordu. Darwin bütün bunları son derece akıllıca, biraz da usandırıcı bulmuştu. Gerçek *İnsanın Türeyişi*'nde ilerlemeye devam ediyor, ataların yokluğunda, kimsenin bizim "daha küçük ve zayıf olduğumuz" varsayımında bulunamayacağına işaret ediyordu. Yine de Argyll'i baş aşağı çevirerek insanın hassasiyetinin ve savunmasızlığının toplumsal bütünleşmeyi, onunla birlikte ahlak duygusunu teşvik ettiğini ekliyordu. Lubbock bu meseleyi British Association'da yeniden gündeme getirmeye hazırlanıyordu; vahşilerin âdetlerinin "eski bir barbarlık hikâyesi anlatan" taş devri kalıntıları olduğunu ortaya koyacaktı.¹²

Fuego yerlileri konusunda Darwin tarafından silahlandırılan Lubbock, *Pre-historic Times*'ın ikinci basımında meseleyi üstüne basa basa vurguladı.

Lubbock telaşe içindeki Association için hazırlıklarını sürdürürken Darwin, “hanımları” tarafından gizlice tatile gönderildi; at kazasından kalıp iyileştiği şu günlerde söylenip sızlanıyordu. 10 Haziran’da Barmouth Vadisi’nde bulunan Caerdon’a doğru yola çıktılar; yol üstündeki Shrewsbury’de de kaldılar. Darwin Mount’u da ziyaret etti, buranın yeni sahipleri saygılı bir biçimde onun etrafta dolaşmasını izledi. Darwin melankolik bir tavırla iç geçirerek, “O serada beş dakika tek başıma bırakılsaydım, biliyorum, babamı tekerlekli sandalyesinde, sanki karşımda duruyormuş gibi capcanlı görebilecektim,” diyordu. Kuzey Galler’in eflatun süpürge otlarıyla kaplanmış, eski hatıralarla dolu tepeleri onu boğuyordu. Öğrenci olduğu zamanlardaki gibi tepelere tırmanma özlemi duyuyordu, ama evden yarım mil öteye zor gidiyordu. Diğer çocukları bir grup fotoğrafı için cümbür cemaat poz verirken o “İnsanın rahat bir mezarda sessizlik içinde olmayı dileyebilmesi yeterli,” diye mırıldanıp hasta yatan George’a eşlik etti.

Bu sayfiye başka tanınmış isimleri de çekmişti. Bir öğleden sonra küçük bir bayırı yavaş yavaş tırmanırken bir haykırıyla durduruldu. “İçine girilemeyecek böğürtlen çalılarının” arasından bakınca, 20 metre ötede, yolda heybetli Miss Cobbe’u gördü; kadın ve hayvan hakları savunucusu bu hanım, Mr. Mill’in *On the Subjection of Women* [Kadınların İtaatı Üzerine] başlıklı özgürlükçü kitabını anlatmak için ona doğru geliyordu. İnsanın soyu hakkındaki çalışması için mükemmel bir kitaptı, özellikle de cinsel seçimle ilgili bölümleri. Darwin bağırarak, Mill’in biyolojiden “bir şeyler öğrenebileceğini” söyledi. Erkeklerin üstünlüğü “varoluş mücadelesinin” bir ürünüydü; özel “kuvvetleri ve cesaretleri” “kadınlara sahip olmak için çalışmalarından” ileri geliyordu. Bunu duyan Cobbe, onun gayet açık etik sorunlarını halletmek için Kant’ın “ahlak duygusu” hakkındaki, yanında bulunan kitabını vermek istedi. Ama Darwin bu tekli kibarca geri çevirdi.¹³

Kasım ayında *Nature*’ın kurulmasıyla birlikte X Kulübü de kalıcı bir yayın organına kavuştu. Hooker bu yayını değerlendirme yazıları kaleme almak, Huxley Goethe’yi yüceltmek için kullanırken, Darwin *Nature*’ı destekleyen başka bir ismi, Francis Galton’ın *Hereditary Genius*’ını [Kalıtsal Deha] okuyordu. Kuzenine bu kitaptan övgüyle bahseden bir

mektup yazmıştı: “Bir anlamda bir muhalifin itikadını değiştirdin: Çünkü her zaman söylemişimdir, aptallar dışında insanlar zekâ bakımından büyük farklılıklar göstermezler, ancak gayretleri ve çalışkanlıklarıyla birbirlerinden ayrılırlar; hâlâ bunun başta gelen önemli farklılıklardan biri olduğuna inanıyorum.”¹⁴

Darwin o yılın sonunu bileği taşında “çirkin cümleleri biraz daha düzgün hale getirerek” ve “sonu gelmeyen erkekler ve dişilerden, erkek kuşlardan ve dişi kuşlardan yaka silker bir halde” cinsel seçimle ilgili bölümü bitirmeye çalışarak getirdi. Nihayetinde “bir ördek kadar aptallaşmıştı.” Sömürge yerleşimlerinde yaşayanlar ve imparatorluk kurucuları yine onu bilgi kırıntısı yağmuruna tutuyordu; Çin’e giden evlatlar gözü kulağı oluyor; Cape Town’daki Sömürge Bürosu Afrika güveleri hakkında bilgi veriyor; Hindistan’dan Sierra Leone’ye yerliler onun basılmış “Yüz ifadesi hakkında araştırmalar” yazısı doğrultusunda izleniyordu. *İnsanın Türeyişi*, hiçbir şey değilse, imparatorluğun damgasını taşıyacaktı.

Bütün gözler Darwin’e çevrilmişti. Onun dışında herkes insanın yükselişi ya da düşüşü hakkında konuşmuştu. Kesin bir açıklamayla bu çamuru temizlemesi bekleniyordu. Murray’in yeni çıkardığı aylık edebiyat dergisi *The Academy*, ilk sayısında kitabının izini sürüyordu. Her zaman olduğu gibi Almanlar start alır almaz hızlı bir çıkış yapmışlar, *İnsanın Türeyişi*’ni çevirmek için yarışa başlamışlardı. Darwin Carus’tan emindi, fakat ateşli bir karakter olan Vogt da kitabın haklarını alma teklifinde bulunmuş, Darwin’i korkutmuştu. Darwin, Eras’ın evinde Frances Cobbe’ye Vogt’un Londra’da “bir konferans verdiğini; konuşmasında eklemek ve şarabın takdis ayınınin cesaretini almak için bir insanın yalnızca kalbini ya da gözlerini yemeye tedricen dönüşen *yamyamlığın* son kalıntısı olarak ele alındığını” anlatmıştı. Darwin’in bu sözlere yaptığı tek yorum, “İngiltere’de bu gibi konulardan söz açıldığında, daha *namuslu* konuşulur,” olmuştu. *Türeyiş*’in böyle alaycı bir siniğin eline düşmesine izin veremezdi.

Bu çekişmeli mesele hakkında konuşacak olması Darwin’i korkuyla dolduruyordu. Bu sefer eleştirilenleri pusuya yatmış bekliyorlardı; önceden silahlanmışlardı. Mivart’a yarı suçlar bir tonda “Kitabımı yayınladığımda infaz değilse bile, evrensel bir tenkitle karşılaşacağımı biliyorum,” demişti.¹⁵

Charles çalışma odasındaki şömineyi canlı tutup uzun ve sert geçen kış ayları boyunca yazmayı sürdürdü; insanın “zihinsel güçleri” ve “ahlak duy-

gusu” hakkındaki bölümleri bağladı. Bunları Cannes’a gönderdi; evlenme çağına gelmiş 27 yaşındaki Henrietta bir araştırma için buraya süzül-müştü. Üslupçu ve küçük bir ahlakçı olarak onun metnine dokunuyor, âdet-leri gözetiyordu. Darwin bazı kısımların çok evanjelik olduğundan kor-kuyordu; vaazı andırıyorlardı: “Kim derdi ki bir rahip olup çıkacağım?”

Argümanın ateistçe tonu dikkate alındığında, dine küfreden bir rahip-ti. Onun düşüncesine göre, “dini sadakat duyguları” temelde bir maymu-nun bakıcısına beslediği şefkatten ya da Henrietta’nın köpeği Polly’nin ona karşı beslediği “derin sevgi”den farklı değildi. “Tanrı’ya duyulan soylu inanç” doğuştan geliyordu, evrensel de değildi; bu yalnızca toplumu dü-zen içinde tutmaya yönelik en yüksek yaptırımdı. Bütün inançlar ve ah-laki duyguların kaynağı hayvani içgüdüler ve vahşi batıl itikatlardı. Bun-lar Charles’ın defter tuttuğu günlerden kalma eski görüşlerdi. Fakat şim-di, *Köken*’in yarattığı heyecan dalgasından on yıl sonra bile yayınlanma-ları ailesini yaralayabilirdi; Henrietta’nın, yanlış çıkarımlarda bulunulma-masını sağlaması gerekiyordu. Henrietta metni düzeltirken, koruyucu me-leği Emma da onu dürtüp duruyordu. Emma ahlakın ve dinin ele alınma-sının “çok ilginç” olabileceğini yazmıştı; fakat yine de “bundan hiç hoş-lanmayacaktı sanki Tanrı biraz daha öteye itilmiş gibiydi.”¹⁶

Kısa süre sonra Darwin bitap düştü, Emma da onun ara vermesi için “zorunlu bir hava değişimi” sürgününü uygulamaya koydu. Darwin bu kez gönüllü olarak Cambridge’e gitti. Frank matematikten iyi bir dereceyle mezun oluyordu; Horace da Trinity’de ona katılmıştı. Mayıs ortasıydı, kolejlerin arka tarafları cennetten farksızdı. Otuz yılı aşkın bir süre sonra eski şehri ziyaret etmek için bundan daha iyi bir zamanlama olabilir miydi? Horace’ın sağlığını yoklamak üzere Henrietta da kız kardeşi Bessy’yle birlikte gelmişti; hep birlikte Bull Oteli’nde kaldılar. Koşuşturmanın hüküm sürdüğü pazaryeri ile dolup taşan dükkânlar dışında, St. John’da yeni bir şapel yapılmış; Büyük St. Mary Kilisesi’nde yenilemeler yapılmış, bir zamanlar eski Botanik Bahçesi’nin bulunduğu yerde de müzeler ve konferans salonları açılmıştı. Öğrencilik günlerindeki gezintilerini hatırlayan Charles, baktığı her yerde “sevgili Henslow’u” görüyordu. Cambridge on-suz Cambridge değildi.

Ayrılmalarından bir gün önce yolda Profesör Sedgwick’le karşılaştılar. Yaşlanmış, “neşeden yoksun bir yalnızlık içinde yaşayan” Sedgwick, Charles’ı “sevgili aile efradıyla” birlikte görünce “neşeden coştı” ve oturup

onunla uzun uzun sohbet etti. Sanki *Türlerin Kökeni* hiç yayınlanmamış gibi konuşuyordu; kibarlıktan muhtemelen, ama Charles onun beyninin “zayıf düştüğünü” düşünmüştü. Sedgwick daha sonra gurur ve neşe kaynağını, fosiller ve kayalarla dolup taşan Woodward Müzesi’ni göstermek istemişti. Vakit geç olmuştur, ama onu reddetmek düşünülecek şey değildi; sonunda Cambridge’in eski disiplin görevlisi, uçuşan cüppesinin içinde elindeki bastonla sendeleye sendeleye bu jeoloji gezisi için onu caddeelerde sürüklemişti. Gezinin sonuna geldiklerinde Charles “tam anlamıyla bitkin düşmüştü;” ertesi sabah trene neredeyse sürünerek gitmişti. “86 yaşında, beni öldürüyor olduğunu aklından hayalinden bile geçirmeyen bir adam tarafından bu şekilde öldürülmek aşağılayıcı değil mi?” diye iç geçiriyordu.¹⁷

Eve sağ salım döndüğünde, Sedgwick’in ilahi kudret tarafından yaratılmış insanının tabutuna çivi çakmayı sürdürdü. Bazıları onun neye kalkıştığını idrak etmemişti. Oxford’ın yeni Tory Şansölyesi Lord Salisbury, onu haziran ayında kendisine fahri medeni hukuk doktoru unvanının verileceği toplantıya katılmaya davet etmişti. Cambridge’e gücü ancak yeten Darwin, sağlık durumunu gerekçe gösterip bu daveti geri çevirdi. Yüksek Kilise cemaatinin kalesinde verilecek bir şeref payesi en iyi ihtimalle güvenilmezdi; ayrıca her halükarda Huxley’nin de itiraf ettiği üzere Darwin üzerinde uzlaşılabilir bir aday olmuştur. Kraliyet tarafından atanmış İbrance Profesörü saygıdeğer Peder Edward Pusey oradaki adaylıklarla ilgili olarak “çok büyük bir arbede” koptuğunu artçı sarsıntılarının anlamıştı. Pusey, onun “doktorluğunun,” sırf “ilkinden daha beter yedi şeytani bu işin dışında bırakmak” için kabul edildiği konusunda hemfikir di. Huxley müstehzi müstehzi sırıtıp “Keşke gitseydin, kendin için değil, öbürleri için... ah *Coryphaeus diabolicus* (şeytanlar korosunun başı),” diyordu.¹⁸

Başka unvanlar ona daha çok yakışıyordu. Moskova Emperyal Doğabilimciler Cemiyeti onu onur üyeliğine getirmişti; Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti ise aynı unvanı teklif etmişti. Sırılsıklam Jemmy Button’ı son görüşü, vahşi Fuego yerlilerinin asla ehlileştirilemeyeceğini gönülden kabul etmesine yol açmıştı; FitzRoy’un başarısız olması da vahşilerin alışkanlıklarını kırmanın imkânsız olduğunu gösteriyordu. Fakat hiçbir insanın “İncil’in basit mesajını anlayamayacak kadar alçak olmadığına” inanan Sullivan’ın, cemiyetin sicilini teklemeyen anlatması Darwin’in neda-

met getirmesine neden olmuştu. Cemiyet Tierra del Fuego’da bir İngiliz kan ileri karakolu kurmuştu; yerlilerin dinleri değiştirilmiş, üstleri başları giydirilmişti; stratejik Ümit Burnu mevkiinde İngilizlerin taşımacılık faaliyetleri için güvence altına alınmıştı. Bunun bir kanıtı olarak Sullivan, Jemmy’nin dimdik bakan oğlunun bir fotoğrafını göndermişti. Medeniyetin lütuflarını yaymaya can atan Darwin, birkaç yıl boyunca misyona küçük bağışlarda bulunmuştu. Evet, onur üyesi olmaktan gurur duyacaktı. Ama Sullivan’ı uyarıyordu: “Kısmen insanı konu alan, yeni bir kitap yayınlayacağım; birçoklarının çok bayağı bulup kınayacağını söyleme cüretinde bulunabilirim.”¹⁹

Onu en sevindiren seçim Lubbock’un seçilmesi olmuştu. Komşusu, Şubat 1870’de Maidstone’dan seçilmiş; 100 oy alarak Avam Kamarası’na sızmıştı; Darwin onu işe koşmak için hiç vakit kaybetmemişti. Downe’a telgraf hizmeti yetersizdi; “bütün yöre sakinleri” yeni vekillerinin iyileştirmeler yapmak üzere Posta Ofisi’ne yüklenmesini istiyordu. Ayrıca nüfus sayımı yaklaşıyordu. Eskiden himayesi altında olan Lubbock’un yardımıyla bu sayım antropolojik bir sorgulamaya dönüşebilirdi. Darwin yıllar içinde çok sayıda basılı soru göndermişti; çiftçileri, cerrahları, misyonerleri, sömürgelere giden seyyahları ilk elden raporlar almak için sıkıştırmıştı. Şimdi de bütün ulusu, o can sıkıcı aile içi çiftleşme ve üreme sorunuyla ilgili bir bilgi ağına çevirme şansı çıkmıştı karşısına.

Darwin güvercinleri *sonsuz sayıda* çiftleştirmişti; şimdi bile çaprazlanmış ve kendi kendilerine döllenmiş bitkiler yetiştirme denemeleri yapıyordu. Fakat insanlarla ilgili olarak boş bir çizgi çekmişti; *İnsanın Türeyişi* için yeterince kanıt yoktu. Ülkede her gün deneyler yapılıyordu, nüfus patlıyordu; fakat hiç kimse aile içi evlenmelerin olduğu ailelerde doğurganlığı araştırmamıştı. Kendi kuşağında Darwinler ile Wedgwoodlar arasında dört tane birinci dereceden kuzen evliliği olduğundan bu kişisel bir meseleydi. Kendi kırılğan çocukları bu evliliklerin kurbanı olsalardı bu durumda bütün ülkenin benzer bir sıkıntı çektiği kesindi. “Sağırılık, aptallık, körlük vs.” gibi kusurların yakın akraba evlilikleriyle ilgili olup olmadığını öğrenmek için bunu araştırmaya değer miydi?²⁰

Mesele şuydu: Birbiriyle evlenmiş kuzenlerin hayatta kalan çocuklarının sayısı, akraba olmayan ebeveynlerin hayatta kalan çocuklarının sayısı kadar mıydı? Büyük ailelerin daha uygun olduğu yönünde akıl yürüttü; büyüklük konuşacaktı. Lubbock 22 Temmuz’da Avam Kamarası’nda,

Nüfus Sayım Yasası'nın ikinci okunması sırasında bu meseleyi açtı: doğabilimciler "aynı kandan evliliklerin bütün bitki ve hayvan krallıklarında zararlı olduğu" kanısına vardığından, "insan soyu açısından da aynı şeyin geçerli olup olmadığı kesinleştirilmesi istenen bir şey olmaz mıydı?" Tasarı komisyon aşamasındayken, Lubbock söz konusu sayım sorularına "birinci dereceden kuzenle evli olup olmadığı" sözcüklerinin eklenmesi için bir teklif verdi. Böylece hararetli bir tartışma patlak verdi. Muhalefet, "Engizisyon sorgularını andırıyor," diye kükrüyordu; "düşünülecek en büyük zalimlik." "Filozoflar" bir yolunu bulursa, böyle bir soru doğal olarak "çocukların sayısı, sağlığı, zihinsel durumu gibi başka soruları da beraberinde getirecekti." Parlamento, birinci dereceden kuzenlerin evlenip evlenemeyecekleri konusunda karar almaya bile davet edilebilirdi ki bu da evli çiftler için "zihinsel bir işkence" olurdu.²¹ Bu ek, iki oya karşılık bir oy farkla reddedildi.

Charles dişini sıkmış, kitabını bitirmek için bastırıyordu; bu arada parlamento unutulmuştu, artık yalnızca Fransa ile Prusya arasındaki savaştan bahsediliyordu. Her gün on binlerce kişi ölüyordu. Ağustos ayına geldiğinde aile bundan başka bir şey düşünemez hale gelmişti. Woolwich'teki Leonard kendisini tam bir Prusyalı ilan etmişti; savaşmak için kaşınan asker arkadaşlarıysa Fransızları destekliyorlardı; Fransızlar kazanırlarsa İngiltere ile savaşmalarının daha muhtemel olduğunu biliyorlardı. Emma Prusya'dan yana şevkini I. Napoleon'un tuhafıkları hakkında bir şeyler okuyarak körüklüyordu. Fransa'da, "hakikate ulusal bir değer" verildiğini görmemişti. "Ne muazzam bir çöküş," diyordu; kendi kendisini aldatan bir ulus "düşmanın kudretinin nelere yetebileceğini kavramaksızın, burnunun dikine savaşa doğru yuvarlanıyordu!" Charles da kınama korosuna katılmıştı, fakat müttefikleri Haeckel, Preyer ve Carus için kaygılanıyordu. "Savaş, bütün bilimin uzunca bir süre boyunca tamamen durmasına yol açacaktı."²²

Downe'da Kırım Savaşı sırasında olduğu gibi, savaş oyunları başlamıştı; ama yeni bir tabur vardı artık. Yedi küçük Huxley on beş günlüğüne onlara gelmişti; böylece "General" –baba Huxley böyle biliniyordu– British Association'ın Liverpool'daki toplantısına katılabilecekti. Halkın bilimadamı, epeyce siyasi ayak oyunu sonrasında, *The Times* isyan etse de kurumun başkanlığını almıştı. Popüler basın "gümbürtücüyü" yuhalıyordu; onu taklit ederek böğürüyorlardı: "Mr. Huxley o kadar dü-

şüncesizce konuşuyor ki, keşke böyle düşüncesizce konuşan bir Piskoposumuz olsaydı!” Tabloid gazetelerin “düşüncesizce konuşan bir başkan” ve biraz da eğlence umduğunu unutuyorlardı. Ama akli başına gelmiş Huxley, herkese agnostüğün bir kargaşacı olmadığı güvencesi vermiş, hayatın kökeni hakkında sakınlı bir konuşma yapmıştı; öyle ki tabloidler “yeterince münasebetsiz” bulmadıkları için onu ıslıklarla yuhalamışlardı. Darwin, “lanetli” taslakları üzerinde can çekişip dururken, birden o eski haşarı özledi. Gerçi Tyndall hâlâ performans gösteriyor, bilimde hipotez ve metafor kullanımını haklı çıkarmaya çalışıp Darwin’i epeyce memnun ediyordu.²³

Savaş, Darwin’in aklını karıştırmıştı. O sıralarda, eylül sonuna gelindiğinde, Napoleon Sedan’da teslim olmuştu. Kuşatma altındaki Paris’te kargaşa hâkimdi, Strasbourg düşmüştü. Berbat bir katliam yaşanmıştı, ülke istila altındaydı; fakat Fransızlar Prusya’nın barış koşullarını ellerinin tersiyle geri çevirmişlerdi; *zafere* için çarpışmaya devam ediyorlardı. Darwin, Brezilya’da bulunan Fritz Müller’e “İngiltere’de Almanya’nın Fransa karşısında kazandığı zafere sevinmeyen bir tek kişi bile karşıma çıkmadı daha,” diye övünüyordu. “Şu mağrur, savaşı seven ulusa verilmiş çok adil bir karşılık bu.” Leipzig’de bulunan Carus, çatışmaların ağırlaştığı bir dönemde, *İnsanın Türeyişi*’ni çevirmeye hazır olduğunu açıklayarak onu şaşırtmıştı. Carus, savaşın satışlara zarar vermeyeceğini bildirmişti; gerçi “Roman” ve “Töton” ırklar arasındaki mücadelenin biraz daha az ilkel bir biçimde sürdürülmesini diliyordu. Aynı hisleri paylaşan Darwin, taslakları düzeltir düzeltmez ona göndereceğine söz vermişti. Kovalevsky daha önce Berlin’den yazdığı mektupta, İngiltere’nin Prusya’ya gösterdiği yakınlıktan yakınmıştı; şimdi taslakları eline ulaşmadığından, düşündüklerini açıkça dile getirmekle siyaseten uygunsuz bir iş yapmış olmaktan korkuyordu. Darwin’e söylediğine göre çeviriyi çabucak bitirmesi gerekiyordu; çünkü kuşatma altındaki Paris’te bulunan baldızına gitmek istiyordu.²⁴

Darwin “korkutucu” düzeltmeler üzerinde çalışmayı sürdürdü; kitabının rencide edici olmaması konusunda duyarlıydı. Kasım ayında taslakların son sayfasına geldiğinde Wallace’a, “Beni yorgunluktan yarı yarıya öldürdü; sizin güzel fikirlerinizin iyice öldüreceğinden korkuyorum,” diye yazmıştı. Ailesi ve dostları daha kötü hissediyorlardı. Henrietta’nın bütün kesip budamasına rağmen Darwin, *Türeyiş*’in onları rencide edeceğini bi-

liyordu. Fox daha şimdiden kitap hakkında kulaktan kulağa dolaşan “üzüntü verici hikâyeler” duymuş, aile seçerisinde gayrimeşru maymunlar bulunduğunu reddetmişti. Ve Sulivan: O ve misyon ayağa kalkacaklardı. Darwin Noel’de “keyifsiz keyifsiz homurdanarak” Sulivan’ı *İnsanın Türeyişi*’nin “onu ve daha birçok kişiyi tiksindireceği” yolunda uyarıyordu.²⁵ Fırtına karşı yelkenleri hazırlıyordu.

Taslaklar 15 Ocak 1871’de elinden çıktı. Darwin kitabın “basmaya değer olup olmadığı”ndan kuşkuluydu; duygusal yüz ifadeleriyle ilgili olarak elinde kalan malzemeleri kullanarak derhal yeni kitabına başladı. Başkaları da aynı kuşkuyu taşıyordu. Bir hafta sonra Mivart’ın akıllıca bir dille kaleme aldığı *On the Genesis of Species* [Türlerin Yaratılışı Üzerine] başlıklı eleştirisi eline ulaştı; Darwin’in yaşadığı süre zarfında, doğal seçilimi hedef alan en yıkıcı topyekûn saldırıydı bu. Aynı zamanda *İnsanın Türeyişi*’ne de düzenlenmiş erken bir saldırıydı ve iç çembere yakın birinden geldiği için de Darwin’i fena “sarsmıştı.” Darwin o kadar öfkelenmişti ki konuşmakta zorlanıyordu.

Lincoln’s Inn’de eğitim görmüş olan Mivart, tıpkı bir Old Bailey avukatı gibi kurnazca Darwinciliği “saf ve basit” doğal seçim olarak karikatürize etmişti. Darwinciliği sanık kürsüsüne oturtmuş, jüriyi boğmak için bir karşı kanıt kargaşası üretmişti. O tarihlerde, bunların büyük bölümü aleyhine söylenebilecek bir şey yoktu; kitap satışlarına bakılırsa da kesinlikle ikna edici olmuştu. Mivart bir birikim etkisi yaratmayı umarak çürütme üzerine çürütme ileri sürmüştü; Thomson’ın zaman hayaletini diriltmiş, pangenesise çamur atmış, yarı gelişmiş bir kanat kavrayışını hicvetmiş, birbirine yaklaşan türler sorununu gündeme getirmiş; Darwin, Huxley ve Wallace arasındaki farklılıkları kullanmış, Darwincileri metafiziğe bulaştıkları gerekçesiyle kılıçtan geçirerek satırlarına son vermişti. Asıl amacı buydu; seçilimin yanlış olmakla kalmayıp ahlak ve dine uygulandığında tehlikeli olduğunu göstermekti; Darwin’in seçilimi ahlak ve dine uygulamak üzere olduğunu biliyordu.

Mivart, özel sohbetlerinde Darwin’e karşı “yakınlık ve saygıdan” başka bir şey göstermemişti. Ciddi, samimi satırlar kaleme almıştı; onunla sohbet etmeyi istiyordu. Darwinciliğin pervasızca başka alanlara uzanmasının kabahatini aşırı bağnaz destekçilerinde bulmuştu; gerçi Darwin’in “onların din dışı gereksiz çıkarımlarını daha fazla protesto etmemiş olmasından” üzüntü duyuyordu:

...görüşlerinin kabul edilmesi birçokları için Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne, gelecekteki ödülleri ve cezalara inancın terk edilmesi anlamına geliyor... Sanırım bu tür inançların yıkılması, insanoğlunun geçici mutluluğu açısından bakıldığında çok daha önemli... Tanrı lütfetsin de biz İngiltere'dekiler 18. yüzyılın ortalarında Fransa'da yaşanan, Fransızların bedelini bugün kan ve gözyaşlarıyla ödemediğine çok benzer bir dini çürümeye yaklaşıyor olmayalım!

Ateizm, anarşi ve ulusun mahvolması; Darwin bu eski denklemden ür-küp çekirken, Paris kuşatma altındaydı. Kediler ve köpekler yeniyor, aç-lıktan kırılan sokaklarda farelerin tanesi bir frank getiriyordu. Mivart'ın çevresinden bazı isimler kuşatmadan doğrudan etkilenmişlerdi. Londra hayvanat bahçesi örnek alınarak inşa edilen *Jardin d'Acclimatation*'a yatırımda bulunan Owen, egzotik memeliler, o çok sevdiği filler bile vatan-daşları beslemek için kesilirken hisselerinin silinip gitmesine tanık oluyordu. Darwin'in eski kâbusları yeniden boy göstermeye başlamıştı. Bu histerik ortamda bir geri tepme yaşamayı bekliyordu. "Sarkaç doğal seçim aleyhine sallanmakla" kalmayacak, *İnsanın Türeyişi*'nin yazarı siyah pe-lerinli bir anarşist olarak resmedilecekti.²⁶

Mivart, Wallace, Cobbe ve başka birçok eleştirmene ön baskılar gön-derildi. Darwin değerlendirme yazılarını görmeyi beklerken başka bir ke-pazelikle karşı karşıya kaldı. Kilise bölgesi artık Peder Henry Powell'ın iyi ellerindeydi; fakat yakınlardaki bir kilise bölgesine gönderilmiş olan selefi Robinson önceki vaiz Horsman'la ittifak kurmuştu; Horsman oku-lun parasını alıp ortadan kaybolduğu yönünde iftira ettiği gerekçesiyle Dar-win'e dava açma noktasına gelmişti. Görünüşe bakılırsa bu konuda ken-disine haber veren Robinson olmuştu. Darwin Brodie Innes'e "Gerçekten de, mahkemeye çıkmak beni yarı yarıya öldürür kanısındayım," diye sız-lanıyordu; rahibinin dostluğuna hiç olmadığı kadar değer veriyordu. In-nes dava "hiç mahkemeye düşmeyecek," güvencesi verdi. Yatıştırıcı itti-faklarının aykırılığı Innes'i çarpmıştı: "Şu başımıza gelene bak! Senin do-ğabilimcilerin, benim ayıncı dostlarım iki çift medeni laf ettiğimizi duya-cak olsalar havanın değişeceğini ya da Paris'in kurtulacağını söylerlerdi; umarım ikisi de gerçekleşir!"

Fakat *güzel* Paris düşüp Prusya askerlerinin akınına uğradı. Charles ile Emma, Paris'le ilgili eski hatıralarına kapılmış, insanları düşünüyorlardı. Emma Alman bir konuya bir şeyler söylemiş, konuk buna içermişti. Olup

biteni Fanny Teyze'ye "İkimiz de garezimizi tükürdük, sonra da barıştık," diye anlatmıştı. Kıtadaki dostlardan gelen mektuplar nefes nefese açılıyordu. Carus Almanca basıma devam ediyordu; kitap yalnızca bir hastalık nöbeti yüzünden ertelenmişti. Haeckel bir kızı olduğunu haber veriyordu, adını Emma koymuşlardı. Kovalevsky ile karısı *İnsanın Türeyişi*'nin taslaklarını Prusya hattından 40 kilometre içeriye, Paris'e kadar götürmüşler; yolda yalnızca birkaç sayfa kaybetmişlerdi. Kovalevsky Rusya İçişleri Bakanı'nın bu "materyalist" kitabı yasakladığını, basıldığında toplama tehdidinde bulunduğunu bile bile çeviriye devam ediyordu. Darwin, "Ürkütücü bir zorbalık," diye köpürüyordu.²⁷

İnsanın Türeyişi öyle bir zamanda satışa çıktı ki 450 sayfalık ciltlerin her biri 24 şilinden satışa sunuldu. Üç hafta sonra ikinci basımın yapılması gerekti; mart sonuna gelindiğinde Darwin neredeyse 1500 sterlin kara geçmişti; Henrietta'ya "çok büyük bir rakam" diye övünüyordu; emeğinin karşılığında ona 30 sterlinlik bir hatıra vermeyi önerdi. Kitaba aldığı ilk cevaplar hayret vericiydi. "Herkes, hiç sarsılmadan kitap hakkında konuşuyor." Suistimal ettiği yönünde bir-iki uluma, Darwincilik karşıtı bir-iki büyük söz, o kadar; durum o kadar kafa karıştırıcıydı ki Murray'den "alışılmışın dışında olan, özellikle de dini gazetelerde" çıkan değerlendirme yazılarını not almasını istedi; en beter korkularını doğrulamak istiyordu. Hiçbir şey çıkmadı. Birçok değerlendirme yazarı alçak sesle sızlanmıştı, hepsi o kadar. Edinburg gazetesinin eleştirmeni gibi onlar da kitabın halk arasında "öfke, hayret ve hayranlıkla karışık bir fırtına uyandırdığı" sonucuna varmıştı. Bir tür evrimi istemeye istemeye kabul ediyorlardı; ama insanın "manevi güçlerinin" hayvansı içgüdülerden seçildiğini reddediyorlardı; aksi takdirde "ciddiyet sahibi insanlar, soylu ve erdemli hayatlar sürme girişiminde bulunmalarına neden olan saiklerden vazgeçmek zorunda kalacaklardı."

Huxley ile Tyndall tarafından maymun insanlar ile materyalizme alıştırmış; Galton, Greg ve Bagehot tarafından medeniyet mücadelesi hakkında bilgilendirilmiş insanlar *Türeyiş*'i sırf üstünde "Darwin" ismi var diye kapışmışa benziyordu. Konusu kötü haberlerden çok, eski haberlerdi. Büyük bir rahatlama duyan Darwin'e göre bu durum "İngiltere'nin giderek liberalleştiğinin bir işaretiydi."²⁸

Hem öyleydi hem daha fazlası. Birçok bakımdan kitap Darwin'in ta kendisiydi: tıknaz ve rahat, üstünlüğüyle sakin, anekdotlarla dolu ve bi-

raz da eski kafalıydı. Ateşli bir dili, gösterişli bir üslubu yoktu; Huxley, Haeckel ya da Vogt'ta rastlananların hiçbiri yoktu. Bunamakta olan bir amcaya benziyordu; ne eğlendiriciydi ne de hoşgörü sınırlarını zorluyordu. Koltuğuna oturmuş, İngilizlerin evrim geçirme, maymunluktan çıkıp ayağa kalkma, vahşileri fethetme, çoğalıp dünyanın dört bir yanına yayılma hikâyesini anlatıyordu. Darwin'in önceki yıllarda kaleme aldığı gerilimli notlarda, böyle bir hikâye tehlikeli derecede mantıksız görünüyordu; insanın atalarına yönelik gizli saldırısı yalnızca radikaller ile onların türünden olanlara uygun, arsızca gerçekleştirilmiş bir inanç eylemi olmuştu. Fakat artık maddi ilerlemeye, sosyal merdivenlerde yükselmeye, emperyal maceralara alışmış, *yeni zengin* okur sınıflar kitabı yalayıp yutmuşlardı. Romantik bir şecere onlara uyuyordu, epik bir şecere. Birçoklarının yaptığı gibi maymunları görmezden gelerek *Türeyiş*'in muazzam bir aile destanı olduğunu düşünmüşlerdi.

Victoria dönemi İngilteresi'nin bütün hayatı buradaydı; Fuego yerlisi York Minster'dan “büyük filozofumuz Herbert Spencer'a” dek. Bütün ırklar doğal seçilimin itici kuvvetiyle, kullanılan kalıtımın yardımıyla; bencil içgüdülerin yerini akla, ahlaka ve İngiliz göreneklerine bırakmasıyla medeniyet merdivenini tırmanıyordu. Sadakat ve cesaret yükselişteydi; kadınların iffeti, erkeklerin itidali artıyordu; kölelik, batıl inançlar, anlamsız çatışmalar kaybolup gidiyordu; öyle ki “erdem muzaffer çıkacaktı.” Fakat bu, inkâr edilemeyecek bir Malthusçu mücadele hikâyesiydi. Her zaman kahramanlar ve bahtsızlar, muzaffer medeniyetler ve yenilgiye uğratılmış “barbarlar,” genişleyen uluslar ve ortadan kaldırılan uluslar, geniş aileler ve küçük aileler olmuştu. “Zekâ bakımından üstün olanlar” aşağı olanlardan fazla üremişti; iyi sınıflar “taşkın, uçarı, suça eğilimli sınıflardan” daha uzaklara gitmişlerdi; hatta zenginler geride kalabalık yoksullar kitlesinden daha fazla çocuk bırakıyor; yoksullar daha bebekken ölüp gidiyorlardı. Fakat bütün bunlar olup biterken ulvi bir insancılık baskın çıkıyordu. İnsan doğasının “en soylu yanı,” “toplumun aşağı mensupları” için yakınlığı dikte ediyordu. “Zayıfların ayakta kalmasının ve türlerini devam ettirmesinin kötü etkilerine, şikâyet etmeksizin” katlanılmalıydı.²⁹

Darwinler bu tabloya mükemmel bir biçimde uyuyorlardı. *Türeyiş*, aslında onların hikâyesiydi. Doğal ve cinsel seçim onları ortaya çıkarmış ve sakat bırakmıştı. Charles “kendi kuyruğuna hayran bir tavus kuşu gibi

çalışım satmış,” Emma’ya kur yapmıştı. Nazlı ve duyarlı Emma, bir dünya seyahati sonrasında “cesaretine, sebatına ve kararlı enerjisine” hayran olarak onu tercih etmişti. “Annelik iç güdülerini” ve kadınsı sezgileri evliliklerinin başlıca dayanağı olmuştu (kısmen, “geçmişte kalmış daha aşağı bir medeniyet halinin” kalıntısı olsalar bile). Zenginliklerle donanmış olduklarından mücadelede iyi bir başlangıç yapmışlardı; medeni Batılılar’ın yayılıp aşağı ırklara boyun eğdirmesi için bir “sermaye birikimi” şarttı. “Gündelik ekmeklerini çıkarmak için çalışmak zorunda olmayan” zenginler toplum açısından hayati önemdeydi. “Bütün yüksek entelektüel işler onlar tarafından gerçekleştirilir; her tür maddi ilerleme de temelde böyle bir çalışmaya dayanır.” Fakat oğulları, doğanın işaretini taşıyan rekabete maruz kalmışlardı ve “içlerinde en müktedir olanın en başarılı olması, geride en fazla sayıda çocuk bırakması kanunlar ve âdetler tarafından engellenmemeliydi.”

Darwin kitabı kişisel bir notla bitiriyordu, hâlâ masallar anlatıyor; gerçek kahramanlara, hayvanlara hâlâ övgüler yağdırıyordu. “Bakıcısının hayatını kurtarmak için korkulu düşmanına cesaretle göğüs geren kahraman küçük maymunun hikâyesini,” “genç yoldaşını azgın köpekler kalabalığından kurtaran” ihtiyar babunu anlatıyordu. “Kendi adıma,” diyordu, çiplak, alçalmış vahşiler kadar “onların soyundan da gelmiş olmalıyım.”³⁰

Paris’e barış gelmiş, Prusya birlikleri gitmişti. Fakat bir isyan patlak vermişti; öfkeli yurttaşlar orduya saldırıyorlardı. Sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin başını çektiği yurttaşlar, askerleri şehirden çıkarmış, ulusal hükümeti tanımayı reddetmiş, 26 Mart’ta kendi hükümetlerini, Komün’ü seçmişlerdi. Bir hafta sonra Paris bir kez daha, bu sefer Fransız birlikleri tarafından kuşatma altına alınmış, kasaplık bir kez daha başlamıştı. İngiliz gazeteleri komüncülere karşı, *The Times* Darwin’e karşı ayağa kalkmıştı. Darwin’in ahlaki gelişmeyle ilgili görüşleri kabul edilecek olursa doğru ile yanlışla dair ebedi ilkeler kuvvetlerini yitirecekti. Vicdan “en canice devrimleri” kontrol altına alamayacaktı. Fransa’da “gevşek felsefe” ahlaki ilkeleri çürütmüş, korkunç sonuçlar doğurmuştu. “Bir adam, hak edilmiş bir şöhretin ağırlığıyla, böyle bir zamanda bu kitaptaki gibi çözülmeye neden olan spekülasyonlar ileri sürüyorsa ağır bir sorumluluk altına giriyor demektir.”³¹

Darwin ucuz yazarı, “metafizik ve klasiklerle dolu bir dillidüdüğü” olarak niteleyip kulak arkası etmişti; bu arada bu lafların satışları etkileye-

ceğinden de endişelenmiyor değildi. “Gümbürtücü”den, ona “kıllı bir yüzü olan ihtiyar bir maymun” diyen Gal’e kadar sabit fikirli huysuzlar artık onu incitemeyecekti. Brodie Innes de öyle: İhtiyar Tory “İnsan, insan olarak yaratılmıştır,” diye meydan okuyordu; “ve çalıştırılması gereken zencilerle, onları çalıştıracak iyi insanlar olarak ayrılmıştır,” yani radikal-ler işe burunlarını sokup engellemeden önce Tanrı’nın planı buydu. Darwin cevap vermişti: “Kendimi, sizin epeyce ilerinizde görüyorum, gidebildiği yere kadar.” Tirajı 200.000’i bulan, düşük piyasaya hitap eden *Family Herald*’ın “Darwincilik haklıysa, toplumun parçalarına ayrılması gerekir,” şeklindeki haykırışları bile ona dokunamıyordu. O kadar çok alkış patlatılıyor, o kadar ağır tartışmalar dönüyordu ki bu tür aptalca laflar önemsiz kalıyordu. Ciddi dergiler artık “Darwincilik ve din, Darwincilik ve ahlak, felsefe ve Darwincilik” konulu denemelerle dolup taşıyor, Darwin hepsini bir solukta okuyordu.³²

Doğüstü vicdanın basitçe savunulması dışında, Cobbe cinsi tiplere omuz silkiyordu. *Fortnightly Review*’un parlak editörü John Morley’yi “ahlakın temellerinin, doğru ile yanlış ayrımlarının toplumsal varoluş koşullarına derinden işlemiş olduğu” fikrine katıldığı için övüyordu. Wallace’ın *Academy*’de yayınlanan değerlendirme yazısının pek bir etkisi olmamıştı; itirazları o sırada “neredeyse klişeleşmiş” görünüyordu. Fakat Eras’ın deyişle karşıt görüşleri ifade eden “son derece güzel” bir makaleydi bu; cömert ve nazikti. “Gelecekte kaleme alınacak bilim tarihlerinde Wallace-Darwin dönemi bir-iki parlak dönemden birini oluşturacak,” tahmininde bulunuyordu; beyefendilerin anlaşmazlıklarını nasıl hallettiklerini gösteren parlak bir örnek olacaktı.³³

Oysa tersine Mivart’ın yarattığı velvele, Darwin’in fazlasıyla kişiselleştirdiği, Mivart’ın da çok rahat karşıladığı bayağı bir hikâyeydi. Mivart’ın mektubu ulaştığında, Darwin kendini ürpertiyle aynada izliyor; yüz ifadeleri hakkındaki makalesiyle boğuşuyordu. Takip ediliyordu. Mivart anlaşma koşullarını ileri sürmüştü; “bütün kalbimle diliyorum ki, görüşlerimizde büyük bir farklılık yoktur,” diyordu. Metafizik hakkında, bilimin temel varsayımları üzerine tartışacaklardı. Ve yine tekrarlıyordu: “Benim seddiğiniz mevzilere karşı savaşısam da (görev bilinci beni bunu yapmaya zorluyor) bilimsel çalışmalarınızla görüşlerine ek bir geçerlilik kazandırdıklarınızın yaptığı kadar sizi karşıma almıyorum.”

Darwin rahatsız edici derecede hedef alındığını hissediyordu, hem de bir döneke tarafından. Mivart, bir dillidüdük olduğu gerekçesiyle bir ke-

nara bırakılamazdı, gerçi teoloji yüzünden meseleleri ahlakileştirmeye başlamıştı. Birkaç gün sonra Darwin yüz ifadeleriyle ilgili makalesini, kabaca tamamlanmış taslağı bir kenara fırlatıp *Köken*'in yeni bir basımını tasarlamaya başladı. Ucuz bir basım olacağını söyledi Murray'e; Lancashire'daki işçiler beşinci basımı 15 şiline almak için aralarında para katıştırıyorlardı.³⁴ O, hepsinin elinde birer kopya bulunsun istiyordu. Altıncı basımda Mivart'ı hedef alacaktı. Kitap, onun yarı evrilmiş bir kanadın bir saçmalık olduğu, seçilimin keseli ve plasantalı kurtlar arasındaki benzerliği açıklayamayacağı yolundaki varsayımlarına meydan okuyacaktı. Derinliği bilinmeyen bir iç gücün evrimi hedefine götürdüğü yönündeki iddiasını yerle bir edecekti.

Mayıs ve haziran ayları akıp geçti; Darwin bir hızla yaz aylarına girdi; eski notlarını karıştırıyor, savunmasını güçlendiriyor, itibarını destekleyecek payandalar çakıyordu. Paris harabeye dönmüş, Komüncüler ezilmişti. Darwin'in Kovalevsky'ye yazdığı üzere onlar “adlarını ebediyen kötüye çıkarırken,” Mivart'ın o berbat *Genesis of Species*'i “doğal seçilime karşı,” özellikle de ona karşı, “büyük bir etki yaratıyordu.” Kendini savunmaya, mevzilerini terk etmemeye, felsefi bakımdan destekleyici kanıtların ortaya çıkmasını beklemeye kararlıydı. Mivart'ın *ancien régime*'i diriltilemeyecekti.

Haziran ayında Eras'ın yanında bir hafta geçirdi ve bu süre zarfında ABD'den haberler aldı. Ras'ın akşam yemeğine davet ettiği Edward Youmans, Amerika'nın başlıca bilim pazarlamacısıydı. Büyük isimlerin, Huxley, Tyndall, Spenser ve Lubbock'un “Uluslararası Bilim Dizisi” başlıklı yeni popüler kitaplığı için kitaplar kaleme almasını sağlamak üzere New York'tan gelmişti. Darwin, Youman'ın planlarının British Association'ın ağustos ayında Edinburg'da yapacağı bir yan toplantıda tartışılmasında ısrar ediyordu. O yaz George ile Frank'i tatile göndereceği Birleşik Devletler'de bilimsel ilerlemeler konusunda “tepeden tırnağa merak kesilmişti.” Youmans ona Brooklyn'de bir “din adamları kulübüne” insanın soyu hakkında verilen bir konferanstan bahsetmişti. Konferansın konusu, dinleyici kitlesi kadar şaşırtıcı değildi. “Nee!” diye patlamıştı Darwin. “Farklı mezheplerden din adamları bir arada mıydı? Onları burada bir araya toplasanız, aralarında nasıl da bir kavga patlak verirdi ama!”³⁵

Downe'da bir başka Amerikalı onu karşılamıştı. Gray'in öğrencilerinden, utangaç, genç bir filozof olan, Denizcilik Almanacağı'nı derleyerek iki

yakasını bir araya zor getiren Chauncey Wright Mivart'ın *Genesis of Species*'inin kınayıcı bir analizini göndermişti. Makale *North American Review*'de yayınlanacaktı; Darwin de ülkesindeki en güçlü eleştirmenini susturmakta bu makalenin işe yarayabileceğini fark etmişti. Darwin, ülke dışından destek çekme konusunda yumuşaktı. "Benimle kıyaslanamayacak kadar iyi bir eleştirmen," dediği Wallace'a, makaleyi alması gerekir mi gerekmez mi diye sordu; ama Wallace yazının ağır ve bulanık olduğu cevabını verdi. Darwin bu fikri Henrietta'ya da açtı; ama o da makalenin sadece "ilginç" olduğunu düşünmüştü.³⁶ Darwin telaşa kapılmıştı.

O sırada, Mivart'ın *İnsanın Türeyişi*'yle ilgili değerlendirme yazısı yayımlandı. Uzun, öldürücü bir kesim-biçim işlemiydi bu; "dogmatiklik" suçlamalarında bulunan, kanıt isteyen, düzmece metafizikle dolu bir makaleydi. Bunun da yazarı belirsizdi; ama Darwin bu yazının, onu neşterle parçalara ayıran "son derece akıllı" anatomistin elinden çıktığını biliyordu. *Köken*'in yeni basımı üzerine çalışmaları "her şeyden hastalanmasına" yol açmıştı; buysa onu ümitsizliğe düşürmüştü.

İşte, bu din değiştirmiş Katolik, *Quarterly Review*'de "Darwinciliğin mantıken varabileceği sonuçlarla ilgili eksiksiz ve çıplak gerçeği" ortaya seriyordu. Mivart uyuşuk Toryleri eski akıl hocasına karşı uyandırıyor- du. *İnsanın Türeyişi*'nin, "eğitilmiş zihinlerin çoğunluğu tarafından paylaşılan," geçerlilikleri zaman içinde ortaya çıkmış kanılara çomak sokması hesaplanmıştı. "Yarı eğitilmiş sınıflarımızı" rahatsız edecekti. Ahlak, "hayvani içgüdülerin gelişmesi" değildi; eğer böyle olsaydı, toplumun "doğru mu yanlış mı olduğunu," hatta "topluma uymamız gerekip gerekmediğini" kim bilebilirdi ki? İnsanlar canlarının istediğini yaparlar, kanunları ve âdetleri canlarının istediği gibi bozarlardı. Hayır, insan "özgür ahlaki bir amildi," doğaüstü bir ruhla yaratılmıştı. "*Meşru bir biçimde* itaat bekleyen mutlak ve değişmez kanuna tabi bir vicdani" vardı.³⁷

Darwin kendisini bir saldırgan, bir canı gibi görüyordu. "Fazla uzun sürmez, çok yakında insanların en iğrenç olarak görüleceğim," diye patlıyordu; "gelmiş geçmiş en küstah, en nefret verici hayvan." Mivart'ın "bağnazlığı, küstahlığı, liberallikten uzaklığı ve başka birçok hoş özelliği" onu öfkeden kudurtuyordu; içinde biriken safra da bağırsaklarına vuruyordu. Wright'ın Mivart'la ilgili değerlendirmesi birden gözüne mükemmel göründü. Değerlendirme her şeyi tersine çeviriyor; doğal seçilimi iyi bilimin bir örneği, Mivart'ı da kötü bir metafizik vakası olarak ele ali-

yordu. Mivart'ın varlığını ileri sürdüğü, yönlendirici iç güç evrimi hiçbir yere götürmezdi.³⁸ Wright'ın yardımıyla Darwin bu meselenin icabına bakacaktı.

Darwin alelacele Wright'a bir mektup karalayıp makalesini broşür halinde yayınlamak için iznini istedi. Sonra Emma, Darwin'i kendini toplaması için bir aylığına bütün bunlardan uzaklaştırdı. Darwin, Croydon İstasyonu'nda o kadar kargaşa içindeydi, kendisini o kadar "sersemlemiş ve kötü" hissediyordu ki Emma bir an olsun yanından ayrılmadı. Kuzey Downs'ta, eğrelti otlarıyla kaplı kumlu tepelere ve çam ormanlarına bakan Albury Köyü'ne çekildiler (Malthus bir zamanlar burada rahiplik yapmıştı). Güneşli bir ağustos ayıydı; oturmaktan ve yürüyüşe çıkmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Fakat Charles'ın kafası hâlâ "zayıf ve perişandı." Biraz okudu: Lubbock'un böceklerle ilgili son çalışmasını; Thomson'ın British Association'da yaptığı, doğal seçilimi hiçe sayan konuşmasını. Ama zihni sürekli Mivart'a dönüp duruyordu. Wright'ın izin verdiğini belirten mektubu geldi ve Darwin, Murray'e broşürün 750 adet basılmasını isteyen bir mektup yazdı. Hasar sınırlama çalışmaları başlamıştı. "200 adet" bütün bilimsel dergilere ve cemiyetlere, bunların yanı sıra düşünebildiği "bütün bireylere ve kulüplere" gönderilecekti.³⁹ Bu durumda halka da epeyce kalıyordu.

Emma ile Charles, Henrietta'nın ayın 31'inde yapılacak düğünü için Downe'a döndüler. Henrietta'nın kurlaşması rüzgâr gibi geçmişti. Nişanlısı Richard Litchfield, Kilise Komisyonu için çalışan iriyarı, ileriye göremeyen bir avukattı; Kilise mülkünü yönetmekle uğraşıyordu; iş dışında da Londra'da İşçiler Koleji'nde müzik, matematik ve bilim dersleri veriyordu. Tutkusu şarkı söylemekti; başlıca *hünerini* göstermiş ve Henrietta da onun içindeki sanatçıya âşık olmuştu; "tatlı" gülüşünden, "uzun, kalın, kahverengi sakalından" bahsetmiyoruz bile. Tören sadeydi, sonrasında da bir parti düzenlenmedi. Dostlar ve akrabalar da davet edilmemişti, çünkü Charles'ın sakin tutulması gerekiyordu. Fakat Darwin ihtiyar kâhyası Parslow'la birlikte geldiğinde, kilise sıralarında yabancıların oturduğunu görmüştü. Her zamankinden daha koruyucu kesilen Parslow yıldırım çarpmış gibiydi; köydeki "bütün yüzleri" tanıdığını düşünüyordu. Litchfield'in işçilerinden bir grup törenin saatini öğrenmiş, Londra'dan tren binmiş, Orpington İstasyonu'ndan yaklaşık altı kilometre yürümüşlerdi; onu şaşırtmak istemişlerdi.

Çeyizini alıp Londra'ya giden Henrietta, foksteriyeri Polly'yi geride bırakmıştı. Bundan sonra Polly uslu uslu Charles'ın peşi sıra yürüyecekti.⁴⁰

Murray broşürün kopyalarını eylül ayında postaladı. Broşüre *Darwinizm* başlığı konmuştu; Wright'ın satış yaptıracağını düşündüğü “biraz sansasyonel bir başlıktı” bu. Bu kelime Darwin tarafından takdis edilmişti; metafiziğin ve dini laf salatalarının üstüne çıkan güvenli bir bilim kavrayışına onun mührünü basacaktı. Huxley broşürü, İskoçya'da tatildeyken aldı. “İşe yarayacağı” kanısındaydı, ama tesadüfe bakın ki çoktan daha iyisini yapmıştı; golf oynamaya birkaç günlüğüne ara verip Mivart'ın *Genesis of Species*'i ile *Quarterly*'de çıkan makalesinin defterini bir değerlendirme yazısında dürmüştü. Mivart, “fena bir tip” olmasa da “lanetli papalık sistemi ve kendi ruhu için duyduğu korkularla” zehirlenmişti ve “Darwin'e karşı küstahlaşarak” affedilemez bir günah işlemişti. Daha da kötüsü, argümanları aslında insanları etkiliyordu.” Huxley cezalandırılması gerekiyordu, diye hırlamış; “şeytan beni bu cezayı vermem için dürttü,” diye eklemiştir.⁴¹

Kederli ve hasta bir halde, *Köken*'e kölelik eden Darwin, Huxley'den bu haberleri alınca hayata döndü. “Sarkaç bize karşı salınıyor, fakat çok kısa süre sonra ters yöne doğru salınacağı yönünde olumlu hislerim var; hiçbir ölümlü doğru yöne salınması için sarkaca yön vermekte senin yaptığının yarısı kadarını bile yapamayacak.” Huxley'nin taslakları bir hafta sonra eline ulaştı ve onu biraz daha güçlendirdi.

Huxley en sevdiği şeye gömülmüştü: Dini tefsire. Etkili bir biçimde bilimden kaçınmış, Katolik Kilisesi'ni ezmeye girişmişti; Mivart'ın benimsemediği konumun bilimsel açıdan bir felaket olduğu kadar teolojik açıdan da tehlikeli olduğunu gösteriyordu. Mivart evrimin Katolik babalarla, Augustinus'la, Aquinolu Thomas'la ve son büyük skolastik Suarez'le uzlaştırılabileceğini ileri sürüyordu. Huxley buna itiraz ediyor ve Mivart'ın önüne kırk yaran Latince tefsirler koyuyor; yoldan çıkmış öğrencisinin skolastik felsefeden, Darwin'in anladığından fazlasını anlamadığını kanıtlıyordu.

Suarez, Katoliklik öğretisini doğru bir biçimde ortaya koymuşsa, bu durumda evrim kesinlikle yerleşik dini öğretilere karşıdır. Ve ben böyle olduğuna inanıyorum... Hatta, benim gözümde evrimin en büyük meziyetlerinden biri, insanoğlunun entelektüel, ahlaki ve sosyal açıdan en yüksek hayatı sürmesinin o katı ve sürekli düşmanına, Katolik Kilisesi'ne eksiksiz ve uzlaşmaz bir biçimde karşı çıkan bir konuma yerleşmiş olmasıdır.

Huxley, bu askeri meselelerle, Kilise'yi evrimin karşısına dikmekle neşeleniyordu; *Genesis* de gem vurulmamış başka bir fırsat sunuyordu. Mivart'a, yoldan çıkmış bu çömeze, "hem Kilise'nin gerçek bir oğlu hem bilimin sadık bir neferi" olamayacağı söylenmişti.⁴² Yüz yüze getiren bu darbe zalimce indirilmiş bir darbeydi; Mivart'a tavşanlarla koşup tazılarla avlanmayı kesmesi emrediliyordu.

Huxley, eskiden Owen'ın yaptığı gibi *yanılmazlık tahtından* konuşuyordu. Dünya böyle değişmişti. Darwin, "Mivart'ın teolojisini nasıl da ezmişsin," diye sevinçle haykırmıştı. "Hiçbir şey, değerlendirmenin o bölümü kadar onu kızdıramaz... En berbat şeyleri yazabilir, ama bir daha beni küçük düşüremeyecek." Annesinin sağlığı yüzünden gözlerden irak olan Hooker'a göre, bu makale "Tanrı'nın bir lütfü," Huxley de "inançlıların savunucusuydu." Gerçi Downe'daki dostuna "Eminim, Mivart'ın aşağılanması karşısında sen benden daha mutlu değilsindir," diye yazmıştı. Darwin ise "Sandığın kadar iyi bir Hıristiyan değilim," diye geri püskürtmüştü onu; "çünkü intikamımın tadını çıkarıyorum."⁴³

Fakat ıstıraptan kurtulmuş değildi. Bilim bir kenara itilmişti; doğal seçilimin savunulması ihmal edilmişti. Huxley yalnızca Mivart'ın metafiziğinin dayanaklarını yontmuş, her zamanki becerikliliğiyle Amaleklileri helak etmişti. "Mivart'ın kitabının yarattığı etki dikkate alınırsa" doğal seçilimin bir şekilde desteklenmesi gerekiyordu. Ve işaretler de kaygı vericiydi. Wright'ın broşürleri durumu değiştirmemişti; ekim sonuna kadar sadece 14 broşür satılmıştı.⁴⁴ İlerisi göz korkutucu görünüyordu.

1871 - 1882

39. Bölüm

Bekle, Bekle, Bekle

Hâlâ Sandwalk'ta yürüyordu. Aradan geçen çeyrek yüzyıl burayı, göğe yükselmiş ağaçların altında kalan, şahsına mahsus bu yolu düzleştirmişti; bu yol aklını dile getirilmeyen yönlere çıkarmıştı. 1871'de sonbahar son demlerini sürer, kayın ağaçları yapraklarını dökerken o yine burada yürüyordu; bir yandan düşünüyor, bir yandan da kendini toplamaya çalışıyordu.

O yıl onu biraz daha yaşlandırmıştı. Kamburu çıkmış, ürkütücü bir hal almıştı; kendisini 62 yaşında değilmiş de daha yaşlıymış gibi hissediyordu. Çocukları büyümüş, onu ve Emma'yı Bessy'yle bırakıp gitmişlerdi. William Southampton'da bir bankanın ortağıydı, George baroya hazırlanıyor, Frank Londra'da tıp öğrenimi görüyor, Leo Kraliyet Mühendisler Birliği'nde eğitim alıyor, Horace Cambridge'te Little Go'ya giriyordu; hepsi de büyük işler yapmaya yazgılıydı. Tabii sağlıkları elverirse; çünkü sık sık bakım görmek için eve geliyorlardı. Henrietta gelmiyordu ama. Onu ağırbaşlı züppe Richard Litchfield'e kaptırmak “berbat ve hayret vericiydi,” hayatları hiçbir zaman eskisi gibi olmayacaktı. Charles'ı şımartacak bir tek Emma kalmıştı geride. Charles kızına “Onu örnek al,” diye tavsiye ediyordu, “o zaman Litchfield ileriki yıllarda seni sevmekle kalmaz, tıpkı benim sevgili ihtiyar annemize taptığım gibi sana tapar.”¹

Onu en fazla midesi yaşlandırmıştı. Şimdi bile, Sandwalk'ta attığı her tur iç organlarının dönmesine neden oluyordu. Emma onun ilgisini başka yönlere çekiyordu belki; ama düşüncelerini durduramıyordu, Mivart'ın meydan okuması ilerledikçe derin düşünceleri hep kusmasına neden olmuştu. Darwin hassas olduğunu biliyordu. Evrim galip çıkmıştı, ama doğal seçim konusunda kararı zaman verecekti. Peki ya, “kalenin kendisine,” insan zihni ve ahlakına ne olmuştu? Darwin *İnsanın Türeyişi*'nde, bu son dini şüpheye karşı fırtına olup esmiş, insanın en kutsal özelliklerini açık-

lamıştı. Fakat kale düşmemişti; Mivart'ın savunması altındaki insan gururla ve zapt edilemez bir biçimde ayakta duruyordu. Darwin için bu her şeyin üstüne tüy diken bir hayal kırıklığıydı. Maymunlardan insan yaptı diye adının kötüye çıkarılmasına bir de yenilgi mi eklenecekti? Belki de en berbat, yerleşik dini öğreti karşıtlığını kendisine saklaması gerekiyordu. *Türeyiş*'i yayınlaması muhtemelen bir hata olmuştu.²

Fakat kötücül sır açığa çıkmıştı, onun da bu sırrı savunması gerekiyordu. Atması gereken bir tur daha vardı. *Köken*'i gözden geçirip yenilemeyi tamamlamak için çalışma odasına döndü. Aralık ayına gelindiğinde, aylar süren düzensiz ilerlemeler sonrası, nihayet bu devasa işe son noktayı koyuyordu. 2000'i aşkın cümle eklenmiş ya da yeniden kaleme alınmıştı; Mivart'a karşı yeni bir bölüm yazılmıştı. "Evrim" kelimesi ilk kez kullanılmıştı. Yararlı bir sözlükçe de eklenmişti. Hepsinde de cesaret verici gelişme, Murray'in halka yönelik yarı fiyatına basıma dayanarak bir satış hamlesinde bulunmayı planlamasıydı.³ Bu Darwin'in Mivart'ı cevaplamak için son şansı olacaktı; o da bunun farkındaydı.

Tam bir virtüözlük işiydi. Mivart'ın *Genesis of Species*'inde akan en güçlü damara darbe indirmiş; Argyller ve Owenların güvende olduğunu düşündüğü, gücü Wallace'ı bile kaygılandıran düğümü kesmişti. Kısmen evrim geçirmiş yapılar; yarım bir kanat, tam gelişmemiş bir göz işlevsel saçmalıklar mıydı? Bütün bu yapılar yalnızca tek bir Yaratıcı hamlede ortaya çıkmış olabilirler miydi? Darwin çaba gerektirmeyen bir utanmazlıkla olgu üstüne olgu toplamıştı. Bazı organların işlevlerinin değiştiğini göstererek sorunun önüne geçmişti: Yüzgeçler ikiyaşamlı akciğerlerine dönüşüyor, nefes boruları genişleyip böceklerin dantelsi kanatları haline geliyordu. Mivart asıl meseleyi gözden kaçırmıştı: Tam gelişmemiş ciğerlerin nefes alması, gözlerin görmesi, kanatların çırpılması gerekmiyordu. Darwin her zaman olduğu gibi doğanın tuhaflikları arasında dolaşıyordu: balinaların baleni, yassı balıkların göç eden gözleri, sarılıp kavrayabilen kuyruklar, denizyıldızının üzerindeki ağrı ve acı veren dikenler. Darwin, bunların her birinin nasıl yavaş yavaş geliştiğini gösteriyordu. Mivart'ı bir ayrıntılar denizinin altına gömmüştü. Kendisine gelince: bazen kendisini sarıp kuşatıyor, bazen de işin içinden sıyrılıveriyordu; bazı durumlarda doğal seçilimi olduğundan önemsiz gösteriyor, bazı durumlarda geri adım atıp "doğru yöndeki kendiliğinden varyasyonları" ya da bazılarında kullanımın artması yüzünden büyümeyi kabul etme noktasına geliyordu. Hiçbir şekilde

kabul etmediği şeyse kuvvetini kesen Mivart'ın, varlığını ileri sürdüğü o iç güçtü; ısmarlama kanatlar ve ciğerlerin üstüne canavarca atlamasıydı.

Bahisler yüksekti; Mivart da kutsal kaleyi savunmak için aynı deniz-yıldızlarını ve balinaları görev başına çağırıyordu: o kutsal kale “entelektüel güçler” ile insanın ahlaki donanımıydı. Darwin'in kılıcı hasmının metafizik kalbini de hedef almıştı. Milyonlarca tuhaf olgu, sırf doğal seçilimin haklılığını kanıtlamak için değil, aynı zamanda Mivart'ın teolojiye olan bağlılığının itibarını sarsmak için de kullanılmıştı. Mivart'ın hocasıyla iyi giden ilişkisi, zehirli bir acılık kazanmıştı; Darwin bunun kökeninde Katolik bağnazlığı olduğu kanısındaydı. Mivart nedenini hiç anlamıyordu: onun “doğal kanunları” ilahi eserlerdi; Owen'inkiler, Argyll'inkiler, Gray'inkiler gibi; rehberlik edip yönlendiren İradi Kuvvet'in ifadeleriydiler. Evrende uygun bir bilimsel düzeni koruyor, hayatı koordine bir dalga boyuna doğru ileri itiyorlardı. Fakat Darwin'e göre, Mivart'ın güzel bir biçimde koordine edilmiş bir balık ya da kurbağadan diğerine yönlendirilmiş, kılavuzluk edilmiş sıçramaları gayritabiiydi ve hoş görülemezdi: Bilim “mucizenin alanına” girmiş oluyordu.⁴

Tartışma Darwin'i bir zamanlar tabu olan alanlara biraz daha itekledi. Köken taslakları üzerinde ilerlerken, güvenli bir mesafede, ABD'de bulunan önde gelen özgür düşünürlerden birine etkili bir onay gönderdi.

Francis Abbot, soğumuş Üniteryenler ve felsefi inançsızlardan oluşan canlı bir grup olan Özgür Dini Birlik'in radikal kanadının haftalık sesi olan *The Index*'in editörüydü. Özgür Dini Birlik, “Kitabı Mukaddes'in, Kilise'nin ya da İsa'nın yetkesine uygunluk” göstermeksizin “reform ruhunu” körükleyecek katılımcılar arıyordu. Downe'da öğle yemeği davetlisi olmuş Charles Eliot Norton bu birliğin kurucusuydu; Abbot da Darwin'e *Truths for the Times* [Dönemin Hakikatleri] başlıklı manifestosunu gönderip bir makale göndermesini istemişti. Darwin bu isteğe “Din hakkında, herhangi bir yayın yapmayı haklı çıkaracak kadar derin düşündüğümü sanmıyorum,” şeklinde özürlü bir cevap vermişti. Fakat *The Index*'e abone olmuş, sayıları yutarcasına okumuş, Abbot'ın manifestosunu onaylamıştı. Elli tane sert önermeyle “Hıristiyanlık İtikadı'na imanın sönüp gitmesini” ve “bireyin manevi mükemmelliği, ırkın manevi birliği yolunda tek ümit ışığı” olan insancıl bir “Özgür Din”in gelişmesini kutluyordu. Bunlar evrimci “hakikatlerdi” ve Darwin sıcak bir cevap verdi: “Bütün kalbimle takdir ediyorum ve neredeyse her kelimesine katılıyorum.”

“Neredeyse” bir ekti, sonradan gelmiş bir düşünceydi. Cambridge’ten mezun olurken Otuz Dokuz Şart’ı ilgisizce kabul etmesinde olduğu gibi, şimdi de evrim hakkında son kelimeleri öfkeyle kaleme alırken Hıristiyanlık sonrası bir inancın elli önermesine bağlıydı. Olağanın dışında bir tavır sergileyerek Abbot’ın bu destekleyici satırları *The Index*’te yayınlamasına izin verdi. Yazı derginin Noel sayısında, İngiliz okurların gözünden bir okyanus ötede çıktı. Darwin dergiye desteğini hiç kesmedi; birkaç yıl sonra *The Index* zor zamanlar geçirirken Charles ile William, William’ın bankasının izniyle cömert bir hediye gönderdiler; özgür din için verdikleri “soy- lu ve kararlı mücadeleye” duydukları derin yakınlığın bir nişanesiydi bu.⁵

Charles, yurtdışındaki bir başka din karşıtı destekçinin, bir zamanlar din adamı karşıtı abartılı sözleriyle onu huzursuz eden Ernst Haeckel’in varlığıyla da neşeleniyordu. Bunlar uzun zaman önce olmuştu, artık durum değişmişti. Haeckel’in savunduğu şeylerin çoğu, *İnsanın Türeyişi*’nde sunulabilir bir paket içine konmuştu. Darwin yavaş yavaş her şeyden elini ayağını çekiyor, özgürlük meşalesini başka ellere devrediyordu. Zoolog Haeckel’a “Gücümün daha fazla ciddi iş çıkarmama yetip yetmeyeceğinden kuşkuluyum,” itirafında bulunmuştu. “Yapabildiğim kadar çalışmaya devam edeceğim, ama durduğumda, bunun bir önemi olmayacak, çünkü çalışmalarımızı devam ettirme konusunda benim kadar, belki de benden çok daha yetkin birçok iyi adam olacak; bunlar arasında da sen başta geliyorsun.”⁶

Darwin bir açmaza varmıştı. Dini tartışmalar havasını kaçırmıştı, o da bundan nefret ediyordu. Aradan on yıl geçmişti, artık elindeki cevaplar tükeniyordu, kendi kendini tekrarlamaktan yorulmuştu. *Köken*’in son düzeltmeleri sonrasında geriye söylenecek ne kalıyordu ki? Bütün dünya, görüşleri hakkında bilinmesi gereken her şeyi biliyordu. Biraz daha açık konuşması, daha fazla suistimal edilmesine neden olabilir, Emma’yı incitebilirdi. Emma din konusunda hâlâ ondan fena halde farklı düşünüyordu. Gelecekte fikirlerini kendine saklayacaktı.

Köken üzerinde yapılan değişiklikler eline ulaştığında Murray planını uygulamaya koydu. Kitabı küçük harflerle dizdi. Bu yüzden yeni basım hatalarla dolu oldu; ama kitap 142 sayfa eksildi, böylece yalnızca kâğıttan adet başına altı peni tasarruf edildi. Murray plakaları New York’taki Appleton’a 50 sterline sattı, sonuçta kapak fiyatını altı şilin olarak belirledi; böylece işçiler kitabı satın alabilecekti.⁷

Tartışmalar son bulmuş, doğal seçim savunulmuştu; Darwin Ocak 1872’de, yarım kalmış işine geri döndü. Hiçbir şey onu yolundan döndüremezdi. Mivart bir kez daha onu kışkırtmayı denedi. Canlı bir havayla “büyük bir samimiyetle mutlu bir yeni yıl dileyerek” *İnsanın Türeyişi*’ndeki “temel entelektüel hatalardan” vazgeçildiği yolunda bir söz istedi. Mektupları artık gerilim yüklüydü; hoşbeşleri hiçbir zaman olmadığı kadar vahimdi; kötü niyet gütmedikleri yolunda sözlerle doluydu, ama güvensizlik aşıliyordu. Darwin’in gırtlığına kadar gelmişti. Kesip attı. Daha fazla yazışmaları verimsiz olacaktı; hayat çok kısaydı. Kendi yollarına gittiler. Mivart Yaratılışın en yüksek mensubu için kaygılanıyordu, Darwin ise en düşüğünü, solucanı inceliyordu. “Geride kalan azıcık gücüyle” çekişme konusu olmayan meselelere dönmüştü.⁸

Mektup arkadaşları isteğini yerine getirdi ve posta yığnında solucanlarla ilgili anekdotlar su yüzüne çıkmaya başladı. Herkes sorularını cevaplıyordu: yalnızca üç kitada bulunan meslektaşları değil, Wedgwoodlar, Darwinler, hatta Frank’in Gal kız arkadaşı Amy Ruck bile. Toprağın geri dönüşümünü sağlayan bu hayvanlar, Mount’ta ilk kez balıkçılık yaptığı, Marer’de flört ettiği günlerden beri Darwin’in yumuşak karnı olmuştu. Darwin, şimdi eski bir dosyayı notlarla dolduruyordu; yeni bir kitabın girizgâhıydı bunlar. Kıtalar hakkında spekülasyonlar yaparak başladığı jeoloji kariyerine son noktayı bahçesini eşeleyerek koyacaktı. Evrimci, çalışma çalışma solucanlara kadar inmişti.

Kendisi de solucan gibi ağır ağır hareket ediyordu; yazmak sonu gelmez bir biçimde zamanını alıyordu. Şimdi bile elinde bitmemiş başka bir kitap vardı; *İnsanın Türeyişi*’nden toplayarak ortaya çıkardığı bu kitap Mivart krizi yüzünden dokuz ay ertelenmişti. Bir molanın ardından, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* [İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi] onun ilk önceliği olacaktı. Londra’da beş hafta geçirdi; Erasmus’u ziyaret etti, *Türlerin Kökeni*’nin yeni basımının Mivart’ın *Genesis*’iyle birlikte olumlu bir şekilde değerlendirilmesini ayarladı. Yeni basım 19 Şubat’ta çıkmıştı; düzeltmelerin sebep olduğu işkence kapak fiyatının 7,6 şiline çıkmasına neden olduysa da satışlar ayda 60’tan 250’ye yükselmişti. *Emotions*’ı yazmaya geri döndü, daha geniş bir kitleye ulaştığını biliyordu.⁹

Bu kitap *Türeyiş’in* kesilmiş ve yaşamaya devam eden başıydı. Ve tıpkı onun gibi popüler olacaktı. Irkların sevinci ve üzüntüyü, hazzı ve acı-

yı nasıl ifade ettiğine ilişkin sorularına misyonerliklerden, girişimcilerden, hükümetin sömürge görevlilerinden gelen cevaplar sel olup akmıştı. Bombaylıların sakalları ve gauchoların tavırları, Aborjinlerin alışkanlıkları ve Seylanlıların işaretleriyle ilgili fasikülleri toplamıştı. Eski bir frenolog gibi gündelik hayatta insanın soyuna ilişkin kanıtlar gösteriyordu. Özellikle de Sir Charles Bell'in dindar bir dille kaleme aldığı *Anatomy and Physiology of Expression* [İfadenin Anatomisi ve Fizyolojisi] 45 yıl önce Edinburg'daki Pliniusçu frenologlar gibi onun da başlıca hedefiydi. İnsanın yüz kasları ince duygularını yansıtmak üzere ilahi bir biçimde yaratılmamıştı. Evrim geçirmişlerdi; bunların sosyal kökenlerini görmek için doğaya, maymunların yüzlerine; vahşilere, aptallara ve delilere bakmak yeterliydi. Yakından bakan bir gözlemci insan ile hayvanların yalnızca duyguları değil, bunları ifade etme araçlarını paylaştığını da görebilirdi.

Uzun zaman önce orangutan Jenny insan tarafını göstermiş, “tam yaramaz bir çocuk gibi” davranmıştı. Şempanzelerin korkuları, isyanları ve sessiz kahkahalarıyla ilgili çalışmaları, kendi bebekleri karşısında babaca bir büyülenmeye kapılmasına yol açmıştı. Çok sayıda beşiğin başında beklemiş, bütün yan bakışları ve vaveylaları maymun atalara tanıklık eden gülüşlerin, tehditkâr bakışların, aşağı sarkıtılmış dudakların bir devamı olarak not almıştı. Sonraları bu görüntüleri yakalamak için son teknolojiyi kullanmıştı. Down Konağı'na yüzlerce fotoğraf yağmıştı; korkuyla bir kenara sinmiş aktörlerin, sızlanan bebeklerin, Yorshire'da bir tımarhane de bulunan “korkutucu embesillerin” fotoğrafları; bunların “alçalmış” hatları maymuna benzer bir ilkselliği akla getiriyordu.¹⁰

Metin kanıtlarla kaynıyordu. Zor anlaşılır yazım biçimine lanetler okuyup paragraflarını silip yeniden kurarken, elinde olmaksızın kendisini yazıyordu. Bir çocuk “birden ortaya çıkan ve ezici bir tehlikeye maruz kaldığında,” kendi korku duygusunu, aileden biri öldüğünde hissettiği “çılginca acıyı” ve “ümitsizliği,” bunun arkasından gelen “uzun zaman öncesinde kalmış mutlu günlerin asla geri dönmeyeceği” yönündeki üzücü düşüncesini hatırlıyordu. “Keskin bir acının baskısı altında kaldıkları zamanlar hariç İngilizler nadiren ağlar,” diye kabul ediyordu. Fakat bu duyguyu biliyordu, kendisini ağlarken izlemişti ve yabancıların yüzlerini okumayı öğrenmişti.

Bir demiryolu arabasında, rahat fakat dalgın bir ifadesi olan yaşlı bir hanım karşıdakinin yanına oturdu. Ona bakarken *depressores anguli oris*'in [ağzın kenarındaki kaslar] hafifçe, fakat kararlı bir biçimde kasıldığını gördüm: Fakat çehresi her zamanki gibi sakin olduğundan, bu kasılmanın ne kadar anlamsız olduğunu, insanın ne kadar kolayca aldanabileceğini düşündüm. Gözlerinin birden, neredeyse akıp gidecek gözyaşlarıyla dolduğunu, bütün çehresinin düştüğünü görene kadar, böyle bir şey olacağı aklıma gelmemişi bile. Acı bir hatıranın, belki de uzun zaman önce kaybedilmiş bir çocuğun hatırasının aklından geçmekte olduğuna hiç kuşku olamazdı artık.¹¹

Darwin, kopuk, duygusuz bir gözlemci değildi. Uzun zaman önce kaybettiği çocuğunun hâlâ kendisini gözyaşlarına boğan düşüncesiyle, bu hatıranın onda uyandırdığı merhamet hissiyle algılıyordu. Hayattayken olduğu gibi ölümüyle de Annie kalbini açıyordu.

Bütün bahar kitabıyla boğuştu, Hollanda ve Macaristan'da ulusal akademilere seçildiği haberleriyle sevindi. Taslakların da kâbus haline gelmekte yazım sürecinden geri kalan yanı yoktu; kozmetik değişiklikler yapmaları talimatıyla Leo ile Henrietta'ya paylaştırıldılar. Her zaman olduğu gibi bunun imkânsız olduğu anlaşıldı. Kolay kolay düzeltilmeyen üslubu büyük bir ameliyat gerektiriyordu. Bu küçük düşme ve gecikme karşısında "konudan, kendisinden, dünyadan içi daralmış" homurdanıp duruyordu. *Expression*'da yedi tane heliotip baskı vardı; böylece ilk fotoğraflı kitaplardan biri olmuştu. Fakat üretim sorunları çok fazlaydı, maliyet de öyle. 1000 adet başına 75 sterlinden, 7000 adet basıldığında, heliotip baskılar "kârda korkunç bir gediğe" sebep olacaktı; Murray böyle bir uyarıda bulunmuştu.¹² Kaygılıydı, yapıp yapabileceği buydu. Bu durum Charles'ın ağustos ayında kız kardeşi Caroline ve Emma'nın ağabeyi Jos ile Leith Hill'de geçirdiği bir haftalık tatili gölgelemişti; ama en azından taslakları orada tamamlayabilmişti.

Eve döndüğünde, Wallace'tan gelen bir mektup onu bekliyordu; mektup doğal seçilimin ortak yatırımcıları arasındaki uçurumun genişlediğini vurguluyordu. Wallace, Londra'nın yaklaşık 30 kilometre doğusuna taşınmış, burada ailesine yeni bir ev inşa etmek için teftiş becerilerini kullanmıştı. Hâlâ ödenekler ve değerlendirme yazılarından kazandığı parayla geçinen Wallace, Darwin'in desteğini almış olsa da müze yöneticisi olarak tam zamanlı bir iş edinmeyi başaramamıştı. Manevi güçler ile cinsel seçim hakkındaki görüş ayrılıkları uzlaştırılmaz bir hal almıştı. İkisi de

meselenin takipçisiydi; ama Wallace taşkın, hevesli, dizginlenemez, her zaman en son yeniliğe atlayan biriydi hâlâ.

En son yenilikse H. Charlton Bastian'ın *The Beginnings of Life*'ıydı [Hayatın Başlangıcı]. Victoria dönemi insanları, University College'ın patoloji profesörünün onlara sunduğu bu emek isteyen iki ciltteki sarsıcı bilimi beğenmişlerdi. Kitabın alışıldığın dışındaki konusu mikroplar ve kökenleriydi. Bunlar, ilk kez, arkaik yeryüzünün üzerindeki kimyasal bir çorbanın içinde belirmiş olmalıydılar; evrimi başlatmışlardı; Bastian bu sürecin bugün de devam ettiğini kanıtlıyordu. (80 yaşındaki Robert Grant'ın öğrencilerinden biriydi o da; kendi evrimci yollarında dur durak bilmeden kararlı bir biçimde ilerlemeyi sürdürüyordu.) Wallace bu kitabı, Darwin'in ilgisini uyandırma umuduyla "Senin 'Köken'inden beri daha önemli bir kitap daha çıkmadı," diye haber vermişti; kendisinin de "görüşlerini tam anlamıyla değiştirdiğini" ilan etmişti.

Darwin için durum böyle değildi. Kendiliğinden doğuşun, eğer gerçekten kanıtlanmış olsaydı "her şeyin üstünde önem taşıyan bir keşif olacağını" zarif bir biçimde kabul etmişti. Huxley o kadar kibar değildi; Bastian'ın kaynayan fosfattan oluşan kimyasal çorbasına ve buradan kaçan böceklere dudak büküyordu: "Doğru olduğu kanıtlanırsa ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüşmesi bunun yanında solda sıfır kalacaktır," diyordu. Bir zamanlar yeryüzünde, evet; ilksel çorbalarda, evet; ama bugün, hayır. Bastian aleyhinde çok fazla olgu vardı. Darwin de onlarca yılını ciddiye alınabilecek en ince ayrıntıları inceleyerek geçirmişti. Her halükârda tartışmalı bilimden vazgeçeceğine yemin etmişti, bunun yerine güneş gülleriyle birlikte oturmayı tercih ediyordu. Böcek yiyen bu canlıları didiklemek için yirmi yıl beklemişti; şimdi de ayartılacak halde değildi. Kesin bir dille kaleme alınmış bir notla Wallace'a "Eski botanik çalışmalarım uğraşıyorum, bütün kuramları bir kenara bıraktım," demişti.¹³

Eylül ayının sonuna gelindiğinde, Darwin yine çökmek üzereydi. Çalıştığı zamanlar ya da yattığı zamanlar hariç, kendisini hiç rahat hissetmiyordu; uyuması da yenilenmesini sağlamıyordu. Emma bütün kabahati "yorucu ve bozuk" mikroskopta buluyordu, George, Frank ve Horace'ı yardıma çağırıyordu. Oğlanları kalacak yer bulmaya göndermişti; Darwin'i berbat işinden biraz uzaklaştırabileceğini umuyordu. Horace yalnızca birkaç kilometre uzakta bulunan Sevenoaks Common'da bir ev buldu; bu arada da Darwin'i çalışma odasından çıkarmayı başardılar. Darwin, üç

hafta uzak kalmanın çok işe yaradığını kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç ayda bir böyle bir büyü, aklının başında olmasını sağlayacak, unutuşa doğru kaymasını yavaşlatacaktı. Artık hasta değildi; yalnızca “yaşlanıyor ve zayıf düşüyor,” entelektüel güçlerinin teklemeye başlayacağı günü korkuyla bekliyordu.¹⁴

Dostları onun görüşmeye elverişli olmasını bekliyordu. *Expression*'ı Rusça'ya çeviren Kovalevsky, Darwin nekahat devresinde olduğu sırada Downe'a yapacağı bir ziyareti ertelemişti. Hooker bile bir kenarda tutuluyordu; gerçi Kew Bahçeleri'nin müdürü olarak onun uğraşması gereken kendi işleri vardı.

Hooker bir yıldır “bir bilimadamının, bir memurun ya da bir beyefendinin Lordum ve Efendim'le olabileceği en iğrenç” konumdaydı. Lordu ve Efendisi Gladstone hükümetinin Bayındırlık Komiseri Acton Smee Ayrton'dı; Ayrton sivri dilli, vurdumduymaz, eli ağır bir maliyet kesiciydi. “Pervasız katılığıyla” tanınan son derece işini bilen bir popülistti; “mimarlar, heykeltıraşlar ve bahçıvanların” yayılmasını kısıtlama ve Kew'u budamayını savunması sayesinde seçilmişti. Bahçeler kamu tarafından finanse ediliyordu; Hooker da Ayrton'ın gizli amacının Britanya'nın başlıca bitki koleksiyonunu (Hookerlar bu koleksiyonu otuz yıl içinde dişleriyle tırnaklarıyla oluşturmuşlardı) kapatmak, bilimsel araştırmaları bir kenara bırakmak, emperyal ihtiyaçları göz ardı edip Kew'u ucuz bir halk parkı haline getirmek olduğuna inanıyordu.

Hooker Başbakan'a müracaat etmiş, Ayrton'ı Hazine Birinci Lordu'na şikâyet etmişti; ama bir faydası olmamıştı. Bu yüzden de X Kulübü, Kew'un siyasi profilini yükseltmeye kararlı bir tavırla eyleme geçmişti. Bir dilekçe hazırlanmış; Darwin ve meseleye yakınlık gösteren başka bilim insanlarının imzasıyla Gladstone'a sunulmuştu. Lubbock bu meseleyi Avam Kamarası'nda gündeme getirmişti. Fakat parlamentoya sunulan belgeler arasında, Kew hakkında, Hooker'ın hiç görmemiş olduğu resmi bir rapor da vardı. Yazarın adı, oynanan oyunu ele veriyordu: Richard Owen. Rapor, Ayrton'ın ricası üzerine X Kulübü'nün başlıca *nefret odağma* yazdırılmıştı. Hooker ve şürekasından nefret eden ihtiyar otokrat, bitki koleksiyonlarını British Museum'da kendi denetimi altına almaya olta sallıyordu. Darwin hırslanmıştı: “Eskiden ondan bu kadar nefret ettiğim için utanırdım; ama artık nefretimi ve horgörümü hayatımın son gününe kadar özenle koruyup el üstünde tutacağım,” diyordu.¹⁵

Nihayetinde Hooker'ın koltuğu güvence altına alındı; ama ekim ayında Darwin'e deney için güneş gülleri ve Venüs böcek yiyen çiçekleri gönderdiğinde kendisi hâlâ Ayrton'ın ökçelerinin altında kıvranıyordu. Yeterince gururu kırılmıştı, fakat sonra, mücadeleye devam etme arzusunu zehirleyen bir darbe aldı. Yaşlanmış ve yatağa bağlanmış annesi öldü; kendisini "55 yaşında ama *öksüz kalmış* bir adam," gibi hissediyordu. Sevenoaks'ta bulunduğu sırada aldığı bu haber Darwin'e dokundu; Darwin Hooker'la empati kurmaya çalışıyordu. Annesinin ölümü sırasında kendisinin neler hissettiğini hatırlayamadığından diğer kayıplarını düşünüyor: "Annesinin ölmesi, karısı bir istisna olmak üzere, bir adamın hayatında yaşayabileceği en büyük kayıp; gerçi Tanrı biliyor ya, insanın çocuğunu kaybetmesi de yeterince acı verici ve ezici." Darwin ile Hooker birlikte beş küçüğün ölümüne tanık olmuşlardı. Yıllardır en derin duygularını paylaşmışlardı; buna daha da devam edeceklerdi. Yaşları, birbirlerine yakın olmalarına engel değildi. Darwin giderek zayıflarken, yoluna devam edebilmek, çalışmalarına hayat verebilmek için Hooker'ın güçlü "şefkatine" ihtiyaç duyuyordu.¹⁶

Darwin kasım ayında böcek yiyen bitkileri kendi hallerine bırakıp bitkiler ve hayvanlar arasında sinirsel ve sindirimsel benzerlikler aramaya girişti. Güneş gülünün yapışkan dokunaçları avını yakalayıp tutması nasıl tuhaf bir kimyayla sağlanıyordu? Evde bulunan bütün malzemelerin özelliklerini ıslatarak denedi: Süt, sidik, tükürük, alkol, hatta sert çay. Peki dokunaçlar neyi hazmedebiliyordu? Onlara rozbif, sebze, haşlanmış yumurta sundu; eskiden beri hazımsızlık çektiği için tuhaf diyetler yapan birinin deneyemeyeceği bir şey yoktu. Bitkiler hayret verici bir biçimde gelişti. Yiyeceklerini hayvanlar gibi alıyorlar, benzer bir hazmedici sıvı salgılıyorlardı; bu bile başlı başına "yeni ve harika bir olguydu." Darwin bu kez de onları zehirlemeye girişti. Strikinin, kinin ve nikotin az çok öldürücüydü; ama morfinin pek etkisi yoktu; kobra zehiri de uyarıcı bir etkiye sahipti. Sonunda güldü; bu güneş gülünün, sinir sistemine sahip "gizli bir hayvan" olmadığını kanıtıydı. Fakat buna rağmen, çiçeğin olağanüstü bir duyarlılığı vardı; "insan bedeninin en hassas kısmından" daha duyarlıydı. Darwin "bir zerrenin yirmi milyonda biri kadar, görülemeyecek ölçüde küçük bir miktar amonyak fosfatı" yüzünden bir dokunacın 180 derece eğilmesine hayret etmişti.¹⁷

Sinekkapanlar, sumiğferleri, yağçanakları da benzer şekilde yiyor, içiyor, zehirleniyordu. Dünyanın dört bir yanından gönderilen bu bitkiler

bahçedeki serada sorgulanmak üzere tutuluyorlardı. Saksıları içinde görünüşleri, bir haydutlar galerisini andırıyordu; avlanırken avlarını yapıştırma, tuzağa düşürme ve boğma gibi her tür sapkın yola başvuruyorlardı. Darwin'in işkencesi ve oyunları onlara uygundu. Darwin, deneyler ilerlerken *Insectivorous Plants*'i [Böcekçil Bitkiler] yazmaya başladı. Fakat kaçınılmaz olarak bu işin çok ağır olduğu anlaşıldı. *Expressions of the Emotions*'ın 5000 adetten fazla sattığı haberleri de –şok olan, kızaran, kaşlarını kaldıran Victoria kuşağını eğlendirmişti– onu dürtmeyi başaramadı. (Derin bir nefes alan *Athenaeum* bile “*Expressions*'ı evrim teorisinin hizmetine koşma” düşüncesinin, “yazarının zekâsını ve dehasını takdire değer, parlak bir düşünce” olduğu kanısındaydı.) Darwin bitap düşmüştü, “elden ayaktan düştüğü de hiç olmadığı kadar geçerlilik kazanmıştı.” Noel öncesinde bir haftalığına Eras'ın yanında kampa girmesinin ona hiçbir faydası dokunmamıştı. Sisle çevrelenmiş oturuyordu; morali bozuktu, vasiyetnamesini kaleme alıyordu. Eras, oğullarının her birine mülkünün altında birlik bir parçasını bırakmasını önerdi; altında birlik bir kısmı da kızları arasında paylaştırmasını; bu “onlar için yeteri kadar iyi olacaktı.”¹⁸

Şehirde Huxley'yi görmesinin hiçbir faydası olmadı. Eski buldog kendini perişan hissediyordu; aşırı iş yükünün altında ezilmişti ve ailesini yeni bir eve taşıma ıstırabı içindeydi. Kesintisiz olarak devam eden, hazımsızlıktan kaynaklanan mide bulantısı çok fazla işle uğraştığı sinyali veriyordu: Kraliyet Cemiyeti'nin sekreterliğini yürütüyor, Güney Kensington'daki yeni Normal Okul'da biyoloji dersleri veriyor, Ayrton olayında Hooker'a destek çıkıyordu. Bu arada bir de kadınların tıp eğitimi almasına muhalefet etmesi yüzünden gelen eleştirileri karşılamakla uğraşıyordu. Kendisinin, Haeckel'in Akdeniz'de daha hoş bir iklimde bulunan öğrencisi Anton Dohrn'a anlattığı üzere doktorlar ona “bir süre verimli bir biçimde dinlenmezse her türlü acayip şeyin başına gelebileceği” uyarısında bulunmuşlardı. Bütün bunların üstüne tuz biber eken şey de Aberdeen Üniversitesi'ne rektör seçilmesi olmuştu (Darwin bu konumu geri çevirmişti); ama ikili buluştuklarında buna kadeh kaldırmadılar. Huxley “son derece katı çileci ilkelerle” ayakta kalma mücadelesi veriyor, yalnızca su içiyordu. Zaten kutlama havasında da değildi; komşularından biri rutubetli bodrum katı yüzünden ona dava açmaya hazırlanıyordu; onu tazminat masrafiyela mahvedeceği tehdidinde bulunmuştu.¹⁹

Charles da kendi sorunlarıyla cebelleşiyordu. George ile Horace hastaydı ve bakım görmek için eve gelmişlerdi. Charles kendi sağlığını korumak için böcek yiyenler hakkında yazmayı bırakmış ve daha rahat bir iş olan tırmanan bitkiler hakkındaki eski monografisini güncellemeye girişmişti. Görünüşe bakılırsa aileleri lanetlenmişti, biyoloji hastalığına yakalanmışlardı. Charles ancak Galton “kalıtsal gelişmeyle” ilgili son fikirlerini gönderdiğinde biraz canlandı. Kuzen Galton, toplumun “doğal olarak tanrı vergisi yeteneklere sahip olanlar arasında bir tür kast hissi” yaratıp bedendeki ve zihindeki zayıflıkları temizlemesi gerektiğini ileri sürüyordu. Ailelerini kaydet, çocuklarının evlenmesini sağla, üremeleri için teşvik et; genetik sızıntı duracak ve ülkenin soyu mutlaka iyileşecekti. Charles böylesi ırksal bir süperinsan yaratmanın uygulamada mümkün olup olmadığını düşündü. Yetiştiriciler yalnızca her “geniş üstün ailede” farklı çocuğu tercih edecekti; tıpkı damızlık güvercin gibi; Darwinlerden yalnızca William’ın sağlığı iyiydi. Bunlar doğal olarak listeye alınmayı reddedecek ve “kendi ailelerine tutunacaklardı;” böylece bütün müessese tehlikeye girecekti. Bunun alternatifi, zorunlu kayıt ise Charles’ı siyasi bakımdan çok rahatsız ediyordu. Liberallikten uzak “ütopyacı” bir kocakarı ilacıydı bu; “insan ırkının iyileştirilmesi” için “tek uygun” ilaç olsa da. “Her şeyin ötesinde önem taşıyan kalıtım ilkesi” hakkında yayınlar yapmak ve insanların bu “büyük” amacı kendi başlarına gütmelerini sağlamak en iyisiydi.

Galton’ın planı Darwinler için çok geç gelmişti. Onların ihtiyaç duyduğu şey kısa vadeli bir rahatlamaydı. Mart 1873’e gelindiğinde Charles yine rahatsızlanmıştı. “Ona kalsa evde kalırdı; ama yerini biliyor, itaat ediyordu;” Emma telaş içinde onu, ara vermesi için şehirde, West End’de bulunan bir eve doğru çekti. Şehirde korkulacak bir şey yoktu; şımartılır, güven içinde tutulursa eğer. Litchfieldler ve Hensleigh Wedgwoodlar güvenli arkadaşlardı, her zaman sağlığını düşünürlerdi. O sıralarda Huxley’nin gerileyen sağlığıyla ilgili taze haberler vardı. Hakkında açılan dava onu her bakımdan yıkıyordu. X Kulübü erkeklerinin karıcıkları aralarında para toplamalarını önermiş, Emma da bu fikri Charles’a açmıştı. Charles *Expressions of the Emotions*’dan kendine düşen bin ginelik paydan 300 sterlini buraya harcadı. X Kulübü üyelerine, Hooker, Tyndall, Spencer ve Spottiswoode’a haber saldı; ona verdikleri şapka çok güzel bir silindir şapkaya dönüştü. 18 meslektaştan 2000 sterlin toplan-

dı. Darwin parayı Lubbock'un bankası aracılığıyla doğruca Huxley'nin hesabına yatırdı. 23 Nisan'da Huxley'e haber verdi; bu para "onurlu ve çok sevilen bir kardeşin" "tam anlamıyla dinlenmesini" sağlayacaktı. "Kamunun yararına hareket ettiğimiz kanısındayız."²⁰

Kader bu kardeşlikle alay ediyordu, ertesi gün ellerinden bir şey aldı. Lyell'in eşi tifoya yenik düşmüştü. Kocasından 12 yaş küçüktü; 75 yaşındaki Lyell ondan daha uzun yaşayacağını ummuyordu. Erasmus haberi Emma'ya vermiş, Charles'a nazikçe iletme işini ona bırakmıştı. Hooker, "Onun o çok güzel yüzü tabutta çiçeklerle çevrelenmiş, o kadar sakin ve güzel görünüyordu ki," sözleriyle Darwin'in acısını deşmişti. Darwin onu gözünde canlandırabiliyordu; neredeyse otuz yıl önce erkeklerin jeoloji hakkındaki konuşmalarını dinleyen bir sabır örneği. Duyguları kabarmıştı, ama konuşamıyordu. Bir taziye mektubu yazmış, beğenmemiş yeniden yazmış; sonunda eski dostuna, "Bu dünyada bir adamın dayanabileceği en büyük felaketi yaşıyorsun. Tanrı sana acına dayanacak güç versin," diyebilmişti.²¹

Mayıs ayının sonunda, Fanny ile Hensleigh'in kızları Effie uzun zamandır kendisine kur yapan Thomas Farrer ile ('Theta') Londra'da Little Portland Street Üniteryen Şapeli'nde evlendi; Lyeller de burada hazır bulunmuşlardı. Thomas Effie'den yirmi yaş büyüktü, Ticaret Odası Sekreteri'ydi, botanikçi bir avukattı, Charles'a bilgi veren isimlerden biriydi ve Huxley için kurulan fonun katılımcıları arasında yer alıyordu. Çift, Leith Hill'de bulunan Wedgwoodlardan çok da uzak olmayan Abinger Hall'a yerleşmişlerdi; burası Darwinlere uygun başka bir sayfiye merkeziydi.

Charles haziran ayında güneş gülleriyle ilgili çalışmasına devam etti; çalışması bölünmüyor değildi. Huxley masrafları ödenen tatiline çıkmadan önce bütün çocuklarını Downe'a getirmişti. Emma, "kamunun çıkarına" hizmet etmiş; Huxley'nin eşi biraz dnlensin diye yedi çocuğun bakımını üstlenmişti. Huxley, Hooker'la birlikte Avrupa seyahati için yola çıkar çıkmaz ufaklıklar seraların hepsine dalıp çıkmaya, bütün deneyleri incelemeye başladılar.

1850'lerdeki yazlar gibiydi; çocuklar her yere tırmanıyorlardı. Eski oyuncaklar çıkarıldı, eski oyunlar oynandı, Emma hatıralara daldı. 6 Temmuz Pazar günü, Down Konağı Litchfield'in İşçiler Koleji'ndeki şarkı sınıfına ev sahipliği yaptığında Küçük Huxleyler daha büyük bir bayram etme fırsatı buldular. "Güllerin katmer katmer açmış olduğu, çayırların yemye-

şil olduğu parlak bir gündü;” Charles ile Emma da hiç olmadıkları kadar formdaydılar. Yaklaşık 70 kişi gelmişti; bazı işçiler Orpington İstasyonu’ndan oraya kadar yürümüşlerdi, bazıları Henrietta ve kocasıyla birlikte at arabalarında gelmişlerdi. Hepsisi de oturma odasına kabul edilmiş; Charles’in gururu ve neşesi olan yeni verandaya çıkarılmışlardı. “Uzun masalar vardı... üstlerinde çay ve çilek, ihlamur ağaçlarının altında şarkı söylendi, kırlarda dans edildi, bahçede oyun oynandı.” Ev sahiplerinin “samimiyeti ve sıcaklığıyla” canlanan herkes katılmıştı.²²

Huxleyler uslu duruyorlardı; Mr. Darwin kahvaltıda kıvrıkcık kafalarını karıştırıyor, onlara “ağzlarını iyice doldurmalarını” söylüyordu. Sonra Sandwalk’a çıkıyorlar; “güvercin evinin arkasında, bahçevanın sırik deposundan aldıkları fındık ağacından sopalarla silahlanıp Kızılderilicilik” oynuyorlardı. Öğle yemeğinden hemen önce Mr. Darwin onlara katılıyordu; Polly paçasının dibinde seğirtirken burada turladığında “mavi gözleri parlıyordu.” Çay zamanında Huxleyler “gerçek bir Çingene ateşinin közleri içinde patates pişirirken” aynı uzun boylu adam bu kez geniş siyah bir pelerine bürünmüş, yumuşak bir şapka takmış yanlarında beliriyor; her zaman “neşeli bir-iki söz sarf ediyordu.” Akşamları sakin geçiyordu. “Beyaz saçlı ve ablak yüzlü” heybetli Parslow çocukların ihtiyaçlarını karşılıyor, Mr. ve Mrs. Darwin de oturma odasında parlak ışıklı bir lambanın altında ritüel halini almış tavlama maçlarını yapıyor oluyorlardı.²³

Down Konağı bir cennetti, ama kilise bölgesi ıstırap çekilen bir araftı. Kasım 1871’de yeni bir rahip, Peder George Sketchley Ffinden görev başlamıştı. Yüksek Kilise cemaatinden reform yanlısı bir isimdi; Brodie Innes gibi yumuşatıcı bir tip değildi. Mimari yeniliklere, liturjik inceliklere, rahiplerin yetkesinin yeniden güçlenmesine inanıyordu. Teolojisi, kilise bölgesini komuta bölgesi haline çevirmişti; durum biraz Fitz-Roy’un *Beagle*’a komuta etmesini hatırlatıyordu; bu mesele Ffinden’in daha tanışmadan önce Darwinlerle ters düşmesine yol açmıştı. Aslında ayrı dünyaların insanlarıydılar. Ffinden 1861’de Piskopos Wilberforce tarafından takdis edilmiş, Lord Carington’ın konutunda rahip olarak hizmet vermişti. Üst düzey Torylerle, Kilise’nin kaymak tabakasıyla birlikte olmuştu ve yeni rahip evi ile kilisede yapılacak restorasyonlar için onlardan mali yardım alıyordu.²⁴

Downe’in büyük aileleri Ffinden’le olabildiğince iyi geçiniyorlardı. Darwinler önceki yıl kiliseye 50 sterlin vermişler, papaz evi için de 35 sterlin

bağışta bulunmuşlardı. Charles kışın, Ffinden'a Emma'nın artık Trowmer Lodge'da oturmakta olan kız kardeşi Elizabeth'ten bir otlak satın alması için tavsiyelerde bulunmaya zaman ayırmıştı. Fakat rahip dolap çeviriyordu. Önce restorasyon çalışmaları kilise yönetim kurulunun canını sıkmış, Brodie Innes'in –talihsiz hamisinin– Darwin'e bunun sebebini sorup öğrenmesi gerekmişti. Sonra Ffinden köy okulunun yönetimine el koymuştu. Okul yıllardır Darwin, Lubbock ve atanmış rahipten oluşan gayriresmi bir komisyon tarafından kilise bölgesinin yoksulları için yönetilmişti. Desteği artıran, hükümet müfettişlerinin sayısını çoğaltan 1870 tarihli Eğitim Yasası sonrasında bile, komisyon bağımsızlığını büyük oranda korumuştur. Komisyon çocukları Anglikan öğretilerinin aşılmasından koruyan bir “vicdan maddesi” konmasında hâlâ ısrar ediyordu. Ffinden buna son vermişti. Artık komisyonun başkanı ve muhasebecisi oydu, müfredatla ilgili de tasarıları vardı. Downe'daki seksen afacan, ilerde rahipten Otuz Dokuz Şart'la ilgili dersler alacaktı.

Ffinden yetkisi dahilinde davranıyordu; ama haddinden fazla adım atmıştı, Anglikan öğretisinin aşılması da gerçekten bardağı taşıran son damla olmuştu. Darwin okul komisyonundan ayrıldı ve kiliseye bağışladığı yıllık meblağda indirim yaptı. Dostluk Derneği dışında kilise bölgesiyle ilgili sorumluluklarına son veriyordu, tıpkı kamuoyunda yaşadığı tartışmalı durumlarda yaptığı gibi; ve kendisini *Insectivorous Plants*'le “yarı yarıya öldürüyordu.”²⁵

Darwinler, yeni evlenmiş Farrer'lara katılmak üzere 5 Ağustos'ta birkaç günlüğüne Abinger'a gittiler. Bu başlı başına bir dönüm noktasıydı; Charles yirmi beş yıldır ilk kez kendi yakın çevresinin, ailesinin dışında birinin evine konuk oluyordu. Bekledikleri en son şey bir morgdu ya da Effie ile Theta'nın onları tüyler ürpertici bir biçimde karşılaşmasıydı. Anlatıldığına göre, iki hafta önce uşakları bir kaza mahalline çağırılmıştı. Gittiklerinde, Lordların lideri Granville Dükü'nü üzüntüden çılgına dönmüş bir halde, yere yığılıp kalmış bir cesedin üzerinde iki büklüm bulmuşlardı. Dük'ün yol arkadaşı tam biniciliğiyle övünürken atı tökezlemiş, adam fırlayıp kafa üstü düşmüştü. Ceset oturmakta oldukları oturma odasında bulunuyordu. Samuel Wilberforce'tu. Piskopos buradaydı işte, yerde dümdüz yatıyordu; görev çüppesi giydirilmiş, dizbağı nişanı takılmıştı; mücevherli haçının yerinde güllerle çizilmiş bir haç bulunuyordu. İki gün boyunca bu halde yattı; bu arada resmi bir soruşturma yapıldı ve önde ge-

len isimler de gelip taziyelerini bildirdiler. Gladstone, dostunun soğuk mütebessim yüzünün yanına diz çöküp duyulacak şekilde ağladı. Sonra köy kilisesinin çanları çaldı ve Piskopos taşındı.

Wilberforce, evrim karşısında nasıl bir yeise kapılmış olursa olsun, her zaman Darwin'in "önemli bir adam" olduğunu düşünmüştü; üstelik böyle bir akıbetin insanı tatmin edecek bir yanı yoktu. Huxley ise tabii ki tim-sah gözyaşları döktü ve Tyndall'a nüktedan bir tavırla, "Bir kerecik olsun beyni gerçeklikle temas etti, ama sonuç ölümcül oldu," dedi.²⁶ Ama başkaları başka binicilik kazaları da biliyorlardı. Charles 1869'da kendi düşüşünü hatırlamıştı; o kazada Tommy üstüne yuvarlanmıştı. O ve Emma Piskopos'un akıbeti konusunda taziyelerini bildirip on günlüğüne Southampton'daki William'ın yanına gittiler.

Eve döndüklerinde, Hooker damladı; Huxley'nin nekâhat devresiyle ilgili havadisler kaynatıyordu; ayrıca Darwin'in son hobisi hakkında, bazı bitkilerin yapraklarında bulunan balmumsu "buğu"yla ilgili olarak sorguya çekilmeyi bekliyordu. Darwin bu buğunun, doğrudan gün ışığı altında sulandıklarında onları koruyacağından emindi, ayrıca Kew Bahçeleri yöneticisinin -şimdi Kraliyet Cemiyeti Başkanı'nın- otoritesini de yanında görmek istiyordu. Konuyu öyle bir çekiçlediler ki Darwin'in takati kalmadı. Beyninde "sürekli devam eden ciddi bir şokla" yatakta ıstırap çekiyordu; hafızası gitmişti; Hooker'ın söylediği hiçbir şeyi hatırlamıyordu. Başına hiç böyle bir şey gelmemişti, Emma onun bir sara nöbeti geçiriyor olmasından korkuyordu. Huxley'nin doktoru Andrew Clark'ı çağırdılar; Clark onu "tik-sindirici bir diyetle" bağladı ve "beyninin ikincil derecede etkilendiğini" açıkladı. Eylül ayı ortasına gelindiğinde Charles böcek yiyenlere geri dönmüştü. Hooker'a, "Tanrı'ya şükürler olsun," diye iç geçiriyordu; "aklımı kaybetmektense bir an önce ölmeyi yeğlerdim."²⁷

Zihni gerçekten de hâlâ açıktı ve aşırı çalışıyordu. Seraya yaptığı ziyaretler arasında, *Nature* dergisine sülükayaklılar hakkında bir makale kaleme aldı, Anton Dohrn'un Napoli'de bir deniz biyolojisi istasyonu kurmasına 75 sterlin katkıda bulundu ve sayılamayacak kadar çok hediye kabul etti. Karl Marx, "samimi hayranınız" imzasıyla *Kapital*'in yeni basımını göndermişti. İlk birkaç düzine sayfayı kesip açtığında bunun "büyük bir eser" olduğunu fark etmişti, fakat Alman dili onu sersemletiyordu; kitabın alanı da kendisinininkinden "çok farklı" görünüyordu. Marx'a kasvetli bir havayla "bunu almaya daha değer bir insan olmayı," "derin

ve önemli bir konu olan ekonomi politikten daha fazla anlar olmayı” dediğini yazdı. Fakat hiç kuşkusuz “bilginin genişlemesi yönündeki” çabaları “uzun vadede... insanoğlunun mutluluğuna katkıda bulunacaktı.”²⁸

Haeckel’in *History of Creation*’ı daha farklıydı. Charles Almanca kitabın daha büyük bir bölümünü hatmetmiş, yeni basımı fazlasıyla takdir etmişti; kitabın “evrim öğretisinin yayılmasına muhteşem derecede yararı dokunacağından” emindi. Fakat *Köken*’in hitap ettiği devrin “genç ve yükselen doğabilimcilerinin,” her tür teşvike ihtiyacı vardı.

Darwin de cesaretlendirme konusunda mahirdi; kendi oğullarını itekleyip dürtüklemeyle deneyim kazanmıştı. Böyleyken bile Frank’ın tıp çalışmaları gevşemişti. Frank, ona amatörlük kültürünü bulaştıran Ras Amcası’yla birlikte yaşıyordu (Charles da tıp konusunda oğluna daha iyi örnek olmuş değildi). Frank’ın hayvan dokularıyla ilgili tezini bitirmesi, sonra da Downe’da bitki dokuları konusundaki çalışmalara yardımcı olması gerektiği konusunda anlaşmışlardı. Birinci katta bulunan eski bebek odası, hazırlık olsun diye laboratuvar olarak gereği gibi döşendi.²⁹

George da debelenip duruyordu. Gerginliği, midesinin düğüm düğüm olması yüzünden son iki yılın büyük bölümünü kaplıcalarda dolaşıp hukuk kariyerini katlederek geçirmişti. Ekim başı Cambridge’e döndüğünde kendini gösterme çabası içinde konulu denemeler yazmaya girişmişti. Biri *Contemporary Review*’da çıkmıştı; Galton’ın soyaçekimle ilgili ailevi kayıtlar tutulması yönündeki önerilerini destekliyor; hepsi de kalıtsal kusurlar olan delilik, suça eğilim ya da kötülük gerekçesiyle boşanmaya izin veren hukuki değişiklikler yapılmasını savunuyordu. Babası bunu alkışlamıştı, ama son sunumu ayrı bir meseleydi.

George ibadeti, ilahi ahlakı, “gelecekteki ödülleri ve cezaları” alaya alıyordu; bunların hepsi de babasının insan içinde kaçınmaya özen gösterdiği meseleler olmuştu. Sorun stratejydi.

Bunu *en erken* birkaç ay sonra yayınlaman uyarısında bulunacağım, o zaman bu konuda tonlarca yayın yapılmış olduğunu aklında tutarak kötülükleri dengeleyecek kadar yeni ve önemli olup olmadığını bir daha değerlendir. Başkalarına acı, kendi gücüne zarar vermenin kötülük ve gereksizliği.

Voltaire, “Hıristiyanlığı hedef alan doğrudan saldırıların pek az kalıcı etki doğurduğunu,” “iyinin ancak ağır ve sessiz yan saldırılardan doğ-

duğunu” anlamamış mıydı? Ya da George Lyell’e baksaydı: “Kitabı Mukaddes hakkında tek bir kelime bile söylemeksizin Tufan’a duyulan inancı hiç olmadığı kadar sarsmıştı.” İngiltere’nin en büyük felsefi inançsız John Stuart Mill bile “dini eleştirilerini” dile getirmeyerek yazılarının “Oxford’da ders kitabı” olduğunu görmüştü. *Türlerin Kökeni*’nin yazarı da ihtiyatlı olmuştu.

Genç bir yazar için her şeyden de önemlisi, ancak çok iyi ve yeni bir şeyi yayınlamaktır (kendi adını kullanacaksa); bu benim için çok eski bir öğretiler; böylece kamuoyu ona inanç duyar ve yazdıklarını okur... Kanaatlerini gösterdiğin bir-iki pasajı işaretledim: unutmama bir düşman, bu adam kim, yaşı kaç, özel olarak hangi alanlarda çalışmış da en derin konularda dünyaya görüşlerini açıklıyor diye soracaktır. Bu hakaretten kolayca kaçınılabilir... ama benim tavsiyem: Bekle, bekle, bekle.

Charles bir gözü “düşmanda,” onlarca yıldır ertelemişti. George’un da düşünmeden hareket etmemesi, kamuoyunun karşısına aileyi zor duruma düşürecek zarar verici görüşlerle çıkmaması gerekiyordu. “Umarım birkaç yıl boyunca hakkında hiçbir şey yayınlamayı ummayacağın bir araştırmaya bağlanırsın.”³⁰

Din hakkında açıkça konuşmaktaki “ahlaki sorunun,” “ürkütücü bir zorluğu” vardı; Darwin de bu konuda hiçbir zaman kendi kendisini ikna edememişti. *Köken*’de teolojik dili serbestçe kullanmış, *İnsanın Türeyişi*’nde dinin evrimini tartışmış olsa da kişisel kanaatlerini ancak büyük bir dikkatle tartışıyordu. Şimdi bile Hollanda’da bulunan öğrenci bir hayranına söyleyip söyleyebileceği şey Tanrı’nın varlığı sorununun “insan zekâsının kavrayabileceği erimin” dışında kaldığıydı.³¹

Hayranlarının birçoğu aynı sonuca varmıştı. O yılın kasım ayında, etine dolgun kozmik teist John Fiske, sonradan hatip olmuş bu gülyüzlü Harvard filozofu, kahramanlarına bir bakmak için Avrupa’yı dolaşırken ona da rüzgâr gibi geçen bir ziyarette bulunmuştu. Gençliğinde New England Cemaatçiliği’ne isyan eden, *Outlines of Cosmic Philosophy* [Kozmik Felsefenin Ana Hatları] adlı kitabını tamamlayan Fiske, Spencer’ın tapınağında Bilinemeyen ve Düşünülemeyen önünde diz çöküyordu. Buluşucu mizah duygusuyla, Tyndall’ı bile kahkahaya boğarak kendisini X Kulübü’ne sevdirmişti. Fiske evine yazdığı mektupta “O kadar uzun za-

man onları gölgeler içinde tanıdıktan sonra bu insanları *görmek* kadar güzel bir şey yok,” diyordu: “Kitaplarını okumak, ete kemiğe bürünmüş hallerine dair bir fikir vermiyor.”

Bu incelikten yoksun New Englandlı et ve kemik peşindeydi. New York'ta yaşayan bir Londralı onu Huxley konusunda uyarmıştı. Fiske aksanını Londra aksanına yaklaştırmaya çalışarak bu olayı kahkahalar içinde anlatmıştı: “O dinden çıkmış Huxley’de ne var?” “Neden? İngiltere’de onun hakkında hiçbir şey düşünmeyiz! Onun korkunç olduğunu düşünürüz.” Büyük ve küçük Huxleyler elebaşının bir “yamyam” olduğunu duymaya alışmışlarsa da Fiske insan yiyen bu devin insanların “en çekicisi ve tatlısı” olduğunu ve “bir kadın kadar hassas” olduğunu bildirmekten memnuniyet duyuyordu.

Huxley için deliriyorum. Apollo kadar yakışıklı... Hayatımda bu kadar muhteşem gözler görmemiştim. Gözleri siyah, yüzünde de hevesle tutuşmuş bir yoğunluk ifadesi var... Çok ciddi –son derece ciddi– görünüyor; çok da samimi, içten ve alçakgönüllü. Jüpiter üzerine yemin ederim ki böyle temiz bir zihinle karşılaşmak ne büyük mutluluk! Salahaddin’in minder kesen kılıcı gibi!

Bahsettiği başlıca konu Downe’a yaptığı ziyaretti. Coşkuyla dolup taşan Fiske şunları anlatmıştı:

İhtiyar Darwin her zaman olduğu gibi, çok sevgili, çok tatlı, çok sevimli bir büyük-baba. Genel olarak baktığımda, beni, şimdiye kadar tanıdığım herkesten çok etkiledi. Onda ve yaptığı her şeyde insanı çeken, sessiz bir kuvvet var. Huxley gibi yanıp tutuşmuyor, ateşli değil. Yumuşak bakan mavi gözleriyle, ihtiyarların en nazığı.

Fiske onu Galilei’nin kalıbına oturtmuştu; “uzun beyaz saçları ve muazzam beyaz sakalı” onu “çok gösterişli” kılıyordu. Her şeyin ötesinde önemli olan da toplumdan elini eteğini çekmiş bu bilginin “riyadan uzak sadeliği”ydi.” “Korkarım onu bir daha göremeyeceğim, sağlığı çok kötüye gidiyor... İngiltere’de geçirdiğim günlerden en çok bugünü değerli buluyorum.”³² Darwin ile Emma Downe’dan esip geçen bu rüzgârı –Emma’yı şaşırtmış, Charles’ı da uyandırmış olmalıydı– almışlarsa da şen şakrak John Fiske’in, Amerika’nın lonca çağının tipik bir örneği olan bu Spencercinin yanlarından mutlu ayrıldığına hiç kuşku yoktu.

* * *

Darwin iyileşerek, renk vermeyen *İnsanın Türeyişi*'nin yeni basımıyla uğraşmaya koyuldu. İki-üç kitap birden pişirdiğinden, çalışmasının bir kere daha bölünmesini nefretle karşılayacaktı; yardım almazsa değişikliklerin sonsuza dek süreceğini düşünüyordu. Wallace aklına geldi; kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir yazardı ve işe ihtiyacı vardı.

Darwin ona kasım ayında biraz mahcup bir tavırla yanaştı; meslektaşlarının alçakça kiralık ellere dönüştüğünü görmekten nefret ediyordu (gerçi Londra'da geçirdiği süre zarfında teşrihçi ve teknik ressam kiralamaya alışmıştı). Wallace ona saatine yedi şilin alacağını bildirdi; Lyell'in *Principles*'in yayına hazırlanması için yaptığı teklifi saati beş şiline kabul etmişti; ama "işin sınıfına" göre bu düşük bir ücretti. Epeyce düzeltme yapmak gerekebilirdi, Darwin'in yenir yutulur tarafı olmayan elyazısı da iş yükünü iki katına çıkaracaktı. Çalıştığı saatlerin kaydını tutacak, işin özüne dair "eleştiri sunmayı" aklına bile getirmeyecekti. Bu sosyalist için emek para demekti ve emeğini iyi bir dava için satıyordu. Darwin'e "Belki de siyasete daldığımı düşünüyorsundur?" diye soruyordu. Aslında siyasete batmıştı; *Daily News*'da ülkenin kömür rezervlerinin ya ulusal bir tröst haline getirilmesi gerektiğini ya da özel sektörden tümüyle alınması gerektiğini savunuyordu.

Emma, Charles'ın pazarlığına bir nokta koydu. İş George'a vermişti; George'un edebi yönelim dışında bir eksiği yoktu ve bu işi bedavaya yapacaktı. Charles kabul etti; konunun teknik olmasını, George'un alanı dışında kalmasını görmezden geldi. Daha da mahcup bir tavırla Wallace'a, "Oğlum altından kalkamazsa sana yine yazıp teklifini minnettarlıkla kabul edeceğim," diye yazdı. Fakat bu arada "siyasetin doğabilimin yerini almamasını" diliyordu.³³

Darwinler kilise bölgesindeki siyasetten kendilerini uzak tutabiliyor değillerdi. Charles gece yarısı kalkıp Hint telgraf bitkisinin seğirmelerini –"canlılıkla oyunlar oynayan küçük kulakçıkları dışında tümüyle uykuda"– izlerken Emma uzandığı yerden yöredeki işçilerin kışın kullanacağı bir okuma odası açmayı planlıyordu. Uyku halindeki binlerce köyde uygulanan türden, sessiz sedasız kilise bölgesi himayeciliğinin bir örneğiydiler. "Saygın gazeteler ve birkaç kitap bulundu; saygın bir ev sahibi her akşam dekoru hazırlayacak." Adamlar "bir hana gitmek zorunda kalmaksızın" bir peniye üye olacaklar, tütün için oyun oynamaya geleceklerdi. Okul ide-

al bir mekândı ve Lubbock da buraya kredi vermeye hazırды. Emma okul komisyonuna yazdıkları dilekçede rahibin de onlara katılacağını umuyordu.³⁴

Ffinden okuma odasına daha uzun değil, ancak iki kış boyunca göz yumdu. “Kahve içmeye, bagatele (bilyardoya benzer bir oyun) ve diğer oyunlara izin vardı” ama “tütün içmenin ve tükürmenin etkileri” sabah çocuklar okula geldiğinde belli oluyordu. “Binanın kötüye kullanılmasıydı” bu; Ffinden bu gerekçeyle karşı çıkıyordu. Emma hissiz bir Tory tarafından alt edilmemek için Charles’ın Londra’daki eğitim müfettişine müracaat etmesini istedi. Charles olumlu bir cevap aldı, yalnızca sınıfın ertesi güne derli toplu bırakılması şart koşulmuştu. Darwinler ile Lubbocklar –Elizabeth Wedgwood da– bunu komisyonun gündemine getirmişler, onarım masraflarını karşılamayı önermişlerdi.

Çatışma Noel’den hemen önce yaşandı. Emma komisyona Charles’ın da imzaladığı nihai bir dilekçe sundu. “İşçi sınıfına kendilerini geliştirmeleri ve eğlenmeleri için mümkün olan her fırsatın sunulmasının” temel önemde olduğuna inanıyorlardı. Gerçekten de “bu ülkenin işçilerinin hayvanca bir eğlence olan içmek dışında o kadar az eğlencesi vardı ki Okuma Odası’nın yalnızca bir eğlence mekânı olarak görülmesi bile,” onlara bu tesisin “verilmesini istenebilir bir şey kılmaya yeterli bir gerekçeydi.” Komisyon Emma’nın lehine karar verdi; Ffinden da çok kısa ve ters bir notla rapor vermekle yükümlü kılındı. Darwin’in onun arkasından eğitim bakanlığıyla temas kurmasına ateş püskürüyordu: “1871 Yasası’nın 15. maddesi gereği okul adına tanınan tek muhatap ben olduğum için, özellikle de bakanlıkla yazışma işini ben üstlendiğim için böyle bir girişimi son derece kural dışı buluyorum.”³⁵

Mevkii istismar etmek, Darwin’in konumunda bir adama kolay gelmişti. Ayrton olayında Başbakan hakkında önerge verilmesi sonrasında basit bir meseleydi bu. Yine de kilise bölgesi hassas bir siyasi dünyaydı ve hasar verilmişti. Din adamları ile ileri gelenler omuz omuza duramayacaksa kırsal kesimde düzen nasıl sağlanacaktı? Bu huzursuzluğa bakılırsa, hareket eden bitkiler onu hâlâ hipnotize ediyor, zihnini Ffinden’in küçük hesaplarından uzaklaştırıyor da olabilirdi.

40. Bölüm

Berbat Bir Bağnaz

Kendisini “ihtiyar ve çaresiz” hissededen Charles, 10 Ocak 1874’te Dr. Andrew Clark’a muayene olmak üzere Emma’yla birlikte Londra’ya giden trene bindi. Londra’da yayıncıları dolaştı, Murray’le *İnsanın Türeyişi* hakkında, Smith Elder’la *Coral Reefs*’in yeni basımı hakkında görüştü, kendisini tüketti. Erasmus’la birlikte geçirdiği öğleden sonralarında dinleniyor olması gerekiyordu. Ama hayır, Ras da ruh çağırma seanslarının büyüüne kapılmıştı.

Londra’da kibarların salonlarında on yılı aşkın bir süredir, ruh çağırma parmakların sesleri işitiliyordu. Soylu hanımlar “tezahürlere” evsahipliği yapıyor, son *eğlenceye* düşkün toplumun kaymak tabakası bu toplantılara geliyordu. Kendisinden bekleneceği gibi Huxley, ruhların doğduğu fenomenlere dair üst düzey bir araştırmayla önlerine koca bir duvar dikmişti. Fakat Wallace hâlâ doğanın ilerici bir ruh sergilediğini düşünüyordu; önde gelen bir kimyager olan (talyum elementini keşfeden) William Crookes da “psişik kuvvetin” gücünü kanıtlamak için deneysel seanslar düzenliyordu. Francis Galton, bu seanslardan birine katılmış; olup bitenler “kafasını karıştırmıştı.” Galton, Charles’a hiç de öyle “kaba bir el çabukluğu” olmadığını, tuhaf bir şeyler olup bittiğini anlatmıştı.¹

Darwin, Wallace’ın eğitimsiz safdilliğini elinin tersiyle bir kenara itebilirdi; ama Galton’a aynısını yapamazdı. Şimdi de görünüşe bakılırsa ağabeyi ruhlara yakayı kaptırmış, dostların önünde aldatılıyordu. Bir öğleden sonra Eras’ın yemek masasının çevresinde toplandılar: Galton ve Litchfieldlar, Hensleigh ve Fanny Wedgwood ile büyük kızları Snow, George Lewes ve Marian Evans (George Eliot) –Snow’un edebi akıl hocalarıydı bu ikili– *Middlemarch*’ın yazarıyla tanışmaya can atan Charles ve Emma ile medyum Charles Williams’la anlaşılan oğulları George. Zincirde el tu-

tuşan başka biri daha vardı: Huxley. Darwin'in talebi üzerine "medyumu rahatsız etmemek için ismini değiştirerek katılmıştı." George ile Hensleigh Williams'ın iki yanına yerleşmişler, ellerini ve ayaklarını izlemeye almışlardı. Perdeler çekilmiş, kapılar kapatılmıştı. İki de bir espri yapan Lewes dışında herkes karanlıkta sessiz sakin oturuyor, ruhların hareket etmesini bekliyordu.

Yirmi dört göz ve kulak gerilmiş kendini zorlarken, odanın havası ağırlaşıyor; nefes almak zorlaşıyordu. Charles ortamı "o kadar sıcak ve yorucu" buldu ki halkayı bozdu, özür dileyip kendisini üst kata sürükledi; uzanacaktı. Gösteri de onsuz başladı. "Hepsinin nefesi kesildi," bir çan çaldı, bir mumun alevi sıçradı; rüzgârın sesi uğulduyor, kıvılcımlar çıkıyordu; sonra masa hareket etmeye başladı. Charles döndüğünde, masanın havalanıp başlarının tepesine yükseldiğini duydu; görebildiği kadarıyla sandalyeler de yükselip tepeye çıkmıştı. Williams'ın bu "şaşırtıcı mucizeleri, yani hokkabazlığı" nasıl gerçekleştirdiğini anlamak onu aşıyordu. Galton bunun "iyi bir seans" olduğunu söylemişti; ama Charles hiçbir yakınlık duymuyordu. Downe'in güvenli ortamından Hooker'a, "Böyle bir saçmalığa inanmamız gerekecekse Tanrı bize merhamet etsin," diye homurdanıyordu.²

Erasmus "ruh fotoğraflarıyla" uğraşmaya kendini kaptırırken, Huxley Darwin'in sallantıda olan inancını desteklemeye koştı. Williams'la başka bir seansın düzenlenmesinde George'la elbirliği yapmıştı. Williams'ın yanına oturmuşlardı ve hafif hareketler tespit etmişlerdi; bu da onun "dolandırıcıdan" başka bir şey olmadığını kanıtlıyordu; Darwin'i epeyce rahatlatmıştı bu haber. Emma'ya, Raslarda olup bitenin "tam bir sahtekârlık" olduğunu söylemiş bulunuyordu zaten. Onu aksi yönde ikna etmek "muazzam miktarda kanıt" gerektirecekti. Emma kapanmakta olan bir zihnin gıcırıtısını duymuştu. Psikik bir açıklama konusunda tarafsız bir tutum benimseyen Emma, Snow'a, "Charles'ın buna *inanmayacağını*, düşüncesinden bile fazlasıyla nefret ettiğini" söylemişti. Gözü açılmış Snow ise, hatırladığı kadarıyla Charles Amcası'nın "temenninin inancı etkilemesine izin verilmesini büyük bir zayıflık diye niteleyip küçük gördüğünü" aktarmıştı. "Evet," diye başını sallamıştı Emma, "ama kendisi ilkelerine uygun hareket etmiyor," diye eklemişti. Snow, "Eh, bağınazlıkla kastedilen buymuş gibi geliyor bana," diye karşılık vermişti. Emma "Ah evet," diye gülümsemişti; "kendisi şaşmaz bir bağınazdır."³

* * *

Kış, uğruna cümbüşe değer pek az şeyle birlikte bastırdı. Darwin onca yıldır kiraladığı Sandwalk'u ona satması için Lubbock'la görüştü; ama Lubbock çok yüksek bir fiyat çekince, aralarına kara kedi girdi. Darwin bunun dışında yeknesak bir varoluş içinde ağır aksak ilerliyor, bitki deneyleri ile kitap düzeltmeleri arasında gidip geliyordu. Henrietta *Coral Reefs*'te ona yardımcı olmuştu; ama son bölümlerin ciddi biçimde yeniden yazılması gerekiyordu. Darwin zamana karşı yarışında hiçbir yere varmıyormuş gibi görünüyordu. Botanik kitaplarının takati kesiliyordu, onun da. Dr. Clark'ın koyduğu düzen ayakta tutulamıyordu. Diyetin işe yaramasının imkânsız olduğu anlaşılmıştı, hazırladığı "striknin" reçetesi de Charles'a "dokunmuştu." Güneş güllerini öldürmüş olmasında pek şaşılacak bir şey yoktu.⁴

Türeyiş de elden geçiriliyordu; bu işlem *Türlerin Kökeni*'nde olduğu kadar kapsamlı değildi, ama o derecede acı vericiydi. George elyazmasının parçalarını bir araya getirip yeni bir endeks hazırlarken Charles birkaç ekleme –vahşiler arasında intihar, kelebeklerde flört, kastrasyonun koyunlar üzerindeki etkisi gibi– kaleme almıştı. Yazıştığı insanların aktardığı anekdotlar kitabına girebilmek için dergilerden kesilmiş ufak parçalarla yarıştıyordu; istiflediği başvuru kaynakları da zaten bol olan notlarını süslüyordu. Cinsel seçilim kuvvetini koruyordu, ama doğal seçilim biraz kesilmişti. Charles iyimser bir tonla "Son derece medenileşmiş ulusların sürekli ilerlemesi daha aşağı bir derecede doğal seçilime dayandığından, bu tür uluslar vahşi kabileler gibi birbirlerinin ayağını kaydırmaya ya da birbirlerini ortadan kaldırmaya çalışmaz," diye karalamıştı. Gelgelelim eleme, muhtemelen şiddeti azalmış; ama etkisinden hiçbir şey kaybetmemiş bir biçimde hâlâ devam ediyordu. "Aynı topluluk içindeki daha zeki üyeler uzun vadede aşağı olandan daha başarılı olacaklar ve daha fazla sayıda torun bırakacaklardır, bu da doğal seçilimin bir biçimidir." İlerleme artık "gençlikte, beyin henüz şekillendirilebilirken alınmış," "en yetkin ve iyi insanların aşıladığı yüksek bir mükemmellik" birleşmiş "iyi bir eğitime" dayanıyordu.⁵

Darwin'in beyni eski hesapları kapatma konusunda iyiydi. Son masakarlıkları işittikten sonra Hooker'a, "Şu Owen da yeryüzüne inmiş bir şeytan. Ondan nefret ediyorum," diye atıp tutmuştu. Linneaus Cemiyeti'nin görevinde eskimiş Darwinci başkanı botanikçi George Bentham'ı kapı dışarı etmeye yönelik bir komplonun fikir babasının, British Muse-

um'un Owen tarafından kışkırtılmış botanik sorumlusu olduğu sanılıyor. Bentham Hooker'ın desteğini aldığından, Owen'ın Kew koleksiyonlarını denetimi altına almakta başarısız olması bir garz doğurmuş gibi görünüyordu. Huxley'nin kamçı darbelerinin ardından iltihaplanmaya bırakılmış eski yaralar, on yıl içinde iyileşmemişti. Bir kere Tyndall arabuluculuk yapmaya çalışmış, fakat Owen önce "aşağılık ve kavgacı" Huxley'nin yalan yere yemin suçlamasını geri alması talebinde bulunarak bu girişimi durdurmuştu.

Bu yeni ikiyüzlülük üzerine Darwin, duyduğu acıyı abartmaya yetecek söz bulamıyordu. Katilin son bir kere daha katledilmesi için maymun beyni tartışmasını yeniden ısıttı. *Türeyiş*'in son basımında bu tartışmayı güncelleştirmesi, Owen'ın yenilgisini taçlandırarak; son eleştirilere cevap verecekti. Huxley bu yayından memnun, eski görüşlerini ikna edici bir biçimde yeniden ortaya koydu. "İndirdiği darbelerle düşmanı pelteye çeviriyor," diye çalım atıyordu, ama "anatomiciler dışında kimse" bunu anlamayacaktı.⁶

Darwin *Türeyiş*'in elyazmasını nisan ayında elinden bıraktı. *Köken*'in ucuz baskısının elde ettiği başarıyla ateşlenen Murray, yarı fiyatına, 12 şiline bir baskı yapmayı tasarlıyordu. Bu kadardı; Charles evrimden nihayet kurtulmuştu; tasaklara bile bakamayacaktı, bu yüzden de George'a gönderdi. Artık Wight Adası'na çekilmiş olan Fox'a bu konuda başka kitap yazmayacağını söyledi. Geri kalan gücünü böcek yiyen bitkilerinin soylu vahşiliğine adayacaktı.

Herkesi bağlamıştı: Kew'da Hooker ile yardımcısı William Thistelton-Dyer; University College'da bitkilerin sindirim salgıları üzerine laboratuvar testleri yapan fizyolog John Burdon Sanderson; Harvard'ın botanik bahçesinde görevli, hâlâ onu teologlar karşısında koruyan Asa Gray; ender bulunan bir keseli bitki gönderen Shrewsburyli ihtiyar John Price bile. Bahar ayları boyunca numuneler geldi; seralar dolup taşı; bitkiler sofradan toplanan kırıntılarla beslenecekti. Darwin bilgi çekip çıkarmaktaki ustalığını kaybetmemişti. *Nature* dergisine, çuhaçiçeklerinin nektar bezlerini kesip alan floryalarla ilgili bir not karalaması bir dizi yeni posta alması için yeterli olmuştu.⁷ En azından artık Frank ona yardımcı oluyordu, bu da yükünü hafifletiyordu.

Diğer oğullarıysa uzaktaydı, kendi başarılarına imza atıyorlardı. Horace üniversiteyi bitirmiş, mühendislik stajına başlamıştı; Leo da Venüs'ün

geçişini izlemek üzere Kraliyet Mühendis Birliği'yle Yeni Zelanda'ya gönderilmişti. Frank başlıca dayanağıydı; köyde Brodie Innes'in eski evine yerleşmiş, Amy Ruck'la evlenmeye hazırlanıyordu. Düğün 23 Temmuz'da yapıldı; bu sırada uzun süre önce Lubbock'un katıldığı gibi aileye yeni bir "bilimsel evlat" daha katılıyordu. Bu yeni oğul, Burdon Sanderson'ın öğrencilerinden, Cambridge'te Frank'le birlikte eğitim görmüş George Romanes'ti. Bir zamanlar istikbali Kilise'ye bağlanmış, 26 yaşındaki bu varlıklı adamın deniz omurgasızlarına karşı bir merakı ve araştırmacı bir zihni vardı; bütün bunlar hayli tanıdıktı.⁸

Hâlâ netameli bir hali olan George burnunu taslaklara gömmüş, birinci derece kuzen evlilikleriyle ilgili istatistiki analizler yapıyordu. (Bu tür evliliklere "bizim sınıfımızda" daha aşağı sınıflara göre üç kat daha sık rastlandığını görmüştü.) Galton'ın çıkardığı insanların çiftleşme şemasını benimsemiş, "evliliğe getirilecek yararlı kısıtlamalarla" ilgili bir makale yayınlamıştı. Mivart bu satırları telaş içinde okumuştur. Darwin'le dargın olduklarından George'un denemesini *İnsanın Türeyişi*'ne yeniden saldırarak için biçilmiş kaftan bir gerekçe olarak görmüştü. Mivart, *Quarterly Review*'un temmuz sayısına verdiği isimsiz makalede, Darwinci sosyal eğilimlere, George'un daha iyi çocuklar doğurmak için evlilik bağlarının gevşetilmesi –boşanma gerekçelerinin artırılması– önerisinden daha iyi bir kanıt gösterilebilir mi diye soruyordu. Bu ahlaki anarşi demekti. Mivart bu makaleyi Dresden'de aceleyle kaleme aldığı notlardan, yanlış yorumladığı düşüncelerden hareketle kaleme almıştı. George suça eğilimli olma ya da kötülük gibi durumlarda boşanmayı savunuyordu; fakat Mivart bunu çarpıtarak onu hesap veremeyeceği bir biçimde "nüfusu kontrol altına almak için, en baskıcı kanunları desteklemek ve kötülüğü teşvik etmekle" suçluyordu. Ulusal soysuzlaşmanın, devrimci Fransa'nın, pagan Roma'nın gölgeleri idi bunlar. Gerçekten de "Paganlık günlerinde kalmış, bu yazarın ait olduğu ekolün ilkelerine yaslanarak savunulamayacak hiçbir çirkin bir cinsel suç yoktu."

"Kötülük," "cinsel suçlara eğilim," "baskıcı kanunlar;" bütün bunlar iftiraydı. George'un babasına kara çalıyor, ailenin saygınlığını zedeliyor, koca bir Darwinci ekolü ahlaki bir çöplüğe fırlatıyordu. Charles bu makaleyi kimin yazdığını bile bilmeden burnundan soluyordu. *Quarterly*'nin yayıncısı John Murray'i sıkıştırırken George'a da hukuki danışmanlık almasını söyledi. "İşin kavgaya dökülmesi korkutucu derecede fena

olacaktı;” ama ya *Quarterly*’nin sonraki sayısında George’un cevabı yayınlanacaktı ya da o bu işi başka bir mecraya sürükleyecekti.⁹

Bu mesele ağustos ayında Southampton’da geçirdiği tatile gölge düşürmüştü; her ne kadar William mertçe davranmış olsa da. Charles, George adına bir cevap yazısı kaleme aldı, bir yandan da “Orange”lardan olan John Tyndall’ın o ay Belfast’ta British Association’ın toplantısında yapacağı konuşmanın taslaklarıyla kafasını dağıtmaya çalıştı. Toplantı tam bir X Kulübü cümbüşü olacaktı; *Quarterly*’nin kınadığı ekolün yarısı, Huxley, Hooker, Lubbock ve Tyndall konuşmalar yapacaktı. Tyndall’ın açık çağrısı her iki tarafta da militanlığın ne kadar kabardığını vurgulamaktan başka bir şeye hizmet etmemişti: İrlanda aksanıyla “Bütün bir kozmolojik teori alanını teolojinin elinden söküp alacağız, bu alanda hak iddia ediyoruz,” diyordu; bu sözleri dine küfür yüzünden yargılanması taleplerini beraberinde getirmişti. Bu yeni “Darwinci evrimci tarikatının” evanjelik talepleriyle karşı karşıya kalan Mivart’ın duruşu, tehdit edici olmaktan çok savunmacı görünüyordu. Değerlendirme yazarları, Darwincilerin dini dogmatikliğini, “misyoner hevesini” ve Püriten gayretini kınamaya başlamışlardı: Darwincilerin şevki “kibarlıktan çıkmaya meylediyordu” ve “gizli bir hoşgörüsüzlük ruhu” da “hizipçi bir acılığa” bulanıyordu. Darwin hiziplere bölünmeye meyilli Belfast’ta reform geçirmiş bir biyolojinin liderliğine atandı. Charles kendisi hakkında kaleme alınmış satırları okuyordu: “Konunun üzerinden bir buzulun tutkusuz kuvvetiyle geçiyor; kayaların öğütülmesi de itiraz edenlerin mantıksal olarak ezilip un ufak edilmesinde her zaman karşılığını buluyor.”¹⁰

Gerçekten de öyleydi; Katolik Mivart bunu yakında anlayacaktı. Geçim kapısı olan bir yazarı kaybetmenin endişesini taşıyan Murray, *Quarterly*’nin yayın yönetmenine baskı yaptı ve derginin ekim sayısında George’un, hakkındaki iddiaları yalanladığı yazısı, kendisine iftira atan kişinin “özrünün” yanında yayınlandı. Özür yazısı Mivart’ın samimiyetle sırttan bıçaklama tarzının bütün izlerini taşıyordu. Yazı, genç Darwin’in “kabul etmek istemediği bir şeyi onaylamış olduğunu” ima etmeksizin, “yine de onun savunduğu öğretilerin çok tehlikeli ve öldürücü olduğunu teslim etmeliyiz,” sözleriyle bitiyordu. Bu tam bir safsataydı; günahı kınıyor, günahkârı kınamıyordu. Darwin’in kanı beynine çıkmıştı; bunu şahsına yöneltilmiş bir hamle olarak alıyordu. “Bana acı vererek amacına ulaştı; ah ulu Tanrım, bana söylediği o üstünden yağ damlayan, neredeyse dalka-

vukça sözleri hatırlıyorum da!” Mivart Hıristiyanlık adına ne kadar da dibe düşmüştü.

Hıncından kudursa bile Lyell aklına geldiğinde dine duyduğu antipati yumuşuyordu. Artık neredeyse kör olmuş, sağlığı kötölemiş olan Lyell “korkusuzca açık konuşmakla” ilgili bütün şüphelerine rağmen Tyndall’ın onu ve “evrim teorisini” teşvik etmesine cömertçe alkış tutmuştu. Lyell ölümden sonraki hayat meselesine hiç olmadığı kadar gömülmüştü ve bunun görünmesine de izin veriyordu. Darwin onu pek az rahatlatabiliyordu. Birçok kişi ölümden sonra hayatın varlığını sezgileriyle kabul ediyordu “ve sanırım ben bu kişilerden farklı bir yerde duruyor olmalıyım.” Bu kişilere Emma da dahildi. “Çünkü içten gelen kuvvetli bir hissim yok bu konuda.” Yine de Lyell’in “içinde bulunduğu durumda olmak” dehşet verici bir düşünceydi. Darwin kör olsaydı, yanında Emma olmasaydı, sonuyla yüz yüze kalmış olsaydı ölümden sonra hayat meselesinin “gece nin bir yarısı acı verici bir kuvvetle tekrar tekrar kendini göstereceğini” biliyordu.

Gündüzleri mikroskobun başına döndüğünde bu konuyu aklından çıkarıyordu. Bitkilerinin arasında kendini kaybediyor, Mivart’ı alaşağı etmeyi planlıyordu. Ne tür bir ceza kesileceğini Huxley ile Hooker daha iyi bilirdi. Bu arada Peder Ffinden’a hiddetini kustu ve sağlık gerekçeleriyle okul komisyonundan resmen istifa etti.¹¹

13 Kasım’da *İnsanın Türeyişi*’nin yeni basımı matbaadan çıktığında fiyatı dokuz şilin olarak belirlendi; gerçi Murray bu fiyatın kârı asgari seviyeye indireceğini kabul etmişti.

O gün Hooker’ın eşi Fanny hiç beklenmedik bir biçimde öldü. Hooker kariyerinin zirvesindeydi ve fazlasıyla gerilmiş durumdaydı. Kraliyet Cemiyeti’nden on beş komisyona üyeydi ve Kew’un bütçesini artırmak için yeni Disraeli hükümetiyle mücadele ediyordu. Evde üçü küçük, altı çocuğu vardı. Fanny evi çekip çeviriyor, onun yazıp taslakları gözden geçirmesine yardımcı oluyor, kendisi de botanikçi bir Henslow olduğundan önde gelen isimlere Kew’u gezdiriyordu. Hooker’ın Doğu’dan dönmesinden bu yana, 23 yıldır mükemmel bir eş olmuştu. Hooker şimdi yine kendini Himalayalar’da dolanıyormuş gibi hissediyordu; herkesten uzakta, çaresiz bir yalnızlık içindeydi. “Bir tür transa” girmişti, bu felaketi etraflica anlayabilmiş değildi. Cenazeden sonra eve dönecek olmak onu sarsmış, Downe’a sığınmıştı. Ev sık sık olduğu gibi bir misafirhaneye döndü; Hooker

birkaç gün kalıp çocukları da Emma'ya bıraktı. Eve döndüğünde hiç iş göremedi. Kew'daki evinden içeri adım attığında “tam bir perişanlık” onu sarıp sarmaladı, ilk aklına gelen de Darwinlere geri dönmek oldu. Charles ona kendi ilacından sundu; “çok çalışarak” asap bozucu düşüncelerden kurtulmaya teşvik etti onu.¹²

Fakat Hooker, “hatıra tuzakları arasında sendeliyordu.” Darwin birkaç hafta bekleyip Mivart'ın yaptığı haksızlığı ona açtı. Hooker da şu sözde özür yazısının yenir yutulur cinsten olmadığını düşünüyordu; Mivart'ı, yazarı meçhul makaleyi üstlenip sözlerini geri almaya zorlamalarını önerdi. X Kulübü üyelerinin kaleme alacakları ortak bir mektup kolunu kanadını kıırdı. Huxley'ye göreyse bu durum eski öğrencisinin sadakat duygusunun evrimle Kilise arasında bölünmesine darbe indirmek için yeni bir bahaneydi ve o da bu fırsatı, bir değerlendirme yazısında kullandı. “Yanılmıyorsam,” diye öfke kusuyordu, “*Quarterly Review*'da yayınlanan makalenin yazarı spekülasyonlarıyla Roma İmparatorluğu'nun büyük ahlaksızlıklarını geri getirecek olan ekolün üyeleri arasında beni de sayacak kadar iyi.” Amaleklilere şiddetli darbeler indirmekten duyduğu her zamanki duyusal zevkle Huxley şimdi Darwin'in hiç de tebessüm etmeyen ciddiyetinin karşısında tuhaf bir biçimde oturuyor, hizipçi temasını işleme devam ediyordu: “Çarpıtmanın ve düzmece sunumun Cizvit Romasının en gözde silahları” olduğunu, “fail-i meçhul katliamın Neron ya da Commodus'un ahlaksızlığında değil, Papa Borgias'nın gizli zehirlemelelerinde zirveye çıktığını” söylüyordu.

X Kulübü safları sıklaştırıyor, koruyucu bir çevre oluşturuyordu. Huxley Noel öncesinde Darwin'e “Sen Elysium'un kutsal tanrılarında biri gibi davranmalı ve daha aşağı tanrıların cehennemin güçleriyle savaşmasına izin vermelisin,” tavsiyesinde bulunuyordu. Kendisi Mivart'a Katolik bir rahip aracılığıyla haber göndermiş, böyle bir ağız bozukluğunun kabul edilemez olduğunu iletmişti. Mivart kendisinden önceki Owen gibi çivilenecekti, bunu biliyordu. Özürler ve protestolarla patlamış, Huxley'ye de gizlice durumu nasıl düzeltebileceğini sormuştu.

Huxley, Mivart'ın bilim kilisesinden aforoz edilmesini Darwin'le birlikte planlamıştı: “Bu tür bir ahlaki suikaste verilebilecek en katı ve etkili ceza, suçluyu sessizce görmezden gelmek ve ona soğuk davranmaktır.” Noel ruhuyla dolup taşmayan Darwin parmaklarını tıkırdatıyordu. Emma, X Kulübü arkadaşları, George bile Huxley'nin tavsiyesine arka

çıkıyorlardı; fakat o “erkekçe” davranıp kafasından geçenleri söylemek için kaşınıyordu. Gerçeğin kötücül bir biçimde çarpıtılması ve aileye darbe indirilmesi affedilemez bir şeydi. 12 Ocak 1875’te başka bir özür gelmeyince Darwin harekete geçti. Buz gibi bir resmiyetle, bir daha onunla asla temas kurmayacağına yemin eden bir not gönderdi.¹³ Mivart’ın solucanı Darwinci kancada kıvrandı ve uygunsuzlukları sebebiyle öldü. Affetme ruhunun esamisi okunmuyordu; yıllar sonra Huxley ile Hooker Mivart’ın Athenaeum Kulübü’ne katılma girişimine hâlâ taş koymaya çalışacaklardı.

Darwin hızla *Insectivorous Plants*’e devam etmeye koyuldu, bitip tükenmek bilmez elyazması başına bela olmuştu. Yazı çamur gibiydi, şubat ayına gelindiğinde Darwin bataklığa saplanmış, nefesi tükenmişti. George’un keyifsizliğine dert ortaklığı etmesinin de pek faydası olmuyordu. Darwin, “Hayatın amaçsız olması, her şeyin bomboş olması hissini çok iyi biliyorum,” diyordu. Hooker, onun “intihar etmeye bile hazır olduğunu” işitmiş; şaşkına dönmüştü. İhtiyar, üzgün Lyell’in 22 Şubat’ta ölmesi de Darwin’de “sanki hepimiz kısa süre sonra gidiverceğiz,” hissi uyandırmıştı. Lyell’in *Köken*’e arka çıkmaması sonrasında ahbablıkları soğumuştur. Bir zamanlar mükemmel giden bir arkadaşlık için acı bir sondu bu. Hooker Westminster Abbey’de Lyell’in yerini ayarlamıştı, ama Darwin tabutu taşıyanlar arasında yer almayı kabul etmedi. “Çok muhtemel ki törenin ortasında yığılıp kalırım, başım omuzlarımın üstünde dönüp durur,” demişti.

Mart ayında bataklıktan sürünüp çıktı, bitirmiş olduğu kitabını bir kenara bıraktı; böcek yiyen dostlarından bezmişti. Walter Oules’in elinden çıkmış yağlıboya tablosuna baktı, doğum günü hediyesiydi. “Çok saygıdeğer, zeki, melankolik, ihtiyar bir köpeği gösteriyor,” kanısına vardı; bu sözler ruh halini epeyce yansıtıyordu. Fakat ihtiyar köpeğin gömeceği bir iki kemik daha vardı. Elyazmasını Murray’e götürüp şehirde Eras ve Henrietta’yla on beş gün geçirdi. Lyell göçüp gittiğinden Hensleigh Wedgwoodlarda düzenlenecek bir 1 Nisan seansı düşüncesizce görünüyordu; çok tatsız değilse bile trajik bir şakaydı; modanın hazin komutlarına uymaya yönelik bir yığın “çöptü” bunlar.¹⁴

Hayat birçok cepheden usandırıcı bir biçimde akıp gidiyordu. Ffinden fiyaskosu hakkında mırıltılar yükselirken, kilise bölgesi üzüntüsüne üzüntü ekliyordu. Peder bir yıldır ailenin bütün üyeleriyle bağlantıyı kesmiş-

ti; Darwin'e onun Mivart'a davrandığı gibi davranıyordu. Darwin, tek bir kelimenin bile araçlar üzerinden yerine ulaşacak olması karşısında “büyük bir rencide edilmişlik” duygusu hissediyordu. Lubbock, Darwin adına derslik için verilen kredinin, haftanın iki akşamı köyde verilecek konferanslar için de geçerli olmasını istemişti. Okul komisyonu kabul etmiş, fakat Ffinden bu teklife karşı çıkmıştı. Otoritesini tanımayan bir din karşıtıyla işbirliği yapmaya yanaşmıyor, tatlı ama zehirli bir tebessüm ta-kınıyordu:

Mr. Darwin'in görüşlerinin gözler önüne serdiği dini itikat yüzünden doğabilecek zararlı eğilimlerden uzun zamandır haberdardım; fakat bu kilise bölgesine geldiğimde, sahip olduğum yetkiler dahilinde kaldığı müddetçe, görüş ayrılığımızın komşular olarak dostane hislerimize karışmaması konusunda tam anlamıyla kararlıydım; Tanrı'nın İnayeti'nin böyle büyük bir yeteneği zamanla zihnen ve ahlaken daha iyi bir zihniyete taşıyacağına güveniyorum.

Sir John derslik kavgasını hale yola koymaya çalışırken, diplomatik olarak kenara çekildi. Charles din adamlarının bir kez daha geri çekilmesini sağlamak amacıyla, Henrietta'yı da arkasına alarak dolambaçlı bir dile suçsuzluğunu kanıtlayacak satırlar kaleme aldı: “Mr. Ffinden, Mrs. Darwin ve bana selam verecek olursa ona karşılığını veririz,” diyerek tenez-zül gösteriyor; Yüksek Kilise cemaatinden Torylerin gurur üzerinde bir tekeli olmadığını gösteriyordu. X Kulübü'nun huzuru tesis eden bir özür koparması hiçbir kilise bölgesinde “güç ve tehlikeli bir iş” olmayacaktı.

Kabalığı aşıkardı. Kamuoyu karşısında bir çatışmaya girmemeye yeminli olan Darwin, Hıristiyanlığa karşı özelde beslediği husumetin giderek artmakta olduğunu görüyordu. Ffinden ile Mivart hoşgörüsünü kırılma noktasına getirmişlerdi.¹⁵ Onları gibi bir dogmatikliğin bir nebze liberal insancılığa ihtiyacı vardı; kapanmış zihinlerin reform geçiren bilimin hücumuyla açılması gerekiyordu.

Londra'da geçirdiği bu bahar tatilinde diğer uğraşı da bilimsel ilerlemeydi. Yükselmekte olan teşrih karşıtı hareketi hedef alan bir artçı saldırının fikir babalığını yürütüyordu. Hastalık hastası olduğu doğrulanan Henrietta da bu teşrih karşıtı trene atlamıştı. Victoria döneminin kapalı kapılar ardındaki birçok hanım aile reisi gibi o da eziyet çeken hayatlarla kendisini özdeşleştiriyordu. Victoria'nın genç hanımları, teşrih karşıtı cep-

henin çekirdeğini oluşturuyor; “teşrihçinin kurbanlarında kendi çektikleri acıları” görüyorlardı. Henrietta kadınlar arasında bu kampanyayı düzenleyen Frances Power Cobbe’nin kaleme aldığı dilekçeyi desteklemişti. Cobbe, canlı hayvanlarla yapılan deneylerin son bulmasını destekleyenleri bir araya getirmeye çalışıyordu. Kaleme aldığı dilekçe –piskoposlar, şairler ve siyasetçiler tarafından imzalanmıştı– ahlaki kararları deneyleri yapanların ellerinden almaya yönelik bir yasanın çıkarılması yönünde bir tehdit yaratıyordu. Darwin tipik bir İngiliz değildi; meslektaşlarının özerk olmasını hayvanlardan daha fazla seven bir hayvan severdi. Henrietta’ya “Fizyoloji yalnızca canlı hayvanlar üzerinde yapılan deneylerle ilerleyebilir,” uyarısında bulunmuştu. Bu tür deneylerin, “mutlak hakikat arayışı içinde” serbestçe gerçekleştirilebilmesi gerekiyordu. Suiistimler, “insancıl duyguların geliştirilmesiyle” düzeltilmeliydi. Başka bir deyişle bu konuda bir yasa çıkarılmasının ölümcül etkileri olacaktı. Avam Kamarası’nın tavşan peşinde koşan ikiyüzlü üyeleri Cobbe’nin “çocuksu” yasını geçirirlerse İngiltere’de fizyolojinin “gücü kesilecek, daha doğrusu fizyoloji durma noktasına gelecekti.”¹⁶

Darwin ne kadar düşünürse o kadar kaygılanıyordu. Cobbe’nin işe karışmasının bir şekilde önüne geçilmesi gerekiyordu. Darwin bir karşı dilekçe hazırlama fikrini kafasında evirip çevirdi; fakat tilki avında vakit geçiren Avam Kamarası mensuplarının kendi başlarına geleceklerden korkup bilimi kurtarması gerektiğini fark eden Huxley oldu. “Fizyolojik deneyler yasayla engellenecekse bunu kısa süre sonra, haklarında çok daha iyi bir karşı argümanın geliştirilebileceği avcılık ve balıkçılık izleyecektir.” Özgürlüklerin her yerde varlığını sürdürmesini korumak için, fizyologların kendi yasalarını oluşturmalarına izin verin. Darwin Londra’da çılgınca bir çaba sarf ederek karşı taraftan daha önce atılacak bir adımla hazırlanacak bir yasa için destek topladı. Hazırladığı “Teşrihçi Yasası”nın –karşıtları bu isimle anıyordu yasayı– parlamentonun devam etmekte olan oturum döneminde sunulması için “kaybedilecek bir gün bile yoktu.”

Darwin de Huxley de canlı hayvanlar üzerinde deneyler yapmamışlardı; fakat Burdon Sanderson gibi bu tür deneyler yapan dostlarını kolayca yanlarına çektiler. Darwin, Henrietta’yı bile etkiledi ve Henrietta’nın avukat kocası bir yasa tasarısı hazırlanmasına yardımcı oldu. Yasanın amacı kısıtlamak değil, düzenlemektir. Deney yapanlara izin verilmesi, onların özgür olmasını sağlayacak; hayvanların çektiği eziyeti asgari düzeye

indirecekti. Darwin taslağı onaylaması için Hooker'a gönderdi, böylece "Kraliyet Cemiyeti'nin başkanı olarak onun onayını aldığını" söyleyebilecekti. Sonra da tasarıyı Dışişleri Bakanı Lord Derby'nin önüne koyup ona "bilime karşı alelacele hazırlanmış bir yasa tasarısını" engellemek için Tory kabine üyelerine iki çift laf etmesi uyarısında bulundu.¹⁷

Bu, göz kamaştırıcı bir lobcilik örneği olmuştu. Derby ona, bilimadamlarının hazırladığı yasa tasarısını İçişleri Bakanı'nın masasına koyduğunu anlatmıştı. Downe'da Ffinden bir gergedanın sırtındaki bir tatarcık misali "bir işe karışması istenmeden" bir iş yapıyormuş gibi ortada dolanıyordu; böcek yiyen bitkilerle çevrelenmiş Darwin ise bir işe karışmanın neler yapabileceğini gösteriyordu. Darwin'in yeni tilmizi Romanes ile Huxley 17 Nisan'da geldiklerinde geriye yalnızca yasa tasarısının işleyişini, kimin ve ne zaman mali destek vereceğini düzenleme işi kalmıştı. Evde bu konu, yalnızca beylere mahsus bir konuydu. Darwin, burnu büyük Romanes'e ilk ziyaretinde "Hanımlarımın yanında hayvanlar hakkındaki deneylerden bahsetme," uyarısında bulunmuştu.

Bir hanım onlardan erken davrandı. Cobbe'nin yasa tasarısı 4 Mayıs'ta Lordlar Kamarası'na sunuldu. Bilimadamlarının, Darwin'in sözleriyle "daha insancıl bir yönü olan" yasa tasarısı ise bundan sekiz gün sonra Avam Kamarası'na ulaştı. İçişleri Bakanı bu duruma bir Kraliyet Komisyonu'nun "canlı hayvanları bilimsel amaçlarla deneye tabi tutma uygulaması" konusunda araştırma yapacağını duyurarak tepki verdi. Her halükârda bu uygun bir karardı, çünkü fizyologlar kendi yasa tasarılarının amacı konusunda anlaşmazlık içindeydi. Darwin umutlarını, Komisyon'a atanan Huxley'ye bağlamıştı; "halihazırdaki çılgınlığın dibe çökmesini bekliyorlardı."¹⁸

Darwin, edebi bir mengineye sıkışıp kalmış, günbegün daha hızlanarak mezara doğru ilerleyen bir adamdı. Bir kitap diğerini doğurmuştu; sıkılacak olursa arka tarafta pişmekte olan bir-iki kitap her zaman hazır bulunmuştu. *Insectivorous Plants* çabucak tükendi, temmuz ayında yapılan 1000 adetlik bir yeni basım da on beş gün içinde eridi. Konu ne kadar tuhaf olursa olsun, "Darwin" ismi artık rağbet görüyordu. Bitki deneyleriyle ilgili 450 sayfalık bir katalogun *Türlerin Kökeni*'nden daha hızlı satılıp tükeneceğini kim tahmin edebilirdi?¹⁹ Onu *Variation of Animals and Plants*'in yeni bir basımı izledi; kitaba yapılan ekler yedi yıldır Downe'a akan yüzlerce mektuptan, çok sayıda monografiden derlenip toplan-

mıştı. Bu bilimsel çalışma çok daha özele iniyordu; Darwin keçilerin tüylü gırtlaklarıyla ilgili olarak fikir değiştirmiş, Sung Hanedanı döneminde japonbalıklarının seçilimiyle ilgili parçalar eklemiş, Robert Chambers'ın alınan fazladan altıncı parmağın yerine yenisinin çıktığının gözlemlendiği kızını da çıkarmıştı. (Bir keresinde altı parmaklı Chambers, “Sürüngen tipe geri dönme eğilimi gösteriyoruz,” diye espri yapmış; Darwin de onun bu sözlerini kelimesi kelimesine ilk baskıya almıştı.)²⁰

Darwin daha sonra “büyük tanrı Pan'ı” görünümünü değiştirip güçlerini yerli yerinde bırakarak yeniden tahta çıkarmıştı. Romanes onu sunakta bizzat tanıtmış olsa da bu Tanrı'ya tapınan pek çıkmamıştı. Darwin'in çizdiği baba figürü karşısında eli ayağı tutulan Romanes denizanelerini bir kenara bırakmış, sebzeleri aşılamağa başlamıştı; hem aşılanan filizlerin, hem de aşı yapılan bitkinin özelliklerini taşıyacak bir melez ortaya çıkarmak için “tomurcukları” (ya da öyle olduğunu umduklarını) melezlemek amacıyla karıştırıyordu. Darwin “dünyanın hayvanlar üzerindeki deneylerden çok daha fazla etkileneceğini” biliyordu, ama bitkilerde elde edilen başarı başlangıç noktası olacaktı.

Galton'ın deneyip başarılı olmadığını da biliyordu. Galton “pangenes”ten esinlenerek kan nakli deneyleri yaptığı sırada evi tavşanlarla dolup taşmıştı. Fakat sıradan tavşanların kanının nakledildiği safkan gümüş gri erkek ve dişi tavşanlar hâlâ safkan yavrular doğuruyordu; 13 batında doğan 88 yavru da hiçbir karışma görülmemişti. Darwin, kanda “gemma” (tomurcuk) bulunduğundan hiç bahsetmediğini söyleyerek ona itiraz etmişti; fakat yiğitçe direnişi biraz sertleşiyordu. Galton, kalıtımın demokratik bir süreç olmadığından kuşkulanıyordu: Gemmüller vücudun her tarafından gelip yumurta ve spermde toplanıyor değildi. Aksine üreme hücrelerinde bulunanlar bağımsızdı, hepsini yönetiyordu. Yavrular bu hücrelerin genetik yapısıyla belirleniyordu, ebeveynlerinin bedenlerindeki değişikliklerle değil.²¹

Fakat Darwin'in çok kullanılmış ve güçlenen bir organın kalıtımla miras alınacağı yönündeki kavrayışı bırakmaya gönlü yoktu. Onlarca yıldır zanaatkârların fiziğinin çocuklarına geçmesiyle ilgili kanıtlar toplamıştı; nalbantların çocukları da kolun üst kısmında çekiçlemeye yarayacak kaslarla dünyaya geliyordu ya da ebeveynlerdeki yaralar bebeklerde de ortaya çıkıyordu. Bu konunun üstüne giderek daha fazla düşünüyor, “pangenes”i asli önemde bir mesele haline getiriyordu. *Türeyiş*'te böyle bir ka-

lıtım mirası insanın evriminde güçlü bir etken olarak sunulmuştu. Hiçbir şey onu Huxley'yi taklit etmeye ve bebek tanrısını boğmaya yöneltemezdi. Bu yüzden Pan'ı esasen değişmeden bırakmış, organizmaların kelimenin tam anlamıyla kalıtımla miras aldıkları gemmüllerden çıkıp büyümesini mümkün kılmıştı. Acı deneyimleri ona çocuklarının onun zayıflıklarını paylaştığını göstermişti. Onun zihinsel gücünü de paylaştıkları, kendisinin aşırı çalışmış genç beyninin değişmiş gemmüllerinin onun tuhaf psikolojik özelliklerini de aktardığını düşünmek daha hoştu.²²

Kanıtı Frank'ti. Frank'in doğa tarihine sevgisi, Charles'in aynı yaşlarda hissettiklerine benziyordu. Frank çoğu zaman köyden geliyor, serada oyalanıyor, bitkilerin aşılmasıyla ilgili deneyler yapıyor ya da yukarıda laboratuvarda vakit geçiriyordu. Yeni asistanından gurur duyan Charles onu Linneaus Cemiyeti'ne üyeliğe aday göstermişti.

Darwin'in şöhreti yüzünden, fikri olan her budala canını sıkartmıştı. Vaaz verenler ve ruhları kurtaranlar, makalelerinin yayınlanmasını isteyen yabancılar ya da sırf *yayınlarını bastırmak* için onun onayını isteyenler, kürsü isteyen hocalar, burs isteyen bilimadamları yakasına yapışmıştı. Çoğuna zarafetle davranılıyor; birkaçı isteksizce muamele görüyordu. Bunların bazıları vazgeçmeye yanaşmıyordu. Son günlerde Birminghamlı yüzsüz cerrah Robert Lawson Tait, Darwin'in kapısına dayanmıştı. Daha otuz yaşında olan Tait, rahim ve yumurtalık alma konusunda uzmanlaşmıştı, ayrıca bitki fizyolojisi üzerine çalışıyordu. Ünü giderek artıyordu, o da jinekoloji pratiğini süslemek için Kraliyet Cemiyeti'ne üye olmak istiyordu. Aylar süren utanmazca bir dalkavukluk faslı sonrasında zorla, Darwin'in ekim ayında, yaprakları ibrik şeklinde olan bitkiler hakkındaki makalesini yayınlanması için Kraliyet Cemiyeti'ne göndermesini sağladı. Darwin pek dikkatli okumamıştı ama "bilime önemli bir katkıyı" gibi görünüyordu.²³

Darwin'in kendi yayınları, uyanık olduğu her dakikayı dolduruyordu. Fiyatlar, baskı adetleri ve telif hakları konusunda Murray'le sonu gelmez görüşmeler yapıyordu. Çevirmenleri; Leipzig'de Victor Carus ve Padua'da Giovanni Canestrini ona yetişmek için kendilerini geriyor, aynı anda birkaç kitabı üzerinde birden çalışıyorlardı. Ve bu yarışı kaybediyorlardı. *Variation of Animals* matbaadaydı; eski bir botanik makalesi de *The Movements and Habits of Climbing Plants* [Tırmanan Bitkilerin Hareketleri ve Alışkanlıkları]- oğlu "George'un yaptığı çizimlerle" kasım ayında

çıkacaktı. Charles *The Effects of Cross and Self Fertilization in the Vegetable Kingdom* [Bitkiler Âleminde Çapraz ve Kendi Kendine Döllenmenin Etkileri] hakkında “alçakça” biktirıcı tenkitler kaleme almaya başlamıştı bile. Ancak Londra’da soylu çevrelerden gelen bir davet onu engelleyebilmişti; Lord Cardwell Kraliyet Komisyonu’na teşrih hakkında ifade vermesi ricasında bulunmuştu.²⁴

Huxley ondan bu davete icabet etmesini istemişti. Genç Avusturyalı doktor Edward Klein, kırık dökük İngilizcesiyle “hayvanların acı çekmesine tümüyle kayıtsız olduğunu” anlatarak komisyonun tadını fena kaçırmıştı. Huxley, “Hayvanlar sessiz olsun diye yalnızca anestezi yapıyormuş,” diye silleyi indirmişti. Klein herkesi aynı kefeye koymuş, kasti incelemeleri ve işkencelerini anlatarak komisyonun midelerini bulandırmıştı. “Bütün fanatikleri bir araya toplasan veremeyecekleri kadar büyük bir zarar verdi,” diyordu Huxley; “ama ihtiyatlı Darwin Krallığı dışında bunun lafını etmemeliydi.” Klein’in ifadesine karşı çıkacak yüksek bir otoriteye ihtiyaç vardı; “şaşırmış ve içini tiksinti basmış” Darwin ifade vermeyi kabul etmişti. 3 Kasım’da Londra’ya uçarcasına bir ziyarette bulundu. Cardwell onu kapıda karşıladı; onu özel olarak yapılmış, boyutları fazlaca büyük bir koltuğa oturttu ve ona “bir Dük” muamelesi yaptı. Fizyolojinin önemi ve “insanlığın hayvanlara karşı görevi” hakkında “inancını ikrar etmesini” istiyorlardı, hepsi buydu. Onun yapacağı on dakikalık bir konuşma, teşrihçilerin yapacağı iki saatlik riskli savunmalara bedeldi. Acısız bir sahne olacaktı, fakat o akşam araba onu Ras’ın evine bıraktığında “kendini iyi hissetmiyordu.”²⁵

Bu Downe’da Parslow’suz geçirecekleri ilk Noel olacaktı. Darwin 36 yıl boyunca kesintisiz olarak verdiği hizmetin ödülü olarak 50 sterlin emekli maaşı ve Back Lane’deki çiftlik evinin kirasını bağlayarak Parslow’u köye yerleştirmişti. Onun yerini “yanakları kırmızı... yan sakallarından lüleler sarkan” komik, ufak tefek bir adam olan Jackson almıştı; ama kimse saygıdeğer eski baş uşağın yerini dolduramazdı. Başka uşaklar da gelip gitmişlerdi; her zaman bir arabacı ve ayak işlerine bakan biri, bir-iki hizmetçi, en az iki tane de bahçıvan olmuştu. Aşçı Mrs. Evans kıdem bakımından Parslow’dan sonra geliyordu, ama Charles’a göre aşçılığı oldukça yetersizdi. Fakat Mrs. Evans ucuzdu, üç aylığı 8 sterlinden azdı. Aslında Jackson da bir gıdım fazla alıyor değildi; o yıl uşakların toplam ücreti ancak 86 sterlini bulmuştu.

Bu, giderlerinin yalnızca bir bölümüydü. Noel’de Emma hesapların bilançosunu çıkardı. Charles her zaman olduğu gibi “kasvetli tahminlerle” doluydu; yoksulluğa düşüp mahvolacakları öngörüsünde bulunuyordu. Kabarıp büyüye bile servetinden yana endişeliydi ve evde yapılan harcamaların bir kuruşunu bile çok görüyordu. Çocuklar gittiğinden, en büyük harcama kalemi olan etin 221 sterline düşmesi sayesinde masrafları son beş yılın en düşük seviyesine inmişti. Toplamda yalnızca 900 sterlindi, yani gelirlerinin ve kazandıkları faizin onda biri kadar. Mülk vergisi ve gelir vergisi ihmal edilebilir düzeydeydi; uşaklara ödenen ücretten bile azdı; bira ve brendi, tatlı ve şampanya kesintileri ile oğlanların harçlıkları çıkarıldıktan sonra bile bütçe fazlaları olan 4658 sterlin, o zamana dek verdikleri, yeniden yatırımda kullanılacak ikinci büyük fazlaydı.²⁶

Evde alışıldık uygulama, üç sterlinlik yağ kaplarından köydeki Dostluk Derneği’nin ödentisine kadar her şeyin listelenip hesap cetvelinin çıkarılmasıydı. Dakik bir şekilde akan hayatları, hesaplamalarla yürüyordu; bilançolar sürekli toplanıyordu. Oyunları bile bir görev gibi kayıt altına alınıyordu. Charles bu hesabı salonda bir yere tıkıştırılmış bir defterde tutuyordu. Her akşam tam olarak iki el tavlının ardından o ve Emma skorlarını yazıyorlardı; misafirlerini hayrete düşürüp eğlendiren bir işti bu. Yıllar önce kocasıyla birlikte yaptıkları ziyarette Mrs. Asa Gray’i güldürmüştü bu durum; Charles da 28 Ocak 1876’da ona halihazırdaki çeteleyi gönderdi, ne de olsa “erkeklerin çalım sattığını duymayı seviyordu; çalım satmak onları öyle bir tazeliyordu ki.” Emma, “zavallılık, sadece 2490 oyunu kazandı; bense, oley oley, 2795 oyun kazandım!” diye yazmıştı.²⁷

Fakat bu defter tutma işi yeni bir şey değildi. Maer’deki avcılık günlerinden beri hayatının her yönü, bir listeye dönüşüyordu. Cambridge’teki böcekleri, *Beagle*’daki kuşları, okunacak kitapları ve sağlık günlüğündeki “çift çizgili” günleri sayıp sınıflandırmış; eleyip ayıklamıştı. 1866’dan beri, tohum aşamasındayken dikilip yetiştirilen binlerce bitkinin kaydını tutuyordu; polenleme deneyleri de *Cross and Self Fertilization*’da zirve noktasına ulaşmıştı.

Evrim hakkındaki ilk karalamalarında, kendi kendisine döllen bitkilerin sürgünlerinin daha zayıf olacağı tahmininde bulunmuştu. *Köken*’de bu noktayı vurgulamıştı, ama o zamanlar bu ona fazla kişisel görünmüştü. Bitkilerde olsun, evlenmekte olsun, dışarıdan çiftleşmek en iyisiydi. Kendi kendilerine polenlenenler ve birinci derece kuzen evlilikleri hayat mü-

cadelesinde zorlanıyordu. *Orchids* adlı kitabı, arıların yalnızca çapraz polenleyebilmesini sağlayan tuhaf uyarlanmaları gösteriyordu; Darwin on yıldır kontrollü koşullarda bitkileri çaprazlamış, bunun yararlı olduğunu istatistiki olarak kanıtlamaya çalışmıştı.²⁸

En olağanüstü, en meşakkatli deney dizisi bu olmuştu. Bitkilerin tül parçalarıyla böceklerden korunması gerekmişti. Darwin bazılarını çapraz dölenmiş, bir kısmının da kendi kendisine döllenmesini sağlamıştı. Tohumlar titizlikle toplanıyor, etiketleniyor, aynı koşullarda olgunlaşana kadar yetiştiriliyorlardı. Bunlar kısırlığı test etmek için büyütülüyorlardı: Çaprazlanmış bitkilerin yeniden çaprazlanması, diğerlerinin kendi kendilerine polenlenmeleri gerekiyordu. On kuşak boyunca böyle devam etti; her aşamada bitkilerin boyu, çiçek açma zamanları, tohum keselerinin sayısı ve ağırlığı, her birindeki tohum sayısı kaydediliyordu. Bu iş yalnızca tuhaf türleri kapsıyor da değildi; gündüzsefalı, yüksükotları, menekşeler, yaban patlıcanları, petunyalar ve başka onlarca bitki eşzamanlı olarak sınanmış; sera dolup taşmıştı. Yer o kadar sınırlıydı ki birçok bitki aynı saksıya sıkıştırılmıştı. Sonra Çin çuhaçiçekleri, Fransız gelincikleri ve egzotik sera bitkileri denenmişti.

Boya fırçasıyla binlerce polenlendirme işlemi yapılmış, on binlerce tohum sayılmıştı. Takıntılı bir işti bu: Tohumların her biri “yanlış yığına karışarak ya da mikroskobun altından sıçrayarak onu aldatmaya çalışan küçük bir canavar haline geliveriyordu.” Şimdi kelebek gözlüklerinin üstünden baktığında önünde defterler dolusu veri uzanıyor, o da sonuçları cetvel haline getirmeye çalışıyordu. Galton hazırladığı istatistikleri kontrol etmişti; rakamlar çiçeklerin değişmesinde iş başında olan “seçici gücü” niceliksel olarak belirtiyordu. Çaprazlanmış bitkilerin boy, ağırlık, kuvvet ve üreme kapasitesi bakımından kendi kendilerine dölenenlerden dikkat çekici bir biçimde üstün olduğu görülüyordu. Darwin sonunda neden diye soruyordu, neden? Çünkü doğa “meşru evlilikleri,” farklı çevrelerden gelenler arasındaki evlilikleri kutsuyordu.

İnsanlar olsun bitkiler olsun, hepsinde de durum aynıydı; işin kişisel boyutu da çok belirgindi. Kuzen evlilikleri hakkında nüfus sayımına bir soru ekletme yönündeki girişimin meyve vermemesi sonrasında, George akıl hastanelerinden toplanan veriler ve *Pall Mall Gazette*'de yayınlanan evlilik ilanlarının analiziyle bu çalışmayı sürdürmüştü. Onun hazırladığı, Darwin'in de alıntı yaptığı istatistiklere göre birinci dereceden

kuzen evliliklerinin sebep olduğu kötülükler “küçük” olabilirdi, ama “üst sınıflar arasında,” zengin bir farklılık gösteren ortamlarda yetişmiş kibarlar arasında bunlara göz yumulabiliyordu.²⁹ Peki ya Charles ile Emma? Onları hastalıklı fideler üreten verimli bir birliktelik olmuştu. Belli ki, Maer Hall ile Mount’taki tohum yatakları çok benzerdi. Çift iyi çaprazlanmamıştı.

Öyle görünüyordu ki *Cross and Self Fertilisation* onun bitkilerle ilgili en büyük kitabı olacaktı; yazma işi yaz aylarında da devam etti. Charles kısa molalar vererek –daha doğrusu Emma ona mola verdiriyordu– hız kazanıyor, zamanını en iyi şekilde değerlendiriyor; “hayattaki tek zevkiyle,” çalışmayla eğleniyordu.

Aksilikler bile bu hazzı bozamıyordu. Haeckel “pangenesisi”e karşı çıkmıştı. Tait’in makalesinin Kraliyet Cemiyeti tarafından reddedilmesi bir rezalet olmuştu. Darwin kendisinin “bu konuda berbat bir bağınaz” olduğunu itiraf etmiş olsa da Romanes spiritüalizmle ilgili gizli araştırmalara başlamıştı. Ayrıca Parlamento’ya da komisyonun tavsiyelerinin çok ötesine geçen, tam da Cobbe’nin istediği gibi bir “hayvanlara karşı zalimlik” yasası sunulmuştu. Darwin gazezini, “kalplerinin yumuşaklığı ve derin cehaletleri yüzünden” hayvanlarla yapılan bütün deneylere karşı çıkan kadınları hedef alan o eski asilzadeye, *The Times*’a kusmuştu.

Bunların hiçbirinin onu düşürmesine izin vermiyordu. Mayıs ayına geldiğinde döllenmeyle ilgili kitabının ilk taslağı tamamlanmıştı; Darwin bir an olsun dinlenmeden hemen kendisini *Orchids*’in yeni basımı üzerine çalışmaya verdi.³⁰

Daha çalışmaya yenice başlamıştı ki Emma onu sürükleyip götürdü. Hensleigh ile Fanny, Surrey kırılarında bir ev yaptırmışlardı; Charles ile Emma da onların davetini kabul etti; iyi haberleri vermeye can atıyorlardı.

41. Bölüm

Asla Bir Ateist Değilim

Büyükanne ve büyükbaba olacaktı! Frank'ın eşi Amy beş aylık hamileydi. Charles ile Emma bu haberi bekliyorlardı; ne de olsa Frank ile Amy evleneli iki yıl olmuştu; Hensleigh ile Fanny de bu kutlama havasına katıldı. Yetmişlerindeki Hensleighler de torun özlemi çekiyorlardı; Darwinlerle birlikte oldukları haftaları geleceği düşünerek geçirdiler.

Charles'a göre vakit akıp geçiyordu, yapılacak o kadar çok şey vardı ki. *Orchids*'i yeniden düzenlemesi gerekiyordu; bitkilerle ilgili iki kitap daha yoldaydı. Solucanlar hâlâ ilgisini çekiyordu; Charles solucanların arasına katılmadan önce onların özellikleriyle ilgili bir şeyler yazmayı umuyordu. Onun gömüldüğünü görecektir bir torunu olacaktı. Peki ya sonra? Kendisini “başka bir dünyaya göçmüş,” geri dönüp bakan “ölü bir adam” olarak gözünde canlandırdı. Bebeğin büyüdüğünü hayal etti: Darwin adı yakasına yapışmıştı, *Türlerin Kökeni*'nin yazarını merak ediyordu. O da kendi büyükbabası Erasmus hakkında daha fazla şey bilmiyor olmayı istememiş miydi?

Güneşin altına uzanmış, yepyeni bir hayat etrafında kaynaşırken, aileye hitaben ölümünden sonra okunacak bir mesaj yazmaya karar verdi. 28 Mayıs 1876 Pazar günü başladı: 33'e 41'lik bembeyaz bir kâğıdın üzerine “Zihnimin ve karakterimin gelişimine dair hatıralar” başlığını karaladı. Paragraflar çabuk çabuk döküldü, yaramaz çocukluk günlerini, aylıklıkla geçen okul yıllarını, Edinburg'da Dr. Grant'ın tilmizi olduğu dönem, Cambridge'te ders dışı ilgilerini ve Profesör Henslow'la yaptığı yürüyüşleri, *Beagle*'de FitzRoy'la didişmelerini ve bilim aşkının serpilip gelişmesini hızla kaleme alıp bitirdi. Bu satırların hiçbiri yayınlanmayacaktı: Eski dostları hakkında birçok rasgele yorumda bulunuyordu; samimiyeti ve ılımlı özeleştirilerinden bahsetmiyoruz bile. Bu satırlar ailenin gözleri içindi.

Uçarcasına yaptığı bu başlangıcın ardından, Downe’da çoğu öğleden sonra bir saat kadar yazdı. Metin, kahvaltı sonrasında uğraştığı *Cross and Self Fertilisation*’ın saç baş yolduran düzeltmelerinin tersine kolayca akıyordu. Hikâyesinde Londra günlerine ulaştığında –jeoloji, *Journal* ve Lyell– anlatısını keserek “Dini İnanç” başlıklı bir bölüm açtı. Kronolojik olarak evliliğinin eşiğinde duruyordu, ama Charles bunun çok ötesine uzanıyordu. Amy’nin loğusa dönemine birkaç hafta kala, Charles Emma’yla uzun zamandır devam eden anlaşmazlıklarını halletmeye girişmişti.

Hiçbir şey açık kalpliliğini eksiltmiyordu, bunlar mahrem sayfalardı. Başta, inancından vazgeçmeye gönülsüz olmuştu; hatta İnciller’i destekleyecek “kanıtlar icat etmeye” bile çalışmıştı ki bu kararsızlığını uzatmıştı. Fakat din adamlığı kariyeri yavaş “doğal bir ölüme” doğru giderken “ilahi bir vahiy olarak Hıristiyanlığa” beslediği inanç da yavaş yavaş solum bozulmuştu. Ölümün soluğu geldiğinde geri dönüş olmamıştı. Kararsızlığı billurlaşır çok sert bir ahlaki kanaate dönüşmüştü; öyle ki “insanların Hıristiyanlığın doğru olmasını nasıl temenni edebileceğini” anlamıyordu. Hıristiyanlık doğruysa Yeni Ahit’in “açık dili, görüldüğü kadarıyla, inanmayanların, ki bunlara babam, ağabeyim, en iyi dostlarımın neredeyse tamamı da dahildir, ebediyen cezalandırılacağını ortaya koymaktadır. Ve bu lanetli bir öğretilerdir.”¹

Kalbinden kopup gelen bu sözler Doktor’un ölümünü izleyen acı dolu ayları ve yılları hatırlatıyordu. Peki ya daha geniş kapsamlı meselelere ne diyecekti? Kanıtların birbiriyle çatıştığı dikkate alındığında, Tanrı’ya ve ölümsüzlüğe duyulan inanç nasıl haklı çıkarılacaktı? “Manevi kanaatler ve hisler” güvenilmezdi; çünkü insan zihni evrim geçirmişti. Kör doğa bu kanaatler ve hislere, başka diğer içgüdülere olduğu gibi, bir hayatta kalma değeri vermişti. Bu yüzden bırakın başkalarının hislerini kimi zaman kendisini bir teist gibi hissetmekle birlikte, kimi zaman hislerine güven-sizlik duyuyordu.

Genel olarak bakıldığında bu, Emma’nın duygusal, İncil’e dayanan inancı hakkında kesilmiş kasvetli bir hükümdü. Darwin’in yazdığı satırlardaki kötülük kendi kendisini sarstı. Mahrem çatışmalarını ortaya döküyor, ailenin gözleri önüne seriyordu. Yazmaya devam ederken duyduğu sevgi gözyaşlarına dönüştü: “Annenizi iyi bilirsiniz,” diye ekliyordu, “bütün ahlaki vasıflar bakımından benden sonsuz derecede üstündür... benim akıllı danışmanım, neşeli rahatlatıcımdır.” Charles, Emma’nın evlenmelerin-

den hemen sonra yazdığı “güzel mektubu;” Emma’nın, onun ebedi yazgısı karşısında duyduğu korkuyu hatırlıyordu. Bu da hikâyenin Emma’nın tarafından görülen kısmıydı ve Charles ailenin bunu da bilmesini istiyordu. Sonra melankolik düşünceleri Annie’ye yöneliyordu; şimdi “nasıl tatlı bir kadın olacağını...” düşünüyordu: “Onun tatlı hallerini düşündüğümde bazen gözlerime yaşlar dolar.”

Kaygılı, gergin günlerin hatıraları sel gibi boşanıyordu. İki kere doğum beklerken, ölmekte olan sevdiklerinin de başını beklemişti: babası Frank’in doğmasından birkaç ay önce, Annie de Horace’ın doğmasından hemen önce ölmüştü. Şimdi de Amy doğum yapmaya hazırlanırken, o “ölü bir adam” gibi geri dönmüş kendi hayatına bakıyordu.

Temmuz ayı boyunca otobiyografisine devam etti. Gower Street yıllarından anekdotlar derleyip *Türlerin Kökeni* ile diğer kitaplarını yazdığı günleri yeniden yaşadı. *Cross and Self Fertilization* yayımlandıktan sonra “gücüm... muhtemelen tükenmiş olacak,” diyerek satırlarını sona erdiriyordu. Bebek İsa’yı gören ihtiyar sofı rahip Simeon* gibi “Ben de ‘Nunc Dimittis’i söylemeye hazır olacağım,” diyordu.²

Elyazmasını 3 Ağustos’ta tamamladı, torununu karşılamaya hazırdı; yıllardır devam eden *Orchids*’e ve kilise bölgesindeki sorumluluklarına döndü. Peder Ffinden’in kurduğu “rahip evi vakıf fonu”na, Lubbock’un katkısına hemen hemen eşit bir miktarda, 25 sterlin katkıda bulundu.³ Downe eşrafının ikinci sırada gelen ismine göre sağlam bir saygınlık, geleceği inşa ediyordu. Bebek 7 Eylül’de evde doğdu, adı Bernard kondu. İyi durumdaydı, ama annesi ateşlendi ve ateşlenmesi kasılmaya dönüştü. Amy bilincini yitirmiş yatıyordu, doğumu izleyen üçüncü gün durumu hiç iç açıcı görünmüyordu. Frank geceyi onun yanında geçirdi; kuzguni siyah saçlarını, zarif yüzünü okşuyordu. Ayın 11’inde, sabah yedi sularında Charles içeri girdi ve onun ölümünü izlediler. Amy yalnızca 26 yaşındaydı.

Frank şoka girdi. Bessy dağılıp çöktü, Emma da neredeyse yenilgiye uğramıştı. Charles’a göre bu, o zamana kadar olmuş “en korkutucu şeydi.” Ona göre Frank’in durumu, “Annie’nin ölmesinden” daha kötüydü. Amy’nin “sevgili kocasından ebediyen ayrıldığını hiç bilmediğini” bilmek

* Luka İncili’ne göre dindar bir Yahudi olan Simeon, Kutsal Ruh’tan Mesih’i görmenden ölmeyeceği yolunda söz almıştır. İsa’yı gördükten sonra söylediği, Kutsal Ruh’a artık canını alabileceğini ifade ettiği Nunc Dimittis, Simeon’un şarkısı olarak da bilinir. -ç.n.

insanı rahatlatıyordu; ama bu “berbat bir teselliydi.” Oğlu kendisinin en korktuğu şeye dayanıyordu. Charles, Emma’nın ölümünden sonra kendisinin yaşadığını düşünemiyordu.⁴

Normal hayat denilebilecek bir şeye devam edebilir hale geldiklerinde aradan aylar geçmişti. Acısı yüzünden darmadağın olmuş Frank, bebekle birlikte Down Konağı’na taşınmıştı. Babası için mekanik bazı işler yapıyordu; otobiyografisini temize çekmek, *Orchids*’in taslaklarını düzeltmek gibi. Charles evi onun için genişletmişti; bu da ortalığın bir daha ayağa kalkması anlamına gelmişti. İnşaatçılar, gündelik rutin akışı bozmak için ağlayan bir çocukla yarışmalı yirmi yıl olmuştu. Evin kuzey cephesine iki katlı bir ek bina inşa edildi; alt katta amaçlarına uygun bir bیلardo odası, üst katta ise Frank için bir yatak odası ve giyinme odası bulunuyordu. Eski bیلardo odası Frank’in çalışma odası olmuştu; babasının çalışma odasının hemen yanındaydı; koridorun sonuna da işçiler yeni bir ön kapı yapmışlardı.⁵

Ekim ayında Charles ve Emma kendilerini Haeckel’in rüzgâr gibi ziyaretlerinden birine bıraktılar; bu rüzgâr gibi geçip giden ziyaretler Emma’ya korkutucu gelirdi. Haeckel yine evin içine fırtına gibi daldı; “kötü İngilizcesiyle” onları “neredeyse sağır bırakacak” kadar bağırıp kükrediydi; fakat bütün bunlara rağmen Emma onu “içten ve şefkatli” buluyordu. Charles verdiği tuhaf haberlerle Haeckel’i canlandırdı. Huxley’nin fosil balıklardan iyi anlayan, o sıralarda da University College’da Grant’ın halefi olan, asi bir karakter sahibi tilmizi Ray Lankester *The Times*’ta çapulculuk eden Amerikalı bir medyumunu ifşa etmişti. Sonuçta Henry Slade, üç aylık hapis ve ağır iş cezasına çarptırılmıştı; savunma makamının Wallace’i tanık olarak çağırmasına rağmen hem de! Emma bu rezalet karşısında mahcup olmuştu; safdilin aldatılmayı hak ettiğine inanıyordu. Ama Charles olmamıştı; bu olay “kamunun yararınaydı” ve iddia makamının masraflarının karşılanması için gizlice 10 sterlin göndermişti.⁶

Kilise bölgesindeki siyasi gelişmeler de hâlâ onları çileden çıkarıyordu; bazı başarılar kazanıyor olsalar bile. Noel öncesinde bir okuma odası açılmıştı; bu gelişme Emma’yı sevindirmişti, çünkü Ffinden buna karşı çıkmak için elinden geleni yapmıştı. Çiçekler hakkındaki bir sonraki kitabına devam eden Charles *Orchids* ile *Cross and Self Fertilization*’ın yayımlandığını görmüş, Şubat 1877’de de küçük bir zafer kazanmıştı. Çiftliklerin çöküşü sırasında, ücretler gerileyip istihdam imkânları tehlikeye gir-

diğinde köylü işçiler Dostluk Derneği'nin dağıtılmasını ve hasılatın paylaşılmasını talep etmişlerdi. Yalnızca hazinekar sıfatıyla Mr. Darwin önlerinde dikiliyordu. Usulüne uygun olarak bir heyet Down Konağı'na davet edilmiş ve Mr. Darwin'in bir konuşma yapacağı olağanüstü bir genel toplantı düzenlenmişti.

Siyah paltosunu giyen, yumuşak şapkasını başına geçiren Charles, dondurucu bir cumartesi akşamı George and Dragon Inn'e doğru ağır ağır yürüdü; kesif bir tütün kokusunun sinmiş olduğu odada çakırkeyif rençberlerin arasına oturdu. Onlara, derneğin lağvedilmesi halinde ne tür kayıplara uğrayacakları hakkında, tasarruf hakkında, uzun vadede güvenceyi ele geçecek birkaç sterline feda etmek hakkında bir nutuk çekti. Dernek olmasaydı ailelerine kim bakacaktı? Odada kavgalar patlak verdi ve Charles incecik mavi bir dumanın altında kaldı; attığı "bomba" müsrifleri yıkıp geçmişti.⁷ Adamlar uzlaşmaya varmışlar; o zamana kadar birikmiş fonların dağıtılmasına, ama defterlerin de kapanmamasına karar vermişlerdi.

Bir kilise bölgesi hamisi olarak Charles, kendisi gibi Murray'in yazarları arasında yer alan Samuel Smiles'in kendi kendine yeterlilikle ilgili değerlerini teşvik ediyordu. Darwin *Self-Help* başlıklı kitaptan çok etkilenmişti; sonraları Samuels'in kendi kendisini yetiştirmiş insanlarla ilgili hikâyelerini de baş tacı edecekti; kahramanca bir basiret, çalışkanlık ve girişimci becerisiyle ilgili bu hikâyeler Martineau'nun Yoksullar Yasası döneminde yayınlanan efsanevi hikâyelerinden aşağı kalmıyordu. Smilesçi değerler İngiltere'yi ve evrimi çok büyük kılıyordu. Kısıtlayıcı bağlardan kurtulmuş olan, serbestçe rekabet edilen bir toplumda kendi çıkarlarının peşinden giden birey yarım yüzyıldır, radikal Whiglerin ve serbest ticaret yanlılarının günlerinden beri siyasi bir ideal olmuştu. *İnsanın Türeyişi'nde* Darwin'in manifestosu buydu ve o da "sıkı bir Liberal" olarak kalmıştı.⁸

Bu, onun sıkı bir Gladstonecu olduğu anlamına geliyordu. Darwin, muhalefetteyken yürüttüğü dış siyasette bile bu Ulu İhtiyar'ın izinden gitmişti. Aralık ayında, kanlı "Bulgar dehşetine," 15.000 Bulgar isyancının Türk birlikleri tarafından katledilmesine karşı St. James Hall'da yapılan büyük gösteriyi düzenleyenlerden biri olarak imza vermişti. Ayrıca yardım faaliyetlerine de katkıda bulunmuş –toplam 50 sterlin– Gladstone'un Ruslar'a hitaben yaptığı, Müslüman Türklere karşı Hıristiyan Bulgaristan'ın güvence altına alınması çağrısını da desteklemişti. Bu körü körüne destek fark edil-

memiş değildi. Özgür düşünürler, Gladstone'u Türk yanlısı Torylere karşı dinci halk yığınlarını ayağa kaldıran bir fırsatçı olarak damgalamışlardı. Marx'a göre Gladstone ikiyüzlünün biriydi, Hıristiyanlığını liberalliğinin önüne koyan bir Yüksek Anglikan'dı; Türk Sultanı'nın zulmü yerine Ortodoks Çarlığı'nın zulmünü yeğliyordu. Marx, Darwin'den daha fazlasını bekledi; bu yüzden de onun bu "pis gösteriyi" desteklemesini kınıyordu.

Fakat bu siyasi sadakatın bedeli ödendi; Victoria liberalizminin Olympos tanrıları kısa bir süreliğine uykudaki Downe Köyü'nün üzerine indi. Gladstone kıdemsiz parlamento üyelerini ziyaret ediyordu ve bir hafta sonunu da High Elms'te Lubbock'la birlikte geçirdi. Yanlarında bilimin savunuculuğunu yapan ve teşrih yasa tasarısını destekleyen parlamenter Lyon Playfair; *Fortnightly*'den *İnsanın Türeyişi* hakkındaki övgüleriyle yararı dokunmuş olan John Morley, hatta Gladstone'un Kitabı Mukaddes'le ilgili abartılı sözlerini kara gözlerinde horgörü kıvılcımlarıyla karşılayan Huxley bile vardı. Tanrılar 10 Mart Cumartesi günü Darwin'in eşliğinde belirdi ve oturma odasına alındılar. Ulu İhtiyar, ev sahibinin Türk terörüyle ilgili olduğundan emin görünüyordu; çıkardığı son broşürden okuduğu üzere tıpkı Zeus gibi "tükenmek bilmez bir heyecanla yıldırımlarını ileri doğru savuruyordu." Darwin şaşkın, öylece kalakalmıştı; neredeyse iki saat boyunca akli karışmış bir halde, sessizlik içinde oturdu. Gladstone hızla çıkıp gitmeden önce, evrimin torbasında neler olduğunu sordu. Doğru medeniyetleri çürüyüp giderken gelecek Amerika'nın mıydı? Disraeli'ye sorulması daha uygun bir soruydu belki, ama Darwin derin derin düşünüp taşındıktan sonra "Evet," diye cevapladı onu. Gladstone'un köye doğru yürüyen "dimdik, tetikte silüetini" izlerken Morley'ye "Böyle büyük bir adamın gelip beni ziyaret etmesi ne büyük bir onur!" diye mırıldandı. Gladstone ise o gece günlüğüne yalnızca ev sahibinin "hoş ve dikkat çekici" bir görünümü olduğunu yazacaktı.⁹

Toryler bile Darwincilere takdirlerini sunuyorlardı; gerçi gayet anlaşılır bir biçimde bunun sebebi Darwincilikleri değildi. Argyll Dükü, "Darwinci olmasından hoşlanmadığı için" Kew Bahçeleri'nin başkanı olarak Hooker'a şeref payesi vermemiş olsa da Disraeli'nin kabinesindeki yeni Hindistan Bakanı, sıkı Anglikanlardan Lord Salisbury, Hooker'ın Himalaya bitkileri üzerinde on yıllar süren abidevi çalışmasının önemini teslim ederek onu şövalyelik payesine; çok özel, taltif edici bir şeref payesi olan "Hindistan Yıldızı" payesine aday göstermişti. Hooker Darwin'e, "çocuk-

larına Kraliyet'in sunabileceği başka şeref payeleri yerine 'Hindistan Yıldızı' payesini bırakmayı tercih edeceğini" söylemiş, bu nişanı kabul etmişti.¹⁰ Kraliyet Cemiyeti'nin başkanı Sir Joseph, Darwinciliğin artık sosyal bir engel olmadığını gösteriyordu.

Tilmizleri yüksek çevrelere doğru meylederken, Darwin itibarı olmayan radikallerle karışmaya daha bir isteksiz olmuştu. Nafile yere onun desteğini almaya çalışıyorlardı. Londra'da East End'den iriyarı gürültücü bir savcı kâtabi olan Charles Bradlaugh dönemin önde gelen sekülerlik yanlılarından biriydi. Militan bir ateist olarak 1868'den beri her seçimde Northampton'dan gayriresmi liberal bir aday olarak seçime giriyordu; başarısız oluyordu; ama sendikaların dışında kalan bir radikalın sahip olabileceği en iyi siyasi makine ondaydı. Seçimlerde reform yapılması yönünde ağır darbeler indiren taleplerine doğum kontrolüne sıkı sıkıya bağlı olması da eşlik ediyordu: Doğum kontrolü işçileri Malthusçu yoksulluk tuzakından kurtaracak, onları evlerinin kölesi olmaktan çıkaracaktı. Gladstone'un ziyaretinden iki hafta sonra Bradlaugh, James Knowlton adlı Amerikalı bir doktordan aldığı, insanların kendi başlarına uygulayabileceği, doğum kontrolüyle ilgili tavsiyeleri yayınlayarak kibar toplumu bozmuştu. *Fruits of Philosophy* [Felsefenin Meyveleri] başlığını taşıyan bu altı penilik broşür, kötücül bir müstehcenlik örneği olarak damgalanmıştı. Bradlaugh ile ortak yayıncısı Annie Besant (devrin Emma Martin'i, rahip kocasını terk etmiş iki çocuk annesi bir ateistti) 18 Haziran'da Old Bailey'de, Londra'nın Merkez Ceza Mahkemesi'nde yargılandılar; aynı gün Darwin Hooker'ın şeref payesi alacağından haberdar olmuştu.

Dava bütün basın organlarında heyecan uyandırmıştı. Otuz yıl önceki Holyoake davasından beri, manşetlere taşınan bu kadar çirkin bir şey olmamıştı. Dava, radikallerin kendi aralarında bölünmelerine de yol açmıştı; ihtiyarlamış, puro tütüren Holyoake bile, bu davanın kendilerini, bu tür "neo-Malthusçu" saçmalıkları ahlaksız ve sapkın bulan Hıristiyan bir halk karşısında tehlikeye attığını düşünüyordu. Doğum kontrolü "kötücüldü;" nüfusu kontrol altında tutma yolu olarak Malthus bile doğum kontrolünü lanetlemişti. Kim doğrucu bir akılla, seks ile bebek yapmayı ayrı tutup kadınları şehvet düşkünü olmaya, erkekleri yozlaşmaya, aileyi yıkmaya davet edecekti? Davalılar, tıp ve bilim otoritelerini "ailenin sınırlanması öğretisinin" başka yayınlarda serbestçe tartışıldığı yönünde ifade vermeye davet ediyordu.¹¹

Darwin, duruşmadan iki hafta önce mahkemeye davet edildiğinde hayrete düştü. Kendilerini savunan Bradlaugh ile Besant devasa bir hesap hatası yapmışlar ve *İnsanın Türeyişi*'nin yazarının kendilerine arka çıkacağını varsaymışlardı. İnsanoğlunu batıl inançlardan kurtaran o değil miydi? Darwin hemen cevap yazdı; hastalıkla geçen yıllarını, kendisini “toplumdan ve kamusal toplantılardan” mecburen çekmek zorunda kaldığını, mahkemeye çıkmasının “büyük bir eziyet” vereceğini söyleyerek itiraz ediyordu. Bütün bu satırların gerisinde eski korkuları, ailesi, itibarı, barış ve huzurun adil savunucusu olarak mevkii hakkındaki korkuları depremişti. Sözlerini, ifade vermeye zorlanırsa davalıları kınamak zorunda kalacağını, çünkü “uzunca bir zamandır doğum kontrolü hakkında karışt bir görüşe sahip olduğunu” belirterek noktalyordu.

Bunun bir kanıtı olarak *İnsanın Türeyişi*'nden bir alıntı göndermişti: “Doğal artış oranımız, birçok ve belirgin kötülüğe yol açmış olsa da hiçbir şekilde büyük ölçüde azaltılmamalıdır.” Açık bir dille ifade edilecek olursa bu “hiçbir şekilde” ifadesi, “doğumu engellemeye yönelik yapay yollarla” anlamına geliyordu. Aksi takdirde bunun kâbustan farklı olmayan ne tür sonuçlara yol açacağını da sıralamıştı: Bu tür uygulamalar “evlenmemiş kadınlar arasında da yaygınlaşacak ve aile bağlarının dayandığı iffeti yıkacaktı; bu bağın zayıflaması da insanoğlunun başına gelebilecek kötülüklerin en büyüğü olacaktı.” Aralarında hiçbir uzlaşma sağlanamazdı: “Benim hükmüm, sizinkiyle güçlü bir karşıtlık içinde olacak.” Davetin yenilenmesi halinde, o ay tatil için gideceği Leith Hill ve Southampton'daki adreslerini veriyordu. Fakat yeniden davet edilmeyeceğini umuyor ve bu konuda hemen bilgilendirilmek istiyordu; “çünkü bu konuda ilerde sarf edeceğim gayretin vesvesesine kapılmam, çok yararı dokunmasına ihtiyaç duyduğum istirahatimi engelleyecek,” diyordu.

“İstirahat” elbette ki evden uzakta, deli gibi çalışmak anlamına geliyordu. Şükürler olsun ki ateistler davetlerini geri çektiler ve onu solucanlarıyla baş başa bıraktılar.

Yine yerlerde sürünüyor; mütevazı olanı kendi tuhaf tarzıyla yüceltiyordu. Bütün çalışmalarında olduğu gibi, gözle görülmez mini mini değişimlerden bunların genel sonuçlarına doğru ilerliyordu. Solucanlar şato-ları gömüyor; depremler, And Dağları'nı yukarı kaldırıyor; lekeler ve benekler birbirine eklenip bir göz ya da kanat oluşturuyordu: Biriken ve yaratıcı bir etkisi olan küçük etkileri arıyordu. William'ın evinden Stonehen-

ge'e günübirlik bir ziyarette –bu ilk ziyaretiydi– bulunmuştu; solucanların döküntülerinin kadim, yekpare taş sütunları nasıl gömdüğünü görmek istiyordu. Emma iki saat süren tren yolculuğunun, arkasından yaklaşık 40 kilometrelik araba yolculuğunun onu “yarı yarıya öldüreceğini” düşünmüştü; ama Darwin kavurucu güneşin altında kazma salladıktan sonra bile harika durumdaydı.¹²

Bitkilerin cinsel hayatıyla ilgili on beş yıl süren uğraşısı, temmuz ortasında yayınlanan *The Different Forms of Flowers on Plants of the Same Species*'de [Aynı Türden Bitkilerde Farklı Çiçek Biçimleri] toplanmıştı; kitabı memnuniyet verici, ender rastlanacak bir notla Asa Gray'e ithaf etmişti. Bu kitapta eski bir temayı, güvenli seks ve verimli üreme stratejilerini devam ettiriyordu. Hiçbir “küçük keşif” ona, iki ve üç cinsiyetli bitkilerin varoluş sebebini çözmek kadar “büyük bir haz” vermemişti; tıpkı sülükayaklıların “ilave erkeklerini” bulmanın heyecanı gibiydi: Heterostil bitkilerde her dişi, aynı büyüklükteki erkeklerle daha verimliydi; bu erkekler de her zaman başka bir çiçekte bulunuyordu.

Forms of Flowers, doğanın karmaşık “evlilik düzenlemeleriyle” ilgili çalışmasını taçlandırmıştı. Kitap bir botanik gözlemcisinin günlüğüydü. Darwin, çiçekleri büyüteciyle izleyip aralarındaki her tür ilişki üzerine düşünmüştü. Eliyle yaptığı sonsuz sayıda polenlemenin, mikroskopik boyutlarda çok sayıda tohumu saymasının ardından vardığı sonuçları, gereğini yansıtan bir hassasiyetle aktarıyor; “meşruluğun” çapraz döllenme yoluyla nasıl aktarıldığını gösteriyordu.¹³ Daha kitap hakkındaki ilk değerlendirmeler yayınlanmadan o bitkilerin hareketiyle ilgili bir sonraki kitabına gömülmüştü. Kaybedecek vakti yoktu, “aylak olmaya da dayanamayacaktı.”

Gerçi aylıklık kartlarda görünmüyordu. Tohum ve numune toplama-yı, Kew'daki Hooker ile Thistelton-Dyer'dan olabildiğince otlanmayı sürdürdü. Solucanlarla ilgili bilgi dağarcığından tutun kelebeklere ve sarhoş maymunlara, her şey hakkında kapsamlı bir yazışma yürütüyordu. Hatta ekim ayında Gladstone'un yıldırımlarını bertaraf edip onu Homeros'un Yunanındaki renk duygusuyla ilgili olarak eleştirme cesaretini bile gösterdi. Gerçi siyaseten onunla aynı noktada duruyordu. Genç bir Rus botanikçi, Kliment Timiriazev bir öğleden sonra uğramış ve Darwin'in Çarlık Rusyası'nın Türkiye'ye karşı yürüttüğü savaşa kayıtsız şartsız destek verdiğini dinlemişti. Fakat aylar sonra Rusya sınırlarını aşıp da İngiliz ç-

karlarına tecavüz etme tehdidi yarattığında Darwin Gladstone'un taraf-sız çizgisini benimsemişti: "Savaş Karşıtı Bildiri"ye arka çıkmış, imza top-lanması için ismini ileri sürmüştü.¹⁴

Her ay ya da iki ayda bir Emma, mola vermesi için çalışma odasının kapısından ona göz kırpyordu; gerçi mola vermesi giderek güçleşiyordu. O sonbahar Southampton'a yaptıkları olağan ziyareti yapamamışlardı; yeni nişanlanmış olan William yalnızca 300 sterlin hediye almıştı; fakat kırsal kesimde, Kuzey Downs'taki Abinger'da geçirdikleri bir hafta bu eksikli-ği kapattı. Wallace birkaç kilometre ötede Dorking'de yaşıyordu; fakat kır havası taşıyan yeni evini satması gerekiyordu. Darwin onu görmekten kaçınıyordu. Spiritüel Slade davası sonrası artık aynı telden çalmıyorlar-dı, cinsel seçilimle ilgili olarak da vahim bir uyumsuzluk içindeydiler. Wal-lace da Mivart kadar iflah olmaz görünüyordu, gerçi onunla kıyaslanamayacak kadar hoş bir insandı. Onunla "zor bir konuda" tartışmanın hiç-bir faydası yoktu. Bir araya gelmeleri bu tatili mahvedebilirdi, gerçi Dar-win bunu daha kibar bir dille ifade etmişti: "Seni görmeye gelmeyi ister-dim, ama araba beni o kadar yoruyor ki cesaretim kırıldı."¹⁵

Darwin kasım ayında Cambridge'e yürüyerek gitti, şeref payesi almak için. O tarihe geldiğinde eğitim gördüğü okul bile fikrini değiştirmişti. Burada cüppeli Darwinciler ders veriyor, yeni laboratuvar çalışmaları dü-zenliyor, tilmizlerini mevki sahibi yapıyorlardı; Hooker ile sınav görevli-si arkadaşları da öğrencileri doğal seçim konusunda soru yağmuruna tu-tuyorlardı. Geriye kalan tek yapılmadık şey, teslim olup Darwin'in fah-ri doktor payesiyle şerefendirilmesiydi. Törenin yapılacağı 17 Kasım Cu-martesi günü senato salonu tıklım tıklımdı. Herkes bu sakallı bilgeyi göz ucuyla da olsa görmek istiyordu. Lisans öğrencileri galerilerden taşmış, hey-kellerin üzerine tünemiş, pencere pervazlarına dikilmişlerdi. Salona bir ip gerip bekleyen kalabalığın üzerinde bir maymun kuklası sallandırmışlar-dı. Disiplin görevlilerinden biri yukarı çıkıp karşılıklı yuhalamalar ve ho-murdanmalar arasında kuklayı indirmişti. Sonra gerçek bir "kayıp halka" belirmiş, cicili bicili kurdelelerle süslenmiş kalınca bir halka, tören boyun-ca havada asılı kalmıştı. Kırmızı bir cüppe giymiş olan Darwin içeri gir-diğinde, öğrencilerden güçlü bir haykırış kopmuştu. O da buna bir sevinç gösterisiyle cevap vermişti. Arkasından rektör yardımcısı kırmızı ve siyah benekli beyaz kürküyle içeri girmiş; tören asası taşıyan iki kişiyle birlik-te onu, elli yıl önce mezuniyeti sırasında olgunluk yeminini ettiği sahne-

nin ön kısmına doğru getirmişti. Sonra hatip öne çıkıp yer yer kopan “haykırışlar ve alaylar” arasında methiyesini okumaya başlamıştı. Bessy ve oğlanlarla birlikte dinleyicilerin arasında oturan Emma, “can sıkıcı bir nutuk” olsa da bu tepkiler karşısında “Ne kabalık!” diye tıslamıştı. Mercan resifleri, güvercinler, sinekkapanlar, sülükayaklılar, tırmanıcı bitkiler ve volkanlar; ağdalı Latince metin Darwin’le ilgili her şeyle süslenmişti. Hatip nefes almak için durakladığında kalabalığın içinden “Teşekkürler, zahmet oldu,” diyen canlı bir ses çınladı ve salon kahkahadan yıkıldı. Burası yine aynı Cambridge’te, kargaşa içinde ama saygın; şevkli disiplin görevlisi gibi hatip de diyalektiği korumuş, mevki sahiplerini “sevimsiz maymun sürüsünden” ayırmıştı: “Kendisi de büyük bir filozof olan Romalı hatiple birlikte ‘Mores in utroques dispaes’ (iki ırkın ahlaki doğası farklıdır) demekte teselli bulabiliriz.”¹⁶

Bunu şeref payesinin takdim töreni, arkasından da ziyafetler ve kutlamalar izlemişti. Emma’nın başı ağrıyordu; bu yüzden de Charles şeref konuğu kendisi olmasına rağmen, Cambridge Felsefe Cemiyeti’nin verdiği yemeğe katılmadı. Hooker yemeğe katılamamıştı, fakat yeni eşi Kew’dan muz göndererek herkesi güldürmüştü. William dışında Darwin’in bütün oğulları ile Romanes yemekte hazır bulunmuşlar; Huxley’nin şerefe kadeh kaldırıp Darwin’i yirmi yıl önce bu şekilde ödüllendirmedikleri için üniversiteye latif bir biçimde saldırmasını dinlemişlerdi. Charles ile Emma, pazar günü Trinity College’daki George’la birlikte “mükellef bir öğle yemeği” yemişler; ardından rehber eşliğinde yeni üniversite binalarını gezmişlerdi. Emma, “ipek cüppesi içindeki fahri doktoruyla gezinirken başı göklerde” hissetmişti. Gözleri fal taşı gibi açılmış öğretim görevlilerinin ünlü münzeviyle tanışmalarını hayretle izlemişti. Darwin’i atölyesinde gezdiren mühendislik profesörü James Stuart “Saçları demir grisi, güçlü görümlü bir adam...” diye hayret etmişti. Darwin, “Bir kayadan ağır bir çekiçle kabaca yontulmuş” gibi görünüyordu. Kadim devirlerden kalma bir taş sütun gibi, kendine özgü bir havası vardı; Huxley’yi ve diğer meşhur isimleri “gölgede bırakıyordu.” Bu adam “bir dahiydi,” “aslında ‘sayılı insanlardan’ biriydi.”¹⁷

Amy’nin ölümü hâlâ Darwin’in içine dert oluyordu. William’ın nişanlısı Sara Sedgwick’e “İnsanın bütün ruhuyla seveceği sevgili bir eşi olmazsa hayat canından bezdirici bir boşluk olabilir,” demişti. William ile Sara’nın kasım ayı sonunda yapılan düğünleri, Darwin’in geçmiş gömme-

sini sağladı. Sara utangaçlıkla “çok Amerikalı” olduğunu söylemiş ama Darwinler onu yine de sevmişler; Bostonlu eniştesi Charles Eliot Norton’dan da hoşlanmışlardı. Sara’nın, Charles’ın Amerikalılarda her zaman takdir ettiği bir açıklığı vardı; “güvenmeye ve sır vermeye hazırdı,” bu da onun varlığını bir merheme çeviriyordu.

Aile sessiz geçecek bir kışa hazırlanıyordu, Frank’in bebeği Bernard –“Abbadubba”– herkesin gözdesiydi. Aile bebeği o kadar sahipleniyordu ki Charles Bernard’ı yeterince göremediğinden yakınıyordu. Çocukları zaman zaman görünüp kayboluyorlardı. George, matematiksel astronomi eğitimi alıyordu; gerçi babasının aklı bunu almıyordu; Leo, Chatham’da Kraliyet Mühendisleri’ne kimya dersleri veriyordu; kocası apandisit ameliyatı sonrası nekâhat devresinde olan Henrietta ise, Noel sonrasında da onlarla birlikte kalmıştı. Litchfield, oturma odasında Emma’nın piyanoda çaldığı bütün eserleri kataloglamıştı; minnet duyulacak “bir aşk işiydi” bu; koridorun öbür tarafında Charles ile Frank de sabahtan akşama kadar çalışıyor, hareket eden bitkileri inceliyorlardı.¹⁸

Bu da bir aşk işiydi. Baharla birlikte çalışma odası da keskin kokulu bir ormana dönmüştü; şöminenin üstünde bisküvi tenekeleri içine dikilmiş tohumlar filizleniyordu; lahanalar ve çalifasulyeleri yerdeki saksılara konmuştu; Latin çiçekleri, siklamenler, kaktüsler ve telgraf bitkileri masaların üstüne dağılmışlardı. Charles’ın keyfi yerindeydi, incecik her kök teline, her çiçeğe kapılıyordu. Bütün bunlar onun yoldaşydı; onların “canlı olduklarını” hissediyordu. Hiç farkında olmadan onlarla konuşuyordu; dehalarını övüyor ya da “yapmamalarını istediği şeyi yaptıkları için” “küçük dilencileri” azarlıyordu. Bazen bir çiçek gözüne çarpıyor, “çiçeğin kırılğan biçimine ve rengine duyduğu” çocuksu bir sevgiyle hafifçe ona vuruyordu. Bitkiler onu duygulandırıyor, tıpkı Emma’nın öğleden sonraları yüksek sesle okuduğu aşk hikâyeleri gibi; bitkiler hareket ettiklerinde onu her şeyden çok şaşırtıyorlardı.¹⁹

Bunu nasıl yapıyorlardı? Brezilya’da ormanda tek başına otururken etrafında kaynaşan hayatı hissetmişti; sarmaşık filizlerinin burulduğunu, palmyelerin titreştiğini, kancaların asıldığını. Çalışma odasında da bitkiler kement atıyor, birbirlerine sarılıyorlardı: Ama burada o ve Frank onları bunu yaptıkları sırada yakalayabiliyorlardı. Bitkilerin hareketlerinin haritasını çıkarmak, hatta onların bunları gerçekleştirmesini sağlamak için yeni yollar geliştirmişlerdi. Tohumları baş aşağı yetiştiriyor, sonra da kök-

lerinin uçlarıyla yaptıkları hareketleri, toprağa yönelirken çizdikleri küçük zikzakları saatbesaat izliyordular. Engellerle karşılaşan kökler ileri geri hareket ediyor, yollarını arıyordu. Charles ve Frank filizleri birbirine bağlıyor, rahatsız ediyor, onlara eziyet çektiriyorlardı; ama onların kör karanlıkta bile yukarıya doğru spiraller çizerek büyümekte ısrar ettiklerine tanık oluyorlardı. Darwin başta bu zikzakların titreşime karşı verilmiş bir cevap olabileceğini düşünmüştü. Fakat Frank'ın masaya vurması, kapıları çarpması, basonuyla onlara serenat yapması bu fikrin yanlış olduğunu gösterdi. Her bitkinin her kısmı, sürekli ve kendiliğinden hareket halindeydi; sürekli ritmik bir dönüş ya da onların deyişle “kendi çevresinde bükülme” içindeydi.

Geceleri onların uyuma hareketlerini izliyordular; bitkilerin yapraklarını sarkıtmalarını ya da katlamalarını yakalıyorlardı. Bu hareketlerin hayatta kalmak için gerekli olduğunu kanıtlamışlardı. Mart 1878'e gelindiğinde Charles ve Frank, geceleri açılmasınlar ya da kapanmasınlar diye yapraklarını bağlamak suretiyle onlarca bitkiyi öldürmüş bulunuyorlardı. Ev bitkilerini gözlemişlerdi; bunlar yalnızca gün içinde dışarıya bırakıldıklarında uyuyorlardı; tropikal bitkilerin uyumaya ihtiyacı yoktu. Bir dizi incelikli deney sayesinde gün ışığına çıkmanın kritik bir etken olduğu sonucuna varmışlardı. Her durumda yapraklar kendiliğinden düzeliyor, üst yüzeylerini koruyordu.²⁰

Çalışmaları hiç ara vermeksizin devam ediyordu. Charles “aptalca” bir başka deneyin hayalini kurduğunu söylerken, “Bunu denemeden rahat etmeyeceğim,” diyordu. Frank'e bakılırsa, “dışarıdan bir güç onu zorluyormuş gibi” görünüyordu. Söylemeye gerek bile yok, bu gerilim çok ağır geldi ve eski hastalığı sahneye çıktı. Darwin mart ayında Londra'da Dr. Clark'a görüldü; bulantı nöbetleri “kaldırılmaz bir sıkıntı” haline gelmişti. Clark'ın “kuru diyeti” onu “bir bardak suya” hasret bırakmıştı; ama işe yaramış gibi görünüyordu. Clark bu meşhur hastasından ücret almayı kabul etmemişti; Darwin de her zamanki mahcubiyetiyle mantara dayanıklı İrlanda patatesleri yetiştirilmesi için ona 100 sterlin göndermiş, her şeyden önce de söz konusu Belfastlı patates yetiştiricisinin “son derece saygın” olduğu güvencesi vermişti.

Eski gemi arkadaşı Sullivan, artık Donanma Amirali'ydi; saygınlıkla o kadar ilgilenmiyor, daha çok vahşileri dert ediyordu. Bir öksüzce yardım eli uzatılmasını istemişti, *Beagle*'ın bütün subayları maddi katkıda bulu-

nuyordu. Darwin her zamanki gibi mecbur kalmıştı; Güney Amerika misyonunun medenileştirme konusundaki başarıları karşısında hayretten ağzı açık kalmıştı. Çocuk, Jemmy Button'ın torunuydu.²¹

Romanes artık Darwin'in en önde gelen tilmiziydi. Tam bir Darwin-ci kesilen Romanes, Kew'da Hooker'la birlikte çalışmış; teşrih konusunda Huxley'ye destek vermiş; hatta denizanalarının sinirsel tepkileri hakkında yaptığı çalışmayla, huysuz Spencer'ı bile etkilemişti. Huxley, Hooker ve Darwin onun Linneaus ve Kraliyet cemiyetlerine seçilmesini sağlamışlardı. Yüksekten uçan biri olmanın ötesine geçen Romanes, diz çöküp secde ederek dininden çıkmıştı; bunda da hayret edecek fazla bir şey yoktu. Cambridge'teyken açıktan açığa ateşli bir taraftar olmuştu. Lisans öğrencisiyken yazdığı, ödül kazanan *Christian Prayer and General Laws* [Hıristiyan İbadeti ve Genel Kanunlar] başlıklı denemesinin bütün coşkusunu artık evrim sunağına bırakmıştı. Yeni ilahı Darwin'di.

Romanes efendisinin gölgesiydi; uzun mektuplarını yazıyor, ona yal-taklanıyordu. "Saygısı ve sevgisi" o kadar samimiydi ki Darwin'in elinden "bütün yüzeysel kusurlarına" rağmen ondan hoşlanmaktan başka bir şey gelmiyordu. Romanes'in girişkenliğini, ümitsiz hipotezleri sınamaktaki kararlılığını takdir ediyor; "Tazı gibi peşinden koşacaksın!" düsturuyla onu teşvik ediyordu. Pangenesis deneyleri başarısız olmuştu, fakat Darwin soğan aşılama deneyleri için hâlâ mutfak bahçesini sunuyordu. Spiritüalizm başka bir çıkmaz sokaktı; Romanes "Ruhlarla kazların" arasını bulamamıştı. Darwin onun "akıllı dolandırıcı" Williams dahil medyumlardan olumsuz sonuç almasını hoş karşılamıştı; medyumların aldatıcılığının "aşağılık ve rezilce" olduğuna inanıyordu.²²

Fakat özelde Romanes'in yeni inancı da sarsılıyordu. O bahar kız kardeşi ölüm döşeğinde hezeyan geçirdiğinde, Romanes onunla yine karşılaşacaklarına dair bir teminata açlık duymuştu. Önde gelen spiritüalistlerden birini, Slade davasında savunma kurulunda yer alanlardan birini aramıştı. Acınası bir buluşma olmuştu bu. "Çok hasta, çok sarsılmış" görünen Romanes korkunç şüphelerini kusmuştu. İkna olmak istiyordu, kesin kanıtlar gösterilmesi için yalvarıyordu; ama onun yanından eli boş ayrıldı. Birkaç gün sonra da kız kardeşi öldü.²³ Darwin bu haberi aldığı anda Romanes'i Downe'a çağırırdı.

Durum duygusal olarak yüklüydü. Romanes Darwin'i ekibe dört yıl önce katıldığından beri kendisini gerçekçi olmayan bir şüpheciliğe kaptır-

mıştı. Kafası evrimdeydi, ama kalbi onunla işbirliği yapmıyordu. Ayaklı bir paradokstu; Charles ile Emma'nın yaşadığı iki kutuplu çelişmenin vücut bulmuş haliydi. Darwin ebedi mahkûmiyete kendisinin ahlaken nasıl isyan ettiğini açıkça anlattı. Hıristiyanlık artık ikisi için de bir seçenek değildi; fakat ne kadar çabalarsa çabalasın Romanes, Tanrı'ya da ölümsüzlüğe de inanamıyordu. İşleri daha da kötüleştiren bir şey daha vardı; biriyle flört ediyordu ve kısa süre sonra dindar bir eş olacaktı. Darwin'in yardımını istiyordu.

Mesele, “korkunç derecede zor” olan o eski sorundu: “Din hakkında açıkça konuşmak.” Romanes birkaç yıl önce evrimci şevkin dalgalarına ilk kapıldığında, teizmi keskin bir dille çürüten bir makale kaleme almış; fakat sonra Darwin'in bekleme yönündeki tavsiyesine kulak vermişti. Şimdi bunu yayınlamak zorunda olduğunu hissediyordu; kanaatlerinden emindi; üzgündü belki, ama okunmaya can atıyordu. Tıpkı bir zamanlar Doktor'un, Charles'ı Emma'ya kalbini açmaması konusunda durduramadığı gibi, onu durdurmak da mümkün değildi. Darwin ona makalesini isimsiz yayınlaması tavsiyesinde bulundu, argümanını olumlu olumsuz yönleriyle değerlendirmeye açmış olurdu. Ayrıca bildiği kadarıyla, dini akıl yürütmenin nasıl geliştiğini düşünmenin de faydası oluyordu. Darwin notlarını ve *Natural Selection*'da güdüler hakkında kaleme alıp kullanmadığı bölümü Romanes'e vererek onu karşılaştırmalı psikoloji çalışmalarına yönlendirdi.²⁴

Darwin'in teşviki meyvelerini verdi ve Romanes ağustos ayında British Association'da zihinsel evrim hakkında yaptığı konuşma sonrasında ayakta alkışlandı. *The Times*'ın haberine göre, Romanes, gerçek atalar ortada olmadığı için onların yerine “vahşiler, küçük çocuklar, ahmaklar ve eğitimsiz sağır-dilsizlerden” oluşan çirkin bir topluluk geçirmişti. Görünüşe bakılırsa bu şaibeli muadiller, “insan ile hayvanın zihinsel ve belki de ahlaken hayal edilenden daha fazla ortak yönü olduğunu” gösteriyorlardı. Her biri aşağı bir seviyede “yakalanmıştı.” Darwin bütün bunlardan tat almıştı, özellikle de “büyük final”deki methiyeden. “Küçük bir maymun besle, böylece zihnini gözleyebilirsin,” tavsiyesinde bulunmuştu. Frank'in o kadar pratik olmayan bir tavsiyesi vardı: “Frank evinde bir geri zekâlı, bir sağır-dilsiz, bir maymun ve bir bebek beslemen gerektiğini söylüyor!”

Geri zekâlılara gerek yoktu, çünkü aile kendi gerilerini sunuyordu. Henleigh, eylül ayında gözde medyum Williams'ın bir şarlatan olarak ifşa

edilmesi sonrasında, spiritüalizme delice sarılmaya devam ediyordu. Daha da aptalca olansa, artık, Williams'ın doğüstü güçlere sahip bir şarlatan olduğunu söylemesiydi; bir keresinde, Williams'ın seanslarından birinde kirli pis giysiler içinde bir ruh gördüğünü bile iddia ediyordu. Darwin, “Şimdi bu psikolojik olarak ilginç bir durum değil mi?” diye hayret ediyordu. Hikâyenin bir çığ gibi büyüyeceği umuduyla Williams'ı basına ifşa etmeye çalışmıştı. Medyumlardan, aşkın olanla oynayanlardan nefret ediyordu. İnsanların korkusu ve acısının bir avuç bozukluk uğruna yönlendirildiğini düşünün!²⁵

Romanes kasım ayında, yeni kitabı elinde, Charles ile Emma'nın o sırada kalmakta olduğu Litchfieldlara doğru yola koyuldu. Nişanlısını tanıstırdı ve onlara “Physicus” tarafından kaleme alınmış *A Candid Examination of Theism*'i [Teizmin Samimi Bir İncelemesi] sundu. Darwin ümitli değildi. İnsan ha metafiziğin üzerine aklın ışığını düşürmeye çalışmış, ha gece yarısı gökyüzünü mum ışığıyla aydınlatmaya çalışmış, arada bir fark yoktu. Fakat kitabı şöyle bir karıştırmayı kabul etti, eve geldiğindeyse elinden bırakamayacağını anladı. Romanes trajik bir ruhtu. “Yapayalnız varoluş gizemini,” “büyük bir üzüntüyle” kucaklamıştı; Darwin'in hiç olmadığı kadar dinden çıkmıştı. Tanrı'sız evren “sevimli ruhunu yitirmişti;” Kitabı Mukaddes'in “gün aydınlıkken çalış” hükmü, kitabın bitişinde sarf ettiği “kimse çalışmadığında gece iner,” sözleriyle ürkütücü bir güç kazanıyordu. Felsefe, “yalnızca ölüm değil, ortadan kalkma üzerine bir meditasyon” haline gelmişti.

Darwin alelacele Romanes'e bir not karaladı. Dini literatüre hoşgörüsü azdı, fakat *Candid Examination*'ı “çok büyük bir ilgiyle” okumuştu. İkna olmuş değildi. Romanes'in argümanları, Tanrı'nın evrenin başlangıcında örgütlenme ve gelişme eğilimiyle madde ve enerjiyi yaratmış olduğunu reddetmiyordu. Tanrı'nın varlığından kuşkulanan mutlakla “daha insanca” da değildi; sırf bu daha “akılcı” görüldüğü için böyle bakıyordu. Teizm doğruysa “akıl onun doğruluğunu araştırarak tek araç olmayabilirdi.” İçgüdüsel hislerimiz cennete işaret ediyor olabilirdi, ama bunun böyle olduğunu kim söyleyebilirdi? Fakat yeni nişanlanmış olan Romanes “‘geri zekâlıca’ bir kafadaydı,” tartılamayacak olanları tartmaya hazır değildi. Mektuba “müstakbel Mrs. Romanes” için bir fotoğrafını iliştiiren Darwin özür diliyordu: “Canını sıktığım için, yüzünü şeytan görsün diyeceksin.”²⁶

* * *

Bütün dünya Darwin'in dini görüşlerini öğrenmek istiyordu. Şeref palyeleri üzerine yağarken, Darwin, Delfi Kâhini devresine girdi. Vaaz verenlerin, evanjeliklerin, spiritüel röntgencilerin küstahlığı ona ıstırap veriyordu. "Avrupa'daki aptalların yarısı en aptalca soruları cevaplamam için bana yazdı," diye homurdanıyordu. Arada veciz cevaplar vermeyi başardığı oluyordu: "Kitabı Mukaddes'in ilahi bir vahiy olduğuna inanmadığımı, dolayısıyla Hz. İsa'nın da Tanrı'nın Oğlu olduğuna inanmadığımı size bildirmekten üzüntü duyuyorum." Nadiren de daha üstü kapalı cevaplar veriyordu, özellikle de muhatabı önde gelen isimlerden biriye.²⁷

Haeckel'la birlikte çalışan genç bir konta "herhangi bir dönemde bir vahiy geldiğine inanmadığı" cevabını vermişti: "Gelecekteki hayatla ilgili olarak da herkes birbiriyle çelişen belirsiz olasılıklar arasında kendi adına bir karar vermek zorundadır." Önde gelen din adamlarından E. B. Pusey'in vaazına, "Hayır, *Köken*'in Teoloji'yle hiçbir ilgisi yok," diye cevap vermiş, fakat kitabı yazdığı sıralarda "şahsi bir Tanrı denilen şeye inancının Dr. Pusey'nin inancı kadar sağlam olduğunu" söylemişti. Canterbury Piskoposu'na, hayır, diye karşı koymuştu; dindar bilimadamlarının bilim ile dini uyumlu kılmak üzere Lambeth Sarayı'nda düzenleyeceği "özel konferansa" katılmayacaktı; çünkü "bundan herhangi bir yarar sağlanacağını" düşünemiyordu.

Kaçamaklar ve ret cevapları, açık beyanlardan daha güvenliydi. Şuraya buraya çekiştirilmeye ya da açıkça ortaya dökülmeye niyeti yoktu. Huxley piskoposları tartaklayabilir, Tyndall panteistik işlere girebilir, o da onları bu yüzden alkışlıyor olabilirdi. Fakat huzurunu ve rahibinin alkışlarını korumaya niyetliydi. Brodie Innes (Pusey'nin vaazını o göndermişti), eşrafın bu sevilesi, hastalıklı ismine yapılan "akılsızca ve vahşi" saldırılardan dolayı üzgündü. Kilise bölgesi dışında çoğu konuda birbirlerine ters düşüyorlardı, Innes dostunun Hıristiyanlığı horgördüğünü de hafiften sezmişti. Yine de, "Diğerleri Darwin ve Brodie Innes gibi olsalar işler ne kadar iyi olur," diyerek gülümsüyordu.²⁸

Charles'ın aslında neye inandığı, "kendisinden başka kimse için önemli değildi." Down Konağı dışında bunu yalnızca Eras ve yakın çevresinden birkaç kişi biliyordu. Yalnızca Amerika'da yayınlanan *The Index* bir itikada sahip olduğunu yazmıştı. Fakat Darwin 1879 başlarında, aile tarihine yeniden el attığında biraz daha açıldı.

Her şey, büyükbabası Erasmus hakkında kaleme alınmış pırıltılı bir makaleyle başladı. Bu makale Almanya’da yayınlanan *Kosmos* adlı bilimsel dergide Charles’ın yetmişinci doğum günü vesilesiyle bir armağan olarak yayınlanmıştı. Mart ayında Darwin yazarla, Ernst Krause’yle tanıştı; makale çevrilip kitap halinde basılacak, böylece o da biyografik bir önsöz kaleme alabilecekti. Büyükbabasının sicilini doğru düzgün ortaya koymak artık acil bir meseleydi; Samuel Butler’ın, ihtiyar Erasmus’u Darwinci pantheonun tepesine yerleştirip *Köken*’i “entelektüel bir el sürçmesi” olarak niteleyerek bir kenara bıraktığı o berbat *Evolution Old and New* [Evrim: Eskisi ve Yenisi] adlı kitabı yeni yayınlanmıştı. Charles, Butler’ın kitabını Krause’ye göndermiş; ona Butler bilimden hiç anlamadığı için kitaba “çok fazla barut ve saçma harcamaması” uyarısında bulunmuştu.

Charles büyük bir hevesle biyografinin başına oturmuştu. Tozlu mektupları ve elyazmalarını karıştırırken, neredeyse “ölülerle hasbıhal kurmuştu.” Mayıs ayına gelindiğinde ihtiyar Erasmus önünde elle tutulur bir halde belirmişti. Bilimi çok işe yarar değildi, çok teorikti. Fakat o ve Erasmus daha geniş kapsamlı, sosyal ve evrimci bir dünya görüşünü paylaşıyorlardı. Erasmus insancıl bir liberaldi; kendisini eğitim reformlarına ve teknolojik ilerlemeye adanmıştı. Entelektüel ve ahlaki vasıfları göz alıcıydı; o da radikal bir ateist olarak görülüp karalanmıştı. Bütün bunlar güven vericiydi.²⁹

Güçlenmiş olan Charles, üç yıldır boşladığı kendi biyografisinin başına döndü. Babası hakkında hoş notlar karaladı: Onun müthiş gözlem ve hafıza gücünden, girişimci hislerinin harika olduğundan dem vurdu. Doktor’un zihni katı bir biçimde bilimsel olmasa da “neredeyse her şey için bir teori oluşturmuştu;” yakınlığı ve zekâsı onu oğulları için ahlaken bir fener haline getirmişti. Charles özellikle babasının kadınlara karşı tavrını hatırlıyordu; onların duygularını nasıl ele aldığını; evlenmeden önce kendisine yaptığı, dini şüphelerini gizli tutması yönündeki tavsiyeyi. Bunun iyi bir tavsiye olduğu anlaşılıyordu. Hanımlar, sıklıkla, özgür düşünen kocalarının kurtuluşunu düşünüp ıstırap çekiyor; bu durum kocalara da eziyet çektiriyordu.

Charles hiçbir kurtuluş göremiyor ve bu yüzden de acı çekiyordu. Artık kendisini kâğıda dökmeye başlamıştı. “Şahsi bir tanrının varlığına ya da gelecekte bir ceza ve ödülün varlığından hiç emin olmayan ve bunlara hiç inanç duymayan biri olarak” ilahi gazaba uğrama korkusu içinde

yaşamamıştı. Bunun yerine miras aldığı “toplumsal güdülere” temiz bir vicdanla uymuştu. Özgür düşünen bir Darwin atası olması onu ne ahlakten yoldan çıkarıyor ne de kendisini suçlu hissetmesine neden oluyordu. Emma’ya ve aileye, “Büyük bir günah işlemekten dolayı bir pişmanlık duyuyorum,” güvencesi veriyordu. “Durmak bilmeksizin bilimin yolundan gitmekle ve hayatımı bilime adamakla doğrusunu yaptığıma inanıyorum.”

O bu satırları yazarken, sorup soruşturma amaçlı bir başka mektup geldi. Tanrı’ya inanıyor muydu? Teizm ve evrim birbirine uygun düşüyor muydu? Hiç kuşkusuz bir insanın “ateşli bir Teist ve evrimci” olabileceği cevabını verdi; Charles Kingsley’ye, Asa Gray’e bakın. Ona gelince, “bir Tanrı’nın varlığını reddetmek anlamında bir ateist olmamıştı hiç;” ama hâlâ hiç emin değildi. İlle de bir etiket taşıması gerekiyorsa Huxley’ninki daha çok yakışıyordu: “Genel olarak (yaşlandıkça daha da fazla), ama her zaman değil, agnostik, düşünme biçimimle ilgili en doğru tanım olurdu diye düşünüyorum.”³⁰ İyice düşündüğü kafa karışıklığı içinde, zaman zaman agnostikliği konusunda agnostik olsa da on yıl içinde bu hatırı sayılır bir şey haline gelmişti.

Biyografi onun *hüneri* değildi. Büyükbabası hakkında bu taslağı kaleme almak onu yeterince zorlamıştı. İnsanı sıkıntıdan öldürecek gibiydi; bütün yaz taslakları kesip biçmekle uğraştı. Henrietta durumun çok daha kötü olduğunu söyledi; çok uzundu, çok samimiydi. Krause Almanca metinle uğraşırken o babasının metnini makasladi; dinen uygunsuz kaçan kısımları çıkardı. Sonuçta ortaya çıkan işten memnun olan tek kişi John Murray oldu; *Erasmus Darwin*’den 1000 adet basmayı ve kârı paylaşmayı önerdi. Bu işi üstlendiği için “tam bir aptal” gibi hisseden Charles “bir daha asla,” “baştan çıkıp asıl işini bırakmayacağına” yemin etti.³¹

42. Bölüm

Aşağıda Solucanların Arasında

A rtık daha çabuk yoruluyor ve bu duruma teslim oluyordu; gerçi hâlâ ağünde birkaç saat boyunca filizler ve kökler üzerine sıkı çalışıyordu. *Beagle*'dan eski arkadaşı Amiral Sullivan'a, "Başka yapacak bir şeyim yok," diye iç geçirmişti; "insan bir-iki yıl önce ya da sonra parçalanıp gitmiş, o kadar önemli değil." Her zamanki gibi zinde olan Emma'nın bir gözü ondaydı. Onun gözetimi olmasa Charles ölümüne çalışacaktı.

Emma, Haziran 1879'da bir hafta sonu için onu Dorking'e sürükledi; ağustos ayında da Litchfieldlarla güçlerini birleştirerek bir aylığına Lake District'e çekip götürdü.¹ Evden ayrılırken yaşadığı "o ürkütücü çöküp batma hissini" üzerinden atan Charles, halinden memnundu. Corniston Water'daki Waterhead Hotel'ı mesken tutmuşlar, Furness Abbey ve Grasmere'e geziler yapmışlardı. Birkaç kere de gölü aşır Litchfield'in İşçiler Koleji'nden arkadaşı John Ruskin'le buluşmaya gitmişlerdi.

Ruskin, Oxford'da Slade Profesörlüğü'nden* emekli olmuş; sanat çalışmalarına yoğunlaşmak üzere Brantwood Cottage'a yerleşmişti. Darwinçilik ona göre saçmaydı, sebepsiz yere çok fazla çatışma yaşıyordu; fakat Ruskin "Sir Charles"ı kibarca karşılamış ve onu gezdirip yatak odasındaki Turner'ları göstermişti. Darwin ilgisini yoğunlaştırabilmek için elinden geleni yapmıştı. Ruskin'in tablolarında "neler gördüğüne kesinlikle anlam verememişti;" ama ev sahibinin "çok gurur duyduğu" bir Titian'ı beğenmemişti. Sonra yatak odasındaki sohbet yavaşça cinsel seçilime doğru kaymış, tavuskuşlarından, primatlardan ve kur yapmadan laf açılmıştı. Grup evden ayrıldığında, Ruskin, tavuskuşu tüylerini konu alan sanat çalışmalarlarıyla arkalarından gelmişti; bu tür nesnelere taşkınlığa kapılmanın konuşunu ne kadar hastalandırıldığını bilememişti. Ama di-

* 1869'da sanat koleksiyoncusu Felix Slade'in ricası üzerine Cambridge, Oxford ve Londra üniversitelerinde açılmış sanat profesörlüğü. -ç.n.

kenler her ikisine de batmıştı. Ruskin'ın yaşadığı cinsel zorluklar –hayret verici bir keşifte bulunarak, genç gelinin genital bölgesinde kıllar bulunduğunu görmesinin ardından evliliğinin gereklerini yerine getirememiştir– Darwin hakkındaki gözlemlerine çeşni katmış, onun “bazı maymunların parlak renkli arka kısımlarına derin ve hassas bir ilgi duyduğu” sonucuna varmıştı. Haklıydı, Darwin bunu duyunca gülmüştü.²

Downe'a döndüklerinde, Haeckel geldi ve bir saat boyunca bilimin özgürlüğü hakkında “*kükreyerek*” Darwin'i yiyip bitirdi. Züppe Litchfield bile “onun bu taşkın enerjiliğinde hoş bir şeyler...” görmüş olsa bile, Emma o kadar emin değildi. Charles kutsanmış sessiz bitkilerinin başına döndü. Bir bahçıvan daha tutmuştu ve önceki yıl 100 sterlin döktüğü Belfast patatesi yetiştirme denemeleri onu üzüyordu. Yetiştirici şimdi “çok büyük sıkıntı” içindeydi, bütün işi tehlikeye girmişti. Belki de Ticaret Odası İrlandalıları beslemek için para çıkarırdı. Daimi Sekreter “Theta” Farrer'la –Effie Wedgwood'un kocası– temas kurdu, ama faydası olmadı. Theta “Bu gibi durumlarda bakanların ne yapılacağına karar vermesi çok zordur,” diye kaçamak bir cevap vermişti; Avam Kamarası'nda hep “itirazlarla karşılaşılıyorlardı.” Charles siyasetçilerin “hırgürle vakit kaybedip iyi bir şeyler yapmayı ihmal etmesine” öfkeleniyordu.³

Aslında Farrer'ın kafası başka bir yerdeydi. Bir tek kızı olduğundan (ilk evliliğindendi) onun iyi bir izdivaç yaptığını görmeye kararlıydı. Ida, Horace'a, Darwin'in en küçük ve nazenin oğluna âşık olmuştu. Horace'ın mekaniğe eğilimi vardı, ama bir mesleği yoktu; hâlâ makine mağazalarında dolanıyor, babasının verdiği harçlıkla yaşıyordu. İstikbali karanlık görünüyordu ya da Horace ile Ida nişanlanmayı düşündükleri ilk andan itibaren Theta gürültüyle böyle fısıldamıştı. Ida, Horace için fazla iyiydi. Babası dünyevi işlerle ilgilenen bir adam olarak –Eton, Balliol, Lincoln's Inn– bir bankacı ya da avukatla evlenmesini umuyordu. Hastalıklı, başarısız bir Darwin işe yaramazdı.

Emma ile Charles “berbat” hissettiler, Hensleighler mahcup olmuşlardı; başları bulutlarda olan çiftse kararlıydı. Yollarını buldular ve Noel öncesinde evlilik konusunda bir anlaşmaya varıldı. Darwin Farrer'a, oğlunun rahatça geçimini sağlayacak bir miras alacağı güvencesini vermiş; bunun kanıtı olarak da Horace'a 5000 sterlinlik demiryolu hissesi vermişti. Düğün 3 Ocak 1880'de Londra'da Bryanston Meydanı'nda, Litchfieldların hemen yan kapısı olan St. Mary Kilisesi'nde gerçekleşti. Ama iki aile

arasındaki ilişkiler hep soğuk oldu; düşün sonrası verilen resepsiyonda aileler birbirleriyle hâlâ konuşmuyorlardı.⁴

Onları bekleyen küçük fırtınalar çoktu. Downe okulu komisyonunda hizmet veren Frank, Ffinden'in başkanlıktan uzaklaştırılması için bastırıyordu. Rahip sessizce çekip gitmeyecekti. Frank, "kilise bölgesinin *hukuk*ken yetkili kılınmış başkanı" olarak Ffinden'in başka birinin otoritesi altında hizmet vermeye tenezzül etmeyeceğini işitti. "Yüksek Kilise mensuplarından biri olarak ne demek istediğimi anladınız mı bilmiyorum, ama masalara hizmet etmek için Rahip Ofisi'nin bir parçası da olmayacağım," diyordu. Demokrasi Ffinden'a fazla geliyordu, o da komisyona istifasını sundu. Garezinden bu notu Frank'in babasına gönderdi.⁵ Bu herkesi sınırlendirmişti; ama Emma ile Bessy zaten uzun zamandır komşu Keston Kilisesi'nde ibadet ediyordu.

Rahipler Herkül'ün beşiğinin yanında boğulmuş yılanlar gibi yatıyor olabilirlerdi; ama ejderin dişlerinden dökülmüş gibi yeni düşmanlar ortaya çıkıyordu. Darwin'i en fazla din değiştirenler kaygılandırıyor; düşman kesilen tilmizler: Mivart ve şimdi de Samuel Butler. Hele ilişğini kestiği bu evrimcilerin birbirleriyle içli dışlı olduğunu düşünmenin hiçbir faydası olmuyordu. Mivart Owen'a "Samuel Butler'ın *Evolution Old & New*'unu okudun mu?" diye sormuştu. "Deliliğinin bir yöntemi var ve fazla şişirilmiş 'Doğal Seçilim' balonunun patlatılmasını sağlayacak."⁶ Owen, Mivart ve Butler şimdi Şeytan Teslisi'ni oluşturuyorlardı.

Samuel Butler, Darwin'in Shrewsbury'deki eski okul müdürünün torunuydu. Babası Cambridge'te Darwin'le birlikte okumuş, rahiplik görevi için hazırlanmış, onunla böcek avlama seferlerine katılmıştı. Kendisinin istikbalinde de Kilise yatan Butler, *Köken*'i okuyup dindar bir Darwinci ve imansız kesilmişti. İsmi kullanmadan yazdığı romanları, Hıristiyanlık karşıtı bir hiciv olan *Erewhon* ile Diriliş'e yöneltilmiş kurnazca bir saldırı olan *The Fair Heaven* [Adil Cennet] Darwin'in takdirini kazanmıştı. Butler, Downe'ı iki kere ziyaret etmiş; Londra'da Charles ve Eras'la yemek yemiş, hatta *Expression*'ın çizimlerine yardımcı olmuştu. Fakat Mivart'ın muhalif eseri *Genesis of Species* onu doğal seçimden soğutmuş, materyalistlerin suiistimalleri de konuya iyice yabancılaştırmıştı: "Korktuğum piskoposlar ve haşpiskoposlar değil," diye teslim ediyordu: "Huxley ve Tyndall gibi adamlar benim doğal düşmanlarım." *Köken*'i yeniden okuyup kitaptan hızla uzaklaşmış, Darwin'in evrimci seleflerini görmez-

den gelerek dünyayı aldattığı kanaatine varmıştı; *Evolution Old and New*'da bu kesimin davasını üstüne almıştı. Kitap bu konudaki sicili doğrultacak, Erasmus Darwin'i dejenere torununun üstüne çıkaracak, doğadaki hareket ettirici gücün madde değil akıl olduğunu ileri sürecekti. Butler, hayatın doğal seçim yoluyla mekanik bir biçimde değil; alışkanlıkların değişmesi yoluyla bilinçli olarak değiştiğinde ısrar ediyordu.⁷

Butler, *Erasmus Darwin*'i şahsen ele almaya hazırdı. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Darwin kitabın önsözünde Krause'nin kaleme aldığı makalenin çevirisinin hatasız olduğunu doğruluyordu. Makalenin Almanca'da, *Evolution Old and New*'un yayınlanmasından önce yayınlandığını belirtmişti. Fakat Butler, çeviride ancak kendi kitabının çıkmasından sonra yazılmış olabilecek paragraflar bulunduğuna işaret ediyordu; Erasmus'u "kim senin imrenemeyeceği bir düşünce zayıflığı ve zihinsel bir tarih hatası" olarak gösterip ıslah etme yönündeki girişimlerin bertaraf edilmesi de buna dahildi. Darwin, Krause'nin Almanca metni çeviriden önce düzelttiğini kabul etmişti; ama "bu o kadar yaygın bir uygulamaydı" ki belirtmeye değer görmemişti. Butler bu sözleri, hakaretin kasti olduğu anlamına çekmişti. Bir zamanlar iğneleyici Darwincilik karşıtlarının merkezi olan *Athenaeum*'a Darwin'in *Evolution Old and New*'a dair kınayıcı sözlerini örtüp gizlediği, kendi laflarını "tarafsız" bir üçüncü şahsın ağzından dile getirdiği şikâyetinde bulunmuştu.⁸

Emma, Butler'ın kaleme aldığı "kin dolu tiksindirici mektup" üzerine patladı. Charles mektubu nefretle karşıladı. Cahilce teolojik saldırıları kaldırabilirdi; ama okuryazar dünyasının karşısında "sahtekârlık ve yalancılıkla" suçlanmak fazla ileri gitmek oluyordu. Çok geçmeden bir ateist ya da neo-Malthusçu olarak tanınacaktı. Bu gelişmeler onu kendi kendisini aklamaya çalışarak kendisine işkence ettiği bir ruhi bunalıma sürükledi. Şubat ayında bir hafta boyunca cevap mektupları yazıp tavsiyelerini almak üzere aile bireylerine postaladı. İlkini kimse beğenmedi, ikincisi görüş ayrılığına yol açtı, Litchfield'in bir hukukçu olarak tavsiyesi de Butler'ı tümüyle unutmaya oldu: "Aksi takdirde *tam da* onun istediği sonuç doğacak... Fransızların dediği gibi bir 'Butler-Darwin vakası' olacak." Huxley bu görüşe katılıyor, Mivart'ın "Butler'ı ısırp ona Darwin fobisi bulaştırmış olduğundan" şüpheleniyordu: "Ürkütücü bir hastalıktır, buna yakalanıp da elini kolunu sallaya sallaya ortada dolaştığını gördüğüm bütün piç kurularını öldüreceğim."

Cevap sessizlikle boğmak oldu. Darwin Huxley'nin tavsiyesine kulak vermişti, kendisini savunmanın ıstırabına düşmediği için müteşekkirdi. “İdama mahkûm edilmiş de cezası tecil edilmiş biri gibi hissediyorum,” diye soluyordu canından bezmiş bir halde. Butler doğal olarak kendisini Darwin'den önceki evrimcilerden biri gibi hissediyordu, kasten görmezden gelinmişti. Ona göre Darwin'in suskunluğu suçunu üstü örtülü olarak kabul etmesinden ileri geliyordu.⁹

Bahar 1880, bir kuşağın göçüp gitmekte olduğunu üzücü bir biçimde hatırlattı. Josiah'nın öldüğü haberi geldi. Emma'nın ağabeyi 85 yaşındaydı. Charles Hensleigh'i “dünyaya böyle iyi huylu biri gelmemiştir,” diye teselli ediyordu. Emma, Charles kendisini pek iyi hissetmediği için ağabeyinin cenazesine gidemedi. Charles, Fox'un gömüldüğünü görece kadar da iyi hissetmemişti. Yıllardır birbirlerinden ayrı düşmüşlerdi, ama canlı hatıralar dostluklarını ayakta tutmuştu. Charles, başını *Movement in Plants*'in taslaklarından kaldırmış; gözlerini kapamış, elli yıl geriye gitmişti. Christ's College'da yaptıkları kahvaltılarda Fox'un “zekâyla dopdolu görünen parlak yüzü” gözünün önüne geliyordu; kuzeninin sesini bile “san-ki çalışma odasındaymış gibi açıkça” duyabiliyordu.¹⁰

Huxley Kraliyet Enstitüsü'nde yapacağı konuşmaya “*Türlerin Kökeni*”nin olgunlaşması” başlığını verdiği göre zaman geçiyor olmalıydı. *Köken*'in yayınlanmasından bu yana 21 yıl mı geçmişti? Emma ona ipucu verene dek Darwin başlığın “konunun olgunlaşmasını” ifade ettiğini düşünüyordu. Tabii ki Huxley, Darwin'e bilim kapısının anahtarını sunuyordu. Konuşması bir propagandaydı; böyle olduğu için de *Köken*'den önce 1859'da “büyük ve ani fiziksel devrimlerin, toptan yaratımların ve yok oluşların” devrin geçer akçesi olduğunu savunan bir çarpıtmaydı. (Durum hiç de konuşmada savunulduğu gibi değildi; Owen tek tip sürekli yaratılış teorisiyle 1850'lerde dünyayı ciddi biçimde ilerletmişti.) Buldog elinden geleni yapıyordu. Charles konuşmayla ilgili haberleri, Abinger'da Farrerlarla yaptığı tatilde okudu. Aileler birbiriyle yeniden konuşmaya başladığından Theta'ya kıkırdayarak basındaki haberlerden bahsetti. Sonra konuşmanın metnini okudu. Çok sinsî yollardan ilerleyen bir çarpıtmaydı bu. Baş çeken büyük düşüncesinden –doğal seçim– ömrünün yarısını verdiği bu kuramdan bahsedilmemişti bile.

Huxley seçim konusunda her zaman tarafsız olmuştu. Şimdi artık Mi-vart ile diğer eleştirmenler kazanıyordu. Doğal seçim, tehlike altında ge-

miyi hafifletmek için alçakça denize atılıvermişti; gerçek “evrim olgusuna” duyulacak inancın önünde bir engelmış gibi. Buldogun kuyruğu bacaklarının arasına sıkışmış olmalıydı. Darwin, bazen doğal seçilimi “hayli ikincil önemde” gördüğünü kabul etmişti. Başka bazı zamanlarda, bir bitkinin bazı “yararsız” parçalarının hayatta kalma açısından değerini keşfettiğindeyse doğal seçilimin her yere yayıldığını anlamıştı. Ama “tanrısı ‘Doğal Seçilim’in” var olup olmadığından bir an olsun kuşku duymamıştı. Gerçek inananların bu kadar az olduğuna üzgündü. Dünyanın yüzünü evrime çevirmişti; ama aslında kimsenin, en yakın destekçilerinin bile yüzünü doğal seçilime çevirememişti.¹¹

Nisan ayındaki iyi haberlerin büyük bölümünü, Gladstone’un sürdürdüğü parlak seçim kampanyası sonrasında Torylerin ezici bir yenilgiye uğraması oluşturuyordu. 70 yaşındaki Gladstone ahlaki bir haçı seferiyle ikinci kez başbakanlık koltuğuna oturdu; İngiliz bayrağı bütün insanlığın üzerinde, Mısır’da ve Transvaal’de, İrlanda’da ve Ortadoğu’da dalgalanacaktı. “Merhamet ve kârlar bir araya gelmiş, ekonomi ve barış öpülmüştü.” Oğlanların inatçılığına rağmen Emma ile Charles kendilerinden geçmişti. Frank “pek umursamıyor” diye Emma omuz silkiyordu. George “yanlış bir biçimde biraz umursuyordu;” Litchfieldlerin görüşü ise “tam aksi yöndeydi.” Fakat Emma ve Charles bütün ülkeyi arkalarına almışlardı ve köydeki Elizabeth Teyze de onların patlattığı “zihinsel şampanyayı” paylaşıyordu. Liberal dalgayla suyun üstüne çıkan Charles, Abbott’a “iyi bir dava olan hakikat davası adına takdire şayan çabalarında büyük bir içtenlikle” başarı dileyerek “mükemmel dergisi” *The Index*’e büyük bir katkıda bulunmuştu.¹² Darwin’in itikadı hâlâ “özgür dindi.”

Fakat liberalizmin de bir sınırı vardı. Partinin aşırı ucunda yer alan Bradlaugh nihayet Northampton’dan parlamentoya seçilmişti. Knowlton davasını kaybetmesinin ardından hukuki prosedürlerdeki ustalığı onu ve Besant’ı hapse düşmekten alıkoymuştu, ama şöhretini geri kazanmasına hiçbir faydası olmamıştı. Hıristiyan ulusu artık, yeminli bir ateist ve hüküm giymiş bir müstehcenlik tellalının Avam Kamarası’na girebilmek için İncil üzerine el basıp yemin etmesi ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Parlamenterler bu çirkinlik karşısında patladı. Bradlaugh’u devre dışı bırakmak için parlamenter prosedürün bütün numaralarına başvuruldu. Tanrı’ya atıfta bulunan bağlılık yeminini etmesi yasaklandı, Quakerların yaptığı gibi “onay vermesi” engellendi. Ateistler doğaları gereği ahlaksızdı; kelimelerinin hiçbir anlamı

yoktu, Avam Kamarası mensupları onlara kucak açamazdı. Northampton'ın yeniden seçime gitmesi gerekiyordu, sorumluluk gösterilmesi lazımdı.

Mayıs ayının sonuna gelindiğinde ateizm yakıcı bir konuydu. Seçim komisyonları için için yanıyordu; basın, alevleri körüklüyordu ve “Bradlaugh” da her evde duyulan bir kelimeydi. Sekülerler kargaşanın içine atılmışlardı. Genç bir anatomi hocası olan, evrimi popülerleştiren isimlerden Edward Aveling, Besant’la birlik olmuştu (ikisi de evli olmalarına rağmen, başka biçimlerde de birlik olmuşlardı); ülkeyi dolaşıp konuşmalar yapıyor, kalabalıklara Hıristiyanlığın ikiyüzlülüğü ve sivil özgürlüklerin askıya alınmasıyla ilgili nutuklar atıyorlardı. Aveling, Bradlaugh’un gazetesi *National Reformer*’a yazıyordu. Aslında parlamentodaki mücadele başladığında, iki yıl önce bir öğrenci dergisinde yayınladığı makalelerin devamı niteliğinde “Darwin ve Eserleri” başlıklı bir diziyeye devam ediyordu. Darwin, Aveling’e yazıp öğrenci dergisindeki ilk sunumları için teşekkür etmiş, ilerde yapacağı yayınları da görme ricasında bulunmuştu.¹³

Ama bu iki yıl önceydi. Darwin artık yeni yeni öne çıkan Aveling’e yazdığı o mektubun geri dönüp başına musallat olacağı kaygısı taşıyordu; ahlakı şaibeli paçoz din karşıtları, özel yazışmaları yayınlamayacak kadar yüce gönüllü değillerdi. Taşra kilisesi mensubu bir beyefendinin bu tür sefillerle kamusal ilişkiler kurması hoş görülemezdi. Darwin risk almıyordu. *Movement of Plants*’i Murray’e gönderdi ve haziran ayı başında Southampton’a William ile Sara’nın yanına gitti. William’la özgür düşünceli *Index* hakkında konuştu; derginin Amerika’da İngilizlerin meraklı gözlerinden uzakta güvende olduğunu sanıyordu. İkisi de *Index*’i yutarcasına okuyorlardı; fakat İngiliz gazetelerinin o sıralarda ateizm hakkında kopardığı şamataya bakılırsa, dokuz yıl sonra Charles’ın Abbot’ın *Truths for the Times*’ına verdiği desteğin temizlenmesi gerekecekti. İngiliz manşet yağmacıları bunun üstüne atlayıp İngiltere’de yayınlayabilirlerdi. Abbot’a daha yenice cömert bir katkıda bulunmuş olan Charles biraz mahcubiyet duyduğundan işi William üstlendi. William samimi sözlerle süslü bir mektup gönderdi, fakat patavatsızca “Babamın... sözlerinin bu amaçla kullanılması gibi bir niyeti olmamıştı,” diye yazdı. Oysa sözler elbette tanıtım kopyası için gönderilmişti; kanıtlar Abbot’taydı.¹⁴ Ama Abbot yine de bu isteğe uydu.

Downe’da işler birikiyordu, ama Charles da zaten böyle olmasını seviyordu. Solucanlar yine başlıca meşgalesi olmuştu, bütün aileyi bu işe ko-

şuyordu; Theta'ya bile Abinger'daki Roma kalıntılarında toprak örnekleri göndertmişti; eh, attığı çamuru telafi etsindi. Darwin tavsiye, kredi ve dinleyici ricalarına gark olmuştu. Birmingham'daki bir komisyona, yerel araştırmaların teşvik edilmesinin ödülü olarak 25 sterlin bağışlamak ya da Lewisham ve Blackheath Bilim Derneği'ni Down Konağı'nda ağırlamak bir şey değildi. Fakat işleri önce geliyordu, Emma da bu konuda onu temin ediyordu. Kırk yılın ardından Charles'ın öncelikleri onun öncelikleri haline gelmişti ve “yaşamasının koşulu hiç çalışmaması olduğunda,” Emma “onun ölmesini dileyebilirdi.”¹⁵

Darwin ağustos ayında bir mola vermeye ihtiyaç duydu; Cambridge'te yerleşmiş olan Horace ile Ida da onları davet etti. İhtiyar bir adam için bu yolculuk göz korkutucuydu. Onu harekete geçirecek bir komut, hazır bekleyen bir ipek cüppe olmadığından yaklaşık 110 kilometrelik yol hakkında mızımızlanmaya başladı. Londra'nın karman çorman tren istasyonlarında bulunma ihtimali yüzünden içinde bir panik baş gösterdi. Bu yüzden de Emma bir parça katıksız lüks planladı. O ve oğlanlar, Charles'ın rahat seyahat edebilmesi için özel bir trende yer ayırttılar. Tıpkı ülkeyi dolaştığında Kraliçe'nin yaptığı gibi, yerini değiştirmeden maiyetiyle kalabilirdi. Yolculuk günü geldiğinde Darwin kraliyet mensupları gibi yaklaşık 10 kilometre ötedeki Bromley'den yola çıktı; tren, Londra'nın Victoria İstasyonu'nda yolunu değiştirip şehrin içinden King's Cross'tan çıkıp Cambridge hattına girdi. Lüks, birinci sınıf bir rahatlık içinde oturmuş geride bıraktıkları gecekonduları ve gaz doldurma duraklarını izliyorlardı. Emma şehre o kadar yabancı kalmıştı ki “küçük bir kiliseyi” St. Paul Katedrali zannetti.

Gezileri Cambridge'te gevşek, rahat bir haftayla başladı; Horace ile “çekici eşi” onlara görülmesi gereken yeni yerleri gösterdiler. Emma Trinity Şapeli'nde org dinledi, gezilerinin duraklarında ona özel sunumlar yapıldı. Charles koluna girip onu St. John's College'ın avlularında gezdirdi, King's College Şapeli'nin “görmekini” hayranlıkla izlediler; burası Charles'a utançla eski zamanları, Herbert'ı ve Glütonları hatırlatıyordu. Cambridge'te hâlâ sıkı oynanıyor, uzun saatler boyunca içiliyor ve disiplin görevlileri atlatılıyordu; kadınlar için açılmış yeni kolejlerin de geri kalır yanları yoktu. Charles her yerde, “hayatının ilk yıllarından sahnelere” arzuyla bakıyor; içinde bu sahneleri son görüşü olduğu şüphesi taşıyordu.

Eylülde eve döndüklerinde *Movement in Plants*'ın taslaklarını cilalama-ya koyuldu, devasa bir işti bu. 600 sayfa, 196 ahşap baskıdan oluşan ki-

tap onun en büyük botanik kitabıydı; Charles hendekteki su birikintisi kadar da can sıkıcı olduğundan şüpheleniyordu. “Olguları gözleyip öğütterek sonuç çıkaran bir tür makineye dönüştüm,” dediği duyuluyordu iç çekerek. Boş verecekti; Almanca çeviriyi ayarlamıştı nasıl olsa, solucanlarla ilgili bir sonraki kitabını yazmaya koyuldu. Bu arada postadan gelenler birikmişti; dosyalanacak olgular, kabul edilecek şeref payeleri, geri çevrilecek davetler; çoğu öğleden sonra şöminenin yamacında, döşemesi at kılından devasa bir sandalyeye oturup yarım düzine kadar cevap kaleme alıyordu.¹⁶

13 Ekim’de Aveling’den korktuğu mektup geldi. Darwin’in teşviklerini unutmamıştı. Aveling *National Reformer*’da yayınlanan evrimci makalelerini bir kitapta topluyordu; kitabı Darwin’e ithaf etmek için de izni istiyordu. Kitap “dostları Mrs. Annie Besant ve parlamenter Charles Bradlaugh’ın editörlüğünde” “Uluslararası Bilim ve Özgür Düşünce Kitaplığı”ndan çıkacaktı. Zarfın içinde Alman doktor Ludwig Büchner’in (sert materyalist kitapları Darwin’in raflarında bulunuyordu) hazırladığı bir broşürün Besant’ın yaptığı bir çevirisi ile Kitaplık’ın İngiliz “okur kitleleri” arasında “din karşıtlığı” yaymayı amaçladığını belirten açıklayıcı bir not da bulunuyordu.

Din karşıtlığı yeni bir şey değildi. *Köken* ile *Türeyiş*, bunu yıllardır kibarı bir biçimde yayıyorlardı. Darwin’i asıl titreten, çevresinde kimlerin bulunacağıydı. Aveling’e dört sayfalık, dikkat çekici bir biçimde “özel” ibaresi taşıyan bir mektupla karşılık verdi. Hayır, ithafa izin vermiyordu; “gerçi beni şereflelendirmeye niyet ettiğiniz için teşekkür ederim.” Darwin, ithafın “bir ölçüde genel olarak yayını,” Uluslararası Kitaplığı, “onayladığı anlamına geleceğini” söylüyordu; oysa Kitaplık “hakkında hiçbir şey bilmiyordu;” editörleri gayet iyi bilmesine rağmen bu gerekçenin ardına gizlenmişti.

Üstelik, bütün konularda özgür düşüncenin güçlü bir savunucusu olsam da bana öyle geliyor ki (doğru da olabilir yanlış da) Hıristiyanlığı ve tezmi doğrudan hedef alan argümanlar halkı pek etkilemiyor; düşünce özgürlüğünü teşvik etmenin en iyi yolu, insanların zihinlerinin yavaş yavaş aydınlanmasıdır ki bu da bilimin ilerlemesinin bir sonucudur. Dolayısıyla benim amacım her zaman din hakkında yazmaktan kaçınmak olmuştur, kendimi bilimle sınırladım. Fakat dine yönelik doğrudan saldırılara herhangi bir biçimde yardım etmem halinde ailemin bazı mensuplarına vermiş olacağım acı yüzünden aşırı derecede tarafalı davranmış olabilirim.

Bu satırlarda hayatı boyunca Hıristiyanlarla içli dışlı olmuş, bütün huzuru dindar karısı ve kızlarına bağlı olan bir adam konuşuyordu. “Yavaş yavaş aydınlanma” her zaman onun lüksü olmuştu, din konusunda ke-tum olmak da pratiği. Şimdi Aveling’in gönderdiği taslaklar bile dokunamayacağı kadar kızgındı. “Yaşlıyım, gücüm de çok az, taslaklara bakmak (deneyimlerimden bildiğim kadarıyla) beni çok yoruyor.” Hâlâ kendi yolundaydı.¹⁷

O sonbahar hayat, akrabalarının teklemelerine tanık olmasıyla başladı. Leith Hill’deki kız kardeşi Caroline kalbinden yana sıkıntılıydı, artrit yüzünden de aksıyordu. Charles ve Emma’yı davet etmiş ama onlara ayak yudurmakta zorlanmıştı. Fanny Wedgwood da kalbinden rahatsızdı; gerçi Ras’ı ziyaret ettiklerinde, Fanny çay saatinde onun elini tutmak için tekerlekli sandalyesinin tekerlerini çevire çevire Queen Anne Street’ten inmişti. Ras’ın durumu pek iyi değildi. Uzun zamandır böyle bitkin bir hali vardı. Zaman ve afyon onu harap etmişti; sürekli bir acı içindeydi, evden nadiren ayrılabilirdi. Emma’nın son kız kardeşi, ufak tefek Elizabeth de eve kapanmıştı; kördü ve çoğunlukla da yatağa bağlıydı. Elinde bastonu sendeleyeni eğri görünümüyle, on yılı aşkın bir süredir Downe’in demirbaşı olmuştu; ama artık Trowmer Lodge’da kalıyordu; canı çekilmiş, kimi kimsesi kalmamıştı; uşakları Wedgwood zenginliğinden nasiplenmeye çalışan “dilencileri ve sahtekârları” kovuyordu. 7 Kasım Pazar günü öldü, 85 yaşındaydı. Aile çevresinden küçük bir grup kilisenin avlusunda Peder Ffinden’in yönettiği cenaze törenine katıldı. Emma bu ölümü sakin karşıladı, Elizabeth’in huzura kavuşması karşısında “sevinçten başka bir şey” duymuyordu.

Doğal seçim bir eleştiri barajı altında devam ediyordu; Mivart’ın hayaleti de hükümetin düzenlediği, Sir Wyville Thomson tarafından gerçekleştirilen bilimsel amaçlı son dünya seyahatinde hazırlanan zooloji raporunun üzerinde dolanıyordu. *HMS Challenger*’daki çabalarından ötürü kendisine şövalye payesi verilen Thomson (bu Darwin’in seveceği bir unvanı), küçümser bir dille, evrim teorisi için “türlerin evrimini, yalnızca doğal seçim rehberliğinde son derece büyük bir çeşitlenmeye bağlayan kuram” diyordu. Darwin yaralanmış, yarasını da göstermişti. *Nature*’da yayınlanmak üzere kaleme aldığı bir mektupta “Sir Wyville Thomson türlerin evriminin yalnızca doğal seçilime dayandığını söyleyen bir kişi gösterebilir mi acaba?” diye hırsla soruyordu. Kendisinin *Variation of Ani-*

mals'ta yaptığı gibi çok sayıda ek sebebi peş peşe sıralayarak bir geçit töreni yapan olmamıştı hiç; sıraladığı sebepler arasında “uzuvların kullanılıp kullanılmamasının etkileri” ve “dış koşulların doğrudan etkinliği” de yer alıyordu. Evrim birçok sebebi olan bir işti; bunu kabul etmişti. Bu kaba karikatürlerin hiçbir yararı yoktu. Thomson'inki, “teologlar ve metafizikçilerin bilimsel konular üzerine yazdıklarında sıklıkla vardıkları standart bir eleştiriydi.” Darwin “saygısız bir dil” kullanmaya can atıyordu, ancak Huxley onun küfretmesinin önüne geçebildi.¹⁸

Kusur bulma ve yersiz itirazlarda bulunma çabaları arasında, Darwin himayesini sunmaya devam ediyordu. Wallace'ın hâlâ işi yoktu. Yetersiz yatırımları bunalım döneminde suyunu çekmişti, o da iki çocuğuna gündüz devam edebilecekleri bir okul bulabilmek için Croydon'a taşınmıştı. Yıllık 60 sterlini bulan sabit geliri ve yazılarından kazandığı ufak tefek ilave gelirlerle, ailesini “en ekonomik biçimde” destekleyemeyecek durumdaydı. Bu onun için “giderek büyüyen bir endişe kaynağıydı” ve 50'lerini süren bir doğabilimci için de biraz utanç verici bir durumdu. Bir yıl önce Epping Ormanı müdürlüğü onu Darwin, Hooker ve Lubbock'un desteğine rağmen işten çıkardığında Wallace o kadar büyük bir sıkıntıya düşmüştü ki dostu Arabella Buckley, Lyell'in eski sekreteri, onun için ricacı olmuştu. Darwin'e, “orta karar bir iş” bulunup bulunamayacağını sormuştu.

Darwin, Wallace'ın doğa tarihine hizmetlerine karşılık Kraliyet tarafından kendisine emekli maaşı bağlanabileceğini düşünmüştü. Hooker bu fikri alaya alıyordu. Wallace “bu mertebeye layık olma vasfını korkunç derecede” yitirmişti; hem spiritüalizme yakınlığı yüzünden hem de gezenin küre biçiminde olduğunu, dünyanın düz olduğunu savunan zengin bir fanatiğe kanıtlaması sonrasında kazandığı bahis bedelini onursuzca cebine indirdiği için. (Bu vakayla ilgili dava on yıl sürmüştü; Wallace'a bahis miktarı olan 500 sterlinin tamamına, daha da fazlasına mal olmuştu.) Yine de Hooker noktayı koydu: “Kat'i bir yoksulluk içinde olmayan birinin hiç şansı yoktu ve Wallace'ın iddiası da ihtiyaç içinde olmasından çok iş bulamamasıydı.” Darwin teslim oldu –Wallace'ın kabahatleri “bir kere bile olsun” aklına gelmemişti– ve Buckley'ye durumun ümitsiz olduğunu bildirdi.¹⁹

Darwin, Wallace'ın safdilliliği karşısında köşesine sınıyor; bilimsel olarak aklının başında olup olmadığından “hayli kuşku duyuyor” olabilir –Romanes Wallace'a yaptığı ilk ziyaretten “astroloji hakkında biraz...

acayip olmasına” gülerek dönmüştü– fakat onun doğal seçim konusundaki âlicenaplığını hiç unutmamıştı. O sıralarda, kasım ayında, emeklilik meselesini yeniden açması için bir sebep daha vardı. Wallace’ın o zamana kadar kaleme aldığı en iyi kitap olan *Island Life* [Ada Hayatı] eleştirilenler tarafından ayakta alkışlanmıştı. Bu bağdaşmazlık Hooker’ı çarpmıştı: “Böyle bir adamın spiritüalist olması, bütün bitkilerin bütün hareketlerinden daha inanılmaz bir olay,” diyordu. Hooker kitabın “muhteşem” olduğunu düşünüyordu; ona ithaf edilmişti, pekâlâ böyle düşünebilirdi. Darwin bu anı yakaladı. Lubbock’un ondan yana olduğunu biliyordu; o da Wallace’ın “karakterinin başlıca özelliği olan diğerkâmlığının” bir başka hayranıydı. Darwin Huxley’yi de yanına aldı ve Hooker’ın bileğini büktü. Huxley meseleyi X Kulübü’nden dostu, Kraliyet Cemiyeti Başkanı William Spottiswoode’a açtı; Spottiswoode Gladstone’a hitaben bir teklif kaleme aldı. Gladstone’u Downe’da ağırlamış olan Darwin, bu şerefin iade edilmesini bekliyordu. Bu emekli maaşının bağlanması “kadar çok istediği bir şey pek olmamıştı” ve dilekçeyi Downing Street 10 Numara’ya bizzat sunmak için “Londra’ya memnuniyetle gelebilirdi.”²⁰

Kendisi de dokunaklı bir önerge kaleme aldı; Wallace’ın “doğa tarihi sevgisi”ne, işsiz olmasına, yatırımlarının başarısız olmasına, yayınlarının acınacak düzeyde gelir getirmesine, “Tropikler’e açıldığı için” –Tanrı’nın lütfu ve aile serveti sayesinde oralara Charles da gitmişti– sağlığının zayıfladığına işaret ediyordu. Nihai taslak Noel’den önce hazırlanmıştı, Darwin alelacele imza toplamaya girişti. Emma “onun Wallace meselesiyle dolu olduğunu, o kadar ki kendisine hiç zaman ayırmadığını” düşünüyordu; solucan kitabını kastediyordu. Bu önerinin o yıl parlamento yeniden açılmadan önce Gladstone’a ulaşması gerekiyordu. Emma tatillerde o yılın muhasebesini çıkarırken, Charles “güzellik” meselesiyle ilgili eski ağız dalaşı muhatabı Hindistan Eski Bakanı Argyll Dükü’nün yardımını aldı. Dük hazretleri Başbakan’a teklifi kabul etmesi çağrısında bulundu ve dilekçe de Ocak 1881’in ilk haftasında Koca İhtiyar Adam’a ulaştırıldı. 12 tane hakikatli Darwinci’nin imzasını taşıyordu.

Kraliçe’nin ayın 6’sında yapacağı konuşma öncesinde Gladstone Darwin’e, Wallace’ı altı ay gecikmiş olan, yıllık 200 sterlinlik orta karar bir emeklilik maaşı listesine önereceğini yazdı. Buna çok sevinen Darwin, haberi Wallace’a 58’inci doğum gününde verdi; ayrıca ona teşekkürlerini sunmanın yolu yordamıyla ilgili akıl hocalığı yaptı.

Wallace 200 sterlinini alırken Emma da aile hesaplarının muhasebesini tamamlamış, Charles'ın o yılki 8000 sterlinlik yatırım gelirlerinden artan miktarı çocuklara dağıtmasına izin vermişti.²¹

Eski tartışmalar, uyuşmazlıklar hâlâ Darwin'in başına musallat oluyordu. Butler tıpkı Huxley gibi tarihi yeniden yazmakla meşguldü; ama kendisini ve diğer evrimcileri Darwinci bir komplonun kurbanları gibi gösteriyordu. *Unconscious Memory* [Bilinçdışı Hatıra] adlı kitabında Darwin hakkındaki suçlamaları –sahtekârlık ve yalancılık– tekrarlıyor, ihtiyar Erasmus'un biyografisi hakkında özel yazışmalarını yayınlayarak açtığı yarayı derinleştiriyordu.

Mesele aile içinde münakaşaya dökülmüştü, Darwin ise debelenip duruyordu. Oğulları, *Erasmus Darwin*'in satılmamış kopyalarının içine Almanca metnin çeviride değiştirildiği yönünde açıklayıcı bir not konmasını istiyorlardı. (Krause'nin o paragrafları Butler'dan alıntıladığını anlamışlardı.) Fakat Litchfield'lar sessizlik telkin ediyordu. Dostları Leslie Stephen, *Cornhill Magazine*'in editörü, *Köken*'in ardından inancını yitiren şimdi “Tanrı olarak Darwin’e hayranlık besleyen,” papaz cüppesini çıkarmış bu din adamı araya girip meseleyi halletti: Sessizlik tam da Butler'ın “suaratına yemeyi hak ettiği tokattı.” Fakat “bilimsel oğullarından biri” ailenin tereddütleriyle kendini bağlamayacaktı. Darwin'in hislerini bilen Romanes, herkesin ortasında gürültülü bir tokat ayarladı. Butler, Darwin'e göre “psikolojik olarak ilginç bir vakaydı;” ama Romanes'e göre “her tür horgörünün az geleceği bir çılgın – kötücül bir damarı olmasa acıma konusu olacak bir adamdı.” “Cezayı” hak etmişti ve o da *Nature*'da Butler'ın kusurunu suikastçı karakterinde bularak bu ağır cezayı kesiverdi.²²

Charles daha ağırbaşlı konulara dönmüştü; başa çıkması daha kolay olan solucanlara ve domuzlara. Domuzlarda rastlanan bir çeşit suççeği hastalığı köy civarında çok sık görülüyordu ve bu yüzden sıkı bir karantina uygulanıyordu. Downe kardan mahsur kaldığından, Charles'ın çiftçilerin hayvanlarını yolun öte yakasına geçirmelerine izin vermek için her gün yargıç olarak talimat çıkarması gerekiyordu. Günler akıp giderken, Charles kamusal sorumluluğun yükünü omuzlarında hiç olmadığı kadar fazla hissediyordu. Kovalevsky'ye koca bir kutu Rus çayı için teşekkür ederken, “Hayatım bir saat gibi düzenli ve yeknesak akıyor,” diye mızıldanmıştı: “Yeni kitabımda kesin, ama keder verecek kadar yavaş ilerleme kaydediyorum.”²³

Alacakaranlık yılları tuhaf hatıraları canlandırmıştı. Şubat sonunda Charles Emma'yla birlikte şehre indi, Litchfieldlarda kaldılar. Charles, Woodhouse'da geçirdiği gençlik günlerindeki bir Owen'dan, Sarah'dan, kız kardeşi Fanny'nin Londra'da bulunduğunu duydu; Fanny şimdi 70 yaşındaydı ve duldu. Kısa bir görüşme umuyordu, belki de son kez görüşeceklerdi. Londra'ya bu gezilerinde, onun için kıymetli olan başka ilk görüşmeler de ayarladı. Onca yıldır onu eleştiren Argyll Dükü'nü aradı. Argyll Malikânesi'nde baş uşak tarafından içeriye buyur edilen Charles'ı sıcak bir biçimde karşılayan Dük, Wallace'a yardım ettiği için Charles'ın gönülden teşekkürlerini kabul etti. Siyasi sohbet konuları boldu; Transvaal'deki çatışma, İrlanda'da toprak reformu, Downing Street'te düşmesinin ardından Gladstone'un sağlık durumu; uzun ve "son derece dostane" bir sohbetleri oldu. Dük Darwin'in korktuğu gibi, "hiç de kendini beğenmiş biri değildi;" ama sohbet kaçınılmaz olarak din meselesine gelip takıldı.

Argyll'in karşısında İngiliz bilimini sarsan, insanları hayvana çeviren, doğadan Akıl'ı çıkaran adam oturuyordu. Herkes gibi Argyll de Downe bilgesinin aslında neye inandığını öğrenmek istiyordu. Geride kalmış onca yılı çağırıdı; tartışmalarından parçalar çekip çıkardı. Orkideler ve harika tasarımları: Darwin gerçekten de bunların şans eseri bir evrim olduğuna mı inanıyordu? Argyll, "bunlara bakıp da onları Akıl'ın etkisi ve ifadesi olarak görmemenin imkânsız" olduğunu ima ediyordu. Darwin cevap vermeden önce ona "çok sert" baktı. Evet bu görüşün "nasıl ezici bir güce" sahip olabileceğini görüyordu.²⁴ Ama ciddiyetle başını iki yana salladı, bu görüşü artık kabul edemiyordu.

Darwin Downe'a geri döndüğünde, bir milyon bireysel akli iş başında gördü; daha kesin bir dille yaklaşık yarım hektar başına 53.767 akli. Solucanlar akıllı yaratıklardı, o da onların nasıl akıllı olduklarını anlamaya başlamıştı. Evin içinde, artık daha fazla yeri olması için çalışma odasına çevrilmiş bilardo odasında deneyler yapıyordu. Solucanlar odanın her yerine dağılmıştı, cam saksılar içinde toprağı ezip toz haline getiriyorlardı. Darwin geceleri başlarına dikiliyor, üstlerine ışık tutuyordu: mumlar, parafin lambaları, hatta kırmızı ve mavi camlı lambalar. Yalnızca güçlü bir ışık huzmesi bir reflekse sebep oluyor, solucanlar Bernard'ın peltekçe söyleyişiyle "tavşan gibi" fırlayıp yuvalarının içine dalıyorlardı. Isı küçük bir farklılık yaratıyordu, yakınlarında tutulan kızgın bir şömine karıştırıcısı bile. Sese duyarlı değillerdi. Bernard ıslık çalmış, Frank basonu-

nu çalmış, Emma piyanosunu tıngırdatmış, Bessy çığlık atmıştı; ama solucanların hiçbiri de tepki vermemişti. Dokunma farklı bir etki yaratıyordu; üzerlerine üflenmiş bir nefes paldır küldür geri çekilmelerine yol açıyordu. Charles tütün çiğneyip ya da kokulu ham pamuk emip nefesini hafifçe saksıların içine üfleyerek solucanların koklama duyularını da sınamıştı. Damak zevkleri de araştırılmış, tercihleri belirlenmişti; yeşil lahanayı kırmızı lahanaya tercih ediyorlardı; sap kerevizini bu ikisinden de fazla seviyorlardı ve her şeyden çok çiğ havuca bayılıyorlardı.

Charles'ı en fazla şaşırtan solucanların zihniyeti olmuştu. "Bazı yiyeceklere karşı hevesleri" dikkate alındığında "yemenin hazzına varıyormuş" gibi görünüyorlardı; cinsel tutkuları da "ışık korkusunu yenecek kadar güçlüydü." Charles bir "sosyallik hissinin izlerine" bile rastlamıştı; çünkü "birbirlerinin bedenleri üzerinde sürünmeyi" ve dokunmayı kaldırıbiliyorlardı. Yaprakları nasıl çeke çeke yuvalarına götürdüklerini izlemişti. Bu içgüdüsel bir alışkanlıktı, peki ya nasıl bir teknikleri vardı? Her tür yaprak denenmiş, sonunda üçgen sert kâğıt parçalarının işe yaradığı görülmüştü. Yuvaları oyup içindeki nesnelere dışarı çıkaran Charles bunların çoğunun en kolay biçimde, en dar yerlerinden ya da uçlarından içeri sokulduğunu görmüştü. Bu kesinlikle deneme-yanılma yoluyla öğrenilen bir süreç değildi. Solucanlar "bir nesnenin şekline dair, ne kadar kabaca da olsa" bir şekilde, muhtemelen bedenlerini nesneye "birçok noktada değdirerek" "bir kavrayış" sahibi oluyorlardı. Bu yükselmiş duyum, "kör ve sağır bir adamın" duyumuna benziyordu. Onların geometrik problemleri çözmesini sağlıyordu. Burada zekâ vardı.²⁵

Bu akıl, Argyll'in semavi akıl kavrayışındaki gibi değildi pek; ama o sıralarda Darwin 50 yıldır daha dünyevi meselelerle uğraşıyordu. *The Formation of Vegetable Mould through the Action of Worms*'un [Solucanların Hareketleriyle Sebze Küfünün Oluşması] son bölümlerini yazmak için köşesine çekilmişti. Mart ortasında Victor Carus'a, kitabın "küçük hareketlerle ilgili küçük bir kitap" olacağını söylemişti; son kitabı olacağı da kesindi: "Gücüm az ve kendimi çok yaşlı hissediyorum."

Kitabı bitirmesine yakın, teşrih tartışması yeniden ısındı ve Charles *The Times*'a mektuplar gönderdi. Cobbe şiddetli bir mücadelenin ortasındaydı, bildiği kadarıyla kadınlar hep böyle olmuşlardı. "Fizyolojinin ilerlemesini geciktirerek insanlığa karşı bir suç işlemişlerdi." İş acı çekmeye gelince çok yumuşaklardı, ölüme gelince çabucak tiksiniyor uzaklaşıyorlardı.

di. Charles pislikle dolu saksılarına bakarken, düşüncelerine artık ölüm giriyordu. O, dünyanın yüzeyinin çok sayıda minicik, yarı akıllı varlıklar tarafından sonu gelmez bir biçimde şekillendirilmesi üzerine düşünürken, yaşlı solucan dönüp duruyordu. Solucanlar geçmişimizi gömüyor, koruyorlardı; Theta'nın Abinger'daki harabelerinde olduğu gibi. Çiftçilerin tarlalarını sürüyorlardı; Jos Dayısı'nın Maer'de ona bu konuyu ilk kez açtığında söylediği gibi. Onlara "minnettar olmamız gerekiyordu." Ve orada "Down" da bile, toprağın 1,5-2 metre derininde yaşıyorlardı; kısa süre sonra kendisinin de tükenip gideceğini umduğu derinlikte.²⁶

Darwin elyazmasını Paskalya'dan önceki hafta sonu tamamladı ve kendisini bir boşluk içinde buldu. "Yıllarca sürececek bir araştırmaya başlamaya isteği de gücü de kalmamıştı," oysa tek zevk aldığı şey buydu. "Çalıştığı zamanlar dışında hiç mutlu olmayan" Charles, 25 yıldır ilk kez tamamlaması gereken bir yazı olmadan geçirilecek bir on beş günle karşı karşıyaydı.

Sonra otobiyografisini hatırladı. Ida ile Horace bebek beklediklerinden, iyi bir sicil bırakması için bir gerekçesi daha var demekti. Paskalya sonrasında parçaları birleştirdi, babasıyla ilgili notlar ekledi, dinle ilgili paragraflar üzerinde yeniden çalıştı. Emma ile arasındaki dini görüş ayrılıkları üzerine düşünüyordu. Emma'nın "ebediyen birbirlerine ait olamayacaklar" diye çektiği endişe, tıpkı Doktor'un tahmin ettiği gibi onun da acı çekmesine neden olmuştu ve şimdi de üzgündü. Son satırlarına Emma'ya yönelik şifreli bir hatırlatma koydu; bir tarihi bu. Babasının, dini şüphelerini gizlemesiyle ilgili tavsiyelerinden bahsettiği paragrafın yanına da "22 Nisan 1881'de kopyası alındı," diye karaladı.²⁷

Paskalya haftasının cuma günüydü, Annie'nin Malvern'da Priory Mezarlığı'na gömülmesinin üstünden tam otuz yıl geçmişti. Charles ne zaman onun ışıldayan yüzünü, "çakmak çakmak gözlerini, incecik bir çizgi gibi tebessümünü," "sevgili dudaklarını" ve öpücüklerini, "Emma'dan ayrılırken acı acı ağlayışını" gözünün önüne getirse hisleri sel olup akıyordu.²⁸ Şimdi, otobiyografisine son bir kez bakarken, Annie'nin dagerreyotipi yanında duruyordu. "Akıllı danışmanı ve neşeli rahatlatıcısı" Emma hakkında, onun evlenmelerinin ardından yazdığı o "güzel mektup" hakkında, acıları ve Annie'nin "tatlı halleri" hakkında yazdıklarını okudu. Bu kelimeleri "sanki ölmüş de geriye bakan bir adam gibi" yazmıştı. Emma ardından kalacak, yeniden birleşmelerinin hasretini çekiyor olacaktı. Onu temin edemediği, acısını dindiremediği için kendisini çaresiz hissediyordu.

43. Bölüm

Son Deney

Yaşamak için bir sebebi kalmamıştı. Fethedeceği yepyeni bir olgular dağı, yelken açacağı yeni bir deneysel macera olmadan hiçbir şeyin değeri yokmuş gibi görünüyordu. *Worms*'un taslaklarına şöyle bir bakıp yığını Frank'in önüne koydu; düzeltmelerle kendisi başa çıkamayacaktı. Gladstone'un British Museum'un mütevelli heyetinde yer alması için ona yaptığı teklifi geri çevirdi. Emma'nın piyanosunda Hans Richter'i dinledi, ama Londra'dan rüzgâr gibi gelip geçen Viyana Operası'nın şefinin ziyareti bile onu ancak bir saatliğine canlandırabilirdi. Charles dişlerini gıcırdatıyor, bitkileri söküp köklerindeki hücre yapısını inceliyordu. Sülük-ayaklılarla, türlerle ve çiçeklerle kıyaslandığında kıymetsiz bir işti; ama ümitsizliğini savuşturmasını sağlıyordu.

Haziran ayı başında Emma ve Litchfieldlar onu Lake District'e götürdüler. Bernard ve William da yanlarındaydı; Ullswater'da kocaman bir evde, sıcak bir ortamda ailecek mutlu saatler geçireceklerdi. Fakat Charles sıkıntılarını da getirmişti. Bernard'ın sıçrayıp oynamasının da, Emma'yla göl kenarında yaptıkları yürüyüşlerin de, insanın aklını başından alan manzaranın da pek faydası olmadı. Hava çok kapalıydı, gökyüzü “kurşun gibiydi,” göl de “mürekkep kadar karaydı.” Tırmanma girişiminde bulunması, gözlerinin önünde siyah benekler belirmesine yol açtı; neredeyse bayılıp kacaktı; yalpalaya yalpalaya geri döndü, bir doktor çağırdılar. Doktor anjin teşhisi koydu, kalbinin durumunun tehlikeli olduğunu söyledi; dağlara tırmanmaması, istirahat etmesi talimatını verdi. Darwin Hooker'a, “Aylaklık benim için tam bir eziyet demek,” diye homurdanıyordu; “rahatsızlığımı bir saat olsun unutamıyorum, Down mezarlığına dünyanın en güzel yeriymiş gibi bakmam gerekiyor.”¹

İrlandalı filozof William Graham'ın kaleme aldığı 400 sayfalık cilt, *The Creed of Science* [Bilim İtikadı] onu epeyce şenlendirdi. Eve kapanmış bir

halde, bir kapaktan diğer kapağa okuyup bitirdiği kitabı Romanes'e abartılı sözlerle övdü. Graham insana güven veriyordu; birçok geleneksel inancın –Tanrı'ya, özgür iradeye, ahlaka ve ölümsüzlüğe duyulan– materyalizm çılgınlığını aşabileceği konusunda kesin sözlerle konuşuyordu. Darwin, Graham'ın vardığı sonuçların birçoğundan şüphe duymuştu; gerçi bunlardan biri onu alıp götürmüş, Graham'a "İçimdeki bir kanaati, Evren'in şans eseri olmadığını ifade etmişsiniz," demişti. Fakat bunun üzerine bile "korkunç bir şüphe" her zaman olduğu gibi, sürüne sürüne gelip içine yerleşmişti. Eğer akıl evrim geçirmişse böyle bir inancın ne değeri vardı? "Bir maymun zihninin kanaatlerine güvenecek olan çıkar mı bu zihinde kanaatler olsa bile?" diye soruyordu. Mesele çözümsüzdü, o da bu çözümsüzlüğü duruş noktası olarak benimsemişti.

Graham'ın toplumsal ilerlemenin motoru olarak doğal seçilimi önemli görmemesini o kadar hoş karşılamamıştı. Darwin hâlâ bu uğurda mücadele ediyordu. İspanyollar ile Güney Amerikalı Kızılderililer, İngiliz yerleşimciler ile Avustralyalı Aborjinler, her yerde sömürgeciler ile sömürgeleştirilenler arasında nasıl bir mücadele yaşanmıştı ama. "Avrupa uluslarının, çok uzun asırlar önce değil yakın zamanda, Türkler tarafından ezilme tehlikesi altında kaldığını, böyle bir fikrin şimdi ne kadar saçma göründüğünü unutmayın! Daha medeni, yaygın deyişle beyaz ırklar kof Türkleri varoluş mücadelesinde yenilgiye uğrattı." Eve dönmek için hazırlanırken, Graham'a, Malthusçu mücadele insanoğlunu daha ileriye doğru ittikçe, "daha aşağı ırkların" "son derece medenileşmiş ırklar" tarafından bertaraf edilmesinin kaçınılmaz olduğu teminatını verecekti.²

Downe'da Wallace'ın Ternate'ten gönderdiği bir mektup onun da sonuna kadar sosyal bir misyoner olarak kalacağını gösteriyordu; gerçi aralarında artık kocaman bir uçurum vardı. Wallace, Amerikalı Henry George'un sosyalist denemesi *Progress and Poverty*'yi [İlerleme ve Yoksulluk] destekliyordu. Darwin'e şevkle, "Son yirmi yılın en şaşırtıcı romanı, en orijinal kitabı," diye yazmıştı; etkisi muhtemelen, "Adam Smith'in bir asır önce yarattığı etkiye eşit" olacaktı. Arazi Kamulaştırma Cemiyeti Başkanı Wallace, George'un kronik yoksulluk ve zenginliğin eşitsiz dağılımına önerdiği çözüme hazırdı: "Araziyi ortak mal yapın." Özel arazilerin dayandığı "nihai savunu" olan mücadelenin kaçınılmaz olduğu kavrayışı yanılttı; "bazılarının var olmaya diğerlerinden daha fazla hakkı olduğu" inancı ahlaksızcaydı. Malthus hayvanlara uygulanabilirdi ama insan-

lara uygulanamazdı. Wallace'la aralarında siyasi bir mesafe vardı. Onunla Darwin arasında bir uçurum vardı; 1858'de, üç kısımdan oluşan o mektubunun geldiği o tarihi günde olduğu gibi.

Lincolnshire'da arazi sahibi eşraf Darwin, Wallace'ı kibarca başından savıyor; fakat tenkit edilmeye yanaşmıyor, bu tür kitapların zihni üzerinde “feci bir etkisi olduğundan” yakınıyordu. Elbette ki topraklar ve yoksulluk konusunda “bir şeyler yapılması gerekiyordu;” fakat Wallace'ın “doğa tarihinden yüz çevirmemesini” umuyordu. Birbirlerine çok yakın gibi görünen iki adam, bir ömür boyunca birbirlerinin ne demek istediğini anlamamışlardı. Darwin geçmişle uğraşan, dalgın, yaşlı bir doğabilimciydi; dirayetli eski sosyaliste düşüncesizce “Beni mutlu ve hoşnut kılacak her şeyim var,” diyerek durumunu kabul ediyordu.³

Düzene girmiş midesinin de yardımıyla sakin bir hatırlama devresinden geçiyordu. Hooker'a, “Uzun zaman öncesinde kalmış geçmiş günlerin hoş hatıralarından,” “epeyce tartıştıkları, sıkı kavga ettikleri zamanlardan” bahsediyordu. Hooker dünyanın bitkileriyle ilgilenmeyi sürdürüyordu; en eski mesleğe yaslanmaktan, “öğrencisiymiş gibi” onun eleştirilerine aç olmaktan hâlâ gurur duymuyordu. Darwin turnusol kâğıdı olmaya devam ediyordu; olguları eksiksizce aktarabiliyor, açıkları bulabiliyor, “aylakça ürettiği birçok fikri dökabiliyordu.” Olgunlaşıp yumuşamışlardı, ama ikisi de üstünlüklerini yitirmemişti. “Demirin demiri bilemesi gibi,” çok zorlu bir dostluk kurmuşlardı. “Resmi hayatın ayağına doladığı engellerden kurtulmaya” ve Kew'dan emekli olmaya can atan Hooker, Darwin'in “üzerine çalışacak” hiçbir projesi olmamasının verdiği eziyeti anlayabiliyordu. Artık 60'lı yaşlarını süren Hooker da faydalı dönemlerinin sonuna gelmişti ve “yaratılışla ilgili karamsar görüşe direnmekte zorlanıyordu.” Fakat “geri dönüp sen ve senin görüşlerinle etkileşim halinde geçirdiğim günlere baktığımda, bu düşüncenin kanatları çıkıyor ve uçup gidiyor,” diyerek “sevgili dostunu” rahatlatıyordu.⁴

Darwin'inki alacakaranlık bir hoşnutluktu, günleri yalnızca bitki kökleriyle geçmiyordu. Litchfieldlarla birlikte Downe'da ıhlamur ağaçlarının altında oturuyor, öğleden sonraları böylece vakit öldürüyordu. “Çok mutlu bir havası” vardı ve saatlerce “tatlı tatlı” sohbet ediyordu. Akşamları kanepeye boylu boyunca uzanıp tekrar tekrar Bach ve Handel çalınmasını istiyordu. Romanes arada eşi ve yeni doğmuş bebeğiyle uğruyor; ihtiyar adamı “her zamanki gibi ulvi, iyi ve parlak bir halde” bırakıp ayrı-

liyordu. Fakat gecenin ilerleyen saatlerinde, Emma yanında yumuşak yumuşak nefes alıp verirken, Darwin içindeki çürümeyi hissediyordu.

Zaman akıp gidiyordu ve o da tabii ki *Worms*'dan yana kaygılıydı. Murray'e yayın tarihinin öne alınması uyarısında bulundu, bu zarar etmeleri anlamına gelse bile.⁵ Hazırlanması kırk yılı bulan kitap kasvetli bir hava gibi üstüne çökmüştü.

Düşkünlüğünü şeref payeleri taçlandırıyordu. Linneaus Cemiyeti yağlıboya bir tablosunu sipariş etti. Ağustos ayının ilk haftasında Londra'ya gidip Huxley'nin kayınbiraderi John Collier'nin önüne oturdu, hep birlikte tablonun ona “çok benzediğine” karar verdiler. Melankolik ve tükenmiş bir halde olan Eras'ta kaldı; Eras eski dostu Thomas Carlyle'in ölümü üzerine düşünüyordu. Charles ayın 3'ünde Galler Prensi, Almanya Veliht Prensi ve önde gelen doktorlarla birlikte, 7. Uluslararası Tıp Kongresi'nin açılışında verilen yemeğe katıldı.

O, dönemin kraliyet erkânıyla porto şarabı yudumlarken, gerçek ateistler –ona musallat olanlar, her zaman kendileriyle ilişkilendirilmekten korktuğu insanlar– kelimenin tam anlamıyla sokağa dökülmüşlerdi. Koltuğunun boş olduğunun ilan edilmesi sonrasında Northampton'dan bir kez daha parlamentoya seçilen Bradlaugh, Aveling ve Besant'la birlikte Avam Kamarası'na gitmiş; gelgelelim haberciler, polisler ve Tory parlamenterlerden oluşan bir çete tarafından lobi merdivenlerinden sürüklenip saray avlusuna savrulmuştu. Darwin bu tür insanlarla, uyandırdıkları önyargıların farkında olarak tehlikeli sulara ilerlemişti. Bir hafta sonra Aveling ona *The Student's Darwin* [Öğrencinin Darwin'i] başlıklı makaleler derlemesini gönderdi; ithaf yoktu; ateistçe tahminler yürüttüğü için de özür diliyordu. Darwin soğuk bir teşekkürle cevap verdi; yazarların onun görüşlerini, ona “güvenli görüldüğünden çok daha uzaklara taşımasını” pek engelleyemediğini kabul ediyordu.⁶

Birkaç gün sonra Erasmus ağır hastalandı. Litchfieldlar koşup geldiler. “Hayatının gerçek aşkı” Fanny Wedgwood da öyle; Fanny sonuna kadar başucunda kaldı. Erasmus ayın 26'sında sessizce ölüp gitti. Emma'ya bir telgraf geldi; o da haberi Charles'a verdi. Charles, Ras'ın “yıllardır” ağır ağır öldüğüne tanık olmuştu. “Mutlu bir adam” değildi; ama her zaman iyi kalpli, açık kafalı ve şefkatli olmuştu. Bir tesellisi yoktu. Hatta Hooker, böyle ömür boyu var olan bir dostu kaybetmenin, kendisinin başına geldiği gibi bir kardeşi küçük yaşta kaybetmekten daha kötü oldu-

ğunu düşünüyordu. Hayır, diye cevapladı Darwin onu; asıl meseleyi gözden kaçıyordu. Bir çocuğun, “önünde parlak bir gelecek uzanıyorken ölmesi, hiçbir zaman tam anlamıyla silinemeyecek bir acıya neden oluyordu.” Her zaman Annie’yi düşünüyordu.

Cenaze töreni 1 Eylül’de Downe Kilisesi’nde bütün ailenin katılımıyla gerçekleştirildi. Ffinden bir kenarda durup Charles ile Emma’yı evlendirmiş olan, Emma’nın 85 yaşındaki kuzeni John Allen Wedgwood’a yerini verdi. Hava feci soğuktu; Wedgwood soluk sabah aydınlığında son görevi gerçekleştirirken, dondurucu soğuk yüzünden mezarın başına toz zerrecikleri yağıyordu. “Yaşlı ve hasta” görünen Charles uzun siyah bir cenaze paltosuna sarılmıştı; tabut aşağı inerken “üzüntü verici” bir hayale gömülmüştü. Mermer mezar taşının üzerinde Carlyle’in kelimeleri yer alacaktı: “İnsanların en samimilerinden, en hakikatlilerinden, en alçakgönüllülerinden biri.”⁷

Londra hiçbir zaman aynı Londra olmayacaktı. Queen Anne Caddesi’ndeki ev bir hafta içinde satıldı ve içindekiler de çabucak dağıtıldı. Bu “ağır kayıpla” sarsılan Charles kendi ölümünü bekliyordu. Hayret içindeki William’ın haber verdiği üzere, Ras’ın malvarlığının yarısı ve kendi yatırımlarıyla birlikte çeyrek milyon sterlin değerinde bir servetin sahibi olmuştu; üstelik buna “annenin serveti” dahil değildi. Charles vasiyetini yeniden düzenledi. Kızların her birine 34.000, oğlanların her birine de 53.000 sterlin bırakmayı tasarlıyordu. Sağlıkları bozulacak olursa bu meblağ onların “istediklerinden fazlasına” sahip olmasını sağlayacaktı. Charles başkalarını, zor zamanlarında yanında olan meslektaşlarını, *Köken* yayınlandığında onu koruyan eski dostlarını da düşünmüştü: Hooker ile Huxley “ömrü boyunca onlara beslediği sevgi ve saygının küçük bir hatırası olarak” 1000’er sterlin alacaklardı. Vasiyet ayın 7’sinde, baş uşak Jackson’ın şahitliğinde imzalandı. Sonrasında sessiz sedasız bir parti düzenlendi. Bernard’ın beşinci doğum günüydü.

Charles Caroline’a, Eras’ın malvarlığının ona düşen yarısıyla ilgili bir not gönderdi. Çocukluk günlerini anacak bir tek ikisi kalmıştı. Charles zarfa annesinin bir minyatürünü de koymuştu. Minyatürde “çok tatlı bir ifade” görünüyordu; keşke annesinin yüzünü de babasınınkini hatırladığı kadar canlı hatırlıyor olsaydı. Onun “siyah kadife elbisesini” ve “ölüm sahnesini,” birlikte nasıl ağladıklarını hatırlıyordu; ama biraz daha fazlasını hatırlıyor olsaydı keşke. Belki de bu değerli yüzü unutmamasının se-

bebi, “böyle ürkütücü bir kayıp hakkında kimsenin konuşmaya dayanamayacak olmasıydı.”⁸

Daldığı hayaller şifreli bir telgrafla kesintiye uğradı:

Almanya'dan Doktor Ludwig Büchner Londra'da. Çarşamba ya da perşembe günü size en uygun saatte sizinle görüşme şerefine erişebilir mi? Cuma günü ayrılıyor. Bu telaştan ve ricanın cüretinden ötürü özürler.

Telgraf aileyi bir kargaşaya sürükledi. Başkentte Uluslararası Özgür Düşünürler Federasyonu'nun Kongresi'ne katılmakta olan Aveling'den geliyordu. Kongre'nin başkanı olan Büchner 57 yaşında, tanınmış bir isimdi; Aveling ise 30 yaşında ve kötü şöhret kazanmış bir isim. Büchner, ara-zilerin kamulaştırılması savunucusu ve işçi hareketi liderleri olarak Wallace'a yanaşabilirdi; şevkli bir materyalist olarak Tyndall'ı öne çıkarabilirdi. Ama hayır, Alman doktorlar için Darwin, hararetli bir mücadele veren *Darwinismus*'la bir kahraman mertebesine çıkmıştı. Büchner soylu bir müttefikle bir araya geleceğini düşünüyordu. Downe'in kibar eşrafıysa böyle kaba bir yanlış anlaşılardan her zaman korkmuştu.

Charles Emma'ya sordu: Ateist olsun olmasın, seçkin Büchner'i nasıl geri çevirebilirdi? Aveling de ona karşı her zaman medeni bir tavır sergilemişti. Öğle yemeğine gelebilir, bir saat kadar kalabilirlerdi; her şey de bu kadarla hallolmuş olurdu. Adı kötüye çıkmış ateistlere ev sahipliği yapması beklenen afallamış Emma, daha iyi bir çözüm ileri sürdü: Brodie Innes yakınlarında olduğundan, o da davet edilemez miydi? Ayrıca Herr Büchner'in “İngilizce konuştuğundan ve dinle ilgili çok güçlü görüşlerini dile getirmekten kaçınacağından” emindi.⁹

Ertesi gün öğleden sonra, 28 Eylül Perşembe günü, Jackson saat birde herkesi yemek odasına davet etti. (Gergin olan Bessy üst katta kalmıştı.) Sofranın başında oturan Emma'nın sakin yüzü, sıcak yaz günlerinden kalma bir gün ışıyla çevrelenmişti. Onun karşısında, uşakların ellerinde buğusu tüten tabaklarla çıktığı kapının yanında Frank oturuyordu, onun yanında da Bernard ve bazı arkadaşları vardı. Çocukların tam karşısına etkileyici bir sıra halinde Charles ile ateistler oturmuşlardı. Aveling ile Emma'nın arasında, sanki onun için kalkan vazifesi görüyormuş gibi ak saçlı Peder Brodie Innes, sevimli ve dimdik oturuyordu. Sofra, Charles'in ömrü boyunca süregelen ikileminin somutlaşmış hali olup çıkmıştı. Bir öğle ye-

meğinden çok, son yemeğe benziyordu; sevdiği herkes, korktuğu her şey, meslek hayatı boyunca karşısına çıkan her paradoks sondan bir önceki adımda bir araya gelmişti. İşte hepsi buradaydı: Onu onaylamayan evanjelik eşi, iyi kalpli Tory rahibi, genetik olarak zayıf çocukları ve ateist tilizleri. Büchner sağında, Aveling de solunda oturuyordu; Aveling fiziksel iticiliğinden zevk alıyordu; varlığından “şeytani bir varlık kaynağından” yayılmışçasına kötücüllük yayılıyordu. Ortalarında ise taşralı doğabilimci, rahip olarak atanamamış Şeytan’ın Papazı, bütün beklentilere sövüp sayarak, meydan okuyarak duruyordu.

Besbelli ki rahibin sofradaki varlığına bir açıklama getirmek gerekiyordu. Sofradaki topluluğun karma niteliğini dikkate alan Charles, bu gerekeciyi becerikli bir biçimde ortaya koydu: “Brodie Innes ve ben otuz yıldır sıkı dostuz. Hiçbir konuda tam anlamıyla anlaşmamışızdır; bir sefer hariç, o zaman da birbirimize dikkatle bakıp içimizden birinin çok hasta olması gerek diye düşündük.”¹⁰ Sinirler gerilmişti, durum tehlikeliydi. İşler bir kâbusa dönüşebilirdi, ama komik bir dönüş olmuştu.

İlk yemek sırasında solucanlardan laf açıldı. Aveling *Köken*’in yazarının “bu kadar önemsiz bir konuya” eğilmesi karşısında sofuca bir dehşete kapıldığını ifade etti. Özgür düşünen misyonerlerin kafasında, Victoria döneminin büyük sosyal sorunları dolanıyordu. Hiçbiri de kahramanlarını, toprağın oğulları yerine otlarına takılmış bir halde bulmayı beklemiyordu. Charles ciddi bir tavırla ona doğru dönerek, “Solucanların alışkanlıklarını kırk yıldır izliyorum,” diye cevap verdi. Ona göre mütevazı olan büyük olanı açıklıyordu; ama Aveling’in –kısa süre sonra Marx’ın “damadı” olacak bu ismin– takdir edebileceği bir biçimde değil. Kendisine yasaklanmış olmasına rağmen yediği tatlının ardından Charles, Frank ve misafirlerle birlikte sigara odasına, *Köken*’i kaleme almış olduğu eski çalışma odasına geçti.

Sigaralarını yaktılar ve Darwin karakterine tümüyle ters düşen bir tavırla konuyu açtı: “Neden kendinize ateist diyorsunuz?” Düşkünlüğü içinde, gizli defterlerini açmasının üstünden geçen 40 yılın ardından nihayet meseleyi ortaya döküyordu. Kendisinin agnostik terimini tercih ettiğini söyledi. Aveling ortak bir zemin bulma çabası içinde, “‘Agnostik’ ‘ateist’in saygın yazımıdır, ‘ateist’ de ‘agnostik’ teriminin saldırgan yazımı,” cevabını verdi. Ama, diye karşı çıktı Darwin, “Neden bu kadar saldırgan olmanız gerekiyor?” Yeni fikirleri insanlara dayatarak kazanılabilecek bir

şey var mıydı? Özgür düşünce eğitilmişler için “çok uygundu;” ama sıradan insanlar “buna hazır mıydı?” Bu sözleri, sosyal dengeyi bozmamaya çalışsan rahat eşraf sarf ediyordu.

Ateistler bunun farkına vardılar ve Aveling onu kuşatma altına aldı. Peki ya “devrim yaratan gerçekler olan doğal seçim ve cinsel seçim” yalnızca “sağduyulu birkaç kişiye” hitaben kaleme alınmış olsaydı? Peki ya o *Köken*'in yayınlanmasını vakti “erinceye” dek ertelemiş olsaydı? “Sessizliğini korumuş olsaydı,” dünya 1881’de nerede olurdu? Hiç kuşku yok ki “onun şanlı örnek davranışı” bütün özgür düşünürleri “evlerin damına çıkıp” hakikati ortaya dökmeye teşvik etmişti! Hâlâ gerçek Darwin’i gözden geçiriyorlardı. Evrimi yirmi yıl boyunca *gömmüştü*, saygınlığını yitirmekten korkmuştu, açıkça konuşmak zorunda kalıncaya dek himayeci düzeni bir kuşak boyunca savunmuştu.

Üzerinde fikir birliğine varabilecekleri bir tek konu vardı: Hıristiyanlık. Darwin Hıristiyanlığın kanıtlarla desteklenmediğini kabul ediyordu. Ama konuklarına laf çarparcasına söylediği üzere, bu sonuca ağır ağır varmıştı. Yeni fikirleri kendisine bile dayatmamış, vaktin ermesini beklemişti. Aslında onlara açıkça “40’ıma gelene dek Hıristiyanlıktan vazgeçmedim,” diyordu.¹¹ Son kalıntıları silkinip üstünden atması için babasının ve Annie’nin ölümlerini yaşaması gerekmişti. Ama o zaman bile, açıkça konuşmaya ya da şiddetli bir biçimde insanların inancına saldırmaya yanaşmamıştı. Hiçbir zaman onların silah arkadaşı olmamıştı.

Worms ekim ayında çıktı ve görülmedik bir satışa ulaştı, birkaç hafta içinde binlerce satıldı. Fakat mektuplar da “gülünecek” sayıdaydı, özellikle de “budalaca” olanlar! Herkesin bir sorusu, bir teorisi, ufak tefek bir gözlemi vardı. Sonuçta solucanlar hayvanların en sıradanlarıydı. “Tükenmiş bir halde” Emma’yla birlikte Cambridge’e kaçtı, talimatlara uyup dinlenmeye çalışacaktı. Horace ve kısa bir süre sonra doğum yapacak olan Ida’yla –minik oğlanın adını Erasmus koyacaklardı– birlikte “mutlu bir hafta” geçirdiler. Bu gezi Darwin’in keyfini “hayli yerine getirdi,” eve döndüğünde köklerini kesmeye hazırdı.

Darwin bitki köklerini amonyak çözeltisine bastırmıştı. Bu ortamda hücreler arasında bir varoluş mücadelesi yaşanıyor muydu? “Verimsiz madde”yle engellenmiş hücreler “uygunsuz” hale mi geliyordu yoksa işlerini (bir kökte “fizyolojik bir işbölümü” bulunduğunu kanıtlıyordu bu) yapmaya devam mı ediyorlardı? “Artık hiç olmadığı kadar sıkı” çalışıyor, do-

ğal seçilimi en küçük canlı varlıkları kapsayacak hale getiriyor, hayatının eserini tamamliyordu. Bir saniyesini bile boşa harcamıyordu; başını mikroskoptan kaldırdığında notlarına gömüyordu. El yordamıyla gözlüklerini arıyor, “şiddetli söylenmelerle” yeleğini yokluyordu.¹² Amonyak buğusunda saatlerce kendisini kaybediyordu. Kalbini bile unutmuştu.

Charles ile Emma Noel öncesinde Londra’da Henrietta’da kaldılar, Ras’ın ölümünden sonra şehre ilk gelişleriydi bu. Alışverişle, hediyelerle geçmesi beklenen bir zamandı. Tuhaftır, bayram telaşına rağmen West End boş, sessiz görünüyordu. Charles ayın 15’inde haber vermeden Romanes’in Regent’s Park’ın tam karşısında Cornwall Terrace’taki evine gitti. Romanes evde değildi. Baş uşak kapıdaki yaşlı beyefendinin sıkıntı çektiğini fark etti. Yüzü solgun ve çarpılmıştı; göğsünü sıkıca kavramıştı. Darwin içeri girip dinlenmesi için yapılan daveti geri çevirdi ve Emma’nın yanına gitmek için araba tutmak üzere ağır aksak uzaklaştı. Karşıya geçip Baker Street’e doğru sendeleye sendeleye yürümeye başladı, Romanes’in baş uşağı onu kaygıyla izliyordu. Darwin birkaç yüz metre ötede köşeye yaklaşırken tökezledi ve parkın parmaklıklarına tutundu. Dönüp geriye doğru yürümeye başladığında, baş uşak da ona doğru koştu; sonra Darwin durdu, yeniden döndü ve bir arabaya el etti.

Ertesi sabah Emma’nın çağrısı üzerine Dr. Clark geldi; fakat Charles iyiye gitmiş gibi görünüyordu, doktor da durumunun iyi olduğunu söyledi. Emma işi hiç şansa bırakmadı; Charles’ı evde, dikkatli bir gözetim altında tuttu. Onu dışarı çıkarmak yerine davetler gönderildi ve bir bilim yıldızları galaksisi saygılarını sunmaya geldiler: Romanes, Hooker, Huxley, Galton, Burdon Sanderson ve jeolog John Judd. Darwin parlak ve canlı görünüyordu, “belki biraz zorlanmıştı.” Yine de Judd’a “uyarısını aldığı” söyledi.¹³

Bu uyarı, başını hücrelere gömmüş bir adam tarafından kolayca unutuldu. Charles evde, durmak dinlenmek bilmeden kendisini 1882’ye doğru sürdü. Sabahları erken kalkıyor, Bernard’la kahvaltı yapıyor; günün hızını, Sandwalk’ta yaptığı yürüyüşle belirliyordu. Artık daha az ve daha ağır yürüyüşler yapıyor, ucu demir kaplı bastonu çakmaktaşlarına çarpıp ses çıkarıyordu. Sabahları amonyum karbonatın kökleri ve yapraklar üzerindeki etkileriyle ilgili teknik makaleler kaleme alıyordu. Öğle yemeğine bazen konukları oluyordu; bunlar arasında dinle ilgili kitabına hâlâ göz attığı Graham da vardı. Sonra sıra, sonu gelmezmiş gibi görünen mek-

tuplara geliyordu: Amerikalı bir feministle, kadınların “entelektüel bakımdan geri” olduğunu tartışıyor, August Weismann’ın kaleme aldığı *Studies in the Theory of Descent*’in [Türeyiş Kuramıyla İncelemeler] çevirisini madden destekliyor, Hooker’a bilinen bütün bitkilerin yer alacağı bir katalog, o büyük *Index Kewensis* için yıllık 250 sterlin söz veriyordu. Sonra saat üçte, Emma ona kitap okurken bir sigara tütürüyor, saat altıda çaydan önce bir sigara daha içiyor, belki bir parça enfiyeyle birlikte iki el tavlının ardından yatmaya hazır oluyordu. Yeni çalışma odası, giyinme odasıydı. Gece tam on buçukta, burnunu gürültüyle temizledikten sonra, “ağır yorgun adımlarla” merdivenleri çıkıyordu.¹⁴

Şubat ayında bir öksürük nöbeti “ona tuhaf denecek derecede eziyet vermişti.” Emma kinin vermiş; faydası olmuştu, ama 73 yaşına girmesinden bir hafta sonra feci şekilde kusmaya başladı ve göğsünü yeniden ağrı tuttu. Bu durum bir süre yürümesini engelledi. Ama bu işkenceyi çekerken, doğanın garip hallerini ortaya sermeye beslediği güçlü ilgi hiç sarsılmadı. Biri ona, üstüne bir çift midyenin yapışık olduğu bir su böceği göndermişti. Kendini iyi hissettiğinde tanımlanması için böceği British Museum’a götürmeyi planlıyordu; bu otostop örneğini, türlerin suya dalarak dağılması yöntemine dahil etmişti. Darwin’e göre, eski tahta atlar ölümüne sürülüyorlardı.

7 Mart’ta Sandwalk’ta yürürken bir spazm daha geçirdi. Yalnızdı ve korkmuştu, evden yaklaşık 400 metre uzaktaydı. Bir şekilde ağaçtan ağaca tutunarak geri döndü ve Emma’nın kollarına yığılıp kaldı. Dr. Clark anjini olduğunu doğruladı ve ağrısı için morfin hapları yazdı. Charles donup kalmıştı. Lanetlenmiş gibi hissediyordu; bedeninin mahkûmu olmuştu, asılmayı bekleyen bir masumdu. Kedere teslim oldu. Günlerce oturma odasındaki kanepenin üzerinde, aile yadigarı bir porselene, “Henrietta’nın sunağına” boş boş bakarak yattı. Ölümcül hastaydı. Zihni dönüp duruyor, midesi çalkalanıyordu. Ayağa kalkacak olduğunda, ağrısı bastırıyor, “bayılacakmış gibi hissediyordu.” Emma yanına koşuyordu. Verandada oturmasını önermiş, ama Charles reddetmişti. Aileyle birlikte sofraya oturmaya da yanaşmıyor, yemeğini yatağında tek başına yemeyi tercih ediyordu. Takati yoktu, zar zor uyuyordu.¹⁵

Genç ve yıldızı parlayan bir doktor olan Dr. Norman Moore, kalbinin yalnızca zayıf düştüğünü söyleyerek onu temin etmişti. Charles birkaç gün içinde akşam yemeklerine katılmaya, tavra oynamaya, yazışmalarını sür-

dürmeye başladı. Londra ziyareti iptal edildi; onun yerine midyenin yapışık olduğu böceği postaya verdi. *Nature* dergisine de böceklerin o göletten bu gölete uçarak üstlerine sıkıca yapışmış otostopçu bir çift midyenin dağılmasına nasıl katkıda bulunduğunu anlatan bir makale yazdı. Böcek eski hatıralarını canlandırmış; Cambridge’te böcek topladığı günleri, tohum yüzdürme deneylerini aklına getirmişti. Belki biraz daha zamanı vardı. Bu düşünce, adımlarına bir bahar havası getirdi. Bir gün kendisini unuttu ve hızlıca yukarı çıktı, hiç ağrı çekmemişti.

Etrafında insanların bulunması da onu cesaretlendiriyordu. Leo, 23 Mart’ta nişanlısıyla birlikte geldi; nişanlısının “ne kadar mutlu” olduğunu gören Darwin, nazik şakalarla ona takıldı. Sonra arkadaşı Laura Forster (genç E. M. Forster’in halası) ile birlikte Henrietta geldi; Laura da bir hastalık sonrası nekâhat devresindeydi. Laura’nın hızla iyileşmesi Charles’ı ümitlendirdi. Günbegün, ona semptomlarını anlatıyor; içini döküyordu. Bu durum Emma’nın yükünü hafifletiyor, “ona karşı çok daha neşeli ve pırıltılı olmasını” sağlıyordu. Mükemmel bahar havasının da faydası olmuştu. Emma ile Henrietta Laura’ya dil döküp kandırılmışlar, güvercin evini geçip mutfak bahçesine çıkmışlar, oradan da büyük duvardaki kapıdan geçip meyve bahçesine geçmişlerdi. Güneşin altında etraflarında safran rengi bir pırıltıyla ağaçlara yaslanmış otururlarken Charles gelmiş, kendisini çimlerin üzerine atmıştı. Kollarını Emma’nın boynuna dolamış; onu kendine çekip “Ah Laura, bu sevgili hanım olmasaydı, ne sefil bir adam olurdum, bir bilsen,” diye mırıldanmıştı.¹⁶ Ebedi bir andı, sağlığını geri kazanmakta olduğunu müjdeliyordu.

Charles daha iyi biliyor ve değişiklikleri neredeyse saati saatine hissediyordu. Bedenini ölümcül bir ilgiyle gözlüyordu, emin değildi ama sakindi. Bir öğleden sonra çalışma odasından çıkıp oturma odasındaki kanepeye uzanmak için geldiğinde, Laura’yı şöminenin başında oturmuş gördü. “Saatler bugün ürkütücü bir yavaşlıkta akıyor,” diye homurdandı, “buradaki saatte zamanın çalışma odasındakinden daha hızlı akıp akmadığını görmeye geldim.”

Laura ile Henrietta 4 Nisan Salı günü ayrıldılar; çünkü Emma Charles’la baş başa sakini bir Paskalya geçirmek istemişti. O gün ve ertesi gün Charles ürkütücü nöbetler geçirdi. Alışkanlık halini almış soğukkanlı bir titizlikle notlar almaya başladı. Klinik bir dille “ağrı çok” diye karaladı. Emma, Dr. Moore’u ve yöredeki bir doktoru, Dr. Allfrey’i çağırdı; Allf-

rey Emma'ya Charles'ı yukarı taşımak için özel bir sandalye bulunması uyarısında bulundu. Ayın 6'sında Charles çok yorgundu, akşam ağrısı oldu ve iki tane spazm çözücü amil nitrat kapsülü aldı. Hafta sonu biraz rahatladı. Pazartesi günü, ayın 10'unda George geldi ve Frank ile Jackson'a, Charles'ın yatak odasına getirilip götürülmesinde yardımcı oldu. Charles evde biri daha olduğu için memnundu, ama uzun konuşmaya nefesi yetmiyordu. Sonraki iki gece ıstırap vericiydi. Perşembe günü "mide aşırı derecede kötü; saat 2'de yattım, ama ağrım yoktu, ilaç da almadım," diye karalamıştı. Cuma günü de "1 nöbet, hafif ağrı, 1 kapsül," diye. Son deneyini yapıyordu.¹⁷

15 Nisan Cumartesi günü Litchfieldlar yemeğe geldiler. Herkes sofradaydı, Bernard da yüksek sandalyesine kurulmuştu. Et servisi yapıldıktan sonra Charles, başına şiddetli bir sızının saplandığını hissetti. "O kadar sersemledim ki uzanmam gerek," diye sızlanıp ağır aksak oturma odasına yöneldi. Bir an şömine rafına tutunup oradan güç aldı ve ardından yüzüstü kanepeye yığıldı. Yalnızca bir dakika kadar bilincini yitirmiş bir halde kaldı. George ona azıcık brendi verip çalışma odasına geçmesine yardım etti, Emma da uşakları kışkırladı. Charles yatmadan önce "düştü" diye karaladı, sanki kendisi geceleri yapraklarını düşüren bir bitkiymiş gibi.

"Sakin ve kendisine hâkim" Emma, doktorları çağırılmaya yanaşmadı; Charles'ı telaşlandıracaklardı. Charles "birkaç kez çok hafif ağrı çekerek" ve hiç ilaç almadan pazar gününe çıktı. "Sen bakacaksın diye hasta olmaya değer diyeceğim neredeyse," diyerek Emma'nın gururunu okşuyordu. Pazartesi günü biraz daha iyileşti. Hatta her iki tarafından destek alarak meyve bahçesine kadar yürüdü, "ortalama haline tam anlamıyla erişmiş" gibi görünüyordu; bu yüzden ertesi gün Litchfieldlar ayrıldılar ve George da Cambridge'e dönmek üzere yola çıktı. Charles sorunsuz yemeye devam ediyordu, akşam da oturma odasında her zaman olduğundan daha geç saatlere kadar kalıp Bessy'yle lafladı.¹⁸

Ağrısı gece yarısından hemen önce bastırdı. Çok şiddetliydi, onu her dakika daha da sıkılaştıran kötücül bir pençe gibi kavramıştı. Charles Emma'yı uyandırdı ve yalvarırcasına çalışma odasından amil nitrat getirmesini istedi. Emma yatak odasından fırladı, kafası karışmıştı, nihayet Bessy'yi çağırıldı. Kapsülleri bulmaları birkaç dakikalarını aldı. Charles ıstırap içinde, ölmekte olduğunu hissediyor; ama bağırımıyordu. Yatağın üzerine ken-

dinden geçmiş bir halde yığılıp kalmıştı ki Emma ile Bessy döndüler. Bir uşak çağırıldılar ve Charles'ı biraz kaldırıp brendi içirmeye çalıştılar. Brendi sakalına, oradan geceliğine ve çarşafa döküldü. Bir çaba içinde Charles'ın başını geriye atıp ağızından içeri brendi döktüler. Emma'nın aklı başından gitmişti, sonun geldiğini düşünüyordu.

Birkaç saniye sonra Charles karmakarışık bir şeyler mırıldanıp öğürdü; gözleri titreyerek açıldı. Emma ona iyice yaklaşmıştı, yüzünde onu tanıdığına dair bir işaret arıyordu. Charles "Aşkım, kıymetli aşkım," diye fısıldadı, söyledikleri zar zor duyuluyordu: "Çocuklarımın hepsine söyle, bana karşı her zaman ne kadar iyi davrandıklarını hep hatırlasınlar." Charles'ın nefesi kesildi, yüzü buruştu. Emma elini sıkıca tutmuştu; her şey o kadar feciydi ki söyleyecek kelime bulamıyordu. Charles yeniden konuşmaya başladı; bu sefer bilinci tamamen yerindeydi, Emma'nın gözlerinin içine bakarak, "Ölmekten azıcık olsun korkmuyorum," dedi. Sonra sakinleşti.

Emma Dr. Allfrey'i çağırttı; Allfrey saat ikide geldi. Charles'ın göğsüne hardal bandı yapıştırdı, bu biraz olsun rahatlamasını sağladı. Saat yediyi biraz geçmişti ki uşaklar kahvaltısını getirdiler; Charles birkaç lokma bir şey yemeyi başarıp uykuya daldı. Charles'ın nabzının güçlendiğini gören Allfrey yeniden kendisine gelip gelmeyeceğini merak ediyordu. Doktor saat sekizde ayrıldı.

O ayrılır ayrılmaz Charles kusmaya başladı. Şiddetliydi ve uzun sürdü. İçinde bir şey kalmayınca, bulantı dalgalar halinde devam etti; bu durum onu çok etkiledi. Bedeni dışarıdan bir güç tarafından ele geçirilmiş gibi kabarıp titriyordu. Aradan bir saat geçti, sonra iki saat. Charles hâlâ öğürüp kusuyordu. Soluk soluğa, "Keşke ölebilsen," diyordu durmadan, "Keşke ölebilsen." Yeni bir spazm başladığında Emma ona sarılmış titriyordu. Charles soğuk, nemliydi; teni grileşmişti, hortlakı bir görünümü vardı. Charles'ın ağızından kan geldi, sakalından akmaya başladı. Emma onu hiç bu kadar acı içinde görmemişti.

Saat 10'u bulmamıştı ki Frank Londra'dan döndü. Bessy Henrietta'yı getirmesi için Jackson'ı gönderdi, Henrietta saat birde geldi. Koşup yukarı çıktığında babasının uyumakta olduğunu, Emma'nın da çökmek üzere olduğunu gördü, Frank'i rahatlatmaya çalışıyordu. Henrietta bir afyon hapı alıp dinlenmesi için Emma'ya ısrar etti; Emma hiç mızıldanmadan söylediğini yaptı. Son 24 saat içinde iki saatten az uyumuştur.

Charles yarı şuursuz uyanıp kaldırılmayı istedi. Çocuklarını tanıdı, göz yaşları içinde onları kucakladı. Henrietta hafif hafif göğsünü ovuştururken, Frank de ona kaşıkla çorba ve brendi içirdi. Sonra yine bulantı gelip saplandı ve onu iki büküm yaptı. “Tanrım,” diye bağıyordu çaresizce, “Aman Tanrım;” sonra kendisinden geçer gibi oldu. Henrietta ona kokulu tuzlar verdi, Charles hevesle bunları koklayıp tükenmiş bir halde yatağa serildi. Zayıf, titrek bir sesle “Annecik nerede?” diye sordu. Dinlenmekte olduğunu söylediler. “*Memnun* oldum,” diye içini çekti. “Siz, iki canım, hemşirelerin en iyisisiniz.” Sersemler gibi oldu. Kafası karışmıştı; kendisini yatağa gömülürmüş gibi hissediyordu, “takatsiz, titrek bir hareketle” tutmaları için ellerini uzattı. Fakat Frank onu kaldırırken yine ağrısı başladı. Charles yalvarırcasına bir parça viski istedi; hatırlıyordu, Dr. Allfrey öyle salık vermişti.

Henrietta için zaman durmuştu. Ara ara babasının nabzını yoklayan Frank, vaktin yaklaştığını anlamıştı. Charles, saat üçü yirmi beş geçe, oturur vaziyetteyken, “Bayılacakmışım gibi hissediyorum,” dedi. Emma’yı çağırdılar, Emma hemen gelip onu tuttu. Charles’ın yüzü sarkmıştı, ama birkaç çay kaşığı viskinin ardından yeniden canlandı, Emma onun uzanmasına yardımcı oldu. Fakat ağrısı hangi pozisyonu alırsa alsın ıstırap veriyordu. Doğrudu, yine kendisinden geçer gibi oldu. Kapı çaldı, doktorlar gelmişti. Henrietta onları karşılamak için aşağı koşarken Charles Emma’ya yapıştı. Frank bağırpı hemen gelmelerini söyledi, arkasından da Bessy.

Charles bilincini yitirmişti. Durumunun ümitsiz olduğunu görüyorlardı. Yalnızca ölüm öncesindeki o hırıltılı nefes duyuluyordu. Emma, Charles’ın başını göğsüne yasladı; hafif hafif sallıyordu ki Charles gözlerini yumdu. Charles’ın hayatı 19 Nisan 1882 günü öğleden sonra saat dörtte son buldu.¹⁹

Acıdan boğulur gibi olan Frank, Bernard’ı anaokulundan aldı. Bahçede el ele tutuşup ağır ağır yürüdüler, oturma odasının penceresinin önünden geçtiler, Bernard halalarını gördü. “Bessy ile Etty niye ağlıyorlar?” diye sordu; “Büyükbaba çok hasta olduğu için mi?” Frank konuşabilecek gibi olduğunda mutfak bahçesine varmışlardı: “Büyükbaba o kadar hastalandı ki bir daha hiç hastalanmayacak.” Sandwalk’a geldiklerinde Bernard bir demet zambak topladı.²⁰

44. Bölüm

Abbey'de Bir Agnostik

Ertesi gün gazeteler Darwin'in Downe'da St. Mary Kilisesi'nin mezarlığına gömüleceğini duyurdu. Defin töreni ertesi pazartesi ya da salı “aile kabristanında” gerçekleştirilecekti. Darwin, mezarlığın girişinde altı asırdır gözcülük yapan büyük porsuk ağacının altında yatacağı; bebekken ölmüş çocuklarının ve Erasmus'un yanında. Bir önceki yaz, öleceği günleri gözünün önüne getirerek buraya gömülmeyi istemişti, ailenin ve köy ahalisinin dileği de açıkçası buydu.

Brodie Innes, cenaze törenini yönetmeyi önerdi. William, George, Leo ve Horace diğerlerine katılmak için alelacele eve koşular. Delikanlılığında, Darwin'in bahçeye kurduğu soğuk banyoya yardım eden köyün marangozu John Lewis tabut üzerinde çalışmaya başlamıştı bile; naaş “eksiksiz ve neredeyse canlı görünümüyle” tabutun iç kısmına yerleştirilmişti. Aile etrafında bir araya toplandı. Emma oğullarının acısının “öyle şiddetli ve iç parçalayıcı” olduğunu gördü ki sonunda o da dağılıp ağladı.¹

O sıralarda çok zor bir iş olsa da mektuplar yazılması gerekiyordu. Bu bir görevdi ve bir tür boşalma da sağlıyordu. Emma ile Henrietta kadın dostlarına ve akrabalarına dokunaklı satırlar kaleme alıp mahrem ayrıntıları, Charles'ın son sözlerini aktardılar. Frank ile George babalarının bilim camiasındaki meslektaşlarıyla temas kurup kalp krizine dair haberleri biraz daha klinik bir üslupla anlattılar.

Galton ile Huxley kara haberi perşembe günü öğleden sonra aldılar. İkisi de tam birer halkla ilişkiler uzmanıydı. Eski dostlarına duydukları sevgi ve sadakatle derhal harekete geçtiler. Huxley acı haberi Athenaeum'a duyurmadan önce *Nature* dergisine kısa bir anma yazısı kaleme almak için saatlerce ıstırap çekti. Galton, o gün toplanan Kraliyet Cemiyeti'ne gitti.

İkisi de cemiyet içinde, din adamlarının rollerini ellerinden almaya çalışan etkili bir gruba mensuptu. Galton, vazifeleriyle “ulusun sağlığını

ve refahını” etkileyen, artan sosyal saygınlıkları da bu etkiyi yansıtan bu yeni profesyoneller için “yeni bilim rahipleri” diyordu. Rahiplerin en önemli işlevlerinden birinin “evrim öğretisinin dini önemini” vurgulamak olduğuna inanıyordu; bunu yapmanın Darwin’in ölümüyle ilgili uygun bir anma töreni düzenlemekten daha görkemli bir yolu var mıydı? Bilim rahipliği büyük bir doğabilimciyi kaybetmişti; o doğabilimci aynı zamanda Galton’un birinci derece kuzeni ve manevi babası oluyordu. Galton, George Darwin’i, “Manen ondan daha fazla saygı duyduğum, daha fazla şey borçlu olduğum biri daha yoktur,” sözleriyle teselli etmişti. “Tabiri caizse beni ilk kez doğayla uyumlu kılan şey *Türlerin Kökeni*’ydi.”² Böyle bir adam, “muazzam bir karakter” için son bir anma töreni gerekliydi.

Galton, Kraliyet Cemiyeti’nin Başkanı William Spottiswoode’u kafakola aldı ve onun, cenazenin Westminster Abbey’e gömülmesine rıza gösterip göstermeyeceklerini öğrenmek için Darwinlere telgraf çekmesini sağladı. Bilimin “ekabirleri arasında yer alan bir isimden” gelmesi bu ricayı daha bir resmi kılıyordu, ayrıca aileyle akrabalık ilişkisi olmayan bir bilimadamı tarafından dile getirilmesi de daha uygundu. Spottiswoode mevkii ve Majesteleri’nin matbaacısı olması sebebiyle etkili bir isimdi. Athenaeum’un üyelerinden biriydi ve X Kulübü’nde yer alıyordu; Huxley-Galton grubundaki isimlerden biriydi ve planın çabucak gerçekleşmesini sağlayacak mükemmel bir konumda bulunuyordu. Her şeyin gereği gibi, toplumun uygun gördüğü kurallara ters düşme riskine girmeksizin halledilmesi gerekiyordu. Doğru çevrelerde dikkatlice sarf edilecek bir tek söz, gerekli etkiyi uyandıracaktı. George ile Frank’i Cambridge’e hazırlamış olan, Kraliyet Cemiyeti mensuplarından Peder Charles Pritchard ailenin rızasını isteyen bir mektup yazabilir miydi acaba? Belki biri de *The Standard* gibi önde gelen muhafazakâr bir gazetenin, cenazenin Abbey’de yapılması için bağımsız bir çağrıda bulunmasını sağlayabilirdi?³

Huxley, Hooker ve Lubbock’a haber verildi; bilim camiasına ve X üyelerine mesele çitlatıldı. Darwin’in 40 yıllık dostu Hooker acı içindeydi, bunalıma girmişti. Günlerdir kendisi de anjin ağrısı çekiyordu ve şimdi de “kafası büsbütün dağılmıştı;” hiçbir iş yapamayacak durumdaydı. Hooker başta itiraz etti, “bu tür törenlerin acı tadından hiç hazzetmiyordu.” Fakat Huxley ile Lubbock çok hevesliydi. Darwin’in, 1875’te Lyell’in Abbey’ye defnedilmesine ne kadar sevindiğini biliyorlardı.

Ertesi gün, cuma günü, Huxley ile Spottiswoode Galton'ın planını Athenaeum'da tartıştılar. Onlara Westminster kilise heyeti üyesi ve Marlborough Okulu eski müdürü Peder Frederic Farrar da katıldı. Farrar 1860'larda British Association'ın devlet okullarında eğitim komisyonuna başkanlık yapmış, Huxley de bu komisyona hizmet vermişti. Spottiswoode ile Huxley yeni bilimlerin dostu ve klasik müfredatı eleştiren isimlerden biri olarak Farrar'a saygı duyarlardı. Klasiklerden hiç hazzetmeyen Darwin'in dekanı Farrar'a kaynamış, onun dilin kökeni hakkında yaptığı çalışmaları takdirle karşılamış, Kraliyet Cemiyeti'ne adaylığının başarılı olmasını desteklemişti. Farrar bilimadamlarının, Darwin'in Abbey'ye gömülmesi ricasını neden Westminster'in en yüksek rütbeli din adamı Peder George Granville Bradley'ye götürmediklerini sordu.

Bir özgür düşünürü Abbey'ye sokmak kolay değildi. Birkaç yıl önce Huxley, Bradley'nin liberal selefine George Eliot'ın Abbey'ye gömülmesi ricasında bulunmayı reddetmişti; "şiddetli bir saldırıya yol açacağı çok kesin olan bir şey için" ona baskı yapmanın haksızlık olacağını düşünmüştü. Fakat Darwin Eliot gibi açıkça günah içinde yaşamamıştı. Huxley bu sefer Bradley'nin ikna edilebileceğini kabul etti; nasıl bir yol izleneceğini de biliyordu. Böyle bir ricada bulunmanın abes olacağını, çünkü kesinlikle geri çevrileceğini ima ederek Farrar'ı dürtüklendi. Şeytanca bir ikiyüzlülük vardı bunda. Nihayetinde Huxley Bradley'yi gayet iyi tanıyordu. Hatta Oxford University College müdürlüğü mevkii, geçen kısım Bradley, Westminster'da bulunduğu mevkie geldiğinde kendisine sunulmuştu. Bradley'nin bilime güçlü bir ilgi duyduğundan haberdardı, Oxford bilim burslarını onunla tartışmıştı. Aslında bu ilgi yüzünden Galton, Huxley ve Spottiswoode Bradley'nin 1873'te Athenaeum'a seçilmesini desteklemişlerdi. Huxley, doğru uvertürler yapıldığında, Bradley'nin bu teklifi kabul edeceğine emindi.⁴

Huxley'nin kurduğu düzen işe yaradı. Farrar onları, bir dilekçe gönderilecek olursa Bradley'nin kuşkusuz nazikçe ilgileneceği yolunda bilgilendirdi ve bunu sağlamak için kolları sıvadı. Bu arada Spottiswoode, Athenaeum'daki kırtasiye işleriyle ilgili olarak artık ailenin reisi olan William Darwin'e bir not gönderdi:

Huxley'ye, bir piskoposa, iki kilise mütevelli heyeti üyesine (içlerinden birinin üst düzey din adamları ile diğerleri arasında çok tanıdığı var), bir devlet okulu müdü-

rüne danıştım. Hepsi de önerinin gerçekleştirilmesini gönülden destekledi. Lord Şansölye* ile de görüştüm, kendisi doğal olarak biraz daha temkinli bakıyor. Lord Aberdare hem kendi adına hem Coğrafya Cemiyeti adına bir şeyler yapılması gerektiği konusunda çok bastırıyor ve ailenizin rıza göstereceği yolunda samimi umudunu iletiyor.

Lyell'in yanında, babanızın gömülebileceği bir yer bulunuyor; şimdiye kadar olduğu gibi Londra'da halledilebilecek düzenlemeler gelecek çarşamba gününe kadar kolayca tamamlanacaktır.

Huxley cuma akşamı dereyi görmeden paçaları sıvamış, Hooker'a, "Sarırm Westminster Abbey işi halloldu, gerçi Bradley'nin şehir dışında olması talihsizlik," diyordu.⁵

Spottiswoode aileyle, Farrar ise Westminster'in en yüksek rütbeli din görevlisiyle görüşürken, Lubbock da iktidar koridorlarında destek topluyordu. Lubbock Linneaus Cemiyeti'nin başkanıydı; Darwin'in göçüp gittiği haberi perşembe günü kendisine ulaştığında bir saygı gösterisi olarak cemiyetin faaliyetlerini askıya aldı. Darwin'in dileği yörede, dostları ve komşularının arasına gömülmek olmuştu. Ama görev önce geliyordu. Huxley'nin *Nature* methiyesinde söylediği üzere "ulusun zekâsının iradesi" önünde eğildi; bir bankacı, liberal bir parlamenter olarak zaten uzun zamandır profesyonel orta sınıf görüşüne teslim olmuş haldeydi.⁶ Cuma günü, bir dilekçeye ihtiyaç olabileceğini duyduğunda Avam Kamarası'na gitti. Avam Kamarası'ndaki tartışmalara İrlanda meselesi hâkimdi. Fenianların kısımları sürüyordu, Liberal Parti kendi içinde bölünmüştü; Gladstone da öneceği İrlanda Toprak Yasası'na derinden gömülmüştü. O cuma 150 parlamenterin hazır bulunduğu Avam Kamarası'nda, Lubbock meslektaşları arasında dolaşım imza topladı ve İrlanda meselesi bir süreliğine, Darwin ve İngiliz onuru adına bir kenara bırakıldı. Lubbock parlamentodan "Bütün sınıflardan ve görüşlerden çok sayıda vatandaşımıza göre, şanlı vatandaşımız Mr. Darwin'in Westminster Abbey'ye gömülmesi kabul edilebilir olacaktır,"⁷ ifadesini taşıyan bir dilekçeyle ayrıldı.

* İngiltere'de üst düzey bir devlet makamıdır; bu makamın sahibi Başbakan'ın tavsiyesi üzerine Kral ya da Kraliçe tarafından atanır; 19. yüzyılda görevi devlet mührünün muhafızlığı, Lordlar Kamarası başkanlığı ve mahkemelerin bağımsız işlemesinin sağlanmasıydı; 2005 tarihli Anayasa Reformu Yasası'yla ikinci görev Lordlar Kamarası sözcüsüne, üçüncüsü de Adalet Bakanı'na bırakılmıştır. -ç.n.

Ertesi sabah dilekçeyi Abbey'nin en yetkili dini görevlisi Bradley'ye göndermesinin ardından Frank, Darwin'e, "Çok nüfuzlu isimler tarafından imzalandı," diyerek bilgi verdi. Esasen liberal olan bu belgeyi imzalayan 28 kişinin başında, aralarında eğitim bakanı ile Avam Kamarası Sözcüsü Vekili Lyon Playfair'in de bulunduğu dört Kraliyet Cemiyeti mensubu geliyordu. Belgede, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ile Amirallik Sekreteri Sir G.O. Trevelyan'ın imzaları da bulunuyordu. Adalet Bakanlığı müsteşarı, bir Deniz Lordu ve Avam Kamarası sözcüsü de imzalayanlar arasındaydı. O yıllarda okul çağında olan Bertrand Russell isimli bir çocuğun kuzeni olan, Avam Kamarası'nın sessiz üyelerinden Arthur Russell da. Dilekçeye imza verenlerden biri olan Henry Campbell-Bannerman bir gün başbakan olacaktı. Lubbock "Zaman olsaydı, başka birçok imza eklenmiş olurdu," diyordu. William Darwin'e söylediği üzere Darwin'in "Abbey'ye gömülmesi çok doğru olacaktı."⁸

Spottiswoode'nin telgrafı ve mektubunun ardından aileye, rıza göstermeleri ricasında bulunan mektuplar yağdı. Cumartesi günü *The Standard* sıradan insanlar adına, Emma ve çocuklara hitaben dokunaklı bir rica yayınladı.

Darwin, tıpkı yaşadığı gibi, sevdiği kır evinin sunduğu sessiz bir inziva ortamında öldü; içinde *Türlerin Kökeni*'nin muazzam muammasını çözmesini sağlayan basit bitkiler ve hayvanları bulduğu orman manzarası, belki de dostlarının birçoğuna onun son istirahat yeri olmaya en uygun yer olarak görünüyordur. Fakat "İngiliz" namına bu kadar onur kazandıran, ölümü üzerine medeni dünyanın günün birçok yakıcı siyasi ve sosyal meselesini bir süreliğine kenara bırakıp yas tuttuğu biri, nispeten belirsiz bir mezara gömülmemelidir. Ona yaraşan yer, isimleriyle halkın tarihinde köşetaşı haline gelmiş diğer kıymetli insanların arasındadır; eğer kendisinin ifade ettiği dileklere ve ailesinin dini duygularına ters düşmüyorsa, ondan kalanları Westminster Abbey'ye, bu soylu mabedi dünyada rakipsiz kılan şerefli ölümler arasına yerleştirmeyi gelecek kuşaklara borçluyuz.⁹

Diğer gazeteler de bu mücadeleye dört elle sarıldı. Vatanseverlik en öne çıkan temaydı. Abbey'nin kutsanmış toprakları, Britanya'nın büyük olmasını sağlayan, imparatorluğunu genişleten, ülke içindeki ve dışındaki yeni dünyaları medenileştirenler için değilse kimin içindi? David Livingstone ile Hindistan Ayaklanması'nın kahramanları burada, başarılarıyla

Victoria döneminin demir zırhlısının yolunu hazırlayan mühendisler Stephenson ve Telford'la yan yana yatıyordu. Yanlarında doğanın güçlerini deren başkalarının anıt mezarları vardı: Watt, Trevithick ve Brunel. Hepsinin üzerinde bir kule gibi Sir Isaac Newton yükseliyordu; Newton hâlâ başka herkesin karşısında ölçü olarak alınıyordu ve onun ölçüsüne göre de Darwin eksik kalmıyordu. “Newton’dan bu yana gelmiş geçmiş en büyük İngiliz” o değil miydi? “Locke ve Newton’ın 18. yüzyılda yaptığı gibi, 19. yüzyılın entelektüel enerjisine en fazla damgasını vuran şeylere aynı etkiyi, aynı yönü vermedi mi?”¹⁰

Sırf anma yazıları kaleme alanlar bile, Darwin’in Abbey’ye gömülmesini onu Newton’la kıyaslayarak mümkün hale getiriyordu. Yabancıların saygı gösterileri de akmaya başladığında bu talep iyice belirgin hale geldi. Prusya, Fransız ve Amerikan gazeteleri övgüler yağdırıyor; Britanya’nın kendi bağrından çıkan dehayı ihmal ettiğini gün ışığına çıkarıyorlardı. *Telegraph*’ın işaret ettiği üzere Prusya Kralı tam 15 yıl önce Darwin’i “Üstün Hizmet” Nişanı’yla onurlandırmıştı, ama İngiltere kendi oğlunu haksızca görmezden gelmişti. Ona bir unvan vererek “kendi kendisini şereflendirmeyi” başaramamıştı. Lyelller, Herscheller ve Newtonların tersine Darwin mezarına, çamur içindeki mühendisler gibi sadece “Mr.” olarak girecekti. İş işten geçmeden durumun düzeltilmesi gerekiyordu. Britanya yabancı rakiplerinin gerisinde kalmamalıydı. Ölümsüz Newton’la yapılan kıyaslamalar, bunlara dayanarak harekete geçilmediği sürece bomboş birer yankı olacaktı; Newton’ın onuru Darwin’in olmalıydı.¹¹ Devlet onun naaşını alıp kutsamalıydı.

Abbey Kilise Heyeti üyesi Farrar iyi bir iş çıkarmıştı. O sırada Fransa’da bulunan, Abbey’nin en üst düzey dini görevlisi Bradley daha parlamento dilekçesi kendisine ulaşmadan, talebi içtenlikle onayladığını belirten bir telgraf çekmişti. Aileye haber verildi. Cumartesi öğleden sonra olduğunda hepsinin de bu teklife razı olmaktan, Charles’ın Westminster’da eski hocası Lyell’in yanına gömülmeye yazgılı olduğunu kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Yine de “herhangi bir muhalefet ya da tartışma” olsaydı rıza göstermeyeceklerini açıkça ortaya koymuşlardı.¹² Bu teklifin onlardan geldiği düşünülecek diye de kendilerini tedirgin hissediyorlardı. X Kulübü üyelerinin bildiği üzere bu işe önyak olan gerçekten de akrabaları olan Galton olsa bile, korkuları yatışmıştı.

Düzenlemelerdeki bu ani değişiklik yas tutmaya pek vakit bırakmadı. Tabutu taşıyacak olanların seçilmesi, konukların davet edilmesi, törenle ilgili eski düzenlemelerin iptal edilmesi gerekiyordu. Yeni levazımatçılar ayarlandı; St. James Street 27 numaradaki T. ile W. Banting, Wellington Dükü'nün cenaze törenini hazırlamışlardı. Naaşı toplayacak, çarşamba günü defnedilmeye hazırlayacaklardı. William ile George tabutu taşıyacak kişileri ayarladılar. Lord Derby ile Devonshire ve Argyll dükleri devleti temsil edeceklerdi; Devonshire, Darwin'in okulu Cambridge Üniversitesi'nin başkanıydı. Amerika Büyükelçisi James Russell Lowell da "Amerikalıların Mr. Darwin'in çalışmalarına gösterdiği ilginin minnettar bir nişanesi" olarak onlara katılacaktı. İngiliz bilimindense X Kulübü'nün yığıtleri Spottiswoode, Lubbock, Huxley ve Hooker'ın tabutun yüklenilmesine yardım edecekti. İşin bu kadar kolaylaşmasına çok emeği geçen Kilise Heyeti üyesi Farrar da onlara eşlik edecekti. Huxley'nin gaffet anına denk gelmiş, Wallace'a sormayı unutmuydu. Darwin hikâyesinde her zaman akla sonradan gelen Wallace'la hemen temasa geçildi ve onun sıranın en sonunda gelmesi kararlaştırıldı. Levazımatçılar katılım biletlerini dağıttılar. Mrs. Huxley ve oğulları biletlerini aldı; şimdi 20'lerinde olan Leonard ne de olsa Darwin'in vaftiz oğluydu. Herbert Spencer'la ilgili bir problem çıktı, kendisi bilimin seçkin isimlerinden ziyade dostlarıyla oturmak istiyordu. Fakat Huxley'nin, Spencer'ın kilise karşıtı görüşlerinin törene katılmasını engelleyebileceği yolundaki imasının ardından, ona da din görevlileri ve koro arasında seçtiği yer ayrıldı.¹³

Bütün bu koşuşturmaca sırasında Emma dışarıdan bakınca sakindi, Henrietta ile Bessy yanındaydı. Fakat Emma geleceği, artık "bu kadar boş ve ıssız olan" dünyaya nasıl ayak uyduracağını düşünüyordu. Hislerini Fanny ile Hensleigh'e açyordu:

Westminster Abbey meselesini duyacaksınız, neredeyse hallow olmuş gözümle bakıyorum. Onun sessizce Eras'ın yanına gömülmemesi hepimizin içine sancı oldu; ama William, onun zarif ve hoş mizacı, yapmış olduklarının takdirini kabul etmeyi isterdi diye kuvvetli bir hisse kapıldı; düşününce ben de aynı sonuca vardım. Çok sevgili Fanny, Londra'da olsan katılmak isterdin, eminim; ama uzun ve insanın içine dokunan bir tören olacak; hava da muhtemelen soğuk olacak; hatırı sayılır bir risk; eminim bu durum Hensleigh için de geçerlidir.

Nihayetinde, 79 yaşındaki Hensleigh çarşamba günü soğuğa ve hislerine göğüs gerip diğerleriyle birlikte törende yürüdü.¹⁴ Emma Down Konağı'nda tek başına kaldı. Orada kendisini Charles'a daha yakın hissediyordu.

Açıkçası köylülerin hiçbiri de Westminster Abbey'ye gitmediler. Sadece ihtiyar Parslow gitti. Ama o da aslında Gower Street zamanlarından beri sadakatle hizmet ettiği ailenin bir parçası haline gelmişti. "Büyük adamlara" yakın olan bir alt kat insanı olarak yöre insanlarının ve ailenin hisleri onda harmanlanmıştı. Çok geçmeden, Darwin'in köyde defnedilmesinin Downe halkı arasında yarattığı "büyük hayal kırıklığını" hatırlayacaktı.

Esnaf bu işe sinirlenmişti. George and Dragon Inn'in sahibi, düzenbaz siyasetçileri yöre halkının işine çomak sokmakla suçluyordu: "Herkes Mr. Darwin'in Downe'a gömülmesini istiyordu, ama hükümet buna izin vermedi. Downe'a gömülmesinin buraya o kadar çok yararı dokunurdu ki; bir sürü insan mezarını görmeye gelirdi." St. Mary mezarlığı bir mabet haline gelebilir, yolun hemen karşısındaki barına da sürekli müşteri akardı. Marangoz John Lewis de bir o kadar bozulmuştu. Onun ödülü, mali olmanın ötesine geçecekti; şerefli komşusu Mr. Darwin'in ölümlü kalıntılarının onun yaptığı tabutta saklandığı bilinecekti. Fakat kaba meşeden tabut yapılmış, naaş bir gün boyunca içinde yatırılmıştı ki Piccadilly'den şık bir levazimatçı göz alıcı, pahalı bir tabutla çıkagelmişti. Devlet cenazesi için bundan daha aşağısının kurtarmayacağını söylemişti. Lewis, "Tabutunu tam Darwin'in istediği gibi yapmıştım," diye yas tutuyordu, "Kabaydı, keresteden nasıl ayrıldıysa öyle; ne bir cila sürdüm ne başka bir şey yaptım." Ama Darwin'i Westminster'e göndermeye karar verdiklerinde, onun yaptığı "tabut istenmedi, geri gönderdiler." Yerini alan "tabuta bakarak tıraş olabilirsiniz." Lewis bunun alçakça olduğunu düşünmüştü. "Onu Westminster Abbey'ye gömdüler; ama o hep buraya gömülmek istemişti, bence bundan hoşlanmazdı."¹⁵

Gazetelerin hiçbiri Darwin'in Abbey'ye gömülmesinin önünde bir engel göremiyordu. *The Standard* bu şeref payesini önerirken "gerçek Hıristiyanların, daha eski ve aziz tutulan inançların ön yargısına kapılmadan tıpkı Astronomi ve Jeolojinin temel bilimsel olgularını kabul ettikleri gibi, Evrim'in başlıca bilimsel olgularını da kabul edebileceklerini," yazmıştı. *The Times* cuma günü, 1860'ta Huxley ile Piskopos Wilberforce ara-

sında yaşanan çatışmanın “eski devirlerde” kaldığını ilan etmişti; liberal *Daily News* da bu sözlere Darwin'in öğretisinin “güçlü dini inançlar ve umutla” hayli tutarlı olduğunu eklemişti.¹⁶ Pazar günü vaizler, ucuz basını haklı çıkarmak için birbirleriyle yarışmışlardı.

Sabah, öğle ve akşam vaazlarında Darwin'e övgüler yankılanıyordu. Abbey'de Kilise Heyeti üyesi ve Kraliçe'nin Başvaizi George Prothero her zaman olduğu gibi, Geniş Kilise çizgisini izleyip aşırılık yanlılarına ve batıl inançlara çattı.* İnsan yeni bilime nasıl bakıyor olursa olsun, bu bilimin Mr. Darwin'in ılımlılığı, tarafsızlığı ve hakikati arama çabası içinde sabırla çalışmasından doğduğuna kuşku yoktu. “İsa'nın hakiki ruhunun özü olan yardımseverlik” onun gibi âlimlerde yaşamıştı. Abbey'de o akşam, Kilise Heyeti üyesi Alfred Barry de geçen sonbahar siyaset ve girişimcilik üzerine verdiği ağır vaazları tekrarlamıştı. Bu vaazlar, Darwincilik'te örtülü olarak mevcut olan, uzun zamandır kabul gören varsayımları onaylıyordu. Darwin gayritabii, “imkânsız bir fantezi” olduğu gerekçesiyle eşitliği bir kenara bırakmış; her bireyin, “bütün insanlığın” ilerlemesi adına İngiltere'nin Tanrı'yla birlikte çalışmasına yardımcı olması amacıyla bulunduğu yerde –serbest meslek sahibi, tüccar ya da işçi olarak– bulunduğunu ortaya koymuştu. Herkes yine bulunduğu yerdedi ve Darwin'in ölümü de bunun daha özel bir biçimde takdir edilmesi için bir gerekçe yaratıyordu. Doğal seçim “hiçbir biçimde Hıristiyanlık dinine yabancı değildi;” tabii doğru bir biçimde anlaşılması halinde, yani seçilimin “İlahi akla bağlı olarak hareket ediyor” ve “her insanın bundan sonraki hayata manen uygunluğuyla” yönetiliyor olarak görülmesi halinde.¹⁷

O pazar öğleden sonrasının yıldızı, St. Paul'de Kilise Heyeti üyesi olan H. P. Liddon'dı; Liddon Darwin'e “ayrıntılı olguları tek tek sabır ve titizlikle gözleyip kayda geçirdiği” için övgüler düzdü. Darwin böylelikle modern düşüncede bir “devrim” yaratmış ve “İngiliz bilimine üstün bir ayrık nitelik” kazandırmıştı. Belli etmiyordu; ama Liddon'ın vaazı derinlere gömülmüş bir tedirginliği maskeliyordu. Kendisi hafif bir bulantı hissetmiş, defin töreninin kendisini “biraz rahatsız ve diken üstünde” hissetmesine neden olduğunu teslim etmişti. Yine de Darwin'in olgularına

* Yüksek Kilise ritüelcilik ve Anglo-Katoliklik'e eğilimi, aşağı kilise evanjelikleğe eğilimi ifade ederken, kilise otoritesine çok çeşitli biçimlerde uyulabileceğini savunan Anglikanlar “geniş” olarak anılagelmiştir. Geniş Kilise, Anglikanlığın formüllerini geniş ve liberal anlamda yorumlamaya yatkın bir anlayışı ifade eder. –ç.n.

yapılan tuhaf bir vurgu bile, ancak ve ancak Abbey'ye gömülmesi talebini dile getiren koronun sesini yükseltmeye yarıyordu. Liddon'ın Yüksek Kilise camiasının sesi olan *Guardian* onun otoritesini teslim etmiş, "Abbey'nin kutsal yolu, İnançın gizli bir düşmanını örtecek diye duyulan tedirginlikleri" bir kenara bırakmıştı. Abbey'de yapılacak tören "İnanç ile Bilim arasındaki uzlaşmanın" gözle görülür bir işareti olacaktı. Bu noktada, St. Paul'deki Anglo-Katolikler ile Westminster'daki dinen geniş düşünener bir olmuştu. Biyolojinin "yeni hakikatleri" "zararsızdı," onları keşfeden de seküler bir azıdı.¹⁸

Darwin'in aziz mertebesine çıkarılması sağlanmış, gazeteler bu meselede üstlerine düşen rolü oynamıştı. *The Standard*, "Cumartesi günü ortaya attığımız teklif üzerine harekete geçildi," diyerek kendi kendisini kutluyordu. Belli ki hoşgörü, "din adamlarının düşünme biçiminin, en son gelişen, fakat tatmin ediciliği hiç de az olmayan bir yönüdü." Düşünen kamuoyu "kendi bireysel aklının damgasını çağa vurmuş olan" bir adamın hatırasını şereflendirebilecekti. Meslek sahibi beyefendiler ile aileleri, cenaze için kabul kartlarını kolayca temin edebileceklerdi. Gazeteler bu kartların Bantinglerin St. James Street'teki dükkânından salı günü mesai saatleri içinde kolayca temin edilebileceğini yazıyordu.¹⁹

O kadar çok kişi başvurdu ki levazımatçılar cenaze hazırlıklarını ertesi sabah erken saatlerde ancak tamamlayabildiler. Dört atın çektiği cenaze arabası, salı günü, gün boyunca Downe'dan Westminster'a doğru 25 kilometrelik yolda ağır ağır ilerleyip durdu. Hava berbattı, yağmur çiseliyordu, sıcaklık dört dereceye kadar düşmüştü. Cenaze arabasının arkasından gelen Frank, Leo ve Horace hem manen hem bedenen üşümüşlerdi. William ile George bütün gün şehirde son düzenlemelerle uğraşmışlardı. Kardeşleriyle tam vaktinde buluşmak için aceleyle Abbey'ye gittiler. Geç olmuştu, akşamın sekiziydi, tabutu yüklenip kemerli yol boyunca taşındılar. Kortej St. Faith Şapeli'ne girdi; burası iki eski lambanın aydınlattığı, çıplak, resmi bir odaydı. Bu soğuk, kasvetli odada insanın üstüne ölüm hissi çöküyordu. Muhafızlar gece boyunca naaşı korumak için duracakları yerleri aldılar.²⁰

26 Nisan Çarşamba günü, Kraliçe Victoria Windsor Şatosu'nda Prens Leopold'un ertesi gün yapılacak düğün törenine hazırlanıyordu. Gladstone Downing Street'te İrlanda siyasetine gömülmüştü. İkisi de cenaze törenine katılmayacaktı; ikisi de *Türlerin Kökeni*'nin hevesli bir okuru ol-

mamıştı. Ama başka yerlerde komisyonlar tatil edildi; hâkimler yas giysilerini giydiler; parlamenterler yollara döküldüklerinden Parlamento boşaldı. Büyükelçiliklerden, bilim cemiyetlerinden, sayılamayacak kadar çok sıradan evden insanlar aktı. Kurşunu bir gökyüzünün altında Abbey'de toplandılar; huşu uyandıracak, seyre değer bir devlet töreni bekliyordardı. Darwinler ve Wedgwoodlar, Galton da dahil toplam 33 kişi Kudüs Odası'nda sıralanmıştı. Başlarında cenaze sahibi William vardı, Parslow ile Jackson ailenin arkasında duruyorlardı. Bir zamanlar Parlamento'nun toplandığı Chapter House'da ise bilimin, devletin, kilisenin büyükleri, doğumla ve yetenekle soylu olanlar, tabutun arkasından kemerli yolu yürümek için bekliyordardı. Biri bu topluluk için "aklın, ülkemizde şimdiye dek gerçekleşmiş en büyük buluşması" demişti. Kilisenin iki kanadı dostlar ve akrabalarla doluydu; yüksekte kalan uzun ve dar orta kısımda, siyah kenarlı kabul kartlarının sahipleri duruyordu. Londra Belediye Başkanı mihrapta, sunağın önünde aile mensuplarıyla birlikte yerini almıştı. Koronun bulunduğu yerde, seçkin hanımlarla birlikte ümitsizce oturan Spencer, şimdi de "sadece bir izleyici olarak" kaldığı için pişmanlık duyuyordu. Nihayetinde bileti olmayan çok sayıda insana da kapılar açıldı.²¹ Kalabalıklar gaz lambasıyla aydınlanan, rutubetli binaya doluşup kilisenin kuzeybatı kısmında kalan, pek istenmeyen sıralara oturdular.

Sonra öğle saatlerinde o an geldi. Abbey'nin çanı çalarken, Kilise Heyeti üyesi Prothero batıya bakan kapıdan girip töreni yönetmeye başladı; koro "Ben dirilişim" ilahisini söylüyordu. Aile ve seçkinler, ünlülerin mezarlarının yanından geçip mumla aydınlatılmış koro bölümünden mihrabın ortasına doğru ağır ağır ilerlediler. Burada, siyah kadifeye sarılmış ve beyaz çiçeklerle süslenmiş tabut, bir fenerin altına yerleştirildi. Günün önemini belirten bir konuşmanın ardından özel olarak hazırlanmış bir ilahi söylendi. Abbey'nin yardımcı orgcusu tarafından bestelenen bu ilahi, güne uygun düşüyordu. Sözleri Süleyman'ın Meselleri kitabından alınmıştı. Açılış dizesi, "Bilgeligi bulan ve anlayışa ulaşan insan mutludur," Darwin'in hayatı boyunca sürdürdüğü çalışmalara bir saygı duruşuydu. Koroda, cüppe giymiş oğlan çocukları tarafından söylenen kapanış nameleriye, hürmetsizlik edercesine, doğaya dair hiç de Darwinci olmayan bir görüntü yansıtıyordu: "Onun yolları hoşnutluk yoludur ve bütün yolları huzura çıkar." Ön sırada oturan William, çıplak başının üzerinde bir esinti hissetmişti. Bütün Darwinlerin yaptığı gibi sağlığının bozulacağından korka-

rak siyah eldivenlerini başının üstüne yerleştirdi ve tören bitinceye dek, bütün ulusun gözleri üzerinde, öyle uygunsuzca oturdu. Sonra aile, tabutu yüklenenlerin ardından, Schubert ve Beethoven eşliğinde kilisenin kuzey-doğu ucuna doğru yürüdü.²²

Sonunda, uygun düşecek olsa da Darwin Lyell'in yanına değil, koro odası kafesinin kuzey ucunda kalan Newton anıtının altına, başka bir hocasının, Sir John Herschel'in yanına gömüldü. Zemin siyah kumaşla kaplanmıştı; kumaş kuru, kumlu mezarın içine düştü. Henrietta, Bessy ve hanımlar otururken, diğerleri etrafa toplandılar. Amerikalı özgür düşüncüler tutucu din adamlarıyla omuz omuza duruyorlardı; Romanes ile agnostik X Kulübü üyeleri Kraliyet Cemiyeti'nin yaşlı, dindar mensuplarıyla yan yanaydılar; Liberal Lordlar Tory liderler Sir Stafford Northcote ve Lord Salisbury'yle safları sıklaştırmışlardı. Tabut aşağıya indirildi, koro "Bedeni huzur içinde gömüldü, ama adı ebediyen yaşayacak" ilahisini söylemeye başladı. Yas tutanlar daha sonra, *Saul*'den "Ölüm Yürüyüşü" eşliğinde, demiryolunun öncüleri George ve Robert Stephenson'ı anmak üzere yerleştirilmiş buzlu cam panellerden düşen renkli ışıkla aydınlanan, matem elbisesi giymiş kasvetli figürlerin yanından geçti.²³ Dışarıda gökyüzü aydınlanıyordu.

Galton, bu yeni bilim rahiplerine gösterilen saygıdan tatmin olmuştu. Ülkenin yöneticilerinin, doğanın bir yöneticisini şerefliendirdiği görülmüştü ve bu ritüel evrimin "dini öneminin" gözle görülür bir hatırlatıcısı olmuştu. Fakat hâlâ yapılacak işler vardı. Galton ertesi gün *Pall Mall Gazette*'de, ertesi pazar kilisede yapılacak ayinlerde "Te Deum"un* yerini "Benedicite" in** almasını önerdi. İlahinin takdir duası (Tanrı'nın bütün işleri/Tanrı sizi kutsasın/Tanrım onu takdir et ve ebediyen yücelt) din adamlarının "ilahiden sonra Darwin'le ilgili olarak kürsüden söylemek isteyebileceği şeylerin" altını çiziyordu. Galton, Kilise Heyeti üyesi Farrar'ı Abbey'deki pazar akşamı ayinine arabasıyla bırakırken belki de ona bu konuyu doğrudan açmıştı. Fakat bu onun anma planının son noktası değildi. Bir büst yapılmasını, Abbey'ye yeni bir buzlu cam yerleştirilmesini önerdi. Buzlu camın panellerinde Benedicite'de takdir edilen doğanın işleri –kayalar, bitkiler, balıklar, kuşlar ve hayvanlar– görülecekti; panellerin her biri Darwin'in anısına başka bir ülke tarafından hazırlanacaktı.²⁴

* Tanrı'yı öven bir ilahi –ç.n.

** "Yaratılış ilahisi" olarak da bilinen Tanrı'nın yaratımını öven bir ilahi –ç.n.

Bilimin ve devletin seçkinleri, bütün dünyanın İngiliz bir doğabilimciye saygı gösterisinde bulunması fikrini beğendiler. İçlerinden biri Carlisle Piskoposu'na bütün bu şaşaalı törenin "onu anavatanına müteşekkik kıldığını" söyledi. Piskopos o pazar günü yapılan ayinde, Abbey'deki cemaate, bu büyük bilimadamının "ülkenin en akıllı adamlarının hükmü doğrultusunda" oraya defnedildiği güvencesi verecekti. Ve aynı vatansaver vurguyu yapacaktı: "Eğer Fransa'da ölmüş olsaydı, cenazesine bir tek rahip bile katılmazdı; onlar katılsa, bir tek bilimadamı bile hazır bulunmazdı." Bu tam da Galton'ın düşüncesiydi. Darwin'in böyle kutsanmış bir yere gömülmesinin kültürel önemini kavrayan ilk o olmuştu. Piskopos "törenin uyandırdığı yüksek duygulardan," "ulusal şan ve şerefın" uyardığı heyecandan bahsetti. Bilimadamlarının insanın evrimini ilerletmekte üstlendiği ahlaki görevin en iyi biçimde, "toplumsal dokunun dayanacağı" eski dini ideallerle uyum içinde icra edildiği anlaşılmıştı.²⁵

Evrım panelinden bir sonuç çıkmadı. Ama büst fikri hemen kök saldı ve bilimadamlarının cumartesi günü Burlington House'da yaptığı bir toplantıda bir fon oluşturulması kararlaştırıldı. Kraliyet Cemiyeti'nde de iki hafta sonra, Spottiswoode başkanlığında geçici bir komite atandı.²⁶ Abbey'de bronz bir plaket yapılması kararlaştırıldı. Fakat komite, bilimin o yeni büyük Romanesk katedralinin, Güney Kensington'daki Doğa Tarihi Müzesi'nin merkezindeki merdivenin başında yer alacak bir heykel siparişi de verdi.

1883'te Spottiswoode'nin ölümü ve onun da Abbey'ye defnedilmesinin ardından Anma Komitesi'nin başkanlığını Huxley üstlendi. Galton, Lubbock ve Hooker, 61 kişilik Kraliyet Cemiyeti üyesi topluluğu, Adalet Bakanı, beş parlamenter ve Canterbury Başpiskoposu'nun başını çektiği bir piskoposlar güruhu ona yardım ediyordu. Yüksek Kilise cemaati yaygara koparıyordu; Kilise Heyeti üyesi Liddon Darwin'e karşı çıkan üstü, yaşlı E. B. Pusey'ye boyun eğip katılmayı reddetmişti. Yokluğuyla göze batan bir başka isimse Wallace'tı. Wallace fona da katkıda bulunmadı. Para akmaya başlamıştı; bilimadamları yurt dışındaki meslektaşlarını da dürtüklemişler, onlar da benzer komiteler kurmuşlar, bu işi gerçekten emperyal bir girişim haline getirmişlerdi. Ülke içinde en büyük bireysel katkılar, 100'er sterlin olmak üzere Abbey'deki cenaze törenine önyak olanların, Galton, Spottiswoode ve Lubbock'un cebinden çıkmıştı. Emma ile aile 200 sterlin vermiş, X Kulübü üyeleri şahsen destek olmuştu; her zaman cimrilik eden Spencer bile 2 sterlin katkıda bulunmuştu.

Toplam 4500 sterlin toplandı; bunun yarısı Doğa Tarihi Müzesi'ne dikiyecek heykele harcandı. *The Times*'ın ifadesiyle bu "Doğa Tapınağı" ancak 1880'de tamamlanmıştı. Binanın girişinde bir Adem figürü yükseliyordu (II. Dünya Savaşı sırasında devrildi) ve onaylamaz tavrıyla Richard Owen da en tepede yerini almıştı. Darwin heykelinin açılmasının 1885'i, Owen'ın emekliye ayrılması sonrasında beklemesi gerekti. Bu açılış da bir debdebe ve tören vesilesi olmuştu. Törene Galler Prensi katılmış; Darwin'in ailesi –Emma dışında– yakın dostları Hooker, Galton, Romanes, Theta Farrer ve Amiral Sullivan açılışta hazır bulunmuşlardı. Fakat bu kez kürsüyü işgal eden "Papa," Huxley'nin şahsında bilimadamları olmuştu.²⁷ Topluluğun en arkasındaysa zar zor seçilen ihtiyar bir adam, Parslow duruyordu.

Abbey'deki cenaze töreni, kamuoyunun, Darwin'in hayatı ve çalışmalarıyla, İngiltere'nin Victoria'nın uzun süren hükümrancılığı boyunca yer kürenin medenileştirilmesi ve doğanın fethedilmesinde gösterdiği başarının bir sembolü olduğu yolundaki hissini somut bir ifadesi olmuştu.

Çeşitli kanaatlerden dini yazarlar, artık Darwin'in "soylu karakterine ve yılmadan hakikatin peşinden gittiğine" tanıklık ediyorlardı. *Church Times* sıfatlar arasında kaybolmuştu: sabır, deha, sükûnet, çalışkanlık, ağırbaşlılık. Diğer gazeteler bunlara St. Paul'e özgü dirayet ve inanç vasıflarını ekliyor, onu "tam bir Hıristiyan beyefendi" olarak resmediyordu. Defin töreni konusunda temkinli bir tavır sergileyen evanjelik *Record* bile Darwin'in misyonerleri medeniyetin habercisi olarak savunduğunu fark etmişti. Ayrıca gazete, Derry Piskopos'unun Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti'nin yıllık toplantısında yaptığı, fısıltı gazetesine bakılırsa Darwin'in cemiyete düzenli olarak katkıda bulunduğunu açıkladığı konuşmasını haber yapmıştı. *Nonconformist and Independent* ise Darwin'in sergilediği örneğin "ahlaki etkisini" tekrar tekrar yazıp duruyordu.

Fakat en yorulmaz destekçiler Üniteryenlerle özgür din yanlılarıydı; Darwin'in, kendilerinin Kilise muhalifi akılcı gelenekleri içinde yetiştirilmiş olmasından gurur duyuyor; onun doğalcı görüşlerini her zaman takdir ediyorlardı. Darwin'in güvenilir dostu William Carpenter "İlahi Hükümetin değişmez kanunlarını" ortaya çıkardığı ve "insanlığın ilerlemesine ışık tuttuğu" için Darwin'i alkışlayan kararını İngiliz ve Yabancı Üniteryenler Birliği'ne kabul ettirmişti. Carpenter bir Wedgwood'un onaylayacağını düşünerek bu kararı Emma'ya göndermişti. Darwinciliğin "en kuvvetli der-

sini,” “sonsuz ilerlemenin İncili’ni” diğerleri de hoş karşılamışlardı. Darwin’in “hayat ve düşünceye düzen... ve huzur” getirmiş olan öğretisinin “evrensel olarak uygulanabilir” olmasını büyük bir övünçle karşılıyorlardı. New York’tan Üniteryen vaiz John Chadwick Abbey’deki o önemli günü bayağı kaçan Mesihçi bir dille şöyle anlatıyordu: “Ülkenin en büyük din tapınağı kapılarını açıp daima kapalı olan perdelerini çekerek bilimin kralını içeri buyur etti.”²⁸

Ağıtlar, Darwin’in örnek karakterini, basit “gündelik erdemlerini” ve zengin saygınlığını vurguluyordu. *Saturday Review*’a göre Mr. Darwin’in hayatı “ideal bir hayattı”: Kendisine ait bir serveti vardı, *Beagle*’a yatırılan büyük bir fırsat olmuştu bu; “Darwin çok yoğun çalışmış; çalışmaları akıllıca planlanmış, hızla hayata geçirilmişti.” Bütün bunlar “sessiz, mutlu bir ev ortamında” gerçekleşmiş, “mükemmellik çiçeği açan tatlı ve nazik bir doğa tarafından” taçlandırılmıştı. Birçokları Darwin’in evcillliğini özellikle çekici buluyordu. “Onun Kent’teki evinde, sadık bir aile tarafından çevrelenmiş bir halde, insanlık için paha biçilemez armağanlar olduğu teslim edilen o büyük kitaplar üzerinde çalışırken sergilediği tablodan daha güzel bir mutluluk tablosu düşünmek zordu.”

Hatta bazıları, resmi cenaze töreninin verdiği onuru ters yüz ediyordu. Westminster, Downeli doğabilimciye şeref vermiş değildi, onun naaşı zaten kutsanmıştı. *The Times*, “Abbey’nin ona, onun Abbey’ye olduğundan daha fazla ihtiyacı vardı,” diye gürlüyordu. “Bilimin bayrağını taşımış,” bilginin sınırlarını genişletmiş, “taze ve verimli hakikatlerin sürekli yana yana getirilebileceği yeni merkezler kurmuş” olan bu aziz adam, Abbey’nin taşlarının arasına defnedilmekle burayı “biraz daha kutsal kılmış, buraya hürmet gösterilmesi için yeni bir gerekçe daha” yaratmıştı: “Abbey’nin gönülsüz senatoları ve yoldan çıkmış ulusları ikna etmiş hatipleri ve vazileri oldu; ama hiçbiri insanlar ve akılları üzerinde, son 23 yıldır, Kent’te, basit bir kır evinden yayılan güç kadar etkili olamadı.”²⁹

Hepsinden de önemlisi, basında ulusal ve emperyal marş çalınıyordu. John Morley’nin yayın yönetmenliğinde sıkı liberal olan, Londralı profesyonellerin temel gıdası *Pall Mall Gazette* Büyük Britanya’nın “ismi, ülkesi için şeref kaynağı olan bir adamı kaybettiğini” yazıyordu. Gazete Darwin’in Gladstone’u desteklediğine dikkat çekiyor; onu aynı kalibrede, dünya çapında bir devlet adamı olarak resmediyordu. Özellikle liberallerin Darwin’in küresel konumuna yaptığı bu vurgu, sonunda onun siyaseten

uyumlu biliminin tanınmasına vardı. Darwin'in çizdiği; bireysel rekabet, serbest ticaret ve adil seçilime dayanan biyolojik ve sosyal ilerleme tablosu, Victoria döneminin ortalarında Britanya'da, ona siyasi ifadesini kazandıran partiyle birlikte yükselip hâkim konuma yerleşti.

Morley'nin liberal gazetesi, cenaze töreninin yapıldığı gün, "Darwin-ci kaide, zamanımızın neredeyse bütün iyi düşünceleriyle kesişiyor," diye kurumlanıyordu.

Şekillenmemiş kamusal mefhumlarımızı renklendiriyor; hukuk ve tarihle ilgili çalışmalarda, siyasi konuşmalarda, dini nutuklarda, sanat teorilerinde ve belirsiz toplumsal spekülasyonlarda kılık değiştirmiş bir biçimde yüzlerce kez yeniden beliriyor. Romanlarımız ve şiirlerimiz gizli Darwinci incilerle dolu. Ondan uzak olduğumuzu düşünmeye çalıştığımızda, kendimizi zamanımızdan uzak düşünmemiz gerekiyor.³⁰

Bu yüzden de Darwin'in naaşının, kiliseye özgü bir debdebeyle sahiplenilip defnedilmesi gerekmişti. Abbey'deki cenaze töreni, İngiltere'nin geçirmekte olduğu geniş kapsamlı, tamamlanmış sosyal dönüşümü kutluyordu. Yeni sömürgeler, yeni sanayiler, bunları yönetecek yeni insanlar vardı; Huxley'nin söylediği üzere "yeni bir Doğa"nın da onlardan geri kalır yanı yoktu; yeni rahipleri aracılığıyla konuşuyor, itaat edenlere ilerleme vaat ediyordu.³¹ Darwin'in naaşı onu tutan yeni profesyonellerin daha büyük bir zafer kazanması için kutsanmıştı. Cenaze töreni onların tanrılaştırılmasıydı, yükselmekte olan bir sekülerlik için yapılmış son ayindi. Doğanın piyasasında tüccarların, siyaset ve dinde ise bilimadamları ile dalkavuklarının iktidara yükselmesini simgeliyordu. Yükselmekte olan bu insanlar boyunlarının borcunu ödüyorlardı; çünkü Darwin Yaratılış'ı doğallaştırmış ve insanın doğası ile kaderini onların eline vermişti.

Toplum bir daha eskisi gibi olmayacaktı. "Şeytan'ın Papazı" üstüne düşeni yapmıştı.

Kısaltmalar

<i>Annotated Calendar</i>	Carroll, <i>Annotated Calendar of the Letters of Charles Darwin</i> , 1976.
APS	American Philosophical Society Library [Amerika Felsefe Cemiyeti Kütüphanesi], Philadelphia.
ARW	Marchant, <i>Alfred Russel Wallace</i> , 2 cilt, 1916.
<i>Autobiography</i>	Barlow, <i>Autobiography of Charles Darwin</i> , 1958.
BL	British Library, Department of Manuscripts [Elyazmaları Bölümü].
BM(NH), OCorr./OColl.	British Museum (Natural History) [Doğa Tarihi], Owen Correspondence / Owen Collection [Owen Yazışmaları / Owen Koleksiyonu]
<i>Calendar</i>	Burkhardt and Smith, <i>Calendar of the Correspondence of Charles Darwin, 1821-1882</i> , 1985.
CCD	Burkhardt and Smith, <i>Correspondence of Charles Darwin</i> , 7 cilt, 1985-91
<i>Charles Darwin Companion</i>	Barlow, <i>Charles Darwin and the Voyage of the "Beagle,"</i> 1945. Freeman, <i>Charles Darwin: A Companion</i> , 1978.
CP	Barrett, <i>Collected Papers of Charles Darwin</i> , 2 cilt, 1977.
CUL	Cambridge University Library [Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
DAR	Darwin Archive, Cambridge University Library [Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
<i>Darwin's Journal</i>	De Beer, "Darwin's Journal" <i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i> , 2 (1959) 1-21.
<i>Türeyiş</i>	Darwin, <i>İnsanın Türeyişi</i> [Descent of Man] 2 cilt, 1871 gözden geçirilmiş baskı 1. cilt, 1874.
Diary	R. Keynes <i>Charles Darwin's "Beagle" Diary</i> , 1988.
DON	Barlow, "Darwin's Ornithological Notes," <i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i> , 2 (1963), 201-78
Down House	Charles Darwin Museum [Charles Darwin Müzesi], Down House [Down Konağı], Downe, Kent.
ED	Litchfield, <i>Emma Darwin</i> , 2 cilt, 1915 (ya da 1904 özel basım).
EUL	Edinburgh University Library [Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi].
<i>Foundations Journal</i>	F. Darwin, <i>Foundations of the "Origin of Species,"</i> 1909 Darwin, <i>Journal of Researches</i> , 1839; gözden geçirilmiş baskı 1845/60.
KAO	Kent County Archives Office [Kent Bölgesi Arşiv Bürosu], Maidstone, Kent. (Koleksiyon Merkez Kütüphane, Bromley, Kent'e nakledildi.)
LJT	Eve and Creasey, <i>Life and Work of John Tyndall</i> , 1945.
LLAS	Clark and Hughes, <i>Life and Letters of the Reverend Adam Sedwick</i> , 2 cilt, 1890.
LLD	F. Darwin, <i>Life and Letters of the Charles Darwin</i> , 3 cilt, 1887.

- LLJH L. Huxley, *Life and Letters of the Sir Joseph Dalton Hooker*, 2 cilt, 1918.
- LLL K. Lyell, *Life and Letters of the Sir Charles Lyell*, 2 cilt, 1881.
- LLR E. Romanes, *Life and Letters of the George John Romanes*, 1896.
- LLTH L. Huxley, *Life and Letters of the Thomas Henry Huxley*, 2 cilt, 1900.
- LRO R. S. Owen, *Life of Richard Owen*, 2 cilt, 1894.
- MLD F. Darwin and Seward, *More Letters of Charles Darwin*, 2 cilt, 1903.
- Narrative Stanbury, *Narrative of the Voyage of the H.M.S. "Beagle" 1977*.
- Natural Selection Stauffer, *Charles Darwin's Natural Selection*, 1975.
- Köken Darwin, *Doğal Seçim Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine*, 1859.
- Pedigrees Freeman, *Darwin Pedigrees*, 1984.
- PRO Public Record Office [Kamu Kayıtları Bürosu], Kew ve Qualitys Court, Londra.
- RBL Litchfield, *Richard Buckley Litchfield*, 1910.
- RFD Recollections of Francis Darwin [Francis Darwin'in Hatıraları], Darwin Archive [Darwin Arşivi] 140.3, Cambridge University Library [Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
- TBI Colp, *To Be an Invalid*, 1977.
- THP Thomas Huxley Papers [Thomas Huxley Belgeleri], Imperial College of Science and Technology [İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Koleji], Londra.
- UCL University College of London.
- W/M Wedgwood-Mosley Collection [Wedgwood-Mosley Koleksiyonu], Keele University Library [Keele Üniversitesi Kütüphanesi].
- Wedgewood B. ve H. Wedgwood, *The Wedgwood Circle*, 1980.

Notlar

ŞEYTAN'IN PAPAZI MI? (Sayfa XVII-XXII)

- 1 Önceki çalışmalara dair bir araştırma için bkz., Colp, "Charles Darwin's Past and Future Biographies."
- 2 Greene, "Reflections;" Churchill, "Darwin."
- 3 J. Moore, "Darwin's Genesis." Darwin Endüstrisi şurada analiz edilmiştir: Ruse, "Darwin Industry" ve J. Moore, "On Revolutionizing."
- 4 Oldroyd, "How did Darwin arrive at his Theory?," 334 ve devamı; La Vergata, "Images," 953-58; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 23 ve devamı.
- 5 Churchill, "Darwin," 62; Kohn, *Darwinian Heritage*, 4; Lenoir, "Darwin Industry," 115-16; Desmond, "Kentish Hog" ve "Darwin;" R. Young, "Darwinism;" Schweber, "Correspondence."
- 6 J. Moore, "Freethought," 293; Desmond, *Politics*, 373-414; R. Young, "Darwin," 71; Lenoir, "Darwin Industry," 117; Rudwick, "Charles Darwin," 186, n.2.
- 7 Colp, "Charles Darwin's Past and Future Biographies," 167; *ED*, 2:203.

1. BÖLÜM DÜŞMEKTE OLAN BİR HİRİSTİYAN'I TUTMAK (Sayfa 3-21)

- 1 Krause, *Erasmus Darwin*, 45; ayrıca bkz. *LLD*, 2:158.
- 2 Torun Charles'ın kendisi gibi Üniteryenliğin ötesine geçmiş olanlarla ilgili sözleri: Darwin'den T. Wollaston'a, 6 Haziran (1856), *EUL*, Gen. 1999/1/30.
- 3 King-Hele, *Doctor*, 289 ve *Letters*, 127.
- 4 Darwin'den Reginald Darwin'e, 4 Nisan 1879, Colp, "Relationship" içinde, 11; J. Moore, "Of Love," 204-205.
- 5 *Pedigrees*, 35; King-Hele, *Doctor*; McNeill, *Under the Banner*; R. Porter, "Erasmus Darwin;" J. Browne, "Botany."
- 6 Darwin'in Krause'ye gönderdiği "Ön Not"un düzeltilmiş taslakları, *Erasmus Darwin*, *DAR* 210.20; *Wedgwood*, 239; *Autobiography*, 93.
- 7 King-Hele, *Doctor*, 73, 77, 89, 100-101, 106, 130 ve *Letters*, 35-37, 54, 65, 130; McNeil, *Under the Banner*, 9-15; McKendrick, "Josiah Wedgwood," *Wedgwood*, 36, bölüm 6.
- 8 Holt, *Unitarian Contribution*, 2. Bölüm; Seed, "Theologies," 108-14; King-Hele, *Letters*, 38.

- 9 McNeil, *Under the Banner*, 83; King-Hele, *Doctor*, 93-94, 135, 142-43 ve *Letters*, 284, 286; *Wedgwood*, 8,11, 16; *Memorable Unitarians*, 166-67; McKendrick, "Role," 297-302; Brooke, "Joseph Priestley," 12.
- 10 King-Hele, *Letters*, 8-9, 43; Rowell, *Hell*, 33-38; Willey, *Eighteenth Century Background*, 10. Bölüm; Brooke, "Sower," 439-48; Webb, "Unitarian Background," 10-13.
- 11 R. Porter, "I Live too Chaste. 'Tis Not a Common Fault," *Independent* (Londra), 28 Temmuz 1990, s. 27; King-Hele, *Letters*, 91, 297 ve *Doctor*, 121-22, 131, 134, 136, 138-40, 172; *Wedgwood*, 74; Woodall, "Charles Darwin," 9; *Pedigrees*, 35; *Autobiography*, 30.
- 12 King-Hele, *Doctor*, 123-24, 176-78 ve *Letters*, 164-65; Woodall, "Charles Darwin," 11; *LLD*, 1: 8-9.
- 13 H. Gruber, *Darwin*, 46-47; King-Hele, *Doctor*, 204, 211-13, 217, 230, 232-33 ve *Letters*, 166, 204-205, 215-16, 225-26; McNeil, *Under the Banner*, 79-85; *Wedgwood*, 98, 101-04.
- 14 *Wedgwood*, 102-103, 108; Keith, *Darwin*, 4; *Autobiography*, 29-30; *LLD*, 1,9; King-Hele, *Doctor*, 258.
- 15 D, "Death;" *LLD*, 1:9; *Companion*, 209; King-Hele, *Doctor*, 273-74, 284-85; *Pedigrees*, 10.
- 16 *Wedgwood*, 132-38; *ED*, 1:26.
- 17 Colp, "Mrs. Susannah Darwin," 4-6; Woodall, "Charles Darwin," 1; *Autobiography*, 28, 40; *Pedigrees*, 34; *Wedgwood*, 116-17.
- 18 Woodall, "Charles Darwin," 12; E. Thompson, *Making*, 529-42; King-Hele, *Doctor*, 264-65, 297.
- 19 Broadbent, Story, 5,9, 12; Woodall, "Charles Darwin," 11-12; *Autobiography*, 22; W. Leighton'ın hatıraları, DAR 112. 1798'de bir rahip aranıırken Samuel Taylor Coleridge adaylığını koymuştu, fakat o zaman Susannah'nın babası ona edebi uğraşlarına devam etmesi için yıllık 150 sterlinlik bir harcırah bağlamış, bu görev de Case'e verilmişti.
- 20 *Autobiography*, 22-24, 26-27; *CCD*, 1:537, 2:438; Woodall, "Charles Darwin," 14; *Wedgwood*, 117.
- 21 Mansergh, "Charles Darwin;" Bowlby, *Charles Darwin*, 56; W. Leighton'ın hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 23, 27; *CCD*, 2: 439-40.
- 22 *CCD*, 2:439-40; *Autobiography*, 22, 24; Colp, "Mrs. Susannah Darwin," 7-11; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography," 364; *Wedgwood*, 181.
- 23 *Autobiography*, 30, 32, 39; *ED*, 1: 60; *Charles Darwin*, 8-9.
- 24 *CCD*, 1:537; *Wedgwood*, 165; *ED*, 1:139-40; E. Richards, "Darwin," 82.
- 25 *CCD*, 2:440; Bowen, *Idea*, 213.
- 26 W. Leighton'ın hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 27-28, 43.
- 27 E. Craddock'tan F. Darwin'e, 10 Temmuz 1882, DAR 112: 16-17; *Autobiography*, 25, 42, 44; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography," 363-64.
- 28 *CCD*, 1:538; 2:440-41; *Autobiography*, 44-45; Bowlby, *Charles Darwin*, 64; W. Leighton ve J. Price'in hatıraları, DAR 112.
- 29 *CCD*, 1:1-15; *Wedgwood*, 112; Chaldecott, "Josiah Wedgwood."
- 30 Green, *Address*, 36, 41-42.
- 31 *Autobiography*, 45-46; *CCD*, 1:1-15.
- 32 *Autobiography*, 44, 46; *Wedgwood*, 138, 195-96.
- 33 *ED*, 1:56, 61, 141-42, 160-61; *Wedgwood*, 195, 198; E. Wedgwood, *My First Reading Book*; Thackray, "Natural Knowledge," 679-80.
- 34 *Autobiography*, 28, 36, 39; *CCD*, 1: 14-15.

2. BÖLÜM KUZEY ATINA

(Sayfa 23-33)

- 1 *Autobiography*, 47-48; TBI, 3-4.
- 2 CCD, 1:15-16; Shepperson, "Intellectual Background," 17-20; Audubon, *Audubon*, 1:210.
- 3 *Report from the Select Committee on Medical Education ...* (Seçilmiş Tıp Eğitimi Komisyonunun Raporu) (Parliamentary Papers, 13 Ağustos, 1834), 1. Kısım, 93; "Medical Education," Parry ve Parry, *Rise*, 105-107.
- 4 CCD, 1:15, 18-19; Mudie, *Modern Athens*, 23.
- 5 Mudie, *Modern Athens*, 252-53; CCD, 1:19, 28.
- 6 *Pedigrees*, 10, 31; King-Hele, *Doctor*, 123.
- 7 CCD, 1:25, 28-29, 41; *Autobiography*, 52; Audubon, *Audubon*, 1: 206.
- 8 Mudie, *Modern Athens*, 185; CCD, 1:38-40, 44.
- 9 McMenemey, "Education," 138-39; Desmond, *Politics*, 166; CCD, 1: 34.
- 10 CCD, 1:16, 39, 45; Shepperson, "Intellectual Background," 27.
- 11 CCD, 1:25; *Medico-Chirurgical Review*, 20 (1833-34), 315-19; Morrell, "Science," Mudie, *Modern Athens*, 220; A. Grant, *Story*, 2: 389-90.
- 12 1826-27'de Knox 207 tane anatomi öğrencisine ders veriyordu; Lizars'ın 104 (ondan sonra öğrenci sayısı en yüksek olan hoca), Monro'nun 78 öğrencisi vardı: Struthers, *Historical Sketch*, 92. Robert Knox hakkında: E. Richards, "Moral Anatomy."
- 13 CCD, 1: 25; *Autobiography*, 47; Audubon, *Audubon*, 1:146, 174. Knox Surgeons' Square 10 numarada, Lizars 1 numarada ders veriyordu: Cathcart, "Some of the Older Schools," 775-78.
- 14 CCD, 1: iv, 25, 36; A. Grant, *Story*, 2: 424-5; *Evidence*, 1:220-22.
- 15 *Autobiography*, 39-40, 47-48; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; Richardson, *Death*, 41.
- 16 Morrell, "Science," 54-55; Ashworth, "Charles Darwin," 98; CCD, 1:25, 29; *Autobiography*, 47.
- 17 CCD, 1:29; Freeman, "Darwin's Negro Bird-Stuffer;" *Autobiography*, 51. Waterton'ın kötü şöhret kazanmaya elverişli bir havası vardı. Sansasyon yaratan hicvedici eseri "Nondescripti (Tanımsız) yeni yayınlamıştı; burada, Hazine Bakanı'nın yüzünün çirkin bir biçimde karikatürize edildiği havlayan bir kızıl maymun görülüyordu: Aldington, *Strange Life*, 112-14.
- 18 CCD, 1:22, 36-39, 41.
- 19 1826 yılı günlüğü, DAR 129; *Autobiography*, 45. White'in *Natural History of Selborne* adlı eserinin Darwin'deki kopyası (iki cilt, 1825) Darwin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.
- 20 R. Porter, "Erasmus Darwin," 58; *Autobiography*, 49.

3. BÖLÜM DENİZ MATLARI VE FİTNEÇİ BİLİM

(Sayfa 35-50)

- 1 *Autobiography*, 46; Peterson, "Gentlemen," 462.
- 2 *Evidence*, 1: 146.
- 3 W. Browne, "Observations."
- 4 Plinius tutanakları MSS, 1: ve devamı. 34-36, EUL, doküman 2.53; G. Bell, *Letters*, 251; Kirsop, "W.R. Greg," 377-83; Desmond, *Politics*, 210, Lant Carpenter'in Bristol'daki Üniteryen okulunda öğretilen, Greg'in de aldığı belirlemci bilim ve teoloji hakkında.
- 5 *Phrenological Journal*, 5 (1829), 141; Kirsop, "W.R. Greg," 378-83; Shapin, "Phrenological Knowledge" ve Cooter, *Cultural Meaning*, frenolojinin toplumsal cazibesi hakkında.

- 6 Ainsworth, "Mr. Darwin." Oryantal bir akademisyen olarak sonradan ün kazanacak olan William F. Ainsworth Plinial cemiyetinin başkanları arasındaydı ve kimi zaman Darwin'e sahilde yaptığı yürüyüşlerde eşlik ederdi.
- 7 *Autobiography*, 48; Balfour, *Biography*.
- 8 Desmond, "Making," 163, 167; Corsi, *Age*, 3. ve 4. bölümler.
- 9 Audubon, *Audubon*, 1: 149, 223; R. Grant, "Notice of a New Zoophyte." Grant'ın hayatına ilişkin ayrıntılar "Biographical Sketch of Robert Edmond Grant"tan alınmıştır, *Lancet*, 2 (1850), 686-95; Poore, "Robert Edmond Grant," 190; Desmond, "Robert E. Grant" ve *Politics*. Zoolojisi için bakınız Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 73-87.
- 10 Beddoe, *Memories*, 32; Godlee, "Thomas Wharton Jones," 102; Poore, "Robert Edmond Grant," 190; *Autobiography*, 49.
- 11 Werner Cemiyeti tutanakları, 1: ve devamı. 272, EUL, doküman 2.55; "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, CP içinde, 2:283-91.
- 12 R. Grant, "Notice regarding the Ova." Darwin sülük yumurtalarını Plinius Cemiyeti'nin 3 Nisan'daki toplantısında sergilemişti: Ainsworth, "Mr. Darwin." Werner Cemiyeti hakkında: *Evidence*, 1: 146; *Autobiography*, 51; Audubon, *Audubon*, 1: 186. Grant himayesine rağmen, üstünlüğünü koruyordu, bunu Grant'ın bir kere Darwin'i önceliği ele geçireceği onunla ilgili yayın yapmaması konusunda uyarısından anlıyoruz: Jespersen, "Charles Darwin," 164-65. Grant bilime profesyonel standartların getirilmesi öncesindeki birçok doğabilimci gibi intihalciler yüzünden çileden çıkıyordu. Desmond, *Politics*, 401-402.
- 13 "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, s. 6, CP içinde, 2:288. Lamarck'la ilgili yazısı şurada bulunabilir DAR, s. 5. Ayrıca bakınız Egerton, "Darwin's Early Reading," 454-55; CCD, 1:22.
- 14 Plinius Cemiyeti tutanakları, s. 1 ve devamı. 56-57, EUL, doküman 2.53; H. Gruber, *Darwin*, 479; Desmond, *Politics*, 67-69, 402. Greg, Browne, Grant ve Ainsworth sohbetin sonundaki meydan kavgasına katılmışlardı.
- 15 McMenemey. "Education," 145; Desmond, *Politics*, 120, 264-67.
- 16 Werner Cemiyeti tutanakları, 1 ve devamı. 241-43, EUL, doküman 2.55; Desmond, *Politics* ikinci bölüm ve Desmond, Grant'ın Geoffroy ile arkadaşlığı ve felsefi anatomisinin radikal temelleri hakkında, "Lamarckism." Grant, Geoffroycu ana akım içinde yer alıyordu. Appel, *Cuvier-Geoffroy Debate*, beşinci bölümde Geoffroy'un müritlerinin böcekler, kabuklular, yumuşakçalar ve omurgalılar arasındaki bütün benzerlikleri açıklaması sonrasında Paris'te yaşanan heyecan dalgası anlatılır.
- 17 Jameson, "Observations." Jameson'ın yazarlığı Secord tarafından soruşturulmuştu, "Edinburgh Lamarckians." Ayrıca bakınız: R. Grant, "Structure," 283-84; Desmond, "Robert E. Grant's Later Views," 405-406; Desmond, *Politics*, 59-81, 398-403; *Autobiography*, 49; ve bu dönemde Fransa'daki bilim hakkında Corsi, *Age*, bölüm 8.
- 18 R. Porter, "Erasmus Darwin," 39; R. Grant, *Dissertatio Physiologica*, 8; R. Grant, *Tabular View*, v; Shepperson, "Intellectual Background," 27.
- 19 Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 78-84; Jameson, "Observations," 295.
- 20 Matthew, *On Naval Timber*, 364-69; Dempster, *Patrick Matthew*, 98-99. Wells, "Historical Context," Matthew'un bırakınz yapısınlarca radikalliğini ve evrimci görüşlerini tartışır.
- 21 Hugh Miller, Hodge, "England" içinde, 11; Corsi, *Science*, 273; Balfour, *Biography*, 7-12, 39.
- 22 *Evidence*, 1: 145; Secord, "Discovery;" Mudie, *Modern Athens*, 221; ölümsüzlerden biri olarak Jameson hakkında.
- 23 *Evidence*, 1: 141-42, ek, 115-18; Secord, "Discovery."
- 24 Jameson'ın ifadesi, *Evidence*, 1: 141-42. Bu ders şurada da bulunmaktadır: "Instructions and Demonstrations as to the mode of collecting, preserving, transporting, and arranging objects of Natural History" (ek 118); bu dersin Beagle seyahati sırasında Darwin için son derece önemli olduğu anlaşılacaktı. Ayrıca bakınız Sweet, "Robert Jameson."

- 25 Ainsworth, "Present State," 271, 276; "Phrenology and Professor Jameson," *Phrenological Journal*, 1 (1824), 56; *Evidence*, 1: 142, 144-45; Chitnis, "University of Edinburgh's Natural History Museum," 86-88, 90-93.
- 26 *Evidence*, 1:223; *Autobiography*, 52. Duncan botanik profesörü Robert Graham'ın rakip ve biraz da modası geçmiş Linneaus sistemine karşı çıkıyordu. De Candolle'in botanigi hakkında bakınız: J. Browne, *Secular Ark*, 52-57.
- 27 Kirsop, "W.R. Greg," 377-78; Coldstream, *Sketch*, 10-11; Balfour, *Biography*, 38; Desmond, *Politics*, 81; *ED*, 1: 194.

4. BÖLÜM ANGLİKAN ŞARTLARI (Sayfa 51-69)

- 1 CCD, 1:58, 539; *ED*, 1:198.
- 2 Brent, *Charles Darwin*, 56; *ED*, 1:183, 200-202, 208.
- 3 *ED*, 1:139-40, 227; CCD, 1:22, 24, 28, 40-41, 44.
- 4 *ED*, 1:206-10, 227; *Autobiography*, 55; *Wedgwood*, 200.
- 5 Son çare olarak böyle bir yere başvurmak eşraf Owen'in aklına da gelmişti; yıllar sonra Darwin'e üçüncü oğlunun eğitimi için bir hoca aradığını söylemişti; oğlu "çok onurlu, çok iyi özelliklere sahipti," ama biraz çiğ ve yavaştı, "daha iyi bir şey ortaya çıkmazsa, onu Kilise'ye göndermeye niyetliydi": CCD, 1: 528-29; *Autobiography*, 56-7.
- 6 Trollope, *Clergymen*, 5. Bölüm; Addison, *English Country Parson*; Hart, *Country Priest* ve *Curate's Lot*; Colloms, *Victorian Country Parsons*; Evans, "Some Reasons," 85-101; Halevy, *History*, 342-52; J. Moore, "Darwin of Down," 441-42.
- 7 *Companion*, 116, 296; karşılaştırın *Wedgwood*, 198.
- 8 *Autobiography*, 56-57; Sumner'in *Evidences of Christianity* hakkında Darwin'in notları için DAR 91:114-18. Karşılaştırın H. Gruber, *Darwin*, 125-26 ve Dell "Social and Economic Theories." Darwin'in notlarının çoğu tarihsizdi, fakat çoğunlukla "Early notes on guns and shooting" adlı yazısında kullandığı türden kâğıtlara yazılmışlardır. (DAR 91:1-3), 1825 ile 1827 arasındaki notlarında tarih bulunmaktadır (*Autobiography*, 44, 54). Daha sonra tarihlendirilmiş olması da mümkündür: J. Moore, "Darwin of Down," 478, n. 3.
- 9 *Autobiography*, 58; CCD, 1:48, 51, 70-71.
- 10 *Cambridge Guide*; E. Evans, "Some Reasons;" E. Thompson, *Making*, 246 ve devamı; Hobsbawm ve Rudé, *Captain Swing*, dördüncü bölüm.
- 11 *Cambridge Guide*, 9-10; Brace of Cantabs, *Gradus*, 83-84; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 22-24; Parker, *Town and Gown*, 15. bölüm.
- 12 *Cambridge Guide*, 29-35; Brace of Cantabs, *Gradus*, 90; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 197-203.
- 13 *Cambridge Guide*, 18; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 16-33.
- 14 Parker, *Town and Gown*, 142-43; Stokes, *Cambridge Parish Workhouses*, 27; Winstanley, *Latter Victorian Cambridge*, 92-93.
- 15 *LLD*, 1:163; CCD, 1:1-18.
- 16 Brace of Cantabs, *Gradus*, 14, 121-31; karşılaştırın Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 203 ve devamı.
- 17 Peacock, *Observations*, 76.
- 18 CCD, 1:3; *LLAS*, 1:317; Speakman, *Adam Sedgwick*, beşinci bölüm; Secord, *Controversy*, ikinci bölüm.
- 19 Spinning House tutuklamaları, 1823-36, *CUL*, Üniversite arşivleri, T. VIII.1, özellikle de 149-96. Karşılaştırın Marcus, *Other Victorians*, özellikle 100-103.

- 20 CCD, 1:48-49, 53-55.
- 21 Reid, *Life, Letters*, 1:75; Pope-Hennessy, *Monckton Milnes*, 10 ve devamı; Preyer, "Roman-tic Tide," 43-46; P. Allen, *Cambridge Apostles*, birinci bölüm; CCD, 1:112.
- 22 Gascoigne, *Cambridge*, 252-62; Reid, *Life, Letters*, 1:51; W. Carus, *Memoirs*, 641, 648 ve devamı; Smyth, *Simeon*, 98 ve devamı, 202 ve devamı, 296-98; Barclay, *Whatever Happened*, birinci bölüm; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1: 110, 442, 449.
- 23 J. Cameron'dan F. Darwin'e, 26 Mayıs ve 12 Haziran 1882, DAR 112:50-51, 58-59; CCD, 1:58.
- 24 CCD, 1:539; D. Allen, *Naturalist*, 101-103; Barber, *Heyday*, 1-2. bölümler.
- 25 *Pedigrees*, 15, 28; LLD, 1:322; *Autobiography*, 63; RFD, 110; CCD, 1:74, 82.
- 26 CCD, 1:57, 91; Blomefield, *Chapters*, 54; *Autobiography*, 62-63.
- 27 CCD, 1:58-59 ve karşılaştırın *Autobiography*, 62; Samouelle, *Entomologist's Useful Compendium*, 160; K. Smith, "Darwin's Insects," 7 ve devamı.
- 28 CUL, Üniversite arşivleri, C.U.R., 39.16.6-7 ve O.XIV.109; [Blomefield], *Memoir*, 29-30, 49-51; Todhunter, *William Whewell*, 1: 36-37.
- 29 CCD, 1:7; *Autobiography*, 64, 66-67; CP, 2:72.

5. BÖLÜM CENNET VE CEZA

(Sayfa 71-85)

- 1 CCD, 1:56, 59, 61, 72, 325, 430; J. Heaviside'dan F. Darwin'e, 15 Eylül 1882, DAR 112:56-57.
- 2 CCD, 1:59, 61; J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 58.
- 3 CCD, 1:62, 64-65.
- 4 CCD, 1:62-67, 70.
- 5 CCD, 1:51, 54, 66, 69, 71-72.
- 6 *Cambridge Guide*, 145-49; LLD, 1:165; *Companion*, 55; CCD, 1:70.
- 7 *Cambridge Guide*, 29; CCD, 1:68, 70-77, 98; TBI, 7-8.
- 8 CCD, 1:73-76, 78, 80, 539; [Blomefield], *Memoir*, 8; J. Price'in hatıraları, DAR 112; *Cambridge Guide*, 304. Londra'daki Entomoloji Cemiyeti hakkında: D. Allen, *Naturalist*, 103-106; Desmond, "Making," 157 ve devamı.
- 9 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; LLD, 1:171; CCD, 1:64, 67.
- 10 J. Price'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:76, 79.
- 11 CCD, 1:79, 81-82.
- 12 CCD, 1:79-82; *Autobiography*, 60.
- 13 Acta Curiae, 1822-1835, CUL, Üniversite arşivleri, V.C.Ct.I.19:146-51; Cooper, *Annals*, 561-62; CCD, 1: 82-83.
- 14 CUL, Üniversite arşivleri, UP 7.234; Cooper, *Annals*, 560-63; CCD, 1:8. Castle Hill hakkında: *Cambridge Guide*, 232, 235-36; Parker, *Town and Gown*, 143.
- 15 CCD, 1:79, 82, 84-85.
- 16 *Cambridge and Hertford Independent Press*, 9 Mayıs 1829, s. 2, sütun 1 ve 16 Mayıs 1829, s. 2, sütun 1; Joseph Romilly'nin günlüğü, 1829, CUL, ek 6810; Cooper, *Annals*, 563; Reid, *Life, Letters*, 1: 65-67; CCD, 1:85.
- 17 Royle, *Victorian Infidels*, 34-39; J. Wiener, *Radicalism*, özellikle 130 ve devamı, 463; Desmond, "Artisan Resistance," 82; Royle, "Taylor, Robert;" W. Carus, *Memoirs*, 308; Hole, *Pulpits, Politics*, 190-93, 14. bölüm.
- 18 *Lion*, 3 (24 Nisan 1829), 519 ve (29 Mayıs 1829), 673-74, 678, 682, 684. Darwin'in alımlarıyla ilgili olarak: CCD, 1:70-71; *Autobiography*, 61; RFD, 95-96; W. Darwin ve J. Herbert'in hatıraları, DAR 112.
- 19 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 674-75; J. Moore, "Freethought," 290-93.

- 20 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 673, 675, 678, 682, 686.
- 21 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 682-83; CUL, Üniversite arşivleri, UP 7.244 ve C.U.R. 124; düzenlemeler ve 1854 gibi geç bir tarihte Kızılhaç'ın barınma tesisleri için, Winstanley, *Early Victorian Cambridge*, 59-60.
- 22 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 678, 685 ve (5 Haziran 1829), 705-707; Joseph Romilly'nin günlüğü, 1829, CUL, ek 6810; CUL, üniversite arşivleri, UP 7.245; R. Taylor, *Devil's Pulpit* (1881 baskısı), 2:vi.

6. BÖLÜM HENSLOW'LA BİRLİKTE YÜRÜYEN ADAM (Sayfa 87-98)

- 1 Briggs, *Age*, 227 ve devamı; Hole, *Pulpits, Politics*, 16. bölüm; Cooper, *Annals*, 559-60, 563-64; Gascoigne, *Cambridge*, 236; C. Wordsworth'ten J. Brogden'a, 28 Mart 1829, CUL, Üniversite arşivleri, UP.5; *LLAS*, 1:341-49; Brilioth, *Anglican Revival*, 93-96; *CCD*, 1:85-86.
- 2 *CCD*, 1:88-90.
- 3 *CCD*, 1:90-93; *Pedigrees*, 11.
- 4 *CCD*, 1:90, 93-94, 96; *Autobiography*, 63; K. Smith, "Darwin's Insects," 7-9.
- 5 *CCD*, 1:93-94; J. Price'in hatıraları, DAR 112.
- 6 *CCD*, 1:95-96; "Botanik Derslerin katılanların İsimleri," CUL, Üniversite arşivleri, O.XIV.261; Blomefield, 10, 12 ve 23. *Chapters*; Blomefield, *Naturalist's Calendar*; Leonard Jenyns, "(*ta peri ematua*)" MS günlüğü, R. G. Jenyns'teki notlar ve sıradan kitaplar, Bottisham Hall, Bottisham, Cambridgeshire; *Autobiography*, 66-67.
- 7 *CCD*, 1:96-97.
- 8 *CCD*, 1:98; CUL, Üniversite arşivleri, C.U.R. 28.11 (2 Temmuz 1829), 8; sınav kâğıtları, 1830, CUL, L952.b.1.7.
- 9 Clarke, *Paley*, 4. Bölüm; LeMahieu, *Mind*, 1. bölüm; Gascoigne, *Cambridge*, 241-44; Cole, "Doctrine, Dissent."
- 10 *Autobiography*, 59; *Paley, View*, 2:24-25, 395, 410. Paley ve vahiy hakkında: Clarke, *Paley*, sekizinci bölüm; LeMahieu, *Mind*, dördüncü bölüm.
- 11 *Paley, View*, 2:395; *CCD*, 1:101; ilk sınav, 1824-1843, CUL, üniversite arşivleri, sınav L.67.
- 12 *CCD*, 1:99-102.
- 13 *CCD*, 1:102; J. Rodwell ve W. Leighton'in hatıraları, DAR 112.
- 14 [Blomefield], *Memoir*, 4-7, 13, 16-21, 30-39, 46-47; *Cambridge Guide*, 13; Walters, *Shaping*, 47-58.
- 15 *CP*, 2:72-73; Spinning House tutuklamaları, 1823-36, CUL, üniversite arşivleri, T.VIII.1, özellikle 209-97; *Autobiography*, 64-65; *CCD*, 1:104.
- 16 *CP*, 2:72-73; [Blomefield], *Memoir*, 41; J. Rodwell'in hatıraları, DAR 112; *CCD*, 1:80; "Plants gathered in five herborizing expeditions," CUL, üniversite arşivleri, UP.5.
- 17 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 373; "Names of Men who attended the Botanical Lectures...," CUL, üniversite arşivleri, O.XIV.261; [Blomefield], *Memoir*, 39; J. Rodwell ile W. Leighton'in hatıraları, DAR 112.
- 18 "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, karşılaştırın 13; *Autobiography*, 66; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 373-87, 395 ve "Darwin's Invertebrate Program," 86-87.
- 19 *CCD*, 1:95, 103-106, 272. Bembidiidae kınkanatlıları şimdi Bembidiini familyası olarak bilinmektedir (Stephens, *Systematic Catalogue*, 1:36-41).
- 20 *CCD*, 1:50, 100, 105-109, 115, 192-93, 208, 255, 634. Fanny'nin zarfın içine koyduğu şey "Kitabımdan bir karalamaydı." "Kendisine başka bir tane daha" yapma teklifi Charles'ın bir sonraki ziyaretine kalmıştı. Fanny'nin portresi için: *Calendar*, 8917, 8926.

7. BÖLÜM HERKES KENDİ ADINA KARAR VERECEK (Sayfa 99-115)

- 1 R. Taylor, *Devil's Pulpit* (1881 basımı), 2:79; E. Thompson, *Making*, 843-44; J. Wiener, *Radicalism*, 164-70; Royle, *Victorian Infidels*, 39-40.
- 2 CCD, 1:109-11, 123, 180; *Autobiography*, 59, 64; [Blomefield], *Memoir*, 48, 57-58.
- 3 CCD, 1:110; Sedgwick, *Discourse*, 95-102; Todhunter, *William Whewell*, 2:174-78.
- 4 Gascoigne, *Cambridge*, 241-44; Paley, *Principles*, 1:217, 2:138-39, 302; Francis, "Naturalism;" Clarke, *Paley*, 5-6. bölümler.
- 5 [Blomefield], *Memoir*, 60-61; *Autobiography*, 65.
- 6 E. Thompson, *Making*, 7. Bölüm; E. Evans, "Some Reasons;" Hobsbawm ve Rudé, *Captain Swing*, 165-67; *Cambridge Chronicle and Journal*, 3 Aralık 1830, s. [3], sütun 4; 10 Aralık 1830, s. [1], sütun 4 ve [2], sütun 5.
- 7 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112.
- 8 CCD, 1:111-12; sınav kâğıtları, 1831, CUL, L952.b.1.8; *Autobiography*, 59.
- 9 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; F. Watkins'den F. Darwin'e, 18 Temmuz [1882?], DAR 112:111-14; *LLD*, 1:169-70; CCD, 2:125-26.
- 10 J. Heaviside'dan F. Darwin'e, 15 Eylül 1882, DAR 112: 56-57; Monsarrat, *Thackeray*, 42; CCD, 1:113-19.
- 11 CCD, 1:112, 124; Blomefield, *Chapters*, 54; L. Jenyns'den J. Hooker'a, 1 Mayıs 1882 (kopya), DAR 112:67-68.
- 12 "Names of Men who attended to the Botanical Lectures", CUL, üniversite arşivleri, O.XIV.261; CCD, 1:123.
- 13 Paley, *Natural Theology*, vii, 465, 490; Francis, "Naturalism," 212-16; Gillespie, "Divine Design;" Clarke, *Paley*, 7. bölüm; LeMahieu, *Mind*, 3. bölüm.
- 14 Paley, *Natural Theology*, 465; Herschel, *Preliminary Discourse*, 350, 353, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL; CCD, 1:118; *Autobiography*, 68; Ruse, "Darwin's Debt," 160 ve devamı; Schweber, "John Herschel."
- 15 [Blomefield], *Memoir*, 11, 13-15; Cannon, *Science*, 86 ve devamı; CCD, 1: 539. Henslow daha sonra Darwin'e Humboldt'un kitabını hediye etmiştir: CCD, 1:120.
- 16 *Autobiography*, 67-68; CCD, 1:120, 122-23, 125, 539.
- 17 J. Wiener, *Radicalism*, 174-79; Royle, "Taylor, Robert," 469; *The Times*, 31 Mayıs 1831, s. 4, sütunlar 1-2; *ED*, 1:234.
- 18 CCD, 1:121-22, 147; *Autobiography*, 68; Halévy, *Triumph*, 32-33.
- 19 Cooper, *Annals*, 570; CCD, 1:122-24; *LLAS*, 1:374-76; Todhunter, *William Whewell*, 2:118; Gascoigne, *Cambridge*, 236.
- 20 *LLAS*, 1:204, 376; [Blomefield], *Memoir*, 13-14; Secord, *Controversy*, 45-47; J. Rodwell'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:25, 125.
- 21 CCD, 1:125-27.
- 22 Secord, *Controversy*, 47-53; *LLAS*, 1:378-80; *Autobiography*, 69; CCD, 1:540.
- 23 Secord, "Discovery;" *LLAS*, 1:381; Barrett, "Sedgwick-Darwin Geologic Tour," 147-48, 157-58.
- 24 *Autobiography*, 69-71; *LLAS*, 1:381; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:127-31; Barrett, "Sedgwick-Darwin Geologic Tour," 149, 161-62.

8. BÖLÜM NİHAYET ÇIKTIM (Sayfa 119-135)

- 1 CCD, 1:127-30; *Diary*, 3.
- 2 CCD, 1:132-35, 151, 165, 382; *Diary*, 3; Graber ve Miles, "In Defence," 99; karşılaştırın *Autobiography*, 71-72.
- 3 CCD, 1:135-16, 139-41, 145; L. Jenyns'den J. Hooker'a, 1 Mayıs 1882 (kopya), DAR, 112:67-68; *Diary* 3.
- 4 CCD, 1:140-141, 144, 146; Mellersh, *FitzRoy*; Burstyn, "If Darwin wasn't;" Stanbury, "H.M.S. Beagle," 82; S. Gould, "Darwin."
- 5 CCD, 1:140, 144, 148-50, 156; Barlow, "Robert FitzRoy," 496; F. Darwin, "FitzRoy," 547.
- 6 CCD, 1:144, 146, 149; *Autobiography*, 72; Hyman, "Darwin Sidelight."
- 7 CCD, 1:154; F. Darwin, "FitzRoy," 547; Basalla, "Voyage;" Nicholas ve Nicholas, *Darwin*, 3-5.
- 8 CCD, 1:154; *Narrative*, 27-33; Barlow, "FitzRoy," 501-502; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 76-78.
- 9 CCD, 1:154-56, 177, 553-54; B. Sullivan'dan [F.] Darwin'e, 12 Aralık 1884, DAR 112; K. Thomson, "H.M.S. Beagle," 665-66, 670-71; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 86-92; R. Keynes, *Beagle Record*, 21, 39.
- 10 CCD, 1:155-57, 161, 167; *Autobiography*, 110. Henslow'un hediyesi, 21 Eylül 1831 tarihli, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL.
- 11 CCD, 1: 163, 165, 168-69, 171, 192-93, 540; *Wedgwood*, 215.
- 12 J. Wiener, *Radicalism*, 176-80; "Trial of the Rev. Robert Taylor," *The Times*, 5 Temmuz 1831, s. 4, sütun 3; 9 Temmuz, s. 3, sütun 1; 21 Temmuz, s. 5, sütun 3; 23 Temmuz, s. 3 sütun 5; Halévy, *Triumph*, 40; Briggs, *Age*, 251-53; CCD, 1:172, 174-76, 393; E. Thompson, *Making*, 888 ve devamı.
- 13 Numunelerin korunmasıyla ilgili notlar, DAR 29.3:78 ve devamı; *Reports of the Council and Auditors of the Accounts of the Zoological Society of London*, 30 Nisan 1832 tarihli yıl dönümü toplantısında okunmuştur (Londra: Taylor, 1832), 9-10; Desmond, "Making," 232; CCD, 1:146-48, 171, 173; *Autobiography*, 103.
- 14 CCD, 1:143-44, 148-50, 172, 175.
- 15 CCD, 1:172, 176-77, 180, 182; J. Gruber, "Who," 271 ve devamı; *Diary*, 4-7. Donanma cerrahının durumu o kadar berbatır ki, tutkular alev almıştır; gemi cerrahlarının görmezden gelmesi üzerine 1831'de Londra Cerrahlar Koleji'nde bir isyan patlak vermiştir: *London Medical Gazette*, 7 (1830-31), 765.
- 16 CCD, 1:175, 177-80; *Diary*, 6-7, 133; *Narrative*, 35.
- 17 CCD, 1:163, 179-80, 183, 186; *Diary*, 8-9; *Autobiography*, 79-80; Colp, "Pre-Beagle Misery."
- 18 CCD, 1:127, 145, 168-69, 173-74, 181-84, 186; *Diary*, 9.
- 19 CCD, 1:177, 182; *Diary*, 7-8, 10-11.
- 20 CCD, 1:187, *Diary*, 11-12, 13-15.
- 21 CCD, 1:180, 190; *Diary*, 15-17; F. Darwin, "FitzRoy," 547.

9. BÖLÜM BİR HAZ KARMAŞASI

(Sayfa 137-158)

- 1 *Narrative*, 40-41; *Diary*, 17-18; CCD, 1:201.
- 2 *Diary*, 19-20; CCD, 1:201-202; *Narrative*, 44-45.
- 3 *Diary*, 21-25; CCD, 1:202; *Narrative*, 46.
- 4 Secord, "Discovery;" *Diary*, 24-26, 30, 33; *Charles Darwin*, 156-57.
- 5 *Autobiography*, 81; *Diary*, 27, 34.
- 6 *Diary*, 36-37; *Narrative*, 49-52; CCD, 1:203, 240.
- 7 *Diary*, 37-41; 48; CCD, 1:206; *Charles Darwin*, 158.
- 8 *Diary*, 41-44; CCD, 1:205; Cannon, *Science*, 87; Paradis, "Darwin," 95 ve devamı.
- 9 *Diary*, 43-46; *Narrative*, 56; *Autobiography*, 73-74.
- 10 CCD, 1:192-93, 197-98, 219-20; *Diary*, 46-51.
- 11 *Diary*, 52-60, 74; *Journal* (1839), 21-28, 605; CCD, 1:247, 252; *Charles Darwin*, 164-65.
- 12 *Diary*, 61-78; CCD, 1:226.
- 13 *Diary*, 64-77; CCD, 1:227, 230, 232, 237-38, 241, 247; CP, 1:182-85; *Journal* (1839), 35, 38.
- 14 *Diary*, 71-72, 77-80; CCD, 1:225, 231-32; J. Gruber, "Who," 275-76; Burstyn, "If Darwin wasn't," 67-68.
- 15 *Diary*, 81-83; CCD, 1:247, 248, 251-52; *Autobiography*, 85; Schweber, "John Herschel," 52-55.
- 16 CCD, 1:222-23, 248-50, 261, 277; *Diary*, 78, 84, 97-91, *Narrative*, 74-78; Parodiz, *Darwin*, 76-78.
- 17 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 388-91; CP, 1:181. Bunlarkıllıçeneliler, *chaetognat*'lardı.
- 18 *Journal* (1839), 117-18; Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 87-91; Thomson ve Rachootin, "Turning Points," 26-27.
- 19 *Diary*, 92-94, 99-101, 104-105, 121; CCD, 1:276; *Narrative*, 83; Parodiz, *Darwin*, 99-102.
- 20 CCD, 1:276, 280-81; *Narrative*, 82; *Diary*, 106-110; *Charles Darwin*, 166; *Journal*, 204; Gruber ve Gruber, "Eye," 195; H. Gruber, "Going," 18. Punta Alta fosilleri, Darwin'in Londra'ya dönmesi sonrasında Richard Owen tarafından tanımlanmıştı: Owen, *Fossil Mammalia*, 7-9, 29 (devasa kemirgen *Toxodon*), 68-69 (yer tembel hayvanı *Mylodon*), 107-108 (inek büyüklüğünde bir armadillo yani glyptodon).
- 21 *Diary*, 111; Schweber, "John Herschel," 55-56; *Narrative*, 95-96; karşılaştırım Bush, *Milton*, i: 180-88.
- 22 CCD, 1:222-23, 235, 245, 255-59; *Diary*, 111-12, 117.
- 23 *Diary*, 113, 115; CCD, 1:222, 245, 257, 277-78, 281, 286.
- 24 R. Hamond'dan F. Darwin'e, 19 Eylül 1882, DAR 112:54-55; *Charles Darwin*, 167-69; *Diary*, 114, 116-18.
- 25 C. Lyell, *Principles*, 2:2, 10; Bartholomew, "Lyell;" Desmond, *Politics*, 327-30.
- 26 *Diary*, 117-18; CCD, 1:281-82, 308.

10. BÖLÜM BAŞKA BİR DÜNYANIN DERTLİ RUHLARI

(Sayfa 159-178)

- 1 *Diary*, 120-25; CCD, 1:306, 397.
- 2 *Diary*, 122, 124-29, 444; CCD, 1:303, 307, 316; *Narrative*, 102—103.
- 3 *Diary*, 130-32; *Narrative*, 105-106; CCD, 1:303; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 84.

- 4 *Diary*, 133, 138-40; *Narrative*, 115, 124-25; *CCD*, 1:304.
- 5 *Diary*, 135, 139, 141, 143, 224; *CCD*, 1:303, 305; *Narrative*, 127-28.
- 6 *Diary*, 144-45; *CCD*, 1:304, 307; *Narrative*, 134-36; Parodiz, *Darwin*, 85, 106-108.
- 7 *Diary*, 145-47; *Narrative*, 139-40; *CCD*, 1:307; *Charles Darwin*, 178-79.
- 8 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 391-92 ve "Darwin's Invertebrate Program," 98-100; *Diary*, 149; *CCD*, 1:307, 399-400.
- 9 *CCD*, 1:247-48; *Diary*, 148-54; *Narrative*, 158-59.
- 10 *Diary*, 154-60; *CCD*, 1:321; *Charles Darwin*, 182-83; *Journal* (1839), 55, 69-70, 105-107.
- 11 *Diary*, 160-61; *DON*, 214-24; *Journal* (1839), 54 ve devamı; *CCD*, 1:311-12, 315, 321.
- 12 *CCD*, 1:288, 290-91, 299, 309, 311, 320; F. Darwin, "FitzRoy," 548; A. Mellersh'ten F. Darwin'e, 10 Haziran 1882, *DAR* 112:83; *Diary*, 167; *Wedgwood*, 219.
- 13 *CCD*, 1:266, 269, 271-72, 274-75, 291, 299, 309; *ED*, 1:61; *Wedgwood*, 155.
- 14 *CCD*, 1:311-12, 314, 316, 320-22, 398; *Diary* 162.
- 15 *DON*, 273; *Journal* (1839), 108; *Charles Darwin*, 199; *Diary*, 99-100, 163-71; Parodiz, *Darwin*, 103 ve devamı; *CCD*, 1:330-31.
- 16 *CCD*, 1:330-31, 343; *Diary*, 172, 175, 178-81; *Charles Darwin*, 194-98; Gruber ve Gruber, "Eye," 195-96. Uzun burunlu kafatası daha sonra Londra'da Richard Owen tarafından *Scliodotherium* devasa bir karuncayıyen-benzeri olarak tanımlandı: Owen, *Fossil Mammalia*, 73-74.
- 17 *Diary*, 182-98; *Charles Darwin*, 199, 206-13; *CCD*, 1:336, 342-43, 352; Parodiz, *Darwin*, 108-10, 116-17.
- 18 *Diary*, 198-99; *Narrative*, 173; *CCD*, 1:230, 318, 323-25, 328-30, 344-45, 351-53.
- 19 *Diary*, 203-204; *CCD*, 1:344, 378-79; *Journal* (1839), 180-181; *LRO*, 1:119-20; Owen, *Fossil Mammalia*, 16 ve devamı. Daha sonra Londra'da Owen bu fosili hipopotam boyutlarında bir kemirgen, *Toxodon* olarak tanımlayacaktı. Bu, Güney Amerika'daki kapibarannin öncüllerinden biriydi.
- 20 *Diary*, 205-209; *CCD*, 1:335, 354, 359. Astım hastası Earle Londra'da Aralık 1838'de öldü.
- 21 *Diary*, 208-12, 215; *DON*, 229, 271; *Journal* (1839), 108-109, 208-209; *CCD*, 1:360-70, 2:373; Owen, *Fossil Mammalia*, 35-36. Daha sonra Londra'da Owen bu fosili deve boyutlarında, lamının atalarından *Macrauchenia* olarak tanımlayacaktı: Rachoootin, "Owen and Darwin."
- 22 *Diary*, 213-22; *Narrative*, 177; *CCD*, 1:358, 370; *Journal* (1839), 109-10; *DON*, 272, 273.
- 23 *Diary*, 222-24; C. Lyell, *Principles*, 2:221.
- 24 *Diary*, 222-24; C. Lyell, *Principles*, 2:60-62; Herbert, "Place of Man, Pt 1," 227-29.
- 25 *Diary*, 226-27; *Narrative*, 182-83, 185; *CCD*, 1:378, 380.

11. BÖLÜM SARSILMIŞ TEMELLER

(Sayfa 179-195)

- 1 *Diary*, 228; *Narrative*, 185-87; *CCD*, 1:378, 380.
- 2 *CCD*, 1:316, 327-28, 333-34, 359, 363; Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 165-75, Haziran 1833'te Sedgwick'in başkanlığında yapılan Cambridge BAAS toplantısı hakkında.
- 3 *CCD*, 1:368-371, 398; *DON*, 246; *Charles Darwin*, 218-19; *Diary*, 229-31; Herbert, "Darwin," 492-93; Sulloway, "Darwin's Early Intellectual Development," 132-44.
- 4 *Narrative*, 188; *CCD*, 1:370, 381; *Diary*, 232.
- 5 R. Keynes, *Beagle Record*, 199, 203; *Diary*, 231-33; *Narrative*, 193-96.
- 6 R. Keynes, *Beagle Record*, 202, 210; *Diary*, 232-37; *Charles Darwin*, 221-22; *Narrative*, 196 ve devamı, 369.
- 7 *Diary*, 236-40; *Narrative*, 198-200; *Charles Darwin*, 222.

- 8 CCD, 1:336-42, 345-47, 356-58, 392-93.
- 9 LLL, 2:33; CCD, 1:345-46, 392; Erskine, "Darwin," 261-63; H. Martineau, *Autobiography*, 1:218-19, 260-63, 327; *Diary*, 240-41; Wheatley, *Life*, 95-97.
- 10 Austin, *Memoir*, 2:383; Harrison, *Early Victorian Britain*, 23, 73, 107-12; H. Martineau, *Autobiography*, 1:211-12, 219; Hilton, age., dini Malthusçuluk hakkındaki üçüncü bölüm.
- 11 CCD, 1:338, 389; *Diary*, 243; *Charles Darwin*, 223.
- 12 *Diary*, 244-49; *Narrative*, 205-207; CCD, 1:392, 3:38; DON, 250-53; Gruber ve Gruber, "Eye," 193.
- 13 *Diary*, 249-50, 253-55; CCD, 1:393, 405-406, 419.
- 14 *Diary*, 257-63; *Charles Darwin*, 226; CCD, 1:396-97, 410; Parodiz, *Darwin*, 123-25.
- 15 CCD, 1:312, 397-402, 410-11, 418-20; *Narrative*, 210-11; *Diary*, 263.
- 16 *Diary*, 264-71, 274-76; *Charles Darwin*, 229; *Narrative* 216-18.
- 17 *Diary*, 275-80; *Narrative*, 221-23; *Journal* (1839), 351; CCD, 4:258, 389, 436.
- 18 *Diary*, 247, 269, 280-86; CCD, 1:432, 434, 437; Parodiz, *Darwin*, 126-27.
- 19 Hodge, "Darwin and the Laws," 18-22; Kohn, "Theories," 70-71; H. Gruber, "Going," 16-18.
- 20 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 393-95; Hodge, "Darwin and the Laws," 22-27; *Diary*, 287; *Journal* (1839), 363-64.
- 21 CCD, 1:419, 434; *Diary*, 286-93. Karşılaştırın, *Autobiography*, 75.
- 22 *Diary*, 293-302; *Narrative*, 229-30; CCD, 1:434, 436; Parodiz, *Darwin*, 127-28; Rudwick, "Strategy," 4, 16. Karşılaştırın, Humboldt'un *Personal Narrative* adlı kitabının Darwin'deki kopması, 2:207, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL.

12. BÖLÜM SÖMÜRGE HAYATI

(Sayfa 197-219)

- 1 *Narrative*, 235; CCD, 1:432-37.
- 2 *Diary*, 304-13; CCD, 1:440, 445-46.
- 3 *Diary*, 314-18; *Charles Darwin*, 236; CCD, 1:442; *Journal* (1839), 354-55. Vinchuca böceği, insanlarda Chagas hastalığına yol açan bir tripanozom paraziti barındırır. Fakat Darwin en başta enfeksiyon kapıldığında baş gösteren yüksek ateşe yakalandığından bahsetmemiştir; hastalığının daha sonra nüksetmesine Vinchuca ısırığının sebep olup olmadığı bugün hâlâ şüphelidir: *Diary*, 315; *TBI*, 126 ve devamı. Leonard Darwin babasının, hastalığın yolculuk sırasında yaşanan bir şeye ilgili olmadığı düşüncesini hatırlatmıştır. L. Darwin, "Memories," 121.
- 4 CCD, 1: 440, 445; *Diary*, 321; *Charles Darwin*, 232-33.
- 5 CCD, 1:419, 435, 440, 443, 445-48; *Diary*, 318-19, 322-23; *Charles Darwin*, 237; Parodiz, *Darwin*, 119-21.
- 6 *Diary*, 324-43; *Charles Darwin*, 238-43; CCD, 1:449, 457-58.
- 7 *Diary*, 343-50; CCD, 1: 458, 462, 466; *Charles Darwin*, 244.
- 8 Stoddart, "Darwin, Lyell," 200-204; C. Lyell, *Principles*, 2:290; R. Keynes, *Beagle Record*, 350-51; *Charles Darwin*, 243-44; *Autobiography*, 98-99; CCD, 1:460, 567-68.
- 9 CCD, 1:416, 460, 462, 465-66; *Diary*, 350.
- 10 Davis İngiltere'ye döndükten sonra bunu hayvanat bahçesine sunmuştur. 4 Kasın 1836 tarihli kayda bakınız: "Occurences in the Gardens," Londra Zooloji Cemiyeti: "J. E. Davis tarafından hediye edilen kahverengi bir koati alındı, Esq RN HMS *Beagle*, Woolwich'ten." J. Davis CCD'de sayılan güvertede görevli denizcilerden biridir, 1:549.
- 11 DON, 262; *Diary*, 354, 362-63; *Charles Darwin*, 247; *Narrative*, 270, 272; CCD, 1:489; Sulloway, "Darwin's Conversion," 339, n.23 müzenin deniz iguanasını yanlış etiketlemesi hakkında.

- 12 *Narrative*, 286; *Diary*, 351-54; *Charles Darwin*, 247-48; *CCD*, 1:485.
- 13 Sulloway, "Darwin's Conversion," 338-44; *Journal* (1839), 465; *DON*, 262.
- 14 *Narrative*, 279; *Diary*, 357-59; Sulloway, "Darwin," 19.
- 15 *Diary*, 360-63.
- 16 *Diary*, 355-57; *DON*, 261-62; Sulloway, "Darwin," 6-19; *CCD*, 1:485.
- 17 *Diary*, 360; *Narrative*, 277, 283, 286. Çok sonraları "Birbirine yalnızca birkaç kilometre uzakta bulunan, aynı fiziksel koşullar altındaki adalarda üreyenlerin birbirine benzemeyeceği hiç aklıma gelmemişti. Bu yüzden de adalardan ayrı ayrı numuneler hazırlama girişiminde bulunmadım," diye bunu kabul edecekti: *Journal* (1839), 474-75.
- 18 Sulloway, "Darwin," 12, 19; *DON*, 262.
- 19 *CCD*, 1:471; Pennington, "Darwin," 4; *Narrative*, 295-98, 302; *Diary*, 365-73.
- 20 *Diary*, 376-79; *CCD*, 1:569; Stoddart, "Darwin, Lyell," 205.
- 21 *Diary*, 380-87; Pennington, "Darwin," 5-8; *Narrative*, 322.
- 22 *CP*, 2:20-21; 34-37; *CCD*, 1:472, 485, 560; *Diary*, 384-85.
- 23 *Diary*, 389-93; *CCD*, 1:472. FitzRoy'un koleksiyona eşlik eden mektubunun bir kopyası da dahil olmak üzere, koleksiyon hakkında verdiği bilgilerden dolayı David Stanbury'ye minnettarız.
- 24 *Diary*, 395-96; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 20-21; *CCD*, 1:482, 484-85, 492.
- 25 *Diary*, 396-400; Marshall, *Darwin*, 11; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 22-44.
- 26 *Diary*, 401-403; *CCD*, 1:481; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 45-54. Desmond, *Politics*, 279-87.
- 27 *Diary*, 403-405, 408; Desmond, "Making," 247. n. 169; *CCD*, 1:483; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 18, 63-64.
- 28 *Diary*, 406-10; *CCD*, 1:485, 490; King-Hele, *Letters*, 190; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 83-104; Darwin, *Volcanic Islands*, 138, 158; *Journal* (1839), 583 n.
- 29 *CCD*, 1:490-91; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 86-87.
- 30 *Diary*, 410-13; *Narrative*, 339; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 105-17; P. Armstrong, *Charles Darwin*, 17-19, 4. Bölüm; Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 104-108.

13. BÖLÜM DOĞA TAPINAKLARI

(Sayfa 221-232)

- 1 Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 108-109; P. Armstrong, *Charles Darwin*, 31; *Diary*, 413-16.
- 2 *Diary*, 416-18; *CCD*, 1:495, 570; R. Keynes, *Beagle Record*, 350-51; *Narrative*, 344.
- 3 *CCD*, 1:492-93; 495-96; *Diary*, 419-22; F. Darwin, "FitzRoy," 548.
- 4 *Autobiography*, 107; *CCD*, 1: 497-98, 500; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 222; *Notebooks RN32*; Cannon, "Impact," 304-11.
- 5 *CP*, 1:3-16, 19, 24-25; *CCD*, 1:473-74, 487, 498-99; *Diary*, 422-27.
- 6 Kirby, "Introductory Address," 5; Desmond, "Making," 168. Sulloway, "Darwin's Conversion," 332-37, Darwin'in yazım biçiminden yola çıkarak ornitoloji katalogunun (*DON* olarak basılmıştır), Ümit Burnu ile Ascension Adası arasında, yani 18 Haziran ile 19 Temmuz 1836 tarihleri arasında kaleme alındığını savunmaktadır.
- 7 *DON*, 262. Sulloway'in tersine Hodge Darwin'in o sıralarda transmutasyona sıcak baktığı görüşündedir: Hodge, "Darwin, Species," 236.
- 8 *CCD*, 1:500, 502; *Diary*, 424-30.
- 9 Darwin en azından Mauritius'tan beri FitzRoy'un Bahiya'ya demir atmaya niyetli olduğunu biliyordu, fakat bu darbeyi yumuşatmamıştır: *CCD*, 1:488, 495, 503; *Diary*, 431-32.

- 10 CCD, 1:492, 501; *Diary*, 432-42.
- 11 CCD, 1:469; *Diary*, 441-42.
- 12 Sulloway, "Darwin's Conversion," 333, n. 17; D. Porter, "Beagle Collector," 979-88; Gruber ve Gruber, "Eye," 189; *Narrative*, 286.
- 13 CCD, 1:492, 495, 499-500.
- 14 *Notebooks* RN18, 72; H. Gruber, "Going," 25; *Diary*, 446.
- 15 CCD, 1:469, 474-75, 503; *LLL*, 1:460-61; *CP*, 1:18.
- 16 CCD, 1:488; *Diary*, 443-47.

14. BÖLÜM KUYRUĞUNA HAYRAN BİR TAVUSKUŞU (Sayfa 235-254)

- 1 CCD, 1:504-507.
- 2 Austin, *Memoir*, 2:352; CCD, 1:506; Halevy, *Triumph*, 56; Holt, *Unitarian Contribution*, 23, 132, 217-41.
- 3 Edsall, *Anti-Poor Law Movement*, 21, 59; Harrison, *Early Victorian Britain*, 28; Berman, *Social Change*, 109-10; E. Thompson, *Making*, 904.
- 4 CCD, 1:507-509, 512.
- 5 Tristan, *London Journal*, 1-2; Harrison, *Early Victorian Britain*, 26. Darwin'in dönüşü sonrasında başlatılan metropolitan çalışmaların grafik bir resimlendirilmesi için: Jackson, *George Scharf's London*, 70-71, 100, 112-13, 131-36. Darwin'e Beagle'da bulunduğu sıralarda parlamentodaki yıkımdan bahsedilmişti: CCD, 1:413.
- 6 CCD, 1:509, 514, 516; Bunburry, *Life*, 1:147.
- 7 *Reports of the Council and Auditors of the Zoological Society of London Read at the Annual General Meeting*, 29 Nisan 1836 Londra: Taylor, (1836), 20; (1837), 15; (1838), 10; Zooloji Cemiyeti, konye tutanakları, 4: 396-97; ; Desmond, "Making," 233 CCD, 1:522. Cemiyet 11 Haziran 1836'da, Lord Berkeley'in 33 Bruton Street'teki eski konağındaki müzeden Hunter müzesine taşındı: CCD, 1:514 n. 2. ile karşılaştırın
- 8 CCD, 1:299, 513-14; Desmond, "Making," 224-25, 232-41; *Lancet*, 1 (1840-41), 117.
- 9 *London Medical Gazette*, 13 (1833-34), 293, 676; Desmond, "Robert E. Grant," 217; Desmond, *Politics*, 122, 149; *Report from the Select Committee on British Museum* (parlamento belgeleri, 14 Temmuz 1836), 133; Gunther, *Founders*, 8. Bölüm; CCD, 1:512.
- 10 CCD, 1:510, 534; Keith, *Darwin*, 221-22.
- 11 *LLL*, 2:33; CCD, 1:345-46, 2:518; Erskine, "Darwin," 261-63; H. Martineau, *Autobiography*, 1:218-19, 260-63, 327.
- 12 Erskine'de alıntı, "Darwin," 109; Martineau, *Autobiography*, 1:204-209; Desmond, *Politics*, 126-27, BMA hakkında.
- 13 CCD, 1:518-19; Erskine, "Darwin," 260-61.
- 14 CCD, 1:514, 532; *LLL*, 1:474-75.
- 15 Broderip, "Zoological Gardens," 321; *LRO*, 1:96, 102, 169; Desmond, "Making," 238, 240-41; CCD, 1:515; Bunbury, *Life*, 1:187.
- 16 R. Grant, *Study*, 17-19; Desmond, *Politics*, 126-33, 385, 402-403.
- 17 Radikallerin onu karşıladıkları üzere: *Lancet*, 2 (1841-42), 246; *LRO*, 1:102.
- 18 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 399 ve devamı.
- 19 CCD, 1:512, 520; D. Porter, "Beagle Collector," 1006-1007. Bazı poliplerden şurada bahsedilmiştir: *Journal* (1839), 552-53 ve Darwin'in *Coral Reefs* adlı kitabı, özellikle de birinci bölüm.

- 20 CCD, 1:14, 183; Herbert, "Place of Man, Pt.1," 241 ve "Place of Man. Pt. 2," 174-75; Desmond, *Politics*, 122.
- 21 CCD, 1:511-12, 514-15; D. Porter, "Beagle Collector."
- 22 ED, 1:272-74; CCD, 1:513, 519, 524, 526, 530, 533, 535, 2.2.
- 23 CCD, 1:515-16, 2:14, 23.
- 24 CCD, 1:518, 527-28, 531, 534. Darwin Owen'a fosilleşmiş kemiklerin yanı sıra elli küsur korunmuş memeli ve kuş bırakmıştı.
- 25 David'de alıntı, *Intellectual Women*, 36-37; CCD, 1:524.
- 26 H. Martineau, *Autobiography*, 1:355; CCD, 1:524, 2:1, 5; LLL, 2:34.
- 27 Tristan, *London Journal*, 7; Dickens, *Bleak House*, 1; Raumer, *England*, 1:7; Jackson, *George Scharf's London*, 75; CCD, 1:511-13.
- 28 CCD, 1:395, 421, 525; 2:8; *Journal* (1839), 69.
- 29 LLL, 2:12; Stoddart, "Darwin, Lyell," 206-207; Herbert, "Darwin," 490-94; Rudwick, "Charles Darwin," 195 ve devanu; Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 209-20; Cannon, "Impact," CCD, 1:532, 2:1; LLD, 1:278-79, 2:12; CP, 1:41-43.
- 30 Gillispie, *Genesis*, 140; Dean, "Through Science," 121; Herbert, "Darwin," 485.
- 31 CCD, 2:4, 29; Sulloway, "Darwin," 6 ve devamı; Hodge, "Darwin and the Laws," 47.
- 32 DON, 261; Sulloway, "Darwin," 6, 8-9, 13-19 ve "Darwin's Conversion," 356-57; CCD, 2:2; Zooloji Cemiyeti, *Reports* (1837), 15.
- 33 *Proceedings of the Zoological Society*, 4 (1836), 142; 5 (1837), 7; çalıkları hakkında cilt 4 (1836) 88-89; J. Gould, *Birds of Europe and Birds of Australia*. Gould'un müzedeki mevkii hakkında: Desmond, "Making," 231, 246, n. 164.
- 34 Zooloji Cemiyeti, bilimsel toplantı tutanakları, Ekim 1835-Ağustos 1840, 120'den sonrası. Gould'un 10 Ocak tarihli sunumu, o yıl 3 Ekim'de yayınlanması için teslim edilmiştir (*Proceedings of the Zoological Society*, 107 [1937], 79'da açıklandığı üzere) ve o zamana kadar da Gould 14 tür belirlemiştir, bu rakam sunumun basılmış versiyonunda belirtilmiştir: J. Gould, "Mr. Darwin's Collection," 4. Sulloway, Gould'un olgunlaşmaya başlayan görüşlerini, "Darwin'de gayet parlak bir biçimde çözer; 21, n. 32 ve "Darwin's Conversion," 358-61. Nihayetinde Darwin'in yeni dünya sarıasmasının bir kaktüs ispinozu, "çalıkuşu"nun şakıyan ispinoz, "Koca gagaların" da ağır gagalı ispinoz olduğu anlaşılmıştır.
- 35 Wilson, *Charles Lyell*, 437-38; C. Lyell, "Address," 510-11; Rachootin, "Owen," 156-59. Owen, lamanın atası olan bu hayvana *Macrauchenia* adını vermiştir.
- 36 CCD, 2:4, 8; C. Lyell, "Address," 511; Sulloway, "Darwin's Conversion," 252-55.
- 37 Wilson, *Charles Lyell*, 441; R. Porter, "Gentlemen," 810, 821-24.
- 38 CCD, 1:259, 516, 2:11, 13; Rudwick, "Charles Darwin."

15. BÖLÜM REFORM GEÇİREN DOĞA (Sayfa 255-274)

15 Reform Geçiren Doğa

- 1 CCD, 2:8, 11.
- 2 LLL, 1:466, 472; *Hansard*, üçüncü dizi, 32 (1836), 162; 34 (1836), 491; CCD, 2:175. Mart 1837'de parlamentoda yürütülen, kilise vergileriyle ilgili tartışmalar bir hayli ateşliydi (Bunbury, *Life*, 1:149). Darwin akşam toplantılarına katılan bu misafirleri tanyordu; Babbage ve Owen'la birlikte 5 Kasım 1836 gibi erken bir tarihte jeolog Roderick Murchison'ın verdiği cömert yemeklere katılmıştı: LRO, 1:103.
- 3 LLL, 1:467; "Geology and Mineralogy," *Athanaeum* (1837), 79.

- 4 Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 25, 45-47, 92; Desmond, *Archetypes*, 214-15.
- 5 C. Babbage'dan Victoria'ya, 24 Mayıs 1837, BL, ek, MSS 37,190, karşılaştırın 147; H. Holland'dan C. Babbage'a, 26 Mayıs 1837, karşılaştırın 153; C. Lyell'den C. Babbage'a, 6 Ocak, 17 Şubat, Mayıs 1837, karşılaştırın 8, 37, 185.
- 6 CCD, 2:106; Schweber, "John Herschel," 33; Cannon, "Impact," 305.
- 7 Cannon, "Impact," 305, 312; Wilson, *Charles Lyell*, 438-39. Tartışmalı bazı noktalar içerdiği için bu mektup nihayetinde 17 Mayıs 1837'de Jeoloji Cemiyeti'nde okundu; *LLL*, 2:5, 11; Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 226-27. Kraliyet Cemiyeti hakkında: MacLeod, "Whigs," 64-65; Desmond, *Politics*, 225-26. Herchelci yolla ilgili olarak: Kohn, "Darwin's Ambiguity," 222-23.
- 8 *LLL*, 1:467, 2:5; Bartholomew, "Lyell," Cannon, "Impact," 308; CCD, 2:7, 8-9.
- 9 Erskine, "Darwin," 34; CCD, 2:13.
- 10 Wedgwood, "Grimm," 170, 175; *Notebooks*, N31, 39, Charles'ın Hensleigh ile seslerin paralel evrimi hakkındaki tartışması hakkında.
- 11 CCD, 2:155; H. Martineau, *Autobiography*, 1:355; *ED*, 1:277, 284; *Autobiography*, 112-113; Erskine, "Darwin," 106.
- 12 Soutwood Smith, *Divine Government*, 109, 111. Gerçi bunalımın yaşandığı 1837 yılına gelindiğinde, Smith bile ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu söyleyen toz pembe görüşlerini kaybediyordu. Yoksullar Yasası Komisyonu görevlilerini Londra'da East End'de yaşanan salgınlar hakkında uyarılmış, Dickens'a bu kepezeliği göstermiş, onu o kadar sarsmıştı ki yazar *Oliver Twist* ve *Kasvetli Ev*'in [Bleak House] bazı bölümlerini Smith'in raporuna dayanarak yazmıştı.
- 13 *LLL*, 2:8; *Notebooks* N36, B98; Brooke, "Relations," 46-47; Ospovat, *Development*, 30-33; Cornell, "God's Magnificent Law," 387-89.
- 14 Epps, *Church of England's Apostacy*, 3; CCD, 1:259; Austin, *Memoir*, 2:384; *Medico-Chirurgical Review*, 23 (1835), 413; Jacyna, "Immanence," 325-26.
- 15 *British and Foreign Medical Review*, 5 (1838), 86-100; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 56; Epps, "Elements," 100; Desmond, *Politics*, 110-17, 199.
- 16 *Medico-Chirurgical Review*, 30 (1839), 450. Gully, Edinburgh'daki tıp okullarından mezun olanların çoğu gibi, Paris'te cumhuriyetçi Hotel Dieu'de çalışmıştı (1828'de). 1830'ların ortalarında kilise karşıtı görüşler taşıyan, heterodoks bilimlerin birçoğunu destekleyen *London Medical and Surgical Journal*'ın çıkarılmasına katkıda bulunmuştu (Mann, *Collections*, 5-6, 10); Desmond, *Politics*, bölüm 4, özellikle 175.
- 17 Sulloway, "Darwin," 12, 21-22 ve "Darwin's Conversion," 359-62; Kottler, "Charles Darwin's Biological Species Concept," 281; Herbert, "Place of Man, Pt 1," 236-37; J. Gould, "Three Species."
- 18 Darwin'in kaplumbağasına ne olduğu bilinmiyor. Londra Zooloji Cemiyeti'nde tutulan "Bahçelere Gelenler" defterinde, hayvanın 1836'da ya da 1837 başlarında Zooloji Bahçeleri'ne canlı olarak sunulduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır; Flower'da da bahsi geçmemektedir, *List*, 3:33.
- 19 *LLL*, 2:36; C. Lyell, *Principles*, 2:20-21; Bartholomew, "Lyell," Desmond, *Politics*, 328-29; Schweber, "Origin," 265; H. Gruber, "Going," 10.
- 20 *LLL*, 2:10-11; *CP*, 1:44-45; *Notebooks* B94, 126, 133. Siwalik Tepeleri'ne ait olan Hint maymunu, bugünün terminolojisiyle Pliyosen ile aşağı Pleyistosen katmanları arasında bulunmuştu. Fosil, tapire benzer *Anoplotherium* ile dört dallı boynuzlarıyla devasa *Sivatherium*'un bulunduğu katmanlarda bulunmuştu. Maymunu keşfeden Bengal Tıp Hizmetleri'nden Hugh Falconer ile Bengal Topçu Taburu'ndan Yüzbaşı Proby Cautley bundan yalnızca on hafta önce Himalayalar'da yaptıkları çalışmalar sebebiyle cemiyetin Wollaston madalyasını almışlardı: D. Moore, "Geological Collectors," 404; Cautley ve Falconer, "On the Remains," 569.
- 21 *Notebooks* B126; Cautley, "Extract," 544.

- 22 Knight, London, 3:200-203; Bunbury, *Life*, 1:186; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 405 ve devamı; Desmond, *Politics*, 346 ve devamı. Owen Müller'in *Handbuch der Physiologie* adlı eserinden yararlanıyordu.
- 23 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 418-19, 425-30; CCD, 2:32; LRO, 1:108; Desmond, *Politics*, 291-93, 347.
- 24 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 424, 434; *Notebooks* RN ön kapağın iç kısmı; Jacyna, "Immanence," 314-27; Desmond, "Artisan Resistance," 95-104 ve *Politics*, 265-66.
- 25 *Notebooks* RN 129-30, 133; Hodge, "Darwin on the Laws," 19-28; Kohn, "Theories," 75, 77-78; karşılaştırın C. Lyell, *Principles*, 3:85; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 433 ve devamı; *Journal* (1839), 212.
- 26 *Journal* (1839), 212; CP, 1:45; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 434; *Notebooks* RN, iç kapağın iç kısmındadır.
- 27 *Notebooks* RN 127; CCD, 3:14; Blomefield, *Chapters*, Jenyns'in balıkları hakkında 29; J. Gould, "New Species;" CCD, 2:11.
- 28 *Notebooks* B 161, RN 127, 130, 153; Herbert, *Red Notebook*, 6-12; E. Richards, "Question," 148; Kohn, "Theories," 73-76; Sulloway, "Darwin's Conversion," 371 ve devamı; Hodge, "Darwin and the Laws," 44-45, 48-49.
- 29 CCD, 2:11, 14; *Journal* (1839), 462, 475; Sulloway, "Darwin," 33.
- 30 CCD, 2:15-17, 20-21, 24, 38; Zooloji Cemiyeti, *Reports* (1832), Richardson'ın kuzey kutbunda bulunduğu türler hakkında 9-10.
- 31 CCD, 2:26, 31 n.4, 37, 59; Desmond, *Politics*, 384.
- 32 CCD, 2:16-18, 27.
- 33 CCD, 1:14, 31, 2:29; CP, 1:40, 46-49; Sulloway, "Darwin," 23-29; LLL, 2:12.

16. BÖLÜM ENGELLERİ AŞMAK (Sayfa 275-287)

- 1 *Notebooks* B2-3; Kohn, "Theories," 81-87; Ospovat, *Development*, 40 ve devamı. Hodge, "Darwin and the Laws," 38-39, 80'de bu ilk sayfaları gizli bir "zoonomi taslağı" olarak niteler.
- 2 *Notebooks* B3-6, 15; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 436-39; Kohn, "Theories," 88-92.
- 3 *Notebooks* B18, 169; Hodge, "Lamarck's Science," 343-45, Lamarck'in hayat asansörü hakkında. Herbert, "Place of Man, Pt 2," 196, insanın atalarının hayvan olmasının Darwin için hiç korkutucu olmadığı hakkında (fakat o sıralarda, 1830'ların sonlarında bu görüş Londra'daki birçok Üniteryen ve seküler radikal için de korkutucu değildi).
- 4 *Notebooks* B21, 23, 25-26; CCD, 2:32, 41, 48; Kohn, "Theories," 109-13; Hodge, "Darwin and the Laws," 78-79; H. Gruber, *Darwin*, yedinci bölüm.
- 5 *Notebooks* B29, 35, 38, 39, 42; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 442-43; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 223-24.
- 6 Ospovat, *Development*, 33-37; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 224; Kohn, "Theories," 86, 98-99, 104-105; *Notebooks* B46, 74.
- 7 CCD, 2:39; *Notebooks*, B82, 92, 125, 224, 248; Grinnell, "Rise," 264-71.
- 8 CCD, 2:39-40, 44-45, 49, 58.
- 9 CCD, 2:47-48, 52; TBI, 14-16.
- 10 ED, 1:216, 220, 255, 266, 273, 278-79; *Companion*, 293; E. Richards, "Darwin," 82-83, 87; *Pedigrees*, 11; *Wedgwood*, 221; CP, 1:49-52.
- 11 CCD, 2:55 n.1, 70; CP, 1:49-53.
- 12 CCD, 2:61-63, 86; Jenyns, *Fish*, v-vi; Zoology dizisinden en kalın kitapları ortaya çıkaracaktı.

- 13 *LLL*, 2:37, 39; *LRO*, 1:121; Owen, *Fossil Mammalia*, 16, 55; Freeman, *Works*, 28; Rachoo-tin, "Owen," 166; *CCD*, 2:66.
- 14 *CCD*, 2:10, 13, 50-52, 69-70; Whewell, "Address," 643; D. Porter, "Beagle Collector," 994.
- 15 Sedgwick, "Address," 206, 305; Napier, *Selections*, 491.
- 16 *CCD*, 2:104-105, 6:344; *LLL*, 2:39-40, 43-44; *CP*, 1:53-86.
- 17 *Notebooks* B207, 215, 224, D49.
- 18 Epps, *Diary*, 61; H. Martineau, "Right and Wrong," 2, 58; *CCD*, 2:148; Halevy, *Triumph*, 239; *Notebooks* B231, C154.
- 19 Epps, "Elements," 118; Paley, *Natural Theology*, 490; Desmond, *Politics*, 184-85, 407-408.
- 20 *Notebooks* B232; Desmond, *Politics*, 184; *Notebooks* N62 n. 1; R. Richards, "Instinct," 213-16, 227 ve *Darwin*, 130-42; H. Gruber, *Darwin*, 202.

17. BÖLÜM ZİHİNSEL İSYAN

(Sayfa 289-307)

- 1 *CCD*, 4:40; *Notebooks* C1-2; Ospovat, *Development*, 46-47.
- 2 *Notebooks* B90, C4, 52, 120.
- 3 *Notebooks* B142, C60, 233-34; *CCD*, 3:38, 53.
- 4 *Notebooks* C61; Kohn, "Theories," 124-25.
- 5 *Notebooks* C65-66, 119; Kohn, "Theories," 131-32; R. Richards, "Instinct," 196 ve devamı ve *Darwin*, 91 ve devamı. Fakat Richards'ın da gösterdiği üzere Darwin hâlâ kötücül etkileri olan Lamarck'la arasına mesafe koymaya çalışıyordu. Darwin hatalı bir biçimde, Lamarck'ın alışkanlıklardaki değişimleri irade gücüne atfettiğini, kendisinin ise bilinçdışı güdülerini, yeni yapıların sebebi haline getirdiğini düşünüyordu.
- 6 *Notebooks* C, ön kapağın iç kısmı; *CCD*, 2:70-71; H. Gruber, *Darwin*, 424-25; Wynne, *Calendar'da* Mount'ın bahçıvanı olarak tanıtılmıştır, 5583.
- 7 *CCD*, 2:72, 79; *Journal* (1839), 628; *Notebooks* C54; Sulloway, "Darwin's Conversion," 345.
- 8 *CCD*, 2:69, 75, 80, 85.
- 9 *Notebooks* C76.
- 10 Scherren, *Zoological Society*, 65, 85; Flower, *List*, 1:4; *CCD*, 2:80. Hayvanat bahçesi başka orangutanlar da satın almıştı, ama hiçbiri de insanlara gösterilecek kadar yaşamamıştı. Isıtma tertibatı olan yeni zürafa barınağı sayesinde Jenny, kışı geçirebilen ilk orangutan olmuştu. 1842'de Owenlarla birlikte çay içerken görülen, aynı yıl Kraliçe Victoria'ya hediye edilen "Jenny" adlı orangutan başka bir hayvandı, 13 Aralık 1839'da satın alınmıştı. Darwin'in Jenny'si ise geçirdiği bir hastalığın ardından 28 Mayıs 1839'da ölmüştü: "Occurrences at the Gardens, 1839," *MS*, Zoological Society of London; *LRO*, 1:193-94, 206.
- 11 *CCD*, 2:80; *Notebooks* C79, ayrıca M138.
- 12 *CCD*, 1:510, 2:80, 7: ek.
- 13 *CCD*, 2:105, 443.
- 14 *CCD*, 2:83; Brent, *Charles Darwin*, 17-18.
- 15 *CCD*, 2:86; *Notebooks* C100.
- 16 *Natural Selection*, 36; *Notebooks* C120, E13; Secord, "Darwin," 525; Ruse, *Darwinian Revolution*, 178.
- 17 Sebright, *Notebooks* C133 içinde; Ruse, "Charles Darwin," 344-49.
- 18 *Notebooks* C133, D107; Kohn, "Theories," 137-39; Herbert, "Darwin, Malthus," 212-13; Cornell, "Analogy," 316-18.
- 19 *CCD*, 2:92; *Notebooks* B216-217.

- 20 CCD, 2:84, 86, 431; H. Martineau, *Autobiography*, 2:115-18.
- 21 *Notebooks*, C123, N19; H. Gruber, *Darwin*, 38.
- 22 Jacyna, "Immanence;" Desmond, *Politics* and "Artisan Resistance."
- 23 R. Richards, "Instinct," 198-199 ve *Darwin*, 94-98.
- 24 *Notebooks*, C166; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 224-25; Manier, *Young Darwin*, 56, 129-30; H. Gruber, *Darwin*, 10. Bölüm; karşılaştırın Ospovat, *Development*, 67.
- 25 De Morgan, *Memoir*, 325; Elliotson, "Address," 33; *London Medical Gazette*, 11 (1832-33), 213-21; *Lancet* 2 (1832-33), 341; *Notebooks* C166, OUN 37,
- 26 *Notebooks* C244, M61, OUN 39-41; Manier, *Young Darwin*, 129-31, 220-23; Erskine, "Darwin," 216 ve devamı.
- 27 Robertson, "Dr. Elliotson," 205, 256-57; Elliotson, *Human Physiology*, 39; Elliotson, "Reply," 289-90. Darwin Elliotson'ın *Physiology*'sini okumuştur: *Notebooks* OUN 10v.
- 28 RFD, 23; ayrıca bakınız William Darwin'in hatıraları, DAR 112.2 ve LLD, 2:114.
- 29 *Lancet*, 1 (1838-39) 561-62. Elliotson yalnız değildi. Martineau'nun Üniteryen okul arkadaşlarının hepsi de benzer sorunlara düşmüşlerdi. W. B. Carpenter'ın, Yarattığı sırasında maddeye dayatılan "tek bir kanunun" gezegenlerin oluşumunu ve insan nüfusunun ortaya çıkmasını denetlediği iddiasında bulunmasının ardından, bunun "kamuya öğretiminin sorumluluklarına uygun olmadığı" ilan edilmişti. Southwood Smith de "Hayat eylemliliğin örgütlenmesinden başka bir şey değildir," dediği için topa tutulmuştu. C. Bell'den T. Coates'a, 2 Eylül 1829, UCL, SDUK yazışmaları; Carpenter, *Remarks*, 1-3.
- 30 CCD, 2:85, 431; *TBI*, 16-17.
- 31 H. Martineau, *Autobiography*, 1:401; *Notebooks* C 220; E. Richards, "Darwin," 91. Erasmus ile Hensleigh Bedford Kadınlar Koleji'nin başkanı ve mütevelli heyeti üyesi olacaklardı (Kolej 1849'da Martineau'nun arkadaşı Elizabeth Reid tarafından kurulmuştu: Erskine, "Darwin," 166. Sosyalist Lamarckçıların eğitim politikasıyla ilgili olarak: W. Thompson, "Physical Argument," 250-54.
- 32 *Notebooks* C196, 243.
- 33 *London Medical Gazette*, 17 (1835-36), 783; Desmond, "Artisan Resistance."
- 34 Lawrence'in *Lectures on Man* adlı kitabının Darwin'deki kopyası (Londra: Benbow, 1822), Darwin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır, CUL; CCD 2:142, 4:535; McCalman, "Unrespectable Radicalism," Benbow'un pornografik yaklaşımı hakkında; Desmond, *Politics*, 120, Lawrence'in korsanları hakkında.
- 35 *Lancet*, 1 (1828-29), 50-52; *Notebooks* E52; CCD, 2:94, 97.
- 36 CCD, 2:91; *ED*, 2:287; *Wedwood*, 232.
- 37 CCD, 2:95-96, 432.
- 38 CCD, 2:96, 432; Rudwick, "Darwin," 114-17, 153-57, 161-65; *Notebooks* GR29 ve devamı.

18. BÖLÜM EVLİLİK VE MALTHUSÇU SAYGINLIK

(Sayfa 309-337)

- 1 *Autobiography*, 95.
- 2 CCD, 2:444-445; MacFarlane, *Marriage*, 8-9, Malthus'un üst sınıfların bu tür hesaplamaları betimlemesi hakkında.
- 3 CCD, 2:114, 445; *ED*, 2:1; H. Martineau, *Autobiography*, 2:175-77.
- 4 *Notebooks*, M7-8; R. Richards, *Darwin*, 96-97; CCD, 2:432.
- 5 CCD, 2:95; *ED*, 1:5; *Notebooks* M54, 57; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 225, bu notların Marer'de kaleme alındığını ortaya koymaktadır.

- 6 *Notebooks* D21; *ED*, 2:6.
- 7 *Notebooks* D26, M84; Herbert, "Place of Man Pt 2," 208; Colp, "I was born," 20; *CCD*, 2:438-41.
- 8 Brewster, "M. Comte's Course," 274-78, 80; *Notebooks* M69-70, 81, 89, 135-36, N12; *CCD*, 2:104; Manier, *Young Darwin*, 41; Schweber, "Origin," 245.
- 9 *Notebooks* D36-37; Ospovat, "Darwin," 215; Schweber, "Origin," 255; Martineau, Burrow'da, *Evolution*, 106.
- 10 *Notebooks* D37. Benzer görüşlere sahip bir Üniteryen için bakınız: Carpenter, "On the Differences" ve *Remarks*, 3.
- 11 *Notebooks* M73-74, OUN 25, n. 1.
- 12 *Notebooks* M75-76, 142, 151; R. Richards, *Darwin*, 112; Manier, *Young Darwin*, 140; Desmond, *Politics*, 182 ve "Artisan Resistance," 91 ve devamı, radikal çevrelerdeki bu ahlaki görecilik hakkında.
- 13 *Notebooks* M76, 120-21, 132, 150, N3-4.
- 14 *CCD*, 2:92, 95, 98; *Notebooks*, M107, 129, 138-40, 151, 153, N13
- 15 *Notebooks*, M122-23, 128.
- 16 *CCD*, 2:107, 432; Schweber, "Origin," 283 ve devamı.
- 17 *Notebooks* M143-44; Colp, "Charles Darwin's Dream," 287-88.
- 18 Erskine, "Darwin," 271; E. Yeo, "Christianity," 111.
- 19 *Notebooks* D134; C. Lyell, *Principles*, 2:131; J. Browne, *Secular Ark*, 52 ve devamı; Herbert, "Darwin, Malthus," 214-17; Bowler, "Malthus," 632-36.
- 20 *Notebooks* D135, E9; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 195.
- 21 Örneğin, Genel Kayıt Bürosu'ndaki aktivist William Farr Yoksullar Yasası'nın Malthuşçu temellerine saldırarak ve kentlerin pespayeliği, kenar mahallelerde kol gezen hastalıklar konusunda hükümeti utandırmak için 1839'daki ölüm istatistiklerini kullanmıştı: Farr, "Medical Reform;" Desmond, *Politics*, 130, 132; Kohn, "Theories," 144.
- 22 H. Martineau, *Autobiography*, 1:399; Malthus, *Essay*, 2:440-41; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 26; Bowler, "Malthus," 637-38, 642; Erskine, "Darwin," 251-55.
- 23 H. Martineau, *Autobiography*, 1:210; Malthus, *Essay*, 1:94-95; Matthew, *Emigration Fields*, vii, 3, 6, 9; Wells, "Historical Context," 242 ve devamı. Yeni Zelanda'ya gidiş için önerilen yeni akıntının kullanılması ve Amerika'nın batı sahillerinin izlenmesi seyahat süresini bir ay kısaltacaktı.
- 24 Prichard, "On the Extinction," 169; *Notebooks*, TAN81, D38; E64-65; *Journal* (1839), 520.
- 25 Herbert, "Darwin, Malthus," 214; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 195; *Notebooks* D135; Gallenga, "Age," 3, 4, 7; Gale, "Darwin," 327-31; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 229; Keegan ve Gruber, "Love and Death," 17-20.
- 26 Carlyle, Harrison'da, "Early English Radicals," 206; *Notebooks* OUN30, 37.
- 27 *Notebooks* OUN32, 36. Üniteryen gelenekler hakkında: Willey, *Eighteenth Century*, 10. Bölüm; Rowell, Hell, 33-57; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1:396-98; Brooke, "Sower," 446 ve devamı. Ayrıca bakınız Murphy, "Ethical Revolt" ve J. Moore, "1859."
- 28 *Notebooks* E49, N2-3, 5; R. Richards, *Darwin*, 118-19.
- 29 *Notebooks* M136, OUN25 n. 1; H. Gruber, *Darwin*, 409 n. 50.
- 30 *ED*, 2:5, 6, 9; *CCD*, 2:432; *Notebooks* N25-27.
- 31 *CCD*, 2:114-16, 123.
- 32 *CCD*, 2:123; Brooke, "Relations," 68.
- 33 Yuhanna 14:2-3, 5-6; 15:5-6 (AV); *CCD*, 2:126. Henslow üç hafta sonra Darwin'e düğün öncesi nazik bir tavsiyede bulunacak, "bize sunulmuş en büyük dünyevi lütufların bir anda climizden alınabileceğini her gün hatırla," diyecekti: *CCD*, 2:141.
- 34 *CCD*, 2:116-19; *ED*, 2:12; Davidoff ve Hall, *Family Fortunes*, 209.

- 35 CCD, 2:120, 123, 125-26, 128-29; Jackson, *George Scharf's London*, 74-75.
- 36 *Notebooks* Mac58v, E57; Ospovat, "Darwin," 221; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 229-32.
- 37 *Notebooks* Mac54v, E66-68, 89; Brooke, "Relations," 58.
- 38 *Notebooks* N41, 51-52.
- 39 *Notebooks* N42; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 197-200; R. Richards, *Darwin*, 102.
- 40 *Notebooks* D104 n. 5, E63, 71, 75, 136; *Foundations*, 6; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 199; Cornell, "Analogy," 320.
- 41 CCD, 2:131, 133, 144, 150, 432; *LRO*, 1:140-41; E. Richards, "Darwin," 80.
- 42 W. Buckland'dan Henry Lord Brougham'a, 14 Aralık 1838, UCL, Brougham Papers 1957. Desmond, bu olayları ayrıntılı bir biçimde yeniden kurmuştur, *Politics*, 308-18.
- 43 *Notebooks* B88, D62: CCD, 2:106.
- 44 *Notebooks* N47, E4, 95-96, TAN19. Fransa'daki fosilleşmiş maymunu bulan Edouard Lartet 1839'da halihazırda Pireneler'de yaşamakta olana benzer fosilleşmiş misk soreksi bulmuştu. Darwin, bir memelinin sayılamayacak kadar çağ boyunca hiçbir değişiklik geçirmediğini gösteren bu kanıtın "değerli" olduğunu, "çünkü türlerin için bir değişme gücüne sahip olmadığını" gösterdiğini söylüyordu: *Notebooks* TAN41, Fragman 4^F.
- 45 *Notebooks* N62; R. Richards, *Darwin*, 135-39; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 228; Stewart, *Brougham*, 198.
- 46 Ospovat, *Development*, 220; Brooke, "Relations," 59-60; Schweber, "Origin," 266 ve devamı; Manier, *Young Darwin*, 121.
- 47 *ED*, 2:16, 18; CCD, 2:147-49; Freeman, *Darwin and Gower Street*, 5.
- 48 *ED*, 2:30, 33, 50; CCD, 2:148-49, 151, 155, 159-60.
- 49 *Notebooks* N59; CCD, 2:151, 155-57, 159, 161, 165.
- 50 CCD, 2:169, 171, 433; *ED*, 2:17, 26, 28; Darwin'in üremeye ilgili olarak düğün günü aldığı notlar için *Notebooks* E98.

19. BÖLÜM ÜRKÜTÜCÜ SAVAŞ (Sayfa 339-361)

- 1 CCD, 2:157, 169, 235; *ED*, 2:31.
- 2 *Notebooks* C244; CCD, 2:171-72; *ED*, 1:251, 2:29.
- 3 *ED*, 2:38. Emma'nın Hristiyanlığı, ki bu itikada göre İsa'ya gelecek bir hayatın vahiy edilmiş olduğu, Kitabı Mukaddes'e dayanarak kanıtlanmıyor, buna yalnızca İncillerin bireyin kalbi üzerindeki dönüştürücü gücü yüzünden inanç duyuluyordu, o sıralarda Harriet'in kardeşi, Üniteryen teolog James Martineau tarafından savunuluyordu: J. Martineau, *Bible*, 8-9, 39-44.
- 4 *ED*, 2:39, 55; Freeman, *Darwin and Gower Street*, 5; CCD, 2:147, 194, 296. Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 119; Kral'a bağlı güçlü Avustralya Tarım Şirketi'nde bir katiplik işi bulan Covington hakkında.
- 5 Rudwick, "Charles Darwin," 197; CCD, 2: 174, 178; *Notebooks* E111-12; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 200-201; Cornell, "Analogy," 323-25
- 6 CCD, 2:179, 182, 187-89, 446-49; Vorzimmer, "Darwin's *Questions*;" Freeman ve Gautrey, "Darwin's *Questions*."
- 7 *Notebooks* E114, 144, TAN51, Mac28v; CCD, 2:237-38; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 201-202.
- 8 *Autobiography*, 55; *ED*, 2:42; *Notebooks* OUN42-55; R. Richards, *Darwin*, 114-18.
- 9 *ED*, 2:40-41, 45.
- 10 "Narrative of the Surveying Voyages," *Athanaeum*, no. 607 (15 Haziran 1839), 446-49; B. Hall, "Voyages," 485-86, 489; CCD, 2:178.

- 11 CCD, 2:197, 199, 236, 255; *Narrative*, 372-74.
- 12 CCD, 2:207, 214, 218-22, 230, n. 4, 372; *ED*, 2:67; Halevy, *Triumph*, 232. Temmuz 1839'da daha sonra transmutasyon hakkında *Torn Apart Notebook* (Yırtılmış Defter) olarak adlandırılacak olan deftere başlamıştı.
- 13 Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 252; Desmond, *Politics*, 331; Wells, "Historical Context," 241; *Hansard*, üçüncü dizi, 48 (1839), 33.
- 14 CCD, 2:233, 234, 236-38; H. Martineau, *Autobiography*, 2:145 ve devamı.
- 15 CCD, 2:236, 249.
- 16 Yanılıyordu. Aslında bu büyük büyükbabası, Elston Hall'dan Robert Darwin (1682-1754) tarafından çıkarılmıştı. Robert Darwin bunun bir "insan iskeleti" olduğunu düşünmüştü. Robert Elstonlu William Darwin'in (1655-1682) oğluydu: CCD, 2:235 n. 6, 250, 269-70, 303; *Pedigrees*, 26-27; *ED*, 2:44; H. Gruber, *Darwin*, 465-74.
- 17 *ED*, 2:51; CCD, 2:253, 255, 260-61; *TBI*, 21.
- 18 *ED*, 2:52; CCD, 2:262; *Wedgwood*, 236; Carlyle, *Chartism*, 4, 12, 32. Darwin bir aşırı meraklıydı ve tıbbi yenilikleri yakından takip ediyordu. Down Konağı'nda bulunan aile yadigarı Kitabı Mukaddes'in iç kapağındaki notlara göre Willy 1840'da iki kere çiçek aşısı, 1845'te suçiçeği, 1855'te kızamık ve üç kere de kızıl aşısı olmuştu (1853-55).
- 19 CCD, 2:268, 269, 434; *Notebooks TAN55-57*, 63, 79, 177, D60.
- 20 CCD, 2:279; Herbert, "Place of Man, Pt 2," 189; Rudwick, "Charles Darwin," 203. Ucuz basın gerçekten de fosilleşmiş maymunları seçip rahiplerin suratına fırlatıyordu: Desmond, "Artisan Renaissance," 100.
- 21 CCD, 2:279, 289; *CP*, 1:145-63, Hensleigh'in okuduğu yanıltıcı kayalar hakkındaki sunumla ilgili olarak.
- 22 *ED*, 2:56; CCD, 2:294, 315-16, 399; 5:540, 542.
- 23 CCD, 2:292-93, 306; *Notebooks TAN91-135*, 151. 22 Haziran'da nihayet türler hakkında notlar almaya son vermiş, *Torn Apart Notebook*'u kapatmıştı.
- 24 CCD, 2:292-94, 296, 298, 300 nn. 2-3, 303.
- 25 Cobbett, *Rural Rides*, 170-225; CCD, 2:304-305, 4:459.
- 26 Owen, "Report on British Fossil Reptiles," 196-99, 201-202; *LRO*, 1:168, 184, 188-89; Desmond, "Making," 230-41 ve *Politics*, 325-26, 333, 351-58; CCD, 2:303, 305.
- 27 Owen, "On the Osteology," 343; Knight, *London*, 3:198; Bunburry, *Life*, 1:186; CCD, 2:307.
- 28 Şerh, 26 Ocak 1842, Lyell'deki *Elements on Geology*'nin kopyası üzerinde, ikinci basım, Down Konağı; CCD, 2:299; *LLL*, 2:59.
- 29 CCD, 2:312-13, 318-19; *ED*, 2:70.
- 30 Herbert, "Place of Man, Pt 2," 191; CCD, 2:435; *Notebooks Yaz 1842; Foundations*, 51-52; ayrıca 3, 6-8, 17, 23-24, 27, 35-36, 38, 45-47.
- 31 Darwin'in faydacı dinleyicileri hakkında: Desmond, *Politics*, 408-11. Faydacıların Londra'da bilim çevreleri üzerindeki hâkimiyeti şurada tartışılmıştır: Berman, *Social Change*, 4. Bölüm. Kavrayışlı bitki yetiştiricilerinden biri de ağaç yetiştiren Patrick Matthew'du. Matthew, Malthus'a dayandığı evrimle ilgili görüşlerini açıkça kapitalist toplumun hizmetine sunmuştu.
- 32 *Notebooks E6*.
- 33 E. Yeo, "Christianity," 113. Militanlar Malthus'u yerin dibine sokarlarken Hensleigh, Darwinler ve Malthuslara yemek veriyordu: CCD, 2:312. Açık ki Darwin Adam Smith'i ve klasik ekonomistleri okumuştur; sosyalist rakiplerini ve William Thompson'ı değil. Dolayısıyla da çizdiği çerçeve her zaman, cemaatlerin işbirliği yapmasını değil bireylerin rekabet halinde olmasını öngörüyordu: Schweber, "Origin" ve "Darwin."
- 34 Chilton, "Regular Gradation," *Oracle*, 19 Şubat 1842, 27 Kasım 1841 ve *Oracle of Reason*, 12 Şubat 1842; Desmond, "Artisan Resistance," 85 ve devamı.
- 35 Southwell, "Is There a God" ve Chilton, "Regular Gradation," *Oracle*, 11 Kasım 1843.

- 36 *Notebooks C76*; H. Gruber, *Darwin*, 202; S. Gould, "Darwin's Delay," J. Moore, "Crisis," 66.
 37 Kohn ve diğerleri, "New Light," 424-26; CCD, 2:324, 326, 328, 332, 435; ED, 2:75.
 38 Jenkins, *General Strike*, 19, 95-104, 165-71; *Illustrated London News*, 20 Ağustos 1842; Godway, *London Chartism*, 106.
 39 *The Times*, 11 Haziran 1842, s. 9; 17 Ağustos, s. 7; 18 Ağustos 1842, s. 7; Royle, *Victorian Infidels*, 80-81; Desmond, "Artisan Resistance," 85; Bunbury, *Life*, I: 220-21. Holyoake'nin editörü, sert bir yaklaşımı olan Charles Southwell Bristol'de iki yıllığına hapis yatıyordu.
 40 LRO, 1:167, 198, 321; Desmond, *Politics*, 332; CCD, 2:332.

20. BÖLÜM DÜNYANIN ÖBÜR UCU

(Sayfa 365-378)

- 1 Jenkins, *General Strike*, 10. Bölüm; CCD, 2:324, 332; Tristan, *London Journal*, 74-75; Howarth ve Howarth, *History*, 82; B. Darwin, "Kent," 83; Atkins, *Down*, 7-8, 22.
 2 CCD, 2:324, 350, 395.
 3 Howarth ve Howarth, *History*, 10-11, 34; J. Moore, "Darwin of Down," 477; 1851'deki dinle ilgili nüfus sayımı, Down taşra kilisesi, PRO HO. 129/49.
 4 Howarth ve Howarth, *History*, 48, 7. Bölüm; CCD, 2:324.
 5 Howarth ve Howarth, *History*, 8. Bölüm; Hutchinson, *Life*, 1:2-4, 15.
 6 CCD, 2:324; ED, 2:75.
 7 CCD, 2:326, 332, 335-36, 345; Atkins, *Down*, 2. Bölüm; Howarth ve Howarth, *History*, 76-77.
 8 CCD, 2:332, 334-36, 338; "Vaftiz belgesi...", KAO P123/1/10; ölüm belgesi, Mary Eleanor Darwin, Genel Kayıt Bürosu, Londra; "Gömülme belgesi...", KAO P123/1/14; ED, 1:255, 2:78.
 9 CCD, 2:315-16, 352.
 10 CCD, 2:345; ED, 2:80-81; B. Darwin, *World*, 19, 21.
 11 *Companion*, 126; Freeman, "Darwin Family," 15; CCD, 2:345, 348, 350, 355; Monsarrat, *Thackeray*, 113-19; ED, 2:85-86.
 12 CCD, 2:324, 336, 345, 348, 352-53; ED, 2:76; J. Moore, "Darwin of Down," 460-61.
 13 CCD, 2:326, 332, 352, 360-61, 414; 3:248; Atkins, *Down*, 25; Freeman, "Darwin Family," 13-15.
 14 CCD, 2:352, 360, 409, 418; 3:134, 248; Atkins, *Down*, 34.
 15 CCD, 2:360, 387; *Historical and Descriptive Catalogue*, 21; Gay, *Bourgeois Experience*, 403-62, "benliğin güçlendirilmesi" hakkında.
 16 CCD, 2:325; Glastonbury, "Holding," 31.
 17 CCD, 2:285-86, 321-22, 338, 387, 435; CP, 1:163; Wilson, *Charles Lyell*, 496-502.
 18 CCD, 2:105, 339, 341, 389-90; Darwin, *Volcanic Islands*, 36, 61-65.
 19 CP, 1:175-82.
 20 CCD, 3:67; 4: 466; Darwin'in 1826 yılında tuttuğu günlük, DAR 129; J. Moore, "Darwin of Down," 460.
 21 Atkins, *Down*, 24; Trollope, *Clergymen*, 54; MLD, 1:33-36.
 22 CCD, 1:97, 2:330-31, 351, 354, 359-60, 371, 373, 387, 395; Stearn, *Natural History Museum*, 210.
 23 ED, 2:82-83; CCD, 2:333-34, 345, 374, 435; Freeman, "Darwin Family," 13; E. Darwin'den H. Wedgwood'a, Nisan 1837, Kohn'da, "Darwin's Ambiguity," 226.
 24 CCD, 2:373, 375-77; Waterhouse, "Observations," 399, bu çevrelerle ilgili olarak; Desmond, "Making," 161 ve devamı, dögüsel sınıflandırmanın, Lamarckçılığa karşı bir tampon olmasıyla ilgili olarak.

- 25 CCD, 2:378; Colp, "Confessing," 12-13.
 26 CCD, 2:377-79, 381-82.
 27 CCD, 2:387, 389, 397-99, 405, 415-16; Waterhouse, "Observations," 403, 406.

21. BÖLÜM CİNAYET (Sayfa 379-409)

- 1 CCD, 1:34, 3:394, *LLJH*, 1:20.
 2 CCD, 2:408, 3:10; *LLJH*, 1:161; D. Porter, "Darwin's Plant Collections," 520.
 3 Hooker, "Reminiscences," 187; *LLJH*, 1:41-45; *LLD*, 2:19; D. Porter, "Darwin's Plant Collections," 519. Hooker McCormick'ten adıyla bahsetmez, yalnızca bu kişinin "Rio'ya giderken *Beagle*'de Darwin'le beraber olan" mürettebattan biri olduğunu söyler. McCormick 1839'da Hooker'la ahbab olmuş ve onu *Erebus* seyahati öncesinde himayesi altına almıştır, bu da Hooker'ı Darwin'le tanıştıran kişinin McCormick olduğu konusunda şüpheye pek yer bırakmamaktadır.
 4 Hooker, "Reminiscences," 187; *LLJH*, 1:41; *LLD*, 2:19.
 5 CCD, 2:408, 410-11, 419.
 6 CCD, 3:2; Colp, "Confessing."
 7 Desmond, "Artisan Resistance," 90 n. 47.
 8 CCD, 3:2, 5, 7, 11.
 9 *Foundations*, 85, 91; Ospovat, *Development*, 82-3; Kohn ve diğerleri, "New Light," 427. Ospovat'a göre, Darwin bu istikrarlı dönemlerde türlerin "mükemmel biçimde" uyarlandığına inanıyor, hâlâ eski teolojik çerçeveden kurtulması gerekiyordu. Kohn ("Darwin's Ambiguity," 230) buna karşı çıkar, "E" defterini açtığından beri Darwin'in çalışırken kullandığı kavramın "görelî" uyarlanma olduğunu ortaya koyar. Paley'nin doğa teolojisinde doğanın gizli tertibatının "kusurluluğu" da kısa süre önce vurgulanmıştır: Francis, "Naturalism," 214.
 10 *Foundations*, xix.
 11 B. Taylor, *Eve*, 131; Martin, *First Conversation*, 5-6; *Movement*, 6 Temmuz 1844, s. 239 ve 31 Ağustos, s. 315; Royle, *Victorian Infidels*, 88.
 12 CCD, 3:43-44; *TBI*, 158.
 13 Desmond, *Politics*, 6-8. bölümler, s. 376; CCD, 3:43-44; Colp, "Confessing," 16-19.
 14 Napier, *Selections*, 492; Forbes, *Literary Papers*, 120.
 15 CCD, 3:28, 42, 47-49, 57, 79, 83, 310. Jeoloji Cemiyeti'nden John Thackray cemiyetin üye sayısı hakkında bilgi vermişti.
 16 Darwin, *South America*, 1-4. Bölümler; D'Orbigny, "General Considerations," 367; CCD, 3:56, 59, 162, 193, 391.
 17 CCD, 3:61, 70-72, 79; *Foundations*, 183-94.
 18 CCD, 2:413-14, 3:56, 67; *ED*, 2:88; Raverat, *Period Piece*, 142.
 19 CCD, 3:396; Colp, "Confessing," 19-20; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 226; *Foundations*, xvii; *LLD*, 2:12, 296; Eng., "Confrontation."
 20 Secord, "Behind the Veil," 166, 168; R. Yeo, "Science," 25-27; Desmond, *Politics*, 175-80.
 21 Secord, "Behind the Veil," 166, 173. Darwin'in bilimi ile *Vestiges* arasındaki büyük kavramsal farklılıklar Hodge'da araştırılmıştır: "Universal Gestation." Chambers ortak ata teorikrine karşı çıkmış, hayati, birbirine paralel fakat birbiriyle ilgisiz, her biri kendiliğinden yaratılmış bir temelden doğan bir dizi soy olarak resmetmiştir.
 22 Edinburgh'ta piskoposluğa bağlı haşin profesör James D. Forbes'un sözleri. Forbes buzdağlarının hareketi konusunda uzmandı; Darwin onun akıllı, medeni ve "bir buzdağı kadar soğuk" olduğunu düşünürdü. Shairp ve diğerleri, *Life*, 178; CCD, 3:103, 108, 166.

- 23 Gillispie, *Genesis*, 169-70; CCD, 3:184.
- 24 Chilton, "Vestiges," 9; Chilton, "Regular Gradation," *Movement*, Kasım 1844, 413; Desmond, "Artisan Resistance," 102.
- 25 Carpenter, "Vestiges," 155, 160, 180; Desmond, *Politics*, 195; CCD, 3:258.
- 26 Napier, *Selection*, 492; Epps, *Church of England's Apostacy*, 3; Desmond, *Politics*, 178-79 bağlamın daha derinlerine inmek için.
- 27 CCD, 3:253, 258, 289; Egerton, "Conjecture;" Napier, *Selections*, 494.
- 28 CCD, 3:181, 289, 4:19, 36, 152; A. Sedgwick'ten M. Napier'ye, 17 Nisan 1845, BL, ek MSS 34,625, devamı 113-19; Napier, *Selections*, 491-93; Desmond, *Archetypes*, 210.
- 29 Chambers, Secord'da, "Behind the Veil," 186. Darwin'in adı verilen türler hakkında bakınız: CCD, 3:46, 196, 232, 276; Darwin, *South America*, 92, 253; *Companion*, 82-86.
- 30 CCD, 3:65, 168.
- 31 CCD, 3:67-68, 332, 354; *LLD*, 3:27.
- 32 CCD, 3:85; Ospovat, "Perfect Adaptation," 39 ve devamı; Gillespie, *Charles Darwin*, 5. bölüm.
- 33 CCD, 3:164, 166, 177.
- 34 Hooker, "Reminiscences," 187-88; CCD, 3:88-90, 399-403.
- 35 Hooker, "Reminiscences," 188; CCD, 3:34-35, 62, 149, 167, 181-82, 288.
- 36 CCD, 3:140, 149, 167-68, 177, 207.
- 37 CCD, 3:139, 147, 166, 186; *LLJH*, 1:191, 194.
- 38 Hill, "Squire," 337, 342, 344-45; Ashwell ve Wilberforce, *Life*, 1:130; CCD, 3:68, 86, 157, 181, 214, 216, 229, 256, 260; Beesby malikanesi belgeleri, DAR 210.25.
- 39 CCD, 3:169, 176.
- 40 *Journal* (1845), 360-61, 363, 375, 376; Sulloway, "Darwin" ve "Darwin's Conversion," 345; Hooker, "Reminiscences," 187.
- 41 CCD, 3:55, 203, 213, 233, 242; *Journal* (1845), 469-70.
- 42 CCD, 3:208, 240, 339; *LLJH*, 1:204.
- 43 CCD, 3:211, 217, 264, 336-37; J. Browne, *Secular Ark*, 65-68, 77-80; Egerton, "Hewett C. Watson," 89, 92.
- 44 CCD, 3:274, 289.
- 45 Mills, "View," 372.
- 46 CCD, 3:71, 149, 163, 245, 250, 253, 291, 294-95, 300, 304-305; *Foundations*, 168-71; Sulloway, "Geographic Isolation," 30-49. Forbes'un bilimiyle ilgili olarak Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 157-75, 186-87; J. Browne, *Secular Ark*, 114 ve devamı.
- 47 E. Forbes'tan R. Owen'a, 2 Kasım 1846, BM(NH), OCorr.; Desmond, *Politics*, 365; CCD, 3:274.
- 48 CCD, 3:282-83, 287; Mills, "View," 377; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 72-73.
- 49 CCD, 3:141, 285, 287, 339.
- 50 CCD, 2:346, 353, 306; Russell-Gebbett, *Henslow*, 3. bölüm; J. Moore, "Darwin of Down," 466-67.
- 51 CCD, 3:248; "Subscription towards embellishments of the Church..." ve kopya defterler, KAO P123/6/1-3.
- 52 KAO P123/2/1, 5 ve P123/5/26; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 255; CCD, 2-406; J. Moore, "Darwin of Down," 477.
- 53 CCD, 2:406, 3:49, 192, 228, 256, 260, 321, 377; 4:256-57, 304; Barnett, "Allotments."
- 54 CCD, 3:260; Harrison, *Early Victorian Britain*, 27.
- 55 CCD, 3:248, 259-60, 347-48; *ED*, 2:309.
- 56 CCD, 3:228.
- 57 CCD, 3:325.
- 58 CCD, 4:290, 337; 5:94; Crouzet, *Victorian Economy*, 165. Aslına bakılırsa, Darwin 1842'de Peel, kayıp gelirleri telafi etmek için gelir vergisi koyduğunda, ilk serbest ticaret reformlarını finanse etmeye başlamıştı. Darwin'in ödediği vergi 1842'de yaklaşık 30 sterlindi.

- 59 CCD, 3:68, 84, 86, 95-96, 141-42, 166, 181, 215, 264, 311-12, 327; *ED*, 1:250.
 60 CCD, 3:312, 326; *ED*, 2:98-99, 102-103.
 61 CCD, 3:68, 141, 246, 277, 331, 345; Atkins, *Down*, 28 ve RFD.
 62 CCD, 3:307, 332, 390.
 63 CCD, 3:111-12, 164, 346, 4:127; Owen, "Notices," 66; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 176-84.
 64 CCD, 3:124, 323, 345-46, 359. FitzRoy'un aykırı eylemi rahipleri sınırlendirmişti; "her şeyde serbest ticareti" benimsemiş, gümrük vergilerini kaldırmış, kraliyetin toprak üzerindeki haklarından vazgeçmiş, yerleşimcilerin doğrudan Maorilerden alışveriş yapmasına izin vermiş, hükümetin aldığı harcı, dönüm başına 10 şilinden bir peniye indirmişti. Sömürge bakanlığı buna karşı çıkmış olabilir, fakat Sullivan bile onun bu kararlı eylem tarzının Yeni Zelanda'ya kurtardığını kabul etmişti.
 65 CCD, 3:331, 338, 345, 356.

22. BÖLÜM ŞEKLİ BOZUK KÜÇÜK CANAVARLAR (Sayfa 411-425)

- 1 CCD, 3:346, 350.
 2 CCD, 3:356-58, 365-66.
 3 CCD, 3:359, 363; D. Allen, *Naturalist*, 124-31; *LLL*, 2:129.
 4 J. Thompson, *Zoological Researches*, 71-73, 79; Winsor, "Barnacle Larvae," 295-98; Huxley, "Lectures," 238; CCD, 4:100, 178; Ghiselin, *Triumph*, 5. Bölüm. Darwin'in sülükayaklılar hakkındaki çalışmalarıyla ilgili, birçok yeni kavrayışlar içeren en iyi analizler için bkz. [M. Richmond], "Darwin's Study of Cirripedia," CCD, 4:388-409.
 5 *LLJH*, 1:190; CCD, 3:251, 253, 256, 4:327. Hooker ve Darwin, Gérard'ın değeri konusunda görüş ayrılığı içindeydiler. Hooker, Gérard'ın yüzlerce türün varyasyonu ile ilgili listeleme çalışmasının bir felaket olduğunu düşünüyordu. Hooker, "bütün ara biçimleri ortadan kaldırmaya" ve onları "her zamanki" türlerin bir parçası yapmaya kararlı bir "yığmacıydı." Ama sınıflandırmadan çok değişimle ilgilenen Darwin Gerard'ın girişimine yakınlık duyuyordu. Bu çalışma ona ihtiyaç duyduğu bilgiyi veriyordu: Seçilim etkili olduğu varyasyonlar.
 6 CCD, 3:375, 4:38.
 7 Dance'den aktarılmış, "Hugh Cuming," 477; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1: v-vi; CCD, 3:137, 231, 297, 4:98-100; *Journal* (1845), 372-73.
 8 Jardine, *Memoirs*, clxxiv-v; Kirby, "Introductory Address," 5; Desmond, "Making," 168; Gillespie, "Preparing," 102; CCD, 4:187, 189, 192. 1842'de Darwin British Association'ın zooloji terimleri komisyonunda Strickland'le birlikte çalışmıştı: CCD, 2:311.
 9 CCD, 4:11.
 10 J. Hooker'dan Darwin'in oğullarından birine, 19 Şubat 1905, BL, ek MSS 58,373 (ciltsiz).
 11 Hooker, "Reminiscences," 188; *LLJH*, 1:213-14; CCD, 4:10-11, 25, 382.
 12 CCD, 3:254, 4:21.
 13 *Foundations*, 71-74, 80, 170-71; Colp, "Confessing," 30-31; CCD, 4:25.
 14 Hooker, "Reminiscences," 187.
 15 CCD, 4:11, 29-30; *LLJH*, 1:167.
 16 *Autobiography*, 105; CCD, 4:37, 40, 44, 5:300; Secord, "Geological Survey," 233-34.
 17 CCD, 4:71, 74; Rudwick, "Darwin," 131-45, 153-65; Barrett, "Darwin's Gigantic Blunder," 25-27.
 18 Desmond, *Politics*, 296-97; Secord, *Controversy*, 123; Morrell, "London Institutions," 137; CCD, 4:25. Afyon ve bizmattan CCD'de bahsedilmiştir, 3:247, 325.

- 19 CCD, 4:48; Secord, "Geological Survey," 253; *LLJH*, 1:210, 221.
- 20 CCD, 4:44-45, 47, 51, 53; *LLL*, 2:130.
- 21 Geikie, *Memoir*, 103.
- 22 Andrew Ramsay, 1847 yılı günlüğü, 59. Folyo, Imperial College arşivleri, Londra, KGA Ramsay/1/8 (bize bu kaynağı verdiğinden dolayı Jim Secord'a teşekkür ediyoruz); Wilberforce, *Pride*, 15-20; *Illustrated London News*, 3 Temmuz 1847, s. 10. Ramsay töreni onaylamıştı; Owenlar da törenin "çok hoş" olduğunu düşünmüşlerdi: *LRO*, 1:299.
- 23 CCD, 4:152, 269; *LLL*, 2:154; Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, BAAS'ın toplumsal ethosu hakkında.
- 24 Hooker, "Reminiscences," 188; CCD, 4:49-50.
- 25 CCD, 4:55, 61; *LLJH*, 1:129.
- 26 *LLJH*, 1:216, 219.
- 27 CCD, 4:56, 61, 87.
- 28 CCD, 4:92-93.

23. BÖLÜM ŞEYTANIN DEĞNEĞİ

(Sayfa 427-440)

- 1 CCD, 4:107, 109.
- 2 CP 1:227; CCD, 4:24, 383; Geikie, *Memoir*, 130.
- 3 *LLL*, 2:139, 141. Buckland ile Owen, başbakanlık yaptığı dönemde (1841-1846) Peel'in bilimsel danışmanları olarak hareket etmişler, Tory lidere şahsen yakın olmuşlardır. Sir Robert, Owen'a 1842'de yüklüce bir devlet hizmetinden emeklilik maaşı bağlamış, Buckland'da Westminster Dekanı olarak atamış, 1845'te görevden ayrılmadan kısa süre önce Owen'a şövalyelik payesi vermiştir: Gordon, *Life*, 220; Desmond, *Politics*, 354-58.
- 4 Desmond, *Politics*, 328, 331-32; *LRO*, 1:167; *LLL*, 1:291; CCD, 4:108-109.
- 5 *ED*, 2:115; Goodway, *London Chartism*, 68-96; Wilson ve Geikie, *Memoir*, 432.
- 6 CCD 4:151, 157; Geikie, *Memoir*, 129; Wilson ve Geikie, *Memoir*, 433; *LRO*, 1:320; W. Broderip'ten R. Owen'a, 13 Mart 1848, BM (NH), OCorr.
- 7 CCD, 4:128, 476-78.
- 8 CCD, 4:128; *MLD*, 1:370-71; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:186, 189, 198, 202. Sülükayaklıların hermafrodit olması onları daha da tuhaf kabuklular haline getiriyordu; yengeçler tek cinsiyetliydi: J. Thompson, *Zoological Researches*, 80-81.
- 9 CCD, 4:252-53.
- 10 CCD, 4:249; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:205-208, 231-32; *Notebooks D157*, 162.
- 11 CCD, 4:140, 159.
- 12 Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:232, 291, 2:23; CCD, 4:169, 180, 204 (Darwin, *Monograph*'ında "on dördünün bir dişiye eklendiğini" gördüğünü yazmıştır.); Hooker, *Himalayan Journal*, 2:206; *LLJH*, 1:270, 312.
- 13 CCD, 4:139, 142, 144-46.
- 14 CCD, 4:102, 145, 147, 154; *TBI*, 38.
- 15 CCD, 4:169-70, 269; *LLL*, 2:146.
- 16 Norton, *Evidences*, 1:11; CCD, 4:476; Stevens, "Darwin's Humane Reading."
- 17 CCD, 3:141, 4:384, 477; Hare, *Essays*, 1:lxviii, cvi, cl, ccxiv.
- 18 Coleridge, *Aids*, 1:89-90, 133, 144-45, 152, 157, 194-96, 245, 281, 333 (karşılaştırım Barth, *Coleridge*, 137, 191-93); *ED*, 2:284; CCD, 4:477.
- 19 CCD, 4:178, 181-82, 209.

- 20 ED, 2:119; CCD, 4:183; 5:9; *Autobiography*, 117; *Wedgwood*, 249-50; Robert Waring Darwin'in vasiyeti, PRO 11/2084.
 21 Hutchinson, *Life*, 1:22-25.
 22 CCD, 3:96, 4:223, 225-27; Wheatley, *Life*, 264.
 23 H. Martineau, *Eastern Life*, 1:67, 277, 2:9, 3:158, 162, 167.
 24 CCD, 4:209, 219, 228, 478.

24. BÖLÜM SU DOKTORUM

(Sayfa 441-454)

- 1 CCD, 4:209, 234; Mann, *Collections*, 12-21; *TBI*, 39.
 2 CCD, 4:219; *TBI*, 39-40.
 3 Billing, M. *Billing's Directory*, 412; B. Smith, *History*, 194; RFD, 85; CCD, 4:209, 223.
 4 CCD, 4:354; Mann, *Collections*, 5-6, 12 ve devamı; Desmond, *Politics*, 175 n. 81.
 5 CCD, 4:224, 354.
 6 "Malvern Water," *Household Words*, 11 Ekim 1851, s. 67-71; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatıraları, DAR 210.13; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; vaftiz kayıtları, Great Malvern kilisesi, 5 Haziran 1849, Hereford ve Worcester bölgesi kayıt bürosu, Worcester; CCD, 4:234, 236, 239-40.
 7 CCD, 4:227; *TBI*, 40.
 8 CCD, 4:246, 5:78; *TBI*, 43; RFD, 84; "A Visit to Darwin's Village: Reminiscences of Some of His Humble Friends," *Evening News* (Londra), 12 Şubat 1909, s. 4.
 9 CCD, 4:247, 256-57, 269, 311, 314; *CP*, 1:250-51; *TBI*, 49; Morus, "Politics of Power," *Kraliyet Cemiyeti'nin reform geçirmesi hakkında* (karşılaştırın MacLeod, "Whigs").
 10 Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 2:26.
 11 CCD, 4:127, 219; Ospovat, *Development*, 146, 150 ve Owen, *On the Nature of Limbs*, Darwin'in kütüphanesinde, *CUL*; Desmond, *Archetypes*, 50 ve *Politics*, 6. Bölüm, özellikle de 216, 267-68, Üniteryen materyalistler ile Coleridgeci idealistler arasındaki bazı özel çekişmeler hakkında; Di Gregoria, "In Search," 249.
 12 CCD, 4:179, ayrıca 156, 169; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:2, 25-28 (karşılaştırın T. Huxley, "Lectures," 238, 241, Darwin'in sülükayaklı kökendeşliklerinin yeniden değerlendirmesi için); Desmond, *Politics*, 8. bölüm, 1840'larda Londra'da arketiplerle ilgili düşünme biçiminin baskınlığı üzerine.
 13 CCD, 4:179, 314; Darwin, *Monograph of the Sub-Class*, 1:34-7.
 14 CCD, 4:270, 273.
 15 CCD, 4:269, 272, 303, 311.
 16 *LLJH*, 1:312-20; Hooker, *Himalayan Journals*, 2:206-14, 233, 247; CCD, 4:294, 310, 478; *LLL*, 2:153.
 17 CCD, 4:282-83, 289, 293, 300-303; Trenn, "Charles Darwin."
 18 Darwin, *Monograph on the Fossil Lepadidae*, cilt 1; Trenn, "Charles Darwin," 471, 479; CCD, 4:300, 305; *CP*, 1:251-2.
 19 CCD, 4:304-305, 310-11; Trenn, "Charles Darwin," 481-82.
 20 CCD, 4:319, 323, 349, 361; Darwin, *Monograph on the Fossil Lepadidae*, 3.
 21 CCD, 4:312, 315, 319, 321, 335, 344; *TBI*, 44.
 22 CCD, 4:114-15, 139, 268-69, 327-28.
 23 CCD, 4:344; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 2:155; Gillespie, "Preparing," 107-108.
 24 CCD, 5:155-56.

- 25 CCD, 3:376; T. Huxley, "Lectures," 240, Darwin'in sınıflandırması hakkında. Ghiselin ve Jaffe, "Phylogenetic Classification," 137, Darwin'in bilinen görüşleri doğrultusunda sülükayaklılar arasındaki ilişkilere dair bir dendrogram inşa etmişlerdir. Bu tür grafikler Darwin'in zamanında yaygındı (Ospovat, *Development*, 161), fakat Darwin'in hiç böyle bir grafik hazırlamamış olması anlamlıdır.
- 26 CCD, 4:344, 353, 369.

25. BÖLÜM İNSAFSIZCA GELEN ACI KAYBIMIZ (Sayfa 455-469)

- 1 E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatıraları, DAR 210. 13; CCD, 4:369, 5:9.
- 2 CCD, 4:225, 5:540-41; ED, 2:184; TBI, 149.
- 3 E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatıraları, DAR 210,13; CCD 4:385-87.
- 4 CCD, 4:379-80, 386-87.
- 5 Corsi, *Science*, 262-65; Robbins, *Newman Brothers*, 107-16; CCD, 4:479; ED 2:125; Newman, *Soul*, 227, 230, 233, 258; Newman, *History*, iv, 210, 370; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1:291-301.
- 6 TBI, 45; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatıraları, DAR 210.13; CCD 4:479, 5:69.
- 7 Newman, *Phases*, 78, 81, 101, 141, 172, 188, 200, 233.
- 8 CCD, 4:479, 5:519; LLD 2:158; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatıraları, DAR 210.13.
- 9 Billing, M. *Billing's Directory*, 415; CCD, 4:354; RFD, 85; Colp, TBI, 44-45. Francis ve George Darwin'in hatırladığı kadarıyla Gully *görücüden* babaları hakkında haber vermesini istemiştir. Eğer doğruysa bu aile geleneği yalnızca hikayenin bir parçası olabilir. Mart 1851'de Charles gayet iyi hissediyordu; Gully rahatsızlığını teşhis etme konusunda başarılı olmuştu. Artık başlıca kaygıları Annie'ydi. Gully'nin kızına da duru görü sahibi yardımcı olduğundan, Annie'nin de böyle birine görünmüş olması akla yatkındır. Bu işlemlerle uğraşan kadınların kadın hastalarla ilgili özel bir kavrayış becerisine sahip olduğu varsayılıyordu.
- 10 M. Lyell'den F. Wedgwood'a, 28 Nisan [1851], W/M 310; LLJH, 1:332; Froude, *Carlyle*, 2:67-77; Fielding, "Froude's Second Revenge," ED, 2:128-29; CCD, 5:25. Charles Ağustos 1852'ye dek bu kitabı okuduğunu belirtmemiştir (CCD, 4:488). Fakat Erasmus ile Fanny Martineau'nun yakın arkadaşlarıydı; "rahibe" ve olay yaratan kitabı hakkında kesin görüşleri vardı (Calder, "Erasmus Darwin," 38; Arbuckle, *Harriet Martineau's Letters*, 113). Kitabın yayınlanması sonrasında Charles'in Eras ve Fanny ile bir araya geldiği ilk buluşmada, kitabı tartışmamış olmaları, birbirlerinde okuma hevesi uyandırmamış olmaları akla yatkın değildir.
- 11 CCD, 5:10, 13.
- 12 C. Thorley'den E. Darwin'e, [14 Nisan ve 15 Nisan 1851], DAR 210.13; CCD, 5:13, 16-17, 22; ED, 2:132-33.
- 13 ED, 2:132; CCD, 5:13, 16.
- 14 CCD, 5:13-15, 21.
- 15 CCD, 5:16-17; F. Wedgwood'dan E. Darwin'e [19 Nisan 1851], DAR 210.13.
- 16 CCD, 5:18-23.
- 17 CCD, 5: 23-24. F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851], W/M 310.
- 18 F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851] ve K. E. Wedgwood'a, 25 Nisan 1851, W/M 310; "Thunderstorms," *Barron's Worcester Journal*, 1 Mayıs 1851, s. [3]; ED, 2:286; H. Montgomery, "Emma Darwin;" Ricks, *Poems*, 910 (lv:5-8).
- 19 F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851], W/M 310; F. Wedgwood'dan E. Darwin'e, [23 Nisan 1851], DAR 210.13; Ricks, *Poems*, 911 (lvi: 1-4); ölüm belgesi, Anne Elizabeth Darwin, genel kayıt bürosu, Londra.

- 20 CCD, 5:25; E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [25 Nisan 1851], W/M 310.
 21 CCD, 5:24-26; F. Allen'dan F. Wedgwood'a, 23 Nisan 1851, E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [25 Nisan 1851], W/M 310.
 22 CCD, 5:28-29; F. Wedgwood'dan K. E. Wedgwood'a, 25 Nisan 1851, W/M 310; defin belgesi, Great Malvern Kilisesi, 25 Nisan 1851, Hereford ve Worcester Kayıt Bürosu, Worcester.
 23 CCD, 5:25, 542-43; S. E. Wedgwood'dan F. Wedgwood'a, [27 Nisan 1851], W/M 310.
 24 CCD, 5:26-27; ED, 2:137, 139; E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [24 Nisan 1851], W/M 310; Annie'den yadigar kalanlar, DAR 210.13.
 25 CCD, 5:32, 540-42; Colp, "Charles Darwin's 'insufferable grief';" J. Moore, "Of Love."
 26 CCD, 5:33; ED, 2:140; Darwin'den J. Hooker'a, 6 Haziran 1868, DAR 94: 69-70.

26. BÖLÜM SERMAYE SAHİBİ BİR BEYEFENDİ

(Sayfa 473-489)

- 1 Best, *Mid-Victorian Britain*, 252; T. Macaulay, Golby'de, *Culture*, 3.
 2 McNeil, *Under the Banner*; Prens Albert, Harvie ve diğerlerinde, *Industrialization*, 234-38.
 3 Charlotte Bronte, Jennings'te, *Pandaemonium*, 262.
 4 CCD 4:354; Haight, *George Eliot*, 20 ve devamı, 60; Rosenberg, "Financing," 169-72; Van Arsdel, "Westminster Review," 544-49; Heyck, *Transformation*, 17; Corsi, *Science*, 204; Holyoake, *Sixty Years*, 1:239.
 5 Rosenberg, "Financing," 175; J. Moore, *Religion*, 432.
 6 Corsi, *Science*, 273-76; Desmond, *Archetypes*, 29-32.
 7 Spencer, *Autobiography*, 1:348, 349 ve devamı; Rosenberg, "Financing," 174; Spencer, *Social Statistics*, 80; J. Moore ve diğerleri, *Science*, 6 ve devamı.
 8 Spencer, *Autobiography*, 1:377, 384; Prens Albert, Golby'de, *Culture*, 1-2.
 9 R. Young, *Darwin's Metaphor*, 23-55.
 10 Spencer, *Autobiography*, 1:372, 388; J. Moore, *Religion*, 406, 408; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 51-52.
 11 CCD, 5:49-52, 55, 538; ED, 2:142; TBI, 49.
 12 CCD, 5:54, 57.
 13 CCD, 5:55, 81, 83; RFD, 17, 38; TBI, 48.
 14 CCD, 5:83; Davidoff ve Hall, *Family Fortunes*, 205-207, 360-65.
 15 Hobsbawm, *Industry*, 156; Keith, *Darwin*, 222, 225; CCD, 3:375-77, 4:xx, 52, 62-63, 154-55, 185, 375-77; 5:119, 183-84.
 16 Austin, *Memoir*, 2:472; Jardine, *Memoirs*, cclix; Crouzet, *Victorian Economy*, 285-87; LLL, 2:129; CCD, 3:303-304; Burn, age., 30; Schivelbusch, *Railway Journey*, 8-9. bölümler.
 17 CCD, 4:62-63, 375; 5:99, 101, 190-91; Atkins, *Down*, 97.
 18 CCD, 4:377, 378; 5:40, 94, 143, 191.
 19 CCD, 4:138, 264-65; 5:222-223; "Down Coal Club: Honorary Subscriptions, 1841-1876 Inclusive," Down Konutu; J. Brodie Innes'in hatıraları, DAR 112; kayıt belgesi, "no 3043 Down Friendly Society....," PRO FS1/232/643, s. 12-13, 18, 32; karşılaştırım J. Moore, "Darwin of Down," 466-69.
 20 Briggs, age., 388; CCD, 4:362, 369; 5:85-6, 163, 174.
 21 CCD, 5:83-84; ED, 1:144; LLL, 2:172; H. Bell, *Lord Palmerston*, 2:58.
 22 CCD, 5:83, 100, 104, 111.
 23 CCD, 4:353-54, 362; 5:51, 52, 55, 63, 83, 147-48; TBI, 49; Hutchinson, *Life*, 22-24, 29-30.
 24 CCD, 5:63, 97, 100, 112, 147-48, 536; Duman, "Creation," 120-23; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 157.

- 25 CCD, 5:96; ED, 2:146-50.
 26 L. Huxley, "Home Life," 6; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; ED, 2:81.
 27 CCD, 5:81; F. Darwin, *Springtime*, 60-62 ve *Rustic Sounds*, 154.
 28 ED, 2:105-106, 154.
 29 CCD, 4:425; 5:81, 141-42, 536.
 30 ED, 2:173; Foote, *Darwin*, 20; F. Darwin, *Springtime*, 51-53; "Vaftiz kayıtları..." KAO P123/1/10; Hutchinson, *Life*, 1:32.
 31 Duncan, *Life*, 64, 541; E. Richards, "Question;" Desmond, *Archetypes*, 30 ve devamı.
 32 Duncan, *Life*, 62-63; Spencer, *Autobiography*, 1:402; LLTH, 1:81, 83, 90; Desmond, *Archetypes*, 25-29.
 33 Duncan, *Life*, 65, 543; Spencer, *Autobiography*, 1:350; Schoenwald, "G. Eliot's 'Love' Letters;" LLD, 2:188; Desmond, *Archetypes*, 37 ve devamı, 99.

27. BÖLÜM ÇİRKİN GERÇEKLER (Sayfa 491-504)

- 1 ağılık günlüğü, Down Konağı; TBI, 43-53.
 2 TBI, 45-46; Freeman, "Darwin Family," 17; sağlık günlüğü, Down Konağı, Nisan, Ağustos-Kasım 1852; CCD, 5:96, 98, 100, 194.
 3 LLTH, 1:89, 102, 107; CCD, 5:49, 64, 75, 131. T. Huxley, "Lectures," 238-39 Darwin'in "çok takdire layık" monografisinin terminolojisini benimsemiş, minicik erkekler hakkındaki görüşlerini kabul etmiş, fakat tutkal vazifesi gören salgularla ilgili çekinceler ileri sürmüş ve Darwin'in "gerçek yumurtalıkların" yeri konusunda yanıldığını düşünmüştür.
 4 CCD, 5:130.
 5 CCD, 5:103, 105, 108, 110, 113-15, 117-18.
 6 CCD, 5:82, 100, 123, 147, 212; MLD, 1:38.
 7 CCD, 5:165-66, 225, 307; 6:406. Kraliyet Madalyası, "Kraliyet Cemiyeti"nde bilimsel bir şövalyeliğe benzetilmiştir, *Lancet*, 1 (1846), 635. Reformlar hakkında: MacLeod, "Of Medals," 92; Morus, "Politics of Power."
 8 Sağlık günlüğü, Down Konağı; CCD, 3:253, 5:157, 163, 172, 536, 539; 6:55; *Autobiography*, 117. Bulwer-Lytton What Will He Do With It? adlı eserinde huysuz "Profesör Uzun" karakterinde Darwin'in parodisini yapmıştır, 1:284-96.
 9 CCD, 5:113, 174-75, 177, 179-81.
 10 CCD, 3:45, 5:113, 178, 196-97, 215.
 11 CCD, 5:174, 195; Geikie, *Memoirs*, 165.
 12 CCD, 5:186, 194, 331.
 13 CCD, 5:224, 321; LRO, 2:5-6.
 14 CCD, 5:351; LLTH, 1:133; MacLeod, "Whigs," 79-80; Morus, "Politics of Power."
 15 CCD, 5:224-25, 278, 6:408; LJT, 45-48; LLTH, 1:101 ve devamı; Gage ve Stearn, *Bicentenary History*, 53.
 16 CCD, 5:424; LLTH, 1:85, 114-15, 119, 137-38; LJT, 4. bölüm.
 17 LLJH, 1:477-78; Corsi, *Science*, 17. bölüm.
 18 CCD, 5:345, 350; LLJH, 1:474.
 19 "Origin of Man: Science versus Theology," *London Investigator*, 1 (1854-55), 8 ve devamı; Desmond, "Robert Grant's Later Views," 402, 404; Beddoe, *Memories*, 32-33; E. Forbes'tan T. Huxley'ye, 16 Kasım 1852, THP 16.170; LLTH, 1:94.
 20 C. Lyell, "Anniversary Address," xxxiii, xxxix; Corsi, "Importance," 224, 241; Bartholomew, "Lyell" ve "Singularity."

- 21 CCD, 5:537; LLL, 2:199; Desmond, *Politics*, 327-30.
- 22 CCD, 5:416; *Natural Selection*, 89.
- 23 T. Huxley, "Vestiges," 425-27, 429; Huxley'nin *Vestiges* üzerine notları, THP 41.57-63; Bartholomew, "Huxley's Defence," 526-28; Desmond, *Archetypes*, 49; LLD, 2:188-189; LLTH, 1:224.
- 24 CCD, 5:213-14; Pearson, *Life*, 2:204.
- 25 CCD, 5:212-13, 215, 537.
- 26 CCD, 5:155, 294, 379.
- 27 CCD, 5:159, 186, 201; sağlık günlüğü, Down Konağı.
- 28 CCD, 5:322, 334, 348, 372; 6:196, 209; LLJH, 1:374.

28. BÖLÜM SAVAŞ GEMİLERİ VE GROG DÜKKANLARI (Sayfa 505-521)

- 1 Hutchinson, *Life*, 30, 36; CCD, 5:105; ED, 2:154; TBI, 49-50; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; sağlık günlüğü, Down Konağı.
- 2 CCD, 5:164, 182, 187, 265.
- 3 F. Darwin, *Rustic Sounds*, 154-55 ve *Springtime*, 59-60; G. Darwin'in "el egzersizleri" ve günlüğü, 1852-54, DAR 210.7; CCD, 4:427.
- 4 LLTH, 1:116; Geikie, *Memoir*, 224; LLL, 2:201; CCD, 5:241.
- 5 LLL, 2:202.
- 6 CCD, 5:196-97, 199, 201, 230, 247-49; Ospovat, *Development*, 177-78; Kohn, "Darwin's Principle," 251; J. Browne, *Secular Ark*, 205-16.
- 7 *Autobiography*, 120-21; *Natural Selection*, 249; *Notebooks*, B21; CCD, 4:139, 5:475; Ospovat, *Development*, 171; Kohn, "Darwin's Principle," 250.
- 8 McKendrick, "Josiah Wedgwood," 30-34.
- 9 Prens Albert, Golby'de, *Culture*, 1-2; Schweber, "Wider British Context," 64-65; Schweber, "Darwin," 258-59, 265; *Autobiography*, 55.
- 10 Köken, 56, 380; *Natural Selection*, 228 ve devamı. Schweber, "Darwin," 212; Ospovat, *Development*, 181-83; Kohn, "Darwin's Principle," 250; CCD, 5:197; J. Browne, *Secular Ark*, 210-16. Bugünün diliyle söyleyecek olursak Darwin bir simpatrik türleşme teorisi geliştirtiyordu; bu teoriye göre ebeveynler ve farklı yavrular, coğrafya tarafından yalıtılmak yerine aynı alanda yaşar.
- 11 Milne-Edwards ekonomistlere borçlu olduğunu açıkça teslim etmiştir: Schweber, "Darwin," 197, 213, 255-56, 285; *Natural Selection*, 233; karşılaştırın Conry, *Introduction*, 387.
- 12 Seed, "Unitarianism," 1-3; Schweber, "Darwin and the Political Economists," 269-70; CCD, 4:473.
- 13 CCD, 5:253, 265; ED, 2:156.
- 14 ED, 2:155-56; CCD, 5:537-38; Ereira, *People's England*, 78-85.
- 15 CCD, 5:68; LLJH, 1:445; CP, 1:255; Sulloway, "Geographic Isolation," 41-47.
- 16 CCD, 5:237, 241, 263.
- 17 CCD, 5:299, 305, 308; CP, 1:256-57; J. Browne, *Secular Ark*, 198. Bu deneyler süper kıta tehdidine karşı bir cevap olarak geldiyse de, aslında 15 yıldır kartlarda bulunuyorlardı: *Journal* (1839), 541-42; *Notebooks*, Q10, buraya şöyle karalamıştır: "Her tür tohumu bir hafta boyunca tuzlu suda beklet."
- 18 CCD, 5:305, 308, 321, 328; LLJH, 1:352.
- 19 CCD, 2:282, 5:320, 331, 364; CP, 1:265; D. Porter, "Beagle Collector," 1015.

- 20 CCD, 5:338-39, 364-67, 374-75; CP, 1:257.
- 21 CCD, 5:363, 370, 440-41, 477, 483, 500; 6:122; LLJH, 1:494; CP, 1:257-58, 261-62.
- 22 CCD, 5:265; F. Darwin, *Springtime*, 53.
- 23 Ospovat, *Development*, 153-57.
- 24 CCD, 5:84, 100, 147, 194; Ospovat, *Development*, 153 ve devamı. Bu embriyolojik bakış açısının ilk işaretini 1842 yazında yazdığı defterlerde vermiştir; *Notebooks*, 7; şöyle karalamıştır: “Sığırları ve koyunları boynuzlarına göre ayırt edebilirsiniz, ama danalarda hiç farklılık yoktur; güvercin, köpek ve sığır yavrularında nasıl oluyor peki? ... sanatlarda olduğu gibi, tuhafıkların neden doğması gerektiğinin bir mantığı yok... bunlar yavru ömrünü sürerken ortaya çıkabileceği gibi, gençliğin sonraki yıllarında bir biçim kazanma ya da değişme eğilimi olarak da ortaya çıkabilirler; buna ancak olgular karar verir.”
- 25 *Foundations*, 221; Ospovat, *Development*, 156.
- 26 CCD, 5:288.
- 27 CCD, 6:217, ayrıca 3:9, 4:18, 30, 63-64, 89-90, 231 ve Colp, “Darwin and Mrs. Whitby,” Wells, “Historical Context,” 228-29; Desmond, *Politics*, 310; Secord, “Darwin.”
- 28 Secord, “Darwin;” Desmond, “Making,” 224-29.
- 29 Secord, “Nature’s Fancy,” 166; CCD, 5:250, 321, 337, 359; *Notebooks*, Q3, s. 493.
- 30 CCD, 5:326, 352, 386, 492, 497.
- 31 Darwin, *Expression*, 259; CCD, 5:508.
- 32 CCD, 5:415, 482.
- 33 CCD, 5:528, 6:24, 217; LLL, 2:213; Secord, “Nature’s Fancy,” 164, 170.
- 34 CCD, 6:236; Secord, “Nature’s Fancy,” 165, 175, 178 ve “Darwin,” 537.
- 35 Secord, “Nature’s Fancy,” 173.
- 36 Secord, “Nature’s Fancy,” 177; LLD, 2:281-82.
- 37 CCD, 5:509; ED, 2:157.

29. BÖLÜM BENİM GİBİ BERBAT ZAVALLILAR (Sayfa 523-534)

- 1 LLJH, 1:368-69.
- 2 CCD, 5:282, 425, 6:114; LLJH, 1:375; LLTH, 1:138-39, 148.
- 3 J. Hooker’dan T. Huxley’ye, 4 Nisan 1856, THP 3.23; LLJH, 1:369-70, 412.
- 4 LLTH, 1:128-29, 144, 157; CCD, 5:442.
- 5 T. Huxley’den E. Forbes’a, 27 Kasım 1852, THP 16.72; W. Carpenter’dan T. Huxley’ye, 16 Temmuz 1855 ve 22 Ekim 1858, THP 12.78, 94; LLTH, 1:95; Baynes, “Darwin,” 505-506; Desmond, *Archetypes*, 22, 123. Owen’in British Museum’daki işini ve karşılığında alacağı 800 sterlinlik ücreti Macaulay ayarlamıştır; LRO, 2:13-15.
- 6 J. Hooker’dan T. Huxley’ye, 4 Nisan 1856, THP 3.23.
- 7 Owen, “Lyell,” 448-50; Ospovat, *Development*, 129-40; Desmond, *Archetypes*, 42-46; Bowler, *Fossils*, 101-106; E. Richards, “Question,” 145-46.
- 8 CCD, 5:68, 133; Desmond, *Archetypes*, 42; Bartholomew, “Huxley’s Defence,” 527-29.
- 9 CCD, 5:133; T. Huxley, “Contemporary Literature,” 243; Ospovat, “Darwin on Huxley;” Winsor, *Starfish*, 90-97.
- 10 Darwin W. B. Carpenter’in bu ilkeyi anması üzerine Huxley’nin saldırısı hakkında notlar almıştır (T. Huxley, “Comparative Literature,” 243-46); Ospovat, “Darwin on Huxley,” şuradan alınmıştır: DAR B.C.40f.
- 11 Wollaston, *Variation*, 186, 189; CCD, 5:268-70, 6:100.

- 12 CCD, 5:403, 498-99; 6:66, 74, 361.
- 13 LLD, 2:26-27; CCD, 6:87, 89; LLL, 2:212. Lyell gibi Bunburry de Leonard Horner'in kızlarından biriyle, Darwin'in Londra'da geçirdiği zamanlardan gayet iyi tanıdığı Frances'la evlenmiştir.
- 14 Darwin'den T. Wollaston'a, 6 Haziran 1856, EUL, Gen. 1999/1/30 (karşılaştırın CCD, 6:134); Matta 7:13-14 (AV); J. Moore, "Of Love," 220-23.
- 15 CCD, 5:270; 6:147; Wollaston, *Variation*, 186, 188; Darwin'in Wollaston'la ilgili notları, DAR 197.2.
- 16 LLD, 2:196 (Huxley hiç kuşku yok ki Nisan 1856'da gerçekleştirilmiş bu toplantıdan bahsediyordu; hatıralarında tarihleri birbirine karıştırmıştır); CCD, 5:351. Darwin'in hayal kırıklığı yaşamasına Huxley'nin Nisan 1855'te Royal Institution'da yaptığı, ileriye doğru giden bir gelişme anlayışını kınadığı konuşması sebep olmuştur; konuşmanın özetini Huxley ona postalamıştır: T. Huxley, "On Certain Zoological Arguments."
- 17 Ospovat, "Darwin on Huxley," 11-16, DAR B.C.40e'nin çözümü.
- 18 CCD, 3:83, 6:103, 106, 111-12; LLTH, 1:150.
- 19 CCD, 6:147, 175-76; LLJH, 1:427; T. Huxley'den F. Dyster'e, Aralık 1856, THP 15:80, LRO, 2:60.
- 20 CCD, 6:260, 484.
- 21 CCD, 5:519, 522; Wallace, "On the Law;" Brooks, *Just Before*, 5. bölüm.
- 22 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 6-7.
- 23 LLL, 2:213-14; CCD, 6:58, 90, 152, 236; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 54-57, 60: Lyell Felsefe Kulübü'nün 28 Nisan toplantısında Busk, Carpenter, Hooker, Huxley ve John Stuart Mill'le türler hakkında konuşmuştur.
- 24 CCD, 6:78; Burburry, *Life*, 2:90, 99-100.
- 25 CCD, 6:100, 106.
- 26 CCD, 6:109, 130-31, 135, 142, 238.
- 27 Jensen, "X Club," 63; CCD, 6:122-23.

30. BÖLÜM DÜŞÜK VE UÇARI BİR DOĞA (Sayfa 535-547)

- 1 CCD, 5:83, 6:87, 151-52, 191.
- 2 CCD, 6:140, 143-44, 147, 153, 155, 193; *Natural Selection*, 534-44.
- 3 CCD, 6:169, 179, 193.
- 4 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 86-87, 102, 119-20, 153, 233, 259, 279; LLL, 2:215; CCD, 6:194; Bartholomew, "Lyell."
- 5 CCD, 6:184, 189, 236; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 57-58, 94-95, 97-98; E. Richards, "Moral Anatomy," 391-96, 406-10; Lurie, *Louis Agassiz*, 7. bölüm; Lorimer, *Colour*, 5. bölüm; Bolt, *Victorian Attitudes*, 1. bölüm.
- 6 CCD, 6:100, 199, 201.
- 7 CCD, 6:198, 200-201, 239, 385, 408.
- 8 CP, 1:258, 262, 268; CCD, 5:329-30, 500, 6:244.
- 9 CCD, 5:326, 6:100, 174, 248, 305.
- 10 CCD, 6:152, 218, 234, 238, 247, 409.
- 11 CCD, 6:248, 250, 259, 266-67, 274, 282; LLJH, 1:449.
- 12 ED, 2:132; CCD, 6:238, 267.
- 13 CCD, 6:238, 264, 268-69, 303, 285, 301, 385; ED, 2:105, 161; Raverat, *Period Piece*, 122; *Wedgwood*, 260.

- 14 CCD, 6:305, 438; ED, 2:162.
- 15 ED, 2:105, 162; CCD, 6:268-69, 274-75, 286, 303; Roberts, *Paternalism*, 115-16, 151-52.
- 16 CCD, 6:304; *Natural Selection*, 73, 89.
- 17 CCD, 5:84, 100; *Natural Selection*, 35-36, 89, 208.
- 18 CCD, 6:335, 237-38, 249; *TBI*, 57.
- 19 *Natural Selection*, 6; CCD, 5:112, 6:218, 301, 303-304; J. Moore, "On the Education," 53-54.
- 20 CCD, 6:335; *Origin*, 57; *Autobiography*, 137; *Natural Selection*, 92-94; J. Browne, *Secular Ark*, 204-205.
- 21 *Natural Selection*, 172-75, 569; Darwin'den J. Hooker'a, 13 Temmuz 1856, DAR 114.3:169 (karşılaştırın CCD, 6:178); Colp, "Charles Darwin's Reprobation."
- 22 CCD, 4:479; *LRO*, 2:12; *Natural Selection*, 172; Ricks, *Poems*, 912 (lvi:15-16).
- 23 Desmond, "Artisan Resistance," Holyoake, *Sixty Years*, 1:166-70; McCabe, *Life*, 1:85-87, 95-96; Royle, *Victorian Infidels*, 80-81.
- 24 *Natural Selection*, 175-76.
- 25 CCD, 6:345-46.

31. BÖLÜM BİR ŞEMPANZE BU İŞE NE DİRDİ? (Sayfa 549-569)

- 1 CCD, 3:253; Owen, "On the Anthropoid Apes" ve "Osteological Contributions," 414-17; Desmond, *Politics*, 288-94, 1830'lardaki tartışmalar hakkında. Thomas Savage goril keşfedilmesini Owen'a yazdığı uzun bir mektupta tartışmıştı, 24 Nisan 1847, BM (NH), OCorr. 23.103.
- 2 Flower, *List*, 1:2; Middlemiss, *Zoo*, 10-11, 23; Barnaby, *Log Book*, 36-37. Alman karşılaştırmalı anatomi uzmanı Carl Gustav Carus, canlı bir orangutanı ilk kez Londra'da görmüştü; C. Carus, *King of Saxony's Journey*, 62.
- 3 Chilton, "Geological Revelations," "Origin of Man: Science versus Theology," *London Investigator*, 1 (1854-55), 8-122 passim; Desmond, "Artisan Resistance," 100.
- 4 *LRO*, 1:377, 2:73, 385; Argyll, *George Douglas*, 1:408-11; Desmond, *Archetypes*, 62-64.
- 5 W. Whewell'dan R. Owen'a, 3 Nisan 1859, BM (NH), OCorr. 26. 285; Owen, "Presidential Address," xlix-li ve *Classification*, 62-63.
- 6 Owen, "On the Characters," 19-20; CCD 6:367; 419; Desmond, *Archetypes*, 74-76. Owen alkolde sertleştirilmiş maymun beyni hazırlamaya ilk 1830'da başlamıştı, bu yüzden de bu konuda son derece deneyimliydi. R. Owen, *Notebook 1* (Ekim-Aralık 1830), BM (NH), OCol.
- 7 *Natural Selection*, 214, 223-24; CCD, 6:366.
- 8 CCD, 6:368-69, 372-73, 377, 385-86, 394; ED 2:159.
- 9 CCD, 6:377, 385, 395, 416; *TBI*, 59-60.
- 10 CCD, 6:384, 389.
- 11 CCD, 6:290, 387-88, 457.
- 12 CCD, 6:395-96, 407; *Natural Selection*, 307-12, 570-71.
- 13 CCD, 6:394-95, 404, 407; "Vaftiz kayıtları...", KAO P123/1/10.
- 14 CCD, 6:412, 416; CP, 1:274; ED, 2:163; *LLD*, 1:137; CCD, 6:524 ve Emma Darwin'in günlüğü, 9 Nisan 1857 ve devamı, o bahar yapılan seyahatlerle ilgili olarak ve DAR'da belirtilenler hakkında. (Günlük hakkında bizi uyandırdığı için Anne Secord'a teşekkür ederiz.)
- 15 CCD, 6:420-21, 424-28; *Natural Selection*, 275-79, 303-304; 94; ED, 2:163.
- 16 CCD, 6:429, 443; *Natural Selection*, 94; *LLJH*, 1:496.
- 17 CCD, 6:325, 412, 432-33.

- 18 CCD, 6:437, 445-50, 492. “Doğal Seçilim Teorisiyle ilgili zorluklar” başlıklı 8. bölümü bu tarihlere kaleme alıyordu. Gray’e yazdığı mektupta belirtmiş olmasa da arıların içgüdüleri Darwin’in en ağır sorunlarından biriydi. O kadar ağırdı ki Robert Richards kuramın 1840’lar ve 1850’ler boyunca yayınlanmasının önündeki en büyük engelin bu mesele olduğuna inancındadır. (R. Richards, “Why” ve *Darwin*, 144-52; ayrıca Prete, “Conundrum”). Sorun kısır işçi arılardı: yavrulamıyorlardı, seçilecek yavruları yoktu. Peki bu durumda içgüdüleri nasıl geliyordu?

Bu teknik aksaklığın Darwin’in teorisini yayınlamayı engelleyip engellemediği ayrı bir meseledir. Başlangıç aşamasında Darwin bu zorluğu ancak 1843’te Kirby ile Spence’ın *Introduction to Entomology* [Entomolojiye Giriş] adlı kitabını okuduğunda fark etmiş, dolayısıyla 1842 tarihli “taslağına” girmiş olamaz. Dahası bu muammayı fark edip etmez bir cevap da bulmuştu. Arıların atalarının hepsinin işçi kraliçe arılar olduğu, nesiller geçtikçe çoğunluğun içgüdülerini koruyarak kısır işçi arılar haline geldiği tahmininde bulunmuştu. 1848’de eşek arıları ve yabanarıları açısından da bunu kabul ediyordu; fakat bunun yanı sıra bedenleri ve davranışları kraliçenininkine hiç benzemeyen kısır asker karıncalarla ilgili olarak yeni bir kavram olan “aile” seçilimi (bugün akraba seçilimi denir) üzerinde de oynuyordu. Askerler arasında şans eseri yeni silahlar ya da koruyucu içgüdüler belirecek olursa bütün bir koloninin seçileceğini düşünüyordu.

Kısır kastların “en büyük özel güçlük” olduğundan şüphesi yoktu, (R. Richards *Darwin* 146.dan alıntı). Fakat bu onun verimli geçen 1850’lerde *Natural Selection*’ı yazmasını engelleyecek kadar büyük bir engel oluşturmamıştı. İşin özü şuydu: Darwin 1856’da yeni bir çözüm bulmuş değildi, ama yine de “büyük kitabına” başladı. Kısır böcekler onun ertelemesine neden olmuşlardı, 1840’larda da böyle olması gerekmemişti. 1856’daki stratejisi, 1848’de olduğu gibi sorunu ortaya koyup akla yatkın mekanizmalar ortaya atmaktı. Ancak 1857’de, büyük kitapta, nihayetinde akraba seçilimini mekanizma olarak kitaba koyabildi.

Stratejik sunum Darwin’in maharetiydi. Kısır böcekleri, *Köken*’de (236) sunduğu teori açısından “ölümcül” olma potansiyeline sahip oldukları gerekçesiyle bir kenara ayırmış; böylece “aile” seçilimi mekanizmasıyla karşılarına çıkmadan önce eleştirmenleri silahsız bırakmıştı. Fakat her zaman aklında bir teori ya da bir başkası olmuş ve her an yayımlayabilecek durumda olmuştur. Böceklerin kısırlığı gerçekten ölümcül olsaydı, 1856’da *Natural Selection*’ı kaleme alarak kendini ateş hattına atmazdı.

- 19 Portlock, “Address,” 1858, clvii-iii; 1857, cxliv-v; CCD, 6:445-50. Portlock’ın sözleriyle: “Eğer Yaratılış doğaya kanunlar dayatan bir edimse, fiziksel koşulların kontrol edici ve değiştirici eylemine tabi olan organizmaları vücuda getiriyorsa bu koşullardaki bir değişiklik neden yaratılmış bir varlıkta aynı değişikliği ortaya çıkarmasın?”
- 20 CCD, 6:445-46.
- 21 CCD, 6:108, 454; *LLTH*, 1:139; Gage ve Stearn, *Bicentenary History*, 53. T. Huxley, “Lectures,” 238.
- 22 CCD, 6:456, 461-62.
- 23 CCD, 5:376, 6:459, 467, 489; *LLJH*, 1:452; Appel, *Cuvier-Geoffroy Debate*, 125-36, Geoffroy’un Paris’te canavar yaratma girişimleri hakkında.
- 24 Freeman, “Charles Darwin,” karşılaştırm. CCD, 2:300-303.
- 25 CCD, 5:253, 537, 6:345-46, 394, 451, 475-76, 478.
- 26 *ED* (1904), 1:183-84; E. Wedgwood, *My First Reading Book*; Darwin’in Charles Waring Darwin’le ilgili hatıraları, *DAR* 210.13.
- 27 *ED*, 2:45-48, 164-65; *TBI*, 161-64; Healey, *Wives*, 148-68.
- 28 CCD, 4:103; Marsh, “Charles Darwin;” Zangerl, “Social Composition.”
- 29 CCD, 6:451-52, 460-77; Atkins, *Doum*, 28, 97; *Natural Selection*, 380; Ospovat, “Perfect Adaptation;” Ospovat, *Development*, 9. bölüm; Kohn, “Darwin’s Ambiguity.”

- 30 CCD, 6:460-61; TBI, 120-21; *Darwin's Journal*.
- 31 CCD, 6: 461, 475, 487; *Natural Selection*, 339.
- 32 CCD, 6:515-16; *Natural Selection*, 387, 467-68, 477, 481; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 85; R. Richards, *Darwin*, 3. Bölüm. Alışkanlıkların, "bireyin küçük tuhafıklarının bile aktarıma eğiliminde olduğu" gayet iyi biliniyordu. (Lewes, "Hereditary Influence," 162.) Darwin'in getirdiği yenilik, en iyi uyarlanmış olanın seçildiğini, böylece zaman içinde değişim gerçekleştiğini görmektir.
- 33 CCD, 6:514-15.
- 34 LLD, 2:110; G. Allen, *Miscellaneous and Posthumous Works*, 1:3 ve devamı; Buckle, *History*, 1:174-77; 3:481-82; Ruse, *Darwinian Revolution*, 146; Irvine, *Apes*, 166.
- 35 *Autobiography*, 110; LLD, 2:110; Bunburry, *Life*, 2:138-39.
- 36 Spencer, *Autobiography*, 2:4, 10, 15-16; LJT, 761; Duncan, *Life*, 85, 97, 550.
- 37 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 26 Ocak 1858, THP 3.28; LLL, 2:279-80.
- 38 *Natural Selection*, 10, 463. *Natural Selection*'in mevcut dokuz bölümü nihayet 1975'te yayımlandı.
- 39 T. Huxley, Kraliyet Enstitüsü Konferansı 10, "On the Special Peculiarities of Man," 16 Mart 1858: 11. Konferans, "Modifiability of Vital Phenomena," 22 Mart 1858, THP 36.98-100, 114; Spencer, *Autobiography*, 1:462.
- 40 T. Huxley'den F. Dyster'a, 30 Ocak 1859, THP, 15.106.
- 41 LLD, 2:103, 112-14; TBI, 61-63; ED, 2:166.
- 42 MLD, 1:109; LLJH, 1:458; LLD, 2:107.
- 43 LLD, 2:116. Mektubun geliş tarihiyle ilgili olarak: Brooks, *Just Before*, 251-57; Brackman, *Delicate Arrangement*, 3. Bölüm; özellikle de Kohn'un cevabıyla ilgili olarak "On the Origin."

32. BÖLÜM AÇIĞA ÇIKMAK (Sayfa 569-586)

- 1 Darwin'den J. Hooker'a, 23 [Haziran 1858], DAR 114:238; Colp, "Charles Darwin, Dr. Edward Lane," 205, 210; LLD, 2:116.
- 2 Wallace, *My Life*, 1:87, 224; Durant, "Scientific Naturalism," 35 ve devamı; Hughes, "Wallace;" Brooks, *Just Before*, 1. bölüm; Desmond, "Artisan Resistance," Bilim Salonları hakkında.
- 3 Durant, "Scientific Naturalism," 39; Brooks, *Just Before*, 4. bölüm.
- 4 R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 178, 182, 184 ve devamı; Kottler, "Charles Darwin," 374. Kohn, "Origin," 1106, Darwin ile Wallace'ın farklılaşma hakkında 1858'de yaşadıkları görüş ayrılıklarını tartışmaktadır.
- 5 Wallace, *Natural Selection*, 27-36, 42.
- 6 LLD, 2:115-20; MLD, 1:119; Darwin'in Charles Waring Darwin'e dair hatıratı, DAR 210:13; *Calendar*, 2295; Brooks, *Just Before*, 264.
- 7 LLD, 2:126; Gage ve Stearn, *Bicentary History*, 53-57.
- 8 LLJH, 2:301; Moody, "Reading;" Gage ve Stearn, *Bicentary History*, 57; LLD, 2:294.
- 9 "Gömülme kayıtları..." KAO P123/1/14; Darwin'den W. Fox'a, 2 Temmuz [1858], 21 [Temmuz 1858] ve 30 [Temmuz 1858], Christ's College Kütüphanesi, Cambridge; LLD, 2:126, 132; TBI, 63 ve devamı; *Companion*, 116.
- 10 LLD, 2:128, 131-32, 137-39, 143; TBI, 64.
- 11 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 195, 198-99, 202; LLD, 2:146, 326; ARW, 1:134-35; *Calendar*, 2337.

- 12 T. Huxley'den F. Dyster'a, 30 Ocak 1859, THP 15.106; Desmond, *Archetypes*, 81; Turner, "Victorian Conflict," 359 ve devamı.
- 13 T. Huxley'den J. Hooker'a, 18 Haziran 1858, THP 2.153; *LLTH*, 1:161; Duncan, *Life*, 87; Spencer, "Owen," 415; Spencer, *Autobiography*, 1:368, 462; 2:24; Desmond, *Archetypes*, 97-98. Chapman grubundaki Pozitivist, George Eliot'in aşığı G. H. Lewes "Archetype"i bir kenara bıraktı, bakınız S. Bell, "Lewes," 288-90.
- 14 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, [Mart 1859], THP 3.47; *LLD*, 2:149-50; RFD, 75; *TBI*, 64 ve devamı.
- 15 Peckham, *Origin*, 13-16; *LLD*, 2:151-54, 160; Paston, *At John Murray's*, 169-70.
- 16 *LLJH*, 1:510; *LLD*, 2:159, 160, 163; Darwin'den T. Huxley'ye, 2 Haziran [1859], THP 5.65; *MLD*, 1:137.
- 17 *Calendar*, 2488; *LLD*, 2:163-65, 171, 178.
- 18 *LLD*, 2:166-68, 262; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 330-32, 335-36; Bunbury, *Life*, 2:185.
- 19 *Calendar* 2489; *TBI*, 66-67; Judd, *Coming*, 117; Peckham, *Origin*, 16; *ED*, 1:172; *LLD*, 2:170; RFD, 86; *Denton's Ilkley Directory*, 46; *Shuttleworth's Popular Guide*, 50-51.
- 20 Darwin'den J. Hooker'a, [27 Ekim ya da 3 Kasım 1859], DAR 115:25; *Calendar*, 2515, 2521; *LLD*, 2:166, 175, 215-20, 230; Peckham, *Origin*, 16-17.
- 21 Peckham, *Origin*, 17; 748; *LLD*, 2:287-88; *MLD*, 1:174.
- 22 *LLD*, 2:229, 266; *Calendar*, 2542; *Athanaeum*, 19 Kasım 1859, s. 659-60; Ellegard, *Darwin*, 41, 43, 294.
- 23 *LLTH*, 1:176; Carlyle, *On Heroes*, 96; *LLD*, 2:228-29, 232; *LLL*, 2:325; *LLJH*, 1:510; Himmel Farb, *Darwin*, 12. bölüm.
- 24 *MLD*, 1:149; *Calendar*, 2526, 2575; *LLD*, 2:240, 312; Owen, "Presidential Address," li; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 227, "Antropoid türlerin yavruları" olarak, gebe kalış esnasında bir şekilde yaratılmış olan insanlar üzerine; Desmond, *Archetypes*, 60-62, Owen'ın Yaradılış felsefesi hakkında; Ellegard, *Darwin*, 65.
- 25 *LLD*, 2:303-304, 312; karşılaşdırın, Southwood Smith, *Divine Government*; Gillespie, *Charles Darwin*, 5-6. bölümler.
- 26 *LLD*, 2:239, 262; Hull, *Darwin*, 93-94, 114; Ellegard, *Darwin*, 35-38; 362-67, Üniteryelerin tepkisi hakkında.
- 27 Darwin'den T. Huxley'ye, 28 Aralık 1859, THP 5.92; *LLD*, 2:235; *MLD*, 1:135; *LLTH*, 1:176.
- 28 D. Livingstone'dan R. Owen'a, 29 Aralık 1860, BM(NH), OCorr. 17.415; A. Sedgwick'ten R. Owen'a, 1860, cilt 23.268, 308; J. Wyman'dan R. Owen'a, Haziran 1863, cilt 27.254; Argyll'den R. Owen'a, 2 Aralık 1859 ve 27 Şubat 1863, cilt 1.230.
- 29 *LLD*, 2:242; Hull, *Darwin*, 81-84.
- 30 R. Grant, *Tabular View*, vi; Desmond, "Robert E. Grant's Later Views;" *LLD*, 2:226.

33. BÖLÜM TAKDİR DEN ÇOK TENKİT (Sayfa 589-605)

- 1 Ellegard, *Darwin*, 56; *LLD*, 2:241, 262; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, 9:125-26; Engels, *Dialectics*, 19; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 52; Durant, "Scientific Naturalism," 45, n. 75.
- 2 H. Martineau'dan E. A. Darwin'e, 2 Şubat 1860, W/M 32974-57. Fiona Erskine'e bunun ve Harriet ile Fanny arasında gidip gelen mektupların çözümlemelerini gösterdiği için teşekkür ederiz; karşılaşdırın Erskine, "Darwin," 92, 108 ve *LLD*, 2:234.

- 3 Poynter, "John Chapman," 7; *LLD*, 2:315; H. Martineau'dan G. Holyoake'ye, Cuma (1859), BL, ek MSS 42, 726, f.26.
- 4 H. Martineau'dan G. Holyoake'ye, Cuma (1859), BL, ek MSS 42,726, f.26; *Origin*, 484, 488. Darwin "yaratılış" sözcüğünü kullanarak "kamuoyuna tabi olduğu için" gerçekten de pişmanlık duymuştu, "bu sözcükle aslında, hiç bilinmeyen bir süreç sonucu 'ortaya çıkmış' demek istiyordum," diyordu; *LLD*, 3:18.
- 5 H. Martineau'dan F. Wedgwood'a, 13 Mart 1860, W/M 32975-57.
- 6 A. Sedgwick'ten Darwin'e, 24 Kasım 1859, DAR 98.2: 17-18; *LLD*, 2:250; *ED*, 2:172, 196. Sedgwick, "Objections," 335'de Mart 1860 tarihli *Spectator*'da yer alan çürütme adım adım verilir; yazıda "insanın atalarının hayvanlara dayandığı" yönündeki lafları kinamak için "Doğa Ana'nın eski kitabı" kullanılmıştır.
- 7 J. Henslow'dan L. Jenyns'e, 26 Ocak 1860, Bath Başvuru Kütüphanesi, Muhterem L. Jenyns'e doğabilimcilerden mektuplar vs., 1826-1878, cilt 1, 1 (9); Ellegard, *Darwin*, 45.
- 8 Bunting, *Charles Darwin*, 88-89, parlamentonun tarihi araştırılırken bulunan kayıtlara dayanmaktadır. Kaynakların yeri belirlenmemiştir ve yazar da vefat etmiştir.
- 9 Huxley'den F. Dyster'a, 29 Şubat 1860, THP 15.110.
- 10 Huxley'den F. Dyster'a, 29 Şubat 1860, THP 15.110; Huxley'nin Kraliyet Enstitüsü'ndeki konferansıya ilgili not taslakları, THP 41.9-56; *LLD*, 2:251, 281; *MLD*, 1:130-31.
- 11 *LLD*, 2:282-4; *MLD*, 1:139-40; Desmond, *Archetypes*, 110.
- 12 *LLTH*, 1:222-23; *LLD*, 2:293, 331.
- 13 *LRO*, 2:39; *LLD*, 2:300.
- 14 Owen, *Paleontology*, 403 ve *Anatomy*, 3:796, Hull, *Darwin*, 176, 181, 191.
- 15 Argyll'den R. Owen'a, 27 Şubat 1863, BM(NH), OCorr. 1.230; Argyll, *George Douglas*, 2: 23. bölüm.
- 16 Hull, *Darwin*, 177, 182, 201, 202; G. Rolleston'dan T. Huxley'ye, 13 Nisan 1860, THP 25.142; *LLD*, 2:300; *MLD*, 1:149.
- 17 T. Huxley, *Darwiniana*, 23, 78, 79; *LLD*, 2:300; Barton, "Evolution."
- 18 *MLD*, 1:171-72; *LLD*, 2:316-18; *Calendar*, 2809; Hull, *Darwin*, 134; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 4. bölüm.
- 19 *Darwin's Journal*, 15; Dupree, *Asa Gray*, 271; Loewenberg, *Calendar*, 17-25; *LLD*, 2:269-70; J. Moore, *Post Darwinian Controversies*, 270-71.
- 20 Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 395-96.
- 21 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 355; Geikie, *Memoir*, 276-77; *LLD*, 2:291, 293, 366-67; *Calendar*, 2711, 2787; Secord, "Geological Survey," 260.
- 22 *Daily Telegraph*, 10 Nisan 1863, s. 4; *LLD*, 2:287; Desmond, *Archetypes*, 2. bölüm; E. Richards, "Question," 145-48.
- 23 *LLTH*, 1:187; *LLD*, 3:270.
- 24 "Recent Acquisitions of the Manuscript Division," *Quarterly Journal of the Library of Congress*, 31 (1974), 257.
- 25 Jensen, "Return," 166-67 ve *LLL*, 2:335bu tartışmalı konu hakkında. Londra'da çıkan haftalık yayınlardan biri, *The Press*, bu özel gelişmeyi haber yapmıştır.
- 26 G. Stoney'den F. Darwin'e, 17 Mayıs 1895, DAR 106/7: 36-39; *Athanaeum*, 14 Temmuz 1860, s. 65; Burton, "Robert FitzRoy," 151-61.
- 27 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Temmuz 1860, DAR 100: 141-42 ve *LLJH*, 1:525-27. Lucas, "Wilberforce"ta bu değerlendirmelerin Huxley'nin zaferine dair efsaneden nasıl farklılaştığı vurgulanmaktadır.
- 28 *LLD*, 2:323-24.
- 29 Huxley'den F. Dyster'a, 9 Eylül 1860, THP 15.115; Tuckwell, *Reminiscences*, 54-55; Poulton, *Charles Darwin*, 155; Jensen, "Return," Huxley'nin sert yanıtının bir değerlendirmesi için ba-

- kınız. Huxley'nin Darwin'e yazdığı mektubun aslı kayıptır, fakat Dyster'a yazdığı bu mektup kuşkusuz diğerinin içeriğini yansıtmaktadır.
- 30 Brown, *Metaphysical Society*, 139; Lucas, "Wilberforce," 327; Jensen, "Return," 166-67; karşılaştırın Gilley, "Huxley-Wilberforce," 333; J. Browne, "Charles Darwin-Joseph Hooker Correspondence," 361-62.
- 31 *LLJH*, 1:520.
- 32 *MLD*, 1:152, 158; *Calendar*, 2856.
- 33 Darwin'den T. Huxley'ye, [Ağustos 1860?], DAR 145 ve *Calendar*, 2887.
- 34 Wilberforce, "Darwin's Origin," 239, 255, 259, Darwin Yeniden Basım Koleksiyonu, R.34, CUL; *MLD*, 1:156; *ARW*, 1: 144.

34. BÖLÜM KUYRUKSUZ MAYMUN SOYUNDAN (Sayfa 607-629)

- 1 Ellis, *Seven*; Crowther, *Church Embattled*.
- 2 Church, *Life*, 188; Corsi, *Science*, 283-84; Powell, *Essays*'de, 139; Ellis, *Seven*, 62; *MLD*, 1:174-75; *LLJH*, 1:514.
- 3 RFD, 69; *LLJH*, 2:55; J. Moore, *Religion*, 425, 437; *MLD*, 2:266-67. Bu "whig-liberal" ittifakının önemi için bakınız Parry, *Democracy*, 1. bölüm.
- 4 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Temmuz 1860, DAR 100: 141-42; *Aethanaeum*, 7 Temmuz 1860, s. 26.
- 5 *MLD*, 1:177-78; T. Huxley'den S. Wilberforce'a, 3 Ocak 1861, THP 227.101; *LLTH*, 1:210.
- 6 *LLD*, 2:353-54; 373, 378; Dupree, *Asa Gray*, 296-97; *MLD*, 1:191.
- 7 Dupree, *Asa Gray*, 298 ve devamı; Loewenberg, *Calendar*, 100, 103, 134; Peckham, *Origin*, 57; *LLD*, 2:351, 355-56, 361, 370-71, 373; *MLD*, 1:166, 169-70; *Darwin's Journal*, 15; J. Moore, *Post-Darwinian Controversies*, 270 ve devamı, 389 n. 48.
- 8 *LLTH*, 1:152, 190, 220, 225; *Calendar*, 3066, 3085; *ED*, 2:177.
- 9 Darwin'den T. Huxley'ye, 1 Kasım (1860), THP 5.141; *MLD*, 1:460; Owen, "Gorilla," 395-96; Owen, "Ape-Origin," 262; T. Huxley, "Man," 498; Desmond, *Archetypes*, 75. Huxley'nin Hristiyan yoldaşları arasında Oxford'dan anatomist George Rolleston ile Kraliyet Cerrahlar Koleji'nden William Henry Flower da bulunuyordu.
- 10 Darwin'den T. Huxley'ye, 1 Nisan 1861, THP 5.162; *MLD*, 1:185; Huxley, "Man," 433.
- 11 G. Rolleston'dan ?, 1 Ekim 1861, Wellcome Enstitüsü, Londra, AL 325619. Anatomik gerekçelerle Owen'a saldırın Rolleston, Oxford'da Huxley'nin yardımıyla terfi ettirilmişti; fakat Hooker'a göre çok temkinli bırıydı, Hooker onun "Tanrı, insan ve maymun" korkusuyla titreyerek yaşayan biri olduğunu düşünüyordu: *MLD*, 1:185.
- 12 Huxley'den F. Dyster'a, 11 Ekim 1862, THP 15.123; *LLTH*, 1:192; "Professor Huxley on Man's Place in Nature," *Edinburgh Review*, 117 (1863), 563.
- 13 T. Huxley'den W. Sharpey'ye, 13 ve 16 Kasım 1862, UCL, Sharpey Correspondence MSS ek 227 (no. 122, 124); *MLD*, 2:30; *LLD*, 2:264, 266.
- 14 T. Huxley'den C. Lyell'e, 26 Haziran 1861, THP 30.35; *LLTH*, 1:239.
- 15 *LLD*, 2:364; *LLL*, 2:341, 344; *LLTH*, 1:197; C. Lyell'den T. Huxley'ye, 26 Kasım 1860, THP 6.40; T. Huxley, *Man's Place*, 168, 178; Bynum, "Charles Lyell's *Antiquity*," 161 ve devamı; Grayson, *Establishment*, 212 vs.
- 16 Darwin'den J. Hooker'a, 23 (Nisan 1861), DAR 115: 98; *LLJH*, 2:60; *Calendar*, 3101 sonraki sayfalar; *CP*, 2:72-74; *TBI*, 71.
- 17 J. Moore, "On the Education," 57; *TBI*, 69; *LLD*, 1:136; *ED*, 2:176-77; *MLD*, 1:460.

- 18 E. Darwin'den C. Darwin'e, [Haziran 1861], DAR 210.10; ED, 2:174; TBI, 83; Healey, *Wives*, 173-74.
- 19 C. Lyell'den T. Huxley'ye, 5 Temmuz 1860 [orijinalde yanlışlıkla 1861], THP 6.36; LLTH, 1:190; T. Huxley, *Man's Place*, 81; "Professor Huxley at the Royal Institution," *Reasoner*, 25 (1860), 125; Watts, "Theological Theories," 119, 134; *Calendar*, 3466, 4464, 4468.
- 20 R. Godwin-Austen'dan T. Huxley'ye, 30 Mart 1863, THP 10.183; T. Huxley, *Man's Place*, 81, 144, 146, 152-55; LLTH, 1:224.
- 21 Bynum, "Charles Lyell's *Antiquity*," 161, 170-71; LLTH, 1:174; Desmond, *Archetypes*, 83-86.
- 22 MLD, 1:181, 2:270, 278; *Calendar*, 3070; Darwin, *Orchids*, 113; Allan, *Darwin*, 195 ve devamı; LLD, 3:262-63.
- 23 Basalla, "Darwin's Orchid Book," 972; LLD, 3:255; MLD, 2:280, 373; Darwin, *Orchids*, 178-79; CP, 2:63.
- 24 *Calendar*, 3662; MLD, 1:195, 202; Ghiselin, *Triumph*, 136; LLD, 2:267, 383; 3:254, 266; Darwin, *Orchids*, 233.
- 25 LLTH, 1:194-95; *Calendar*, 3386; MLD, 1:252; CP, 2:60-61. LLD, 2:384.
- 26 T. Huxley'den F. Dyster'a, [Ocak 1862], THP 15.113; Ellegard, *Darwin*, 295; LRO, 2:115-23 (Du Chaillu yine Batı Afrika'ya doğru yola çıkmıştır, amacı Owen'a canlı bir numune bulmaktır: P. du Chaillu'dan R. Owen'a, 19 Ağustos 1864, BM (NH), OCorr. 10.173); LLJH, 2:25; LLTH, 1:192-95; *Witness*, 11 ve 14 Ocak 1862.
- 27 Darwin'den T. Huxley'ye, 14 Ocak 1862, THP 5.167; LLD, 2:384; LLTH, 1:194-95; Huxley'den J. Hooker'a, 16 Ocak 1862, THP 2.112.
- 28 LLD, 3:276; ARW, 1:143-44, 146; Brooks, *Just Before*, 69.
- 29 C. Lyell'den T. Huxley'ye, 9 Ağustos 1862, THP 6.66 (LLTH'ye cevap, 1:200); "Paleontology," *Athanaeum*, 7 Nisan 1860, s. 478-79.
- 30 G. Rorison'dan R. Owen'a, 25 Nisan 1860, BM (NH), OCorr. 22.379; Rorison, "Creative Week," 322, 517; Hull, *Darwin*, 182-83; Desmond, *Archetypes*, 78; E. Richards, "Question," 147; MLD, 2:341.
- 31 Darwin'den T. Huxley'ye, 14 Ocak ve 10 Aralık 1862, THP 5.167, 183; Ellis, *Seven*, 121-22; Owen, *Monograph on the Aye-Aye*, 62.
- 32 *Calendar*, 3728, 3741, 3763, 3775, 3809, 3972; TBI, 72; MLD, 1:200, 223-26; LLD, 3:269; Atkins, *Doum*, 29-30.
- 33 MLD, 1:228-29; *Calendar*, 3899, 3909; Owen, "On the Archaeopteryx."
- 34 Owen, "On the Archaeopteryx," 46; Wagner, "On a New Fossil Reptile," 266-67; *Calendar*, 3905, 3928.
- 35 Peckham, *Origin*, 509; MLD, 1:234, 472; LLD, 3:6; LLJH, 2:32; *Calendar*, 3926; J. Evans, "On Portions," 418, 421. *Archaeopteryx*'le ilgili ilk yorumlar hakkında: Desmond, *Archetypes*, 124-31.
- 36 T. Huxley, *On Our Knowledge*, 56; MLD, 1:216-17, 229-30; LLTH, 1:206.
- 37 *Calendar*, 3905, 3967; MLD, 1:472; LLJH, 2:32.
- 38 Bynum, "Charles Lyell's *Antiquity*;" MLD, 1:472; LLD, 3:8-9; C. Lyell, *Geological Evidences*, 405 ve devamı, 429.
- 39 LLD, 3:9, 12; LLL, 2:361-65, 376; TBI, 74.
- 40 "Evidence as to Man's Place in Nature," *Athanaeum*, 28 Şubat 1863, s. 287; LLTH, 1:201; LLD, 3:14; Argyll, *Reign of Law*, 265; T. Huxley, *Man's Place*, 76; LLJH, 2:32; Darwin'den T. Huxley'ye, 18 Şubat 1863, THP 5.173.
- 41 T. Huxley, *Man's Place*, 147; MLD, 1:237; Owen, "Summary," 115; Desmond, *Archetypes*, 64; Huxley'den F. Dyster'a, 12 Mart 1863, THP 15.125; LLTH, 1:201.
- 42 Darwin'den J. Hooker'a, 5 Mart [1863], DAR 115:184; *Darwin's Journal*, 16; TBI, 74-75; LLD, 3:312-13; Allan, *Darwin*, 12. bölüm.

- 43 Darwin'den J. Brodie Innes'e, 1 Eylül [1863], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m; Darwin'den William Fox'a, 4 Eylül [1863] ve E. Darwin'den W. Fox'a, [29 Eylül 1863], her ikisi de Christ's College Kütüphanesi'nde, Cambridge; W. Fox'tan E. Darwin'e, 7 Eylül [1863], DAR 164; *TBI*, 74-75.
- 44 *LLJH*, 2:62; Darwin'den J. Hooker'a, [4 Ekim] ve [22-23 Kasım 1863], DAR 115:206, 211; J. Hooker'dan Darwin'e, [28 Eylül] ve [1 Ekim 1863], DAR 101:159, 160-62.

35. BÖLÜM CANLI CANLI MEZARDA

(Sayfa 631-650)

- 1 *Calendar*, 4334, 4338, 4347, 4367, 4368; *ED*, 2:180-81; *LLD*, 3:3; *MLD*, 1:247; 2:338; *TBI*, 76-77.
- 2 *CP*, 2:106; Allan, *Darwin*, 271-72.
- 3 *Calendar*, 4389, 4667, 5316, 5391; *CP*, 2:106; J. Browne, "Erasmus Darwin," 602.
- 4 Loewenberg, *Calendar*, 55; Colp, "Charles Darwin: Slavery," 487; E. Richards, "Moral Anatomy," 415-24 ve "Huxley," 261 ve devamı.
- 5 Greene, *Science*, 103.
- 6 Wallace, *Natural Selection*, 303-31; Schwartz, "Darwin, Wallace," 283-84; R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 179-80; Durant, "Scientific Naturalism," 40-45; Kottler, "Charles Darwin," 388; Vorzimmer, *Charles Darwin*, 190; *ARW*, 1:150.
- 7 *MLD*, 2:31-37; *LLD*, 3:89-91; *Calendar*, 3158 sonraki sayfalar.; *ARW*, 1:152-59.
- 8 *Calendar*, 4458; *LLL*, 2:382-83; *ARW*, 1:152.
- 9 *The Times*, 25 Mayıs 1864, s. 8-9; King, "Reputed Fossil Man," 92, 96; Ellegard, *Darwin*, 165; Bowler, *Theories*, 33-34.
- 10 Ellis, *Seven*, 109-11, 4. bölüm.
- 11 Allan, *Darwin*, 12. bölüm; *MLD*, 1:251; *Calendar*, 4527, 4582, 4607, 4619; *TBI* 80.
- 12 J. Moore, "On the Education," 59-60 ve "Darwin of Down," 468-69; F. Darwin, *Springtime*, 63; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 215-17.
- 13 Brock ve MacLeod, "Scientists' Declaration," 41, 48.
- 14 Barton, "Influential Set," 61 ve devamı; Jensen, "X Club," 63; MacLeod, "X Club."
- 15 *Calendar*, 4671, 4686, 4689, 4690, 4696, 4700-712, 4719; *MLD*, 1:252-56, 258; *LLD*, 3:28, 29; *LLTH*, 1:255; *LLJH*, 2:75-76; *LLL*, 2:384; MacLeod, "Of Medals," 83; Bartholomew, "Award."
- 16 Huxley, Barton'da, "Evolution," 263-64; Roos, "Aims," 164; *Calendar*, 4817; *LLL*, 3:28; X Kulübü defteri, Tyndall'ın belgeleri, Kraliyet Enstitüsü; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Temmuz 1863, THP 2.120.
- 17 *Calendar*, 4712; Ashwell ve Wilberforce, *Life*, 3:154-55; Ellis, *Seven*, 136.
- 18 T. Huxley'den F. Dyster'a, 26 Ocak 1865, THP 15.129; J. Hooker'dan Darwin'e, 1 Ocak 1865, DAR 102: 1-3; Barton, "X Club," 225; J. Moore, *Post-Darwinian Controversies*, 25; Huxley-Rolleston yazışmaları, THP 25.171-74, 180-84, liderin bölücü etkisi hakkında.
- 19 Argyll, *George Douglas*, 2:167; *LLL*, 2:384-85; *LLD*, 3:32.
- 20 *LLL*, 2:385; *LLD*, 3:32; Desmond, *Archetypes*, 159; Paradis, *T. H. Huxley*, 2. ve 3. bölümler.
- 21 *LLD*, 2:35; J. Hooker'dan Darwin'e, 3 Şubat [1865], DAR 102: 8-9; Darwin'den J. Hooker'a, 9 Şubat [1865], DAR 115:260; W. Thomson, *Popular Lectures*, 1:349 ve devamı.
- 22 *LLJH*, 2:72; *Calendar*, 4820.
- 23 Hutchinson, *Life*, 1: 74; *LLD*, 3:36-38, 40-41; *ED*, 2:183; *Calendar*, 4829, 4986.

- 24 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Mayıs 1865, DAR 102: 20-21; Darwin'den J. Hooker'a, 4 Mayıs [1865], DAR 115: 268; B. Sullivan'dan Darwin'e, 8 Mayıs 1865, DAR 177; *TBI*, 82; Burton, "Robert FitzRoy," 164 ve devamı; *Narrative*, 26.
- 25 *TBI*, 82-84; Poynter, "John Chapman," 15-17; *Calendar*, 4834, 4837, 4846; *ED*, 2:182.
- 26 Hodge, "Darwin as a Lifelong Generation Theorist," 227-36; Olby, "Charles Darwin's Manuscript;" *MLD*, 1:281; *LLD*, 3:43-44; *Calendar*, 4837.
- 27 *LLTH*, 1:267-8; *Calendar*, 4841.
- 28 Bynum, "Charles Lyell's Antiquity," 178, 182; *LLD*, 3:39; *Calendar*, 4858, 4860, 4883, 4892.
- 29 Paradis, T. H. *Huxley*, 75; *English Leader*, 13 Ocak 1866; T. Huxley, *Method*, 38. Simon Schaffer'a, Lefebvre'in Jenny Marx'a yazdığı mektubun çevirisini yaptığı için teşekkür ederiz, *Marx-Engels*.
- 30 Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in el yazmaları, BM(NH), OColl. 59.1-2; C. Lyell'den T. Huxley'ye, 22 Ocak 1866, THP 6.120; *English Leader*, 3 ve 24 Şubat 1866.
- 31 *LLD*, 3:39; *TBI* 86; Irvine, *Apes*, 166; Bowler, *Theories*, 52; *Calendar* 4963.
- 32 *Calendar*, 4529, 4942, 4971, 4973, 4985, 4990. Haeckel bunları Almanya'da dağıtmıştır.
- 33 *ED*, 2:184; E. C. Langton'dan (née Darwin) Charles ve Emma Darwin'e, [Ocak 1866], *WM* 444; Darwin'den J. Hooker'a, 21 [Ocak 1866], DAR 115:280; *Calendar*, 5009-10; *MLD*, 1:477.
- 34 *Calendar*, 5089; *RFD*, 70; *ED*, 2:184-85.
- 35 Paul, "Selection," 413-16; *Calendar*, 4794; Spencer, *Autobiography*, 2:102, 484; *LLD*, 3:46, 56; *Calendar*, 4645, 4650; *ARW*, 1:170, 188, 191; *MLD*, 1:267-69.

36. BÖLÜM ZÜMRÜT GÜZELLİĞİ (Sayfa 651-666)

- 1 Grove, *Correlation*, 346; Morus, "Politics of Power," Ellegard, *Darwin*, 78-79.
- 2 *LLJH*, 2:98-99, 100-106; *Calendar*, 5165, 5167, 5201-202, 5229; *LLD*, 3:47-48; "British Association for the Advancement of Science," *Journal of Botany*, 5 (1867), 29-30.
- 3 Hutchinson, *Life*, 1:92; Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in el yazmaları, BM (NH), OColl. 59.7, 18, 24; Ellegard, *Darwin*, 79.
- 4 Barrow, *Independent Spirits*, 2. ve 6. Bölüm; Oppenheim, *Other World*, 276; Harrison, "Early Victorian Radicals," 198-99, 212 n. 3.
- 5 *LLTH*, 1:419-20; *LJT*, 115; *Calendar*, 4742-43; Kottler, "Alfred Russel Wallace," 170, 171-72; T. Huxley, *Report*'ta, 230.
- 6 Kottler, "Alfred Russel Wallace," 164-65, 167-72; Wallace, *My Life*, 2:277-81; *ARW*, 2:187-88.
- 7 *Calendar*, 4646, 4555, 4934, 6540, 6676; *LLTH*, 1:266; Weindling "Ernst Haeckel," 314, 317; Groeben, *Charles Darwin-Anton Dohr Correspondence*, 10, 22; *LLD*, 3:88.
- 8 *Calendar*, 4555, 4586, 4646, 4934, 4973, 5193; Bölsche, *Haeckel*, 133 ve devamı, 150; Cori ve Weindling, "Darwinism," 694; Bayertz, "Darwinism," 297-98.
- 9 Bölsche, *Haeckel*, 242; *RFD*, 36; *RBL*, 159; *MLD*, 2:350; *Calendar*, 5252, 5257, 5262; T. Huxley, "Natural History," 13-14; Haeckel, *History*, 2:248.
- 10 *LLD*, 3:53, 73; *Calendar*, 5051, 5265-66, 5281; Spencer, *Autobiography*, 2:143; *LLTH*, 1:278; Lorimer, *Colour*, 9. bölüm; Bolt, *Victorian Attitudes*, 3. bölüm; Semmel, *Governor Eyre*, 4. ve 5. bölümler.
- 11 *LLTH*, 1:279-82; W. Darwin'in hatıraları, DAR 112.2 (karşılaştırın *LLD*, 3:53).
- 12 *Darwin's Journal*, 17; Darwin'den J. Hooker'a, 25 Eylül 1866 ve 4 Ekim 1866, DAR 115:300, 302; *LLJH*, 2:77-79; *Calendar*, 5230, 5238, 5283-84, 5487.

- 13 MLD, 1:274; RFD, 37-39; Haeckel, *History*, 1:1-2; Haeckel, *Generelle Morphologie*, 2:451. Haeckel ve Darwin hakkında: Altner, *Charles Darwin*; Schwarz, "Darwinism;" Kelly, *Descent*; Roger, "Darwin."
- 14 Gasman, *Scientific Origins*, 17-18; Corsi ve Weindling, "Darwinism," 689; Weindling, "Ernst Haeckel," 311; Haeckel, *History*, 1:295; S. Gould, *Ontogeny*, 78.
- 15 MLD, 1:274, 277; LLTH, 1:288; Haeckel, *Generelle Morphologie*, 1:90, 173-74n; LLTH, 1:288.
- 16 Vogt, *Lectures*, 378; Gregory, *Scientific Materialism*, 3. bölüm; *Calendar*, 5256, 5269, 5489, 5495, 5499-500, 5503, 5506, 5533; W. Montgomery, "Germany," 82-83; LLD, 3:69.
- 17 LLD, 3:62; Darwin, *Variation*, 2:426-28; Loewenberg, *Calendar*, 53 ve De Beer, "Some Unpublished Letters," ilk formülasyonlar için 40-41.
- 18 MLD, 1:277, 2:40; LLD, 3:59-60, 72, 98; *Calendar*, 5380, 5382, 5448, 5450.
- 19 *Calendar*, 5443, 5446, 5464; LLD, 2:279, 3:72-73; Vucinich, *Darwin*, 62 ve devamı; Vucinich, "Russia," 249; Freeman, *Works*, 123. Royer hakkında: Miles, "Clémence Royer;" Stebbins, "France," 125-27; Conry, *Introduction*, passim.
- 20 ARW, 1:179, 181; MLD, 2:57-58, 65.
- 21 Darwin'den C. Kingsley'ye, 10 Haziran [1867], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.165; MLD, 1:277, 282-83; LLD, 3:65; *Calendar*, 5466.
- 22 Argyll, *Reign*, 219, 259-60; Mozley, "Argument of Design," 162; LLL, 2:431-2; Gillespie, *Charles Darwin*, 93-104. Bowler, Darwinci olmayan bu bakış açısının baskın çıktığını vurgulamıştır: Bowler, Charles Darwin, 9. bölüm ve *Non-Darwinian Revolution*, 90 ve devamı.
- 23 Darwin'den C. Kingsley'ye, 10 Haziran [1867], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.165; Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in elyazmaları, BM (NH), OColl. 59.1-2, 26.
- 24 LLJH, 2:114; LLD, 3:62; MLD, 1:302.
- 25 Wallace, *Natural Selection*, 34-90, 280, 282-85; Durant, "Ascent," 298; ARW, 1:178-80, 183, 185, 189; *Calendar*, 5522; Kottler, "Charles Darwin," 417 ve devamı.
- 26 Russell, "Conflict Metaphor;" Burchfield, *Lord Kelvin*, 27 ve devamı, 70 ve devamı; Jenkin, "Origin," 289, 291-94; LLD, 3:107-108; MLD, 2:379; Vorzimmer, *Charles Darwin*, 27-30, 44-45.
- 27 LLD, 3:71-72; MLD, 1:272; LLL, 2:415-16.
- 28 MLD, 1:300; *Darwin's Journal*, 17; Kingsley, *Charles Kingsley*, 2:248-49; *Calendar*, 3427, 3439; Watts ve [Holyoake], "Charles R. Darwin."
- 29 *Darwin's Journal*, 17; ED, 2:187; *Calendar*, 5781; LLD, 3:74-75.

37. BÖLÜM CİNSELLİK, SİYASET VE X KULÜBÜ (Sayfa 667-685)

- 1 LLD, 3:75, 84; MLD, 1:287; LLJH, 2:113; *Calendar*, 6036.
- 2 *Calendar*, 5844, 5874, 5885, 5915, 5918, 5972; LLD, 3:76-77; ARW, 1:199. *Athanaeum*'da yayınlanan değerlendirmenin yazarı Berthold Seeman'dı: *Calendar*, 5931, 5951.
- 3 LLD, 3:78, 80, 84; *Calendar*, 5914.
- 4 *Calendar*, 5773, 5843, 6047, 6127, 6219, 6289, 6294; ED, 2:187-88, 190-91; Loewenberg, *Calendar*, 42; J. Moore, "On the Education," 63-64.
- 5 *Calendar*, 5836, 5938, 5976, 5979; Vucinich, *Darwin*, 62 ve devamı.
- 6 *Calendar*, 5198, 5217, 5852, 5864, 5870-71, 6009, 6082, 6382; LLD, 3:77, 97, 99-100, 103, 111-12; MLD, 2:68, 90, 103, 159; LLL, 2:410; Agassiz ve Agassiz, *Journey*, 15, 33, 399, 425; Lurie, *Louis Agassiz*, 353 ve devamı, 382.
- 7 MLD, 2:64-65; LLD, 3:92.

- 8 MLD, 2:63, 90; Wallace, *Natural Selection*, 3. bölüm; Ellegard, *Darwin*, 251.
- 9 LLD, 3:82; ED, 2:188-89; MLD, 2:69, 71, 99 ve *Calendar*, 5885, 6042, 6052, 6062, 6067, 6070, 6127; *Descent* (1871), 1:43; X Kulübü defteri (5 Mart 1868), Tyndall belgeleri, Kraliyet Enstitüsü.
- 10 *Calendar*, 5919, 6107, 6114, 6629, 6635; LLD, 3:86; MLD, 1:312, 2:92; W. Montgomery, "Germany," 83-85.
- 11 Mivart, "Some Reminiscences," 988-89; J. Gruber, *Conscience*, 1. ve 2. bölümler.
- 12 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 20 Mayıs 1868, 22 Nisan 1870 ve 10 Ocak 1872, hepsi de DAR 171; *Descent* (1871), 2:24-25; J. Gruber, *Conscience*, 31 ve devamı.
- 13 Dawkins, "Darwin," 436; Durant, "Ascent," 298-99; Ellegard, *Darwin*, 284-85; LLJH, 2:114; LLD, 3:98-99.
- 14 Forrest, *Francis Galton*, 1. ve 2. bölümler; Greene, *Science*, 102-106.
- 15 Greene, *Science*, 106-11; Greg, *Descent*'te (1871), 1:174; Helmstadter, "W. R. Greg;" Bagehot, *Physics*, 215.
- 16 ARW, 1:219; MLD, 1:297, 302, 305; LLJH, 2:114; Ellegard, *Darwin*, 65.
- 17 TBI, 87; ED, 2:190; ARW, 1:219; *Companion*, 276.
- 18 ARW, 2:221; *Calendar*, 6321; Mivart, "Reminiscences," 994; LLJH, 2:115-118; Hooker, "Address."
- 19 Ellegard, *Darwin*, 82-83; LLJH, 2:121; LLD, 3:100; ARW, 1:121.
- 20 "The British Association," *Guardian*, 23 (2 Eylül 1868), 977; LLTH, 1:231, 297; MLD, 1:297; LLJH, 2:119; Tyndall, "Address," 6.
- 21 *Calendar*, 6327, 6333, 6413; LLD, 3:100; Mivart, *Essays*, 228; Baynes, "Darwin," 505-506; Tyndall, *Fragments*, 92-93, 163-64, 130, 198, 441; Cockshut, *Unbelievers*, 91; Lightman, *Origins*, 5. bölüm; G. Young, *Portrait*, 116; Barton, "John Tyndall;" T. Huxley, *Discourses*, 319-20; Mivart, "Some Reminiscences," 987.
- 22 Uschmann ve Jahn, "Briefwechsel," 15, 17-19; *Calendar*, 6239; E. Haeckel'dan T. Huxley'ye, 28 Şubat 1869, THP 17.198; LLD, 3:104; MLD, 1:277-78; LLTH, 1:305; Darwin'den T. Huxley'ye, THP 5.239.
- 23 T. Huxley, *Ibis*, 4 (1868), 357-61; T. Huxley, "Natural History," 41; Foster ve Lankester, *Scientific Memoirs*, 3:303-13, 365; E. Haeckel'dan T. Huxley'ye, 27 Ocak 1868, THP 17.183; LLTH, 1:294-95, 303; LLD, 3:104-105; *Calendar*, 6450; Di Gregario, "Dinosaur Connection," 413-17; Desmond, *Archetypes*, 127-30, 156-58.
- 24 LLTH, 1:295-96; T. Huxley'den Darwin'e, 20 Temmuz 1868, DAR 221; Weindling, "Ernst Haeckel," 317; Rehbock, "Huxley;" Rupke, "*Bathybius Haeckelii*."
- 25 *Calendar*, 6561, 6655; ARW, 1:232-33, 235; Wallace, *Malay Archipelago*, [v]; *Calendar*, 6542, James Orton'un *The Andes and the Amazon* hakkında; *Calendar* 6454 ve MLD, 2:235 Albert Gaudry'nin *Animaux fossiles et geologie de l'Attique* hakkında; Darwin, atlar, filler ve domuzlara dair geniş kapsamlı şecereler sunan bu kitabı "türlerin bağları hakkında okuduğum en çarpıcı kitap," sözleriyle övmüştür; Desmond, *Archetypes*, 165.
- 26 ED, 2:191, 221; *Calendar*, 6424; Dupree, *Asa Gray*, 337-41; Loewenberg, *Calendar*, 94; MLD, 1:309.
- 27 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 219-20, 223, 226; Darwin'den J. Brodie Innes'e, 15 Haziran [1868], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m. Kilise'nin güncel bir sorunu olarak taşra rahipleri hakkında: Halcombe, "Curate Question."
- 28 Darwin'den J. Brodie Innes'e, 16 Aralık 1868, APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m.; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 227-29; J. Moore, "Darwin of Down," 470-477.
- 29 Hindistan: *Calendar*, 5872, 6080, 6160, 6184, 6285, 6295, 6420, 6514, 6815, 7030; Nika-ragua: 6546; Cebelitarık, 6547, 6553; Portekiz, 6577; Laponya, 6430, 6438, 6517; Yeni Zelanda, 6520; Avustralya, 5899, 5916, 6314, 6374, 6419, 6635; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 136; geri kalan kısım için bakınız: Darwin, *Expression*, 19-20.

38. BÖLÜM PARÇALAYAN SPEKÜLASYONLAR (Sayfa 687-711)

- 1 Jenkin, "Origin," 301; W. Thomson, *Popular Lectures*, 2:64; Sharlin, *Lord Kelvin*, 9. ve 10. bölümler; Burchfield, *Lord Kelvin*, 32 ve devamı; *Origin*, 285-87.
- 2 *Calendar*, 5974, 6496; *MLD*, 1:312, 2:163-64, 379; *LLD*, 3:107, 109; Vorzimmer, *Charles Darwin*.
- 3 Tait, "Geological Time," 407, 438; *Calendar*, 6688; *LLD*, 3:113; T. Huxley, *Discourses*, 306, 329; *MLD*, 1:314-16, 2:6-7.
- 4 *ED*, 2:195; *Calendar*, 6705, 6716, 6718; Loewenberg, *Calendar*, 63; *Annotated Calendar*, 369.
- 5 T. Huxley, *Method*, 155; Paradis, T. H. Huxley, 100 ve devamı; Block, "T. H. Huxley's Rhetoric," 379-81; Bibby, *T. H. Huxley*, 8. bölüm.
- 6 Hutchinson, *Life*, 1:101; A. Brown, *Metaphysical Society*, 50-56; T. Huxley, *Method*, 162; T. Huxley, "On Descartes' 'Discourse'," 79-80; Lightman, *Origins*, 10 ve devamı; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 5. bölüm.
- 7 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 25 Nisan 1870, DAR 171; T. Huxley, *Science*, 120.
- 8 Wallace hakkında notlar, "Principles," DAR 133; *MLD*, 2:39-40; *LLD*, 3:114, 117; ARW, 1:232-33.
- 9 R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 181-84, 193-94; Wallace, *Natural Selection*, 335-43, 351-60; Wallace, *My Life*, 1:342; Kottler, "Alfred Russel Wallace," 150-56; Durant, "Scientific Naturalism," 46-47; ARW, 1:227, 243-44.
- 10 Mivart, "Difficulties," Darwin yeniden basım koleksiyonunda, R. 145, CUL; ARW, 1:246-47; Mivart, *On the Genesis*, 67-73; Mivart, "Reminiscences," 988-93; Root, "Catholicism," 162-70.
- 11 Ellegard, *Darwin*, 308; Argyll, *Primeval Man*, 4-5, 33, 66-68, 124 ve devamı; Argyll, *George Douglas*, 2:246-47, 272-73.
- 12 Gillespie, "Duke of Argyll," 48; *Descent* [1871], 1:65-69; Argyll, *Primeval Man*, 70, 133; *Calendar*, 6433, 7024.
- 13 *LLD*, 1:11, 3:106; *ED*, 2:195; RFD, 82; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 162; *MLD*, 1:313; Cobbe, *Life*, 488-89; *Calendar*, 7145, 7149.
- 14 *MLD*, 1:317, 2:41; *LLJH*, 2:146-47.
- 15 *MLD*, 1:316; *Calendar*, 6897, 6900, 6947, 6954, 6956, 6960, 6995, 7022, 7030, 7036; *LLD*, 3:119; *Annotated Calendar*, 375; Cobbe, *Life*, 490.
- 16 *Calendar*, 7107; Darwin'den H. Darwin'e, [Mart-Haziran 1870], BL, ek MSS 58373; *Descent* (1871), 1:34, 67-68, 106; *ED*, 2:196.
- 17 *LLD*, 3:125; F. Darwin, *Springtime*, 67; *Calendar*, 7200; *MLD*, 2:236; *LLAS*, 2:402, 464.
- 18 *Calendar*, 7222, 7225, 7246; *LLD*, 3:126; *LLTH*, 1:330.
- 19 *Calendar*, 5873, 5889, 7195; *LLD*, 3:126-28; "Speech of His Grace the Archbishop of Canterbury...," DAR 139.12.
- 20 *Calendar*, 7057, 7117, 7182-83, 7257; *LLD*, 3:129.
- 21 *Calendar*, 7277 sonraki sayfalar; *Hansard Parliamentary Debates*, üçüncü dizi (22 Temmuz 1870), 817; (26 Temmuz 1870), 1006-10.
- 22 *ED*, 2:198-99; *MLD*, 2:92; Ensor, *England*, 6-7.
- 23 *ED*, 2:186; T. Huxley, *Discourses*, 257; *MLD*, 1:323; Ellegard, *Darwin*, 85.
- 24 *MLD*, 1:324, 2:92; *Calendar*, 7332-33, 7340, 7342, 7381, 7389, 7442, 7485.
- 25 T. Huxley, *Discourses*, 271; *Calendar*, 7374, 7376, 7400; ARW, 1:254.
- 26 *Darwin's Journal*, 18; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 233; Mivart, *On the Genesis*, 211; St. G. Mivart'tan Darwin'e, 22 Ocak ve 24 Ocak 1871, ikisi de DAR 171; ARW, 1:258; Owen, "Fate."

- 27 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 232-34; *ED*, 2:202; *Calendar*, 7485, 7488, 7510, 7583, 7735; Vucinich, *Darwin*, 66. *İnsanın Türeyişi'nin'in* Rusça'ya üç çevirisi 1871-72'de yayınlanmıştır: Freeman, *Works*, 140.
- 28 Freeman, *Works*, 129; *ED*, 2:202; *LLD*, 3:138-39; Ellegard, *Darwin*, 296; Dawkins, "Darwin," 195.
- 29 *Descent* (1871), 1:67, 101, 104, 167-80, 238; G. Jones, "Social History;" Durant, "Ascent," 293 ve devamı; J. Moore, "Socializing," 46-51.
- 30 *Descent* (1871), 1:169, 2:326-27, 403-4; E. Richards, "Darwin;" Bowler, *Theories*, 7 ve devamı.
- 31 "Mr. Darwin on the Descent of Man," *The Times*, 8 Nisan 1871, s. 5, sütun 4-5.
- 32 *LLD*, 3:139; *Calendar*, 7705; *ED*, 2:203; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 235, 237; Ellegard, *Darwin*, 101; Fiske, *Life*, 267.
- 33 Cobbe, *Life*, 489; *MLD*, 1:329; *ARW*, 1:260; *ED*, 2:202-203.
- 34 *LLD*, 3:142; *ARW*, 1:262; St. G. Mivart'tan Darwin'e, 23 Nisan 1871, DAR 171; *Darwin's Journal*, 18; *Calendar*, 7730, 7755, 7798; Peckham, *Origin*, 22.
- 35 *Calendar*, 7761, 7796; *ARW*, 1:264; *Darwin's Journal*, 18; Fiske, *Life*, 266, 276; MacLeod, "Evolutionism," 65-69.
- 36 *Calendar*, 7829; P. Wiener, *Evolution*, 3. bölüm ve ek A; *ARW*, 1:264-65, 268.
- 37 *ARW*, 1:268-69; *Calendar*, 7878; Mivart, "Descent," 47, 52, 81-90.
- 38 *ARW*, 1:269; *MLD*, 1:333; *Calendar*, 7963; Wright, *Darwinism*, 9, 13, 15, 37, 43.
- 39 *LLD*, 3:149; *ARW*, 1:265, 270; *ED*, 2:204; *MLD*, 1:329-32; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112: 79-82; Darwin'den C. Wright'a, 13-14 Temmuz ve 17 Temmuz [1871] (kopyalar), her ikisi de DAR 171 içinde; *Calendar*, 7907, 7916.
- 40 *Wedgwood*, 299; *RBL*, 121, 124-25; *ED*, 2:210.
- 41 C. Wright'tan Darwin'e, 1 Ağustos 1871, DAR 181; *LLTH*, 1:363; T. Huxley'den Darwin'e, 20 Eylül 1871, DAR 99:39-42; T. Huxley'den J. Hooker'a, 11 Eylül 1871, THP 2.181.
- 42 *Darwin's Journal*, 19; *LLD*, 3:152; Darwin'den T. Huxley'ye, 21 Eylül [1871], THP 5.279-82; T. Huxley'den Darwin'e, 28 Eylül 1871, DAR 99:43-46; T. Huxley, *Darwiniana*, 145, 147, 149.
- 43 Darwin'den T. Huxley'ye, 30 Eylül [1871], THP 5.283-87; *LLJH*, 2:130; *MLD*, 1:333; Desmond, *Archetypes*, 141.
- 44 *LLD*, 3:148; Darwin'den T. Huxley'ye, 9 Ekim 1871, THP 5.289-90; R. Cooke'tan Darwin'e, 1 Kasım [1871], DAR 171; Bartholomew, "Huxley's Defence," 533-34.

39. BÖLÜM BEKLE, BEKLE, BEKLE (Sayfa 715-735)

- 1 *Autobiography*, 163; *ED*, 2:204-205.
- 2 H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; *TBI*, 87; *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 7964, 8013, 8199; *LLD*, 3:133.
- 3 Peckham, *Origin*, 22-23; Freeman, *Works*, 79-80; *MLD* 1:332.
- 4 Peckham, *Origin*, 242-67; Vorzimmer, *Charles Darwin*, 246-49; *Origin* (altıncı basım), 7. bölüm. Aynı şekilde, yakınsamayı açıklamanın imkansızlığı konusunda da Mivart'a karşı çıkmıştır. Yakınsayan bir iç gücün değil de seçilimin benzer koşullar altında benzer yapıların ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermek için birbiriyle ilişkisi olmayan balıklardaki elektrik organlarından, plasentalı ve keseli farelere kadar örnek üstüne örnek vermiştir (6. ve 14. bölümler).
- 5 *Calendar*, 7924, 8070, 8099, 8110, 8145, 9105; Darwin'den F. Abbot'a, 6 Eylül [1871] (kopya), DAR 139.12; RFD, 23; Abbot, *Truths*, 7-8; CP, 2:167; J. Moore, "Freethought," 303-304;

- W. Darwin'den F. Abbot'a, 20 Aralık 1875, üniversite arşivleri, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi.
- 6 *Descent* (1871), 1:4; *MLD*, 1:335-36.
- 7 Peckham, Köken, 22-24; Freeman, *Works*, 79-80; *MLD* 1:332; *Calendar*, 8209.
- 8 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 6 Ocak 1872, DAR 171; Darwin'den St. G. Mivart'a, [6-10 Ocak 1872], DAR 96:141; *MLD*, 1:335; *Calendar*, 8186.
- 9 *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 8168 vs., 8209, 8212; *MLD*, 1:335; *Descent* (1871), 1:5; Peckham, Köken, 22-24.
- 10 Darwin, *Expression*, 15-19; CCD, 4:410-30; Freeman ve Gautrey, "Charles Darwin's *Queries*;" *Calendar*, 7698; J. Browne, "Darwin;" Ritvo, *Animal Estate*, 39-40.
- 11 Darwin, *Expression*, 80, 155, 179, 195-96, 217, 305.
- 12 *Calendar*, 8302, 8383, 8404, 8427, 8435, 8567, 8473-75; *LLD*, 3:171; *Darwin's Journal*, 19.
- 13 Wallace, *My Life*, 2:90 ve devamı; ARW, 1:273-78; *LLTH*, 1:333; Bastian, *Beginnings of Life*, 2:165-66, 584; R. Grant'tan H. Bastian'a, 26 Haziran 1872, Wellcome Enstitüsü, Londra.
- 14 *Calendar*, 8533, 8585; *ED*, 2:210; *Darwin's Journal*, 19; *LLD*, 3:171.
- 15 *Calendar*, 8406, 8449, 8525, 8533, 8577; *LLJH*, 2:131, 159-77; MacLeod, "Ayrton Incident."
- 16 *Calendar*, 8542, 8586; J. Hooker'dan Darwin'e, 19 Ekim 1872, DAR 103: 124-25; Darwin'den J. Hooker'a, 22 Ekim [1872], DAR 94:231-32.
- 17 Darwin, *Insectivorous Plants*, 76-84, 92 ve devamı, 134-35, 199-209, 232-33, 272; *MLD*, 2:267; Allan, *Darwin*, 235 ve devamı; Ghiselin, *Triumph*, 198-200.
- 18 *Calendar*, 8616, 8620, 8675; *Annotated Calendar*, 425; *Darwin's Journal*, 19; "The Expressions of the Emotions," *Athanaeum*, 9 Kasım 1872, s. 591.
- 19 *Calendar*, 8606, 8682; *LLTH*, 1:367-89; E. Richards, "Huxley," 277 ve devamı. Darwin şehirden ayrılmadan önce bir toplantı yapılmış olabileceğini varsayabiliriz.
- 20 *MLD*, 2:43; *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 8747, 8761, 8763, 8799, 8839, 8843 sonraki sayfalar., 8870; *ED*, 2:212; *LLJH*, 2:183-84; *LITH*, 1:366-67.
- 21 *LLL*, 2:450-51; E. A. Darwin'den E. Darwin'e, 24 Nisan [1873], DAR 105.2:88-89; *LLJH*, 2:188; Darwin'den C. Lyell'e, [27 Nisan 1873 sonrasında], DAR 96: 167.
- 22 Evlilik kayıtları, 1854-74, Little Portland caddesi Üniteryen şapeli, Dr. Williams'ın kütüphanesi, Londra: *Wedgwood*, 303; *Calendar*, 8855, 8956; *Companion*, 170; *RBL*, 139; *RFD*, 103.
- 23 L. Huxley, "Home Life," 3-4.
- 24 J. Moore, "Darwin of Down," 470, 478; "Downe Kilisesi Konut İnşa Fonu," KAO 123/3/5; "Downe Kilise Bölgesi Bağış Fonu," KAO 123/3/6.
- 25 "Alınan katkılar," KAO P123/3/7; *Calendar*, 8842, 9000; S. Wedgwood'dan G. Ffinden'a, 14 Mart 1873, KAO P123/3/4; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 238; okul kuralları ve yıllık raporlar, KAO P123/2/5/5; Down Kilisesi, PRO Ed. 2/234, no. 4431; CCD, 5:161-62; değerlendirmeler ve mektuplar, KAO P123/5/7.
- 26 Ashwell, *Life*, 3:424-27; T. Huxley'den J. Tyndall'a, 30 Temmuz 1873, THP 9.73 ve Blinderman'da, "Oxford Debate," 127; *LLD*, 2:325, 3:340; *ED*, 2:214; ARW, 1:243; *Darwin's Journal*, 19.
- 27 *LLJH*, 2:152-53; *LLD*, 3:339-40; *Calendar*, 8839, 9040, 9052; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; *TBI*, 88-89.
- 28 *Calendar*, 9061, 9148; *CP*, 2: 177-82; Colp, "Contacts," 393; *Kapital*'in sunum kopyası, Down Konağı.
- 29 *LLD*, 3:180; *Calendar*, 9060, 9069; F. Darwin, *Springtime*, 67-68.
- 30 F. Darwin, *Rustic Sounds*, 162-63; *Calendar*, 8997, 9088; Darwin'den G. Darwin'e, 21 Ekim 1873, DAR 210.1.1.
- 31 Darwin'den G. Darwin'e, 24 Ekim 1873, DAR 210.1.1.; Darwin'den N. Doedes'e, 2 Nisan 1873 (kopya), DAR 139.12 ve *LLD*, 1:306.

- 32 Fiske, *Personal Letters*, 121-22, 147-48.
 33 *Calendar*, 9149; ARW, 1:281-84, 2:261; Wallace, *Studies*, 2:138-44.
 34 *ED*, 2:216; E. Darwin'den G. Ffinden'a, [Kasım-Aralık 1873] ve Darwin'den Downe Okulu Kurulu'na, [Kasım-Aralık 1873], KAO P123/25/3.
 35 G. Ffinden'dan Devlet Danışma Konseyi'ne, 1 Aralık [1873]; Darwin'den Downe Okulu Kurulu'na, [Kasım-Aralık 1873] ve 19 Aralık 1873; G. Ffinden'dan E. Darwin'e, 24 Aralık 1873; G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 8 Şubat 1875, hepsi de KAO P123/25/3 içinde; Hart, *Parson*.

40. BÖLÜM BERBAT BİR BAĞNAZ

(Sayfa 737-754)

- 1 *Calendar*, 8173, 8256, 8258, 8263, 8293, 9229, 9236; Oppenheim, *Other World*, birinci bölüm, 293-94; Barrow, *Independent Spirits*, 125; Crookes, *Researches*.
 2 Oppenheim, *Other World*, 291-92; *Wedgwood*, 298, 305; *Calendar*, 8831, 8832; *LLTH*, 1:419; *ED*, 2:216-17; *LLD*, 3:186-88.
 3 *LLTH*, 1:419-23; *LLD*, 3:187; *ED*, 2:217; J. [Snow] Wedgwood'dan E. Gurney'ye, 9 Temmuz 1874, *Wedgwood*'da, 305. Snow yirmi yıl önce amcasıyla yaptığı bir sohbeti hatırlar; bu sohbetin amacı, özel yaratılışın alternatifini evrime inandığını açıklamıştır. O da bu fikir ve geleneksel öğretilerin "vazgeçişin getirdiği kayıp hissi karşısında son derece büyük bir tiksinti" duyduğunu ifade etmiştir. Amcası "Bu mesele hakkında şöyle veya böyle bir temenniye anlayamıyorum," cevabını vermiştir. Tavırları ve ses tonu Snow'da, "olguların sunduğu kanıtları bulanıklaştıran bir etkiye karşı çıktığı" yönünde derin bir izlenim uyandırmıştır; J. Wedgwood'tan F. Darwin'e, 3 Ekim 1884, DAR 139.12.
 4 RFD, 64-65; Atkins, *Down*, 28; *Calendar*, 9310, 9318, 9325, 9327, 9333, 9373, 9386; *TBI*, 89; H. Litchfield'dan F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82.
 5 *Descent* (1874), v-vi, 143.
 6 *Calendar*, 9333, 9376, 9409 (karşılaştırın 9510); *LLJH*, 2:114; J. Hooker'dan Darwin'e, 3 Mart [1874], DAR 103: 189-92; Darwin'den J. Hooker'a, 4 Mart [1874], DAR 93:313-16; *LLTH*, 1:419; R. Owen'dan J. Tyndall'a, 14 Haziran 1871, BM (NH), OCorr. 21.28; *Descent* (1874), v, 199-206; Desmond, *Archetypes*, 143.
 7 *Calendar*, 9388, 9402, 9446, 9454, 9474, 9496 vs.; *CP*, 2:183-87.
 8 *Calendar*, 9234, 9227, 9417 sonraki sayfalar, 9440, 9475, 9529, 9550; *ED*, 2:217; *Pedigrees*, 12; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 239; *MLD*, 1:352-54; *LLR*, 1-18.
 9 *Calendar*, 9568, 9579, 9596, 9598; J. Gruber, *Conscience*, 99-100.
 10 *Calendar*, 9580 sonraki sayfalar, 9597-98; Tyndall, *Address*, 44, 61; Barton, "John Tyndall;" *LJT*, 187; Baynes, "Darwin," 502-505.
 11 J. Gruber, *Conscience*, 100-101; ARW, 1:292; *Calendar*, 9685, 9687, 9720; *LLL*, 2:455; Cobbe, *Life*, 449-50; Darwin'den C. Lyell'e, 3 Eylül [1874], APS 448 ve *MLD*, 2:237.
 12 *Calendar*, 9717; *LLJH*, 2:139-40, 189-90; Turrill, *Joseph Dalton Hooker*, 191; Darwin'den J. Hooker'a, 22 Kasım [1874], DAR 95-342; J. Hooker'dan Darwin'e, 25 Kasım 1874, DAR 103: 228-29; Darwin'den J. Hooker'a, 26 Kasım [1874], DAR 95:345-46.
 13 *LLD*, 2:186; *LLJH*, 2:191; *Darwin's Journal*, 19; J. Gruber, *Conscience*, 102-10; *LLTH*, 1:426; *Calendar*, 9757 sonraki sayfalar, 9785, 9807, 9809, 9812-13; ARW, 1:291-92.
 14 *LLD*, 3:195, 197, 328; *Calendar*, 9851, 9869, 9911.
 15 Grant Duff, *Life-Work*, 15; G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 30 Ocak, 8 Şubat, 29 Mart, 3 Nisan ve 23 Haziran 1875 (taslaklar); ve J. Lubbock'tan G. Ffinden'a, 4 Şubat, 9 Şubat, 31 Mart ve 12 Nisan 1875, hepsi de KAO P123/25/3; Darwin'den J. Lubbock'a, 8 Nisan [1875] (tas-

- lak), DAR 97.3:15-17; J. Moore, "Darwin of Down," 471-72; J. Wedgwood'dan F. Darwin'e, 3 Ekim 1884, DAR 139.12.
- 16 Lansbury, "Gynaecology," 426; RBL, 143-45; Ritvo, *Animal Estate*, 164; Rupke, *Vivisection*.
- 17 *LLTH*, 1:437; *Calendar*, 9923, 9933-34, 10251; *LLD*, 3:204; RBL, 143, 145; French, *Antivivisection*, 62-75.
- 18 G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 23 Haziran 1875 (taslak), KAO P123/25/3; *Calendar*, 9916; *Annotated Calendar*, 465; *LLR*, 22; French, *Antivivisection*, 69, 73, 79; *LLTH*, 1:438-39.
- 19 *Calendar*, 10024, 10044, 10071; *TBI*, 89; *Darwin's Journal*, 19.
- 20 *Calendar*, 7620, 10096-97, 10106, 10114, 10119, 10124; Darwin, *Variation*, 1:106, 312, 459; R. Chambers'tan R. Owen'a, 6 Mart 1849, BM (NH), OCorr. 17.19, Chambers'in altı parmak şakası hakkında.
- 21 *MLD*, 1:359-62, 2:71; *LLR*, 32, 39-42; *LLD*, 3:195; Galton, *Memories*, 294-98.
- 22 *MLD*, 1:360; *Calendar*, 10241, 10243; Darwin, *Variation*, 1:xiv, 2:389, 398.
- 23 *MLD*, 10011, 10080, 10091, 10098, 10168, 10190, 10193, 10200, 10268, 10279-80; *LLR*, 34; Shepherd, "Lawson Tait."
- 24 *Darwin's Journal*, 20; Darwin, *Movements*, v; *Autobiography*, 137; *Calendar*, 10231-32, 10234; Pancaldi, *Darwin*, 3. bölüm.
- 25 *LLTH*, 1:439-40; *Calendar*, 10231-32, 10234, 10242; *ED*, 2:221; *Darwin's Journal*, 20.
- 26 RFD, 71; Atkins, *Down*, 97-99.
- 27 Atkins, *Down*, 99; L. Huxley, "Home Life," 4; *ED*, 2:221.
- 28 *Notebooks B96*; Köken, 92.
- 29 Darwin, *Effects*, 10 ve devamı, 448-49, 465-66; RFD, 7, 125; F. Darwin, "Botanical Work," xv; Allan, *Darwin*, 250-62; G. Darwin, "Marriages."
- 30 *Darwin's Journal*, 20; *LLR*, 50, 61; *Calendar*, 10452, 10462, 10501, 10506, 10522, 10530, 10546; *Annotated Calendar*, 488; French, *Antivivisection*, 114; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 164; *ED*, 2:221; Wedgwood, 308.

41. BÖLÜM ASLA BİR ATEİST DEĞİLİM (Sayfa 755-773)

- 1 *Darwin's Journal*, 20; *Autobiography*, 21, 57, 78, 85-87, 145; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography."
- 2 *Autobiography*, 91-93, 96-98, 133; J. Moore, "Of Love," 196-97, 206-208.
- 3 Darwin'den G. Ffinden'a, 5 Eylül 1876 (taslak), DAR 202; "Downe Kilisesi Vakıf Fonu," KAO P123/3/6.
- 4 Darwin'den J. Hooker'a, 11 Eylül [1876] ve 17 Eylül [1876], DAR 95:417-20; *ED*, 2:255; E. Darwin'den W. Darwin'e, [13 Eylül 1876], DAR 210.6; Darwin'den E. Haeckel'a, 16 Eylül 1876, Ernst-Haeckel Haus, Friedrich-Schiller-Universität, Jena; Darwin'den W. Darwin'e, 11 Eylül [1876], ve L. Darwin'e, 11 Eylül [1876], ikisi de DAR 210.6; Darwin'den W. Thistleton-Dyer'a, 16 Eylül 1876, Kraliyet Botanik Bahçeleri, Kew.
- 5 E. Darwin'den W. Darwin'e, [13 Eylül 1876], DAR 210.6; *Calendar*, 10611; Atkins, *Down*, 29; *Annotated Calendar*, 499-501.
- 6 *Darwin's Journal*, 20; *ED*, 2:223; Milner, "Darwin, Pt. 1," 29; Oppenheim, *Other World*, 23.
- 7 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 242, 248; *Darwin's Journal*, 20; Freeman, *Works*, 157; Crouzer, *Victorian Economy*, 166 ve devamı; *Calendar*, 10853, 11057-58, 11064-65, 11079.
- 8 Vorzimmer, "Darwin Reading Notebooks," 153; *Calendar*, 10720; *LLD*, 3:178; W. Darwin'in hatıraları, DAR 112.2; karşılaştırın Beer, *Darwin's Plots*, 23, Smiles hakkında.

- 9 Colp, "Notes on William Gladstone;" Royle, *Radicals*, 209-10; J. Morley, *Life*, 3:562; *Wedgwood*, 307.
- 10 *LLJH*, 2:147, 150.
- 11 Royle, *Radicals*, 12-24, 254 ve devamı; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:23.
- 12 Darwin'den C. Bradlaugh'a, 6 Haziran [1877] (taslak), DAR 202, Peter Gautrey'nin yardımıyla çözülmüştür; *Descent* (1874), 618; J. Moore, "Freethought," 305-307; *ED*, 2:225-27; Ghiselin, *Triumph*, 201.
- 13 *LLD*, 3:295-96, 306; *Autobiography*, 128, 134; Darwin, *Different Forms*, 276; F. Darwin, "Botanical Work," xvi; Allan, *Darwin*, 263-76.
- 14 *LLD*, 3:309; *Calendar*, 11134, 11148, 11163; De Beer, "Further Unpublished Letters," 88-89; H. Gruber, *Darwin*, 53; Colp, "Notes on William Gladstone," 183; *ED*, 2:234-35.
- 15 *Darwin's Journal*, 20; *Calendar*, 11169; Wallace, *My Life*, 2:98; *ARW*, 1:298-300.
- 16 *Calendar*, 10822, 10958, 10974, 10991, 11211; *ED*, 2:230-31; "Speech Delivered by the Public Orator...," DAR 140.1; Ruse, *Darwinian Revolution*, 262.
- 17 *ED*, 2:231; *Calendar*, 11234, 11238; *LLTH*, 1:480; *MLD*, 1:371-72; J. Stuart'tan annesine, 18 Kasım 1877, CUL ek 8118, kutu 1, mektuplar (çözümleme için Simon Schaeffer'a teşekkürler).
- 18 *ED*, 2:226, 230; RFD, 56; *Calendar*, 10919, 11266, 11358; *RBL*, 151-52.
- 19 RFD, 105; Jordan, *Days*, 1:273; Campbell, "Nature;" Stevens, "Darwin's Humane Reading."
- 20 Allan, *Darwin*, 279-89; F. Darwin, "Botanical Work," xvii-xviii; RFD, 130; *LLD*, 3:330; F. Darwin, "Darwin's Work."
- 21 RFD, 131; *TBI*, 90; *Calendar*, 11373 sonraki sayfalar, 11459, 11481 (karşılaştırmın 11501, 12258); *MLD*, 1:372-74.
- 22 *LLJH*, 2:230-31; Duncan, *Life*, 181; *Annotated Calendar*, 495, 503-504, 509, 513-14; RFD, 65-66; *LLR*, 46, 67-68.
- 23 *LLR*, 69-71; Oppenheim, *Other World*, 281; *Annotated Calendar*, 533.
- 24 G. Romanes, *Thoughts*, 98-99, 108, 182-83; Darwin'den G. Darwin'e, 24 Ekim 1873, DAR 210.1.1; G. Romanes, *Candid Examination*, vii; *LLR*, 71 ve devamı (karşılaştırmın 128); *Natural Selection*, 463-66; R. Richards, *Darwin*, 335-42; Turner, *Between*, 6. bölüm.
- 25 *The Times*, 22 Ağustos 1878, s. 8; *LLR*, 74-76, 78; *Annotated Calendar*, 548-49.
- 26 *LLR*, 87-88; G. Romanes, *Candid Examination*, 113-14; Darwin'den G. Romanes'e, 5 Aralık [1878], APS 553; Darwin'den W. Greg'e, 31 Aralık 1878, APS 557; Darwin'in *Candid Examination*'ın sunum kopyasındaki şerhi, 112, Darwin Kütüphanesi, CUL.
- 27 *Calendar*, 11982; J. Moore, "Darwin's Genesis," 577; Darwin'den F. McDermott'a, 24 Kasım 1880, CUL'daki xerox kopya.
- 28 Darwin'den N. von Mengden'e, 5 Haziran 1879 (kopya), DAR 139.12; Darwin'den [H. Ridley'ye], 28 Kasım 1878, DAR 202 ve *LLD*, 3:235-36 (karşılaştırmın Pusey, *Unscience*, 43-58); W. Browne'dan Darwin'e, 16 Aralık 1880 ve Darwin'den [W. Browne'ye], [16-21 Aralık 1880], ikisi de DAR 202'de; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 244-45.
- 29 De Beer, "Further Unpublished Letters," 88; *Calendar*, 11918, 11920, 12052; *Autobiography*, 176; Colp, "Relationship," 11-15; Butler, *Evolution*, 346.
- 30 *Autobiography*, 29, 32, 40-42, 94-95; *Calendar*, 12040-41 ve De Beer, "Further Unpublished Letters," 88 (orijinaliyle karşılaştırılmış); J. Moore, "Of Love," 204-206.
- 31 *Calendar*, 12149, 12152-54, 12156, 12163, 12217; *LLD*, 3:220.

42. BÖLÜM AŞAĞIDA SOLUCANLARIN ARASINDA (Sayfa 775-790)

- 1 *Calendar*, 12119; *LLD*, 3:356; *Darwin's Journal*, 21.
- 2 *ED*, 2:238; *LLR*, 98; *RBL*, 153-55; *RFD*, 81, 97; *Calendar*, 12220; Darwin'den V. Marshall'a, 25 Ağustos ve 14 Eylül 1879, *APS*, Getz Koleksiyonu B/D25m.
- 3 *RBL*, 59; *Calendar*, 12207, 12235-36, 12241-42, 12268, 12279, 12282, 12289, 12297, 12326, 12372.
- 4 L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, *DAR* 112:46-47; *Calendar*, 12125, 12253, 12256, 12280, 12294 sonraki sayfalar, 12378; Raverat, *Period Piece*, 203-206; *Pedigrees*, 12, 55; *Wedgwood*, 314.
- 5 *ED*, 2:239-40; G. Ffinden'dan F. Darwin'e, 30 Mart 1880 (taslak), G. Ffinden'dan Darwin'e, 19 Mart 1880 (taslak), ikisi de KAO P123/25/2 içinde; J. Moore, "Darwin of Down," 472.
- 6 St. G. Mivart'tan R. Owen'a, 8 Haziran 1879, *BM(NH)*, *Ocorr.* 29.261.
- 7 J. Moore, "Darwin of Down," 473; H. Jones, *Samuel Butler*, 1:99-100, 125, 157, 165, 186, 258, 385; Darwin, *Expression*, 26, 54-55; Butler, *Evolution*, 58, 60, 196.
- 8 H. Jones, *Samuel Butler*, 1:323-27; *Autobiography*, 177-82. Copland, "Side Light"ta Krause'nin *Erasmus Darwin*'in 135'inci sayfasında daha önceleri yazdığı bu makaleye atıfta bulunduğu na işaret eder. Butler bunu bilmektedir; metnin British Museum'da saklanan kopyasında (karşılaştırın Butler, *Unconscious Memory*, xxxvii) bu pasajın yanına "makalenin Kozmos'ta yayınlanması sonrasında yazıldığı açıktır," sözlerini karalamıştır. Fakat sonra bu sözleri silmiştir (fakat bu kelimeler iyi ışıkta yine de okunabilir durumdadır). Bu sözler, Darwin'in Krause'nin makalesinin yeniden gözden geçirilmesini kasten engellemediği anlamına varmaktadır.
- 9 *Autobiography*, 182-88, 202-11; Butler, *Evolution*, 393; Willey, *Darwin*; Pauly, "Samuel Butler." Huxley kelimeyi yazmaktansa, şirret birine dair ağırbaşlı aydınlatıcı bir tarif vermiştir.
- 10 *Calendar*, 12593; *Annotated Calendar*, 573; Milner, "Darwin Pt 2," 45-46; *Wedgwood*, 314; Darwin'den C. Fox'a, 29 Mart ve 10 Mart [düzeltilmiş hali Nisan] 1880, British Columbia Üniversitesi Kütüphanesi.
- 11 *Darwin's Journal*, 21; *LLD*, 3:216-17; T. Huxley, *Darwiniana*, 227-43; *LLD*, 2:373, 3:240-41; *LLTH*, 2:12-13; *Calendar*, 12597; *MLD*, 1:387; Bowler, *Eclipse*, 26-28.
- 12 Shannon, *Crisis*, 140; Wingfield-Stratford, *Victorian Sunset*, 169; W. Darwin'in hatıraları, *DAR* 112.2; *ED*, 2:240; Darwin'den F. Abbot'a, 15 Nisan 1880 (kopya), *DAR* 139.12.
- 13 Royle, *Radicals*, 23-25, 171, 268-71; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:203 ve devamı; J. Morley, *Life*, 3:11 ve devamı; E. Aveling'den Darwin'e, 23 Eylül 1878 ve Darwin'den E. Aveling'e, [23 Eylül 1878 sonrası], ikisi de *DAR* 202 içinde.
- 14 *Darwin's Journal*, 21; *Calendar*, 12618; W. Darwin'den F. Abbot'a, 13 Haziran [1880], üniversite arşivleri, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi (karşılaştırın *LLD*, 1:304-306 ve *RFD*, 24); J. Moore, "Freethought," 307-309.
- 15 *Calendar*, 12638 sonraki sayfalar, 12662, 12677 sonraki sayfalar, 12749, 12755; *Wedgwood*, 316; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, *DAR* 112:79-82.
- 16 *Darwin's Journal*, 21; *ED*, 2:240-41; De Beer, "Darwin Letters," 73; *Calendar*, 12697, Stecher, "Darwin-Innes Letters," 246; *LLD*, 1:119, 3:217.
- 17 E. Aveling'den Darwin'e, 12 Ekim 1880, *DAR* 159; Darwin'den [E. Aveling'e], 13 Ekim 1880, Feuer'de, "Is the 'Darwin-Marx Correspondence' Authentic?," 2-3; J. Moore, "Freethought," 309-11. Uzunca bir süre boyunca Darwin'in Aveling'e mektubunun Marx'a hitaben yazıldığı düşünülmüştür: Colp, "Case of the 'Darwin-Marx' Letter and 'Myth'."
- 18 *Darwin's Journal*, 21; *ED*, 2:235, 242-43; *Wedgwood*, 315-16; *CP*, 2:223; *LLTH*, 2:14; *LLD*, 3:242-43.

- 19 Wallace, *My Life*, 2:98, 102, 376-78; ARW, 1:303; Colp, "I will gladly do my best," 1-7.
- 20 Colp, "I will gladly do my best," 7-12; *Calendar*, 11891, 12170, 12540; LLR, 97; Wallace, *My Life*, 2:311-15; ARW, 1:304, 307; LLJH, 2:244; De Beer, "Unpublished Letters," 89.
- 21 Colp, "I will gladly do my best," 12-24; ED, 2:243; J. Morley, *Life*, 3:33, 567; ARW, 1:314-15; *Calendar*, 12972, 13019; Atkins, *Down*, 97.
- 22 Butler, *Unconscious Memory*, 4. bölüm; *Autobiography*, 212-16; *Calendar*, 12939, 12998 sonraki sayfalar, 13032; LLR, 104-105; Pauly, "Samuel Butler," 172-73.
- 23 *Annotated Calendar*, 518; *Calendar*, 13060.
- 24 *Darwin's Journal*, 21; *Calendar*, 12908; ED, 2:245; J. Morley, *Life*, 3:32-38, 51 ve devamı, 566; Argyll, "What," 243-44 ve LLD, 1:316 (karşılaştırın *Autobiography*, 92-93). Huxley Dük'e bu sohbete dair hatıraları için "tam bir alçak" diyordu: T. Huxley'den F. Darwin'e, 20 Nisan 1888, DAR 107.
- 25 Darwin, *Worms*, 19-35, 67 ve devamı, 97-100; Ghiselin, *Triumph*, 202; karşılaştırın *Calendar*, 13077 ve G. Romanes, *Animal Intelligence*, 24.
- 26 *Calendar*, 13096; LLD, 3:205-209; Darwin, *Worms*, 31, 37, 112, 313-14; Colp, "Evolution," 201.
- 27 MLD, 2:433; De Beer, "Darwin Letters," 74; *Autobiography*, 95n.
- 28 Darwin 1853 ile 1881 arasında yayınlanmamış yazışmalarında en az 13 kere Annie'ye atıfta bulunmuş ya da onun ölümünü yademiştir: *Calendar*, 1527, 1547, 1967, 4292, 4318, 4345, 4547, 4901, 7194, 7718, 8569, 10593, 13304. Mektuplardan yalnızca ikisi (7194 ve 7718) aile dışına gönderilmiştir ve ikisinde de Annie'nin ismi zikredilmemiştir.
- 29 E. Darwin'den Darwin'e [c. Şubat 1839], DAR 210.10 ve CCD, 2:171-72. Darwin, tıpkı "ayrı bir zarfa" babası tarafından kaleme alınmış bazı notlar "koyduğu" gibi, şerh düşülmüş bu mektubu da el yazmasına eklemiştir. Mektup Emma'nın 1896'da ölmesinin ardından Emma'nın belgeleri arasında bulunmuştur; Emma şerhi kendisine saklamak için mektubu buraya kaldırmıştır. Şerh, mektup ilk olarak 1904'te basıldığında baskıya alınmamıştır: *Autobiography*, 35, 235; ED (1904), 2:187-89.

43. BÖLÜM SON DENEY (Sayfa 791-804)

- 1 *Darwin's Journal*, 21; De Beer, "Further Unpublished Letters," 90; LLD, 1:124, 3:223; *Companion*, 242; ED, 2:246-47; *Calendar*, 13169 vs., 13184, 13194; MLD, 2:433; TBI, 92-93.
- 2 Darwin'den G. Romanes'e, 27 Haziran [1881], APS, Getz koleksiyonu B/D25.m; Darwin'den G. Romanes'e, 4 Temmuz [1881], APS 494; LLR, 119; LLD, 1:316; MLD, 2:395; karşılaştırın Graham, *Creed*, 343-50 ve Darwin'i muhtemelen en fazla etkileyen paragraf için DAR 210.28 içinde William Darwin'in notları.
- 3 ARW, 1:317-19; George, *Progress*, 233, 239; Wallace, *My Life*, 2:27, 34. bölüm; Durant, "Scientific Naturalism."
- 4 MLD, 2:26-28; LLJH, 2:223-26, 245, 258.
- 5 MLD, 2:394; ARW, 1:319; ED, 2:247; Symonds, *Recollections*, 215; LLR, 129; *Calendar*, 13255 sonraki sayfalar
- 6 *Darwin's Journal*, 21; LLR, 118-20; LLD, 3:223; LLTH, 2:33; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:286; Tribe, *President Charles Bradlaugh*, 209-11; *Wedgwood*, 317; E. Aveling'den Darwin'e, 9 Ağustos 1881, Darwin'den E. Aveling'e, 11 Ağustos [1881], ikisi de DAR 202 içinde.
- 7 LLD, 1:22, 3:228; MLD, 1:395; LLJH, 2:258; Darwin'den J. Hooker'a, 30 Ağustos 1881, DAR 95:530-31; *Wedgwood*, 318; E. Darwin'den G. Darwin'e, 23 Ağustos 1881, DAR 210.3; H. Litchfield'den H. Wedgwood'a, [2 Eylül 1881], W/M 575; RFD, 79.

- 8 *MLD*, 1:395; *Wedgwood*, 318; Keith, *Darwin*, 230-31; Atkins, *Down*, 100; W. Darwin'in hatıraları, DAR 112.2; "Charles Darwin'in son arzusu ve vasiyetnamesi," Somerset konağı, Londra; Darwin'den C. Darwin'e, 20 Eylül [1881] (kopya), DAR 153. Darwin sonradan vasiyetini değiştirmiştir: *Calendar*, 13330, 13335, 13353, 13356.
- 9 E. Aveling'den Darwin'e, [27 Eylül 1881] (telgraf), DAR 159; E. Darwin'den G. Darwin'e, 28 Eylül 1881, DAR 210.3; Gregory, *Scientific Materialism*, 204 ve devamı.
- 10 Aveling, *Religious Views*, 3; *LLD*, 1:139-40; Feuer, "Marxian Tragedians," 26; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 256; karşılaştırın s. 249-51, 253, 256 ve *Calendar*, 12343, 12349 Brodie Innes'in planlanmamış ziyareti hakkında. Brodie Innes'e göre, Darwin bu sözleri onun "son ziyaretinde... akşam yemeğinde," sarf etmiştir, genelde bu yemek akşamüstü yenirdi. Zaman zaman din adamları da konuk olurdu: M. Keynes, *Leonard Darwin*, 2.
- 11 RFD, 9-14; Aveling, *Religious Views*, 4-6; karşılaştırın *LLD*, 1:317n, görgü tanığı olan Francis, Aveling'in, "babasının görüşlerine dair izlenimlerini hayli adilane bir tavırla" aktardığını doğrulamaktadır. Büchner'in yetersiz hatıraları için bakınız: Büchner, *Last Words*, 147.
- 12 *Darwin's Journal*, 21; *ED*, 2:248-50; *Annotated Calendar*, 603; *Calendar* 13476; *LLR*, 127; RFD, 8, 116; *CP*, 2:254-56; *LLD*, 3:244.
- 13 *Darwin's Journal*, 21; *Calendar*, 11633, 13458, 13560; *Annotated Calendar*, 603-604, 606; *LLD*, 3:357; H. Litchfield'dan F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; Judd, *Coming*, 158.
- 14 *CP*, 2:236-76; *Calendar*, 13570, 13579, 13607, 13650, 13652, 13662; *MLD*, 1:397, 2:171, 447-48; *LLJH*, 2:237-39; *LLD*, 3:351-54; W. Graham'dan E. Darwin'e, 26 Nisan 1882, DAR 215; RFD, 8, 14.
- 15 *MLD*, 2:28-29, 446-47; *Calendar*, 13692, 13696; E. Darwin'den G. Darwin'e, 20 Şubat, 28 Şubat, 11 Mart 1882, hepsi de DAR 210.3 içinde; H. Litchfield MS, Down Konağı, 1-2.
- 16 *TBI*, 93-94; *Calendar*, 13722, 13734, 13741; *CP*, 2:276-78; *ED*, 2:251, 253 (1904 basımı 329); E. Darwin'den G. Darwin'e, 14 Mart 1882, DAR 210.3; H. Litchfield MS, Down Konağı, 3-5; L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, DAR 112:38-47.
- 17 L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, DAR 112:38-40; H. Litchfield MS, Down Konağı, 5; *TBI*, 94-95; E. Darwin'den G. Darwin'e, 6 Nisan 1882, DAR 210.3; *ED*, 2:253.
- 18 H. Litchfield MS, Down Konağı, 6-7; *TBI*, 95; *LLD*, 3:358; *ED*, 2:251, 253.
- 19 H. Litchfield MS, Down Konağı, 7-11; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktilyo çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828; F. Darwin'den T. Huxley'ye, 20 Nisan 1882, THP 13.10-11; Miller, "Death;" H. Litchfield'dan F. Wedgwood'a, [19 Nisan 1882], W/M 579; kronoloji DAR 210.19 içinde; *ED*, 2:251-53; *TBI*, 95-96.
- 20 B. Darwin, *World*, 27.

44. BÖLÜM ABBEY'DE BİR AGNOSTİK (Sayfa 805-820)

- 1 "Charles Darwin," *Standard*, 21 Nisan 1882, DAR 140.5; "The Late Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, DAR 216; Nash, "Some Memories," 404; *MLD*, 2:433; *LLD*, 3:360-61; J. Brodie Innes'ten F. Darwin'e, 22 Nisan 1882, DAR 215; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktilyo çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828.
- 2 F. Darwin'den T. Huxley'ye, 20 Nisan 1882, THP 13.10-11; Pearson, *Life*, 2:197; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Nisan 1882, THP 2.240-41; *LLTH*, 2:38; Galton, *English Men*, 260 ve *Inquiries*, 220; F. Galton'dan G. Darwin'e, 20 Nisan 1882, DAR 215; F. Galton'dan M. Conway'e, 24 Nisan 1882 (kopya), APS, karışık MSS 1975 578.f.ms.

- 3 Pearson, *Life*, 2:198; F. de Chaumont'dan W. Darwin'e, 22 Nisan 1882, C. Pritchard'dan G. Darwin'e, 21 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde; [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, s. 5; J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 23 Nisan 1882, THP 3.261-62.
- 4 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 23 Nisan 1882, THP 3.261-62; *LLD*, 3:197; F. Farrar, *Men*, 140-48; R. Farrar, *Life*, 106-109; *LLTH*, 2:18-19; G. Bradley'den T. Huxley'ye, 24 Mart 1881, THP 121.19; Ward, *History*, s. 94'ün karşısı; *Rules*; Cowell, *Athanaeum*, 52.
- 5 W. Spottiswoode'den W. Darwin'e, 21 Nisan 1882, DAR 215; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Nisan 1882, THP 2.240-41.
- 6 RFD, 64-65; Atkins, *Down*, 28; J. Lubbock'tan W. Darwin'e, 25 Nisan 1882, F. Darwin, 20 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde; T. Huxley, "Introductory Notice," x; *Gardeners' Chronicle*, 22 Nisan 1882, DAR 215.
- 7 Hammond, *Gladstone*, 14. ve 15. Bölümler; *Hansard Parliamentary Debates*, 268 (21 Nisan 1882), 1202-203; G. Bradley anısına, 21 Nisan 1882, DAR 215 (yirmi imzayı gösteren kopya), Hutchinson'da, *Life*, 1:184 (hatalı döküm, fakat ilave sekiz isim daha gösteriyor).
- 8 J. Lubbock'tan F. Darwin'e, 22 Nisan 1882 ve 23 Nisan 1882'de W. Darwin'e, , ikisi de DAR 215 içinde.
- 9 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, s. 5.
- 10 A. Hall, *Abbey Scientists*; Bradley, "Introductory Chapter;" "Mr. Charles Darwin," *St. James Gazette*, 21 Nisan 1882, "The Death of Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde.
- 11 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, DAR 140.5; [Başyazı], *Daily Telegraph*, 22 Nisan 1882, DAR 215; [Başyazı], *The Times*, 26 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 12 *LLD*, 3:360-61; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktilyo çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828.
- 13 J. Morley. *Death*, 30, 85; *LLD*, 3:361; *Daily News*, 27 Nisan 1882; Argyll'den G. Darwin'e, 24 Nisan 1882; Devonshire'dan W. Darwin'e, 25 Nisan 1882; T. Huxley'den G. Darwin'e, 22 Nisan 1882; H. Spencer'dan G. Darwin'e, 24 Nisan (iki kere) ve 4 Mayıs 1882; ailenin cenaze ziyaretçi defteri, hepsi de DAR 215 içinde; F. Galton'dan M. Conway'e, 24 Nisan 1882 (kopya), APS, karışık MSS 1975 578.f.m.
- 14 E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktilyo çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828; taziye bildirenlerin listesi, DAR 140.5.
- 15 *Companion*, 228; taziye bildirenlerin listesi, DAR 140.5; Jordan, *Days*, 1:273; Colp, "Charles Darwin's Coffin;" "A Visit to Darwin's Village: Reminiscences of Some of His Humble Friends," *Evening News* (Londra), 12 Şubat 1909, s. 4.
- 16 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882; [Başyazı], *The Times*, 21 Nisan 1882; [Başyazı], *Daily News*, 21 Nisan 1882, hepsi de DAR 140.5 içinde.
- 17 Prothero, *Arthur Penrhyn Stanley*, 10-11 ve *Armour*, 168 vs.; Barry, *Sermons*, 39-40, 54, 61-62; "The Late Mr. Darwin," *The Times*, 24 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 18 Liddon, *Recovery*, 26-28; Johnston, *Life*, 275; "Charles Darwin," *Guardian*, 26 Nisan 1882, DAR 216.
- 19 [Başyazı], *Standard*, 24 Nisan 1882, DAR 140.1; [Başyazı], *Daily News*, 25 Nisan 1882, DAR 215; "Darwin's Home," *Daily News*, 24 Nisan 1882, *Morning Advertiser*, 24 Nisan 1882, ikisi de DAR 216 içinde.
- 20 "The Late Charles Darwin," *Standard*, 26 Nisan 1882; "The Funeral of Mr. Darwin," *The Times*, 26/27 Nisan 1882, hepsi de DAR 140.1 içinde; "Funeral of the Late Charles Darwin," *Standard*, 27 Nisan 1882, DAR 140.5; "Funeral of the Late Mr. Darwin," *Daily News*, 27 Nisan 1882, DAR 215.
- 21 "The Judges and Mr. Darwin's Funeral," *Pall Mall Gazette*, 25 Nisan 1882, DAR 215; Carpenter, "Science," 43; "The Funeral of Mr. Darwin... Order of Procession," teşrifatçılar, ka-

- bul kartı, hepsi de APS'de; "The Funeral of the Late Mr. Darwin... List of mourners..." ailenin geçit listesi, aileden mihraba gelenlerin listesi, kabul kartları, hepsi de DAR 140.5 içinde, 215; H. Spencer'dan G. Darwin'e, 4 Mayıs 1882, DAR 215.
- 22 Gazete değerlendirmeleri (n.20 yukarıda); Bridge, *Westminster Pilgrim*, 67, 124; "Words of Anthem composed by J. Frederick Bridge," DAR 140.5; Raverat, *Period Piece*, 176.
- 23 "Funeral of the Late Mr. Darwin," *Daily News*, 27 Nisan 1882, DAR 215; "The Funeral of Mr. Darwin," *The Times*, 27 Nisan 1882, DAR 140.5; Conway, *Autobiography*, 2:328; G. Romanes, "Work," 82.
- 24 F[rançis] G[alton], "The Late Mr. Darwin: A Suggestion," *Pall Mall Gazette*, 27 Nisan 1882, DAR 215; Pearson, *Life*, 2:199; F. Farrar'dan T. Huxley'ye, 29 Nisan 1882, THP 16.21.
- 25 Rawnsley, *Harvey Goodwin*, 222-23; Atkins, *Down*, 49-50; Goodwin, "Funeral Sermon," 301-302; "The Late Mr. Darwin," *The Times*, 1 Mayıs 1882; "The Late Mr. Charles Darwin," *Morning Post*, 1 Mayıs 1882; "Mr. Darwin's Funeral," *Guardian*, 3 Mayıs 1882, hepsi de DAR 140.5 içinde; Pearson, *Life*, 2:199; Galton, *Inquiries*, 220.
- 26 T. Huxley'den W. ve G. Darwin'e, 1 Mayıs 1882, DAR 215; Pearson, *Life*, 2:200; *Darwin Memorial Fund: Report of the Committee* (n.p., n.d.), British Library'de, basılı kitaplar bölümü.
- 27 *Darwin Memorial Fund*; Johnston, *Life*, 274-76; "The Darwin Memorial Statue," *The Times*, 10 Haziran 1885, DAR 215; Stearn, *Natural History Museum*, 47, 73; *ED*, 2:270-71.
- 28 Woodall, "Charles Darwin," 47; "Mr. Darwin," *Church Times*, 28 Nisan 1882, DAR 140.5; "Charles Darwin," *Liverpool Diocesan Gazette*, Mayıs 1882, DAR 215; "The Late Mr. Darwin," *Record* (ek), n.s., 1 (28 Nisan 1882), 152; "South American Missionary Society," *Record*, n.s., 1 (28 Nisan 1882), 335; "Charles Darwin," *Nonconformist and Independent*, 27 Nisan 1882; [Stopford A. Brooke], "Charles Darwin," *Inquirer*, 20 Mayıs 1882; W. Carpenter'dan E. Darwin'e, 30 Nisan 1882, hepsi de DAR 215 içinde; R. Armstrong, "Charles Darwin," 33; J. Chadwick, "Evolution," 43.
- 29 "Mr. Darwin," *Saturday Review*, 22 Nisan 1882, DAR 140.5; Miall, *Life*, 58, 62; "Charles Darwin," *British Medical Journal*, 29 Nisan 1882, DAR 216; [Başyazı], *The Times*, 26 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 30 "The Death of Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, DAR 140.5; J. Morley, Hammond'da, *Gladstone*, 546; J. Morley, *Life*, 2:562; "Mr. Darwin's Influence on Modern Thought," *Pall Mall Gazette*, 26 Nisan 1882, DAR 140.5.
- 31 T. Huxley, *Method*, 51.

Bibliyografya

Yazarı meçhul değerlendirmeler ve köşe yazıları, basında çıkan makaleler notlarda eksiksiz olarak verilmiştir. Aksi belirtilmediği sürece yayın yeri Londra'dır.

AMNH	<i>Annals and Magazine of Natural History</i>
AS	<i>Annals of Science</i>
BAAS	<i>Report of the British Association for the Advancement of Science</i>
BBMNH	<i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i>
BJHS	<i>British Journal for the History of Science</i>
ENPJ	<i>Edinburgh New Philosophical Journal</i>
ER	<i>Edinburgh Review</i>
HS	<i>History of Science</i>
JHB	<i>Journal of the History of Biology</i>
JHBS	<i>Journal of the History of Behavioural Sciences</i>
JHM	<i>Journal of the History of Medicine and Allied Sciences</i>
JSBNH	<i>Journal of the Society for the Bibliography of Natural History</i>
NQ	<i>Notes and Queries</i>
NR	<i>Notes and Records of the Royal Society of London</i>
PAPS	<i>Proceedings of the American Philosophical Society</i>
PGSL	<i>Proceedings of the Geological Society of London</i>
PZSL	<i>Proceedings of the Zoological Society of London</i>
QJGS	<i>Quarterly Journal of the Geological Society of London</i>
QR	<i>Quarterly Review</i>
SHB	<i>Studies in History of Biology</i>
SHPS	<i>Studies in History and Philosophy of Science</i>
U.P.	<i>University Press</i>
VS	<i>Victorian Studies</i>

Abbot, F. E., *Truths for the Times*, Ramsgate, Kent: Thomas Scott, (1872).

Addison, W., *The English Country Parson*, Dent, 1947.

Agassiz, L., "A Period in the History of Our Planet," *ENPJ*, 35 (1843), 1-29.

Agassiz ve Agassiz, [E]., *A Journey in Brazil*, Boston: Ticknor and Fields, 1868.

Ainsworth, W.F., "On the Present State of Science in Great Britain, No. 1, Edinburgh College Museum," *Edinburgh Journal of Natural and Geographical Science*, 1 (1830), 269-77.

Ainsworth, W.F., "Mr. Darwin," *Athanaeum*, 13 Mayıs 1882, s. 604.

Aldington, R., *The Strange Life of Charles Waterton*, 1782-1865, Evans, 1949.

Allan, M., *Darwin and His Flowers: The Key to Natural Selection*, Faber & Faber, 1977.

- Allen, D. E., *The Naturalist in Britain: A Social History*, Harmondsworth, Middx: Penguin Books, 1978.
- Allen, G. (haz.), *The Miscellaneous and Posthumous Works of Henry Thomas Buckle*, yeni kısaltılmış basım, iki cilt, Longmans vd., 1885.
- Allen, P., *The Cambridge Apostles: The Early Years*, Cambridge: Cambridge U.P., 1978.
- Altner, G., *Charles Darwin und Ernst Haeckel: Ein Vergleich nach theologischen Aspekten*, Zürich: EVZ-Verlag, 1966.
- Appel, T. A., *The Cuvier-Geoffroy Debate: French Biology in the Decades before Darwin*, New York: Oxford U.P., 1987.
- Arbuckle, E. S. (haz.), *Harriet Martineau's Letters to Fanny Wedgwood*, Stanford, California: Stanford U.P., 1983.
- Argyll Düşesi (dul), *George Douglas, Eighth Duke of Argyll, K.G., K.T. (1823-1900): Autobiography and Memoirs*, iki cilt, Murray, 1906.
- Argyll Dükü, *The Reign of Law*, beşinci basım, Strahan, 1868.
- Argyll Dükü, *Primeval Man*, Strahan, 1869.
- Argyll Dükü, "What's Science?," *Good Words*, 26 (1885), 236-45.
- Armstrong, P., *Charles Darwin in Western Australia: A Young Scientist's Perception of an Environment*, Nedlands, W.A.: University of Western Australia Press, 1985.
- Armstrong, R. A., "Charles Darwin: A Lecture delivered at Nottingham, on 10th December, 1882," *Modern Sermons*, 23-35, Manchester: Johnson vd., (1883).
- Ashwell, A.R. ve Wilberforce, R.G., *Life of the Right Reverend Samuel Wilberforce, D.D., Lord Bishop of Oxford and afterwards of Winchester, with Selections from His Diaries and Correspondence*, üç cilt, Murray, 1880.
- Ashworth, J.H., "Charles Darwin as a Student in Edinburgh, 1825-1827," *Proceedings of the Royal Society of Edinburgh*, 55 (1935), 97-113.
- Atkins, H., *Down, the Home of the Darwins: The Story of a House and the People who lived there*, gözden geçirilmiş basım, Phillimore, İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji için, 1976.
- Audubon, M. R. (haz.), *Audubon and His Journals*, iki cilt, Nimmo, 1898.
- Austin, Mrs. (haz.), *A Memoir of the Reverend Sydney Smith*, ikinci basım, iki cilt, Longmans, 1855.
- Aveling, E., *The Religious Views of Charles Darwin*, Freethought Publishing Co., 1883.
- Babbage, C., *The Ninth Bridgewater Treatise: A Fragment*, ikinci basım, Murray, 1838.
- Bagehot, W., *Physics and Politics, or Thoughts on the Application of the Principles of "Natural Selection" and "Inheritance" to Political Society*, altıncı basım, Kegan Paul, 1881.
- Balfour, J. H., *Biography of Late John Coldstream, M.D., F.R.C.P.E., Secretary of the Medical Missionary Society of Edinburgh*, Nisbet, 1865.
- Barber, L., *The Heyday of Natural History, 1820-1870*, Cape, 1980.
- Barclay, O. R., *Whatever Happened to the Jesus Lane Lot?* Leicester: Inter-Varsity Press, 1977.
- Barlow, N., "Robert FitzRoy and Charles Darwin," *Cornhill Magazine*, 72 (1932), 493-510.
- Barlow, N. (haz.), *Charles Darwin and the Voyage of the "Beagle"*, Pilot Press, 1945.
- Barlow, N. (haz.), *The Autobiography of Charles Darwin, 1809-1882, with Original Omissions Restored*, Collins, 1958.
- Barlow, N. (haz.), "Darwin's Ornithological Notes," *BBMNH*, 2 (1963), 201-78.
- Barnaby, D. (haz.), *The Log Book of Wombwell's Royal No.1 Menagerie, 1848-71*, Sale, Cheshire: ZSGM Publications, 1989.
- Barnett, D. C., "Allotments and the Problem of Rural Poverty, 1780-1840," E.L. Jones ve G.E. Minygar (haz.) *Land, Labour and Population in the Industrial Revolution: Essays presented to J. D. Chambers*, 162-83.
- Barrett, P.H., "Darwin's 'Gigantic Blunder'," *Journal of Geological Education*, 21 (1973), 19-28.
- Barrett, P.H., "The Sedgwick-Darwin Geologic Tour of North Wales," *PAPS*, 118 (1974), 146-64.

- Barrett, P.H. (haz.), *The Collected Papers of Charles Darwin*, iki cilt, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Barrett, P.H., Gautrey, P.J., Herbert, S., Kohn, D. ve Smith, S. (haz.), *Charles Darwin's Notebooks, 1836-1844*, Cambridge: British Museum (Doğa Tarihi) / Cambridge U.P., 1987.
- Barrow, L., *Independent Spirits: Spiritualism and English Plebeians, 1850-1910*, Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Barry, A., *Sermons Preached in Westminster Abbey*, Cassell, 1884.
- Barth, J.R., *Coleridge and Christian Doctrine*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 1969.
- Bartholomew, M.J., "Lyell and Evolution: An Account of Lyell's Response to the Prospect of an Evolutionary Ancestry for Man," *BJHS*, 6 (1973), 261-303.
- Bartholomew, M.J., "Huxley's Defence of Darwin," *AS*, 32 (1975), 525-35.
- Bartholomew, M.J., "The Award of the Copley Medal to Charles Darwin," *NR*, 30 (1976), 209-18.
- Bartholomew, M.J., "The Singularity of Lyell," *HS*, 17 (1979), 276-93.
- Barton, R., "The X Club: Science, Religion, and Social Change in Victorian England," doktora tezi, Pennsylvania Üniversitesi, 1976.
- Barton, R., "Evolution: The Whitworth Gun in Huxley's War for the Liberation of Science from Theology," Oldroyd ve Langham, *Wider Domain* içinde, 261-86.
- Barton, R., "John Tyndall, Pantheist: A Rereading of the Belfast Address," *Osiris*, ikinci dizi, 3 (1987), 111-34.
- Barton, R., "'An Influential Set of Chaps': The X Club and Royal Society Politics, 1864-85," *BJHS*, 23 (1990), 53-81.
- Basalla, G., "Darwin's Orchid Book," *Actes du Xe Congres International d'Histoire des Sciences Naturelles et de la Biologie (1962)*, 2:971-74.
- Basalla, G., "The Voyage of Beagle without Darwin," *Mariner's Mirror*, 59 (1963), 42-48.
- Bastian, H. C., *The Beginnings of Life: Being Some Account of the Nature, Modes of Origin and Transformations of Lower Organisms*, iki cilt, Macmillan, 1872.
- Bayertz, K. "Darwinism and Scientific Freedom: Political Aspects of the Reception of Darwinism in Germany, 1863-1878," *Scientia*, 118 (1983), 297-307.
- [Baynes, T. S.], "Darwin on Expression," *ER*, 137 (1873), 492-508.
- Beddoe, J., *Memories of Eighty Years*, Bristol: Arrowsmith, 1910.
- Beer, G., *Darwin's Plots: Evolutionary Narrative in Darwin, George Eliot and Nineteenth Century Fiction*, Routledge & Kegan Paul, 1983.
- Bell, G.J. (haz.), *Letters of Sir Charles Bell*, Murray, 1870.
- Bell, H.C.F., *Lord Palmerston*, iki cilt, Longmans, 1936.
- Bell, S., "George Lewes: A Man of His Time," *JHB*, 14 (1981), 277-98.
- Berman, M., *Social Change and Scientific Organization: The Royal Institution, 1799-1844*, Heinemann, 1978.
- Best, G., *Mid-Victorian Britain, 1851-75*, Fontana, 1979.
- Bibby, C.T.H., *Huxley: Scientist, Humanist, Educator*, Watts, 1959.
- [Billing, M.], *M. Billing's Directory and Gazetteer of the County of Worcester*, Birmingham: M. Billing, 1855.
- Blinderman, C. S., "The Oxford Debate and After," *NQ*, 202 (1957), 126-128.
- Block, E. Jr., "T. H. Huxley's Rhetoric and the Popularization of Victorian Scientific Ideas," *VS*, 29 (1985-86), 363-86.
- [Blomefield, L.], Jenyns, L., *Fish*, 4. Kısım; *The Zoology of the Voyage of H.M.S. 'Beagle'*, (haz.) C. Darwin, Smith, Elder, 1840-42.
- [Blomefield, L.], Jenyns, L., *Memoir of the Rev. John Stevens Henslow*, Van Voorst, 1862.
- Jenyns, L., *Chapters in My Life, with Appendix containing Special Notices of Particular Incidents and Parsons; also Thoughts on Certain Subjects*, yeni basım, Bath; özel olarak basılmış, 1889.

- Jenyns, L., *A Naturalist's Calendar kept at Swaffham Bulbeck*, Cambridgeshire, Ed. F. Darwin, Cambridge: U.P.'de basılmış, 1903.
- Bölsche, W., *Haecckel: His Life and Work*, çeviren J. McCabe, Unwin, 1906.
- Bolt, C., *Victorian Attitudes to Race*, Routledge & Kegan Paul, 1971.
- Bonner, H. B., *Charles Bradlaugh: A Record of His Life and Work*, iki cilt, Unwin, 1895.
- Bowen, D., *The Idea of the Victorian Church: A Study of the Church of England, 1833-89*, Montreal: McGill U.P., 1968.
- Bowly, J., *Charles Darwin: A Biography*, Hutchinson, 1990.
- Bowler, P. J., *Fossils and Progress: Paleontology and the Idea of Progressive Evolution in the Nineteenth Century*, New York: Science History Publications, 1976.
- Bowler, P. J., "Malthus, Darwin and the Concept of Struggle," *Journal of the History of Ideas*, 37 (1976), 631-50.
- Bowler, P. J., *The Eclipse of Darwinism: Anti-Darwinian Evolution Theories in the Decades around 1900*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U.P., 1983.
- Bowler, P. J., *Theories of Human Evolution: A Century of Debate, 1844-1944*, Oxford: Blackwell, 1987.
- Bowler, P. J., *The Non-Darwinian Revolution: Reinterpreting a Historical Myth*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U.P., 1988.
- Bowler, P. J., *Charles Darwin: The Man and His Influence*, Oxford: Blackwell, 1990.
- A Brace of Cantabs. Gradus ad Cantabrigiam; or New University Guide to the Academical Customs, and Colloquial or Cant Terms Peculiar to The University of Cambridge: observing wherein it differs from Oxford... to which is affixed, A Tail-Piece; or, the Reading and Varmint Method of Proceeding to the Degree of A.B.*, John Hearne için yapılmış basım, 1824.
- Brackman, A. C., *A Delicate Arrangement: The Strange Case of Charles Darwin and Alfred Russel Wallace*, Times Books, 1980.
- [Bradley, G. G.], "Introductory Chapter," *The Popular Guide to Westminster Abbey*, "Pall Mall Gazette" Office, 1885.
- Brent, P., *Charles Darwin: "A Man of Enlarged Curiosity"*, Heinemann, 1981.
- [Brewster, D.] "M. Comte's Course of Positive Philosophy," *ER*, 67 (1838), 271-308.
- Bridge, F., *A Westminster Pilgrim: Being of Record of Service in Church, Cathedral and Abbey: College, University, and Concert Room; with a Few Notes on Sport*, Novello, [1919].
- Briggs, A., *The Age of Improvement, 1783-1867*, Longmans, 1959.
- Broadbent, A., *The Story of Unitarianism in Shrewsbury*, Shrewsbury: Livesey Printers, 1962.
- Brock, W. H. ve MacLeod, R. M., "The Scientists' Declaration: Reflexions on Science and Belief in the Wake of Essays and Reviews, 1864-65," *BJHS*, 9 (1976), 39-66.
- [Broderip, W.] "The Zoological Gardens - Regent's Park," *QR*, 56 (1836), 309-32.
- The Bromley Directory*, Bromley: Strong, 1880.
- Brooke, J. H., " 'A Sower Went Forth': Joseph Priestley and the Ministry of Reform," *Oxygen and the Conversion of Future Feedstocks: Proceedings of the Third BOC Priestley Conference* içinde, 432-60, Kraliyet Kimya Cemiyeti, 1984.
- Brooke, J. H., "The Relations Between Darwin's Science and his Religion," Durant, *Darwinism* içinde, 40-75.
- Brooke, J. H., "Joseph Priestley (1733-1804) and William Whewell (1794-1866), Apologists and Historians of Science: A Tale of Two Stereotypes," R. Anderson ve C. Lawrence (haz.), *Science, Medicine and Dissent: Joseph Priestley (1733-1804)*, 11-27. Wellcome Trust / Science Museum, 1987.
- Brooks, J. L., *Just Before the Origin: Alfred Russel Wallace's Theory of Evolution*, Columbia U. P., 1947.
- Browne, J., "The Charles Darwin - Joseph Hooker Correspondence: An Analysis of Manuscript Resources and Their Use in Biography," *JSBNH*, (1978), 351-66.

- Browne, J., *The Secular Ark: Studies in the History of Biogeography*, New Haven, CT: Yale, U. P., 1983.
- Browne, J., "Darwin an the Expression of Emotions," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 307-26.
- Browne, J., "Botany for Gentlemen: Erasmus Darwin and The Loves of the Plants," *Isis*, 80 (1989), 593-621.
- Browne, W. A. F., "Observations on Religious Fanaticism," *Phrenological Journal*, 9 (1836), 288-302, 532-45, 577-603.
- Buckle, H. T., *History of Civilization in England*, yeni basım, üç cilt, Longmans vd., 1867.
- Büchner, L., *Last Words on Materialism and Kindred Subjects*, çeviri J. McCabe, Watts, 1901.
- Bunbury, F. J., (haz.), *Life, Letters and Journals of Sir Charles J. F. Bunbury*, Bart, üç cilt, özel basım, 1894.
- Bunting, James, *Charles Darwin: A Biography*, Folkestone, Kent: Bailey Brothers & Swinfen, 1974.
- Burchfield, J. D., *Lord Kelvin and the Age of the Earth*, Macmillan, 1974.
- Burkhardt, F. ve Smith, S. (haz.), *A Calendar of Charles Darwin, 1821-1882*, New York: Garland, 1985.
- Burkhardt, F. ve Smith, S. (haz.) *The Correspondence of Charles Darwin*, yedi cilt, Cambridge: Cambridge U. P., 1985-91.
- Burn, W. L., *The Age of Equipoise: A Study of Mid-Victorian Generation*, New York: Norton, 1965.
- Burrow, J. W., *Evolution and Society: A Study in Victorian Social Theory*, Cambridge: Cambridge U. P., 1966.
- Burstyn, H. L., "If Darwin wasn't the *Beagle's* Naturalist, Why was he on Board?," *BJHS*, 19 (1975), 62-69.
- Burton, J., "Robert FitzRoy and the Early History of the Meteorological Office," *BJHS*, 19 (1986), 147-76.
- Bush, D. (haz.), *Milton: Poetical Works*, Oxford: Oxford U. P., 1966.
- Butler, S., *Evolution Old and New; or, the Theories of Buffon, Dr. Erasmus Darwin, and Lamarck, as compared with that of Charles Darwin*, 1879, yeni basım, Fifield, 1911.
- Butler, S., *Unconscious Memory*, 1880, yeni basım, Fifield, 1910.
- Bynum, W. F., "Charles Lyell's Antiquity of Man and Its Critics," *JHB*, 17 (1984), 153-87.
- Calder, G. J., "Erasmus A. Darwin, Friend of Thomas and Jane Carlyle," *Modern Language Quarterly*, 20 (1959), 36-48.
- The Cambridge Guide; or, a Description of the University and Town of Cambridge*, gözden geçirilmiş basım, Cambridge: Deighton vd. için yapılmış basım, 1830.
- Campbell, J. A., "Nature, Religion and Emotional Response: A Reconsideration of Darwin's Affective Decline," *VS*, 18 (1974), 159-74.
- Cannon, W. F., "The Impact of Uniformitarianism: Two Letters from John Herschel to Charles Lyell, 1836-37," *PAPS*, 105 (1961), 301-14.
- Cannon, W. F., Cannon, S. F., *Science in Culture: The Early Victorian Period*, New York: Science History Publications, 1978.
- Carlyle, T., *Chartism, Past and Present*, Chapman & Hall, 1858.
- Carlyle, T., *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*, dördüncü basım, Chapman & Hall, 1852.
- Carpenter, W. B., "On the Differences of the Laws Regulating Vital Physical Phenomena," *ENPJ*, 24 (1838), 327-53.
- Carpenter, W. B., *Remarks on Some Passages in the Review of "Principles of General and Comparative Physiology," Edinburgh Medical & Surgical Journal* içinde, Bristol: Phillip & Evans, 1840.
- Carpenter, W. B., "Vestiges of the Natural History of Creation," *British and Foreign Medical Review*, 19 (1845), 155-81.
- Carpenter, W. B., *Nature and Man: Essays Scientific and Philosophical*, Routledge & Kegan Paul, 1888.

- Carpenter, W. B., "Science and Religion," J. M. Lloyd Thomas vd., *Dogma or Doctrine? and Other Essays* içinde, 17-44, British & Foreign Unitarian Association, 1906.
- Carroll, P. T., *An Annotated Calendar of the Letters of Charles Darwin in the Library of the American Philosophical Society*, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1976.
- Carus, C. G., *The King of Saxony's Journey through England in the Year 1844*, Chapman & Hall, 1846.
- Carus, W. (haz.), *Memoirs of the Life of the Rev. Charles Simeon... with a Selection from His Writings and Correspondence*, ikinci basım, 1847.
- Cathcart, C. W., "Some of the Older Schools of Anatomy connected with the Royal College of Surgeons, Edinburgh," *Edinburgh Medical Journal*, 27 (1882), 769-81.
- Cautley, P., "An Extract of a Letter," *PGSL*, 2 (1837), 544-45.
- Cautley, P. ve Falconer, H., "On the Remnants of a Fossil Monkey," *PGSL*, 2 (1837), 568-69.
- Chadwick, J. W., "Evolution as related to Religious Thought," *Evolution: Popular Lectures and Discussions before the Brooklyn Ethical Association*, 317-40, Boston: West, 1889.
- Chaldecott, J. A., "Josiah Wedgwood (1730-95) – Scientist," *BJHS*, 8 (1975), 1-16.
- Chapman, R. ve Duval, C. T. (haz.), *Charles Darwin, 1809-1882: A Centennial Commemorative*, Wellington, NZ: Nova Pacifica, 1982.
- Chilton, W., "Theory of Regular Gradation," *Oracle of Reason*, 27 Kasım 1841, 19 Şubat 1842, 11 Kasım 1843.
- Chilton, W., "Geological Revelations," *Oracle of Reason*, 29 Temmuz 1843.
- Chilton, W., "Theory of Regular Gradation," *Movement*, 6 Kasım 1844, s. 413-14.
- Chilton, W., "Vestiges of the Natural History of Creation," *Movement*, 8 Ocak 1845, s. 9-12.
- Chitnis, A. C., "The University of Edinburgh's Natural History Museum and the Huttonian-Wernerian Debate," *AS*, 26 (1970), 85-94.
- Chitnis, A. C., "Medical Education in Edinburgh, 1790-1826, and Some Victorian Social Consequences," *Medical History*, 17 (1973), 173-85.
- Church, M. C., *Life and Letters of Dean Church*, Macmillan, 1894.
- Churchill, F. B., "Darwin and the Historian," *BJLS*, 17 (1982), 45-68.
- Clark, J. W. ve Hughes, T. M., *The Life and Letters of the Reverend Adam Sedgwick*, iki cilt, Cambridge: Cambridge U. P., 1890.
- Clarke, M. L., *Paley: Evidences for the Man*, SPCK, 1974.
- Cobbe, F. P., *Life of Frances Power Cobbe as told by Herself, with Additions by the Author*, Sonnenchein, 1904.
- Cobbett, W., *Rural Rides*, 1830, Harmondsworth, Middx: Penguin, 1987.
- Cockshut, A. O. J., *The Unbelievers*, Collins, 1964.
- Coldstream, J. P., *Sketch of Life of John Coldstream, M. D., F.R.C.P.E., The Founder of the Edinburgh Medical Missionary Society*, Edinburgh: Maclaren & Macniven, 1877.
- Cole, G. A., "Doctrine, Dissent and the Decline of Paley's Reputation, 1805-1825," *Enlightenment and Dissent*, no. 6 (1987), 19-30.
- Coleridge, S. T., *Aids to Reflection*, beşinci basım, iki cilt, Pickering, 1848.
- Colloms, B., *Victorian Country Parsons*, Constable, 1977.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin and Mrs. Whitby," *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 48 (1972), 870-76.
- Colp, R. Jr., "The Evolution of Charles Darwin's Thoughts about Death," *Journal of Thanatology*, 3 (1975), 191-206.
- Colp, R. Jr., "The Contacts of Charles Darwin with Edward Aveling and Karl Marx," *AS*, 33 (1976), 387-94.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin and the Galapagos," *New York State Journal of Medicine*, 77 (1977), 262-67.

- Colp, R. Jr., *To be an Invalid: The Illness of Charles Darwin*, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin: Slavery and the American Civil War," *Harvard Library Bulletin*, 26 (1978), 478-89.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Coffin, and Its Makers," *JHM*, 35 (1980), 59-63.
- Colp, R. Jr., " 'I was born a naturalist': Charles Darwin's 1838 Notes about Himself," *JHM*, 35 (1980), 8-39.
- Colp, R. Jr., "The Case of 'Darwin-Marx' Letter, Lewis Feuer, and Encounter," *Monthly Review*, 32 (1981), 58-61.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin, Dr. Edward Lane and the 'Singular Trial' of Robinson and Lane," *JHM*, 36 (1981), 205-13.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Reprobation of Nature: 'Clumsy, Wasteful, Blundering Low & Horribly Cruel'," *New York State Journal of Medicine*, 81 (1981), 1116-19.
- Colp, R. Jr., "The Myth of the Darwin-Marx Letter," *History of Political Economy*, 14 (1982), 461-82.
- Colp, R. Jr., "Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazev, and the 'Eastern Question' of 1876-78," *JHM*, 38 (1983), 178-85.
- Colp, R. Jr., "The Pre-Beagle Misery of Charles Darwin," *Psychohistory Review*, 13 (1984), 4-15.
- Colp, R. Jr., "Notes on Charles Darwin's Autobiography," *JHB*, 18 (1985), 357-401.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Dream of His Double Execution," *Journal of Psychohistory*, 13 (1986), 277-92.
- Colp, R. Jr., " 'Confessing a Murder': Darwin's First Revelations about Transmutation," *Isis*, 77 (1986), 9-32.
- Colp, R. Jr., "The Relationship of Charles Darwin to the Ideas of His Grandfather, Dr. Erasmus Darwin," *Biography*, 9 (1986), 1-24.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's 'insufferable grief'," *Free Associations*, no.9 (1987), 7-44.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Past and Future Biographies," *HS*, 27 (1989), 167-97.
- Colp, R. Jr., " 'I Will Gladly do my best': Charles Darwin's Memorial for Alfred Russel Wallace," basılmamış daktilo yazısı.
- Colp, R. Jr., "Mrs. Susannah Darwin: Mother of Charles Darwin," basılmamış daktilo yazısı.
- Conry, Y., *L'introduction du Darwinisme en France au XIXe siècle*, Paris: Vrin, 1974.
- Conway, M. D., *Autobiography, Memoirs, Experiences*, iki cilt, Cassell, 1904.
- Cooper, C. H., *Annals of Cambridge*, cilt 4, Cambridge: Metcalfe & Palmer tarafından basılmış, 1852.
- Cooter, R., *The Cultural Meaning of Popular Science: Phrenology and the Organization of Consent in Nineteenth Century Britain*, Cambridge: Cambridge U. P., 1984.
- Copland, R. A., "A Side Light on the Butler-Darwin Quarrel," *NQ*, 24 (1977), 23-24.
- Cornell, J. F., "Analogy and Technology in Darwin's Vision of Nature," *JHB*, 17 (1984), 303-44.
- Cornell, J. F., "God's Magnificent Law: The Bad Influence of Theistic Metaphysics on Darwin's Estimation of Natural Selection," *JHB*, 20 (1987), 381-412.
- Corsi, P., "The Importance of French Transformist Ideas for the Second Volume of Lyell's Principles of Geology," *BJHS*, 11 (1978), 221-44.
- Corsi, P., *The Age of Lamarck: Evolutionary Theories in France, 1790-1834*, Berkeley: University of California Press, 1988.
- Corsi, P., *Science and Religion: Baden Powell and the Anglican Debate, 1800-1860*, Cambridge: Cambridge U. P., 1988.
- Corsi P. ve Weindling, P. J., "Darwinism in Germany, France and Italy," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 683-729.
- Cowell, F. R., *The Athanaeum: Club and Social Life in London, 1824-1974*, Heinemann, 1975.
- Crookes, W., *Researches in the Phenomena of Spiritualism*, Burns, tarih belirtilmemiş.

- Crouzet, F., *The Victorian Economy*, çeviren A. Forster, Methuen, 1982.
- Crowther, M. A., *Church Embattled: Religious Controversy in Mid-Victorian England*, Newton Abbot, Devon: David & Charles, 1970.
- D., "Death of Dr. Darwin," *NQ*, üçüncü dizi, 10 (1866), 343-44.
- Dance, S. P., "Hugh Cuming (1791-1865), Prince of Collectors," *JSBNH*, 9 (1980), 477-501.
- Darwin, B., "Kent," *Men Only*, 15 (1940), 81-86.
- Darwin, B., *The World That Fred Made: An Autobiography*, Chatto & Windus, 1955.
- Darwin, C., *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries visited by H.M.S. "Beagle"*, Henry Colburn, 1839; gözden geçirilmiş basım (1845-60), Ward, Lock & Bowden, 1894.
- Darwin, C., *The Structure and Distribution of Coral Reefs*, Smith, Elder, 1842.
- Darwin, C., *Geological Observations on the Volcanic Islands visited during the Voyage of H.M.S. "Beagle"*, Smith, Elder, 1844.
- Darwin, C., *Geological Observations on South America*, Smith, Elder, 1846.
- Darwin, C., *A Monograph on the Sub-Class Cirripedia*, iki cilt, Ray Cemiyeti, 1851-54.
- Darwin, C., *A Monograph on the Fossil Lepadidae, or, Pedunculated Cirripedes of Great Britain*, Paleontoloji Cemiyeti, 1851.
- Darwin, C., *A Monograph on the Fossil Balanidae and Verrucidae of Great Britain*, Paleontoloji Cemiyeti, 1854.
- Darwin, C., *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, Murray, 1859.
- Darwin, C., *The Descent of Man, and Selection in relation to Sex*, iki cilt, Murray, 1871; gözden geçirilmiş ikinci basım, 1874.
- Darwin, C., *The Expression of Emotions in Man and Animals*, Murray, 1872.
- Darwin, C., *The Movements and Habits of Climbing Plants*, Murray, 1875.
- Darwin, C., *The Variation of Animals and Plants under Domestication*, gözden geçirilmiş ikinci basım, iki cilt, Murray, 1875.
- Darwin, C., *The Effects of Cross and Self-Fertilisation in the Vegetable Kingdom*, Murray, 1876.
- Darwin, C., *The Various Contrivances by which Orchids are Fertilised by Insects*, ikinci basım, Murray, 1876.
- Darwin, C., *The Different Forms of Flowers on Plants of the Same Species*, Murray, 1877.
- Darwin, C., *The Formation of Vegetable Mould, through the Action of Worms, with Observations on Their Habits*, Murray, 1881.
- Darwin, F. (haz.), *The Life and Letters of Charles Darwin, including an Autobiographical Chapter*, üç cilt, Murray, 1887.
- Darwin, F., "The Botanical Work of Darwin," *Annals of Botany*, 13 (1899), ix-xix.
- Darwin, F., "Darwin's Work on the Movements of Plants," Seward, *Darwin and Modern Science* içinde, 385-400.
- Darwin, F. (haz.), *The Foundations of the "Origin of Species": Two Essays written in 1842 and 1844*, Cambridge: U.P.'de, 1909.
- Darwin, F., "FitzRoy and Darwin, 1831-36," *Nature*, 88 (1912), 547-48.
- Darwin, F., *Rustic Sounds and Other Studies in Literature and Natural History*, Murray, 1917.
- Darwin, F., *Springtime and Other Essays*, Murray, 1920.
- Darwin, F. and Seward, A. C. (haz.), *More Letters of Charles Darwin: A Record of His Work in a Series of Hitherto Unpublished Letters*, iki cilt, Murray, 1903.
- Darwin, G., "Marriages between First Cousins in England and Their Effects," *Fortnightly Review*, yeni dizi, 18 (1875), 22-41.
- Darwin, L., "Memories of Down House," *Nineteenth Century*, 106 (1929), 118-23.
- David, D., *Intellectual Women and Victorian Patriarchy: Harriet Martineau, Elizabeth Barrett Browning*, George Eliot, Macmillan, 1987.

- Davidoff, L. ve Hall, C., *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850*, Hutchinson, 1987.
- [Dawkins, W. B.], "Darwin on Variation of Animals and Plants," *ER*, 128 (1868), 414-450.
- [Dawkins, W. B.], "Darwin on the Descent of Man," *ER*, 134 (1871), 195-235.
- De Beer, G., "Further Unpublished Letters of Charles Darwin," *AS*, 14 (1958), 83-115.
- De Beer, G., "Darwin's Journal," *BBMNH*, 2 (1959), 1-21.
- De Beer, G., "Some Unpublished Letters of Charles Darwin," *NR*, 14 (1959), 12-66.
- De Beer, G., *Charles Darwin: Evolution by Natural Selection*, New York: Doubleday, 1964.
- De Beer, G., "The Darwin Letters at Shrewsbury School," *NR*, 23 (1968), 68-85.
- De Morgan, S. E. (haz.), *Memoir of Augustus de Morgan*, Longmans vd., 1882.
- Dean, D. R., "Through Science to Despair: Geology and Victorians," *Paradis ve Postlewait, Victorian Science* içinde, 111-36.
- Dell, R. S., "Social and Economic Theories and Pastoral Concerns of a Victorian Archbishop," *Journal of Ecclestical History*, 16 (1965), 196-208.
- Dempster, W. J., *Patrick Matthew and Natural Selection*, Edinburgh: Harris, 1983.
- Denton's Ilkley Directory, Guide Book, and Almanac*, Ilkley, Yorks.: Denton, 1871.
- D'Orbigny, A., "General Considerations regarding the Paleontology of South America compared with that of Europe," *ENPJ*, 35 (1843), 362-72.
- Desmond, A., *Archetypes and Ancestors: Paleontology in Victorian London, 1850-1875*, Blond & Briggs, 1982; Chicago: University of Chicago Press, 1984.
- Desmond, A., "Robert E. Grant: The Social Predicament of a Pre-Darwinian Transmutationist," *JHB*, 17 (1984), 189-223.
- Desmond, A., "Robert E. Grant's Later Views on Organic Development: The Swiney Lectures on 'Palaeozoology', 1853-57," *Archives of Natural History*, 11 (1984), 395-413.
- Desmond, A., "Darwin among the Gentry," *London Review of Books*, 23 Mayıs 1985, s. 9-10.
- Desmond, A., "The Making of Institutional Zoology in London, 1822-1836," *HS*, 23 (1985), 153-85, 223-50.
- Desmond, A., "Artisan Resistance and Evolution in Britain, 1819-1848," *Osiris*, 3 (1987), 77-110.
- Desmond, A., "The Kentish Dog," *London Review of Books*, 15 Ekim 1987, s. 13-14.
- Desmond, A., "Lamarckism and Democracy: Corporations, Corruption and Comparative Anatomy in the 1830s," J. Moore, *History* içinde, 99-130.
- Desmond, A., *The Politics of Evolution: Morphology, Medicine, and Reform in Radical London*, Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Di Gregario, M. A., "The Dinosaur Connection: A Reinterpretation of T. H. Huxley's Evolutionary View," *JHB*, 15 (1982), 397-418.
- Dickens, C., *Bleak House*, Bradbury & Evans, 1860.
- Duman, D., "The Creation and Diffusion of a Professional Ideology in Nineteenth Century England," *Sociological Review*, yeni dizi, 27 (1979), 113-38.
- Duncan, D., *The Life and Letters of Herbert Spencer*, Williams & Norgate, 1911.
- Dupree, A. H., *Asa Gray, 1810-1888*, New York: Athanaeum, 1968.
- Durant, J., "Scientific Naturalism and Social Reform in the Thought of Alfred Russel Wallace," *BJHS*, 12 (1979), 31-58.
- Durant, J., "The Ascent of Nature in Darwin's Descent of Man," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 283-306.
- Durant, J. (haz.), *Darwinism and Divinity: Essays on Evolution and Religious Belief*, Oxford: Blackwell, 1985.
- Edsall, N. C., *The Anti-Poor Law Movement, 1843-44*, Manchester: Manchester U. P., 1971.
- Egerton, F. N., "Refutation and Conjecture: Darwin's Response to Sedgwick's Attack on Chambers," *SHPS*, 1 (1970), 176-83.

- Egerton, F. N., "Darwin's Early Reading of Lamarck," *Isis*, 67 (1976), 452-56.
- Egerton, F. N., "Hewett C. Watson, Great Britain's First Phytogeographer," *Huntia*, 3 (1979), 87-102.
- Ellegard, A., *Darwin and the General Reader: The Reception of Darwin's Theory of Evolution in the British Periodical Press, 1859-1872*, Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Elliotson, J., "Reply to the Attacks on Phrenology," *Lancet* 1 (1831-32), 287-94.
- Elliotson, J., "Address Introductory to the Winter Medical Session," *Lancet*, 1 (1832-33), 33-41.
- Elliotson, J., *Human Physiology*, Longman vd., 1835.
- Ellis, I., *Seven against Christ: A Study of "Essays and Reviews"*, Leiden: E. J. Brill, 1980.
- Eng, E., "The Confrontation between Reason and Imagination: The Example of Darwin," *Diogenes*, 95 (1976), 58-67.
- Engels, F., *Dialectics of Nature*, New York: International Publishers, 1963.
- Ensor, R. C. K., *England, 1870-1914*, Oxford: Clarendon Press, 1936.
- [Epps, J.], "Elements of Physiology," *Medico-Chirurgical Review*, 9 (1828), 97-120.
- [Epps, J.], *The Church of England's Apostacy*, Dinnis, 1834.
- [Epps, J.], *Diary of the Late John Epps*, Kent, 1875.
- Ereira, A., *The People's England*, Routledge & Kegan Paul, 1981.
- Erskine, F., "Darwin in Context: The London Years, 1837-1842," doktora tezi, Open University, 1987.
- Essays and Reviews*, dördüncü basım, Longmans vd., 1861.
- Evans, E. J., "Some Reasons for the Growth of English Rural anti-clericalism c. 1750-c. 1830," *Past and Present*, no. 66 (1975), 84-109.
- Evans, J., "On Portions of a Cranium and of a Jaw, in the Slab Containing the Fossil Remains of the Archaeopteryx," *Natural History Review*, 5 (1865), 415-21.
- Eve, A. S. Ve Creasey, C. H., *Life and Work of John Tyndall*, Macmillan, 1945.
- Evidence, Oral and Documentary, taken and received by the Commissioners appointed by His Majesty George IV, July 23d, 1826... visiting the Universities of Scotland* (Sözlü ve yazılı kanıtlar, Majesteleri IV. George'un atadığı komisyon üyeleri tarafından... 23 Temmuz 1826'da İskoçya üniversitelerini ziyaretleri sırasında alınmıştır).
- Farr, W., "Medical Reform," *Lancet*, 1 (1839-1840), 105-11.
- Farrar, F. W., *Men I Have Known*, New York: Crowell, 1897.
- Farrar, R., *The Life of Frederic William Farrar*, New York: Crowell, 1904.
- Feuer, L., "Marxian Tragedians: A Death in the Family," *Encounter*, 19 (1962), 23-32.
- Feuer, L., "Is the 'Darwin-Marx Correspondence' Authentic?," *AS*, 32 (1975), 1-12.
- Fielding, K. J., "Froude's Second Revenge: The Carlyles and the Wedgwoods," *Prose Studies*, 4 (1981), 301-16.
- Fiske, J., *Life and Letters of Edward Livingston Youmans: Comprising Correspondence with Spencer, Huxley, Tyndall and Others*, Chapman & Hall, 1894.
- Fiske, J., *The Personal Letters of John Fiske*, Cedar Rapids, IA: Torch Press, 1939.
- Flower, S. S., *List of the Vertebrated Animals exhibited in the Gardens of the Zoological Society of London, 1828-1927*, üç cilt, Zooloji Cemiyeti, 1929.
- Footo, G. W., *Darwin on God*, Progressive Publishing Co., 1889.
- [Forbes, E.], "Vestiges of the Natural History of Creation," *Lancet*, 2 (1844), 265-66.
- [Forbes, E.], *Literary Papers of the Late Professor Edward Forbes*, Reeve, 1855.
- Forrest, D. W., *Francis Galton: The Life and Work of a Victorian Genius*, Elek, 1974.
- Foster, M., ve Lankester, E. R. (haz.), *The Scientific Memoirs of Thomas Henry Huxley*, dört cilt, Macmillan, 1898.
- Francis, M., "Naturalism and William Paley," *History of European Ideas*, 10 (1989), 203-20.
- Freeman, R. B., "Charles Darwin on the Routes of Male Humble Bees," *BBMNH*, 3 (1968), 177-89.

- Freeman, R. B., *The Works of Charles Darwin: An Annotated Bibliographical Handlist*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Folkestone, Kent: Dawson, 1977.
- Freeman, R. B., *Charles Darwin: A Companion*, Folkestone, Kent: Dawson, 1978.
- Freeman, R. B., "Darwin's Negro Bird-Stuffer," *NR*, 33 (1978), 83-85.
- Freeman, R. B., *Darwin and Gower Street*, University College of London'da basılmış, 1982.
- Freeman, R. B., "The Darwin Family," *BJLS*, 17 (1982), 9-21.
- Freeman, R. B., *Darwin Pedigrees*, özel basım, 1984.
- Freeman, R. B. ve Gautrey, P. J., "Darwin's Questions about the Breeding of Animals, with a Note on Queries about Expression," *JSBNH*, 5 (1969), 220-25.
- French, R. D., *Antivivisection and Medical Science in Victorian Society*, Princeton, NJ: Princeton U. P., 1975.
- Froude, J. A., *Thomas Carlyle: A History of His Life in London, 1834-1881*, iki cilt, Longmans vd., 1884.
- Gage, A. T. ve Stearn, W. T., *A Bicentenary History of the Linnean Society of London*, Academic Press, 1988.
- Gale, B. G., "Darwin and the Concept of a Struggle for Existence: A Study in the Extrascientific Origins of Scientific Ideas," *Isis*, 63 (1972), 321-44.
- [Gallenga, A.], "The Age We Live in," *Fraser's Magazine*, 24 (1841), 1-15.
- Galton, F., *English Men of Science: Their Nature and Nurture*, Macmillan, 1874.
- Galton, F., *Inquiries into Human Faculty and Its Development*, 1883, Everyman basımı, Dent, tarih yok.
- Galton, F., *Memories of My Life*, Methuen, 1908.
- Gascoigne, J., *Cambridge in the Age of the Enlightenment: Science, Religion and Politics from the Restoration to the French Revolution*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Gasman, D., *The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the German Monist League*, Macdonald, 1971.
- Gay, P., *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, cilt 1, *The Education of the Senses*, New York: Oxford U. P., 1984.
- Geikie, A., *Memoir of Sir Andrew Crombie Ramsay*, Macmillan, 1895.
- Geison, G. L., "The Protoplasmic Theory of Life and the Vitalist-Mechanist Debate," *Isis*, 60 (1969), 273-92.
- George, H., *Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions, and of Increase of Want with Increase of Wealth - The Remedy*, Kegan Paul vd., 1885.
- Ghiselin, M. T., *The Triumph of the Darwinian Method*, Berkeley: University of California Press, 1969.
- Ghiselin, M. T. ve Jaffe, L. "Phylogenetic Classification in Darwin's Monograph of the Sub-Class Cirripedia," *Systematic Zoology*, 22 (1973), 132-40.
- Gillespie, N. C., "The Duke of Argyll, Evolutionary Anthropology, and the Art of Scientific Controversy," *Isis*, 68 (1977), 40-54.
- Gillespie, N. C., *Charles Darwin and the Problem of Creation*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Gillespie, N. C., "Preparing for Darwin: Conchology and Natural Theology in Anglo-American Natural History," *SHB*, 7 (1984), 93-145.
- Gillespie, N. C., "Divine Design and the Industrial Revolution: William Paley's Abortive Reform of Natural Theology," *Isis*, 81 (1990), 214-29.
- Gilley, S., "The Huxley-Wilberforce Debate: A Reconsideration," K. Robbins, haz., *Religion and Humanism* içinde, 325-40, Oxford: Blackwell, Kilise Tarihi Cemiyeti için, 1981.
- Gillispie, C. C., *Genesis and Geology: A Study in the Relations of Scientific Thought, Natural Theology, and Social Opinion in Great Britain, 1790-1850*, Cambridge, MA: Harvard U. P., 1951.

- Glastonbury, M., "Holding the Pens," *Inspiration and Drudgery: Notes on Literature and Domestic Labour in the Nineteenth Century*, 27-48, Women's Research and Resources Centre Publications, 1978.
- Glick, T. F. (haz.), *The Comparative Reception of Darwinism*, Austin: University of Texas Press, 1974.
- Godlee, R. J., "Thomas Wharton Jones," *British Journal of Ophthalmology*, 93 (1921), 97-117, 145-56.
- Golby, J. (haz.), *Culture and Society in Britain, 1850-1890*, Oxford: Oxford U. P., 1986.
- Goodway, D., *London Chartism, 1838-1848*, Cambridge: Cambridge U. P., 1982.
- Goodwin, H., "Funeral Sermon for Charles Darwin," *Walks in the Region of Science and Faith*, 297-310, Murray, 1883.
- Gordon, E. O., *The Life and Correspondence of William Buckland*, Murray, 1894.
- Gould, J., *The Birds of Europe*, yazar için yapılmış basım, 1837.
- Gould, J., "Mr. Darwin's Collection of Birds, a series of Ground Finches," *PZSL*, 5 (1837), 4-7.
- Gould, S. J., "Darwin and the Captain," *Natural History*, Ocak 1976, s. 32-34.
- Gould, S. J., "Darwin's Delay," *Ever Since Darwin*, 21-27, New York: Norton, 1977.
- Gould, S. J., *Ontogeny and Phylogeny*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 1977.
- Graber, R. B. ve Miles, L. P., "In Defence of Darwin's Father," *HS*, 26 (1988), 97-102.
- Graham, W., *The Creed of Science: Religious, Moral and Social*, Kegan Paul, 1881.
- Grant, A., *The Story of the University of Edinburgh during its first Three Hundred Years*, iki cilt, Longmans vd., 1884.
- Grant, R. E., *Dissertatio Physiologica Inauguralis, de Circuito Sanguinis in Foetu*, Edinburgh: Balfantyne, 1814.
- Grant, R. E., "Notice of a New Zoophyte (*Cliona celata*, Gr.), from the Firth of Fort h," *ENPJ*, 1 (1826), 78-81.
- Grant, R. E., "On the Structure and Nature of the *Spongilla friabilis*," *Edinburgh Philosophical Journal*, 14 (1826), 270-84.
- Grant, R. E., "Notice regarding the Ova of the *Pontobdella muricata*, Lam.," *Edinburgh Journal of Science*, 7 (1827), 121-25.
- ? [Grant, R. E.], "Of the Changes which Life has Experienced on the Globe," *ENPJ*, 3 (1827), 298-301.
- Grant, R. E., *On the Study of Medicine*, Taylor, 1833.
- Grant, R. E., *Tabular View of the Primary Divisions of the Animal Kingdom*, Walton & Maberly, 1861.
- Grant, Duff, [U.], *The Life-Work of Lord Avebury (Sir John Lubbock), 1834-1913*, Watts, 1924.
- Gray, A., *Natural Selection Not Inconsistent with Natural Theology: A Free Examination of Darwin's Treatise on the Origin of Species and of Its American Reviewers*, Trübner, 1861.
- Grayson, D. K., *The Establishment of Human Antiquity*, New York: Academic Press, 1983.
- Green, J. H., *An Address delivered in King's College, London, at the Commencement of the Medical Session*, (Londra'da King's College'da Tıp Oturumunun Açılışında yapılan konuşma, 1 Ekim 1832), Fellowes, 1832.
- Greene, J. C., "Reflections on the Progress of Darwin Studies," *JHB*, 8 (1975), 243-73.
- Greene, J. C., *Science, Ideology and World View: Essays in the History of Evolutionary Ideas*, Berkeley: University of California Press, 1981.
- Gregory, F., *Scientific Materialism in Nineteenth Century Germany*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1977.
- Grinnell, G., "The Rise and Fall of Darwin's First Theory of Transmutation," *JHB*, 7 (1974), 259-73.
- Groebe, C. (haz.), *Charles Darwin - Anton Dohrn Correspondence*, Napoli: Macchiaroli, 1982.
- Grove, W. R., *The Correlation of Physical Forces... followed by a Discourse on Continuity*, beşinci basım, Longmans vd., 1867.

- Gruber, H. E., *Darwin on Man: A Psychological Study of Scientific Creativity, together with Darwin's Early and Unpublished Notebooks*, yazıya dökün ve açıklamalar getiren Paul H. Barrett, New York: Dutton, 1974.
- Gruber, H. E., "Going the Limit: Toward the Construction of Darwin's Theory (1832-1839)," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 9-34.
- Gruber, H. E. ve Gruber, V., "The Eye of Reason: Darwin's Development during the Beagle Voyage," *Isis*, 53 (1962), 186-200.
- Gruber, J. W., *A Conscience in Conflict: The Life of St. George Jackson Mivart*, New York: Temple University Publications / Columbia U. P., 1960.
- Gruber, J. W., "Who was the Beagle's Naturalist?," *BJHS*, 4 (1969), 266-82.
- Gunther, A. E., *The Founders of Science at the British Museum, 1753-1900*, Halesworth, Suffolk: Halesworth, 1980.
- Haeckel, E., *Generelle Morphologie der Organismen: Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte Descendenz-Theorie*, iki cilt, Berlin: Reimer, 1866.
- Haeckel, E., *The History of Creation; or, the Development of the Earth and Its Inhabitants by the Action of Natural Causes*, iki cilt, New York: Appleton, 1876.
- Haight, G. S., *George Eliot and John Chapman, with Chapman's Diaries*, ikinci basım, Hamden, CT: Archon, 1969.
- Halcombe, J. J., "The Curate Question," J. J. Halcombe (haz.), *The Church and Her Curates: A Series of Essays on the Need for More Clergy and the Best Means of Supporting Them*, 17-36, Gardner, 1874.
- Halevy, E., *The Triumph of Reform, 1830-1841*, Benn, 1950.
- Halevy, E., *A History of English People in 1815*, Ark, 1987.
- Hall, A. R., *The Abbey Scientists*, Nicholson, 1966.
- [Hall, B.], "Voyages of Captains King and Fitzroy," *ER*, 69 (1839), 467-93.
- Hammond, J. L., *Gladstone and the Irish Nation*, yeniden basım, Cass, 1964.
- Hare, J. C. (haz.), *Essays and Tales by John Sterling*, iki cilt, Parker, 1848.
- Harrison, J. F. C., *Early Victorian Britain, 1832-51*, Fontana, 1979.
- Harrison, J. F. C., "Early English Radicals and the Medical Fringe," W. F. Bynum ve R. Porter (haz.), *Medical Fringe and Medical Orthodoxy, 1750-1850* içinde, 198-215, Croom Helm, 1987.
- Hart, A. T., *The Country Priest in English History*, Phoenix House, 1959.
- Hart, A. T., *The Curate's Lot: The Story of the Unbenefited English Clergy*, Newton Abbot, Devon: Country Book Club, 1971.
- Hart, A. T., *The Parson and The Publican*, New York: Vantage Press, 1983.
- Harvie, C., Martin, G., ve Scharf, A. (haz.), *Industrialisation and Culture, 1830-1914*, Macmillan, 1970.
- Healey, E., *Wives of Fame: Mary Livingstone, Jenny Marx, Emma Darwin, Sidgwick & Jackson*, 1986.
- Helmstadter, R. J., "W. R. Greg: A Manchester Creed," Helmstadter ve Lightman, *Victorian Faith* içinde, 187-222.
- Helmstadter, R. J. ve Lightman, B. (haz.), *Victorian Faith in Crisis: Essays on Continuity and Change in Nineteenth Century Religious Belief*, Macmillan, 1990.
- Herbert, S., "Darwin, Malthus, and Selection," *JHB*, 4 (1971), 209-17.
- Herbert, S., "The Place of Man in the Development of Darwin's Theory of Transmutation. Part 1. To July 1837," *JHB*, 7 (1974), 217-58.
- Herbert, S., "The Place of Man in the Development of Darwin's Theory of Transmutation. Part 2," *JHB*, 10 (1977), 155-227.
- Herbert, S. (haz.), *The Red Notebook of Charles Darwin*, Ithaca, New York: Cornell U. P., 1980.
- Herbert, S., "Darwin the Young Geologist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 483-510.

- Herschel, J. F. W., *A Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy*, yeni basım, Longman vd., 1830.
- Heyck, T. W., *The Transformation of Intellectual Life in Victorian England*, Croom Helm, 1982.
- Hill, F., "Squire and Parson in Early Victorian Lincolnshire," *History*, 58 (1973), 337-49.
- Hilton, B., *The Age of Atonement: The Influence of Evangelicalism on Social and Economic Thought, 1785 – 1865*, Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Himmelfarb, G., *Darwin and the Darwinian Revolution*, Chatto & Windus, 1959.
- Historical and Descriptive Catalogue of the Darwin Memorial at Downe House*, Downe, Kent, Edinburgh: Livingstone, 1969.
- Hobsbawm, E. J. ve Rude, G., *Captain Swing*, Lawrence & Wishart, 1969.
- Hodge, M. J. S., "Lamarck's Science of Living Bodies," *BJHS*, 5 (1971), 323-52.
- Hodge, M. J. S., "The Universal Gestation of Nature: Chambers' *Vestiges and Explanations*," *JHB*, 5 (1972), 127-51.
- Hodge, M. J. S., "England," Glick, *Comparative Reception* içinde, 1-31.
- Hodge, M. J. S., "Darwin and the Laws of the Animate Part of the Terrestrial System (1835-37): On the Lyellian Origins of his Zoonomical Explanatory Program," *SHB*, 6 (1983), 1-106.
- Hodge, M. J. S., "Darwin, Species and the Theory of Natural Selection," S. Attan vd., *Histoire du concept d'espece dans les sciences de la vie*, 227-52, Paris: Fondation Singer-Polignac, 1985.
- Hodge, M. J. S., "Darwin as a Lifelong Generation Theorist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 207-43.
- Hodge, M. J. S. ve Kohn, D., "The Immediate Origins of Natural Selection," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 185-206.
- Hole, R., *Pulpits, Politics and Public Order in England, 1760-1832*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Holt, R. V., *The Unitarian Contribution to Social Progress in England*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Lindsey Press, 1952.
- Holyoake, G. J., *Sixty Years of an Agitator's Life*, üçüncü basım, iki cilt, Unwin, 1906.
- Hooker, J. D., *Himalayan Journals: Notes of a Naturalist in Bengal, the Sikkim and Nepal Himalayas, the Khasia Mountains, &c.*, ikinci basım, iki cilt, Murray, 1855.
- Hooker, J. D., "Address of Joseph D. Hooker...", BAAS (Norwich 1868), 1869, s. lviii-lxxxv.
- Hooker, J. D., "Reminiscences of Darwin," *Nature*, 60 (1899), 187-88.
- Howarth, O. J. R. ve Howarth, E. K., *A History of Darwin's Parish*, Downe, Kent, Southampton: Russell, [1933].
- Hughes, R. E., "Alfred Russel Wallace: Some Notes on the Welsh Connection," *BJHS*, 22 (1989), 401-418.
- Hull, D. L., *Darwin and His Critics: The Reception of Darwin's Theory of Evolution by the Scientific Community*, Chicago: University of Chicago Press, 1983.
- Hutchinson, H. G., *Life of Sir John Lubbock, Lord Avebury*, iki cilt, Macmillan, 1914.
- Huxley, L., *Life and Letters of Sir Joseph Dalton Hooker, O. M., G.C.S.I., based on materials collected and arranged by Lady Hooker*, iki cilt, Murray, 1918.
- Huxley, L., "The Home Life of Charles Darwin," *The R. P. A. Annual for 1921*, 3-9, Watts, 1921.
- [Huxley, T. H.], "The Vestiges of Creation," *British and Foreign Medico-Chirurgical Review*, 13 (1854), 425-39.
- Huxley, T. H., "Comparative Literature: Science," *Westminster Review*, yeni dizi, 7 (1855), 241-47.
- Huxley, T. H., "On Certain Zoological Arguments Commonly adduced in favour of the Hypothesis of the Progressive Development of Animal Life in Time," Foster ve Lankester, *Scientific Memoirs* içinde, 1:300-304.
- Huxley, T. H., "Lectures on General Natural History, Lecture XII. The Cirripedia," *Medical Times and Gazette*, 15 (1857), 238-41.

- Huxley, T. H., "Man and the Apes," *Athenaeum*, 30 Mart ve 13 Nisan 1861, s. 433, 498.
- Huxley, T. H., *On Our Knowledge of the Causes of the Phenomena of Organic Nature*, Hardwicke, 1862.
- Huxley, T. H., "Criticisms on 'The Origin of Species'," *Natural History Review*, 4 (1864), 566-80.
- Huxley, T. H., "The Natural History of Creation," *Academy*, 1 (1869), 13-14, 40-43.
- Huxley, T. H., "On Descartes' 'Discourse Touching the Method of Using One's Reason Rightly, and of Seeking Scientific Truth,'" *Macmillan's Magazine*, 22 (1870), 69-80.
- Huxley, T. H., "Introductory Notice," T. H. Huxley vd. içinde, *Charles Darwin: Memorial Notices reprinted from 'Nature'*, [ix]-xiii. Macmillan, 1882.
- Huxley, T. H., *Darwiniana*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Method and Results*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Science and Education*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Discourse Biological and Geological*, Macmillan, 1894.
- Hyman, S. E., "A Darwin Sidelight: The Shape of the Young Man's Nose," *Atlantic Monthly*, 220 (1967), 96-104.
- Irvine, W., *Apes, Angels, and Victorians: Darwin, Huxley, and Evolution*, New York: McGraw-Hill, 1955.
- Jackson, P., *George Scharf's London: Sketches and Watercolours of a Changing City, 1820-1850*, Murray, 1987.
- Jacyna, L. S., "Immanence or Transcendence: Theories of Life and Organization in Britain, 1790-1835," *Isis*, 74 (1983), 311-29.
- [Jameson, R.], "Observations on the Nature and Importance of Geology," *ENPJ*, 1 (1826), 293-302.
- Jardine, W., *Memoirs of Hugh Edwin Strickland*, Van Voorst, 1858.
- Jenkin, H. C. Fleming], "The Origin of Species," *North British Review*, 46 (1867), 277-318.
- Jenkins, M., *The General Strike of 1842*, Lawrence & Wishart, 1980.
- Jennings, H., *Pandaemonium. 1660-1886: The Coming of the Machine as seen by Contemporary Observers*, Ed. M. Jennings ve C. Madge, Deutsch, 1985.
- Jensen, J. V., "The X Club: Fraternity of Victorian Scientists," *BJHS*, 5 (1970), 63-72.
- Jensen, J. V., "Return to the Wilberforce-Huxley Debate," *BJHS*, 21 (1988), 161-79.
- Jenyns, Leonard, bakınız Blomefield, Leonard.
- Jespersion, P. H., "Charles Darwin and Dr. Grant," *Lychnos (1948-1949)*, 159-67.
- Johnston, J. O., *Life and Letters of Henry Parry Liddon*, Longmans vd., 1904.
- Jones, G., "The Social History of Darwin's Descent of Man," *Economy and Society*, 7 (1978), 1-23.
- Jones, H. F., Samuel Butler, *Author of Erewhon (1835-1902): A Memoir*, iki cilt, Macmillan, 1920.
- Jordan, D. S., *The Days of a Man: Being Memories of a Naturalist, Teacher, and Minor Prophet of Democracy*, iki cilt, Yonkers-on-Hudson, New York: World Book, 1922.
- Judd, J. W., *The Coming of Evolution: The Story of a Great Revolution in Science*, Cambridge: Cambridge U. P., 1910.
- Keegan, R. T. ve Gruber, H. E., "Love, Death, and Continuity in Darwin's Thinking," *JHBS*, 19 (1983), 15-30.
- Keith, A., "Neglected Darwin," *The R.P.A. Annual for 1923*, 3-9, Watts, 1923.
- Keith, A., *Darwin Revalued*, Watts, 1955.
- Kelly, A., *The Descent of Darwin: The Popularization of Darwinism in Germany, 1860-1914*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981.
- Keynes, M., *Leonard Darwin, 1850-1943*, Cambridge: üniversitenin yayınevinde basılmış, 1943.
- Keynes, R. D. (haz.), *The Beagle Record: Selections from the Original Pictorial Records and Written Accounts of the Voyage of H.M.S. "Beagle"*, Cambridge: Cambridge U. P., 1979.
- Keynes, R. D. (haz.), *Charles Darwin's "Beagle" Diary*, Cambridge: Cambridge U. P., 1988.
- King, W., "The Reputed Fossil Man of the Neanderthal," *Quarterly Journal of Science*, 1 (1864), 88-97.

- King-Hele, D., *Doctor of Revolution: The Life and Genius of Erasmus Darwin*, Faber & Faber, 1977.
- King-Hele, D. (haz.), *The Letters of Erasmus Darwin*, Cambridge: Cambridge U. P., 1981.
- [Kingsley, F.], *Charles Kingsley: His Letters and Memories of His Life*, iki cilt, King, 1877.
- Kirby, W., "Introductory Address," *Zoological Journal*, 2 (1825), 1-8.
- Kirsop, W., "W. R. Greg and Charles Darwin in Edinburgh and After – An Antipodean Gloss," *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society*, 7 (1979), 376-90.
- Knight, C., *London*, altı cilt, Knight, 1841-44.
- Kohn, D., "Theories to Work By: Rejected Theories, Reproduction, and Darwin's Path to Natural Selection," *SHB*, 4 (1980), 67-170.
- Kohn, D., "On the Origin of the Principle of Diversity," *Science*, 213 (1981), 1105-108.
- Kohn, D. (haz.), *The Darwinian Heritage*, Princeton, New Jersey: Princeton U. P., 1985.
- Kohn, D., "Darwin's Principle of Divergence as Internal Dialogue," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 245-57.
- Kohn, D., "Darwin's Ambiguity: The Secularization of Biological Meaning," *BJHS*, 22 (1989), 215-39.
- Kohn, D., Smith, S. ve Stauffer, R. C., "New Light on The Foundations of the Origin of the Species: A Reconstruction of the Archival Record," *JHB*, 15 (1982), 419-42.
- Kottler, M. J., "Alfred Russel Wallace, the Origin of Man, and Spiritualism," *Isis*, 65 (1974), 145-92.
- Kottler, M. J., "Charles Darwin's Biological Species Concept and Theory of Geographic Speciation: The Transmutation Notebooks," *AS*, 35 (1978), 275-97.
- Kottler, M. J., "Charles Darwin and Alfred Russel Wallace: Two Decades of Debate over Natural Selection," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 367-432.
- Krause, E., *Erasmus Darwin... with a Preliminary Notice by Charles Darwin*, çeviren W. S. Dallas, Murray, 1879.
- La Vergata, A., "Images of Darwin: A Historiographic Overview," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 901-72.
- Lansbury, C., "Gynaecology, Pornography, and the Antivivisection Movement," *VS*, 28 (1985), 413-37.
- Lefebvre, J. P. (haz.), *Marx-Engels: Lettres sur les sciences de la nature*, Paris: Editions Sociales, 1973.
- LeMahieu, D. L., *The Mind of William Paley: A Philosopher and His Age*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1976.
- Lenoir, T., "The Darwin Industry," *JHB*, 20 (1987), 115-30.
- Lewes, G. H., "Hereditary Influence, Animal and Human," *Westminster Review*, 66 (1856), 135-62.
- Liddon, H. P., *The Recovery of St. Thomas: A Sermon preached in St. Paul's Cathedral on the Second Sunday after Easter, April 23rd 1882, with a Prefatory Note on the Late Mr. Darwin*, Rivingtons, 1882.
- Lightman, B., *The Origins of Agnosticism: Victorian Unbelief and the Limits of Knowledge*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U. P., 1987.
- Litchfield, H. (doğum soyadı Darwin), *Richard Buckley Litchfield: A Memoir written for His Friends*, Cambridge: Üniversitenin yayınevinde basılmış, 1910.
- Litchfield, H. (doğum soyadı Darwin), *Emma Darwin: A Century of Family Letters, 1792-1896*, iki cilt, Murray, 1915; özel basım, Cambridge: Üniversitenin yayınevinde basılmış, 1904.
- Loewenberg, B. J. (haz.), *Calendar of the Letters of Charles Robert Darwin to Asa Gray*, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1973.
- Lorimer, D. A., *Colour, Class and the Victorians: English Attitudes to the Negro in the Mid-Nineteenth Century*, Leicester: Leicester U. P., 1978.
- Lucas, J. R., "Wilberforce and Huxley: A Legendary Encounter," *Historical Journal*, 22 (1979), 313-30.

- Lurie, E., *Louis Agassiz: A Life in Science*, Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Lyell, Charles, *Principles of Geology*, üç cilt, Murray, 1830-33.
- Lyell, Charles, "Address to the Geological Society," *PGSL*, 2 (1837), 479-523.
- Lyell, Charles, "Anniversary Address," *QJGS*, 7 (1851), xxxii-lxxvi.
- Lyell, Charles, *The Geological Evidences of the Antiquity of Man, with Remarks on the Theories of the Origin of Species by Variation*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Murray, 1863.
- Lyell, [K. M.], *Life, Letters, and Journals of Sir Charles Lyell*, Bart, iki cilt, Murray, 1881.
- [Lytton, B.], *What Will He Do With It?*, dört cilt, Edinburgh: Blackwood, 1859.
- McCabe, J., *Life and Letters of George Jacob Holyoake*, iki cilt, Watts, 1908.
- McCalman, I., "Unrespectable Radicalism: Infidels and Pornography in Early Nineteenth Century London," *Past and Present*, 104 (1984), 74-110.
- McClachlan, H., *The Unitarian Movement in the Religious Life of England: I. Its Contribution to Thought and Learning, 1700-1900*, Allen & Unwin, 1934.
- Macfarlane, A., *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction, 1300-1840*, Oxford: Blackwell, 1986.
- McKendrick, N., "Josiah Wedgwood and Factory Discipline," *Historical Journal*, 4 (1961), 30-55.
- McKendrick, N., "The Role of Science in the Industrial Revolution: A Study of Josiah Wedgwood as a Scientist and Industrial Chemist," M. Teich ve R. Young (haz.), *Changing Perspectives in the History of Science: Essays in Honour of Joseph Needham* içinde, 274-319, Heinemann, 1973.
- MacLeod, R. M., "The X Club: A Social Network of Science in Late-Victorian England," *NR*, 24 (1970), 305-22.
- MacLeod, R. M., "Of Medals and Men: A Reward System in Victorian Science, 1826-1914," *NR*, 26 (1971), 81-105.
- MacLeod, R. M., "The Ayrton Incident: A Commentary on the Relations of Science and Government in England, 1870-73," A. Thackray ve E. Mendelsohn (haz.), *Science and Values: Patterns of Tradition and Change* içinde, 45-78, New York: Humanities Press, 1974.
- MacLeod, R. M., "Evolutionism, Internationalism and Commercial Enterprise in Science: The International Scientific Series, 1871-1910," A. J. Meadows (haz.), *Development of Science Publishing in Europe* içinde, 63-93, Amsterdam: Elsevier, 1980.
- MacLeod, R. M., "Whigs and Savants: Reflections on the Reform Movement in the Royal Society, 1830-48," I. Inkster ve J. Morrell, *Metropolis and Province: Science in British Culture, 1780-1850* içinde, Hutchinson, 1983.
- McMenemy, W. H., "Education and the Medical Reform Movement," F. N. L. Poynter (haz.), *The Evolution of Medical Education in Britain* içinde, 135-54, Pitman, 1966.
- McNeil, M., *Under the Banner of Science: Erasmus Darwin and His Age*, Manchester: Manchester U. P., 1987.
- Malthus, T. R., *An Essay on the Principle of Population; or, a View of Its Past and Present Effects on Human Happiness, with an Inquiry into Our Prospects respecting the Future Removal or Mitigation of the Evils which it occasions*, altıncı basım, iki cilt, Murray, 1826.
- Manier, E., *The Young Darwin and His Cultural Circle: A Study of the Influences which helped shape the Language and Logic of the First Drafts of the Theory of Natural Selection*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1978.
- Mann, P. G., *Collections for a Life and Background of James Manby Gully*, M.D. [Malvern]: özel olarak Bosbury Press'te basılmıştır, 1983.
- Mansergh, J. F., "Charles Darwin," *NQ*, yedinci dizi, 5 (1883), 46.
- Marchant, J., *Alfred Russel Wallace: Letters and Reminiscences*, iki cilt, Cassell, 1916.
- Marcus, S., *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth Century England*, New York: Basic Books, 1966.
- Marsh, J., "Charles Darwin – Justice of the Peace in Bromley, Kent," *Justice of the Peace*, 147 (1983), 636-37.

- Marshall, A. J., *Darwin and Huxley in Australia*, Sydney: Hodder & Stoughton, 1970.
- Martin, E., *First Conversation on the Being of God*, Emma Martin tarafından basılmış, 1844.
- Martineau, H., "Right and Wrong in Boston," *London and Westminster Review*, 32 (1838 - 39), 1-59.
- Martineau, H., *Eastern Life, Present and Past*, üç cilt, Moxon, 1848.
- Martineau, H., *Harriet Martineau's Autobiography*, 1877, iki cilt, Virago, 1983.
- Martineau, J., *The Bible: What It Is, and What It Is Not; A Lecture delivered at Paradise Street Chapel, Liverpool, on Tuesday, February 19, 1839*, Liverpool: Willmer & Smith, 1839.
- Marx, K. ve Engels, F., *Selected Correspondence, 1846-1895*, Lawrence & Wishart, 1943.
- Matthew, P., *On Naval Timber and Arboriculture*, Longman, 1831.
- Matthew, P., *Emigration Fields: North America, The Cape, Australia, and New Zealand, describing these Countries, and giving a Comparative View of the Advantages they present to British Settlers*, Edinburgh: Black, 1839.
- Mellersh, H. E. L., *FitzRoy of the Beagle*, Hart-Davis, 1968.
- Memorable Unitarians: Being a Series of Brief Biographical Sketches*, British & Foreign Unitarian Association, 1906.
- Miall, L. C., *The Life and Work of Charles Darwin: A Lecture delivered to the Leeds Philosophical and Literary Society, on February 6th, 1883*, Leeds: Jackson, 1883.
- Middlemiss, J. L., *A Zoo on Wheels: Bostock and Wombwell's Menagerie*, Burton-on-Trent, Staffs.: Dalebrook, 1987.
- Miles, S. J., "Clemence Royer et De l'origine des especes: traductrice ou traitresse?," *Revue de synthese*, dördüncü dizi (1989), 61-83.
- Miller, G., "The Death of Charles Darwin," *JHM*, 14 (1959), 529-30.
- Mills, E. I., "A View of Edward Forbes, Naturalist," *Archives of Natural History*, 11 (1984), 365-93.
- Milner, R., "Darwin for the Prosecution, Wallace for the Defense: Part I, How Two Great Naturalists Put the Supernatural on Trial," *North Country Naturalists*, 2 (1990), 19-35.
- Milner, R., "Darwin for the Prosecution, Wallace for the Defense: Part II, Spirit of a Dead Controversy," *North Country Naturalist*, 2 (1990), 37-49.
- [Mivart, St. G.], "Difficulties of the Theory of Natural Selection," *Month*, 11 (1869), 35-53, 134-53, 274-89.
- [Mivart, St. G.], "The Descent of Man," *QR*, 131 (1871), 47-90.
- Mivart, St. G., *On the Genesis of Species*, ikinci basım, Macmillan, 1871.
- Mivart, St. G., *Essays and Criticisms*, iki cilt, Osgood, 1892.
- Mivart, St. G., "Some Reminiscences of Thomas Henry Huxley," *Nineteenth Century*, 42 (1897), 985-98.
- Monsarrat, A., *Thackeray: An Uneasy Victorian*, Cassell, 1980.
- Montgomery, H. E. L., "Emma Darwin," *The Month*, 29 (1963), 288-94.
- Montgomery, W. M., "Germany," Glick, *Comparative Reception* içinde, 81-116.
- Moody, J. W. T., "The Reading of the Darwin and Wallace Papers: An Historical 'Non-Event'," *JSBNH*, 5 (1971), 474-76.
- Moore, D. T., "Geological Collectors and Collections of the India Museum, London, 1801-79," *Archives of Natural History*, 10 (1982), 399-427.
- Moore, J. R., "Could Darwinism be introduced in France?," *BJHS*, 10 (1977), 246-51.
- Moore, J. R., "On the Education of Darwin's Sons: The Correspondence between Charles Darwin and the Reverend G. V. Reed, 1857-1864," *NR*, 32 (1977), 41-70.
- Moore, J. R., *The Post Darwinian Controversies: A Study of the Protestant Struggle to come to terms with Darwin in Great Britain and America, 1870-1900*, Cambridge: Cambridge U. P., 1979.
- Moore, J. R., "Creation and the Problem of Charles Darwin," *BJHS*, 14 (1981), 189-200.

- Moore, J. R., "Charles Darwin Lies in Westminster Abbey," *BJLS*, 17 (1982), 97-113.
- Moore, J. R., "1859 and All That: Remaking the Story of Evolution-and-Religion," Chapman ve Duval, *Charles Darwin* içinde, 167-94.
- Moore, J. R., "On Revolutionizing the Darwin Industry: A Centennial Retrospect," *Radical Philosophy*, no. 37 (1984), 13-22.
- Moore, J. R., "Darwin of Down: The Evolutionist as Squarson-Naturalist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 435-81.
- Moore, J. R., "Darwin's Genesis and Revelations," *Isis*, 76 (1985), 570-80.
- Moore, J. R., "Evangelicals and Evolution: Henry Drummond, Herbert Spencer, and the Naturalization of the Spiritual World," *Scottish Journal of Theology*, 38 (1985), 383-417.
- Moore, J. R., "Herbert Spencer's Henchmen: The Evolution of Protestant Liberals in Late Nineteenth Century America," Durant, *Darwinism* içinde, 76-100.
- Moore, J. R., "Crisis without Revolution: The Ideological Watershed in Victorian England," *Revue de synthese*, dördüncü dizi, (1986), 53-78.
- Moore, J. R., "Socializing Darwinism: Historiography and the Fortunes of a Phrase," L. Levidow (haz.), *Science as Politics* içinde, 38-80, Free Association, 1986.
- Moore, J. R., "Born-Again Social Darwinism," *AS*, 44 (1987), 409-17.
- Moore, J. R. (haz.), *Religion in Victorian Britain*, cilt 3, Sources, Manchester: Manchester U. P., 1988.
- Moore, J. R., "Freethought, Secularism, Agnosticism: The Case of Charles Darwin," G. Parsons (haz.), *Religion in Victorian Britain*, cilt 1, *Traditions*, 274-319, Manchester: Manchester U. P., 1988.
- Moore, J. R., "Darwinizing History: Sociobiology versus Sociology," *BJHS*, 22 (1989), 429-32.
- Moore, J. R. (haz.), *History, Humanity and Evolution: Essays for John C. Greene*, New York: Cambridge U. P., 1989.
- Moore, J. R., "Of Love and Death: Why Darwin 'gave up Christianity'," J. Moore, *History* içinde, 195-229.
- Moore, J. R., "Theodicy and Society: The Crisis of Intelligentsia," Helmstadter ve Lightman, *Victorian Faith* içinde, 153-86.
- Moore, J. R., "Deconstructing Darwinism: The Politics of Evolution in the 1860s," *JHB*, 24 (1991), 353-408.
- Moore, J. R. vd., *Science and Metaphysics in Victorian Britain*, Milton Keynes, Bucks.: Open U. P., 1981.
- Morley, J., *The Life of William Ewart Gladstone*, üç cilt, Macmillan, 1903.
- Morley, J., *Death, Heaven, and the Victorians*, Pittsburgh, Philadelphia: University of Pittsburgh Press, 1971.
- Morrell, J. B., "Science and Scottish University Reform: Edinburgh in 1826," *BJHS*, 6 (1972), 39-56.
- Morrell, J. B., "London's Institutions and Lyell's Career, 1820-41," *BJHS*, 9 (1976), 132-46.
- Morrell, J. B. ve Thackray, A., *Gentlemen of Science: Early Years of the British Association for the Advancement of Science*, Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Morus, I.R., "The Politics of Power: Reform and Regulation in the Work of William Robert Grove," doktora tezi, Cambridge Üniversitesi, 1989.
- Mozley, J. B., "The Argument of Design," *QR*, 127 (1869), 134-76.
- Mudie, R., *The Modern Athens: A Dissection and Demonstration of Men and Things in the Scotch Capital*, Knight & Lacey, 1825.
- Müller, J., *Handbuch der Physiologie des Menschen für Vorlesungen*, Koblenz: Hölscher, 1833-34.
- Murphy, H. R., "The Ethical Revolt against Christian Orthodoxy in Early Victorian England," *American Historical Review*, 60 (1955), 800-817.
- Napier, M., *Selection from the Correspondence of the Late Macvey Napier*, Macmillan, 1879.
- Nash, L. A., "Some Memories of Charles Darwin," *Overland Monthly*, ikinci dizi, 16 (1890), 404-408.

- [Newman, F. W.], *A History of the Hebrew Monarchy from the Administration of Samuel to the Babylonish Captivity*, Chapman, 1847.
- Newman, F. W., *The Soul, Her Sorrows and Her Aspirations: An Essay towards the Natural History of the Soul, as the True Basis of Theology*, ikinci basım, Chapman, 1849.
- Newman, F. W., *Phases of Faith; or, Passages from the History of My Creed*, Chapman, 1850.
- Nicholas, F. W. ve Nicholas, J. M., *Charles Darwin in Australia, with Illustrations and Additional Commentary from Other Members of the 'Beagle's Company, including Conrad Martens, Augustus Earle, Captain FitzRoy, Philip Gidley King, and Syms Covington*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Norton, A., *The Evidences of the Genuineness of the Gospels*, ikinci basım, iki cilt, Chapman, 1847.
- Olby, R. C., "Charles Darwin's Manuscript of Pangenesis," *BJHS*, 1(1963), 251-63.
- Oldroyd, D. R., "How did Darwin arrive at His Theory? The Secondary Literature to 1982," *HS*, 22 (1984), 325-74.
- Oldroyd, D. R. ve Langham, I. (haz.), *The Wider Domain of Evolutionary Thought*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1983.
- Oppenheim, J., *The Other World: Spiritualism and Physical Research in England, 1850-1914*, Cambridge: Cambridge U. P., 1985.
- Ospovat, D., "Perfect Adaptation and Teleological Explanation: Approaches to the Problem of the History of Life in the Mid-nineteenth Century," *SHB*, 2 (1978), 33-56.
- Ospovat, D., "Darwin after Malthus," *JHB*, 12 (1979), 211-30.
- Ospovat, D., *The Development of Darwin's Theory: Natural History, Natural Theology, and Natural Selection, 1838-1859*, Cambridge: Cambridge U.P., 1981.
- Ospovat, D., "Darwin on Huxley and Divergence: Some Darwin Notes on His Meeting with Huxley, Hooker, and Wollaston in April, 1856," yayınlanmamış daktilo edilmiş metin.
- Owen, R., "On the Osteology of the Chimpanzee and Orang Utan," *Transactions of the Zoological Society* (Londra), 1 (1835), 343-79.
- Owen, R., *Fossil Mammalia*, 1. Kısım, *The Zoology of the Voyage of H.M.S. "Beagle"* (haz.), C. Darwin, Smith, Elder, 1838-40.
- Owen, R., "Report on British Fossil Reptiles, Part 2," BAAS içinde (Plymouth 1841), 1842, s. 60-204.
- Owen, R., "Notices of Some Fossil Mammalia of South America," "Notices and Abstracts" içinde, BAAS (Southampton 1846), 1847, s. 65-66.
- Owen, R., "Osteological Contributions to the Natural History of the Chimpanzee (Troglodytes, Geoffroy), including the description of the Skull of a large species (Troglodytes Gorilla, Savage), M.D. Thomas S. Savage tarafından Batı Afrika'da Gaboon bölgesinde keşfedilmiş," *Transactions of the Zoological Society* (Londra), 3 (1849), 381-422.
- [Owen, R.], "Lyell - on Life and its Successive Development," *QR*, 89 (1851), 412-51.
- Owen, R., "On the Anthropoid Apes," BAAS içinde (Liverpool 1854), 1855, kısım iki, s. 111-13.
- Owen, R., "On the Characters, Principles of Division, and Primary Groups of the Class Mammalia," *Journal of the Proceedings of the Royal Institution*, 3 (1859), 109-16.
- Owen, R., "Presidential Address," BAAS içinde (Leeds 1858), 1859, xlix-cx.
- Owen, R., "Summary of the Succession in Time and Geographical Distribution of Recent and Fossil Mammalia," *Proceedings of the Royal Institution*, 3 (1859), 109-16.
- Owen, R., *Palaeontology; or, A Systematic Summary of Extinct Animals and Their Geological Relations*, Edinburgh: Black, 1860.
- Owen, R., "The Gorilla and the Negro," *Athenaeum*, 23 Mart 1861, s. 395-96.
- Owen, R., "Ape-Origin of Man as Tested by the Brain," *Athenaeum*, 21 Şubat 1863, s. 262-63.
- Owen, R., *Monograph on the Aye-Aye*, Taylor & Francis, 1863.
- Owen, R., "On the Archaeopteryx of Von Meyer, with a Description of the Fossil Remains of a Long-Tailed Species, from the Lithographic Slate of Solenhofen," *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 153 (1863), 33-47.

- Owen, R., *On the Anatomy of Vertebrate*, üç cilt, Longmans vd., 1866-68.
- [Owen, R.], Zoologus, "The Fate of the 'Jardin d'Acclimatation' during the Late Sieges of Paris," *Fraser's Magazine*, yeni dizi, 5 (1872), 17-22.
- Owen, R. S. (haz.), *The Life of Richard Owen*, iki cilt, Murray, 1894.
- Paley, W., *The Principles of Moral and Political Philosophy*, 1785, 17. basım, iki cilt, J. Faulder için basılmış, 1810.
- Paley, W., *A View of the Evidences of Christianity*, üçüncü basım, iki cilt, R. Faulder için basılmış, 1795.
- Paley, W., *Natural Theology; or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity, collected from the Appearances of Nature*, 1802, beşinci basım, R. Faulder için basılmış, 1803.
- Pancaldi, G., *Darwin in Italia: Impresa scientifica e frontiere culturali*, Bologna: Il Mulino, 1983.
- Paradis, J. G., *T. H. Huxley: Man's Place in Nature*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1978.
- Paradis, J. G., "Darwin and Landscape," Paradis ve Postlewait, *Victorian Science* içinde, 85-110.
- Paradis, J. G. ve Postlewait, T. (haz.), *Victorian Science and Victorian Values: Literary Perspectives*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers U. P., 1985.
- Parker, R., *Town and Gown: The 700 Years' War in Cambridge*, Cambridge: Stephens, 1983.
- Parodiz, J. J., *Darwin in the New World*, Leiden: Brill, 1981.
- Parry, J. P., *Democracy and Religion: Gladstone and the Liberal Party, 1867-75*, Cambridge: Cambridge U. P., 1986.
- Parry, N. ve Parry, J., *The Rise of the Medical Profession: A Story of Collective Social Mobility*, Croom Helm, 1976.
- Paston, G., *At John Murray's: Records of a Literary Circle, 1843-1892*, Murray, 1932.
- Paul, D. B., "The Selection of the 'Survival of the Fittest'," *JHB*, 21 (1988), 411-24.
- Pauly, P. J., "Samuel Butler and His Darwinian Critics," *VS*, 25 (1982), 161-80.
- Peacock, G., *Observations on the Statutes of the University of Cambridge*, Parker, 1841.
- Pearson, K., *The Life, Letters, and Labours of Francis Galton*, üç cilt, dördüncüde, Cambridge: Cambridge U. P., 1914-30.
- Peckham, M. (haz.), *The Origin of Species by Charles Darwin: A Variorum Text*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1959.
- Pennington, E. L., "Charles Darwin and Foreign Missions," *Georgia Review*, 1 (1947), 1-9.
- Peterson, M. J., "Gentleman and Medical Men: The Problem of Professional Recruitment," *Bulletin of the History of Medicine*, 58 (1984), 457-73.
- Poore, G. V., "Robert Edmont Grant," *University College Gazette*, 2/34 (Mayıs 1901), 190-91.
- Pope-Hennessy, J., *Monckton Milnes: The Years of Promise, 1809-1851*, Constable, 1949.
- Porter, D. M., "Charles Darwin's Plant Collections from the Voyage of the Beagle," *JSBNH*, 9 (1980), 515-25.
- Porter, D. M., "The Beagle Collector and His Collections," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 973-1019.
- Porter, R., "Gentlemen and Geology: The Emergence of a Scientific Career, 1660-1920," *Historical Journal*, 21 (1978), 809-36.
- Porter, R., "Erasmus Darwin: Doctor of Evolution?," J. Moore, *History* içinde, 36-69.
- Portlock, J. E., "Anniversary Address of the President," *QJGS*, 13 (1857), xxvi-cxlv.
- Portlock, J. E., "Anniversary Address of the President," *QJGS*, 14 (1858), xxiv-cxliii.
- Poulton, E. B., *Charles Darwin and the Theory of Natural Selection*, Cassell, 1896.
- Poynter, F. N. L., "John Chapman (1821-1894): Publisher, Physician, and Medical Reformer," *JHM*, 5 (1950), 1-22.
- Prete, F. R., "The Conundrum of the Honey Bees: One Impediment to the Publication of Darwin's Theory," *JHB*, 23 (1990), 271-90.
- Preyer, R. O., "The Romantic Tide Reaches Trinity: Notes on the Transmission and Diffusion of New Approaches to Traditional Studies at Cambridge, 1820-1840," Paradis ve Postlewait, *Victorian Science* içinde, 39-68.

- Prichard, J. C., "On the Extinction of Human Races," *ENPJ*, 28 (1840), 166-70.
- Prothero, G., *The Armour of Light, and Other Sermons preached before the Queen*, gözden geçirip hazırlayan Rowland E. Prothero, Rivingstons, 1888.
- Prothero, G., *Arthur Penrhyn Stanley: A Sermon*, Macmillan, 1881.
- Pusey, E. B., *Un-science, Not Science, Adverse to Faith: A Sermon preached before the University of Oxford*, Oxford: Parker, 1878.
- Rachootin, S. P., "Owen and Darwin Reading a Fossil: *Macrauchenia* in a Boney Light," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 155-83.
- Raumer, F. von, *England in 1835*, üç cilt, Murray, 1836.
- Raverat, G., *Period Piece: A Cambridge Childhood*, Faber & Faber, 1952.
- Rawnsley, H. D., *Harvey Goodwin, Bishop of Carlisle: A Biographical Memoir*, Murray, 1896.
- Rehbock, P. F., "Huxley, Haeckel, and the Oceanographers: The Case of *Bathybius Haeckelii*," *Isis*, 66 (1975), 504-33.
- Rehbock, P. F., *The Philosophical Naturalist: Themes in Early Nineteenth-Century British Biology*, Madison: University of Wisconsin Press, 1983.
- Reid, T. W., *The Life, Letters and Friendships of Richard Monckton Milnes, First Lord Houghton*, ikinci basım, iki cilt, Cassell, 1890.
- Report on Spiritualism of the Committee of the London Dialectical Society, together with the Evidence, Oral and Written, and a Selection from the Correspondence*, Longmans vd., 1871.
- Richards, E., "Darwin and the Descent of Woman," Oldroyd ve Langham, *Wider Domain* içinde, 57-111.
- Richards, E., "A Question of Property Rights: Richard Owen's Evolutionism Reassessed," *BJHS*, 20 (1987), 129-71.
- Richards, E., "Huxley and Woman's Place in Science: The 'Woman Question' and the Control of Victorian Anthropology," J. Moore, *History* içinde, 253-84.
- Richards, E., "The 'Moral Anatomy' of Robert Knox: The Interplay between Biological and Social Thought in Victorian Scientific Naturalism," *JHB*, 22 (1989), 373-436.
- Richards, R. J., "Instinct and Intelligence in British Natural Theology: Some Contributions to Darwin's Theory of the Evolution of Behaviour," *JHB*, 14 (1981), 193-230.
- Richards, R. J., "Darwin and the Biologizing of Moral Behavior," W. R. Woodward ve M. G. Ash, *The Problematic of Science: Psychology in Nineteenth-Century Thought*, 43-64. New York: Praeger, 1982.
- Richards, R. J., "Why Darwin Delayed, or Interesting Problems and Models in the History of Science," *JHBS*, 19 (1983), 45-53.
- Richards, R. J., *Darwin and the Emergence of Evolutionary Theories of Mind and Behavior*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Richardson, R., *Death, Dissection and the Destitute*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1988.
- Ricks, C. (haz.) *The Poems of Tennyson*, Longmans, 1969.
- Ritvo, H., *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1990.
- Robbins, W., *The Newman Brothers: An Essay in Comparative Intellectual Biography*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1966.
- Roberts, D., *Paternalism in Early Victorian England*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1979.
- Robertson, J., "Dr. Elliotson on Life and Mind," *London Medical Gazette*, 17 (1835-36), 203-10, 251-57.
- Roger, J., "Darwin, Haeckel et les Français," Y. Conry (haz.), *De Darwin au darwinisme: science et ideologie*, 149-65. Paris: J. Vrin, 1983.
- [Romanes, E.], *The Life and Letters of George John Romanes*, Longmans vd., 1896.

- [Romanes, G. J.], *Physicus, A Candid Examination of Theism*, Trübner, 1878.
- Romanes, G. J., "Work in Psychology," T. H. Huxley vd., *Charles Darwin: Memorial Notices reprinted from 'Nature'*, 65-82, Macmillan, 1882.
- Romanes, G. J., *Animal Intelligence*, altıncı basım, Kegan Paul vd., 1895.
- Romanes, G. J., *Thoughts on Religion*, Ed. C. Gore, Longmans vd., 1895.
- Roos, D. A., "The 'Aims and Intentions' of Nature," *Paradis ve Postlewait, Victorian Science* içinde, 159-80.
- Root, J. D., "Catholicism and Science in Victorian England," *Clergy Review*, 66 (1981), 138-47, 162-70.
- Rorison, G., "The Creative Week," S. Wilberforce (haz.), *Replies to "Essays and Reviews,"* 277-345, ikinci basım, Oxford: Henry & Parker, 1862.
- Rosenberg, S., "The Financing of Radical Opinion: John Chapman and the Westminster Review," J. Shattock ve M. Wolff (haz.), *The Victorian Periodical Press: Samplings and Soundings*, 167-92. Leicester: Leicester University Press, 1982.
- Rowell, G., *Hell and the Victorians: A Study of Nineteenth-Century Theological Controversies concerning Eternal Punishment and the Future Life*, Oxford: Clarendon Press, 1974.
- Royle, E., "Taylor, Robert (1784-1844)," J. O. Baylen ve N. J. Gossman (haz.), *Biographical Dictionary of Modern British Radicals, 1 (1770-1830)*: 467-70. Brighton, Sussex: Harvester Press, 1979.
- Royle, E., *Victorian Infidels: The Origins of the British Secularist Movement, 1791-1866*, Manchester: Manchester University Press, 1974.
- Royle, E., *Radicals, Secularists and Republicans: Popular Freethought in Britain, 1866-1915*, Manchester: Manchester University Press, 1980.
- Rudwick, M. J. S., "The Strategy of Lyell's *Principles of Geology*," *Isis*, 61 (1970), 4-33.
- Rudwick, M. J. S., "Darwin and Glen Roy: A 'Great Failure' in Scientific Method?," *SHPS*, 5 (1974), 97-185.
- Rudwick, M. J. S., "Charles Darwin in London: The Integration of Public and Private Science," *Isis*, 73 (1982), 186-206.
- Rules and Regulations and List of Members*, Athenaeum için özel basım, 1884.
- Rupke, N., "*Bathybius Haeckelii* and Psychology of Scientific Discovery: Theory instead of Observed Data controlled the Late 19th Century 'Discovery' of a Primitive Form of Life," *SHPS*, 7 (1976), 53-62.
- Rupke, N., (haz.), *Vivisection in Historical Perspective*. Croom Helm, 1987.
- Ruse, M., "The Darwin Industry: A Critical Evaluation," *HS*, 12 (1974), 43-58.
- Ruse, M., "Charles Darwin and Artificial Selection" *Journal of the History of Ideas*, 36 (1975) 339-50
- Ruse, M., "Darwin's Debt to Philosophy: An Examination of the Influence of the Philosophical Ideas of John F. W. Herschel and William Whewell on the Development of Charles Darwin's Theory of Evolution," *SHPS*, 6 (1975), 159-81.
- Ruse, M., *The Darwinian Revolution*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Russell, C. A., "The Conflict of Metaphor and Its Social Origins," *Science and Christian Belief*, 1 (1989), 3-26.
- Russell-Gebbett, J., *Henslow of Hitcham: Botanist, Educationalist and Clergyman*, Lavenham, Suffolk: Dalton, 1977.
- Samouelle, G., *The Entomologist's Useful Compendium*, Longman vd., 1824.
- Scherren, H., *The Zoological Society of London*, Cassell, 1905.
- Schivelbusch, W., *The Railway Journey: The Industrialization of Time and Space in the 19th Century*, Leamington Spa, Warwick: Berg, 1986.
- Schoenwald, R. L., "G. Eliot's 'Love' Letters: Unpublished Letters from George Eliot to Herbert Spencer," *Bulletin of the New York Public Library*, 79 (1976), 362-71.

- Schwartz, J. S., "Darwin, Wallace, and the *Descent of Man*," *JHB*, 17 (1984), 271-89.
- Schwartz, H., "Darwinism between Kant and Haeckel," *Journal of the American Academy of Religion*, 48 (1980), 581-602.
- Schweber, S. S., "The Origin of the Origin Revisited," *JHB*, 10 (1977), 229-316.
- Schweber, S. S., "Darwin and the Political Economists: Divergence of Character," *JHB*, 13 (1980), 195-289.
- Schweber, S. S., "The Wider British Context in Darwin's Theorizing," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 35-69.
- Schweber, S. S., "The Correspondence of the Young Darwin," *JHB*, 21 (1988), 501-19.
- Schweber, S. S., "John Herschel and Charles Darwin: A Study in Parallel Lives," *JHB*, 22 (1989), 1-71.
- Secord, J., "Nature's Fancy: Charles Darwin and the Breeding of Pigeons," *Isis*, 72 (1981), 163-86.
- Secord, J., "Darwin and the Breeders: A Social History," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 519-42.
- Secord, J., *Controversy in Victorian Geology: The Cambrian-Silurian Dispute*, Princeton, New Jersey: Princeton U. P., 1986.
- Secord, J., "The Geological Survey of Great Britain as a Research School, 1839-1855," *HS*, 24 (1986), 223-75.
- Secord, J., "Behind the Veil: Robert Chambers and Vestiges," J. Moore, *History* içinde, 165-94.
- Secord, J., "The Discovery of a Vocation: Darwin's Early Geology," *BJHS*, 24 (1991), 133-57.
- Secord, J., "Edinburgh Lamarckians: Robert Jameson and Robert E. Grant," *JHB*, 24 (1991), 1-18.
- Sedgwick, A., *A Discourse on the Studies of the University*, Cambridge: Deightons & Stevenson, 1833.
- Sedgwick, A., "Address by the President," *PGSL*, 1 (1834), 187-212, 281-316.
- [Sedgwick, A.], "Objections to Mr. Darwin's Theory of the Origin of Species," *Spectator*, 24 Mart 1860, s. 285-86; 7 Nisan 1860, s. 334-35.
- Seed, J., "Theologies of Power: Unitarianism and the Social Relations of Religious Discourse, 1800-1850," R. J. Morris (haz.), *Class, Power, and Social Structure in British Nineteenth Century Towns*, 108-56, Leicester: Leicester U.P., 1986.
- Semmel, B., *The Governor Eyre Controversy*, Macgibbon & Kee, 1962.
- Seward, A. C. (haz.), *Darwin and Modern Science: Essays in Commemoration of the Centenary of the Birth of Charles Darwin and of the Fiftieth Anniversary of the Publication of "The Origin of Species"*, Cambridge: Cambridge U. P., 1909.
- Shairp, J. C., Tait, P. G. ve Adams-Reilly, A. (haz.), *Life and Letters of James David Forbes, F.R.S.*, Macmillan, 1873.
- Shannon, R., *The Crisis of Imperialism, 1865-1915*, Paladin, 1976.
- Shapin, S., "Phrenological Knowledge and the Social Structure of Early Nineteenth-Century Edinburgh," *AS*, 32 (1975), 219-43.
- Sharlin, H. I., Lord Kelvin: *The Dynamic Victorian*, University Park: Pennsylvania State U.P., 1979.
- Shepherd, J. A., "Lawson Tait - Disciple of Charles Darwin," *British Medical Journal*, 284 (1982), 1386-87.
- Shepperson, G., "The Intellectual Background of Charles Darwin's Student Years at Edinburgh," M. Banton (haz.), *Darwinism and the Study of Society* içinde, 17-35, Tavistock, 1961.
- Shuttleworth's Popular Guide to Ilkley and Vicinity*, sekizinci basım, Ilkley, Yorkshire: Shuttleworth, tarih belirtilmemiş.
- Sloan, P. R., "Darwin's Invertebrate Program, 1826-1836: Preconditions for Transformism," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 71-120.
- Sloan, P. R., "Darwin, Vital Matter, and the Transformism of Species," *JHB*, 19 (1986), 367-95.
- Smith, B. S., *A History of Malvern*, Malvern, Worcester: Alan Sutton & The Malvern Bookshop, 1978.
- Smith, K. G. V. (haz.), "Darwin's Insects: Charles Darwin's Entomological Notes," *BBMNH*, 14 (1987), 1-143.

- Smith, R., "Alfred Russel Wallace: Philosophy of Nature and Man," *BJHS*, 6 (1972), 177-99.
- Smith, T. Southwood, *The Divine Government*, dördüncü basım, Baldwin vd., 1826.
- Smyth, C., *Simeon and Church Order: A Study of the Origins of the Evangelical Revival in Cambridge in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge U. P., 1940.
- Southwell, C., "Is There a God?," *Oracle of Reason*, 7 Mayıs 1842.
- Speakman, C., *Adam Sedgwick, Geologist and Dalesman, 1785-1873: A Biography in Twelve Themes*, Heathfield, E. Sussex: Broad Oak Press vd., 1982.
- Spencer, H., *Social Statics; or, the Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed*, 1851, yeni basım, Williams & Norgate, 1868.
- [Spencer, H.], "Owen on the Homologies of the Vertebrate Skeleton," *British and Foreign Medico-Chirurgical Review*, 44 (1858), 400-16.
- Spencer, H., *An Autobiography*, iki cilt, Williams & Norgate, 1904.
- Stanbury, D. (haz.), *A Narrative of the Voyage of H.M.S. "Beagle": Being Passages from the "Narrative" written by Captain FitzRoy, R.N., together with Extracts from His Logs, Reports and Letters; Additional Material from the Diaries and Letters of Charles Darwin, Notes from Midshipman Philip King and Letters from Second Lieutenant Bartholomew Sullivan*, Folio Society, 1977.
- Stanbury, D., "H.M.S. Beagle and the Peculiar Service," Chapman ve Duval, *Charles Darwin* içinde, 61-82.
- Stauffer, R. C. (haz.), *Charles Darwin's Natural Selection: Being the Second Part of His Big Species Book written from 1856 to 1858*, Cambridge: Cambridge U.P., 1975.
- Stearn, W. T., *The Natural History Museum at South Kensington*, Heinemann, 1981.
- Stebbins, R. E., "France," Glick, *Comparative Reception* içinde, 117-67.
- Stecher, R. M., "The Darwin-Innes Letters: The Correspondence of an Evolutionist with His Vicar, 1848-1884," *AS*, 17 (1961), 201-58.
- Stephens, J. F., *A Systematic Catalogue of British Insects*, iki bölüm, yazar için yapılan basım, 1829.
- Stevens, L. R., "Darwin's Humane Reading: The Anaesthetic Man Reconsidered," *VS*, 26 (1982), 51-63.
- Stewart, R., *Henry Brougham, 1778-1868: His Public Career*, Bodley Head, 1986.
- Stoddart, D. R., "Darwin, Lyell, and the Geological Significance of Coral Reefs," *BJHS*, 9 (1976), 199-218.
- Stokes, H. P., *Cambridge Parish Workhouses*, [Cambridge: Cambridge Antiquarian Cemiyeti için yapılmış basım], 1911.
- Struthers, J., *Historical Sketch of the Edinburgh Anatomical School*, Edinburgh: MacLahlan & Stewart, 1867.
- Sulloway, F. J., "Geographic Isolation in Darwin's Thinking: The Vicissitudes of a Crucial Idea," *SHB*, 3 (1979), 23-65.
- Sulloway, F. J., "Darwin and His Finches: The Evolution of a Legend," *JHB*, 15 (1982), 1-53.
- Sulloway, F. J., "Darwin's Conversion: The *Beagle* Voyage and Its Aftermath," *JHB*, 15 (1982), 325-96.
- Sulloway, F. J., "Darwin's Early Intellectual Development: An Overview of the *Beagle* Voyage," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 121-54.
- Sweet, J. M., "Robert Jameson and the Explorers: The Search for the North-West Passage," *AS*, 31 (1974), 21-47.
- Symonds, Mrs. J. A. (haz.), *Recollections of a Happy Life: Being the Autobiography of Marianne North*, ikinci basım, iki cilt, Macmillan, 1892.
- [Tait, P. G.], "Geological Time," *North British Review*, 11 (1869), 406-39.
- Taylor, B., *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*, Virago, 1984.
- Taylor, R., *The Devil's Pulpit, containing Twenty-three Astronomico-Theological Discourses*, iki cilt, yeniden basım, Dugdale, 1842; Freethought Publishing Co., 1881.

- Thackray, A., "Natural Knowledge in Cultural Context: The Manchester Model," *American Historical Review*, 79 (1974), 672-709.
- Thompson, E. P., *The Making of the English Working Class*, üçüncü basım, Gollancz, 1980.
- Thompson, J. V., *Zoological Researchers, and Illustrations; or, Natural History of Nondescript or Imperfectly Known Animals... Memoir IV, On the Cirripides or Barnacles*, Cork: King & Ridings, 1830.
- Thompson, W., "Physical Argument for the Equal Cultivation of all the Useful Faculties or Capabilities, of Men and Women," *Co-Operative Magazine*, 1 (1826), 250-58.
- Thomson, K. S., "H.M.S. Beagle, 1820-1870," *American Scientist*, 63 (1975), 664-72.
- Thomson, K. S. ve Rachootin, S. P., "Turning Points in Darwin's Life," *BJLS*, 17 (1982), 23-37.
- Thomson, W., *Popular Lectures and Addresses*, üç cilt, Macmillan, 1889-94.
- Todhunter, I., *William Whewell... An Account of His Writings, with Selections from His Literary and Scientific Correspondence*, iki cilt, Macmillan, 1876.
- Trenn, T. J., "Charles Darwin, Fossil Cirripedes, and Robert Fitch: Presenting Sixteen Hitherto unpublished Darwin Letters of 1849 to 1851," *PAPS*, 118 (1974), 471-91.
- Tribe, D., President Charles Bradlaugh, M.P. Elek, 1971.
- Tristan, F., *Flora Tristan's London Journal: A Survey of London Life in the 1830s*. çeviren D. Palmer ve G. Pincetl, Prior, 1980.
- Trollope, A., *Clergymen of the Church of England*, 1866, yeniden basım, Leicester: Leicester U.P., 1974.
- Tuckwell, W., *Reminiscences of Oxford*, ikinci basım, Smith, Elder, 1907.
- Turner, F. M., *Between Science and Religion: The Reaction to Scientific Naturalism in Late Victorian England*, New Haven, CT: Yale U.P., 1974.
- Turner, F. M., "The Victorian Conflict between Science and Religion: A Professional Dimension," *Isis*, 69 (1978), 356-76.
- Turrill, W. B., *Joseph Dalton Hooker: Botanist, Explorer, and Administrator*, Nelson, 1963.
- Tyndall, J., "Address," *BAAS* (Norwich 1868), 1869, s. 1-6.
- Tyndall, J., *Fragments of Science*, ikinci basım, Longmans vd., 1871.
- Tyndall, J., *Address delivered before the British Association assembled at Belfast*, Longmans vd., 1874.
- Uschmann, G. ve Jahn, I., "Der Briefwechsel zwischen Thomas Henry Huxley und Ernst Haeckel: Ein Beitrag zum Darwin Jahr," *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Reihe, Heft 1/2, 9 (1959-60), 7-33.
- Van Arsdell, R., "The Westminster Review, 1824-1900," W. Houghton (haz.), *The Wellesley Index to Victorian Periodicals, 1824-1900*, 3: 528-58, Toronto: University of Toronto Press, 1979.
- Vidler, A. R., *The Church in an Age of Revolution*, Harmondsworth, Middx: Penguin Books, 1961.
- Vogt, C., *Lectures on Man: His Place in Creation, and in the History of the Earth*, Longmans vd., 1864.
- Vorzimmer, P. J., "Darwin's *Questions about the Breeding of Animals*," *JHB*, 2 (1969), 269-81.
- Vorzimmer, P. J., *Charles Darwin, The Years of Controversy: "The Origin of Species" and Its Critics, 1859-1882*, University of London Press, 1972.
- Vorzimmer, P. J., "The Darwin Reading Notebooks (1838-1860)," *JHB*, 10 (1977), 107-153.
- Vucinich, A., "Russia: Biological Sciences," Glick, *Comparative Reception* içinde, 227-55.
- Vucinich, A., *Darwin in Russian Thought*, Berkeley: University of California Press, 1988.
- Wagner, A., "On a New Fossile Reptile supposed to be furnished with Feathers," *AMNH*, 9 (1862), 261-67.
- Wallace, A. R., "On the Law which has regulated the Introduction of New Species," *AMNH*, 16 (1855), 184-196.
- [Wallace, A. R.], "Principles of Geology," *QR*, 126 (1869), 359-94.
- Wallace, A. R., *Natural Selection*, Macmillan, 1875.

- Wallace, A. R., *Studies Scientific and Social*, iki cilt, Macmillan, 1900.
- Wallace, A. R., *My Life: A Record of Events and Opinions*. İki Cilt. Chapman & Hall, 1905.
- Ward, H., *History of Athenaeum, 1824-1925*, kulüp için yapılmış basım, 1926.
- Waterhouse, G., "Observations on the Classification of Mammals," *AMNH*, 12 (1843), 399-412.
- Watts, J., "Theological Theories of the Origin of Man," *Reasoner*, 26 (1861), 102-104, 119-21, 132-34.
- Watts, J. ve [Holyoake, G. J.], *Iconoclast* (haz.), "Charles R. Darwin," *Half-Hours with Freethinkers*, Austin, 1865.
- Webb, R. K., "The Unitarian Background," B. Smith (haz.), *Truth, Liberty, Religion: Essays celebrating Two Hundred Years of Manchester College*, 1-27, Oxford: Manchester College, 1986.
- Webb, R. K., "The Faith of Nineteenth-Century Unitarians: A Curious Incident," Helmstadter ve Lightman, *Victorian Faith* içinde, 126-49.
- Wedgwood, B. ve Wedgwood, H., *The Wedgwood Circle: Four Generations of a Family and Their Friends*, Westfield, New Jersey: Eastview, 1980.
- Wedgwood, E. (daha sonra Darwin), *My First Reading Book*, Newcastle, Staffords: [J. Smith tarafından basılmış (?)], [c. 1823]; yeniden basım, Cambridge: özel basım, 1985.
- [Wedgwood, H.], "Grimm on the Indo-European Languages," *QR*, 50 (1833), 169-89.
- Weindling, P., "Ernst Haeckel, Darwinism, and the Secularization of Nature," J. Moore, *History* içinde, 311-27.
- Wells, K. D., "The Historical Context of Natural Selection: The Case of Patrick Matthew," *JHB*, 6 (1973), 225-58.
- Wheatley, V., *The Life and Work of Harriet Martineau*, Secker & Warburg, 1957.
- Whewell, W., "Address to the Geological Society," *PGSL*, 2 (1833-38) [1838], 624-49.
- Wiener, J. H., *Radicalism and Freethought in Nineteenth-Century Britain: The Life of Richard Carlile*, Westport, CT: Greenwood, 1983.
- Wiener, P. P., *Evolution and the Founders of Pragmatism*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- Wilberforce, S., *Pride a Hindrance to True Knowledge: A Sermon preached in the Church of St. Mary the Virgin, Oxford, before the University, on Sunday, June 27, 1847* (Gurur, Gerçek Bilginin Önünde bir Engel: Oxford St. Mary Kilisesi'nde, üniversiteye vaaz, 27 Haziran 1847 Pazar), Rivingstone, 1847.
- [Wilberforce, S.], "Darwin's Origin of Species," *QR*, 102 (1860), 225-64.
- Willey, B., *The Eighteenth Century Background: Studies on the Idea of Nature in the Thought of the Period*, Chatto & Windus, 1940.
- Willey, B., *Darwin and Butler: Two Versions of Evolution*, Chatto & Windus, 1960.
- Wilson, G. ve Geikie, A., *Memoir of Edward Forbes*, Cambridge: Macmillan, 1861.
- Wilson, L. G. (haz.), *Sir Charles Lyell's Scientific Journals on the Species Question*, New Haven, CT: Yale University Press, 1970.
- Wilson, L. G., Charles Lyell, *The Years to 1841: The Revolution in Geology*, New Haven, CT: Yale University Press, 1972.
- Wingfield-Stratford, E., *The Victorian Sunset*, Routledge, 1932.
- Winsor, M. P., "Barnacle Larvae in the Nineteenth Century," *JHM*, 24 (1969), 294-309.
- Winsor, M. P., *Starfish, Jellyfish, and the Order of Life: Issues of Nineteenth-Century Science*, New Haven, CT: Yale University Press, 1976.
- Winstanley, D. A., *Unreformed Cambridge: A Study of Certain Aspects of the University in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1935.
- Winstanley, D. A., *Early Victorian Cambridge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1940.
- Winstanley, D. A., *Later Victorian Cambridge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1947.

- Wollaston, T. V., *On the Variation of Species with especial reference to the Insecta; followed by an Inquiry into the Nature of Genera*, Van Voorst, 1856.
- Woodall, E., "Charles Darwin," *Transactions of the Shropshire Archaeological and Natural History Society*, 8 (1884), 1-64.
- Wright, C., *Darwinism: Being an Examination of Mr. St. George Mivart's 'Genesis of Species'*, Murray, 1871.
- Yeo, E., "Science and Intellectual Authority in Mid-Nineteenth-Century Britain: Robert Chambers and *Vestiges of the Natural History of Creation*," *VS*, 28 (1984), 5-31.
- Young, G. M., *Portrait of an Age: Victorian England*, ikinci basım, Oxford University Press, 1953.
- Young, R. M., "Darwinism is Social;" Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 609-38.
- Young, R. M., *Darwin's Metaphor: Nature's Place in Victorian Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Young, R. M., "Charles Darwin: Man and Metaphor," *Science as Culture*, 5 (1989), 71-86.
- Zangerl, C. H. E., "The Social Composition of the Country Magistracy in England and Wales, 1831-1887," *Journal of British Studies*, 11 (1971-72), 113-25.

Dizin

- Abbot, Francis E. 717-718, 780-781
Aberdeen Üniversitesi 725
Abinger Hall 727, 729, 764, 779, 782, 790
Aborjinler 214-215, 217-219, 322, 720, 792
Academy 695, 706
Adventure 168, 173, 183, 186, 189
Afrika 107-108, 138, 153, 223, 252-253, 276, 549, 585, 665
Agassiz, Louis 372, 413, 420, 448, 530, 537, 581, 670
Age, The 27
agnostisizm 5, 690, 700, 773, 797
Ağuti 152, 181
alaycıkuşlar 166, 205-08, 226, 265-66, 270, 274, 276
Albay Irvine 334
Albert (prens) 473, 476, 483, 509, 592
Alcippe, 493
algler 46, 221
Allen, [Elizabeth] Bessy (*bkz.* Wedgwood, [Elizabeth] Bessy)
Allen, [Frances] Fanny, (Emma Darwin'in teyzesi) 460, 552
Allen, Jessie (Emma Darwin'in teyzesi) 51, 325, 341, 386, 407, 482-483
Allfrey, C. (doktor) 801, 803-804
Allingham, William 678
Almanya 40, 68, 244, 258, 624, 644, 649, 654-55, 658, 672, 700, 772, 796
altın kameşlar (*Lythrum*) 631-33
Amazon 299, 570, 670, 672, 682, 691
American Journal of Science 514, 597
Amerika Birleşik Devletleri 124, 248, 295, 398, 450, 707
Amerikan Devrimi 9
anarşi 134, 151, 154, 201, 635, 662, 676, 702, 741
And Dağları 168, 181-182, 187, 189-190, 197-201, 204, 231-232, 236, 250, 262, 273, 284, 344-345, 385, 762
Anglikan 7, 11-12, 15, 18, 20, 36-37, 54-57, 81-83, 87, 92, 100, 236, 249, 255, 261-63, 265-66, 269, 283, 285-87, 293, 295, 300-01, 313, 332, 336, 350, 353, 357-58, 366, 381, 384, 389, 418, 431-32, 437, 474, 498-500, 518, 537, 584, 591-93, 598, 607, 612, 622, 636, 639-40, 651, 679, 698, 729, 760
Anma Komitesi 817
Annals and Magazine of Natural History 531, 648
Antarktika 160, 375, 379, 418, 421, 496
Anti-Jacobin 605
Antropoloji Cemiyeti 633
Appleton, Thomas 678
Aquinolu Thomas 710
Arazi Kamulaştırma Cemiyeti 792
Archaeopteryx 625
Argyll Dükü 530, 585, 596, 627, 641-42, 650, 662-66, 671-72, 674-75, 687, 693, 716-717, 760, 786, 788-89, 811
anlar 106, 269, 333, 349, 351, 354, 356, 370, 374, 542, 559-60, 563, 584, 618-19, 664, 740, 753
arketip 446-47, 489, 495, 525-26, 576, 625
armadillo 152, 169, 171, 253, 268, 276, 353
Armagh Dekanı 408
Arnold, Thomas 44, 484
Arthobalanus 411-12, 446, 493
Ascension Adası 227, 372
Asteromphalus Darwinii 391
astroloji 785,
ateistler 3, 12, 44, 99, 236, 301-302, 304-305, 314-15, 324, 346, 350, 357, 381, 389, 399, 460, 466, 475, 500, 527, 580, 586, 590, 680, 689-90, 761-62, 772-73, 778, 780, 790, 796-98

- ateizm 10, 87, 107, 269, 300, 360, 389, 499, 648, 696, 702, 781, 794,
Athenæum 231, 344, 582, 611-12, 622, 627, 668, 679, 725, 778,
 Athenæum Kulübü 305, 314, 335-36, 352, 385, 429, 530, 565, 745, 805-807
 Atkinson, Henry G. 460, 474
Atlantic Monthly 610
 Atlantis 401, 535
 atlar 270, 518, 676
 Audubon, John James 25, 27, 29, 43
 Augustinus 710
 Avam Kamarası 109, 154, 167, 238, 662, 698, 723, 747-48, 776, 780-81, 794, 808-09
 Aveling, Edward 781, 783-84, 794, 796-98
 Avestruz Petise (devekuşu) 169
 Avustralya 42, 128-29, 204, 213, 218-19, 222, 252-53, 276, 302, 321, 341, 366, 374, 473, 482, 488, 495, 511, 524, 535, 635, 792
 Ayerton, Acton Smeë 723-35, 735,
 Azurlar 228, 399-400, 513-14
- Babbage, Charles 255-58, 260, 262, 315, 333
 Babington, Charles 77
 babun 267, 313, 317-18, 324, 566, 636, 705
 Bach, Johann Sebastian 793
 Bagehot, Walter 676-77, 703
 Bahia 142, 146, 228
 Bahia Blanca 151-52, 165, 169-70
 Balmoral Şatosu 436
 Banting, Messrs T. ve W. (cenaze levazımataçları) 811, 814
 Barry, Alfred (peder) 813
 Barut Komplosu 59
 Bastian, H. Charlton 722
Bathybius Haeckelii 682
 Beagle Kanalı, 162
Beagle, 122, 125-35, 137-39, 141-42, 144, 146-48, 150-51, 153-56, 159-63, 165-66, 169-75, 177, 179, 181, 183, 185-86, 189-92, 194, 197, 200-04, 208, 210, 216-19, 222, 227, 229, 237, 246, 249, 251, 258, 270-72, 276, 292, 303, 306, 316, 322, 334, 340, 344, 354, 366, 369, 372-75, 380, 385, 397, 408-09, 421, 441, 445, 482, 494, 513, 572, 614, 623, 634, 644, 685, 728, 752, 755, 767, 775, 819
 Beaufort, F. 119, 121-22, 124-25, 395
 Beesby, Lincolnshire, 396, 403, 405, 479
 Beethoven, Ludwig van, 816
- Begnisi, Guiseppe de, 89
 belirlenimcilik, 261, 284, 312, 316, 325, 333
 Bell, Charles 36-37, 304, 720
 Bell, Thomas 247, 265, 272, 572-73
 Benbow, William 305
 Bentham, George 739
 Berkeley, Miles (papaz) 513
 Berlin, 268, 345, 409, 448, 642, 700
 Besant, Annie 761-62, 780-81, 783, 794
 Bessy (hizmetçi), 368-69
 Biddulph, Fanny 52, 63, 88, 98, 144, 154, 172, 248
 Biddulph, R. M. 145, 154
 Birleşik Devletler Keşif Gezisi, 448
 Birmingham, 6-7, 9, 10, 89, 213, 346, 446, 675, 683, 750, 782
 Bligh, W. (kapitan) 209
 Blythe, Edward 508, 531-32, 683
 Bonn Üniversitesi 682
 Boott, Francis 632
 Borneo, 424, 531, 570, 635, 691
Bounty (gemi) 209
 Bowerbank, James 451
 böcekler 16, 19, 28, 31, 41-42, 45, 67-68, 71, 73, 75, 77, 81, 88, 90-91, 93, 97-98, 100, 106, 146-47, 160, 191, 198, 217, 226, 228, 230, 273, 278, 285, 315, 397, 516, 527-29, 531, 570, 618-19, 621, 640, 662, 664, 670-71, 709, 716, 722, 752-53, 801
 Bradlaugh, Charles 761-62, 780-81, 783, 794
 Bradley, George Granville (peder) 807-10
 Brezilya 128, 142, 144, 186, 228, 333, 349, 373, 398, 673, 700, 766
 Bridgewater Dükü 256-58, 263-64, 619
 Bright, John 683
 Bristol Enstitüsü 416
 British Association for the Advancement of Science (Britanya Bilimin İlerlemesi Cemiyeti) 180, 346, 353, 389, 402, 406, 408, 413, 421, 446, 480, 488, 518, 549, 550, 583, 592, 600, 608, 610, 639, 647, 651-52, 674, 677, 680, 693, 699, 707, 709, 742, 769, 807
 British Medical Association (Britanya Tıp Cemiyeti) 242
 British Museum 39, 49, 129, 154, 238, 240-41, 245, 247, 274, 328, 374, 400, 415, 430, 492, 519, 524, 527, 594-95, 624, 672, 723, 791, 800
 Brixham Mağarası 614, 635

- Broderip, William 244-45, 255, 293, 421, 430
 Brodie (hemşire) 369, 459, 461, 463, 465-67, 485
 Bronn, Heinrich G. 582, 661
 Brooke, James 635
 Brougham, Henry (başbakan) 184, 332-33,
 Brown, Capability 11
 Brown, Robert 129, 245, 269, 273, 343, 572
 Browne, William A. F. 36-38, 44, 50-51, 75
 Bruce Castle School, Tottenham 483
 Brunel, I. K. 810
 Buckland, William (peder) 247, 256, 332, 422,
 429-30
 Buckle, Henry 564-65, 590, 600, 648, 685
 Buckley, Arabella 785
 Buenos Aires 150, 155-56, 163-64, 169, 171-72,
 179, 188-89
 Bulwer-Lytton E. 424, 495
 Bunbury, Charles 239, 528, 533
 Burke ile Hare 29, 174, 537
 Busk, George 497, 524, 565, 608-09, 614, 633,
 639, 640, 643, 647
 Busk, Mrs. G. 647
 Butler, Miss 580
 Butler, Samuel [III] 772, 777-79, 787
 Butler, Samuel (rahip) 15, 19-20, 56
 Butler, Thomas 72-73
 Buz Devri 540, 614, 670
 buzdağları 162, 350, 393, 412, 428
 buzullar 162, 185, 232, 372, 420, 670, 742
 Büchner, Ludwig 783, 796-97
 Büyük Sergi (1851) 473
 Bynoe, B. 139, 181-82, 189
- Calvin, J. 529
 Cambridge Düşesi 293
 Cambridge Üniversitesi 18-19, 24, 56, 64-65, 67,
 77, 80-83, 85, 89, 91, 94, 100, 103, 110, 134,
 154-55, 180, 232, 238, 245, 254, 262, 269,
 278, 290, 294, 295, 301, 314, 332, 342, 346,
 359, 437, 498-99, 524, 544, 558, 560, 591,
 605, 638, 666, 669, 675, 680, 696-97, 715,
 731, 741, 755, 765, 777, 782, 806, 811
 Cameron, Jonathan 66, 104
 Cameron, Julia 677
 Campbell-Bannerman, Henry 809
 Canestrini, Giovanni 750
 canlı atomlar 277, 300
 Canning, G. 53
 Canterbury Piskoposları 240, 256, 423, 484, 608,
 636, 771, 817
- Cape Horn 160-61, 174
 Cape Kolonisi 321-22, 351
 Cape Town 223-25, 257-58, 695
 Cape Verde Adaları 138
 Carlile, Richard 82-84, 99, 109, 128, 302, 358
 Carlyle, Jane (Mrs T.) 305, 328
 Carlyle, Thomas 260, 299, 328, 335, 347-49, 406,
 436-37, 441, 460, 582, 794-95
 Carpenter, William B. 389, 414, 475-76, 523-25,
 531, 583-84, 608, 648, 818
 Carus, J. Victor 659-61, 665, 678, 695, 699-700,
 703, 750, 789
 Case, George 12-13
 Castlereagh Vikontu 123
 Cato Street kompleksu 44
 Cavendish, William 87, 110 *ayrıca bkz.* Devons-
 hire Dükü
 cehennem 80, 99, 248, 327, 340, 438, 457-58,
 467, 616, 636, 744
 cennet 32, 62, 64, 73, 138, 324, 327, 340, 467,
 536, 592, 616, 660, 770
 Chadwick, John W. 819
Challenger (gemi) 784
 Chambers, Robert 387-89, 391, 422-23, 475, 500,
 598, 600, 653, 749
 Chapman, John 474-77, 487-88, 549, 576, 590,
 645, 647
 Charles II. (kral) 122
 Charles X. (kral) 99
 Chartistler 319, 346-47, 357, 359-60, 388, 430-
 31, 434, 593, 653
 Chiloé Adası 186, 190-92, 218, 269, 290
 Chilton, William 357-58
 Chonos Takımadaları 190, 273, 279
 Chopin, Frédéric 281
 Christopher, Robert 405
Church Times 818
 cinsel seçim 635, 661-62, 664, 666, 669-70, 675,
 685, 694-95, 704, 721, 739, 764, 775, 798
 Clapham Okulu 544, 560, 615, 638, 668-69
 Clark, Andrew 730, 737, 767, 799-800
 Clarke, C. C. (peder) 16
 Clive, Robert 296
 Cobbe, Frances Power 672, 694-95, 702, 706,
 747-48, 754, 789
 Cobbett, William 352
 Cocos Adaları 221
 Coldstream, John 38, 47, 50-51, 75
 Coleridge, S. T. 18, 44, 437-38, 447, 597

- Collier, John 794
 Comte, Auguste 314-15
 Concepción 194, 232, 284,
Contemporary Review 731
 Cook, J. 209
 Copiapó 200
 Coquimbo 200
Coral Reefs [Mercan Resifleri] (Darwin) 317, 345,
 347-48, 354, 356, 397, 737, 739
 Corfield, Richard 187, 189, 193, 197
 Covington, Syms 166, 171-72, 207-08, 211,
 241, 246, 274, 334, 340, 366, 374, 445, 454,
 482, 495, 506, 514
 Crookes, William 737
Cross and Self Fertilisation [Çapraz ve Kendi Ken-
 dine Dölllenme] (Darwin) 751-52, 754, 756-
 58
 Cross, E. 76
 Cudworth, Ralph 74
 Cuming, Hugh 414-15, 432
 Cuvier, G. 530
- Çin 480, 559, 695, 753
 Çitleme Yasası 570
 çuhaçiçekleri 620, 678, 740, 753
- D'Orbigny, Alcide 152, 254, 385
Daily News 734, 813
Daily Telegraph 599, 679, 810
 Dana, James Dwight 450, 493
 Darwin Kanalı 162
 Darwin, [Emily] Catherine (*bkz.* Langton, [Emily]
 Catherine)
 Darwin, Amy 719, 741, 755-57, 765
 Darwin, Anne Elizabeth (Charles'in kızı) 350-51,
 424, 450, 485-87, 507, 543-44
 Darwin, Bernard Richard Meirion (Charles'in to-
 runu) 757, 766, 788, 791, 795-96, 799, 802,
 804
 Darwin, Caroline (*bkz.* Wedgwood, Caroline)
 Darwin, Charles (Charles'in amcası) 9, 11
 Darwin, Charles Waring (Charles'in oğlu) 541,
 555, 561, 569, 572
 Darwin, Elizabeth (Charles'in kızı) 450, 485-87,
 507, 543-44
 Darwin, Emma (Charles'in karısı) 4-5, 11, 20, 51,
 154, 168, 172, 180, 246, 260-61, 280-81,
 286, 305, 309, 311-13, 325-29, 331, 333-337,
 339-41, 343-44, 346-51, 353-54, 359, 361,
 365, 367-70, 375, 378, 384-87, 396, 404-08,
 416, 421, 424, 427-29, 434-39, 442, 444,
 446, 450-52, 455-69, 477-82, 485-87, 496,
 506, 510-11, 518, 527, 535, 540-44, 552,
 555, 560-62, 567, 573, 582, 592, 604, 610-
 11, 615-16, 624, 628, 631, 643-46, 648-49,
 656, 666, 672, 682, 689, 696, 699, 702, 705,
 709, 715, 718, 721-22, 726-30, 733-35, 737-
 38, 743-44, 752, 754-58, 763-66, 769-70,
 773, 775-80, 782, 784, 786-91, 794-96, 798-
 805, 809, 811-12, 817-18
 Darwin, Erasmus [I] (Charles'in büyükbabası) 3-
 10, 12, 26, 33, 46, 123, 275, 473, 479, 545,
 619, 632, 773, 778, 787
 Darwin, Erasmus [III] (Charles'in amcası) 8
 Darwin, Erasmus [III] (Charles'in torunu) 798
 Darwin, Erasmus Alvey (Charles'in erkek karde-
 ši) 11, 14, 16-19, 21, 23-24, 27-29, 33, 50,
 56, 58, 60, 65-68, 71, 75-76, 78, 89, 107-10,
 123, 133, 154-55, 167, 172, 180, 184, 230,
 238, 241-42, 245, 248, 256, 259-61, 270,
 280, 294, 299, 305, 317-18, 326-28, 334-35,
 339, 347, 368, 379, 436, 438, 440, 460, 466,
 473, 477, 479, 485, 564, 589, 633, 635, 640,
 649, 677, 719, 725, 727, 737-38, 745, 771,
 794, 805
 Darwin, Francis (Charles'in oğlu) 436, 442, 444,
 485, 506, 511, 539, 560, 638, 669, 696, 707,
 715, 719, 722, 731, 740-41, 750, 755, 757-
 58, 766-67, 769, 777, 788, 791, 796-97, 802-
 06, 809, 814
 Darwin, Francis (Sir-Charles'in amcası) 125
 Darwin, George Howard (Charles'in oğlu) 396,
 478, 485, 506-07, 515, 543-44, 560, 614-15,
 638, 669, 689, 707, 715, 722, 726, 731-32,
 738-39, 741-42, 744, 753, 766, 780, 802,
 805-06, 811, 814
 Darwin, Henrietta Emma (*bkz.* Litchfield, Hen-
 rietta Emma)
 Darwin, Horace (Charles'in oğlu) 469, 477,
 485, 487, 535, 555, 560-61, 615, 638, 668-
 69, 696, 715, 722, 726, 740, 757, 776, 782,
 790, 798, 805, 814
 Darwin, Ida 776, 782, 790, 798
 Darwin, Leonard (Charles'in oğlu) 451, 614, 668,
 699, 715, 721, 740, 766, 801, 805, 814
 Darwin, Marianne (*bkz.* Parker, Marianne)
 Darwin, Mary Eleanor (Charles'in kızı) 368
 Darwin, Robert Waring (Charles'in babası) 8-12,
 18, 21, 23, 28-30, 33, 35, 53, 55, 61, 67, 74,

- 108, 120-21, 127-28, 130, 132, 143-44, 155, 167, 200, 230, 232, 235, 241, 251, 279, 296, 309, 311-13, 327, 349, 351, 366, 370, 396, 434-39, 443, 649, 756, 769, 772, 790
- Darwin, Sara 683, 765-66
- Darwin, Susan Elizabeth (Charles'ın kız kardeşi) 10, 14, 20, 26-27, 31-32, 43, 120, 154, 167, 230, 260, 293, 299, 354, 396, 438-39, 443, 455, 555, 649, 657
- Darwin, Susannah (Charles'ın annesi) 8, 10-14, 17, 20, 32, 297, 378, 795
- Darwin, William Erasmus, (Charles'ın oğlu) 348-51, 361, 367-69, 387, 405, 444, 449, 467, 483-85, 506, 520, 541, 543-44, 560, 567, 604, 635, 657, 662, 668, 683, 715, 718, 726, 730, 742, 762, 764-65, 781, 791, 795, 805, 807, 809, 811, 814-15
- Darwinismus* 644, 649, 654, 658-59, 672, 679, 681-82, 796
- Davis, J. 204, 229
- De Candolle, A. 581
- De Candolle, Augustine P. 50, 320, 342, 393
- De la Beche, Henry 402, 421-22, 429-30, 446
- De Tocqueville, Alexis 429, 431
- demokrasi 5, 44, 99, 101, 167, 248, 777
- deniz kabuklular 187, 191-92, 198, 200, 250, 413
- deniz kalemleri 38, 41-42, 151
- deniz matları 41-43, 151
- denizanalari 45, 523, 542, 545, 579, 622, 749, 768
- depremler 187, 193-95, 204, 243, 250, 284, 292, 478, 762
- Derby Dükü 272
- Derry Piskoposu 818
- Devonshire Dükü 87, 811
- Dickens, Charles 305, 314, 441
- Dieffenbach, E. 345
- dinozorlar 353, 452, 498, 618, 624, 682, 687
- Discoverer* (gemi) 414
- Disraeli, Benjamin 404, 641, 743, 760
- Doğa Tarihi Müzesi, Londra 817-18
- Doğa Tarihi Müzesi, Paris 39, 51
- doğal seçim 355, 383, 400, 414, 427, 503, 509, 515, 529, 532-33, 551, 557-59, 566, 571, 578, 580, 584-85, 589, 596-97, 610, 619-20, 634-35, 650, 652, 660-64, 672, 674-77, 679, 690, 692, 701, 704, 707-11, 715-17, 719, 721, 739, 764, 777-80, 784, 786, 792, 798, 813
- Doğu Hindistan Şirketi 49, 184, 424, 550
- doğum kontrolü 570, 761-62
- Dohrn, Anton 654, 725, 730
- domuzlar 15, 154, 208, 212, 221, 290, 330, 390, 516-17, 787
- Dorisler (deniz sümüklüböcekleri), 41, 45
- Down Konağı 367, 369, 370, 373, 386, 403-04, 452, 461, 463-64, 469, 481, 513, 545-46, 555, 561, 610-11, 655, 683-85, 720, 727-28, 758-50, 771, 782, 812
- Down, Kent 359, 361, 365-68, 372, 379, 394-95, 398, 400-03, 406-08, 412, 415-17, 424-25, 427-29, 431, 434-36, 439, 444, 448, 457, 460, 466, 478, 482-83, 492, 496, 498, 501, 505, 507, 511, 523, 525-28, 531-32, 555-56, 564, 583, 594, 597, 609, 618, 623, 626, 635, 638, 643, 645, 652, 654, 658, 665, 678, 682-84, 698-99, 707, 709, 711, 717, 723, 727-29, 731, 733, 738, 743, 748, 751, 756-57, 760, 768, 776-77, 781, 784, 786, 787-88, 790-93, 795-96, 805, 812, 814, 819
- Downe, bkz. Down, Kent
- Draper, John William 598, 600
- Du Chaillu, Paul B. 620, 693
- Duncan, Andrew [I] 26
- Duncan, Andrew [II] 30-31, 50
- duru görüşü 459
- Düsseldorf 614
- Dyaklar 571, 691
- Earle, Augustus 128, 146, 173, 212
- Economist, The* 476, 676
- Edinburg 9, 24-28, 31-33, 35, 38, 40, 42, 48, 50-52, 55, 57, 75-76, 95, 108, 139, 160, 306, 326, 516, 620, 623, 689, 707, 720, 755
- Edinburg Review* 344, 595, 605, 674
- Edinburg Tıp Misyonu Cemiyeti 50
- Edinburg Üniversitesi 9, 17, 23-24, 49, 53, 67-68, 90, 96, 106, 112, 119, 151, 240, 245, 264, 304, 395, 399-400, 436, 442, 447, 461, 497, 507, 643
- Edmonstone, John 31
- Edward (Galler Prensi) 650, 794, 818
- Edward, VI. (kral) 15
- Eğitim Yasası (1870) 729
- Elçilerin İşleri 91
- Eliot, George 475, 737, 807
- Elliotson, John 301-03, 358,
- elma ağaçları, Chiloé 191-92, 218

- Emperyal Doğabilimciler Cemiyeti, Moskova 697
- Engels, Freidrich 589
English Churchman 679
- Enniskillen Dükü 394
- Entomoloji Cemiyeti 230, 283
- Entomoloji Kulübü (Linneaus Cemiyeti) 75
- Epps, John 286
- Erebus* (gemi) 379, 415
- Eski Ahit 457-58, 641
- Essays and Reviews* 607, 622, 636-37
- Essex* (ABD gemisi) 397
- eşekarısı (Ichneumon) 584
- Etnoloji Cemiyeti 633
- Eton Okulu 11, 39, 90, 483, 669, 776
- Etruria 6, 8-11
- Evans, Marian, bkz. Eliot, George
- Expression of the Emotions* (Darwin) 719
- Eyre, E. J. 656-57
- Falconer, Hugh 400-01, 419, 558, 581, 614, 618, 624, 639, 643
- Falkland Adaları 125, 163-64, 178-81, 183, 217, 386, 408, 505, 546
- Family Herald* 706
- Farrar, Frederic W. 807-08, 810-11, 816
- Farrer [Katherine Euphemia] Effie (Darwin'in yeğeni) 564, 727, 729, 776
- Farrer, [T. H.] Theta 727, 729, 776, 818
- Farrer, Ida (bkz. Darwin, Ida)
- Fawcett, Henry 604
- Fenianlar 808
- Fergusson, J. 679
- Ffinden, George Sketchley (peder) 728-29, 735, 743, 745-46, 748, 757-58, 777, 784, 795
- Fırtına Körfezi, Tazmanya 217
- Filipinler 415, 432
- Filistin 440
- Fiske, John 732-33
- Fitch, Robert 450-52, 458
- FitzRoy, Robert (kapitan) 119-28, 130-35, 137-41, 143-44, 148, 150-51, 154, 156, 159-62, 164-66, 168, 172-75, 177-79, 181-83, 185-87, 189-91, 197, 202, 204, 206-08, 210-13, 218, 222-25, 227, 237, 246, 274, 280, 292, 299, 317, 341, 344-45, 351, 374, 408-09, 412, 546, 601, 644, 657, 697, 755
- Frustra* 42-43, 151
- Forbes, Edward 384-85, 400-02, 408, 423, 428-31, 436, 497, 500, 507, 513
- Forchhammer, Johan 448, 450
- Forms of Flowers* (Darwin) 763
- Forster, E. M. 801
- Forster, Laura 801
- Fortnightly Review* 676, 689, 706, 760
- fosiller, 113-14, 152-53, 156-57, 164, 172-74, 180-81, 188, 190, 192, 198-200, 204, 227, 238, 241, 244-47, 250-51, 253-54, 256, 260, 262, 264, 267-68, 270, 273, 277, 281-83, 285, 329, 332, 345, 349, 352-53, 355, 377, 381, 387, 400-01, 408, 416-17, 419, 428, 450-52, 455, 458, 460, 495, 525-26, 529, 540, 613-14, 616, 618, 624-25, 635, 636, 682, 697, 758
- Fox, William Darwin 54, 66-68, 71-74, 76-81, 88-90, 93, 97, 103-05, 111-12, 132, 147, 154-55, 168, 180, 197, 203, 218, 225, 272, 281, 296, 298, 350, 352, 366, 368, 370, 374, 381, 388, 391-92, 396, 402, 437, 441, 444, 450, 468, 479, 483, 503, 513, 515, 516-18, 534, 539, 543, 546, 628, 701, 740, 779
- Frankland, George 217
- Franklin, J. (kapitan) 273, 395, 415, 577, 581
- Fransa 10-12, 24, 39-40, 51-52, 99, 258, 429, 435, 482, 550, 559, 596, 613-14, 700, 702, 705, 741, 810, 817
- Fransa-Prusya Savaşı 699
- Fransız Bilimler Akademisi 682
- Fransız Devrimi 8-9, 39, 321, 431, 605, 616
- Fraser's Magazine* 676
- Free Church Witness* 621
- Frenoloji 26, 37, 49, 90, 286, 301, 399, 527, 653, 720,
- Frost, John 653
- Fuegia Basket 125, 146, 159, 162-63, 175, 178
- Galapagos Adaları 204-05, 208, 222, 226, 230, 245-47, 251-53, 265, 270-72, 274, 276, 282, 292, 343, 372, 381-82, 386, 391, 394, 397, 412, 415, 512
- Galileo 300, 313, 593
- Galler 16, 72-73, 77, 88, 97, 99, 113-14, 140, 164, 211, 214, 217, 228, 248, 252, 347, 374, 390, 442, 569, 653, 694
- Galton, Francis 633, 640, 675-76, 694, 703, 726, 731, 737-38, 741, 749, 753, 799, 805-07, 810, 815-18
- Gardeners' Chronicle* 373, 513-14, 555, 585
- Gaucholar 152, 165, 169-71, 174, 179, 231, 280, 720

- genel grev (1842) 359, 361
 genel seçim (1831) 109, 111, 123, 128; (1832), 167; (1868), 683
 Geoffroy St. Hilaire, Etienne 38, 45, 215, 283, 459
 Geoffroy St. Hilaire, Isidore 559
Geological Observations on South America (Darwin) 385-86, 396, 407, 409
 George, Henry 792
 Gérard, Frédéric 413-14
 geyikler 152, 166, 171, 316, 350, 652, 669, 685
 Gibbon, E. 78
 Gladstone, W. E. 550, 662, 677, 683, 693, 723, 730, 759-61, 763-64, 780, 786, 788, 791, 808, 814, 819
 Glasgow 379, 518, 664
 Glen Roy 306-07, 317-18, 341, 372, 391, 420
Gliptodon 253
Globe, The 435
 Godwin, William 321, 43, 501
 Goethe, Johann Wolfgang von 654-55, 694
 Goodsir, Harry 395
 goriller 549-51, 566, 613, 616-17, 620-22, 648, 674, 691, 693
 Gould, Augustus 448
 Gould, John 252-53, 265, 271-72, 274, 291-92, 330, 397
 Grafton Dükü 122
 Graham, R. 395, 399
 Graham, William 791-92, 799
 Grant, Robert Edmond 38-43, 45-46, 50, 55, 67, 76, 95-96, 107, 119, 129, 138, 151, 164, 215, 222, 239-42, 244-45, 264, 266, 278, 331-33, 335, 353, 358, 417, 447, 500, 502, 558, 586, 722, 755, 758
 Granville Dükü 729
 Gray, Asa 499, 504, 514, 544, 555-58, 571-72, 581, 583-84, 597-98, 609-10, 619, 628, 633, 637, 650, 660, 663, 667-68, 672, 682, 687, 693, 707, 717, 740, 763, 773
 Gray, J. E. 415
 Gray, J. L. (Mrs. A.) 683, 752
 Great Windmill Street Anatomi Okulu 56
 Greg, Willam R. 36-38, 50, 474, 477, 676, 703
 Grey, Earl 102, 108-09
 Grote, G. 577
 Grove, W. R. 651-52, 672
 guanakolar 174, 178, 182, 253, 271, 282
Guardian, The 651, 679, 691, 814
 Gully, James 264, 441-46, 452, 459-64, 466-67, 474, 491, 543, 552-53, 628
 güneş gülü 724,
 Güney Afrika 204, 511, 644
 Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti 697, 818
 güveler 16, 74, 664, 671, 695
 güvercinler 12, 289-90, 297, 299, 330, 516-21, 528, 532, 539, 543, 546, 551, 555-56, 559, 593, 595, 604, 609-10, 618, 623-24, 642, 646, 658, 662, 665, 667, 670, 674, 681, 698, 726, 728, 765
 Haeckel, Ernst 654-56, 658-60, 681-82, 689-90, 699, 703-04, 718, 725, 731, 754, 758, 771, 776
 Hall, Basil (kaptan) 344
 Hamond, Robert 155-56, 161
 Hancock, Albany 446, 493, 670
 Handel, George Frideric 670, 793
 Harrow Okulu 673
 Hartmann, Carl 345
 Harvard Üniversitesi, 413, 436, 499, 504, 514, 555, 571, 581, 585, 597, 670, 682-83, 732, 740
 Hawley, R. M. 26
 Haydn, Franz Joseph 297
 Heathorn, Henrietta (*bkz.* Huxley, Henrietta)
 Heaviside, James W. L. 104
 Hemmings, Martha 486, 541
 Henslow, Frances (*bkz.* Hooker, Frances)
 Henslow, George 396
 Henslow, John Stevens 18, 68, 81, 89-90, 94-97, 100-102, 105-108, 110-113, 115-121, 127-130, 132, 140, 146-47, 151, 157, 160, 164, 168, 172, 180-81, 190-91, 197, 200, 203, 208-09, 223, 225, 227, 230, 237-39, 241-42, 245-47, 249, 266, 268, 271, 273-74, 281-83, 292, 295-97, 346, 352, 357, 366, 370, 381, 384, 388, 396, 402-404, 411, 422-23, 432, 444, 450-51, 481, 513-14, 581, 592, 596, 602, 614, 638, 696, 755
 Herhert, E. (Cherbury Lordu) 77
 Herbert, John M. 66, 72-73, 76-77, 103-04, 111, 147, 150, 249, 782
 hermafroditlik 431-34, 542, 545, 613, 619, 633
 Herschel, John 107-108, 112, 224, 226, 257-60, 262, 351, 427-28, 589, 810, 816
 Herschel, William 107
 Hristiyan Kanitlar Cemiyeti 82
 Hristiyanlık 3-5, 46, 55, 82-83, 210-11, 269, 300, 437-38, 457-58, 468, 616, 717-18, 743, 756, 769, 777, 798, 813

- hidropati 441, 443, 445, 459, 492, 552-53, 569, 578, 580, 600
Hill, John (peder) 98, 127
Hill, Rowland 483
Hindistan 296, 400, 419, 425, 433-34, 444, 453, 460, 505, 508, 638, 693, 695, 760-61, 786
Hindistan Ayaklanması 556, 809
hipnotizma 303, 406, 440, 443, 460, 533, 653, 735
Hobbes, Thomas 589
Hogarth, William 679
Holland, Henry 51, 246, 257, 328, 348, 441, 456
Hollanda 721
Holyoake, George J. 360, 381, 383, 475, 546, 590, 666, 761
Homer 56, 103
Homo ooliticus 618
Homo sapiens 623; *H. Neanderthalensis* 636
homoeopati 286, 443, 474
Hooker, Frances (Mrs. J. D.) 421, 460, 488, 743
Hooker, Joseph Dalton 379-82, 384-86, 388, 391, 393-95, 397-403, 406-08, 411-425, 427, 433-434, 436, 444, 448-50, 453, 457, 460, 478, 486, 488, 492, 494-504, 507, 511-14, 518, 523-38, 540, 542, 544-45, 553-559, 562-63, 567, 571-74, 576-78, 580-82, 585, 594, 596, 599-604, 608-609, 614, 621, 624-29, 633, 639-40, 643, 647, 649-653, 656-658, 663, 666-668, 670, 674-680, 682-83, 689, 694, 711, 723-27, 730, 738-40, 742-45, 748, 760-61, 763-65, 768, 785-86, 791, 793-95, 799-800, 806, 808, 811, 817-18
Hooker, Mrs. W. 450
Hooker, William 375, 424, 450
Hope, Frederick (peder) 74-76, 88, 90, 97, 180, 273, 283
Hope, Thomas 30-31, 48
Horace (şair) 16
Horner, Leonard 26-27, 243, 334, 511
Horsman, Samuel (peder) 684, 702
Hotantolar 224
Humboldt, Alexander von 107-108, 112-13, 127, 130, 137, 139, 142, 345, 570
Hunter, John 239
Huxley, George 653
Huxley, Henrietta 524, 527, 611, 811
Huxley, Thomas Henry 475, 488-89, 492-93, 497-502, 507, 523-31, 537, 542, 545, 556, 558-59, 565-67, 569, 575-76, 578, 580, 582, 584-85, 593-97, 599-605, 608-27, 633, 636, 639-42, 645-49, 652-57, 659, 661-63, 667-68, 672-74, 677-83, 688-92, 694, 697, 699-701, 703-04, 707, 710-711, 722, 725-28, 730, 733, 737-38, 740, 742-45, 747-48, 750-51, 758, 760, 765, 768, 771, 773, 777-79, 785-87, 794-95, 799, 805-07, 808, 811, 812, 817, 818, 820
Ibla 432-33, 446
Ichthyosaurus 348
Icterus 208, 252
Ilkley, Yorkshire 579-82
Inchkeith feneri 37
Index Kewensis 800
Index, The 717-18, 771, 780-81
Innes, John (Brodie), (peder) 403, 427, 436, 481, 487, 541, 561, 573, 638, 683-85, 702, 706, 728-29, 741, 771, 796-97, 805
Insectivorous Plants [Böcekçil Bitkiler] (Darwin) 725, 729, 745, 748
İç Savaş (Amerikan) 621, 633
İç Savaş (İngiliz) 256
iguanalar 204-06, 247
İlk Günah, 623
İnciller 32, 55, 61, 91, 436, 756
İngiliz ve Yabancı Üniteryenler Birliği 818
İngiltere Kilisesi 53, 57, 101, 263, 639
insanbiçimcilik 324, 597, 613, 650
İnsanın Türeyişi (Darwin) 675, 693, 695, 698, 700-03, 708, 715, 718-19, 732, 734, 737, 741, 743, 759-60, 762
İrlanda, 268, 400, 404-05, 477, 620, 693, 767, 780, 788, 808, 814,
İskoçya Kilisesi 25
ispinozlar 205, 207, 251-53, 265, 270, 272, 274, 276, 397, 512
İşçiler Koleji, Londra 709
İtalya 40, 258, 429, 691
Jackson, W. 751, 795-96, 802-03, 815
Jamaika Komisyonu 656-57
Jameson, Robert 35, 42, 45, 48-49, 112, 119, 497
Jardin d'Acclimatation 702
Jemmy Button 125, 159, 267, 278, 697, 768
Jena Üniversitesi 682
Jenkin, Fleeming 664-65
Jenny (orangutan) 293-94, 348, 720

- Jenyns, Leonard (peder) 69, 75, 81, 89-91, 93-94, 97, 105, 121, 271, 281-282, 296-97, 352, 357, 374, 381, 388, 392-93, 408, 450, 581, 592
- Jeoloji Araştırmaları 400, 402, 417, 419, 421, 428, 430, 599
- John Bull* 27, 679
- Johnson, S. 6, 8
- Journal of Researches* (Darwin) 270
- Judd, John 799
- Jura devri 452
- jöri hizmeti 420
- Kanarya Adaları 108-10, 112, 115, 119
- kangurular 215, 219, 253,
- Kant, E. 694
- kapitalizm 47, 50, 359, 591, 653, 691
- kaplumbağalar 204-08, 222, 226, 230, 265-66, 270, 274, 292, 350, 397, 512
- Karbonifer tabakası, 496
- Kardinal Wolsey 421
- karıncayiyenler 169, 170, 247
- kazlar 516, 637, 643, 768
- kediler 139, 172, 247, 256, 270, 290, 299, 350, 702
- Keeling Adası 221, 274
- Keen, Mr. 173, 247
- kelebekler 74, 96, 228, 483, 531, 570, 670, 683, 739, 753, 763
- Keltler 676
- Kent Topçu Milisleri 505
- keseliler 42, 96, 215, 331-32, 692, 707, 740
- Kew (Kraliyet Botanik Bahçeleri) 375, 385, 394, 402, 412, 423-24, 460, 499, 513-14, 623-24, 647, 672, 682, 723, 740, 743-44, 760, 763, 765, 768, 793
- Kırım Savaşı 505, 534
- Kilise Misyoner Cemiyeti 125
- King, P. (deniz yarsubay) 126, 191, 216, 258, 685
- King, P. (kapitan) 129, 216, 245-46, 292, 341
- King's College (Londra) 247, 340
- Kingsley, Charles (peder) 581-82, 593, 599, 656, 662, 666, 773
- Kirby, William (peder) 66, 68, 226, 230, 263, 286-87, 374, 416
- Kitabı Mukaddes 32, 38, 325, 340, 344, 390, 457-58, 561, 575, 577, 592, 601, 622-23, 636-37, 644, 680, 689, 717, 732, 760, 770-71
- Klein, Edward 751
- kloroform 436, 450-51, 461, 469, 496, 518, 542, 554, 608, 615
- Knowlton, James 761, 780
- Knox, Robert 29, 46, 537
- Koati mundi (*Beagle*'daki) 204, 229
- kolera 138, 155, 384
- Konkoloji 412
- Kont Bismarck 658-59
- Kopenhag Üniversitesi 448
- Kororarika (Yeni Zelanda) 211
- Kovalevsky, Vladimir 661, 665, 669-700, 703, 707, 723, 787
- köleliğin kaldırılması 286, 398
- Königgratz Savaşı 659
- köpekbaklıkları 141, 144
- köpekler 13, 67, 198, 270, 289-91, 298, 304, 311, 316, 324, 325, 329, 334, 342-43, 350, 453, 518, 549, 563, 584, 658, 685, 702, 705
- Kraliyet Akademisi 128
- Kraliyet Askeri Akademisi (Woolwich) 668
- Kraliyet Atlı Topçuları 360
- Kraliyet Bilimler Akademisi (St. Petersburg) 669
- Kraliyet Cemiyeti (Londra) 258, 318, 336, 341, 367, 420-21, 446, 488, 494-95, 497-98, 534, 538, 540, 550, 558, 576, 625, 639, 649, 692, 725, 730, 743, 748, 750, 754, 761, 768, 786, 805-07, 809, 816-17
- Kraliyet Cerrahlar Koleji 244
- Kraliyet Cerrahlar Kurumu 238
- Kraliyet Coğrafya Cemiyeti 349
- Kraliyet Donanması 148, 150, 395
- Kraliyet Enstitüsü 499, 523, 565-66, 593, 596, 672, 779
- Kraliyet Mademisiyonu 748, 751
- Kraliyet Madencilik Okulu 499
- Kraliyet Mühendisler Birliği 715, 741, 766
- Krause, Ernst 772, 773, 778, 787
- Kretase devri 452
- Kristal Saray 473-74, 476-77, 489, 497, 498, 649, 669
- Kuzey Kutbu 415, 535
- Kuzeybatı Geçidi 273, 395, 415
- küçük hipokampus 551, 608
- kümes hayvanları 45, 144, 212, 221, 350, 516, 519, 539, 553, 604, 609, 618, 633
- Lady Aylesbury 593
- Lady Brewster 601
- Lady Drysdale 552

- Lady Lubbock (I. John'un karısı) 544
 Lady Lyell 243, 336, 398, 727
 Lake District 590, 775, 791
 lamalar 174, 282, 424
 Lamarck, Jean-Baptiste; Lamarckçılık 38-40, 43, 45-46, 48, 50, 68, 76, 119, 156, 164, 176, 190, 245, 267, 276, 278, 283, 291, 299-300, 302-03, 331-32, 335, 346, 353-55, 358, 376, 381, 384, 386, 394, 528, 533, 536, 557, 665
 Lane, Edward 552-53, 555, 569, 600
 Langton, [Emily] Catherine (Charles'ın kız kardeşi) 12, 14, 20, 27, 52, 80, 120, 145, 154, 167, 225, 253, 260, 305, 311, 327, 438-39, 555, 574, 631, 649
 Langton, Charles, (peder) 144, 631
 Langton, Charlotte (Charles'ın kuzeni) 14, 20, 98, 128, 144, 147, 154, 167, 180
 Lankester, E. Ray 758
 larvalar 42-43, 147, 151, 167, 215, 333, 413, 432-34, 448, 546, 654
 Lawrence, William 304-05, 358
 Layard, A. H. 577
 Leadbeater, Benjamin 129
Leader, The 500
 Lecky, W. E. H. 648
 Leibniz, G. W. 677
 Leiden Üniversitesi 9
 Leith 38, 40
 Leith Hill 456-57, 461, 467, 486, 721, 727, 762, 784
 Leopold, G. D. A. (Albany Dükü) 814
 Leslie, John 23
 Lewes, George H. 476, 489, 668, 737-38
 Lewis, John [I] 405, 445
 Lewis, John [II] 445, 805, 812
 Liberal Parti 473, 808
 Liddon, H. P. (peder) 813-14, 817
Lightning (gemi), 506
 Lincoln's Inn 83, 244, 672-73, 701, 776
 Lindley, John 494
 Linneaus Cemiyeti 75-76, 238, 247, 273, 498, 558, 572-74, 614, 632, 637, 739, 750, 768, 794, 808
 Litchfield, Henrietta Emma (Charles'ın kızı) 378, 438, 449-50, 459, 461-62, 464, 467, 477, 486-87, 517-18, 541, 543-44, 552, 555, 560, 562, 569, 573, 804
 Litchfield, Richard B. 709, 715, 726-27, 737, 766, 770, 775-76, 778, 780, 787-88, 791, 793-94, 802
 Little Portland Street Üniteryen Şapeli 727
 Livingstone, D. 473, 530, 585, 809
 Lizars, John 29
 Locke, John 103, 313, 810
London Investigator 500
 Londonderry Markisi 122
 Londra Jeoloji Cemiyeti 61, 230, 243, 247, 250-51, 253-54, 267, 270, 273, 281-83, 292, 327, 331, 341, 348, 350, 352-53, 372, 374, 385, 391, 416, 423, 427, 429, 431, 436, 492, 501, 531, 557-58, 572
 Londra Kütüphanesi 436
 Londra Üniversitesi 26, 50, 76, 273, 301, 523, 600
 Longfellow, H. W. 678
 Lord Aberdare 808
 Lord Aberdeen 511
 Lord Berkeley 129
 Lord Byron 16, 390
 Lord Cardwell 751
 Lord Carington 728
 Lord Dalhousie 425, 449
 Lord Northampton 420
 Lord Orford 297
 Lord Palmerston 102, 110, 483, 511, 592, 596
 Lord Salisbury 697, 760, 816
 Lord Yarborough 450
 Lordlar Kamarası 128, 272, 520, 649, 657, 748
 Louis Philippe (kral) 99
 Lowell, James Russell 811
 Lubbock, John [I] 367, 374, 396, 407, 439, 483, 487, 523, 561, 635
 Lubbock, John [II] 367, 439, 484, 505, 528, 556, 603, 608-09, 618, 624, 633, 639-40, 644, 647, 656, 675, 683, 690, 693-94, 698-99, 707, 709, 723, 729, 735, 739, 741-42, 746, 757, 760, 785-86, 806, 808-09, 811, 817
 Lucretius, 666
 Lunar Cemiyeti 6-7, 10, 473
 Lyell, Charles 127, 130, 138, 140, 146, 153, 156-57, 176-78, 182, 191-92, 195, 202, 208, 224, 231, 241-44, 249-51, 253-60, 262, 264, 266-67, 270, 276, 283-84, 287, 291, 296, 300, 302, 305, 317-18, 322, 325, 328, 335-36, 343-45, 348, 353-54, 358, 373, 380, 384-85, 397-99, 409, 422-23, 428-29, 432, 436, 449, 452, 460, 478, 483, 494, 496, 500-01, 503, 507, 511, 517, 519, 526, 528, 531-34, 536-37, 549-50, 552, 563, 565, 568-69, 571-75, 577-82, 584, 592, 597, 608-09, 613-14, 616-

- 18, 622, 624-28, 633, 635, 637-43, 647-48, 650, 656-57, 661-63, 665-66, 672-73, 678, 687, 691, 693, 727, 732, 734, 743, 745, 756, 785, 806, 808, 810, 816
- Macaristan 40, 721
- Macaulay, Thomas Babington 441, 450
- Macaw Malikânesi 334-35, 337, 349, 365
- Macellan Boğazı 174, 183
- Mackay, Mrs. (ev sahibi) 24, 400
- Mackintosh, [Frances] Fanny (*bkz.* Wedgwood, [Frances] Fanny)
- Mackintosh, Sir James 53, 90, 154, 352
- Macmillan's Magazine 675
- Macrauchenia 282
- Madeira 137, 496, 501, 527, 535
- Maer Köyü 11, 14, 19-20, 23, 33, 50, 53-54, 68, 73, 88, 97, 120, 127, 147, 167, 246, 280, 302, 312-13, 325-27, 335-37, 343, 349, 351, 354, 369, 378, 406, 560, 618, 719, 752, 754, 790
- Maidstone (Kent) 644, 698
- makas kuşları 166
- Malay Takımadaıarı 563, 570
- Maldonado 165-66, 249
- Malibran, Maria 89
- Malthus, E. 243
- Malthus, Thomas (peder); Malthusçuluk 184-85, 236-37, 242-43, 260-61, 319-24, 328, 330, 333, 342-43, 346, 349, 351, 357, 359, 381, 392, 404, 431, 477, 488, 501, 508, 519, 543, 546, 570, 589, 642, 658, 676, 704, 709, 761, 778, 792
- Malvern Tepeleri 441-43, 445-46, 452-56, 459-62, 465-66, 468, 491, 543, 552, 555, 628-29, 790
- Malvinalar, 163; *ayrıca bkz.* Falkland Adaları
- Mandrıl 76
- Maoriler 211-12, 215, 231, 294, 634, 685
- Marlborough Okulu 807
- Marshall, Mrs. (medyum) 653
- Martens, Conrad 173-74
- Martin, Emma 383, 666, 761
- Martineau, Harriet 184-85, 242-43, 248, 259-61, 286, 294, 299, 304, 311, 315-16, 319, 324, 326, 333, 398, 406, 439-40, 460, 466, 474, 477, 577, 589-91, 759
- Marx, Jenny 647
- Marx, Karl 589, 647, 730, 760, 797
- mastodonlar (Güney Amerika'da) 171, 174, 181, 192, 253
- materyalizm 301-04, 312-13, 333, 358, 384, 474, 642, 644, 689, 703, 792
- Matta Incili 528
- Matthew, Henry 104-05, 132
- Matthew, Patrick 47, 321-22, 346, 516
- Matthews, Richard 125, 160, 162-63
- Mauritius 222-23
- May Adası 38
- Mayhew, Henry 545
- maymunlar 40, 76, 146, 156, 176-177, 258, 266-267, 269, 276, 293-294, 317-318, 324-325, 329, 350, 353, 358, 373, 400-401, 406, 486, 532, 536-537, 549-551, 565-566, 575, 579, 582, 592, 595-596, 601, 603-604, 608-609, 611, 613, 616-617, 620-623, 626-627, 629, 633-634, 641-642, 657-659, 661, 669, 672, 674-675, 685, 692, 696, 701, 703-706, 716, 720, 740, 763-65, 769, 776, 792
- McCormick, Robert 130-31, 139, 147-48, 380
- medeniyet 131, 170, 209, 211-12, 229, 300, 389, 476, 509, 565, 600, 641, 652, 676, 690-92, 698, 703-05, 760, 818
- megateryumlar 153, 155-56, 170, 173, 180-81, 191-93, 230, 238, 253, 420
- melezler, melezleme 289, 350, 618, 749
- Melville, Henry (peder) 79
- memeliler 45, 114, 129, 153, 170, 174, 187, 226, 239, 247, 251-53, 267, 270, 276-78, 282, 330-32, 355, 374, 377-78, 408, 447, 508, 515, 551, 702
- Mendoza 198
- mercan resifleri 203, 209, 218, 221, 230-32, 245, 250-51, 274, 281, 292, 393, 412, 428, 450, 765
- mercanlar 38, 41, 139-40, 168, 180, 190, 202-204, 210-11, 218, 221-22, 230-31, 245, 250, 274, 281, 292, 352, 671,
- Mercedes 173
- Metafizik Cemiyeti 690
- Methodist Recorder 652
- Metodistler 476, 487
- Mısır'dan Çıkış 575
- Mill, John Stuart 475, 694
- Milne, David 420
- Milne-Edwards, Henri 447-48, 476, 509
- Milton, John 74, 148, 154
- misyonerler 65, 82-83, 99, 125, 131, 134, 154, 159-60, 177, 209-13, 225, 357, 549, 569, 652, 659, 685, 698, 720, 742, 792, 797, 818

- Mivart, St. George 673-74, 678, 681, 690, 692-93, 695, 701-02, 706-11, 715-17, 719, 741-46, 764, 777-79, 784
- Moluka Takımadaları 570
- Monadlar 46, 276-77
- Monro, Alexander [III] 29
- Montevideo 150-151, 154, 156-57, 159, 165, 167, 172-73
- Month, The* 692
- Montrose Akıl Hastanesi 36
- Moor Park (Surrey) 552-53, 555, 563, 567, 574, 576, 580
- Moore, Norman 800
- More, Henry 74
- Morley, John 706, 760, 819, 820
- Morning Chronicle* 27
- Morning Herald* 253
- Morrey, Mrs. 486, 541
- Mount 10-16, 19, 21, 52, 88, 97, 113, 121, 127-28, 235, 246, 312, 325, 354, 390, 435, 574, 618, 649, 657-58, 694, 719, 754
- Movement in Plants* (Darwin) 750, 779, 781-82
- Movement, The* 381
- Murchison, Roderick I. 255, 420.
- Murray, John 396, 399, 424, 440, 577-79, 581-82, 619, 660-61, 667, 672-73, 695, 703, 707, 709-10, 716, 718, 721, 737, 740-43, 745, 750, 759, 73, 781, 794
- Musters, Charles 125, 131, 139, 147, 156, 171
- Müller, Fritz 644, 667, 672-73, 700
- Müller, Johannes 268, 448, 493
- Münih Doğa Tarihi Müzesi 624
- mürekkkepbalığı 31, 329
- Myiodon Darwinii* 391
- Napoleon I. 227, 699
- Napoleon, Louis 478, 482-83, 498, 567, 589, 690, 700
- Napoli Körfezi 195
- National Reformer* 781, 783
- National Review* 584
- Natural History Review* 608, 614
- Natural Selection* (Darwin) 557, 563-67, 571, 574, 577-79, 593
- Nature* 694, 730, 740, 784, 787, 801, 805, 808
- Neandertaller 622, 642
- New York 597-98, 707, 718, 733, 819
- Newman, Francis 456-58, 474-75
- Newton, Isaac 160, 177, 216, 677, 680, 810, 816
- Niagara Şelaleleri 248
- Nightingale, Florence 511
- nihilizm, 661
- Nonconformist and Independent* 818
- Normal Okul, Güney Kensington 725
- Norman, Ebenezer 556
- North American Review* 683, 708
- Northcote, Stafford 816
- Norton, Andrews 436, 438
- Norton, Charles Elliot 683, 717, 766
- Nuh Tufanı 42, 182, 516
- nüfus sayımı 184, 698-99, 753
- oksolucanlar 373
- Oracle of Reason* 357, 360
- Orchids* (Darwin) 621, 682, 753-55, 757-58, orkideler 129, 145, 618, 621
- Osborne, William (eşkıya) 80
- Osmanlı İmparatorluğu 505
- Otuz Dokuz Şart 18, 24, 57, 101-02, 110, 249, 458, 636, 718, 729
- Oules, Walter 745
- Owen, Fanny (bkz. Biddulph, Fanny)
- Owen, Richard, 244, 250, 253, 255, 268-70, 275-77, 282-83, 287, 330, 332, 344, 352, 353, 361, 374, 378, 384, 408, 412, 420, 428-29, 431, 440, 447, 475-76, 487-89, 493, 498, 518, 524-26, 530-32, 549-51, 565-66, 572, 575-76, 581-85, 590, 592-97, 599, 601, 605, 608-13, 620, 622-27, 642, 648, 650, 652-53, 662-63, 666, 668, 673-75, 687, 702, 711, 716-17, 723, 734, 740, 744, 777, 779, 788, 818
- Owen, Sarah 52, 62, 130
- Owen, William Mostyn 52-53, 56, 71, 73, 74-75, 88, 98, 236
- Oxford Üniversitesi 18, 24, 87, 104, 247, 254, 301, 332, 359, 498-99, 524, 550, 558, 581, 598, 600-03, 607, 612, 637, 652, 666, 680, 732, 775, 807
- ördekler, 291, 298, 342, 512, 516-18, 539, 618, 623, 637, 643, 695
- örümcekler, 147, 498
- Özgür Dini Birlik 717
- Paget (kapitan) 144
- Paleontografi Cemiyeti 451, 460
- Paley, William (peder) 74, 91-93, 100-03, 106-07, 110, 112, 216, 263, 278, 286, 323, 356, 358, 374, 381, 438, 545-46, 658

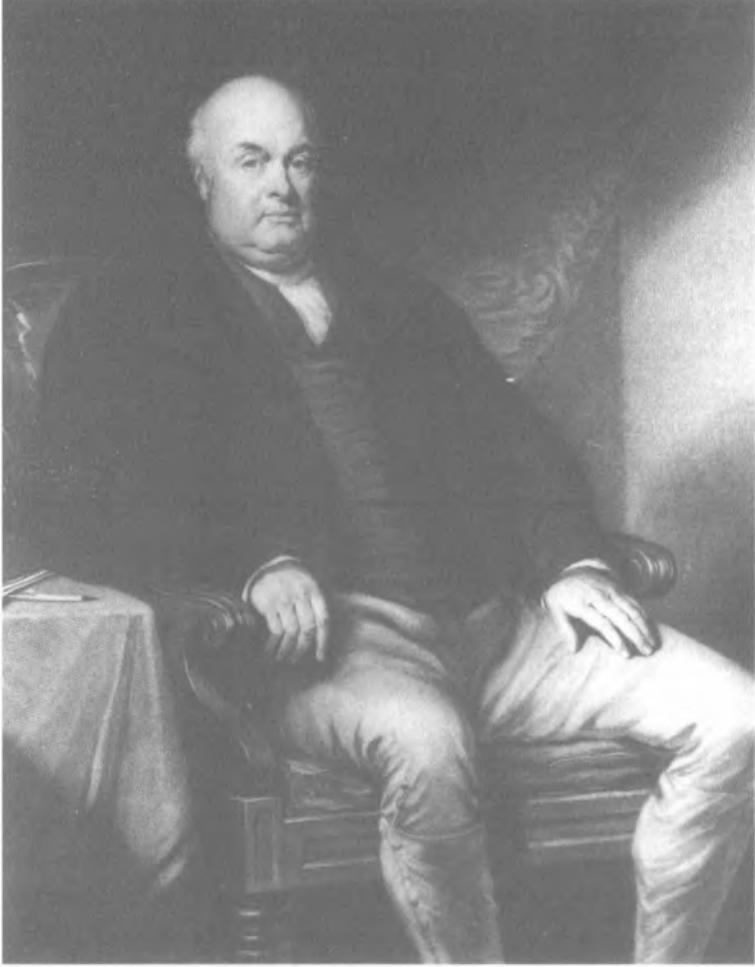
- Pall Mall Gazette* 657, 668, 753, 816, 819
 pampalar 152-53, 169, 198, 231, 235, 245-46, 248, 250, 267, 270, 276, 282, 345, 385, 409
 Pangensis 646-47, 656, 667-69, 701, 749, 754, 768
 panteizm 487, 646, 654, 681, 771
 Pappenheim 624
 Paris 24, 39-40, 43, 45, 47, 50-52, 99, 109, 187, 209, 215, 248, 369, 429-30, 442, 447, 478, 516, 700, 702-03, 705, 707
 Parker, Henry 88
 Parker, Marianne (Charles'ın kız kardeşi) 10, 13-14, 88, 439, 574, 649
 Parslow, Joseph 341, 369, 445, 560-61, 682, 709, 728, 751, 812, 815, 818
 Partington, E. 459
 Paskalya 63-64, 66-67, 71, 80-81, 93-95, 108-09, 343, 440, 461, 463, 468, 790, 801
 Patagones 169
 Patagonya 125, 127, 129, 151, 165, 174, 181, 190, 253, 270-71, 375, 385, 391, 408
 Paxton, Joseph 473, 497
 Peacock, George (peder) 68, 96, 110, 115, 119-121
 Pearson, J. (piskopos) 55
Pecten Darwinianus 391
 Peel, Sir Robert 88, 110, 268, 405, 429-30
 Pernambuco (Brezilya) 228, 398
 Perth 218
 Peru 189, 200-01, 344, 385
 Peterloo katliamı 82
 Phillips, John 581
 Pius IX. (Papa) 641, 690
 Plate Nehri 150, 154-55, 165, 168, 171, 173
 Platon, Platonculuk 318, 401, 476, 526, 680
 Playfair, Lyon 760, 809
 Plinius Cemiyeti 35-38, 43, 47-48, 69, 75, 301-02, 676, 720
 Polinezya 209
 polipler 40-42, 44-46, 151-52, 202, 221, 245, 269, 281
 Pomare (Tahiti Kraliçesi) 210
 pornografi 305
 Port Desire 174, 271
 Port Famine 175, 183-85
 Port Louis (Falklandlar) 163, 179
 Port Louis (Mauritius) 223
 Port St. Julian 174, 192
 Porter (kaptan) 397
 Porto Praya (St. Jago) 139
 Potoroo 215
Poultry Chronicle 517, 521
 Powell, Baden (peder) 499, 607
 Powell, Henry (peder) 702
 Powis Dükü 296, 479
 pozitivizm 314-15, 474
 Preyer, William 655, 682, 699
 Price, John 17, 740
 Priestley, Joseph 7-8, 10, 216, 473
 Pritchard, Charles (peder) 544, 806
 Prothero, George (peder) 813, 815
 Prusya 429, 483, 642, 654, 659, 700, 702-03, 705, 810
 Prusya Kralı 669
 Punta Alta 153, 170-71, 173, 247
 Pusey, Edward (peder) 697, 771, 817
 Quakerlar 286, 389-90, 636, 675, 780
Quarterly Review 44, 304, 601, 605, 608, 708, 710, 741-42, 744
Questions about the Breeding of Animals (Darwin) 342
 Raffaello (ressam) 680
 Ramsay, Andrew 422, 428, 430, 507, 599
 Ramsay, Marmaduke 113, 115, 131
Rattlesnake (gemi) 488
 Ray Cemiyeti 451, 478, 484, 492, 681
Reader, The 640-41, 653
Reasoner, The 616
Record, The 818
Rhea Darwinii 271
 rhealar 152, 165, 169, 171, 174-75, 230, 271-72
 Rice, Thomas Spring 273
 Richardson, John 273
 Richardson, Samuel 90
 Richter, Hans 791
 Rio Aconcagua 199
 Rio Colorado 169
 Rio de Janeiro 144-46, 380, 398,
 Rio Negro 165, 168, 175, 271
 Rio Parana 171
 Rio Santa Cruz 181
 Rio Uruguay 173
 Rivero, Antonio 179, 181
 Roberts, W. W. (Rahip) 678
 Robinson, John (peder) 684-85, 702
 Rolle, Friedrich 644

- Romanes, E. 770, 793
 Romanes, George J. 741, 748-49, 754, 765, 768-69, 770, 785, 787, 792-93, 799, 816-18
 Rorison, Gilbert (peder) 622-23
 Rosas (general) 169-71, 322
 Ross (kaptan) 375, 379, 415, 421, 424, 448
 Rossini, Gioacchino A. 157
 Rowlett, G. 139, 186
 Royer, Clemence 661
 Ruck, Amy (*bkz.* Darwin, Amy)
 Rugby Okulu 44, 484, 520, 541, 560, 607
 Russell, Arthur 809
 Russell, Bertrand 809
 Rusya 505-06, 534, 669, 703, 763
- Saksonlar 676
 Salisbury Kayalıkları 49, 306
Samarang (gemi) 144
 Samouelle, G. 68
 San Carlos (Chiloé) 190-91
 Sanderson, John Burdon 740-41, 747, 799
 Sandwalk 407, 455, 485, 506, 527, 559, 715, 728, 739, 799-800, 804
 Sandwich Adası 186, 290
 sansür 5, 44, 50, 304
 Santa Cruz (Tenerife) 138, 181-82
 Santa Fé 171
 Santiago 187, 197, 199
 Sappho (köpek) 67, 78
 Saravak 635
Saturday Review 558, 582, 819
 Savage, Thomas 549
Scalpellum 446
 Schaaffhausen, Hermann 614
 Schubert, Franz 816
 Scott, Sir Walter 27
 Sebright, Sir John 297-98, 330
 Sedgwick, Adam (peder) 61-62, 68, 79, 94, 101, 110-14, 119, 140, 160, 164, 173, 188, 214, 231, 238, 249-50, 265-66, 283-84, 287, 291, 293, 297, 300, 328, 332, 343, 345, 357, 385, 389-91, 418, 422, 584-85, 591-92, 604, 607, 639, 651, 683, 696-97
 Sedgwick, Sara (*bkz.* Darwin, Sara)
 sekülerlik 50, 82, 102, 241, 269, 285, 290, 300-01, 324, 389, 393, 474-75, 565, 575, 589, 591, 594, 596, 613, 616, 640, 666, 689-90, 761, 781, 814, 820
 Shakespeare, William 16, 20, 66, 160, 536-37, 680
- Shrewsbury 9-12
 Shrewsbury Okulu 15, 18, 32, 56, 66, 72, 77, 91, 187, 484, 777
 sığırlar 165, 169-70, 217, 223, 270, 453, 554, 663
 sınıflandırma 37, 40, 43, 50, 68, 190, 222, 276, 355, 375-78, 453-54, 551, 559, 586, 681
Sidon (gemi) 425
 Sikkim Vadisi 424, 449
 Silüryen dönem 687
 Simeon, Charles (peder) 65-66, 68, 82-83, 757
 Simon Körfezi 223
 Simpson, James 436
 sinekkuşları 146, 641, 663-64, 671, 683
 Sismondi, Jean 510
 Sismondi, Jessie; *bkz.* Allen
 siyahlar 31, 139, 143-45, 151, 186, 215, 223, 286, 322, 537, 642, 656-57, 665; *ayrıca bkz.* Zenciler
 skolastik felsefe 710
 Slade, Henry 758, 764, 768, 775
 Smiles, Samuel 577
 Smith Elder (yayıncı) 737
 Smith, Adam 792
 Smith, Sydney 511
 Smith, T. Southwood 261, 357-58, 583
 Smith, William (ev sahibi) 83-84
 Smithsonian Enstitüsü 682
 Snowdon 524
 Solenhofen 624
 Somerset Dükü 273
South African Christian Recorder 225
 Southampton 408, 657, 715, 730, 742, 762, 764, 781
 Sowerby, G. 241, 451
 Sowerby, James de Carle 241, 451-52, 494
Spectator, The 679
 Spence, William 66, 68, 374
 Spencer, Herbert 474, 476-77, 487-89, 500, 502, 509, 549, 564, 576, 600, 633, 639-40, 645, 650, 656, 704, 707, 726, 732-33, 768, 811, 815, 817
 Spottiswoode, William 608, 639, 726, 786, 806-09, 811, 817
 St. Gregory Körfezi 174
 St. Helena 226
 St. Jago 138-41, 186, 228, 372
 St. James Hall 759
 St. Mary Hastanesi (Paddington) 673
 St. Mary Kilisesi 598

- St. Michael Adaları 229
 St. Paul 286
 St. Paul Katedrali 366, 492, 782, 813-14
 St. Paul Kayaları 141
 St. Peter Kilisesi 336
 St. Petersburg 661
Standard, The 806, 809, 812, 814
 Stephen, Leslie 787
 Stephens, James F. 68, 75-76, 88, 91,
 Stephens, Thomas S. (peder) 638, 684
 Stephenson, George 816
 Stephenson, Robert 810, 816
 Sterling, John 437
 Stokes, John Lort 126, 130-31, 141, 181-82
 Stokes, Pringles (kaptan) 122, 124, 175, 189
 Stonehenge 763-64
 Strickland, Hugh 416, 480
 Stuart, James 765
 Suarez, F. 710
 Sudbrook Park (Richmond, Surrey) 600, 602, 604
 sukellerleri 673-74
 Sullivan, B. J. (kaptan) 161, 408, 441, 482, 505-
 06, 514, 623, 644, 697-98, 701, 767, 775,
 818
 Sumner, John Bird (peder) 55, 91
 Surgeons' Square (Edinburg) 29
 susamurları 178, 190, 291, 299
 Sutterton Fen (Lincolnshire) 479
 sülükayaklılar 188, 191, 411-16, 421, 427-28,
 431-35, 440, 442, 444-48, 450-54, 456, 458,
 460, 477-78, 484-85, 491-95, 502, 504-05,
 517, 554, 558, 619, 654, 670, 673, 730, 763,
 765, 791
 sülünler 57, 672, 674
 süngerler 38, 40-42, 45, 139
 sürüngenler 129, 204, 206, 208, 215, 217, 226,
 239, 241, 247, 277-78, 331-32, 353, 373,
 386, 397, 401, 408, 430, 487, 496, 515, 572,
 624, 633, 749
 Swan Nehri yerleşimi 218
 Sydney 189, 216
 şebekler 627
 şempanzeler 156, 176, 267-68, 349, 353, 389,
 536, 550-51, 553, 617, 720
 Şerefli Topçu Taburu 269
 "Şeytan'ın Papazı" 85, 100, 383, 545, 797, 820
 Şili 168, 187, 189, 194, 197, 203, 205, 226, 249-
 50, 281, 307, 385, 404, 411-12, 538
 şişe mantarı mercanı 41
 Tahiti 208-13, 225, 231, 246
 Tait, P. G. 689
 tapirler 282, 355, 526
 tavşanlar 33, 519, 559, 618, 665, 676, 711, 747,
 749, 788
 Taylor, Robert (peder) 82-85, 87, 99, 100, 109,
 128, 302, 358, 383
 tazılar 21, 215, 289, 297, 299, 330, 333, 394, 516,
 518, 578, 711
 Tazmanya 217, 322, 330, 380, 394, 423, 496,
 511, 578
 tedricilik 140, 153, 182, 231, 258, 272, 284, 382,
 387, 453, 475, 501, 539, 651
 Telford, T. 810
 tembel hayvanlar 153, 170, 173, 181, 193, 238,
 253, 260, 270, 276, 353, 391
 Tenerife 108, 110-12, 137-38
 Tennyson, Alfred 65, 441, 545, 678
 Terceira 228
Terror (gemi) 395, 415
 teşrih karışlığı 746
 Thackeray, William Makepeace 369
 Thiers, Adolphe 429, 431
 Thistelton-Dyer, William 740, 763
 Thompson, John 413
 Thomson, William 643, 664, 687-89, 701, 709
 Thomson, Wyville 784
 Thorley, C. 442, 455-56, 460-61, 463, 465-67,
 544
 Tibet 424, 449
 Ticaret Odası 727, 776
 Tiedemann, Friedrich 264
 Tierra del Fuego 125, 154, 157, 159, 162, 168,
 175, 186-87, 189, 216, 225, 232, 246, 273,
 278, 294, 302, 316-17, 321, 375, 380, 394,
 403, 423, 478, 511, 571, 698
Times, The 109 128, 319, 360, 467, 567, 569,
 584, 590, 608, 631, 636, 644, 679, 699, 705,
 754, 758, 769, 789, 812, 818-19
 Timiriazev, Kliment 763
 Tommy (at) 677, 689, 730
 Toronto Üniversitesi 492
 Toryler 25, 27-28, 39, 87, 98-100, 109-110, 123-
 24, 128, 150, 167, 185, 236-37, 241-42, 244,
 256, 296, 302, 304, 358, 384, 388, 405-06,
 429-31, 518, 599, 603, 605, 607, 638-39,
 641, 644, 679-80, 683, 691, 697, 706, 708,
 728, 735, 746, 748, 760, 780, 794, 797, 816
Toxodon 247, 282, 408

- Transvaal 780, 788
 Trevelyan, G. O. 809
 Trevithick, R. 810
 Trilobitler 430, 461
 Turner, J. M. W. 648
 Türkiye 763
Türlerin Kökeni (Darwin) 578-79, 581-84, 589, 590, 592-98, 601, 605, 607-608, 610, 616, 619-20, 625, 631, 639, 641-42, 644, 647, 649-50, 652, 654-655, 660-62, 665, 669, 678, 683, 688, 696-97, 707-08, 710, 716-19, 722, 731-32, 739-40, 745, 748, 752, 755, 757, 771-72, 777, 779, 783, 787, 795, 797, 798, 806, 809, 814
 Tylor, E. B. 648, 675
 Tyndall, John 497-99, 523-24, 558, 565, 575, 639, 648, 653, 656, 677, 679-83, 690, 700, 703, 707, 726, 730, 732, 740, 742-43, 771, 777, 796
- Ulusal Siyasi Birlik 155
 Uluslararası Bilim Dizisi 707
 Uluslararası Bilim ve Özgür Düşünce Kitaplığı 783
 Uluslararası Özgür Düşünürler Federasyonu 796
 University College (Londra) 239, 264, 301, 303, 334, 365, 456, 586, 722, 740, 758
- Ümit Burnu 223, 292
- Valdivia 192-93
 Valparaiso 168, 187-89, 197, 199
Variations of Animals and Plants (Darwin) 661, 667, 748, 750
 Victoria (kraliçe) 306, 324, 366, 380, 383, 399, 434, 436, 473-74, 537, 545, 567, 578, 592, 604, 618, 640, 685, 691, 704, 722, 725, 746, 760, 797, 810, 814, 818, 820
 Victoria (Prensler) 257
 Vinson (işçi) 371
 Virgilius 103
Virgularia 151
 Vogt, Carl 659, 678, 690, 695, 704
Volcanic Islands (Darwin) 373, 379, 397, 409
 Voltaire, François Marie Arouet de 731
- Wagner, Andreas 624
 Wale, Alexander (peder) 79
 Wallace, Alfred Russel 531-32, 553-54, 557, 563-64, 568-74, 576, 581, 621, 633-35, 650, 652-54, 656, 664, 668, 671, 675, 677-79, 682-83, 687, 691-93, 700-02, 706, 708, 716, 721-22, 734, 737, 758, 764, 785-88, 792-93, 796, 811, 817
 Wallace, H. S. 650
Warspite (gemi) 148
 Waterhouse, C. 375
 Waterhouse, George 91, 252, 272, 283, 292, 299, 375-78, 400, 454, 519, 624
 Watson, Hewett C. 399, 408, 417, 527, 534, 544, 586
 Watt, James 4, 6, 810
 Way, Alfred 67, 71
 Weber, Carl 25
 Wedgwood, [Elizabeth] Bessy 10-11, 14, 120, 375
 Wedgwood, [Ernest Hensleigh] Erny (Darwin'in yeğeni) 368
 Wedgwood, [Frances Julia] Snow (Darwin'in yeğeni) 737-38
 Wedgwood, [Frances] Fanny (Darwin'in kuzeni) 20, 51-53, 154, 167-68, 340, 439, 561
 Wedgwood, [Frances] Fanny (Mrs. H.) 109, 144, 154, 167, 260-61, 460, 485, 591, 652, 737, 784, 794
 Wedgwood, [Francis] Frank (Darwin'in kuzeni) 16, 19
 Wedgwood, [Henry Allen] Harry (Darwin'in kuzeni) 19, 51, 505
 Wedgwood, [James Mackintosh] Bro (Darwin'in yeğeni) 368
 Wedgwood, [Katherine Euphemia] Effie (*bkz.* Far-
 [Katherine Euphemia] Effie)
 Wedgwood, [Sarah] Elizabeth (Darwin'in kuzeni) 14-15, 20, 50, 168, 280, 327, 337, 348, 375, 378, 406-07, 461, 498, 541, 672, 729, 735, 780, 784
 Wedgwood, [Sophiah Marianne] Sophie (Darwin'in yeğeni) 339
 Wedgwood, Caroline (Charles'ın kız kardeşi) 30, 32, 50-51, 120, 180, 183, 212, 235, 241, 247, 249, 259, 281, 325-26, 339, 456, 461, 486, 721, 784, 795
 Wedgwood, Charlotte (*bkz.* Langton, Charlotte)
 Wedgwood, Emma (*bkz.* Darwin, Emma)
 Wedgwood, Hensleigh (Darwin'in kuzeni) 16, 19, 53, 109, 120, 144, 154, 167, 172, 180, 230, 243, 246-47, 250, 259-61, 299, 302, 305, 311, 325, 331, 334-35, 343, 347, 349-50, 368, 384, 460, 467, 485, 544, 564, 653, 672, 726-27, 737-38, 745, 754, 769, 779, 811-12

- Wedgwood, John (Darwin'in dayısı) 297, 337
 Wedgwood, John Allen, Rahip (Darwin'in kuze-
 ni) 336, 795
 Wedgwood, Josiah [I] 3-7, 10, 309, 311, 326, 541-
 42, 657
 Wedgwood, Josiah [II] (Darwin'in dayısı) 10-11,
 19, 51, 53-55, 115, 120-21, 132, 167, 235,
 281, 297, 311, 325, 334, 375, 456, 508, 510,
 790
 Wedgwood, Josiah [III] (Darwin'in kuzeni) 281,
 327, 339, 461, 479, 486, 721, 779
 Wedgwood, Sarah [Elizabeth] (Emma Darwin'in
 halası) 486-87, 541-42
 Wedgwood, Susannah (bkz. Darwin, Susannah)
 Weismann, August 800
 Wellington Dükü 99-100, 110, 236, 268, 361,
 492, 506, 577, 811
 Werner Doğa Tarihi Cemiyeti 42, 45
 Wesley, John 286
 Westminster Abbey 745, 806-12
Westminster Review 475, 477, 488-89, 499,
 502, 513, 524, 534, 564, 576, 597, 605, 645
 Wharton, Henry (peder) 483-84
 Whately, R. (peder), *Scriptural Revelations con-
 cerning a Future State*, 183
 Whewell, William (peder) 68, 96, 101, 110,
 249, 273, 283-84, 287, 300, 314, 341
 Whigler 25-27, 53, 87, 99-100, 102, 107, 109-10,
 123-24, 128, 143, 154, 167, 184-85, 236-37,
 240, 242-43, 255, 257, 260-62, 272-73, 284,
 286, 298, 319, 323, 357, 375, 473, 501, 759
 White, Gilbert (peder) 32, 90, 373-74
 Whitley, Charles 66, 78, 80, 104, 123, 132, 294
 Wickham, John C. 141, 143, 173, 189, 623
 Wight Adası 107, 111, 281, 450, 574, 677, 740
 Wilberforce, Samuel (piskopos) 396, 422, 592,
 598-99, 601, 603-605, 607, 608-10, 612, 623,
 636-37, 641-51, 728-30, 812
 Wilkins, J. (piskopos) 591
 William IV. (kral) 110, 122, 274
 Williams, Charles 737-38, 768-70
 Willott, John (peder) 366, 368, 402-03
 Winchester Katedrali 408
 Windsor Şatosu 325, 814
 Wiseman, N. (kardinal) 636
Witness, The 621
 Wollaston Adası 175
 Wollaston Madalyası 282
 Wollaston, T. Vernon 527-29, 535, 542, 597
 Wollstonecraft, Mary 431
 Woolwich 246, 314, 668, 699
Worms (Darwin) 789, 791, 794, 798
 Wright, Chauncey 708-711
 Wrigley, A. (peder) 638, 669
 Würzburg Üniversitesi 654
 Wyman, Jeffries 585
 Wynne, Mr. 291
 X Kulübü 639-41, 647, 656, 672, 677-78, 680,
 683, 694, 723, 726, 732, 742, 744, 746, 786,
 806, 810-11, 816-17
 Yahudiler 27, 92, 341, 404, 457-58, 641
 Yale Üniversitesi 450
 yamyamlık 123, 127, 163, 211, 212, 294
 yapay seçim 330, 418, 519, 521, 539
 yaratılış 3-4, 36, 40, 176, 208, 226, 251, 254, 259,
 265, 293, 297, 332, 342, 345, 356, 376, 387,
 389, 390, 417-18, 431-32, 458, 499-502, 532,
 551, 554, 558, 575, 577, 583, 596, 599, 622,
 636, 667, 670, 719, 820
 Yarrell, William 129, 289-91, 298
 yassısolucanlar 147, 217
 Yaşlı Kızıl Kumtaşı 113
 Yeni Ahit 56, 91-92, 316, 326, 458-59, 641, 756
 Yeni Zelanda 210-13, 222, 246, 299, 316, 321,
 374, 408, 420, 482, 535, 538, 634, 685, 741
 Yeni Zelanda Sömürgeleştirme Şirketi 345
 yılanlar 37, 166, 182, 217, 289, 349, 394, 513,
 664, 671-72
 Yoksullar Yasası 184-85, 236-37, 242, 261,
 319-20, 323, 333, 359, 545, 589, 759
 York Minster 125, 159-160, 162-63, 175, 178,
 314, 704
 York Piskoposu 636
 Youmans, Edward 707
 Yuhanna İncili 32, 326, 438-39, 458
 yumuşakçalar 42, 45, 146, 216, 256, 278, 315,
 329, 411, 413-15, 433, 523, 661
 zenci 139, 143, 224, 242-43, 537, 657, 665, 706;
ayrıca bkz. Siyahlar
Zoology (Darwin) 272-73, 276, 280, 282, 292,
 295, 299, 317, 330, 353-54, 356, 361, 378
 Zooloji Cemiyeti (Londra) 216, 238-40, 244, 251-
 52, 271-72, 349, 374, 416, 572, 613, 681,
 688

1. Dr. Robert Darwin, Charles'ın babası: "Hayatımda gördüğüm... en iri adam."

2. Charles'ın büyüdüğü The Mount; Robert Darwin burayı 1796'da evlendikten sonra yaptırmıştı.

3. Doğuştan kibar: Charles ile kız kardeşi Catherine, ailenin bebekleri.

4. Charles'ın öğrenim hayatına başladığı ilk okul, Shrewsbury'deki Üniteryen şapelinin vaizi Mr. Case tarafından yönetiliyordu. Okulun pencereleri bir mezarlığa bakıyordu. Ağustos 1817'de, annesinin ölümünden bir ay sonra Charles'ın burada bir süvari askerinin gömülmesine tanık oluşu, üzerinde travma etkisi yaratacaktı.

5. Edinburg Üniversitesi; Darwin burada tıp öğrenimi görmüş, başarılı olamamıştı.

6. Yürüyüş arkadaşlarının en iyisi: Darwin'in Edinburg'taki akıl hocası, radikal Lamarckçı Robert E. Grant.

7. Plinius Cemiyeti'nin 27 Mart 1827 tarihli tutanaklarında, Darwin'in kısa bir konuşma yaptığı, ardından aklın maddi temellerinin tartışıldığı görülmektedir, ancak bu tartışmanın üstü çizilmiştir. Tutanakta şöyle der:

Mr. Darwin Cemiyet'e kendisinin yaptığı iki keşfi aktardı.

1. Flustra'nın [hidra benzeri dokunaçlı poliplerden oluşan bir "deniz matı"] yumurtalarında hareket etmesini sağlayan organlar vardır.
2. Şimdiye dek Fucus Lorius [bir yosun] sanılan küçük siyah zerrecik, aslında Pontobdella muricata [tırpanalara zarar veren bir tür sülük] yumurtasıdır.

Cemiyet'in ricası üzerine, bu olgulara dair bir değerlendirme hazırlayıp bunu numunelerle birlikte gelecek akşam Cemiyet'e teslim edeceğine söz verdi.

Dr. Grant, Flustra'nın doğa tarihiyle ilgili birçok olgu aktardı.

~~Daha sonra Mr. Browne Hayat ve Akıl'la bağlantılı olarak örgütlenme ile ilgili, şu önermeleri tesis etme girişiminde bulunduğu makedesini okudu:~~

[Bundan sonra dört önerme gelir ve bunlar sonuçta yerleşik dini öğretilere aykırı olan şu noktaya bağlanır:]

~~Ve V.- Aynı bir duyu olarak Akıl ve onunla ilgili olarak bilinen maddedir.~~

~~Mr. Binns, Mr. Greg, Dr. Grant, Mr. Ainsworth ve Mr. Browne arasında bir tartışma başladı, bundan sonra cemiyet dağıldı.~~

Dr. Deroin communicated to the Society two Discoveries which he had made -

1. That the ova of the *Flustra* possess organs of motion.
2. That the small black globular body hitherto mistaken for the young *Fucus* form, is in reality the ovum of the *Portobella muricata*.

At the request of the Society he promised to draw up an account of the facts and to lay them out, together with specimens, before the Society next evening.

Dr. Grant detailed a number of facts regarding the Natural History of the *Flustra*.

~~Dr. Grant also read a paper on the subject of the formation of the following propositions -~~

~~I That the ...~~

~~II That the ...~~

~~III That the ...~~

~~IV That the ...~~

~~V That the ...~~

~~VI That the ...~~

~~VII That the ...~~

~~VIII That the ...~~

~~IX That the ...~~

~~X That the ...~~

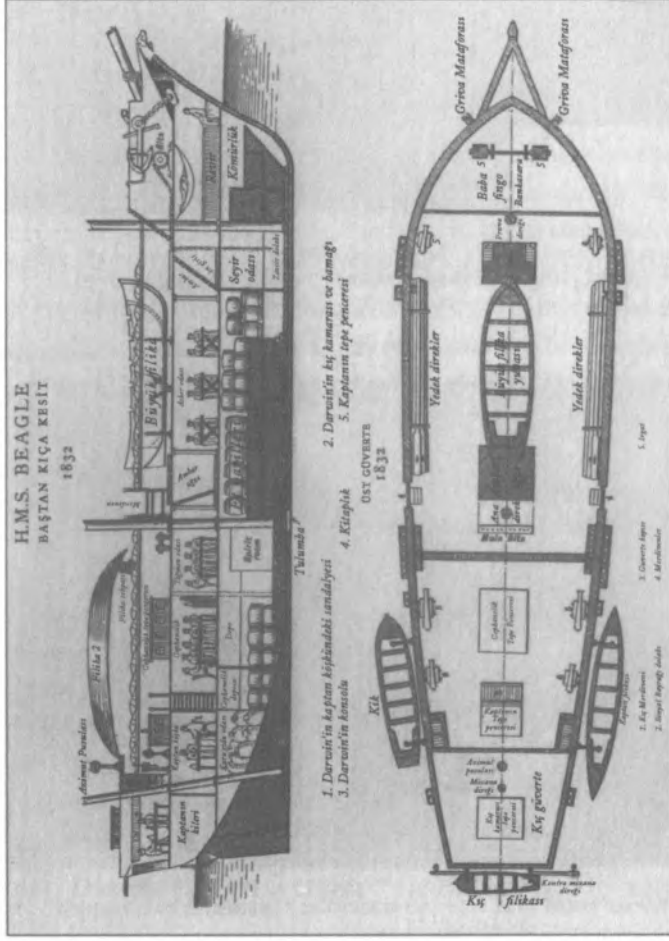
The members present were Messrs

8. Christ's College, Cambridge: Darwin'ın ilk zamanlarda yerleştiği tütüncü Bacon'ın yerinden görülen manzara.

9. Darwin'ın Cambridge'te böcek avına başlamasına ön ayak olan ikinci dereceden kuzeni Peder William Darwin Fox.

10. Peder Robert Taylor, "Şeytan'ın Papazı." Mayıs 1829'da Hıristiyanlığın doğruluğunu tartışmak amacıyla Cambridge'teki eski hocalarına açıkça meydan okumuştur.

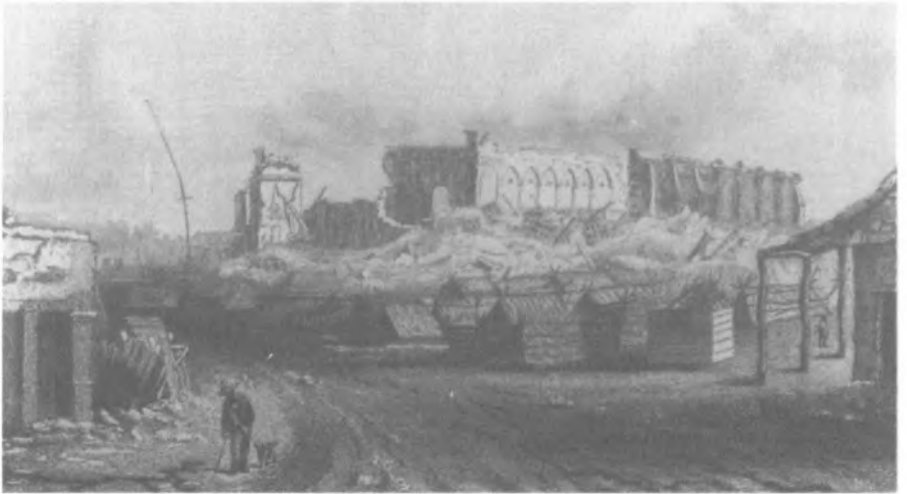
11. Eski gemi arkadaşı Philip King'in bir çizimine göre Darwin'in yüzen evi.

12. Botanikçi Peder John Stevens Henslow. Henslow *Beagle*'la denize açılma şansını tepmiş, bu teklifi Darwin'e götürmüştü.

13. “Zavallı çıplak” Tierra del Fuego yerlileri; “büyümleri durmuş... kızıl derileri pis ve yağlı... saçları karman çorman... jestleri şiddetli ve incelikten yoksun;” Christ’s College’daki yüksek masalara çok uzak düşen bir görüntüdü bu.

14. Doğanın ayırım gözetmeyen gücü: 1835 depreminin ardından Concepcion’daki katedral; Darwin’in “o zamana dek gördüğü en büyük enkaz yığını.”

15. 1839'da Charles'la evlendiği sıradaki haliyle Emma Wedgwood.

16. Charles ile Emma'nın ilk evi, "Macaw Malikânesi," 12 Upper Gower Street. Darwin evrim teorisini geliştirmeyi burada 1839'da tamamlamıştı.

17. Ağustos 1842'de Manchester'da patlak veren isyanları bastırmaya giden askerler Euston İstasyonu'nda düşmanca bir tavır sergileyen kalabalığın içinden geçiyor. Darwinlerin evinin önünden üç gün boyunca taburlar geçmişti.

18. Charles ile büyük oğlu William 1842 tarihli bir dagerreyotipte; Darwin'in, ailesinden biriyle bilinen tek fotoğrafı.

19. Darwin'in eski çalışma odası: Sağda üzerinde çalıştığı dosyalarla dolu raflar bulunuyor, solda ise perdelenmiş özel bir odacık. Arka tarafta kitapların dizili olduğu duvar, şöminenin üzerindeki aynaya yansımış.

20. Darwin'in hayatı boyunca bakıp bakıp ağladığı fotoğraf; sevgili Annie'si (doğumu: 1841) Malvern'a ilk ziyaretinde. Annie'nin 1851 Paskalyası'nda ölümü Darwin'in Hıristiyanlığının son kalıntılarını da ortadan kaldırdı.

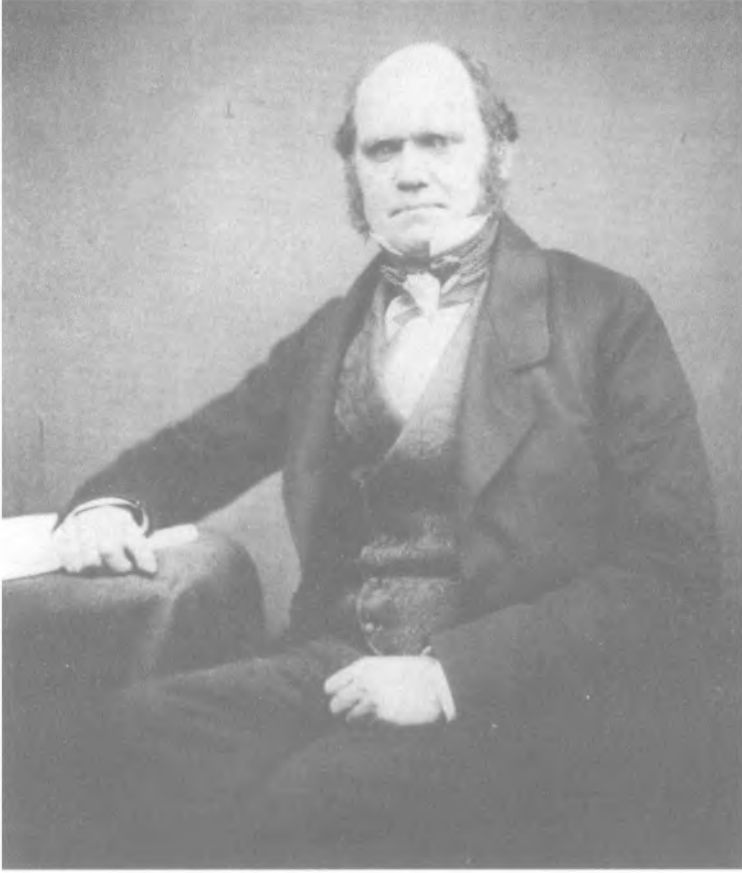
21. Charles'ın özgür düşünür ağabeyi Erasmus; on yıl süren bir "edebi sefahat" ve afyon tüketimi sonrasında.

22. Emma; 50 yaşlarında, onuncu çocuğunu doğurduktan sonra.

23. Peder John Brodie Innes; Yüksek Kilise cemaati mensubu bir Tory, Darwin'in rahibi ve sırdaşı; "insanın görüş ayrılığına düşüp bir nebze olsun düşmanlık hissetmeyeceği şu ender ölümlülerden biri."

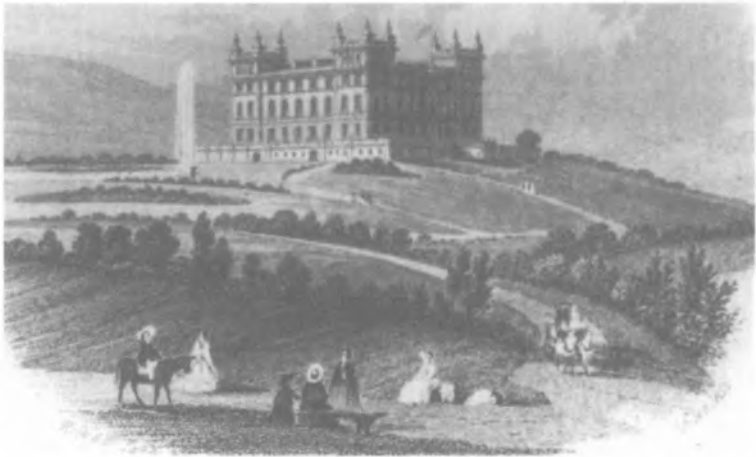
24. Darwin 1854'te; sülükayaklılarla ilgili çalışmasını nihayet tamamlamış.
Gerilim kendisini göstermeye başlamış.

25. Darwin'in fikir terazisi, botanikçi Joseph Hooker; aynı dönemde çekilmiş bir fotoğraf.

26. Alfred Russel Wallace; Malay Takımadaları'ndan genç hayvan koleksiyoncusu. Russel'in mektubu Darwin'i, *Origin of Species*'i [Türlerin Kökeni] yazmaya teşvik etmişti.

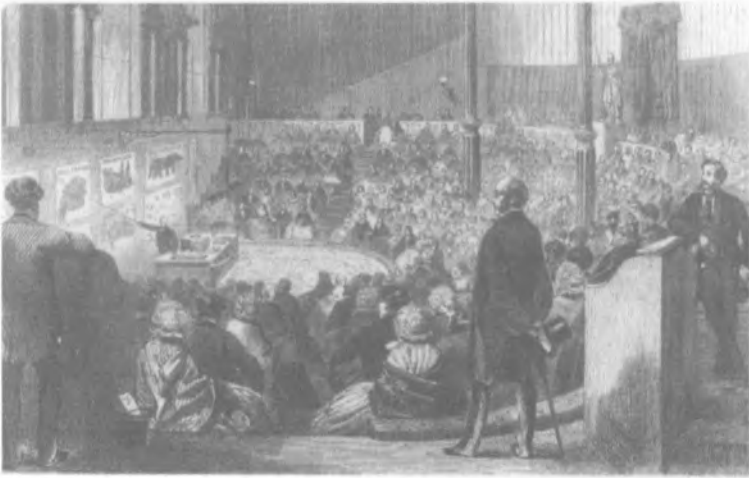
27. Kuzey Yorkshire kırlarındaki Ilkley kaplıcaları hidropati oteli; Darwin *Origin*'in [Köken] kopyalarını gönderdiği sırada, burada "cehennemi de yaşıyordu."

28. Richard Owen, Darwin'in dostuydu, ama sonra araları limoni oldu.

29. Bir goril kafatası; Owen hayvanı ilk olarak tanımladığı 1849'da kafatasının resmini böyle çizmişti. Maymunun yeniliği Darwinci tartışmalarda duygusal bir rol oynamasına neden olmuştu.

30. Owen 1857'de Huxley'nin Madencilik Okulu'nda ders verirken. Bu dersler ikisinin arasındaki diplomatik ilişkilerin bozulmasına yol açmıştı.

31. T. H. Huxley, goril hakkında konferans verirken. Huxley evrimi, seküler çıkarlarına hizmet eder hale getirmişti.

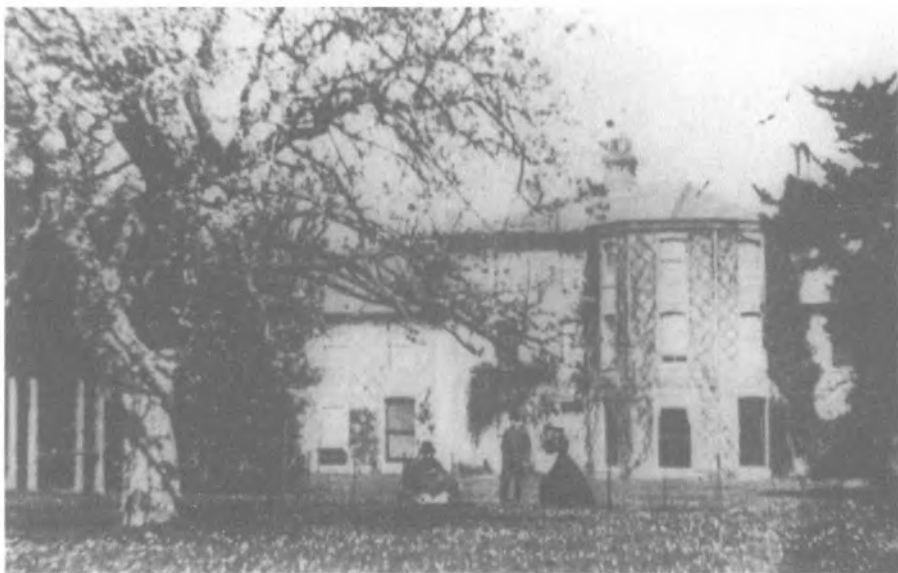
32. Papa Darwin; Huxley'nin yazdığı bir mektupta yer alan aydınlatıcı bir karalama. Huxley, İngiltere'de bulunan, "Mr. Darwin mabedine sadakatini sunmak" isteyen Alman bir doğabilimcinin kabul edilmesini sağlamaya çalışıyordu.

33. Yorgun görünümlü aile babası; *Descent of Man* [*İnsanın Türeyişi*] üzerine düşünüyor.

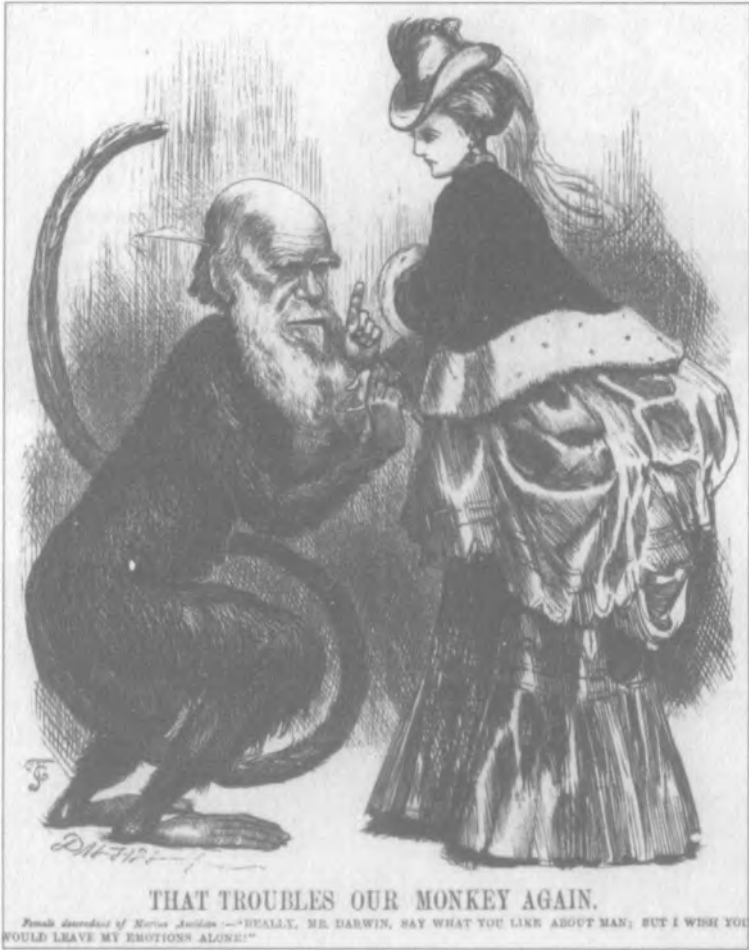
34. Darwin ailesi evlerinde, sene 1863 civarı, soldan sağa: Leonard, Henrietta, Horace, Emma, Elizabeth, Francis ve bir misafir.

35. Down Konağı'nın 1860'larda arka cepheden görünümü (bilinen en erken tarihli fotoğraf).

36. 1870'lerin sonunda Down Konağı personeli: Baş uşak Jackson ile eşi, arabacı John, seyis Fred, bahçıvan Tommy Price, aşı Mrs. Evans, baş hizmetçi Jane ve yardımcı Harriet, bakıcı Mary Anne. Midillinin üstündeki çocuk Charles'ın Down'da yaşayan torunu Bernard olabilir.

37. Darwin, parmağıyla kadınlığın nabzını tutarken. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*'da Darwin, “hoş bir kızın, bir adam kasten ona baktığında kızardığını;” çünkü hemen bedeninin “dış ve görünür kısımlarını” düşündüğünü, bunun da “kılcal damarlardaki kan dolaşımını” değiştirdiğini yazmıştı.

38. Charles Lyell, 1875'teki ölümünden hemen önce. O sıralarda ölümden sonraki hayat meselesine takılmış kör bir duldu. Darwin, onun yerinde olsaydı, aynı korkuların "gece yarısı, acı verici bir kuvvetle" onu da çarpacağını itiraf etmişti.

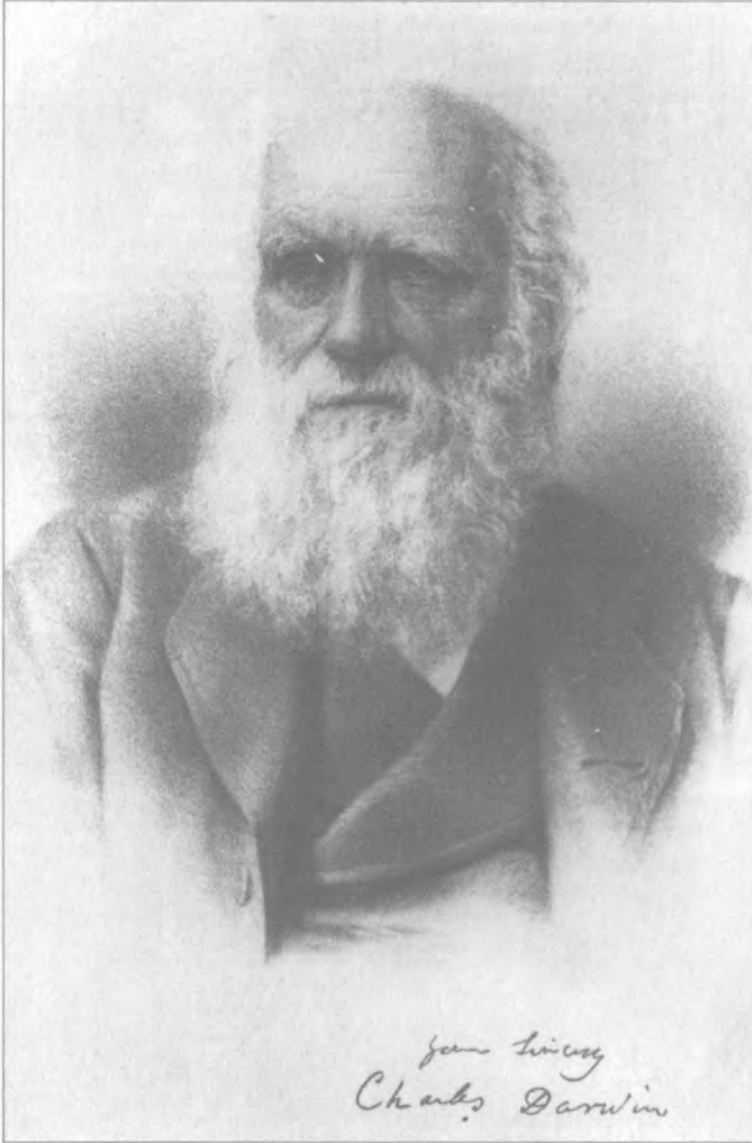
39. Darwin, Down Konağı'nın verandasında, sene 1880 civarı. Sandwalk'taki günlük yürüyüşü için giyinmiş.

40. Darwin'in komşusu ve çocukluğunda himayesi altına aldığı John Lubbock; Downe yakınlarında, High Elms'te çalışma odasında. Liberal bir parlamenter ve bilimsel olarak çok yetenekli biri olan Lubbock, Darwin'in Westminster Abbey'ye gömülmesinin ayarlanmasına yardımcı olmuştur.

41. Darwin ulusun kahramanları arasında girerek ölümsüzleşti; Abbey'deki defin töreni sahnesi; bilimin, devletin ve kilisenin önde gelen isimleri bir arada.

42. Aziz görünümünde bir Darwin ikonu; 1870'lerin başındaki bir fotoğrafa dayanıyor: Ailenin, o tedirgin "Şeytan'ın Papazı" görüntüsü yerine geçirmeye çalıştığı dingin ve sorunsuz görünüm.

Charles Robert Darwin (1809 – 1882), Cambridge'deki ilahiyat eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra "issizlığın ortasında bir taşra papazı" olarak ömrünü sükûnet içinde geçirme hayalleri kurarken, küçüklüğünden beri doğa bilimlerine olan merakının da etkisiyle, dünyayı dolaşarak ölçümler yapmak, haritalar çıkarmak, bilimsel keşif ve incelemelerde bulunmak amacıyla *Beagle* gemisiyle düzenlenen keşif seferine katıldı. Avrupalıların fazla aşına olmadığı coğrafyalarda rastladığı bitkiler, hayvanlar, insanlar ve yer şekilleriyle ilgilenip örnekler toplamak ve gözlemler yapmakla geçirdiği bu yıllar, sadece onun kaderini değiştirmekle kalmayacak, dünyayı dönüştürecek bilimsel bir yaklaşımın da temellerini atacaktı.

Ancak Victoria dönemi İngilteresi aykırı fikirlere izin verecek esnekliğe sahip değildi. Darwin, Kilise ve aristokrasinin başını çektiği müesses nizam tarafından kâfir olarak nitelenmemek için fikirlerini ve bunları şifreyle yazdığı defterleri tam yirmi yıl boyunca sır gibi gizleyerek çalışmalarını sürdürecekti. Hatta erdem güdüsü kadar güçlü bir hakikat duygusuna sahip olmasaydı, "bir cinayeti itiraf etmeye" benzetecek kadar huzursuzlandığı teorisini açıklamayacak, *Türlerin Kökeni*'ni yayımlamayacaktı, belki de... Evrim teorisinin, hayatın çeşitlilik ve karmaşasını açıklayabilen bir teori olduğu ve Darwin'in dile getirdiği gibi doğanın kendi işini kendi usulünce yaptığı, yıllar süren tartışmaların ardından önce bilim çevreleri, sonra bütün dünya tarafından kabul gördü.

Doğa tarihinin bu kaba beyaz sakallı bilge devrimcisi ilk ve en büyük tepkiyi Kiliseden görmesine rağmen, ebedi uykusuna, kendi alanlarının kahramanlarıyla birlikte yatmak üzere İngiltere'nin en itibarlı kilisesi Westminster Abbey'e devlet töreniyle gömülerek onurlandırıldı. İnsanoğlunun hayvanlarla aynı süreçler içinde evrildiği düşünölemeyecek kadar yüce bir varlık olduğuna inananlara insanı tanrısallığından arındıran evrim teorisine, günümüzde de en az Victoria dönemindeki güçle karşı çıkmaya devam ediyor.

